പുരസ്കൃതം:

പാട്ടത്തിൽ പത്മനാഭമേനോൻ

ഭാഷാനൈഷധ ചമ്പൂ

(മഴമംഗലം)

BHASHANAISHADHA CHAMPU

(MAZHAMAMGALAM)

EDITED BY

Pattathil Padmanabha Menon

FIRST IMPRESSION OCTOBER 1934

(RIGHTS RESERVED)

DISTRIBUTORS

NATIONAL BOOKSTALL

POST BOX 40 — KOTTAYAM

Rs. 4—0—0

Bhashanai Shadha Cha

ഭാഷാനൈഷധചരിതം

by Mazhamangalam Nambud

Ed. by Pattathil Padmanabha

പാട്ടത്തിൽ പദ്മനാഭമേനോൻ

അവർകളുടെ

പ്രാഞ്ജലി വ്യാഖ്യാന

ത്തോടുകൂടിയതു്.

★

മഹാകവി ഉള്ളൂർ

എഴുതിയ പ്രൗഢഗംഭീരമായ

അവതാരികോപന്യാസവും

DEPARTMENTAL LIBRARIES
-3 JAN 1956
UNIVERSITY OF MADRAS

UNIVERSITY LIBRARY
28 DEC 1955
MADRAS

നാഷനൽ ബുക്ക് സ്റ്റാൾ

കോട്ടയം

National Book Stall
Kottayam.

വില 4 ക.

032D
171973
032:7J65:2
G4

സനാതനധർമ്മം അച്ചുകൂടം, പെരുമാനൂർ, എറണാകുളം

വിഷയാനുക്രമം.

1. വ്യാഖ്യാതാവിന്റെ അവതാരിക — 1 — 41

2. ആമുഖോപന്യാസം.

I. കവിതിലകൻ റാവുസാഹേബ് ഉള്ളൂർ എസ്. പരമേശ്വരയ്യരവർകൾ — i — lvi

II. വടക്കുംകൂർ രാജരാജവർമ്മരാജാ — lvii — lxii

3. ചംപൂ: മൂലം. — ക — വ്യവ

4. പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യാ. — ക — നവ്യവ

5. അനുബന്ധം.

I. വ്യാഖ്യാനശേഷം — നവ്യനവ — നവ്യന്യ

II. ചൂളികൾ — നവ്യടെ — നൻവ

III. അഭിധാനമാല — നൻന — ർംക

6. ശുദ്ധിപത്രം. — ർംവ — ർക്കവ

UNIVERSITY LIBRARY
28 DEC 1955
MADRAS

വ്യാഖ്യാതാവിന്റെ

അവതാരിക.

ഭാഷാനൈഷധചംപുവിന്റെ കാര്യത്തിൽ എനിക്കുണ്ടായിട്ടുള്ള ഔത്സുക്യം ദമയന്തീവിഷയത്തിൽ നളനുണ്ടായ പ്രേമത്തെപ്പോലെ ശ്രോത്രാഞ്ജലിനിപാനം വഴിയായിട്ടാണ് ആട്ട മായി മനസ്സിൽവന്നങ്കുരിച്ചത്. അധ്യയനകാലത്ത് നളചരിതം കഥകളി പഠിപ്പിക്കുന്നസമയം ചംപുവിലെ ചില ശ്ലോകങ്ങൾ ആചാര്യൻ എടുത്തുചൊല്ലുവാൻ ഇടവരികയും അതോടുകൂടി ആ കാവ്യസൌഭാഗ്യമുത്തിയെ ആപാദം അനുഭവിച്ചാനന്ദിക്കുവാൻ അത്യൽക്കണ്ഠ ജനിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നാൽ അക്കാലത്തും അത്യന്തം ദുർല്ലഭമായിരുന്ന ആ കാവ്യതല്ലജത്തെ സ്വാധീനമാക്കുവാൻ വേണ്ട സൌകര്യമോ വിഭവസംപത്തിയോ അന്നെനിക്കുണ്ടായിരുന്നില്ല. അതുനിമിത്തം എന്റെ അഭീപ്സിതം തൽക്കാലം സാധ്യമല്ലെന്ന് ബോധ്യമാക്കുവാൻ മാത്രമേ അന്നത്തെ എന്റെ പരിശ്രമം പര്യാപ്തമായുള്ളൂ. തീവ്രപ്രവൃത്തമായിരുന്ന എന്റെ മനോരഥം കാലക്രമത്തിൽ ആത്മനൈവ നിലീനമാവുകയും ചെയ്തു. കൃത്യാന്തരനിർബ്ബന്ധം നിമിത്തം അന്യവിഷയങ്ങളിൽ മനസ്സ് വ്യാപരിക്കേണ്ടിവന്നതോടുകൂടി അതിതീക്ഷ്ണമായിരുന്ന ആ അഭിലാഷം ക്രമേണ വിസ്മൃതപ്രായമായും ഭവിച്ചു. എന്നാൽ നഷ്ടപാകമായി മനസ്സിന്റെ ഏതോ കോണിൽ അനുഭവിച്ചുകിടക്കുന്ന ഒരു പൂർവ്വപ്രേമാങ്കുരം അകസ്മാൽ പുനരുജ്ജൃംഭിതമായിത്തീരുന്നത് മാനുഷികാനുഭവത്തിൽ കേവലം അവിദിതമായ ഒരു സംഭവമല്ല. ചംപുവിന്റെ കാര്യത്തിൽ എനിക്കുണ്ടായ അനുഭവവും ഈവിധത്തിലാണ്. ഉദ്യോഗക്ലേശം അവസാനിച്ച് ഉപരിപഠനത്തിയെ ദൃഢപ്പെടുത്തി ഭാവിജീവിതത്തെ ഒരുവിധം നിയമിച്ച

തോട്ടക്കുടി പൌരസ്ത്യസാഹിത്യത്തിൽ എനിക്കുണ്ടായിരുന്ന അഭിനിവേശം രൂപാന്തരപ്പെട്ടിട്ടാണെങ്കിലും പുനരുജ്ജീവിക്കുവാൻ ഇടയായി. ആ സമയം ഏകദേശം ആദ്യമായി എന്റെ സ്മൃതിപഥത്തിൽ ഉദിച്ചത് ചംപൂപരമായ ചിന്തയാണ്. പല കാരണങ്ങൾകൊണ്ടും ഇത്തവണത്തെ എന്റെ ഉദ്യമം കേവലം ശ്രമൈകഫലമായി ഭവിച്ചില്ല. ചംപുവിന്റെ പുരാതനമായ ഒരച്ചടിഗ്രന്ഥം സാഹിത്യലോകത്തിൽ സുവിദിതനും പലകാലമായി ഞാൻ ഗവേഷണവേദികയിൽ വെച്ചാദരിച്ചുവരുന്ന ഒരു മാന്യസുഹൃത്തും ആയ ശ്രീമാൻ തോട്ടക്കാട്ട് കുഞ്ഞികൃഷ്ണമേനോനവർകളുടെ കൈവശമുണ്ടെന്നറിയുവാനിടയായി. എന്നാൽ അതുകൊണ്ടുമാത്രം എന്റെ അഭിവാഞ്ഛിതം പ്രാപ്തഫലോദയമായി എന്ന് എനിക്ക് തോന്നിയില്ല. അളവറ്റ ഗ്രന്ഥരത്നങ്ങളെ കാത്തുരക്ഷിച്ചുവരുന്ന ആ മഹാസത്വന്റെ 'പക്കൽ'നിന്ന് ഒരു ചില്ലറ ഉരുപ്പടിയെങ്കിലും കരസ്ഥമാക്കുക എന്നുള്ളത് എത്ര കൃച്ഛ്രസാദ്ധ്യമായ ഒരു കായ്മാണെന്ന് അനുഭവിച്ചവർക്കേ അറിഞ്ഞുകൂടൂ. എന്നാൽ അതിപരിചയംകൊണ്ടും നിരന്തരപരിശ്രമംകൊണ്ടും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നിർബ്ബന്ധദൃഢത്തെ ഭേദിക്കുവാൻ വശമാക്കിയിരുന്ന എന്നെ ഈ സംഗതി ഒട്ടധികം ഭഗ്നോത്സാഹനാക്കിയില്ല. പുസ്തകം കിട്ടാതെ കഴികയില്ലെന്ന് ഞാനദ്ദേഹത്തോട് സധൈര്യം അഭ്യർത്ഥിച്ചു. ഒരാഴ്ചക്കകം പകർത്തെടുത്ത് പുസ്തകം മടക്കുകയും ഒരു മാസത്തിനുള്ളിൽ പ്രസിദ്ധീകരണത്തിനു തയ്യാറാക്കുകയും ചെയ്യാമെന്ന് ഏറ്റാൽമാത്രമേ പുസ്തകം തരികയുള്ളൂ എന്നായിരുന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ മറുപടി. തൽക്കാലത്തെ അത്യാവശ്യംനിമിത്തം വൈഷമ്യങ്ങളൊന്നും വിചാരിക്കാതെ അലക്ഷ്യമായി ഞാൻ അവിധം പ്രതിജ്ഞചെയ്തു. പുസ്തകവും കൈക്കലാക്കി. ഹാ! ദാഹാർത്തമായ ആ ശപഥത്തിന്റെ ഒരംശം പോലും ഭീക്ഷിക്കുവാൻ എനിക്ക് സാധിച്ചിട്ടില്ലെന്നുള്ള സംഗതി വിജയസ്മയത്തോടുകൂടി ഞാനിവിടെ സ്മരിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

2

പുസ്തകം കരസ്ഥമായപ്പോൾ അതിനെ വിധിയാംവണ്ണം ആമൂഡപാദം ആസ്വദിച്ചാനന്ദിക്കുന്നതിനുള്ള ക്ഷമ എനിക്കുണ്ടായില്ല. തിരിച്ചും മറിച്ചും നോക്കി അവിടവിടെയായി ഓരോ ഭാഗങ്ങളിൽ സസംഭ്രമം വ്യാപരിക്കയാണുണ്ടായത്. ആ കാവ്യലാവണ്യശേവധിയിൽ സർവ്വവ്യാപ്തമായി തോന്നിയ പീയൂഷസാരത്തെ നികാമം അനുഭവിക്കുവാൻ ഇടയായപ്പോൾ എന്റെ മനസ്സിൽ പ്രസരിച്ച വികാരഭേദങ്ങളെ വാങ്മയമേഷ്ടകൊണ്ട് ചിത്രീകരിക്കുവാൻ ഞാൻ സമർത്ഥനാകുന്നില്ല. ഒരു യവനമഹാഗ്രന്ഥത്തെ ഭാഷാന്തരദ്വാരാ വായിച്ചറിയുവാൻ സംഗതിവന്നപ്പോൾ തന്റെ മനസ്സിൽ അംകുരിച്ച ഭാവാന്തരങ്ങളെ ഒരു പാശ്ചാത്യകവി ചേതോഹരമായവിധം വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത് അപ്പോൾ എന്റെ സ്മരണയിൽ ആവിർഭവിച്ചു. അഥവാ, "പോതായ്പ്രം പറഞ്ഞുംമറും മുമ്പ് കേട്ടിട്ടുണ്ട്. പക്ഷെ കണ്ടപ്പോൾ അതിലെല്ലാം വളരെ വളരെ കേമം. സൌന്ദര്യത്തിന്റെ ഒരു വിശേഷം ശ്ലീ ഉണ്ടേന്നും. അതിശം. അതിശം. അതിശംതന്നെ" എന്ന മട്ടിൽ സൂരിനമ്പൂരിപ്പാട്ടിലേക്ക് ഒരവസരത്തിൽ ഉണ്ടായ മനോവികാരത്തെയല്ലേ എന്റെ തൽക്കാലത്തെ ചിത്തവൃത്തി അധികം അനുകരിച്ചതെന്ന് ഞാൻ ശങ്കിക്കുന്നു. കുഞ്ഞിക്കൃഷ്ണമേനോനവർകളുടെ ആജ്ഞ എനിക്കൊരനുഗ്രഹമായി തോന്നി. ഏതായാലും ഈ കാവ്യകല്പവല്ലിയെ വെറുതെ വിടുവാൻ പാടില്ലെന്നും ഉറച്ചു.

3

ചിരകാംക്ഷിതമായ ഒരമൂല്യവസ്തുവിനെ കരബദ്ധരസമാനം സ്വാധീനമായി കിട്ടിയാൽ ഒരാൾ എന്താണ് പ്രവർത്തിക്കുക എന്നുള്ളത് സംപാദകന്റെ പ്രകൃതിയെ അനുസരിച്ചിരിക്കും. അനന്യചിത്തവൃത്തിയായി ഏകാന്തത്തിൽ ആ മഹനീയവിഷയത്തിൽതന്നെ അവസ്ഥാനംചെയ്ത് ആവുന്നത്ര അതിന്റെ രസത്തെ ആസ്വദിച്ച് ആനന്ദമടയുകയായിരിക്കും

ഒരുസമയം ബുദ്ധിമാന്മാർ ചെയ്യുക. മറ്റുചിലർ പ്രാപ്തമായ ഭാഗ്യാതിരേകത്തെത്തന്നെ അനുസ്മരിച്ച് പല ചാപല്യങ്ങളും കാട്ടി എന്നു വരാം. കഴിഞ്ഞാൽ കഴിഞ്ഞുവല്ലോ എന്ന് വിചാരിച്ച് അനുഭവരസത്തെ കഴിയുന്നതും ദീപ്തിപ്പിക്കുവാനായി ഒന്നടന്തയിൽ പിടിച്ചു എന്നു വരാനും വയ്യായ്കയില്ല. നൈഷധചംപുവിനെ ഒരു നവീകൃതവേഷത്തിൽ പ്രചരിപ്പിക്കുവാൻ ഉത്സാഹിച്ച് ഞാൻ കാണിച്ചുകൂട്ടീട്ടുള്ള വിലക്ഷണവിഭ്രമങ്ങളും ഈ രണ്ടാമത് പ്രസ്താവിച്ചവിധത്തിലുള്ളവയല്ലേ എന്ന് ഞാൻ സംശയിക്കുന്നു. ചംപൂകാവ്യത്തെ സവ്യാഖ്യാനം പ്രസിദ്ധീകരിക്കുവാൻ ഞാൻ ചെയ്തിട്ടുള്ള ശ്രമത്തിന്റെ ചരിത്രം ഇതാണ്. എന്റെ ഈ സാഹസകൃത്യത്തിന് എനിക്ക് പറയുവാനുള്ള സമാധാനവും ഇതുതന്നെയാണ്.

4

ഈ വ്യാഖ്യാനം വളരെ കേമമായിട്ടുണ്ടെന്ന് ഞാൻ അഭിമാനിക്കുന്നില്ല. അപാണ്ഡിത്യംകൊണ്ടും അനവധാനതകൊണ്ടും പ്രയോഗപരമായും അയോഗപരമായും വന്നിട്ടുള്ള പല ഊനങ്ങളും അഭിജ്ഞന്മാർ ഇതിൽ കാണുമെന്നെനിക്കറിയാം. ഇതിലും എത്രയെത്രയോ നന്നാക്കാവുന്നതും നന്നാക്കേണ്ടതുമായിരുന്നു എന്നും പല ഘട്ടങ്ങളിലും തോന്നുവാനിടയുണ്ട്. ഞാനീപ്പറയുന്നത് അഹംകാരഗർഭിതമായ ഒരു കപടവിനയപ്രകടനമല്ല. സാഹിത്യലോകത്തിലെ സവ്യസാചിയും അഥവാ ചതുർബ്ബാഹുവും വൈദുഷ്യത്തിന്നും വ്യവസായശീലത്തിന്നും ഒരു മാതൃകാപുരുഷനും ആയ ഉള്ളൂരിന്റെ അപരിമിതമായ ധന്യവാദം ലഭിക്കുക എന്നുള്ളത് ചില്ലറക്കായ്മയല്ലെന്ന് എനിക്കറിയാം. എന്നാൽ സാഹിത്യകേതന്മാക്ക് വിധേയനായി വർത്തിക്കുന്ന ആ മഹാനുഭാവന്റെ ഉദാരമനസ്കത എന്നെ ആത്മവൈകല്യങ്ങളെക്കുറിച്ച് അന്ധനാക്കുന്നില്ല. ഈവിധമുള്ള ഒരുദ്യമത്തെ ആദർശപഥത്തിൽ എത്തിക്കുന്നതിന്നാവശ്യമായ

പാണ്ഡിത്യമോ ഗ്രന്ഥസൌലഭ്യമോ മഹാപുരുഷസംശ്രയമോ സംപാദിക്കുവാൻ എനിക്ക് ഇടവന്നിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ടുള്ള ന്യൂനത പലേടത്തും പ്രകാശിക്കാതേയും തരമില്ല.

മഹൽകൃതികളെ വ്യാഖ്യാനിക്കുക എന്ന കൃത്യം ശരിയായി നിർവ്വഹിക്കുന്നപക്ഷം അതിന് സാഹിത്യലോകത്തിൽ ഒരുച്ച സ്ഥാനം സിദ്ധിക്കുവാൻ അർഹതയുണ്ടെന്നുള്ള ദുരഭിപക്ഷക്കാരനാണ് ഞാൻ. സംസ്കൃതഭാഷയിലുള്ള ഭാഷ്യങ്ങളും വ്യാഖ്യാനങ്ങളുമായി പരിചയപ്പെടുവാൻ ഇടവന്നിട്ടുള്ളവർക്ക് ഈ കാര്യത്തിൽ ഭിന്നാഭിപ്രായമുണ്ടാകുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. മലയാളഭാഷയിലും ഈ 'പ്രസ്ഥാന'ത്തിന്ന് വേണ്ടിടത്തോളം പ്രചാരം വന്നു കണ്ടാൽകൊള്ളാമെന്ന് ഞാൻ വളരെ ആഗ്രഹിച്ചിട്ടുണ്ട്. അധികാരികളായവർ ഈ വിഷയത്തിൽ ഉദ്യമിച്ചുകാണാത്തതിനാൽ ഞാൻ അക്ഷമനായി ഇറങ്ങിപ്പുറപ്പെട്ട എന്നേ ഉള്ളൂ. ത്രാണിയുള്ളവർ ഏറ്റുനടത്തുന്നപക്ഷം വ്യാഖ്യാനകലയെ ഉപഭോഗ്യമായ ഒരു സാഹിത്യരീതിയാക്കിത്തീർക്കാമെന്നുള്ള എന്റെ പക്ഷത്തെ ഈ ഉദ്യമംകൊണ്ട് സാധിക്കുവാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ എന്റെ ശ്രമം നിഷ്ഫലമായതായി ഞാൻ വിചാരിക്കയില്ല. ഞാൻ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്ന മാർഗ്ഗം അനുസരണീയമാണെന്നുവന്നാൽ അതിനെ സുഖചംക്രമണക്ഷമവും രൂഢിയുമാക്കിത്തീർക്കുന്നത് അഭിജ്ഞന്മാർക്ക് സുസാധ്യമായിരിക്കും. ഒരു നവീനപദ്ധതിയെ നിർമ്മിക്കുവാൻ ഉദ്യോഗിച്ചു പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന മാർഗ്ഗദർശകന്റെ പ്രയത്നം പ്രയോജനകരമായി വന്നാലും പ്രഥമോദ്യമത്തിൽതന്നെ പ്രവൃത്തി സുശ്ലക്ഷ്ണവും സുന്ദരവും ആയി വരുവാൻ പ്രയാസമാണ്. ഈ സംഗതിയെ വിസ്മരിക്കാതെ എന്റെ വ്യവസായത്തെ സാനുകമ്പം അവലോകനം ചെയ്യേണമെന്നാണ് മഹാജനങ്ങളോട് എനിക്കുള്ള അഭ്യർത്ഥന.

5

ഇത് മലയാളഭാഷയിൽ സുവിദിതമല്ലാത്ത ഒരു സാഹിത്യവിഭാഗമാണെങ്കിലും വ്യാഖ്യാനകായ്ത്തിൽ ഞാൻ സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ള രീതിയെപ്പറ്റി അധികം പറയേണ്ട ആവശ്യമുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. സ്മരണാതീതകാലംമുതൽ പൂർവ്വസൂരികളാൽ സൗകുമാര്യമായിരിക്കുന്ന രാജമാർഗ്ഗത്തെ അനുകരിക്കുവാനാണ് ഞാൻ ശ്രമിച്ചിട്ടുള്ളത്. കാവ്യപൂജനത്തിനുപുറമെ സർവ്വവ്യാപ്തമായ ഏതെങ്കിലും ഒരുദ്ദേശം "പ്രാഞ്ജലി"യിൽ അനുസ്യൂതമായി പ്രവർത്തിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിൽ അത് അനന്തവിസ്തൃതമായും സാമാന്യം സർവ്വതോമുഖമായും പ്രശോഭിക്കുന്ന അത്യഗാധമായ നമ്മുടെ പുരാതനജ്ഞാനസഞ്ചയത്തിൽ ജനസാമാന്യത്തിന്ന് ജിജ്ഞാസയുണ്ടാക്കിത്തീർക്കണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹമാണ്. ഇന്നത്തെ സാഹിത്യലോകത്തിൽ പ്രസരിക്കുന്നവരിൽ ഒട്ടധികംപേരുടേയും ശ്രദ്ധ ഈ വിഷയത്തിൽ വേണ്ടിടത്തോളവും വേണ്ടവിധവും പതിഞ്ഞിട്ടില്ലെന്നുള്ള ബോധമാണ് ഈ ഉദ്യമത്തിന്റെ നിദാനം. പ്രാചീനജ്ഞാനസാഗരത്തിന്റെ പാർശ്വങ്ങളിൽ പ്രവഹിക്കുന്ന അല്പം ചില കൈവ്യാന്തരങ്ങളിൽമാത്രം വ്യാപരിച്ചു ശീലിച്ചിട്ടുള്ള ഒരാൾക്ക് ഈ ഉദ്ദേശത്തെ സമർത്ഥിക്കുന്നത് എത്രമാത്രം സാധ്യമാണെന്ന് ഒരു സന്ദേഹത്തിന്ന് അവകാശമുണ്ടെങ്കിലും സാധ്യവൈശിഷ്ട്യത്തെ ഓർത്ത് സാധകരീതിവൈകല്യം സജ്ജനങ്ങളാൽ ക്ഷന്തവ്യമാണെന്നുമാത്രമേ എനിക്കതിന്ന് സമാധാനമായി പറവാനുള്ളൂ.

6

"പ്രാഞ്ജലി"യിൽ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നവിധത്തിലുള്ള ഒരു കൃത്യത്തെ പരിപൂർണ്ണമായും സർവ്വംകഷമായും നിർവ്വഹിക്കുന്നതിന്ന് വിശാലമായ ഗവേഷണത്തിനുപുറമേ രസജ്ഞന്മാരായ വിദ്വജ്ജനങ്ങളുമായുള്ള സുലഭസംപർക്കവും അത്യന്താപേക്ഷിതമാണ്. ഈ കാര്യത്തിൽ എനിക്ക് ഒട്ടേറെ അസൗകര്യ

മുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ലഘുമായിട്ടുള്ള അനുഭവം ഏറ്റവും സംതൃപ്തികരമാണെന്നുള്ള സംഗതി ഇവിടെ സഹർഷം പ്രിസ്താവിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

സുഹൃജ്ജനങ്ങളുടെ സന്മാർഗ്ഗനയനത്തിൽ കേളികേട്ടിട്ടുള്ള സാഹിത്യകുശലൻ ശ്രീമാൻ തോട്ടക്കാട്ട് കുഞ്ഞിക്കൃഷ്ണമേനോനവർകൾ ഈ സദ്വ്യവസായത്തിൽ വ്യാപരിക്കുവാൻ എന്നെ പ്രേരിപ്പിക്കുകനിമിത്തം എനിക്കുദ്ദേഹത്തോട് പണ്ടുപണ്ടേയുള്ള ജ്ഞാനബാധ്യതയെ ഗണ്യമായവിധം വർദ്ധിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്.

ആദ്യന്തം എന്നെ പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കുകയും ഉജ്ജ്വലമായ ഒരാമുഖോപന്യാസംകൊണ്ട് എന്റെ പ്രസിദ്ധീകരണത്തെ 'അവതാരികാഭരിത'മാക്കിത്തീർക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ള ഇന്നത്തെ സാഹിത്യലോകസമ്രാട്ടായ ശ്രീമാൻ ഉള്ളൂർ പരമേശ്വരയ്യരവർകളോട് എനിക്കുള്ള കടമ വാഗതീതമാണെന്നേ പറവാനുള്ളൂ. അടന്തയിൽ പിടിച്ചിരുന്ന എന്റെ പരിശ്രമം പൂർത്തിയാകുന്നതിന്നു കാത്തുനില്ക്കാതെ ബഹുഗ്രഹമായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആമുഖത്തെ "മഴമംഗലവും ഭാഷാനൈഷധചമ്പുവും" എന്ന് നാമകരണംചെയ്ത് പരിഷത്തൊമാസികദ്വാരാ നിവേദിച്ച് സഹൃദയന്മാരെ അദ്ദേഹം സൽക്കരിച്ചിട്ടുള്ളതും കൃതാർത്ഥതയ്ക്ക് കാരണമായിത്തന്നെ ഞാൻ ഗണിക്കുന്നു.

സാഹിത്യവിശാരദനായ ശ്രീമാൻ വടക്കുംക്കൂർ രാജരാജവർമ്മരാജാവവർകൾ കരുണാപുരസ്സരമാണെങ്കിലും ഇടവിടാതെ തുടർന്നുകൊണ്ടിരുന്ന നിർബ്ബന്ധശ്രേണികൊണ്ടും അമിതപ്രശംസതുടങ്ങിയ നയോപായഭേദങ്ങൾകൊണ്ടും എന്നെ സഹായിച്ചിരുന്നില്ലെങ്കിൽ ഇപ്പോൾതന്നെ അഞ്ചു കൊല്ലത്തിലധികം പിടിച്ചിട്ടുള്ള എന്റെ ഈ പ്രയത്നം ഇതിലും എത്രയോ നീണ്ടുപോകുമായിരുന്നു. പരിശോധനാവിഷയത്തിൽ ഇത്രതീക്ഷ്ണദൃഷ്ടിയുള്ള ഒരു മനീഷിവര്യൻ ഭാഷാസാഹിത്യലോകത്തിൽ ഇന്നുണ്ടോ എന്ന് ഞാൻ സംശയിക്കുന്നു. ആ നിശി

തദ്ദർശനത്തിന്റെ മെച്ചം പലേടത്തും എനിക്ക് സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളത് ഒരിക്കലും വിസ്മരിക്കുവാൻ പാടില്ലാത്ത ഒരു സംഗതിയാണ്.

ഇന്നത്തെ സാഹിത്യരസികന്മാരുടെ അഗ്രപങ്ക്തിയിൽ വിഹരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ശ്രീമാൻ പി. ശങ്കരൻനമ്പ്യാരവർകളുമായി എനിക്കുള്ള സൌഹാർദ്ദം ഇന്നിന്നലെ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതല്ല. ചംപൂവിഷയമായുള്ള എന്റെ ഉത്സാഹം ആ സൌഹാർദ്ദത്തെ സൌഭ്രാതൃത്തിലും കവിഞ്ഞവിധം സ്നിഗ്ധമാക്കീട്ടുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി ഞാനിവിടെ സാനന്ദം സ്മരിച്ചുകൊള്ളുന്നു. കൃത്യാന്തരദത്തുരിതങ്ങളായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനധ്യായനിമിഷങ്ങളെ തരംകിട്ടുമ്പോഴെല്ലാം ഞാൻ നിഷ്കരുണം ആക്രമിച്ചിട്ടുണ്ട്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രലോഭനീയമായ രസജ്ഞതയുടേയും ത്രിധാപ്രവൃത്തമായ പാണ്ഡിത്യത്തിന്റേയും സവ്യാപ്തസ്മരമായ കൃശാഗ്രധിഷണയുടേയും പരിണതഫലങ്ങളെ പലപ്പോഴും ഞാൻ നിർല്ലക്ഷിണ്യം ആഹരിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്.

വാങ്മയമായിട്ടെങ്കിലും എന്നെ ഉത്സാഹിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള ഇതരമാന്യന്മാരേയും ഈ ഘട്ടത്തിൽ ഞാൻ സാദരം സ്മരിക്കുന്നു.

7

മൂലഗ്രന്ഥത്തിലെ ഇതിവൃത്തഘടന, കവിതാരീതി, പാത്രനിരൂപണം, രസഭേദവിചിന്തനം മുതലായി പല കൃത്യങ്ങളും ഒരു വ്യാഖ്യാതാവ് നിർവ്വഹിക്കേണ്ടതുണ്ടെങ്കിലും ഈ വിഷയങ്ങളെ സമഗ്രമായി വിമർശിക്കുവാൻ ഞാനിവിടെ ഉദ്യോഗിക്കുന്നില്ല. ശ്രീമാൻ ഉള്ളൂർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ വിജ്ഞേയമായ ആമുഖലേഖനത്തിൽ ഏതാദൃശവിഷയങ്ങളിൽനിന്ന് വിസ്തരഭയത്താൽ വിരമിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നുള്ളത് പരിതാപകരംതന്നെ. മേൽപറഞ്ഞ മിക്കവിഷയങ്ങളെയും ഞാൻ വ്യാഖ്യാന

ത്തിൽ അവിടവിടെയായി സ്പർശിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും കർത്തവ്യബോധപരതന്ത്രതയാ തൽപ്രദേശങ്ങളിൽക്കൂടി ഇവിടേയും ഒരു ശീഘ്രസഞ്ചാരം ചെയ്യുന്നതാണ്.

8

ഇതിവൃത്തവിഷയത്തിൽ മഴമംഗലം വളരെയൊന്നും സ്വാതന്ത്ര്യം കാണിച്ചിട്ടില്ല. വാസ്തവത്തിൽ "രേഖാമാത്രമപി ക്ഷുണ്ണാദമനോഃ വർത്മനഃ പരം ന വ്യതീയുഃ" എന്നമട്ടിൽ മഹാഭാരതം വനപർവ്വം അയ്മ്പത്തിരണ്ടുമുതൽ എഴുപത്തൊയ്മ്പതുവരെ അധ്യായങ്ങളിൽ സംഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്ന നളോപാഖ്യാനത്തെ അനുസരിക്കുകയാണ് കവി ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ചിലേടത്ത് അതേ പ്രയോഗങ്ങളെത്തന്നെ സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളതായും കാണാം. ശ്രീഹർഷത്രിവിക്രമഭട്ടപ്രമുഖന്മാർ ആചരിച്ചിട്ടുള്ളവിധം അപ്രകൃതവിഷയങ്ങളെ അതിമാത്രം പ്രപഞ്ചനം ചെയ്യുവാൻ മഴമംഗലം ശ്രമിച്ചിട്ടേ ഇല്ല. പ്രത്യുത രസസ്ഫൂർത്തികുറഞ്ഞ ഭാഗങ്ങളിൽ അക്ഷമനായവിധം കഥാഗതിയെ ത്വരിതപ്പെടുത്തി ലേഖകപ്രമാദശങ്കയെ ജനിപ്പിക്കുന്നതായിക്കൂടി ചിലേടത്ത് കാണാം. എന്നാൽ അസംഗതവിഷയവിസ്താരവിമുഖതയുണ്ടെങ്കിലുംകവിക്ക് അസാമാന്യമായ വർണ്ണനാചാതുരിയും അന്യാദൃശമായ മനോധർമ്മവിപാകവും ഉണ്ടെന്ന് കാവ്യത്തിൽ എവിടെ നോക്കിയാലും പ്രത്യക്ഷമാകുന്നതാണ്. സ്വയംവരാഡംബരത്തെ അപേക്ഷിച്ച് പുരത്തിലും കൊട്ടാരത്തിലും നടക്കുന്ന ഘോഷങ്ങളേയും കൊട്ടംകാട്ടിലെ ഭീതിസദൃശദൃശ്യങ്ങളേയും വർണ്ണിക്കുന്നതിൽ കവി വരച്ചുതള്ളീട്ടുള്ള വിചിത്രങ്ങളും വിവിധങ്ങളുമായ വാങ്മയാലേഖ്യങ്ങളും നളമാഹാത്മ്യകഥനത്തിലും ഹംസസന്ദേശത്തിലുംമേറ്റവും പ്രസരിക്കുന്ന 'ഉല്ലേഖ'ങ്ങളും ഈ സംഗതിയെ സ്പഷ്ടമായി സ്ഥാപിക്കുന്നുണ്ട്: കാവ്യരസത്തിന്നാവശ്യമെന്ന് തോന്നുന്നേടത്ത് സ്വാതന്ത്ര്യം കാണിക്കുവാനും കവി മടിച്ചിട്ടില്ല. നളന്റെ പൂർവ്വവിപ്രലംഭം, ഹംസസന്ദേശത്തിലെ ആശയഗതി, കാനന

പരിത്യക്തയായ ദമയന്തിയുടെ ഭ്രാന്തി മുതലായ പല ഭാഗങ്ങളും കവിയുടെ മനോധർമ്മകല്പിതങ്ങളാണ്. കിം ബഹുനാ സമാസവ്യാസഭാഷണത്തിൽ കവി പ്രദർശിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള പാടവവും സമചിത്തതയും കാവ്യലോകത്തിൽ സുലഭമല്ല.

9

നൈഷധചംപുവിലെ കവിതാരീതിയെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കുമ്പോൾ ഭാഷാചംപുക്കളിലെ ഭാഷാരീതിയെപ്പറ്റി പൊതുവായും രണ്ടു വാക്കു പറയുന്നത് ആവശ്യമായി വന്നിരിക്കുന്നു. സംസ്കൃതഭാഷയിലും മലയാളഭാഷയിലും ഉള്ള അഗാധവും വിസ്തൃതവുമായ രസജ്ഞതയുടെ പരിപാകഫലം ഇത്ര ഉജ്ജ്വലമായി ശോഭിക്കുന്ന മറെറാരു കാവ്യശാഖ കൈരളിയിൽ ഉണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. കാവ്യാരാമത്തിൽ സ്വേച്ഛാവിഹരണം ചെയ്യേണമെന്നുള്ള ഏകോദ്ദേശത്തോടുകൂടിയാണ് ഭാഷാചംപൂകാരന്മാർ പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ഗീർവ്വാണകവിതാകല്പവൃക്ഷത്തിന്റെ ഉത്തമഫലങ്ങളെ അതന്ത്രം ആസ്വദിച്ചും ആവർത്തിച്ചനുഭവിച്ചും തദ്രസനിദിധ്യാസം ചെയ്തും താദാത്മ്യഗ്രഹണങ്ങൾ കല്പനാനാഡികളിൽ ഉല്ലീനമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള ചില ആജന്മകവികൾ സ്വഭാഷയോടുള്ള പ്രണയാതിരേകനിമിത്തം മിശ്രണംകൊണ്ട് അത്യത്ഥം രുചികരമായിരിക്കുന്ന പൂർവ്വചംപൂരീതിയെ ഒരു പുതിയ സംമിശ്രംകൊണ്ട് ആസ്വാദ്യതരമാക്കിത്തീർത്തിട്ടുള്ളതിന്റെ ഭാഗ്യപരിണാമത്തെയാണ് ഭാഷാചംപൂപടലത്രുപേണ നമുക്കിന്ന് അനുഭവിക്കുമാറായിവന്നിട്ടുള്ളത്. സംസ്കൃതഭാഷയിലെ ഉത്തമകാവ്യങ്ങളിലുംകൂടി അഗ്ര്യപൂജയെ അർഹിക്കുന്ന ഗദ്യപദ്യസൂക്തികളും ഭാഷാചംപുക്കളിൽ ഒട്ടും അസുലഭങ്ങളല്ല. കൈരളിയിൽ പിൻകാലത്തുണ്ടായിട്ടുള്ള കിളിപ്പാട്ട്, കഥകളി, ഓട്ടൻതുള്ളൽ മുതലായ കാവ്യപ്രവാഹങ്ങളുടെ പ്രഭവസ്ഥാനവും ഈ ചംപുക്കളാണ്. ഈവിധം രണ്ടു വിശിഷ്ടസാഹിത്യങ്ങളിലുള്ള ഉത്തമരസങ്ങളെ ഏകത്ര അനുഭവിക്കുന്നത് ലോകത്തിൽ മറെറാരു ഭാഷയിലും സാധ്യമായിട്ടുള്ളതാ

യി അറിയുന്നില്ല. അപാരമായ കല്പനാശക്തിയും അളവറ്റ വാഗ്വിലാസവും ആശ്ചര്യകരമായ സ്വതന്ത്രബുദ്ധിയും ഉള്ള ചില മഹാകവികൾ അവരുടെ അശേഷശക്തിയേയും നിർല്ലോഭം പ്രയോഗിച്ചിട്ടാണ് ഈ കാവ്യനിധികളെ നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളത്. ആകാശം മുഴുവനും നക്ഷത്രങ്ങളെക്കൊണ്ട് മൂടിയിരിക്കുക എന്നത് അസാധ്യമായിരിക്കുന്നതുപോലെത്തന്നെ ഒരു കാവ്യം മുഴുവനും സൂക്തിരത്നങ്ങളെക്കൊണ്ട് നിറഞ്ഞിരിക്കുക എന്നുള്ളതും പ്രയാസമാണ്. ഈവിധം മറ്റുകാവ്യങ്ങളിലെന്നപോലെ ഭാഷാചമ്പുക്കളിലും രസോജ്വലങ്ങളല്ലാത്ത ചില ഭാഗങ്ങൾ കണ്ടു എന്നു വരാം. അനഘങ്ങളായ മഹാമണികളെ സംഘടിപ്പിക്കുന്ന ലോഹശലാകകളെപ്പോലെ വർത്തിക്കുന്ന ഈ ഭാഗങ്ങളെ സാനുകമ്പം അവേക്ഷിക്കുകയും ഈ കാവ്യസമുദ്രത്തിൽ പൌണ്ഡ്രകവാസുദേവനെപ്പോലെ ഇടക്ക് ചിലപ്പോൾ കാണുന്ന വേഷങ്ങളെ വിവേകദൃഷ്ട്യാ കണ്ടറിയുകയും ചെയ്യുന്നതായാൽ ഭാഷാചമ്പുക്കളുടെ കവിതാരീതി വിശേഷാത്തരവും വിസ്മയനീയവും ആയവിധം മാഹാത്മ്യമേറുന്നതാണെന്ന് സമ്മതിക്കാതെ തരമില്ല. (ഇങ്ങിനെ പരിണതഫലപരിപൂർണ്ണമായി സമുല്ലസിക്കുന്ന കാവ്യകല്പദ്രുശാഖയുടെ അഗ്രത്തിലാണ് ഭാഷാനൈഷധചമ്പു ശോഭിക്കുന്നത്. അന്യകാവ്യോപജീവ്യതയുടെ അഭാവം, ഭാഷാശുദ്ധി, ആപാദശിഖം പ്രസരിക്കുന്ന സൌകുമാര്യം മുതലായ ഗുണങ്ങൾ നോക്കുമ്പോൾ നൈഷധചമ്പു ഭാഷാചമ്പുക്കളുടെ കൂട്ടത്തിൽ അഗ്രാസനത്തെത്തന്നെ അർഹിക്കുന്നില്ലേ എന്ന് ശങ്കിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.) രാമായണം, ഭാരതം എന്നീ കഥകളിലെപ്പോലെ സുവിസ്തൃതമായ ഒരു ഇതിവൃത്തത്തിന്റെ ഭാരം ഇല്ലെന്നുള്ളത് നൈഷധചമ്പൂകാരന് ഒരു മെച്ചംതന്നെയാണ്. എന്നാൽ ആ സംഗതി സമാസഭാഷണാദി ഗുണങ്ങൾക്ക് ആധാരമായിരിക്കേണമെന്നില്ല എന്നുള്ളത് നൈഷധകഥയെ അവലംബിച്ചുള്ള ഇതരകാവ്യങ്ങൾ തെളിയിക്കുന്നുണ്ട്. (നൈഷധചമ്പു

വിലെ കവിതാഗുണങ്ങൾ അനുഭവൈകഗമ്യങ്ങളാണെന്ന് സമ
ഗ്രമായി ഒന്നു പറയുന്നതല്ലാതെ ആ ഗുണവിശേഷങ്ങളെ
പ്രത്യേകഭാവേന വ്യവച്ഛേദിക്കുന്നത് ക്ഷണസാധ്യമായി തോന്നു
ന്നില്ല. കാവ്യത്തിൽ സർവ്വോപരി വിജൃംഭിക്കുന്നത് സർവ്വത്ര
വിസ്മരവും അനിർവ്വചനീയവും ആയ മാധുര്യമാണ്. "സ
ർവ്വാവസ്ഥാവിശേഷേഷു മാധുര്യം രമണീയതാ" "ശീതളീ
കരുതേ താപോ യേന തന്മധുരം സ്മൃതം" ഇത്യാദി പ്രമാണങ്ങ
ളെ ഏതെങ്കിലും വിഷയം ഉദാഹരിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിൽ അത്
നൈഷധചംപുവിലെ കവിതാരീതിയാണെന്ന് നിസ്സംശയം പ
റയാം. അനംഗദശാവർണ്ണനം, ശ്ലേഷാവലീപ്രകടനം മുതലായ
കൃത്രിമശൈലികളെ അനുസരിക്കുന്ന അവസരങ്ങളിലുംകൂടി ശാ
സ്ത്രോൽഘോഷസാധാരണമായ ശുഷ്കപരുഷതക്ക് പകരം മഴ
മംഗലത്തിന്റെ കാവ്യഗതിയിൽ നാം കാണുന്നത് വാസനാ
ഭരിതനായ ഗായകപട്ടവിന്റെ സ്വരശ്രേണീവിഹരണത്തിലും
നടനകലയിൽ പരിചകപ്പൈദഗ്ധ്യം സംപാദിച്ചിട്ടുള്ള വേഷ
ക്കാരന്റെ പതിഞ്ഞാട്ടത്തിലുള്ള ചോട്ടകളിലും കാണുന്ന
മാർദ്ദവവും നിസർഗ്ഗമാധുര്യവുമാണ്. ആകപ്പാടെ നോക്കിയാൽ
ഭാഷാരാമായണചംപൂകാരൻ കേരളത്തിലെ വ്യാസനാണെ
ങ്കിൽ നൈഷധചംപൂകർത്താവ് കേരളവാല്മീകിയാണെന്ന്
നിസ്സങ്കം പറയാം. ശബ്ദങ്ങളുടെ സുശ്രാവ്യതയും, പ്രയോഗ
ങ്ങളുടെ ഔചിത്യവും ആശയങ്ങളുടെ രമ്യതയും കവിതാഗതി
യുടെ മന്ദാഞ്ചിതരീതിയും നോക്കുമ്പോൾ മഴമംഗലം ആദികവി
യുടെ ഒരത്യന്തഭക്തനായ അന്തേവാസിയാണെന്ന് വിചാ
രിക്കുവാൻ ധാരാളം വഴിയുണ്ട്.

10

ഗദ്യപദ്യങ്ങളുടെ സംമിശ്രണംകൊണ്ടാണല്ലൊ ചംപൂ
കാവ്യം ഇതരകാവ്യങ്ങളേക്കാൾ ആസ്വാദ്യതരമായി ഭവിക്കു
ന്നത്. ഈ കാവ്യത്തിൽ ഭാഷാചംപുക്കൾക്ക് സംസ്കൃതചംപു
ക്കളേക്കാൾ വളരെ മെച്ചം കിട്ടീട്ടുണ്ട്. പദ്യം, ഗദ്യം, ഉർല്ലഭ

മായി ദണ്ഡകം എന്നീ രൂപഭേദങ്ങളും ശുദ്ധസംസ്കൃതം പ്രാകൃതം എന്നീ ഭാഷാഭേദങ്ങളും മാത്രമാണ് സംസ്കൃതചംപൂകാരന്മാർക്ക് സ്വാധീനങ്ങളായിട്ടുള്ളത്. ഭാഷാചംപൂകാരന്മാർക്കാകട്ടെ ഇതിന്നെല്ലാംപുറമെ ഭാഷയിൽ മലയാളവും രൂപത്തിൽ ഭാഷാഗദ്യം, ഭാഷാദണ്ഡകം എന്നീ വകഭേദങ്ങളും വശംവദങ്ങളായിട്ടുണ്ട്. ചംപുക്കളിലെ ഭാഷാഗദ്യങ്ങൾ വാസ്തവത്തിൽ ഗദ്യപ്പാട്ടുകളേന സംചരിക്കുന്ന മാത്രാനിയമിതങ്ങളും വിവിധസ്വതന്ത്രഭേദവിചിത്രീകൃതങ്ങളും സംസ്കൃതപ്പദ്യോനിയമാക്ഷമങ്ങളും ആയ ദ്രാവിഡവൃത്താന്തരങ്ങൾ മാത്രമാണ്. ആവിധം തന്നെ ഭാഷാദണ്ഡകങ്ങളിൽ അധികഭാഗവും പിംഗളസൂത്രാദി ലക്ഷണങ്ങൾക്കധീനമല്ലാത്ത ദ്രാവിഡവൃത്തവിശേഷങ്ങളായിട്ടാണ് കാണുന്നത്. അനന്തഭേദങ്ങൾകൊണ്ട് പരിശോഭിക്കുന്ന തമിഴ് പാട്ടുകളേയും 'വിരുത്ത'ങ്ങളേയും ക്രമംകഷ്മമായി പരിശോധിക്കുന്നതായാൽ ഈ വൃത്തഭേദങ്ങളുടെ വേരുകൾ മിക്കവാറും കാണാമെന്നാണ് തോന്നുന്നത്. എന്നാൽ നമ്മുടെ ഭാഷാകവികൾ ശ്രവണസുഖത്തെ മാത്രം ലക്ഷ്യമാക്കി മൂലരൂപങ്ങളിൽ യഥേഷ്ടം പല മാറ്റങ്ങളും വരുത്തീട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിനും സംശയമില്ല. ഇങ്ങിനെ സ്വാധീനമായ വാഹനഭേദങ്ങളുടെ ആധിക്യംനിമിത്തം ലഭിച്ചിരിക്കുന്ന കൂടുതൽ അവസരത്തെ ഹൃദയംഗമമായവിധം നമ്മുടെ ചംപൂകാരന്മാർ വിനിയോഗിച്ചിട്ടും ഉണ്ട്. അതിന്റെ ഫലമായി ഭാഷാചംപുക്കളിൽ സംസ്കൃതശ്ലോകം, സംസ്കൃതഗദ്യം, സംസ്കൃതദണ്ഡകം, മണിപ്രവാളശ്ലോകം, മണിപ്രവാളദണ്ഡകം, കേരളപാണിനിയുടെ വ്യവച്ഛേദത്തിൽ പെട്ടിട്ടുള്ളതും ഇല്ലാത്തതും ആയ പലവിധ ദ്രാവിഡവൃത്തങ്ങൾ എന്നീ വേഷവിശേഷങ്ങൾ മാറിമാറി വന്ന് നമ്മളെ ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്. ഭാഷയുടെ കായ്വ്വത്തിൽ ശുദ്ധസംസ്കൃതം, പ്രാകൃതം, സംസ്കൃതപ്രധാനമണിപ്രവാളം, ഭാഷാപ്രധാനമണിപ്രവാളം എന്നിങ്ങിനെ രൂപാന്തരങ്ങൾ ചംപുക്കളിൽ സുലഭമായി കാണാമെങ്കിലും പച്ചമലയാളംകൊണ്ടോ ശുദ്ധമല

യാളംകൊണ്ടോ മേന്മ നേടുവാൻ രസജ്ഞന്മാരായ ആ കവികൾ യത്നിച്ചിരുന്നു എന്നു തോന്നുന്നില്ല.

ഇങ്ങിനെ പലമട്ടിൽ കാണുന്ന കാവ്യരൂപങ്ങളുടെ പദ്യാ യപ്രയോഗത്തിൽ സൂക്ഷ്മനിയമനിഷ്ഠിതമായ ഏതെങ്കിലും ക്രമ മുണ്ടെന്ന് സ്ഥാപിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നത് ക്ലേശകരവും കൃതി മവും ആയ ഒരു വ്യവസായമായിരിക്കും. രസവിവക്ഷക്ക് പദ്യവും വർണ്ണനാവിശേഷങ്ങൾക്ക് ഗദ്യവും ഗ്രാമ്യസ്ഥായിയോ ഹാസ്യരസമോ വരുന്നേടത്ത് ഭാഷ മാത്രവും 'ശേഷം സമയോചിത'വും ആണെന്ന് സാമാന്യമായി ഒന്ന് പറയാ മെങ്കിലും ഇതിൽ ഓരോ നിയമനത്തിനും ഒഴിവുകളും ധാ രാളം കാണാം. ആകപ്പാടെ നോക്കുന്നതായാൽ തൽക്കാല ത്തെ സരസ്വതീവിലാസപ്രേരണയെ അനുസരിക്കുക എന്ന ഒരു നിയമം മാത്രമേ സ്വീകാധാരണമായി കാണുന്നുള്ളൂ. എ ന്നാൽ നിശ്ചിതനിയമത്തെ ഒന്നും ഭിക്ഷിച്ചിട്ടില്ലെങ്കിലും കവി താഗതിക്ക് വൈചിത്ര്യം വരുത്തുവിധത്തിലാണ് കരുക്ക ളെ എല്ലായിടത്തും പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്ന സംഗതി സവി ശേഷം അവേക്ഷണീയമാണ്. "അഥ സാ ലളിതതനുകാന്തി സമ്പദാ" (ഭാ. നഥ) എന്നു തുടങ്ങിയ സുദീർഘമായ ഗംഭീര ഗദ്യത്തിന്റെ അവസാനത്തിൽ "കലയന്തീ കരേ മാലാം" എന്ന വൈരപ്പൊടിപോലെ തിളങ്ങുന്ന അനുഷ്ടുപ്ശ്ലോകത്തെ കൊണ്ടിണക്കീട്ടുള്ളത് ഈ രീതിയുടെ ഒരുത്തമദൃഷ്ടാന്തമാണ്. "നാളുകുഴപ്പമശനം" (ഭാ. ഛ൭) എന്ന പട്ടമട്ടിലുള്ള പ്രയോ ഗത്തിനുശേഷം 'ശാകംഭരീരമണ' ഇത്യാദി ഭാഷകൊണ്ടും വിഷയംകൊണ്ടും അത്യന്തവ്യത്യസ്തമായ വർണ്ണനയെ തുടർന്നിട്ട ുള്ളതും ഈ രീതിയിൽതന്നെയാണ്. അങ്ങിനെത്തന്നെ ഏ തെങ്കിലും മഹനീയഭാവത്തെ വർണ്ണിക്കുന്ന സ്നിഗ്ധനിഷ്ലോഷമുഖ രിതമായ ഒരു സംസ്കൃതവിഹരണം കഴിഞ്ഞാൽ അടുത്തുതന്നെ 'അനവധ്യാനകധ്വാനധാടീ'പ്രകടനാനന്തരം നിർഗ്ഗളിക്കുന്ന തങ്കക്കുഴലിന്റെ കാകളീസ്വരംപോലെ മധുരമായ ചില ഭാഷാ

പ്രയോഗങ്ങളെ അവതരിപ്പിക്കുന്നതു കാണാം. ഉഗ്രവേഷങ്ങളെ ഉൽക്കടശബ്ദപ്രാധാന്യങ്ങളായ ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് രംഗപ്രവേശം ചെയ്യിപ്പിക്കുന്ന സംപ്രദായം കഥകളിയിൽ നമുക്ക് സുപരിചിതമാണെങ്കിലും ഈ രീതിയിൽ 'പ്രമാണി'കൾ ചമ്പൂകാരന്മാരാണെന്നുള്ള സംഗതി പലരും ധരിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. ചിലപ്പോൾ പ്രൌഢങ്ങളായ സംസ്കൃതഗദ്യപദ്യങ്ങളിൽ കുറെ സൈരവിഹാരം ചെയ്തുകഴിഞ്ഞാൽ സപത്നീപരിഭവശങ്കകൊണ്ടെന്നപോലെ നല്ല മലയാളരീതിയിലും സപ്രേമകേളി ചെയ്യുകാണുന്നതിന്റെ സുഖം അറിയുവാൻ അനുഭവിക്കുകതന്നെ വേണം. പലപ്പോഴും ഈ ഭാഷാപ്രയോഗം സംസ്കൃതപ്രയോഗത്തിന്റെ സുകുമാരപ്രപഞ്ചനം മാത്രമായിരിക്കും. എന്നാൽ രണ്ടിനേയും ഇണക്കിക്കൊണ്ടുള്ള സമകാലപ്രയോഗത്തിന്റെ സൌകുമാര്യംകൊണ്ടാണ് ഭാഷാചമ്പുക്കൾ അമൃതനിഷ്യന്ദികളായിത്തീരുന്നത്. ഉൽകൃഷ്ടരസങ്ങൾ പരമകാഷ്ഠയെ പ്രാപിക്കുന്ന അവസരങ്ങളിൽ സാധാരണങ്ങളായ ശ്രുതിഭാഷാപദങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ച് ഭാവവേഗത്തെ പ്രവർദ്ധമാക്കുന്നത് മറ്റു ലോകമഹാകവികളെപ്പോലെ ചമ്പൂകാരന്മാരും സമീകരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു കലാകൌശലമാണ്. മനസ്സിലുകത്തക്കവിധം ഏതു രസത്തേയും വർണ്ണിക്കുന്നതിന് മലയാളഭാഷ പര്യാപ്തമാണെന്ന് ചമ്പൂകർത്താക്കന്മാർ ഈവക പ്രയോഗങ്ങളെക്കൊണ്ട് പ്രത്യക്ഷമാക്കീട്ടുണ്ട്.

മണിപ്രവാളരീതിയിൽ സംസ്കൃതമലയാളങ്ങളുടെ സംകലനം ഏതു തോതിലും പ്രകാരത്തിലും ആണ് വേണ്ടതെന്നുള്ളത് വിവാദത്തിന്നവകാശമുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള ഒരു വിഷയമായി കാണുന്നു. ഭാഷാമിശ്രണകായ്യത്തിൽ പ്രയോഗസൌകുമാര്യത്തേയും അർത്ഥപ്രതീതിയേയും മാത്രമേ ചമ്പൂകാരന്മാർ ലക്ഷ്യമാക്കീട്ടുള്ളു. ലക്ഷ്മീവസുന്ധരകളെപ്പോലെ ഉഭയപാർശ്വവർത്തിനികളായ ഗീർവ്വാണകൈരളികളിൽ യഥേഷ്ടവും യഥാവസരവും നിർമ്മത്സരം പെരുമാറുവാനുള്ള സ്വാതന്ത്ര്യം

ഭാഷാകാവ്യമുത്തിക്കുണ്ടെന്നായിരുന്ന അവരുടെ ധാരണ. സാമ രസ്യപരവും നിരസൂയവുമായ ഈ ദാക്ഷിണ്യാതിരേകത്തിന്റെ ഫലമായി ഹർഷമാഘപ്രമുഖന്മാർക്കും അഭിമാനം ജനിപ്പിക്കാ വുന്ന സംസ്കൃതശ്ലോകങ്ങളും ബാണനും നാണംതോന്നിക്കുന്ന സംസ്കൃതഗദ്യങ്ങളും വെണ്മണിയുടെ പ്രചിതാമഹത്വം കുറിക്കു ന്ന ഭാഷാപദ്യങ്ങളും കുഞ്ചപ്പട്ടതികളുടെ അധമർണ്ണ്യത്തെ സ്പ ഷ്ടമാക്കുന്ന അനവധി ഭാഷാ'ഗദ്യ'ങ്ങളും ഈ ചംപുക്കളെ അലംകരിക്കുന്നുണ്ട്. ഇതെല്ലാം കാണുമ്പോൾ ആശയമാഹാ ത്മ്യവും വിഭാവനാവൈചിത്ര്യവുമാണ് കാവ്യരസത്തിന്റെ പ്രാണനാഡികളെന്നും ഭാഷാരീതിക്കും പ്രത്യയഘടനക്കും ഗൌ ണിയായ സ്ഥാനമേ കവിതാവിചിന്തനത്തിൽ ഉള്ളൂ എന്നും ഈ കവികൾ അജ്ഞലോകപരിത്രാണനത്തിനായി ഉൽഘോ ഷിക്കുകയാണോ എന്ന് പലപ്പോഴും തോന്നിപ്പോകും. ഇരു ഭാഷകളും ചേരിട്ട നിലക്കുന്നമെന്നും ക്രുടിക്കഴിയേണമെങ്കിൽ പ്രത്യേകനിബന്ധനകൾക്കും നിയമങ്ങൾക്കും അടിമപ്പെടേണ മെന്നും മറ്റും നിർബ്ബന്ധം പണ്ടുള്ളവർക്കുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഫ ലാനുമേയപ്രാരംഭോദ്ഘത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നതായാൽ ച്ഛന്ദവൃത്തി യുടെ ബഹിഷ്കരണംകൊണ്ട് കൈരളിക്ക് വന്നുകൂടിട്ടുള്ളത് എന്നൊരു ശങ്കക്ക് ധാരാളം അവകാശമുണ്ട്.

11

പാത്രകല്പനാകാര്യത്തിൽ അവ്വാചീനന്മാരെപ്പോലെത്ത ന്നെ പ്രാക്തനസാഹിത്യകാരന്മാർ ശ്രദ്ധവെച്ചിരുന്ന എന്നു തോന്നുന്നില്ല. കഥാപാത്രങ്ങളെ ചില മുഖ്യതരങ്ങളായി തിരിച്ച് ഓരോന്നിനും തത്തൽഗുണസംപൂർണ്ണത വിധിക്കുന്നതാണ് അവരുടെ സാധാരണരീതി. ഇതുനിമിത്തം പുരാതനകഥക ളിലെ നായികാനായകന്മാർക്കെല്ലാം ആലോകമാത്രത്തിലെങ്കിലും ഒരു സാദൃശ്യം കണ്ടു എന്നു വരാം. വല്ലേടത്തും വല്ല വ്യാത്യാസ വും കാണുന്നുണ്ടെങ്കിൽ അത് കവികളുടെ ആശയരീതി

വ്യത്യാസംകൊണ്ടല്ലാതെ കഥാപാത്രങ്ങളുടെ പ്രകൃതിവ്യത്യാസം കൊണ്ടായിരിക്കയില്ല. ഈ മട്ടിൽ മഴമംഗലത്തിന്റെ നളനും ഒരു മാതൃകാപുരുഷനാണെന്നല്ലാതെ സ്വഭാവത്തിലുള്ള സൂക്ഷ്മ ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ട് വിശിഷ്ടനായി ഭവിക്കുന്നില്ല. നളന്റെ അയോഗാവസ്ഥയിലുള്ള വിലാപം, സന്ദേശം, രാജ്യഭ്രഷ്ടയായ ദമയന്തിയോടുള്ള സാന്ത്വനാ മുതലായ ഭാഗങ്ങൾ മറേതെങ്കിലും ഉത്തമപാത്രം ഈ സന്ദർഭങ്ങളിൽ ആചരിക്കാവുന്ന മട്ടിൽ ഉള്ളവ മാത്രമാണ്. എന്നാൽ മറ്റു മഹാകവികളെപ്പോലെ മഴമംഗലവും നായികാലേഖനവിഷയത്തിൽ പ്രത്യേകം മനസ്സിരുത്തീട്ടുള്ളതുപോലെ തോന്നുന്നുണ്ട്. ഗംഭീരമായ നള സന്ദേശത്തിനുള്ള ദമയന്തിയുടെ മറുപടി വായിക്കുമ്പോൾ അഹമഹമികയാ അതിൽ പ്രസരിക്കുന്ന ഗുണവിശേഷങ്ങൾ നമ്മുടെ മനസ്സിനെ ആനന്ദാന്ദോളിതമാക്കി ക്ഷോഭിപ്പിക്കുന്നു. ആ പ്രതിസന്ദേശത്തിലെ ഏകൈകപ്രയോഗവും 'നവയൌവന'യും 'മധുരവാക്കിസൌഭാഗ്യഭാഗ്യോദയ'യും 'അതിചതുര'യും 'പ്രാഗത്ഭ്യഗർവ്വാനിത'യും ആയ ആ രമണീമണിയെ നമ്മുടെ ധ്യാനപഥത്തിൽ ആവിഷ്കരിക്കുന്നുണ്ട്. 'കന്നി പ്രായം കുറഞ്ഞൊന്നരസി കുടയുഗം' ആയിരുന്ന കാലംമുതൽക്കുതന്നെ തദേകധ്യാനനിരതന്മാരായിത്തീർന്ന് അനന്തരം 'നളിനവിശിഖവീരപ്രാഭവപ്രൌഢിതേട്ടം കളലളിതവിലാസശ്രേണി' കൊണ്ട് ഉദ്ധൃതചിത്തന്മാരായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള നമ്മൾ ഈ പ്രകൃതി വായിക്കുന്നതോടുകൂടി നായികയിൽ നളനെപ്പോലെത്തന്നെ പ്രേമാദരനിബദ്ധന്മാരായി നിരന്തരവിധേയത്വത്തെ അവലംബിച്ചപോലെയായിത്തീരുന്നു. ദമയന്തിയുടെ അനന്തരപരിവർത്തനങ്ങളെയെല്ലാം കല്യാവിഷ്ടരായി ഭവിക്കാത്ത നമ്മൾ തദധികമായ ഔത്സുക്യത്തോടുകൂടി ക്ഷണായാസമാനം അനുവർത്തിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. നളന്റെ ഗുണവിശേഷങ്ങൾ വിദൂരവർത്തനപരമായ ബഹുമാനത്തെയാണ് നമ്മുടെ മനസ്സിൽ ജനിപ്പിക്കുന്നത്. ദമയന്തിയാകട്ടെ ആദരമസൃണമായ സ്നേഹാ

തിശയംകൊണ്ട് നമ്മെ തദധീനരാക്കിത്തീർക്കുന്നു. നളന്റെ സന്ദേശം പ്രേമക്ഷുബ്ധനായ മറേറതു നായകനും ഇതേ സന്ദർഭത്തിൽ അയക്കുമായിരുന്ന മട്ടിലുള്ളതാണ്. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രേമഭാജനം ശകുന്തളയോ മാലതിയോ ആയിരുന്നുവെങ്കിൽ അവരുടെ മറുപടി ദമയന്തിയുടെ അവിസ്മരണീയമായ ആ പ്രതിസന്ദേശത്തിന്റെ രീതിയെ അനുകരിക്കുമായിരുന്നുവോ എന്ന് സംശയമാണ്. ആകപ്പാടെ ഒരു വെറും കഥാനായികയായിരിക്കുന്നതിനുപകരം ദമയന്തി ദമയന്തിയായിത്തന്നെ പരിലസിക്കുന്നു.

കഥയിലെ ഉപനായകനായ കലിയെ മഴമംഗലം വളരെ വകവെച്ചിട്ടില്ല. തന്റെ സകലവിധമായ അത്യാഹിതങ്ങൾക്കും ഏകകാരണമാണെന്നറിഞ്ഞിട്ടുകൂടി കക്കോടകക്ഷപ്രാനലാസഹിഷ്ണുവായി പുറത്തു ചാടിയ ആ നീചമൂർത്തിയെ ഒരു പരുഷവാക്കുകൂടിപ്പറയാതെ നിതാന്തനിന്ദ്യനെന്ന നിലയിൽ തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ടുള്ളവിധം കവിയും ആയാളെ നിസ്സാരനാക്കിവിടുകയാണ് ചെയ്തിട്ടുള്ളത്.

മറുള്ളവരുടെ ക്ലേശത്തിൽ സുഹൃജ്ജനമാതൃകയും പരോപകാരനിരതനുമായ ഹംസമാണ് നമ്മുടെ ശ്രദ്ധയെ മുഖ്യമായി ആകർഷിക്കുന്നത്. നൈഷധത്തിലെ ഹംസത്തിനെ എല്ലാ കവികളും ദിവ്യനും ദക്ഷനും വാചാലനുമായിട്ടാണ് കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. എന്നാൽ ചംപുവിലെ മല്ലികാക്ഷൻ ഗംഭീരപ്രകൃതിയും ശ്രദ്ധാകാരേംഗിതശീലനും സംവൃതമന്ത്രനുമായ ചക്രവർത്തിക്ക് "തണ്ടാർശരമാലുണ്ടെന്നുള്ളത് കണ്ടേടംകൊണ്ടൂഹിക്ക"ത്തക്കമിടുക്കനാണ്. എന്നു മാത്രമല്ല "ചരിതമൊരോന്നേ ചെന്നുപുകഴ്ത്തി സുരശരവിവശത ചേർത്തു വൃദന്തേ തരുണീതരുണൌ ഘടയിതുമറവും വിരുത്" നിമിത്തം അത്യന്താപേക്ഷിതമായ ഒരു സാമുദായികകൃത്യത്തിൽ പടുവായും പ്രശോഭിക്കുന്നു.

ഭീമമഹാരാജാവിനേയും ഭംഗിയാക്കീട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ഏകച്ഛത്രാധിപതിയായ ഗംഭീരപുരുഷനേക്കാൾ വിവാഹോത്സവത്തിന് വന്നുചേർന്നിട്ടുള്ള രാജരാജകദംബത്തെ "കംപേന മൂർദ്ധ്നഃ ശതപത്രയോനിം" എന്ന മട്ടിൽ യഥാക്രമം സൽക്കരിച്ചുകൊണ്ട് സർവ്വതഃപ്രസ്മരമായ ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി സസ്നേഹഗാത്രനായി 'പരിജനവ്യതടീപാവലീദർശിതാധ്വാ'വായി ദിക്കുതോറും ഓടിപ്പാഞ്ഞുനടക്കുന്ന ഔദാര്യമൂർത്തിയും മഹാകായനുമായ ഗൃഹസ്ഥനായകനാണ് നമ്മെ അധികം ആകർഷിക്കുന്നത്.

അക്രമപ്രവൃത്തിക്കുദ്യോഗിച്ച് ആത്മനാശം വരുത്തിക്കൂട്ടിയ കാട്ടാളന്റെ ചിത്രീകരണത്തിലും കവി ചില പൊടിക്കയ്യുകൾ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. വ്യാസന്റെ കിരാതന് ആട്ടമെങ്കിലും മയ്യാട കാണിക്കേണമെന്നു തോന്നത്തക്ക സംസ്കാരമുണ്ട്. അയാൾ 'ശ്ലക്ഷ്ണ'വും 'മൃദുപൂവ്വ്'വും ആയ വാക്കുകൾകൊണ്ട് ദമയന്തിയെ സാന്ത്വനം ചെയ്തതിനു ശേഷമേ കാമാതുരത്വം കാണിക്കുന്നുള്ളൂ. 'താൻ ജാതനായീട്ടന്നാളേ ജാതരോ മോൽഗമചികുരമുഖശൂശ്രുല'നായ ചംപൂലുബ്ധകനാകട്ടേ ആട്ടിന്തനം ക്ഷുദ്രനാണ്. 'പിന്നാലേ മാംസഗന്ധാഗതവിപുലമഹാമക്ഷികാക്രാന്തവക്ത്ര'നായ അയാൾക്ക് സാന്ത്വനത്തിനും മറവും ക്ഷമയില്ല. "ക്രിയാ കേവലമുത്തരം" എന്ന നിലയിൽ 'പൂർണ്ണചന്ദ്രരമണീയമാനനം തൂർണ്ണമേത്യ' ചുംബിക്കുവാനാണ് അയാളുടെ ആട്ടിന്തനെയുള്ള പുറപ്പാട്. "തദാ തദാനനോൽഗ്ലീർണ്ണഗന്ധവിവശാ ശശാപ തം" എന്ന പ്രയോഗം അല്പം കടുംകയ്യാണെങ്കിലും ഫലിതം ഒന്നാംതരമായിട്ടുണ്ട്.

സാഹിത്യകലയിൽ വിദഗ്ധന്മാരായ മറ്റു കവികളെപ്പോലെ മഴമംഗലവും ലഘുപാത്രനിർമ്മാണവിഷയത്തിൽ അതികുശലനാണ്. വിവാഹോത്സവത്തിന് 'സംബന്ധിച്ചി'രിക്കുന്ന വാസുവും പ്രസിദ്ധനാമക്ക് പരിചിതനായിരിക്കുന്ന

ഇട്ടിനാറാണനും മറ്റ് 'പൃത്ഥ്വീസുരശ്രേണി'യും ഗണികാവഗ്ഗങ്ങളെക്കൂടി സത്യവതികളാക്കുന്ന ഗണികപ്പരിഷകളും 'ഭന്തിയോളം വളന്നുള്ള ഭോഷ്ക്കും പറഞ്ഞങ്ങുമിങ്ങും' നടക്കുന്ന മാന്ത്രികക്കൂട്ടവും പ്രത്യക്ഷം നമ്മുടെ മുമ്പിൽ സംചരിക്കുന്നപോലെയാണ് കവി തോന്നിക്കുന്നത്. പണ്ടം നന്നാക്കിച്ചും പുടവയലക്കിച്ചും പരിഭ്രമിക്കുന്ന കുലാംഗനകളും മനോജ്ഞചരിതകളായ വാരനാരീജനങ്ങളും ചെന്നുരങ്ങാനുള്ള കല്പന നിമിത്തം കഴുങ്ങുന്ന തരുണനും പിടിക്കാത്ത പുടവകൊണ്ടുള്ള ഏറു സഹിച്ച് 'നിലയൊടിക്ക'ന്ന തടിയനും വിനോദകരങ്ങളായ മറ്റു ചിത്രങ്ങളാണ്.

ആകപ്പാടെ നോക്കിയാൽ പാത്രനിർമ്മാണവിഷയത്തിൽ മഴമംഗലത്തിനുള്ള സ്ഥാനം ഒട്ടുവളരെ പിന്നിലാണെന്നു പറയുവാൻ തരമില്ല.

12

കാവ്യത്തിൽ സർവ്വോപരി പരിശോഭിക്കുന്ന രസം രസശൃംഗാരസ്ഥിതികൊണ്ട് സാർത്ഥകമായ ശൃംഗാരരസമാണെന്ന് പ്രത്യേകം പറയാനില്ല. ഇതിവൃത്തത്തിന്റെ നിസ്സീമവേലവതവും പരിമിതപരിധിയും നിമിത്തം രസപരംപരകളെ പര്യായരീത്യാ പരിവർത്തനം ചെയ്ത് വായിക്കുന്നവരുടെ മനസ്സിനെ പമൽക്കരിക്കുവാനുള്ള അവസരം കവിക്ക് ഒട്ടധികം കിട്ടീട്ടില്ല. എന്നാൽ പംപുവിൽ മാറിമാറി വരുന്ന രസഭേദങ്ങളെക്കൊണ്ട് വിനോദിക്കുവാൻ നമുക്ക് സാധിക്കുന്നില്ലെങ്കിലും ജീവനായി നില്ക്കുന്ന ശൃംഗാരരസത്തിൽ കവി ചെയ്യുന്ന സേച്ഛാവിഹാരരീതിയുടെ മഹനീയത്വം നിമിത്തം കാവ്യം രസപരിപുഷ്ടമായിത്തന്നെ പ്രശോഭിക്കുന്നുണ്ട്. ഇതു ചുരുങ്ങിയ അവധിക്കുള്ളിൽ 'അനന്തഭേദം പുനരോർത്തുകണ്ടാലനന്തരം ഹന്ത പറഞ്ഞുകൂടാ'ത്തതായ ആ രസസർവ്വസ്വത്തെ ഇത്ര രമണീയമായി പ്രപഞ്ചനം ചെയ്തിട്ടുള്ള ഒരു കവിയെ ഗീർവ്വാണ

വാണിയിലുംക്രൂടി കാണുമോ എന്ന് സംശയമാണ്. ശൃംഗാരത്തെ സർവ്വരസോപരിയുമാക്കുന്ന പ്രത്യേകഗുണം എന്താണെന്നുള്ള തത്വാന്വേഷണം ഒന്നാംതരം പാൽപ്പായസത്തെ അന്യന്നുകൂട്ടുമാക്കുന്ന വിശിഷ്ടഗുണം എന്താണെന്നുള്ള വ്യവച്ഛേദചിന്തപോലെ ക്ലേശകരമായിരിക്കും. അനുഭവൈകവേദ്യമാണെന്ന് കല്പിച്ച് ആകണ്ണാ ആസ്വദിക്കുന്നത് അധികം സുഗമവും വിജ്ഞാനപ്രദവുമായിരിക്കും. എന്നാൽ ഉത്തമരീതിയിലുള്ള പൂർവ്വവിപ്രലംഭത്തിനും സംഭോഗത്തിനും ഉത്തരവിപ്രലംഭത്തിനും ആധാരമായിനിന്ന് ശൃംഗാരരസത്തെ ഉജ്ജ്വലമാക്കുന്നത് അസ്വാർത്ഥപരമായ കരുണാവിശേഷം, എന്നുവെച്ചാൽ പരഹിതാനുവർത്തനൈതുസ്യപരമായ ആർദ്രഭാവാതിരേകം, ആണെന്നുള്ള സംഗതി ഒന്നിവിടെ പ്രത്യേകം പ്രസ്താവിക്കാതെ തരമില്ല. പ്രേമനിബദ്ധമായ ഈ കരുണയുടെ പ്രയോഗപാത്രിയാലാണ് മഹാകവികളും ഇതരന്മാരെ അധരീകരിക്കുന്നത്. ഈവിധം വിശിഷ്ടമായ ശൃംഗാരരസത്തിൽ സച്ചന്ദവിഹരണം ചെയ്യുന്നതിൽ കവി കാണിച്ചിരിക്കുന്ന പ്രാഗത്ഭ്യം വാചാമഗോചരമെന്നോ പറയാനുള്ളൂ. അയോഗം, വിയോഗം, സംയോഗം എന്നീ ഓരോ അവസ്ഥയേയും ഉത്തരോത്തരം കലാവിലാസസംപത്തിയോടുകൂടിയാണ് കവി സമർത്ഥിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഇതിൽ ഓരോ ഘട്ടത്തിലും കാണുന്ന പ്രയോഗങ്ങളിൽ നീരക്ഷീരപ്രായം അഥവാ രത്നമൌക്തികപ്രായം സംമിളിതമായി പരിലസിക്കുന്ന ശൃംഗാരഭാക്ഷിണ്യങ്ങളുടെ സാരസ്യം അനിർവ്വാച്യമാണെന്ന് പറഞ്ഞൊഴിയുവാനേ തരം കാണുന്നുള്ളൂ. വർണ്ണനാധീനങ്ങളല്ലാത്ത വിഷയങ്ങളിൽ സാധാരണയിലധികം ദുർഘടമായ ഒന്നാണ് സംഭോഗശൃംഗാരം. അതിലോലമായ ഈ വിഷയത്തെ വൈയാത്യവീഥിയിൽ പ്രവേശിക്കാതെ ഇത്ര സ്വതന്ത്രതയോടെ വർണ്ണിക്കുവാൻ ഗീർവ്വാണഭാഷയെപ്പോലെ സാധിച്ചിട്ടുള്ള അന്യഭാഷ ലോകത്തിലുണ്ടോ എന്ന് സംശയമാണ്. എന്നാൽ സംസ്കൃതകവികളെക്കൂടി

അതിശയിക്കുന്ന മട്ടിലാണ് മഴമംഗലം ഈ വിഷയത്തിൽ കാണിച്ചിട്ടുള്ള മാധുരീവിലാസം. "മാരക്ഷമാരമണവീരൻ പുളച്ചു" (ഭാ. ർവ്വ) ഇത്യാദി ഘട്ടങ്ങളിൽ പ്രസരിക്കുന്ന സർവ്വാംഗ സുന്ദരമായ പ്രയോഗകുശലതയും ഹൃസ്വലാഘവവും ആജന്മരസികനായ ഒരതിമാനുഷനല്ലാതെ സ്വാധീനമാകുവാൻ പ്രയാസമാണ്. ഈകപ്പാടെ നോക്കിയാൽ ഇതിവൃത്തത്തിൽ അനുസ്യൂതമായിരിക്കുന്ന ശൃംഗാരരസത്തെ ഇത്ര ഹൃദ്യമായി വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള കൃതികൾ കാവ്യലോകത്തിൽ ഒട്ടധികമുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല.

ഭയാനകമാണ് കാവ്യത്തിൽ ദ്യോതിക്കുന്ന മറെറാരു മുഖ്യ രസം. ഉത്തരഭാഗത്തിലെ നാനാവിധത്തിലുള്ള വനവർണ്ണനകൾ പല ഭയങ്കരപ്രദേശങ്ങളെയും നമ്മുടെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷം അവതരിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. എന്നുമാത്രമല്ല കാനനസംക്രമണരസത്തെ കവി നേരിട്ടനുഭവിച്ചിട്ടില്ലേ എന്ന ശങ്കക്കുടി പലപ്പോഴും തോന്നുവാൻ വഴിയുണ്ട്. കൊട്ടംകാട്ടിലെ ദുസ്ഥിതവസ്തുവിശേഷങ്ങളെ നമുക്ക് ദൃഷ്ടിഗോചരങ്ങളാക്കുന്നതിനുവിധം പദങ്ങളേയും പദാർത്ഥങ്ങളേയും സംഘടിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതിൽ കാണുന്ന അഭ്യാസബലവും 'സാധക'വും പ്രയോഗനിപുണന്മാരായ കലാപ്രവീണന്മാർക്കുപോലും സുലഭമല്ല.

ശൃംഗാരഭയാനകങ്ങളോട് തുല്യമായവിധത്തിൽ തന്നെയാണ് കവി കരുണരസത്തെ പ്രപഞ്ചനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ഈ വിഷയത്തെ പ്രതിപാദം ഉദാഹരിക്കുന്നതായാൽ കാവ്യത്തിൽ പകുതിയും അവതാരികയിൽതന്നെ വന്നുചേരും. രാത്രി വന്നടുത്തസമയം ഏകാകിനിയായി 'ഘോരഭ്രമഗ്രഹചിതാകീർണ്ണ'മായ അരണ്യാവലിയിൽ പ്രവേശിച്ച ദമയന്തിയുടെ മുമ്പിൽ അവിർഭവിച്ച ഭയങ്കരാനുഭവങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നതിനിടയിൽ "മല്ലീവല്ലീ ഹല്ലാവലിരിഹ മെല്ലേ മെല്ലേ വിരിയുന്നേരം" എന്നും കാനനചന്ദ്രികയെ വർണ്ണിച്ചുകൊണ്ട് "കാതര്യംപേറ്റു കോക

ങ്ങളിൽ" എന്നും പ്രയോഗിച്ച് രമ്യവസ്തുക്കളുടെ സംകലനം കൊണ്ട് ഭയാനകത്വത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നതും അവിടെത്തന്നെ "കാമുകപടലികാം കാമിനിമാർത്തൻ കോമളമുലകളിലണയുന്നേരം" എന്നും "ഗമനനിരാശാ കുഹചനഭോഗേ നിഷ്ഫലാ ദൈഷാ മഹിതായോഷാ" എന്നും പ്രയോഗിച്ച് അവസ്ഥാഭേദങ്ങളെ സുസ്പഷ്ടമാക്കി കരുണത്തിനെ മൂർദ്ധന്യപ്രായമാക്കീട്ടുള്ളതും കരാഞ്ചിതവിപഞ്ചികയായ വാണീദേവിയുടെ ഹൃദയവിദ്രാവകങ്ങളായ കൈകളാണെന്നല്ലാതെ കേവലം ഒരു മത്തകവിയുടെ പദവിന്യാസങ്ങളാണെന്ന പറയുവാൻ മനസ്സു വരുന്നില്ല.

തുള്ളലുകളിൽനിന്ന് നമുക്കിന്ന് സുവിദിതമായിരിക്കുന്ന ഹാസ്യരസത്തിന്റെ ഉത്പത്തിസ്ഥാനം ഭാഷാചംപുക്കളാണെന്ന് പ്രഥമാവലോകനത്തിൽത്തന്നെ പ്രത്യക്ഷമാകുന്ന ഒരു സംഗതിയാണ്. രണ്ടിനും പുരോഗാമി ചാക്യാരാണെന്നുള്ളതും നിർവ്വിവാദമാണ്. തുള്ളലിൽ ഹാസ്യരസത്തിന് ബാഹുല്യം കൂടുമെങ്കിലും 'ജാത്യ'വും ആന്തരമായ ആസ്വാദ്യതയും ചംപുക്കളിലെ ഫലിതങ്ങൾക്കാണെന്നുള്ളതിനും സംശയമില്ല. വിവാഹസംബന്ധമായ തിരക്കുകളിലെ നേരംപോക്കുകൾ പ്രസിദ്ധ്യാരൂഢപ്രായങ്ങളായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള രീതികളാണ്. എന്നാൽ "അന്നേരം കോപി വൃദ്ധാസ്ഥാനപരിവൃഢോ" "ദൈന്യശാലിനി തദാ തദാനനേ നാൽഗീർണ്ണഗന്ധവിവശാ ശശാപ തം" (ഭാ. ന്യന്യ) ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾ അഗാധമായ ഹാസ്യരസജ്ഞതയില്ലാത്തവർക്ക് സ്വാധീനമാവുന്ന വകയല്ല.

ഈ വിധം രസസാമ്രാജ്യത്തിൽ സഹകരണഭാവത്തോടെ അഹമഹമികയാ പ്രവർത്തിക്കുന്ന സവിവാഗ്രേസരന്മാരാൽ പരിപുഷ്ടമായിരിക്കുന്ന നൈഷധചംപു സാഹിത്യലോകത്തെ അടിമപ്പെടുത്തുന്നതെങ്കിൽ അതിലെന്താണ് ആശ്ചര്യപ്പെടുവാനുള്ളത്.

13

പരമേശ്വരയ്യരുവർകളുടെ വിസ്തൃതവും സൂക്ഷ്മവുമായ ഉപന്യാസത്തിനുശേഷം കവിയെപ്പറ്റിയോ കാലത്തെപ്പറ്റിയോ എന്തെങ്കിലും പറയുന്നത് പ്രയാസമാണ്. അദ്ദേഹം സ്പർശിച്ചിട്ടില്ലാത്ത ഒന്നുരണ്ട് ചില്ലറ സംഗതികളെക്കുറിച്ച് കുറച്ചൊന്നു പറയുവാനേ വിചാരിക്കുന്നുള്ളൂ.

നൈഷധചംപുവും രാമായണചംപുവും ഒരേ കവിയുടേതാണെന്ന് ഒരു വാദം ഇതുവരെയും ആരും പുറപ്പെടുവിച്ചു കണ്ടിട്ടില്ല എന്നാൽ രണ്ടു കാവ്യങ്ങളിലും പ്രയോഗങ്ങൾക്ക് പലടത്തും സാദൃശ്യവും ചിലേടത്ത് ഐകരൂപ്യവും കാണുന്നുണ്ട്. രണ്ടിലേയും സ്വയംവരഭാഗം ഇതിനൊരുത്തമദൃഷ്ടാന്തമാണ്. അനന്തരകാലത്തെ സംസ്കൃതപ്രബന്ധങ്ങളെപ്പോലെ ആദ്യകാലത്ത് ഭാഷാചംപുക്കളെയും ചാക്യാർക്കൂത്തിന് ഉപയോഗിക്കാറുണ്ടെന്നും ചംപൂകാരന്മാർക്കും പ്രബന്ധക്കാർക്കും തുള്ളൽക്കാരനും ഒരുപോലെ ചാക്യാർ ഉപജീവ്യനായിരുന്നു എന്നും ഉള്ള പക്ഷത്തെ ഈ സംഗതി ദൃഢീകരിക്കുന്നുണ്ട്.

നമുക്കിന്നറിവുള്ള 'നാരായണീയ' ചംപു നീലകണ്ഠകവിയുടേതാണെന്നാണ് പാരമേശ്വരമതം. അത് കാവ്യഗുണം വളരെ കുറഞ്ഞ ഒരു കൃതിയല്ല. പ്രയോഗസാദൃശ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടുമാത്രം അതിനെ മഴമംഗലകൃതിയായി കല്പിക്കുന്നത് സാഹസമായിരിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റേയും നളമഹാരാജാവിന്റേയും രാജ്യഭാരത്തേയും മറ്റും വർണ്ണിക്കുന്ന ഗദ്യങ്ങളിൽ കാണുന്ന സാദൃശ്യം ഉദ്ധാരണമോ സർവ്വനിബന്ധനഹരണമോ ആണെന്ന് കണക്കാക്കുന്നത് പ്രയാസമായിരിക്കും. സ്വകീയമായ ഒരു പൂർവ്വകാവ്യത്തിലെ ചില ശൈലികളെ തേച്ചുമിനുക്കിയും ചമൽക്കരിച്ചും ക്രമപ്പെടുത്തിയും ഒരനന്തരകാവ്യത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതായി കല്പിക്കുന്നത് അധികം യുക്തമായി തോന്നുന്നു. പൂർണ്ണത്രയീശപ്രതിഷ്ഠയെ പരാമർശി

ക്കുന്ന 'നാരായണീയ'പ്രബന്ധങ്ങളെ ഒന്നിലധികം കവികൾ നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ടാവാമെന്നും അതിൽ നീലകണ്ഠന്റേത് ലുപ്തപ്രചാരമായിത്തീർന്നിരിക്കാമെന്നും വിചാരിക്കുന്നതിലും അസാംഗത്യമില്ല. പട്ടാഭിഷേകം, പള്ളിക്കെട്ട്, 'ദീപസ്തംഭ'പ്രതിഷ്ഠ മുതലായി രാജസാന്നിധ്യമുള്ള വിശേഷസംഭവങ്ങളെ രാജസേവകന്മാരായ കവികൾ പുകഴ്ത്തുന്നത് കേവലം ഒരു നൂതന സംപ്രദായമായിരിക്കാൻ വഴിയില്ല. അന്നത്തെ കവികൾ ഇന്നത്തവരേക്കാൾ യഥാർത്ഥകവികളായിരുന്നതുകൊണ്ട് കാവ്യഗുണം ക്രൂടിയിരുന്നു എന്നു വരാം എന്നൊരു വ്യത്യാസമേ ഉള്ളൂ.

"സാ കാന്തിർവ്വചസാം" (ഭാ. വ്യ.) "തവാം സ്തോത്രാഞ്ജലിനാം" (ഭാ. ഉത്ത.) എന്നീ ചമ്പൂപദ്യങ്ങൾക്കും മേല്പുത്തൂരിന്റെ സത്യവതീപരിണയം പ്രബന്ധത്തിലെ രണ്ടു ശ്ലോകങ്ങൾക്കും തമ്മിലുള്ള ചിന്തനീയമായ സാദൃശ്യത്തെക്കുറിച്ച് വ്യാഖ്യാനത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇത് ഭട്ടതിരി ചമ്പുവിൽ നിന്നെടുത്തതാണെന്ന് തീരുമാനിച്ച്, "മേല്പുത്തൂരിനുപോലും ഈവിധം ഉപജീവ്യമായി തോന്നിയ" ചമ്പുവിനെ സവിശേഷം ഒന്ന് ബഹുമാനിച്ച് വിചാരണാവിഷയത്തെ 'ശ്ലോകത്തിൽ' കഴിക്കയാണ് പരമേശ്വരയ്യരവർകൾ ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. എന്നാൽ വിരളമായ ഈ തീപ്പുകൊണ്ട് മനസ്സിന് മതിയായ സമാധാനം തോന്നുന്നില്ല. പൂന്താനത്തിന്റെ വിഭക്തിയില്ലാത്ത ഭക്തിയെക്കുറിച്ച് ഭട്ടതിരി ഭർത്സിച്ചത് അസംസ്കൃതവ്യാകരണംകൊണ്ട് കലുഷമായിരിക്കുന്ന കൈരളിയെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കണമെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല. അങ്ങിനെയാണെങ്കിൽ വിഭക്തിയില്ലാത്ത ഭാഷയിൽ വിഹരിക്കുന്ന അന്യകവിയുടെ ഒരു ഭാഷാകാവ്യത്തിൽനിന്ന് സാമാന്യം സുവ്യാപഹരണം ചെയ്യുകയും അപഹരിക്കുക മാത്രമല്ല അതിനെ രൂപാന്തരപ്പെടുത്തി സ്വകീയമെന്നവിധം പെരുമാറുവാൻ ശ്രമിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ളത് ഒരു ചില്ലറക്കുറ്റമല്ല. ഭാഗവതപാരംഗതനും

പ്രബന്ധാവലീകർത്താവും ആയ ആ അതിമാനുഷകവിയുടെ മേൽ ഈ വിധം ഒരപരാധം ആരോപിക്കുക എന്നുള്ളത് പരമസങ്കടവും അത്യന്തം സൂക്ഷിച്ചു വേണ്ട ഒരു കാര്യവുമാണ്. എല്ലാവക്കും സമ്മതമായും ആക്ഷേപമില്ലാതെയും ഈ കാര്യത്തിൽ എന്തെങ്കിലും ഒരു തീരുമാനം ചെയ്താൽ കൊള്ളാമെന്നു ഞാൻ അധികാരസ്ഥന്മാരോട് അഭ്യർത്ഥിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

14

സാഹിത്യലോകത്തിൽ ഞാനൊരു നിത്യസഞ്ചാരിയല്ലാത്തതുകൊണ്ട് ആധുനിക കേരളസാഹിത്യത്തെക്കുറിച്ച് 'അതി പരിചയത്താൽ ശ്രദ്ധക്ക് വിഷയീഭവിക്കാത്ത' പല സംഗതികളും ചംപൂവ്യാഖ്യാനം എഴുതുന്ന അവസരത്തിൽ എന്റെ ചിന്തക്കധീനമാകുവാൻ ഇടയായിട്ടുണ്ട്.

അർത്ഥാലംകാരങ്ങളിൽ വെച്ചുത്തമമായിട്ടുള്ളതും കാവ്യത്തിന്റെ ഉരക്കല്ലായിരിക്കുന്നതും ധ്വനിയാണെന്ന് പൂർവ്വാചാര്യന്മാർ വിധിച്ചിട്ടുണ്ട്. "യത്രാതിശേതേ വാച്യാത്ഥം വ്യംഗ്യം തം ധ്വനിരുച്യതേ" എന്ന ധ്വനിലക്ഷണംകൊണ്ട് കാവ്യം ആലോചനാമൃതമായിരിക്കേണമെന്നും വരുന്നുണ്ട്. ഈ പ്രമാണപ്രകാരം വ്യംഗ്യാത്ഥഗർഭിതമല്ലാത്ത പ്രയോഗങ്ങളും പണ്ടത്തെ ഉത്തമകാവ്യങ്ങളിൽ ചുരുക്കമേ കാണുകയുള്ളു. കൈരളിയെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം നൈഷധരാമായണാദി ചംപുക്കളും ഈ സംഗതിക്ക് ഉത്തമദൃഷ്ടാന്തങ്ങളായിരിക്കുന്നും ഉണ്ട്. എന്നാൽ അർത്ഥകല്പനക്കുള്ള ക്ലിഷ്ടതയും പ്രയോഗങ്ങളിലെ വ്യംഗ്യാത്ഥനിക്ഷേപവും തമ്മിൽ അജഗജാന്തരമുണ്ടെന്ന് ആധുനികമലയാളകാവ്യമാർഗ്ഗത്തിൽ സംചരിക്കുന്ന യുവകവിലോകം ധരിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. കവിത ആലോചനാക്ഷമമായിരിക്കത്തക്കവിധം ഗഹനമായിരിക്കുന്നത് അഭിലഷണീയംതന്നെ. എന്നാൽ ആലോചനാരോചകമായവിധം പരോക്ഷമായ അർത്ഥകല്പന ഒരു കാവ്യഗുണമാണെന്ന് കരുതുന്നത് "വാക്യം രസാത്മകം കാവ്യം"

എന്ന മൂലതത്വത്തെ ധിക്കരിക്കുകയായിരിക്കും. രസാത്മകതത്വം പലപ്പോഴും നാളികേരപാകമായി എന്നുവരാം. എന്നാൽ ചമ്പുക്കളിലെപ്പോലെയുള്ള ദ്രാക്ഷാപാകമാണ് ഉത്തമം. മുന്തിരിങ്ങാപ്പാകം ഇടക്ക് കല്ലുണ്ടപ്പാകമായാലും കഴിച്ചുകൂട്ടാം. പക്ഷെ കരിങ്കൽക്കണ്ടപ്പാകമാക്കി മനുഷ്യരെ കഷ്ടപ്പെടുത്തുന്നത് സങ്കടമാണ്. കവി ദർശകനായിരിക്കേണ്ടത് അത്യാവശ്യമാണ്. പക്ഷെ ദൃഷ്ടിക്ക് തെളിവില്ലാത്ത വീക്ഷകൻ കാണുന്നതെല്ലാം മൂടലായി വരാനേ തരമുള്ളൂ. ഈ വിധം കാഴ്ചക്കുറവിനു പുറമെ വ്യക്തഭാഷണത്തിന് അശക്യതയുംകൂടിയുണ്ടായാൽ ആ ദർശകന്റെ പ്രവചനം ഏതുവിധമായിരിക്കുമെന്ന് ഇന്നത്തെ മലയാളഖണ്ഡകാവ്യങ്ങളും അഥവാ കാവ്യശകലങ്ങളും വായിച്ചാൽ നമുക്ക് അനുഭവരസത്തോടെ മനസ്സിലാക്കാം. വാളെടുത്തവരെല്ലാം വെളിച്ചപ്പാടന്മാരാകുവാൻ പ്രയാസമാണ്. മറിച്ചു സങ്കല്പിച്ചു പുറപ്പെട്ടാൽ ഈ കോമരങ്ങൾ ചെയ്യുന്നത് അന്തർഗ്ഗതദ്യോതനത്തേക്കാൾ അധികം അന്ധകാരവിതരണമായിരിക്കും. വിജ്ഞന്മാരായവർക്ക് ഈ തത്വം അറിയുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കും പല വലിയ ക്ഷേത്രങ്ങളിലും ഇന്നും വെളിച്ചപ്പാടന്മാരെ നിയമിച്ചു കാണാത്തത്. ഉള്ളേടത്തുള്ളവരെ ആരും വകവെക്കാത്തതിന്റെ കാരണവും ഇതുതന്നെയായിരിക്കും. സുകുമാരവും സുഗമവും ആയ കവിത എഴുതുന്നത് അഭിമാനക്കുറവാണെന്ന് കരുതാനില്ലെന്ന് ഗതാനുഗതികതത്വംകൊണ്ട് അന്ധരായി ഖണ്ഡകൃതികളെഴുതി കാവ്യലോകത്തിൽ കൈവല്യമണയുവാൻ കാത്തിരിക്കുന്ന ഇന്നത്തെ കവിലോകം ഇടക്കെങ്കിലും ഒന്നോത്താൽ നന്നായിരുന്നു. ഇന്നത്തെ ദിവ്യകൃതികളിൽ പലതും വായിക്കുമ്പോൾ "വായിച്ചാൽ ഒന്നും മനസ്സിലാവരുത്. വായിക്കുംതോറും മനസ്സ് സ്തംഭിച്ചുവരണം. ഒടുവിൽ ഒരാശ്ചര്യരസംമാത്രം തോന്നണം. ഇതു വായിച്ചിട്ടും യാതൊരു സ്തോഭവും മനസ്സിൽ ഉദിച്ചില്ലല്ലൊ എന്ന് വിചാരിച്ചിട്ടുള്ള ആശ്ചര്യരസം മാത്രമായിരിക്കു

ണം അത്" എന്ന നൂതനകല്പിതകഥാരീതിയെ ശാരദയിൽ വിമർശിച്ചിരിക്കുന്നത് ഓമ്മവരുമെന്ന് പറഞ്ഞാൽ പക്ഷേ പലരും പരിഭവിക്കുമായിരിക്കും.

ശൃംഗാരരസത്തിന് ഇന്നത്തെ കാവ്യങ്ങളിൽ കല്പിച്ചു കാണുന്ന അഥവാ കാണാത്ത സ്ഥാനവും ഈ ഘട്ടത്തിൽ ഓമ്മവരുന്നു. പ്രാചീനാലംകാരികന്മാർ വിവക്ഷിക്കുകയും സംസ്കൃതത്തിലും ഭാഷയിലും ഏതു കാലത്തും ഉണ്ടായിട്ടുള്ള മഹാകവികർം ആചരണമാർഗ്ഗേണ ആദരിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ള ശൃംഗാരരസത്തെ ഇന്നത്തെ സാഹിത്യരസികന്മാർ കാമകലുഷവും മാംസളവും ആണെന്ന് കല്പിച്ച് ഗഹിക്കുകയും തിരസ്കരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതായി തോന്നുന്നു. എന്നാൽ 'പ്രേമം' എന്നൊരു പദത്തെ എടുത്ത് ഇവരും ചില കരവിന്യാസങ്ങളെല്ലാം ആചരിക്കുന്നതായി കാണുന്നുണ്ട്. ശൃംഗാരരസത്തിന്റെ ആത്മാവായി വർത്തിക്കുന്ന പ്രേമത്തെ ആരാധിക്കുന്നവക്ക് അനുഭോഗ്യശൃംഗാരത്തോടുള്ള നിന്ദയുടെ ഹേതു ഉർഗ്രാഹ്യമായിരിക്കുന്നു. അഥവാ ശുഷ്കവും അഭൌതികവും ലക്ഷ്യശൂന്യവും സംകല്പഭരിതവും ആത്മാരാമവും സുവിദിതകാമോദ്ദീചകോചകരണാനപേക്ഷിതവും ആയ ഒരു 'വിശിഷ്ട' ശൃംഗാരത്തിലായിരിക്കുമോ ഈ മഹാമനസ്കന്മാർ ലയിച്ചിരിക്കുന്നത്. എങ്കിൽ ആവിധമുള്ളൊരു ശൃംഗാരരീതിയുടെ സ്വരൂപത്തേയും സ്വഭാവത്തേയും ആശാസ്യതയേയും കുറിച്ച് പല വിധത്തിലും സംശയിക്കേണ്ടതായിരിക്കുന്നു. മനുഷ്യന്റെ ആനന്ദത്തിനായി പരമകാരുണികനായ ഈശ്വരൻ കല്പിച്ചിരിക്കുന്ന ലൌകികവിഷയങ്ങളിൽ കപടകുടിലമായ പരാങ്മുഖസ്ഥിതിയെ ഭാവിക്കാതെ ധർമ്മപരമായ സൽബുദ്ധിയോടുകൂടി വ്യാപരിക്കുന്നതിൽ സന്ദേഹത്തിനോ സംകോചത്തിനോ അവകാശമില്ല. ഈ തത്ത്വത്തെ കലാകുശലമായ വാക്യരീതികൊണ്ടുദാഹരിക്കുക മാത്രമാണ് നമ്മുടെ സനാതനകവികർം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. സാംകല്പികവും അധികരണനിഷ്ഠവും അതുനിമി

ത്തം അവ്യക്തവും ആയ മനോവൃത്തിയിൽ നിന്നുത്ഭവിക്കുന്ന വികാരഭേദംകൊണ്ടുമാത്രം ആത്മതൃപ്തി ലഭിക്കുന്നത് ആയാസകരമാണ്; പദാർത്ഥനിഷ്ഠവും സ്പഷ്ടക്ഷമവും സുവിഭക്തവുമായ സുകുമാരവിഷയസംസ്ഥിതിയുടെ പരിശീലനോപക്രമം ഭൌതികജീവിതഭ്രയിഷ്ഠമായ മനുഷ്യസമുദായത്തിൽ ആത്മസംതുഷ്ടിക്കും പരനിർവൃതിക്കും അത്യന്താപേക്ഷിതമാണ്. ഐഹികവിഷയസംമിളിതവും നാഗരകവൃത്തപരിഷ്കൃതവും ആയ ഗാഢ്ഹികജീവിതം ഗഹ്നീയമല്ല; പ്രത്യുത അതുതന്നെ സചേതസ്സുകൾക്ക് സന്മാർഗ്ഗാചാരാ സാകല്യമുക്തിസാധകമായും വരാം. ഈ പരമാർത്ഥങ്ങളെ പൂർവ്വകവികൾ സർവ്വത്ര സ്മരിക്കുകയും പ്രവൃത്തിമാർഗ്ഗേണ പ്രതിഷ്ഠിതമാക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. കായികവികാരമാത്രചോദിതവും അസൽപ്പ്രഥപ്രവൃത്തവുമായി ചിലേടത്ത് കാണുന്ന കുത്സിതശൃംഗാരത്തെ ചില നിരൂപകന്മാർ ഖണ്ഡിച്ചിരിക്കുന്നത് ഞാനിവിടെ ഓർക്കുകയും അനുവദിക്കുകയും ചെയ്യാതിരിക്കുന്നില്ല. ആവക പ്രയോഗങ്ങളെ ക്ഷണികങ്ങളും ശിഥിലങ്ങളുമായ വെറും പൊടിക്കൈകളായി കണക്കാക്കാതെ കാവ്യസൂക്തികളാണെന്ന് കല്പിക്കുന്നതിലാണ് പ്രമാദം വന്നുപോകുന്നത്. അഭിപ്രായങ്ങളിൽ ഗൌരവലാഘവവിവേചനാസ്പദമുണ്ടായാലും അനശ്വരമായ കാവ്യപദത്തെ ആഗ്രഹിക്കുന്നവർ ആ രീതിയെ അനുസരിക്കാതിരുന്നാൽ അത് അശക്യതകൊണ്ടല്ലെങ്കിൽ ആക്ഷേപകരമായി വരുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. എന്നാൽ ആദികവിയുടെ കാലംമുതൽ സംക്ഷുണ്ണവും അനന്തരസൂരികളാൽ സമാദൃതവും ചമ്പൂകാരപ്രഭൃതികളായ കേരളമഹാകവികളാൽ സമലംകൃതവുമായ ഒരുൽകൃഷ്ടപന്ഥാവിൽക്കൂടി സഞ്ചരിക്കുന്നതിൽ ഇഭാനീംതനന്മാക്കുള്ള അപാടവമോ അനാസ്ഥയോ കണ്ടിട്ടുള്ള കുണ്ഠതനിമിത്തം അപ്രകൃതമാണെങ്കിലും അല്പമൊന്ന് പ്രസംഗിച്ചു എന്നേ ഉള്ളൂ.

കാവ്യരൂപവിഷയത്തിലും ചമ്പൂകാരന്മാരിൽനിന്ന് അധുനാതനന്മാക്ക് വിലതെല്ലാം ഗ്രഹിക്കുവാനുണ്ട്. ആയ്വൃത്തങ്ങളോട് ഇന്നത്തെ കവികൾ കാണിക്കുന്നതായി തോന്നുന്ന കൃത്രിമവും ഉന്മത്തവുമായ വിരോധം അസ്ഥാനത്തിലാണ്. സ്വഭാഷാഭിമാനപ്രേരണ സദ്യഃപ്രകടിതമായിരിക്കുന്ന അവരുടെ ദ്രാവിഡവൃത്തപ്രണയം അനുകരണഭ്രമമാത്രപ്രേരിതമാകയാൽ ദുരുദ്ദേശസ്പർശകലുഷമായും തോന്നുന്നു. ആശയങ്ങളുടെ അവിച്ഛിന്നഗതിക്ക് ചതുഷ്പാത്തുകളായ സംസ്കൃതവൃത്തങ്ങൾ പ്രതിബന്ധങ്ങളായിരിക്കുമെന്നുള്ള സംകല്പം ശരിയോ സാധുവോ അല്ല. സംസ്കൃതവൃത്തങ്ങൾ ചതുഷ്പാദവിരമിതങ്ങളാണെങ്കിൽ ദ്രാവിഡവൃത്തങ്ങൾ പാദദ്വയവിച്ഛിന്നങ്ങളാണെന്നുള്ള സംഗതിതന്നെ ഇതിന് മതിയായ ഒരു സമാധാനമാണ്. ഗണനിയമിതവൃത്തങ്ങളേതിനേക്കാൾ മാത്രാനിയമിതങ്ങളായ ദ്രാവിഡവൃത്തങ്ങളുടെ നിബന്ധനം അധികം എളുപ്പമാണെന്നുള്ള ധാരണ ആർക്കെങ്കിലും ഉണ്ടെങ്കിൽ അത് ദ്രാവിഡച്ഛന്ദസ്സിന്റെ ഉൾപ്പൊരുളറിയാത്തതുകൊണ്ട് മാത്രമാണ്. ഇന്നത്തെ തുണ്ടുകൃതികളിൽ പലതും വായിക്കുമ്പോൾ മേഘത്തിൽ കല്ല കടിക്കുന്നപോലെയും വിഭ്രപ്പോൾ വല്ല കുണ്ടിലും ഉരുണ്ടുവീഴുന്നപോലെയും ഉള്ള ദുഃഖം വെവിക്കുണ്ടാവാനുള്ള കാരണവും ഇതുതന്നെയാണ്. സംസ്കൃതഛന്ദസ്സിന്റെ ഏകാന്തശയ്യയിൽനിന്നുള്ള വിപര്യയവൃത്തി ഇടക്കെങ്കിലും അത്യാവശ്യമാണെന്ന് ആർക്കെങ്കിലും തോന്നുന്നുണ്ടെങ്കിൽ — അതിന് സാന്മാർഗികമായ അവസരമുള്ള സ്ഥിതിക്ക് പ്രത്യേകിച്ചും — അത് അന്യായമാണെന്ന് ശഠിക്കുന്നത് ന്യായമായിരിക്കയില്ല. എന്നാൽ ഇന്നത്തെ കാവ്യലോകത്തിൽ നാം കാണുന്ന കാകകേകാടികളിലുള്ള നിരന്തരനിരതവൃത്തി ഉപശമിപ്പിക്കുവാനായി പുറപ്പെട്ട ഖേദത്തെ പുനരുജ്ജംഭിപ്പിക്കുകയാണ് ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ഈ വിഷയത്തിലും ഭാഷാചമ്പുക്കളിലെ വൃത്തരീതി പ്രത്യേകം ഗ്രഹണീയമാണ്. വാസ്തവത്തിൽ ആയ്ദ്രാവിഡ

വൃത്തങ്ങളുടെ സംകലനം ഈ ചംപുക്കളെ സംസ്കൃതചംപുക്ക
ളേക്കാൾ ഉപഭോഗക്ഷമങ്ങളാക്കുന്നുണ്ട്. ഭാഷാചംപുക്കളിൽ
ഭാഷാഗദ്യരൂപേണ പെരുമാറുന്ന കാവ്യരൂപങ്ങളെല്ലാം വൈ
ചിത്ര്യഭേദനിബന്ധങ്ങളായ ദ്രാവിഡവൃത്തങ്ങളാണെന്നുള്ള സംഗ
തി മുമ്പ് പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. പിന്നീടുണ്ടായിട്ടുള്ള തുള്ളൽ
വൃത്തങ്ങളിൽ പലതിനേറെയും കിളിപ്പാട്ടുവൃത്തങ്ങളിൽ ചില
തിനേറെയും പ്രഭവസ്ഥാനം ഈ ഗദ്യങ്ങളാണെന്ന് കണ്ടറിയു
വാൻ പ്രയാസമില്ല. ഈ ഗദ്യങ്ങളിൽ അധികഭാഗവും തുള്ള
ലിൽ പ്രചാരമേറിയ 'തരംഗിണീ'നാമകൃതമായ "പുരരിപു
വാകിയ ഭഗവാൻതന്നുടെ തിരുമടിതന്നിൽവസിക്കും പാർവ്വതി"
എന്ന രീതിയിലാണ്. ഈ വൃത്തം ഓട്ടംതുള്ലലിന് സഹജ
മായ ഹാസ്യത്തേയും വിഷയലാഘവത്തേയും കുറിക്കുവാനേ
പാടുകയുള്ള എന്നൊരു പക്ഷമുണ്ടെങ്കിൽ നവരസാസിക്ത
ങ്ങളായും കാളിദാസപ്രയോഗപ്രതിമല്ലങ്ങളായും ഭാഷാചംപു
ക്കളിൽ പരിലസിക്കുന്ന ഈ രീതിയിലുള്ള ഗദ്യങ്ങൾ ആ
മതത്തെ നിർദ്ദുഷം ഖണ്ഡിക്കുന്നുണ്ട്.

കാകകോകാടികൾ കേരളീയർക്ക് സർവ്വഥാ സമാരാധ്യങ്ങ
ളായ കാവ്യരൂപങ്ങളാണെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല. എഴുത്ത
ച്ഛനുപാദരേപ്പോലെയുള്ള ആചാര്യന്മാർ ഈ വൃത്തങ്ങളിൽ
എഴുതീട്ടുള്ള കാവ്യങ്ങൾ രസനിഷ്യന്ദികളാണെന്നുള്ളതും നിസ്സം
ശമാണ്. ഇതെല്ലാം ഇങ്ങിനെയാണെങ്കിലും കിളിപ്പാട്ടിൽ
എഴുതീട്ടുള്ള കേരളകാവ്യങ്ങളിൽ അധികവും വായിച്ചാൽ അവ
പ്പാടെ മനസ്സിൽ ആധിയും അകാരണലട്ടിയും വളരുന്നതായിട്ടാ
ണ് അനുഭവം എന്നൊരു പൂർവ്വപക്ഷത്തിന് അവകാശമില്ലാതെ
യില്ല. ഇതിനുള്ള കാരണം ചിന്തനീയമെങ്കിലും എന്താണെ
ന്ന് കൃത്യമായി വ്യവച്ഛേദിക്കുന്നത് എളുപ്പമല്ല. ഏകദേശം ഒരു
യുക്തി പറഞ്ഞുനോക്കാമെന്നേ ഉള്ള. മലയാളത്തിൽ രാമാ
യണം എന്ന് പറഞ്ഞാൽ അക്ഷരം ആദ്യമായി ഓർമ്മവരുക

മഹനീയമായ എഴുത്തച്ഛകൃതിയെയാണ്. പുരാതനകഥകളിൽ കരുണരസം പരിപൂർത്തിയെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളത് രാമായണത്തി ലാണ്. രസജ്ഞന്മാക്ക് കരുണരസാസ്വാദനത്താൽ "സുരതേ ദന്തഘാതാദിഭ്യ ഇവ സുഖമേവ ജായതേ" എന്ന പ്രമാണമനു സരിച്ച് ആനന്ദാനുഭൂതിക്ക് വഴിയുണ്ടെങ്കിലും കരുണയുടെ സ്ഥായിഭാവം ശോകമാകയാൽ തദനുസ്മാരകങ്ങളായ വിഷയ ങ്ങളും വിഷാദപരമായ ചിത്തവൃത്തിയെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കാതി രിക്കുവാൻ തരമില്ല. കവിതാരീതിയുടെ അദ്വിതീയമായ സൌ കുമാര്യംകൊണ്ടും ആലോചനാതീതമായ കാവ്യകലാചാതുര്യം കൊണ്ടും ആദികവിയും താൻ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്ന സ്വതന്ത്ര പദ്ധതിയുടെ നവീനത്വംകൊണ്ടും രസപരിവർത്തനത്തിലുള്ള പാടവംകൊണ്ടും ഭാഷാരാമായണചമ്പൂകാരനും ശോകരസ നിർഗ്ഗമാണെങ്കിലും രാമായണകഥയെ സുസഹമാക്കീട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ വാത്മീകി പാരത്രികചിന്തക്ക് അനുവദിച്ചിട്ടുള്ള അവധി മതിയായില്ലെന്ന് വിചാരിച്ചിട്ടാണോ എന്നറിഞ്ഞില്ല ആധ്യാത്മികവിഷയങ്ങൾക്ക് പ്രധാനവും ലൌകികങ്ങൾക്ക് ഔണവുമായ സ്ഥാനത്തെ കല്പിച്ചുകൊണ്ട് വ്യാസൻ സംക്ഷി പ്തമായി അധ്യാത്മരാമായണം എഴുതിയത്. ഈ വിധം ജനന മരണരഹിതമായ കൈവല്യപദത്തെ ലക്ഷ്യമാക്കിക്കൊണ്ടുള്ള രീതിയെ അനുകരിക്കയും തൽഗുണത്തെ പോഷിപ്പിക്കയുമാണ് എഴുത്തച്ഛൻ ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ഇതുനിമിത്തം കിളിപ്പാട്ടെന്നു കേൾക്കുമ്പോൾ സംസർഗ്ഗജമായി അന്തർദ്ദൃഷ്ടിഗോചരചിന്താ വിഷ്ടമായ ഒരു മനഃസ്ഥിതിയാണ് നമുക്കുണ്ടാവുന്നത്. മോ ക്ഷാർത്ഥം നിർവ്വഹിക്കുന്ന നിത്യപാരായണം ഈ അവസ്ഥയെ ദൃഢീകരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ട്. ഇങ്ങിനെ ശോകാനുസ്മൃതി ജനകമായ ഒരു വൃത്തത്തെമാത്രം അവലംബിച്ചു നിൽക്കുന്ന ഒരു കാവ്യലോകം ഒട്ടുവളരെ സുഖപ്രദമായി വരുവാൻ വഴിയില്ല. ആധുനികസാഹിത്യപ്രണയികൾക്ക് സമ്മതമായി കാണുന്ന മറ്റൊരു രീതി കൃഷ്ണഗാഥാവൃത്തമായ 'മഞ്ജരി'യാണ്. ലളിത

പദവിന്യാസം, ശബ്ദാഡംബരമില്ലാത്ത അപരുഷതപം, സുഗമവും സുന്ദരവുമായ ആശയകല്പന, സുവ്യക്തമായ വിവക്ഷ, സർവ്വോപരി അഞ്ചിക്കൊഞ്ചിക്കുഴഞ്ഞിട്ടുമുതുപൊഴിയുന്ന സുപ്രസന്നത, എല്ലാറ്റിനുംപുറമെ ആപാദചൂഡം മധുരമായ ഗതിവിശേഷം, ഈ ഉഷ്ണോപ്യഗുണങ്ങളാണ് ഗാഥയെ കേരളസാഹിത്യത്തിന്റെ അഗ്രപങ്ക്തിയിൽ അഭിഷേകം കഴിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഈ രീതിയിലുള്ള മറ്റു ദീർഘകാവ്യം ഭാഷയിൽ ഇല്ലാത്തതുകൊണ്ട് ഈ ഗുണങ്ങളില്ലാത്ത ഗാഥാരീതി വ്യാപ്തമാക്കുവാൻ പ്രയാസമാണ്. സുകുമാരമായ ഈ മട്ടിനെ ഉൽകടങ്ങളായ സമസ്തപദങ്ങളെക്കൊണ്ടും പരോക്ഷമായ ഗഹന ചിന്താവിക്ഷേപത്തിനുള്ള സംരംഭംകൊണ്ടും ക്ലിഷ്ടമായ വാക്യരീതികൊണ്ടും കലുഷമാക്കിത്തീർക്കുന്നതും ദുഃഖപ്രദമാണ്.

ഇക്കാലത്തെ ഖണ്ഡകാവ്യകൃത്തുക്കൾ ലൌകികവിഷയങ്ങളെ അവലോകനം ചെയ്യുന്നതിൽ യുക്തമായി കരുതുന്ന ഭാവവിശേഷവും ഈ അസുഖാനുഭവത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്. ഭൌതികവിഷയങ്ങളെ എല്ലാം കേവലം ആധ്യാത്മികജീവിതത്തിന്റെ ചിഹ്നങ്ങൾ മാത്രമാണെന്ന് ഭാവിച്ച് ഊർദ്ധ്വദൃഷ്ടിയോടും അഥവാ അധോദൃഷ്ടിയോടും തിയ്യങ്മനസ്കതയോടും കൂടി കാലക്ഷേപം ചെയ്യുന്നതും അതിൽ അനന്യമായ ആവേശം ഉണ്ടാകുന്നതും മനുഷ്യരിൽ അനുഗൃഹീതന്മാരായ അല്പം ചിലർക്കു മാത്രമേ സാധ്യമായി വരുവാൻ വഴിയുള്ളൂ. ഇതിനും പുറമെ വിഷയസാഗരത്തിൽ ആശിഖാന്തം മുങ്ങിക്കുളിച്ച് സതൃഷ്ണം നീന്തിക്കളിക്കുന്നവരാണെന്ന് നാം അറിയുന്ന അനവധി ജനങ്ങൾ സർവ്വസംഗപരിത്യാഗികളായ കർമ്മയോഗികളാണെന്ന് തുടരെത്തുടരെ നടിച്ചു കാണുമ്പോൾ ഒരു മിഥ്യാചാരശങ്കയും നമ്മുടെ മനസ്സിൽ ഒഴിയാതെ വന്നുകൂടുന്നതായിതോന്നുന്നു. ഹൃദയദാഹകങ്ങളായ രാമായണത്തിലെ പല ഭാഗങ്ങളിലും ശോകപരിപ്ലുതമായ നൈഷധചംപുവിന്റെ ഉത്തര

ഭാഗത്തിലും പ്രശാന്തമാണെങ്കിലും സുസഹവും സുഖകരവുമായ ചിത്തവൃത്തിയോടുകൂടി സൈരസംചാരം ചെയ്യുവാൻ നമുക്ക് സാധ്യമാക്കിത്തീർക്കുന്ന ആ ഇന്ദ്രജാലവിദ്യ എന്താണെന്ന് ഇദാനീംതനന്മാരായ കവിയശഃപ്രാർത്ഥികൾ അവധാനപരമായി പര്യാലോചന ചെയ്യേണ്ടതാണ്.

ശബ്ദാലംകാരത്തിന്റെ കായ്ത്തിൽ ഇന്നത്തെ കവികൾ ഭാവിച്ചുകാണുന്ന ഹാസ്യഗർഭിതമായ ഔദാസീന്യവും ഒട്ടും പ്രശംസനീയമാണെന്നു തോന്നുന്നില്ല. പരിഷ്കൃരണോന്മാദവും അനുകരണഭ്രമവും വർദ്ധിച്ചതോടുകൂടി പണ്ട് മലയാളത്തിൽ സാധാരണമായിരുന്ന പല മട്ടുകൾക്കും മാറ്റം വന്നു കാണുന്നുണ്ട്. പുരുഷൻമാരുടെ മുൻകുടുമയും സ്ത്രീകളുടെ കണ്ണുപാശവും പച്ചപ്പോഴും കേശപാശവും നാമാവശേഷമായി തീർന്നിട്ടുള്ളതിനെപ്പറ്റി വളരെ ഖേദിക്കുവാനില്ലായിരിക്കും. അതോടുകൂടിത്തന്നെ മലയാളകവിതക്ക് ആജന്മസിദ്ധമായി കരുതിവന്നിരുന്ന ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസത്തെയും നമ്മുടെ പുത്തൻ കവികൾ അപകഷ്കരമാണെന്ന് കണക്കാക്കി ത്യജിച്ചിട്ടുള്ളതായി തോന്നുന്നു. എന്നാൽ ഈ വക മാറ്റങ്ങൾ കൊണ്ട് മാത്രം നമ്മുടെ പുരുഷന്മാർക്കോ സ്ത്രീകൾക്കോ കവിതക്കോ സായുജ്യം ലഭിച്ചതായി കണക്കാക്കുന്നത് ശരിയായിരിക്കുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. നമ്മുടെ കവികൾ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസത്തെ നിസ്സാരമാക്കിത്തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഇതരഭാഷകളിൽ ഇന്നും സുലഭമായി കാണുന്ന അന്ത്യപ്രാസം, വൃത്യനുപ്രാസം മുതലായ ശബ്ദവൈചിത്ര്യങ്ങൾ അവക്ക് സ്വാധീനമായിട്ടുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. ഇങ്ങിനെ, മറ്റു പല കായ്ങ്ങളിലും കാണുന്നപോലെ, "ഇല്ലത്തുനിന്ന് പോരുകയും ചെയ്ത അമ്മാത്തൊട്ടെത്തീട്ടുമില്ല" എന്ന മട്ടിലാണ് മലയാളകവിത ഇന്ന് കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നത്.

ശബ്ദാലംകാരങ്ങൾക്കും അർത്ഥാലംകാരങ്ങൾക്കും കാവ്യത്തിലുള്ള സ്ഥാനം എന്താണെന്ന് പ്രമാണംകൊണ്ടും പ്രയോഗംകൊണ്ടും പൂർവ്വസൂരികൾ നിർദ്ദേശിച്ചിട്ടുണ്ട്. സൌന്ദര്യാതി

ശയംകൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്ന ഒരു സ്ത്രീരത്നത്തിന് ഹാരകേയൂരാദി ബാഹ്യഭ്രഷണങ്ങളും എന്നപോലെയാണ് ഉത്തമകാവ്യങ്ങൾക്ക് ശബ്ദാലംകാരങ്ങളും എന്നാണ് അവരുടെ സാമാന്യമായ വിവക്ഷ. സ്വാഭാവികമണ്ഡനം ധാരാളമുണ്ടെന്നുള്ള സംകല്പംകൊണ്ട് അലംഭാവം നടിച്ച് ഒഴിഞ്ഞുനെറ്റിയും രാഗമറ്റ ചുണ്ടും ശൂന്യമായ കരകണ്ഠാദിയും കരയില്ലാത്ത വസ്ത്രവും ആയി കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നത് ഭ്രഷണമാണെന്ന് പണ്ടുള്ളവർ വിചാരിച്ചിരുന്നില്ല. മറ്റു ദിക്കുകളിൽ ഇപ്പോഴും ഉള്ളവരും വിചാരിക്കുന്നതായി തോന്നുന്നില്ല. ഭക്ഷണത്തിന്റെ സുഖം ഭോജനത്തിന്റെ ഗുണത്തിലാണ് ആദ്യമായി ഇരിക്കുന്നത് എങ്കിലും ഭോജനവിധാനവിഷയത്തിലും ചില രസികതപങ്ങളും കലാകൌശലങ്ങളും എല്ലാ പരിഷ്കൃതസമുദായങ്ങളും പ്രദർശിപ്പിച്ചു കാണുന്നുണ്ട്. സുന്ദരമായ അർത്ഥത്തെ സുശ്രാവ്യമായ ഭാഷയിൽ വിന്യസിക്കുന്നതാണ് ഉത്തമകാവ്യത്തിന്റെ രീതി.

രമ്യമായ ഒരു വനവർണ്ണനയെ,

"നവപലാശപലാശവനം പുരഃ
സ്ഫുടപരാഗപരാഗതപങ്കജം
മൃദുലതാന്തലതാന്തമലോകയൽ
സ സുരഭിം സുരഭിം സുമനോഹരൈഃ"

എന്ന മട്ടിൽ ശ്രവണഹരണദക്ഷിണമായ ശബ്ദവൈചിത്ര്യം കൊണ്ട് അലംകരിക്കുന്നത് ഏതുവിധത്തിലെങ്കിലും അസുഖപ്രദമാണെന്ന് വാദിക്കുന്നത് വെറും മക്കടമൂഷ്ടിമാത്രമായിരിക്കും.

"നിത്യം നശ്ചിത്തപത്മേ പരിലസതു കപാലീ കപാലീ കപാലീ
മാലാധാരീ സമസ്തപ്രമഥജനകലാപഃ കലാപഃ കലാപഃ
ഭ്രുത്വാ നിർഭാതി യസ്യാധികമസുസമരീണാമരീണാമരീണാ
മുല്പേഷ്ടാ യശ്ച ദൂരീകൃതകമലമഹഃസ്തോമഹസ്തോ മഹസ്തഃ"

ഇത്യാദി ശ്ലോകങ്ങളിലും "നളോദയ"ാദിയമകകാവ്യങ്ങളിലും എന്ത് കാവ്യരസമാണ് ഉള്ളത് എന്നൊരുപവാദത്തിന്

ഇവിടെ അവകാശമുണ്ടായിരിക്കാം. എന്നാൽ ഈ വക പ്രയോഗങ്ങളും പ്രയോഗപരംപരകളും കാവ്യരസനിഷ്യന്ദികളാണെന്ന് തൽകർത്താക്കന്മാർ ഭാവിക്കുകയോ വായിക്കുന്നവർ ധരിക്കുകയോ ഒരു കാലത്തും ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ശബ്ദങ്ങളുടെ അത്യാശ്ചര്യകരമായ പ്രപഞ്ചനസഹിഷ്ണുതയേയും പ്രയോക്തൃക്കളുടെ അഭ്യാസബലത്തേയും പ്രകടിക്കുവാൻവേണ്ടി ചെയ്തിട്ടുള്ള ഉദ്യമവിശേഷങ്ങളാണെന്നേ ഈ വ്യവസായങ്ങളെ ആരും എന്നും കണക്കാക്കീട്ടുള്ളൂ. വിവിധമാർഗ്ഗപ്രചുരമായ സാഹിത്യലോകത്തിൽ ഈ വക ശൈലികൾക്കും അഗ്രത്തിലല്ലെങ്കിലും ഒരു സ്ഥാനമുണ്ടെന്ന് കണ്ടറിഞ്ഞ് സമ്മതിക്കാത്തതിലാണ് തെറ്റ് വന്നുപോകുന്നത്. സുഖ്യത്ത മധുരമായ ഭക്ഷണം അല്പകാലംകൊണ്ട് നീരസപ്രദമായിത്തീരുന്നതുപോലെ 'ഉല്ലേഖ'മാത്രോജ്വലമായ കാവ്യ'തല്ലജ'ങ്ങളും കുറച്ചു കഴിഞ്ഞാൽ 'മട്ടി'പ്പോകുമെന്നുള്ള സംഗതി മറന്നുപോകരുതെന്ന് മഹാന്മാരോട് അപേക്ഷിക്കേണ്ടതായി വന്നിരിക്കുന്നു.

വ്യാപാരശാലകളിൽ കോടിക്കണക്കായി ശേഖരിച്ചിരിക്കുന്ന ശംഖശുക്തികളെ വേണ്ടപ്പോൾ വേണ്ടിടത്തോളം വാങ്ങി പ്രയോഗചതുരതയോടുകൂടി പെരുമാറി ഉത്തമപദാർത്ഥനിർമ്മിതങ്ങളായ തങ്ങളുടെ സൃഷ്ടിവിശേഷങ്ങളെ ഉജ്ജ്വലമാക്കുന്ന കലാവിദഗ്ദ്ധന്മാരെപ്പോലെയാണ് ശബ്ദാലംകാരകാവ്യത്തിൽ പൂർവ്വമഹാകവികൾ വർത്തിച്ചുവന്നിട്ടുള്ളത്. വേണ്ടപ്പോൾ എടുത്തുപയോഗിക്കുന്നതിന് സ്വാധീനമായവിധം ശബ്ദസമ്പന്നതയും പ്രയോഗപാടവവും കവികൾക്കുണ്ടായിരിക്കുന്നത് സംപൂർണ്ണമായ ഏത് സാഹിത്യത്തിനും അത്യാവശ്യമാണ്.

ശബ്ദാലംകാരങ്ങളെ നിന്ദിക്കുന്നത് ക്ഷണസാധ്യമാണെങ്കിലും വേണ്ടവിധം പ്രയോഗിക്കുന്നത് അത്രതന്നെ എളുപ്പമല്ല. ഇരുകൂലക്ലേശമോഗാധമല്ലാത്ത വൈദുഷ്യജീജ്ഞാസയൊഗന്യമായ അഭ്യാസശ്രമമൊ അനുഭവിച്ചിട്ടില്ലാത്ത ഇന്നത്തെ

കവിവീരന്മാർ കാവ്യസാമ്രാജ്യത്തിൽ സ്ഥാനം പിടിക്കുവാനുള്ള ബദ്ധപ്പാടുനിമിത്തം സൌകര്യത്തെമാത്രം ഓർത്തിട്ടല്ലെ ശബ്ദാലംകാരങ്ങളെ നിന്ദിക്കുന്നതെന്ന് സംശയിക്കുവാൻ ധാരാളം വഴികാണുന്നുണ്ട്.

പ്രകടമായ ശബ്ദഘോഷത്തിൽ മഴമംഗലം വളരെ ഭ്രമിച്ചിരുന്നു എന്ന് തോന്നുന്നില്ല. എന്നാൽ മധുരമായ പദവിന്യാസംകൊണ്ടും അപരുഷമായ ശബ്ദബന്ധംകൊണ്ടും കാവ്യം സർവ്വത്ര ശ്രവണരമണീയമായിരിക്കുന്നുണ്ട്. ശബ്ദപ്രയോഗങ്ങളെ ക്രമത്തിലധികം ഉൽക്കടമാക്കീട്ടില്ലെങ്കിലും അനുപ്രാസാദി ശബ്ദഗുണങ്ങളെ ദീക്ഷിക്കാത്ത ശ്ലോകങ്ങളും ചംപുവിൽ ഏറെ ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. കവിവശ്യവാക്കാണെന്നും ശബ്ദോൽഘോഷം ആവശ്യമാണെങ്കിൽ അതിനും ശക്തനായിരുന്നു എന്നും ചംപുവിലെ ഗദ്യങ്ങളും, വിശേഷിച്ച് ഭാഷാഗദ്യങ്ങളും, ധാരാളമായി തെളിയിക്കുന്നുണ്ട്.

15

ചംപൂപ്രവൃത്തികാവ്യങ്ങളെ നിസ്സാരങ്ങളാക്കിത്തള്ളീട്ടുള്ള പുതിയ കവിതക്കാർ കഷ്ടാകഷ്ടികയാ കേട്ടും കാട്ടിയതു കാട്ടിയും വശമാക്കീട്ടുള്ള ചില ചംപൂപ്രയോഗങ്ങളെ എട്ടത്തും തന്മയത്വത്തോടുകൂടി പെരുമാറുവാൻ ഉത്സാഹിച്ചുവരുന്നത് കാണുമ്പോൾ ഇവരുടെ ഉച്ചരിപ്പുവബുദ്ധി പലപ്പോഴും ദയനീയമായി തോന്നുന്നു.

ഈ വിധമുള്ള ചില പ്രതിബന്ധങ്ങൾകൊണ്ടായിരിക്കണം ഇന്നത്തെ ദിവ്യദൃകന്മാരുടെ ലഘുകൃതികളിൽനിന്ന് നമുക്ക് ആശിക്കാവുന്നേടത്തോളം ആനന്ദം ലഭിക്കുവാൻ സാധിക്കാതെ വന്നിട്ടുള്ളത്.

ഏതായാലും രസനിർവ്വഹണത്തിലും കാവ്യരീതിയിലും ഭാഷാചംപുക്കൾ സമഗ്രമായോ വിച്ഛിന്നമായോ അനുസര

ണ്ടിയങ്ങളാണോ എന്ന് ഗാഢമായും നിഷ്പക്ഷമായും ഒന്നാലോചിക്കേണ്ടതാണെന്ന് മാത്രം വിദ്വിഷ്ടക്കളും പുരോഗമനാഭിമുഖന്മാരുമായ നമ്മുടെ കവിവരന്മാരോട് ബദ്ധഹസ്തം അഭ്യർത്ഥിച്ചുകൊണ്ട് 'പ്രസക്തനപ്രസക്തനപ്രസക്ത'മായ ഈ പ്രസ്താവത്തെ തൽക്കാലം നിർത്തിവെച്ച് വിഷയാന്തരത്തിൽ പ്രവേശിച്ചേക്കാം.

16

മലയാളഭാഷയിൽ ലേഖനരീതിക്ക് എന്നിയും ഐകരൂപ്യം വന്നിട്ടില്ലെന്നുള്ളത് പ്രസിദ്ധമായ ഒരു സംഗതിയാണ്. എഴുത്ത് ഉച്ചാരണത്തേയോ നിരുക്തത്തേയോ ആണ് അനുസരിച്ചിരിക്കേണ്ടതെന്ന് പല ഭാഷകളിലും പല കാലമായും നടന്നുവരുന്നതും ഇന്നും, അഥവാ എന്നും, തീരാത്തതും ആയ ഒരു വാദം പലേടത്തും ലേഖനവൈചിത്ര്യത്തിന് കാരണമായിട്ടുണ്ട്. ഈ വാദം മലയാളത്തേയും ബാധിക്കാതിരുന്നിട്ടില്ല. വ്യാകരണംകൊണ്ടോ ഉപചാരംകൊണ്ടോ ദേശഭേദംകൊണ്ടോ സിദ്ധമായിട്ടുള്ള ഒന്നിലധികം രൂപങ്ങളില്ലാത്ത മലയാളവാക്കുകൾ ചുരുക്കമേ ഉള്ളൂ എന്ന് പറഞ്ഞാൽ അത് വളരെ തെറ്റായിരിക്കയില്ല. ഇതുനിമിത്തം നമ്മുടെ എഴുത്ത് നാനാവിധമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളത് പാണ്ഡിത്യദുഷ്ട്യാ ദോഷമോ, വൈചിത്ര്യനിമിത്തം കലാകുശലദുഷ്ട്യാ ഭ്രഷണമോ, എന്നുള്ള വിചിന്തനം ഇവിടെ അസംഗതമാണ്. ശിഥിലമായ ഈ മാർഗ്ഗത്തിൽ വന്നേക്കാവുന്ന ഭ്രമവും ഭ്രംശവും എനിക്കും ചിലേടത്ത് പറ്റീട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അത് ക്ഷന്തവ്യമാണെന്ന് പറയുവാൻ മാത്രമേ ഞാനിവിടെ ഉദ്ദേശിക്കുന്നുള്ളൂ.

വ്യാകരണന്മാർ വയ്യെന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ചില പ്രയോഗങ്ങളും ആചാരമാർഗ്ഗത്തിൽ കടന്നുകൂടി സ്ഥലം പിടിച്ച് പരി

ണാമത്തിൽ എതുകൈവശവാദം പുറപ്പെടുവിക്കുന്നവിധം ചട ഞ്ഞുകൂടുന്നത് അനവദ്യാംഗസംപന്നമായിരിക്കുന്ന സംസ്കൃതഭാ ഷയിലുംകൂടി ചിലപ്പോഴും ഇതരഭാഷകളിൽ പലപ്പോഴും കാണു ന്ന ഒരു സംഗതിയാണ്. പ്രമാദംകൊണ്ടും ലോകസാധാരണ മായ ഗതാനുഗതികചാപല്യംകൊണ്ടും ഇത്തരം കുഴികളിൽ എനിക്കും ഇടക്ക് വീഴ്ചപറ്റീട്ടുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി ഇവിടെ സമ്മതിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

17

അച്ചടിപ്പിശാചിനെപ്പറ്റി ഞാൻ മുമ്പ് കേട്ടിരുന്നേ ഉള്ളൂ. അതിന്റെ പ്രകൃതി, അഥവാ വികൃതി, ഏതു വിധ ത്തിലുള്ളതാണെന്നും ഉന്നിരീക്ഷ്യമായ അതിന്റെ ബാധകൊ ണ്ട് എന്തെല്ലാം അപകടങ്ങൾ വന്നുകൂടാമെന്നും ഇപ്പോൾ അനുഭവക്ഷതനായതിനുശേഷം മാത്രമേ എനിക്ക് പൂർണ്ണബോ ധം വന്നിട്ടുള്ളൂ. "മാരോരോ ദിക്കിലോരോവകതരുണിനിക രാൻ ഹന്ത കാണും ദശായാം മാരാത്തിമ്മാനസാന്തേ തികതില പിടിപെട്ട മഹാരാജമൌലേഃ" (ഭാ. ൻ) എന്ന ദൃഷ്ടാന്തം എ ന്നെന്നേക്കും സ്മരണീയമാണ്. 'വൃത്തഭംഗ'ത്തെ ഗണ്യമാക്കാ തെ 'അച്ചിപ്പിശാചി'ന്റെ ഈ പാഠത്തെ സ്വീകരിച്ച് വ്യാ ഖ്യാനിക്കുന്നതായാൽ എവിടംവരെ എത്തിക്കുടെന്ന് ഇപ്പോൾ ഊഹിക്കുവാൻകൂടി പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. പ്രകൃത്യാ മനോ രാജ്യസംചാരശീലനും 'ബഹ്വലക്ഷ്യതുല്യസമയവ്യാപാരലോലാ ത്മാ'വുമായ ഒരാൾ പ്രഥമമുദ്രണത്തെ പരിശോധിക്കുവാൻ സമർത്ഥനല്ലെന്ന് കുറെക്കുടി മുമ്പെ ധരിച്ചിരുന്നുവെങ്കിൽ ഈ പ്രസിദ്ധീകരണത്തെ ഇതിലും വളരെ ശുദ്ധമാക്കാമാ യിരുന്നു എന്ന് ഇപ്പോൾ തോന്നുന്നുണ്ട്.

'നാല് പുറവും' കൂട്ടലും നില്ക്കുന്ന ശുദ്ധപത്രംകൊണ്ട് അംകിതമായിരിക്കുന്ന ഈ പുസ്തകത്തിന്റെ അച്ചടിയുടെ കാ

യ്ത്തെക്കുറിച്ച് വളരെ അഭിമാനിക്കുവാനുണ്ടോ എന്നൊരു ശങ്കക്ക് ധാരാളം അവകാശമുണ്ട്. എന്നാൽ ഇന്നത്തെ മലയാളസാഹിത്യത്തിൽ ഒട്ടും സാധാരണമല്ലാത്ത പല ഭാഷാപദങ്ങളും സംസ്കൃതശബ്ദങ്ങളും വിശേഷിച്ച് രണ്ടിന്റേയും സംകലനവും നിമിത്തം ക്രമത്തിലധികം ദുഷ്കരമായ ഒരു രീതിയിലാണ് ഈ പ്രസിദ്ധീകരണം പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതെന്നോർക്കുമ്പോൾ ഇതുയും ഭംഗിയായി അച്ചടി നടത്തിത്തന്നതിൽ "സനാതനധർമ്മപാലയ"ക്കാരോടും, പ്രത്യേകിച്ച് അതിന്റെ സഹൃദയനിർവ്വാഹകനായ ആഃഗ്ലേയവൈദ്യൻ പത്മനാഭയ്യരവർകളോടും, അളവറ്റ കൃതജ്ഞതയാണ് എനിക്ക് തോന്നുന്നത്. അതിനെ ഞാനിവിടെ സാദരം രേഖപ്പെടുത്തിക്കൊള്ളുകയും ചെയ്യുന്നു. അയ്യരവർകളുടെ തീക്ഷ്ണദൃഷ്ടിവ്യാപാരമില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ 'ശുദ്ധപത്ര'ത്തിന്റെ ദൈഷ്ല്യം ഇതിലും കൂടുതലാവുമായിരുന്നു എന്നതിന് സംശയമില്ല. ദുഷ്കരങ്ങളും ദുർഗ്രാഹ്യങ്ങളുമായ കയ്യക്ഷരങ്ങളേയും ഭാഷാവിശേഷങ്ങളേയും അത്യന്തം ക്ഷമയോടും വിസ്മയനീയമായ സാമർത്ഥ്യത്തോടുംകൂടി വായിച്ച് ഗ്രഹിച്ച് അവരുടെ കൃത്യത്തെ ഇതുയും നന്നായി നടത്തിയ മുദ്രകന്മാരെ, അവരുടെ അത്യല്പമായ 'അനുഭവ'ത്തെ ഓർക്കുമ്പോൾ വിശേഷിച്ചും, വളരെ അഭിനന്ദിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

18

സവ്യാഖ്യമായ ഈ ചംപൂപ്രബന്ധത്തെ ഞാനിതാ സജ്ജനസമക്ഷം അവതരിപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു. സ്വയംകൃതമായ ഈ ഉദ്യോഗം എന്നെ അതിമാത്രം ആയാസപ്പെടുത്തീട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ ചംപൂകാവ്യസുധാസരണിയിലുള്ള സവ്ക്ലേശോപഹമായ നിത്യാവഗാഹം നിമിത്തം എനിക്ക് ഈ ശ്രമം സവ്ഥാ സുസഹമായിട്ടേ തോന്നീട്ടുള്ളൂ. അല്പജ്ഞനായ എനിക്ക് അത്യധ്വാനം വേണ്ടിവന്നിട്ടുണ്ടെങ്കിലും വിദ്വാന്മാർക്ക് സുഗമവും

സാഹിത്യലോകത്തിൽ അത്യന്താപേക്ഷിതവും ആയ ഒരു പദ്ധതിയെ തെളിയിക്കുവാൻ ഈ യത്നം പര്യാപ്തമായി ഭവിക്കുമെന്ന് ഞാൻ അഭിമാനിക്കുന്നു. ഈ പക്ഷത്തിൽ മഹാജനങ്ങളും സാനുകമ്പം എന്നോട് യോജിക്കുമെങ്കിൽ ഞാൻ അനുഗൃഹീതനായി.

യശഃശരീരനും അനശ്വരനുമായ മഴമംഗലം കുട്ടികാരോട്ടു കുടി ആകല്പാന്തം സാഹിത്യപ്രണയികളുടെ മനസ്സിൽ കളിയാടിക്കൊണ്ടിരിക്കുവാൻ അവ്യാജകരുണാമൂർത്തിയും കാവ്യലോലയുമായ വലയാധീശ്വരി കടാക്ഷിക്കട്ടെ.

എറണാകുളം,

൧൯൨൩ തുലാം ൧-ാംനു-.

ശുഭമസ്തു.

UNIVERSITY LIBRARY
8 DEC 1955
MADRAS

ആമുഖോപന്യാസം.

I.

(കവിതിലകൻ റാവുസാഹേബ് ഉള്ളൂർ എസ്സ്. പരമേശ്വരയ്യർ
അവർകളും, എം. ഏ., ബി. എൽ).

ഭാഷാചരിത്രകർത്താവായ ഗോവിന്ദപ്പിള്ള സവ്വാധികാര്യക്കാർ ഭാഷാനൈഷധചംപു പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തി കാലം കുറെക്കഴിഞ്ഞു. കേരളീയഭാഷാചംപുക്കളിൽ ഇദംപ്രഥമമായി മുദ്രാലയപ്രകാശനം ലഭിക്കുവാൻ യോഗമുണ്ടായത് ആ പ്രബന്ധത്തിനായിരുന്നു. കേരളവർമ്മ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ടാണ് ശ്രീമാൻ ഗോവിന്ദപ്പിള്ളയ്ക്ക് ആ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പ്രസിദ്ധീകരണം സംബന്ധിച്ച് സകല സാഹായ്യങ്ങളും ചെയ്തതെന്ന് ഞാൻ ധരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ആദ്യത്തെപ്പതിപ്പ് വിറ്റുതീർന്നപ്പോൾ മേല്പടി ചംപുവിന്റെ പൂർവ്വഭാഗം മാത്രം തിരുവനന്തപുരം ബി. വി. ബുക്കുഡിപ്പോ ഭാരവാഹികൾ വീണ്ടും അച്ചടിപ്പിക്കുകയുണ്ടായി. ആ പതിപ്പിന്റെ പ്രതികളും ഇപ്പോൾ വിലയ്ക്ക് കിട്ടുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. ഈ ഘട്ടത്തിലാണ് എന്റെ ഒരു മാന്യസ്നേഹിതനും ഭാഷയുടെ ഒരു ഉത്തമബന്ധുവുമായ ശ്രീമാൻ പാട്ടത്തിൽ പത്മനാഭമേനോൻ എം. ഏ., ബി. എൽ., 'പ്രാഞ്ജലി' എന്ന പേരിൽ സമഗ്രമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനത്തോടുകൂടി പ്രസ്തുത ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ രണ്ടു ഭാഗങ്ങളും ഒന്നിച്ച് പ്രകാശനം ചെയ്യുവാൻ ഉദ്യമിക്കുന്നത്. ഭാഷാനൈഷധചംപു വാങ്ങി വായിച്ച് അതിന്റെ പീയൂഷസദൃശമായ രസം ആസ്വദിക്കുവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്ന അനവധി സഹൃദയന്മാരെ ഞാനറിയും; അവരുടെ ചിരപ്രാർത്ഥിതമായ കാംക്ഷിതം ഏതദ്ഗ്രന്ഥാരാ സഫലീഭവിക്കുമെന്നുള്ളതിനാൽ കൈരളിക്കും കേരളീയർക്കും ഒരു വലിയ അനുഗ്രഹമാണ് ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ ഈ സദ്വ്യവസായത്താൽ ചെയ്യുന്നത് എന്നുള്ളതിന്ന് യാതൊരു സംശയവുമില്ല.

ഭാഷയിൽ വ്യാഖ്യാനമെന്ന നാമം ധരിച്ചുകൊണ്ട് പല ടിപ്പണികളും, അർത്ഥസൂചികകളും, നോട്ടുകളും മറ്റും രങ്ഗപ്രവേശം ചെയ്യാറുണ്ട്; അവയ്ക്കൊന്നുംതന്നെ ആ പേരിന് അർഹതയില്ല.

"പദച്ഛേദഃ പദാർത്ഥോക്തിർവ്വിഗ്രഹോ വാക്യയോജനാ
ആക്ഷേപസ്യ സമാധാനം വ്യാഖ്യാനം പഞ്ചലക്ഷണം"

എന്ന് ഒരാപ്തവാക്യമുണ്ട്. അത്തരത്തിലുള്ള വ്യാഖ്യാനങ്ങളും വല്ല ആട്ടക്കഥകളും

ക്കോ മറ്റോ അപൂർവ്വമായി കൂടെക്കൂടെന്നല്ലാതെ അതിൽ കൃത്രതലായി ഒരു നേട്ടമോന്നും ഭാഷയ്ക്കു് ആ വിഷയത്തിൽ ഏതാവൽപയ്യന്തം ഉണ്ടായിട്ടില്ല. 'പ്രാഞ്ജലി' തികച്ചും ഒരു വ്യാഖ്യാനമാണ്. സംസ്കൃതഗ്രന്ഥരല്ലജങ്ങളുടെ വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാരായ മല്ലിനാഥനാരായണപ്രമുഖന്മാരേയാണ് പത്മനാഭമേനോൻ അനുകരിക്കുന്നത്; അനുകരിക്കുക മാത്രമല്ല അവരെ അപേക്ഷിച്ചു് ആശാസ്വതന്ത്രമായ പുരോഗമനം ചെയ്യുന്നതിനുകൂടി ശ്രമിക്കുന്നത്. ഭാഷാനൈഷധചംപൂവിലെ ഓരോ പദ്യത്തേയും ഗദ്യത്തേയും പറ്റി വ്യാഖ്യാതാവിന് പ്രസക്തമായും പ്രസക്താനുപ്രസക്തമായും പ്രസക്താനുപ്രസക്താനുപ്രസക്തമായും എന്തെല്ലാം പ്രസ്താവിക്കുവാൻ സാധിക്കുമോ അതിൽനിന്നൊന്നും അദ്ദേഹം വിട്ടൊഴിയുന്നില്ല; തന്നിമിത്തം 'പ്രാഞ്ജലി' ചിലപ്പോൾ ഒരു ശബ്ദതാകരമായും, മറ്റുചിലപ്പോൾ ഒരലങ്കാരഗ്രന്ഥമായും, വേറെ ചില സന്ദർഭങ്ങളിൽ ഒരൈതിഹ്യമാലയായും, ഇനിയും ചില ഘട്ടങ്ങളിൽ ഒരു ചരിത്രപുസ്തകമായും ശ്രുപാന്തരപ്പെട്ട് സഹൃദയഹൃദയങ്ങളെ ചമൽക്കരിക്കുന്നു. വിദ്യാർത്ഥികൾക്ക് മാത്രമല്ല വിജ്ഞാനമാക്കും വിജ്ഞാനപ്രദമാണ് ഈ വ്യാഖ്യാനം. സ്ഥൂലതയുള്ള വസ്തുക്കളിൽ തുമ്മേദസ്സുണ്ടായിരിക്കുമെന്ന് ദിവാസ്വപ്നം കാണുന്ന ഇന്നത്തെ ചില അജീർണ്ണഭീരുക്കളായ അല്പബുദ്ധികൾക്ക് ഈ പുസ്തകത്തിന്റെ അകൃതി പ്രഥമദർശനത്തിൽ ഒട്ടൊരു ഭയമുളവാക്കിയേക്കാൻ പയ്യാപ്തമാണെന്നുള്ള വസ്തുത ഞാൻ വിസ്മരിക്കുന്നില്ല. ''താൻപ്രതി നൈഷ യത്നഃ'' എന്ന് വ്യാഖ്യാതാവും മുൻകൂട്ടി അഞ്ജലിബന്ധം ചെയ്ത് അത്തരക്കാരെ അറിയിക്കുകയാണ് 'പ്രാഞ്ജലി' എന്ന വ്യാഖ്യാനത്തിന്റെ നാമനിർദ്ദേശത്താൽ ചെയ്യുന്നതെന്ന് അവർ കരുതി അടങ്ങേണ്ടതാണ്. വാസ്തവത്തിൽ കേരളത്തിൽ വിവിദിഷാവിശുദ്ധമായ മനസ്സോടുകൂടിയ ഭാഷാഭിമാനികളും ധാരാളമായുണ്ട്; ഗ്രാഹ്യഗ്രഹണത്തിന് വേണ്ടക്ഷമാശീലവും പരിശ്രമവിഭവവുമുള്ള അധ്യേതാക്കളും അസംഖ്യമാണ്. അവരുടെ നിർമ്മത്സരവും കൃതജ്ഞതാപ്രേരിതവുമായ ശ്രാഘയെ എന്റെ സ്നേഹിതന് ഈ വ്യാഖ്യാനം മൂലം ആജ്ഞിക്കുവാൻ കഴിയുമെന്ന് ഞാൻ പരിപൂർണ്ണമായി വിശ്വസിക്കുന്നു; അതിലധികമായ ഒരു സമ്പാദ്യം അദ്ദേഹത്തിന് ആവശ്യവുമില്ല. സൂക്ഷ്മം നോക്കുകയാണെങ്കിൽ ഇത്തരത്തിൽ ഒരു വ്യാഖ്യാനം രചിക്കുവാൻ പത്മനാഭമേനോൻ എത്രമായും പ്രയാസപ്പെട്ടിരിക്കണം? ഏതെല്ലാം പ്രമാണഗ്രന്ഥങ്ങളെ ശരണീകരിച്ചിരിക്കണം? എവിടെയെല്ലാമുള്ള പണ്ഡിതന്മാരുടെ സഹകരണം അഭ്യർത്ഥിച്ചിരിക്കണം? (''ദ്രവിണവ്യയോ ന ഗണിതഃ ക്ലേശോ മഹാനാജ്ഞിതഃ'' എന്ന് ഈ പുസ്തകത്തെപ്പറ്റി അതിശയോക്തിസ്പർശം കൂടാതെ പറയാം. ഇതൊരു ഗീതകമല്ല; ചെറുകഥയല്ല; പത്രലേഖനമല്ല; അതിഗംഭീരനായ ഒരു മഹാകവിയുടെ അത്യഗാധരത്നങ്ങളും അനന്തമായ സാഹിത്യപാരാവാരത്തിൽ അവഗാഹനം ചെയ്ത് കരതലാമലകങ്ങളാക്കി അവയെ ഭാവുകസമക്ഷം ശ്രാണാഘർഷണം ചെയ്ത് പ്രദർശിപ്പിക്കുക എന്ന ബൃഹദ്വ്യവസായം സ

തന്തോന്തായിമംക്കല്ലാതെ സാധ്യമല്ല; അസ്വതന്ത്രവും അന്യമാത്മാവുമായുള്ള പരിശ്രമത്തിനല്ലാതെ അവിടെയെങ്ങും വിജയാകാംക്ഷ വേണ്ട. ഇതാണ് വസ്തുസ്ഥിതി. ഈ ഉദ്യമത്തിൽ അത് ഇത്രമാത്രം വിജയപര്യവസായിയായില്ലെങ്കിൽതന്നെയും, പത്മനാഭമേനോന് ഹൃദയാലുക്കളുടെ താലൂക്കുകളിൽനിന്ന് നിരന്തരമായി ബഹിഷ്കൃതിക്കുന്ന ധന്യവാദങ്ങളും ലഭിക്കുന്നതിന്ന് ധാരാളമായി അർഹതയുണ്ട്.

ഭാഷാചമ്പുക്കളുടെ ഉത്ഭവം, അവയ്ക്ക് സാഹിത്യവേദിയിലുള്ള സ്ഥാനം, അവകൊണ്ട് നേരിട്ടും അല്ലാതേയും കൈവരിക്ക് സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള പരിപുഷ്ടി ഇത്യാദി പ്രമേയങ്ങളെപ്പറ്റി എന്തെങ്കിലും പ്രസ്താവിക്കുകയാണെങ്കിൽ ഈ ഉപന്യാസം അതിന്റെ പരിധിയെ അത്യന്തം അതിക്രമിച്ച് വളരെ വളരെ ദീർഘമായിപ്പോകുമെന്നുള്ളതിനാൽ അത്തരത്തിലുള്ള ഒരു വിഷയപ്രപഞ്ചനത്തിന്ന് ഞാൻ ഇവിടെ ഒരുമ്പെടുന്നില്ല. ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂകാരനാരെന്നും ആ കവിസാർവ്വഭൌമൻ ഏതുകാലത്ത് ജീവിച്ചിരുന്നു എന്നും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇതരകൃതികളും എന്തെല്ലാമെന്നും മാത്രം ഇവിടെ ഗവേഷണം ചെയ്യാം.

(ഈ ചമ്പു മഴമംഗലം നമ്പൂരിയുടെ കൃതിയാണെന്നുള്ള ഐതിഹ്യം പ്രസിദ്ധവും വിശ്വാസനീയവുമാകുന്നു.)

"അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീകലിതതനുലതേ വേദമാകുന്നശാഖി
ക്കൊമ്പത്തമ്പോടുപൂക്കും കുസുമതതിയിലേന്തുന്ന പൂന്തേൻകുഴമ്പേ
ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമനസുകൃതാപാത്തസൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീ
സമ്പത്തേ കുമ്പിടുന്നേൻ കുഴലിണ വലയാധീശ്വരീ വിശ്വനാഥേ".

എന്ന വന്ദനശ്ലോകത്തിലെ 'വലയാധീശ്വരീ'പദംകൊണ്ട് കവി തൃശ്ശിവപേരൂരിന് എട്ടു നാഴിക തെക്ക് സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ഊരകത്തെ അമ്മതിരുവടിയേയാണ് സൂചിക്കുന്നത് എന്നുള്ളതിനെപ്പറ്റി അഭിപ്രായവ്യത്യാസമില്ല. വലയത്തു ഭട്ടതിരി പ്രതിഷ്ഠിച്ച ദേവതയായതുകൊണ്ട് ഊരകത്തെ ദേവിക്ക് വലയാധീശ്വരി എന്ന് പേർ വന്നതായി ചിലർ പറയുന്നു. സാമൂതിരിരാജവംശത്തിന്റെ പരദേവതയായ തിരുവലയനാട്ട് അഥവാ തിരുവളഞ്ഞാട്ട് ദേവിയെ 'വലയാരണ്യവാസിനി' എന്ന് കവികൾ വന്ദിക്കാറുണ്ട്. കുണാകരശിഷ്യനായ ഒരു പണ്ഡിതൻ ക്രി. പി. പതിനഞ്ചാംശതകത്തിൽ രചിച്ച 'വിക്രമീയം' എന്ന അനഘരാഘവവ്യാഖ്യാനത്തിൽ താഴെ ഉദ്ധരിക്കുന്ന പദ്യങ്ങൾ കാണുന്നു:

"കക്കടക്രോഡഗാ ലക്ഷ്മീ രക്ഷ്യതേ യൈക്ഷയാ യയാ
വലയാരണ്യവാസിന്യൈ തസ്യൈ ദേവ്യൈ നമോനമഃ.
പദവാക്യപ്രമാണേഷു പ്രവീണൈർബ്രാഹ്മണോത്തമൈഃ
പ്രത്യൂഹ്യം സേവ്യമാനം തം **സ്ഥലീശ്വര**മുപാസ്മഹേ".

മൂകാംബീദേവിയുടെ തൃക്കൈയിൽനിന്ന് ഊരിവീണ ഒരു വളയാണ് തിരുവളങ്ങാട്ട് ക്ഷേത്രത്തിൽ പൂജിക്കുന്നതെന്നുള്ള ഐതിഹ്യം ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ വ്യാഖ്യാനത്തിൽ സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഊരകത്തെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ഭട്ടതിരിയിൽനിന്ന് ദേവിക്കോ ദേവിയിൽനിന്ന് ഭട്ടതിരിക്കോ 'വലയ'പദം സംക്രമിച്ചതെന്ന് നിർണ്ണയിക്കുവാൻ പ്രയാസമുണ്ട്. ഏതായാലും ചമ്പുവിൽ കവി വന്ദിക്കുന്ന വലയാധീശ്വരി ഊരകത്തമ്മതിരുവടിയാണെന്നുള്ള വസ്തുത മാത്രമേ പ്രകൃതത്തിൽ ധരിക്കേണ്ടതായുള്ളൂ. മഴമംഗലത്തിന്റെ ഒരില്ലം തൃശ്ശിവപേരൂരിൽ ഇപ്പോഴത്തെ ആസ്പത്രി ഇരിക്കുന്ന സ്ഥലത്ത് സ്ഥിതിചെയ്തിരുന്നു. ആ ഇല്ലം അന്യം നിന്നപ്പോൾ ഊരകത്തുദേശത്തുള്ള 'അങ്ങില്ലം' ആയതാരണനല്ലൂർ ഇല്ലത്തേക്ക് ഒതുങ്ങി. താരണനല്ലൂരില്ലത്തേക്കും ഊരകത്തമ്മതിരുവടി പരദേവതയാണ്.

മഴമംഗലഭാണം എന്ന് പ്രസിദ്ധമായ ഒരു ഭാണമുണ്ടല്ലൊ. അമ്മാളൂചായ്ത്തരുടെ വസന്തതിലകം, രാമഭദ്രദീക്ഷിതരുടെ ശൃംഗാരതിലകം, നല്ലാദീക്ഷിതരുടെ ശൃംഗാരഭൂഷണം, അശ്വതിതിരുനാൾതമ്പുരാന്റെ ശൃംഗാരസുധാകരം, കൊട്ടങ്ങല്ലൂർ വിദ്വാൻ ഇളയതമ്പുരാന്റെ രസസദനം ഇത്യാദി ഭാണങ്ങൾക്കെല്ലാം അവയുടെ നിർമ്മാതാക്കന്മാർ ഓരോ പേർ നല്കീട്ടുണ്ട്. മഴമംഗലഭാണത്തിന് അത്തരത്തിലൊരു പേരില്ല. ആ ഭാണം രാജരാജനായ കൊച്ചി മഹാരാജാവിന്റെ നിർദ്ദേശമനുസരിച്ച് 'കല്പിതവലയാലയവിഹാര'യായ ശ്രീകാമാക്ഷീദേവിയുടെ കാരുണ്യപൂരത്താൽ കവിതം സിദ്ധിച്ച ഒരാളുടെ കൃതിയാണെന്ന് താഴെ ചേർക്കുന്ന ഗദ്യത്തിൽനിന്ന് വെളിവാകുന്നു.

"അദ്യാഹമുദ്ദണ്ഡഭുജദണ്ഡഹിണ്ഡമാനമണ്ഡലാഗ്രസന്ദർശനസമയസഞ്ജായമാനസന്ത്രാസഭരസന്നതീവിപക്ഷരാജന്യമകുടതടഘടിതമണിനികരതാരകാജാലപരിലസിതനഖചന്ദ്രബിംബസ്യ, സകലവിലാസിനീജനമനോമുകുരബിംബിതസുഭഗതരരൂപാമൃതസ്യ, നിഖിലനീതിശാസ്ത്രശാണദൃഷ്ടല്ലേഖശതതരമതിസ്ഫുരിതകൃത്യാകൃത്യസ്യ, സുഗേസാരസപതകൂചകുംഭയുഗളസംഭൃതരസാസ്വാദമുദിതഹൃദയസ്യ, സുജാതവസുജാതസന്ത്രാനസന്ത്രാനീകൃതകവിജനകാമധേനവധനവിനിസ്സൃതവിസ്തൃതയശോമയപയഃപൂരപൂരിതഭുവനകുടാഹസ്യ, മാടമഹാരാജസ്യ രാജരാജസ്യ നിദേശാന്നിജചരണാരവിന്ദസന്തതസ്മാരാധനതൽപരജനകല്പലതായമാനായാഃ കല്പിതവലയാലയവിഹാരായാ വലയാങ്കവാമാങ്ഗമംഗലാലംക്രിയായാശ്ശിവകാമസുന്ദര്യാഃ ശ്രീകാമാക്ഷ്യാഃ കടാക്ഷനാളവിഗളദവിരളദയാമൃതസദാസേകപ്രഫുൽതകവിതപാദപേന കേനാപി കവിനാ നിബദ്ധം കമപി ഭാണം".

കാഞ്ചീപുരത്ത് ശ്രീചാവ്വതിയേയാണ് കാമാക്ഷി എന്ന് പറയുന്നത്. മൂകമഹാകവിയുടെ സുപ്രസിദ്ധമായ പഞ്ചശതി കാമാക്ഷീദേവിയുടെ സ്തുതിരൂപമായ ഒരു കൃതിയാകുന്നു. കാഞ്ചീപുരത്ത് ചെന്ന് ആ ദേവിയെ ഭജിച്ച് പ്രത്യക്ഷമാക്കി വലയത്തു ഭട്ടതിരി ഉൗരകത്ത് കൊണ്ടുവന്ന് പ്രതിഷ്ഠിച്ചു എന്നതാണ് ഐതിഹ്യം. അതിനാൽ ഉൗരകത്തമ്മതിരുവടിയെ കവി കാമാക്ഷീപദംകൊണ്ട് സ്മരിക്കുന്നത് സമുചിതംതന്നെ. ഈ ഭാണത്തിന് ഭാഷയിൽ വിസ്തൃതമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനമെഴുതിട്ടുള്ള മഹാവിദ്വാൻ കൈക്കുളങ്ങര രാമവാരിയർ അതിന്റെ ഉപോൽഘാതത്തിൽ

"അസ്തി പൂരുവനം നാമ ഗ്രാമസ്തത്ര പുരാഭവൽ
ദ്വിജന്മാ ശിഷ്ടതേരംശ ഇതി ലോകേത്ര വിശ്രുതഃ"

എന്നുമാത്രം കവിയെപ്പറ്റി പ്രസ്താവിക്കുന്നു. മഴമങ്ങലത്തില്ലം പെരുവനം ഗ്രാമത്തിൽ പെട്ടതാണല്ലൊ. ഗ്രന്ഥാവസാനത്തിൽ

"രാജൽകീർത്തിവിഭ്രാജിതത്രിഭുവനഃ ശ്രീരാജരാജാഹ്വയോ
രാജേന്ദുഃ * ക്ഷിതിമായുശാന്തസമയം പായാദപേതാപദം;
വാമാഭ്യർജിതപുണ്യപൂരലഹരീ സോമാർദ്ധചൂഡാമണേഃ
കാമാക്ഷീ കുലദേവതാ മമ ച സാ കാമപ്രസൂഃ കല്പതാം"

എന്നും പ്രസ്താവിച്ചുകാണുന്നു.

മഴമങ്ങലത്തില്ലത്തിൽ ജനിച്ച മൂന്നു പണ്ഡിതന്മാരെപ്പറ്റി എനിക്കറിവുണ്ട്. ശങ്കരൻനമ്പൂരി എന്നും, നാരായണൻനമ്പൂരി എന്നും, പരമേശ്വരൻനമ്പൂരി എന്നും അണ് അവരുടെ പേരുകൾ. ശങ്കരൻനമ്പൂരിയാണ് ചെങ്ങന്നൂർ വാഴമാവേലി പരമേശ്വരൻപോറ്റിയുടെ ശിഷ്യനായ പ്രസിദ്ധജ്യോതിഷികൻ. ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ ജ്യോതിഷഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ എല്ലാം പ്രായേണ "എൻറെ വാഴമാവേലിക്കു നമസ്കാരം" എന്നൊരു കുറിപ്പും,

"തുമ്പതിങ്കളൊട്ടു കെങ്കതന്നെയും ചൂട്ടമപ്പനടെയാമലുണ്ണികൾ
ബാലകായ..... ....ഭാഷയായ് † ച്ചൊല്ലുവാനിഹ തുണയ്ക്കുതാകമേ"

എന്നൊരു മങ്ങലാചരണവും കാണാനുണ്ട്.

ഇവയിൽ മുഖ്യഗ്രന്ഥങ്ങൾക്ക് 'ബാലശങ്കരം' എന്നൊരു പൊതുപ്പേരും അദ്ദേഹംതന്നെ നല്കീട്ടുണ്ട്. കാലദീപകം ബാലശങ്കരത്തിന്റെ ഒടുവിൽ ശങ്കരൻനമ്പൂരി വാഴമാവേലിയെ

---

* 'രാജാനഃ' എന്ന് പാഠഭേദം.

† 'പൊഴുതൊട്ട ഭാഷയായ്' എന്ന് മുഹൂർത്തപദവീവ്യാഖ്യയിലും കാലദീപകവ്യാഖ്യയിലും 'ഗണിതങ്ങളം ഭാഷയായ്' എന്ന് ലഘുഭാസ്കരീയം പഞ്ചബോധഗണിതസാരം ഇവയുടെ വ്യാഖ്യാനങ്ങളിലും കാണുന്നു.

"അസ്തി ശോണാചലഗ്രാമവാസ്തവ്യോ ദ്വിജപുങ്ഗവഃ
ദയാലുസ്സുവൃത്തേഷു ദേവാരാധനതൽപരഃ
ദൈവജ്ഞസ്തൽപദാംഭോജമകരന്ദനിഷേവണാൽ
ഭ്രാന്തചിത്തേന കേനാപി രചിതം തദ്വിജന്മനാ
ദീപകം വിലസതേപതച്ചിരായ ധരണീതലേ;
നിർമ്മത്സരേർഭ്യസ്സാധുഭ്യോ ഭൂയോ ഭൂയോ നമോ നമഃ"

എന്ന ഭാഗത്തിൽ കേതിപൂവ്വം നമസ്കരിക്കുന്നു. മുഹൂർത്തപദവീബാലശങ്കരത്തിന്റെ ആരംഭത്തിലും

"വാണിമാതിനെ വന്ദിച്ചു ഗുരും ച പരമേശ്വരം
മുഹൂർത്തപദവീമിന്നു ഭാഷയായ് വ്യാകരോമ്യഹം"

എന്ന് അദ്ദേഹം പ്രസ്താവിക്കുന്നു. മുഹൂർത്തപദവീബാലശങ്കരവും കാലദീപകം ബാലശങ്കരവും തിരുവിതാംകൂർ ഗവർമ്മേൻറ് വക ശ്രീവഞ്ചിസേതുലക്ഷ്മീബായി ഗ്രന്ഥാവലിയിൽ ചേർത്ത് പ്രസിദ്ധീകരിച്ചിട്ടുണ്ട്. മേൽ പ്രസ്താവിച്ച രണ്ടു ഗ്രന്ഥങ്ങളും കൂടാതെ ലഘുഭാസ്കരീയം, ഗണിതസാരം, ചന്ദ്രഗണിതക്രമം, പ്രശ്നസാരം, പഞ്ചബോധാത്ഥദർപ്പണം, പഞ്ചബോധം ഈ ആറു ഗ്രന്ഥങ്ങളും കൂടി ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ കൃതികളായി എനിക്കറിവുണ്ട്.

൪. ലഘുഭാസ്കരീയം ഭാഷ.

"എന്റെ വാഴമാവേലിക്ക നമസ്കാരം.
തുമ്പതിങ്കളൊട്ട കെങ്കതന്നെയും ചൂടമപ്പനടെയോമലുണ്ണികം
ബാലകായ ഗണിതങ്ങം ഭാഷയായ്ച്ചൊല്ലുവാനിഹ തുണയ്യതാകുമേ.
ബാലാനാം ഭാസ്കരീയാത്ഥം തെളിയുംമാറു ചൊല്ലുവാൻ
വാണിമാതെങ്ങം നാവിന്മേൽ വിളയാടുക സാമ്പ്രതം.
ഭാസ്കരാദിൻ വണങ്ങിട്ട ഗുരും ച പരമേശ്വരം
ചെറുതൊട്ടെഴുതുന്നുണ്ട ഭാസ്കരീയത്തിലെപ്പൊരുൾ.

അവിടെ നടേഗണിതത്തിന് ഭാസ്കരീയമാകുന്ന തന്ത്രത്തെച്ചമപ്പാൻ തുടങ്ങുന്ന ഭാസ്കരാചാര്യൻ അതിന്റെ അവിഘ്നപരിസമാപ്ത്യാദിപ്രയോജനസിദ്ധ്യർത്ഥമായിട്ടിഷ്ടദേവതാനമസ്കാരത്തെച്ചെയ്യുന്നു". കാലദീപകവ്യാഖ്യയിലും മുഹൂർത്തപദവീവ്യാഖ്യയിലുമെന്നപോലെ ഇതിലും "ഇതി പരമേശ്വരപ്രിയശിഷ്യേണ ശങ്കരേണ വിരചിതേ ലഘുഭാസ്കരീയവ്യാഖ്യാനേ ബാലശങ്കരനാമ്നി" എന്ന് മാരോ അദ്ധ്യായത്തിന്റെ ഒടുവിലും ഒരു രേഖ കാണുന്നുണ്ട്.

൫. ഗണിതസാരം ഭാഷ.

ഇതിലും 'തുമ്പതിങ്കളൊട്ട' ഇത്യാദി വന്ദനശ്ലോകമുണ്ട്.
"മേക്കാരൊ പകരുവനു; രാവിന്നശ്ര കുറഞ്ഞുപോം;

തുലാഭേ രാത്രിയേറുന്നു; പകലാനു കുറഞ്ഞുപോം".
എന്ന പ്രസിദ്ധപദ്യം ഈ ഗ്രന്ഥത്തിലുള്ളതാണ്.

൪. ചന്ദ്രഗണിതക്രമം ഭാഷ.

ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ

"ഗജാനനം തഥാ വാണീം ഗുരും ച പരമേശ്വരം
കേത്വാ സംവന്ദ്യ സൂര്യാദീൻ ചന്ദ്രസ്യ ഗണിതക്രമം
ഭാഷയായിട്ട വക്ഷ്യാമി ബാലാനാമഹിവാനഹം"

എന്നൊരു വന്ദനമുണ്ട്.

൫. പ്രശ്നസാരം ഭാഷ.

ഇതിൽ 'ശങ്കരവിരചിതേ പ്രശ്നസാരേ' എന്നൊരു കുറിപ്പുമാത്രം കാണുന്നു.

൬. പഞ്ചബോധാത്ഥപ്പണം ഭാഷ.

"ശ്രീസൂര്യാദീൻ നമസ്കൃത്യ ഗുരും ച പരമേശ്വരം
ബാലായാസ്യൈ വിധാസ്യാമി പഞ്ചബോധാത്ഥപ്പണം.
സർവ്വേഷാം ജ്യോതിഷാമാദ്യം നമസ്കൃത്യ ദിവാകരം
ലഘൂകൃത്യ വിധാസ്യാമി വ്യതീപാതാദിശോധനം".

ഈ മംഗലാചരണം മേല്പടി ഗ്രന്ഥത്തിലുള്ളതാണ്.

൭. പഞ്ചബോധം ഭാഷ.

ഇതിലും 'ഗുമ്പതിക്കളൊട്ട' എന്ന വന്ദനശ്ലോകമുണ്ട്.

"ബാലാനാം പഞ്ചബോധാത്ഥം തെളിയുംമാറു ചൊല്ലുവാൻ
വാണിമാതെങ്ങളം നാവിന്മേൽ വിളയാട്ടുക സർവ്വഥാ.
മേസ്സൂരാദീൻ വണങ്ങീട്ട ഗുരും ച പരമേശ്വരം
ചെറുതൊട്ടേഴുന്നുണ്ട പഞ്ചബോധത്തിലെപ്പൊരുൾ.

ഗണിതത്തിന്ന് പഞ്ചബോധമാകുന്ന കരണത്തെച്ചമപ്പാൻ തുടങ്ങുന്ന ഗ്രന്ഥകാരൻ അതിന്റെ അവില്ലപരിസമാപ്ത്യാദിപ്രയോജനസിദ്ധ്യർത്ഥമായിട്ട ചികീഷിതപ്രതിജ്ഞ ചെയ്യുന്നു". ഈ പദ്യശകലങ്ങൾ മേല്പടി ഗ്രന്ഥത്തിൽ നിന്ന് ഉദ്ധരിക്കുന്നവയാണ്.

ഈ എട്ടു ഗ്രന്ഥങ്ങൾ കൂടാതെ വേറേയും മഴമങ്ങലത്ത് ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ ജ്യോതിഷകൃതികൾ ഉണ്ടായിരിക്കാം. അദ്ദേഹം തന്റെ ഗുരുവായ വാഴമാവേലിയെപ്പറ്റിച്ചെയ്യുന്ന പ്രശംസ ഒട്ടും അസ്ഥാനത്തിലല്ലെന്ന്

"മാവേലി വാക്കാടഥ പള്ളിമിറ്റം മേച്ചേരി കോയില്ലൂരയും വിശേഷാൽ
അനുഗ്രഹിക്കുന്നരണപ്പുറംതാൻ വരപ്പുറം വേദവിഭുങ്ങനിക്ക്"

എന്ന് ഇഞ്ചക്കുട്ടി മാധവക്കണിയാർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രശ്നസാരം ഭാഷയിലും അതു ജ്യോതിഷികശിഖാമണിയെ വന്ദിച്ചിരിക്കുന്നതിൽനിന്ന് അനുമാനിക്കാം. ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രത്തിൽ ശങ്കരൻനമ്പൂരിക്കണ്ടായിരുന്ന സർവ്വതോമുഖമായ വൈദഗ്ദ്ധ്യത്തെപ്പറ്റി ചിന്തിച്ചാൽ 'ബാണോച്ഛിഷ്ടം ജഗൽസർവ്വം' എന്നതുപോലെ "ശങ്കരോച്ഛിഷ്ടമേവൈതച്ഛാസ്ത്രം സർവ്വം" എന്ന് പറവാൻ തോന്നിപ്പോകും. ചിലർ അദ്ദേഹത്തെ ബാലശങ്കരൻനമ്പൂരി എന്ന് പറയുന്നത് അപ്രമാണമാണ്. 'ശങ്കരണ' എന്നാണല്ലോ അദ്ദേഹം തന്നെപ്പറ്റി അദ്ധ്യായാന്തങ്ങളിൽ കുറിക്കുന്നത്. 'ബാലകായ മേ' എന്ന് മങ്ങ്ഗലാചരണത്തിൽ കാണുന്നത് ഔദ്ധത്യപരിഹാരത്തിന് വേണ്ടി മാത്രമാകുന്നു. 'ബാലശങ്കരം' എന്ന് പ്രധാനഗ്രന്ഥങ്ങൾക്ക് നാമകരണം ചെയ്തിരിക്കുന്നതും ആ ഉദ്ദേശത്തെ മുൻനിറുത്തിയായിരിക്കണം. "ബാലന്മാക്ക് മങ്ങ്ഗലത്തെച്ചെയ്യുന്നത്; അതായത് ബാലന്മാക്ക് സുകരമായി അർത്ഥബോധം നല്കുന്നത്" എന്ന അർത്ഥവും ഈ പദത്തിനുള്ളത് സ്വാത്ത്യർഹമാകുന്നു. ഏതോ ഒരു ബാലനെ ഉദ്ദേശിച്ചതെ പഞ്ചബോധാർത്ഥപ്പണം രചിച്ചിരിക്കുന്നത്.

ശങ്കരന്റെ പുത്രനാണ് നാരായണൻനമ്പൂരി. ഈ വസ്തുത അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വാത്ത്പ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനിയിലുള്ള താഴെ കാണുന്ന പദ്യത്തിൽനിന്ന് വിശദമാകുന്നു.

"വിശ്വാമിത്രജദേവരാതമുനിസംഭ്രതോദലസ്യാനവേ
ഗ്രാമേ തത്ര മഹാവനേ മഹിഷപൂർവ്വേ മങ്ങ്ഗലാഖ്യേ ഗൃഹേ
ജാതശ്ശങ്കരനന്ദനോ ഗണിതവിന്നാരായണാഖ്യോ ദ്വിജഃ
പ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനീമരചയൽ സ്വാത്താപരാധേഷ്ടിമാം".

ദേവരാതനും ഉദലനും പ്രവരർഷികളായ വിശ്വാമിത്രഗോത്രത്തിൽ ജനിച്ചവനും പെരുവനം (മഹാവനേ) ഗ്രാമത്തിൽ മഹിഷമങ്ങ്ഗലത്തില്ലത്തിൽ ശങ്കരന്റെ പുത്രനും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രജ്ഞനുമായ നാരായണൻനമ്പൂരിയാണ് സ്വാത്ത്പ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനി രചിച്ചത് എന്ന് ഈ പദ്യത്തിൽ വ്യക്തമായി പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. ഈ നാരായണനാണ് ഭാണത്തിന്റേയും ചംപുവിന്റേയും മറവും നിർമ്മാതാവെന്ന് മേൽ ഉപപാദിക്കുന്നതാകയാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇതരകൃതികളേതെന്ന് ഇവിടെ പ്രസ്താവിക്കുന്നില്ല.

'ആശൌചദീപകം' എന്ന ഗ്രന്ഥമാണ് പരമേശ്വരൻനമ്പൂരിയുടെ കൃതി.

"ഇത്ഥം തൽ പരമേശ്വരേണ നിഖിലം വ്യാശൌചദീപാഖ്യകം
ശ്രീമന്മദ്ഗുരുമാധവാഭികഗുരുൻ നത്വാ വിലിഖ്യാധുനാ
ജാലാങ്ഗേ ധനസേവ്യനല്ലുലിദിനേഥാഭ്രൽ സമാപ്തം ക്രമാ-
ന്നാന്ദീതീരസമീപഗേന ന പുരാദാവഗ്രാമജേനാഞ്ജസാ"

എന്ന ആ ഗ്രന്ഥത്തിലെ പദ്യത്തിൽനിന്ന് ഈ വസ്തുത വെളിവാകും. അദ്ദേഹം (പുരുഭാവം) പെരുവനം ഗ്രാമക്കാരനെന്നും നാന്ദീനദി (ഇത് പുതുക്കാടിന് സമീപത്തുകൂടി ഒഴുകുന്ന ഒരു പുഴയാണെന്ന് പറയുന്നു.) യുടെ സമീപത്തുള്ളവനെന്നും മാത്രമേ ഇതിൽനിന്ന് ഗ്രഹിക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നുള്ളൂ; മറ്റു വിവരമൊന്നും സ്പഷ്ടമായറിവാൻ മാർഗ്ഗം കാണുന്നില്ല.

ഇനി ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ കാലമേതെന്ന് ചിന്തിക്കാം. വാഴമാവേലിയെ വന്ദിക്കുന്ന മാധവക്കണിയാർ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രശംസാരംഭം കൊല്ലവർഷം ത്രൈവ-ാമാണ്ടിടയ്ക്കാണ് രചിച്ചതെന്നുള്ളതിന് ആ ഗ്രന്ഥത്തിലെ

"എഴുന്നൂറൊരുപത്തെട്ടാമതുകൊല്ലമതായനാൾ
വരുന്ന വിഷുവൽഭാവതത്പരം കല്യബ്ദമായത്"

എന്ന പദ്യം പര്യാപ്തമായ സാക്ഷ്യം വഹിക്കുന്നു. ദുർഗ്ഗനിതന്ത്രത്തിന്റെ ഉപജ്ഞാതാവായി കരുതപ്പെടുന്ന വടശ്ശേരി പരമേശ്വരൻനമ്പൂരി ജീവിച്ചിരുന്നത് കൊല്ലവർഷം ന്യൂനം ഇടയ്ക്കാണ്. മുഹൂർത്തപദവിയുടെ പ്രണേതാവായ മാത്തൂർ നമ്പൂരി പരമേശ്വരൻനമ്പൂരിയുടെ അനന്തരകാലികനായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിതകാലം കൊല്ലവർഷം ൯൫-ാം ൧൦൦-ാം ഇടയ്ക്കെന്ന് അഭിജ്ഞന്മാർ ഊഹിക്കുന്നു. ആ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ വ്യാഖ്യാനമാണല്ലൊ ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ മുഹൂർത്തപദവീബാലശങ്കരം. ഭാഗ്യവശാൽ ശങ്കരൻതന്നെ തന്റെ മുഹൂർത്തപദവീവ്യാഖ്യയിലും കാലഭീപകവ്യാഖ്യയിലും അവയുടെ നിർമ്മാണകാലത്തെപ്പറ്റി അസന്ദിഗ്ധമായി പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇവയിൽ ആദ്യത്തെ ഗ്രന്ഥത്തിൽ

"ദേവോ പിനദ്ധഃകപടീഹരോസൌ പ്രഭാവനാസ്തീകൃദിനാരിയുക്തഃ
കോളംബകാലാദിഗണസ്യ സിംഹാന്മധ്യാധിമാസഃ പുനരേവമേവ

കൊല്ലവർഷം **എഴുന്നൂറിരുപത്താൻപതാമാണ്ട് കർക്കടകമാസത്തിൽ** മധ്യാധിമാസം "ദേവോ പിനദ്ധഃകപടീഹരോസൌ" എന്നിവറെക്കൊണ്ട് ചൊല്ലിയത്. "ദേവോ പിനദ്ധഃകപടി" എന്ന് വിലിയാദിയായി ആദിത്യമാസമാം. എഴുന്നൂറിരുപത്താൻപതാമാണ്ട് ചിങ്ങത്തിൽ തുടങ്ങീട്ട് പതിനൊന്നു മാസം കഴിഞ്ഞതെന്നു ചൊല്ലിയ പതിനൊന്നു രാശി കഴിഞ്ഞശേഷം കൊണ്ടു കർക്കടകമാസത്തിലധിമാസമെന്നറിഞ്ഞുകൊൾക" എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. രണ്ടാമത്തെ ഗ്രന്ഥത്തിൽ

"തഡിത്പ്രഭാരജനസ്യ ഭ്രുതിഭോകൃപ്രഭാവനാസ്തീകൃജനാരിസംയുതഃ
വിലിപ്തികാദ്യോയമിനസ്യ മധ്യമോ യദ്രാശിഗസ്തത്രഗതോധിമാസികഃ

... .നാലായിരത്തൊന്നൂറിനാല്പത്തൊന്നു കല്യബ്ദം തികഞ്ഞിട്ടു പിന്നെ മേടഞായർ തുടങ്ങി എട്ടു തിങ്ങളും കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ള ധനുഞായറിൽ അന്നത്തെ അധി

മാസമെന്നു കൂട്ടിക്കണം'' എന്നും പറഞ്ഞുകാണുന്നു. കലിവർഷം ർസൂര്യ-ന് തു
ല്യമായ കൊല്ലവർഷം ഏതു ആണ്. ഇതിൽനിന്ന് ശങ്കരൻനമ്പൂരി അദ്ദേഹ
ത്തിന്റെ മുഖ്യഗ്രന്ഥമായ കാലഭീപകവ്യാഖ്യ കൊല്ലവർഷം ഏതു ഇടയ്ക്കും മറ്റു
ത്ഥപദവീവ്യാഖ്യ വെൺ ഇടയ്ക്കും രചിച്ച എന്നനുമാനിക്കുന്നതിൽ അസാങ്ഗ
ത്യമില്ല. ശങ്കരൻനമ്പൂരിക്ക് പെരുവനം മുതൽ ചെങ്ങന്നൂർ വരെയുള്ള പ്രദേശ
ങ്ങളെപ്പറ്റി നല്ല അറിവുണ്ടായിരുന്നു എന്നുള്ളത് അവിടെയുള്ള ബ്രാഹ്മണരുടെ
ആചാരക്രമങ്ങളെപ്പറ്റി വ്യക്തമായും അതിന് വടക്കും തെക്കുമുള്ളവയെപ്പറ്റി
ഉപരിപ്ലവമായും അദ്ദേഹം കാലഭീപകവ്യാഖ്യയിൽ പ്രസ്താവിക്കുന്നതിൽനിന്ന
നുമാനിക്കാം. ''പ്രജ ജീവനോട്ടക്കുടിപ്പിറന്നേ ശർത്തിന്റെ പൂർണ്ണത വരൂ. എ
ന്നിട്ട പ്രജ ജീവനോട്ടക്കുടിപ്പിറന്നപ്പോളേക്ക് എല്ലാ ശർങ്ങൾക്കും സീമന്തം ചെ
യ്യുമാറത്തെ പെരുവനത്ത് ആചാരം''. ''ഇങ്ങനെയത്തെ പെരുവനത്തും മറവും
പടലത്തുമാചാരം കാണുന്നു. ഇരിങ്ങാലക്കുടെ കടിഞ്ഞൂൽപിറന്ന പ്രജ ജീവ
നോട്ടക്കുടാതെയത്തെ പിറന്ന എങ്കിൽ കടിഞ്ഞൂല്ലുതന്നെ സീമന്തം ചെയ്യുമാറു
ള്ള''. ''ഇങ്ങനെ ആയോഭശിനാളത്തെ പ്രഭോഷത്തെ അങ്ഗീകരിക്കുന്നേടത്തു
രണ്ടുപക്ഷമുണ്ട്. അതിലേതു കൊള്ളേണ്ടുവതെന്നു ദേശാചാരമറിഞ്ഞുകൊണ്ടുകൊ
ൾക. ഇവിടെ പെരുവനത്തു പണ്ടെല്ലാം ഉദയത്തിനു കണ്ടാൽ അരപോകയെ
നുണ്ടല്ലൊ രണ്ടാമതൊരുപക്ഷം ചൊല്ലി. അങ്ങനെയത്തെ ആചാരം എന്നു
കരുങ്കുളത്തു ഉഴിത്തുവാരിയരും നവനീർക്കുളങ്ങരെ കീഴേടത്തു ഭട്ടതിരിയും പറഞ്ഞു
കേട്ടിരിക്കുന്നു ഞാൻ. ഇന്നെല്ലാമിങ്ങനെയല്ല പാറയ്ക്കാട്ട ചൊല്ലുന്നു''. ''മുവാ
ണ്ടു ഊണും മുൻപേ കാതു കുത്തുമാറില്ല പെരുവനത്ത്''. ''ചെങ്ങന്നൂർഭിക്കിൽ
ചൊവ്വാഴ്ച കൃഷ്ണപക്ഷമായിട്ടുകൊണ്ടു കാൺമുണ്ട്. എന്നാൽ പെരുവനത്തു ചൊ
വ്വാഴ്ച ഒഴിച്ചുള്ള ആറാഴ്ചകളും (ചാമത്തത്തിനു) കൊള്ളാം'' ഇത്യാദി ഭാഗങ്ങളും
നോക്കുക. 'ജാലാങ്ഗേ ധനുസേവ്യനല്ലുലിഭിനേ' എന്ന ഭാഗത്തിൽനിന്ന് പ
രമേശ്വരൻനമ്പൂരി ആശൌചഭീപകരചന സമാപിപ്പിച്ചത് കൊല്ലവർഷം ഒന്നു
മകരമാസത്തിൽ ആണെന്ന് സിദ്ധിക്കുന്നു. ആശൌചഭീപകത്തിന് 'ചന്ദ്രിക'
എന്നൊരു സംസ്കൃതവ്യാഖ്യാനവും അദ്ദേഹം രചിച്ചുതായി കാണുന്നു. ചുരുക്ക
ത്തിൽ പറയുകയാണെങ്കിൽ ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ കാലം കൊല്ലവർഷം നൂറ്റാ
ണ്ടു മുതൽ ൽറ വരെയെന്നും അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുത്രൻ നാരായണൻനമ്പൂരിയുടെ
കാലം കൊല്ലവർഷം ൽറ മുതൽ ൽറ വരെയെന്നും പരമേശ്വരൻനമ്പൂരി മഴ
മങ്ങലത്തില്ലത്തിൽപ്പെട്ടയാളാണെങ്കിൽ അദ്ദേഹം നാരായണൻനമ്പൂരിയുടെ
കനിഷ്ഠസഹോദരനായിരിക്കണമെന്നും അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലവും ഏകദേശം
ജ്യേഷ്ഠന്റേതിനോടടുപ്പിച്ചുതന്നെയായി വരണമെന്നും അതുകൊണ്ടു സ്ഥൂലമായി
ഒന്നനുമാനിക്കാവുന്നതാണ്. ഈ അനുമാനം ശരിയോ എന്ന് ദേശചരിത്ര
ദ്വാരാ പരിശോധിക്കാം.

അതിനുമുൻപുതന്നെ എനിക്കൊന്നും പറവാനുള്ളത് ശങ്കരൻനമ്പൂരി ഒരു തികമാനുഷനായ ജ്യോതിഷികനായിരുന്നു എങ്കിലും സാഹിത്യരസികതയും കവിതാവും അദ്ദേഹത്തിന് അതിനൊപ്പംതന്നെയുണ്ടായിരുന്നുവോ എന്നുള്ള അംശം സംശയാസ്പദമാണെന്നുള്ളതാകുന്നു. മഴമങ്ങ്ഗലത്തെപ്പറ്റി പല ഐതിഹ്യങ്ങളും നാം കേട്ടിട്ടുണ്ട്. മഴമങ്ങ്ഗലം ഓത്തില്ലാത്ത നമ്പൂരിയായിരുന്നു എന്നും ഒരിക്കൽ ഒരു യാഗശാലയിൽ യാഗം കാണ്മാൻ കടന്നുചെന്നപ്പോൾ നമ്പൂരിമാർ അദ്ദേഹത്തെ ബഹിഷ്കരിച്ചു എന്നും ബാല്യത്തിൽ ധൂർത്തനായി നടന്നിരുന്ന അദ്ദേഹം ആ സംഭവത്തിനു ശേഷം ചോളദേശത്ത് പോയി ഇരുപത്തിനാലു സംവത്സരം താമസിച്ച് മൂന്നു വേദങ്ങളിലും സകല ശാസ്ത്രങ്ങളിലും നിഷ്ണാതനായി തിരിയെ വന്നു എന്നും പിന്നീട് ഒരു യാഗശാലയിൽ ചെന്ന് തന്റെ പൂർവ്വമീമാംസാപാണ്ഡിത്യം വെളിപ്പെടുത്തിയെന്നും തദനന്തരം അദ്ദേഹത്തെ കൂടാതെ കേരളത്തിൽ യാഗം കഴിക്കുവാൻ പാടില്ലെന്ന് വൈദികന്മാർ നിശ്ചയിച്ചു എന്നും ഇപ്പോഴും എവിടെയെങ്കിലും യാഗമോ അഗ്ന്യാധാനമോ ഉണ്ടെങ്കിൽ മാന്യസ്ഥാനത്ത് ഒന്നാമതായി മഴമങ്ങ്ഗലത്തിനെന്ന് സങ്കല്പിച്ച് മഴമങ്ങ്ഗലപീഠമെന്ന് പറയുന്ന ഒരു പലക വെയ്ക്കുന്ന പതിവുണ്ടെന്നുമുള്ളതാണ് ആ ഐതിഹ്യങ്ങളിൽ ഒന്ന്. മറ്റൊരൈതിഹ്യം ചിറ്റൂർ നമ്പൂരിയേയും കൊച്ചിമഹാരാജാവിനേയും മഴമങ്ങ്ഗലത്തേയും തമ്മിൽ ഘടിപ്പിക്കുന്നതാകുന്നു. ചിറ്റൂർ നമ്പൂരി ഒരു വലിയ തപസ്വിയായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അന്തർജ്ജനം ഒരിയ്ക്കൽ രാത്രിസമയത്ത് കൂളപ്പുരയിൽ ജപിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന തന്റെ ഭർത്താവിനേയും സമീപത്തിൽ സാലങ്കാരയായ ഒരു കിരാതസുന്ദരിയേയും കണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന് നീചസംസർഗ്ഗമുണ്ടെന്ന് ഒരു ദുഷ്പ്രവാദം പറഞ്ഞുപരത്തുകയും കൊച്ചി മഹാരാജാവ് തത്വനിർണ്ണയത്തിനായി അദ്ദേഹം അഗ്നിപ്രവേശം ചെയ്യണമെന്ന് വിധിക്കുകയും ചെയ്തു. അപ്പോൾ രാമേശ്വരത്തേക്ക് പോയിരുന്ന മഴമങ്ങ്ഗലം ഓടിവന്ന് ചിറ്റൂർ നമ്പൂരിയെ ആ പ്രവൃത്തിയിൽനിന്ന് വിരമിപ്പിച്ച് മഹാരാജാവിനോട് തന്നെത്തൊട്ടുകൊണ്ട് നമ്പൂരിയെ നോക്കാൻ പറകയും അപ്പോൾ മഹാരാജാവ് സപരിവാരയായ 'പതിവ്രതാ'ദേവിയെ കാണുകയും രണ്ടു നമ്പൂരിമാരുടേയും ദിവ്യത്വം മനസ്സിലാക്കി തന്റെ അപരാധത്തിന് മാപ്പു ചോദിക്കുകയും ചെയ്തു അത്രെ. ഇതാണ് ആ ഐതിഹ്യം. മൂന്നാമതൊരൈതിഹ്യം മഴമങ്ങ്ഗലം സൌന്ദര്യലഹരി ചൊല്ലി പെരുവനത്ത് അൽത്തറയിലിരുന്ന് മൂക്കിത്തുപ്പിയത് ഉരകത്തമ്മതിരുവടിയുടെ തിരുവുടയാടയിൽ കാണപ്പെട്ട എന്നുള്ളതാണ്. ഒരിക്കൽ ചെങ്ങന്നൂർ ഇടമനപ്പണ്ടാരത്തിലെ മഠത്തിൽ ഒരു ചോറൂണടിയന്തരമുണ്ടായിരുന്നു. മഴമങ്ങ്ഗലം പെരുവനത്തുനിന്ന് വാഴമാവേലിയെ കാണ്മാൻ ചെന്നപ്പോൾ അദ്ദേഹം ഇടമനമാത്തിൽ ആ അന്നപ്രാശനം സംബന്ധിച്ച് ബദ്ധപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരിക്കയായിരുന്നു എന്നറിഞ്ഞു. ചില പോറ്റിമാർ അങ്ങോട്ട് ക്ഷണിച്ചപ്പോൾ അന്ന് അന്നപ്രാശനമുണ്ടാവില്ലെന്ന് മഴമങ്ങ്ഗലം

തട്ടിമൂളിക്കയും വാസ്തവത്തിൽ മുഹൂർത്തമടുത്തപ്പോൾ കൂളിപ്പിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന കൂട്ടി കൈതെറ്റി നടുമുറ്റത്തിലുള്ള കൽത്തൂത്തിൽ വീണ് തൽക്ഷണംതന്നെ സിദ്ധി കൂടുകയാൽ അടിയന്തരം മുടങ്ങുകയും ചെയ്തു. അനന്തരം വാഴമാവേലി മഴ മങ്ങ്ഗലത്തെ വിളിച്ച് ഇടമനമഠത്തിൽ കൊണ്ടുപോകയും വ്യസനിച്ചുകൊണ്ടിരു ന്ന പണ്ടാരത്തിലേക്കണ്ട് മഴമങ്ങ്ഗലം അടുത്ത കൊല്ലത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിന് ഒ രു ഉണ്ണിയുണ്ടാകുമെന്ന് പറഞ്ഞ് സമാധാനപ്പെടുത്തുകയും ആ ഉണ്ണിയുടെ ജാത കം അപ്പോൾതന്നെ ഗണിച്ചെഴുതിക്കൊടുക്കുകയും ഭാവി അതനുസരിച്ചു തന്നെ കാണപ്പെടുകയും ചെയ്തു. ഇതാണ് നാലാമത്തെ ഐതിഹ്യം. ഇനിയും മങ്ങ്ഗലമെന്ന ഇല്ലപ്പേരിനെ മുഴക്കമങ്ങ്ഗലവും മുഴിമങ്ങ്ഗലവുമാക്കിയും അ തിൽനിന്ന് മഴമങ്ങ്ഗലത്തെ അവതരിപ്പിച്ചും മറ്റും വേറേയും പല ഐതി ഹ്യങ്ങളും കേരളത്തിൽ പ്രചരിക്കുന്നുണ്ട്. അവയേയെല്ലാം ശങ്കരൻനമ്പൂരിയു മായാണ് കഥാകോവിദന്മാരായ ഗ്രാമവൃദ്ധന്മാർ സംബന്ധിപ്പിക്കാറുള്ളത്. 'മ ഹിഷമങ്ങ്ഗലം' എന്ന ഇല്ലപ്പേർ പ്രകടമായി സ്മാർത്തപ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനി യിൽ കാണുന്ന സ്ഥിതിക്ക് മങ്ങ്ഗലമോ മുഴമങ്ങ്ഗലമോ മുഴാമങ്ങ്ഗലമോ അ ണ് മഴമങ്ങ്ഗലമായതെന്നൂഹിക്കുവാൻ ന്യായമില്ല. ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ ജ്യോ തിശ്ശാസ്ത്രജ്ഞാനത്തിന്റെ അപരിമേയതയുടെ സ്ഥിതിക്ക് ഇടമനമഠം സംബ ന്ധിച്ചുള്ള ഐതിഹ്യം അടിസ്ഥാനമില്ലാത്തതെന്ന് വാദിക്കാവുന്നതല്ല. അദ്ദേ ഹമോ മകൻ നാരായണൻനമ്പൂരിയോ യജ്ഞകർമ്മകുശലൻ എന്ന് നിശ്ചയ മില്ല. വിമർശിനീകാരനായ മകനാണ് ആ പദവി ഒന്നുകൂടി യോജിക്കുന്നത്. അച്ഛനും മകനും ദേവ്യുപാസകന്മാരായിരുന്നിരിക്കാം. ശങ്കരൻനമ്പൂരിയുടെ ഇ തുവരെ അറിയപ്പെട്ടിടത്തോളമുള്ള ഗ്രന്ഥങ്ങളും സാഹിത്യവിഷയത്തിൽ നമ്മുടെ ശ്ലാഘയെ അത്ര അധികമാനം ആകർഷിക്കുന്നില്ല. 'കൈകതിങ്കളൊട്ട്' ഇത്യാ ദി ശ്രുതിദോഷാപത്ത്യംകൊണ്ട് മങ്ങ്ഗലാചരണം ചെയ്യുന്ന ഒരു കവിയാണ് 'അ മ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീ' 'പാലംഭോരാശിമധ്യേ' ഇത്യാദി രസികരമായനങ്ങളായ വന്ദനശ്ലോകങ്ങളും നിർമ്മിച്ചത് എന്ന് സങ്കല്പിക്കുവാൻ തോന്നുന്നില്ല. അഥവാ ശാസ്ത്രഗ്രന്ഥങ്ങളിലെ പദ്യങ്ങളിൽ ഒരു ശൈലിയും സാഹിത്യഗ്രന്ഥങ്ങളിലെ പ ദ്യങ്ങളിൽ മറ്റൊരു ശൈലിയും ശങ്കരൻനമ്പൂരി സ്വീകരിച്ചു എന്നൂഹിക്കണം; ഇത് അത്ര സ്വാഭാവികമായ ഒരൂഹമായിരിക്കുകയുമില്ല. എന്റെ ഈ പക്ഷ ത്തിന്റെ സ്ഥാപനത്തിന് ഉപോൽബലകങ്ങളായുള്ള ചില സംഗതികളും മേലും പ്രസ്താവിക്കുന്നതാണ്.

ഭാണത്തിൽ 'രാജരാജ'നെന്ന ഒരു കൊച്ചി മഹാരാജാവിനേയും രാജ രത്നാവലീയം ദോഷാചംപൂവിൽ രാമവർമ്മാവെന്ന മറ്റൊരു കൊച്ചി മഹാരാജാ വിനേയും ഗോദവർമ്മാവെന്ന അവിടത്തെ അനുജനേയും പറ്റി പ്രസ്താവിക്കുന്നു ണ്ടല്ലൊ. രാജരത്നാവലീയം നൈഷധചംപുകർത്താവിന്റെ കൃതിയെന്ന് ഞാൻ

തീച്ചപ്പെടുത്തുന്നതിനാൽ ഈ രാജാക്കന്മാർ ഏതുകാലത്ത് ജീവിച്ചിരുന്നു എന്ന് തീച്ചപ്പെടുത്തിയാൽ അതുവഴി കവിയുടെ കാലവും വെളിവാകും. ക്രി. പി. ൧൩൩൫-ൽ (കൊല്ലവർഷം ൬൧൦-ൽ) കൊച്ചിയിൽ ഒരു രാമവർമ്മമഹാരാജാവ് ൩൬ വർഷം രാജ്യഭാരം ചെയ്തതിനുമേൽ തീപ്പെട്ടതായും ൧൩൩൬ മുതൽ ൧൩൭൨ വരെ വീരകേരളവർമ്മതമ്പുരാൻ നാടുവാണതായും അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനന്തരഗാമിയായ ഗോദവർമ്മാവിന്റേയും പിന്നീട് ഇളവാഴ്ച്ചക്കാരുടേയും ചരിത്രം നിശ്ചയമില്ലാത്തതായും ൧൪൭൫ മുതൽ ൧൪൯൭ വരെ മറെറാരു വീരകേരളവർമ്മതമ്പുരാൻ രാജ്യം ഭരിച്ചതായും കൊച്ചി സ്റ്റേറ്റുമാന്വലിൽ പ്രസ്താവിച്ചുകാണുന്നു. ശ്രീമാൻ കെ. പി. പത്മനാഭമേനോൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൊച്ചിരാജ്യചരിത്രത്തിൽ രാമവർമ്മാവിന്റേയും വീരകേരളവർമ്മാവിന്റേയും കാലഗണനാവിഷയത്തിൽ സ്റ്റേറ്റുമാന്വലിനോട് യോജിക്കുകയും, വീരകേരളവർമ്മാവിനെത്തുടർന്ന് രാജ്യഭാരം ചെയ്തത് രാമവർമ്മ ഉണ്ണിഗ്ഗോദവർമ്മാവാണെന്നും അദ്ദേഹം കൊല്ലവർഷം ൭൨൦ (ക്രി. പി. ൧൭൯൫) മകരം ൧൭-ാംനു- രണ്ടു ചെറിയ തമ്പുരാക്കന്മാരോടുകൂടി കൊച്ചിയിലെ യുദ്ധത്തിൽ തീപ്പെട്ടുവെന്നും, ആ മകരം ൨൯-ാംനു-തന്നെ അടുത്ത വലിയതമ്പുരാനും യുദ്ധത്തിൽ വെട്ടിത്തീപ്പെട്ടു എന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനന്തരഗാമിയുടെ പേർ അറിവില്ലെന്നും അദ്ദേഹത്തെ കാശിയിലേക്കെഴുന്നള്ളിയ തമ്പുരാൻ എന്നാണ് സാധാരണമായി പറഞ്ഞുവരുന്നതെന്നും, ആ തമ്പുരാൻ കൊല്ലവർഷം ൭൨൫ (ക്രി. പി. ൧൮൫൦) മേടം ൨൨-ാംനു- തീപ്പെട്ടു എന്നും, അവിടുത്തെ പിൻവാഴ്ച്ചക്കാരനായ വീരകേരളവർമ്മതമ്പുരാൻ കൊല്ലവർഷം ൭൨൦ (ക്രി. പി. ൧൮൭൫) മീനമാസത്തിൽ യശശ്ശരീരനായി എന്നും, തന്റെ നിരതിശയമായ സൂക്ഷ്മദൃഷ്ടിയോടുകൂടി രേഖപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്യുന്നു. ചെല്ലൂർനാഥോദയം, നാരായണീയം, തെക്കൈലനാഥോദയം ഈ ഭാഷാചമ്പുക്കളുടെ പ്രണേതാവായ നീലകണ്ഠൻനമ്പൂരി അദ്ദേഹത്തിന്റെ തെക്കൈലനാഥോദയത്തിന്റെ ഉപോൽഘാതത്തെ താഴെ കാണുന്ന വിസ്തൃതമായ ചരിത്രപ്രസ്താവനകൊണ്ട് അലങ്കരിക്കുന്നു.

> ''കല്യാണശ്രീ തഴയ്ക്കും ഭുജബലമഹിതപ്രൌഢവൈരാകരാണാ
> മുല്ലോലഭൂനടീനാടിതധരണിപരിത്രാണനുത്താന്തരാണാം
> ചൊല്ലേറും കീർത്തിപാളീകുബളിതജഗതാം കൊച്ചിയെന്നുണ്ടു ഭൂമൌ
> വെല്ലുന്നു കാപി മേളം പെരിയ കുലപുരീ മാടധാത്രീപതീനാം.
>
> അസ്തി ഖലു സമസ്തഭുവനവിസ്താരിനിസ്തുലപ്രശസ്തിമഹിമാസ്പദേ ഭൂലോകൈലാകല്പകല്പിതേ.....ജാജ്വല്യമാനപ്രതാപപാവകജ്വാലാഭീരവലീഢരിപുബലശലഭോനാം വിപുലപ്രഥനവിതന്യമാന വരഭാനസമ്പാദിതവരസുഖലാഭസംഫുല്ലമനസ്സുരസുമനസ്സൈണനിർയ്യാഭീയ്യമാണഹൃദ്യാശീർവ്വിശേഷാണാം, മനുകുലമണിപ്രദീപാനാം, മാടധാത്രീഭൃതാം വിശ്വവിസ്മാപകാഭോഗാ കൊച്ചീതി നാമ കുലരാജധാനീ.

സുരാലയസ്യോജ്ജയനീവിഭൂത്യാ പരൈരയോധ്യാ മധുരാ വിശാലാ
വിരാജതേ ഭോഗവതീ സഭയം യാ കൃതേവ സംഭൂയ മഹാപുരീഭിഃ.

മന്ദാകുലമന്നിധിപൌ തത്ര പുഷ്യാമഭൂതാം
മഹിതഗുണനിധാനൌ രാമവമ്മാഭിധാനൌ
പ്രതിഭടമദകുംഭിപ്രൌഢസംഹാരസിംഹൌ
സലിലനിധിഗഭീരൌ ദേവൌ മഹീപാലവീരൌ.

തദനു വിപുലവൈദുഷീനിധാനാ മനുജവരോജനി തത്ര ഗോദവമ്മാ
അജനിതഗുണശേവധിശ്ച മധ്യേ രവിസദൃശോ രവിവമ്മനാമധേയഃ.

അഥാവിർഭൂവ തദനന്തരമാവിഭൂഗ
ഭ്രൂവല്ലിവിഭ്രമവശംവദവിശ്വലോകഃ
സാവിത്രവംശതിലകസ്ത്രിദശേന്ദ്രധാമാ
ശ്രീവീരകേരള ഇതി ക്ഷിതിപാലചന്ദ്രഃ.

തതസ്സരോജാരിചൂഡാഭരണചരണകമലപരിചരണനിസ്സൃഷ്ടസംസ്കാരമനസ്കാരസമുദിതപരബോധസാരനിർദ്ധാരിതനിഖിലകൃത്യാകൃത്യവിശേഷഃ, ചതുരുദധിമേഖലാഭാമബന്ധുരാം വസുന്ധരാം വിക്രമോച്ചണ്ഡേന ഭുജദണ്ഡേന ബിഭ്രാണഃ, ജഗൽഭ്രാമണഹേതിമഹേളാരബ്ധവൈരിവീരകണ്ഠഗ്രഹസമയസമുദിതപ്രയശോരുപാതൂതകുമാരവിക്രാമാക്രാന്തചതുർദ്ദശഭുവനാന്തരാളഃ, ശക്തിത്രയീസമുദ്ദേശേന പുണ്യശ്ലോകന്യായചതുരുപായചതുരേണ, രാജ്ഞാമുത്തംസായമാനേന, ബലവദാജ്ഞാബലേനൈവ സപ്താംഗരാജ്യം യഥാവിധി പരിപാലയൻ, പുരുഹൂത ഇവാമരാവതീം പുരാണനഗരീം താം ചിരായ സുഖമധ്യുവാസ.

തൽകാലേ ചതുരന്തഭൂമിവലയപ്രാകാശ്യഹേതോർന്നൃണാ
മുദ്ദിക്കൈതസ്സുകൃതൈസ്സരോരുഹഭുവാ സങ്കൽപ്പിതസ്സുന്ദരം
പ്രൌഢശ്രീരുദിയായ പുണ്യദിവസേ കുംഭിൽ കുമാരാത്മനാ
മാടക്ഷ്മാപതിവംശരമ്യശിഖരേ മാണിക്യദീപാങ്കുരഃ.

കാന്തിം കാഞ്ചനമൂർത്തിധാരിമദനപ്രഖ്യാം പ്രവീരശ്രിയം
പ്രേഡ്ഡാനാമപി ചിത്തവൃത്തിമതിഗംഭീരപ്രിയംഭാവുകാം
ക്ഷാന്തിം നിസ്സൃഷവൈദുഷീഞ്ച നിതരാം ബിഭ്രന്നരേന്ദ്രോക്തേ-
സ്സാന്ദ്രാവിഷ്കൃതദിവ്യലക്ഷണപരീതാത്മാദ്യവാത്സീദസൌ.

സാമ്രാജ്യാധികൃതോ വയസ്യഭിനവേ ശ്രീരാമവമ്മാഭിധോ
രാജേന്ദ്രസ്സഹ ഗോദവമ്മസഹജേനാക്രമ്യ വർഷം ദിശാം

കൃതപാ ദാനവരം തുലാദ്യപുരുഷം വാരാണസീസന്നിധൌ
സന്ത്യാപൃഥ്വിവലോകമനപഗനുജോപ്യാഗമ്യ രാമേശ്വരാൽ.

അനന്തരമനന്തരായരമണീയനാനാഗുണ
പ്രഭാവജിതരാഘവോ വിഹിതലാഘവോ വൈരിണാം
ശശാസ വിധിവന്മഹീം ഗുണമഹീയസീം പൂരയൻ
യശോ ജഗതി വീരകേരള ഇതി പ്രതീതോ നൃപഃ.

നീത്യാ ദ്വീപാന്തരേഭ്യഃ പ്രവഹണപുരുഷൈരാഹൃതൈസ്തപ്പയന്നേ
വാത്മൈരുത്സാദ്യ ദൂരം ക്ഷിതിസുരവരദൌസ്ഥ്യമുദ്ധാപിശാചീം
യോദ്ധും നവ്യായികാരാദരിഭിരധികനിർവ്യൂഢസവ്വാഭിസാരൈ
സ്സാദ്ധം സവ്വത്ര യുദ്ധാത്സവമഹഹ ചിരാദനഭ്രട്ടന്നതാത്മാ.

സോയം നിർദ്ദോഷവിദ്യാനിപുണമതിരുപാലിങ്ഗിതോ വീരലക്ഷ്മ്യാ
മായംകൂടാതമാനാംബുധി വിബുധടൈയ്യുദ്ധബദ്ധാഭിയോഗൈഃ
അവിച്ഛേദം പടയ്ക്കായ് വൃഷപുരിയിലെഴുന്നള്ളുമക്കാലമുച്ചൈ
രാബദ്ധാഡംബരം മേന്മയൊടൊരു ശിവരാത്രുത്സവം പ്രാദുരാസീൽ.

വീരാണാമ്മണി വീരകേരളനൃപൻ ദിവ്യോത്സവേ ചെന്നസൌ
നേരേ ശൂരടോവലീകളകളവ്യാലോളിതാശാന്തരം
ഗൌരീനേത്രചകോരപാവ്വണശരച്ചന്ദ്രം പ്രണമ്യ പ്രഭം
വാരാളം വൃഷഭാലയേ സഹൃദയൈരുൽഘോഷന്നിരുന്നീടിനാൻ.

വാർമെത്തീടുന്ന വിദ്വജ്ജനനിഗദിതകൈലാസനാഥപ്രഭാവ
ശ്രീമാഹാത്മ്യങ്ങൾ കേട്ടും പ്രകടിതരുചി കണ്ടും പ്രസന്നാന്തരാത്മാ
ധീമാനല്പസ്മിതം ചെയ്തഖിലസദസി ചെല്ലരുപൂണ്ണിത്രയീശ
ശ്രീമൽകാരുണ്യപാത്രം കവിമഴകിനൊടാദിഷ്ടവാൻ പ്രൌഢവാചാ.

വിദ്വാവല്ലഭ നീലകണ്ഠ സുകവേ ചെല്ലരുനാഥോദയം
ചിത്രം പണ്ടു കൃതം പുനശ്ച രചിതം നാരായണീയം തയാ
അദ്യൈവാരഭതാം ഗിരാ മമ ഭവാൻ തൈക്കൈലനാഥോദയ
പ്രത്യഗ്രാഖ്യകലർന്ന ബന്ധുരഗുണം ബന്ധുംപ്രബന്ധോത്തമം.

ഇത്ഥം നിയുക്തഃ കരുണ്ണമിത്രൈരാ ദ്രാചലക്ഷേത്രമഹത്പമന്യും
പുണ്യം കഥോദാരമണിപ്രവാളൈശ്ചിത്രസ്ഥടാത്ഥം വിദധേ പ്രബന്ധം".

മേലുദ്ധരിച്ച പദ്യഗദ്യങ്ങളിൽനിന്ന് നീലകണ്ഠകവി രണ്ടു രാമവർമ്മമഹാരാജാക്കന്മാരെപ്പറ്റി പ്രസ്താവിക്കുന്നു എന്ന് കാണാം. അതിൽ രണ്ടാമത്തെ രാമ

വമ്മാവ് കൊല്ലവർഷം ൭൨ വരെയാണ് രാജ്യഭാരം ചെയ്തത്. അനന്തരം വിഭോനായ ഒരു ഗോദവമ്മാവും ഗുണവാനായ ഒരു രവിവമ്മാവും നാടുവാണിരിക്കണം; പക്ഷെ അവർ അത്ര പ്രസിദ്ധന്മാരല്ലാതിരുന്നതിനാൽ തുപ്പൂണിത്തുറ ഗ്രന്ഥവരിയിലും മറ്റും അവരുടെ പേർ ഉൾപ്പെട്ടുത്തിക്കാണുന്നില്ല. അത് കഴിഞ്ഞ് കൊല്ലവർഷം ൯൬ വരെയാണ് പ്രശസ്തനായ വീരകേരളവമ്മാവിന്റെ വാഴ്ച്ച. പിന്നീട് നാടുവാണ ഗോദവമ്മാവിനേയും മറ്റൊരു രാജാവിനേയും നീലകണ്ഠകവി സ്മരിക്കുന്നില്ല. അത് അവർ തീരെ അപ്രസിദ്ധന്മാരാകയാലായിരിക്കണമെന്ന് ഞാനൂഹിക്കുന്നു. ഏതായാലും കൊല്ലവർഷം ൧൮൦-ൽ രാജ്യഭാരം കൈയേറ്റ രാമവമ്മാവ് മഹനീയനായ ഒരു രാജാവായിരുന്നു എന്നും, അദ്ദേഹം ക്ഷമയ്ക്കും വൈദുഷ്യത്തിനും കീർത്തിപ്പെട്ടിരുന്നു എന്നും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുജനായി ഗോദവമ്മാവ് എന്നൊരു രാജാവുണ്ടായിരുന്നു എന്നും, രാമവമ്മാവ് തുലാപുരുഷദാനം കഴിച്ചു എന്നും, കാശിയിലെത്തിത്തീർപ്പെട്ടു എന്നും, ഗോദവമ്മാവും രാമേശ്വരത്തുനിന്ന് തിരിയെ വന്ന ഉടൻ യശശ്ശരീരനായി എന്നും നീലകണ്ഠകവി നമ്മെ വ്യക്തമായി ധരിപ്പിക്കുന്നു. രാമവമ്മാവിന്റെ ക്ഷമാശീലത്തെപ്പറ്റി പിന്നീട് പ്രസ്താവിക്കാം. കൊല്ലവർഷം ൧൯൦-ാംനു അവിട്ടത്തു തുലാരോഹം നടത്തിയതായി തുപ്പൂണിത്തുറ ഗ്രന്ഥവരിയിൽ കാണുന്നു. രാജരത്നാവലീയം ശ്ലോകചമ്പുവിലെ നായകൻ ഈ മഹാരാജാവാണ്. അവിടത്തെപ്പറ്റി രാജരത്നാവലീയത്തിലേയും തൈക്കൈലനാഥോദയത്തിലേയും കാണുന്ന വന്ദനം ഏകദേശം ഒന്നുപോലെതന്നെയാണ്.

"ധീരാത്മാ തദനന്തരം മണികലാലങ്കാരമാണിക്യമായ്
വീരശ്രീകുചകുംഭഗോഢപരിരംഭോത്സവാഭൈകൗതുകലീ
പാരീരേഴിൽ നിറഞ്ഞ കീർത്തിമഹിമാ ഭ്രമണ്ഡലം പാലയൻ
വീരാണാമ്മണി വീരകേരളമഹീപാലശ്ചകാശേതരാം.

മേലേ മേലേ മികും വിക്രമവിഭവതയാ വൈരിയെന്നുള്ള ശബ്ദം
പോലും നിർമ്മൂല്യ, കർമ്മസ്ഥിതിയുമവികലം ചെയ്യ സല്ലീർത്തിശാലീ
ഭൂലീലാഭേദിഗാകൊണ്ടേ പുതുമയൊടയമേകാതപത്രം തുലോംനാൾ
നാലാഴിക്കെട്ടുഴിം ധരണിയെ മുഴുവൻ വാണുകൊണ്ടങ്ങിരുന്നു.

അക്കാലം ദേഹഭോജാം മിഴികളിലമൃതസ്യന്ദവും കോരിയുത്തു
ത്തുഗ നിർമ്മായവൈരാകരതിമിരകുലം പൂർണ്ണയോഗാഞ്ജിതാത്മാ
മിക്കൊപ്പരും വെളിപ്പിച്ചഖിനവമഹസാ മാടഭ്രപാനപായാഖ്യേ
മുഖ്യേ പൂവ്വാദ്രിമൌലൌ തെളിവിലൊരു കുമാരേന്ദു പോന്നാവിരാസീൽ.

* * * * * * *

ക്ഷോണീമണ്ഡല്യഭിഷ്ടാമണി തരുണ സഖേ! കൌതുകംപൂണ്ടു മാനാ
ഭൂഷണീമാപൂയ്യവിശേഷാത്തരമഹിമതകം മമ്മമാത്തും വിശേഷാൽ

നാനാലോകാഭിരാമം തിരുവുടൽമധുരം കണ്ടുമയ്യാ കുമാര
ന്നാനന്ദീ രാമനെന്നത്ഭുതഗുണമഹിതം നാമധേയം വ്യതാനീൽ.

* * * * * * *

ഓരോരോ ശസ്ത്രശാസ്ത്രപ്രഥനവുമപഭാനങ്ങളും മാനവാഢ്യം
വീരശ്രീയും പ്രഭാവപ്പെരുമയുമധികാനന്ദവും ദേഹജോഷം
അരോമല്ലീത്തിയും വിണ്ടലർനരപതികുഠിക്കിണ്ടലും പാട്ടുപാടേ
വാരംവാരം തദാനീം പുതുമയൊട്ടു കുമാരേണ സാകം വളർന്നു.

സാമത്തേഭ്യോദയമാന്ന നാളിലതിവേലം വേദശാസ്ത്രാന്തര
ശ്രീമല്ലക്ഷണകാവ്യനാടകകലാവിജ്ഞാനപാരീണധീഃ
ഓമൽപ്പൂമകഠംതൻ വിലോചനകലാമാലാമണിഞ്ഞൂഴിതൻ
ക്ഷേമത്തിന്നുദയൽപ്രഭാവമഹിമാ ശ്രീരാമവമ്മാ ബഭൗ.

* * * * * * *

വിശേഷാത്തരാൻ വിജയവിക്രമകീർത്തിവിദ്യാ
വിജ്ഞാനരീതിവിദ്വാനിതരൈർദ്ദുരാപാൻ
ഉച്ചൈരുദീക്ഷ്യ ഭുവി കേവലമത്സ്യനല്ലെ
ന്നച്ചോ വിശങ്ക പുനരങ്കുരിതാ ജനാനാം.

അക്കാലം പരിപാല്യ സാധു വസുധാ
ചക്രം തുലോംനാൾ മണാ
തിക്കീടുംവഴി വീരകേരളനൃപാ
ലേ നാഗലോകം ഗതേ
അക്ഷീണോദയമാനവിക്രമനിധേഃ
ശ്രീരാമവമ്മന്ന തേ
വിഖ്യാതാസ്സചിവോത്തമാ വിദധിരേ
രാജ്യാഭിഷേകം മുദാ.

കൃതാഭിഷേകസ്തു രാമവമ്മാ ക്ഷിതിം ചതുസ്സാഗരരത്നകാഞ്ചീം
യഥാവദാവിഷ്കൃതധർമ്മഭദ്രമാ തതോശിഷച്ചാസവതുല്യധാമാ"

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങൾ നോക്കുക.

"ഇക്ഷ്വാണീം കാത്തു കൊച്ചീനഗരിയിലനുജ
ന്മാദ്ദതോ വാണിരുന്നു" എന്നും

"അത്യന്താശ്ചര്യദോശ്ചണ്ഡിമജലനിധി തസ്യാനുജന്മാ നരേന്ദ്രൻ
പ്രത്യർത്ഥിസ്ത്രൈണനേത്രങ്ങളിലവിരതമുൽപാദയൻ ബാഷ്പധാരാം

ശകുന്യാ ജാഗത്തിതെസ്സൊതുലഗുണഗണൈരഗ്രജസ്യാനുകാരീ
മുദ്ധശ്രീരാമചന്ദ്രന്നരപെരുകിന സൌമിത്രി പണ്ടെന്നപോലെ''

എന്നും ''മനുകുലമനുജേന്ദ്രരത്നഭീപേ സകലവിദ്യാവിലാസരത്നാകരേ ഗോദവമ്മനാമപ്രസിദ്ധോ നിജസഹോദരേ'' എന്നുമുള്ള ഭാഗങ്ങളിൽ നിന്ന് രാമവമ്മാവിന് ശസ്ത്രശാസ്ത്രനിപുണനായി ഒരനുജനുണ്ടായിരുന്നു എന്നും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമധേയം ഗോദവമ്മാവെന്നായിരുന്നു എന്നും വെളിവാകുന്നുണ്ട്. ക്ഷേത്രങ്ങളിൽ പോയി തൊഴുന്നതിന് രാമവമ്മമഹാരാജാവിന് പ്രത്യേകമാസക്തിയുണ്ടായിരുന്നു എന്നുള്ളതിന് രാജരത്നാവലീയത്തിലെ

''വാർമെത്തും ക്ഷേത്രതീർത്ഥങ്ങളിലതിലതില
ത്യന്തമുത്സുക്യപൂർവ്വാ
നേരെത്താതോരു സേവാം കലിതരുചി വള

ർത്തീഷ നിഷ്കൽമഷാത്മാ
പൂരിച്ചെല്ലാടവും കാഞ്ചനമയ മഴപെ
യ്താശു ഭൂലോകഭോജാം
ദാരിദ്ര്യച്ചൂടൊഴിച്ചാൻ നിഖിലമവനതും
പാവ്വതീശപ്രസാദം''

എന്ന പദ്യവും ''പേരുത്തും കൌതുകമാസ്സ വളരെത്താരു തീർത്ഥക്ഷേത്രനിഷേവകൻ കൊണ്ടും'' എന്ന ഗദ്യഖണ്ഡവും സാക്ഷ്യം വഹിക്കുന്നു. ആ തമ്പുരാൻ അഞ്ചു വർഷകാലം ഒരു ഭിക്ഷുവിന്റെ വേഷത്തിൽ ഇൻഡ്യയിലെ പ്രധാനക്ഷേത്രങ്ങളും സന്ദർശിച്ചതായി പോർത്തുഗീസ്സ് ചരിത്രകാരന്മാരും പ്രസ്താവിക്കുന്നുണ്ട്. അവിടുന്ന് കാശിക്കെഴുന്നള്ളിയതിന്റെ ഉദ്ദേശവും അതുതന്നെയായിരുന്നു.

രാമവമ്മമഹാരാജാവ് അനേകം വിദ്വാന്മാരേയും കവികളേയും പ്രോത്സാഹിപ്പിച്ചിരുന്നു. മൂക്കോലയ്യൽക്കാരനായ നീലകണ്ഠൻനമ്പൂരി രാജരാജൻ മഹാരാജാവും രാമവമ്മാവ് ഇളയരാജാവുമായിരുന്ന കാലത്ത് വാസുഭട്ടതിരിയുടെ ത്രിപുരദഹനത്തിന് അർത്ഥപ്രകാശിക എന്ന വ്യാഖ്യാനവും രാമവമ്മാവ് മഹാരാജാവും ഗോദവമ്മാവ് ഇളയരാജാവുമായിരുന്ന കാലത്ത് ആ കവിയുടെ ശൌരികഥയ്ക്ക് തത്വപ്രകാശിക എന്ന വ്യാഖ്യാനവും നിർമ്മിച്ചതായി ഞാൻ സാഹിത്യപരിഷത്തൈമാസികത്തിൽ എന്റെ 'ഭ്രമരസന്ദേശവും വാസുഭട്ടതിരിയും' എന്ന ഉപന്യാസത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലൊ. രാജരാജനെന്നത് കൊച്ചി മഹാരാജാക്കന്മാരുടെ പൊതുപ്പേരാകുന്നു. പ്രസ്തുത രാജരാജൻ രാമവമ്മാവിന്റെ പൂർവ്വഗാമിയായ വീരകേരളവമ്മാവെന്നത്രെ ഞാൻ അഭ്യൂഹിക്കുന്നത്. മഴമങ്ങലത്ത് നാരായണൻനമ്പൂരി തന്റെ നാണം രാജരാജനെന്ന പദത്താൽ താൻ ആ ഗ്രന്ഥത്തിൽ സ്മരിക്കുന്ന വീരകേരളവമ്മാവിന്റേയും രാജരത്നാവലീയം

രാമവമ്മാവിൻറേയും വാഴ്ചക്കാലത്ത് നിമ്മിച്ചിരിക്കണമെന്നനുമാനിക്കുന്നതിൽ അനൌചിത്യമുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല.

രാമവമ്മാവിൻറെ സഭാസ്യരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ചോളദേശത്തിലെ തൊണ്ഡമണ്ഡലത്തിൽപ്പെട്ട മൂലാണ്ഡം ഗ്രാമത്തിലെ ബാലകവിയും ഉണ്ടായിരുന്നു. ശകുന്തൻസാമൂതിരിത്തമ്പുരാന് ഉദ്ദണ്ഡശാസ്ത്രിപോലെ രാമവമ്മാവിന് പ്രീതിഭാജനമായ അദ്ദേഹം രത്നകേതുദയം എന്നും രാമവമ്മവിലാസമെന്നും രണ്ടു നാടകങ്ങളും നിമ്മിച്ചിട്ടുണ്ട്. രത്നകേതുദയം പ്രകാശിതമാണ്. രാമവമ്മവിലാസത്തിൻറെ ജീർണ്ണമായ ഒരു താളിയോലപ്രതി മദിരാശി ഓറിയെൻറൽ മാനസ്ക്രിപ്റ്റ്സ് ലൈബ്രെറിയിലുണ്ട്. കൊച്ചി ഇംഗ്ലീഷുസ്കൂൾ ഗ്രന്ഥപ്പുരയിൽ അതിൻറെ പകർപ്പില്ലെങ്കിൽ ഉടനെ ഒന്ന് സമ്പാദിക്കേണ്ടത് അത്യാവശ്യകമാണെന്ന് ഞാൻ അധികൃതന്മാരെ ഉൽബോധിപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു. രത്നകേതുദയം തൃശ്ശിവപേരൂർ വടക്കുന്നാഥക്ഷേത്രത്തിലെ ഉത്സവത്തിന് അഭിനയിക്കുവാനുണ്ടാക്കിയതാണെന്ന് "അഭിഷ്ടോസ്മി സുധാസൂതിശകലചൂഡാമണേഃ **കരുണാകടാക്ഷവിക്ഷേപകൃതാർത്ഥീകൃതകേരളവിഷയസ്യ ഭഗവതസ്ത്രിഭുവനഗുരോർ വൃഷപുരാധീശ്വരസ്യ** യാത്രായാം നാനാദിഗന്തരസമാഗതൈഃ സാമാജികൈഃ" എന്ന വാക്യത്തിൽനിന്ന് വെളിപ്പെടുന്നു. കാളഹസ്തിപണ്ഡിതൻറെ പുത്രനായ തൻറെ കവിതാചാതുരി ഒരു വിക്രമമനീഷിയുടെ ശ്ലാഘയെ സമാജ്ഞിച്ചിരുന്നതായും കവി പറയുന്നുണ്ട്. കാളഹസ്തിയുടെ പിതാവ് മല്ലികാർജ്ജുനനും മല്ലികാർജ്ജുനൻറെ പിതാവ് യൌവനഭാരതിയും യൌവനഭാരതിയുടെ പിതാവ് സോമനാഥനുമായിരുന്നു.

"ഏനമുപശ്ലോകിതവാൻ കേരളഗുരുജിതാശേഷശേമുഷീവിശേഷോ **വിക്രമനീഷീ**.

യോ ഭൂഭൃൌവനഭാരതീകവിവരാപ്തീസോമനാഥാത്മജാ
പ്തോഽസ്സ ഹി മല്ലികാർജ്ജുനകവിർഭവ്യഃ പിതാ യൽപിതുഃ
സോയം ബാലകവിസ്സുധാർദ്രകവിതാഭാക്കാലഹസ്ത്യാത്മജഃ
പ്രഖ്യാതോ ഭുവി കസ്യ ന ശ്രുതിപഥം ശ്രേയോനിധിർഗ്ഗാഹതേ".

താഴെ ഉദ്ധരിക്കുന്നതും രാമവമ്മമഹാരാജാവിൻറെ പ്രശസ്തിയെ പ്രപഞ്ചനം ചെയ്യുന്നതുമായ ഭാഗവും ആ നാടകത്തിൻറെ പ്രസ്താവനയിലുള്ളതാണ്.

സൂത്രധാരഃ: "കേരളദേശാധിപതിരുച്ചാവചചീനപട്ടാംബരൈരുച്ചീകൃതാം **കൊച്ചീപുരീമമരാവതീമിവ** സൈരാഗ്യവതീമാവാസയൻ **ഭുവാസവോ വൈദുഷ്യനിധിർബുധജനമാന്യോതിവഭാന്യഃ പാലിതനിഖിലധർമ്മാ രാമവമ്മാ** സപയമേവ വസ്ത്വപി രത്നകേതുദയം നാമനാമാപി പരികല്പ്യ തേന കവികുലോത്തംസേന നാടകമിദമാരചയ്യ തദ്ദിശിദിശി പ്രഖ്യാതമാതതാന".

പാരിപാർശ്വികഃ (സഹർഷവിസ്മയം): "അപികൃതം സ്വയമേവ മഹാരാജേന വസ്തുപി രത്നകേതുദയനാമാപ്യഭിജാതം നാടകസ്യ".

സൂത്രധാരഃ: "അഥ കിം. പ്രാജ്ഞഃ ഖലുസൈഃ".

പാരി: "സപർണ്ണകുസുമ ഇവ സൈരഭ്യമനങ്ങ് ശക്ഷു ചാപ ഇവ ഫലോല്പത്തിരാലേഖ്യമൂർത്ത്യാമിവ സതുയോഗോ മണിദാമ് നീവ മാർഗ്ഗവമർ ഗ്ഗതം രാജ്ഞി വൈദർഭ്യം".

സൂത്രധാരഃ: കിമിദമാശ്ചര്യം.

"സരസിജനയനേ ലക്ഷ്മ്യാസ്സന്നിംശ്വതുരാനനേ സരസവചസാഃ
സാമാനാധികരണ്യം സമുചിതമന്യത്ര വൈയധികരണ്യം".

പാരി: (സബഹുമാനം.) "യദ്യേവമനേന നാടകേന രസോത്തരേണ ഭവിതവ്യം".

സൂത്രധാരഃ: (സ്മൃതിമഭിനീയ) "രസോത്തരശബ്ദേനാനന്ദസ്യാഭിധാനാത്; യദാരഭമാണസ്സ കവിഃ പ്രയോക്ഷ്യമാണം രസമുപശ്ലോകിതവാൻ.

യത്രാസക്തിമനസ്യജോപി ഭഗവാനേത്യ സ്വയം രാജതേ;
സേവന്തേ യമനാരതഞ്ച സുദൃശസ്സന്ത്യകൃതകാശ്ചാന്തരാഃ;
യം ബ്രഹ്മാനുഭവപ്രമോദലഹരീസദ്ധ്രീചമാചക്ഷതേ
സോയം സർവ്വരസാധിരൂഢ്വിജയതേ ശൃങ്ഗാര ഏകോ രസഃ".

ഈ ശ്ലോകത്തിൽനിന്ന് ബാലകവിക്ക് നാടകത്തിന്റെ കഥാവസ്തു പ്രഥനം ചെയ്തതും അതിന് രത്നകേതുദയം എന്ന് പേർ നല്കിയതും അത് ആ കവിയെക്കൊണ്ട് രചിപ്പിച്ചതും അതിന് ദേശംതോറും പ്രസിദ്ധി വരുത്തിയതും രാമവർമ്മമഹാരാജാവാണെന്ന് സിദ്ധിക്കുന്നു. നീലകണ്ഠദീക്ഷിതർ നളചരിതനാടകത്തിന്റെ പ്രസ്താവനയിൽ അപ്പയ്യദീക്ഷിതർ അമലാനന്ദന്റെ കല്പതരുവിനു പരിമളമെന്ന വ്യാഖ്യാനം രചിച്ച അവസരത്തിൽ അത് വായിച്ചുനോക്കി സരസകവിയായ ബാലകവി

"അപ്പദീക്ഷിത കിമിത്യതിസ്തുതിം വർണ്ണയാമി ഭവതോ വദാന്യതാം
സോപി കല്പതരുരത്നലിപ്സയാ തപ്തഗിരാമവസരം പ്രതീക്ഷതേ"

എന്ന് ശ്ലാഘിച്ച എന്ന് പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നത് ഈ ബാലകവിയെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കണം.

രത്നകേതുദയത്തിന് പിന്നീട് ബാലകവി രചിച്ചതാണ് രാമവർമ്മവിലാസം. രണ്ടും അങ്കങ്ങളുള്ള നാടകങ്ങളത്രെ. തൃശ്ശിവപേരൂർ വടക്കുന്നാഥക്ഷേത്രത്തിലെ ശിവരാത്രിമഹോത്സവത്തിന് അഭിനയിക്കുവാൻ വേണ്ടിയത്രെ രാമവർമ്മവിലാസം നിർമ്മിച്ചത്. "ഭഗവത്സ്രിഭുവനഗുരോഃ കരുണാകടാക്ഷവിക്ഷേപകൃതാർത്ഥീകൃതകേരളവിഷയസ്യ വൃഷാപുരാധീ

ശ്വരസ്യ" എന്ന് ആ നാടകത്തിന്റെ പ്രസ്താവനയിലും കവി വടക്കുന്നാഥനെ ഉപശ്ലോകനം ചെയ്യുന്നു. സഹൃദയന്മാരുടെ സഭാവത്തെ

"സഭോവസ്സോയം വഃ സദയഹൃദയാനാം ജഗതി യ
ച്ചിരഃ ശ്ലാഘാകസ്മം പരഗുണകണേനാപി ഭവതി;
പരേഷാന്തപാചൂഡം ദഢഘടിതമാത്മസ്വവിസര
ച്ചലാ യഃ കീലാനാം സകൃദപി ന മൌലിവ്വിചലതി"

എന്ന പദ്യത്തിൽ വണ്ണിച്ചതിനുമേൽ നടിയുടെ "അനുഗ്രഹഃ ഖലേഷ്വ ആദേശഃ; കിന്നു പുരൂരവപൂരുപ്രമുഖാനാം പുരാണരാജന്യാനാം ചരിതാന്യതിക്രമ്യ വർത്തമാനസ്യ രാജ്ഞോ രാമവർമ്മവിലാസമഭിലഷന്ത്യായുഷ്മിശ്രാഃ" അതായത് "പുരൂരവസ്സ്, പൂരു മുതലായ പുരാതനരാജാക്കന്മാരുടെ ചരിത്രങ്ങളെത്തള്ളി ഇന്നു നാടുവാഴുന്ന രാമവർമ്മാവിന്റെ ചരിത്രത്തെ ആയുഷ്മിശ്രന്മാർ ആഗ്രഹിക്കുന്നതെന്തുകൊണ്ടാണ്?" എന്ന ചോദ്യത്തിന് സൂത്രധാരൻ 'ശ്രൂയതാമസ്യാപി സൌശീല്യം' എന്നുപക്രമിച്ചുകൊണ്ട് "ധർമ്മസ്ഥിതിരതിതരാം തീർത്ഥസേവാസുരാഗഃ..... ക ഇഹ ഭുവനേ ഭ്രുപതിഃ പുണ്യശീലഃ" എന്നും മറ്റും രാമവർമ്മാവിന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ വാഴ്ത്തി അദ്ദേഹം രാജർഷിയാണെന്ന് സ്ഥാപിക്കയും ചെയ്യുന്നു. തന്നെപ്പറ്റിയുള്ള "യോ ഭ്രുഭ്യൌവനഭോരതീ" ഇത്യാദി പ്രശംസാപദ്യം കേരളമണ്ഡലാലങ്കാരവും സഗുണപോഷിയുമായ ഒരു കൃഷ്ണമനീഷിയുടെയാണെന്ന് ഈ നാടകത്തിൽ കവി പറയുന്നു. ഇതിൽനിന്ന് രത്നകേതുദയത്തിലെ വിക്രമമനീഷിയും രാമവർമ്മവിലാസത്തിലെ കൃഷ്ണമനീഷിയും ഒരാളെന്ന് കാണാവുന്നതാണ്. രാമവർമ്മവിലാസത്തിലെ നായകൻ രാമവർമ്മാവുതന്നെ. സൂത്രധാരൻ തുടർന്ന്

"മിനകരകുലജന്മാ നായകോ രാമവർമ്മാ
കവിരയമഭിജാതഃ കാവ്യമേതച്ച ഭവ്യം
വയമഭിനയവിദ്യാവൈഭവേനിസ്സപത്നാഃ
പരിഷദപി.....തദയം കോപി യോഗഃ"

എന്ന് പ്രസ്താവിക്കുന്നത് നോക്കുക.

"സോഽഭവംശവതംസമൈക്ഷികമണിവ്വീരസ്സവാരാൻ ബഭൂ
നാരബ്ധേഷു മഹാഹവേഷ്വരിപതൂനാലഭ്യ ദോർല്ലീലയാ
നവ്യൈശ്ശോണിതപങ്കകുങ്കുമരസൈസ്സന്ധ്യാനലിപ്തപ്രിയാ
മുവ്വീ.....മുപചിതക്രോധോ യഥാ ഭാർഗ്ഗവഃ"

എന്നും മറ്റും രാമവർമ്മാവിന്റെ അപദാനവർണ്ണനങ്ങളും വേറെയും ആ ഗ്രന്ഥത്തിലുണ്ട്. ഒടുവിൽ

"രത്നാകരാന്വയപ്രവേശാത്താമ്രപർണ്ണീപ്രിയഃ കണഃ
ഹാരായതേ നാടകസ്യാസ്മിൻ തഥാ സ്യാദ്ഭാഗധരാ മമ"

എന്ന് കവിക്ക് നായകനോടുള്ള ഭക്തിയെ കവി ഒന്നുകൂടി പ്രകടിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നു. രാമവർമ്മാവിന്റെ സിംഹാസനാസന്ന്യാസത്തിന് മേലുള്ള കഥയാണ് രാമവർമ്മവിലാസത്തിൽ വർണ്ണിക്കപ്പെടുന്നതെന്ന് ശ്രീമാൻ കെ. രാമപ്പിഷാരടി എം. എ., മദിരാശി ഓറിയെന്റൽ റിസർച്ച് ജെർണ്ണലിൽ "Glimpses of Cochin History" എന്ന ഉപന്യാസത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. അത് ശരിയാണോ എന്ന് രാമവർമ്മവിലാസം മുഴുവൻ നിഷ്കൃഷ്ടിച്ചുവായിച്ചിട്ടില്ലാത്ത എനിക്ക് പറവാൻ നിവൃത്തിയില്ല; അദ്ദേഹവും അത് നിഷ്കൃഷ്ടിച്ചുവായിച്ചിട്ടില്ലെന്നാണ് ആ ഉപന്യാസത്തിൽ പറയുന്നത്. ഏതായാലും ബാലകവിയും ആ മഹാരാജാവിനെ അതിമാനുഷനും അത്യന്തം ആസ്തികനും തീർത്ഥാടനത്തിൽ പക്ഷ്മസുകനുമായാണ് വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നത് എന്ന് തൽക്കാലം ഓർമ്മിച്ചുകൊണ്ടാൽ മതി. നീലകണ്ഠകവി സൂരിക്കുന്ന കൊച്ചിരാജാക്കന്മാർ ക്രി. പി. പതിന്നാലും പതിനഞ്ചും ശതകങ്ങളിൽ ജീവിച്ചിരുന്നവരാണെന്നുള്ള ശ്രീമാൻ പിഷാരടിയുടെ അഭിപ്രായത്തോട് എനിക്ക് യോജിക്കുവാൻ യാതൊരു നിവൃത്തിയും കാണുന്നില്ല. പൂനം നമ്പൂരി രാജരത്നാവലീയത്തിന്റെ കർത്താവാകുന്നു നിലയിലാണ് എന്റെ സ്നേഹിതന്റെ കാലഗണന; നീലകണ്ഠന്റെ വീരകേരളൻ ക്രി. പി. ഏർന്നാ-ന്റെ മുൻപ് ജീവിച്ചിരുന്നിരിക്കണമെന്നുള്ളതേഹം പറയുന്നു. ഇതിനെല്ലാമുള്ള അടിസ്ഥാനം ശിഥിലമാണ്. രാമവർമ്മാവ് ശോഭവർമ്മാവോടൊന്നിച്ച് കാശിക്ക് പോയതായാണ് നീലകണ്ഠന്റെ പ്രസ്താവന എന്ന് മി. പിഷാരടി പറയുന്നതിനും "സാമ്രാജ്യാധിക്യതേ വയസ്യഭിനവേ" എന്ന പദ്യം പഴുത് നല്കുന്നില്ല. "സ സ്ത്രാപ്തശ്രീവിലോകമനവരതജോപ്യാഗത്യ രാമേശ്വരാൽ" എന്നുമാത്രമല്ലേ അദ്ദേഹം പ്രസ്താവിക്കുന്നുള്ളൂ. രാമേശ്വരത്തിൽനിന്ന് തിരിയെ വന്ന് അനുജനും രാമവർമ്മാവിന് (അനുജൻ) പിന്നീട് രീപ്പെട്ട എന്നാണാവാക്യത്തിനർത്ഥം. ശോഭവർമ്മാവ് രാമേശ്വരത്തിന് പോയതുതന്നെ രാമവർമ്മാവിന്റെ പരലോകഗതിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് പിതൃകർമ്മങ്ങൾ ചെയ്യാനായിരിക്കാം. കൊച്ചിയെ 'പുരാണനഗരീ' എന്ന് വർണ്ണിക്കുന്നതിനും ക്രി. പി. പതിനഞ്ചാംശതകത്തിൽ ജീവിച്ചിരുന്ന ഒരു കവിയേക്കാൾ പതിനാറാംശതകത്തിൽ ജീവിച്ചിരുന്ന ഒരു കവിക്കാണ് അധികമർഹത. കൊച്ചിയഴിയുടെ ഉത്ഭവംതന്നെ ക്രി. പി. ഫർ്ത്ത-ൽ മാത്രമാണല്ലൊ. സാമൂതിരിമഹാരാജാവിന്റെ ആശ്രിതനായ ഒരു കവി തെക്കൈലനാഥോദയം രചിക്കുക എന്നതും യുക്തിക്ക് ചേരുന്നില്ല.

രാജരത്നാവലീയം രചിച്ച കാലത്ത് രാമവർമ്മമഹാരാജാവിന്റെ മാതാവ് ജീവിച്ചിരുന്നു

"പ്രച്ഛന്നവേഷമഴകോടധിരുഹ്യ കേളീ
മച്ഛിന്നകുന്തളഗിരിം നോക്കിന നേരമേഷാ
വിശ്വോത്തമാങ്ഗലതികാം **കമലാമിവാന്യാ**
മന്വോ ഭജൽ ജനനീമവനീവിലാരേഃ.

മുക്താഹാരങ്ങളം ചൂഴം തടവി വടിവെഴം പട്ടുമേലാപ്പുതൻ കീഴ്
പ്പുത്തൻമാണിക്യതല്പേ മണമിളകിന പട്ടോപധാനാഭിരാമേ
ബദ്ധാഭോഗം നിഷണ്ണാമഭിമതപരിവാരാനചിതാം ഭീഷ്മപൂരോ
ന്നത്യാ രണ്ടോമതും വെച്ചൊരു കനകവിളക്കെന്നപോലേ ലസന്തീം''

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളും

''കല്യാണീമണി ജനനീ നിരുമാത്മജമങ്ഗല്യാത്മജസ്യം മുഹുരപി
ചെയ്യും ചില സല്ലുമ്മശ്രേണികളംകൊണ്ടും'' എന്ന ശദ്യഖണ്ഡവും കാണുക. ഗ്രന്ഥകാരന്റെ പേർ നിശ്ചയമില്ലാത്ത അക്കാലത്തെ മറെറാരു ഭാണവും ഞാൻ വായിച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിലെ നാന്ദീശ്ലോകവും ഭരതവാക്യവും താഴെ ഉദ്ധരിച്ചു കൊള്ളുന്നു.

''ജയതി സുകൃതൈഃ പ്രാഞ്ചൈർവൃത്തേ മിഥഃകലഹോത്സവേ
തടിതി ഭയിതേ ഗാഢോല്ലുപ്തപ്രണാമവിധായിനി
വിചലിതകുചസ്സാരങ്ഗാക്ഷ്യാ വിലോളിതകുന്തള
ശ്ശിരസി നിഹിതഃ പാഭോഘാതസ്സുതാപുരനിസ്വനഃ''

''യാവൽചന്ദ്രേന്ദുമൌലിം ശ്രയതി ഗിരിസുതാ; യാവദാസ്തേ മുരാരേ
വ്വക്ഷസ്യക്ഷീണഹാരദ്യുതിശബലതനുർല്ലക്ഷ്മിതാ മങ്ഗലാനാം;
യാവദ്വക്ത്രേഷു മൈത്രീമുപനയതി ഗിരാമീശ്വരീ പദ്മയോനേ
സ്താവല്ലക്ഷ്മീപ്രസൂതിശ്ചിരമവതു ഭുവം രാമവമ്മാ നരേന്ദ്രഃ''.

രാമവമ്മമഹാരാജാവിന്റെ മാതാവിന്റെ നാമധേയം 'ലക്ഷ്മി' എന്നായിരിക്കാം.

മേൽ പ്രസ്താവിച്ച വിവരങ്ങളിൽനിന്ന് മഴമങ്ഗലത്ത് നാരായണൻ നമ്പൂരി ഒന്പതാം-ൽ തീപ്പെട്ട വീരകേരളവമ്മ (രാജരാജ) മഹാരാജാവിന്റെ കാലത്ത് ഭാണവും ഒര്റ മുതൽ പത്തു വരെ നാട്ടുവാണ രാമവമ്മമഹാരാജാവിന്റെ കാലത്ത് രാജരത്നാവലീയവും നിർമ്മിച്ച എന്നൂഹിക്കാവുന്നതാണ്.

ഇനി നാരായണൻനമ്പൂരിയുടെ കൃതികളേതെല്ലാമെന്ന് നിർണ്ണയിക്കാം. സാഹിത്യവിഷയകമായി സംസ്കൃതത്തിൽ മഴമങ്ഗലഭാണവും രാസക്രീഡാകാവ്യവും, ഭാഷയിൽ നൈഷധചംപു, രാജരത്നാവലീയം, കൊടിയവിരഹം, ബാണയുദ്ധം ഈ നാലു ചംപുക്കളും, ഭാരികവധം ബ്രാഹ്മണിപ്പാട്ടും ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ നിബന്ധങ്ങളെന്ന് മേൽ സ്ഥാപിക്കാൻ ശ്രമിക്കാം. പാവ്വതീപാണിഗ്രഹണം അതുവൃത്തത്തെപ്പററിയും ഇവിടെ സൂചിക്കേണ്ടതുണ്ട്. ശാസ്ത്രവിഷയകമായ സ്വാത്മപ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനി ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ കൃതിതന്നെയെന്നുള്ളതിന് ''ജാതശ്ശങ്കരനന്ദനോ ഗണിതവിന്നാരായണാഖ്യോ ദ്വിജഃ'' എന്ന പാദമടങ്ങിയ അതിലെ പദ്യം ഞാൻ ഇതിനുമുൻപുതന്നെ ഉദ്ധരിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലൊ. 'അഷ്ടമങ്ഗലപ്രശ്നം' എന്ന ജ്യോതിഷഗ്രന്ഥവും ഈ 'ഗണിതവി'ത്തിന്റേതാവാനിടയുണ്ട്. അത് വിമർശിനിപോലെ ഒരു സംസ്കൃതഗ്രന്ഥമാണ്.

ഭോണം അത്യന്തം മധുരമായ ഒരു കൃതിയാകുന്നു. "നഹി ഗുളഗുളികായാഃ കപാപി മാധുര്യഭേദഃ" എന്ന പദ്യഖണ്ഡം മാത്രമല്ലാതെ കേരളീയർക്ക് പരക്കെ അതിലെ പദ്യങ്ങളും വല്ലതും തോന്നുമോ എന്ന് ഞാൻ സംശയിക്കുന്നു. കവിയൂർ രാമൻനമ്പിയാരുടെ വകയായി ആ ഗ്രന്ഥത്തിന് ഒരു മലയാളതർജ്ജിമയുണ്ടെന്നുള്ള വസ്തുതപോലും വിസ്മൃതകോടിയിൽപ്പെട്ടുപോയിരിക്കുന്നു. ചില ശ്ലോകങ്ങളും ഉദ്ധരിക്കട്ടെ.

ക. ഒരു സുന്ദരീവർണ്ണനം.

ഉപചിതമിവ ഭാഗധേയമക്ഷ്ണാരുസിജഭാരമുദാരമുദ്വഹന്തീ
മദതരുണമരാളരാജകാന്താമധുരഗതാ മമ സമ്മദം വിധത്തേ.

ഖ. നായികയുടെ വിരഹാവസ്ഥ.

ആളീനാം വചനേ സ്ഥിതിം ന കുരുതേ കേളീശുകം നേക്ഷതേ
വ്യാളീതി സ്തനമണ്ഡലേ ന സഹതേ ഭത്താം മൃണാളീലതാം
ശ്രീളാവിഹ്വലചിത്തവൃത്തി വിഗളൽബാഷ്പാംബു സാ കേവലം
ബാലാ ബാലശിരീഷകോമളതനുശ്ശയ്യാതലം സേവതേ.

ന. ഒരു സുന്ദരിയുടെ കേശപാശം.

കുടിലമസിതമേഘച്ഛായമാഭോഗഭാജം
ചികുരമതികുടീഷ്ടം ലംബമാനം വഹന്തീ
പരിലഘയതി പശ്ചാൽഭോഗകാന്ത്യാപി ധൈര്യം;
നഹി ഗുളഗുളികായാഃ കപാപി മാധുര്യഭേദഃ.

ര. ഒരു വികൃതവേഷം.

തുന്ദീ ലോമശപീനവാമനതനുഃ പൃത്ഥീരജോധൂസരം
വാസഃ കിഞ്ചനവിഗ്രഥം പരിദധദ്ദണ്ഡം വഹൻ പാണിനാ
ഖാവ്വാടശ്രവണാന്തസംയതശിഖസ്സംരംഭരജ്യന്മുഖഃ
കോയം ത്വരകോഭ്യപൈതി പുരതോ ബീഭത്സഹാസ്യാസ്പദം.

ഒ. തേച്ചുകളിക്കാൻ പോകുന്ന ഒരു യുവതി.

അദ്ധാലക്ഷ്യമനോഹരോരുയുഗളം നാത്യായതം ബിഭ്രതീ
വാസഃ പ്രോക്ഷിതഭക്ഷണൈരവയവൈഃ കാന്തിം കിരന്തീ പരാം
തൈലാഭ്യക്തതനുന്നിബദ്ധചികുരാ താംബൂലശോണാനനാ
വാപീം സ്നാതുമിതോ നിജാന്നിലയനാന്നിയ്യാതി ശാതോദരീ.

ന. മദ്ധ്യാഹ്നം.

പ്രാലേയാംബുവിമിശ്രചന്ദനരസവ്യാലിപ്തഗാത്രാസ്സമം
കാന്താഭിർന്നവകാവ്യനാടകസുധാസംസിക്തകർണ്ണാന്തരാഃ

ധന്യാഃ കേപി വസന്തി നൂതനസുധാശൃങ്ഗാരിതേ മന്ദിരേ
മന്ദാന്ദോളിതതാലവൃന്തപവനവ്യായൂതതാപോദയാഃ.

൬. **മറൊരു വികൃതവേഷം.**

പാണ്ഡുഃ പാണിപദാധരേഷു പലിതവ്യാലീഢകേശാഞ്ചലഃ
കാണഃ സേപാചിതയാ കയാപി സഹിതസ്സല്ലാപലീലാപരഃ
താംബൂലീദലഭസ്ത്രികാങ്കിതഗളോ ഹാഹന്ത കുബ്ജിൽപുമാൻ
പ്രച്ഛായേ വടശാഖിനഃ പ്രകടയന്നാസ്തേ നിജം സൌഭഗം.

൭. **ഒരു ഗർഭിണിയുടെ വിചാരം.**

സന്താനലാഭം സഞ്ചിന്ത്യ പ്രസാദമയതേ മനഃ
ദ്യയതേ ച പുനസ്സന്ധ്യയൈവനാപായശങ്കയാ.

൮. **സായന്തനസൂര്യൻ.**

പശ്ചാദ്വചിലംബമാനം പാടലമേതദ്ബിഭർത്തി രവിബിംബം
പല്ലവവതംസലക്ഷ്മീം പാശുധരാശാനിതംബിന്യാഃ.

ഈ ശ്ലോകങ്ങളും വായിക്കുന്ന ഏതൊരു സഹൃദയനും മഴമങ്ഗലത്തിന്റെ ലോകോത്തരചമല്ക്കാരകാരിയായ വചോവിലാസത്തെ സശിരഃകമ്പം ശ്ലാഘിക്കുകതന്നെ ചെയ്യും. ഭാണത്തിലെ

അമോദേന മദാന്ധടങ്ഗതരുണീസംഘാനയാതേന തേ
രൂപേണാതിമനോഹരേണ മധുരേണാനേന ഗാനേന ച
സന്തുഷ്ടാ കരണത്രയീ തരുണി നഃ ഖിന്നാം തദന്യചേയീം
സമ്പ്രാപ്തോവസരേ ഗിരാ കിമഥവാ രംഭോരു സംഭാവയ.

എന്ന പദ്യത്തിലെ ആശയം രാജരത്നാവലീയത്തിൽ

"ധന്യേ പൂവ്വാനഭൂതേ ചെവികുവം മധുരഗീതാമൃതേ ചെന്നുറച്ചൂ
തന്നേ തന്നേ തഭീയേ നെറിതടവിന രൂപാമൃതേ കണ്ണു രണ്ടും
ഇന്നന്യേ മുവരും കന്തരുപരിമളവും ബന്ധുരസ്പർശവും വാർ
മിന്നും ബിംബാധരാസ്വാദവുമഴകൊടു സങ്കല്പ്യ തസ്യാം നിലീനാഃ"

എന്ന പദ്യത്തിൽ പരാവൃത്തപ്രായമായി കാണുന്നു. 'മദതരളമരാളരാജകാന്താ മധുരഗതം' എന്ന ഭാണപ്രയോഗം 'മദതരളമരാളാങ്ഗന ചാരുയാനാ' എന്ന് നൈഷധചംപുവിൽ രൂപാന്തരപ്പെട്ടുന്നു. 'ഹരതു നയനഭോജം മാനസം മാനവാനാം' എന്ന ഭാണത്തിലെ ഒരു പദ്യത്തിലെ തൃതീയപാദത്തിന് സദൃശമായി നൈഷധചംപുവിലും 'നളിനമിഴി കവർന്നാം മാനസം മാനവാനാം' എന്നൊരു പദ്യത്തിലെ തൃതീയപാദമുണ്ട്.

രാസക്രീഡ മനോഹരമായ ഒരു സംസ്കൃതഖണ്ഡകാവ്യമാണ്. ആ കാവ്യത്തിലും വലയാധീശ്വരിയുടെ വന്ദനമുണ്ട്. നാരായണകൃതമായി മൂന്നു സ

ത്തിൽ ഒരു രാസവിലാസകാവ്യവും കാണുന്നുണ്ട്. അത് മഴമങ്ങ്ഗലത്തിന്റേ
യോ മേല്പുത്തൂരിന്റേയോ ആണെന്ന് തോന്നുന്നില്ല.

മങ്ങ്ഗലാചരണം.

൧. ആതുങ്ങ്ഗമസ്തകമനസ്തമിതാനുഭാവ
മാതങ്കഭാരഹരമങ്ങ്ഗ്രിസരോജഭാജാം
മോദങ്കരോതുശിവയോസ്സകൃതൈകമൂല്യം
മാതങ്ങ്ഗമാനനവപൂർമഹിതം മഹോ നഃ.

൨. പ്രാലേയശംഖകുമുദസ്ഫടികാവദാതാം
ബാലേന്ദുമണ്ഡിതമനോജ്ഞകിരീടഭാരാം
ആലോകയാമി മനസാ വചസാം സവിത്രീം
നാളീകയോനിവദനാംബുജകേളിഹംസീം.

൩. പാരപ്രയാണസുഹൃദസ്സകലാഗമാനാം
പാപാംബുരാശിപരിശോഷവിധൌ ധുരീണാഃ
പായാസുരാധിഹരണേ ഭജതാം പ്രവീണാഃ
പാദാരവിന്ദതലപാംസുകണാ ഗുരൂണാം.

൪. ഹസ്താരവിന്ദയുഗളീധൃതചാപബാണം
പൃത്താരിരത്നശകലദ്യുതിമേചകാങ്ങ്ഗം
ധന്യം മഹഃ കമപി ശങ്കരശംഖപാണി
പുണ്യാതിരേകപരിപാകമയം പ്രപദ്യേ.

൫. വന്ദാരുദേവകുലമൌലിവിരാജമാന
മന്ദാരമാല്യമധുവാസിതപാദപീഠം
വന്ദാമഹേ വലയമന്ദിരവാസലോലം
ചന്ദ്രാവതംസവപുരദ്ഭുതപോവിലാസം.

൬. ശോണാധരാർപ്പിതമനോഹരവേണു പീന
ശ്രോണീനിബദ്ധമുദുലോജ്ജ്വലപീതചേലം
വേണീരോകലിതകോമളകേളിപിഞ്ഛം
ത്രാണായ മേ ഭവതു വസ്തു തമാലനീലം.

* * * * *

൭. ശബ്ദാഗമേഷു സുലഭോ ന പരിശ്രമോസ്തി
വിദ്വൽപ്രമോദജനകോ ന ഗിരാം വിലാസഃ
ഉദ്ദേലമന്തരുദിതാ സരസീരുഹാക്ഷ
കേതിഃ പരം ജനമിമം മുഖരീകരോതി.

ശരത്ത്.

വ. ആപാദചൂഡമുദിതാന്യസമച്ഛഭാനാ
മാപാണ്ഡരാണി കുസുമാനി പരം വിരേജുഃ
പുഞ്ജീകൃതാനി ഭുവനോദരപഞ്ജരാന്തഃ
പഞ്ചായുധസ്യ വിശദാനി യഥാ യശാംസി.

* * * * *

ൻ. ഉദ്യോഗവത്യസുഗണാധിപതാവുദേത്യ
മുദ്വേലകൌതുകധരാസ്സരസാ ചകോരാഃ
ആതേനിരേ ഗളഗുഹാഗളിതൈരമന്ദൈഃ
കോലാഹലൈഃ കുമുദിനീമപനീതനിദ്രാം.

ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ശരീരമണ്ഡനം.

൧൦. ആലക്ഷ്യ ചാരുതര ചന്ദ്രകസാന്ദ്രശോഭം
മൌലൌ ബബന്ധ സുദൃശേ ശിഖിപിഞ്ഛമാലാം
ശൃങ്ഗാരവിഭ്രമമയം സുരസുന്ദരീണാം
ശങ്കേ പ്രദർശയിതുമദ്ഭുതമിന്ദ്രജാലം

൧൧. ബാലേന്ദുസുന്ദരതരം രചിതം ലലാടേ
ഗോരോചനാതിലകമുജ്ജ്വലമാബഭാസേ
നാരീജനാന്തരുദിതസ്യ മനോഭവസ്യ
നീരാജനായ നിഹിതാ മണിദീപികേവ.

* * * * *

൧൨. ആഭോഗശാലിനി ധൃതം ജഘനേ ചകാശേ
പീതാംബരം മൃദുതരം മധുകൈടഭാരേഃ
ബാലാതപപ്രതിരിവാപതിതാ വിശാലേ
നീലാംബുദേ പുളിനേ തപനാത്മജായാഃ.

൧൩. മന്ദോന്മിഷൽകുസുമവിഭ്രമഞ്ജുഹാസാ
ചന്ദ്രാതപപ്രസരചന്ദനചർച്ചിതാങ്ഗീ
വൃന്ദാവനസ്യ സുഭഗാ വിതതാന മുക്ഷ്ണീ
നന്ദാത്മജസ്യ ഹൃദയേ പരമം പ്രമോദം.

ഗ്രന്ഥാവസാനം.

൧൪. ആഭീരസുന്ദരദൃശാമതിപുണ്യഭാജാ
മാപൂരയന്നഭിമതാനരവിന്ദനേത്രഃ
ഉന്നിദ്രചന്ദ്രസുഷമാസഖമേവമേവ
നിന്യേ ക്ഷണാന്നിഖിലമേഷ ശരന്നിശാന്തം.

൧൫. വിക്രീഡിതം വ്രജവധൂനിവഹൈരിദം യ
ശ്ചക്രായുധസ്യ കഥയത്യനുമോദതേ വാ
ഭക്തസ്യ തസ്യ ഭഗവൽപദപങ്കജാന്തേ
മുക്തിഃ കരേ നനു കിമത്ര വിചാരണീയം.

ഭോഷാചംപൂപ്രബന്ധങ്ങളുടെ കാലനിർണ്ണയവിഷയത്തിൽ പ്രധാനമായി നേരിടുന്ന പ്രതിബന്ധം ആ ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ പ്രണേതാക്കൾ ചിലപ്പോൾ പൂർവ്വകവികളുടെ പദ്യങ്ങളെ അതേനിലയിൽ യാതൊരു രൂപഭേദവും വരുത്താതെ സ്വായത്തമാക്കുന്നു എന്നുള്ളതാണ്. സകലനിബന്ധനഹർത്തൃതം ഒരു ദോഷമായി ചംപൂകാരന്മാർ കരുതിയിരുന്നില്ല; അവക്ക് തങ്ങളുടെ കൃതികൾ രസോത്തരങ്ങളാകണമെന്നും 'പാഠക'ക്കാൾക്കും മറ്റും അത്യന്തം പ്രയോജകീഭവിക്കണമെന്നുമല്ലാതെ വേറെ ഒരു വിചാരവുമുണ്ടായിരുന്നതായി തോന്നുന്നില്ല. ഗ്രന്ഥകാരന്മാർ അങ്ങനെ ചെയ്യാത്ത അവസരങ്ങളിലും അനന്തരകാലികന്മാരായ സഹൃദയന്മാർ രസപൌഷ്കല്യത്തെ പൂരസ്കരിച്ച് പലവഴിക്കും പരസപാഭാനത്തിന് ഒരുമ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. പൂർവ്വന്മാരുടെ ആശയം ചിലപ്പോൾ ഏറെക്കുറച്ചിൽ ക്ലേശാതേയും മറ്റുചിലപ്പോൾ അല്പാല്പം ഭേദഗതി വരുത്തിയും പുതിയ പദ്യങ്ങളിൽ സംക്രമിപ്പിക്കാത്ത ചംപൂനിർമ്മാതാക്കൾ ഇല്ലെന്നുതന്നെ പറയാം.

"പാദാഹതം യദുത്ഥായ മൂർദ്ധാനമധിരോഹതി
സ്വസ്ഥാദേവാവമാനേപി ദേഹിനസ്തദ്വരം രജഃ"

എന്ന സുപ്രസിദ്ധമായ മാഘപദ്യം നീലകണ്ഠകവി നാരായണീയത്തിൽ

"ഘോരാവമാനമിയലും പൊഴുതുള്ളിലേതും
പാരുഷ്യരീതി തുടരാത നരാധിരാൾ
നേരേ ചവിട്ടുമളവത്തലയിൽക്കരേറും
ഭ്രേണന്തനൊരു മാനപദം ത്രിലോക്യാം"

എന്ന് പരാവർത്തനം ചെയ്യുന്നു.

"മധുകൈടഭോനവേന്ദ്രമേദഃപ്ലവവിസ്രാവിഷമൈവ മേദിനീയം
അധിവാസ്യ യദി സ്വകൈഃശ്ശിരോഭിശിരമേനാമുപഭുഞ്ജതേ നരേന്ദ്രാഃ"

എന്ന അനഘരാഘവപദ്യം ഭോഷാരാമായണചംപു പട്ടാഭിഷേകഘട്ടത്തിൽ ഉദ്ധരിച്ചിട്ടുള്ളതിന് പുറമേ അതിന്റെ തർജ്ജിമയായി

"ഒന്നുണ്ടോർത്തുങ്ങിരിക്കേണ്ടതു സദസി ഭവാൻ ദാനവന്മാരെ മുന്നം
കൊന്നന്നപ്പുണ്യപുംസാം പുനരപി രചിതാ മേദസാ മേദിനീയം
അന്നന്നാത്മീയകീർത്ത്യാ പരിമളമിടകൂട്ടീടിലേനാം തുലോംനാം
നന്നെന്നും ചൊല്ലി നന്നായ് നിയതമനുവിക്കായ്വരും ക്ഷത്രിയാണാം"

എന്ന് ഒരു പദ്യംകൂടിച്ചേർത്തുകാണുന്നു. ഇവിടെ കവി മുരാരിയുടെ മേലുദ്ധരിച്ച പദ്യം തർജ്ജിമ ചെയ്ത് തന്റെ ഗ്രന്ഥത്തിൽച്ചേർക്കുകയും അനന്തരകാലികനായ

ഒരു വിദ്വാൻ മൂലശ്ലോകംകൂടിപ്പകുത്തുകയും ചെയ്യു എന്നുഹിക്കുന്നത് സമഞ്ജസമായിരിക്കും.

രാമായണചമ്പുവിൽ "തദനു ജനകദുഹിതൃകരുണവചനനിശമനജനിത കുപിതവിവശഹൃദയപുണ്ഡരീകഃ" എന്നു തുടങ്ങി "മഹിധ്രസധ്ര്യഗ്ഗ്രുദ്ധ്ര രാജോ രാവണന്യാധ്വാനമദ്യാ രുരോധ" എന്നവസാനിക്കുന്ന ഒരു ദീർഘമായ സംസ്കൃതഗദ്യംകൊണ്ട് ജടായു രാവണന്റെ മാർഗ്ഗത്തെ നിരോധിക്കുന്ന കഥ പറഞ്ഞിട്ട് പിന്നെയും

"തസ്യാന്തരേ ത്രിദശചക്രവിമുച്യമാന
ദുശ്ചാരസ്യ രജനീചരരാജ്ഞ്യുരഗ്ര
മാർഗ്ഗം നിരുദ്ധ്യ കൃതവാൻ ഗഗനാവഗാഹ
മാമൂലവിസ്തൃതപതത്പുടോ ജടായുഃ"

എന്ന ശ്ലോകം കൂട്ടിച്ചേർത്തുകാണുന്നതിൽനിന്ന് ഇവയിൽ ഏതെങ്കിലും ഒന്ന് കവി രചിച്ചതും മറ്റൊന്ന് പിൻകാലത്ത് ഉദ്ധരിച്ചതുമായിരിക്കണമെന്ന് ന്യായമായി അനുമാനിക്കാം.

പ്രസിദ്ധന്മാരായ സംസ്കൃതകവികളുടെ ശ്ലോകങ്ങളും ഉദ്ധരിക്കുകയോ തജ്ജിമ ചെയ്കയോ ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ടുള്ള വൈഷമ്യം അതു സാരമില്ല. എന്നാൽ ഒരു ഭാഷാപദ്യമോ ഭാഷാഗദ്യമോ ഒന്നിലധികം ചമ്പുക്കളിൽ കാണുമ്പോൾ അതു ചമ്പുക്കളും ഒരാളുടെ കൃതിയോ ഒരു ചമ്പുവിന്റെ പ്രണേതാവ് അത് മറ്റൊന്നിൽനിന്ന് പകർത്തിയതാ എന്ന് നിശ്ചയിക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമുണ്ട്. ഇതിനുദാഹരണങ്ങളും ചമ്പുക്കളിൽ സുലഭങ്ങളാണ്. ഭാഷാരാമായണചമ്പു പുനത്തിൻറതെന്നാണല്ലൊ വച്ചിട്ടുള്ളത്. അതുവയ്പിനുള്ള അടിസ്ഥാനംതന്നെ കേവലം അദ്ദേഹത്തെ അസ്വദമാക്കിയുള്ളതാണെന്ന് കേരളീയർ ഓർമ്മിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ചന്ദ്രോത്സവത്തിലെ "മതുമതമനുമോലും ഗദ്യപദ്യൈരനേകൈർമ്മദയതി പുനമിന്നും ഭ്രോഭിഭൂചക്രവാളം" എന്ന പദ്യഖണ്ഡത്തിലെ 'ഗദ്യപദ്യൈഃ' എന്ന വാക്കിൽനിന്ന് പുനം ഗദ്യപദ്യാത്മകങ്ങളായ ചമ്പുക്കൾ രചിച്ചിരിക്കുന്നുമെന്നും, സാമൂതിരിപ്പാട്ടിലെ സദസ്സിൽ പുനം ഭാഷാകവിയാകുക നിമിത്തം അരങ്ങവിയായി മാത്രം പരിഗണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ അതു ചമ്പുക്കൾ ഭാഷാചമ്പുക്കളായിരിക്കണമെന്നും, ഭാഷയിലുള്ള ചമ്പുക്കളിൽ പ്രഥമസ്ഥാനം രാമായണചമ്പുവിന് നടപ്പുണ്ടതാകയാൽ 'പുരാകൽപമകാരിവചഃപ്രസര'നെന്ന് ഉദ്ഘണ്ഡശാസ്ത്രികൾ പ്രശംസിച്ചിട്ടുള്ള പുനമായിരിക്കണം അതു ചമ്പുവിന്റെ നിർമ്മാതാവെന്നുമല്ലാതെ രാമായണചമ്പുവിനെ പുനർവ്വമായി ഘടിപ്പിക്കുന്നതിനു വേറെ ലക്ഷ്യങ്ങളൊന്നുമില്ല. പാഠകർക്കും മറ്റും ധ്യാനശ്ലോകമായി ഉപയോഗിക്കുന്ന "ലോകാനാമേകനാഥം പദതളിരിൽ വണങ്ങും ജനാനാമശേഷാമാകാംക്ഷാം പൂരയന്തം" ഇത്യാദി പദ്യം രാമായണചമ്പുവിലുള്ളതാണെന്നും "താരിത്തനീകടാക്ഷാഞ്ചലമുപകലയാരാമ രാമാജനാനാം നീരിത്താർബാണ" ഇത്യാദിയായുള്ള പുനത്തിന്റെ സാമൂതിരിമഹാരാജപ്രശസ്തിപരമായ സുപ്രസിദ്ധഭാഷാപദ്യം

''ത്രൈലോക്യസ്തുതകീർത്തിരാസ്തികജനാലംബം ഭവന്തം പുരോ
ദർശംദർശമയം ജനോ മുദിതധീരേതാവദദ്യൈവ ഹേ
ധാത്രീകല്പജലാഭിഷേകവിധിനാ ക്ലിന്നേക്ഷണേ കുത്രചി
ന്നോ ജഹ്യാത്തിലകം ഭവന്മയമിയം സപ്താബ്ധിചിത്രാംബരാ''

എന്ന് സംസ്കൃതശ്ലോകത്തിൽ രാമായണചംപുവിൽ പ്രവേശിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നും കൂടി വേണമെങ്കിൽ ഈ സന്ദർഭത്തിൽ പ്രസ്താവിക്കാം. ഇതുകൊണ്ടൊന്നും മുൻചൊന്ന ഊഹത്തെ സിദ്ധാന്തപദവിയിലെത്തിക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നതല്ലല്ലോ. ബാക്കി ഒരു വഴി കിടപ്പുള്ളത് ഭാഷാരീതിയാണ്. ആ വീക്ഷണകോണത്തിൽ നിന്ന് നോക്കിയാൽ രാമായണചംപുവിന് പുനംനമ്പൂരി ജീവിച്ചിരുന്ന കൊല്ലം ഏഴാംശതകത്തിന്റെ പ്രഥമപാദം ഉത്ഭവകാലമായി ഗണിക്കുന്നത് സമീചീനമാണെന്ന് സമാധാനമുണ്ട്.

''പുത്താരിപുത്രമിഹ കൊന്നതു ഞാനതിൽക്കു
ട്ടുസ്സുങ്ങളിന്നുമുളനീതി വിടായ്ക നല്ല''
''നല്ലാർ വേണ്ടുംതരത്തിൽത്തവ പലരുളർ''
''ലങ്കായാമുളനങ്ങു കോപി ഭശകണ്ണാഢ്യോ''
''നാലർമൂവരുളർ ഞങ്ങളിങ്ങനെ''

ഇത്യാദി പദ്യഖണ്ഡങ്ങളിൽ കാണുന്ന 'ഉള' ഒരു പ്രാചീനപ്രയോഗമാണ്. 'പാരിച്ചോ ചില പാറക്കോലും' 'കൂത്തേതാ പിള്ളകളും' മുതലായ ഭാഗങ്ങളിൽ കാണുന്ന വിജാതീയമായ വിനയെച്ചപ്രയോഗവും അതുപോലെതന്നെ പ്രാചീനമാകുന്നു. 'മേവാരിൽ പക്ഷപാതം തവ പെരികെ മുഴത്തോന്ന്'' എന്ന വരിയിൽ ശത്രുക്കൾ എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്ന 'മേവാർ' എന്ന പദം ഒകാല്ലം എട്ടാംശതകത്തിൽപോലും പ്രചാരമുള്ളതായിത്തീർന്നുപോയി. ഇത്തരത്തിലുള്ള പ്രയോഗങ്ങളും പദങ്ങളുംകൊണ്ട് രാമായണചംപുവിനെ ക്രി. പി. പതിനഞ്ചാംശതകത്തിന്റെ പൂർവ്വാർദ്ധത്തിൽ ജീവിച്ചിരുന്ന പുനവുമായി ഘടിപ്പിക്കുന്നതിൽ അനൗചിത്യമില്ലെന്ന് വന്നുകൂടുന്നു.

''ഗൌരീസൌഭാഗ്യരാശേ ജയ ജയ തൊഴുതേനമ്പിലെൻതമ്പിരാനേ
നേരേ വന്നിങ്ങു രക്ഷാലിനയിലടിമപുക്കീടുമസ്മാനനാഥാൻ
കാരുണ്യത്തോണിതന്മേലഴകൊട കുരയേറി പ്രഭോ കാംക്ഷിതാർത്ഥ
പ്പേരാം വാരാകുരുത്തിന്മുകുരയൊടണയ്ക്കുണമെൻതമ്പിരാനേ.

സപ്തഗ്രാബാലചന്ദ്രാങ്കിതപരിചിടയും തീപ്പൊരിഞ്ഞോരു മൂന്നാം
തൃക്കണ്ണും ഭോഗിവാർകുണ്ഡലവുമരിയകാകോളവും കണ്ണനാളേ
അഗ്രേ തൃക്കൈകളും നാലും കമലവേശിരോമാലയും മാറിലയ്യാ
മുഗ്ധാഭോഗം പുലിത്തോലുടയുമിഹ പുലമ്പേണമെൻതമ്പിരാനേ''

ഇത്യാദി രാവണന്റെ ശിവസ്തുതിപദ്യങ്ങളും നീലകണ്ഠകവിയുടെ ചെല്ലൂർനാഥോദയത്തിൽ ശ്രുതസോമന്റെ തപോവർണ്ണനാഘട്ടത്തിലും സ്ഥലം പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. സീതാസ്വയംവരഘട്ടത്തിലെ

"കടകം തഴകുളരോന്നൊക്കെ നീളെപ്പിടിപ്പി
ച്ചിടയിലിടയിൽ വീയിപ്പിച്ച വെൺചാമരൌഘം
ഉടനുടനുപയാതാസ്ഥാം പുരീം രാജസിംഹാഃ
പടുപടഹനിനാദൈഃ പൂരയന്തോ ദിശന്താൻ"

എന്ന പദ്യം നാം നൈഷധചംപൂവിൽ ദമയന്തീസ്വയംവരഘട്ടത്തിലും കണ്ടുമുട്ടുന്നു. സീതാസ്വയംവരഘട്ടത്തിൽത്തന്നെയുള്ള

"എന്നേ വൈചിത്ര്യമയ്യാ ധരണിയിലൊരു സൌദാമിനീനീലമേഘം
തന്നോടാഹന്ത വേർപെട്ടിത വിഹരതി ഭംഗ്യാ ചിരം ഭാസമാനാ
എന്നേ കാണപ്പെടുന്നു ലളിതതരവിലാസങ്ങളെല്ലാമതല്ലേ
മിന്നുന്നു മേല്പുമേലേ ചില മധുരപദാർത്ഥങ്ങളുത്താനബന്ധം.

പൊന്നിൻചെന്താമരയ്ക്കുള്ളുപരി കനകതണീയുഗം ബാലരംഭോ
ദരദ്വം തേർത്തട്ടിരുത്തുന്നതിനുമുകളിലാകാശമെന്നേ വിനോദം
മിന്നുന്നു രണ്ടു പൂവല്ലികളും മലകളുഹോ ശംഖവും ചന്ദ്രബിംബം
ബന്ധൂകാദർശമല്ലീകുവലയലളിതം ഭോതി മേലേ പയോദഃ".

ഈ രണ്ടു പദ്യങ്ങളും, ആദ്യത്തെ പദ്യത്തിന്റെ നാലാംപാദത്തിൽ "മിന്നുന്നു ഹന്ത നാഭാമൃതമിടയിൽ വിപഞ്ചീനദം കൊഞ്ചൽപോലെ" എന്ന ഭേദത്തോടുകൂടി രാജരതാവലീയത്തിൽ കയറിവരുന്നു. അതേഘട്ടത്തിലെ

"സീമാ സരോരുഹഭുവഃ കരകൌശലാനാ
മാകൃഷ്ണാദ്ഭുതമഹൌഷധിരിന്ദ്രിയാണാം
സാമ്രാജ്യസമ്പദധിദൈവതമങ്ഗയോനേ
രാലക്ഷ്യതേ യുവതിരത്നമപൂർവ്വമേതൽ"

എന്ന പദ്യം അതേമാതിരിതന്നെ കൊടിയവിരഹത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. രാമാശ്വമേധഘട്ടത്തിലെ

"കൃപായങ്കുമെന്നിവ പൂണ്ട പടയ്ക്കു മിടുക്കൻ നായന്മാരും
മേന്മനടിച്ചുമാനേൽമിഴിമാർ മനമലിയിക്കും ങ്ങ്ഗി വളക്കും
ചേവകരും പോന്നഴകിൽ നിറഞ്ഞു. 'ക്രുവാ നല്ല വിചേഷം കേപം നീ
നമ്മുടെ തമ്പ്രാനെന്തൊരു പാക്യം തിരുമെയ്കണ്ടാൽ പൊന്നിൻകുടമതു
കാണിമുയിപ്പില്ലാതകരുത്താൻ ചങ്ങാതീ കേപം നായിമ്മയ്ക്കീ
ന്നവനെന്നുണ്ടോ പാക്യം നന്നൊരു കണവതിഹോമം ചെയ്യുന്നിതുപോൽ
തവശികപം നല്ലതരത്തിലനേകം വന്നിട്ടുണ്ടേ പോക വിരഞ്ഞും
പ്രാമ്മർ ചെവിക്കയുമോതുകയും ചിലർ പൂശിക്കയുമക്കോപ്പുകപം കാണാം.

പൊന്നും പണവും പ്രാമക്കത്തേ; ചോറു നമുക്കും കിട്ടും ചെന്നാൽ.
നല്ല പുളിച്ചതുകൂട്ടിയുരുട്ടിമിഴുങ്ങിത്തെരുതെരെ വയറു നിറയ്ക്കാ
മതു വേണ്ട നമ്മൾക്കെല്ലാം'''

എന്ന ഫലിതസുഭഗമായ ശൃംഖണ്ഡം സപ്പും വിച്ചിന്നാഭിഷേകത്തിലും അതിലു മധികമായി ഏകദേശം അതേരീതിയിൽത്തന്നെ നാരായണീയത്തിലും സംക്ര മിക്കുന്നു. കവിസാർവഭൗമന്മാർ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയ ഭാരതചമ്പുവിലേയും ശ്രീമൻ ശങ്കരമേനോൻ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയ നാരായണീയത്തിലേയും വന്ദനശ്ലോകം

''പാലാഴിത്തയ്യലാമ്പതൻതിരുനയനകലാലോലലോലംബമാലാ
ലീലാരങ്ഗം ഭുജങ്ഗാശരമണിശയനേ തോയരാശൌ ശയാനം
മേലമേലേ തൊഴുന്നൻ ജഗദുദയപരിത്രാണസംഹാരദീക്ഷാ
ലോലാത്മാനം പദാന്തപ്രണതസകലദേവാസുരം വാസുദേവം''

എന്ന പദ്യംതന്നെയാണ്. എന്നാൽ കൊച്ചി ഈടുവയ്പു ഗ്രന്ഥപ്പുരയിൽ ഉള്ള ഭാരതചമ്പുവിന്റെ ആദ്യഭാഗമാകുന്ന ദ്രൌപദീസ്വയംവരത്തിൽ കാണുന്ന വ ന്ദനശ്ലോകം ഇതല്ലെന്നും

''ലക്ഷ്മീമാതിൻ നവുങ്കുമസുരഭിലമാം കൊങ്കുതൻപുണ്യപാളീ
മുഗ്ദ്ധാഭോഗം ജഗൽപാലനനിപുണത കൈക്കൊണ്ട തൃക്കൺവിലാസം
ഉൾക്കാമ്പിൽക്കണ്ടുപാസേ സജലജലധരശ്രേണിനാന്നിന്റെ കാന്തി
പ്രത്യക്ഷാഭം നിത്യമാദ്യം കമലഭവമഹേന്ദ്രാദിവന്ദ്യം മുകുന്ദം''

എന്ന പദ്യമാണെന്നുംകൂടി പ്രസ്താവിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഈ പദ്യം അച്ചടിച്ചി ട്ടുള്ള പാരിജാതഹരണം പ്രബന്ധത്തിലെ വന്ദനശ്ലോകവുമാണ്. ഒരു കവിയുടെ വന്ദനശ്ലോകം മറെറാരു കവി ഉദ്ധരിക്കുന്നത് സാധാരണമല്ലെന്ന് വിചാരിക്കു ന്നപക്ഷം ഒന്നുകിൽ ഭാരതചമ്പുവിന്റേയും നാരായണീയത്തിന്റേയുമോ അ ല്ലെങ്കിൽ ഭാരതചമ്പുവിന്റേയും പാരിജാതഹരണത്തിന്റേയുമോ കർത്തൃത്വം ഏ കകവിയിൽ ആരോപിക്കേണ്ടിവരും. ഈടുവയ്പു ഗ്രന്ഥപ്പുരയിലെ ദ്രൌപദീസ്വ യംവരത്തേക്കാൾ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ട് അയച്ചുകൊടു ത്ത് കവിസാർവഭൗമന്മാർ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയ ഭാരതചമ്പു ഒന്നാംഭാഗ (പാഞ്ചാ ലീസ്വയംവരം) ത്തിൽ പദ്യശൃങ്ഖലം ഏറും. ഇപ്പോൾ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തീട്ടുള്ള രാമായണചമ്പുവിൽ ഇല്ലാത്ത ചില പദ്യങ്ങളും ഞാൻ ചില താളിയോലഗ്രന്ഥ ങ്ങളിൽ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ഉദാഹരണത്തിന് വേണമെങ്കിൽ അഗ്നിപ്രവേശഘട്ടത്തിൽ നിന്ന് ഞാൻ പദ്യമഞ്ജരിയിൽ ഉദ്ധരിച്ചിട്ടുള്ള വിഭീഷണോപദേശത്തിലെ

''വാനോർമന്ദിരസുന്ദരീമണികളെച്ചെന്നങ്ങു നിശ്ശങ്കിതം
വേണീസീമ്നി പിടിച്ചിഴയ്ക്കതിനൊരിക്കാലും മതിക്കീടൊലാ;
ചേണാർന്നന്ദനമാം നവാപവിപിനം നില്പുണ്ട കല്പദ്രുമ
ശ്രേണീപേലവപല്ലവങ്ങളെ നിരുദ്ധാശം തൊടായ്കുമേ''

എന്ന പദ്യംതന്നെ നോക്കുക; ഇതിന് പ്രകാശിതമായ അഗ്നിപ്രവേശത്തിൽ പ്രവേശം ലഭിച്ചിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ട് ഭാഷാചംപുക്കൾക്ക് പ്രായേണ ഒന്നിലധികം പാഠങ്ങളുണ്ടെന്നനുമാനിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഇനിയും രാമായണചംപുവിൽ സീതാസ്വയംവരഘട്ടത്തിലെ

> "തുമച്ചിൽപ്പുക്ക ശയ്യാനടുവിലിവളോടുംചേൻ പേമാരികൊണ്ടേ
> ഹേമക്കുന്നിന്നുമേലേ നിലയിൽ നിലവഴക്കുന്ന ജീമൂതകാലേ
> ഓമൽപ്പൂമെയ് പുണർന്നും പലവുരു പിശകിച്ചോരിവായ്നേൻ നകർന്നും
> കാമക്രീഡാം വളത്താവിതു പിലരെ വിധേ ഞാനെനിക്കൊത്തവണ്ണം"

എന്ന പദ്യം കംസവധത്തിൽ 'ഇവനൊടുംചേൻ' എന്ന് പ്രഥമപാദത്തിൽ സ്വല്പമൊരു മാറ്റത്തോടുകൂടി ഗോപസ്ത്രീകളുടെ വാക്യമായി പരിണമിക്കുന്നു. ഭാരതചംപു എട്ടാംഭാഗത്തിലെ കൌരവപാണ്ഡവയുദ്ധം വർണ്ണിക്കുന്ന ഗദ്യത്തിലെ ഒട്ടുമുക്കാൽഭാഗവും അതേരീതിക്കുതന്നെ രാജരത്നാവലീയത്തിൽ രാമവർമ്മമഹാരാജാവിന്റെ യുദ്ധം വർണ്ണിക്കുന്ന ഗദ്യമായി കടന്നുകൂടിയിരിക്കുന്നു.

> "ചെറുമാ നില്ലങ്ങറിവനിതേരാപ്പെരുമാറേണ്ടാ മുൻപിലശങ്കം;
> നിൻതല കൊയ്യാൻ ഞാനേ പോരും; പണ്ടേ പരിവേമനവധി ചെയ്യും
> നിന്നെ ബലാലിക്കണ്ണിൽക്കിട്ടിയതെന്നേ ഭാഗ്യം.
> പൊയ്ക്കൂടാ തവ ജീവനുമായിനി നായ്ക്കുട്ടത്തിനു തീനാമത്രേ".
> "മതി മതി ഭീഷിക; ചെറുതാമെങ്കിൽ പ്രകടയ ശൌര്യം നിഖിലമിദാനീം
> കരവാഠംകൊണ്ടു മുറിച്ച ശിരം തേ ഗുരുവാണാ യുധി ശരണപതിവയ്യൻ".

ഇത്യാദി വാഗാഭങ്ങൾപോലും അതേനിലയിൽ പകർത്തിയിരിക്കുന്നതിനാൽ മറ്റുള്ള വാക്കുകളുടെ കാര്യം ചോദിക്കുവാനില്ലല്ലോ. "ഭാരതരാമായണസമരോത്സവസമമതകലന്നൊരു യുദ്ധം" എന്നുമാത്രം രാജരത്നാവലീയത്തിൽ കുട്ടീട്ടുണ്ട്. രാമായണചംപൂകാരൻ രാമാവതാരഘട്ടത്തിൽ ഋശ്യശൃംഗമഹർഷിയെ വശീകരിപ്പാൻ പുറപ്പെട്ടന്ന വേശ്യാസ്ത്രീകളെ വർണ്ണിക്കുന്ന ഗദ്യംകൊണ്ടുതന്നെയാണ് ഭാരതചംപൂകാരൻ അർജ്ജുനനെ വശീകരിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടന്ന അപ്സരസ്ത്രീകളേയും വർണ്ണിക്കുന്നത്. ഈ ഭാഗം കവനോദയക്കാരുടെ ഭാരതചംപുവിലില്ലെങ്കിലും കൊച്ചിയിലെ ഈടുവയ്പു ഗ്രന്ഥപ്പുരയിലുള്ള താളിയോലഗ്രന്ഥം പരിശോധിച്ച് ഭാരതവിലാസക്കാർ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയ കിരാതം പ്രബന്ധം ഒന്നാമത്തെ സ്തബകത്തിലുണ്ട്. "അഥ ലളിതാങ്ഗം വാരവധൂജനമാക്കത്തക്കതൊഴുതുപുറപ്പെട്ട്" ഇത്യാദി രാമായണചംപുവിലും "അഥ ലളിതാങ്ഗീ രംഭാ തൽക്ഷണമംഭോജാക്ഷീ തൊഴുതുപുറപ്പെട്ട്" ഇത്യാദി കിരാതം പ്രബന്ധത്തിലും കാണുന്നു. ഇത്തരത്തിൽ ഒന്നിലധികം ചംപുക്കളിൽ കാണുന്ന ഗദ്യപദ്യങ്ങളുടെ ഒരു സമഗ്രമായ പട്ടിക സമയമുള്ള ഭാഷാഭിമാനികൾ ആരെങ്കിലും പരിശോധിച്ച് പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുകയാണെങ്കിൽ അതുതന്നെ സാഹിത്യത്തിന് അമൂല്യമായ ഒരു സമ്പാദ്യമായി.

പരിണമിക്കുന്നതാണ്. ഇത്തരത്തിലുള്ള വ്യവസായങ്ങളും തമിഴ്നാട്ടിൽ അസ്സലങ്ങളല്ല.

ഈ മുഴുത്ത മൂടൽമഞ്ഞിൽ നാം മഴമങ്ങ്ശലത്തിന്റെ ചംപുക്കളും എങ്ങനെ കണ്ടുപിടിക്കും എന്ന് ചോദിച്ചാൽ സമാധാനം പറയാം. ഏതാനും പദ്യങ്ങളും മാത്രം ഒന്നിലധികം കൃതികളിൽ കണ്ടാൽ അവയെല്ലാം ഒരാളുടെ വകയാണെന്ന് സങ്കല്പിക്കുന്നത് പക്ഷെ സാഹസമായിരിക്കാം; എന്നാൽ ഒട്ടുവളരെ പദ്യങ്ങളും ഒരു കൃതിയിൽനിന്ന് മറെറാന്നിൽ പകർന്നുകണ്ടാൽ അവ രണ്ടും ഒരു കവിയുടെ നിബന്ധങ്ങളാണെന്ന് കരുതുന്നതിൽ വലിയ യുക്തിഭങ്ങത്തിന് അവകാശമുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. ആ ഒരു ന്യായത്തെ മുഖ്യമായും ഭാഷാരീതിയെ ഗൌണമായും ആസ്പദമാക്കിയാകുന്നു ഞാൻ നൈഷധം, രാജരത്നാവലീയം, കൊടിയവിരഹം, ബാണയുദ്ധം ഈ നാലു ചംപുക്കളിടേയും കർത്തൃത്വം മഴമങ്ങ്ശലം നാരായണൻനമ്പൂരിയിൽ ആരോപിക്കുന്നത്. 'മങ്ങ്ശലം ശാർങ്ങ്ഗധനവാ' എന്ന പ്രയോഗം എങ്ങനെ കുഞ്ചൻനമ്പിയാരുടെ എല്ലാ ആട്ടക്കഥകളിലും കാണുന്നുവോ അതുപോലെ മഴമങ്ങ്ശലത്തിന്റെ ചംപുക്കളിലും 'പ്രത്യക്ഷസപ്ത്സൌഖ്യം' എന്നൊരു പൊതുപ്രയോഗം കാണുന്നുണ്ട്. ''പ്രത്യക്ഷസപ്ത്സൌഖ്യം ചിരമനുഭൂയാജ് നൈഷധോ നീതിശാലീ'' എന്ന് നൈഷധത്തിലും ''പ്രത്യക്ഷസപ്ത്സൌഖ്യശ്രിയമനുഭൂയാജ് ഭ്രഷണം ഭ്രുപതീനാം'' എന്ന് രാജരത്നാവലീയത്തിലും ''പ്രത്യക്ഷസപ്ത്സൌഖ്യശ്രിയമനുഭൂയാജ് തത്ര സങ്ങ്ഗീതകേതുഃ'' എന്ന് കൊടിയവിരഹത്തിലും ഉള്ള പദ്യഖണ്ഡങ്ങളും നോക്കുക. ബാണയുദ്ധത്തിൽ അത്തരത്തിലൊരു വർണ്ണനമില്ലാത്തത് ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ വിജയത്തോടുകൂടി ഗ്രന്ഥമവസാനിക്കുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കാം. താഴെ കാണുന്ന പദ്യങ്ങളും രാജരത്നാവലീയം, കൊടിയവിരഹം, ബാണയുദ്ധം ഇവയിൽ എങ്ങനെ പററിക്കൂടിയിരിക്കുന്നു എന്ന് പരിശോധിക്കുന്നത് രസകരമാണ്.

പദ്യം.	രാജ.	കൊടിയ.	ബാണ.
ക. മുരിപുരപി സാക്ഷാൽ	൪൯	ക, ന൩	
ഖ. അമോഘം കൈവളക്കുന്നിയു	൫ക	,, ന൯	
ഗ. ത്രൈലോക്യസുന്ദരമമും	൫ന	,, ൪൦	
ഘ. കൈത്താർകൊണ്ടിന്ദുബിംബം	൫ക	,, ൫ക	
ങ. ചേതോരമ്യാങ്ങ്ശലേഖാ	൫൪	,, ൫൫	
ച. ഭോ നിൻകോപ്പിതെന്തെന്ത്	ക൦൨	,, ൫൩	ന൦
ഛ. ധന്യേ പുരാ ഗിരിസുതാ	ക൦ന	,, ൫൬	ന൨
ജ. എല്ലാനാളും വിശേഷാൽ	ക൦൫	,, ൫൬	ന൨
ഝ. ബാലാം തപാം പ്രിയസഖി	ക൦൪	,, ൫൯	ന൩
ഞ. മൽപ്രാണാലംബഭൂതേ	ക൦൬	,, ൫൨	ന൩
ട. ഇന്നാളുദ്യിസുതാനികേത	ക൦൯	,, ൫൨	

പദ്യം.	രാജ.	കൊടിയ.	ബാണ
൧൨. സാരസ്യകേളീനിലയം	൧൧൦	൧, ൭൩	
൧൩. ധന്യാ തദ്രൂപശോഭാ കരുതുകിൽ	൧൧൧	,, ൭൪	൩൭
൧൪. കൈടയം പ്രണയേന	൧൧൩	,, ൭൬	൪൪
൧൫. ഫലം കിം വാഗ്ഭംഗൈഃ	൧൧൨	,, ൭൩	൩൯
൧൩. ഗാഢം ഗാഢം പുണർന്നങ്ങിരുവരും	൦൩	,, ൧൪	
൧൬. മാരോന്മാദം പൊറാഞ്ഞങ്ങിടയിടെ	൦൬	,, ൧൬	
൧൭. അതിർകെട്ടമനുരാഗ	൦൭	,, ൧൩	
൧൮. തൻപെട്ടേനെത്രയെല്ലാം	൦൮	,, ൧൮	
൦൯. ചാലച്ചിന്നുന്ന	൦൯	,, ൧൯	
൦൧. തന്നെത്താനേ മറക്കും	൦൧	,, ൧൧	
൦൨. രത്യന്തേ വല്ലഭാന്താം	൦൨	,, ൧൨	
൦൩. മിന്നീട്ടും ബാലപൂവല്ലിയും	൦൩	,, ൧൩	
൦൪. മാരാഗ്നിജ്വാലദുശ്ശേ	൭൭	൦, ൭൦	
൦൫. സദ്യോ മന്മാറിൽ വീണ്	൭൮	൦, ൭൧	
൦൬. യൂനാം വിലോചന		൧, ൬	൧൦
൦൭. മിന്നീട്ടും ഘമ്മലേശം		,, ൩	൧൭
൦൭. മലർമണമെഴുമുദ്യാനാങ്കണ		,, ൪	൦൧
൦൮. കമലമുഖിസഖീഭിഃ		,, ൫	൦൦
൩൦. തൻകാമാതങ്കമയ്യോ	൧൦൦		൦൬
൩൧. തസ്യാ വൃത്താന്തവും ഭാവവും	൧൦൧		൦൫
൩൦. ഇത്ഥം തദാ സഖി പറഞ്ഞതുവ്	൧൦൬		൩൪
൩൩. പ്രിയസഖി പരിഖിന്നാ	൧൦൫		൩൫
൩൪. പൊന്നിൻകിരീടവും	൧൧൫		൪൦
൩൫. ഓമൽക്കഴുത്തും	൧൧൬		൪൧
൩൬. സുസ്നിഗ്ധപീന	൧൧൫		൪൦
൩൭. വല്ലാതോന്നെത്രയും	൧൧൦		൪൩
൩൮. ഘനാഘനനിഃശ്രേയഃ	൦൩		൧൦
൩൯. ഉപാത്തഘനഹേഷിതാഃ	൦൪		൧൧
൪൦. ഭ്രമൽകനകനേമി	൦൫		൧൦
൪൧. കരാത്തവിവിധായുധൈഃ	൦൬		൧൩
൪൦. മമ്മാ കാണായിതപ്പോഴം	൦൭		൧൪
൪൩. നാനാവാദിത്രഘോഷങ്ങളും	൦൮		൧൭
൪൪. പോരാതേ കാൺ ചമഞ്ഞൂ	൩൬		൩൩

എട്ടു ശ്ലോകങ്ങളും മൂന്നു ചംപുക്കളിലും ബാക്കി മുപ്പത്തെണ്ണം അവയിൽ രണ്ടെണ്ണത്തിലും കാണുന്നതു് ആകസ്മികമാകുവാൻ നിവൃത്തിയില്ല; ഒരു കവി മറ്റൊരു

കവിയുടെ കൃതിയിൽനിന്ന് അത്രവളരെ ശ്ലോകങ്ങൾ ഉദ്ധരിക്കുക എന്നുള്ളതും യുക്തിക്ക് ചേരുന്നില്ല. പോരാത്തതിന്

"മനോരഥൈർദ്ദൃഢസ്ഥം ഹൃദയേന യദർത്ഥിതം
മന്മഥേന യദാദിഷ്ടം തദുഭയൽ സുരതം തയോഃ"

എന്ന കൊടിയവിരഹത്തിലെ പദ്യം രാജരത്നാവലീയത്തിൽ

"കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതും പണ്ടുപെരിയ വിയോഗേ മനോരാജ്യഭേദേ
രപ്പോൾത്തന്നേ മനക്കാമ്പിടയിലതി കാമിച്ചതും പ്രേമലോലം
പൊൽപ്പൂബാണക്ഷമാനായകനഴകിൽ നിയോഗിച്ചതും കേളുതെല്ലാ
മുൽപന്നാനന്ദമധാ രതിരസമിരുവക്കും തയോരാവിരാസീൽ"

എന്ന് പരിഭാഷപ്പെടുത്തിക്കാണുന്നു. ഇതുതന്നെ മേല്പുത്തൂർ നാരായണഭട്ടതിരിയുടെ കൊടിയവിരഹമെന്ന സംസ്കൃതകാവ്യത്തിൽ

"അനുദിവസമയോഗേ ചേതസാ കാംക്ഷിതം യ
ദ്യദപി മദനനാമ്നാ ദേശികേനോപദിഷ്ടം
സ്മരിതമഭവദന്തസ്തത്തദാതേ ച യുനോഃ
സുരതമനനുഭൂതം സംഭൃതാഭിരമേം"

എന്ന് രൂപഭേദം ധരിച്ച് പരിലസിക്കുന്നു. ബാണയുദ്ധത്തിലെ "നിഖിലയുവതിവംശമുകുതാമണിക്കിരിലോകീമഹേളാലലാടാന്തരേ കാന്തി ചിന്തുന്ന പുത്തൻ നഖം ചിത്രകത്തിനു പൊൽത്താർശരക്ഷോണിപാലേന്ദ്ര ഭോഗ്ഗ്രവ്സവ്സപവായ്യിന്ന്" ഇത്യാദി ഉഷാവർണ്ണനരൂപമായ ദീർഘഗദ്യം കൊടിയവിരഹത്തിൽ "നിഖിലയുവതിജാലമുകുതാമണിക്ക്" എന്ന ഒറ്റവാക്കിൽ സങ്കുചിതമായി കാണുന്നു എങ്കിലും ഗ്രന്ഥകാരന്റെ ഉദ്ദേശം ആ ഗദ്യം മുഴുവൻ അവിടെ പാഠകക്കാരും മറവും പകുത്തി രങ്ഗത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചുകൊള്ളണമെന്നായിരിക്കുമെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല. അതിനു മുൻപുള്ള

"യുനാം വിലോകനനവീനമഹോത്സവേന ശൃങ്ഗാരബാലതരുപല്ലവതല്ലജേന
കന്ദർപ്പദർപ്പശശിനൂതരദാഗമേന തസ്യാശ്ശുമേ വപുരഭൂഷി വയോഗുണേന"

എന്നുള്ള പദ്യംകൊണ്ടുമാത്രം കൊടിയവിരഹകാരൻ നായികയുടെ യൌവനാവസ്ഥ വർണ്ണിച്ചു എന്ന് ഒരിക്കലും വരുന്നതല്ല. അത്രയുമിലൊരു മിതോക്തിയല്ലല്ലോ അഭിമതം. "യുനാം വിലോകന"ഇത്യാദി പദ്യത്തിനും നൈഷധചംപുവിലെ

"ശാകംഭരീരമണമൌലിനികേതനേന ശാതോദരീവദനപങ്കജബാന്ധവേന
ശ്യാമാവധൂഹൃദയപല്ലവതല്ലജേന ശീതാംശുനാഥ ശതമന്വഭിശാ ചകാശേ"

എന്ന ചന്ദ്രോദയവർണ്ണനരൂപമായ പദ്യത്തിനും തമ്മിൽ ശബ്ദവിഷയത്തിലുള്ള സാദൃശ്യവും പ്രകൃതത്തിൽ സ്മരണീയമാണ്. "തികതില പിടിപെട്ട ധരാനാഥ മൌലേഃ" എന്ന് നൈഷധത്തിലും "തസ്യാ മാരാസ്രതാപം തികതില പിടിപെട്ടാസ്യ മോഹാകുലായാഃ" എന്നും "തികതില പിടിപെട്ട മുള്ളരിമുകനു" എന്നും

രാജരത്നാവലീയത്തിലും "തികതില പിടിപെട്ടെത്ത ഭിങ്മോഹമയ്യോ" എന്ന് കൊടിയവിരഹത്തിലും കാണുന്ന 'തികതില'പ്രയോഗത്തിന്റെ ഐകരൂപ്യവും ത്യാജ്യകോടിയിൽ തള്ളത്തക്കതല്ല. നൈഷധത്തിൽ ദമയന്തി നളനേയും കൊടിയവിരഹത്തിൽ സങ്ഗീതഃകയ സ്തുങ്ഗാരചന്ദ്രികയേയും വിരഹാത്തി പൊറുക്കാതെ ഉന്മത്തസദൃശമായി അനുചിതഷണം ചെയ്യുന്നതിൽ കാണുന്ന സാമ്യവും മറക്കത്തക്കതല്ല. ഇവയ്ക്ക് ആദർശം രാമായണചംപുവിൽ സുഗ്രീവസഖ്യഘട്ടത്തിൽ കാണുന്ന ശ്രീരാമവിലാപംതന്നെ. "പ്രാണാ മേ ശ്രവണാതിഥീകൃതഗുണാഃ" എന്ന് നൈഷധത്തിലും "മൽപ്രാണാഃ കുശലിനഃ കിന്നു" എന്ന് കൊടിയവിരഹത്തിലുമുണ്ട്. 'ഏഷ കാമീ'എന്ന പ്രയോഗവും രണ്ടു ചംപുക്കളിലും കാണാം.

പ്രഥമദൃഷ്ടിയിൽ നൈഷധചംപുവിനും, നാരായണൻനമ്പൂരിയുടേതെന്ന് ഞാൻ പറയുന്ന മറ്റു മൂന്നു ചംപുക്കൾക്കും തമ്മിൽ കാണുന്ന ഒരു പ്രകടവ്യത്യാസം നൈഷധത്തിൽ ഇതരചംപുക്കളെ അപേക്ഷിച്ച് സംസ്കൃതാംശം കൂടുമെന്നും തന്നിമിത്തം അതിൽ അവയേപ്പോലെ പഴയ ഭാഷാപദങ്ങളും ഭാഷാശൈലികളും ഇല്ലെന്നുള്ളതുമാണ്. നാലു ചംപുക്കളിലും വെച്ച് നൈഷധം നാരായണന്റെ ആദ്യത്തെ കൃതിയും അത് അദ്ദേഹം അച്ഛനോടുകൂടി ചെങ്ങന്നൂരിൽ താമസിച്ചിരുന്ന കാലത്ത് രചിച്ചതെന്നുമാണ് ഞാൻ അനുമാനിക്കുന്നത്. "അയ്യായിരത്തിനുപോരും കടക്കാരെന്നിതാം" എന്ന ഗദ്യഖണ്ഡത്തിലെ 'കടക്കാർ' എന്ന പദം തെക്കനാണെന്ന് ശ്രീമാൻ പദ്മനാഭമേനോൻ ചൂണ്ടിക്കാണിക്കുന്നു. "പാലംഭോരാശിമദ്ധ്യേ ശശധരരുചയേ ശേഷഭോഗേ ശയാനം" ഇത്യാദി മങ്ഗലാചരണപദ്യത്തിലെ ശ്രീപദ്മനാഭവന്ദനവും ഈ ഊഹത്തിന് ഉപോൽബലകമായി വിചാരിക്കാം. ചെങ്ങന്നൂർ അന്ന് തിരുവിതാംകൂറിന്റെ അധീനതയിലല്ലായിരുന്നു എങ്കിലും ആ ഗ്രാമത്തിലെ പ്രമാണിയായ മാമ്പള്ളിപ്പണ്ടാരത്തിലേക്ക് തിരുവിതാംകൂറിലെ രാജകുടുംബവുമായി ഗാഢമായ ബന്ധമുണ്ടായിരുന്നു. അതിനെ പുരസ്കരിച്ച് വാഴമാവേലിപ്പോറ്റിയും മഴമങ്ഗലം നമ്പൂരിമാരും ശ്രീപദ്മനാഭസ്വാമിയെ ആരാധിച്ചിരുന്നു എന്നൂഹിക്കാം.

"കണ്ടാലും പാപഭോഷം വിശദമതി നളന്നെന്ന ഖേദം വിയോഗം
കൊണ്ടെന്നാൽ കാമിനീകാമുകകുലരിപു വേധാവു പണ്ടും വിചാരേ"

എന്ന കൊടിയവിരഹത്തിലെ പദ്യഖണ്ഡത്തിൽ നൈഷധത്തെ കവി സ്മരിക്കുന്നു. ചെങ്ങന്നൂർനിന്ന് ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രാഭ്യാസവും മറ്റും കഴിഞ്ഞ് തിരിയെ കൊച്ചിക്ക് പോയി തൃശ്ശിവപേരൂരിൽ ഒരു ബ്രാഹ്മണിക്ക് ബാന്ധവമായി അഭികിൽ താമസമുറപ്പിച്ച കാലത്തായിരിക്കണം അവിടെ യുദ്ധത്തിനായും ക്ഷേത്രജനത്തിനായും പലപ്പോഴും എഴുന്നള്ളാറുണ്ടായിരുന്ന രാമവർമ്മമഹാരാജാവിന്റെ പ്രീതി സമ്പാദിക്കുകയും രാജരത്നാവലീയം നിർമ്മിക്കുകയും ചെയ്തത്. പക്ഷെ അക്കാലത്തുതന്നെ നീലകണ്ഠകവിയുടെ ഭാഷാചംപൂരചനയും ആരംഭിച്ചിരുന്നിരിക്കാം. നീലകണ്ഠൻ താൻ ചെല്ലൂർനാഥോദയത്തിന്റേയും നാരായണീയത്തി

ന്റേയും തൈക്കൊലനാഥോദയത്തിന്റേയും നിർമ്മാതാവാണെന്നു പരസ്യമായി പ്രസ്താവിക്കുന്നുള്ളു. എങ്കിലും പെരിഞ്ഞെല്ലൂർ, തൃപ്പൂണിത്തുറ, തൃശ്ശിവപേരൂർ ഈ മൂന്നു ക്ഷേത്രങ്ങളിലേയും ബിംബപ്രതിഷ്ഠകളെ മാത്രം ഇതിവൃത്തമാക്കിയല്ലാതെ അദ്ദേഹം ചംപുക്കൾ നിർമ്മിച്ചില്ലെന്ന് ഊഹിക്കുന്നത് ശരിയാവില്ല. ആ ചംപുക്കളുടെ കാര്യം അപ്രകൃതമാകയാൽ തൈക്കൊലനാഥോദയത്തിന്റെ പ്രാരംഭത്തിൽ അവയെപ്പറ്റി പ്രസ്താവിച്ചില്ലെന്ന് വിചാരിക്കുന്നതായിരിക്കും ഒന്നുകൂടി സ്വാഭാവികം. അങ്ങനെയാണെങ്കിൽ നീലകണ്ഠന്റെ ചംപുക്കളും പൂവ്വ്സൂരികളുടെ അത്തരത്തിലുള്ള നിബന്ധങ്ങളും വായിക്കുക നിമിത്തം മഴമങ്ങലത്തിന്റെ പിന്നീടുള്ള പ്രബന്ധങ്ങളിൽ ഭാഷാംശമധികമായി എന്നാലോചിക്കാം. ആ വിഷയം എങ്ങനെയായാലും നൈഷധത്തിൽ പ്രാചീനപദങ്ങളും പ്രാചീനശൈലികളും തീരെയില്ലെന്ന് അതുക്കും വാദിക്കാവുന്നതല്ല. ആ ഗ്രന്ഥത്തിലെ (ഥ) 'മകളരിൽ മുകളേവം പക്ഷപാതാതിരേകം' (മകളർ മകളിർ എന്ന് പൂവ്വ്രൂപം =പെൺമക്കൾ) (ദ) 'നാളൊന്നിളകിന' (ന) 'വാഴ്ത്തവല്ലേൻ' (വാഴ്ത്തുന്നതിന് ഞാൻ സമർത്ഥനല്ല. വാഴ്ത്ത എന്നത് നട്ടുവിനയെച്ചം.) (ർ) 'തിരുമിഴിമുനയെന്നും മാലികാം' (തിരുമിഴിമുനയെന്നുള്ള) (ൽ) 'വിയോഗപ്പൊരികനലിലെരിച്ചേ പൊറുപ്പു നമുക്ക്' (ന) 'നിരച്ചു ചൂതുകൾ' (നിരത്തി.) (ൾ) 'ഉണത്താനെന്നാകിൽ' (നീ ധരിപ്പിക്കുന്നില്ലെങ്കിൽ) (വ) 'മാമകനിലയെ ചെറു പൊറാ മേ' (എനിക്ക് സഹിക്കുകയില്ല) (ൻ) 'നടക്കിൽ പോകാ മേ' (എനിക്ക് കഴിയുകയില്ല) (ക്ഷ) 'കാണായിന്നു' (കാണായുന്നു=കാണാതെയിരിക്കുന്നു. കാണുന്നു എന്ന വർത്തമാനക്രിയയുടെ നിഷേധരൂപം) ഇവയെല്ലാം ആ കൂട്ടത്തിൽ പെടുന്നതാണ്.

നൈഷധചംപുവിനെപ്പറ്റി പ്രസ്താവിക്കുന്നതിന് മുൻപ് മറ്റു മൂന്നു ചംപുക്കളെപ്പറ്റിയും സല്പമുപന്യസിക്കാം. രാജരത്നാവലീയത്തിൽ രാമവർമ്മ മഹാരാജാവിന്റെ കിരീടധാരണവും യുദ്ധോദ്യോഗവും മറ്റും വർണ്ണിച്ചതിന്റെ ശേഷം അവിടുത്തേക്ക് 'മന്ദാരമാല' എന്ന വിദ്യാധരസുന്ദരിയുമായുണ്ടായ സങ്കല്പമത്തെ കവി ഉജ്ജ്വലമായി ചിത്രണം ചെയ്യുന്നു. ആ വിദ്യാധരിയുടെ ഭർത്താവായ ചന്ദ്രസേനൻ ശ്രീപരമേശ്വരനെ ജേതുവാൻ ഒരവസരത്തിൽ കൈലാസപർവ്വതത്തിൽ സമയം അതിക്രമിച്ച് ചെല്ലുകയാൽ അവിടുന്ന് കുപിതനായി ആ അപരാധിക്ക് മനുഷ്യത്വവും മന്ദാരമാലക്ക് ദിവ്യത്വബോധനാശവും വിധിച്ചു. വിദ്യാധരൻ സ്തുതിച്ചു

"ഇപ്പോളുണ്ടുഴിമേൽ കാചന നൃപതനയാ **കേരളാധീശ്വരാണാ**
മുൽപന്നാ ഹന്ത വംശേ ത്വടിതിമനുഭവാം **മാടധാത്രീപതീനാം**
എപ്പോഴും ദേവവിപ്രാച്ചനനിയമപരാ വീരപുത്രാപ്തികാമാ
മൽകേതാ ശൈലകന്യാമനുഭവസമിമാം സേവതേ സാവധാനം.

തസ്യാമിന്നീപിറന്നാവൃഷപുരിയിലെഴും മാം ഭജൻ ഭക്തിശാലീ
ജിത്വാ ഭ്രൂവക്രവാളം നിഖിലമനുഭവന്നേവ ഭോഗാനഭീഷ്ടാൻ
സത്തീർത്ഥക്ഷേത്രസേവാപരിഹൃതദുരിതോ മാതുരന്തേ നിവാപൈ
ർദ്ദത്വാ മുഖ്യാം ഗതിം വത്സരശതവിഗമേ ഗാതുമേതൽ ഭജേഥാഃ"

എന്ന് പരമശിവന്റെ അനുഗ്രഹം സമ്പാദിച്ചാണ് കൊച്ചി രാജകുടുംബത്തിൽ രാമവമ്മാവായി അവതരിക്കുന്നത്. ശ്രീപാവ്വതിയുടെ അഭ്യർത്ഥന നിമിത്തം വിദ്യാധരിക്ക് ചന്ദ്രസേനൻ മനുഷ്യനായി ജീവിക്കുമ്പോഴും സങ്കടമകലാതെ വരുമാറു ശിവൻ പ്രസാദിച്ചു. രാമവമ്മാവ് ക്രമത്തിൽ വളർന്ന് ശത്രുക്കളെ ജയിച്ച് യൌവനയുക്തനായി പരിലസിക്കുന്ന കാലത്ത് ഒരിക്കൽ തൃശ്ശിവപേരൂർ ശിവരാത്രിമഹോത്സവം കാണ്മാൻ പോകുകയും 'ഇളങ്കേസരകനകമണീവേദിക'യിൽ നിന്ന് ആനന്ദോഷ്ണങ്ങൾ കാണുകയും ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കവേ പതിവുപോലെ ജനനത്തിന് അവിടെ വന്നുചേർന്ന മന്ദാരമാല അദ്ദേഹത്തിൽ അനുരക്തയായിത്തീർന്ന് അനങ്ഗാർത്തയായി തന്റെ സഖി മാതകവല്ലിയോടുകൂടി അവിടംവിട്ടുപോകുന്നു. പിന്നെയൊരിക്കൽ രാത്രി നൃത്തം ചെയ്യുന്നതിന് ആ ക്ഷേത്രത്തിൽ വന്നുചേർന്ന മന്ദാരമാലയെക്കണ്ട് മഹാരാജാവും കാമാതുരനാകുന്നു. നായകൻ നായികയെ സമീക്ഷിക്കുന്ന ഭാഗത്തിലും മറ്റും സ്മരിക്കുന്ന കവിയുടെ വർണ്ണനാചാതുര്യം വിശേഷാൽ പ്രസ്താവമർഹിക്കുന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. ആ ഘട്ടത്തിലെ "ഏഷാ ഖലു മദരശിഥിലിതബന്ധവിസ്രംസമാനസീമന്ത" ഇത്യാദി സംസ്കൃതഗദ്യം നൈഷധത്തിലെ "അഥ സാ ലളിതതനുകാന്തിസമ്പദാ സുരസുന്ദരീരപി ജയന്തീ" എന്ന ദമയന്തീവർണ്ണനാരൂപമായ ഗദ്യത്തേക്കാൾ ഒന്നുകൂടി നന്നായിട്ടുണ്ടെന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. വിപ്രലംഭശൃങ്ഗാരം കവി പൊടിപൊടിച്ചു വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. "ആലാലം മമ മദകളപരഭൃതനിലവിളി ചെവികളിലലരീടുന്നു; മാലേകുന്നു മധുകരനിനദവുമതുതെരിപൊരി പെരുകീടുന്നു; ആലേപങ്ങളുമോരു കുറിതൊടുകിലിതുടൽ മമ ശിവ ശിവ പൊള്ളീടുന്നു; ആലാപൈരലമകമലർപരവശമശരണമിതു ബത മരുവീടുന്നു" ഇത്യാദി ഗദ്യത്തിന്റെ മാധുര്യം അസാധാരണംതന്നെ. യോഗപ്രഭ എന്നൊരു യോഗിനി നായികയേയും നായകനേയും അവരുടെ പൂർവ്വവൃത്താന്തം ഗ്രഹിപ്പിച്ച് ഘടിപ്പിക്കുന്നു എന്നുള്ളതാണ് കഥാവസ്തു.

"വിരിയുമിളയ മുല്ലപ്പൂവിലേന്തും നവന്തേൻ
പരിമളമിടതൂകിക്കാമഭൃപാലമന്ത്രീ
സരസമുടലാമീ രാത്രി വാർതെന്നലോറം
പരമസുഖമെഴുംമാറേഷ വീയിത്തുടങ്ങി".

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളുടെ രാമണീയകം അനുഭവൈകവേദ്യമാണ്. ഈ രാമവമ്മ മഹാരാജാവിനെപ്പറ്റി അനേകം പ്രശസ്തിപദ്യങ്ങൾ ഞാൻ വേറെയും കണ്ടിട്ടുണ്ട്. അവയിൽ ചിലത് താഴെ ഉദ്ധരിക്കാം.

൧. ദുഗ്ധാംഭോരാശിയോ രാജതഗിരിവരനോ പന്നഗാധീശനോ ത്രി
മുകുതാജാലങ്ങളോ ശങ്കർ തിരുവുടലോ ശംഖമോ തിങ്കൾതാനോ
വിദ്യാരാശേ വെളുപ്പേറുവതിലിതിലെതേതുവല്ലേൻ തിരിപ്പാൻ
പൃഥ്വീചക്രേ പരന്നീടിന വിമലയശോധാമമേ **രാമവമ്മ.**

൨. വീരാൻ ത്രൈലോകപാലാൻ പലരെയുമരികെക്കണ്ടുകണ്ടുഴിനീളെ
പ്പാരാതെങ്ങും നടന്നനവരവർ തടവും പ്രാഭവം പ്രാർത്ഥനീയം.
ധീരാത്മാവിനും മാടക്ഷിതിസുകൃതനിധേ **രാമവമ്മന്നു** സാമ്യം
വാരാ പാർക്കുമ്പൊഴക്കാനപയമണി രഘുനാഥം വിനാ രാമചന്ദ്രം.

൩. വീരശ്രീതൻവിലോലേക്ഷണമധുപസരോജന്മമേ നിർമ്മലത്വം
പൂരിക്കും നിൻപുകഴ്ച്ചന്ദ്രിക ഭുവനതലം മൂടിമേവും ദശായാം
പാരിൽപ്പാലാഴിനീരേ തപരസലിലമേതെന്നസൌ നിന്നു മേന്മേൽ
ക്ഷോരിക്കൊണ്ടാസഭിക്കുന്നിതു ബത കമലാകാമുകോ **രാമവമ്മ.**

൪. പാലംഭോരാശിമേളം തടവുമണിപുകഴ്ച്ചേലകൊണ്ടംഭ്രിപത്മ
ത്തോളം മൂടി പ്രതാപോദയഘുസൃണപരാഗാങ്ങരാഗാഭിരാമാ
ചാലേ ചേർന്നാത്തു നീയാം പ്രിയതമനൊടസൌ മേദുരശ്രീവിലാസം
മേളിച്ചീടുന്നു മാടക്ഷിതിരമണി രമാരങ്ഗമേ **രാമവമ്മ.**

൫ വിമതാവനിപാലകാലനാം നിൻരമണീയാവനരീതികണ്ടിഭാനീം
രമയാ സഹ മാധവൻ പയോധൌ രമതേ രാമസമാന രാമവമ്മ.

സ്വമതത്തിൽ സാമാന്യാധികമായ വിശ്വാസവും ആസ്ഥയുമുണ്ടായിരുന്ന ഈ രാജർഷിയെയാണ് ഉദയംപേരൂരിലെ സൂനഹോദ് (Synod) മൂലവും മറ്റും പ്രസിദ്ധനായ മെനെസസ് (Manezes) ആർച്ച്ബിഷപ്പ് ക്രിസ്തുമതത്തിലേക്ക് പരിവർത്തനം ചെയ്യിക്കുവാൻ ഉത്സാഹിച്ചത്. തന്റെ ഉപദേശങ്ങളും മുഴുവൻ കേട്ടിട്ടും അവയുടെ സാരം ഗ്രഹിക്കാത്ത തമ്പുരാൻ ഒടുവിലത്തെ വിധിദിവസം തൈവശിക്ഷയ്ക്ക് പാത്രീഭവിക്കുമെന്ന് മെനെസസ് അട്ടഹസിച്ചപ്പോൾ അവിടുന്ന് "ആട്ടെ ആ സംഗതിയെപ്പറ്റി നമുക്ക് അന്ന് അവിടെ വെച്ച് സംസാരിക്കാം" എന്ന് മറുപടി പറഞ്ഞതേയുള്ളൂ. ഈ സംവാദവും മറ്റും മുഴുവൻ ഗ്രഹിക്കണമെന്നുള്ളവർ ശ്രീമാൻ കെ. പി. പത്മനാഭമേനോന്റെ കൊച്ചിരാജ്യചരിത്രം ഒന്നാംഭാഗം ഇരുപതാമദ്ധ്യായം വായിക്കണം. റൈവറണ്ട് ഹെയ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ History of Christianity എന്ന പുസ്തകത്തിൽ അവിടുത്തെ (Forbearance) ക്ഷമയെപ്പറ്റി പ്രത്യേകം ശ്ലാഘിച്ചിരിക്കുന്നത് "ക്ഷാന്തിം നിസ്സീമവൈദുഷീം ച നിതരാം ബിഭ്രദ്" എന്ന നീലകണ്ഠകവിയുടെ വർണ്ണനയോട് അത്യന്തം യോജിക്കുന്നു. അവിടുത്തെ അനന്തരഗാമിയായ വീരകേരളവർമ്മമഹാരാജാവിനെപ്പറ്റിയും പല പ്രശംസാപത്രങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്.

"വാരിരാശി പുഴലുന്ന ഭൂമിയിൽ നിറഞ്ഞുതിങ്ങിന യശോനിലാ
വാത്തു തുകിനൊരു താരകേശ പലനാമം വിളങ്ങുക മഹാമതേ.
ഘോരരാമരിയവൈരിവാരണമുഖേഷു മേവിന മൂശേന്ദ്ര നീ
ധീരവീരവര മാടഭൂതിലക വീരകേരളമഹീപതേ"

എന്ന പദ്യം അവയിൽപ്പെട്ടതാണ്. മേല്പത്തൂർ നാരായണഭട്ടതിരിയുടെ സുപ്ര സിദ്ധമായ 'മാടമഹാരാജപ്രശസ്തി' ഈ വീരകേരളവമ്മാവിനെ അധികരിച്ചുള്ള താണെന്ന് പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ.

രാജരത്നാവലീയത്തിന് പിന്നീട് നിർമ്മിച്ച കൃതിയാണ് ബാണയുദ്ധം. ബാണയുദ്ധത്തിൽ യോഗപ്രഭയുടെ സ്ഥാനം ഉഷയുടെ സഖിയായ ചിത്രലേഖ വഹിക്കുന്നു. "വീയ്യോഭയമിളകിന ബാണാസുരന്നാരുമൊവ്വാ" എന്നവസാനി ക്കുന്ന പദ്യവും മറ്റും "കഞ്ജത്താർബാണവൈരിവരമരുളിന ലങ്കേശ്വരന്നാരു മൊവ്വാ" എന്നവസാനിക്കുന്ന രാമായണചംപൂവിലെ പദ്യത്തെ അനുസ്മരിപ്പിക്കു ന്നു. "നിഖിലയുവതിവംശമൗക്തമണിക്ക്" ഇത്യാദി ഉഷാസൌന്ദര്യവർണ്ണനാത്മ കമായ ഭാഷാഗദ്യം അത്യന്തം ഹൃദ്യമാകുന്നു. ശ്രീകൃഷ്ണനും ശ്രീപരമേശ്വരനും ത മ്മിലുള്ള യുദ്ധം

"തൽക്കാലേ കോപശാലീ പുരരിപുഭഗവാൻ പോരിനായ്യൈാണ്ടണഞ്ഞു
തുക്കണ്ണാക്കച്ചുവന്നിക്കരഭവി കലയന്നാതതജ്യം പിനാകം
അഗ്രേ വേതാളഭൂതങ്ങളുമപി ച യഥാപ്രദ്ധതം ബാണസൈന്യം
പ്രക്ഷോഭം പൂണ്ടു ചാടീ നിലവിളി തടവിക്കൂട്ടമിട്ടാത്തഗർവ്വം"

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളിൽ ഏറ്റവും ഭങ്ഗിയിൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

"ലക്ഷ്മീമാതിൻകടാക്ഷഭ്രമരവിഹരണാരാമമേ ഞാനറിഞ്ഞേ
നിക്ഷോണീഭാരശാന്ത്യൈ വിരചിതയദുവംശാവതാരം വേന്തം
സഖ്യം വിസ്മൃത്യ നമ്മാൽ കൃതമിതു കലഹം പ്രീതയേതേ വിചാരേ
മുഖ്യാത്മൻ നൂനമല്ലാതടവു മഹിതകേതാനകമ്പയ്യു പോരാ".

എന്ന് ശ്രീപരമേശ്വരനും

"ഗൌരീവക്ഷോജപുണ്യോദയപരിമളമേ ഭക്തലോകർക്കു വേണ്ടി
സൈരം ഭാസ്യക്രിയയ്യും പരമൊരു മടിയില്ലാത കാരുണ്യരാശേ
നേരെത്താതോരു നിന്നെത്തെളിവിനൊടിഹ കാണ്മാനകപ്പെട്ടതോർക്കും
നേരം മത്ഭാഗ്യമത്രേ; കരുതുമളവു നാമാശ്രയാസ്ഥാവകീനാഃ"

എന്ന് ശ്രീകൃഷ്ണനും സമാധാനപ്പെട്ടുപറയുന്ന സാന്ദർഭികസ്ഥിതി എത്ര സമഞ്ജസമായി രിക്കുന്നു. ഇതൊക്കെയായാലും രാജരത്നാവലീയത്തിനേറയും കൊടിയവിരഹത്തി നേറയും മേന്മ ബാണയുദ്ധത്തിനില്ലെന്നാണ് എന്റെ വിനീതമായ അഭിപ്രായം.

മലയാളഭാഷയിലെ ശൃങ്ഗാരകാവ്യങ്ങളിൽ കനിഷ്ഠികാധിഷ്ഠിതമെ ന്ന് പറയേണ്ടത് കൊടിയവിരഹത്തെയാകുന്നു. സംഭോഗശൃങ്ഗാരവും സ

വ്വോപരി വിപ്രലംഭശൃങ്ഗാരവും ഇതു ചമല്ക്കാരത്തോടുകൂടി വർണ്ണിക്കുന്ന കൃതികളും ഇതരദോഷങ്ങളിൽപ്പോലും അപൂർവ്വമാണ്. ഈ കാവ്യത്തിന്റെ ഒരു ദോഷം അന്യകൃതികളിൽനിന്ന് കൈയും കണക്കുമില്ലാതെ ഇതിൽ വാരിക്കോരിപ്പകർത്തീട്ടുള്ള പദ്യങ്ങളുടെ നിലയാണ്. ശൃങ്ഗാരത്തിനും ചില ഘട്ടങ്ങളിൽ സഭ്യമല്ലാത്ത തരത്തിലുള്ള നഗ്നത വന്നുപോയിട്ടുണ്ട്. കൊടിയവിരഹവും നൈഷധംപോലെ രണ്ടു ഭാഗങ്ങളുള്ള ഒരു ചമ്പുവാണ്. പൂർവ്വഭാഗത്തിൽ സംഭോഗവും ഉത്തരഭാഗത്തിൽ വിപ്രലംഭവും വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടുന്നു. രണ്ടു ഭാഗങ്ങളിലുംകൂടി നൂറ്റമ്പത്തൊന്നു പദ്യമുണ്ടെന്നുവരികിലും അവയിൽ നാലിലൊന്നോളം പരസ്പരമാണ്. രണ്ടാംഭാഗത്തിൽ "തതോ നാനാനൈകഹനിവഹനിർഭേതരേ" ഇത്യാദി ശ്ലോകം ഭോജചമ്പുവിൽനിന്നും 'ഭോവൻ കുസുമായുധ' ഇത്യാദി ശ്ലോകം ശാകുന്തളത്തിൽനിന്നും ഉദ്ധരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

"കലഹഃ കമലാക്ഷി കാമിനീനാമിതമുള്ളാന്നതു ചാല വെല്ലുമാകിൽ;
പെരുകീടിലതും പ്രമാദമത്രേ കറിയിൽക്കിഞ്ചന കൂട്ടമുപ്പുപോലെ"

എന്ന പദ്യം ക്രി. പി. പത്താംശതകത്തോടടുത്തുള്ള വൈശികതന്ത്രത്തിൽനിന്ന് പകർത്തീട്ടുള്ളതാകുന്നു. ഇതിലെ പരസ്പാപഹരണത്തിന് കവി എത്രമാത്രം ഉത്തരവാദിയെന്നും അനന്തരകാലികന്മാക്ക് ആ വിഷയത്തിലുള്ള ബാധ്യതയെത്രയെന്നും സീമാവിനിർണ്ണയം ചെയ്യുന്നത് കേവലം അസാധ്യംതന്നെ.

അതുമായി 'കൊടിയവിരഹം' എന്ന പദത്തിന്റെ അർത്ഥമെത്തപ്പറ്റി ചിന്തിക്കാം. ചിലർ കൊടിയവിരഹമെന്ന പേർതന്നെ അത് പ്രസിദ്ധീകരിച്ച ഡാക്ടർ ശങ്കുമേനോൻ 'എഴുത്തച്ഛ'ത്താണെന്നും സംസ്കൃതചമ്പുവിന് നല്കിയിരിക്കുന്ന 'കൊടിവിരഹം' എന്ന പേരാണ് ശരിയായിട്ടുള്ളതെന്നും പ്രസ്താവിക്കുന്നു. കാവ്യമാലക്കാർ കൊടിവിരഹത്തിന് പുതിയ വിരഹമെന്നൊരർത്ഥം കല്പിക്കുന്നു. ഹ്രസ്വമായ ഒകാരത്തിന് സംസ്കൃതത്തിൽ സ്ഥാനമേയില്ലാത്തതിനാൽ കൊടിയവിരഹമെന്നല്ല സംസ്കൃതചമ്പുവിന്റെ നാമധേയമെന്നുള്ളത് സിദ്ധംതന്നെ. എന്നാൽ 'കൊടിയവിരഹം' എന്നതന്നെയാണ് ഭാഷാചമ്പുവിന്റെ പേർ എന്നുള്ളതും നിർവ്വിവാദമാണെന്ന് താഴെ കാണുന്ന വിവരങ്ങളിൽനിന്ന് സഹൃദയന്മാക്ക് കാണാം. പ്രതിജ്ഞായൗഗന്ധരായണം മൂന്നാമങ്കത്തെയാണ് ചാക്യാന്മാർ കൂത്തിന് ധാരാളമായി ഉപയോഗിക്കുന്ന മന്ത്രാങ്കം എന്ന് പറഞ്ഞുവരുന്നത്. അതിൽ ഡിണ്ഡികവേഷനായ വിദൂഷകനും ഉന്മത്തകനും തമ്മിൽ സംഭാഷണം ചെയ്യുമ്പോൾ അണിയറയിൽനിന്ന് "മാ ബിഭീഹി മാ ബിഭീഹി ബ്രാഹ്മണോപാസക മാ ബിഭീഹി" എന്നൊരു വാക്യം കേൾക്കുന്നുണ്ടല്ലോ. ആ ഘട്ടത്തിൽ ഡിണ്ഡികൻ കൂത്തിൽ താഴെ കാണുന്ന ഭാഷാശ്ലോകം അടിനയിക്കണമെന്ന് മന്ത്രാങ്കം ക്രമദീപികയിൽ കാണുന്നു.

"ദാഹേ തണ്ണീർ കൊടിയവിരഹേ കാന്തയോട്ടുള്ള സംഗം
താപോദ്രേകേ തണലപി തമസ്സങ്കടേ ച പ്രദീപഃ
പേവെള്ളത്തിൽ പതിതസമയേ തോണിയെന്നേവമാദീ
ന്യാപൽക്കാലത്തഭിമതസുഹൃൽപ്രാപ്തിയോടൊൻറുമൊവ്വാ".

അ ശ്ലോകത്തിലെ ഓരോ വിഷയവും ഡിണ്ഡികൻ പ്രത്യേകം പ്രത്യേകം പ്രപഞ്ചനം ചെയ്യണമെന്നുണ്ട്.

ദാഹേ തണ്ണീർ ഇത്യസ്യ.

"കൺകുടാ വഴി പാടമേ കൊട്ടവെയിൽക്കാലത്തു ചാലത്തള
ന്നോടിച്ചെന്നൊരുവണ്ണമങ്ങൊരുവഴിപ്പന്തല്ലൂലൽക്കണ്ണയാ
തണ്ണീർ തൂണ്ണമെടുത്തു കൈതനിൽ മുഖം മുന്നം നനച്ചൽഗള
ദ്ധാരാ ശീതളമാഗളം കബളയത്യാഹന്ത ധന്യോ ജനഃ".

വേറെ ശ്ലോകങ്ങളുമുണ്ട്.

കൊടിയവിരഹ ഇത്യസ്യ.

"അശ്ലേഷേ ഭുജലതയോഃ ക്ഷണശ്ലഥത്വം
ശയ്യായാം സുരതപരിശ്രമേ സുഷുപ്തിഃ
അലാപേ വിരമണമീക്ഷണേ നിമേഷഃ
കാന്താനാമിതി വിരഹോ മൃതിസ്തു ശേഷഃ.

അഥ കദാചിദ്ഭഗവതി സവിതരി **കാത്യായനീസദനമാസാദയൽ.**

തസ്മിൻക്ഷണേ കമപി മന്മഥകാമുകജ്യാ
ക്ലേങ്കാരതാരമഭിനന്ദനമിന്ദ്രിയാണാം
കാഞ്ചീകലാപകളഝങ്കരണാനുകീർണ്ണ
മാകർണ്ണയൽ ഝണഝണം മണിനൂപുരാണാം.

(നായകാവസ്ഥ).

ചിത്രം ചിത്രം ക്ഷിതിതലഗതാസ്ഥായിനീ കാപി വിദ്യു
ത്തസ്യാശ്ചാഗ്രേ തിമിരഭരഭേദ്യൽപാവ്ണഞ്ചന്ദ്രബിംബം
തസ്മിൻബിംബേ കവലയയുഗം വിദ്രുമസ്തൽസമീപേ
തസ്യാധസ്താൽ കനകകലശൌ കിഞ്ച ഖേലം പ്രയാതി." ഇത്യാദി.

(അനന്തരം നായികാവസ്ഥ.)

"പാദാവേതൌ പ്രതിനവലസൽപത്മരാഗപ്രകാശാ
വാകാരശ്രീസ്തിരയതിതരാമിന്ദ്രനീലസ്യ ലക്ഷ്മീം
വക്ഷോദേശേ കിമപി ലളിതാലിപ്തകാശ്മീരഗൌരഃ
കോയം ദിവ്യഃ പുരുഷ ഇതി സാ തർക്കയാമാസ തന്വീ

ദൃഷ്ടേ ദൃഷ്ടേ നയനസുഭഗേ നന്ദനേ യൂനി തസ്മിൻ
ഗാഢാരൂഢപ്രണയവിവശാ കാതരാക്ഷീ തദാനീം
മന്ദമ്മന്ദം മദനവിശിഖൈരന്തരന്തഃ പ്രവിഷ്ടൈർ
ഭൂയോഭൂയഃ ക്ഷുഭിതഹൃദയാ ഭാവഭേദം പ്രപേദേ".

പിന്നീട് സഖാവ് സന്താപകാരണം ചോദിക്കുകയും നായകൻ മറുപടി പറയുകയും ചെയ്യുന്നു. നായകന്റെ മറുപടിയിൽനിന്ന് മൂന്നു ശ്ലോകം ഉദ്ധരിക്കാം.

"ദൂരാദേവ കരാവലംബിതസഖീഭ്രൂസംജ്ഞയാ ദർശിതേ
മയ്യുദ്ഗാമവിലാസവിസ്മയവതീം വ്യാപാരയന്തീ ദൃശം
സാ മദ്ധ്യേ സ്ഥിമിതാലസേവ കിമപി പ്രാപ്താ കരങ്കേ ശക്ഷണാ
മന്ദമ്മന്ദമദനവിഭ്രമവതീ കാത്യായനീസന്നിധിം".

ആരകൃതഃകാകിലകളസ്വനങ്കേ ശിഖാജാ
വാചാ നമോ ഭഗവതീതി സമാലപന്തീ
സാ മന്മുഖാദനപകൃഷ്ടകടാക്ഷമേവ
മൂർദ്ധ്നാ മിളന്മധുകരേണ ശനൈരനംസീൽ.

* * * *

കേശാഃ പാശാസ്തരുണമനസാം ബന്ധനേ നേത്രമേതൽ
പാത്രം പ്രീതേഃ പരിണതശരച്ചന്ദ്രമിത്യുച്ച വക്ത്രം
വക്ഷോജൌ തൌ യുവഹൃദയവിക്ഷോഭണൌ മാരപുണ്യ
ശ്രോണീ ശ്രോണീ ശിവശിവ സുധാസ്യന്ദവേണീ ച വാണീ".

"ചിത്രം ചിത്രം" "കേശാഃ പാശാഃ" ഇത്യാദി രണ്ടു പദ്യങ്ങളും "ആദൽനാൽ പ്രവിഷ്ടാ സാ മേ നരലോകസുന്ദരീഹൃദയം" ഇത്യാദി മറെറാരു പദ്യവും കൊടിയവിരഹത്തിൽ ഉദ്ധരിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതുകൂടി ഇവിടെ ഓർമ്മിക്കേണ്ടതാണ്. നായികഗൃഹത്തിൽ തിരിച്ചെത്തിയതിന് ശേഷമുള്ള അവസ്ഥയേയും അവളോട് സഖിയുടെ പ്രശ്നത്തേയും പിറ്റേ ക്രമദീപികയിൽ ഇങ്ങനെ കാണുന്നു.

"നിഭൃതമഭിമതം തൽപ്രാണനാഥം സ്മരന്തീ
നിജമനസിജപീഡാചാപലം ഗോപയന്തീ
നിഗദിതുമസമർത്ഥാ സ്വാമവസ്ഥാം സ്വയം സാ
നിധുവനമണിഗേഹം പ്രാപ്യ ബാലാ തരോഃ.
അഥ സഖ്യാങ്കേ പരിമൃദുപരിഷ്വജ്യ ഭൂയോ നഖാഗ്രൈ
മ്ലാനാകാരാൻ മുഖവിഗലിതാനസ്രബിന്ദൂൻ ക്ഷിപന്തീ
ബാലാം ബാലാതപപരിചയമ്ലാനനീലോൽപലാക്ഷീം
ഭക്ഷാ വാക്യൈ രഹസി മധുരം താം വയസ്യാ ബഭാഷേ".

'മാഭൂന്നാമ പ്രിയസഖി സഖീവഞ്ചനാത്മാ കളങ്കഃ'
എന്നും സഖി നായികയെ ഉൽബോധിപ്പിക്കുന്നു. തദനന്തരം നായകന് നായി

കയുമായി സങ്ഗമവും പിന്നീട് വിരഹവുമുണ്ടാകുന്നു. ആ ഘട്ടത്തിൽ ഉള്ള ഭാഷാപദ്യങ്ങളിൽ ചിലതെല്ലാം ലീലാതിലകത്തിൽ ഉദ്ധരിച്ചുകാണുന്നു.

"ഇനി ഞാൻ വിടകൊൾവനിന്നുവക്ത്രേ കനിവില്ലാമ കുറച്ചുറിഞ്ഞുതാനാൽ
ഭവതീമധികൃത്യ ചെയ്ത ജാള്യം വിധിനാ സന്തുതി വിഷ്ണുപൂജയാക".

"വേരും തണ്ടും നിറവുമിലയും കണ്ട ചേമ്പെൻറെ മതാ
വാരിക്കോരിപ്പൊരികെ വളമിട്ടാനഭാവം കെടാതെ
വേനൽക്കാലേ ജലമപി കൊടുത്തങ്ങനേ ഞാൻ വളർത്തേൻ
താനും ദൈവാൽ തടന വെളിയായ് ഞാനുമൊൻറല്ലലാന്നോൻ.

ഒരു പരവനിതാ ച ഞാനുമെന്നിൽ
പ്രണയവിരാധമിയങ്ങിനോരുനരം
ചെലുചെലന മുറിഞ്ഞുവീണ ചെമ്പോൽ
കനവള ചൊല്ലിനടപ്പതെങ്ങാം ചേതഃ".

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങാം അത്തരത്തിൽ പെട്ടവയാണ്. 'വേരും തണ്ടും' ഇത്യാദി പദ്യം ലീലാതിലകകാരൻ വൃത്തഭങ്ഗമെന്ന കാവ്യദോഷത്തിനുദാഹരണമാക്കി "ആ പൽക്കാലത്തുമൊരുവെളിയായ് ഞാനുമൊൻറല്ലയായി" എന്ന് അതിൻെറ നാലാംപാദം പകുത്തിയിരിക്കുന്നു. ക്രമദീപികാഗ്രന്ഥത്തിൽ അതല്പ പാഠമെന്ന് വായനക്കാർ ഇപ്പോാം ധരിച്ചുവല്ലോ. "ഒരു പരവനിതാ" എന്ന പദ്യം ലീലാതിലകത്തിൽ "നഷ്ടനിടങ്ങിയെങ്ങാം ചേതഃ" എന്നാണ് അവസാനിക്കുന്നത്. രാമായണചംപൂകാരനാണ് ഭാഷാചംപുക്കളിൽ കാണുന്ന ഗദ്യസരണികളുടെ ഉപജ്ഞാതാവ് എന്ന് കരുതുന്നത് ശരിയല്ല. അതിന് മുൻപുള്ള ചില ഭാഷാചംപുക്കളുടെ ഏടുകാം അതിജീർണ്ണാവസ്ഥയിൽ ഞാൻ കണ്ടിട്ടുണ്ട്. ക്രമദീപികയിൽ തന്നെയുള്ള വാസവദത്താവർണ്ണനം താഴെ ഉദ്ധരിക്കാം.

"ചെങ്ങിന തളിരൊളി ചേർന്ന വിളങ്ങി ചെപ്പരി ചിതറിന ചേവടിയുഗളീ
പങ്ങിവിളങ്ങിന ചാരുപളുങ്കിൻ പങ്കുതിയൊടൊത്ത നഖാളീ ലളിതാ
വിവിധമണിപ്രഭ തമ്മിലൊരോനേറ വിരവിൽ വിളങ്ങിന നാനാഭരണാ
ചെലുചെലനൊൻറ ചിലയൊലിപൊലിയും ചേതോഹരരുചി പൂറവടിമധുരാ
പരിചിതകാന്തി കണക്കാലിലിടും പാടകഹാടകപാടലശോഭാ
മുകിയൊതുങ്ങി നിറംപെട്ടേറവും മുഴ പുണരാത മുഴങ്ങാൽബദ്ധാ
തുടവിയ മാരനികേതമണിത്തുണ്ടമ തുടർന്ന തുടഭയസുഭഗാ
പുതുമപൊലിഞ്ഞു വിരഞ്ഞു വിരാജൽപൂന്തുകിലേന്തിന ജഘനാഭോഗാ
അരയിലുടൻപെട്ടുടഞെൺപുണർപൂണ്ടരുണിതനിരുപമനീവിനിവേശാ
നമ്രമുലാവിന നീർച്ചുഴിപോലേ നയനമനോഹരനാഭിഗഭീരാ
തിരളൊളിരോമാവലിചേന്നേറ്റെത്തിരമേഴുമഴകിയൊരുദരവരാഢ്യാ
മുത്തണിമാലകുമാവ്വിൽ മുഴക്കുമുകുമുല മൂടിന മൂടലമനോജ്ഞാ

മണിഗണകാന്തിമലിഞ്ഞുനിറഞ്ഞമ്മാവ്വിൽ വിളങ്ങിന മഹിതാഭരണാ
താരാനിരയിലരുന്ധതിപോലേ തന്നേ മിന്നിന താലിമനോജ്ഞാ
ചെമ്പകമാലാലളിതകരത്തിൽ ചെലുചെലെ വിലസിന വലയകലാങ്കാ
ചെങ്ങഴനീർമലരാകവിതംപോലേ പങ്ങിന മുട്ടലനഖാളീലളിതാ
പരിമളമീടിന പാതിരിനറുമലർ പഴിവെറുമധരമണിദ്യുതിസുഭഗാ
മാരമണിധജദണ്ഡുകണക്കേ മസൃണമനോഹരനാസാനാളാ
കാമവിലാസകയത്തിലിണങ്ങും കയലൊളികോലിന കാതരനയനാ
താരുണ്യാമൃതവീചി കണക്കേ തരളതരാഞ്ചലചില്ലീലതികാ
നെച്ചഴ വിലസിന നെറിത്തടഭൂവി നെറിയേറും നവമങ്ഗലതിലകാ
കുടിലത തടവിന കുരുവിംനിരയിലെഴും കുസുമപരാഗപരീതലലാടാ
മാരരസാമൃതമാരി പൊഴിപ്പാൻ മഴമുകിലായ മലക്കുഴൽമധുരാ''.

ഈ ക്രമഭീപികയിലെ പല ഭാഗങ്ങളും ക്രി. പി. പത്താംശതകത്തിൽ നിർമ്മിച്ച തെന്നാണ് എന്റെ പക്ഷം; ഏതായാലും ക്രി. പി. പതിനാലാംശതകത്തിലെ കൃതിയായ ലീലാതിലകത്തെ അപേക്ഷിച്ച് അവ പ്രാകൃതനങ്ങളാണെന്ന് പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ക്രമഭീപികയിലും കാത്യായനീക്ഷേത്രത്തിൽ വെച്ചാകുന്നു നായികയ്ക്കും നായകനും പരസ്പരമനുരാഗം ജനിക്കുന്നത്. ആ കഥാവസ്തുവിനെത്തന്നെ മഴമങ്ഗലം രാജരത്നാവലീയത്തിലും കൊടിയവിരഹത്തിലും സംക്രമിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ''കൊടിയവിരഹേ കാന്തയോട്ടുള്ള സങ്ഗം'' എന്ന വാക്യം സൂത്രമായി ഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ട് അതിന് വിസ്തൃതമായ ഒരു ഭാഷ്യം കാവ്യരൂപേണ നിർമ്മിക്കുവാനാകുന്നു 'കൊടിയവിരഹ'ത്തിൽ നമ്മുടെ മഹാകവി ഒരുമ്പെട്ടന്നത്. കൊടിയവിരഹത്തിൽനിന്ന് കൊടിവിരഹത്തിൽ ഇതിവൃത്തത്തിന് സല്പമേ വ്യത്യാസം വരുത്തീട്ടുള്ളൂ.

''മങ്ഗല്യരങ്ഗഭൂമിർമ്മമനമഹാരാജ്യഭാഗ്യപരിപാടീ
ശൃങ്ഗാരചന്ദ്രികാഖ്യാ കാചന കുളഹംസഗാമിനീ ജാതാ''

എന്ന് നായികാപരമായ ഒരു ഗീതിപദ്യത്തിൽ കൊടിയവിരഹം ആരംഭിക്കുന്നുവെങ്കിൽ

''ഭങ്ഗ്യാ നിജാങ്ഗകാനാമങ്ഗജമപി മാനഹീനമാകലയൻ
സങ്ഗീതകേതു നാമാ ധീമാനാസീദിഭാജ്യോത്തംസഃ''

എന്ന് നായകപരമായ ഒരു ആര്യോപദ്യത്തിൽ കൊടിവിരഹം തുടങ്ങുന്നു. രണ്ടു കാവ്യങ്ങളിലും സങ്ഗീതകേതുതന്നെയാണ് നായകൻ. കൊടിവിരഹത്തിൽ ശൃങ്ഗാരചന്ദ്രികയ്ക്കു പകരം നായികയുടെ പേർ ശൃങ്ഗാരലീല എന്ന് മാറിയിരിക്കുന്നു. മഴമങ്ഗലത്തിന്റെ നായകൻ രാജാവും മേല്പത്തൂരിന്റെ നായകൻ നമ്പൂരിയുമാണ്.

''കാന്ത്യാ നിർജ്ജിതമന്മഥഃ കമലജാലീലാവിനോദാസ്പദം
കാംക്ഷാപൂരണകാമധേനുരതിഗ്രിവ്രാതസ്യ കാമീ യുവാ

കാന്താ കാമ്മണശീലരഞ്ജിതജനഃ കാരുണ്യശീലഃ കവിഃ
ക്ഷ്മാപാലശ്ച സ കാവ്യനാടകപരഃ കാസാം ഗിരാം ഗോചരഃ''

എന്ന കൊടിയവിരഹപദ്യം നോക്കുക. മഴമങ്ങലത്തിന്റെ നായികയ്ക്കും നായകനും മയന്തിനുമാക്കെന്നപോലെ ശ്രുപാമൃതത്തിന്റെ ശ്രോത്രാഞ്ജലിപാനം കൊണ്ടതന്നെ അനുരാഗമുണ്ടാകുന്നു. അപ്പോൾ ''മദ്ധ്യേ ഗൌരീനികേതേ പുത്രമയൊടൊരു പൂരോത്സവം പ്രാദുരാസീൽ'' എന്ന് കൊടിയവിരഹത്തിലും

''അഭവദദ്ഭുതയായ മഹോ മഹാനനതിദൂരഗതേ ഗിരിജാലയേ''

എന്ന് കൊടിവിരഹത്തിലും കാണുന്നു. രണ്ടും പാവ്വതീക്ഷേത്രംതന്നെ. അവിടെ രാജരത്നാവലീയത്തിൽ രാമവമ്മമഹാരാജാവ് എന്നപോലെ നായിക ഒരു കേസരവേദിയിൽ കയറിനില്ക്കുകയും നായകൻ ആ സുന്ദരിയെക്കണ്ട് കാമാർത്തനാകുകയും നായകനും ഒരശോകത്തറമേൽ നില്ക്കുകയും അദ്ദേഹത്തിൽ നായിക അനുരക്തയാകുകയും ചെയ്യുന്നതായി മഴമങ്ങലം വർണ്ണിക്കുന്നു. നായകൻ ഒരു രത്നവേദിയിലും നായിക മറൊരു തറയിലും കയറിനിന്നു എന്നും രണ്ടുപേരുടെയുഭയവും അന്യോന്യം ആകൃഷ്ടമായെന്നും മേല്പത്തൂർ ഗാനം ചെയ്യുന്നു. നായികയുടെ സഭാഗൃഹത്തിലേക്കുള്ള യാത്ര

''സാഭിപ്രായം പ്രണയമധുരം പ്രൌഢമാശ്ലിഷ്ടരാഗം
പശ്യന്തീ തം വികചകമലശ്രീമുഷാ ലോചനേന
സഖ്യാഃ കർണ്ണേ കിമപി കിമപി വ്യാഹരന്തീ സഹാസം
മന്ദംമന്ദം മദനലളിതം മന്ദിരായ പ്രയാതാ''

എന്ന പദ്യത്തിൽ കൊടിയവിരഹത്തിലും

''കിമപി കിമപി സഖ്യാഃ ശ്രോത്രമൂലേ വദന്തീ
വലിതവദനമേവം വീക്ഷമാണാ യുവാനം
കപടകൃതവിലംബാ കാമിനീ സാ കഥഞ്ചി
ന്നിജ നിലയമയാസീന്നിഹ്നുതാനങ്ഗപീഡാ''

എന്ന പദ്യത്തിൽ കൊടിവിരഹത്തിലും വർണ്ണിക്കപ്പെട്ടുന്നു. കൊടിയവിരഹത്തിലെ 'മനോരഥൈർമ്മദ്ധ്യസ്ഥം'' എന്ന പദ്യത്തിനും കൊടിവിരഹത്തിലെ 'അനുദിവസമയോഗേ' എന്ന പദ്യത്തിനുമുള്ള ആശയസാമ്യത്തെപ്പറ്റി മുൻപുതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചുകഴിഞ്ഞു. ഏഷണിക്കാരുടെ വാക്ക് കേട്ട് നായിക നായകനെ കൊടിയവിരഹത്തിൽ ബഹിഷ്കരിക്കുന്നു; സ്വപ്നത്തിൽ നായകന്റെ അന്യസ്ത്രീസംഭോഗം കണ്ട് അത് സത്യമെന്ന് വിശ്വസിച്ച് കുപിതയായി കൊടിവിരഹത്തിലെ നായിക നായകനുമായി വേർപെടുന്നു. ഇതൊന്നേ കഥാവസ്തുവിഷയത്തിൽ രണ്ടു ഗ്രന്ഥങ്ങൾക്കും തമ്മിൽ പറയത്തക്ക വ്യത്യാസമായുള്ളൂ. നായകന്റെ അനുനയനവാക്യംകൂടി ''മദനബാണഹതോസ്മി പുനഃപുനഃ'' എന്ന് കൊടിയ

വിരഹത്തിലും "പഞ്ചസായകഹതം ജനമേനം" എന്ന് കൊടിവിരഹത്തിലും ഏകദേശം ഒന്നുപോലെ കാണുന്നു. ദുഷ്ടയായ തന്റെ മാതാവിന്റെ

"യാതു യാതു കിമനേന തിഷ്ഠതാ മുഞ്ച മുഞ്ച ഹൃദി മാ ദരം കൃഥാഃ
നിർദ്ദയം ശമമം കളങ്കിനം നാലമസ്മി നയനേന വീക്ഷിതും"

എന്ന വാക്ക് കേട്ട് നായകനെ തിരസ്കരിച്ചത് നായികയ്ക്കൊരു ദോഷമാണെന്ന് തോന്നി മേല്പുത്തൂർ

"ദുർവ്വാരം ഖലു ദൈവദുർവ്വിലസിതം സപ്നേ സ്വയം സാ വിഭോ
ക്ഷാന്ത്യാസങ്ഗിനമാത്മവല്ലഭമേതിക്രുദ്ധാ വിബുദ്ധാഭവൽ".

"നിദ്രാവിരാമസമയേപി രുഷാ സ്മരന്ത്യാ
മുദ്രാദരിദ്രതരയാ പരിവൃത്തചേതാഃ
സപ്നാനുഭൂതമപി വസ്തു തദസ്തധൈര്യാ
തനവീ ചിരായ പരമാർത്ഥതയൈവ മേനേ".

എന്ന പദ്യങ്ങളിൽ ഇതിവൃത്തത്തിന് വരുത്തിയ മാറ്റം അത്യന്തം അസംഭാവ്യകമാണെന്ന് പറയാതെ തരമില്ല. അങ്ങനെ പിരിഞ്ഞ നായികയ്ക്കും നായകനും പിന്നീടുണ്ടാകുന്ന വിരഹതാപം രണ്ടു മഹാകവികളും അവരുടെ സ്വഭാവസിദ്ധികളും പ്രയോഗിച്ച് വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അതിൽ മെച്ചം കൊണ്ടുപോയിരിക്കുന്നത് മഴമങ്ങലമെന്നതന്നെയാണ് എന്റെ പക്ഷം. കൊടിയവിരഹം ചംപുവിന്റെ സാരസ്യം അനുഭവിക്കണമെങ്കിൽ അത് ആദ്യന്തം വായിക്കണം; അല്ലാതെ അങ്ങുമിങ്ങുമുള്ള ചില ശ്ലോകങ്ങൾ ഉദ്ധരിച്ച് അതിന്റെ വിശ്വാതിശായിയായ സൌന്ദര്യത്തെ പ്രദർശിപ്പിക്കുവാൻ പുറപ്പെടുന്നത് ആ കാവ്യരത്നത്തോടു ചെയ്യുന്ന ഒരു വലിയ അപരാധമെന്നാണ് എനിക്ക് തോന്നീട്ടുള്ളത്.

"ആകാശേ കാളമേഘദ്വിരദവരഘടാബന്ധുരേ ചന്ദ്രമേവം
നാകാധീശായുധംകൊണ്ടിനിയ കൊടിമരം നാട്ടി വശ്യോത്സവാർത്ഥീ
കൃകം കേകാമണിക്കൊമ്പുകളം നിവിരെ വിളിപ്പിച്ചു വിശ്വം മുഴക്കി
ച്ചാകമ്രം തൂകിനാൻ വന്നുദയഹവിരസൌ ഹന്ത പഞ്ചജന്യദേവൻ".

ഇത്യാദി മനോഹരപദ്യങ്ങൾ ഈ വിശിഷ്ടഗ്രന്ഥത്തിലുള്ളതാണെന്ന് പറവാൻ മാത്രമേ ഇവിടെ തരമുള്ളൂ.

ഇനി നൈഷധചംപുവിലേക്ക് കടക്കാം. നൈഷധത്തിന്റെ പൂർവ്വഭാഗത്തിൽ ത്രയോദശം ഉത്തരഭാഗത്തിൽ ത്രയോദശം പദ്യങ്ങളുണ്ട്. രണ്ടു ഭാഗങ്ങളിലും ചില ഗദ്യങ്ങളുമുണ്ട്. (രണ്ടു ഭാഗങ്ങളും അമൃതമധുരങ്ങളാണെങ്കിലും പൂർവ്വഭാഗത്തിന് ആസ്വാദ്യത കൂടുമെന്നാണ് എനിക്ക് സ്വാനുഭവംകൊണ്ട് പറവാൻ തോന്നുന്നത്.) ഉത്തരഭാഗത്തിലെ വിപ്രലംഭവർണ്ണനം വിവൃതമായിട്ടില്ല; ദമയന്തിയുടെ നളാന്വേഷണോദ്യമം പ്രത്യേകം സരസമായിട്ടുണ്ട് എന്നുള്ള വസ്തുത ഞാൻ

വിസ്മരിക്കുന്നില്ല; എങ്കിലും ഗ്രന്ഥകാരൻ വിസ്തരഭീരുവായി കഥ മാത്രം പറഞ്ഞു കൊണ്ടുപോകുന്ന ശ്ലോകങ്ങളുമിടയ്ക്കിടയ്ക്കുണ്ടെന്ന് സഹൃദയന്മാക്ക് കാണാവുന്നതാണ്.

"കാതര്യം ചേത്തു കോകങ്ങളിലഖിലചകോരാവലീപ്രാണരക്ഷാ
ചാതുര്യം കൈവളത്തിസ്സകലകുമുദിനീകാമിനീപുണ്യഭൂമാ
വൈധുര്യാവേശമായീ വിരഹിഷു സുഷമാപൂരപീയൂഷധാരാ
മാധുര്യം പോഷയൻ ദേഹിഷു പുനരുദിയായൈഷ പീയൂഷധാമാ".

"പ്രത്യബ്ജം പ്രതിഷഡംഘ്രം പ്രതിലതം പ്രത്യഗ്രപഞ്ചാനനം
പ്രത്യദ്രിം പ്രതിസിന്ധുരം പ്രതിസരഃ പ്രത്യാപഗം പ്രത്യഗം
പ്രത്യേണം പ്രതികോകിലം പ്രതിശിലം ബാലാ വിയോഗാകുലാ
പ്രത്യൂകം പ്രതിവസ്തു ഭീമതനയാ പപ്രച്ഛ കാന്തം നളം".

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളും "അസ്തഗിരീശ്വരമസ്തകസീമനി മോസ്മരഭേവാൻ മറയുന്നേരം" "കാട്ടിൻനടുവേ ക്രൂട്ടത്തോടെ" ഇത്യാദി ഗദ്യങ്ങളും നാം വായിക്കുമ്പോൾ ഉത്തരഭാഗം അപാദചൂഡം വേണമെങ്കിൽ കവിക്ക് ഇക്കണക്കിൽത്തന്നെ രചിക്കാമായിരുന്നു എന്ന് തോന്നിപ്പോകുന്നു. എന്നാൽ ഈ താരതമ്യവിവേചനത്തിന് പ്രസക്തി നൈഷധത്തിന്റെ പൂർവ്വഭാഗം ഉത്തരഭാഗവുമായി തുലനം ചെയ്യുമ്പോൾ മാത്രമാണെന്ന് ഞാൻ ആവർത്തിച്ചുപറഞ്ഞുകൊള്ളട്ടെ. പൂർവ്വഭാഗം ഉത്തരഭാഗത്തെക്കാളധികമാകുന്നു എന്ന് പ്രസ്താവിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഉത്തരഭാഗം മറവു ചംപുക്കളോട് കിടനിലയ്ക്കുന്നില്ലെന്നർത്ഥമില്ല. പൂർവ്വഭാഗം ആദ്യന്തം അത്യന്തം വിശിഷ്ടമാകുന്നു. നളന്റേയും ദമയന്തിയുടേയും പ്രണയലേഖനങ്ങൾക്ക് സമങ്ങളായ പദ്യങ്ങൾ ഇതരചംപുക്കളിലില്ല.

"സങ്കല്പസങ്ഗമസുഖാനുഭവേന്യ നാഹം
ഭങ്ഗം കരോമി സമയേ സമയ സമേത്യ
സഞ്ചിന്ത്യ നൂനമിതി തൊ സദയം വിഹായ
നിദ്രാ ജഗാമ നിപുണേവ സഖീ സകാശാൽ".

എന്ന ആ ശരൽപൌർണ്ണമാസീചന്ദ്രന് തുല്യമായ ഒരു പദ്യം ലോകത്തിലെ ഏതു കവിയുടേയും ലോകോത്തരമായ ഏതു പദ്യത്തോടും കിടനിലയ്ക്കുവാൻ പര്യാപ്തമായിട്ടുള്ളതും അതൊഴിച്ച് മറൊന്നുംതന്നെ മഴമങ്ഗലം രചിച്ചില്ലെങ്കിലും അദ്ദേഹത്തെ മഹാകവിസിംഹാസനത്തിൽ ആരൂഢനാക്കുവാൻ ശക്തിമത്തുമാകുന്നു. "മഹിതമിതി തദാനീം വിദർഭരാജാത്മജാ" ഇത്യാദി ഗദ്യത്തിലും

"പുടവ വടിവു പോരാഞ്ഞിട്ട കോപിച്ച കാചിൽ
ത്വടിതി രമണാവക്ത്രേ കൊണ്ടുപോകെന്നറിഞ്ഞാൽ
തടിയനതുമെടുത്തുംകൊണ്ട താനേ നിരൂപി
ച്ചവിടെ നിലയൊടിക്കും കോപ്പു കണ്ടാൽ വിനോദം".

എന്ന പദ്യത്തിലും മറ്റും നമ്മൂരിയിൽനിന്ന് പൊട്ടിപ്പുറപ്പെടുന്ന ഫലിതരസവും അദ്ദേഹമാണ്. രണ്ടാംഭാഗത്തിലെ

"അന്നേരം കോപി വൃദ്ധശ്ശബരപരിവൃഢോ ഹന്ത താൻ ജാതനായീ
ടുന്നാളേ ജാതരോമോൽഗമചികുരമുഖശ്മശ്രുലോ ധൂസരാത്മാ
പിന്നാലേ മാംസശോണാഹൃതവിപുലമഹാമക്ഷികാക്രാന്തവക്ത്രോ
ഖിന്നാഃമനാം വധൂടീമകൃതടമണിം കാമയാമാസ കാമീ".

എന്ന പദ്യത്തിലും ഈ രസം സ്ഫുരിക്കുന്നുണ്ട്. "തവാം ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാനിപീയ" "വിഭവാൻ വിപ്രതിഷേധേഥ" മുതലായ പദ്യങ്ങളിൽ കവി തന്റെ വിവിധശാസ്ത്രജ്ഞാനത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നു. കിം ബഹുനാ നൈഷധം കവിയുടെ മറ്റു ചംപുക്കളേക്കാളും സംസ്കൃതപ്രധാനമാണെങ്കിലും അതുകൊണ്ടു നോക്കുമ്പോൾ അവയെ അതിശയിക്കുന്ന സവ്വാങ്ഗസുന്ദരമായ ഒരു കാവ്യതല്ലജമായി പരിലസിക്കുന്നു എന്നുള്ളതിന് യാതൊരു സന്ദേഹവുമില്ല.

നൈഷധത്തിൽ പ്രത്യേകമൊരാവശ്യം കൂടാതെ രാമായണചംപുവിൽ നിന്ന് സംക്രമിച്ചിരിക്കുന്ന 'കടകം തഴകം' ഇത്യാദി പദ്യമല്ലാതെ ബാക്കിയെല്ലാം കവിയുടെ സ്വന്തമാകുന്നു. ഈ കൃതിയിലെ കഥാവസ്തു ഈശ്വരാധിഷ്ഠിതമല്ലാത്തതിനാൽ പാഠകക്കാക്ക് കൈകായ്ത്തിന് ഇടവന്നിട്ടുള്ളതായിരിക്കുകയില്ല; തന്നിമിത്തം ഇതിൽ അനന്തരകാലികന്മാർ ഇതരകൃതികളിൽനിന്ന് ശ്ലോകങ്ങളും ഉദ്ധരിക്കുന്നതിന് സംഗതിയുണ്ടായുമില്ല. എങ്കിലും പ്രാചീനമാതൃകകളെ മഴമങ്ഗലം പല ഘട്ടങ്ങളിലും അനുകരിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നുള്ളതിന് തെളിവുണ്ട്. അത്യുത്തമ ഗദ്യത്തിൽ കാണുന്ന

"മിത്രാപായേ ഹരിത്വാ കുമുദം ചിത്താനന്ദം വന്നീലാക്കം
ദോഷാഗമനേ ശശധരനെന്നേ തോഷം കണ്ടീലാക്കുമൊരുനാളും".

ഇത്യാദി പരിസംഖ്യാലങ്കാരപ്രയോഗം ചംപൂകാരന്മാക്ക് സവ്വസാധാരണമായുള്ള ഒരു സാഹിത്യവിനോദമാകുന്നു. ബാണയുദ്ധത്തിൽ

"ചിത്രപ്പായാസു വണ്ണ്വ്യതികരമണിഗീതങ്ങളിൽ പ്രൌഢരാഗ
പ്രസ്താവം മിത്രവൈരം കുമുദവതിഷു വൃത്തക്ഷയം ബാലചന്ദ്രേ
മുഗ്ദ്ധാക്ഷീകേശപാശേ കുടിലത പിതൃകായ്യേ വൃഷോത്സഗ്ഗമയ്യാ
ചിത്രം കേശ-കൈവളർന്നു ധരണിഭരണസംക്രീഡിതേ പങ്കജാക്ഷേ"

എന്നൊരു പദ്യം ഇതേപ്രകാരയായിൽ കാണുന്നുണ്ട്. അതിൽത്തന്നെ നൈഷധീയചരിതകാരനായ ശ്രീഹർഷന്റെ ആശയത്തെ ഉപജീവിച്ച് "ദാരിദ്ര്യത്തിന്നകപ്പെട്ടിതു ശിവ ശിവ ദാരിദ്ര്യമെന്നോ വിനോദം" എന്നൊരു പദ്യപാദവും കാണാം. ഇതെല്ലാം രാമായണചംപുവിൽ രാമാവതാരഘട്ടത്തിൽ ദശരഥന്റെ രാജ്യഭാരത്തിലുള്ള "ചന്ദ്രമസി ദോഷാകരതാ; തുഷാരേ കമലാപായകാരിതാ; കാമിനികരതളഭേ കുടിലതാ" ഇത്യാദി അത്യുജ്ജ്വലമായ ഗദ്യത്തിലെ ആശയാവലിയുടെ

ഏകദേശപരാവർത്തനം മാത്രമാണ്. നാരായണീയത്തിൽ നീലകണ്ഠകവിയും

"മാരിദ്രുത്തിന്നെത്തീ ശിവ ശിവ മാരിദ്രോദയമെത്ര വിചിത്രം"

എന്ന് തുടങ്ങിയ ഭാഗത്തിൽ മഴമങ്ങ്ഗലത്തിന്റെ ആശയത്തെ ഒന്ന് പരിഷ്കരിക്കുന്നു. (വീണ്ടും നൈഷധം ഒന്നാമത്തെ ഗദ്യത്തിലുള്ള

"പയ്യാകുലധ്യുതി പരിചൊട്ടു മെയ്യും കയ്യും ചേത്തു പുണർന്നാവൂ ഞാൻ"

* * * * * * *

എന്ന ഭാഗം നാരായണീയത്തിൽ

"ഉല്ലാസമാർന്നിവനെ മാറിലണച്ചു ഗൂഢം
മല്ലീശരപ്പടയിലൊന്നു പുണർന്നതാവൂ;
മെല്ലേ കുപോലളവി പാണിയുശന താങ്ങി
ക്കല്യാണവക്ത്രമലരൊന്നു മുകർന്നതാവൂ".

എന്ന് രൂപാന്തരപ്പെട്ടുന്നു. നൈഷധത്തിലെ

"പുത്തൻപരാഗനികുരുങ്ങളെ വാരി മേന്മേ
ലൂതീടിനാളടനടൻ പവമാനപോതാ:
ചിത്രം തദീയഹൃദയേ മദനാഗ്നിമേറെ
ക്കത്തിപ്പതിന്നൊരു പയിൻപൊടിയെന്നപോലെ".

ഇത്യാദി വസന്തതിലകപദ്യങ്ങളിൽ കാണുന്ന വർണ്ണനശൈലിക്കും പഴയ മാതൃകയുണ്ട്. രാമായണചംപുവിൽ പട്ടാഭിഷേകഘട്ടത്തിലെ

"ശ്രീരാമചന്ദ്രനു നിറത്തൊടലംകൃതം വാർ
ചേരും മനോഹരമഹാമകുടം ചകാശേ
അത്രുഡമോദമഭിഷേകനിഷേവണത്തി
ന്നാരാദുപേത്യ മരുവും കനകാദ്രിപോലെ".

ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളും പരിശോധിക്കുക. ശുകസന്ദേശത്തിലെ "ശുക്ലൈ: പക്ഷൈ വ്വിഹസിതഹസന്മല്ലികാ മല്ലികാക്ഷാ:" എന്ന വരിക്കും നൈഷധത്തിലെ "പക്ഷകാന്ത്യാ പരിഹസിതഹസന്മല്ലികാൻ മല്ലികാക്ഷാൻ" എന്ന വരിക്കും ജനകജന്യമോവുമുണ്ടെന്നു വേണം ഊഹിക്കുവാൻ. "മഹിതമിതി തദാനീം വിദർഭരാജാത്മജാ" ഇത്യാദി ഗദ്യം "കചചിദപിപ്രവൃത്തം പൊട്ടന്നെന്നു തമ്മിൽ" ഇത്യാദി സീതാസ്വയംവരഗദ്യത്തിന്റെ പ്രപഞ്ചനമാണ്. (ഇത്തരത്തിലുള്ള ഋണബന്ധമെല്ലാം തട്ടിക്കഴിച്ചുനോക്കിയാലും നൈഷധത്തിന് മണിപ്രവാളകാവ്യങ്ങളുടെ ഇടയിൽ മഹനീയമായ ഒരു സ്ഥാനത്തിന് അപ്രതിഷേധ്യമായി അവകാശമുണ്ട്. കവിക്ക് അപഹരണപിപാസ തീർന്നെന്നു മോഹമുണ്ടെങ്കിൽ ശ്രീഹർഷന്റെ നൈഷധീശചരിതമാകുന്ന പീയൂഷപാരാവാരം മുന്നിൽത്തന്നെ പരന്നുകിടക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു; എന്നിട്ടും അതിനോട് ഒരാധമർണ്യത്തിന് താൻ സന്നദ്ധനായില്ല എന്നുള്ളത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വതന്ത്രബുദ്ധിക്ക് പര്യാപ്തമായ നിദർശനമാകുന്നു.

നൈഷധചംപുവിൽ കവി കൈകാര്യം ചെയ്യുവാൻ തിരഞ്ഞെടുത്ത "കാസി ബാലേ പേശലാങ്ഗി" മുതലായ പദ്യങ്ങളിലെ ചില അപൂർവ്വപ്രയോഗങ്ങൾക്ക് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇതരചംപുക്കളിൽ പ്രവേശം കാണുന്നില്ല.

കേരളത്തിൽ സഞ്ജാതമായ ഒരു സംസ്കൃതനൈഷധചംപു ഞാൻ വായിച്ചിട്ടുണ്ട്. കവിത മോശവും കവി ഉണ്ണായിവാരിയരുടെ അനന്തരകാലികനെന്ന് സംശയം തോന്നിക്കത്തക്കതുമാണ്.

"ശ്രീമാൻ പുരാ നിഷധനീവൃതി പുണ്യകീർത്തിഃ
കാമോപമഃ കമലവൈരികുലാവതംസഃ
സാമാഭിവിൽസമമതിഃ ശ്രിതകാമദായീ
രാജാ ബഭൂവ വിമലോ നളനാമധേയഃ.

* * * * *

ദരിദ്രായം ഭാവീത്യജലിഖിതമത്ഥിഷ്പ്രതമഥോ
ലലാടസ്ഥം വ്യർത്ഥം ന ഖലു കലയൻ സ്പർദ്ധമസമഃ
ദരിദ്രത്വം നീത്വാ സപദമിഹ തു ഭാരിദ്ര്യവിഭവേ
വിരാജതാ ഭർത്രാണാം ത്രിജഗതി പിനാകീവ സ ബഭൂവേ".

ഈ രണ്ടു പദ്യങ്ങളിൽനിന്നും സഹൃദയന്മാക്ക് പ്രസ്തുതഗ്രന്ഥകാരന്റെ ബാലിശത്വം മനസ്സിലാക്കാം. ഉണ്ണായിയുടെ നളചരിതം കഥകളിയിലെന്നതുപോലെ ഈ ചംപുവിലും നാരദന്റെ വരവുണ്ട്.

"കദാചിദംഭോജഭവാങ്ഗസംഭവോ മുനിസ്സമേത്യാഹ്നശേഷമാദരാൽ
നളം നരേന്ദ്രം നിജഗാദ സത്യവാൽസമസ്തലോകാധികപൂജിതം വചഃ".

എന്ന പദ്യം നോക്കുക. കഷ്ടം ശ്രീഹർഷനും മഴമങ്ഗലവും ഉണ്ണായിയും തങ്ങളുടെ സൂക്തികളെക്കൊണ്ട് ആരാധിച്ച ഒരു പുണ്യപുരുഷന്റെ കഥ കേരളത്തിലെ ഒരു കവി തന്റെ ചാപലംകൊണ്ട് ഇത്രമാത്രം അലങ്കോലപ്പെടുത്തിയല്ലോ. ദുഷ്കവിതാപിശാചിയുടെ ദുർല്ലളിതാവേശം. വ്യാഹാരദേവതയുടെ കാരാഗൃഹപ്രവേശം.

'ഗച്ഛതഃ സ്ഖലനം ന ഭോഷായ' എന്നുണ്ട്, നടക്കുന്നവനല്ലാതെ കാലിടറുകയില്ല. നൈഷധചംപുവിന്റെ ഈ പതിപ്പിന് പഴയ പതിപ്പല്ലാതെ ഒരു താളിയോലഗ്രന്ഥംപോലും ആദർശമായി ലഭിച്ചിട്ടില്ല; എന്റെ അറിവിൽപെട്ടിടത്തോളവും അത്തരത്തിലൊരു ഗ്രന്ഥമുള്ളതായി തോന്നുന്നില്ല. അതുകൊണ്ട് പഴയ പതിപ്പിൽ പൊടിവായി കൂത്തിട്ടതള്ളിയിരിക്കുന്ന ഭാഗങ്ങളും ഈ പതിപ്പിലും അതു നിലയിൽത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നതേയുള്ളൂ. നൈഷധചംപുവിന്റെ ഒരൊറ്റ ഏടെങ്കിലും കണ്ടുകിട്ടുവാൻ ഭാഷാഭിമാനികളും തീവ്രമായി പരിശ്രമിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

നൈഷധത്തെപ്പറ്റി ഇനിയും അനേകം വിഷയങ്ങൾ പ്രസ്താവിക്കാനുണ്ടെങ്കിലും വിസ്തരഭയത്താൽ വിരമിക്കുന്നു. ഭാരികവധം ബ്രാഹ്മണിപ്പാട്ട് മഴമങ്ങലം നാരായണൻനമ്പൂരിയുടെ കവിതതന്നെയെന്നുള്ളതിന് സംശയമില്ല; അത് പരിഷത്തെമാസികത്തിൽ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തീട്ടുണ്ട്. അതേത്തെമാസികത്തിൽ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തീട്ടുള്ള ദേവീസ്തുതി ബ്രാഹ്മണിപ്പാട്ടിനും ആ മഹാകവിയുടെ ദുഹിതൃസ്ഥാനത്തിന് അവകാശമുണ്ട്.

"നീലവലാഹകജാലനെറിക്കും ബാലശിലീമുഖമാലതനിക്കും
മാലകതാരിൽ വളത്തുവിളഞ്ഞൊരു മേളുമുലാവിന നീലിമകൊണ്ടേ
നിഖിലദിഗന്തം മുഴകിച്ചീട്ടും കുചഭരലോലേ കരുണതരുലേ".

ഇത്യാദി ഭാഗങ്ങളും നോക്കുക. പാവ്വതീപാണിഗ്രഹണം ആദ്യവൃത്തം ശ്രീമൂലം മലയാളഭാഷാഗ്രന്ഥാവലിയിൽ മന്യ-ാംഅങ്കമായി പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തീട്ടുണ്ട്. * അതിലേയും ഭാഷാചംപുക്കളിലേയും ഭാഷയൊന്നുതന്നെ. പാവ്വതിയുടെ തപസ്സ് വർണ്ണിക്കുന്ന ചതുർത്ഥവൃത്തം വിശിഷ്യ മനോഹരമാകുന്നു.

"ചുരുണ്ടനീണ്ടിരുണ്ടലർമാലാമണം പെരുകും പൂങ്കുഴൽ പിരിച്ചുടൻ
പരിചിൽത്തീർത്തൊരു ജടകൊണ്ടീശപരി പെരികെശ്ശോഭിച്ചാളരശംപോ
തിരളും കോമപ്പട്ടകലെ വീർത്തുടൻ തിരുവരതന്നിലഴകോടേ
പരുഷം വല്ലുലമെടുത്തുചാത്തീട്ട പെരികെശ്ശോഭിച്ചാളുരശംപോ".

മുതലായ ഭാഗങ്ങളും കവിയുടെ കൃതഹസ്തതയ്ക്ക് സാക്ഷ്യം വഹിക്കുന്നു. എന്നാലും കുമാരസംഭവത്തിലെ ആശയങ്ങളും ഒട്ടധികം പരാവർത്തനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന ഈ കൃതി മഴമങ്ങലത്തിനേറ്റതെന്ന് സമ്മതിക്കുവാൻ തോന്നുന്നില്ല.

'സ്മാർത്തപ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനി' കേരളത്തിലെ വൈദികക്രിയകളെ സംബന്ധിച്ചുള്ള ഒരത്യുൽകൃഷ്ടമായ പ്രമാണഗ്രന്ഥമാകുന്നു.

"ബോധായനഞ്ച മനുഭാഭിനാശ്വലായനമേവ ച
പ്രണമ്യ ക്രിയതേ സ്മാർത്തപ്രായശ്ചിത്തവിമർശിനീ".

എന്ന മങ്ങലാചരണത്തോടുകൂടി ആരംഭിക്കുന്ന ആ ഗ്രന്ഥം അഞ്ചു പടലങ്ങളംകൊണ്ടവസാനിക്കുന്നു. അതിന് കുഴിക്കാട്ട് ഭട്ടതിരിയുടെ ഒരു ഭാഷാവ്യാഖ്യാനവും കണ്ടിട്ടുണ്ട്. വിമർശിനിയുടെ മാഹാത്മ്യം സുവ്വിദിതമാകയാൽ അതിനെപ്പറ്റി ഇവിടെ ഒന്നും പ്രസ്താവിക്കേണ്ട ആവശ്യമില്ല. അച്ഛമങ്ങലപ്രശ്നം മഴമങ്ങലം നാരായണൻനമ്പൂരിയുടെ ജ്യോതിഷകൃതികളിൽ ഒന്നാണെന്ന് ചിലർ പറയുന്നു.

"ജയതി ദേവാൻ ഗജാസ്യോ യൽകർണ്ണവ്യജനമാരുതാ ഭജതാം
യാന്തോ വ്യസനാനി ഹരന്ത്യായാന്തശ്ചാപ്പയന്ത്യഭീഷ്ടാനി.

---

* ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ ആദ്യഭാഗങ്ങളും കാവ്യമഞ്ജരിയിൽ ആദ്യമായി അച്ചടിപ്പിച്ചത് ഈ ഉപന്യാസകാരനാണ്.

സത്യജ്ഞാനപരബ്രഹ്മജ്യോതിരാനന്ദരൂപിണീം
നൌമി സർവ്വോത്തരാമാത്തപ്രശ്നമാലാം സരസ്വതീം.
സത്യജ്ഞാനപ്രബോധേഷ്ടദേശകാലപ്രബോധിനേ
നമഃശ്രീഹരവേ സാക്ഷാൽ പരമേശപരമൂർത്തയേ".

ഈ പദ്യങ്ങളും ആ കൃതിയുടെ ആരംഭത്തിലുള്ളവയാണ്. എന്റെ ഊഹം ശരിയാണെങ്കിൽ നാരായണനും വാഴമാവേലിയുടെ ശിഷ്യത്വം ലഭിച്ചിരിക്കണമെന്ന് ഒടുവിലത്തെ പദ്യത്തിൽനിന്ന് സിദ്ധിക്കുന്നു. താഴെ കാണുന്ന പദ്യങ്ങളും ആ ഗ്രന്ഥത്തിലുള്ളവതന്നെ.

"യേഷാമാത്മനി ശർസംസ്കൃതിമുഖൈർമ്മൌഞ്ജിനിബദ്ധാശകൈഃ
പൂതൈഃ കർമ്മഭിരത്ര ഭാതി വിധിവൽ ബ്രഹ്മപ്രതിഷ്ഠാപിതം
സ്രൌതസ്മാർത്തസമസ്തകർമ്മസതതാനുഷ്ഠാനനിഷ്ഠാത്മന
സ്താനേതാൻ പ്രണമാമി ഭൂമിവിബുധാനിഷ്ടാർത്ഥകല്പദ്രുമാൻ.
വിധാത്രാലിഖിതാ യാസൌ ലലാടേക്ഷരമാലികാ
ദൈവജ്ഞസ്യാം പഠേദ്യുക്തം ഹോരാനിർമ്മലചക്ഷുഷാ.
ആദേശവിധാനമിദം പാരമ്പര്യക്രമാഗതം ജ്ഞാനം
അച്യുഷ്ടമങ്ഗലാഖ്യം വിലിഖ്യതേ ഗുരുകൃപാവലംബേന".

നാരായണകൃതമായ ഉപരാശക്രിയാക്രമം എന്ന മറെറാരു ജ്യോതിഷഗ്രന്ഥവും കാണുന്നുണ്ട്.

"ഗുരുപാദാംബുജധ്യാനസുധാന്തഃകരണേന വൈ
നാരായണേന രചിത ഉപരാശക്രിയാക്രമഃ".

എന്നാണ് അതിന്റെ അവസാനശ്ലോകം. മഴമങ്ങലം രണ്ടാംപാദത്തിൽ പാദപൂരണത്തിന് വേണ്ടി 'വൈ' എന്ന് ചേർക്കുന്നതല്ലാത്തതിനാൽ ആ ഗ്രന്ഥം അദ്ദേഹത്തിന്റേതുതന്നെയോ എന്ന് സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ഏതായാലും കേരളത്തിലെ ഒരു വൈദികവിദ്വാൻ എന്നും മഹാകവി എന്നും ഉള്ള നിലയിൽ മഴമങ്ങലം നാരായണൻനമ്പൂരിക്ക് സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള പ്രശസ്തി മഹനീയമാകുന്നു. കൊല്ലം ൧൦ മുതൽ ൭൦ വരെ ജീവിച്ചിരുന്നതായി വിചാരിക്കേണ്ട ആ മഹാനുഭാവൻ കൊല്ലം ൯൫-ൽ ജനിച്ച മേല്പുത്തൂർ നാരായണഭട്ടതിരിക്ക് ഒരാരാധ്യനായ മാർഗ്ഗദർശിയായിത്തീർന്നതിൽ അത്ഭുതപ്പെടുവാനില്ല. 'കൊടിവിരഹം' മേല്പുത്തൂരിന്റെ കൃതിതന്നെയെന്നും അത് അതിനു മുൻപുതന്നെയുള്ള 'കൊടിയവിരഹം' പരിഷ്കരിച്ചെഴുതിയതാണെന്നുമുള്ള ഐതിഹ്യം ഞാൻ ഏകദേശം ൪൫ വർഷങ്ങൾക്ക് മുൻപ് എന്റെ ഗുരുനാഥൻ ലക്ഷ്മീപുരത്ത് രവിവർമ്മമഹാകവിയുടെ വാക്കുകളിൽനിന്ന് ധരിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്; രണ്ടും ഒരു കവിയുടേതാണെന്നുള്ള അഭിപ്രായം ആദരണീയമായിത്തോന്നുന്നില്ല. ഒരു പഴയ 'കൊടിവിരഹം' ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ അവസാനത്തിൽ

"മൂഢവീകാസരസൈഃ പരം സുമനസാം മത്തപ്രമോദൈഃ പദൈഃ
പദ്മാന്യദ്രിസുതാപദാംബുജയുഗം ചിത്തേന നിധ്യായതാ
കേനാപി ഗ്രഥിതാന്യമൂനി വിഭുഷോ ഭ്രച്ചക്രവാചസ്പതേ
വ്വാചാ സോമസുതോ വിഭീതകവിഹാരാഖ്യസ്യ മഖ്യാത്മനഃ".

എന്നൊരു പദ്യം ഞാൻ വായിച്ചിട്ടുണ്ട്. വിഭീതകവിഹാരം (താന്നിപ്പള്ളി) എന്ന ഇല്ലത്തിലെ വിദ്വാനായ ചോമാതിരിയുടെ അപേക്ഷയനുസരിച്ച് രചിച്ച ഒരു കൃതിയാണ് 'കൊടിവിരഹം' എന്ന് ഈ പദ്യത്തിൽനിന്ന് വ്യക്തമാകുന്നു. ഉത്തരകുഞ്ചുദേവതിയുടെ ക്ഷേത്രമാണ് മഴമങ്ങലം; മൂക്കോലയ്ക്കൽ ഭഗവതിയുടെ ക്ഷേത്രമാണ് മേല്പത്തൂർ. തന്നിമിത്തം "അദ്രിസുതാപദാംബുജയുഗം ചിത്തേന നിധ്യായതാ" എന്ന വിശേഷണത്തിൽനിന്ന് പ്രത്യേകമായി യാതൊരനുമാനത്തിനുമവകാശമില്ല. 'കൊടിയവിരഹം' സംസ്കൃതീകരിച്ചതാണ് 'കൊടിവിരഹം' എന്ന പദം എന്ന് ഞാൻ മുൻപുതന്നെ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. 'കോടി' എന്ന് അക്കാലത്ത് സ്ത്രീകൾക്ക് പേരുണ്ടായിരുന്നതായി മന്ത്രാങ്കം ക്രമദീപികയിൽനിന്നും മറ്റും വെളിവാകുന്നുണ്ട്. പക്ഷെ ഇവിടെ 'കോടി' സ്ത്രീനാമധേയമാണെങ്കിൽ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പേർ 'കോടിവിരഹം' എന്ന് വരുന്നതാണ് സ്വാഭാവികം.

നൈഷധചംപുവിലെ

"സാ കാന്തിർവ്വചസാഞ്ച സാ മധുരിമാ ഗാത്രേഷു തന്മാർദ്ദവം
സാ ബിംബാധരമാധുരീ സ സുരഭിർഗ്ഗന്ധോ ഘനേ കൈശികേ
ഇത്ഥം തൌ കുതുകേന സന്തതമുഭൌ സഞ്ചിന്തയന്തൌ ഗുണാ
നന്യോന്യസ്യ ഹൃദി സ്ഥിതാവഭവതാമന്യൂനരാഗോദയൌ".

എന്നും

"ത്വാം ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാ നിപീയ മനസാ ധ്യായൻ പുരഃ കല്പയൻ
നിദ്രാച്ഛേദനിതാന്തരകൃതനയനസ്സഞ്ജാതകായ്യോനഹം
നിന്ദാമിന്ദുമരന്ദചന്ദനസരോമന്ദാനിലാദൌ വഹ
ന്നമ്മാദേ പതിതോസ്മി സാമ്പ്രതമനേനാനേഹസാപ്പീയസാ".

എന്നുമുള്ള പദ്യങ്ങളും മേല്പത്തൂരിന്റെ ഭാരതചംപുവിൽ സത്യവതീസ്വയംവരഘട്ടത്തിൽ

"തദ്വക്ത്രം തരളേക്ഷണാഞ്ചലമിദം മന്ദാക്ഷമുദ്ധസ്മരം
തദ്വക്ഷോജയുഗം തദാതപവികസത്താരുണ്യധന്യോദയം
സാ കാന്തിർല്ലതേന്ദ്രനീലസുഭഗാ സാ സൌരഭീ ദുർല്ലഭാ
സാ സാ സേത്യവേത്തഭീയഹൃദയം കൈവർത്തകന്യാമയം".

എന്നും

"സങ്കല്പൈസ്സുരസീരുഹായതദൃശം പശ്യൻ പുരഃ പ്രേയസീം
നിദ്രാച്ഛേദനിതാന്തരകൃതനയനഃ കാര്യം പ്രപന്നോനഹം

നിന്ദാമിന്ദുമരന്ദചന്ദനസരോമന്ദാനിലാദ്യൈ വഹൻ
ഖിന്നാനോ നൃപതിർന്നിനൈസ്സ്വിചതുരൈരന്യാദൃശോഭ്രേസെയൗ".

എന്നും യഥാക്രമം അടുത്തടുത്തുതന്നെ രൂപഭേദത്തോടുകൂടി ഉദ്ധൃതങ്ങളായിക്കാണുന്നു. മേല്പുത്തൂരിനുപോലും ഇത്തരത്തിൽ ഉപജീവ്യമായി തോന്നിയ നൈഷധചംപുവിന്റെ ഗുണപൌഷ്കല്യത്തെപ്പറ്റി കേവലം കൃശമതികളായ അസ്മാദൃശന്മാർ എന്താണുപന്യസിക്കുവാനുള്ളത്. കേരളവും കൈരളിയും ഉള്ള കാലത്തോളം ആ കാവ്യരത്നത്തിന്റെ അനഘതയ്ക്ക് യാതൊരു കുറവും വരുന്നതല്ല.

എന്റെ സ്നേഹിതൻ ശ്രീമാൻ പാട്ടത്തിൽ പദ്മനാഭമേനോന്റെ ഏതദ്വിഷയകമായ സഭ്യവ്യവസായത്തിന് വീണ്ടും വീണ്ടും ധന്യവാദം ചെയ്തുകൊണ്ടും ഈ ഉത്സാഹശീലനായ യുവാവിന് കാലാന്തരത്തിൽ ഇനിയും അനേകം വിപുലങ്ങളും വിശിഷ്ടങ്ങളുമായ വ്യാഖ്യാനഗ്രന്ഥങ്ങളെഴുതി 'കേരളത്തിലെ അഭിനവപൂണ്ടസരസ്വതി' എന്ന സ്പൃഹണീയമായ ബിരുദം സമ്പാദിക്കുവാൻ യോഗമുണ്ടാകട്ടെ എന്ന് പ്രാർത്ഥിച്ചുകൊണ്ടും ഞാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രാഞ്ജലിക്ക് അനന്യസാധാരണമല്ലെന്നഭിമാനിക്കുന്ന ഈ ആമുഖോപന്യാസം ഇവിടെ അവസാനിപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

"വീതാസൂയൈർവ്വിപശ്ചിദ്ഭിസ്സാധുശോധിതരീതയഃ
അസമ്പ്രാപ്തഖലശ്രോത്രാഃ സന്തു കാവ്യകൃതാം ഗിരഃ".

എന്ന് മഴമങ്ങലം നമ്പൂരി ഓണത്തിലും

"രസയതു സുമനോഗണാഃ പ്രകാമം പിതൃനതൃനാം വദനൈരുദ്ഗിതാനി
കവിഭിരുപഹൃതാനി ദിവ്യജിവൈരതിസരസാനി ഹവീംഷി വങ്മയാനി".

എന്ന് പൂണ്ടസരസ്വതി കമലിനീരാജഹംസം നാടകത്തിലും ചെയ്യുന്ന പ്രാർത്ഥനകളും ശ്രീമാൻ പദ്മനാഭമേനോന്റെ പ്രാഞ്ജലിയുടെ വിഷയത്തിലും ഫലിച്ചു കാണുവാൻ സവ്യഗ്രയായ സരസ്വതീദേവിയോട് വിനയപൂർസ്സരം ഒരുഭ്യർത്ഥനകൂടി ചെയ്തുകൊള്ളട്ടെ.

രാമായണം, നൈഷധം മുതലായ മോഷാചംപുക്കളും വാസ്തവത്തിൽ കൈരളീദേവിയുടെ കണ്ണാലങ്കാരമായ വാടാമലർമാലയിലെ ചമ്പകപ്പൂക്കളാകുന്നു. അവയുടെ പരിമളം ആഘ്രാണിക്കുവാൻ ആധുനികന്മാരിൽ ചിലർക്ക് ശക്തിയില്ലെങ്കിൽ അത് അവയ്ക്ക് ഒരു ദൂഷണമാകയില്ല. അധികാരിഭാവം സമ്പാദിച്ചവർ അവയെ സമീപിച്ച് ലോകോത്തരമായ ആനന്ദം അനുഭവിച്ചുകൊള്ളും. അതുതന്നെയാണ് അവയുടെ ചാരിതാർത്ഥ്യം.

തിരുവനന്തപുരം,
൧൧൯൦ കുംഭമാസം ൨൪-ാംനു.

II.

(വടക്കുംക്കൂർ രാജരാജവർമ്മരാജാ.)

കേരളീയർക്ക് സുപ്രസിദ്ധനായ ഒരു മഹാപുരുഷനാകുന്നു പ്രസിദ്ധനായ മഹിഷമങ്ഗലം നമ്പൂരി. സൽഗ്രന്ഥങ്ങളെ വിരചിച്ചു് ദൈവ്വാണിയുടേയും കൈരളിയുടേയും സൌഭാഗ്യം വർദ്ധിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള മഹാകവികളുടെ ഗണനയിൽ 'കനിഷ്ഠികാധിഷ്ഠിത'മല്ലെങ്കിലും പ്രാധാന്യം ഏറിയ ഒന്നാണ് മഹിഷമങ്ഗലത്തിന്റെ നാമധേയം. രസികാഗ്രേസരനായ കവി ഗംഭീരനായ ശാസ്ത്രകാരൻ പ്രാമാണികനായ ആചാര്യൻ എന്നിങ്ങിനെ പല നിലകളിലും മഹിഷമങ്ഗലം കേരളീയരുടെ ബഹുമതിയ്ക്കു് അഹനായിബ്ഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ കവിവര്യൻ യഥാക്രമം സംസ്കൃതത്തിലും ഭാഷയിലും നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ള ഭാണവും ചംപുവും സഹൃദയന്മാരായ പണ്ഡിതന്മാർക്ക് പരിചിതങ്ങളാകുന്നു. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അപ്രതിമമായ ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രപാണ്ഡിത്യത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്ന ഒരു മഹാഗ്രന്ഥമാകുന്നു ബാലശങ്കരം. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന് പൂർണ്ണമായ സൂര്യകരസ്പർശഭാഗ്യം ലഭിയ്ക്കുമ്പോഴാം അതിനെ ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാർ ഒരു വിശിഷ്ടനിധിയായി ഗണിയ്ക്കുമെന്നതിന് യാതൊരു സംശയവും ഇല്ല. മുദ്രണം ചെയ്തു് പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതിന് മുൻപുതന്നെ കേരളത്തിൽ വിപുലമായ പ്രചാരത്തെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു ഗ്രന്ഥമാകുന്നു 'മഹിഷമങ്ഗലാശൌചം'. ഇത് അശൌചവിഷയത്തിൽ ഇന്നും കേരളീയരുടെ പരമമായ ഒരു പ്രമാണഗ്രന്ഥമായി പരിലസിയ്ക്കുന്നു. ഇതിലെ വിധികളെ വൈദികന്മാർ അപ്രതിഷേദ്ധ്യങ്ങളായിത്തന്നെ ഗണിച്ചുവരുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന് സംസ്കൃതത്തിലും ഭാഷയിലും പല വ്യാഖ്യാനങ്ങളും ഉള്ളതായിക്കണ്ടിട്ടുണ്ട്. (ഇപ്രകാരം പല നിലകളിലും നമുക്ക് സുപരിചിതനായിബ്ഭവിച്ചിരിയ്ക്കുന്ന മഹിഷമങ്ഗലം നമ്പൂരി കൈരളീദേവിയുടെ വിഗ്രഹത്തിൽ ചാർത്തിയിട്ടുള്ള ഒരു കമനീയമായ തപനീയാഭരണമാകുന്നു നൈഷധചംപു.)

(ഭാഷാപ്രണയികളുടെ ഇടയിൽ ഈ മഹനീയമായ പ്രബന്ധത്തിന്റെ പേരു കേൾക്കാത്തവർ അധികംപേർ ഉണ്ടായിരിയ്ക്കുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. എന്നാൽ ഈ ചംപുകാവ്യം വായിക്കുന്നതിനും ഇതിന്റെ സാരസ്യം പൂർണ്ണമായി അനുഭവിയ്ക്കുന്നതിനും ഭാഗ്യം ലഭിച്ചിട്ടുള്ള സഹൃദയന്മാരുടെ സങ്ഖ്യ ചെറിയതാകുന്നു. ഈ കാവ്യം വേണ്ടവിധം ഭങ്ഗിയായി മുദ്രണം ചെയ്തു് പ്രകാശിപ്പിച്ചിട്ടില്ലെന്നുള്ളതുതന്നെയാണ് അതിന് പ്രധാനകാരണം. ഭാഷയിൽ നൈഷധീയചരിതത്തെ അധികരിച്ച് പല കൃതികളും പൂർവ്വകാലത്ത് ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്. അവയിൽ ഒരു ചംപു, മൂന്നു ആട്ടക്കഥകൾ, ഒരു തുള്ളൽ, ഒരു കിളിപ്പാട്ട് ഇവയുടെ പേരുകൾ പ്രാധാന്യേന ഗണിക്കപ്പെടണം. ഗുണപൌഷ്കല്യംകൊണ്ട് സുപ്രധാനമിവയിൽ മുന്നിട്ടുനില്ക്കുന്നത് മഹിഷമങ്ഗലത്തിന്റെ ചംപുവും ഉണ്ണായിവാരി

യുടെ കഥകളിയും ആകുന്നു. ഈ രണ്ടു കൃതികളേയും പരിശോധിച്ചുനോക്കുന്നതായാൽ കഥകളിയേക്കാൾ ഒരു പടി മേന്മ ചംപുവിന് കൂടിനില്ക്കുന്നില്ലയോ എന്ന് സഹൃദയന്മാക്ക് ശങ്ക തോന്നുന്നതാണ്. അതുകൊണ്ടു സാഹിത്യവൈഭവത്തിന്റെ തികവ് നൈഷധചംപുവിന് ഉണ്ടെന്നുള്ളത് സഹൃദയന്മാർ തലകുലുക്കി സമ്മതിയ്ക്കാതെയിരിയ്ക്കയില്ല. കവി രസികനും പണ്ഡിതനും ആയ ഒരു നമ്പൂരി, പ്രബന്ധം 'കവിമാർഗ്ഗാട്ട'കാരിക്ക് സുഖകരമായ ചംപുവിന്റെ രീതിയിൽ ഉള്ളത്, വാഗ്വിഭൂതി 'മധുരമധുരഭാഷാസംസ്കൃതാന്യോന്യസമേളനം'കൊണ്ട് 'സുരഭില', കലിഹരവും നൈഷധീയവും ആയ ചരിതം, ഇവയെല്ലാം ഒരുമിച്ചു യോജിച്ചാൽ അവിടെ ഉണ്ടാകുന്ന സൌഭാഗ്യവിശേഷമാണ് നൈഷധചംപുവിൽ അനുഭാദശിഖം പരിലസിയ്ക്കുന്നതെന്ന് പറഞ്ഞാൽ ഈ കാവ്യത്തിന്റെ ആസ്വാദ്യത ഏറെക്കുറെ ഊഹിക്കുവാൻ കഴിയും. മഹിഷമങ്ഗലം നമ്പൂരി ഉണ്ണായിവാരിയർ എന്ന് രണ്ടു ശ്രീഹർഷന്മാരാണ് കേരളസാഹിത്യത്തിന് അലങ്കാരഭൂതന്മാരായി ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത്. 'കവിരാജരാജമകുടാലങ്കാരഹീര'മായ ശ്രീഹർഷന് സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിൽ നൈഷധീയചരിതത്തിന്റെ കർതൃത്വംകൊണ്ട് സമ്പാദിയ്ക്കുവാൻ സാധിച്ച അക്ഷയമായ യശോവിലാസം നമ്മുടെ കേരളശ്രീഹർഷന്മാക്ക് ഭാഷാസാഹിത്യത്തിൽ ലഭിയ്ക്കുവാൻ അവകാശം ഉണ്ടെന്നുള്ളതിന് യാതൊരു സംശയവുമില്ല. 'ശ്രുത്യാരാദുപകുർവ്വതീകൃതദധഗ്രന്ഥി'കളായ സജ്ജനങ്ങൾക്കല്ലാതെ 'കാവ്യരസോന്മിമജ്ജനസുഖ'മനുഭവം സിദ്ധിയ്ക്കുമാകാത്തക്കവിധമുള്ള പ്രൌഢതയും ഗാംഭീര്യവും ഈ മൂന്നു മഹാപ്രബന്ധങ്ങൾക്കും ഉണ്ടെന്നുള്ളത് വിസ്മരിക്കാവുന്നതല്ല. നാരായണൻ ശ്രീധരൻ മല്ലിനാഥൻ മുതലായവർ അപ്രധൃഷ്യമായ നൈഷധീയചരിതത്തേയും പണ്ഡിതരാജരാജനായ രാജരാജവർമ്മകോയിത്തമ്പുരാൻ ഗഹനമായ നളചരിതം ആട്ടക്കഥയേയും ഹൃദയങ്ഗമങ്ങളായ വ്യാഖ്യാനങ്ങളെക്കൊണ്ട് അഭിഗമ്യവും അനുഗ്രഹീതവും ആക്കിച്ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളത് എല്ലാവർക്കും അറിയാവുന്ന വസ്തുതയാണല്ലൊ. എന്നാൽ നമ്മുടെ നൈഷധചംപുവിന് ഒരു നാരായണനേയോ ശ്രീധരനേയോ ലഭിയ്ക്കുന്നതിന് ഇതുവരെയും കാലവിളംബം വേണ്ടിവന്നു. വിശുദ്ധമായ പാഠത്തോടും വിശിഷ്ടമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനത്തോടുംകൂടി പ്രകാശിതമാകുവാനുള്ള ഭാഗ്യം ഇപ്പോളെങ്കിലും ഈ പ്രബന്ധരത്നത്തിന് ലഭിച്ചുവല്ലോ എന്ന് വിചാരിച്ച് ഭാഷാപ്രണയികളും അനുമോദിക്കേണ്ടതാകുന്നു. ഭാഷാഭിമാനികൾക്ക് ദീർഘകാലമായിട്ടുണ്ടായിരുന്ന ഒരു അഭിലാഷമാണ് ഇന്ന് 'പ്രാഞ്ജലി'കർത്താവ് സാധിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതെന്ന് കൃതജ്ഞതയോടുകൂടി പ്രസ്താവിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

(ഭാഷാസാഹിത്യത്തിൽ ചംപുപ്രബന്ധങ്ങൾ അത്യുന്നതമായ ഒരു സ്ഥാനത്തെയാണ് അഹിക്കുന്നതെന്നുള്ള വാസ്തവം പണ്ഡിതന്മാർ ചുരുക്കം ചിലർ തെളിയിച്ചുകഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്; എങ്കിലും നവീനന്മാരായ പല പണ്ഡിതന്മാക്കും അവയോട് നല്ല തൃപ്തിയും ബഹുമതിയും ഇല്ലാതെയിരിയ്ക്കുന്നു. ചംപുകാവ്യങ്ങളെ

പോരിന് വിളിയ്ക്കുന്ന നൂതനവിദ്വാന്മാരേയും നമുക്ക് കാണുവാൻ കഴിയും. ചംപുക്കളും പുതിയ വിദ്വാന്മാരും തമ്മിൽ ഇപ്രകാരം അകന്നു പിണങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു കൂടുന്നതിനുള്ള കാരണം വ്യക്തമാകുന്നു. സംസ്കൃതപദപ്രചുരതകൊണ്ട് ചംപു കാവ്യങ്ങൾ ദുർഗ്രങ്ങളായിരിക്കുന്നു; നവീനവിദ്വാന്മാർ സംസ്കൃതപരിചയം കുറയുന്നവരും; ഈ രണ്ടു കാരണങ്ങളുടേയും ചേർച്ചയിൽനിന്നാണ് ചംപുക്കളെ സംബന്ധിച്ചുള്ള എതിരഭിപ്രായത്തിന്റെ ഉല്പത്തി. ഉത്തമങ്ങളായ വ്യാഖ്യാനങ്ങൾ ഉണ്ടെങ്കിൽ ഈ രണ്ടു കൂട്ടരും തമ്മിൽ ഉള്ള 'വ്യവഹാരം' രാജിയാക്കി ഇവരെ ഇണക്കിക്കൊണ്ടുപോകുവാൻ ക്ലേശമില്ല. പണ്ഡിതന്മാർ അതിന് ശ്രമിക്കണം; എങ്കിൽ മാത്രമേ ഫലം ലഭിയ്ക്കുകയുള്ളൂ. പ്രകൃതത്തിൽ നൈഷധചംപുവിന്റെ ഈ വ്യാഖ്യാനം അത്യന്തം പ്രയോജനപ്പെട്ടുമെന്നുള്ളത് നമുക്ക് അനുഭവപ്പെട്ടുന്ന ഒരു വാസ്തവമാകുന്നു. സംസ്കൃതഭാഷാജ്ഞാനം ഇല്ലാത്ത ജനങ്ങൾക്കും ഈ 'പ്രാജ്ഞചീ'പാത്രത്തിൽകൂടി നൈഷധചംപുവിന്റെ സാരസ്യവിശേഷം പകർന്ന് പൂർണ്ണമായി ആസ്വദിക്കാവുന്നതാണ്.

ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ഭാഷയിലെ വ്യാഖ്യാനപ്രസ്ഥാനത്തെക്കുറിച്ചുകൂടി രണ്ടു വാക്ക് പറയേണ്ടതായിട്ടുണ്ട്. പൂർവ്വകാലത്ത് ഭാഷയിൽ അസംഖ്യം വ്യാഖ്യാനഗ്രന്ഥങ്ങൾ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെന്ന് കാണുവാൻ കഴിയും. അവ അധികവും സംസ്കൃതഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ വ്യാഖ്യാനങ്ങളാകുന്നു. സംസ്കൃതത്തിലുള്ള വിവിധങ്ങളായ ശാസ്ത്രഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ പലതിനും നമുക്ക് ഭാഷയിൽ വിശിഷ്ടങ്ങളായ വ്യാഖ്യാനങ്ങൾ ലഭിച്ചിട്ടുണ്ട്. വ്യാഖ്യാനപ്രസ്ഥാനത്തിൽകൂടി പൂർവ്വപണ്ഡിതന്മാർ തീക്ഷ്ണവും വിപുലവും ആയ പരിശ്രമം ചെയ്തിട്ടുണ്ടെന്നുള്ള വാസ്തവം അല്പവും വിസ്മരിക്കാവുന്നതല്ല. വ്യാഖ്യാനിക്കപ്പെടേണ്ടവയായ ഗംഭീരഗ്രന്ഥങ്ങൾ ഭാഷയിൽ മുൻകാലത്തുതന്നെ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും അവയിൽ പൂർവ്വപണ്ഡിതന്മാരുടെ ദൃഷ്ടി പതിഞ്ഞുകാണുന്നില്ല. 'അവ ഭാഷയല്ലേ' എന്ന വിചാരം അവർക്കുണ്ടായിരുന്നതായിരിക്കണം അതിന് കാരണം. ഒരു ഭാഷാഗ്രന്ഥം എത്രമാത്രം സംസ്കൃതപ്രചുരമാണെങ്കിലും അതിനെ 'ഭാഷ'യായിട്ടേ പൂർവ്വന്മാർ വിചാരിച്ചിരുന്നുള്ളൂ. ഭാഷാഗ്രന്ഥങ്ങൾക്ക് വ്യാഖ്യാനം നിർമ്മിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ പൂർവ്വവിദ്വാന്മാർ ശ്രദ്ധിക്കാതെയിരുന്നതിന് വേറേയും ഒരു പ്രബലകാരണമുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നു. മുൻകാലത്ത് സംസ്കൃതവിദ്യാഭ്യാസത്തിന് ജനങ്ങളുടെയിടയിൽ സാമാന്യേന പ്രചാരം ഉണ്ടായിരുന്നു. അതുകൊണ്ട് സംസ്കൃതപ്രചുരങ്ങളാണെങ്കിലും സാധാരണ കാവ്യം വായിച്ച് രസിക്കുവാൻ അവർക്ക് തീക്ഷ്ണമായ ക്ലേശം നേരിട്ടിരുന്നില്ല. ഇന്ന് നമ്മുടെ നാട്ടിൽനിന്ന് സംസ്കൃതവിദ്യാഭ്യാസം ഭയനീയമായ വിധത്തിൽ നിഷ്കാസിതമായിരിയ്ക്കുന്നു. പണ്ട് സാധാരണജനങ്ങൾ ഉപയോഗിച്ചുവന്നിരുന്ന കാര്യങ്ങൾ നവീനപണ്ഡിതന്മാർക്ക് ഭയങ്കരങ്ങളായിത്തോന്നുന്നതിന് വേറെയൊരു കാരണവും കാണുന്നില്ല. പൂർവ്വന്മാർ കാണിച്ചിരുന്ന അശ്രദ്ധയുടെ കാരണം എന്തുതന്നെയായിരുന്നാലും, ഇന്ന് നമുക്ക് പല ഗംഭീര

UNIVERSITY LIBRARY
28 DEC 1955

ഗ്രന്ഥങ്ങൾക്കും വ്യാഖ്യാനങ്ങളും ഉണ്ടാകേണ്ടത് ഭാഷാഭിവൃദ്ധിയ്ക്ക് അത്യാവശ്യമാണെന്നുള്ള വസ്തുത മറച്ചുവയ്ക്കുവാനുദ്ദേശമല്ല. പൂർവ്വഗ്രന്ഥങ്ങളിൽനിന്ന് സംസ്കൃത പദങ്ങളെ എല്ലാം നീക്കം ചെയ്ത്, ഇന്നത്തെ ജനങ്ങളുടെ രുചിയ്ക്കും വൈദുഷ്യത്തിനും യോജിക്കുന്ന വിധം അവയെ 'പച്ചമലയാളീകരി'ക്കുന്ന കായ്ക്കും സാധിച്ചാൽത്തന്നെയും അത് നിഷ്ഫലമായ ഒരു മൂഢവ്യവസായമായിരിക്കും. സംസ്കൃത വിദ്യാഭ്യാസത്തിന് നാട്ടിൽ വേണ്ടതുപോലെ പ്രചാരം ഉണ്ടാക്കി ജനസമുദായ സംസ്കാരത്തെ അതിന്റെ സജീവവും സുന്ദരവും ആയ പൂർണ്ണസ്ഥിതിയെ പ്രാപിപ്പിക്കുക എന്ന കായ്ക്കും ഏതുമാത്രം സ്പൃഹണീയമാണെങ്കിലും ഇന്നത്തെ നിലയ്ക്ക് അത്യന്തം അസാദ്ധ്യംതന്നെ എന്നും വന്നിരിയ്ക്കുന്നു. സംസ്കൃതപ്രചുരങ്ങളായ പൂർവ്വകാവ്യങ്ങളേയും നൂതനവിഭാഗാരേയും നമുക്ക് യോജിപ്പിക്കാതിരിയ്ക്കുവാനും നിവൃത്തിയില്ല. ഈ പ്രകൃതത്തിൽ വ്യാഖ്യാനപ്രസ്ഥാനത്തിന്റെ അഭിവൃദ്ധിതന്നെ ശരണീകരണീയമായിരിക്കുന്നു. സൽഗ്രന്ഥങ്ങൾക്ക് ഹൃദയങ്ഗമങ്ങളായ വ്യാഖ്യാനങ്ങളും ഉണ്ടായി വർദ്ധിക്കുന്തോറും, ഇന്നത്തെ സാമാന്യജനങ്ങൾക്ക് അവയോടുള്ള അരുചിയും വൈരസ്യവും കുറഞ്ഞുവരുമെന്നതിന് യാതൊരു സംശയവുമില്ല.

ഭാഷാഗ്രന്ഥങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളവും നമ്മുടെ വ്യാഖ്യാനപ്രസ്ഥാനം അധികം കൃശമായിരിയ്ക്കുന്നു. ഉത്തമങ്ങളായ വ്യാഖ്യാനമാതൃകകളും ഉണ്ടാകേണ്ടതായിട്ടാണ് ഇരിയ്ക്കുന്നത്. നമ്മുടെ പ്രാചീനങ്ങളായ ഭാഷാഗ്രന്ഥങ്ങൾക്ക് മിക്കവാറും എല്ലാത്തിനുംതന്നെ വ്യാഖ്യാനം ഉണ്ടാകേണ്ടത് അത്യാവശ്യമാകുന്നു. കൃഷ്ണഗാഥാദികളിലുള്ളതുപോലുള്ള വ്യാഖ്യാനം ആവശ്യമില്ലെന്ന് പ്രഥമദൃഷ്ടിയിൽ തോന്നിയേക്കാം. എന്നാൽ അവയിലെ ഭാവചാതുര്യം മുഴുവനും ആസ്വദിച്ച് രസിയ്ക്കുന്നതിന് വ്യാഖ്യാനം ഉണ്ടെങ്കിൽ മാത്രമേ സാധാരണക്കാർക്ക് സാധിയ്ക്കുകയുള്ളൂ. എഴുത്തച്ഛൻ പുനം ഉണ്ണായിവാരിയർ കോട്ടയത്തുരാജാവ് മുതലായ പ്രൌഢമഹാകവികളുടെ കൃതികൾക്ക് വ്യാഖ്യാനസഹായം എത്രമാത്രം ആവശ്യമുണ്ടെന്ന് പ്രത്യേകം പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ഇന്ന് പലരും ഈവക ഗ്രന്ഥങ്ങൾ വായിക്കുന്നത് വാനരന്മാർ സമുദ്രം ലംഘിച്ചതുപോലെയാകുന്നു. ആഴമേറിയ കാവ്യസാഗരങ്ങളിലെ ഭാവാർത്ഥരത്നങ്ങൾ പുറമേ പ്രകാശിക്കണമെങ്കിൽ വ്യാഖ്യാനമന്ഥരംകൊണ്ടുള്ള മഥനംതന്നെ വേണം. സംശയമില്ല.

ഇനി ഈ പ്രാഞ്ജലീവ്യാഖ്യാനത്തെപ്പറ്റി അല്പം പര്യാലോചിക്കാം. ഭാഷയിലെ വ്യാഖ്യാനപ്രസ്ഥാനത്തെ പോഷിപ്പിക്കുന്നതിനും പരിഷ്കരിക്കുന്നതിനും അത്യന്തം പ്രയോജനപ്പെടുന്ന ഒന്നാകുന്നു ഈ വ്യാഖ്യാനം. ഇത് നൂതനമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനരീതിയാണെന്നും പറയേണ്ടതുണ്ട്. പദങ്ങളുടെ അർത്ഥം കുറിയ്ക്കുന്നതോടുകൂടി, അതിനോട് ബന്ധമുള്ള വിവിധവിഷയങ്ങളുടെ സ്വഭാവം കഴിയുന്നതും പൂർണ്ണമായി വിവരിയ്ക്കുന്നതിൽ വ്യാഖ്യാതാവ് പ്രത്യേകം ദൃഷ്ടിവച്ചിട്ടുള്ളത് സർവ്വഥാ ഫലപ്രദമാകുന്നു എന്ന് പറയണം. ഇപ്രകാരം ചെയ്യുന്നതുകൊ

ണ്ട് വ്യാഖ്യാനം വിസ്തൃതമാകുന്നു എങ്കിലും തല്പബ്ധമാകുന്ന പ്രയോജനം അധികം വർദ്ധിക്കുന്നു എന്ന് പറയാതെ കഴിയുകയില്ല. വ്യാഖ്യാനത്തിൽ അനുപത്തിനാല് കലകളുടെ പേരും സ്വഭാവവും വിവരിച്ചിരിയ്ക്കുന്ന ഭാഗവും മറ്റും ഈ പ്രകൃതത്തിൽ ഉദാഹരിക്കപ്പെടാം. പദങ്ങളുടെ വ്യുല്പത്തിചിന്തനം, നവീനങ്ങളായ അഭിപ്രായങ്ങളുടെ പ്രകാശനം, ഗുണദോഷവിമർശനം മുതലായവയിലും വ്യാഖ്യാതാവ് നല്ല സാമർത്ഥ്യം പ്രകടിപ്പിച്ചിരിയ്ക്കുന്നു. അമരാഭികോശങ്ങളിൽ നിന്നും രഘുവംശാദികാവ്യങ്ങളിൽനിന്നും ആവശ്യംപോലെ പല ഭാഗങ്ങളും യാതൊരു ലോപവുമില്ലാതെ ഉദ്ധരിച്ചുചേർത്തിട്ടുള്ളത് വ്യാഖ്യാനംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോജനത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്.

കവി ദമയന്തിയുടെ രാജസഭാപ്രവേശത്തെ വർണ്ണിയ്ക്കുന്നത് സുദീപ്തവും ഗംഭീരവും ആയ ഒരു സംസ്കൃതശയ്യംകൊണ്ടാകുന്നു. ഈ ശയ്യത്തെ നൈഷധചമ്പുവിലെ ശയ്യങ്ങളുടെ മകുടമാണെന്ന് പറയാവുന്നതാണ്. ഭോജരാജാവ് ബാണൻ സുബന്ധു മുതലായ മഹാകവികളുടെ കൃതികളിൽ കാണുന്ന ഏതു ശയ്യത്തോടും കിടപിടിച്ചുനില്ക്കുന്നതിനുള്ള പ്രഭാവം ഈ ശയ്യത്തിന് ഉണ്ടെന്ന് പറയുന്നതിൽ യാതൊരു അത്യുക്തിയുമില്ല. (കവി അലങ്കാരങ്ങളും ഈ ശയ്യത്തിൽ കോരിവാരിവർഷിക്കുകയാണ് ചെയ്തിരിയ്ക്കുന്നത്.) ഈ പ്രൌഢശയ്യത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിൽ ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ കാണിച്ചിരിയ്ക്കുന്ന സാമർത്ഥ്യത്തെ പ്രത്യേകം ശ്ലാഘിച്ചില്ലെങ്കിൽ അതൊരു കൃതഘ്നതയായിഭവിക്കുന്നതാണ്. അസാധാരണമായ ശ്രമത്തെക്ഷ്ണ്യവും ക്ഷമാബലവും ഉള്ള തികഞ്ഞ പണ്ഡിതന്മാർക്കല്ലാതെ ഈ മാതിരി ശയ്യങ്ങൾക്ക് ഏതാദൃശവ്യാഖ്യാനങ്ങളും രചിയ്ക്കുവാൻ കഴിയുന്നതല്ല. ദീർഘദീർഘങ്ങളായ സമാസപദങ്ങളെ മുറിച്ചുമുറിച്ച് ലളിതമായ ഭാഷയിൽ അവയുടെ അർത്ഥം വിവരിച്ചിരിയ്ക്കുന്നത് ആക്കും മനസ്സിലാകത്തക്കരീതിയിലാണ്. മഹിഷമങ്ഗലം ഈ ശയ്യത്തിൽ നാനാമുഖമായി കാണിച്ചിരിയ്ക്കുന്ന കല്പനാപ്രഭാവങ്ങളുടെ മാധുര്യം ഈ വ്യാഖ്യാനത്തിൽനിന്ന് ഏതു അവ്യുല്പന്നനായ വായനക്കാരനും പൂർണ്ണമായി ആസ്വദിയ്ക്കുവാൻ കഴിയും. ('തനി സംസ്കൃതങ്ങ'ളായ പദ്യങ്ങളും ഈ ചമ്പുവിൽ ധാരാളം ഉണ്ട്. അവയുടെ വ്യാഖ്യാനവും പ്രത്യേകം അഭിനന്ദനീയമായിരിയ്ക്കുന്നു.

ശുദ്ധങ്ങളായ മാതൃകകളും കിട്ടിയില്ലെങ്കിൽ ഒരു പ്രാചീനഗ്രന്ഥം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതിന് ഉണ്ടാകുന്ന ക്ലേശം പറഞ്ഞറിയിക്കാവുന്നതല്ല. നൈഷധചമ്പുവിന്റെ ഒരു മാതൃക (താളിയോലഗ്രന്ഥം) കിട്ടുവാൻ ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ പല അന്വേഷണങ്ങളും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്; എന്നാൽ ആ ശ്രമം എല്ലാം

വിഫലമാകുകയാണ് ചെയ്തത്. ഇതു നിമിത്തം പാഠങ്ങളുടെ ശുദ്ധ്യശുദ്ധികളെ നിശ്ചയിക്കുന്ന വിഷയത്തിൽ വ്യാഖ്യാതാവിന് വളരെ ബുദ്ധിമുട്ട് അനുഭവിക്കേണ്ടതായിവന്നിട്ടുണ്ട്. ഒർല്ലഭം ചില സന്ദർഭങ്ങളിൽ പാഠങ്ങൾക്ക് ശുദ്ധി മതിയായിട്ടില്ലെന്നും കാണാവുന്നതാണ്. പാഠങ്ങളെ ശരിയാക്കി അവയ്ക്ക് യുക്തമായ വിധം അർത്ഥകല്പനം ചെയ്യുന്നതിന് മാതൃകാന്തരവിരഹിതനായ നമ്മുടെ വ്യാഖ്യാതാവ് അനുഭവിച്ചിട്ടുള്ള ക്ലേശം വ്യാഖ്യാതൃജനങ്ങളിൽ അധികംപേരും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത ഒന്നാണെന്നേ പറയുവാനുള്ളൂ. എന്നാൽ ഈ വിഷയത്തിൽ ഒരു പണ്ഡിതനായ വ്യാഖ്യാതാവിന് കിട്ടാവുന്ന വിജയം പ്രാഞ്ജലികർത്താവിന് ലഭിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് കാണുവാൻ കഴിയും.

ഇപ്രകാരം എല്ലാ സങ്ഗതികളേയുംപറ്റി വിചാരിയ്യുന്നതായാൽ ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ പ്രാഞ്ജലിനിർമ്മാണംകൊണ്ട് കേരളീയർക്ക് ചെയ്ത ഉപകാരം സർവ്വഥാ സ്മരണീയമാണെന്ന് നിഷ്പ്രയാസം ഒതെളിയും. മാനപ്രകാശമായിക്കിടന്ന നൈഷധചംപുവിന് ഒരു നൂതനജന്മവും സവിശേഷചൈതന്യവും ലഭിച്ചു. അവ്യുല്പന്നന്മാരായ ജനങ്ങൾക്ക്, ഒരു മഹാപ്രബന്ധത്തിൽ പ്രവേശിയ്യുന്നതിന് സുഗമമായ ഒരു മാർഗ്ഗം ഉണ്ടായി. ഇതിലുമധികം ഒരു വ്യാഖ്യാതാവിന് എന്തൊരു ചാരിതാർത്ഥ്യമാണ് കിട്ടുവാനുള്ളത്.

'പ്രാഞ്ജലി'കർത്താവായ ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ അവർകൾക്ക് 'കൃതം കർത്തവ്യം' എന്ന് സർവ്വഥാ അഭിമാനിക്കാവുന്നതാണ്. വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാരുടെ തുലികാകടാക്ഷം ലഭിയ്യുവാൻ ഇടയാകാതെ അനേകം മഹാഗ്രന്ഥങ്ങൾ നമ്മുടെ ഭാഷയിൽ ഉണ്ടല്ലൊ. ശ്രീമാൻ പത്മനാഭമേനോൻ അവർകളുടെ ദൃഷ്ടി യഥാവസരം അവയിലേക്ക് പതിയുമെന്ന് വിശ്വസിക്കുന്നു.

'പ്രാഞ്ജലി'യ്ക്കും വ്യാഖ്യാതാവിനും സാഹിത്യലോകത്തിൽ സർവ്വവിജയങ്ങളേയും ആശംസിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

വയ്യം,

ൻ—വ—ൻ.

ഹരിഃ

ശ്രീ ഗണപതയേ നമഃ

അവിഘ്നമസ്തു.

ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂ.

പൂർവ്വഭാഗം.

അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീകലിതതനുലതേ
വേദമാകുന്നശാഖി
ക്കൊമ്പത്തമ്പോടുപൂക്കുംകുസുമതതിയിലേ
ന്തുന്നപൂന്തേൻകുഴമ്പേ
ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമനസുകൃതോ
പാത്തസൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീ
സമ്പത്തേ കുമ്പിടുന്നേൻ കഴലിണ വലയാ
ധീശ്വരീ വിശ്വനാഥേ. ൧.

പാലംഭോരാശിമധ്യേ ശശധരധവളേ
ശേഷഭോഗേ ശയാനം
മേളംകോലും കളായദ്യുതിയൊട്ടു പടത
ല്ലുന്ന കാന്തിപ്രവാഹം
നാളന്നേറിത്തുളുമ്പും നിരുപമകരുണാ
ഭാരതിമൃൽകടാക്ഷം
നാളീകത്താരിൽമാതിൻ കളർമലയുഗളീ
ഭാഗധേയം ഭജേഥാഃ. ൨

വിദ്യാസാരസ്യരാശേ സഭയിലിഹ ഭവേ
ന്തം സഖേ കണ്ടനേരം
ചിത്തേ പോന്നിങ്ങടിച്ചൂ പുതിയൊരു പരമാ
നന്ദപീയൂഷധാരാ

ഹസ്തേകൃത്വാനക്രഖാമഴകുടയ വിദ
ഭക്ഷമാപാലപുത്രീ
മത്വാനന്ദേന മേവുന്നളവു നളമഹീ
നായകന്നെന്നപോലെ. ൫.

തണ്ടാർമാതിൻകടാക്ഷാഞ്ചലകുവലയക
ല്യാണദാമാഞ്ചിതാത്മാ
വണ്ടാർപൂവേണിമാർതന്മനസിനഴൽകൊട്ട
ക്കുന്ന മംഗല്യധാമാ
ഉണ്ടായീ പണ്ടുദഞ്ചൽഗുണഗണഗരിമാ
ഭോഗവാൻ ഭ്രൂതധാത്രീ
കണ്ടാലംകാരരത്നം നിഷധപതി നളോ
നാമ രാജാ മഹാത്മാ ൬.

ആത്താനാമാശ്രിതാനാമഭിമതമഖിലം
ചേത്തു നിത്യം പ്രജാനാ
മാത്താടോപാനരാതിക്ഷിതിഭടനിവഹാ
നാഹവേ വെന്നശേഷാൻ
കീർത്ത്യാ പാൽപ്രായമാക്കിപ്പുനരുലകു പതി
ന്നാലുമസ്മൃനരാഗാം
ധാത്രീമേകാതപത്രാമനുദിവസമസൌ
പാലയാമാസ ധീമാൻ. ൭.

ഹര ഹര ശിവ ശിവ ചിത്രം ചിത്രം നിഷധനൃപാനുപായ
മകുടീരത്നം ധാത്രീചക്രം കാത്തുദശായാം സപ്തപയോനിധിഭ്രുധ
രകാനനപത്തനജാലപരിഷ്കൃതമാകിന പൃഥ്വീഭാരമിവങ്കലിറ
ക്കി ദിക്കരിപാളിയുമദ്രിപ്രവരരുമഹികുലനാഥനുമാദിമകമഠവുമ
തുതോളിതുതോളിതുമാറിതഥം ഗളനാളങ്ങളം തിരിച്ചുതിരുമ്മിയു

മെത്ര കൊതിച്ചൊരു വിശ്രമസൗഖ്യം വിശ്വാസേന ചിരായ
ജ്ഞേ + ഉത്തരളദ്ദ്യുതിമെത്തീടുന്നണിപുകൾംനിറവെന്നും പു
ത്തൻചന്ദ്രിക നിത്യം തട്ടിക്കൂമ്പീടുന്നൊരു നാഭീനളിനഗ്രഹോദര
മധ്യേ നീരജഭവനാം നീരസകുലമണി നിയതമകപ്പെട്ടതുക
ണ്ടേറ്റവും സന്തോഷത്തൊട്ടു ചെന്താർമങ്കയുമംബുജലോചനപരി
രംഭാമൃതമായ സുഖാംബുധിമധ്യേ മുങ്ങി തിങ്ങിനമോദം മങ്ങീടാ
തണികീർത്തി വിളങ്ങിന നിഷധന്യപാനപയമകടമഹാമണി
വാണീദേവീം ക്ഷോണിയിലിന്നു കല്പാന്തത്തൊളമെന്നു നിതാന്തം
നേന്തുടങ്ങീ-മട്ടമലർശരനൊട്ടു പടപൊരുതീട്ടും മധുരതരാകൃ
തി കണ്ടു നിതാന്തം മനസി മുഴുത്തൊരു മദനത്തുയിർ പൂണ്ടവനി
യിൽമേവും തരുണീപാളികളയ്യോപാപമൊരുന്നാളിവനെയ്യുമ്പാ
ഗാരേ കണ്ടാവൂ ഞാൻ- പയ്യുകലയ്യുതി പരിചൊട്ട മെയ്യും കു
യ്യും ചേർത്തു പുണർന്നാവൂ ഞാൻ-മധുരിമകൊണ്ടുടനധരിതമധുര
സമധരാസ്വാദം ചെയ്താവൂ ഞാൻ- അമൃതിലുലമ്പിന വാക്കുക
ളൊരുനാളമിതാനന്ദം കേട്ടാവൂ ഞാൻ-പരിമളമിളകിന പുരികു
ഴൽനികരം പരിചൊടണഞ്ഞു പുകഴ്ന്നാവൂ ഞാൻ- ഇത്ഥമനേ
കമനകമനോരഥമുൾക്കൊണ്ടവശമമുദ്രേ രാഗസമുദ്രേ നീന്തീട്ടു
ന്നതിലെന്തൊരപൂർവ്വം ദിനമനുസതതം ദേവസഭായാം ചെന്നു
തദീയം ചരിതവിലാസം ചാരണപാളികളം വാഴ്ത്തുന്നതുകേട്ടന്താർ
ശരമാലന്തർഭാഗേ ഘനമുഴുത്തുടനന്ധത കൈക്കൊണ്ടുവ്വശിമേന
കരംതിലോത്തമ മുമ്പായുള്ള നിലിമ്പപുരസ്ത്രീകളം തേടും പാട്ട
കളോർക്കുന്നേരം – അധിസമരാംകണമധികഭയംകരമപരമിവാ
ന്തകമാലോക്യാമും നാടും വീടും നിഖിലമുപേക്ഷിച്ചുടൽപ്പാടേ
റേറാടിച്ചാടി ശ്രുഗം കുഹനവന കാട്ടകളംതോറും പുക്കുവസിക്കും
വൈരിനൃപാലകവാമാക്ഷീജനമകമേ പെരിയൊരു ശോകം
കൈക്കൊണ്ടംഗജകേളിക്കുടകം നല്ലുന്നാശ്രുജലംകൊണ്ടംബുധി
സലിലവുമാവിലമാസീൽ- പാലനകൌശലമെത്രവിചിത്രം കാ
ലം പോരാ സകലം പറവാൻ-ആപത്തെന്നുള്ളക്ഷരവും പുനര
വനീലങ്ങു പറഞ്ഞീലാരും- പൊല്ലെറുമോരോ വിപ്രവരന്മാരെ

പ്പൊഴമോരോ കമ്മം ചെയ്താലാഹുതിഭാഗാനാഹരിച്ചിട്ടമരവ
രാണാം തൃപ്തികലർന്ന മേലേ മേലേ പെയ്തുലോമീപതി കാലേ കാ
ലേ മഴ ചൊരിയിച്ചു- വഷ്ടുണംകൊണ്ടഭിമതസസ്യം വസുധാ
ചക്രേ നീള നിറഞ്ഞു- അഭിമതലാഭാട്ടാരിദ്ര്യം പുനരപഗത
മാസീദഖിലജനാനാം-അവരവർ നാംകിന ഷഠംഭാഗംകൊണ്ടവ
നീപാലനമുദ്ധിവളർന്തു- ചിത്രമിതേക്കാളിന്നും പറയാം (മിത്രാ
പായേ ഹിതപാ കുമുദം ചിത്താനന്ദം വന്നീലാക്കും-ഭോഷാഗമനേ
ശശധരനെന്യേ തോഷം കണ്ടീലാക്കുമൊരുന്നാഠം- മിന്നും കുടക
ളിലെന്യേയൊരുനാഠം പൊന്നും ദണ്ഡം കണ്ടീലെങ്ങും-ഭാരതച
രിതം തന്നിലൊഴിഞ്ഞൊരു കണ്ണട്ടേടം കേട്ടീലെങ്ങും- രാമക
ഥായാമെന്നിതൊഴിഞ്ഞൊരു ദൂഷണചരിതം കേട്ടീലാരും- വണ്ണ
വിലോപം വ്യാകരണത്തിൽത്തന്നേ കേവലമുള്ള കേപ്പാൻ-
ഹസ്തികദംബം ഹിതപാ ഭ്രമെ മത്തത പൂണ്ടു നടന്നീലാരും-
മേളംകോലും ചമരിമൃഗാണാം ബാലവിനാശം കേവലമാസീൽ-
പുരികുഴൽനിരകളിലൊഴിയെ വധൂനാം പരമൊരു കുടിലത
നൈവ ധരായാം-കളമൂട്ടുമൊഴിമാർ മിഴികളിലൊഴിയേ കളുവുക
ളും ഭുവി കാണ്മാൻ ന ഹി ന ഹി- കഠിനതയും പുനരാസാമിത
വിയ തടമുലയിണയിലൊഴിഞ്ഞീലെങ്ങും- പൃത്ഥവീചക്രേ ദാരി
ദ്ര്യസ്ഥിതി മുദ്ധാക്ഷീണാം മധ്യേ കേവലമിത്ഥം വാഴ്കുകിലെ
ത സഹസ്രം പൃത്ഥവീനാഥചരിതവിശേഷം.

ഇത്ഥം പ്രത്യഗകീർത്തിപ്രസരിമ വിളയി
പ്പിച്ചു ദിക്ചക്രവാളേ
ചിത്താനന്ദേന മേവുന്നളവു നളമഹീ
നായകോ രാജധാന്യാം
മെത്തീടും പുണ്യശാലീ വടിവുടയ വിദ
ർഭേഷു കശ്ചിന്മഹാത്മാ
പൃത്ഥവീപാലശ്ചകാശേ ഭുജബലജിതഭൂ
മണ്ഡലോ ഭീമനാമാ.

ന. 6

അകാംക്ഷാമാശ്രിതാനാമനുദിവസമസൌ
പൂരയൻ വൈരിവീരാ
നാകത്തന്നായുധാനാമുരപെരുമിരയാ
ക്കിച്ചമച്ചാത്തധൈര്യം
അകമ്രാം കീർത്തിലക്ഷ്മീമവനിയിൽ മുഴുവൻ
ചേർത്തുമന്ദാനുരാഗൈഃ
സ്സാകം ദാരൈരുദാരൈരരമത നഗരേ
കുണ്ഡിനേ ചണ്ഡധാമാ. ൭.

സപ്തീംഭോരാശിചൂഴം ധരണിയെ മുഴുവൻ
കാത്തു സാമ്രാജ്യലക്ഷ്മീ
മത്യാനന്ദേന പൂരിച്ചനുദിവസമിരി
ക്കും ധരാപാലമൌലേഃ
ചിത്രം പുത്രാഭിധാനം നിറമുടയപടാ
ത്ഥാന്തരം ഹന്ത കാണാ
ഞ്ഞുദ്വേലാ കാപി ചിന്താ ഹൃദി പടമകരോ
ദാത്തിമാപാദയന്തീ. ൮.

അപുത്രഃ പുത്രീയന്നഥ നൃപതിരാരാധ്യ ദമനം തപോരാശിം തസ്യ പ്രചുരകരുണാഭാരവിഭവാൽ
മഹീഭൃയാഷാഭ്രഷ്ടാം സപദി ദമയന്തീമിതി സുതാം
ദമം ദാന്തം ലേഭേ തദനു ദമനാ ചാപി തനയാൻ. ൯.

അകസ്മാദുന്മീലൻമൃദുഹസിതമാധുര്യസുഭഗാ
ന്യപത്യാനാം പശ്യന്നനുദിവസമാസ്യാനി നിതരാം
അപാരേ ഹർഷാബ്ധൌ ഹരിഹയസമോ ഭൂപതിരസാ
വകൂപാരേ മജ്ജന്നനയദനഘോ ഹന്ത ദിവസാൻ. ൧൦.

പുരീമത്യന്തരമ്യാമരമണിയമണി
ഞ്ഞന്തികേ സഞ്ചരന്തീം

പുത്രാനപ്യാത്തമോദം മടിയിലുടനുടൻ
ചേർത്തു ചേർത്തും പുണർന്നും
മെത്തും പുത്തൻമരന്ദം തടവിന മുഖപ
ത്മങ്ങളെപ്പാർത്തുപാർത്തും
പിത്തേ കൊള്ളാഞ്ഞു മോദപ്രചുരിമ ധരണീ
പാലനേററം വലഞ്ഞാൻ. ൧൧

ചാതുര്യം പൂണ്ടു കിഞ്ചിച്ചപലത തിരളും
ശൈശവാചേഷ്ടിതം കൊ
ണ്ടാതനുപാനാ നിതാന്തം ജനയിതുരമിതാ
നന്ദമിന്ദീവരാക്ഷീ
ജാതോല്ലാസം ജനാനാമപി നയനഫലം
ചേർത്തു തസ്യാം നഗയ്യാം
വൈദർഭീ സാ വളർന്നാൾ മിഥിലയിലവനീ
പുത്രി പണ്ടെന്നപോലെ. ൧൨

ഉരപെരികിന പുത്രന്മാരിലേററം തദാനീം
നരപതി ദമയന്തീം ലാളയാമാസ ബാലാം
ജഗതി തനയഭാജാം പ്രായശോ മാനവാനാം
മകളരിൽ മുകളേറും പക്ഷപാതാതിരേകം. ൧൩

മിന്നും പൊന്നോലു കണ്ണേ മണിഗണലളിതം
മോതിരം കണ്ടുകാണ്ഡേ
പിന്നിൽ പിന്നിക്കവിഞ്ഞോന്നണിചികുരമകാ
ണ്ഡോദയം മന്ദഹാസം
കുന്നിപ്രായം കുരുത്തൊന്നരസി കുചയുഗം
ന്നനമപ്പെങ്കിടാവെ
ത്തന്നേ തോന്നീടുമത്രേ സതതമൊരുദിനം
കണ്ടവന്നിത്രിലോക്യാം. ൧൪

നാനാവണ്ണവിലേഖനേ നവരസാസിക്തേ ച കാവ്യാദികേ
സംഗീതാമൃതസാഗരേ ച വചസാം ഭേദേഷു വാത്സ്യായനേ
ദ്യൂതേ കന്ദുകഖേലനേ ഭ്രമണകക്ഷ്യാപാദിലീലാന്തരേ
സാ ബാലാ ന ചിരാദവാപ വിശദപ്രജ്ഞാപരം കൌശലം. ൧൫.

ഗാത്രേ ഗാത്രേ തുടർന്ന മധുരിമതിരളം
മാർദ്ദവം നേത്രരംഗേ
ക്രുത്താട്ടത്തിന്ന ലജ്ജായവനികയിൽ മറ
ഞ്ഞംഗജന്മാ വിരേജേ
മുത്തേലും കൊങ്ക പങ്കേരുഹമുകുളസമം
ഹന്ത താരുണ്യവായ്പോ
ടെത്തിക്കൈത്താർപിടിച്ചു ഝടിതി വടിവെഴും
ശൈശവം പേശലാംഗ്യാഃ. ൧൬.

നമ്മാലാപം മുരുങ്ങീ ജനസദസി മണം
ചേന്ന മന്ദാക്ഷവേഗാൽ
കമ്രം കാർക്രന്തലേന്തും പരിമളലളിതം
പെന്ന കാലോടിടഞ്ഞു
തമ്മിത്തിക്കിത്തുടങ്ങീ കുളർമുലയുഗളം
നന്നനന്നെന്നുവേണ്ടാ
നിർമ്മായം യൌവനശ്രീ സ്വയമലമകരോ
ദംഗനാമൌലിമാലാം. ൧൭.

നളിനവിശിഖവീരപ്രാഭവപ്രൌഢി തേടും
കളലളിതവിലാസശ്രേണികൊണ്ടൂഢമാനം
നളിനമിഴി കവർന്നാൾ മാനസം മാനവാനാം
നളനഖിലവധൂനാം ചിത്തതാരെന്നപോലെ. ൧൮.

ഓരോരോജനമാസ്ഥയാ നളഗുണാൻ വാഴ്ത്തുന്നതാകർണ്യ സാ
പാരിക്കും കുതുകം കലർന്നു സതതംകേൾപ്പാൻ കൊതിച്ചീടിനാൾ
നാരീമഞ്ജരിതൻ ഗുണങ്ങളും നിഷധക്ഷ്മാപാലനും കേട്ടുകേ
ട്ടാശ്ചര്യാദരമാഴവേ മുഴകിനാനാനന്ദപാഥോനിധൌ. ഘൻ. 19

ശ്രോത്രദ്വാരപഥേന ചേത്തു ഹൃദയേ ഗാത്രങ്ങളെക്കേവലം
ചിത്തീടുന്നനരാഗഭാരവിവശാവന്യോന്യമാസ്താമുഭൌ
നേത്രപ്രീതിയെ നീക്കി മന്മഥദശാസ്പാട്യാം തടിയേ പദേ
ശ്രോത്രപ്രീതിയെ വെച്ചു വാഴ്കഴിയിച്ചാരനപിതെയ ഭംപതീ.
ഘ൦. 20

സാ കാന്തിർവ്വചസാം ച സാ ചതുരതാ ഗാത്രേഷു തന്മാർദ്ദവം
സാ ബിംബാധരമാധുരീ സ സുരഭിർഗ്ഗന്ധോ ഘനേ കൈശികേ
ഇത്ഥം തൌ കുതുകേന സന്തതമുഭൌ സഞ്ചിന്തയന്തൌ ഗുണാ
നന്യോന്യസ്യ ഹൃദി സ്ഥിതാവഭവതാമന്യൂനരാഗോദയൌ. ഘ൦. 21

ആദ്യായേവ ഹൃദന്തരാദഭിനവപ്രേമാഭിരാമം ജനം
സംകല്പൈഃ പുരതോ നിധായ ഹൃദയേ നിർഭ്ഭൂയ ചിന്താന്തരം
അദ്യസ്താനി മുഹൂർത്തനാരഥശതാന്യാപൂരയന്തൌ മുദാ
മന്ദംമന്ദമഥോ മമജ്ജതുരുഭോവാനന്ദവാരാകരേ ഘ൦. 22

സംകല്പസംഗമസുഖാനുഭവസ്യ നാഹം
ഭംഗം കരോമി സമയേ സമയേ സമേത്യ
സഞ്ചിന്ത്യ നൂനമിതി തൌ സദയം വിഹായ
നിദ്രാ ജഗാമ നിപുണേവ സഖീ സകാശാൽ. ഘന. 23

നിദ്രാം വിഹായ നയനേഷ്ടസഖീം പ്രയാന്തീം
ബാഷ്പാംബു താമനുസസാര ന തത്ര ചിത്രം
ഏതത്തു ചിത്രമപഹായ നിജം നിവാസം
യന്നിർഗ്ഗതാനി വലയാന്യപി ബാഹുമൂലാൽ. ഘർ. 24

ഇത്ഥം മേവുന്നകാലത്തൊരുദിനമവനീ
കാന്തനാതങ്കശാന്ത്യൈ
പൂഞ്ഞൻപൂങ്കാവിലുദ്യൽപരിമളലളിതേ
ഹന്ത പോവാൻ തുനിഞ്ഞു
മെത്തീടും താപശാന്ത്യൈ തരണികിരണജാ
ലോഷ്മളേ ഗ്രീഷ്മകാലേ
കത്തീടും വഹ്നിമദ്ധ്യേ ശിവ ശിവ സഹസാ
ചാടുവാനെന്നപോലെ ൨൫.

കൃത്വാ വിഭാതേ വിബുധാച്ചനാദ്യം
ഭുക്ത്വാ ച കിഞ്ചിദിമനാ ഇവാസൈഷ
നിദ്രാപദേശേന വിസൃജ്യ ഭൃത്യാ
ന്നദ്യാനമാഢൌകത ശ്രുഢമേകഃ ൨൬.

താമേവാലോലനേത്രാമനുസമയമസൈ
ചിന്തയന്നന്തരാത്മാ
ന്യാമൂലാഗ്രേ പിടിച്ചീടിന രണ രണികാം
ചെറുനേരം പ്രശാന്തീം
വാമേ ബിഭ്രൽ പ്രകോഷ്ഠേ പരമൊരു വലയം
ദീഘ്നിശ്വാസശാലീ
കാമീ ഭ്രമീവലാരിവ്വ്യചരദുപവനേ
നിസ്സഹായോ നിശ്ശുഢം. ൨൭.

ആശ്രുഢാഭോഗമഗ്രേ മധുരിമ ചൊരിയും
മഞ്ജരീഭാരജാലം
പേറിക്കുടാഞ്ഞു ചാഞ്ഞീടിന ശിഖരശതാ
പൂരിതാരാമദേശാൻ
ഓരോരോ ദിക്കിലോരോവകതരുണിനികരാൻ
ഹന്ത കാണും ദശായാം
മാരാത്തിമ്മാനസാന്തേ തികതില പിടിപെട്ട
മഹാരാജമൌലേഃ ൨൮.

പുത്തൻ പരാഗനികരങ്ങളെ വാരി മെന്മേ
ലൂതീടിനാരുടനുടൻ പവമാന പോതാഃ
ചിത്രം തദീയഹൃദയേ മദനാഗ്നിമേറെ
കത്തിപ്പതിന്നൊരു പയിൻപൊടിയെന്നപോലെ ൫൯.

ആരാമസീമനി ചിരാദമുമാത്തവൈര
മാരാന്നിരീക്ഷ്യപരപുഷ്ടമുഖാസ്തദാനീം
പോരാട്ടവാനിനിയയക്കരുതെന്നു കല്പി
ച്ചാരോഹിരേ മദനഭ്രപതിവാഹിനീന്ദ്രാഃ ൬൦.

ചാരുസ്പനങ്ങൾ ചെവിരണ്ടിലുമാവതെല്ലാം
കോരിക്കനം കയിലിനങ്ങൾ തദാ ചൊരിഞ്ഞാർ
വൈരേണ മാരനിഹ ചുട്ടപഴത്തെടുത്ത
നരാചബാണനികരം തിരുകുന്നപോലെ. ൬൧.

കണ്ണിന്നു ഹന്ത പരിതാപഭരം വളർത്തു
മിന്നുന്ന പല്ലവകുലം സഹസാതരുണാം
കൊന്നീടുവാൻ മദന ഭ്രപനെടുത്തു മെല്ല
ന്നന്യൂനകൌതുകമിളക്കിന വാളുപോലെ ൬൨.

ഉൽപന്നകൌതുകഭരം തരുപാളി പെയ്യു
നൽപാൽ തൊഴം നവമരന്ദരസം തദാനീം
ഇപ്പാരിലുള്ള ഖിലകാമുകനാശഹേതോ
രുൽപാതവൃഷ്ടി സഹസാ ചൊരിയുന്നപോലെ ൬൩.

ഉദ്യാനസീമനി നിറഞ്ഞു കവിഞ്ഞു പൊങ്ങി
മെത്തുന്ന നൽ പരിമളം കുസുമാവലീനാം
നിത്യം പുളച്ചുവിളയാടിന ചിത്തയോനി
മത്തദ്വിപേന്ദ്രമദസൌരഭമെന്നപോലെ. ൬൪.

ഇത്ഥമേഷ സഹിയാതവസ്സു സഹസാനുഭ്രയ
ഹൃദയാന്തരേ
കത്തിമെത്തിന മനോഭവാഗ്നി മുകളേറി നീള
വിളയും വിധൌ

അത്ര വന്നതു പിഴച്ചുപോയിതതികഷ്ടമെന്ന
കരുതീടിനാൻ
വ്യാവസൂഷു വിരക്തി പൂണ്ടു വ്യതമാനസോ
പ്യുപതന്തുജയാ ന.ര. 35
മാരവീര വിപുലപ്രതാപമൊരു കമ്പു പൊങ്ങി
യഥ ഭ്രമിപൻ
ഘോരമായ വ്യുദയജ്വരേണ വിരസേന ചീത്തു
പരിതാപവാൻ
കോരിയമ്പൊട്ടു വിലാപവാക്കുകം കടന്നുകൊണ്ടു
ബത തുകിനാൻ
ദൂരേ ബത പരിത്യജിച്ചു സഹലജയാ ച
നിജ ധീരതാം. ന.സ. 36
നീറി നീറി വളരുന്നിതുള്ളിലുടനേറിയേറി
മുകളേറുമ
മ്മാരവഹ്നിമരണം തുലോമെളുതിവണ്ണമെങ്കി
ലിനി മേലിലും
ആരുനല്ലിതധുനാ നമുക്കു ദമയന്തിയെ
ന്നിനിയ മന്ത്രമെ
ന്മാറുതൊട്ടു മധുരം ജപിച്ചു മദനാഗ്നി ചെറു
ചെറുതാക്കുവാൻ ന.ഒ. 37
എന്തുവാനിതിനുപായമാരുബത ബന്ധുവാവ
തിഹ സങ്കടേ
ചിന്തയന്നിതി ദിവാനിശം മനസി ഹന്ത ഹന്ത
വിധുരോസ്മി ഞാൻ
ബന്ധുരാംഗിയെയുട്ടു ചെന്നവസ്ഥ സകലം പറഞ്ഞു
മമ സാദരം
തന്നിയോഗവുമറിഞ്ഞുകൊണ്ടിഹ വരുന്നതാരു
മമ സന്നിധെയ. ന.വ. 39

പേശലാംഗ പവമാനപോതകുശലം വോന്ന
ബത വത്തതേ
നാശകാലമധുനാ നമുക്കിനിയൊരാശയുണ്ടു
പറയാമതും
ആശു ചെന്നിനിയ കുണ്ഡിനാഖ്യനഗരേ സുഖേന
ദമയന്തിതൻ
കൈശികേ ബത വിരുന്നുമുണ്ടു വരികല്ലയോ
സരസ സാമ്പ്രതം. നൈ. 31

എതു കഷ്ടമിതരുപിയായ പവമാനനോടു
പറയുന്നതെ
ന്നത്തലാരുമിതു കേട്ടതില്ലതു പുറത്തതിന്നു
കരുതും വിധൌ
ഇത്തരം ഭ്രമകപ്പെട്ടം വചസി ചിത്തയോനി
ഭൂജ വിക്രമം
ചിത്തകാമ്പിൽ വളരുന്ന കാലമിതു കേൾപ്പിതു
ണ്ടഖില കാമിനാം ൪൦. 40

പല്ലവാരുണത്രഷിതാംഗ ബത മൂതപാപേ
സഖേ ഭവാ
നുള്ളിലുള്ള മമ സങ്കടങ്ങളം പറയാതകണ്ടു
മറിയും ഉധം
വല്ലിയോടു തവ യാതു ചൊല്ലി വിരവോടു ചെന്നു
ദമയന്തിയോ
ടല്ലലൊക്കയറിയിച്ചവസ്ഥകളറിഞ്ഞുകൊണ്ടു
വരികല്ലയോ. ൪൧. 41

സ്ഥാവരത്തൊടു പറഞ്ഞതെന്തിതറിയാതെ കണ്ടു
വെറുതേ കിട
ന്നാവതില്ല മരുകീടിനാലതിനു മാരപീഡ
മുരുകീടിലും

ഭാവിയായതു ഭവിക്കുമെന്ന നില നല്ലിതെ
ന്നറിക ചിത്തമേ
ദൈവമേ മമ വലത്തുനിക്ക വലയിക്കൊലാ
വിരഹവാരിധൌ. ൪൨

ഇത്ഥാ ചിത്താരവിന്ദേ വടിവിലുടനടൻ
മന്മഥോന്മാദവേഗം
വന്നും പോയും കളിച്ചീടിന നിഷധമഹീ
പാലനഗ്രേ തദാനീം
ചിത്രം ദൈവാനുകൂല്യാദധിധരണി മുദാ വന്നു
സംക്രീഡമാനാ
നദ്രാക്ഷീൽ പക്ഷകാന്ത്യാ പരിഹസിതലസ
ന്മല്ലികാൻ മല്ലികാക്ഷാൻ. ൪൩

അഥ നരനായകനമിതകുതൂഹല മവനീസീമന്യസുലഭ പക്ഷികദംബകമവലോക്യാമും തൽഗ്രഹണത്തിലൊരുഗ്രഹമും കൊണ്ടഗ്രേ മന്ദം മന്ദമണഞ്ഞതിലഗ്രേസരനാം പത്രിമഹേന്ദ്രം ചിത്രാകാരം ജഗ്രാഹൈകം-പത്രിപ്രവരനുമട്ടശരനിൽ ചിത്തമെത്തിന ഭീത്യാ കിഞ്ചിൽ പത്രപുടങ്ങം കുടഞ്ഞു കുഞ്ഞു പ്പതപീപാലകമിത്ഥമവാദീൽ-കാമസമാന വലച്ചീട്ടനു കാമഗമാമെന്തിനു യുപതേ-കരുണാമന്ദിരമേ ഭവാനിക്കരുമന കരുതുകിലനുചിതമെന്നും-കാംക്ഷിതമായതു മാംസം ചേത്തവ മാംസളമല്ലമദീയം ഗാത്രം-കാമമിരിക്ക വസിച്ചീടാമിഹ കരകമലേ തവ കരുണാരാശേ കാണാഞ്ഞെന്നെക്കളഹാസീ മമ കേണതുടങ്ങും നുന്നമിദാനീം-കരുണതരാമിതി ഖഗപതിവാണീം ധരണീ നാഥൻ കേട്ടു തദാനീം വിസ്മയശാലീ വിസസർജ്ജാമും-സോപി മഹാത്മാ കാമക്ഷാമം ഭ്രമിനായകമേവമവാദീൽ-ഏതൊരു സങ്കടമായതു ഹൃദയേ ഹന്ത ഭവാനു ധരിത്രീബന്ധോ-തണ്ടാർശരതുയിരുണ്ടെന്നുള്ളതു കണ്ടേടം കൊണ്ടൂഹിക്കുന്നോൻ-ധരണീലേതൊരു തരുണീമഞ്ജരി പെരിയൊരു സുകൃതം തേടീട്ടനു-സുരപുര

നാരികളെങ്കിലുമവരെക്കരഗതമാരെന്നറികമഹാത്മൻ-ഒരടത്തി
ല്ലനടക്കരുതാതിപ്പുരുഷക്കെന്നു ധരിച്ചീടേണം- ചരിതമൊരോ
ന്നേ ചെന്നുപുകഴ്ത്തി സ്മരശരവിവശതചേർത്തു ഹൃദന്തേ തരുണീ
തരുണൌ ഘടയിതുമേറേറം വിരുതു നമുക്കതറിഞ്ഞീടേണം-തൃജ
ഹൃദി ഖേദം ഭജ പരിതോഷം വദ ച നിദാനം മദനരുജായാം-കള
ലളിതാമിതി കളഹംസോക്തിം നളിനശരജ്വര പരവശിതാത്മാ
നളനരനായകനാകർണ്യാമും മിളിതാനന്ദം വചനമവാദീൽ-
പതുരഥാധിപ ഭദ്ര ഭവാനോടതലശേഷവുമധുനാ ചൊല്ലാം-
പൃഥ്വീമണ്ഡല മണ്ഡനമാകിന കുണ്ഡിനനഗരിയിലധുനാ രാ
ജാ ഭീമോനാമ ചകാസ്തി മഹാത്മാ-ദമയന്തീ നിജ കാന്ത്യാ രതി
മപി ദമയന്തീതിപ്രഥിതാലോകേ കന്യാ തസ്യ വിരാജതി ധന്യാ-
തൽഗുണരീതികഥം സതതം കേട്ടിട്ടുൽക്കലികാ മമ നിത്യമിദാ
നീം-പഞ്ചതയേപ്പാൻ പരിവാരൈസ്സഹ പഞ്ചായുധ നിഹ സ
തിസമീപേ-സത്യം ഹന്ത ഭവാനൊട്ട സഖ്യം ഭാഗ്യംകൊണ്ടു നമു
ക്കിങ്ങെത്തീ-ത്യജ്യം പുനരോക്കുന്നേരത്തീശ്വരകല്പനയാക്കു
റിയാവൂ-തൽസവിധേ ചെന്നാസ്സദ്വാത്മാഖിലാമറിയിച്ചുണ്ട
മുഖിതാൻ ചൊല്ലീടുന്നതു മെല്ലേ വന്നിട്ടെന്നൊട്ടു ചൊല്ലുക കല്യാ
ണാത്മൻ-വിധുരതാണം കൊണ്ടു ഭവാനതിമധുരാ കീർത്തിർജ്ജയ
ന്തു ധരായാം-അറിയിക്കേണ്ടും വാചകവും പുനരധുനാ നിന്നെ
കേൾപ്പിച്ചീടാം-മുദ്ധാപാംഗിയൊടിത്ഥംകാരംമത്സന്ദേശം ചെ
ന്നു പറഞ്ഞഥ തത്സന്ദേശം മത്സവിധേ വന്നത്തമബന്ധോ ഹ
ന്ത പറഞ്ഞാൽ കാണിനിമേഷം വൈകിക്കേണ്ടാ യാനത്തിന്നും
ദീനദയാലോ-കാണാഞ്ഞപ്പൊട്ട ഹന്ത ഭവന്തം കേണീടരുതു
സഖേകളഹംസീ-നരപതിവാണീം മധുരാമിതികേട്ടമിതാനന്ദം
കളഹംസാധിപനഭിനവബന്ധുവിനുപകൃതി ചെയ്വാനപരൈ
സ്സാകം നിജ പരിവാരൈരംബരമാശ്ലേഷാശു പറന്നഥ വിവിധ
മഹാമണിവിരചിതശിഖരേ ചെന്നു വിദർഭക്ഷിതപതിനഗരേ
ധന്യാകാരേ കന്യാഗാരേ മണിമയമുറ്റത്തഴകിലിറങ്ങീ-കനക
വിഭ്രഷണ ഝണത്കൃതിതോപമ മധുരനിനാദം കൊണ്ടു വധൂ
നാം ചെവികളിലമൃതു ചൊരിഞ്ഞുചൊരിഞ്ഞും മദകളതരുണീയാ

നമനോജ്ഞം മൃദുമൃദുപദതളിർവെച്ചു നടന്നും വിട്ടും മശകലംബീ
ജാപൂരകവിത്തെന്നോത്തു കൊത്തിയുടച്ചും മദ്ധ്യേ മദ്ധ്യേ വെള
വെള വിലസും പത്രപുടങ്ങൾ കുടഞ്ഞു കുടഞ്ഞും വിവലിതവദനം
നോക്കിയുമിത്ഥം വിഭ്രമരീതി വളത്തു നടന്നു-തദനു വിഭീക്ഷിതി
പതിതനയാ സഹനിജസഖ്യാ നിയതമിവറാലെന്നിനെയെ
ത്തിപ്പിടിപെട്ടീടണമെന്നു പറഞ്ഞു പുറത്തുപുറപ്പെട്ടതനുകുതൂഹ
ലമകമേ കൈക്കൊണ്ടരയന്നങ്ങൾ കളിക്കുന്നേടത്തഴകൊട്ട ചെ
ന്നവരറിയാതേകണ്ടവനീസീമനി മന്ദം മന്ദം പദതളിർ വെച്ചു
തദീയഗതിക്കൊരു ശിക്ഷ പഠിപ്പാനെന്ന കണക്കേ പിന്നാലേ
ബത ക്രൂട്ടന്നേരത്തരയന്നങ്ങളിലധിപതിയായവനണയുമിതാനീ
മണയുമിതാനീ മണികരനളിനം നീട്ടുകിലധുനാ മണിമയപക്ഷം
തൊട്ടീടാമെന്നിത്ഥം നിനവുകൾ മനസി മുളപ്പിച്ചനുപമകുതു
കാമാകുഷ്യൈനാം വിജനേ കഥചന നീതാ ബാലാം വിമലമ
ധൂളീമാധുരി ചൊരിയും ഗിരമിതിസരസാമവദ്യഹാരാം-പരിമൃദു
ഗമനേ പരിചൊടിതാനീം നരപതിതനയേ ശ്രുണുമമവാണീം-
നിരതിശയസ്മരപരവശതാം പുണ്ടരിപൊരിസഹിയഞ്ഞുടലു
രുകീട്ടും നരപതിനൈഷധനൊളിവിലയച്ചിഹ കളമൃദുവചനേ
നിന്നെക്കാണ്മാൻ വന്നൊരു ദൂതൻ ഞാനാകുന്നതു തനുമെയ്യിൽ
ധരിച്ചീടേണം-ധന്യാത്മാവാം ധരണീനാഥൻ നിന്നൊടുതന്നേ
പറയും വാചകമൊന്നിടയിട്ടിഹ മന്മുഖഗളിതാം മന്മഥനുവര
ജയപിരുതേ നീ സംപ്രതി സകലം കേട്ടരുളേണം.

൫൫.

വേണീനിർജ്ജിതനിർജ്ജരേന്ദ്രമണയോ വാണീതുണിസാൽസുധാ
വേണികാഃ കുചകുംഭനിർജ്ജിതകലക്ഷ്മാണീധരാഡംബരാഃ
ശ്രോണീമണ്ഡലഭാര മന്ദഗമനാ മന്ദാക്ഷനമ്രാനനാഃ
പ്രാണാമേ ശ്രവണാതിഥീകൃതഗുണാഃ ശ്രുണ്വന്തുവാണീമിമാം.

൫൬.

അജ്ഞാതേ ഹൃദയേ മിഥസ്തരുണയോരഭ്യർത്ഥനാ നോചിതാ
സത്യം വാക്യമിദം മയാ തു വിദിതം തത്രേനതേ മാനസം
യത്തച്ചാനിത്യമവസ്ഥിതാസിഹൃദയേ തത്തദ്വിധേയാന്തരേ
ഷപ്രാസക്തം ച നമുഞ്ചസി ക്ഷണമതിസ്നിഗ്ധേനമാം ചേതസാ

൫൭.

തവാം ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാ നിപീയ മനസാ ഭ്യായൻപുരഃകല്പയൻ
നിദ്രാച്ഛേദനിതാന്തരകൃതനയനഃ സഞ്ജാതകാശ്ശ്യാനപഹം
നിന്ദാമിന്ദുമരന്ദചന്ദനസരോമന്ദാനിലാദെയ വഹ
ന്നന്മാദേ പതിതോസ്മി സാംപ്രതമനേനാനേ ഹസാല്പീയസാ.

൫൯.

മുഗ്ധാപാംഗി ഭശാമമേയമധുനാ യൽ പ്രാപ്തകാലം ത ത
ന്നാഹം വച്മി ഭയാസ്മിചേന്മയിതവൈവോഭേതിതന്മാനസേ
ലോകേ ഭാമിനി താവദേവ ഹി ഭരഃ കാമാതുരാണാം സ്തനാം
യാവൽപ്രേമപദം ജനം സ്വഹൃദയാതംകം ന വിജ്ഞാപ്യതേ.

൬൦.

ഉത്തുംഗരാഗരുചി ചിന്താധിനാഥഗിരമിത്ഥം നിശമ്യ
സ്വപകന്യാ ഉൽത്തളിരിലിളകുമൊരു ചിത്തഭവശരനികര നിർ
ഭിത ധൃതിരഭവദന്യാ ഉടലോട്ട ഭേദേവമിയലാത തോഴി പു
നരവലോക്യ താമധികധന്യാ ഉചിതമിഹ മമ വചനമിതി കരു
തി വിരവിനൊട്ട പതഗവരമുപകൃതിനമവഭിതിവാണീം– പു
രതഥീതലാസുലഭ ഭ്രോകൃതേ നിഷധപുരതഥീന്ദ്ര ഭൂത ഗുണരാശേ
പതുരഥകുലതിലക ഭ്രമിഹ തവ ഭവതു വക്തി പുനരിതി ബത
സഖീ മേ പരമാത്ഥമായതിതു പരിതാപമറു ബത പരിതോഷ
മേതി ഹൃദയംമേ പതഗകുലവലമഥന ചതുരതരചടുവചന സ
രസവര സഫലയസി ചെവികം മമ ചെമ്മേ– ഓരോജനം നിഷ
ധഭൂപാലവീരഗുണമോരോന്നു വന്നിഹ പറഞ്ഞും ഒത്തതിഹ മമ
നിയതമിഞ്ഞരുണനിതി കരുതിയത്തലിയമഗതി സഹിയാഞ്ഞും
ഒരുനേരവും കരുണയറിയാത പാപി പുനരലർ ബാണനുകം
ചൊരിഞ്ഞും ഒരുരഹസി നിഷധനരപതിയൊടിതി വളരുമൊരു
പരവശത പറവതിനുമൊരുവനതകാഞ്ഞും– മുഗ്ധാരവിന്ദമുഖി
മുക്താവലംബമിതി നിത്യം വിഷീദതി സുഘോരം മത്തകരി മധു
രഗതി ചിന്തയിർ പെരുകിമുഹുരിതു കൃശതരമിതു ശരീരം മദ
നാത്തി ചീത്തു നിജ ഹൃദയസ്ഥിതം കിമപി ഗദിതും സഖീ പത
ഗനാലം മമ വദനഗളിതമിതു സഖി പറയുമൊരുവചനമതി
നിപുണരഹസി വദ നിഷധനരപാലം.

യഥാകഥഞ്ചിദ്വക്ഷ്യാമി ബാലായാ മമ വാങ്മിതം
പ്രൌഢാനാമേവ നാരീണാം പ്രതിസന്ദേശകൌശലം ൪൬.

വാചാം മെ ശൃണു വല്ലഭേതിവചനേ വൈയാത്യമാപദ്യതേ
ഹേ രാജന്നിതിചേദിഹാപി ച പൃഥഗ്ഭാവോ മഹാനാപതേത്
മൽപ്രാണാ ഇതി യുക്തമേതദധുനാ കീരോക്തിവൽ ഭാസതേ
കഷ്ടം കാതരചേതനാ കഥമഹം സന്ദേഷ്ടുമുദ്യാരഭേ ൪൯.

ദൂരസ്ഥസ്യ ജനസ്യ വേത്തി ഹൃദയം യുക്ത്യാ ജനഃ പണ്ഡിതഃ
ശ്രുത്വാ ചിന്തിതമസ്യ ചാപി വചനം ജാനാതി നൈവാപരഃ
യൽജ്ഞാതം ഭവതാ മദീയഹൃദയം തച്ചൈവ സകൃതം സഖാ
ശ്രുത്വാ ചാദ്യ വചോമയാ നതു പുനശ്ചിത്തം തവ ജ്ഞായതേ
൫൦.

ഉന്മാദേ പതിതോ ഭവാനുപചിതപ്രേമാക്രമേണാധുനാ
സന്നാഹോയമഹോ മമാപി പതിതും തസ്മിൻ മഹാ സങ്കടേ
ലജ്ജാ മാമപഹായ ശൂന്യഹൃദയാം കൃത്വാപി ച പ്രസ്ഥിതാ
പ്രൌഢേവ പ്രതിസന്ദിശാമി യദഹം ഹിത്വാ കുമാരീ പഥം
൫൧.

മാരാതംകവശംവദേന മനസാ പ്രാപ്തോമവസ്ഥാമിമാം
ബാലാം പാലയ ദീനവത്സല ഹൃദാ നത്വേതി വിജ്ഞാപ്യതേ
കിഞ്ചാരോപ്യഭരം തവൈവ ഭരണീയേസ്മിൻ ജനേ സാംപ്രത
മൌദാസീന്യമുപാശ്രിതാത്തിരുപതാപായ പ്രഭ്രണാം ഭവേൽ
൫൨.

ഇത്ഥം തദ്വാക്യകർണ്ണാമൃതമതിസരസം
കേട്ട ഭൂപാല പുത്രീം
ശുദ്ധാമാപ്യുച്യ്യ ഗത്വാ നളസവിധമസൌ
രാജഹംസോ മഹാത്മാ

തത്സന്ദേശാഖ്യചിന്താമണിമുദിതരസം
കാഴ്ചവെച്ചാനുപാന്തേ
പൃഥ്വീപുത്രീവിശേഷം പവനജനി പുരാ
രാഘവന്നെന്ന പോലെ ൩൫.

എന്നീവണ്ണം തദാനീം കനിവൊട്ട കളഹം
സോദിതാം കേട്ട വാണീ
മന്മനപ്രേമരമ്യാമനവധി മുമുദേ
നൈഷധാനാം വിനേതാ
അന്യോക്ത്യാ കാമുകാനാമഭിമതദയിതാ
വാക്കു കേൾക്കും ദശായാം
മുന്നിക്കും സംഗമാഭ്യാസന പടവികല
ന്നോരു സൌഖ്യാതിരേകം. ൩൬.

കൈത്താർകൊണ്ടങ്ങെടുത്താൻ കനിവൊട്ട ഹൃദയേ
ചേർത്തു മെല്ലെപ്പുണർന്നാൻ
മുഗ്ധേ പത്രേ മുകർന്നാൻ മുകുളിതനയനം
വീർത്തു പാർത്താൻ തദംഗം
ഇത്ഥം പൃഥ്വീന്ദ്രചൂഡാമണി നൃപതിസുതാ
പ്രേഷിതം പത്രിരാജം
മിത്രം കൌതൂഹലംകൊണ്ടിളകിന മനസാ
മാനയാമാസ മെന്മേൽ. ൩൭

രരാജ രുചിരാകാരം രാജഹംസദ്വയം തദാ
സതാം സംഭാവനീയം ഹി സംഗതം സമയോർദ്വയോഃ ൩൮.

പൃത്തൻ പൂതേൻ പൊഴിഞ്ഞീടിന മധുരവചോ
ഭംഗിഭിർമ്മാനയിത്വാ
പ്രസ്ഥാപ്യാപന്നമിത്രം പ്രചുരതരദയാ
വാരിധിം പത്രിരാജം

തദ്വാചാ സാതിരേകപ്രണയസരസയാ
ദത്തഹസ്താവലംബം
ചിത്തേ ധൈര്യം ദധാനോ ധരണിപതിരസാ
വാത്മപുര്യാമവാസീൽ. ൫൬

കാലേ തസ്മിൻ കദാചിൽക്കനിവിനൊടു വിദർ
ക്ഷമാപാലനാരാൽ
ബാലാമാലോക്യ നാളൊന്നിളകിന നവതാ
രുന്യലക്ഷ്മീമനോജ്ഞാം
കാലം വൈകാതവേണം പരിണയനമഹാ
ഘോഷകല്യാണമെന്നാ
ങ്ങാലോലാത്മാ കുറിക്കൊണ്ടഭിമതസചിവൈ
മ്മന്ത്രയാമാസ ശ്രുധം. ൫൭

ചാപം തീർക്കേണമെന്നാനൊരുവനതുകണ
ക്കില്ല യന്ത്രം മുറിപ്പാ
നാപാതിക്കേണമെന്നാനപരനറിവതി
നതു വീര്യം നൃപാണാം
ബീഭത്സാകാരനെത്തും ദൃഢമൊരു പണയം
വെക്കിലന്നേരമിഷ്ടം
ഭൂപാലം രാജപുത്രീ വരയതു മതിമാനിത്ഥ
മന്യോ ബഭാഷേ. ൫൮

നാനാവിധേഷു വചനേഷു തദീയവാക്യം
ക്ഷോണീമഹേന്ദ്രനു തദാ ഹൃദയേ തെളിഞ്ഞൂ
താനേ നിനച്ചതൊരുവൻ പറയും ദശായാ
മാനന്ദമെന്നുമിളകും ഹൃദി മാനവാനാം. ൫൯

മുൽപ്പാട്ട ദൈവജ്ഞവരം വരുത്തി
കല്പിച്ചു കല്യാണദിനം തദാനീം

ഉത്പാദിതും രംഗമനല്പശില്പാ
കല്പാഭിരാമം പണിയും തുടങ്ങീ. ന്യൂ

നല്പൊന്നുകൊണ്ടു പണിതീർത്തു നടേ നിവൃത്തി
ശില്പജ്ഞലോകമണിതുണ്ട ശുഭേ മുഹൂർത്തേ
മുപ്പാർ ജയിച്ച മകരധ്വജവീരനയ്യാ
മുപ്പാട്ട നാട്ടിന ജയധ്വജമെന്നപോലെ. ന്യൂ

കണ്ടിച്ച കോമളതരം നവ പട്ടസൂത്രം
കൊണ്ടിത്തുലാങ്കം പണിചെയ്തവയെന്തു ചൊല്ലൂ
കണ്ടാൽ വിചിത്രതരമെന്നതൊഴിഞ്ഞിടാനീ
കണ്ടീച മറ്റുപമ ചൊല്ലുവതിന്നു ഭ്രമെയ. ന്യൂ

പുഷ്പാന്തരാവമുരപൊങ്ങിന വീരവാളി
പ്പട്ടാംബരേണ രചിതം രുചിരം വിമാനം
ദുഷ്പാന്തമില്ലതിനിതോ പറയേണ്ടതെന്തു
മുട്ടീടുകിൽ പുനരതിന്നു തദേവ ന്യൂനം. ന്യൂ

ആതുംഗകാന്തി വളവാവടയെന്നിതെല്ലാം
മാതംഗദന്തമയമെന്നിതു വാഴ്ത്തുവല്ലേൻ
ആകച്ചമച്ച പണി കാങ്കിലതീവ ചിത്രം
ലോകത്രയീ നയനകൌതുകമെന്നപോലെ ന്യൂ

മിന്നുന്ന കാന്തി പരിചോടു പതിച്ചു പൊന്നും
കിണ്ണങ്ങൾ കണ്ണിനമൃതം ചൊരിയും നരാണാം
മുന്നൂലക്ഷമമൃതദ്യുതിബിംബമൊന്നൊ
ത്തന്യൂനമംബരതലേ വിലസുന്നപോലെ. ന്യൂ

സഞ്ജാതകൌശലമോരോതരമേ ചമച്ചു
മഞ്ചങ്ങൾ മഞ്ജുതരങ്ങൾ മഹീപതീനാം

അഞ്ചമ്പനമ്പൊട്ട കളിപ്പതിനഞ്ചിതശ്രീ
തഞ്ചീട്ടമദ്ദിനികരം പുനരെന്നപോലെ സ്വ.

മേളിച്ചു നല്ല മൃഗനാഭിതുഷാരതോയെ
ന്നീളെത്തളിച്ചു ലളിതം മണിരംഗഭൂമെ
നാളീകലോലമിഴിമാർ മെഴുകീടിനാർ വ
ന്നാലോല കുണ്ഡലതഡണ്ഡൽക്കരണ്ഡാഭിരാമം. സ്വ.

രത്ന്യാസു ചത്വരപഥേഷു സുരാലയാദെ
മുഗ്ധാംഗനാനിലയനേഷു ച മുക്തഖേദം
ഉത്തുംഗകാന്തിരുചിരം നിരവേ ചമച്ചു
പുത്തൻ മണിത്തറകൾ പന്തലുമെന്തുചൊല്ലു. സ്വൻ.

നിസ്തുലകാന്തി നിരവേ പണിചെയ്തു തീർത്ത
മുന്തുകോടി നിലയങ്ങൾ മഹീപതീനാം
അന്യൂനമോദമമരാവതി പൊറ പൂത്തൻ
പെണ്ണുങ്ങളാവതു ചമഞ്ഞിഹ വന്നപോലെ. ഐ.

മുന്നം ചമച്ച തളതാലികൾ മോതിരങ്ങ
ളെന്നിത്തരങ്ങളെ വിളക്കുകയും വിശേഷാൽ
ഉന്നിദ്രമാടപിഴിയിക്കയുമെന്നുവേണ്ട
തനുപംഗിമാർനിലയനങ്ങളിലെത്ര ഘോഷം. ഐ.

ഒരുവൾ നിജവിഭ്രഷാജാലമെല്ലാമണിഞ്ഞാ
ളൊരുവൾ പണിയൊട്ടങ്ങാഞ്ഞെതയെല്ലാം പിടഞ്ഞാൾ
തരുണനൊടൊരു തനുപീ ചെന്നറങ്ങാൻ പറഞ്ഞാൾ
ചരിതമിതി മനോജ്ഞം വാരനാരീജനാനാം ഒ.

പുടവ വടിവു പോരാഞ്ഞിട്ട കോപിച്ചു കാചിൽ
രുടുതി രമണവക്ത്രേ കൊണ്ടുപോകെന്നെറിഞ്ഞാൾ

തടിയനതുമെടുത്തുംകൊണ്ടു താനെ നിരൂപി
ച്ചവിടെ നിലയൊടിക്കും കോപ്പു കണ്ടാൽ വിനോദം. ൯

ഓരോതരത്തിചിലുകീടിന ഘോഷമെല്ലാം
നാരായണാ പെരിക വിസ്മയമോത്തുകണ്ടാൽ
പൂരിപ്പതിന്നു നിതരാമിതിനോട്ട സാമ്യം
ഗൌരീസ്വയംവരമഹോത്സവമേവ നൂനം. ൧൪.

കല്യാണക്കോപ്പിവണ്ണം കനിവിനൊട്ട വിദ
ർഭക്ഷമാപാലരത്നം
കല്യാത്മാ തീർത്തു പൃഥ്വീതിലകപരിവൃഢ
പ്രൌഢിമാനേതുമാരാൽ
ഉല്ലാസം ചേർന്മാത്രൈസ്സഹ സദസി നിരൂ
പിച്ചു നീട്ടം കൊടുത്തി
ട്ടെല്ലാനാട്ടിന്നുമയ്യാ ജവജിതപവനാൻ
പ്രേഷയാമാസദൂതാൻ. ൧൫.

ശ്രുത്വാ വൈദർഭകന്യാ പരിണയനമഹാ
ഡംബരം ദൂതവാചാ
സദ്യോ നിർഭ്ഭൃയ കൃത്യാന്തരമഴകൊട്ട യു
ദ്ധാദികം ബദ്ധകാമാഃ
ഇത്തൈലോക്യത്തിൽ ഞാൻ ഞാനുചിതവരനിവഹം
ക്കെന്നു ചിത്തേ കുറിക്കൊ
ണ്ടുട്ടുക്കാ ഗന്തുമുദ്യീമമിതബലഭരൈ
ശ്ചാലയന്തോ നരേന്ദ്രാഃ ൧൬.

മഹേന തേനോപരതാഹവേഷു
മഹീമഹേന്ദ്രേഷു മുനിർമ്മഹാത്മാ
സുപർവ്വലോകം തപസാ പ്രപേദേ
സപർവ്വതോ വൈണികസാർവ്വഭൌമഃ.

ആകർണ്യ നാരദഗിരാ സുരലോകനാഥാഃ
ഭൈമീസ്വയംവരമഹം മഹിതം ധരായാം
ആലോകിതും കുതുകിനോ യയുരാത്തലീലം
ധർമ്മേന്ദ്രവഹ്നിവരുണാ ധരണീം വിമാനൈഃ. വൈ. 10

അഥ നിഷധനരേന്ദ്രം വീക്ഷ്യ തത്രൈവയാന്തം
പഥി സുരപുരുഹൂതാഃ പ്രാർത്ഥയാമാസുരേവം
ത്വരിതമതി വൃണ ദേവാനാഗതാൻ മാ മനുഷ്യാ
നിതി വദ ദമയന്തീമേത്യ ദൂത്യേന രാജൻ. നൈ. 24

വിദ്വാനപിപ്രതിഷേധേത സംപ്രാപ്തേ ധർമ്മകാമയോഃ
വിചായ്യ ധാർമ്മികോ രാജാ പൂർവ്വമംഗീചകാര സഃ വ്യാ. 60

പ്രണതപ്രഭാവേന സുരേശ്വരാണാം
കന്യാഗൃഹം പ്രാപ്യ വിലോക്യ ഭൈമീം
സന്ദേശമാചഷ്ട സുധാശനാനാം
സന്താപ്രകൃത്യാ പരകൃത്യലോലാഃ. വൃഹ. 61

സാ ചാഹ സാചീകൃത വക്ത്രപത്മാ
മനോഗതഃ കശ്ചന പാർത്ഥിവോ മേ
വിഹായ തം ഹന്ത വരപ്രസംഗോ
വിഗർഹണീയഃ പതിദേവതാനാം. വൃഹ. 62

ഇതി തദ്വചനം നിശമ്യ രാജാ
മുദിതാത്മാ സ ച സന്നിധിം സുരാണാം
പരമാർത്ഥമുപേത്യ സർവ്വമൂചേ
പരിതുഷ്ടശ്ച തിരോദധു സ്സുരേന്ദ്രാഃ. വൃന. 63

നതപാ താനാദിതേയാനഥ നിഷധമഹീ
പാലരത്നം തദാനീം
ചിത്തേ ചിത്രീയമാണോ മുഹുരപി കലയൻ
നിർജ്ജരാണാം പരീക്ഷാം

പൃത്ഥ്വീചക്രേ നിറഞ്ഞീടിന പടുപടഹ
ധ്വാനയാ സേനയാ ചെ
ന്നത്യുന്മോദം വിരേജേ വിരവിനൊടു വിഭ
ർത്താനദ്രോനഭാവാൻ. വൃ൪.

തേൻ ചോരും വാണി നുനം വരസദസി വരി
ച്ചീടുമിമ്മാം വൃഥാന്യേ
വാഞ്ഛാം കൈക്കൊണ്ടു പോകുന്നിതരയുപതിമാ
രെന്ന ചിത്തേ ദധാനാഃ
ചാഞ്ചാടിച്ചാത്മസൈന്യൈരവനിമഭിയയു
സ്താംപുരീമാത്തലീലം
പാഞ്ചാലാനത്തമാദ്രേശപരമഗധമഹാരാഷ്ട്ര
മുഖ്യാ മഹീന്ദ്രാഃ. ൫൯ വൃ൪.

ഉന്നിദ്രപ്രൌഢി മിന്നിപ്പരിചകളുമണി
ഞ്ഞീടുമാകല്പജാലൈ
മ്മിന്നീടും ചാരുനാനാവിധമണികിരണ
ശ്രേണിയും പാടുപാടേ
ധന്യം കൌസുംഭരാഗം തടവിന തലയി
ക്കെട്ടുമോരോ ഭടാനാ
മൊന്നൊത്തിച്ചുവപ്പോടനവധി ശുശ്രുഷേ
സൈന്യവൃന്ദം ന്യപാണാം. ൫൬ വൃന്ദ.

കൂടകൂം തഴകളോരോന്നൊക്കെ നീളെപ്പിടിപ്പി
ച്ചിടയിലിടയിൽ വീയിപ്പിച്ചു വെഞ്ചാമരൌഘം
ഉടനുടനുപയാതാസ്താംപുരീം രാജസിംഹാഃ
പടുപടഹനിനാദൈഃ പൂരയന്തോ ദിഗന്താൻ. ൫൭ വൃ൦.

ഓരോദിക്കിന്നു വന്നീടിന ഗൃഹനിവഹാൻ
ഭീമനാമോദമുൾക്കൊ
ണ്ടാരാദഭ്യേത്യ മാനിച്ചവരവരെ നിയോ
ഗിച്ചിതോരോ നികേതേ
ഓരോ കൃത്യാന്തരംകൊണ്ടുഴറി വിവശതാം
പൂണ്ടു താനേ നടന്നാ
നോരോരോ ദിക്കുതോറും പരിജനധൃതദീ
പാവലീ ദർശിതാദ്ധാ വൃവ. ൪൪

ചട്ടറീട്ടന്ന രംഗേ മണിമയഭവനം
തോറുമോരോ സഭായാം
പുഷ്ടാനന്ദം കൊളുത്തിപ്പരിചിനൊടെരിയും
ദീപജാലം വിരേജേ
പെട്ടെന്നഭ്യേത്യ രാവും പകലുമപഭയം
തമ്മിൽ മുട്ടും ദശായാം
പൊട്ടിച്ചീട്ടന്ന സന്ധ്യാകണമഴകിലോരോ
രോന്നു കാണുന്നപോലെ വൃൻ. ൪൭

എത്തേണമെന്നുമെതിരേ പുനരെങ്കിലെന്തി
ന്നത്താഴമൂണു പഴതേ കളയുന്നതും നാം
ഇത്ഥം നിനച്ചവശമോടിയടുക്കുമോരോ
പ്രത്യർത്ഥീസൈന്യനിബിഡം പുരമാബഭാഷേ. ൻം. ൪൦

നാളക്കഴപ്പമശനം നിയതം ധരിച്ചേൻ
കാലത്തുപോലിതു കരഗ്രഹണേ മുഹൂർത്തം
മേളത്തിലൂണു പുനരിന്നു കഴിക്കവേണം
ചാലപ്പറഞ്ഞിതി ചചാല കുലം ദ്വിജാനാം, ൻഛ. ൪൧

ശാകംഭരീരമണമൌലിനികേതനേന
ശാതോദരീവദനപങ്കജബാന്ധവേന

ശ്യാമാവധൂഹൃദയപല്ലവവല്ലഭേന
ശീതാംശുനാഥ ശതമന്യദിശാ ചകാശേ. ൯൨.

നീലോല്പലച്ഛവികലന്ന നിലങ്ങളംതോറും
നീളപ്പരന്ന ശുശുഭേ ശശിപാദജാലം
മേളം തുടന്ന യമുനാനദിയോടുമമ്മാ
മേളിച്ച ജഹ്നുതനയാജലമെന്നപോലെ. ൯൩.

ആംഭോജശത്രുമവലോക്യ മനം ന്യപാണാം
ഗംഭീരമപ്യതിതരാമിളകിത്തുടങ്ങീ
വമ്പേറെയുള്ള തിരമാലകൾ തിങ്ങി മെന്നേ
ലംഭോധി നാമുമൊരുമിച്ചിളകുന്നപോലെ. ൯൪.

ഇന്നത്തെടം പൊരുത്തീടുകിലിവിടെ ജയി
ച്ചീടിനേൻ നാളയെല്ലാ
മെന്നെക്കാണും ദശായാമധിഗളമരുളും
മാല നൂനം കുമാരീ

പിന്നത്തെക്കോപ്പു വേറേ ഇതി വിവിധമനോ
രാജ്യഭോഗാകുലാനാം
കണ്ണിത്തന്നേ പുലന്ത യുഗശതസദൃശീ
രാത്രി ധാത്രീപതീനാം. ൯൫.

രാവേ കുളിച്ചു കുറിയിട്ടഴറിക്കഴിച്ചു
തേവാരവും തദന ഭോജനവും വിശേഷാൽ
ആവോളമംഗജനെ നേന്ധിരംഗവാടം
പോവാൻ തുനിഞ്ഞഭിചചാല കമം ന്യപാണാം. ൯൬.

തഞ്ചത്തിൽ ഭംഗി ഭാവിച്ചുഭിതരുചി നട
ക്കുന്നനേരത്തിളക്കം

തഞ്ചീട്ടും ചാരുകാഞ്ചീവലയഗണത്ധ്വണൽ
ക്കാരവാചാലിതാശാഃ·
അഞ്ചോതേ ചെന്നമാത്തൈസ്സുഹ വടിവൊടലഃ
ചക്രവർത്ത്യാഭിമാനം
മഞ്ചാഗ്ര വച്ചമത്തദ്വിരദരിപുമഹാ
വിഷ്ടരാൻ പുഷ്ടശോഭാൻ. ൻ൬.

കപ്പൂരവത്തികളുമിട്ട നിരക്കവെക്കും
നൽപൊൻവിളക്കിരുപുറത്തുമോരോ സ്ത്രീപാണാഃ
ഉൽപന്നകാന്തി ശുശുഭേ ളജൈവശ്രീ
മുൽപാടനിന്ന നിതരാമെരിയുന്നപോലെ. ൻ൭.

തദനു നിഷധനാഥോ നിർമ്മലശ്രീ കളിക്കും
മധുരവദനബിംബോ മഞ്ചമേകം ജഗാഹേ
അധികകുതുകദായീ പശ്യതാം വിശ്വഭാജാ
മുദയശിഖരിശൃംഗം ചന്ദ്രമാവെന്നപോലെ. ൻ൮.

അമ്ലാനഭാസാമവനീപതീനാം
രമ്യേ സമൂഹേ സ രരാജ രാജാ
ചെന്മേരുമോരോ മണിമണ്ഡലീനാം
ഷാണ്മാസികം മെയ്കുതികമെന്നപോലെ. ക൦൦.

ഉദ്ധാനഭാവമവലോക്യ നളം തദാനീ
മൂടേ തുടന്നിതൊരുപാടവനീപതീനാം
ആടോപവും ബത വെടിഞ്ഞുടനേ ചമഞ്ഞു
പാടേകനം പകൽ വിളക്കുകളെന്നപോലെ. ക൦൧.

ധമ്മാദികാ തദനു ദേവചതുഷ്ടയീ സാ
ധമ്മം പരീക്ഷിതുമഥോ നൃപനന്ദനായാഃ

സമ്മോദിനീ നിഷധപുംഗവനോട്ട സാമ്യം
ചെമ്മേ കലന്നലമലം കരുതേ സ്മ മഞ്ചം. 102 ഹംസ.

അന്യൂനധൈര്യഹരമംബുജലോചനാനാ
മൊന്നൊത്തു തത്ര നളപഞ്ചകമാബഭാസേ
അഗ്ര്യോജസായകനെടുത്തു തൊടുത്തു വയ്യി
ട്ടൊന്നിച്ചുവെച്ച ശരപഞ്ചകമെന്നപോലെ. 103 ഹംസ.

മഹിതമിതി തദാനീം വിദർഭരാജാത്മജാപാണിപീ
ഡോത്സവം ചേണ്ടെഴും കൌതുകം ക്ഷോണിപാലാവലീ മാന
നീയം തുലോം ചെന്നുകാണേണമെന്നെന്നമേ നിർണ്ണയം കണ്ണി
നെന്തന്യഥാ മറു സാഫല്യമെന്നുണ്മ ചിന്തിച്ചുടൻ വൈമ
യിൽ കോപ്പുമിട്ടെട്ടിക്കുന്നുടൻ പുഷ്ടശോഭം സകൌതുഹ
ലം വന്നുകൂടുന്ന നാനാ ജനാനാമൊരോ വായ്പലാവും ചരി
ത്രാന്തരം വാഴ്ത്തുവാൻ വാകുപതിക്കുംവരാ വാകുപട്ടതോദയം–
എന്തുയും കൌതുകം ചിത്തതാരിങ്കലന്നസ്തശങ്കം നടന്നങ്ങ
മിങ്ങും മുദാ തങ്ങളിൽ കണ്ടൊരോ വാത്ത ചോദിക്കയും–വാ
സുപ്പോഴം വടക്കുന്ന വന്തു ഭവാനെത്രനാളുണ്ടു കാണ്മാൻ
കൊതിക്കുന്ന ഞാൻ പത്തു സംവത്സരം പൂർണ്ണമായീ ദ്ധ്രുവം–
കഷ്ടമോരോരൊ സംസാരമുൾക്കൊണ്ടസൌ മുട്ടുപാടാകകൊ
ണ്ടിത്ര വൈകീടിനേൻ – ഇട്ടിനാറാണനില്ലത്തിരിക്കുന്നനാളൊട്ട
ടന്ധിച്ചു ഗേഹം ഭരിച്ചീടുമോ – എന്തറിഞ്ഞാനവൻ ചിന്ത
യില്ലേതുമേ ഹന്ത ഞാനോ വലഞ്ഞീടിനേനിങ്ങിനെ–സന്തതി
ക്കെത്രയും സങ്കടം പാരമെന്നെന്നുവാൻ പേരവന്നക്കണിശ്ശൻ
ഗിരാ കാലമേ ഹന്ത ഞാൻ നാലു വേട്ടീടിനേൻ നാലിലും
കൂടിയിന്നാത്തുകാണ്മും വിധൌ പത്തു പെണ്ണുങ്ങളുണ്ടുണ്ണിയി
ല്ലൊന്നുമേ–രണ്ടങ്കത്തു തിരണ്ടിരിക്കുന്നതും രണ്ടതിന്നായൊ
രുമ്പെട്ടിരിക്കുന്നതും സാംപ്രതം–രണ്ടു ചൌളം കഴിഞ്ഞിട്ടുമ

ണ്ടിന്നലെക്കന്നികൊണ്ടൊന്നിനന്നം കൊടുത്തീടിനേൻ പി
ന്നെ മൂന്നണ്ട മൂലംമുതൽകാൽപിറന്നിട്ടവറിന്ന പേരിട്ടതില്ലി
ങ്ങനെ ബുദ്ധി ചെലുത്തേണമേ പത്തുമൊത്തീലയോ – ചാത്ത
മൂട്ടന്ന നാളച്ചനേരത്തൊഴിഞ്ഞിട്ടിനാറാണനെക്കാണ്മതിന്നില്ല
ഹോ കയ്യിലില്ലേതുമയ്യായിരത്തിന്നുപോരും കടക്കാരെന്നി
ത്തരം ചാപലം നീളവേ തുകിയും ന്യൂനമിന്നുണ്ടുമുണ്ടോത്തു
കൊള്ളേണമേ കോണകംകൊണ്ടിടംവെച്ചു സൂക്ഷിച്ചുപോ
യ്ക്കാലമേ ചെന്നുപാധാനവും ചെയ്തുകൊണ്ടിങ്ങുവന്നിട്ടുവേണം
വിശേഷങ്ങളോരോന്നരച്ചീട്ടുവാനെന്നുമിത്യാദി ഘോഷിച്ചുമീറ
ൻവിഴുപ്പുംചുവപ്പും ചെരിപ്പും മുളംദണ്ഡുമാഛത്രവും പേറിയൊ
ക്കെപ്പിടിച്ചങ്ങുമിങ്ങും നടക്കുന്ന പൃഥ്വീസുരശ്രേണി കൃത്രാപി
ഭാഗത്തു–മാലയിട്ടീടുവാൻ രാശികൊള്ളുന്നതിന്നെന്തു ചിന്തിക്ക
താൻ മീനമെന്നേഷ ഞാൻ മുന്നമേ ചൊല്ലിനേൻ മീനമെന്നാ
കിലുണ്ടുനമോത്തീലയോ ചന്ദ്രനുണ്ടഷ്ടമേ ചോതിനാളയ്യടാ പാ
ടുപാടൊക്കവേ വന്നുക്കൂട്ടം വിധൌ മേഷമെന്നാകിലും കേട്ട
വാരായെടോ മേടമെന്നാകിലോ കാട്ടതന്നേ ദ്ധനം ഘോഷിയാ
തിങ്ങിനെ ദോഷമുണ്ടെന്നതാൻ ഏഷ ഞാനും വൃഥാ ദോഷ
നാകേണമോ ഭീഷണിക്കിത്തരം ദൂഷണം ചൊല്ലിയും കോഴ
കിട്ടും വിധാവീഷലായ്ലക്കിനാം ദോഷമില്ലെന്നതാനപ്പൊഴേ
ചൊല്ലിയും ശത്രുവും മിത്രവും ശക്രനും ശുക്രനും തുല്യമെന്നിത്ത
രം നല്ലവല്ലാ വിലക്കിച്ചുമുച്ചൈസ്തരാം ച്ഛായകണ്ടീടുവാനേത്ത
മിട്ടും കനം കാണുമന്നേരമേറ്റം പരിഭ്രാന്തി കൈക്കൊണ്ടു ചെ
ന്നാംകണേ ശംകുവെച്ചും ഗ്രഹംകൊണ്ടളന്നും പിടഞ്ഞും വൃഥാ
വൈകിത്തുടങ്ങേണമെന്നേറ്റവും സേവകന്മാരൊട്ടുള്ളാവലാതി
ത്തരം കോരിയുത്തുത്തുമിത്ഥം നടക്കുന്ന മൌഹൂർത്തികശ്രേണി കൃ
ത്രാപിഭാഗേ–ഉത്തമാകിൽ പറന്നീടമമ്മോതിരശ്രേണിയെ പൂ
ണൂന്തൽത്തന്നിലേ തൂക്കിയും കൊണ്ടതും നോക്കിനോക്കിക്കനം
കണ്ട മാലോകരോടിങ്ങിനെ തെണ്ടിയും മന്ത്രവാദത്തിനിന്നെ
ന്തുപോൽ സംശയം ഹന്ത ഞാനെന്നിമറ്റാരു ഭ്രമണ്ഡലേ മല്ല

നേർകണ്ണിമാർമാനസംകൊള്ളുവാൻ നല്ലനല്ലൌഷധം വേണ്ടു
കിൽ ചൊല്ലുവൻ കാകനെക്കൊന്നതിന്നുള്ളിലിട്ടഞ്ചുനാൾ
വെന്തടക്കാകൊടുത്തീടിലാജീവനാന്തം ഭ്രമിച്ചെന്നുമേ കണ്ടാൽ
നേർകണ്ണിമാർ വേർപെടാ നിർണ്ണയം നിശ്ചയിച്ചിന്നി മറ്റൊ
ന്നു ചൊല്ലീടുവൻ പച്ചയോന്തിന്നകത്തുള്ള മാംസത്തൊളം വ
ശ്യമായിട്ടു മറ്റില്ല ഭ്രമണ്ഡലേ സാരമായൊന്നിതിൽ ചേരുവാ
ലെന്നതോ പാരിലാരേ ധരിച്ചീലയായുന്നതും കഷ്ടമെന്നാകിലേ
ദുഷ്ടമെന്നും വരും ചട്ടുകൊണ്ടട്ടയെ ഭസ്മമാക്കിപ്പുരം നിത്യമായ്
നെറ്റിമേൽ തൊട്ടുകൊണ്ടീടുകിൽ കറ്റവാർ കുന്തലാരുറുവ
ന്നെതുയും പറുമിങ്ങോട്ടിതിന്നില്ലകില്ലേതുമേ സംശയത്തേ ഭ
മിപ്പിച്ചുകൊണ്ടീടുവാൻ എതുയുണ്ടിത്തരം നല്ല ദിവ്യൌഷധം–
പത്തുനാളെത്തി ഞാനത്ര വന്നിട്ടെടോ വിഘ്നലേശംവിനാ വേ
ളിഃയാഗം വരാൻ വിഘ്നഹോമം തുടങ്ങീടിനേനന്തരാൽ മണ്ഡ
ലത്തീന്നതിങ്ങിന്നലെ തീർന്നിതും ബന്ധമെല്ലാം മറന്നിങ്ങനെ
സന്തതം ദന്തിയോളംവളർന്നുള്ള ഭോഷ്കും പറഞ്ഞങ്ങുമിങ്ങും നട
ക്കും മഹാമാന്ത്രികശ്രേണികൃത്യാപിഭാഗേ – കൃത്രചിച്ചൊല്ലെഴും
വൈദ്യരും പിള്ളരും–കൃത്രചിന്നത്തകപ്രൌഢരും ക്രൂരവും–കൃത്ര
ചിദ്ചെന്നികശ്രേണിയും ഗാനവും–കൃത്രചിൽ കാമിനീജാലവും
കാന്തരും – കൃത്രചിച്ചെഴും ചോരകശ്രേണിയും – കൃത്രചിൽ
കയ്യരും തൻകളത്രങ്ങളും–കൃത്രചിൽ തിക്കുകൊണ്ടഴിമേൽ വീ
ഴ്കയും–കൃത്രചിച്ചിത്രമാരോഹണം തീർക്കയും–കൃത്രചിത്തക്കമെ
ത്തുംവിധൌ കക്കയും – നന്നുനന്നെതുയും നേത്രകൌതൂഹലം
വാഴ്ത്തുവാനാവതല്ലോത്തുകണ്ടോളവും.

കാലേതസ്മിൻ കലാനായകമധുരമുഖീ
മോമലിച്ചന്തികേ ചെ
ന്നാലോലാകല്പജാലൈരഴകൊട ചമയി
പ്പിച്ച ധന്യാം കുമാരീം

പൌലോമീപൂർണ്ണപുഷ്പാഞ്ജലിമപി വിധിവൽ
സാദരം കാരയിത്വാ
കാലം പാത്രങ്ങിരുന്നു കലിതരുചി മുദാ
മംഗലസ്ത്രീകദംബം. ഛാർ. 104

വിദർഭരാജോ വിധിവദ്വിജേഭ്യോ
വിതീർണ്ണവിത്തം വിമലാന്തരാത്മാ
പ്രാപ്തേ മുഹൂർത്തേ പ്രഥമാനതേജാഃ
പ്രാവേശയദ്ഗംഗഭവം കുമാരീം ഛാർ. 105

അഥ സാ ലളിതതനുകാന്തിസംപദാ സുരസുന്ദരീപിജയന്തീ മന്മഥമഹാവീരവൈജയന്തീ നിഖിലയുവജനമനാംസി മദയന്തീ ദമയന്തീ അതിലളിതകാകപക്ഷവിരാജമാനപുരോഭാഗൈരഭിനവകാണ്ഡകോദണ്ഡമണ്ഡിതകാരാഞ്ചലൈഃ പരിവീതകുലപുത്രമാത്രപരിവാരൈർബ്ബാലൈരപ്യബാലാനുഭാവൈരവരജൈരലംകൃതപുരോഭാഗാ കരകലിതകേളീശുകാദിലീലാസാധനാഭിഃ സഖീഭിർമ്മഹിതമണിദർപ്പണാദിമംഗലപദാർത്ഥസാർത്ഥമധുരകരതലാഭിർമ്മംഗലവനിതാഭിശ്ച മഹീയമാനപാർശ്വഭാഗാ സജലജലനാഗനശ്യാമളേന കോമളേന ദുകൂലതല്പജേ നാവകുണ്ഠിതാംഗയഷ്ടിരപി ഉച്ചതയാ കാന്തിപൂരസ്യ പ്രച്ഛദസ്യ സൂക്ഷ്മതയാ ച സുവ്യക്തദൃശ്യമാനസകലഗാത്രസംനിവേശാ അനരജനിസന്തന്യമാനവൈയ്യനിയ്യാതനായാനനാമൃതഭാനുമധുകൂപ്പാണേനാന്ധതമസേനേവ അന്തരാലക്ഷ്യബന്ധുരമാലതീസൂനജാലതയാ ഫേനിലയമുനാപ്രവാഹപ്രതിമല്ലേന ധമ്മില്ലേന ശോഭമാനാ അന്തരുജ്ജൃംഭമാണപഞ്ചായുധമഹാരാജപിഞ്ഛാതപത്രാഞ്ചിതേന അഞ്ചിതവദനകഞ്ജമഞ്ജുളമധുപാനസഞ്ചിതമദാടോപവഞ്ചിതഹൃദയതയാ ചഞ്ചലേതരയാ ചഞ്ചൂലീകപരമ്പരയേവ കുന്തളാഭോഗേന ബന്ധുരിതവദനാരവിന്ദാ ഫാലബാലചന്ദ്രകളങ്കാങ്കുരേണേവ മഹീപതി

നിവഹമനോഭവാഗ്നിസന്ധുക്ഷണാനീലതാലവൃന്തേനേവ ക്രമ
നിചയകന്ദളാഭോഗനീലിമനിർമ്മാണനിരന്തരായസമാപ്തി
സൂചകാംക്ഷചിത്തയോനിചിത്രകാരഹസ്തധൃതവർത്തികല്പിത കരി
വദനാരാധനകജ്ജളബിന്ദുനേവ കസ്തൂരികാകല്പിതേന തിലകാ
ഭോഗേന ശോഭമാനനിടിലഭാഗാ വദനമദനസദനമണിതോര
ണാഭ്യാം നയനശഫരപരിചലിത വനേലാവണ്യവാപികല്പോ
ലഫല്ലോഫാഭ്യാം ചില്ലീമത്സ്യികാഭ്യാമുല്ലസിത കല്യാണകാന്തിഃ
അന്തനബദ്ധവനേചരാബദ്ധവാഗുരാപാതസമയസമാസന്ന കു
ന്താഘാതസന്ത്രാസഭരസംഭ്രാന്തിവേഗബംഭ്രമ്യമാണഹരിണതരു
ണീവിലോചനാഞ്ചലവിലാസജാലവിമർദീകരണനൈപുണീധു
രീണാഭ്യാം പവനാഹതിചലയമനോല്ലലദളകമനീ
യാഭ്യാം ചിത്തയോനിനത്തകോത്തമസ്തുത്തരംഗാഭ്യാം ഉത്ത
രംഗാഭ്യാം വിലോചനാഭ്യാം വിശ്രമഹീപാലമനാംസിവിലോ
ഭയന്തീ വദനസുധാകരോഭയപാർശ്വസന്നിഹിതാഭ്യാം സുരാസു
രപുരോഹിതാഭ്യാം പരിവേഷമണ്ഡലാഭ്യാമിവ നക്തകേതുചക്ര
വർത്തിചക്രാഭ്യാം കർണ്ണപാശലക്ഷ്യാഭ്യാം സ്വർണ്ണതാടങ്കാഭ്യാം
വർണ്ണനീയവദനശോഭാ അതിബഹുളകാന്തിപൂരതയാ പ്രതിഫ
ലിതമണിതാടങ്കമണ്ഡലാഭ്യാം മുകുരചികുരഗ്രഹണശീലാഭ്യാം
കപോലാഭ്യാമതിഭാസമാനാ നയനാമൃതപ്രവാഹസേതുഭ്രമയാ
നിജസൌന്ദര്യനിന്ദിതകനകാരവിന്ദകർണ്ണികയാ നാസികയാനി
രതിശയാം കാന്തിമാവഹന്തീ രാഗരതാകരോദീയമാനവിദ്രു
മച്ഛേദപാടലിമപാടച്ചരേണ യൌവനസാർവ്വഭൌമസുന്ദരാന്ധ്രോ
ളികാസന്ദോഹദേന സകലകാമുകാന്തരാഗസംകേതനികേതനേന
പ്രസവശരമഹാവീരപ്രതാപോദയപ്രതിമേനാധരപല്ലവേന അ
ധികൃതചാരുശോഭവദനാരവിന്ദാ വദനകമലനാളോപമേന ക
മലനയനകന്ദമിവ കംബുരാജബിംബോകവിഡംബകേന അഭം
ഗുരമംഗലസൂത്രമിത്രലാഭപരിതോഷസവിശേഷരമ്യരേഖാങ്കിത
യരമണീയേന കണ്ഠകാണ്ഡേന കാമപികമനീയതാമാബിഭ്രാണാ

പ്രതിനവകനകാംഗദകടകാവലിപ്രത്യൂപ്തപ്രത്യഗ്രമണിപ്രവേക
പ്രഭാപ്രഭാവമേദുരിതാഭ്യാം അല്പീകൃതകല്പലതാഭ്യാം ആഗൃഹീ
തവരണമാലികാമോദകൈതുകോദ്രേകവിചലദളിപടലഗളവിഗ
ളദതിബഹുളകളകളമിളിതപുരോഭാഗാഭ്യാം വദനലാവണ്യസു
ധാപ്രവാഹാഭ്യാം വിഭാസമാനാ ഖചിതവിവിധമണികിരണജാ
ലബാഹ്യാതപപരിഷ്കൃതപുരസ്ഥചമരസ്ഥലോല്ലസിതം സ്ഥാലീ
ഭ്രഷണം പൂഷണം മനപാനാഭ്യാമനവരതമവിരഹിതാഭ്യാം ച
ക്രവാകാഭ്യാമിവ മദനമഹാരാജവിഹാരാചലാഭ്യാമിവ കന്ദർപ്പസു
ന്ദരീകന്ദുകാഭ്യാമിവ ബഹുളലാവണ്യദോഹളാപൂരിതനാഭീകൂഹ
രാലവാലനിർഗ്ഗച്ഛദ്ഭൂയച്ഛകാന്തിരോമരാജിമന്ദാരവല്ലീമഞ്ജരീഭ്യാ
മിവ പ്രതിക്ഷണവർദ്ധമാനതാരുണ്യമത്തകുംഭികുംഭാഭ്യാമിവ
കാമുകജനഹൃദയാകർഷണൌഷധനിധാനപേടീഭ്യാമിവ മംഗല
ദേവതാവാസപീഠാഭ്യാമിവ സരോജസായകസാമ്രാജ്യാഭിഷേക
പൂർണ്ണകുംഭാഭ്യാമിവ വൃത്തോത്തുംഗനിസ്തുലാഭ്യാമതിവിപുലാഭോ
ഗസംക്ഷിപ്തവക്ഷസ്ഥലവിസ്താരാഭ്യാമുന്മുഖാഭ്യാമുരോജകുംഭാഭ്യാ
മുച്ചാടിതമഹീപാലജാലധൈര്യസാരാ അതിപ്രഭൂതക്രതുപ
ലകലിതകൃതസുധാകലശവിധാനസാധനാഭ്യാമിവ വിശ്രവി
ശ്രുതമദനമാന്ത്രികവശ്യഗുളികാഭ്യാമിവ മേചകാഭ്യാം ചൂചുകാ
ഭ്യാമതിശോഭമാനാ കുചശിഖരികടകനിസ്സരദ്ഭാരലാവണ്യസു
ധാസാരിണ്യാ പ്രപഞ്ചജയാജ്ജിതപഞ്ചസായകപ്രശസ്തിവർണ്ണാ
വല്യാ വിജിതതദീയശിഞ്ജിനീവല്യാ രോമാവല്യാ ചലദലദള
വിലാസഭിദുരേണോദരേണ ച ഉദാരതരാം കാന്തിമുദ്വഹന്തീ
നിജസചിലസംപൂർണ്ണസാരിണീപരിക്ഷിപ്തസരസ്വതീസൈകതേ
നേവ പാടലപരിവേഷപരിവീതപങ്കജാരാധിമണ്ഡലേനേവ
ലളിതകളധൌതകലിതവിപുലസാലപരിക്ഷിപ്തനളിനശരനഗ
രോത്തമേനേവ അതിസുഭഗകാഞ്ചിദാമാഞ്ചിതേന നിതംബ
ബിംബേന നിഖിലഭുപമണ്ഡലീമുന്മാദയന്തീ മത്തവേതണ്ഡ
ശുണ്ഡാകാണ്ഡദർപ്പഖണ്ഡനപണ്ഡിതാഭ്യാമനഘകനകരംഭാ

സ്തംഭദ്വംഭകുംഭനലംപടാഭ്യാമൂരുസ്തംഭാഭ്യാ മൂരീകൃതശോഭാതിശ
യാ അഛിചയുവമനോരഥസംഗ്രഹണസമുത്സുകാഭ്യാം അനൽ
ഗതാഭ്യാ ജാനുഭ്യാം പങ്കജശരമഹാവീരപ്രതാപമംഗലമണി
നിഷംഗഭംഗീലംഘനജംഘാലാഭ്യാ ജംഘാഭ്യാം ച ജഗന്നായ
നപിയൂഷമുദ്ഗമന്തീ മദകളമരാളമഹിളാമനോഹരസഞ്ചാരസ
മയസഞ്ജായമാനമഞ്ജുശിഞ്ജിതാഭ്യാം മണിമഞ്ജീരാഭ്യാം മാം
ഗചികാം മാന്മഥീം സ്തുതിമിവാമ്ലേഡയന്തീ കച്ഛപച്ഛവിതുച്ഛ
കരുണശീലാഭ്യാമുജ്ജ്വലാഭ്യാം പ്രപദാഭ്യാമാനന്ദസരസിജാമദ്ദ
ദ്ദുശാജജ്ജരിതശശാംകശകലൈരിവ ശരണാത്ഥിഭിശ്ശരണാ
ന്തമാശ്രിതൈസ്നഖമണിഭിശ്ച നിഖിലഹൃദയമാലോളയന്തീ ദി
നകരോദയവേലേവ ഗൌരാംബരവിരാജിതാ മദ്ധ്യാഹ്നലക്ഷ്മീരി
വ ബന്ധുജീവോല്ലാസദായിനീ സന്ധ്യേവ സന്തപ്തഹാടകച്ഛായാ
രജനീവ നക്ഷത്രമാലാലംകൃതാ വസന്തലക്ഷ്മീരിവ ഉല്ലുലികാഭി
രാമാ ഗ്രീഷ്മവേലേവ ശിരീഷകുസുമസുകുമാരാ പ്രാവൃഡിവ സ
ജ്ജലനാ ശരദിവ രാജഹംസസ്സന്ദായിനീ ഹേമന്തമിവ ഹിമജ
ലാമോദമനോഹരാ ശിശിരലക്ഷ്മീരിവ ശീതളീകൃതസമസ്തലോ
കാ ധളിനീവാളിനീപരിഗതാ അണ്ണവതടീവ സ്ഫുരദ്ധമ്മില്ലമാലാ അ
ചലമണ്ഡലീവ പ്രകടിതകടകശോഭാ അരണ്യാനീവ അവലോ
ക്യമാന വക്ത്രാംകുരാ സംഗീതവിദ്യേവ വിലസന്മധ്യമാ സുകവി
വാണീവ ലളിതപദവിന്യാസാ സുയോധനസേനേവ കണ്ണവി
ശ്രാന്തലോചനാ സുഗ്രീവസേനേവ താരാംഗദാലംകൃതാ ഭാസ്വ
താ ഭ്രഷ്ടാഗ്നേനാമൃതമയേനാധരേണ രക്തേന പാണിതലേന
സൌമ്യേന ശീതേന ഉരുണാ നിതംബേന സിതേന ദശനേനാ
സിതേന കൈശികേന ച ജ്യോതിർമ്മയീവ രാജമാനാ പുഷ്പഭദ്ര
യാ വേണ്യാ നമ്മദയാ വാണ്യാ ശോണേനാധരേണ തുംഗഭദ്ര
യാ കുചദ്വയ്യാ കൃഷ്ണയാ രോമാവല്യാ ച നദനദീവ ശോഭമാനാ
വദനേനാരവിന്ദേന നയനേനോൽപലേന കേശേന നീലേന
കേസരേണ നാഭീചക്രേണ കന്ദേന മന്ദഹാസേനാവലഗ്നാ

കാശസ്യനേന ച കുസുമമയീവ വിലാസമാനാ സ്രഗിണ്യാ വേ
ണ്യാ ചപലയാ ദൃഷ്ട്യാ പരികലിതപാഥ്യാ വക്ത്രയാ മംഗളസൂ
ത്രഗ്രന്ഥ്യാ സ്രദ്ധയാ ഭൂഷാവല്യാ സുപ്രതിഷ്ഠയാ പദതലദമ്യാ
ച ഹരന്തോമയീവ ഭാസമാനാ അധികഗുണാതാവൃത്തകാന്തിസ
ന്താനാ അഖിലാഹ്ലാദകാരിണ്യപി ത്തടിതിവിതീർണ്ണമാണമദന
സന്താപാ അനംഗീകൃതഭൂജംഗിഭാവാപി നയനശ്രവണരമണീ
യാ മൂർത്തിരിവ സൌഭാഗ്യസ്യ സ്ഫൂർത്തിരിവ സൌന്ദര്യസ്യ കീ
ർത്തിരിവ മന്മഥസ്യ സംഭവസ്ഥാനമിവ വിലാസാനാം സങ്കേത
ഭൂമിരിവ സകലനാരീഗുണാനാം പാടലരുചിപല്ലവതയാവകര
സനാജ്യമാനരംഗഭൂമിഃ കാഞ്ചനമയവേതസലതാഞ്ചിതകരാഞ്ചല
കാഞ്ചുകീയസംഘസരഭസസമുത്സാര്യമാണ സകലലോകസന്ദീയ
മാനസരണിഃ മന്ദംമന്ദം മഹീപാലവൃന്ദതരംഗിതാം രംഗഭൂവമല
മകാഷ്ടീൽ.

കലയന്തീ കരേ മാലാം ലുലയന്തീ രതീം രുചാ
ദമയന്തീ ഗതാ രംഗം നമയന്തീ മുഖാംബുജം. ഛന്ദ. 106

മന്ദാക്ഷോദയചാരുവിഭ്രമകലാരമ്യൈരപാംഗാഞ്ചലൈഃ
പഞ്ചേഷോർബ്ബഹുലക്ഷതുല്യസമയവ്യാപാരലോലാത്മനഃ
ആകാംക്ഷാമപരാശ്രുഗപ്രണയനീമാപൂരയന്തീമിമാം
പശ്യന്തോ വിഷയാന്തരം ന വിവിദുർവ്വിശേപി പൃതഥീശ്വരാഃ
ഛന്ദ. 107

തദനു വിദിതവൃത്താ കാപി ധാത്രീ സുപാണാ
മതിസിതകചഭാസാ ഭാസയന്തീ ദിഗന്താൻ
അകഥയദിതിവാണീമാശ്രിതാ പാശ്വഭൂമീം
മധുരവചനദക്ഷാ മാനയിതവാ കുമാരീം. ഛന്ദ. 108

പരിമളമിളകീടും ചാരുസൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീ
സുരതരുകുസുമോദ്യന്മുഗ്ധമാധവീകധാരേ
അരുളു ധരണിപാലന്മാരിലെല്ലാരിലും നിൻ
തിരുമിഴിമുനയെന്നും മാലികാം ബാലികേ നീ. ഛന്ദ. 109

നല്ലാർമഞ്ജരി മൽഗിരാ സഭയിലിക്കാണുന്ന പൃത്ഥ്വീഭുജാ
മുല്ലാസം കലരും കലാദിനിഖിലം വർണ്ണിച്ചുകേൾക്കുംവിധൌ
ചെല്ലുന്നു തവ ചിത്തമുത്തമഗുണേ യസ്മിന്മഹീനായകേ
കല്യാണാംഗി തദീയകണ്ഠഭവി നീ ചേർത്തീടു മാലാമിമാം.
ഫ൹൦.

അഗ്രേ കാണ്മൂ തേജോനിയമിതദഹന
ജ്വാലമാലാവലേപം
ധിക്കുർവ്വന്യാശേഷഭ്രുപാൻ കരകമലധൃതം
കംപയന്തം കൃപാണം
വിഖ്യാതായം മഹാത്മാ കുരുകുലപെരുമാ
ളേതദീയാനുഭാവം
മുഖ്യം മുഗ്ധേ പറഞ്ഞാലഹിവരനുമൊട്ട
ക്കംവരാതൊന്നു നൂനം.
ഫ൹൹.

ശൃംഗാരാദൈവതവിദ്ഭാവിതരണപരമാ
ചായ്മനേഃണക്ഷണാനാം
മംഗല്യാംഭോധിരമ്മാ ജയതി കുരുതരോ
രസ്യ മൂലം കലാവാൻ
ഗംഗായാം തോയകേളീപരിചയമമരേ
ന്ദ്രാലയാന്തനശോഭാ
തുംഗാനാഗാഭിധാനാനഗരനൃപമമും
വർണ്ണയാമഃ കഥം വാ.
ഫ൹൹.

തൽപാർശ്വേ തപനീയപീഠഭവി കാണന്യം ജ്വലന്തം രുചാ
ബിഭ്രാണം നവപാരിജാതസുമനോമാലാം മധുസ്യന്ദിനീം
കേരംപ്പീലേ കളവാണി കഞ്ചിദുരുവർണ്ണാഖ്യം മഹീനായകം
ചൊല്പൊങ്ങും ഭുജവിക്രമം ഭുവി സ ഏവായം സരോജാനനേ.
ഫ൹ൺ.

അനേനസഹ ഭ്രപതിനാ നിതാന്ത
മനേന സാകം സരയൂജലാന്തേ
മനോജ്ഞശീലേ കളിതേടുവാൻ ചേ
ന്മനോരസം മാനയ മാലയാമും. ക്രമ. 1/15

രണ്ടും ചിത്തേ നിരന്നീലിതു തവ വദന
ച്ഛായയാ ഞാനറിഞ്ഞേൻ
വണ്ടാർപൂവേണി മൂന്നാമതു പുനരപരം
കാങ്ക കല്യാണശീലേ
തണ്ടാർബാണോപമാനം തരളമിഴി മുഖാ
മാളവക്ഷ്മാണിമാതിൻ
കണ്ണാലംകാരരത്നം വരയ തവ നിര
ന്നീടിലേനം നരേന്ദ്രം. ക്രമ. 1/16

ഏനം ചെമ്മേ നിരന്നീലയി സുമുഖി നിന
ക്കെങ്കിലന്യം നരേന്ദ്രം
കാണേതൽപാശ്ചഭാഗേ കനകമയമഹാ
പീഠികായാം നിഷണ്ണം
തേനഞ്ചും വാണി കാഞ്ചീപതിരയമയിനിൻ
ഭംഗി കേട്ടംഗജാത്ഥ്യാ
താനഞ്ചാറേഴുതാംസ്തവ ജനകനയ
ച്ചീടിനാനേഷ രാജാ. ക്രമ. 1/17

മുഗ്ധേ ചെന്നീൽമുഷ്ണിന്നഭിരുചി ഭവതി
ക്കൊക്കുമേ വക്ത്രബിംബം
ചൊല്ലീടുന്നു തവാന്തഗ്ഥതമയി സുമുഖീ
പശ്യ പാശ്ർവ തടീയേ
നേത്രാഭ്യാം നിശ്ചലാഭ്യാം തവ തനുസുഷമാ
മാധുരീമാപിബന്തം

മദ്രാണാമേഷ നേതാ മനസി മനസിജാ
തംകദായീ വധൂനാം. ൧൫൭.

കാശാവദ്ധാതചമരവ്യജനാവധൂത
കേശാഞ്ചലം കമനി കാണപരം നരേന്ദ്രം
ആശീവിഷോപമഭുജാപരിഷോ മഹാത്മാ
കാശീശനേഷ കമലായുധതുല്യധാമാ. ൧൫൮.

അസ്യോവ്വീജംബശത്രോജ്ജിതവിബുധപുരീ
ജഹ്നുകന്യാതടാന്തേ
വിസ്തീർണ്ണാ വിശ്രുതശ്രീർജ്ജയതി ജഗതിവാ
രാണസീ രാജധാനീ
മുഗ്ധാക്ഷീണാം കദംബം മുഹുരപി കളിതേ
ട്ടന്നിതെന്നല്ല യസ്യാം
മുക്തിസ്ത്രീ ചാപി നിത്യം വിഹരതി ജഗദാ
നന്ദമാപാദയന്തീ. ൧൫൯.

കന്നൽകണ്ണാർ കുചാന്തേ കനിവിനോടണിയും
മാലതീമാലികേ കാ
ണന്യം ഭ്രപാലമേതൽക്ഷിതിപപരിസരേ
തേജസാ ഭ്രാജമാനം
ധന്യാത്മാ ഹേഹയാനാമയമധിപതി മാ
ഹിഷ്മതീനാഥനേനം
വർണ്ണിക്കുന്നാകിൽ വിണ്ണോർഗുരുവിനുമെളുത
ല്ലെന്നു വന്നീടുമിന്നു. ൧൬൦.

സംഭ്രതിഃസൂര്യ്യവംശേ സ ഖലു കലയുഗർ
ബ്രഹ്മനിഷ്ഠോ വസിഷ്ഠ
സ്സമ്പന്നിഷ്ഠുതവിത്താധിപനഗരമഭാ
രാജധാന്യപ്രയോദ്ധ്യാ

ശ്രുംഭദ്രോസ്തംഭദംഭപ്രകടനപടിമാ
ദ്ദപ്തദൈതേയസംഘേ
ജംഭാരാതേർവ്വയസ്യഃ കഥയ കഥമസൌ
കഥ്യതേ രാജസിംഹഃ. ൪൨൫.

കാരാസംരുദ്ധലോകാടമുഖദശകോൽ
ഭ്രതനിശ്വാസവാത
പ്രോദ്ധൂതോത്തുംഗകീർത്തിപ്രസവപരിമളാ
മോദിതാശാന്തരാളഃ
വീരശ്രീഃ കാത്തവീരോ ജയതി ഭുവി യശോ
മൂർത്തിരദ്യാപി രാജാ
ധീരാത്മാ തസ്യ ഗോത്രം തിലകയതി യുവ
സ്സ്തോയമുട്ടാമധാമാ. ൪൨൬.

ഓരോ ഭ്രപാലവീരാനിതി സദസി തയാ
വർണ്യമാനാനുഭാവാൻ
ബാലാ നിർധ്യ മന്ദം മദതരളമരാ
ളാംഗനാചാരുയാനാ
സൈവരം സൈവരം പ്രപേദേ നിഷധയുവപുരോ
ഭ്രമിമാമോദമൂഢം
ക്കൊണ്ടാരാദുല്ലംഘ്യ പൃഷ്ഠാന്തരമളിതരുണീ
പദ്മിനീമെന്നപോലെ. ൪൨൭.

അഗ്രേ കണ്ടു സമാനകാന്തിവയസഃ പഞ്ചാപി പഞ്ചായുധ
പ്രഖ്യാൻ സാ നിഷധേശപുരാൻ രമണികേണന്നേരമോക്കും
[വിധൌ
ഉഠംക്കാമ്പിങ്കലറിഞ്ഞു ഹന്ത വിധിഷീ താം ദേവമായാം പുനഃ
ശക്രാദീൻ ശരണം ജഗാമ മനസാ താനേവ ദീനാനനാ.
൪൨൮.

ദേവതാകൃതവിരോധശാന്തയേ
ദേവതാനമനമേവ യുജ്യതേ
മാതൃതാഡിതകുമാരരോദനാ
മാതരേഹി പരിപാഹിമാമിതി. 125 ക്രമം.

അഃന്നരം ധമ്മലോപം നിയതമിഹവരം
കഷ്ടമെന്നോത്തു ചിത്തേ
ഖിന്നാമേനാം പ്രവാതപ്രതിഹതകദളീ
ലോഭനീയാംഗവല്ലീം
തനവീമാലോക്യ താനേ മനതളിരിലിയ
ക്കും കൃപാവിഹവലാസ്തേ
ചിഹ്നം മദ്ധ്യേ നരാണാം വിരവൊട്ടു വിബുധാ
ദർശയാമാസുരാൽ. 126 ക്രമന്യ.

അസേവദഗാത്രാനന്നിമേഷനേത്രാ
നസ്പൃഷ്ടഭ്രമീനരജസ്സുമൂത്തീൻ
അമ്ലാനമാല്യാനവഗമ്യ ദേവാ
നന്യം നളം സാ ബുബുധേ നതാംഗീ. 127 ക്രമം.

വ്യാളാവൈയാത്യഭാവവ്യതികരമധുരാ
ചെന്ന മുമ്പിൽ തദാനീം
ബാലാ തൽകണ്ഠദേശേ പരിമളലളിതാ
മർപ്പയാമാസ മാലാം
പൌലോമീകാന്തമുഖ്യാനഴികിനൊടപഹാ
യാമരാനാത്തരാഗം
പാലാഴിത്തനവി പങ്കേരുഹനയനഗളേ
ഹന്ത പണ്ടെന്നപോലെ. 128 ക്രമം.

മന്ദമേത്യ നിഷധാധിപേ വൃതേ
സുന്ദരീ മകുടരതനമാലയാ

ധിംധിമിന്നിതി തദാ ദിവൌകസാം
ദുന്ദുഭിധ്വനിരജൃംഭതാംബരേ. ✓ ഉമാ. 129

ആനന്ദം പൂണ്ടു വായ്ക്കും ദ്വിജവരപരിഷ
ത്സാധുവാദങ്ങൾകൊണ്ടും
തേനോലുംവാണിമാർ തൻ വദനഗളദ്ഗീ
ലുദ്ധ്വനിപ്രൌഢികൊണ്ടും
ചേണാന്നീട്ടുന്ന ഭേരീപടഹമുഖമഹാ
വാദ്യഘോഷങ്ങൾകൊണ്ടും
ക്ഷോണീവ്യോമാന്തരാളം ശിവശിവശിവനേ
പൂർണ്ണമാസീത്തദാനീം. ഉമാ. 130

മാലാമണിഞ്ഞധിഗളം നിഷേധേശിതുഃ സാ
ബാലാ സമീപഭുവി തസ്യ തദാ വിരേജേ
ആലോലകാന്തി തടവീടിന പൂർണ്ണചന്ദ്ര
മാരാദനന്യനുചി രോഹിണിയെന്നപോലെ. ഉമാ. 131

പ്രസേദിവാംസോ വിബുധാഃ പ്രശംസന്തസ്യയോഗ്യാനാൻ
വരവധോപായ്യഥാകാമം വരം ദത്വാ തിരോഭവൻ. ഉമാ. 132

അന്യേ ഭ്രുവാസ്തദാനീം മനതളിരിൽ മുള
ക്കുന്ന മാത്സര്യബീജം
നന്നായ് മൂടി പ്രസാദപ്രചുരിമ പുറമേ
ചേർത്തു സാദ്ധ്യം സഹായൈഃ
വർണ്ണിച്ചുംകൊണ്ടാരോന്നേ നിജനിജനഗരം
നോക്കി നിർജ്ജഗ്മുരുച്ചൈഃ
കന്യാം കൈക്കൊണ്ടു ഗൃഹ്യം നിജ ഹൃദയവിധേ
യാം ത്രുവാനാമധേയാം. ഉമാ. 133

ആമോദശാലീ തദനു ക്ഷിതീശോ
ഭീമോ വിദർഭാനപയപുണ്യഭ്രമാ

ശ്രീമാനതന്ത്രം ബഹുപാരിബർഹം
പ്രേമാകുലാത്മാ പ്രദദൌ സുതായൈ. 134 ഫന്ദ൪.

ഉന്നിദ്രാഭോഗമുഗ്രംക്കൊണ്ടിളകിനസുഷമാ
സംപദാ പഞ്ചബാണൻ
തന്നേ കാൽക്കീഴമക്കും നിഷധവസുമതീ
പുണ്യഭ്രമാ തദാനീം
ധന്യാത്മാനം വിദർഭക്ഷിതിപരിവൃഢമാ
പ്പുഷ്പ മന്ദം നടന്തു
കന്യാരത്നേന സാകം കനകമയരഥേ
ചേന്നു കല്യാണശാലീ. 135 ഫന്ദ൭.

മത്തവാരണരഥാശപത്തികളുപേതസംഖ്യ
മരുളുന്നത
ന്നുഗ്രംത്തെളിഞ്ഞഥ വിദർഭപുംഗവനദഭ്രനാഗ
മരുളുന്നതും
അസ്തശോകമുടനത്യുദാരനിഷധാധിരാജ
വരസേനയും
ശുദ്ധസിന്ധുവോടമർത്ത്യലോകതടിനീവ ചേന്നു
ശുശുഭേ തദാ. 136 ഫന്ദന്യ.

പൊന്നുമുത്തുപണമിത്തരങ്ങളം പറയാവതല്ല
പറകൊണ്ടള
ന്നന്നതേഷു വൃഷഗർഭഭാദിഷു കനം കരേറി
മുദിതാശയാഃ
ഒന്നിനൊന്നു നിരവേ നടന്നു നിലയും വിളിച്ചു
നിവിരത്തദാ
മുന്നകംപടി നടന്നിതപ്പൊഴു വിദർഭരാജ
വരകിംകരാഃ. 137 ഫന്ദ൮.

തോടതാലിതളമോതിരങ്ങൾം കടകങ്ങളിത്തര
മണിഞ്ഞുകൊ
ണ്ടാട നല്പവ ഞൊറിഞ്ഞുടുത്തു കുറിയും വരച്ചു
കുതുകാകുലാഃ
ഈടെഴുന്ന മണിദീപ്പണാദികമെടുത്തുകൊണ്ടു
ദിതസംഭ്രമം
ചേടിമാരുമുടനുദ്ധമോദമനുജഗ്മുരംബു
ജവിലോചനാം. ഹനുവ. 138

മട്ടളം മുരശു നക്ര നല്ല പണവം പെരു
മ്പറകൾം തപ്പുമ
റിത്തരം വിവിധവാദ്യഭേദമൊരുമിച്ചു
താക്കിയുമനാകുലം
അത്യുദാരരുചി കൊമ്പു കാളമണി ശംഖചിഹ്ന
മിവ മേൽക്കുമേ
ലുദ്ധതധ്വനി വിളിച്ചുമാശു മുഖരം ബഭ്രുവ
ഭുവനോദരം. ഹനൻ. 139

ചേച്ചുകണ്ടു ചെറുതായ് ചമച്ച ചെറുതേർ കരേറി
മഹിതാദരം
മൂച്ചുയുള്ള കണയും കലന്ന കരപല്ലവേ
ചെറിയ ചാപവും
വേഴ്ചകൊണ്ടു മിളിതാദരാതിശയഭാര
മൊട്ട സഹോദരീം
വാച്ചമോദമകമേ തുടന്നഥ ദമാദയോ
ന്യുപകുമാരകാഃ. ഹർ. 140

എന്തിനില്ലിതിനു സംശയം മനസി പോക നാം
കിമിഹ ചിന്തയാ
സാധുസാധു പണമിന്നുമുണ്ടിഹ കഴിഞ്ഞിതില്ല
കരപീഡനം

ജാതരാഗമൊരുമിച്ചിവണ്ണമനുജഗ് മുരാത്തു
നിവിരത്തടാ
മോദഭാരമകമേ നിറഞ്ഞു വിധുരാശയാശ്ച
വസുധാസുരാഃ ൪൪ ൫.

വന്നുവന്നു വഴിയും നിറഞ്ഞു നിവരപ്പുരന്നു
നിലയും വിളി
ച്ചുന്നതദ്യുതി പുറപ്പെടുന്നളവനല്പശ്ലോഷ
മിതി കുണ്ഡിനാൽ
നന്നുനന്നരിയ കുന്നുകാട്ടുനഗരങ്ങളെന്നിവ
കടന്നുപോ
യ് ചെന്നകംപടി നിറഞ്ഞിതങ്ങു നിഷധാധിരാജ
നഗരാംകണേ. ൪൫ ൬.

വാത്തകേട്ടു പുരവാസിനോപി പെരികത്തെളി
ഞ്ഞുദിതസംഭ്രമം
വാസ്തുചതുരനരേന്ദ്രമാഗ്ഗ്സുരമന്ദിരാപണ
സഭാദികേ
ആത്തകൌതുകമണിഞ്ഞു നല്ല കുസുമം വിതച്ചു
പറയും നിറ
ച്ചാസ്ഥിതാസ്സപദി പാത്തുകൊണ്ടു നിജ ഭർത്തുരാഗമ
മഹോത്സവം. ൪൬ ൭.

വന്നണഞ്ഞൊരു വരുത്തു കേട്ടു വദനം തെളിഞ്ഞു
പെരികെപ്പിട
ഞ്ഞന്യഥാധൃതവിഭ്രഷണൌഘപരിഭാസമാന
മധുരാംഗകാഃ
പൊന്നുകൊണ്ടു പണിചെയ്ത തട്ടുകളിലഷ്ടമംഗല
മെടുത്തുകൊ
ണ്ടുന്നതസ്തനികടം വന്നു പാത്തിതെതിരേല്പതി
ന്നുദിതകൌതുകം. ൪൭ ൮.

ഇന്ദ്രനീലശകലങ്ങൾകൊണ്ടു ചതുരം ചമച്ച
തറമേൽ നിര
ന്നുന്നതധ്വജശിരോ വിരാജദതിലോലചീന
വസനാഞ്ചലഃ
സ്വർണ്ണതോരണശതങ്ങൾകൊണ്ടുമതിമണ്ഡിതം
കിമിഹ വർണ്ണനൈ
രന്യഥാഭവദരക്ഷണേന നിഷധാധിരാജ
നഗരോത്തമം. ൧൪൬

ആഗൃഹീതവിവിധോപദാനരികിലാഗതാന ഥ
പുരൌകസോ
മോഹയന്നിവ മൃദുസ്മിതത്തിൽ മുഴുകുന്ന മുഗ്ധ
നയനാഞ്ചലൈഃ
ശ്ലാഘനീയസുഷമാകലാപസുഭഗാംഗയാ
സപദി കാന്തയാ
സാകമൊട്ട നിജം വിവേശ നിഷധാധിപോപി
പുടഭേദനം. ൧൪൭

പുക്കകത്ഥ പുരോഹിതോക്തവിധിനാ ക്രമേണ
പൃഥിവീസുര
ന്മാർഗ്ഗ വാരി വളരെക്കൊട്ടുത്തു കനകാദികം
കലിതകൌതുകം
സൽഗ്രഹോദയവിശിഷ്ടവിപ്രവചനാഭിപുണ്യ
സമയേ തെളി
ഞ്ഞഗ്നിസാക്ഷികമസൌ ചകാര നൃപകന്യകാ
കരനിപീഡനം. ൧൪൮

ലോഹിതദ്യുതി കലർന്നമേവിന കുടന്നകൊണ്ടു
ദമയന്തിയാ
ലാഹൃതീകൃതമനോജ്ഞലാജനികരം ദരാജ
ഹുതഭോജനേ

സപാഹതന്മുലയിണക്കണിഞ്ഞ നവമുത്തുമാല
സരസീരുഹാ
സ്യാഹവേ ബത മുറിഞ്ഞുവീണ ചിതരുന്ന
മൌക്തികമനോഹരം. ൫൫ ഛർവ്വ.

ഉത്തരാം ദിശമുപാശ്രിതാനഥ മരീചിമുഖ്യ
മുനിപുംഗവാൻ
സധ്രുവാൻ തൊഴുതരുന്ധതീം ച സഹ ജായയാ
സഹജരാഗയാ
കൃത്യശേഷമഖിലം കഴിച്ചു സരസൈസ്സമം സകല
ബാന്ധവൈ
രത്യുദാരമവസൽ സപകീയനഗരേ നളോ
മിളിതകൌതുകം. ൫൬ ഛർൻ.

തതസ്സ താരുണ്യതരംഗിതാക്ഷ്യാ
തയാ സമം താമരസായതാക്ഷ്യാ
പ്രസന്നചേതാ പ്രസഭായുധസ്യ
പ്രപഞ്ചയാമാസ പരാക്രമൈഘം. ൫൭ ഛരാ.

ചുംബന്നാ സനിവൃത്തമാത്തകുതുകം വക്ത്രാരവിന്ദം ബലാ
ദാലിംഗൻ കുവല്യദീകവചബന്ധാച്ചുമ്പ്യമാനൌ സ്തനൌ
ശ്രോണപൻ കണ്ണ്സുഖം നിഷേധവചനം നീവീം കരേണാമൃശൻ
പ്രേയസ്യാ പ്രതികൂലയാപി നവയാ രേമേ സ കാമീ യുവാ.
൫൮ ഛ൫൭

പൃഷ്ടാ ബഹുവദന്മിതം പ്രതിവചോ ബിംബാധരാചുംബനേ
ചക്രേ ന പ്രതിചുംബനാ ന ച പുനസ്സാചീചകാരാനനം
വക്ഷോജന്മ ച നാവൃണോന്ന ച ദദാവാലിംഗനേ കേവലം
നീവീസ്പർവിധൌ നിഷേധമകരോദപാഥൈവ വാമേക്ഷണാ.
൫൯ ഛവ.

കരജദശനകേളീദത്തശസ്സൂക്ഷ്മതാനാം
കഠിനകുചവിമർദ്ദച്ഛിന്നഹാരാവലീനാം
മധുരമധുരസീല്ക്കാരോദ്ഗതാലാപഭാജാ
മഭവദഥ വിദഗ്ധാ മാന്മഥാനാം രണാനാം. ൧൫൫. 153

യഥാ യഥാ ചേതസി മാന്മഥാനാം
പദം ചകാര പ്രഥിമാരസാനാം
മന്ദാക്ഷമുദ്രാ തനുതാം പ്രപേദേ
തഥാ തഥാ താമരസായതാക്ഷ്യാഃ. ൧൫൪. 154

നിത്യം പ്രത്യൂഷകാലേ മിളിതരുചി കളി
ച്ചാസ്ഥയാ ദേവകൃത്യം
കൃത്വാ നത്വാ ഗുരുണാം കഴലിണ കലിതാ
നന്ദമിന്ദീവരാക്ഷീ
ഭുക്ത്വാ സംചർവ്യ താംബൂലവുമഴകൊട്ട വൃ
ദ്ധാംഗനോക്തം പുരാണം
വൃത്താന്തം കേട്ടുമിത്ഥം മധുരമുഖി ദിവാ
യാപയാമാസ കാലം ൧൫൫. 155

മന്ദം ഭാനൌ പരിഷ്കൃത്യുതി ചരമഗിരിം
ചന്ദനച്ചാറരപ്പി
ച്ചിന്ദുസ്നേരം നവം പിച്ചകമലരുമരു
പ്പിച്ചസംഭ്യാനി ഗ്രുഢം
ചന്തംചേർ ചന്ദ്രശാലാമണിയറയിലണ
ഞ്ഞന്തിയും പാത്തിരുന്നാ
ളന്തർമ്മോദേന ചെന്താർശരനടനകലാ
കൌതുകാലോലചേതാഃ. ൧൫൬. 156

അസ്തം യാതെ കഥഞ്ചിത്തദനു ദിനകരേ
കൌതുകശ്രീ കളിക്കും
പ്രക്ത്രാംഭോജാഭിരാമം സവിധമുപഗതം
കാന്തമാലിംഗ്യ ഗാഢം

ഉത്തുംഗേ മഞ്ചപ്രഷ്ഠേ രമണനുമൊരുമി
ച്ചുന്നതേ തല്പമദ്ധ്യേ
ബദ്ധൗൽസുക്യം കിടന്നാൾ മട്ടമലർശരവീ
രോത്സവങ്ങൾ തുടന്നാൾ. (47) ഫ൭൦.

മനം കനിഞ്ഞുള്ള മറന്നുമമ്മാ
മണം നിറഞ്ഞുന്നുമനംഗതന്ത്രം
അനന്തഭേദം പുനരോത്തുകണ്ടാ
ലനന്തരം ഹന്ത പറഞ്ഞുക്രൂടാ. (48) ഫ൭൧.

മാരക്ഷമാരമണവീരൻ പുളച്ചരിയ നാരാചധാരകൾ പൊഴിഞ്ഞും മനസി സഹിയാഞ്ഞും മദനരണമാഞ്ഞും മതിയിലതികൃതുകമെഴമണിരമണകരകമലമരികിൽവരുമതിനിടയിലണിതുകിലഴിഞ്ഞും മന്ദേതരപ്രണയഭാരം പകർന്നു പൊടി മന്ദാക്ഷമെന്നതു കളഞ്ഞും മദമതു വിളഞ്ഞും മുഖമലർ തെളിഞ്ഞും മണമുടയ ചികുരഭരമിളകി മുഹുരതിലളിതമധിനയനമണിഭവനമലർനിര ചൊരിഞ്ഞും അമ്മാ ലലാടഭുവി ഘുമ്മാംബുനാ തിലകനിർമ്മാണകൌശലമുലഞ്ഞും മനതളിരഴിഞ്ഞും മണിതമൊഴിതൊഴിഞ്ഞും മണിവലയധ്വനദ്ധ്വനിതപരികഥിതമതിമഹിതമലർവിശിഖഭുജവിഭവമുലകിട നിറഞ്ഞും വില്ലോട്ട ചെന്തരസി മല്ലിട്ട വെല്ലുമണിചില്ലിക്കലാലത പിണഞ്ഞും വിവശത പോറാഞ്ഞും വിധുരതയൊടിളകിവരുമതിമധുരവചനശത***

ഇത്ഥം പൃത്ഥ്വീന്ദ്രപുത്രീ കളലളിതവിലാ
സങ്ങൾകൊണ്ടാത്തലിലം
ചിത്തേ നിത്യം തഴപ്പിച്ചുലർവിശിഖഭുജാ
വിക്രമാഭോഗസാരം
പൃത്ഥ്വീമേകാതപത്രാം ജലനിധിപരിഘാം
പാലയൻ പ്രീതചേതാഃ
പ്രത്യക്ഷസ്വർഗ്ഗസൌഖ്യം ചിരമനുഭവഭുജേ
നൈഷധോ നീതിശാലീ. (49) ഫ൭൩.

ഹരിഃ

ശ്രീ ഗണപതയേ നമഃ

അവിഘ്നമസ്തു.

ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂ.

ഉത്തരഭാഗം.

ഭംഗ്യാ പിംഗേ ഭുജംഗാവലിരചിതവിമർദ്ദേ
കപർദ്ദേ ദധാനം
തുംഗാൻ ഗംഗാതരംഗാൻ നിടിലഹുതവഹ
ജ്വാലയാ ശോഭമാനം
ശൃംഗാരാദ്വൈതവിദ്യാപരിമളലഹരീം
വാമഭാഗേ വഹന്തം
മംഗല്യം കൈവളപ്പാൻ ഭിനമന മനമേ
ചന്ദ്രചൂഡം ഭജേഥാഃ ൧.

പുണ്യാത്മൻ ഭാഗ്യവന്തം പരിചിനൊട്ടു
ഭവന്തം മുദാ കണ്ടനേര
ത്തിന്നാനന്ദാതിരേകം മമ മനസി സഖേ
പേർത്തുമുണ്ടായ് ചമഞ്ഞു
ഖിന്നായാ ഹന്ത കാന്തം നളനെ വടിവിലാ
രാഞ്ഞറിഞ്ഞൻപിലെത്തീ
ട്ടുന്നേരം പണ്ടു സൌഖ്യോദയമയി ദമയന്തിക്ക
കൈവന്നപോലെ. ൨.

ആപൂർണ്ണാഭം വിദഭേശപരവരതനയാ
പാണിസംപീഡനാഖ്യ
വ്യാപാരാനന്ദവാപീവിഹരണസമയാ
നന്തരം ബന്ധുരാത്മാ
ആപീയാനംഗലീലാരസമധു ഭമയന്യാ
സമേതോ നികേതേ
ഭ്രുചാലോത്തംസമുക്താമകുടമണി നളോ
നാമ രാജാ ന്യവാത്സീൽ. ൧.

അനുഭ്രയ കാംക്ഷിതമശേഷമൻപിനോ
ടനുനീതിചേന്ദയിതാസഹായവാൻ
അനുകൂലയന്നഖിലബാന്ധവാൻ യശോ
ധനവും ചുമന്ന വിജഹാര ഭ്രുപതിഃ. ൨.

ആവു കല്പതരുവായ് ചമഞ്ഞിതിഹ തൽ
കരേണ സഹ മോഹനാ
കാരമന്ന ശ്രുശ്രുഭേ തദീയവദനേന
രണ്ടു ശശിമണ്ഡലം
പാരിലന്നിലയനേന ചേന്നിതമരാവതീ
യുഗളി ഹന്ത ശ്യം
ഗാരഭാജനമനംഗനസ്യ വപുഷാ ബ്രുവ
പുനരംഗവാൻ. ൩.

ചന്ദ്രകാന്തമതിസുന്ദരം വദനമുംക്കുന്ന
പുനരിന്ദിരാ
നന്ദമായ മുരവൈരിതൻ ചരണപദ്മ
രാഗപരിശോഭിതം
മന്നിൽ നീളെ വിളയും പ്രതാപമതു സൂയ്ക്കു
കാന്തമിഹ രത്നമാ
കുന്നവസ്ഥപരിനിമ്മിതാകൃതിരിവാബഭൌ
സ ധരണീതലേ. ൪.

രണ്ടാം മഹേന്ദ്രന്റെ തദാ നളനാ
ന്നുണ്ടായൊരാപത്തിനൊരറുതിയുണ്ടോ
പണ്ടേ ലലാടേ ലിഖിതാക്ഷരാളീ
മുണ്ടോ തടുക്കാവിതു ദേഹഭാജാം. ൬.

സ്വർല്ലോകാദാപതന്തെയ്യ ഗഗനഭുവി കലി
ദ്വാപരെയ്യ കേട്ട ദൈമീ
കല്യാണോല്ലാസമിന്ദ്രാദ്യമരനിഗദിതം
ദ്വാപരേ യാതുകാമേ
തുല്യാവേതെയ്യ വിയോഗപ്പൊരികനലി
ലെരിച്ചേ പൊറുപ്പൂ നമുക്കെ
ന്നുള്ളുടേ ചേത്തു ഗതാ കലിരഥ നളനാം
ഭ്രുപഗേഹേ ജഗാഹേ. ൭.

ദുഷ്കരം നിയതിവൈപരീത്യസരണിക്കെതിന്നു
കലിനാ കൃതാ
തിക്രമൊ രഹിതവിക്രമോ നിഷധരാജ
ഏഷ കലുഷാത്മവാൻ
പുഷ്കരേക്ഷണ പറഞ്ഞ വാക്കുകൾ വെടിഞ്ഞു
പൂതു പൊരുതീടുവാൻ
പുഷ്കരം വിരവോടാജുഹാവ നിജവൈരിണം
പ്രകൃതിദാരുണം ൮.

ഇമ്മൂയാ ഭുവി നിരച്ചു പൂതു പണയങ്ങൾ
വച്ചു പൊരുതനഹം
വച്ച വച്ച വര തോറുതോറുമുടനേ നിരച്ചു
മതി ദൈന്യവാൻ
അക്രമം കലി ബലാൽ ചതിച്ചു തരസാ ജയിച്ചു
തെളിയുന്നവ
ന്നച്ചകൈർന്നുപതി പുഷ്കരന്നു വിസസർജ്ജ
സർവ്വമഥ വിവ്യഥേ. ൯.

അന്നേരം വന്ന സവ്വേ വ്യവരമഹഷിയോട്ട
ചുരിക്കഷ്ടമുണ്ടാ
യ്യന്നോരാപത്തു കണ്ടാലുമിതു പണയമായ്യ
ച്ചൊടുങ്ങീ ധനൌഘം
എന്നാൽ മറാരു മാറീടുവതിതു ദമയന്തീ
സ്വയംചെന്നണത്താ
യെന്നാകിൽ കണ്ടനാമിന്നടവിയിലുടനായ്
ക്കൂട്ടമത്രേ മനോജ്ഞ. ൭൭.

അന്നേരം കേട്ട തൻനൈഷധചരിതമൊരോ
ന്നോ വിഷാദാംബുരാശൌ
ഖിന്നാ വീണെന്തു ഞാൻ ചെയ്യുതു പുനരിതി
സഞ്ചിന്ത്യ ബാഷ്പം കിരന്തീ
ചെന്നാഠം നിന്നാളുപാന്തേ രഹസി നിജതനയജൌ
കരാഭ്യാം നയന്തീ
തനടീ തൻകാന്തനോടന്നാളനൊട്ട പുനരേഷാ
തദാനീം ബഭാഷേ. ൭൮.

മുന്നേപ്പോലേ ഭവാനെന്നിലുമിഹ തനയന്മാരിലും
ചെറ്റൊരാസ്ഥാ
വിന്യാസം കൈവരായ്കിൽ ക്ഷിതിപരിവൃഢ
കേളെന്തൊരാലംബനം മേ
ഖിന്നാംഗീമെന്നയും നിൻതനയരെയുമഹോ
രാജ്യവും മറുമെല്ലാ
മിന്നീ നാഥാ മറന്നോ കുലമുടിവിനു ചൂ
തിന്നിടാനീം തുനിഞ്ഞു. ൭൯.

പുഷ്കരനാധിക ദുഷ്കരം പുനരെയ്പ്പതി
ന്നിഹ ഭവാനൊടീ
ദുഷ്കരം ന യുധി ക്രുത്തുമൂത്ത വിശിഖങ്ങളേൽക്ക
മണയും വിധൌ

ഇക്ഷ്മാപതിഷു നിന്ദ്യനായൊരിവനോട്ട
തോല്പതിന കമ്മമൊ
ണ്ടുഗ്രശാസന ഭവാനമിന്നതിഹ ഹേതു
ചൂത പൊരുതീട്ടവാൻ. ൧൪.

പണ്ടപ്പോലേ വരുന്നീലയി തവ ചരിതം
പേത്തുമിന്നാളിലിമ്മാം
കൊണ്ടാടിക്കൊണ്ടു ലാളിച്ചരുളുവൊരു ഭവാ
നന്യമാസീദപിലാസം
തണ്ടാർമാതെന്നപോലേ സകലഭുവന
സമ്മാനിതാംഗിക്കിനിക്കി
ന്നുണ്ടോ ഹാ രാജ്യനാശം വരുവതിനൊരു
കമ്മാന്തരം പുണ്യരാശേ. ൧൫.

ഈടേറും ധനധാന്യപൂരിതനികേതേ
സാദരം പ്രേയസാ
ക്രീഡാസൌഖ്യരസങ്ങൾ ചേർന്ന തനയെയ
ലാളിച്ചിരുന്നോരു മേ
പാടേ നാട്ടവെടിഞ്ഞിന്നുങ്ങരൊടകന്നി
ന്നീവനാന്തേ വസിച്ചീ
ടേണം പരമെന്ന മൂർഖനി വരച്ചായോ
വിധേ ദുർമ്മതേ ൧൬.

നിൻപൈതങ്ങളെയും വിഹാരജനിതാ
നന്ദത്തെയും നിൻകൃപാ
ലംബാമെന്നെയുമൻപിൽ നിന്നെയുമൊരൊ
വസ്തുനി സഞ്ചിന്തയൻ
ഇമ്മോഹം തവ ചൂത തൊട്ട ജനിതം
കൈവിട്ട കേളിന്നിനി
സ്സന്മാർഗ്ഗേഷു നടപ്പതിന്നിത തൊഴ്നേൻ
പുണ്യവാരാന്നിധേ. ൧൭.

എന്നെല്ലാം പറയുന്ന തൻ പ്രണയിനീം
മാനിച്ചു ലാളിച്ചുമൊ
ട്ടുന്നു നം കുചിപീഡകൊണ്ടു ഹൃദയേ
സംപാടിതോന്മാദവാൻ
സന്നാഹേന പുറപ്പെട്ടം ജഡതയാ നില്ക്കും
നടക്കും മുതു
ന്നേരം നിഷധാധിപോ നരപതിഃ
കിം നാകരോന്മന്ദധീ. ൭൬

അഹോ കലിപരാക്രമം പെരികെ
വിസ്മയം ചന്ദ്രികാ
സഹോദരമൃദുസ്മിതാം മധുരഭാഷിണീം
പ്രേയസീം
വിഹായ തദുദീരിതം വചനമാശു
നിഷ്ക്രിയൻ
മുഹുസ്സു ധു ചകാര ചൂതു പൊരുതീടുവാൻ
കൌതുകം. ൭൭.

ഒടുങ്ങുന്നേരം തൻനിഖിലധനവും
മൃതകൃതുകാ
ലടങ്ങാതേ വന്നോരളവിഹ നളേ
കമ്മസുജളേ
തുടങ്ങുന്നാ രോദ്ധും പുനരിതി വിദ
ഭേഷു തനയാ
വുടൻ നേതും കാംക്ഷാമകരുത തദാ
ഭീമതനയാ. ൭൮.

ഖിന്നാ മെല്ലേ വിളിച്ചുനിഷധനരപതേഃ
സൂതമേതദ്വഹേ ചേ
ത്തന്നൂനാനാജിവയ്യാൻ പുനരതിലുടനാ
രോപ്യ ബാലൌ തനുജൌ

ഇന്നും മേ കമ്മമുണ്ടായ്യുരികിലിവരെ ഞാ
നങ്ങു ചെന്നാന്ന കണ്ടീ
ട്ടന്നണ്ടെന്നോത്തു താതാന്തികഭുവി സഹിതെ
പ്രേഷയാമാസ ഭൈമീ. ൨൬.

൨൭൭൭ പാരം പെരുതതിഘോരം വറകിലപാരം ഗു
ണനിധിയാകിന നിഷധാധിപനാം നളനിഹ ജളതയിലാധി
പെരുത്തും ദ്യൂതനിമിത്തം ചേതസി മെത്തും തിറവിയ ഖേദം വ
ന്നതു കരുതുകിലധികവിഷാദം വരുമിതു പാത്താലുദയതി സവി
തരി ത്ഥടിതി തുടങ്ങീട്ടിണയഞ്ചെന്നുമൊരീരഞ്ചെന്നും ഇരുനാ
ലെന്നും പാടിക്കെന്നുമടുക്കരുതെന്നും പെട്ടപൊളിക്കിൽ കുത്തു
വനെന്നും ഗളഭുവി കെട്ടുകിൽ വെട്ടുവനെന്നും തെരുതെരെയി
തഥാ മന്ത്രമൊരൊന്നെ മടിയാതേ കണ്ടരുവിട്ടരുവിട്ടഴകിലലക്ഷ്മീ
ദേവിയെ മുഹുരുടനാവാഹിച്ചു തദാനീമഖിലവിനാശോദന്തം നാട
കമാടുവതിന്ന തുനിഞ്ഞു നിതാന്തമണഞ്ഞുതുടങ്ങീ ദിനകരതേ
ജാ ത്ഥടിതി സ രാജാ-ഭണ്ഡാരങ്ങളെടുക്കരുതാകിൽ കൊണ്ടാ മഴ
വുകൾ വെട്ടുവിനാശു പൊളിച്ചുമെടുത്തിഹ കൊണ്ടന്നാലും-മാ
ന്യതരേതരധാന്യവിശേഷം തരിതമശേഷം ഉഷ്ണരമാകിന വ
ട്ടി നിറച്ചു പുഷ്ണരധാമനി ചേക്കേ വേണ്ട-തിങ്കൾക്കൊത്തൊരു
വെങ്കുററക്കുട ശങ്കിക്കേണ്ടാ കൊണ്ടന്നാലും-തെരുതെരെ വിരുതി
ന കരുതിന ചൂതിന പണയം വെച്ചതിനിക്കിനി വേണ്ടാ-വടി
വിലോരോന്നേ കൊണ്ടരുവാനായപ്പോളപ്പോൾ മണ്ടീടേണ്ടാ-
പൊന്നും പണവും മിന്നും മണിയും തോൾവള കൈവള കാല്പാ
ടകവും കാഞ്ചനസഞ്ചിതകാഞ്ചീഘടിയും വികടം ശകടം കടകം
മകുടം ചുട്ടകഴിച്ച പതക്കത്തട്ടം ചട്ടററീടം മുട്ടികൾപോലെ വട്ട
ത്തിച്ചില കട്ടപ്പൊന്നും നിർമ്മലശാടീധാടീമിടുവാൻ പാടേ പേ
ക്കും ചേടീശതവും പുനരിവയൊന്നും വച്ചേക്കണ്ടാ മണ്ടിക്കൊ
ണ്ടാ പണയംവെപ്പാൻ-ഇത്ഥം സ ഹി മുഹുരാജ്ഞാപിച്ചു രാ
ജ്ഞോ ഭൃത്യാൻ പ്രാജ്ഞതരധീ-ത്ഥടിതി മഹാത്മാ പണയം

വച്ചും പൂതു നിരച്ചും ചീറ്റം കൈക്കൊണ്ടേറ്റം തോറ്റും വച്ച
വ നിഖിലമെടുത്തു കൊടുത്തും നാട്ടം വീട്ടമതൊക്ക മുടിച്ചും പ
ണയം വൈപ്പാനില്ലാഞ്ഞതും ബാഷ്പംതൂകി ക്ഷീണതരാത്മാ
ഹന്ത രുരോദ ക്ഷിതിപതിമകുടീഭ്രഷ്ണമണിയാം നളനാം പൃ
ത്ഥ്വീലോകവിധൈയജാഃ-ത്തടിതി തദാനീം വടിവിലുദസ്ഥാദ്ദ
ഷ്ടകമ്മാ പുഷ്കരനാമാ ജഗതിവരിഷ്ഠാൻ ചിരതരമിഷ്ടാന്നാ
തട്ടത്യാൻ ദ്യൂതരമാഹ്വയേത്ഥമവാദീൽ - പൃത്ഥ്വീശാസ്താ ജള
താനിലയം നളനാമാനമിഹാസ്മദ്രാജ്യാദുത്സാരയത ത്വരിതമി
ദാനീം-ബദ്ധ്നീതാസ്യ പ്രേഷ്ഠാൻ ഭൃത്യാൻ ധീരാകാരാൻ കാരാ
ഗാരേ-നളനെന്നാവനെയൊ ചൊല്ലും ദ്യൂനാം നാവു മുറിപ്പിൻ നൈ
വ വിചാര്യം-ഭണ്ഡാരാലയമൊക്കെയടച്ചിഹ പൂട്ടിത്താക്കോൽ
കൊണ്ടന്നാലും-ദമയന്തീ പുനരിന്നേ നിലയാദാശു പുറപ്പെട്ടവ
നൊട്ടുക്കുടെപ്പോകേ വേണ്ട്-പേത്തുമിവണ്ണം ചൊല്ലി ക്ഷിതിപ
തി നളനുപസിംഹാസനഭൂവി ചെന്നു ഞെളിഞ്ഞു നിതാന്തമിരു
ന്നൊരുനേരം ക്ഷീണാത്മാസൌ നളനും പിന്നെയിരിക്കരുതാ
ഞ്ഞിട്ടാത്മനികേതേ വട്ടംപൊന്നിട്ടഞ്ചിട്ടു ദിനം തേഷാമമിതാൻ
നിന്ദാലാപാൻ കേട്ട പൊറാഞ്ഞിട്ടടനേ വിപിനേ പോകേ വേ
ണ്ട്ം മാമകനിലയെ ചെറു പോറാമേ പുനരിതി കരുതി പ്രാ
തിഷ്ഠത നിജഗേഹാല്പടനേ വിരഹിതതേജാ മഹിതോ രാജാ.

പൃത്ഥ്വീചക്രൈകനാഥേ നിഷധനരപതൌ
നിഗ്രഹേ പൂതുചൊല്ലി
തൃക്ഷത്വാ നാട്ടം നികേതങ്ങളമഖിലധനൌ
ഘങ്ങളും മറ്റുമെല്ലാം
ശ്രുത്വാ തൻകാന്തവൃത്തം പരവശഹൃദയാ
മന്ദിരാന്മന്ദമന്ദം
മുഗ്ധാ സാപി പ്രതസ്ഥേ ശിവശിവ ദമയന്തീ
വിഷാദം വഹന്തീ. ൨൨.

ആളിമാരുമഥ ചേടിമാരുമ
ന്നാളിലാകുലതയാ തദന്തികേ
നീളെ നിന്നു രുരുദുർവ്വിഷാദിനീ
വ്രീളപൂണ്ടവരൊടേവമാഹ സാ. ൨൫.

ഘോരേ ദൈവോപരോധാംബുധിയിൽ മുഴകി മാഴ്
കീടുമെന്നോടുക്രൂടെ
പ്പോരേണ്ടാ നിങ്ങളാരും വ്രജത സഖികളേ
കമ്മമേതാദൃശം മേ
സൈരം കാന്തേന ചേർന്നാളനൊട്ട സുഖമേ
വാണ ഞാനിങ്ങനേ കാ
ന്താരേ പോകെന്നു വന്നു ശിരസി ലിഖിതമെ
ന്തിന്നിയെന്നും ന ജാനേ. ൨൪.

ആചാരംകൊണ്ടുമായോധനനിപുണതകൊ
ണ്ടും പ്രതാപപ്രഭാവ
പ്രാചുര്യംകൊണ്ടുമുള്ളൽഗുണഗണഗരിമാ
ഹന്ത കാന്തോ നളോ മേ
ക്ലേശാനേതാദൃശാൻ പൂണ്ടതി വിവശതയാ
ചൂതുപോരാം പിശാചാ
വേശാലീവണ്ണമായ്വന്നതിനു സഖികളേ
ഹേതു ഞാനോ ന ജാനേ. ൨൩.

നിങ്ങളോടണവതിന്നു കമ്മമുടനൊണ്ടു മേലി
ലൊരുനാളിനി
ക്കെങ്കിലോ വരുവനേഷ യാതുമിഹ ബംഭ്രമീതി
ഹൃദി സംഭ്രമീ
ഇങ്ങനേ വരുമിനിക്കിതെന്നുമടവീഷു ചംക്ര
മണഖേദമി
ന്നിങ്ങനേ വരുമിതെന്നുമിട്ടശകളെങ്ങനെ ഹൃദി
കരോമി ഞാൻ. ൨൨.

തദാ കശ്ചിദ്ഭൃത്യശ്ചരിതമവദൽ പുഷ്പകരഭേ
പ്രധാനോ യാസ്യന്യാം തടിതി ദമയന്യാം പരിജനാൻ
ഹതാശാമായാതപ്രസഭമിഹ പോകുന്നവരെ മേ
ദ്വിധാകർത്തും നാകീ നരപതിരിമാം ഹേതിലതികാം ൫൬.

ശ്രുത്വാ നതാംഗ്യോ ഗഭീരാം സുപാജ്ഞാ
മത്യന്തഭീതാ വിനാ താം പ്രയാതാഃ
മുഗ്ധാ ശ്വസന്തീ ശനൈരാഹ്വയന്തീ
രുദ്ധാനവദ്വ്യാജ കാന്തം പ്രയാന്തം ൫൭.

കാന്താരേ ഹന്ത കാന്താം മുദ്മുദ്ദമയ
ന്തീം തദാ സഞ്ചരന്തീ
മേന്തും ഖേദേന കണ്ടിട്ടപഗതകലിമോ
ഹക്ഷണം ദൈന്യശാലീ
ക്ലാന്തോതീവക്ഷുധാ ച പ്രചുരതരതൃഷാ
ചാപി സംപീഡ്യമാനഃ
ശ്രാന്തോ വൈദർഭിതന്നോടയമഥ നിഷധാ
ധീശ്വരോ വാചമൂചേ. ൫൮.

രമ്യേ കേളാവയൊരീദൃശസരണി വള
ത്തീടുവാൻ മൂലമായോ
രുന്മാദോല്ലാസമുണ്ടായതിനു നിരുപമേ
ഹേതു കണ്ടീലസൌ ഞാൻ
ഇമ്മേ ഗാത്രം വിയക്കുന്നിതു വിവശത മാ
റീല നിന്നോടണഞ്ഞീ
ടുമ്പോളം നൂറൊട്ടു കൊട്ടപ്പൊരികനൽ മയി തു
കുന്നപോലേ വരുന്നു. ൫൯.

എന്നാൽ നീ കാട്ടിലാമ്മാറുഴറിയവശമോ
ടീടുമെന്നോട്ടുകൂടെ
പ്പിന്നാലേ മണ്ടിമണ്ടിത്തിരുവുരുവു വിയ
പ്പിക്കൊലാ ധന്യശീലേ

ഇന്നീയും ഞാനുമാത്താദരമുടനണവാ
നേകദാ പുണ്യമുണ്ടാ
യ്ത്തന്നീടുന്നാകിലന്നാം പുനരിതതിനിടേ
ഖേദിയാതേ മനോജ്ഞേ. ൫൫.

വേണ്ടാ വേണ്ടാ വിഷാദവ്യസനമിതു വിദ
ഭേഷു നീ ഹന്ത പോകേ
വേണ്ടൂ നിൻതാതനും നിൻജനനിയുമിവർ കാ
ണാഞ്ഞു ഖിന്നേയ വ്യഥേതേ
വീണ്ടും മന്മാനസേ പോന്നുപചിതപരമോ
ന്മാദവായ്പൊട്ടടക്കം
പൂണ്ടീടുന്നാഹം വരുന്നുണ്ടയി തവ സവിധെ
പൂർണ്ണചന്ദ്രാനനേ ഞാൻ. ൫൬.

എന്നിവണ്ണമുടനാത്മകാന്തനുനീയ നിന്നു
പറയും വിധെയ
കണ്ണുനീർ തിടുതിടെന്നു വാത്തു തിരുമൈ വിയത്തു
മുദ്ഭാഷിണീ
പുണ്യവാനൊട്ട വിഷാദിനീ നിഷധരാജനോട്ട
നളനോട്ട സെയ
ജന്യശാലിനി തദാ മുതുന്നു നിജഗാഢ ഭീമ
നൃപനന്ദനാ. ൫൭.

പുണ്യാബ്ധേ ഹന്തമാമെന്തിനു നരവരയാ
ത്രാക്കുവാനായ് മുതുന്നീ
ടുന്നു പോകേണമെങ്കിൽ പുനരിരുവരുമാ
യ്പോക നാം താതഗേഹേ
എന്നാലത്താതനും മേ ജനനിയുമിവർ കൊ
ണ്ടാടി ലാളിക്കുമല്ലൊ
ഖിന്നാത്മാനം ഭവന്തം മതികലുഷത തേ
മാറുവാനും യതേ ഞാൻ. ൫൮.

032.D
17/9/73
032:73 B5:2
G4
UNIVERSITY LIBRARY
2 DEC 1955

ഭണ്ഡാരം മന്ദിരം മഞ്ജുളമണിശയനം
പോയതെല്ലാം വരാഞ്ഞി
ട്ടണ്ടാകേണ്ടാ വിഷാദം തവ മതി തെളിവാ
നേ യതിക്കേണ്ടതൊള്ളൂ
ചണ്ഡാത്മാ നിൻ പ്രതാപോദയദിവസകരൻ
പോന്നുദിച്ചീടിലന്നാ
ളുണ്ടാമോ പുഷ്കരാവിഷ്കൃതദുരിതതമോ
മണ്ഡലീനാം പ്രഭാവം. ന.ഭ.

പ്രാദുർഭവന്മോദമിത്ഥം തദാനീം
വൈദർഭി തന്നോട്ട ചൊല്ലും ഭശായാം
ആധിപ്രഭാവം പൊറുക്കാഞ്ഞു ചിത്തേ
ജാതഭ്രമോ ഹന്ത രാജാ ബഭാഷേ. ന.ന്യ.

പൊറുക്കുന്നീലതും ഹൃദയഗതസമ്മോഹമധുനാ
തറക്കുന്നു ചിത്തേ വ്യസനമയക്രൂരമുദയിതേ
മറക്കുന്നോനെല്ലാം വിപിനഗമനാകാംക്ഷ ഹൃദി പോ
ന്നുറക്കുന്നു നാഥേ കിമിഹ മനവൈ കിം നു കരവൈ. ന.ഒ.

ഇത്ഥം വദന്തം തരസാ പ്രയാന്തം
ഭർത്താരമാലോക്യ വിഷാദഖിന്നാ
രുദ്ധാനയാന്തീ മൃദുലം ചരന്തീ
മുഗ്ധാനനാ വാക്യമിദം ബഭാഷേ. ന.വ.

പോകേണ്ടാ പുണ്യരാശേ തവരിതമിഹ നട
ക്കുന്ന നിന്നോട്ടുകൂട
സ്സാകൃതം യാതുകാമാം നരവര പുനരാ
ലോകയൈകാകിനീം മാം
അകമ്രാളിന്ദദേശേച്യുതിമൃദുലതലേ
ഹന്ത നാഥാ നടക്കിൽ
പോകാ മേ ദുർഗ്ഗമാർഗ്ഗേ കഥമിവ ചരണൌ
ന്യാസമേതൌ സഹേതേ. ന.ൻ.

വ്യാഘ്ര്യോഽഗ്നീഘ്ര്യം വിദായ്യാനനപുടമനുധാ
വന്തി മാം ഭന്ദശൂകാ
മാത്രേസ്മിൻ സംവലന്തേ ഖരരവമുഖരാ
സൂകരാ യാന്ത്യുപാന്തേ
ആഘ്ര്യായാഘ്ര്യായ കാന്താം നിജവരകരിണീ
മത്ത ശുണ്ഡാകരേണ
ശ്ലാഘ്യോസൌ വാരണേന്ദ്രോ മുഹുരയമപിമാ
മീക്ഷതേ രുക്ഷചേതാഃ ൪൦

ഇത്യേവം വ്യാഹരന്തീ മുഹുരപി ദമയ
ന്തീ നിതാന്താധ്വഖേദം
മുഗ്ധാ ചിത്തേ പോറാഞ്ഞിട്ടൊരിടമിഹ നിവേ
ശാത്മമാകാംക്ഷമാണാ
മദ്ധ്യേമാർഗ്ഗം നടക്കുംപൊഴതു കലിലാ
ത്തത്ര സഞ്ജാതമേകം
വിസ്തീർണ്ണം മണ്ഡപം ശീതലതലമിയമാ
ലോകയാമാസ ദീനാ. ൪൧.

ക്രാന്ത്വാ വനേസ്മിൻ പ്രചുരാധ്വഖേദ
ക്ലാന്ത്യാ നളോസ്യാം നിഷസാദ ഭ്രമെവ
ശ്രാന്ത്യാ തദുത്സംഗനിവേശിതാംഗീ
കാന്താഥ സുഷ്വാപ സുഖേന ഭൈമീ. ൪൨.

ഉറങ്ങുന്നേരം തൻപ്രണയിനിയെ വെച്ചേച്ചു
വിപിനാ
ന്തരം യാതും കാംക്ഷാം ഗതവതി തദാ
നൈഷധന്യായേ
കുരംഗാക്ഷ്യാ വസ്ത്രം നീജവസനമാ
യ്യോയതു മുറി
ച്ചൊരുമ്പാടുംചേർപ്പാൻ കലിരവനദാ
ദ്യോതിലതികാം. ൪൩.

അട്ടത്തേകം ഖഡ്ഗം നിപതിതമുടൻ
കണ്ടു കുതുകാ
ലെടുത്താൻ ചിമേരദ തപരിതമതുകൊ
ണ്ടദ്ധവസനം
കിടത്തിത്തൻകാന്താമവനിയിലുറ
ക്കീട്ട സഹസാ
തുടൽസ്നേഹഗ്രന്ഥിഃ ക്ഷിതിപതിരഗാൽ
ഘോരഗഹനേ. ൪൪.

അന്നേരം കലിവൈഭവേന വിപിനേ
പ്രാജ്ഞൻ കരഞ്ഞാനണ
ഞ്ഞസ്മൃനം നയനാംബു വാത്തു വിവശാം
പശ്യൻ നിജപ്രേയസീം
ഖിന്നോ യാതി മുഹുർവ്വിഹായ ദയിതാ
മായാതി പോന്നന്തികേ
നിന്നീട്ടം വദനം വിലോക്യ നിഷധാ
ധീശോ വിഷണ്ണാത്മവാൻ ൪൫.

ഉത്സാഹവും ബത കലെർന്നൃപതേ പ്രിയയാ
മസ്നേഹവും പൊരുവതിന്ന തുനിഞ്ഞനേരം
ഉത്സാഹ ഏവ ഹി കലേജ്ജയതി സ്മ ഹിതപാ
തതൈസൗഹൃദം ദൃതമഗാദവനീവിനേതാ. ൪൬.

തസ്മിൻ കാലേ ബദ്ധാഭോഗം മദ്ധ്യഗഗനമിഹാദ്ധ്യാ
രുഢേ മദ്ധ്യാഹ്നാക്കേ ഖരതരദിനകരചിരതരപരിഗതഗുരുതര
വരകരജാലേ വിയദിവിശാലേ ഹന്തദിഗന്തരസന്തതമേദുരതരു
വരസന്തതിസങ്കരബന്ധുരിതാന്തരകാന്താരാദ്ധ്വവിശ്രംഖലചം
ക്രമസങ്കടസാകുലമംഗലഗാത്രീ ധാത്രീദേശേ വീണ വിഷണ്ണാ
ദമയന്തീ പുനരേന്തുംഖേദാൽ മാഴ്കിമയങ്ങിയടങ്ങിയുറങ്ങിനവു
ങ്ങിനടുങ്ങിയുണന്നദശായാം കലികൃതമണ്ഡപമെങ്ങും കണ്ടീല

തിനുടയുപചിതമംഗലഭംഗികളെങ്ങും പുനരിദമൊന്നുംകണ്ടീലാത്തിതളിർത്തു മടിയിൽചേത്തിഹ തന്നെയുറക്കും കാന്തനെ നളനയുമവിടെക്കണ്ടീലിരുവരുമായിട്ടൻപിലുട്ടത്തൊരു വസ്ത്രാദ്ധത്തെക്കുടക്കണ്ടീലെന്തൊരുവിവശത ഹന്ത തദാനീം– ചൂഴം കേഴം കുനരിനിരയും മാട്ടം തണലും കാട്ടം പടലും ദർപ്പമെഴും ചില സപ്പൈഘങ്ങളുമാട്ടം മയിലും പാട്ടം കുയിലും മൂട്ടം വഴിയും തോട്ടം പുഴയും വൃക്ഷാഗ്രങ്ങളിലക്ഷാന്ത്യാ ചെന്യക്ഷൈഘാനാം പ്രക്ഷാഭങ്ങളുമരിയൊരു വെയിലും പെരിയൊരു മുയലും കല്ലും മലയും കൊല്ലും പുലിയും മണ്ടും വണ്ടും ഞണ്ടിൻനിരയും പൂഴവും കുഴവും വഴിയും കുഴിയും പേത്തുമിവണ്ണം ദുസ്ഥിതവസ്തുവിശേഷമൊഴിഞ്ഞിട്ടൊന്നും കാണ്മാനില്ലാഞ്ഞധികം വ്യാകുലചേതാ വജ്ജിതദോഷാ വ്യപഗതതോഷാ ഹൃദികൃതരോഷാ വിലലാപൈഷാ.

കാന്താ രേ ഹന്ത മാം ബന്ധുരവിപുലമഹാ
സിന്ധുരേന്ദ്രാതിഘോരേ
കാന്താരേ പേത്തുമിട്ടേച്ചിഹ സപദി ഭവാ
നെങ്ങുപോയീ ഗുണാബ്ധേ
താൻതാനഞ്ഞൂവുവട്ടം നിജഗമനവിധൌ
യാത്രയുംചൊല്ലിയച്ചേ
താന്താമെന്നെപ്പിരിഞ്ഞിട്ടൊരുപദമിളകു
പണ്ടു നീ പുണ്യരാശേ ൪൯.

ഖിന്നാ മേ രാജ്യവും ഭോജ്യവുമഖിലമുപേ
ക്ഷിച്ചു നിന്നോട്ടക്കുട
പ്പിന്നാലേ ഹന്ത പോന്തു തിരുവുരു തവ കാ
ണ്മാൻ കൊതിച്ചല്ലയോ ഞാൻ
എന്നാലിട്ടേച്ചു കാട്ടിൽ പുനരഗതിയെ മാം
നാഥ പൊയ്ക്കാണ്ടതിന്നീ
മുന്നം കേളാവയോസ്സൌഹൃദസരണികളെ
ല്ലാം മറന്നോ ഗുണാബ്ധേ. ൫൦.

കാട്ടിൻനടുവേ ക്രൂത്തോടേ മണ്ടിവരും വില ഭന്തുരബ
സുരസിന്ധുരതതിതൻ ബൃംഹാരവമിത ഹാ ഹാ നാഥാ കേഠം
ക്കാകുന്ന – നീഹാരാവൃതനാനാഗ്രഹയം ഗേഹാന്നിർഗ്ഗതസിം
ഹാനാമതി ഘോരാകാരാനാരാവൈഘ്രാൻ കർണ്ണേ കേട്ട പൊറു
ക്കുന്നീല വിറയ്ക്കുന്നുള്ളം – ചട്ടുമെട്ടടികൊണ്ടു തിരിഞ്ഞുമറി
ഞ്ഞുനടക്കുന്നൊട്ടടിമാനിന്നിഷ്ടരവിരുതം കഷ്ടം കഷ്ടം കേട്ടു നി
താന്തം ഭെട്ടന്നനവധി പൊട്ടീടുന്നു കർണ്ണപേന്ദ്രം–ഭിക്ഷു പരക്കും
വൃക്ഷൈഘ്രാനാമഗ്രേ ചാട്ടമൊരുള്ളടമക്കടഘ്ടഘ്ടഘ്ടരഹിക്കാ
രവമിത കേഠംക്കാകുന്ന–ഘോരത തടവിന സൂകരപടലികളാ
ങ്കോലും തേറകഠംകൊണ്ടേ കുത്തിയടുത്തുതകുത്തുപൊടിച്ചുവരു
ന്നതു കണ്ടാൽ കഥമിവ നാഥ പൊറുക്കാവൂ മേ–പെണ്മാനടലെ
ച്ചീറിച്ചീറിക്കുന്തംപോലേ ദന്തംകാട്ടിട്ടിക്കു വലന്തേ മാട്ടവ
ഹീനാഗ്ഗാർദ്ദുലൈഘ്രാഃ–വ്യാളീപാളീത്തുളീകേളീ കാളീടുന്ന കേഠം
ക്കുന്നേരം.

നാഥേ നീ ഖേദിയാതേ വരികവരിക നിൻ
ദുർദ്ദശാം നീക്കി നിന്നേറ
പാദൌ സംവാഹയാമി പ്രണയിനി നയനേ
മാ കൃഥാ ബാഷ്പപൂരം
ചേതോരമ്യാമിവണ്ണം തവ വചനസുധാ
മാധുരീമെന്ത കർണ്ണേ
ജാതാനന്ദേന കേഠംക്കുന്നിതു ധരണിജുഷാം
പുണ്യമേ നൈവ ജാനേ. ർൻ

ചിത്തേമെത്തുമൊരാശാവേശാലിതഥം കിമപി വിലപ്യ
വിലപ്യ ക്ഷീണാ ഞാനടനിവിടത്തന്നേ ദീനാ ഹന്ത പറഞ്ഞു
കരഞ്ഞാലിതുകൊണ്ടിഹ പുനരെന്തൊരു കായ്യം നാഥനെ നള
നെഗ്ഗഹനേ വിപിനേ മടിയാതേചെന്നാരായ്വൂ ഞാൻ എ
ന്നതു കരുതിപ്പേടുത്തുമദസ്ഥാൽ പേശലഗാത്രീ.

ഭിക്ഷു കുലാകുലവൃക്ഷ
പക്ഷിരുതശ്രവണോദ്ഗ്രഹവ്യക്ഷേ
ദിക്ഷു വിദിക്ഷു ച ഘോരേ
പക്ഷ്മളനയനാ ചചാര കാന്താരേ. ൫൦. 50

അലഘുജഘനഭാരം മന്ദംമന്ദം വഹന്തീ
നളനെ വടിവിലാരാഞ്ഞങ്ങുമിങ്ങും ചരന്തീ
ചലധൃതി ഭമയന്തീ ഹന്ത കാന്തം സ്മരന്തീ
വ്യലപദഥ കിരന്തീ ബാഷ്പധാരാം ശ്വസന്തീ ൫൬. 51

വിജനഭുവി വിഭാവ്യ സ്വാനനം ഭക്ഷയന്തം
ദ്വിജഗജമുഖജന്തുനധ്വഭാഗേ ശയാനം
നിജവദനഗുഹായാമാക്രമാനന്ദ്യതം ക
ണ്ഠജഗരമുടനേഷാ ഹന്ത ഭീതാ ചകമ്പേ. ൫൭. 52

പ്രാപുഃ കേചന ലുബ്ധാ
സ്ത്വത ചരന്തോ മൃഗാവലീലുബ്ധാഃ
സഹിതവധൂശിശുവൃദ്ധാഃ
ഫണിനി ബദ്ധ്വുശ്ചേതിസംരബ്ധാഃ ൫൮. 53

തിമിരനികരപുഞ്ജാകാരമംഗം ദധാനാ
മൃതപൃഥുമൃഗയൂഥാനാദരാദാദദാനാഃ
ശബരിയുവതികൃത്താലാഹതപ്രാണിവൃന്ദാഃ
ഫണിപരിവൃഢമേനം ജഘ്നുരേതേ പുളിന്ദാഃ. ൫൯. 54

അന്നേരം കോപി വൃദ്ധഃശ്ശബരപരിവൃഢോ
ഹന്ത താൻ ജാതനായീ
ട്ടന്നാളേ ജാതരോമോൽഗമചികുരമുഖ
ശ്മശ്രുലോ ധൂസരാത്മാ
പിന്നാലേ മാംസഗന്ധാഗതവിപുലമഹാ
മക്ഷികാക്രാന്തവക്ത്രോ
ധന്യാമേനാം വധൂടീമകൃതടമണീം
കാമയാമാസ കാമീ ൬൭. 55

പൂർണ്ണചന്ദ്രാഭമണീയമാനനം
തുണ്ണമേത്യ ചകമേസ ചുംബിതും
ദൈന്യശാലിനി തദാ തദാനനോൽ 56
ഗീർണ്ണഗന്ധവിവശാ ശശാപ തം. ഒന്നു.

ഭസ്മീഭൂതേ തസ്മിൻ വ്യാധേ
വിസ്മയവേഗാദന്യേ വ്യാധാഃ
നിസ്സന്ദേഹം മുക്തപാ മുഗ്ധാം 57
നിസ്സസ്പുസ്തേ തസ്മാദ്ദേശാൽ. ഒരു.

അന്നേരം കാനനാന്തേ പരമൊരു ശരണം
പേർത്തുമില്ലാഞ്ഞു കാണാ
ഞ്ഞന്യൂനം കാന്തനാമന്നളനെ മദനബാ
ണാർദ്ദിതോന്മാദലോലാ
ഖിന്നാ നാനാലതാഭ്രുദ്രുമമൃഗകുലപ
ക്ഷീശപരാണാമുപാന്തേ
ചെന്നം ചോദിച്ചുമേഷാ ഹര ഹര വിജനേ
സഞ്ചരാഞ്ചിതാംഗീ. 58 ഒവ്വ.

ശോകമേ മമ വരു ശ്ലോകപു
ഞ്ജൈശ്ചമേ നളനെ നീയശോകമേ
വൈകൊലാ കഥയ കണ്ടിതോ ഭവാ
നാകുലാ തളിർകൊതിച്ചുപാഗതം. 59 ഒൻ.

മല്ലികേ നവലതാമതല്ലികേ
ചൊല്ല നീ നളനെയിന്നു കണ്ടിതോ
ചല്ലഭന്നു പുനരൊന്നു നിൻകലുൽ
ഫുല്ലഫുല്ലമൊഴിയെപ്പൊരുന്നുമോ. 60 ന്യം.
പുഷ്പജാതിഷു നിനക്കു മെന്മഭവി ജാതി
നീ കഥയ സാദരം
തച്ചപ്പസൂനമിതുപ്പതിന്നു നളനാം നരേ
ന്ദ്രനിഹ വന്നിതോ

തല്പസീമ്നി തവ മോഹനാനി കുസുമാന്യ
ഹോ ധരണീതലാ
കല്പമിന്നുടനഴിച്ചു ക്രന്തൽ മമ ചൂട്ടമോ
പൊരുത ചൂട്ട മേ. ൩൬.

നളിനദളേക്ഷണനല്ലോ
നളനിതി നളിനങ്ങളേ സമേതാ ഞാൻ
നളിനശരായുധമാം നി
ങ്ങളുമിഹ പൊളകുംപ്രകാരമായീതോ. ൩൭.

ചമ്പകേ മന്മഥനെ
തമ്പുകഠംകൊണ്ടെന്റെ ധൈര്യമുലയുന്ന
അൻപകമേ തവ വരുവാൻ
നിൻപദമേവാശ്രയാമി പുണ്യനിധേ. ൩൮.

ആധി മേ മനസി ഹന്ത പാരമേ
കാതാരസ്മി വരടാസുമൌഘമേ
ശംസമേ രമണമിന്ന കണ്ടിതോ
ഹംസമേ ഖഗകുലാവതംസമേ. ൩൯.

ദൂരാപമാശു നിന്നെ ഞാൻ പ്രിയാസഹായമന്തികേ
സരാഗമിന്ന കാങ്കയാൽ നളാവലോകമേശ്രുമോ
കരോമി കിന്ന മന്മഥൻ നിതാന്തദുഷ്ടനൊട്ടമേ
പോറാതൊരാധി മാനസേ ചകാരമേ ചകോരമേ. ൪൦.

ഖഗങ്ങളേ മൃഗങ്ങളേ വിശാലഭ്രുഹങ്ങളേ
ദൃഗഞ്ചലേന മഞ്ജു നോക്കുമേണശാബകങ്ങളേ
നഗങ്ങളേ ഗജങ്ങളേ മനോജ്ഞവണ്ടിനങ്ങളേ
സുഖേന നിങ്ങളം കണ്ടിതോ ഘനേ വനേ നളം ൪൧.
൪൧.

പ്രത്യൂജം പ്രതിഷൽപദം പ്രതിലതം
പ്രത്യുഗപഞ്ചാനനം-സിംഹം.
പ്രത്യുദ്ദിം പ്രതിസിന്ധുരം പ്രതിസരഃ
പ്രത്യാപ്തഗം പ്രത്യഗം.
പ്രത്യേണം പ്രതികോകിലം പ്രതിശിലം
ബാലാ വിയോഗാകുലാ
പ്രത്യൂകം പ്രതിവസ്തു ഭീമതനയാ
പപ്രച്ഛ കാന്തം നളം.

ന്യ.

ഏണാക്ഷീകുലമാലികക്കഥ തദാ തൻ
മുൻപിൽ ദ്വൈപ്യാശ്രമം
കാണായീ രമണീയമങ്ങൊരു നദീ
കൂലേ മുനീന്ദ്രാവൃതം
നാരുപവിഹംഗമീകുലലതാഗുല്മാന്ത
രാളം മുനിശ്രേണീ
ഷിതവേദഘോഷമതുകണ്ടേ
ഷാ തുതോഷാധികം

ന്യവ.

ആയാന്തീമിഹ കണ്ടു കാസി വിപിനേ
താനേ നടന്നീടുവാൻ
കോയം ഹേതുരിഹാരെ നീ വടിവിലാ
രായുന്നിതസ്മിൻ വനേ
കസ്യാ മഹാത്മനോ ഭവി സുതാ
കസ്യാസി നീയെന്നിമാം
ഭ്യാംസോ മുനിപുംഗവാഃ കുതുകിനഃ
പപ്രച്ഛുരത്യാദരാൽ.

ന്യൻ.

ാഃമാമാത്താനവാദീൽ നിഷധനരപതേഃ
പ്രേയസീ ഞാൻ പിതാ മേ
ഭീമോ രാജാ പ്രിയോ മേ വിഗളിതനിജരാ
ജ്യോഭവദ്ദൃതഹേതോഃ

ക്ഷാമായാ മേ വനാന്തേ ദയിതമനസര
ന്തീമിമാം തദ്വിഹീനാം
വ്യാമോഹാൽ സഞ്ചരന്തീമിഹ ബത ദമയ
ന്തീം വിജാനീത യൂയം. 70
ഹെ.

മംഗലം ഭവേതു കാന്തനോടിനി
സ്സംഗമോത്ര ഭവിതാ സുഖേന തേ
അംഗനാമിതി വദന്ത ഏവ തേ
പുംഗവാ നിയമിനാം തിരോദധുഃ. 71
ഹെ.

കണ്ടീലാഞ്ഞളവമ്മുനീന്ദ്രപടലീം
പണ്ടെതിലൊട്ടേറെമു
ല്ലുണ്ടാ പോന്ന വിളഞ്ഞനേരമണയു
ന്നേരം തിയാമാഗമേ
തണ്ടാർബാണനണഞ്ഞു ഹന്ത വിശിഖാ
നെയ്യുന്നനേരത്തിലേ-
കണ്ടാളുധനി മോരഭ്രരുഹലതാ
കീണ്ണാമരപ്പാവലിം. 72
ഹെ.

അസ്തഗിരീശ്വരമസ്തകസീമനി ഭാസ്വരഭഗവാൻ മറയുന്നേരം ഗതവതി സവിതരി ഗൃഹകളിൽ നിന്നീത്തിമിരകരീശ്വരരിളകുന്നേരം ദിക്കു വിദിക്കു ച ദുഷ്കരമായ തരക്ഷുഗണങ്ങൾ തിമക്കുന്നേരം കാട്ടിൻനടുവിൽ കാട്ടാളാവലി ക്കൂട്ടംകൂടിപ്പാട്ടുന്നേരം മല്ലീവല്ലീമുല്ലാവലിരിഹ മെല്ലേ മെല്ലേ വിരിയുന്നേരം പക്ഷികൾ വൃക്ഷാവലിയിലടങ്ങിയിണങ്ങിമയങ്ങിയുറങ്ങുന്നേരം കാമുകപടലികൾ കാമിനിമാർതൻ കോമളമുലകളിലണയുന്നേരം ക്രോഷ്ടുക്കൾ തതി കാട്ടിൻനടുവേ ക്കൂട്ടംകൂടിക്കരയുന്നേരം മൈലുകൾ പീലികൾ ചാലവിരിച്ചുന്നൃത്തവുമാടിയടങ്ങുന്നേരം തെട്ടുതെടയുടനടവികൾതോറും കരടികൾ കൂട്ടതരമലറുന്നേരം ശ്രുക്ഷതതേടിന രാക്ഷസപടലീ തീഷ്ണനിനാദം കലരുന്നേരം

ശ്രോത്രാനന്ദം ചേത്തീടാതെ ഭാതൃഹാവലി കരയുന്നേരം പിശി
താശനശതബഹുളപിശാചികളശിവനിനാദം കലരുന്നേരം കു
ന്നകഠംപോലേ കുന്നിവരും വില പന്നികളോടിച്ചാടുന്നേരം
കാനനനികരേ വിരഹിതവിവരേ ദീനതപൂണ്ടു നടന്നുമുഴന്നും
സുപ്പാനഗ്രാൻ ദപ്പോദഗ്രാനഭ്യാശേ കണ്ടാശു വിറച്ചും ഗമന
നിരാശാ കുഹചനഭേശേ നിഷസാദൈഷാ മഹിതായോഷാ.

കാതര്യം ചേർത്തു കോകങ്ങളിലഖില ചകോ
രാവലീപ്രാണരക്ഷാ
ചാതുര്യം കൈവളർത്തിസ്സകലകുമുദിനീ
കാമിനീപുണ്യഭദ്രമാ
വൈധുര്യാവേഗദായീ വിരഹിഷു സുഷമാ
പൂരപീയൂഷധാരാ
മാധുര്യം പോഷയൻ ദേഹിഷു പുനരുദിയാ
യൈഷ പീയൂഷധാമാ: — നെ.

കാണാഞ്ഞൊന്നും നടപ്പാനൊരുകുറി വശമ
ല്ലാഞ്ഞുഴന്നധ്വഭാഗേ
പ്രാണാപായാതിഭീത്യാ കപചന ഭുവി നിഷ
ണ്ണാ വിഷണ്ണാ നതാംഗീ
ഏണാങ്കൻ പോന്നുദിച്ചോരളവിലഖിലമൊ
ട്ടൊട്ടു കണ്ടാശപസന്തീ
ദീനാ സാ കാനനേ കോമളപദയുഗളാ
ഹന്ത ചണ്ഡേ ജിഹിണ്ഡേ. — രെ.

ചണ്ഡാകാരേ തമോമണ്ഡലവിപുലമഹാ
സിന്ധുരേ ചന്ദ്രനാമം
പൂണ്ടീടുന്നൊരു കണ്ടീരവനെ വിയതി ക
ണ്ടിട്ട മന്ദം പ്രയാതേ

മിണ്ടാതേ രാത്രിയെല്ലാം സകലദിശി നട
ന്നാകുലാ ഹന്ത കാര്യേ
കണ്ടാളേഷാ തദാ കഞ്ചന പൃഥുതരശില
ണ്ടാപഥം മംഗലാംഗീ. ൫൫.

അന്നേരം കാളമേലേറിയുമഖിലഭദ്രാ
ത്ഥാനെട്ടത്തും ചുമന്നും
ഖിന്നാനാം യാത്ര കണ്ടും ഗജതുരഗരഥാ
നീകിനീവായ്പുകണ്ടും
സന്നാഹം കണ്ടുമേഷാമരിയ പുഴ കട
ക്കുംവിധൌ സാർത്ഥവാഹം
ധന്യാംഗം കണ്ടുമേഷാ നിജഹൃദി ചലനാം
ക്രൂടി മോദം പ്രപേദേ. ൫൬.

ആരയ്യോ നീ വനേസ്മിൻ മരുവുമുരപെറും
ദേവതാ വാ പിശാചീ
നാരീരൂപാ ചരന്തീ കിമു ധരണിഗതാ
കാപി നാഗാംഗനാ വാ
ഓരോന്നിത്ഥം ജനൈഷാ വദതി വചനമേ
ഷാ ബഭാഷേ വിഹീനാ
ധാരൈകാ മാനുഷീ ഞാൻ മമ ചരിതവുമാ
കർണ്ണ്യതാമധ്വനീനാഃ. ൫൭.

നളനെന്നിഹ കോപി ഭാതി രാജാ
ഗളിതോ ദൈവവശാദസൌ സ്വരാജ്യാൽ
ലളിതം ദയിതം വനേ വിനഷ്ടം
നളിനാക്ഷം വിചിനോമി കാനനേ ഞാൻ. ൫൮.

പോകുന്ത പുനരെങ്ങു നിങ്ങളിഹ കാ
നിങ്ങൾക്കു ഗമ്യാ പുരീ
സാകം പോരുകിലോ മുതുന്നിതി വദ
ന്തീം താം വദന്തി സ്മ തേ

വൈകേണ്ടാ സഹ ചോക ചേദിനഗരീ
ഞങ്ങൾക്ക ഗന്തവ്യത്ര
രേതാം ത്വാമവിടസ്സുബാഹ്വുവരോ
പാന്തേ നയാമോ വയം ൧൯

എന്ന തുന്നാട്ട പറഞ്ഞു ഹന്ത പോ
കുന്ന പാന്ഥജനമനപിയായ സാ
ചെന്ന ചേദിനൃപ സീമ്നി കണ്ടത
ത്തുന്നതം നൃപനികേതഗോപുരം. വ്യ൦.

നാനാഭ്രതജനാകുലേ ജനപദേ
വസ്സാദ് സംവേഷ്ടിത
ശ്രോണീഭാരഭരാലസാ പൊടിപിര
ണ്ടാലോലകേശാളകാ
ദീനാ സാ പരിഹാസലോലജനതാ
കീർണ്ണേ പുരേ ഭ്രുപതേഃ
ക്ഷീണാ ചെന്നളവത്ര രാജജനനീ
കണ്ടോളിമാകുലാം വ്യ൦.

താനിരിക്കുമണിസൌധധാമ്നി താ
മാനിനായ ജനനീ ധരാപതേഃ
കാനനാന്തരനിതാന്തചംക്രമ
ക്ഷീണപാദയുഗളാം ജഗാദ സാ. വ്യ൦.

കാസി ബാലേ പേലവാംഗീ ഭാസി ഹീനാ ഭ്രഷണൌഘൈഃ
ധൂസരാംഗീ സഞ്ചരിക്കുന്തു സദാ നീയെന്തിനവ്വാം
ഭാസുരാം ത്വാം പ്രാപ്തുമാക്കോ ഭാതമാസീൽ പുണ്യമെന്നും
മാതുരേഷാ വാക്യ കേട്ടിട്ടാധിഖിന്നാ വാചമൂചേ. വ്യ൦.

സൈരന്ധ്രീ ഞാൻ ധരാധീശതനയനി സമാ
കർണ്ണ്യതാം നേത്രരമ്യാ
കാരം മേ നാഥമാരാഞ്ഞിഹ ഭവി വിചരാ
മ്യാതുരാ കാതരാംഗീ

സൈവം കാന്തം വിനാ മറൊരുവരെ നിയതം
കേവം തൊടായ്കെന്നുനിത്യാ
ചാരം മേ കാന്തനെക്കാണ്മതിനിഹ പറയാം
താനുമുവീസുരെയഹാൻ. വ്യ.

മനോഹരം വിദഭ്ജാവതോ നിശമ്യ സാദരം
തന്തുജയാ സുനന്ദയാ കലന്നിംറാസപ നീ സുഖം
തനോമി വാഞ്ഛിതങ്ങളെന്നു രാജമാതുരാജ്ഞ കേ
ട്ടനാകുലം തദാവസൽ സുഖേന ഭീമനന്ദനാ. വ്യ.

അക്കാലം നളനാം ധരാപതികുലാ
കല്പം നിജപ്രേയസീം
മൈച്ഛ്യാദ്ദൈവഷ്ട്യമിയന്നു കാട്ടിലവശാ
മിട്ടേച്ചു നിദ്രാകുലാം
ഉഗ്രംക്കാനിങ്കലുറഞ്ഞ ഘോരകലിനാ
ക്രാന്തസ്തതസ്സുതപരം
നിഗ്ഗ്രഹ്നന്നഥ സഞ്ചാര വിപുലേ
കാന്താരദേശാന്തരേ. വ്യ.

പാഹി പാഹി നള ദഹ്യമാനമിഹ
പാവകേ മനസി ജാതസ
മ്മോഹ ഏഷ ഭുജഗോഹമേഹി ദ്രുതമാഹ
യാമി സഹിയാഞ്ഞു ഞാൻ
ഹാ ഹതോസ്മി ന ഹി പാരയാമി വലിതും
സിംഹ വലയുന്നിനി
ക്കാഹിതാ പുനരനീഹതാദ്യ മുനി
ശാപതോ വപുഷി ഭ്രുവതേ. വ്യ.

ആടൽ കേട്ടിതി തഴക്കമഗ്നിയിൽ
ചാടി മണ്ടിയണയും ദശാന്തരേ

മൂട്ടകൊണ്ടു പിടയുന്ന ഘോരകാ
ക്കോടകം പുനരുദൈക്ഷതാത്മവാൻ. വ്യവ.

അന്നേരം നിജഗാദ ഭോഗിപടലീ
ഭ്രുചക്രവത്തീ വനാൽ
ഖിന്നോ നൈവ ചലാമി ഹന്ത മുനിവ
യ്യാവാപ്തശാപേന ഞാൻ
എന്നാൽ താരയ ഘോരദാവദഹനാൽ
കാക്കോടകം ഭൂർദ്ദശാ
പന്നം പന്നഗമുദ്ധരാശു നയ മാം
ജായേ ഹ്രസീയാനഹം. വ്യൻ.

എന്നു ചൊന്നളവു പന്നഗം മൃദു
സ്മന്നിനായ പുനരാനിനായ തം
പിന്നെ നിസ്തുലതാശനെ വനേ
ഖിന്നമേഷ വിസസർജ്ജ ഭ്രുപതിഃ. ൻ൦.

തദാ ചൊന്നാൻ ഭോഗീ വിരഹിതവിഷാദം തവ മനോ
വിധാതും കാംക്ഷേഹം വ്രജ ദശപദാനീഹ ഗണയൻ
തദാ കൂപേ ശ്രേയഃ പുനരിതി സമാഭാഷ്യ ദശമേ
പദന്യാസേ സപ്പോ ഝടിതി സ ദദംശാസ്യ ചരണേ. ൻ൧.

രുചദംഗിയുമുഷ്യ തൽകലി
പ്രാപിതവ്യസനവും തിരോദധേ
വേപിതാംഗിയെ നിനച്ചു തൻപ്രിയാം
താപമന്യമുദിയായ ഭ്രുപതേഃ. ൻ൨.

ഭോഗീന്ദ്രൻ വികൃതാകൃതിം നളസ്യപം
കണ്ടാബദ്ധാഷേ ധരാ
പാകാരേ ഭവിതാ ഭവാനു ദമയ
ന്ത്യാ കാന്തയാ സംഗമം

കാകോളം മമ പാരമേവ വിവശോ
നിൻഖേദമൂലം കലിർ
ദ്വേഷേ തിഷ്ഠതി താവകേക്ഷവൃദയേ
ലബ്ധേ പ്രയാസ്യത്യസൌ. ൯൫.

വേത്തീദൃക്ഷിതിജാനിരക്ഷവൃദയം
ധീമാനയോദ്ധ്യാപതി
ർഭ്രാതൃപന്നുതപണ്ണനെന്ന വിദിതം
നാമാസ്യ തത്സന്നിധൌ

പ്രീത്യാ ബാഹുകനെന്ന നാമ ഭുവി തേ
സ്യാത്തവം സചിവപാപ്തയേ
ഗാത്രേ ധത്സ്വ മദീയവസ്ത്രമിദമേ
ന്നുക്ത്വാ തിരോഭൂൽ ഫണീ ൯൮.

തദനന്തരം നിരന്തരതയാ സപ്രാന്തസമിന്ധാനദമയന്തി
വിരഹോദന്തചിന്താ സന്താനഗന്ധവാഹസന്ധുക്ഷണ സന്ധുക്ഷി
തമന്മഥാവേശാതിതീക്ഷ്ണതരശോചിഷ്ക്കശാവിഷ്കരണനിർ
ദ്ദഹ്യമാനാന്തരാത്മാ ചണ്ഡതരശ്രുണ്ഡാലഗണ്ഡപുടാവാന്തരവാ
ന്തമേദുരമദധാരാധോരണീപാരണപാരീണരസാകുലശിലീമുഖ
മുഖാരവമുഖരീകൃതദിഗന്തരേഷു ഉപകണ്ഠഗതകക്കരശതഘർഘര
തരനിർഘൃണരുതപ്രസ്ഖലദുരുവ്യഗ്രപതച്ചില്ലീഗതപല്ലീജനേ
ഷു ബാഹുതരകരാളകാകോളമേളനദ്ദുഷ്പ്രകടതര കബളനജാ
താദരകാകോദരാനുധാവനമേദുരദരാതിഭാരപൂരിതനിജോദരഗ
ഹരദുർദ്ദശദർദ്ദുരഗാല്പനിസ്വനഭീതിപലായിത ലുബ്ധകപോ
തകരോദനജാതവിഷാദനിഷാദിനീസംകുലേഷു നിതാന്തഘോരേ
ഷു കാന്താരാന്തരേഷു സഞ്ചരന്ന പഞ്ചബാണപഞ്ചശരീസഞ്ചരി
ന്നശേമുഷീകോ മേദുരവിഷാദവാൻ നിഷധാധീശോ ഭൃശം വില
ലാപ-ഹാ! ഹാ! ദുർവ്വിധേ പ്രാഗേവാരബ്ധൈതാവന്തം കാലം മാം
പീഡയതാ ഭവതാ നിർഭാഗ്യാനാം ജനാനാമത്തംസീകൃതോസ്മി-

പൂർവമേവ ദമയന്തീഹന്ത്രവണമയകരാളകാകോളപൂരം മഥി
കിരതാ പഞ്ചായുധാകാരേണ ഗവിതേന ദവീകരകുലസാവ്ഭേ
മേന കഷ്ടം കഷ്ടം ദഷ്ടോഭ്രവം-തത്രാഭവന്നാഹിണ്ഡമാനഃ കോ
വാ മമാഹിണ്ഡുകീർവിഷ്യതീത്യചിന്തയം-തത്ര വിഷ്ണുരകലപ
രിഷ്കൃണമല്ലീമതല്ലീഫുല്ലതുല്യാകൃതിവരടാജീവാതുഃ കോപി മ
ല്ലികാക്ഷോ ജാംഗലികീ ബഭൂവ-സ തു പുനർദമയന്തീവൃത്താന്താകാ
രം ഭേഷജം സ്വാന്താകാരേണ കരാന്തേന സമുദ്ധരന്നസ്മദീയകർണ്ണ
യുഗളീചുളുകമധ്യേ നിഷിഞ്ചൻ കഥഞ്ചിന്മാം നിർവാന്തനിർവേദ
മകാഷീൽ-തദനന്തരം ച ദമയന്തീസ്വയംവരഃ കദാനു ഭവിതേതി
വിചിന്ത്യ വർത്തമാനഃ സഞ്ജാതേ തസ്മിൻ കോലാഹലേ തദ്ദിദൃക്ഷു
സ്ത്വരൻ മധ്യേമാർഗം ചതുരാകാരാംശ്ചതുരോ വൃന്ദാരകവയ്യാനദ്രാ
ക്ഷാ-തേ പുനർദമയന്തീപാണിഗ്രഹണപർയുത്സുകാശ്ചതുരോ
വയമാഗതാ സ്മ ഇതി ദമയന്ത്യൈ നിവേദയിതുമസ്മൽകിംകരീഭ
വേതി മാമാജ്ഞാപയാമാസുഃ-തദനാജ്ഞയാ നിരാകൃതനിരോധ
സ്തദന്തികമേവ ഗാഹമാനസ്തസ്യൈ മദിഷ്ടമേവ വിവക്ഷുരപി ത
ദിഷ്ടമേവ വ്യാജ്ഞാപയം-തദനന്തരമേവമവാദീൽ സാ-മദീയ
സ്വയംവരകോലാഹലേതിഷ്ഠന്തം ത്വാമഹമേത്യ വരയാമീതി-ത
ദ്ഭക്തിമവാനതിഷ്ഠംസ്തേഭ്യോ നിർജ്ഞരേഭ്യസ്തദന്തമേവ വ്യാഹരൻ
ഗത്വാ നിർജ്ഞരകൃതനിരോധേ ബഹ്വലേ സതി തൽപാണിഗ്രഹ
ണസൗഖ്യം ലഭേ വാ ന വേതി സഞ്ജാതദ്വാപരസ്സംശയ്യ തസ്യാ
മേവ തിഷ്ഠേ സ്മ-തേ പുനസ്സിലിമ്പാ രോഷാന്മദീയാകാരധാരി
ണസ്തസ്മിന്നേവ സമാജേ ദമയന്ത്യൈ പുനരതിഷ്ഠന്ത-പുനരേഷാ
പഞ്ചനളാൻ വിലോക്യ നിർജ്ഞരകൃതോയം നിർബന്ധ ഇതി നിശ്ചി
ന്വാനാ സ്വകീയപതിവൃത്തൈരവാകരേണ കരേണ പേല
വാം നിർമാലാം പുളക സന്തതിസ്തോരായാം മമ കന്ധരായാം പ്ര
ക്ഷിപ്തവതീ-തത്താദൃശോദ്ധൃതകരുണാം മധ്യേകാന്താരം നിദ്രാ
ലസാമൽസ്വയ്യ ശരാഗ്രസരഃ സമാഗതോസ്മി-ഇതഃപരം കിം ക
രവൈ കാക്കോടകോദിതരീത്യായോധ്യാധിപതേർതുപർണ്ണസ്യാ

ന്തികമേവ യാസ്യാമി ഇതി സംകല്പയൻ ദശദിനാനി സഞ്ചരന്ന
യോദ്ധ്യാധിപതിവിതീർണ്ണവേതനസ്തന്നികേതനഗതോ ദമയന്ത്യാ
സ്മരന്നവാത്സീൽ.

കാന്തേ കാന്താരഭാഗേ മമ മടിയിലുറ
ങ്ങീടുമന്നിന്നെ മാറ്റ്
ക്ലാന്താമിട്ടേച്ചുപോന്നീടിന ശഠമതി ഞാൻ
തനിച്ചി കാണാഞ്ഞു ദൂയേ
ഏന്തീടും മോഹവേഗോദയമവിരതമു
ണ്ടായതിപ്പോളടങ്ങീ
ശ്രാന്താത്മാവിന്നിതെന്താവിതു നിഖിലമിനി
ക്കിന്ന തോന്നിത്തുടങ്ങീ. ൯൭.

നാഥേ കാണാഞ്ഞുമെന്നെ ഭയദവിപിനഭാ
ഗേ മൃഗൗഘാനനേകാൻ
ഭീതാ കണ്ടും ക്ഷുധാ മാഴ്കിയുമണിനയനാൽ
തുകിയും ബാഷ്പധാരാം
നീ താനേ നൈവ ജാനേ സതതമപി ചര
ന്തീ പ്രിയേ കാമവസ്ഥാം
നീതാ ദൈവേന ഞാനിന്നകരുണഹൃദയഃ
കിംകരോമ്യാകുലാത്മാ. ൯൮.

ഇത്ഥം പദ്യദ്വയം ബാഹുകനഗതി കിട
ക്കുംവിധൌ ചൊല്ലുമന്ന
ന്നത്യാവേശേന കേട്ടിട്ടതിനെ രഹസി വാർ
ഷ്ണേയനാമാ ബഭാഷേ
വൃത്താന്തം കസ്യനിന്നാലധിരജനി സദാ
ഗീയതേ പേത്തുമെന്നാ
വൃത്ത്യാ ചോദിച്ച വാർഷ്ണേയനൊടഥ നളനാം
ബാഹുകോ വാചമൂചേ. ൯൯.

ഏകോ നിജാം പ്രേയസീം കാട്ടിലിട്ടേ
ച്ചേകാകിനീം യാതവാൻ ഭ്രാന്തചേതാഃ
മോഹേ ഗതേ തേന ശോകേന ഗീതൌ
ശ്ലോകാവിമൌ ഹന്ത ഗായാമ്യസൌ ഞാൻ. ൻവ.

വിദർഭരാജനന്ദനൻ തന്നുജയാ നളേ ഗതേ
മതിഭ്രമേണ കാനനേ വിചിത്യ താം ച തം ഭൂപം
മുഹുസ്സു ഖേദവാനിമാവറിഞ്ഞിഹാഗതന്തു ഗോ
സഹസ്രമപ്പയാമി ഞാനിവണ്ണമാഹ ഭ്രൂപതിഃ. ൻൻ.

അരാഞ്ഞന്നിഷധേന്ദ്രനാം നളനെയും
ഭൈമീം ച തൽപ്രേയസീ
മോരോരോ ദിശി ചേരുരന്നവനിമേൽ
വിശ്വംഭരാനിർജ്ജരാഃ
അരാൽ വന്നു സുദേവനാം വസുമതീ
ദേവോ വിദർഭോത്ഭവോ
നാരീം കാഞ്ചന ചേദിഭൂപനിലയേ
കണ്ടാനകാണ്ഡേ തദാ. ൧൦൦.

ഊഹിച്ചറിഞ്ഞാനിഹ പൂർവ്വദൃഷ്ടാം
ദേഹസ്ഥിതിം കണ്ടു വിദർഭകന്യാം
രാഹുഗ്രഹാക്രാന്തകലാമിവേന്ദോ
വൈഹസ്യഖിന്നാമഥ താം ബഭാഷേ. ൧൦൧.

അയാതാ നീ കദാ ചേദിപസ്യോപസദനേ
ഹന്ത തേ സോദരൻതൻ
പ്രേയാനായോരു വിപ്രൻ കലയ ഹൃദി സുദേ
വോസ്മി ഞാൻ പുണ്യശീലേ
ദായാദന്മാരെയും നിൻ ജനകനെയുമിമാം
മാതരഞ്ചാപി കണ്ടേൻ
ഭ്രയോ ഭ്രയോ. * * * *
* * * * * * * ൧൦൨.

* * * * പയോഭിഃ
പ്രക്ഷാളയാമാസ തസ്യാ നിടാലം
ലക്ഷ്മേവ ചന്ദ്രേ സ്ഫുരന്തം തു ദൃഷ്ട്വാ
ചക്ഷൂംഷി താസാം ദധുർബ്ബാഷ്പധാരാഃ. ഛന്ദ.

അക്കാലം ഭ്രപമാതാ പരവശഹൃദയാ
പൂർണ്ണചന്ദ്രാനനാം താ
മക്ഷാന്ത്യാ തൻകരാഭ്യാം മുഹുകമുകമു
ന്തുവട്ടം പുണന്നാഥം
മുഖ്യാംഗീമിത്രനാളം ഭവതിയെ മകളേ
ഞാനറിഞ്ഞീലയല്ലോ
സൽക്കായ്യാമാവതെന്തിന്നതിനു പകരമെ
ന്നാകുലാ സാ ബഭാഷേ. ഛന്ദ.

തദാ ചൊന്നാളേഷാ ത്രുണവതി തന്തുജെയ ശിത്രുതരെയ
മുദാ കാണായിന്നു കതിദിവസമുണ്ടിങ്ങഗതി ഞാൻ
ഉദാരെയ കാണ്മാനായവരെ നിലയേ പോവതിനു മേ
വിധീയന്താം ദൂതാഃ പുനരിദമിനിക്കീപ്സിതതമം. ഛന്ദ.

എന്നു കേട്ട തദ്ദീരിതം തദാ
ചെന്നു പുത്രനു നിവേദ്യ താം കഥാം
അനപിതാമഖിലസാധനൈരിമാ
മന്നു ഭീമനിലയം നിനായ സാ. ഛന്ദ.

ധന്യാംഗീ ദമയന്തിയുണ്ടിഹ വസന്തു തൻതന്തുജേതി കേ
ട്ടന്നേരം ജനനീ പിതാ ച സുഖരൂപേ പേതതുവ്വാരിധെയ
ചെന്നേഷാ തനയെയ പുണന്നു വിവശാ മോദാശ്രുധാരാനദീ
മന്യൂനാം വിതതാന രാജ്യമഖിലം മുങ്ങീതു മോദാംബുധെയ. ഛന്ദ.

കാലേസ്മിൻ നളനാംനരേന്ദ്രചരിതം കേളാഞ്ഞു കാണാഞ്ഞമും
ബാലാ സാ കരയുംവിധെയ ജനനി ചെന്നുചേ വിഷണ്ണാ പതിം

ഭൂലോകാധിപനന്ത ഭൂസുരവരനാരായുവാൻ നൈഷധം
നാലാശാസ്വപി സന്ദിദേശ തരസാ ചെരുശ്ച തേ ഭൂതലേ.
൧൦൨.

പണ്ണാദനെന്നായ് സമുൽഗീർണ്ണനാമാ
വണ്ണേവതീർണ്ണസ്തടാ ഭൂസുരാണാം
സവർണ്ണാഭവർണ്ണാംഗിവൈദർഭിയോട
ക്കണ്ണേ സുധാധാരിണീം വാചമൂചേ. ൧൦൩.

ധന്യേ ചെന്നേനയോദ്ധ്യാനഗരിയിൽ ഭൂതുപ
ണ്ണാന്തികേ ഞാനൊരുന്നാൾ
പിന്നാലാഖ്യാതപട്ടാങ്കളെയുമവിടെനി
ന്നേഷ ചൊന്നേൻ മനോജ്ഞേ
അന്നേരത്താരുമൊന്നും പുനരതിനരിയാ
ടീല്ല പോരുംവിധൌ മേ
പിന്നാലേ പോന്നുവന്നാനൊരുവനവനിമാം
വാചമൂചേ വിഷാദീ. ൧൦൪.

കണ്ടാലത്യന്തനിന്ദ്യാകൃതിരയമവന
ബ്ബാഹുകാഖ്യാനവാൻ പോ
ലുണ്ടയ്യോ ഹന്ത ചാടുന്നിതു നയനപുടാൽ
കണ്ണുനീർ നിന്ദ്യമൂത്തേഃ
കൊണ്ടാടിക്കൊണ്ടുചൊന്നാനയമിഹ ദമയ
ന്തിക്കു വൈരാഗ്യമസ്മി
ന്നുണ്ടാവാൻ ന്യായമില്ലെന്നവനൊരുമതിമോ
ഹം പോറാഞ്ഞേവമാസീൽ. ൧൦൫.

ഇന്നിപ്പോൾ ചിത്തമോഹം നിഖിലമുടനട
ങ്ങീട്ട കാണാഞ്ഞു കാന്താം
ഖിന്നാത്മാ കണ്ണുനീർ വാർത്തയമഗതി വിചി
ന്ത്യാത്മഭാരാനുപാസ്തേ

എന്നെല്ലാം ബാഹുകോദീരിതവചനവുമാ
കർണ്ണ്യ ഞാനിങ്ങു ചോന്നേ
നെന്നാൽ നീതാൻ പ്രമാണം പുനരിതിനു വിചാ 112
ര്യ്യാഖിലം തപാം യതേഥാഃ. ഫ്ഥവ.

കണ്ണാനന്ദം ചേരുംവണ്ണം പണ്ണാദോദിതവാക്കുകളൊ
ക്കക്കേട്ട തദാനീമവനെസ്സമ്മാനിക്കാംവണ്ണം വടിവിനൊടൊക്ക
സ്സമ്മാനിച്ചങ്ങഴകിലയച്ചു - ജനനീനിലയേ ചെന്ന തദാനീം
ജനനിയൊടൊക്കച്ചെന്നറിയിച്ചാൾ-എന്തൊരു കുശലിഹ ബാ
ഹുകനാമാവവനേ നാം ചെന്നിവിടെ വരുത്തിക്കൊള്ളുക ജന
കനറിഞ്ഞീടാതേ- ജനനി സുദേവനെ വടിവിനൊടിവിടെ വരു
ത്തിത്തദുചിതമായൊരുപായമവൻതൻ കണ്ണ ചൊല്ലിയയ
ച്ചീടേണമിതെന്നു പറഞ്ഞു സുദേവനെ വടിവിനൊടവിടെ വ
രുത്തി നിതാന്തം ദമയന്തീ ചില കാര്യ്യം ചൊല്ലീട്ടവനെയയ
ച്ചാൾ തസ്മിൻ ദേശേ-ഗതപാ സതു പുനരചിരമയോദ്ധ്യാമുതുപ
ണ്ണനൊടന്നേരമവാദീൽ.

പുണ്യാബ്ധേ നൈഷധോർവ്വീപതിമിഹ ഭവി കാ
ണാഞ്ഞു രണ്ടാംവിവാഹം
ധന്യാംഗിക്കുണ്ടുപോലെന്നൊരു കഥ ദമയ
ന്ത്യാ മുതിക്കുന്നിതുവ്യാം
ഖിന്നായാഃ പ്രാത്യനാകുന്നതു നിയതമയോ
ദ്ധ്യാപതേ കേവം ഭവാൻപോ
ലെന്നാൽ നീ നാളയന്തിക്കുദിതരുചി വിദ 113
ർഭേഷു യാതും യതേഥാഃ. ഫ്ഥനു.

എന്നക്ഷിതിസുരവചനം കേട്ടത്സുകചേതാ ബാഹുക
മാഹൂയാഹ സ രാജാ നാളെസ്സന്ധ്യാവരവിനു മുമ്പേ ത്വടിതി
വിദർഭക്ഷിതിപതിസവിധേ ചെല്ലേണംപോലിഞ്ഞാനധുനാ
മറേറന്നാളങ്ങുദയതി സവിതരി ദമയന്തിക്കിഹ രണ്ടാംപരിണ
യമുണ്ടെന്നുണ്ടിഹ സംപ്രതി കേട്ടു- തസ്യാഃ കാംക്ഷിതനായതു

മിഞ്ഞാനെന്നൊരു വചനം കേട്ടേനിപ്പോൾ- എന്നാൽ നാള
ത്തന്നേ യോജനശതമിതപഥമുടനതിലംഘ്യാസ്മാൻ നേതും നി
പുണത പാരിൽ നിനക്കേയുള്ള - തസ്മാദസ്മൽസ്യന്ദനഭാഗേ
താദൃശധൂരിനു യോഗ്യാൻ ധുര്യാൻ വയ്യാനശ്വാൻ യോജയ നീ
യെന്നുകൂടാ യാതും പ്രാരഭതാസൌ മഹിതോ രാജാ.

സാക്ഷാത്തൻപ്രേയസിക്കുണ്ടിനിയുമൊരു വിവാ
ഹോദയാരംഭമെന്നും
കേൾക്കുന്നേരത്തു ചിത്തം പൊരികനലിലെടു
ത്തിട്ടപോലേ ചമഞ്ഞൂ.
മയ്യണ്ണാൾക്കെന്നെ നേതും നിജപുരിയിലുപാ
യാന്തരം ചെറിതെന്നും
പാൎക്കുംനേരത്തു തോന്നീ നിഷധനരപതി
ര്യാതുമേവോദ്യതോഭ്രൽ. ൭൮൪.

ഉന്നതചേതാ ബാഹുകനാമാ തുംഗതുരംഗമമംഗലശാ
ലാമധികവിശാലാം ഗത്വാ തസ്യാം നോക്കിക്കുണ്ടിട്ടതികൃശദേ
ഹാനതിശയവേഗാനശ്രമശിഥിലാനശ്വാൻ കൊണ്ടന്നിതവിയ
ന്നിരഥസീമനി ചേത്തക്ഷിതിവരസവിധേ ഗത്വാ നത്വാ
യാതുഭവാനെന്നേവമവാദീൽ-സ തു പുനരേതാനതികൃശതുപാന
ശ്വാൻ ദൃഷ്ട്വാ ഹൃദിധൃതരോഷോ ഹന്ത ബതാഷേ- ശൈലം
പോലേ വിപുലാകാരാനശ്വാനിട്ടേച്ചെന്തിനിവറെക്കൊണ്ടന്തു
നീ- മാമകഗമനനിരോധം കർത്തും കൌതുകമുണ്ടോ കിഞ്ചന
ഹൃദയേ-രുഷ്ടം ദൃഷ്ട്വാ ഭ്രപതിമേനം ബാഹുകനാമാ ധൃഷ്ടമവാ
ദീൽ-ഖേദിക്കേണ്ടാ യോജനശതമിതപഥമതിലംഘ്യ ക്ഷിതിവര
യാസ്യസി സായാഹ്നേ നീ കുണ്ഡിനനഗരീം എന്നു പറഞ്ഞിഹ
വാർഷ്ണേയനെയും ക്രുടത്തേർമേൽ ചാരു കരേറി ത്വരിതം മാ
ർഗ്ഗേ പോകുന്നേരം മദ്ധ്യേമാർഗ്ഗം ഭ്രഷ്ടം വസ്തുമെടുപ്പാനേറ്റം കുതു
കിനി രാജനി ബാഹുകനാമാ ഹന്ത ബതാഷേ-കാതം വഴിയിഹ
ദൂരത്തായീ പതിതം വസനമിതെന്നൊരു വിദ്യാം ബാഹുകനാഴ

കൊട്ട കാട്ടന്നോരം ഞാനൊരുവിദ്യാമെങ്കിലിദാനീം കാട്ടന്നുണ്ടെ
ന്നുള്ളിൽ നിനച്ചിട്ടമിതഫലാനാം വിതതികംകൊണ്ടേ വിന
മിതശാഖം വിപുലവിഭീതകവൃക്ഷം കണ്ടിട്ടേതാവൽഫലമുണ്ടട
നതിനെന്നുവ്വീശാസ്താ ചൊല്ലുന്നേരത്തെങ്കിലിറങ്ങീട്ടെണ്ണിക്കണ്ടേ
പോകാവൂ പുനരെന്നിഹ ചൊല്ലിക്കൃതപാ ഗണനാം വിസ്മയശാ
ലീ ബാഹുകനാമാ വിദ്വാമേതാം ക്ഷിതിവര തന്നീടശപഹൃദാഖ്യാം
തരുവൻ പകരം ഞാനുമിതെന്നിഹ ചൊല്ലുന്നേരത്തക്ഷാണാമി
ഹ ഹൃന്മയവിദ്യാമുപദേശിച്ചു നളനാംബാഹുകനിതമൊട്ട രാജാ.

കാലേസ്മിൻ കലിരേഷ ബാഹുകതനോഃ
കാക്കോടകൻതൻ വിഷ
ജ്വാലാപാവകദഗ്ധമാനനവനെ
ക്കൈവിട്ട നിന്നീടിനാൻ
ചാലേ ശാപമതേകുവാൻ നളനൊരും
പെട്ട തദാനീം പുന
ർവ്വേലാതീതഭയേന വിഹ്വലമനാ
ദീനോ ബഭാഷേ രുദൻ. ൧൧൭.

ഹേ രാജൻ നിഷധാധിനാഥ ശപിയാ
യ്ക്കനൊത്തൊഴാമേഷ ഞാൻ
വൈരം തേ ശമയാമി യേ തവ കഥാം
ഗായന്തി ശ്രുണ്വന്തി വാ
വാരാ പേത്തുമവക്കു ഘോരകലിദോ
ഷോൽഭ്രതവൈഷമ്യമെ
ന്നോരോന്നേ കഥയൻ വിഭീതകതരും
ഭേജേ കലിസ്തൽക്ഷണേ. ൧൧൮.

ആരും കേളാതവണ്ണം കലിരഖിലവുമാ
ഭാഷ്യ ചാടി സ്വദേഹാൽ
സൈവരം പോയോരുനേരം മതിതെളിവുതെളി
ഞ്ഞാഹതം ബാഹുകോസൌ

ഹേ രാജന്നശ്വവിദ്യാ മയി പകരമിയം
വർത്തതാം കാലമേതും
പോരാ പോകെന്ന ചൊല്ലി ത്വരിതതരമമീ
ജംഗമേവാധ്വഭാഗേ ൧൫.

സൌധാരൂഢാ നതാംഗീ ദിനകൃതി ചരമാ
ദ്രീശ്വരേ ലംബമാനേ
മോദം കയ്യേറ്റുണ്ടയോദ്ധ്യാധിപവരവുമുടൻ
പാർത്തുകൊണ്ടാസ്ഥിതാ സാ
വാർതോലും നൈഷധൻതൻ കരചലിതകശാ
ഘാതസംപ്രേഷിതാനാം
പ്രീതാനാം വാജിയൂനാമതുലസരണി ശ്രു
ത്രാവ ഹേഷാമശേഷാം. ൧൬.

കാണാമിപ്പോളെനിക്കെൻ നിഷധനരപതിം
ചേർത്തുമെന്നോർത്തു നോക്കി
ക്കാണുന്നേരത്തു കണ്ടാളതിവികൃതവപു
ർദ്ധാരിണം നീചമേകം
ക്ഷോണീന്ദ്രസ്യന്ദനേ വാജികളെ വടിവിലാ
ധാവയന്തം തദാ സാ
വീണാം കേണാം കരഞ്ഞാളയമിഹ നളനെ
ല്ലെന്നറിഞ്ഞാകുലാംഗീ. ൧൭.

മുന്നം പണ്ടാദവാക്യങ്ങളെ മനസി നിരൂ
പിച്ചുമസ്യപ്രതോദ
ക്ഷുണ്ണാനാം വാജിനാമാശുഗഗതികളിലും
കൊണ്ടുമുൾപ്രീതികൊണ്ടും
മുന്നാ തൻനൈഷധോയം പുനരിതി ഹൃദയേ
ചേർത്തുമല്ലെന്ന തോന്നി
ക്കുന്ത ഹാ കഷ്ടമേതദ്വപുഷി വികൃതതാ
ഹന്ത കാ വാ ഗതിർമ്മേ. ൧൮.

ഇതുപണ്ണനണ്ടിഹ വരുന്നതെന്നു കേ
ട്ടതിമാന്യമേനമെതിരേറ്റു ഭ്രപതിഃ
അഥ കുണ്ഡിനേ വസതിമസ്യ കല്പയ
ന്നിദമെന്തിനെന്നു വിചിചിന്ത ചേതസാ. ൭൫൫.

വിദർഭരാജസ്യ സുതാ മനസ്വിനീ
വിദഗ്ധഭാവേന വിളിച്ചു കേശിനീം
അദഭ്രമോദാദിഹ ബാഹുകസ്യ നീ
മതിസ്ഥിതിം ചെന്നറികെന്നചോദിതൽ. ൭൫൬.

അനേരം കേശിനീ ബാഹുകസവിധഗതാ
വാചമൂചേ വരുന്നു
ഖിന്നാ വൈദർഭി ചൊല്ലിത്തവമതമറിയാ
ഞ്ഞിട്ടു ഖിന്നേ നതാംഗീ
അന്യാ തേ ഗാത്രശോഭാ നിഖിലവുമിദമ
ന്യാദൃശം തൽസ്വരൂപം
ധന്യാ കേളുള്ളവണ്ണം നരവര കഥയൻ
നീയിമാം പാലയേഥാഃ. ൭൫൭.

ഇത്ഥം കേശിനി ചൊന്നളവതിനിഹ നളനാം ഭ്രപതി ചൊന്നതു കേട്ടം– പോരും പോരുമിതധുനാ ബഹുനാ തദ്വൃത്താന്തവിചാരദശായാം പാകവിധാനേ ദഹനവിഹീനേ കല്പി തദേശേ ദഹനൻ കത്തീട്ടന്നതു കണ്ടും– കുംഭം തുടരുതി മലത്തു ന്നേരം കലശേ സലിലം വീണതു കേട്ടും – തന്റേ തനയന്മാരെ ക്കേശിനി കൊണ്ടിഹ ചെല്ലുന്നേരം ബാഹുകനധികവിഷാദീ ബാഷ്പം ചേത്തു കരഞ്ഞതു കണ്ടും– ബാഹുകപാകമനോഹരഭോജ്യം കേശിനി കൊണ്ടന്നതു പുനരാസ്വാദ്യാധികരസപരിപൂർണ്ണത കണ്ടും– ബഹുവിധവസ്തുവിചാരംകൊണ്ടും– നളനെന്നോനം ഖിന്നാ ധന്യാ നിശ്ചിനവാനാ രൂപവിശേഷംകൊണ്ടു തിരിപ്പാൻ പിന്നെയുമൊന്നും വശമല്ലാഞ്ഞിട്ടിഞ്ഞാൻ ചെന്നബ്ബാഹുകസ വിധേ പറവാനെന്തൊരു കുശലെന്നോത്തു ജനനിയൊടേവം

നിഭൃതമവാടീൽ- മാതരിദാനീം ബാഹ്യകസവിധേ പോവാനെ
ന്നെയയച്ചീടേണം – ജനകനൊടറിയിച്ചിപ്പോഠം തന്മതമാശ്രു
ധരിച്ചു നിതാന്തം യാത്രാക്കായ്കിൽ സങ്കടമത്രേ-പേത്തുമിവണ്ണം
ചെന്നറിയിച്ചിഹ താഭ്യാം വടിവൊട്ട ലബ്ധാനുജ്ഞാ കേശിനി
യെക്കൊണ്ടാത്മനികേതേ ത്വടിതി വരുത്തിത്തദ്രൂപം കണ്ടോ
ന്നും വശമല്ലാഞ്ഞു വിഷണ്ഡാ വിഹ്വലഗാത്രീ തസ്ഥൌ ദീനാ.

അന്നേരം നീചനീചാകൃതിമമുമരികേ
കണ്ടുമേതച്ചരിത്രം
കണ്ണാനന്ദേന കേട്ടും നളനിതി ഹൃദയേ
നിശ്ചയം ചേക്കൊണ്ടും
എന്നാൽ കർത്തവ്യമെന്തെന്നതു പുനരറിയാ
ഞ്ഞാകുലാ തൽപദാന്തേ
ഖിന്നാ വീണാഠം കരഞ്ഞാളവിതഥമഖിലം
ചൊല്ലുകെന്നങ്ങിരന്നാഠം. ൧൨൮.

തേടുന്നീലേതുമുള്ളിൽക്കപടമഗതിയെ
പ്രേയസീം തൊട്ടിതൊന്നും
മൂടുന്നില്ലെന്നുമതാ സ്വയമപി ച രുദൻ
പേത്തുമുത്ഥാപ്യ ബാലാം
പ്രൌഢാത്മാ വാചമൂചേ ഭവതിയെ വിപിനേ
ധൃഷ്ടമിട്ടേച്ചു ദൈന്യം
ക്രൂരാതേ ഹന്ത പൊയ്ക്കാണ്ടൊരു ശഠമകുടീ
രതഭ്രഷ്ടാ നളോ ഞാൻ. ൧൨൯.

വല്ലാതേ വച്ചതും മാമഖിലധനവുമെ
ന്നോടുമദ്ധൃതഹേതോ
രില്ലാതേ ചേർത്തതും കാനനഭുവി വിരഹോ
ന്മാദവും ചേർത്തതും മേ
എല്ലാമേ നീയറിഞ്ഞീടുക കലിബലസം
പാദിതാ രീതിരേഷാ

ചൊല്ലാമിന്നേഷ കാക്കോടകകൃതകൃപയാ
ഹന്ത ഞാനായതിഞ്ഞാൻ. ൭൨൯.

വേണ്ടാ സന്താപമസ്മദ്വപുഷി വികൃതതാം
കണ്ടു വൈഷമ്യമുണ്ടാ
കേണ്ടാ ചെറ്റെന്തു ചൊല്ലിഫ്ഫണിവിരചിതവ
സ്ത്രാവൃതോഭ്രൽ സ രാജാ
ഉണ്ടായീ ഗാത്രശോഭാ ധ്രുവനു തുഹിനാം
ശോന്നിലാവെന്നപോലേ
കണ്ടേഷാ തദ്ദശായാം തദുരസി നിപപാ
താശ്രുധാരാം കിരന്തീ. ൭൩൦.

പുനർവ്വിവാഹമുണ്ടുപോൽ നിനക്കിതെന്നു കേൾക്കകൊ
ണ്ടിനിക്കു വന്ന സങ്കടങ്ങളെന്തു ചൊൽവനേഷ ഞാൻ
അനർഗ്ഗളം പ്രസാരിതേഹ കിംവദന്തിയെന്തുകൊ-
ണ്ടനക്ഷണം വിവർദ്ധിതേതി ചിന്തയുണ്ടു ഹന്ത മേ. ൭൩൧.

അത്യുഗ്രമിത്ഥം വചനം നിശമ്യ
പ്രത്യുഗ്രപഞ്ചായുധമാഹ ബാലാ
ഇദ്രുടമാക്കാമിഹ നിന്നെയെന്നി
ട്ടതേ നിനച്ചു കുശലീ ഭ്ദശം ഞാൻ. ൭൩൨.

ധ്രുവ തവ ചരണാംബുജങ്ങളാണാ
ശ്രുഭമതിയായൊരു ഭീമതാതനാണാ
അപരനെ ഹൃദി ഞാൻ നിനച്ചിതെങ്കിൽ
പ്രഭവതി ഹന്തുമസൗ പ്രഭഞ്ജനോ മേ. ൭൩൩.

കേൾക്കായീ തദ്ദശായാം നളനു ഗഗനതോ
നിസ്സ്രുതാ കാപി വാണീ
ശ്ലാഘ്യേയം ബാലികാ സ്യാദ് ശ്രുഭചരിത വിചാ
രേഷ്വസൌ ഞാൻ പ്രമാണം
മൈർഖ്യാൽ തന്നോടടുത്തീടിന ശബരനു ചാ
രിത്രമാം ചിത്രഭാനൌ

സംസ്കാരം ചേത്ത തന്വീം നുവര പരിഗ്രഹാ
ണേതി കേനാപി ഗീതാ. ൧൩൫.

തെളിഞ്ഞു തദാനീം മനോവല്ലഭം സാ
ഗളൽബാഷ്പധാരാ പുണന്നാഥം നതാംഗീ
കളഞ്ഞു വിഷാദാനിമൌ ഹന്ത താനേ
വിളങ്ങിത്തുടങ്ങീ മുദാ നമ്രഭോഃ. ൧൩൬.

അനന്തരം വിദഭ്ജാളജങ്ങളും കുചങ്ങളും
മനോഹരാധരോഷ്ഠവും തദംഗകങ്ങളൊക്കവേ
തനിച്ചു തങ്ങളൊട്ടനാഥം കൊടാഞ്ഞ കാംക്ഷിതങ്ങളെ
ക്കണക്കുതീർത്തു നൽകിനാഥം നളന്നു പുണ്യവാരിധേഃ. ൧൩൭.

അന്നേരമന്യൂനമോദേന ചൊന്നാൻ
തനുപംഗി തന്നോടസൗ പുണ്യചേതാഃ
എന്നോമലേ നിന്നെ വേർവ്വിട്ടനാഥം മേ
വന്നോരു വൈഷമ്യമെന്തേഷ ചൊല്ലു. ൧൩൮.

ആലോലനീലചടുലാലോകനേ മദനമാലേറി ഞാനലമു
ഴന്നോൻ- അവശത കലർന്നോൻ- അന്നടിനമുഴന്നോൻ - അടവിക
ളിലയമഗതി തിരവുരവിലിയലുമൊരു കൊതി തടവി നതമുഖി
നടന്നോൻ- പൂന്തേൻ തൊഴന്നമൊഴി ചെന്താർശരൻ കൊടിയ
സംതാപചെങ്കനൽ ചൊരിഞ്ഞാൻ-പഥി പഥി വലഞ്ഞേൻ-
പലരൊട്ട കിഴിഞ്ഞേൻ- പരിമൃദുലപവനനൊട്ടമിളകിവരുമളി
കളൊട്ടമവരവരൊടഴലിതു പറഞ്ഞേൻ- ഹാലാഹലം പരട്ടതാ
ലാപഘോരതരകോലാഹലം നിയതമേന്നോൻ- അണികുഴലിതെ
ന്നെൻ മലർനിര മുകന്നോൻ-മലർവിശിഖ മതിപൊരുതതഗതി
യൊട്ട വിവശനൊട്ട സതതമിതി മദനനൊടിരന്നേൻ-എൻതാ
പരീതികളിതെന്തെ വദാമി ദമയന്തീ കരീന്ദ്രമൃദുയാതേ- എരി
പൊരിപൊറാതേ- വരുമിതിഹമീതേ ചടുലമിഴി.

* * * * * *

ഹരിഃ ശ്രീഗണപതയേ നമഃ

അവിഘ്നമസ്തു.

ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂ.

പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യാ.

പൂർവ്വഭാഗം.

ശാന്തേ ശൈലതടേ വിഭാവിതവിധുപ്രാന്തേ വസിക്കുംവിധൌ
കാന്തേ കൺമുനകൊണ്ടു മന്മഥനെ ഞാൻ കൊന്നെന്നതോക്കുന്നിതോ
സ്വാന്തേ യുക്തിയൊടേവമോർത്തമളവിൽ ക്രുദ്ധാത്തമട്ടിൽശ്ശിവോ
പാന്തേ ചില്ലിയിളക്കിമേവുമതൻ നോട്ടം തരട്ടേ ശുഭം.

ഏഷാ കേരളഭാഷായോഷ ധരിക്കും വിശേഷഭൂഷകളിൽ
ഭാഷാനൈഷധചംപു വിശേഷാൽ വിലസുന്നു മൌലിമൌക്തികമായ്.

പ്രാജ്ഞന്മാരായവർതന്നാജ്ഞയുമേന്തിത്തദീയഭാഷ്യത്തെ
അജ്ഞോപി മാദൃശനാമജ്ഞാനം തീർപ്പതിനും തീർക്കുന്നേൻ.

സഞ്ചിന്ത്യ പഞ്ചബാണസ്യ സഞ്ജീവനമഹൌഷധീം
സാഞ്ജലിഃ പ്രാഞ്ജലിർവ്യാഖ്യാം സഞ്ജാതാദരമാരഭേ.

വിനായകോ വിഘ്നമഹാമഹീധരാശനിശ്ച വാണീ കളവാണിമാർമണി
അനന്തകാരുണ്യസുധാരസം പൊഴിച്ചനന്തരായം തുണ ചെയ്ക മാം സദാ.

എങ്കിലോ സമസ്തകേരളകവീന്ദ്രകുലാഗ്രണിയായി രസികശിരോമണിയായി മീമാംസാപാരംഗതനായി താന്ത്രികസാർവ്വഭൌമനായി ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രപട്ടവായി സമുല്ലസിക്കുന്ന മഹിഷമംഗലാഖ്യമഹിസുരവര്യൻ അഥവാ മഴമംഗലത്ത് നാരായണൻ നമ്പൂരി "ഏകഃ ശബ്ദഃ സമ്യഗ്ജ്ഞാതഃ സുഷ്ഠു പ്രയുക്തഃ സ്വർഗ്ഗേ ലോകേ കാമധുഗ്ഭവതി" ഇത്യാദി ശ്രുതിപ്രോക്തത്തെയും "കാവ്യം യശസേർത്ഥകൃതേ വ്യവഹാരവിദേ ശിവേതരക്ഷതയേ സദ്യഃപരനിർവൃതയേ കാന്താസംമിതതയോ

പദേശയുജ" ഇത്യാദ്യാലംകാരികവചനത്തേയും സ്മരിച്ച് കാവ്യത്തിന്റെ അനേ കശ്രേയസ്സാധകതയെ വിഭാവനം ചെയ്ത് തന്റെ മനസ്സിൽ നിറഞ്ഞുകവി ഞ്ഞൊഴുകുന്ന നവീനചമല്ക്കാരപരംപരകളെ സന്മാർഗ്ഗപ്രദരാ പ്രവഹിപ്പിക്കുന്ന തിനും തന്നിമിത്തം സഹൃദയലോകത്തെ രസാത്മകപ്രയോഗലഹരികൊണ്ടനു ഗ്രഹിച്ചാനന്ദിപ്പിച്ച് പിയൂഷപ്പാവിതചിത്തവൃത്തികളാക്കിച്ചെയ്യുന്നതിനും ഉ ദ്യോഗിച്ച് തൽസാധനാർത്ഥം "കഃക്കോടകസ്യ നാഗസ്യ ദമയന്ത്യാ നളസ്യ ച ഋതുപർണ്ണസ്യ രാജർഷേഃ കീർത്തനം കലിനാശനം" എന്ന മഹദ്വാക്യമനുസരിച്ച് ഭിനമൻ ലോകത്തിൽ വളർന്നവരുന്ന കലികലുഷതയെത്തെ ശമിപ്പിക്കുന്നതും "നി പീയ യസ്യ ക്ഷിതിരക്ഷിണഃ കഥാസ്തഥാന്ത്രിയന്തേ ന ബുധാഃ സുധാമപി" എ ന്ന് പ്രസിദ്ധമായി ആപാദമധുരമായിരിക്കുന്നതും ആയ പാവനതരമായ നൈ ഷധചരിതത്തെ ഇതിവൃത്തമായി കല്പിച്ച് "ശയ്യാനബന്ധരസമിശ്രിതപദ്യസൂ കതിർഹൃദ്യാ ഹി വാദ്യകലയാ കലിതേവ ഗീതിഃ തസ്മാദ്ധാതു കവിമാർഗ്ഗജുഷാം സുഖായ ചംപൂപ്രബന്ധരചനാം രസനാ മദീയാ" ഇത്യാദി പൂർവ്വാചാര്യശ്ലാഘിത മായി സർവ്വാംഗരമണീയമായിരിക്കുന്ന ചംപൂകാവ്യത്തെ നിർമ്മിക്കുവാനാഗ്രഹിച്ച് ചികീർഷിതാർത്ഥത്തിന്റെ അവിഘ്നനിർവ്വഹണത്തിന്നായി "ആശീർനമസ്ക്രീയാ വസ്തുനിർദ്ദേശോ വാപി തന്മുഖം" എന്ന പ്രമാണമവലംബിച്ച് തന്റെ പരദേവത യായ സാക്ഷാൽ ഉമാകുന്തമതിരുവടിയെ ആശ്രയിച്ച് "അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീ" ഇത്യാദി ശ്ലോകംകൊണ്ട് നമസ്ക്രിയാരൂപമായി മംഗളാചരണം ചെയ്യുന്നു.

അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീകലിതതനുലതേ അമ്പത്തൊ ന്നക്ഷരങ്ങളുടെ അളിയോടു കലിതമായ തനുലതയായുള്ളോവെ. **അളി** ക്കൂട്ടം. "അളിഃ സേതൌ സഖീപങ്ക്തൌ" എന്ന് വൈജയന്തി. അക്ഷ രാത്മികാ എന്നർത്ഥം. **കലിതം** കൂടിയത്. **തനു** പേലവം. മാർദ്ദവവും മിനു പ്പും ഉള്ളതെന്നർത്ഥം. "പേലവം വിരളം തനു" എന്നമരം. **ശാഖീ** വൃക്ഷം. **കുസുമതതി** പൂവിൻകൂട്ടം. "അംഘ്രിദ്വയം നിഗമശാഖിശിഖാപ്രവാളം" എ ന്ന് ഭോജചംപൂ. **ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമനസുകൃതോ പാത്തസൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീസമ്പത്തേ** ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമ നന്റെ സുകൃതംകൊണ്ട് ഉപാത്തമായിരിക്കുന്ന സൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീസമ്പത്തായു ള്ളോവെ. **ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രശമനൻ** ചെമ്പൊൽത്താർ ബാണന്റെ ഡംഭിനെ പ്രകൃഷ്ടേണ ശമിപ്പിച്ചവൻ. **ചെമ്പൊൽത്താർ ബാണൻ** ചെന്താമരപ്പൂവ് ശരമായിട്ടുള്ളവൻ. കാമദേവനെന്നർത്ഥം. ചെ

പൊൽത്താർ മുമന്ന പൊൽത്താർ പൊൽത്താർ പൊൻപൂവ്. പൊൽ എന്ന് പ്രശസ്തവാചകം. ഉൽകൃഷ്ടകുസുമം എന്നർത്ഥം. പ്രസിദ്ധ്യാ താമര. 'ചെമപ്പ്' എന്നത് മുമപ്പ് എന്നതിന്റെ തമിഴ്രൂപം. പൊൽത്താർ പൊൻതാർ. പൊൻതാമര ഹേമാംഭോജം എന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. "അരവിന്ദമശോകം ച ചൂതം ച നവമാലികാ നീലോല്പലം ച പഞ്ചൈതേ പഞ്ചബാണസ്യ സായകാഃ" എന്നമരം. അരവിന്ദം താമരകൊക്കെല്ലാം പറയുന്നതാകയാൽ ചെമ്പൊൽത്താർ അതിൽ പെടുന്നതാണ്. "രക്തസരോരുഹം രക്തോല്പലം കോകനദം" എന്നമരത്തിൽ പരമപര്യായങ്ങളിൽ ചെന്താമരയുടെ പ്രത്യേകം പര്യായങ്ങൾ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു പ്രകൃഷ്ണ ശമിപ്പിച്ചവൻ കേവലം അടക്കിയവൻ. പരമശിവനെന്നർത്ഥം. ഉപാസ്താ ഉപാസനാ ചെയ്തത് സമ്പാദിച്ചതെന്നർത്ഥം. സൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീസമ്പത്ത് സൌഭാഗ്യലക്ഷ്മിയാകുന്ന സമ്പത്ത്. സൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീ സൌന്ദര്യശ്രീ "ലക്ഷ്മീഃ ശ്രീശോഭാസമ്പൽപ്രിയംഗുഷു" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. "ലക്ഷ്മീഃ സമ്പത്തിശോഭയോഃ" എന്ന് മേദിനീ. സമ്പത്ത് ധനം. "ഹിമം ന സൌഭാഗ്യവിലോപി ജാതം" എന്ന് കുമാരസംഭവം ൧, ൫൯. "സൌഭാഗ്യം സൌന്ദര്യം" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. വലയാധീശ്വരീ ഹേ ഉരകത്തമ്മേ. വിശ്വനാഥേ ഹേ ഭുവനേശ്വരി. "വിശ്വം കൂൽസ്നേ ച ഭുവനേ" എന്ന് വിശ്വം. വിദ്യാസ്വരൂപിണിയായും ദേവഭാന്തതത്വാത്മികയായും സൌഭാഗ്യമൂർത്തിയായും ഇരിക്കുന്ന അമ്മതിരുവടിയെ നമസ്കരിക്കുന്നു എന്ന് സാരം. ഉരകത്തമ്മ കാഞ്ചീപുരാധീശ്വരിതന്നെയാണെന്ന് ഐതിഹ്യമുള്ളതുകൊണ്ട് മേൽവിവരിച്ച വിശേഷണത്രയം വിശേഷിച്ചും സാർത്ഥകമായി ഭവിക്കുന്നു. അമ്മതിരുവടി മഴമംഗലത്തിന്റെ ഇഷ്ടദേവതയായിരുന്നു എന്ന് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇതരകൃതികളിൽനിന്നും ഊഹിപ്പാൻ കാരണം കാണുന്നുണ്ട്. "നിജചരണാരവിന്ദസന്തതസമാരാധനതൽപരജനകല്പലതായമാനായാഃ കല്പിതവലയാലയവിഹാരായാഃ വലയാംകവാമംഗമംഗലാലംകൃിയായാഃ ശിവകാമസുന്ദര്യാഃ ശ്രീകാമാക്ഷ്യാഃ കടാക്ഷനാളവിശദവിരുദയാമൃതസമാസേകപ്രഫുൽതകവിതപാദദേവനകേനാപി കവിനാ നിബദ്ധം" ഇത്യാദി ശ്ലോകപ്രയോഗം കാണുക.

അമ്മതിരുവടിയെ സ്വാധീനമാക്കി കാഞ്ചീപുരത്തുനിന്ന് കേരളത്തിലേക്ക് കൊണ്ടുപോന്നത് വലയത്ത് പട്ടേരി ആയതുകൊണ്ട് വലയാധീശ്വരി എന്ന് പേരു സിദ്ധിച്ചു എന്ന് ഐതിഹ്യമാലയിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സാമൂതിരിരാജവംശത്തിന്റെ പരദേവത "തിരുവലയംകാട്" എന്നതിന്റെ പ്രാകൃതരൂപമായ തിരുവളഞ്ചാട്ട ഭഗവതിയാണ്. ആ പേരിന്ന് മറ്റൊരുഗമ

മാണ് പറഞ്ഞുകേട്ടിട്ടുള്ളത്. ഒരു സാമൂതിരിരാജാവ് മൂകാംബികയിൽ പോയി ഭഗവതിയെ ജയിച്ച് പ്രത്യക്ഷമാക്കിയെന്നും പ്രത്യക്ഷമായപ്പോൾ താനൊരു മിച്ച് പോരേണമെന്ന് അപേക്ഷിച്ച എന്നും ഭഗവതി അങ്ങിനെ സമ്മതിച്ച് രാജാവൊരുമിച്ച് പുറപ്പെട്ട എന്നും എന്നാൽ താൻ പിന്നിലുണ്ടായിരിക്കുമെന്നും വഴിക്കുവെച്ച് തിരിഞ്ഞുനോക്കരുതെന്നും ഏല്പിച്ചിട്ടാണ് പുറപ്പെട്ടതെന്നും അങ്ങിനെ പോന്ന് കോഴിക്കോട്ടടുത്ത് ഒരു കാട്ടിലെത്തിയപ്പോൾ ഭഗവതി കൂടെത്തന്നെയുണ്ടോ എന്നറിവാനുള്ള ഉല്ക്കണ്ഠ ദുസ്സഹമായിത്തീരുകയാൽ പതുക്കെ ഒന്നു തിരിഞ്ഞുനോക്കി എന്നും അപ്പോൾ ഭഗവതി "അല്ലാ-സത്യം തെറ്റിച്ചു അല്ലെ- ഞാനിതാ പോകുന്നു" എന്ന് പറഞ്ഞ് മറഞ്ഞു എന്നും തന്റെ ഭഗീരഥപ്രയത്നമെല്ലാം വിഫലമായിപ്പോയതിനേയും ഭഗവതിയുടെ കോപത്തേയും ഓർത്ത് സങ്കടം സഹിക്കവയ്യാഞ്ഞിട്ട് രാജാവ് "അയ്യോ-അരുത-അരുത" എന്ന് പറഞ്ഞുംകൊണ്ട് അന്തർദ്ധാനം ചെയ്യുന്ന ഭഗവതിയുടെ കയ്യ് കടന്നുപിടിച്ചു എന്നും ദേവി കയ്യ് കുതറി മറഞ്ഞപ്പോൾ കയ്യിന്മേലുണ്ടായിരുന്ന ഒരു വള രാജാവിന്റെ കയ്യിൽ ഉരിഞ്ഞുപോന്നു എന്നും വിക്ഷോഭവിവശനായ രാജാവ് പിന്നെയും അനവധി ജപിച്ച് ദേവിയെ പ്രസാദിപ്പിച്ചപ്പോൾ രാജാവിന്റെ കയ്യിൽ ഉരിഞ്ഞുപോന്ന വളതന്നെ വെച്ചു പൂജിച്ചാൽ മതിയെന്നും തന്റെ സാന്നിദ്ധ്യം അവിടെ ഉണ്ടായിക്കൊള്ളുമെന്നും അനുഗ്രഹിച്ചയച്ചു എന്നും രാജാവ് മടങ്ങിവന്ന് ദേവി അന്തർദ്ധാനം ചെയ്ത കാട്ടിൽ ആ സ്ഥലത്തുതന്നെ ദേവിയുടെ വള പ്രതിഷ്ഠിച്ച് ക്ഷേത്രവും മറ്റും പണിയിച്ച് ആ ഭഗവതിയെ തന്റെ കുലദേവതയായി കൈക്കൊണ്ട് എന്നും ദേവിയുടെ തിരുവള—വലയം—പ്രതിഷ്ഠിച്ച സ്ഥലമാകകൊണ്ട് തിരുവളങ്ങാട്ടെന്ന് പേരു വന്നു എന്നുമാണ് ഐതിഹ്യം. കൊച്ചിരാജ്യവംശത്തിലേക്കും സാമൂതിരിരാജവംശത്തിലേക്കും മുഖ്യമായ ഈ രണ്ടു ക്ഷേത്രങ്ങൾക്കും വലയശബ്ദപ്രാധാന്യം സിദ്ധിച്ചതിന് വിശേഷിച്ച് വല്ല കാരണവും ഉണ്ടായിരിക്കുമോ? അഥവാ വലയത്ത് ഭട്ടതിരി പ്രസിദ്ധതാന്ത്രികനായിരുന്നതിനാൽ രണ്ടിടത്തിലും പ്രതിഷ്ഠ അദ്ദേഹത്തിനെക്കൊണ്ട് കഴിപ്പിച്ചു രണ്ടു ക്ഷേത്രത്തിനും അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമാനുസ്മാരകമായി നാമകരണം ചെയ്തു എന്നും വരുമോ? അഥവാ ഇതൊന്നും വളച്ചൊടിക്കേണമെന്നില്ലെന്നും 'വലയാധീശ്വരി' എന്നതിന് 'വലയാധിഷ്ഠിതയായിരിക്കുന്ന ഈശ്വരി ശ്രീചക്രമദ്ധ്യസ്ഥയായ ദേവി' എന്നർത്ഥം കല്പിച്ചാൽ മതിയെന്നും കാഞ്ചീപുരാധീശ്വരിയും മൂകാംബികഭഗവതിയും ശ്രീചക്രാധിഷ്ഠിതകളായ കാമകോടിപീഠസ്ഥകളാകയാൽ തദംശഭൂതകളായ ഉരകത്തമ്മക്കും തിരുവളങ്ങാട്ട ഭഗവതിക്കും ഈ

പേര സിദ്ധിച്ചതായിരിക്കണമെന്നും ഒരു വിഭ്രൽപക്ഷമുണ്ട്. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ "അവാപ്യ സപാം ഭ്രമീം ഭ്രജഗനിഭമധ്യുഷ്ടവലയം സ്വമാത്മാനം കൃത്വാ സപപിഷി കുലകുണ്ഡേ കുഹരിണി" എന്ന സൌന്ദര്യലഹരിപ്രയോഗം ദ്രഷ്ടവ്യം.

"അയ്മത്തൊന്നക്ഷരാളീ" ഇത്യാദി സംബോധനാത്രയത്തിൽ വിഷയമായ ഈശ്വരിക്ക വിഷയിയായ തന്നലതാദികളിൽനിന്ന് വ്യത്യസ്തതയില്ലാതെ താദ്രൂപ്യം ആരോപിച്ചിരിക്കയാൽ സ്വരൂപകാലംകാരം. "വിഷയ്യഭേതാദ്രൂപ്യരഞ്ജനം വിഷയസ്യ യൽ രൂപകം തൽ" എന്ന ചന്ദ്രാലോകം. അക്ഷരാളികലിതതന്നലത എന്നും വേദമാകുന്ന ശാഖിയുടെ കുസുമത്തിലുള്ള പൂന്തേൻകുഴമെന്നും കാമദേവഗുരുശമനപുണ്യപൂരമെന്നും വിവക്ഷിച്ചിരിക്കയാൽ സാംഗരൂപകം. എന്നാൽ പ്രത്യംഗസമാനതപം സാധിച്ചിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ ഏകദേശവിവർത്തി എന്ന സാംഗഭേദം. "അംഗിനോ യദി സാംഗസ്യ രൂപണം സാംഗ ഏവ തൽ–സമസ്തവസ്തുവിഷയമേകദേശവിവർത്തി ച" എന്ന് സാഹിത്യദർപ്പണം. ലതാരോപണത്തിന്നായി അക്ഷരാളീ എന്നും, പൂന്തേൻകുഴമെന്ന നിരൂപണം ചെയ്യുന്നതിന്നായി വേദമാകുന്ന ശാഖി എന്നും, ഒരാരോപത്തിന്നായി മറൊരാരോപം ചെയ്തിരിക്കയാൽ പരംപരിതമെന്ന രൂപകഭേദം. "യത്ര കസ്യചിദാരോപഃ പരാരോപണകാരണം തൽ പരംപരിതം" എന്ന് സാ. ദ. ഒരേ വിഷയത്തെക്കുറിച്ച് മൂന്നുവിധം രൂപണം ചെയ്തിരിക്കയാൽ മാലാരൂപകം ഈശ്വരിയെ കാമാരിയുടെ സുകൃതോപാത്തസമ്പത്തായി കല്പിച്ച് ഹേതുഹേതുമദ്ഭാക്കുകൾക്ക് അഥവാ കാരണകാര്യങ്ങൾക്ക് ഐക്യം അഥവാ അഭേദം വരുത്തിയിരിക്കയാൽ ഈ പ്രയോഗത്തെ ഹേതുവലംകാരമായും ഗണിക്കാം. "ഹേതുഹേതുമതോരൈക്യം ഹേതും കേചിൽ പ്രചക്ഷതേ- ലക്ഷ്മീവിലാസാവിദ്ധാം കടാക്ഷാഃ വേങ്കടപ്രഭോഃ" എന്ന ചന്ദ്രാലോകം. "അഭേദം കാര്യഹേതുക്കൾക്കെങ്കിലോ ഹേതുവാമത് – മുക്കണ്ണൻതൻ പുണ്യമാകും മൈക്കണ്ണി തുണ ചെയ്യണം." എന്ന് ഹേതുതിശയോക്തിലക്ഷണമായി ഭാഷാഭൂഷണം. "അയ്മത്തൊന്നക്ഷരാളീ" എന്ന ശ്ലോകം മുഴുവനും ഹേതുതിശയോക്തിയുടെ ദൃഷ്ടാന്തമായി ഭാഷാഭൂഷണത്തിൽ ഉദ്ധരിച്ചുകാണുന്നത് ഉത്തരാർദ്ധത്തെ മാത്രം ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കണം. 'ഉപാത്ത'മെന്ന പ്രയോഗം ഇതിനെ ഹേതുവലംകാരമായി ഗണിക്കുന്നതിന്ന് പ്രതിബന്ധമായി വരില്ലേ എന്ന് സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകം വൈദർഭീരീതിയുടെ ഒരുത്തമദൃഷ്ടാന്തമാണ്. "മാധുര്യവ്യംജകൈർവ്വർണ്ണൈ രചനാ ലളിതാത്മികാ- അവൃത്തിരല്പവൃത്തിർവ്വാ വൈദർഭീരീതി

രിഷ്യതേ" എന്ന് സാ. ദ. "മധുരവ്യഞ്ജനപ്രായം വൈദർഭീരീതിയായത" എന്ന് ഭാ ഭ്ര. ഇത വിധം വൈദർഭീരീതിക്കും "കൊമ്പത്തമ്പോട്ട പൂക്കം" "എന്തു നന പൂന്തൻകഴമ്പേ" "വലയാധീശചരീ വിശ്വനാഥേ" ഇത്യാദി വൃത്ത്യനുപ്രാസം ദിശബ്ദാലംകാരങ്ങൾക്കും ചംപുവിലെ ശ്ലോകങ്ങളിൽ ഒട്ടുമുക്കാലും ദൃഷ്ടാന്തങ്ങളാകയാൽ അതെല്ലാം പ്രത്യേകം എടുത്ത് വിസ്തരിക്കുന്നില്ല.

മ-ര-ഭ-ന-യ-യ-യ എന്ന് ഏഴ് ഗണങ്ങളും ഏഴേഴക്ഷരങ്ങളിൽ യതിയും ആയിരിക്കയാൽ സ്രഗ്ധരാവൃത്തം. "പ്രതിപാദമാദ്യന്തയോർ നയതിയുതാ സ്രഗ്ധരാ കീർത്തിതേയം" എന്ന് ലക്ഷണം.

അനന്തരം ഭഗവാൻമഹാവിഷ്ണുവിനെ വന്ദിക്കുന്നു.

൨. പാലംഭോരാശി ക്ഷീരസാഗരം പാലാഴി എന്നർത്ഥം. ശശധരധവളേ ശേഷഭോഗേ ശശധരധവളമായ ശേഷഭോഗത്തിന്മേൽ. ശശധരധവളം ശശധരനെപ്പോലെ ധവളം. ശശധരൻ ചന്ദ്രൻ. "ഭവിജരാജഃ ശശധരഃ നക്ഷത്രേശഃ ക്ഷപാകരഃ" എന്ന് ചന്ദ്രപര്യായത്തിൽ അമരം. ധവളം വെളുത്തത്. "ശുക്ലശ്വേതാർജ്ജുനശ്വേതവിശദശ്വേതപാണ്ഡുരാഃ. അവദാതസിതാ ശ്വേതരോചിഷ്ണുധവളാർജ്ജുനാഃ" എന്നമരം. ശശധരധവളേ എന്നതിൽ തുല്യാദി ഉപമാവാചകത്തിന്റെ അഭാവം നിമിത്തം വാചകലുപ്തോപമാലംകാരം. "വർണ്ണ്യോപമാനധർമ്മാണാമുപമാവാചകസ്യ ച ഏകഭിന്നപദാനേകഭിന്നാനാമുപമാഷ്ടധാ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. ശേഷഭോഗം ശേഷന്റെ ഭോഗം. ശേഷൻ അനന്തനെന്ന മഹാസർപ്പം. "ശേഷോനന്തോ" എന്ന് സർപ്പവിശേഷങ്ങളിൽ അമരം. ശേഷശയ്യത്തിന്ന് പ്രളയകാലത്തും നാശമില്ലാതെ ശേഷിക്കുന്നവനെന്നും മഹാവിഷ്ണു ദേഹത്തിൽ ശയിക്കുന്നവനെന്നും അനുപദം കൂട്ടിക്കാം. ഭോഗം സർപ്പശരീരം. "അഹേഃ ശരീരം ഭോഗഃ സ്യാൽ" എന്നമരം അഥവാ ശേഷനായ ഭോഗത്തിന്മേൽ. ഭോഗം സർപ്പം. ശയാനം ശയിക്കുന്നവൻ. മേളംകോല്യം ഭംഗി കലരുന്ന. യോജിപ്പും ശ്രവണസുഖവും നിമിത്തമുള്ള ഹൃദ്യതകൊണ്ടായിരിക്കും വാദ്യവിശേഷത്തിന്ന് മേളമെന്ന് പേർ സിദ്ധിച്ചത്. കളായദ്യുതി കാശാവിൻ പൂവിന്റെ ശോഭ. കളായം മലങ്കടലയാണെന്ന് പാരമേശ്വരീ. "ശോഭാ കാന്തിർദ്യുതിർച്ഛവിഃ" എന്നമരം കാന്തിപ്രവാഹം പ്രകാശധാര. പടതല്ലുന്ന പൊരുതുന്ന. അധഃകരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള ഉപമാവാചകഭേദം. "സ്പർദ്ധിക്കുന്ന ജയിക്കുന്ന ദ്രോഹിക്കുന്ന സഹിച്ചിടാ- അതിന്റെ ശോഭ നേടുന്ന അതിൻകാന്തി ഹരിച്ചിടും. അതിൻസ്ഥാ

നത്തിനുചിതം അതിനാൽ ക്ഷമിക്കപ്പെട്ടും - ഉപമാർത്ഥങ്ങളുണ്ടാകുമിങ്ങിനേ പല ഭംഗിയിൽ" എന്ന് ഭാ. ഭ. നാളുന്ന ദിവസംതോറും. 'ദിനമനു' എന്നപോലേയുള്ള പ്രയോഗം. നിരുപമകരുണാഭാരതിമ്യൽകടാക്ഷം നിരുപമമായിരിക്കുന്ന കരുണാഭാരംകൊണ്ട് തിമൃത്തായിരിക്കുന്ന കടാക്ഷം. നിരുപമം സാമൃമറ്റത്. കരുണാഭാരം കരുണയുടെ ആധിക്യം തിമൃന്ത് തിമിരമായത്. ആർദ്രം അല്ലെങ്കിൽ നനവുള്ളതെന്നർത്ഥം. "ആർദ്രം സാർദ്രം ക്ലിന്നം തിമിരം സ്തിമിതം സമുന്നമുത്തം ച" എന്നമരം. കരുണാപാരവശ്യം നിമിത്തം അശ്രുപ്രവായയോടുകൂടിയതെന്നർത്ഥം നാളീകത്താർതാമരപ്പൂവ്. "നാളീകനാളീകമുത്പലാതാസാ മന്ദാക്ഷമന്ദാക്ഷരമേവമൂചേ" ഇത്യാദി പ്രയോഗം കാണുക. നാളീകപദത്തിന്ന് പദ്മസമൂഹമെന്നും അർത്ഥം കാണുന്നുണ്ട്. നാളീകത്താരിൽമാത് പദ്മാലയയായ മഹാലക്ഷ്മി. കുളർമുലയുഗളീ ശീതളമായ കൊങ്കുദ്വയം 'കുളർമുല' എന്നടത്ത് കുണ്ണിന്നും മനസ്സിന്നും ഉണ്ടാകുന്ന കുളർമയായിരിക്കണം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. എന്തെന്നാൽ കുചകുംഭയുഗളത്തിന്റെ സ്വാഭാവികമായ കുളർമക്ക് സാതന്ത്ര്യമില്ല. കാലഭേദമനുസരിച്ച് ഉഷ്ണമായി എന്നും വരാം. തജ്ജന്യമായി നേത്രാന്തഃകരണങ്ങൾക്കുണ്ടാകുന്ന കുളർമയാകട്ടെ നിരന്തരവുമാണ് "കുചോദ്ഭവം തരുച്ഛായാ ഗൃഹാന്തം തരുനിസ്തനം ശീതകാലേ ഭവേത്യുഷ്ണമുഷ്ണകാലേ തു ശീതളം" എന്ന പ്രമാണം കാണുക ഭാഗധേയം ഭാഗ്യപൂരം. 'ദൈവം ഭിക്ഷം ഭാഗധേയം' എന്നമരം. 'ശയനം' എന്നും 'കാന്തിപ്രവാഹം' എന്നും 'തിമൃൽകടാക്ഷം' എന്നും ഉള്ളത് 'കുളർമുലയുഗളീഭാഗധേയം' എന്ന ദ്വിതീയയുടെ സമാനവിഭക്തിയിലുള്ള വിശേഷണങ്ങളാകുന്നു കുളർമുലയുഗളിക്ക് ജന്മസാഫല്യം സിദ്ധിക്കുന്നത് ഭഗവൽസംഭോഗംകൊണ്ടാകയാൽ ഭഗവാനെ കുളർമുലയുഗളീഭാഗധേയമായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ഹേതുഹേതുമദ്ഭാക്കുകൾക്ക് അഭേദം കല്പിച്ചിരിക്കയാൽ ഹേതുപലംകാരം. വൃത്തം സുശ്ലോകാ. ശ്ലോ. ക.

ആദ്യശ്ലോകത്തിൽ വ്യംഗ്യമായി ശക്ത്യായുക്തനായിരിക്കുന്ന അർദ്ധനാരീശ്വരനേക്കൂടി സ്മരിച്ചിരിക്കുന്നതിനാലോ ഉത്തരഭാഗാരംഭത്തിൽ പരമശിവനെ പ്രത്യേകം ആരാധിച്ചിരിക്കുന്നതിനാലോ ആയിരിക്കാം കവി വിഷ്ണുപൂജനാനന്തരം ഇതിവൃത്തത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു.

മംഗളാചരണത്തിനുശേഷം കവി അഥവാ പ്രബന്ധം പറയുന്ന നടൻ അപ്രതീക്ഷിതമായി സദസ്സിൽ കണ്ട തന്റെ ഭാര്യാമിത്രത്തെ സംബോധന ചെ

യ്ത് കന്നതിലുള്ള സഃന്താഷത്തെ വണ്ണിക്കുകയും അ അഭിനന്ദനവാചകത്തിൽ കാവ്യത്തിലെ കഥാവിഷയത്തെ സൂചിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങിനെ ആശംസികുമെന്ന വിധത്തിൽ ഇതിവൃത്തത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നത് നാടകം, ഭാണം, ചംപു മുതലായ നാട്യകാവ്യങ്ങളിലെല്ലാം സാധാരണ കാണുന്ന ഒരു ചടങ്ങാണ്. നാടകത്തിൽ പ്രസ്താവനയുടെ ഒടുവും ഭാണത്തിൽ കഥാപ്രാരംഭത്തിന്ന് മുമ്പും സൂത്രധാരനാണ് ഈ കൃത്യത്തെ സാധാരണ നിവ്വഹിക്കുന്നത്. ചാക്യാർകൂത്തിന്റെ ആരംഭത്തിൽ പായുവാർ പോകുന്ന കഥ വിഷ്ണുപരമോ ശിവപരമോ എന്ന് സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് "സഃ വാസുദേവോ വഃ പായാൽ" എന്നോ "സഃ ചന്ദ്രചൂഡോ വഃ പായാൽ" എന്നോ പറയാറുള്ളതും ഈ സമ്പ്രദായത്തിലാണ്. നാട്യകാവ്യങ്ങളിൽ ഈ വിധം ഇതിവൃത്തസൂചനം ചെയ്യുന്നതിനെ 'പ്രയോഗാതിശയം' എന്ന് അലംകാരികന്മാർ പറയുന്നു. "യദി പ്രയോഗ ഏകസ്മിൻ പ്രയോഗേ ന്യൂഃ പ്രയുജ്യതേ തേന പാത്രപ്രവേശഃശ്ചൽ പ്രയോഗാതിശയസ്തദാ" എന്ന് സാ. ദ. ഇതിനെ മുദ്രാലാകാരത്തിന്റെ ഒരു രൂപഭേദമായി ഗണിക്കാം. "സൂച്യാർത്ഥസൂചനം മുദ്രാ പ്രകൃതാർത്ഥപരൈഃ പദൈഃ" എന്ന് ചന്ദ്രാലോകം. "ഏവം നാടകേഷു വക്ഷ്യമാണാർത്ഥസൂചനേഷ്വപി" എന്ന് കുവലയാനന്ദം.

൨. വിദ്യാസാരസ്വരാശേ വിദ്യാസാരസ്വതത്തിന്റെ അഥവാ വിദ്യാസാരത്തിന്റെ രാശിയായുള്ളോവേ. വിദ്യാസാരസ്യം വിദ്യയുടെ സാരസ്യം. സാരസ്യാ സാരത. രാശികതമെന്നർത്ഥം. "കല്പർക്കല്പർച്ചഃദ്രപൃതീ സാരസ്യസാരസ്യ നിവാസഭൂമീം" ഇത്യാദി പ്രയോഗം കാണുക വിദ്യാസാരം വിദ്യയുടെ സ്ഥിരാംശം. പൊരുൾ അല്ലെങ്കിൽ തത്വം എന്നർത്ഥം. "സാരോ ബലേ സ്ഥിരാംശേ ച ന്യായ്യേ ക്ലീബം വരസ്ത്രിഷു" എന്നമരം. രാശി സഞ്ചയം. ഗുണശേഖരസ്ഥാനമെന്നർത്ഥം. ഭവന്താം അങ്ങയെ. ഇഹ സഭയിൽ ഇവിടെ ഈ സദസ്സിൽ. പീയൂഷധാരാ അമൃതപ്രവാഹം. "പീയൂഷമമൃതം സുധാ" എന്നമരം. അനുകൂലാം വിദർഭക്ഷ്മാപാലപുത്രീം അനുകൂലയായ വിദർഭക്ഷ്മാപാലപുത്രിയെ. അനുകൂലാ ഹിതകാരിണീ. അനുരാഗവതീ അഥവാ സഹധർമ്മചാരിണീ എന്നർത്ഥം. "അനുനീതിശ്ചന്ദ്രമയിതാസഹായവാൻ" എന്ന് ഉത്തരരാമർ-ലെ പ്രയോഗം കാണുക. വിദർഭക്ഷ്മാപാലപുത്രീ വിദർഭരാജാവായ ഭീമന്റെ മകൾ. ദമയന്തി എന്നർത്ഥം. ഹസ്തേ കൃത്വ പാണിഗ്രഹണം ചെയ്തിട്ട്. മഹീനായകന്ന് മഹാരാജാവിന്ന്. നടൻറയും നളൻറയും

വികാരവിശേഷങ്ങൾക്ക് സാദൃശ്യം കല്പിച്ചിരിക്കയാൽ ഉപമാലാകാരം. "ഉപമാ യത്ര സാദൃശ്യലക്ഷ്മീരുല്ലസതി ചേയോഃ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. വൃത്തം സ്രഗ്ധരാ. ശ്ലോ. ക.

൪. തണ്ടാർമാത് പത്മാലയയായ മഹാലക്ഷ്മി. തണ്ടുള്ള താർ തണ്ടാർ. പുഷ്പങ്ങളിൽവെച്ച് തണ്ട് അധികം താമരക്കാകയാൽ പ്രസിദ്ധ്യാ താമരക്ക് ഇപ്പേർ സിദ്ധിച്ചു. അഥവാ തൺതാർ തണുപ്പുള്ള പൂവ്. ജലജമെന്നർത്ഥം. തണ്ണീർ തണുത്ത നീർ ഇത്യാദി കാണുക. കടാക്ഷാഞ്ചലം കടാക്ഷലേശം. കടാക്ഷാ അപാംഗദർശനം. കടക്കണ്ണുകൊണ്ടുള്ള നോട്ടമെന്നർത്ഥം. "കടാക്ഷോപാംഗദർശനേ" എന്നമരം. "യൽ ഗതാഗതവിശ്രാന്തവൈചിത്ര്യണ വിവർത്തനാ താരകായാഃ കലാഭിജ്ഞാസ്തം കടാക്ഷം പ്രചക്ഷതേ" എന്ന് സംഗീതരത്നാകരത്തിൽ കടാക്ഷലക്ഷണം. കുവലയം ഉൽപലം. ആമ്പൽപൂവെന്നർത്ഥം. "ഉൽപലം സ്യാൽ കുവലയം കുവലം കുവ," എന്ന് വൈജയന്തീ. കുവലയപദത്തിന്ന് നൈതൽപുഷ്പമെന്നും ചെങ്ങഴിനീർപൂവെന്നുംകൂടി അമരവ്യാഖ്യാനങ്ങളിൽ അർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. കല്യാണഭാമാഞ്ചിതാത്മാ കല്യാണഭാമംകൊണ്ട് അഞ്ചിതമായ ആത്മാവോടുകൂടിയവൻ കല്യാണഭാമം മംഗളകരമായ ഭാമം. "കല്യാണം മംഗളം ശുഭം" എന്നമരം. ഭാമം മാല. "ആദ്യേ ബദ്ധാ വിരഹദിവസേ യാ ശിഖാ ദാമ ഹിത്വാ" എന്ന് ഉത്തരമേഘം ൨൯. "ദാമ മാലാ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. "അദ്യാപിതാം കനകചംപകദാമഗൌരീം" എന്ന് ബിൽഹണം. അർചിതം പൂജിതം. "പൂജിതാംചിതഃ" എന്നമരം. ലക്ഷ്മീദേവി കടാക്ഷമാലകൊണ്ട് പൂജിക്കുന്നവനെന്നർത്ഥം. അഥവാ അർചിതം മനോഹരം. "ഗതേഷു ലീലാംചിതവിഭ്രമേഷു" എന്ന് കു. സം. ൫, ൫൪. "ഉഭാവലാംചകുരുതാം ചിതാഭ്യാം തപോവനാവൃത്തിപഥംഗതാഭ്യാം" എന്ന് രഘു. ൨, ൪൭. "രോമാഞ്ചമഞ്ചിതതരം ബിഭ്രതം ബഭ്രവഃ" എന്ന് കിരാതാർജ്ജുനീയം ൧൭, ൫൨. "അഞ്ചിതാഭ്യാം ചാരുഭ്യം" എന്നും "അഞ്ചിതതരം അതിരുചിരം" എന്നും മല്ലിനാഥൻ. ലക്ഷ്മീകടാക്ഷമാലകൊണ്ട് ചാരുവായ മൂർത്തിയോടുകൂടിയവൻ എന്നർത്ഥം. ആത്മാ മൂർത്തി. വിഗ്രഹം അല്ലെങ്കിൽ ദേഹമെന്നർത്ഥം. "ആത്മാ കളേബരേ യത്നേ സ്വഭാവേ പരമാത്മനി ചിത്തേ ധൃതൌ ച ബുദ്ധൌ ച പരവ്യാവർത്തനേപി ച" എന്ന് ധരണി. നിരന്തരമായ ലക്ഷ്മീപ്രസാദംകൊണ്ട് ശോഭിച്ചിരിക്കുന്നവനെന്നർത്ഥം. ആത്മശബ്ദം സ്വഭാവ

മെന്നത്ഥത്തിൽ അന്തരപ്രകൃതിക്കും കൊള്ളിക്കാവുന്നതാണ്. ശ്രുപകാലംകാരാ. ശ്ലോ. ൫. വണ്ടാർപൂവേന്നിമാർ വണ്ടിനെപ്പോലെ കറുത്ത് ഭംഗിയുള്ള തലമുടിയോടുകൂടിയ സ്ത്രീകൾ. സുന്ദരികളെന്നത്ഥം. "വേണീ കേശസ്യ ബന്ധനം" എന്ന് മേദിനീ. 'ആർ' എന്നത് സാദൃശ്യത്തെയും 'പൂ' എന്നത് കാന്തിയെയും സൂചിപ്പിക്കുന്ന ഭാഷാപദങ്ങളാകുന്നു. മനസിന് മനസ്സിന്ന് എന്നതിന്റെ പര്യായപദം. മാഗല്ല്യധാമാ മംഗല്യാകൃതി "ധാമൻ" എന്നതിന്ന് പ്രഭാവമെന്നും അർത്ഥമുണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ ദേഹത്തോട് ചേർത്തുപറയുന്നതായിരിക്കും അധികം ഉചിതം. "ധാമ ദേഹഗൃഹേരശ്മൌ സ്ഥാനേ ജന്മപ്രഭാവയോഃ" എന്ന് മേദിനീ. ഉദഞ്ചൽഗുണഗണഗരിമാഭോഗവാൻ ഉദഞ്ചത്തുകളായ ഗുണഗണങ്ങളുടെ ഗരിമാവിന്റെ ആധിക്യത്തോടുകൂടിയവൻ. ഉദഞ്ചത്ത് ഉന്നതം. ഉൽകൃഷ്ടമെന്നത്ഥം. ഗരിമാ പുനം. ആധിക്യമെന്നത്ഥം. "അണിമാ മഹിമാ ചൈവ ലഘിമാ ഗരിമാ തഥാ ഈശിതാ ച വശിതാ ച പ്രാപ്തിഃ പ്രാകാമ്യമേവ ച" എന്ന അഷ്ടൈശ്വര്യങ്ങളും മുതലായത് കാണുക. യഥേഷ്ടം പ്രവൃത്തനായ അഥവാ ആധിക്യത്തെ പ്രാപിക്കുവാനുള്ള ശക്തിയാണ് ഗരിമാ എന്ന ഐശ്വര്യം. ആഭോഗം പരിപൂർണ്ണതാ. തികവെന്നത്ഥം "ആഭോഗഃ പരിപൂർണ്ണതാ" എന്നമരം. ഉൽകൃഷ്ടഗുണങ്ങളെല്ലാം ധാരാളം തികഞ്ഞിട്ടുള്ള ആളെന്ന് സാരം. ഭ്രുതധാത്രീ ഭൂമി. "ജഗതീ രത്നഗർഭാ സാ ഭ്രുതധാത്രീക്ഷ്വ്വീധ്രമഖാ" എന്നമരം. "ധരിത്രീ ധരണീ ധാത്രീ ഭ്രുതധാത്രീ ധരാ സ്ഥിരാ" എന്ന് ഒവൈജയന്തീ. കണ്ഠാലംകാരരത്നം കഴുത്തിൽ കെട്ടുന്ന ആഭരണത്തിലെ പ്രധാനരത്നം. ഭൂമിയിലുള്ള രാജാക്കന്മാരിൽവെച്ച് നടുനായകമെന്നത്ഥം. ശ്രുപകാലംകാരം. ശ്ലോ. ൬. മഹാത്മാ മഹാശയൻ. മഹാമനസ്കനെന്നത്ഥം. "മഹിഷ്ഠന്തി മന്ദാശ്ചരിതം മഹാത്മനാം" എന്ന് കു. സം. ൪, ൪൨. ശ്രീമാനായും സുഭഗനായും, ഉന്നസമ്പൂർണ്ണനായും അഖിലരാജകുലശ്രേഷ്ഠനായും നിഷധരാജ്യാധിപതിയായും നടുനെന്ന പോരായി ഒരു രാജാവ് പണ്ടുണ്ടായി എന്ന് സാരം. വൃത്തം സ്രുദ്ധരാ. ശ്ലോ. ൬

നിഷധരാജ്യം ഉത്തരഭാരതത്തിൽ ഇപ്പോൾ കുമയൂൺ എന്ന് പറയുന്ന രാജ്യത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗമായിരുന്നുവത്രെ. അളകനന്ദാതീരത്തുള്ള അളകാപുരിയായിരുന്നു നിഷധരാജ്യത്തിലെ രാജധാനി. ഇതിന്ന് നിഷധാപുരി എന്നും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്.

ഭ. ആത്താനാം ആശ്രിതാനാം പ്രജാനാം ആത്മന്മാരായി ആശ്രിതന്മാരായിരിക്കുന്ന പ്രജകളുടെ. ആത്മന്മാർ ദുഃഖിതന്മാർ. ആശ്രിതന്മാർ വിധേയന്മാർ. ശരണം പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവരെന്നർത്ഥം. അഭിമതം ആഹൃതം. ആത്താടോപാൻ അശേഷാൻ അരാതിക്ഷിതിഭടനിവഹാൻ ആത്താടോപന്മാരായ എല്ലാ അരാരിക്ഷിതിഭടനിവഹങ്ങളേയും. ആർത്താടോപന്മാർ മദത്തോടുകൂടിയവർ. അഥവാ കോപിച്ചവർ. അഥവാ സംഭ്രമിച്ചവർ. "സംഭ്രമാടോപസംരംഭേ" എന്ന് യാദവൻ. "സംരംഭഃ സംഭ്രമേ കോപേ" എന്ന് വിശ്വ. അരാതിക്ഷിതിഭടനിവഹങ്ങളും ശത്രുരാജ്യത്തിലെ യോദ്ധാക്കളുടെ കൂട്ടങ്ങളും. "ദ്വിഡ്വിപക്ഷാഹിതാമിത്രദസ്യുശത്രുരിപുത്രയഃ – അഭിപ്രാതിപരാരാതിപ്രത്യർത്ഥിപരിപന്ഥിനഃ" എന്നും "ഭടോ യോധാശ്വയോധാഃ" എന്നും "സൂഹനിവഹവ്യൂഹസന്ദാഹവിസരവ്രജഃ" എന്നും അമരം. 'ഭട'ശബ്ദത്തിന്ന് അനാവശ്യമായി ചുറ്റിക്കറങ്ങുന്നവൻ എന്നനർത്ഥമാണത്രെ. ഒരുവിധം പഴയ ഗ്രാമ്യമലയാളത്തിന്ന് 'ഭടോഷ്' എന്ന് പറയാറുണ്ട്. ആഹവേ യുദ്ധത്തിൽ. "ആഹവഃ സമരേ യജ്ഞേ" എന്ന് യാദവൻ. പാൽപ്രായമാക്കി കീർത്തിയുടെ ദാവള്യംകൊണ്ട് പാലുപാലെ വെളുപ്പിച്ച് എന്നർത്ഥം. "ഇവ" എന്നർത്ഥത്തിൽ "പ്രായം" എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയാൽ ശ്രൌതൂപമാ. "ശ്രൌതീ യഥേവവാശബ്ദൌ ഇവാർത്ഥാവാവതിയ്യുദീ" എന്ന് സാ ദ. അനൂനരാഗാം ഏകാതപത്രാം ധാത്രീം അന്യൂനരാഗയായി ഏകാതപത്രയായിരിക്കുന്ന ധാത്രിയെ. അന്യൂനരാഗാ ഉനമാറ ശോഭയോടുകൂടിയത് 'രാഗ'ശബ്ദത്തിന്ന് പ്രേമമെന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. രാജാവ് ധരണീവല്ലഭനാകയാൽ അതു ഇവിടെ യുക്തം. ഏകാതപത്രാ ഒറ്റക്കുടയുടെ കീഴിലുള്ളത് ഒരേ വാഴ്ച്ചക്ക് മാത്രം അധീനമായതെന്നർത്ഥം. നളമഹാരാജാവ് ഭൂമി മുഴുവൻ കീഴടക്കി ഏകച്ഛത്രാധിപതിയായി വാണു എന്ന് സാരം. അനുദിവസം ദിവസംതോറും. നിരന്തരമെന്നർത്ഥം. അനഘ ധീമാൻ ബുദ്ധിശാലിയായ ഇദ്ദേഹം. "ബുദ്ധിർമ്മനീഷാ ധിഷണാ ധീഃ പ്രജ്ഞാ ശേമുഷീ മതിഃ" എന്നമരം. പാലയാമാസ രക്ഷിച്ചു. ആത്തരക്ഷണവും പ്രജാപരിപാലനവും ശത്രുനിഗ്രഹവും ചെയ്ത് കീർത്തിയെ എങ്ങും പരത്തി ഏകച്ഛത്രാധിപതിയായി നീതിക്കുത്തവണ്ണം മഹാരാജാവ് രാജ്യം ഭരിച്ചു എന്ന് സാരം. ധർമ്മാർത്ഥങ്ങളെ രക്ഷിച്ചുറപ്പിച്ചവർക്ക് തൃതീയപുരുഷാർത്ഥത്തിന്നാവശ്യമുള്ളൂ എന്നഭിപ്രായം. വൃത്തം സ്രുദ്ധരാ. ശ്ലോ. ൪.

ഗ. ഥ. ചിത്രം ചിത്രം അദ്ഭുതമായത്. "വിസ്മയോത്ഭൂതമാശ്ചര്യം ചിത്രം" എന്നമരം. ആശ്ചര്യസൂചകമായ വിസ്മയത്തിൽ ദൃഷ്ടാന്തം. അനാചയം വംശം. "സന്തതിഃസ്ത്രീപുമാനപത്യമന്വയോഽന്വവായഃ കുലം വംശോഽന്വയഃ സന്താനഃ" എന്നമരം. മകുടീതടം കിരീടത്തിന്മേലുള്ള നായകക്കല്ല്. 'മകുടി' എന്നത് മകുടമെന്നതിന്റെ രൂപഭേദം. "മകുടം കിരീടം" എന്നമരം. മുകുടമെന്നുമാം. "ചരണയോർന്നഖരാഗസമുദ്ധതിഭിർമ്മുകുടസ്ഥമരീചിഭിരസ്പൃശൽ" എന്ന് രഘു. ൯, ൨൩. ധാത്രീചക്രം ഭൂമണ്ഡലം. "ചക്രഃ കോകേ പുമാൻ ക്ലീബം വ്രജ സൈന്യരഥാംഗയോഃ – രാഷ്ട്ര മണ്ഡലയോരപി" എന്ന് മേദിനി. ഇവിടെ 'വ്രജം' എന്നോ 'രാഷ്ട്രം' എന്നോ അർത്ഥം കല്പിക്കാം. കാലതദശായാം രക്ഷിച്ചുവന്ന കാലത്ത്. സപ്തപയോനിധി ഏഴു സമുദ്രങ്ങളും. "അംഭോധിർജ്ജലധിഃ പയോധിരുദധിർവ്വാരാന്നിധിർവ്വാരിധിഃ" എന്ന് സമുദ്രപര്യായങ്ങളും. "ലവണേക്ഷുസുരാസർപ്പിർദ്ധിക്ഷീരജലാഃ" എന്ന പ്രമാണമനുസരിച്ച് ഉപ്പ്, കരിമ്പിൻനീര്, മദ്യം, നെയ്യ്, തൈര്, പാല്, വെള്ളം എന്നിങ്ങനെ വിവിധദ്രവ്യമയങ്ങളായി ഏഴു സമുദ്രങ്ങളുണ്ടെന്ന് പുരാണപ്രസിദ്ധി. ഭൂധരം പർവ്വതം. "മഹീധ്രേ ശിഖരിക്ഷ്മാഭൃദ്ഗോത്രാദ്ര്യുധരപർവ്വതാഃ" എന്നമരം. കാനനം കാട്. പത്തനജാലം നഗരസമൂഹം. "പൂഃ പുരീനഗര്യൌ വാ പത്തനം പുടഭേദനം" എന്നമരം. പത്തനമാണ് മൂഷയിൽ പട്ടണമായിട്ടുള്ളത്. പരിഷ്കൃതം അലംകൃതം. ഇതുകളെക്കൊണ്ട് പരിപൂർണ്ണമെന്നർത്ഥം. "പ്രസാധിതാലംകൃതയശ്ച ഭുക്തിതശ്ച പരിഷ്കൃതഃ" എന്നമരം. പൃഥ്വീഭാരം ഭൂഭാരം. ഇവർകൾ നമ്മുടെ മഹാരാജാവിർകൾ. ദിക്കരിപാളി ദിഗ്ഗജങ്ങളുടെ കൂട്ടം. "ഐരാവതഃ പുണ്ഡരീകോ വാമനഃ കുമുദോഽഞ്ജനഃ പുഷ്പദന്തഃ സാർവ്വഭൌമഃ സുപ്രതീകശ്ച ദിഗ്ഗജാഃ" എന്ന അമരപ്രമാണത്തിൽ പറയുന്ന എട്ട് ആനകളും കിഴക്കുതൊട്ട് എട്ട് ദിക്കിലായി ഭൂമിയെ അടിയിൽ നിന്ന് താങ്ങിക്കൊണ്ട് നില്പുണ്ടെന്ന് പുരാണങ്ങളിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. "പാളിഃ കുണ്ഡലതായാം സ്യാൽ പ്രതോളീ പങ്ക്തിചിഹ്നയോഃ" എന്ന് അജയൻ. അദ്രിപ്രവരർ പർവ്വതശ്രേഷ്ഠന്മാർ. കുലപർവ്വതങ്ങളും ഏഴുമെന്നർത്ഥം. "മഹേന്ദ്രോ മലയഃ സഹ്യഃ ശുക്തിമാനൃക്ഷപർവ്വതഃ വിന്ധ്യശ്ച പാരിയാത്രശ്ച സപ്തൈതേ കുലപർവ്വതാഃ" എന്ന് പ്രമാണം. ഈ സപ്തശൈലങ്ങളും ഭൂഭാരത്തെ വഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നാണ് പുരാണപ്രോക്തം. പർവ്വതങ്ങളെ എല്ലാം ഭൂധരങ്ങളായിട്ടാണല്ലോ പൂർവ്വന്മാർ ഗണിച്ചിട്ടുള്ളത്. അഹികുലനാഥൻ സർപ്പരാജാ

വായ അഭിഷേകൻ. "അഹിർവുധ്ന്യസൂരേ സപ്പ്" എന്ന് വിശ്വം. അജൈകപാദ് ത്രിവിക്രമൻ. ഇവരും ദ്വാദശാദിത്യന്മാരാണ്. അതുതോളിതുതോളിതുമാറിതഥം അതുമൽ ഇതുമൽ എന്ന മട്ടിൽ. അഥവാ ആദ്യം ഒരു തുമൽ കാണിച്ചും പിന്നെ മറെറാരു തുമൽ കാണിച്ചും പിന്നെ മാറു കാണിച്ച് പിന്നോക്കം വളഞ്ഞും ഇങ്ങിനെ. ഗളനാളങ്ങൾ ഗളങ്ങളാകുന്ന നാളങ്ങൾ. ഗളം കഴുത്ത്. നാളം തണ്ട്. "നാളം കാണ്ഡേ മൃണാളേ ച" എന്ന് ഹൈമൻ. തണ്ട് പൂവിനെ വഹിക്കുന്നതുപോലെ കഴുത്ത് ശിരസ്സിനെ വഹിക്കുന്നതു കൊണ്ട് നാളസാമ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. രൂപകാലംകാരം. ശ്ലോ. ൧. തുമടിറക്കി ഒരോരോ തുമലും മറിച്ചും കഴുത്ത് തിരിച്ചുതിരുമ്മിയും തണ്ടെല്ല് നിവർത്തിയും വിശ്രമിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ദിഗ്ഗജങ്ങളുടെ മേലവഹിക്കുന്നതിനാൽ വിശ്രമക്രിയയെ സ്വഭാവികരീത്യാ വർണ്ണിച്ചിരിക്കയാൽ സ്വഭാവോക്ത്യലംകാരം. "സ്വഭാവോക്തിഃ സ്വഭാവസ്യ ജാത്യാദിസ്ഥസ്യ വർണ്ണനം" എന്ന് ചന്ദ്രാ. വിശ്വാസേന തങ്ങൾ ഭാരം ഏല്പിക്കുന്നത് മേണനൈപുണ്യം ധാരാളമുള്ള മഹാരാജാവിങ്കലാണല്ലൊ എന്നുള്ള സമാധാനത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. ചിരായ വളരെക്കാലം. ഭജന്തേ പ്രാപിക്കുന്നു. ഭീമകാലം വിശ്രമിച്ചു സുഖിക്കുന്നു എന്ന് സാരം. രാജാവിന്റെ ഭരണപാടവംകൊണ്ട് വാസ്തവത്തിൽ ദിഗ്ഗജങ്ങൾക്ക് വിശ്രാന്തിക്ക് കാരണമില്ലെങ്കിലും അവിധം അയോഗത്തിൽ യോഗകല്പനം ചെയ്തിരിക്കയാൽ സംബന്ധാതിശയോക്ത്യലംകാരം. "സംബന്ധാതിശയോക്തിസ്യാദയോഗേ യോഗകല്പനം—സെയുദാഹരണി പൂരസ്യാസ്യ സ്പൃശന്തി വിധുമണ്ഡലം" എന്ന് ചന്ദ്രാ. ഇവിടെ ചെയ്യുന്ന ക്രിയ 'ഉൽപ്രേക്ഷ' അഥവാ 'ഉൽപ്രേക്ഷ' ആണെങ്കിലും അവർണ്ണ്യവിഷയമായ ദിഗ്ഗജങ്ങളുടെ വിശ്രമം വാസ്തവത്തിൽ ഉള്ളതല്ലാത്തതിനാൽ ഇത് ഗമ്യൽപ്രേക്ഷയാകുന്നില്ല. എന്തെന്നാൽ ഉൽപ്രേക്ഷയ്ക്ക് വർണ്ണ്യാവർണ്ണ്യങ്ങൾ രണ്ടിനും സതഭാവം ആവശ്യമാണ്.

ഭരണധുരാധരതയെ സൂചിപ്പിച്ച് അനന്തരം കീർത്തിയെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഉത്തരളദ്ദ്യുതി ഉത്തരളമായ ദ്യുതി. ഉത്തരളം അതിതരളം. "ഉൽപ്രാബല്യവിധേയാശ്വകർമ്മലാപ്രേകാശായ്യമോക്ഷണാദോവദലപ്രാധാന്യശംകിതിഷു" എന്ന് ഗണരത്നമഹോദധിയിൽ ഉച്ചൈസ്ത്വത്തിന്റെ നാനാർത്ഥം. ഇവിടെ ശംകിതാർത്ഥത്തിൽ. തരളം ചഞ്ചലം. തിളങ്ങുന്നതെന്നർത്ഥം. "ചഞ്ചലം ലോലം ചലാചലം ചഞ്ചലം തരളം ചൈവ" എന്നമരം. "ന പ്രാതേതരളം ജ്യോതിരുദേതി ധരണീതലാൽ" എന്ന് ശാകുന്തളം ൫, ൨൨.

ത്തരളം ഉജ്ജ്വലം' എന്ന് അർത്ഥദ്യോതനികാവ്യാഖ്യാ. "തരളം ചഞ്ചലേ ക്ഷീരം ശേ ഭാസ്വരരുചി" എന്ന് മേദിനീ. ദ്യുതി കാന്തി. ശ്ലോ. ൨. മെത്തിട്ടുന്ന വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്ന. അണിപുകഴ് നിറവെന്നും മനോജ്ഞമായ അഥവാ ശോഭനമായ കീർത്തിയുടെ പരിപൂർണ്ണതയായ. തികഞ്ഞ സല്കീർത്തിയായ എന്നർത്ഥം. 'അണി'ശബ്ദത്തിന്ന് അണിയുന്നത്—ഇവിടെ അലംകാരം പോലെ ആചരിക്കുന്ന—എന്നർത്ഥമാണെന്ന് തോന്നുന്നു. 'എന്നും' എന്നത് 'ആയ' എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള ഒരു പ്രാചീനപ്രയോഗമാണ്. "വിദ്വൽപാളികളെന്നും പൊന്മയച മുട്ടികാംകൊണ്ടടികൊണ്ടടനെ" എന്ന് രാമായണചംപു. നാഭീനളിനഗൃഹോദരമദ്ധ്യേ നാഭിയിങ്കലുള്ള നളിനമാകുന്ന ഗൃഹത്തിന്റെ ഉദരമദ്ധ്യത്തിങ്കൽ. നാഭി പൊക്കിൾ. നളിനം താമര. ഗൃഹം ഭവനം. ഉദരമദ്ധ്യം അന്തർഭാഗത്തിന്റെ നടു. ഉള്ളിലെന്നർത്ഥം. "താമ്രോദരേഷു പതിതം തരുപല്ലവേഷു നിർഭൃതഹാരയഷ്ടികാവിശദം ഹിമേഷു" എന്ന് രഘു. ൩, ൬൦. "താമ്രോദരേഷു അരുണാഭ്യന്തരേഷു" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. നീരജഭവൻ നീരജത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ചവൻ. നീരജം താമര. ബ്രഹ്മാവെന്നർത്ഥം. നീരസകുലമണി സുഖവിരോധത്തിന്ന് കാരണമായവരിൽവെച്ചുത്തമൻ. അരസികശിരോമണി എന്നർത്ഥം. നിയതം എല്ലായ്പോഴും. 'യമനം നിർത്തൽ, തടയൽ, ഇല്ലാത്തത്' എന്നായിരിക്കണം ഈ അവ്യയത്തിന്റെ ധാത്വർത്ഥം. അംബുജലോചന പരിരംഭാമൃതം അംബുജലോചനന്റെ പരിരംഭാമൃതം. അംബുജലോചനൻ പുണ്ഡരീകാക്ഷൻ, മഹാവിഷ്ണു എന്നർത്ഥം. "ദൈത്യാരിഃ പുണ്ഡരീകാക്ഷോ ശോവിന്ദോ ഗരുഡധ്വജഃ" എന്നമരം. പരിരംഭാമൃതം പരിരംഭമായ അമൃതം. രൂപകാലംകാരം. പരിരംഭം സംശ്ലേഷം. ആലിംഗനമെന്നർത്ഥം. "പരിരംഭഃ പരിഷ്വംഗഃ സംശ്ലേഷ ഉപഗൂഹനം" എന്നമരം. തിങ്ങിനമോദം മങ്ങീടാതെ എന്നതിലെ 'നേർത്തുടങ്ങി' എന്നതിനേറയോ 'വാണീടേണം' എന്നതിനേറയോ ക്രിയാവിശേഷണമായി എടുക്കാം. നിഷധന്യുപാനപ്രയമകുടമഹാമണി നിഷധന്യുപനപ്രയത്തിന്റെ മകുടമഹാമണി. നിഷധന്യുപാനപ്രയം നിഷധരാജവംശം. മകുടമഹാമണി കിരീടത്തിലുള്ള നായകക്കല്ല്. നിഷധരാജാക്കന്മാരിൽ വെച്ചുത്തമന്മാരായവരെ വംശത്തിന്റെ കിരീടമായി കല്പിച്ച് അവരിൽവെച്ചുത്തമോത്തമനായ നളനെ നടുനായകമായി നിരൂപിച്ചിരിക്കുന്നു. പരംപരിതരൂപകാലംകാരം. ശ്ലോ. ൫ കല്പാന്തത്തോളം പ്രളയകാലംവരെ. "സംവർത്തഃ പ്രളയഃ കല്പഃ ക്ഷയഃ കല്പാന്ത ഇത്യപി"

എന്നമരം. പ്രളയാന്തംവരെ, പ്രളയം കഴിയുന്നവരെ, .എന്നമാം. "നേരെ ത്താതോരു നീയാം തൊട്ടുകൂറികളയായ്ക്കുന്നുമേഷാ കളിക്കുന്നേരത്തിന്നിപ്പുറം വി ക്രമന്വവര ധരാ ഹന്ത കല്പാന്തതോയേ" എന്ന് പുനം. രണ്ട കവികളുടേയും ഉദ്ദേ ശം സാദ്ധ്യമായേടത്തോളം കാലമൈഷ്ട്യം നിർദ്ദേശിക്കുന്നതാകകൊണ്ട് 'അന്ത' ശ ബ്ദം വേറെ എടുക്കുന്നതായിരിക്കും അധികം ഉചിതം. നാല്പത്തിമൂന്നുകോടി മനു ഷ്യസംവത്സരത്തിന്റെ ഒടുവിൽ ജഗത്തിനെ മുഴുവൻ നശിപ്പിക്കുന്ന പ്രളയം ക്ഷ ണനേരംകൊണ്ട് അവസാനിക്കുവാൻ വഴിയില്ലാത്തതുകൊണ്ട് 'പ്രളയംവരെ' എ ന്നതിനുപകരം 'പ്രളയാവസാനംവരെ' എന്ന് കാലാവധി വെക്കുന്നതുകൊണ്ട് സാരമായ മെച്ചം ഉണ്ടായി എന്ന് വരാം. നിതാന്തം അതിശയമായ വിധ ത്തിൽ. ദൃഢമായി അല്ലെങ്കിൽ ശക്തിയോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. "അതിശയോദ്ദേഃ– അതിവേലദൃശാത്യർത്ഥാതിമാത്രോ ഗാഢനിർഭരം–തീവ്രൈകാന്തനിതാന്താനി ഗാഢ ബാഢദൃഢാനി ച" എന്നമരം. നേന്തുതുടങ്ങി പ്രാർത്ഥിച്ചുതുടങ്ങി. കീർത്തിയുടെ ധാവല്യവും സവ്വ്യാപ്തിയും നിത്യതയും നിമിത്തം വൈകുണ്ഠത്തിൽകൂടി നിരന്തര മായ പൂനിലാവുണ്ടാകുന്നു. ചന്ദ്രിക തട്ടുമ്പോൾ ഭഗവാന്റെ നാഭികമലം കൂമ്പി പ്പോകുന്നു. ആ സമയം അതിലിരിപ്പുള്ള ബ്രഹ്മാവ് അതിൽ പെട്ടുപോകുന്നു. ദംപതിമാരുടെ സൈരവ്യാപാരത്തിന് പ്രതിബന്ധമായി സംക്ഷിണിക്കുക നിമിത്തം പ്രത്യക്ഷത്തിൽ അരസികനും നീരസഹേതുവുമായ കമലാസനന്നു പ റ്റിയ അപകടംനിമിത്തം തനിക്ക് എല്ലായ്പോഴും സൈരവൃത്തിക്ക് സ്വാതന്ത്ര്യം ലഭിക്കുകയാൽ പരിരംഭണാദിഹിതകരണങ്ങളിൽ ഉപക്രമിച്ച് ഭഗവൽകളത്രമായ ലക്ഷ്മീദേവി സന്തോഷസാഗരത്തിൽ മുഴുകുന്നു. തന്റെ ആനന്ദത്തിന്നു കാരണ ഭൂതനായ നളമഹാരാജാവിന്റെ കീർത്തി ഊനമില്ലാതെ കല്പാന്തകാലംവരെ നിലനിന്ന് തന്നെ സഹായിക്കട്ടെ എന്ന് പ്രാർത്ഥിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. സംഖ്യ സ്വാതിശയോക്തിയലംകാരം. ലക്ഷണം പൂവ്വമുകം. "കതിപയ ദിവസൈഃ ക്ഷയം പ്രയായാൽ കനകഗിരിഃ കൃതവാസരാവസാനഃ – ഇതി മുമുപയാതി ച ക്രവാകീ വിതരണശാലിനി വീരരുദ്രദേവേ" എന്ന കുവലയാനന്ദദൃഷ്ടാന്തശ്ലോകം ദൃഷ്ടവ്യം.

അനന്തരം രൂപകാവന്യാതിശയത്തെ പ്രശംസിക്കുന്നു.

"നിലിംപപുരസ്ത്രീകൾ തേടും പാടകളോക്കുന്നേരം അവനിയിൽമേവും തരുണീപാളികൾ രാഗസമുദ്രേ നീന്തീടുന്നതിലെന്തൊരപൂവ്വം" എന്ന് അന്വയക്രമം.

മട്ടമലർശരൻ പുഷ്പസായകനായ കാമദേവൻ. മട്ടമലർ മട്ട പൊഴിയുന്ന മലർ. മട്ട തേൻ. മലർ പൂവ്. മധുരതരം അതിമധുരം. മനസി മനസ്സിൽ. മദനജ്വയിർ മന്മഥഖേദം. കാമപാരവശ്യമെന്നർത്ഥം. 'ജ്വയിർ' എന്നത് പ്രചീനപ്രയോഗം. പാളികാം പങ്ക്തികാം. കൂട്ടങ്ങളെന്നർത്ഥം. "പാളിഃ കണ്ണലതായാം സ്യാൽപ്രഭേദേ പങ്ക്തിചിഹ്നയോഃ" എന്ന് അജയൻ. പാപപം കഷ്ടം സപ്തശതസപ്തിപോലെ അനുഭവം അനുഗ്രഹത്തിങ്കൽ മാത്രമാകയാൽ 'അയ്യോ പാപ'മെന്ന് വിലാപം. "പലവഴിയിലിരുന്നീടിലും കാങ്കെ പാപം ഭോരം ഭൂവല്ലികൊണ്ടങ്ങവരൊടുനടൻ തല്ലുകൊണ്ടോനകാണ്ഡ" എന്ന് രാമായണചമ്പു. അഥവാ ഇപ്രകാരം വേണ്ടിവരുന്നത് എന്റെ പാപത്തിന്റെ വലിപ്പംതന്നെ എന്നാണിപ്രായം. ശയ്യാഗാരം ശയനഗൃഹം. "ശയനാഗാരമന്ദിരം" എന്ന് ഗൃഹപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. 'അഗാര'ശബ്ദത്തിന്ന് 'ശരിക്കു കൊണ്ടുനടത്തുവാൻ പ്രയാസമായിട്ടുള്ളത്' എന്നനർത്ഥമാണെന്ന് പാരമേശ്വരീ. ഗൃഹസ്ഥവൃത്തിക്ക് അകീർത്തികരമായ ഈ ആരോപണത്തെ തദാശ്രമികളും, വിശേഷിച്ച് ഗൃഹണികളും, പ്രതിഷേധിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. അഥവാ ഇതിന്റെ സാരം ഗൃഹരേണമെന്നത് രാജ്യരേണമെന്നതുപോലെത്തന്നെ ഭൂമതലയേറിയതും ഉദ്വേഗജനകവുമായ ഒരു ജോലിയാണെന്നായിരിക്കും. ഉത്തമരീതിയിലുള്ള ഗൃഹജീവിതം എളുപ്പമോ അനായാസകരമോ അല്ലെന്നും അവധാനപരമായ ഉപക്രമംകൊണ്ടു മാത്രം സാദ്ധ്യമായിട്ടുള്ളതാണെന്നും വിചാരിക്കുവാൻ മനുസ്മൃതി, ഗൃഹ്യസൂത്രം, വാത്സ്യായനം മുതലായത് നോക്കുമ്പോൾ ധാരാളം ന്യായം കാണുന്നുണ്ട്. "കിം തപനുഷ്ഠാനനിത്യത്വം സ്വാതന്ത്ര്യമപകർഷതി–സങ്കടാഹ്വയാ ഹിതാഗ്നീനാം പ്രത്യാവൃത്തയൈവ്ഗൃഹസ്ഥതാ" എന്ന് ഉത്തരരാമചരിതത്തിലെ ഭഗവദ്വചനം ചിന്ത്യം. 'അഗാര'പദത്തിനോട് സമാനാർത്ഥമായ 'അഗാര'ശബ്ദത്തെ 'അഗം ന ഗച്ഛന്തം ജ്ഞാതി പ്രാപ്നോതി ഗമനശീലനല്ലാത്തവനെ, എന്നാൽ സ്വസ്ഥനെ, പ്രാപിക്കുന്നത്" എന്നാണ് വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നത്. 'അഗാര'മെന്നതിനെ 'അഗം യദ്ഗച്ഛയം ജ്ഞാതി പ്രാപ്നോതി' എന്നും വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. കാണ്ടാവൂ കാണുവാൻ കൊതിക്കുന്നു. 'കണ്ടാവൂ' എന്നത് അശംസാർത്ഥത്തിലുള്ള ഒരു പ്രാചീനപ്രയോഗമാണ്. ഏവമന്യത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യം. സ്വത്ര ഉല്കൃഷ്ടാപരമായ അനുഗ്രഹം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. പയ്യാകുലധൃതി പയ്യാകുലയായ ധൃതിയോടുകൂടി. പയ്യാകുലാ ഏറ്റവും ഇളകിമറിഞ്ഞത്. 'പരി' അധിക്യാർത്ഥത്തിൽ. ധൃതി ധൈര്യം. "ധൃതിർധാരണധൈര്യയോഃ" എന്നമരം.

കുലാംഗനമാർക്ക് സഹജമായ ലജ്ജയേയോ "പ്രാങ്മാമേതിമനാ"ഗിത്യുദ്ദി കുലസ്ത്രീതാരംഭത്തിലുള്ള വൈമുഖ്യത്തേയോ ഭിക്ഷിച്ച് മന്ദമേവത്തെ അവലംബിക്കുവാൻ ശക്തിയില്ലാതെ എന്നർത്ഥം. പരിചൊട്ട കയ്യും മെയ്യും ചേത്തു പുണർന്നാവൂ ഞാൻ വേണ്ടവിധം അതിഗാഢമായി ആലിംഗനം ചെയ്യുവാൻ ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. 'പരിചൊട്ട' എന്നതിന് ശാസ്ത്രാനുസാരം എന്നർത്ഥം കൂട്ടിക്കേണ്ടതാണ്. 'തിലതണ്ഡുല'മെന്നോ 'നീരക്ഷീര'മെന്നോ പറയുന്ന ആലിംഗനരീതിയെ ആയിരിക്കണം ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. "ശയനാഗതാവധാരുവ്യത്യാസം ഭുജവ്യത്യാസം സസംഘ്ലേഷമിവ ഘനം സംസർജ്ജേ തതിലതണ്ഡുലകം" എന്നും "രാഗാന്ധാനഃപക്ഷിതാത്യയെ പരസ്പരമനുരിരത ഇവാത്മഗാത്രതായാമഭിമുഖാപവിഷ്ടായാം ശയനേ വേതി ക്ഷീരജലകം" എന്നും കാമസൂത്രം "ഹസ്താഭ്യാമുത്തരാഭ്യാം ച ഗാഢമാലിംഗ്യ പരസ്പരമങ്കേ വിലീയത ഇതി ചേത്തിലതണ്ഡുലകമാലിംഗനം" എന്ന് രതിരഹസ്യദീപികാ. അഥവാ പ്രേമപാരവശ്യംകൊണ്ട് വിവേകശൂന്യയായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന നായിക ഒരു ക്രമത്തേയും ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടില്ലായിരിക്കാം. "രതിചക്രേ പ്രവൃത്തേ തു ന ച ശാസ്ത്രം ന ച ക്രമഃ" ഇതി വാത്സ്യായനഃ. മധുരിമ മധുര്യം. "ബാലം നീലമമീവയം മധുരിമസഞ്ചാരംഭ്യമാരാധ്യേമഃ" എന്ന് കണ്ണാമൃതം. അധരിതമധുരസം അധരാസന്നാദം അധരിതമധുരസമായ അധരാസന്നദേശം. അധരിതമധുരസം അധരിതമായ മധുരസത്തോടുകൂടിയത്. അധരിതം കീഴാക്കിയത്. മധുരസം തേനിന്റെ വീര്യം സത്ത് എന്നർത്ഥം. "രസോ ഗന്ധാദസേ ജാലേ-ത്യംഗാരാദ്യേ വിഷേ വീര്യേ തിക്താദ്യേ ദ്രവരാഗയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. മാധുര്യത്തിന്റെ ആധിക്യംകൊണ്ട് മധുരസത്തേക്കാടി കീഴടക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. അധരാസന്നാദം അധരത്തിന്റെ അടുത്തഭാഗം. അധരം താഴത്തെ ചുണ്ട്. അധരമെന്നത് രണ്ടു ചുണ്ടിനും സാധാരണമായ പേരാണെന്നും പക്ഷാന്തരമുണ്ട്. എന്നാൽ ഓഷ്ഠമെന്നത് ചുണ്ടിന് സാധാരണമായും അധരമെന്നത് താഴത്തേതിന് പ്രത്യേകിച്ചും പറയുമെന്ന് വിചാരിക്കുന്നതാണ് അധികം ന്യായം കാണുന്നത്. "പക്വബിംബാധരോഷ്ഠീ" എന്ന് ഉ. മേ. ശ്ലോ-ലെ പ്രയോഗം കാണുക. പക്വബിംബസമാനവർണ്ണവും അധികം താഴത്തെ ചുണ്ടിനാണല്ലൊ അനുഭവിക്കൽ. അധരപാനം അഥവാ ചുംബനവിശേഷം എന്നർത്ഥം. 'ഛടിത'മെന്നും 'ഛാന്ത'മെന്നും 'സംപുടക'മെന്നും മറ്റും അധരാസന്നാദവിശേഷങ്ങളെ രതിശാസ്ത്രത്തിൽ ചുംബനാധികാരത്തിൽ

വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. "രമണരഭനവാസഃ സ്വാനനേ ന്യസ്തമോഷ്ഠദ്വിതയമുദ്ഗൃഹിതം യന്മനാഗ്ജിഹ്വയാന്തഃ – കരപിഹിതധവാക്ഷീ ഘട്ടയേൽ ഘട്ടിതം സ്യാൽ" എന്നും "യുവതിചിബുകഭേശം വല്ലഭഃ പുഷ്പവത്ത്യാ മേയതി മുഖമീക്ഷ്യ ത്വത്കരാദ്ദ്യാം ഗൃഹീത്വാ–അധരമഥ വിലീഢസ്തേന മിഥോ ഭ്രാന്തമേതൽ" എന്നും രതിരഹസ്യം. "ഓഷ്ഠസംദംശനാവഗ്രഹ്യൈഷ്ടവയമപി ചുംബേദിതി സംപുടകം" എന്ന് വാത്സ്യായനൻ. രതികരണങ്ങളിൽ അധരപാനത്തിന്ന് ഒരത്യുച്ചസ്ഥാനമുള്ളതായാണ് പൂർവ്വന്മാർ കൊടുത്തിട്ടുള്ളത്. "കാമിനാമധരസ്പാനഃ സുരതാദതിരിച്യതേ" എന്ന് അധരാസ്വാദമാഹാത്മ്യത്തെ ശ്ലോഘിച്ചിരിക്കുന്നത് കാണുക. "പിബസി രതിസർവ്വസ്വമധരം" എന്നും "അധരസ്യ പിപാസതാ മയാ തേ സദയം സുന്ദരി ഗൃഹ്യതേ രസോസ്യ" എന്നും ശാകുന്തളം. ഉലമ്പിന ഒലുമ്പിയ. മുഴുവൻ മുക്കിയെടുത്ത. ആപാദചൂഡം അമൃതമയമായ എന്നർത്ഥം. അമിതാനന്ദം അളവറ്റ സുഖത്തോടുകൂടി പരിമളം സുഗന്ധം. ചന്ദനാദിവിശേഷവസ്തുക്കളുടെ മർദ്ദനത്തിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്ന ഹൃദ്യമായ ഗന്ധത്തിനാണ് പരിമളമെന്ന് പറയുക എന്നൊരു പക്ഷമുണ്ട്. "വിമർദ്ദോത്ഥേ പരിമളോ ഗന്ധേ ജനമനോഹരേ" എന്നമരം പരിമളമെന്നത് സുഗന്ധത്തിന്റെ സാധാരണപര്യായത്തിൽ പെടുന്നതാണെന്ന് മറൊരു പക്ഷം. "സ്യാൽ പരിമളോതിമർദ്ദാതിമനോഹരഗന്ധഃയാമോപി – സുരതോപമർദ്ദവികസദ്ഭൂരിതരാഗാദിസൌരഭേ പുംസി" എന്ന് മേദിനീ. പുരികുഴൽ പിരിഞ്ഞ കുഴൽ. പുരുണ്ട തലമുടി എന്നർത്ഥം. നികരം കൂട്ടം. "സ്തോമൌഘനികരവ്രാതവാരസം ഹ്രാതസഞ്ചയാഃ" എന്നമരം. തലമുടിക്കെട്ടെന്നർത്ഥം. പുകഴ്ന്നാവൂ ശ്ലാഘിക്കുവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. മനോരഥം വാഞ്ഛാ. ആഗ്രഹമെന്നർത്ഥം. "വാഞ്ഛാ ലിപ്സാ മനോരഥഃ" എന്നമരം രഥത്തെപ്പോലെ മനസ്സിനെ അതിദൂരം നയിക്കുന്നതെന്നനർത്ഥം. 'അനേകമനേക'മെന്നാവർത്തിച്ചാൽ ഗദ്യത്തിൽ കാണുന്ന വൃത്തച്ഛായക്ക് ഭംഗം വരും. പക്ഷെ വീപ്സാപരമായ ഭീരുക്തിനിമിത്തം അർത്ഥചമൽക്കാരം കൂടുകയും ചെയ്യും. ഗദ്യം ഛന്ദഃശാസ്ത്രത്തിന്നധീനമല്ലാത്തതിനാൽ അർത്ഥചമൽക്കാരത്തെ സഹായിക്കുന്നതായിരിക്കും രൂപസമയം ഉചിതം. അവശം ശക്തിയില്ലാതെ. ശ്ലോ. വ്യവ. വളരെ കുഴങ്ങി എന്നർത്ഥം. 'നീന്തീടുന്നതിൽ' എന്നതിന്റെ ക്രിയാവിശേഷണം. അമൃദ്രേ രാഗസമുദ്രേ അമൃദുമായ രാഗസമുദ്രത്തിൽ. അമൃദ്രം മൃദ്വാഭീനം. മൃദ്വാ അതിം. 'മൃദ്വാ'ശബ്ദത്തിന്ന് ചിഹ്നവിശേഷമെന്ന് വാച്യാർത്ഥമാകുന്നു. അർത്ഥത്തി കുറിക്കുവാൻ പ്രത്യേകം അടയാളം ഇട്ടുന്നത് സാധാരണയാകയാൽ ഈ അർത്ഥം വന്നതായിരിക്കണം.

"പത്മാപയോധരതടീപരിരംഭലഗ്നകാശ്മീരമുദ്രിതമുരോ മധുസൂദനസ്യ" എന്ന് ഗീതഗോവിന്ദം. 'മുദ്രാ ചിഹ്നവിശേഷഃ' എന്ന് രസമഞ്ജരി. "അമുദ്രാന്തരഃശ സമുദ്രമഗാം" എന്ന് അജാമിളമോക്ഷാ പ്രബന്ധം. ശ. ക. രാഗസമുദ്രം പ്രണയസാഗരം. "സ്നേഹോസ്ത്രീദ്വരരാഗയോഃ" എന്ന വൈജയന്തി. അപൂർവ്വം പണ്ടുണ്ടായിരുന്നത്. അശ്വത്ഥമെന്നർത്ഥം. ദിനമണി ദിവസംതോറും. വ്യംഷ്ടിസൂചകമായ വീപ്സയിൽ 'അനു'. "അയമേ പരശ്ചേവ ച വീപ്സായാം സന്നിധൌ തഥാ–ഇത്ഥം ഭൂതേ ലക്ഷണേ ച ഭാഗസാദൃശ്യയോരപി യോഗ്യതായാം തഥാ ഹീനേ തൃതീയാത്ഥപ്യനുക്രമേ – അർത്ഥേഷ്വേതേഷു ബഹുശോഽനുശബ്ദഃ പ്രയുജ്യതേ" എന്ന് 'അനു'ശബ്ദത്തിന്റെ നാനാപ്രയോഗങ്ങൾ. സതതം എല്ലായ്പോഴും. ദേവസഭായാം സുധർമ്മാ എന്ന് പേരായ ദേവസഭയിൽ. "സ്യാൽ സുധർമ്മാ ദേവസഭാ" എന്നമരം. "സഭാ സാമാജികേ ശേഷ്ഠ്യാം ദ്യൂതമന്ദിരയോരപി" എന്ന് മേദിനീ. 'സഹ ഭാന്തി അഭീഷ്ടനിശ്ചയാർത്ഥമേകത്ര യത്ര ഗൃഹേ ഇതി സഭാ. അഭീഷ്ടനിശ്ചയസാദ്ധ്യർത്ഥിന്നായി ഒരേ ഗൃഹത്തിൽ എല്ലാവരും ഒരുമിച്ച് ശോഭിക്കുന്നത് സഭാ' എന്ന് വാചസ്പത്യം. തദീയം അദ്ദേഹത്തിന്റെ, നളമഹാരാജാവിന്റെ എന്നർത്ഥം. ചരിതവിലാസം കഥാവിശേഷങ്ങളും. ചാരണപാളികളും ചാരണന്മാരുടെ കൂട്ടങ്ങളും. 'ചാരയന്തി കീർത്തിം ഇതി ചാരണാഃ'. കീർത്തി പരത്തുന്നവരെന്നർത്ഥം. ഓരോ ഭിക്കിലുള്ള വിശേഷവിഷയങ്ങളേയും സംഭവങ്ങളേയും ഘ്രോഷിച്ചുകൊണ്ട് രാജസഭകളിലും ദേവസഭകളിലും സഞ്ചരിക്കുന്നവരാണ് ചാരണന്മാർ. "കിംകിണീവാദ്യവേദീ ച വൃഷ്ടാ വികടനർത്തകൈഃ മമ്മജ്ഞഃ സർവ്വരാഗേഷു ചതുരശ്ചാരണോ മതഃ" എന്ന് രത്നാകരത്തിൽ ചാരണലക്ഷണം. 'ചാരണപാളികളും' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് എവിടെയും മുഖ്യമായി കേൾക്കുന്ന വിശേഷം നൈഷധചരിതവിലാസങ്ങളാകയാൽ ചാരണന്മാരിൽ സാമാന്യം എല്ലാവരും ഒരേ വിഷയത്തെത്തന്നെയാണ് വിസ്തരിച്ചിരുന്നത് എന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. "കഥാപ്രസംഗേന വയസ്യഭൂജാം ഗുണോത്തരം പുഷ്യതി വൃത്തവൈരിണി–ഉദാഹരന്തി പ്രസഭം സകൌതുകാഃ പുനഃ പുനഃസ്ത്വാം സുരസിദ്ധചാരണാഃ" എന്ന് സഹൃദയാനന്ദം. അന്തർശരമാൽ അന്തർശരൻ നിമിത്തമുള്ള ഖേദം. അന്തർശരൻ അയ്ന്തർശരൻ. അഞ്ചു താർ പൂവ് ശരമായിട്ടുള്ളവൻ. "അരവിന്ദമശോകം ച ചൂതം ച നവമാലികാ നീലോല്പലം ച പഞ്ചൈതേ പഞ്ചബാണസ്യ സായകാഃ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം പഞ്ചപുഷ്പസായകനായ കാമദേവനെന്നർത്ഥം.

അന്തർഭാഗേ ഉള്ളിൽ. മനസ്സിലെന്നർത്ഥം. അന്ധത കൈക്കൊണ്ട് പ്രേമപാരവശ്യംനിമിത്തം വിവേകശൂന്യകളായി എന്നർത്ഥം നിലിംപപുര സ്ത്രീകൾ ദേവാംഗനമാർ. 'പുരം ഗേഹസ്ഥജനം ധാരയതീതി പുരസ്ത്രീ' എന്ന് വാചസ്പത്യം. ഗൃഹനായികയായി ഭർത്തൃശുശ്രൂഷയിലും ഗൃഹകൃത്യങ്ങളിലും വ്യാപരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന കുടുംബിനീ എന്നർത്ഥം. "സ്യാദ്ധൂ കുടുംബിനീ പുരസ്ത്രീ" എന്നമരം. "പ്രായേണൈവംവിധാ കാന്ത്യേ പുരസ്ത്രീണാം പ്രഗൽഭതാ" എന്ന് അരുന്ധതിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് കു. സം. ൬, ൧൦. ഈ വിധത്തിലുള്ളവർ മതിമറന്ന് ചാപല്യം കാണിക്കേണമെങ്കിൽ അസാമാന്യമായ കാരണം വേണ്ടിവരുന്നതാകയാൽ മഹാരാജാവിന്റെ എതിരില്ലാത്ത സൗഭാഗ്യാതിശയം ദ്യോതിക്കുന്നു. "ജംഭപ്രദ്വേഷിമുഖ്യൈൽ ത്രിദശസദസി നിൻസൽഗുണൈരുദ്ഗതൈരും വീണാസ്വനംഭൽപാണൈരു മുനിഭിരു ഗായതി സുരവദ്ദശാം വിഭ്രമം ചൊല്ലുവല്ലേ— കുപ്പിട്ടാളുവ്വശിപ്പെണ്ണുകകമലമഴിഞ്ഞൂ മടിക്കുത്തഴിഞ്ഞൂ രംഭക്കൊരുവട്ടം കുമ്പരി തിരുകിനാൾ മേനകാ മന്നവേന്ദ്ര" എന്ന ചേലപ്പറമ്പിന്റെ പ്രയോഗം ദൃഷ്ടവ്യം. ഈ കാന്ത്യത്തിൽ ചായാപഹരണക്കുറ്റം ആക്കാണ് ഇരിക്കുന്നത് എന്ന് ചിന്തനീയമാണ്. അഥവാ ഈ ഒറ്റ ശ്ലോകവും മഴമംഗലത്തിന്റെതായിരിക്കുമോ. സംബന്ധാതിശയോക്ത്യലംകാരം ലക്ഷണം പൂർവ്വമുക്തം.

ഈ വർണ്ണനയുടെ കാലത്ത് നളൻ അവിവാഹിതനായിരുന്നതുകൊണ്ട് 'അവനിയിൽഭവും തരുണീപാളികൾ' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത് കുലകന്യകമാരെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കാം. അന്യഥാകുലായ കുലവധുക്കൾക്ക് മഹനീയരായ തരുണരിൽ അഭിനിവേശമുണ്ടാകുന്നതിലും അശിക്ഷിതപടുത്വം ഹേതുവായിട്ടും വാത്സ്യായനാദ്ധ്യായനത്താലും വിദിതമദനതന്ത്രകളായ അവർക്ക് തത്തൽസന്ദർഭോപയോഗ്യങ്ങളായ വിലാസവിശേഷങ്ങളും അന്തർഭിപഥത്തിൽ വന്നുദിക്കുന്നതിലും അനൗചിത്യമോ അസാരസ്യമോ ഇല്ല. പ്രത്യുത ലബ്ധഭർതൃകകളായ നാരീരത്നങ്ങൾ പതിഭിന്നമാരാകയാൽ പരപുരുഷദർശനത്തിങ്കൽ ഈദൃശമായ ചാപല്യം അവക്ക് വിഹിതമല്ലതാനും. മഹദ്ദർശനോചിതമായ ഔൽസുക്യാവേശത്തിൽ "അഥ ലോകമാർഗ്ഗം സഹസാ വ്രജന്ത്യാ കയാചിദുദ്വേഷ്ടനവാന്തമാല്യഃ- ബദ്ധം ന സംഭാവിത ഏവ താവൽ കരേണ രുദ്ധോപി ച കേശപാശഃ" "ജാലാന്തരപ്രേഷിതദൃഷ്ടിരന്യാ പ്രസ്ഥാനഭിന്നാം ന ബബന്ധ നീവിം— നാഭിപ്രവിഷ്ടാഭരണപ്രഭേണ ഹസ്തേന തസ്ഥാവവലംബ്യവാസഃ" "അർദ്ധാചിതാ സത്വരമുത്ഥിതായാഃ പദേപദേ ദൂന്നിമിതേവ ഗന്തുഃ - കസ്യാശ്ചിദാസീദ്ര

സനാതദാനീമംഗ്ലൂമൂലാപ്പിതസ്യ ദേഷ്ടാ." ഇത്യാദി നിഷ്കൃഷ്ടഭാവങ്ങളും "ന ഖനമാരുധരുഷാ ശരീരമനന ദഗ്ധാ കുസുമായുധസ്യ-പ്രീഷ്ടാഭമം ദേവമഭീക്ഷ്യ മന്യ സന്യസ്ത ദേഹ സ്വയമേവ കാമ" ഇത്യാദി നിമ്മലവചനങ്ങളും മാതൃമേ അവക്ക് ഉചിതമായി കല്പിച്ചിട്ടുള്ള ദിനൈകമാനിതപാതിവ്രത്യമാതൃകളായ സർവ്വല്ലാകപുരസ്ത്രികൾക്കാകട്ടെ ഈ നിബന്ധനകളൊന്നും ബാധിക്കുന്നതുമല്ല. അഥവാ പല അന്യസ്ത്രീസംഭോഗവോങ്ങളും ഇവിടെ ധ്വനിച്ചുകാണുന്നതുകൊണ്ട് ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് വാരാംഗനകളെയായിരിക്കാം. സുരേജനാവലോകനത്തിൽ ഏതാദൃശവികാരപരംപര അവക്കുണ്ടെങ്കിൽ സ്വാഭാവികവും സ്വധർമ്മാനുരൂപവുമാകയാൽ അനർഹവുമാണ്. "ചതുരമധുരവേഷം ചന്ദ്രലേഖാകലാപം സവിധഭുവി ചരന്തം ലോചനൈരാപിബന്ത്യ -ഗലിതധൃതി ഹൃദന്തേ ചിന്തയാമാസുരേവ മദനകുതുകിന്യാകുലാ വാരയോഷാ". "അമുമുപവനവല്ലീവല്ലരീകുഞ്ജഗേഹേ കൃതസമയമവാപ്യ ചോരി വിന്യസ്യ ശാടി-രഹസി രഹിതശങ്കം കാകുവാകുലാക്ഷ്യാ സഫലയതി കുചൌ യാ സൈവ ധന്യാ വധൂനാം-പ്രണയകുചഹരാന്തെ കാന്തരേ പ്രാണനാഥേ പ്രണതിമുപഗതസ്മിൻ കോപവേഗാദനന്നാക്ഷീ- ശീസി ശിശിരരോചിഃശേഖരേ പാതയിത്വാ നിജപദമതിധന്യാ സൈവമന്യ സ്ത്രിലാക്ഷ്യം" ഇത്യാദി പാർവ്വതീസ്വയംവരപ്രബന്ധം കാണുക.

അനന്തരം പരാക്രമവിശേഷത്തെ കൊണ്ടേടുക്കുന്നു.

അധിസമരാംകണം സമരാംകണത്തിങ്കൽ. സമരാംകണം യുദ്ധഭൂമി. "അധിരധ്യുവനെരച്ചുവശിതചസ്സുരണാധിക" എന്ന് അധിശബ്ദപ്രയോഗങ്ങളാൽ നന്നായി മഹാദധിയിൽ. ഇവിടെ സമരാംകണത്തെ അധിഗമിച്ചിട്ട് എന്ന വശിതാർത്ഥമായിരിക്കണം. അധികഭയംകരം അപരം അന്തകം ഇവ അമും അതിലോക്യ അതിഭയംകരനായി അന്യനായ അന്തകനെപ്പോലെ ഇരിക്കുന്ന ഇദ്ദേഹത്തെ കണ്ടിട്ട്. പ്രസിദ്ധനായ യമനല്ലാതെയും അതുപോലെ ഭയംകരനായും ഉള്ളവൻ എന്നർത്ഥം. 'അതിലോക്യ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് യുദ്ധസന്നദ്ധനായ മഹാരാജാവിനെ കണ്ടപ്പോഴക്കും തന്നെ ശത്രുരാജാവും ഓടിക്കാട്ടുകയറി എന്ന് വന്നിരിക്കയാൽ പരാക്രമവൈഭവം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. അതിൽപാടേറ്റ് ദുഃഖം, അഥവാ കഷ്ടപ്പാട്, സഹിച്ച്. വ്യസനാക്രാന്തരായെന്നർത്ഥം. കുഹന ഏതോ, അല്ലെങ്കിൽ എവിടേയോ ഉള്ള ചില. അപ്രസിദ്ധങ്ങളായ എന്നർത്ഥം. പിന്നാലെ ചെന്നെങ്കിലോ എന്ന് ഭയപ്പെട്ട് പ്രസിദ്ധകാനനങ്ങളിലുംകൂടി അയാം പ്രവേശിക്കുന്നില്ലെന്നഭിപ്രായം.

വാമാക്ഷീജനം സ്ത്രീകൾ. അന്തഃപുരികാംഗനമാരെന്നർത്ഥം. വാമാക്ഷീ മനോജ്ഞങ്ങളായ നയനങ്ങളോടുകൂടിയവർ എന്നർത്ഥം. "വിശേഷ്യസ്ത്രംഗ നാ ഭീരുഃ കാമിനീ വാമലോചനാ" എന്ന് സ്ത്രീശബ്ദത്തിന്റെ സാധാരണപ ര്യായങ്ങൾ പറഞ്ഞതിനുശേഷം സ്ത്രീവിശേഷങ്ങളായി അമരത്തിൽ പറഞ്ഞി രിക്കുന്നു. 'വാമലോചനാ കാമിനീ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അംഗജകേളി മാരക്രീഡാ. ഉദകം നല്കുന്ന അശ്രുജലംകൊണ്ട് ഉദകക്രിയ ചെയ്യുന്ന കണ്ണുനീർകൊണ്ട്. അംബുധിസലിലം സമുദ്രജലം. അവിലം സച്ഛമ ല്ലാത്തത്. മലിനമെന്നർത്ഥം. "കലുഷാനപ്യ അവിലഃ" എന്നമരം പ്രാണ നാഥന്മാർ നാടുവിട്ടുപായതോടുകൂടി കാമകേളികളും നാശം സംഭവിക്കുകനിമി ത്തം നിശ്ശ്വാസം വന്ന നായികമാരെ സ്മരിച്ച് ഉദകക്രിയ ചെയ്യുന്നതുപോലെ കാമുകകേളിയെ സ്മരിച്ച് അശ്രുവർഷം ചെയ്തു എന്നർത്ഥം. അശ്രുജലവും സമുദ്രജ ലവും ഉപ്പുരസമാണെങ്കിലും അശ്രുജലത്തിന്റെ അധിക്യം നിമിത്തം സമുദ്രജ ലവുംകൂടി മലിനമായിപ്പോയി എന്ന് സംബന്ധാതിശയോക്തി, ലക്ഷണമുക്തം.

എനി മരണനൈപുണ്യത്തെ ശ്ലോഷിക്കുന്നു.

പാലനകൌശലം രക്ഷാസാമർത്ഥ്യം. "പ്രവീണേ നിപുണാഭിജ്ഞ വിജ്ഞനിഷ്ണാതശിക്ഷിതാഃ—വൈജ്ഞാനികഃ കൃതമുഖഃ കൃതീ കുശല ഇത്യപി" എ ന്നമരം. എത വിചിത്രം അത്യത്ഭുതകരം. അക്ഷരം ശബ്ദം. അഥവാ വാക്ക്. "പ്രതിഃക്ഷധാക്ഷരവിക്ലബാഭിരാമം" എന്ന് ശാ. നാ, നൈ. "തത്തുരേ താനി പ്രണയമയാന്യക്ഷരാണി" എന്ന് മാളവികാഗ്നിമിത്രം നാ. ഈതികരം മൃതയായ അപത്തുകരം നാട്ടിലുണ്ടാവുന്നത് ദുർന്നിമിത്തമാണെന്നായിരു ന്ന പണ്ടത്തെ വിശ്വാസം. അഗ്നിഹോത്രികൾ അഗ്നിഹോത്രികളുടെ ഭാര്യമാരെ. അഗ്നിഹോത്രികം അഗ്ന്യം. (നെയ്യ്), ദർശമാസമരം മുതലായി യാഗാഗ്നിയിൽ ഹോ മിക്കുന്ന സാധനങ്ങൾ. 'അഗ്നിഹോത്രീനാം അഗ്ന്യാദിനാം' എന്ന് രഘു. വ്യാഖ്യാ. ഭാഗങ്ങൾ അംശങ്ങൾ. ദേവന്മാർക്ക് കല്പിച്ചിട്ടുള്ള ഓഹരി എന്നർത്ഥം. അഗ്നിഹാരിച്ചിട്ടം ഭക്ഷിക്കുന്ന. അമരവരാണാം അമരവരന്മാരുടെ. അമരവ രന്മാർ ദേവപ്രധാനികൾ. ഇന്ദ്രാഗ്നിയമവരുണാദികൾക്ക് പുറമെ വിഷ്ണുമഹേ ശ്വരന്മാരേയും അമരവരന്മാരായി കണക്കാക്കാറുണ്ട്. "പത്മനാഭോമരപ്രഭുഃ" എ ന്ന് വിഷ്ണുസഹസ്രനാമം. 'സുരജ്യേഷ്ഠഃ' എന്ന് ബ്രഹ്മാവിന്റെ പഴയ്മ കാണു ന്നതുകൊണ്ട് ഒരുസമയം ത്രിമൂർത്തികളുടെയും പെട്ടന്നാമായിരിക്കാം. "ദസ്മാര ത്രിദശാൻ വിധാതുമുരജിത്പുത്രാരിമിത്രാദികാൻ" എന്നും "അന്യേ ച വഹ്നിവ

രുണാരുണവാതഭണ്ഡിവിത്തേശചരശിവസുവിശ്വമുഖാഃ മഖാശ്വഃ" എന്നും പാ
ർവ്വതീസ്വയംവരം പ്രബന്ധം. "നാളീകനേത്രനെ വണങ്ങി വണങ്ങി വാനോർ
പതീ വിരിഞ്ചപുരശാസനവാസവാദ്യാഃ" എന്ന് രാമായണചമ്പു. പൌലോ
മീപതി പുലോമപുത്രിയായ ശചിയുടെ ഭർത്താവ്. ഇന്ദ്രനെന്നർത്ഥം. "പുലോമ
ജാ ശചീന്ദ്രാണീ" എന്നമരം. കാലേകാലേ വേണ്ട കാലങ്ങളിൽ. അനുക്രമ
സൂചകമായ വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. മേലേമേലേ ഒരു കൊല്ലവും വീഴ്ചകൂടാതെ
നിരന്തരമായെന്നർത്ഥം. ധാരാളമായി എന്നമാം. അനാവൃഷ്ടിപോലെ അതിവൃ
ഷ്ടിയും ഒരീതിദോഷമാകയാൽ 'വേണ്ട കാലങ്ങളിൽ വേണ്ടടത്തോളം' എന്ന
ർത്ഥം കൂട്ടിക്കണം. അഭിമതസസ്യം കൃഷിക്കാർക്കാവശ്യമായ വിളവുകൾ. "വൃ
ക്ഷാദീനാം ഫലം സസ്യം" എന്നമരം. ആദിശബ്ദംകൊണ്ട് ധാന്യങ്ങളേയുംകൂ
ടി ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. വസുധാചക്രേ ഭൂമണ്ഡലത്തിൽ. 'ഭൂർഭൂമി' എ
ന്ന് തുടങ്ങി "സർവ്വംസഹാ വസുമതീ വസുധാവ്വീ വസുംധരാ" എന്ന് ഭൂപര്യായ
ങ്ങളിൽ അമരം വസുവിനെ ധരിക്കുന്നത് വസുംധരാ. വസു ധനം. "ദ്രവ്യം വി
ത്തം സ്വാപതേയം രിക്ഥമൃക്ഥം ധനം വസു" എന്നമരം. ഭൂമി രത്നഗർഭയാണെ
ന്ന് പ്രസിദ്ധം. അഥവാ മനുഷ്യപ്രയത്നത്തെ അഭിമതസസ്യംകൊണ്ട് അതൃ
ർത്ഥം. അനുഗ്രഹിക്കുന്ന ഈ ഭൂമി എങ്ങിനെ സർവ്വഥാ വസുധയായി ഭവിക്കുന്നില്ല.
ചക്രാ ശബ്ദം ക നീളെ എല്ലാടത്തും സർവ്വവ്യാപ്തമായി എന്നർത്ഥം അഖില
ജനാനാം എല്ലാവർക്കും. അപഗതം ആസീൽ ഇല്ലാതായി ഭവിച്ചു. ഷഠം
ഭാഗം ആറിലൊന്ന്. വിളവിൽ ആറിലൊന്നായിരുന്ന പണ്ട് രാജഭോഗമായി
പ്രജകൾ സാധാരണ കരം കൊടുത്തുവന്നിരുന്നത്. "പഞ്ചാശദ്ഭാഗ ആദേയോ
രാജ്ഞാ പശ്വഹിരണ്യയോഃ –ധാന്യാനാമഷ്ടമോഭാഗഃ ഷഷ്ഠോ ദ്വാദശ ഏവ വാ;
ആദദീതാഥ ഷഠംഭാഗം ദ്രുമാംസമധുസർപ്പിഷാം–ഗന്ധൌഷധിരസാനാം ച പു
ഷ്പമൂലഫലസ്യ ച; പത്രശാകതൃണാനാം ച ചർമ്മാണാം വൈ ദലസ്യ ച–മൃണ്മ
യാനാം ച ഭാണ്ഡാനാം സർവ്വസ്യാശ്മമയസ്യ ച" എന്ന് മനു കരാദാനക്രമ
ത്തെ വിധിച്ചിരിക്കുന്നു. "നിവാരഷഷ്ഠഭാഗമസ്മാകമുപഹരതീതി" എന്നും "ത
പഃഷഠംഭാഗമക്ഷയ്യം ദദാത്യാരണ്യകാ ഹി നഃ" എന്നും ശാകുന്തളം. ജുഷ്ടി
സമൃദ്ധി. സമൽബാഹുല്യമെന്നർത്ഥം. "ജുഷ്ടിസ്യാദോഷധീഭേദേ സമൃദ്ധാവപി"
എന്ന് മേദിനി. രാജാക്കന്മാർ കരം പിരിച്ച് യജ്ഞങ്ങളാലെക്കൊണ്ട് ദേവന്മാരെ
സന്തോഷിപ്പിക്കണമെന്നും ദേവന്മാർ സന്തുഷ്ടരായി വർഷാദികൊണ്ട് ലോക
ത്തിൽ സസ്യസമൃദ്ധിയും തന്മൂലം സന്മൽസമൃദ്ധിയും തദ്വാരാ ലോകത്തിലെ
ങ്ങും ക്ഷേമവും വരുത്തുമെന്നും പുരാതനരേണതന്ത്രാദർശം. യജ്ഞത്തെ ഉദ്ദേശി

ച്ച് "ദേവാൻ ഭാവയതാനേന തേ ദേവാ ഭാവയന്തു വഃ–പരസ്പരം ഭാവയന്തഃ ശ്രേയഃ പരമവാപ്സ്യഥ; അന്നാൽ ഭവന്തി ഭൂതാനി പർജ്ജന്യാദന്നസംഭവഃ–യജ്ഞാൽ ഭവതി പർജ്ജന്യോ യജ്ഞഃ കർമ്മസമുദ്ഭവഃ" എന്ന് ഭഗവൽഗീത നോക്കുക. "ദുഃഖാഹം ഗാം സ യജ്ഞായ സസ്യായ മഘവാ ഭിവം–സംപദ്വിനിമയേനാഭേ ദ്യതുർഭുവനദ്വയം" എന്ന് രഘു. കാണുക. എന്നാൽ ഈ പ്രമാണങ്ങളൊട്ടുകൂടിത്തന്നെ പ്രജാക്ഷേമത്തിൽ ജാഗരൂകനായിരുന്ന് തത്തൽസന്ദർഭോചിതങ്ങളായ പ്രവൃത്തികളെക്കൊണ്ട് ആത്മാക്കളുടെ ക്ലേശാപനയനം ചെയ്യുന്നതും രാജാവിന്റെ പ്രത്യക ധർമ്മമാണെന്ന് പൂർവ്വാചാര്യന്മാർതന്നെ വിവക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്. യാഗവിധാനംകൊണ്ടുമാത്രം രാജ്യക്ഷേമസംപാദനം സാദ്ധ്യമാണോ എന്ന് നമുക്കിന്ന് സംശയം തോന്നുവാൻ കാരണം പുരാതനകർമ്മകാണ്ഡത്തെപ്പറ്റി നമുക്ക് യാതൊരു പരിജ്ഞാനവും പ്രമാണാനുസൃതമായ പരിചയവും ഇല്ലാത്തതുകൊണ്ടാണ്.

അനന്തരം ശ്രേഷ്ഠപ്രയാഗപ്രചുരമായി രാജ്യത്തിൽ സർവ്വവ്യാപ്തമായിരുന്ന ക്ഷേമത്തിന്റെ ചില അവസ്ഥാഭേദങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്ന കവികളുടെ ഇതരവിധമുള്ള പ്രയാഗങ്ങളും സംഗീതവിദ്വാന്മാരുടെ അടിക്കടിയായി സ്വരപരമ്പര തട്ടിമുട്ടിക്കുന്ന സമ്പ്രദായവും കാവ്യരസത്തേയോ ശ്രവണസുഖത്തേയോ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നതിന് വളരെ സഹായിക്കാത്ത ഒരുവിധം വ്യായാമവിശേഷം മാത്രമാണെങ്കിലും തത്തൽപ്രയോക്താക്കളുടെ കലാവൈദഗ്ധ്യത്തേയും അഭ്യാസമഹത്വത്തേയും പ്രകടിപ്പിച്ചും ഭാഷയുടേയും ശബ്ദവിശേഷങ്ങളുടേയും വ്യാപ്തിയും വൈചിത്ര്യവും പ്രദർശിപ്പിച്ചും വിസ്മയോദ്ദീപകങ്ങളായി പരിണമിക്കുന്നതുകൊണ്ട് രണ്ടിനേയും ചമല്ക്കാരകോടിയിൽനിന്നും കേവലം ബഹിഷ്കരിക്കുന്നത് നിഷ്കരുണമായിരിക്കും. ഒരു കായികാഭ്യാസിയുടെ കൃത്രിമസാഹസങ്ങളായ ചേഷ്ടിതങ്ങൾക്ക് സൌകുമാര്യലേശമില്ലെങ്കിലും അതു കാണുന്നവർക്ക് ഒരാശ്ചര്യരസത്തിനെങ്കിലും അവകാശമുണ്ടെന്ന് സമ്മതിക്കാതെ നിവൃത്തിയില്ല. ഇവിടെയാകട്ടെ ആഡംബരാർത്ഥം സകല കവികളും സാധാരണമായി ഭിക്ഷിച്ചുകാണുന്ന ഒരു ചടങ്ങിനെ അനാചാരക്രമണ മഴമംഗലവും അനുകരിക്കുന്നതാണെങ്കിലും നിസർഗ്ഗമധുരവും പരിശുദ്ധവുമായ കവിഹൃദയം അദ്ദേഹത്തിന്ന് ക്രമത്തിലധികം ഉള്ളതിനാൽ സാധാരണ കവികൾക്ക് പറഞ്ഞിക്കാണുന്നതുപോലെ കേവലം തുഷ്ടപാണ്ഡിത്യാടോപപ്രകടനമായി കലാശിക്കാതെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രയാഗങ്ങളെല്ലാം അപരുഷങ്ങളും ചമല്ക്കാരപരങ്ങളുമായിട്ടാണ് ഇരിക്കുന്നത് എന്നുള്ളത് പ്രത്യകം സ്മരണീയമാണ്.

ഇതേക്കാൾ ഇതിഃനക്കാൾ. ഇതുവരെ വിസ്തരിച്ചതിനേക്കാളെന്ന ത്ഥം. ചിത്രം വിസ്മയകരമായ അവസ്ഥ. ഇന്നും ഇനിയും. മിത്രാപായേ മിത്രാപായത്തിങ്കൽ. മിത്രാപായം മിത്രത്തിന്റെ അപായം. അഥവാ മിത്രന്റെ അപായം. മിത്രം സുഹൃത്ത്. സ്നേഹിതനെന്നത്ഥം. "മിത്രം സഖാ സുഹൃൽ" എന്നമരം. മിത്രൻ സൂര്യൻ. "മിത്രം സുഹൃദി ന ചേയോഃ സൂര്യേ പുംസി" എന്ന് മേദിനീ. കുമുദം ഹിതപാ ആമ്പൽപൂവിനെ വിട്ട്. ആമ്പൽപൂവിന്നൊഴിച്ച് എന്നത്ഥം. സുഹൃജ്ജനവിപത്തിങ്കൽ സന്തോഷിക്കുന്ന ദുർജ്ജനങ്ങളും എങ്ങും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് സാരം. കുമുദത്തിന്ന് മിത്രാപായത്തിങ്കൽ വരുന്ന ചിത്താനന്ദം സൂര്യാസ്തമനത്തിൽ ഉണ്ടാകുന്ന വികാസമാകയാൽ പ്രകൃതിസുഭഗമായ ആ അവസ്ഥയെ ദോഷമായി ഗണിക്കുവാനും ഇല്ലല്ലോ. ഇങ്ങിനെ ഇതരപ്രയോഗങ്ങളിലും കണ്ടുകൊൾക. ദോഷാഗമനേ ദോഷാഗമനത്തിങ്കൽ. ദോഷാഗമനം ദോഷത്തിന്റെ, അഥവാ ദോഷയുടെ, ആഗമനം. ദോഷം ദൃശ്യം. ദോഷാ രാത്രി. "ദോഷാ രാത്രീ മുഖേ രാത്രൗ" എന്ന് വിശ്വം. ആഗമനം വരവ്. ആവിർഭവമെന്നത്ഥം. ശശധരൻ ചന്ദ്രൻ. ശ്ലോ. ൬. ദോഷാഗമനം ദോഷമുണ്ടാവുക എന്ന അവസ്ഥ. ദുർവൃത്തിയിൽ ആക്കം ഒഴുൽസൂചിപ്പിക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നത്ഥം. ഇപ്പോൾ കാണുന്നവിധം വ്യാപാരമെന്ന പേരുള്ളത് മഹാമോഷണം നടത്തുന്നതിലും രാജ്യരോണമെന്ന വ്യാജേന പരസ്വാപഹരണം ചെയ്യുന്നതിലും പരസ്യമായി പ്രമാണികളെക്കൂടി മദ്യപാനമഹോത്സവങ്ങളും നടത്തുന്നതിലും മറ്റും ചാരിതാർത്ഥ്യമോ അഭിമാനമോ ആരും ഭാവിച്ചിരുന്നില്ലെന്നായിരിക്കാം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. പൊന്നുംദണ്ഡം പൊന്നായ ദണ്ഡം. അഥവാ പൊന്നുകൊണ്ടുള്ള ദണ്ഡം. പൊന്നായ ദണ്ഡം സ്വർണ്ണം പിഴയിടൽ. പ്രാചീനശിക്ഷാഭേദങ്ങളിൽ പിഴയിടുന്നതിന്ന് 'ദണ്ഡം' എന്നാണ് പറഞ്ഞിരുന്നത്. "യസ്യ രജ്ഞും ഖ്വടം ക്രപാൽ ഹരേൽ ഭിദ്യാച്ച യഃ പ്രപാംസ ദണ്ഡം പ്രാപ്നുയാന്മാഷം തച്ച തസ്യിൻ സമാഹരേൽ" എന്ന് മനു വ, ൧൫൯. 'മാഷം' സുവർണ്ണനാണ്യമാണ്. സ്വർണ്ണം പിഴയിടുന്നത് കഠിനശിക്ഷകളിൽ പെട്ടതാകകൊണ്ട് ഗൌരവമേറിയ കുറ്റങ്ങളും ആരും ചെയ്തിരുന്നില്ലെന്നത്ഥം. അഥവാ പൊന്നുനിമിത്തമുള്ള ദണ്ഡം. ദണ്ഡം ദണ്ഡ്. പണത്തിലുപ്പെന്നത്ഥം. "ദണ്ഡഃ സൈന്യ ഭമേ യമേ-മാനവ്യൂഹഗ്രഹഭേദേഷ്വപരാധാനുചരേ മഥി-പ്രകാണ്ഡേ ലഘൂണ്ഡ കോണേ ചതുഷ്പാദേ പായശബ്ദയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. വൈശ്രവണന്മാരുംകൂടി വിനയവാരിധികളായിരുന്നു എന്ന് സാരം. പൊന്നുംദണ്ഡം

സവർണ്ണംകൊണ്ടുള്ള വടി. കടയുടെ കാലെന്നർത്ഥം. കർണ്ണച്ഛേദം ചെവിചെത്തൽ. 'കോന്തലമുറിയ'ന്മാരെപ്പോലെ കണ്ണാരേണത്തിനുവേണ്ടി കാതു മുറിക്കുന്നവരുടെ പ്രവൃത്തിയെന്നർത്ഥം. ധൂർത്തന്മാരായ കള്ളന്മാർ എങ്ങും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് സാരം. 'ചെവികടിയൻ' എന്ന ഭാഷാപദത്തിന്ന് 'ഏഷണിക്കാരൻ' എന്നർത്ഥമുണ്ട്. ഈ വിധം 'കർണ്ണച്ഛേദ'മെന്നതിന്ന് 'കർണ്ണജപതപം' എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കാമോ എന്ന് ചിന്ത്യമാണ്. അടുത്തു പറയുന്നത് 'ദൂഷണ'ക്രിയയാകകൊണ്ട് ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് 'ഏഷണി'യാവാൻ ന്യായമുണ്ട്. കർണ്ണച്ഛേദം കർണ്ണന്റെ ച്ഛേദം. ച്ഛേദം നിഗ്രഹം. കർണ്ണവധമെന്നർത്ഥം. രാമകഥായാം രാമകഥയിങ്കൽ. രാമായണത്തിലെന്നർത്ഥം. ദൂഷണചരിതം ദൂഷണമായ ചരിതം. അഥവാ ദൂഷണന്റെ ചരിതം. ദൂഷണം പരദൂഷണക്രിയ. അന്യരെപ്പറ്റി ദുഷ്യം പറയലെന്നർത്ഥം. അഥവാ പാപവൃത്തി. "ന ചക്ഷുഃമ ശുഭാചാരഃ സ ദൂഷണമിവാത്മനഃ" എന്ന് രഘു. ൧൨, ൪൬. 'ദൂഷണം ദോഷം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. ദൂഷണൻ ഖരത്രിശിരാക്കളുടെ സഖിയായ രാക്ഷസൻ. വർണ്ണവിലോപം വർണ്ണത്തിൽനിന്നുള്ള വിലോപം. അഥവാ വർണ്ണത്തിന്റെ വിലോപം. വർണ്ണം ജാതി അഥവാ അക്ഷരം. "വർണ്ണഃ സവർണ്ണേ ത്രുതേ സ്വതൊ-ത്രുപ ദവിജാദൊ ത്രുക്കാദൊ കഥായാമക്ഷരേ ത്രുണെ" എന്ന് ഹൈമൻ. "വർണ്ണം തു വാക്ഷരേ" എന്നമരം. വിലോപം കുറവ്. അതായത് ജാത്യാചാരങ്ങൾക്ക് ഭംഗം വരുത്തൽ. വർണ്ണധർമ്മവിച്യുതി എന്നർത്ഥം. അക്ഷരലോപം സന്ധി മുതലായതിൽ അക്ഷരം ലോപിച്ചുപോകുന്നത്. അഥവാ സൽഗുണഹീനതാ. അഥവാ സവർണ്ണാപഹരണം. 'വിലോപ'ശബ്ദത്തിന്ന് അപഹരണമെന്ന് അർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. സവർണ്ണസ്ത്രീയെ പ്രത്യേകിച്ചും നീചമായ ഒരു കുറ്റമായിട്ടാണ് പണ്ടു കരുതിയിരുന്നത്. 'വർണ്ണവിലോഡകൻ' എന്നതിന്ന് 'ഭവനഭേദനകാരനായ തസ്കരൻ' എന്നും 'വിലോപ'മെന്നതിന്ന് 'ചോരണ'മെന്നും കൂടി അർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നതിനാൽ 'വർണ്ണവിലോപം' എന്നതിന്ന് 'അറപൊളിച്ചുകക്കൽ' അഥവാ 'ഭവനഭേദനം' എന്നുംകൂടി അർത്ഥമുണ്ടാക്കാമെന്നു തോന്നുന്നു. വ്യാകരണം ശബ്ദശാസ്ത്രം. ഇത് "ശിക്ഷാ കല്പോ വ്യാകരണം നിരുക്തം ഛന്ദസാം ചയഃ-ജ്യോതിഷാമയനം ചൈവ വേദാംഗാനി ഷഡൈവ തു" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരമുള്ള ആറു വേദാംഗങ്ങളിൽ പെട്ടതാണ്. ശിക്ഷ ഉച്ചാരണത്തെയും, കല്പം കർമ്മവിധികളേയും, വ്യാകരണം ശബ്ദക്രമങ്ങളേയും, നിരുക്തം ശബ്ദോല്പത്തികളേയും, ഛന്ദസ്സ് വൃത്തരീതികളേയും, ജ്യോതിഷം നക്ഷത്രഗതികളേയും വിവക്ഷിക്കുന്നു. ഹസ്തികടംബം ഹിതപാ ആനക്കൂട്ടത്തെ ഒഴിച്ച്.

"ദന്തീ ദന്താവളോ ഹസ്തീ ദ്വിരദോനേകരപാ ദ്വിപഃ–മതംഗജോ ഗജോ നാഗഃ കുഞ്ജരോ വാരണഃ കരീ" എന്നും "സംഹതിർവൃന്ദം–നികരുംബം കദംബകം" എന്നും അമരം "കദംബം നികരുംബേ സ്യാൽ" എന്ന് മേദിനീ. മത്തമദം. ഗജംപക്ഷത്തിൽ മദംപാട്. മനുഷ്യപക്ഷത്തിൻ ഗർവ്വ്. അഥവാ മദ്യപാനാദികൊണ്ടുള്ള അമല്. "പ്രഭിന്നോ ഗജ്ജിതോ മത്തഃ" എന്ന് മദം പൊട്ടിയ ആനയുടേയും "മത്തേ ശൌണ്ഡോല്ലുടക്ഷീബാഃ" എന്ന് മദ്യാദികൊണ്ട് ക്ഷോഭിച്ചവനേറയും പയ്യായങ്ങളായി അമരം. "മദോ രേതസി കസ്തൂര്യാം ഗർവ്വേ ഹർഷേഭദാനയോഃ" എന്ന് മേദിനീ. മേളംകോലും ശ്ലോ ക. ചമരിമൃഗാണാം കേവലം ചമരിമൃഗങ്ങൾക്ക് മാത്രം. "കേവലം തേചകകൃത്സ്നയോഃ" എന്നമരം. ഇവിടെ ഏകാർത്ഥത്തിൽ. ചമരിമൃഗം ചമരമൃഗം. ഒരു വിധം മാൻ. "ഗോകർണ്ണപൃഷതൈണശൃരോഹിതാശ്വമരോ മൃഗാഃ" എന്ന് മൃഗഭേദങ്ങളിൽ അമരം. ചമരികളേയും അവരുടെ 'ബാലവിലാസ'ങ്ങളേയും കാട്ടുകൊംക്കലംകാരമായി കവികൾ വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. "ലാംഗൂലവിക്ഷേപവിസർപ്പിശോഭൈരിതസ്തതശ്ചാമരീചിഭൈരൈ-രസ്യാത്മുകുംശിരിരാജശബ്ദം കുർവ്വന്തി ബാലവ്യജനൈശ്ചമര്യഃ" എന്ന് കു. സം. ഉ, ശ്ലോ. "സ്മരതി ചാമരവനം ചമരീചയഃ കനകരത്നവിചിത്രമരീചയഃ" എന്ന് മാഘം ർ, സ്വം. ബാലവിനാശം ബാലന്മാരുടെ അഥവാ ബാലങ്ങളുടെ വിനാശം. ബാലന്മാർ കൂട്ടികൊം. ബാലങ്ങൾ വാലുകൾ. "ബാലോ നാ കുന്തളേശസ്യ കരിണ്യാമപി വാലധൌ" എന്ന് മേദിനീ. "പുച്ഛേസ്ത്രീലൂമലാംഗൂലേ ബാലഹസ്തശ്ച ബാലധിഃ" എന്നമരം. "തം കേശപാശം പ്രസമീക്ഷ്യ കുർവ്വ്ബാലപ്രിയതമം ശിഥിലം ചമര്യഃ" എന്ന് കു. സം. ഉ, ർവ്വ. ആസീൽ ഉണ്ടായി. ബാലവിനാശം ചമരികൾക്ക് മാത്രമേ ഉണ്ടായുള്ളു എന്നർത്ഥം. ബാലമരണം ദുർമ്മരണത്തിന്റെ ഒരു ലക്ഷണമായിട്ടാണ് പണ്ട് കരുതിയിരുന്നത്. ബാലമൃത്യുനിവാരണം ഉൽകൃഷ്ടരാജ്യം നടക്കുന്ന ആധുനികരാജ്യങ്ങളിലും നിഷ്പ്രയാസമായി നടത്തുന്ന ഒരു വിശേഷമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. ചമരികളുടെ വാലറ്റുപോകുന്നത് സ്വാഭാവികവും വെഞ്ചാമര മുതലായത് ഉണ്ടാക്കുവാൻ ഉപയോഗമുള്ളതുകൊണ്ട് ലോകോപകാരപ്രദവും ആയതിനാൽ ഒരാപത്തായി വിചാരിക്കുവാനില്ലല്ലോ. കാട്ടുതീകൊണ്ടും ചിലപ്പോൾ ചമരികൾക്ക് ബാലവിനാശം സംഭവിക്കാറുള്ളതായി പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട് "തം ചേദുപായൈഃ സരതി സരളസ്കന്ധസംഘട്ടജന്മാ ബാധേതോല്ലാക്ഷിതചമരീബാലഭാരോ ഭവാഗ്നിഃ" എന്ന് പൂർവ്വമേഘം ൩൫.

അഥവാ ഇതൊരാപത്താണെന്ന് കരുതുന്നപക്ഷംതന്നെ ഇതിലധികമായതൊന്നും ഉണ്ടാവാറില്ലെന്നഭിപ്രായം. ഈ ആപത്ത് കാട്ടിലല ഉണ്ടാകുന്നുള്ളൂ. അതുതന്നെ മൃഗങ്ങളുടെ രോമത്തിനെ മാത്രമേ ബാധിക്കുന്നുമുള്ളൂ. വധൂനാം സ്ത്രീകളുടെ. "സ്ത്രീ യോഷിദ്ബലാ യോഷാ നാരീ സീമന്തിനീ വധൂഃ" എന്നമരം. നിരകൂം ക്രൂരങ്ങൾ. പരം കേവലം. അഥവാ അനാത്മം. അതുതന്നെയല്ലാത്തത്. അന്യമെന്നർത്ഥം. "ദൂരാനാത്മാത്തമാഃ പരാഃ" എന്നമരം. "പരഃ ശ്രേഷ്ഠാരി ദൂരാന്യാത്തരേ ക്ലീബം തു കേവലം" എന്ന് മേദിനീ. കുടിലത വക്രതപം. മുരുളലെന്നർത്ഥം. അഥവാ അനുജുഗതി. മനസ്സിനും പ്രവൃത്തിക്കും നേർവഴിയായ പോക്കില്ലായ്മ എന്നർത്ഥം. നൈവ ന ഏവ. മാക്ഷികാന്ധർ പറയുന്നപോലെ. 'ഇല്ലാതന്നെ' ഒട്ടുമില്ല എന്നർത്ഥം. കളം മധുരസ്സുടം. അവ്യക്തമധുരമെന്നർത്ഥം. "ധ്വനൌ മധുരാസ്ഫുടേ കളേ" എന്നമരം. മിഴികളിലെ കളവ് കള്ളനോട്ടം. കടാക്ഷവിഭ്രമമെന്നർത്ഥം. "ഭ്രൂചാതുര്യൈൽ കുഞ്ചിതാക്ഷാഃ കടാക്ഷാഃ സ്സ്മിതാ വാചോ ലജ്ജിതാന്തശ്ച ഹാസഃ—ലീലാമന്ദം പ്രസ്ഥിതം ച സ്ഥിതം ച സ്ത്രീണാമേതൽ ഭ്രൂഷണം ചായുധം ച" "അലസവലിതൈഃ പ്രേമാർദ്രാർദ്ധമുഗ്ദ്ധമുകുളീകൃതൈഃ ക്ഷണമഭിമുഖൈർല്ലജ്ജാലോലൈസ്തിര്യഗേക്ഷണപരാങ്മുഖൈഃ—ഹൃദയനിഹിതം ഭാവാകൂതം വദന്തിരിവേക്ഷണൈഃ കഥയ സുകൃതീ കോയം മുഗ്ധേ തവാദ്യ വിലോകിതേ" എന്നിങ്ങിനെ പ്രസിദ്ധമായി യുവജനമനശ്ചോരണദക്ഷമായിരിക്കുന്ന കടാക്ഷവിക്ഷേപമെന്ന് സാരം. പുനഃപിന്നെ. അനന്തരവിശേഷസൂചകം. കഠിനത ദാർഢ്യം. അഥവാ നിഷ്ഠുരസ്വഭാവം. "കർക്കശം കഠിനം ക്രൂരം കഠോരം നിഷ്ഠുരം ദൃഢം" എന്നമരം. ആസാം ഇവരുടെ. കളമൃദുമിഴിമാരുടെ എന്നർത്ഥം. ഇതവിയ പ്രസിദ്ധമായ. തടമുല വലിയ മുല. അഥവാ തടവുന്നതിനു പറ്റുന്ന മുല എന്നായിരിക്കുമോ. ലംബപയോധരങ്ങളും ആജാനുസ്തനങ്ങളും മർദ്ദനക്ഷമങ്ങളല്ലാത്തതിനാൽ 'പ്രതിക്ഷണവിജൃംഭണോദ്ഭേദബാഹ്യകുലംകഷ്ങ്ങളായി 'തുടിതകുഞ്ചുക'ങ്ങളായിരിക്കുന്ന സ്തനങ്ങൾ എന്ന് തന്നെ പരിണാമത്തിൽ അർത്ഥം കിട്ടും. പൃഥഫീചക്രേ ഭ്രമണ്ഡലത്തിൽ. മുഗ്ധാക്ഷീണാം മുഗ്ധങ്ങളായ അക്ഷികളോടുകൂടിയവരുടെ, സുന്ദരികളുടെ എന്നർത്ഥം. മുഗ്ധം സുന്ദരം. "മുഗ്ധേ സുന്ദരേ അക്ഷീണി യസ്യാഃ ഇതി മുഗ്ധാക്ഷീ" എന്ന് വീരരാഘവൻ. മദ്ധ്യ മദ്ധ്യഭാഗത്തിങ്കൽ. അരക്കെട്ടിലെന്നർത്ഥം. മദ്ധ്യത്തിന്റെ മാരിദ്ര്യസ്ഥിതി സൌന്ദര്യലക്ഷണമായ അല്പതയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. 'തനുമദ്ധ്യമാ' 'മൃഗരാജകടീ' 'മദ്ധ്യമ ശേഷം ഗഗനം' 'വാത്സ്യാ ചേഭവലഗ്നദേശയശസാം വ്യോമപ്രഭായൈ നമഃ' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക.

ഒന്നിലധികം വസ്തുക്കളിൽ ചേരാവുന്ന ചില ധർമ്മങ്ങളെ ചിലതിൽ നിഷേധിച്ച് മറ്റു ചിലതിൽ ആരോപിച്ചിരിക്കയാൽ 'ചിത്രമിതേക്കാം' എന്നതുതൊട്ട് സച്ചു പരിസംഖ്യാലംകാരം. "പരിസംഖ്യാ നിഷിദ്ധൈകമേകസ്മിൻ വസ്തുയന്ത്രണം—സ്സഹക്ഷയഃ പ്രതീപേഷു ന സാമാന്യേഷു തന്നിഭ്രവാം" എന്ന് ചന്ദ്രാ. 'മിത്രാപായേ' എന്നതൊട്ട് 'ദാരിദ്ര്യസ്ഥിതി' എന്നതുവരെ മിത്രാപായദോഷാഗമനാദിപദങ്ങളിൽ ഓരോന്നിനേയും ഏകനാളബദ്ധഫലദായപ്രായമായി വർണ്ണ്യത്തിനും അവർണ്ണ്യത്തിനും ചേരുന്ന ഓരോ അർത്ഥത്തോടുകൂടി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയാൽ ശ്ലേഷാലംകാരം. "നാനാർത്ഥസംശ്രയഃ ശ്ലേഷോ വർണ്ണ്യാവർണ്ണ്യാ ഭയോസ്ഥിതഃ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. ഇവിടെ ഒരർത്ഥം പ്രകൃതവും മറ്റത് അപ്രകൃതവും ആകയാൽ ഉഭയശ്ലേഷം.

ചംപുക്കളിലെ ഭാഷാശയ്യത്തിന്റെ സാധാരണ മട്ട് ഓട്ടൻതുള്ളലിൽ അധികമായിക്കാണുന്ന "പുരരിപുവാകിയ ഭഗവാൻതന്നുടെ തിരുമടിതന്നിൽ വസിക്കും പാവ്വതി" എന്ന വൃത്തത്തിലാണ്. ഇടക്ക് "കല്പം മരങ്ങളും തല്പിത്ത കുത്തുടൻ" എന്ന മട്ടിലും കാണാം. ഇതിൽനിന്നും മറ്റു ലക്ഷണങ്ങളിൽനിന്നും കൃഷ്ണൻനമ്പ്യാർ ഒന്നിലധികം പ്രകാരത്തിൽ ചംപൂകർത്താക്കന്മാരുടെ അനുഗാമിയാണെന്ന് തെളിയുന്നുണ്ട്. 'ശയ്യവൃത്ത'ത്തെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം ഭാഷാചംപുക്കൾക്കും മുൻഗാമിയായി നില്ക്കുന്നത് ബ്രാഹ്മണിപ്പാട്ടാണ്. ഇതിലെ ഒട്ടധികം ഭാഗവും ഈ വൃത്തത്തിലാണ് കണ്ടിട്ടുള്ളത്.

നളമഹാരാജാവിന്റെ തിരുപ്പാടിനുശേഷം വിദർഭാധിപനായ ഭീമനെ രംഗപ്രവേശം ചെയ്യിക്കുന്നു.

൩൨. പ്രത്യഗ്രകീർത്തിപ്രചുരിമ പ്രത്യഗ്രമായ കീർത്തിയുടെ പ്രചുരിമ. പ്രത്യഗ്രം അഭിനവം. "പ്രത്യഗ്രോഭിനവോ നവ്യോ നവീനോ നൂതനോ നവഃ" എന്നമരം. എന്നും പുത്തനാണെന്നു തോന്നത്തക്കവിധം അമ്ലാനമായതെന്നർത്ഥം പ്രചുരിമ ആധിക്യം. "പ്രഭൂതം പ്രചുരം പ്രാജ്യമഭവ്യം ബഹുലം ബഹു" എന്നമരം. ദിക്ചക്രവാളേ ദിക്സമൂഹത്തിൽ. എട്ടുദിക്കിലുമെന്നർത്ഥം. "ചന്ദ്രോ വികാസയതി കൈരവചക്രവാളം" എന്ന് ഭർതൃഹരി. നീതിശതകം ൩൩. 'കൈരവചക്രവാളം കുമുദഷണ്ഡം' എന്ന് വ്യാഖ്യാനം. "അബ്ജാദികദംബേ ഷണ്ഡം" എന്നമരം. "ഷണ്ഡഃ സമൂഹേ" എന്ന് പ്രമാണാന്തരം "ചക്രവാളോദ്ദിഭേദേസ്യാച്ചക്രവാളം തു മണ്ഡലേ" എന്ന് ഹൈമൻ.

"സ്യാന്മണ്ഡലം.....ബിംബേ ച രുദ്രംബകേ," എന്ന് വിശ്വം. "കരടമദധുനീ
ലോല്കല്ലോലമാലാഹലല്ലോലംബകോലാഹലമുഖരിതദിക്ചക്രവാളാന്തരളം"
എന്ന് ഭാരതചംപു. രാജധാന്യാം അരമനയിൽ. അഥവാ രാജാവിന്റെ സഹി
രവാസസ്ഥാനമായ നഗരിയിൽ മെത്തീടും അധികമായ. വിദർഭേഷു വിദർഭ
രാജ്യത്തികൽ. രാജ്യങ്ങളുടെ പേര് പറയുന്ന സംസ്കൃതപദങ്ങളെല്ലാം സാധാര
ണയായി നിത്യബഹുവചനങ്ങളാണ്. വിദർഭരാജ്യം കൃഷ്ണയുടേയും നമ്മുടേയും മ
ദ്ധ്യത്തിലും കുന്തളരാജ്യത്തിന്റെ വടക്കും ആയിരുന്നു. ഇത് ഏകദേശം ഇപ്പോഴ
ത്തെ ബീറാറാണ്. ഭുജബലജിതഭ്രമണ്ഡലഃ ഭുജബലംകൊണ്ട് ജയിച്ചി
രിക്കുന്ന ഭ്രമണ്ഡലത്തോടുകൂടിയവൻ. ഭുജബലം കയ്യുക്ക്. പരാക്രമശക്തി
എന്നർത്ഥം. പരാക്രമംകൊണ്ട് ഭ്രമണ്ഡലത്തെ ജയിച്ചവനെന്ന് സാരം. നളനേ
യും ഏകച്ഛത്രാധിപതിയായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കയാൽ "സത്യം സംഭാവനീയം ഹി
സംഗതം സമയോർദ്വയോഃ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം സമതുല്യവസ്തുക്കളുടെ
സംഘടനക്കേ സൌകുമാര്യമുള്ളൂ എന്നോർത്ത് പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു പ്രശസ്തവ
ചനമായിട്ടേ ഇതിനെ ഗണിക്കാനുള്ളൂ മഹാത്മാ മഹാമനസ്കൻ. ശ്ലോ. ൧.
കശ്ചിൽ പൃഥ്വീപാലഃ ഒരു രാജാവ്. ചകാരേ ശോഭിച്ചു. വൃത്തം
സ്രഗ്ധരാ. ശ്ലോ. ൧.

൨. ആകാംക്ഷാം ആഗ്രഹത്തെ. അസൌ ഇദ്ദേഹം. ഭീമമഹാരാ
ജാവെന്നർത്ഥം. അനുദിവസം ദിവസംതോറും. പതിവായി എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൨.
പൂരയൻ സാധിപ്പിച്ചിട്ട്. ആയുധാനാം ആയുധങ്ങളുടെ ഉരപ്പൊരും ഇ
രയാക്കി പ്രസിദ്ധപ്പെട്ട അഥവാ വീര്യവത്തായ ഭക്ഷണമാക്കിട്ട്. ശത്രുവീര
ന്മാർ മഹാരാജാവിന്റെ ആയുധങ്ങൾക്ക് വീരപാനമായിത്തീർന്ന എന്നർത്ഥം.
മഹാരാജാവ് ജയിച്ചത് പ്രസിദ്ധന്മാരായ ശത്രുരാജാക്കന്മാരെ ആകയാൽ അ
വർ ആയുധങ്ങളുടെ പ്രസിദ്ധഭക്ഷണമായിത്തീരുന്നു. രൂപകാലംകാരം. ശ്ലോ. ൨.
ആകക്ര്യാം കീർത്തിലക്ഷ്മീം ആകക്രയായ കീർത്തിലക്ഷ്മിയെ ആകക്ര്യാ
അതിമനോഹരം. "ആങ് പ്രാപ്തീച്ഛാബന്ധനയോർവ്യാശ്ലേഷാഭിവിധിസാധ്യ
കൃത്യാദികർമ്മഗ്രഹണനിലയസാമീച്യവിക്രിയാനിമന്ത്രണനിവൃത്യാശീരാദാനാന്ത
ഭാവസ്പർദ്ധാഭിമുഖ്യോർദ്ധകർമ്മവിസ്മയപ്രതിഘ്നനിർദ്ദേശശക്തിമയ്യാദാസു" എന്നി
ങ്ങിനെ ആങിന്റെ പ്രയോഗം മുഖ്യമായി ഇരുപത്തേഴുവിധമാകുന്നു. "ആ
ങീഷദർത്ഥാഭിവ്യാപ്ത്യൌ സീമാർത്ഥേ ധാതുയോഗജേ" എന്ന് സംക്ഷിപ്തമായി അ
മരം. ഇവിടെ ശക്തിയിൽ. ലക്ഷ്മീം ശോഭം. "ലക്ഷ്മീഃ ശ്രീശോഭസമ്പൽപ്രി

യംഗ്രഹീഷു" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. അമന്ദാനുരാഗൈഃ ഉദാരൈഃ ഭാരൈഃ സാകം അമന്ദാനുരാഗങ്ങളായി ഉദാരങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഭാരങ്ങളോടുകൂടി. അമന്ദാനുരാഗങ്ങൾ അമന്ദമായ അനുരാഗത്തോടുകൂടിയവർ. അമന്ദം മന്ദമല്ലാത്തത്. അധികമായ എന്നർത്ഥം. അനുരാഗം പ്രേമം. "അനു വേദാദ്ധ്യയനാനുഷ്ഠാനസാമീപ്യപശ്ചാദ്ഭാവാനുബന്ധസാദൃശ്യാഭിമുഖഹീനവിസർഗ്ഗലക്ഷണേഷു" എന്ന് അനുവിന്റെ പ്രയോഗഭേദങ്ങൾ ഗണരത്നമഹോദധിയിൽ. "ആയാമേ പരഭാവേ ച വീപ്സായാം സന്നിധൌ തഥാ ഇത്ഥംഭൂതേ ലക്ഷണേ ച ഭാഗസാദൃശ്യയോരപി യോഗ്യതായാം തഥാ ഹീനേ തൃതീയാർത്ഥേ ഹ്യനുക്രമേ അനർത്ഥകേതരേഷു ബഹുലം ഹ്യനുശബ്ദഃ പ്രയുജ്യതേ" എന്ന് പ്രമാണാന്തരം. ഇവിടെ 'അനുബന്ധനം', 'അഭിമുഖം', 'ആയാമം', 'വീപ്സാ' ഇതിൽ ഏതെങ്കിലും അർത്ഥം കൂട്ടിക്കാം. ഉദാരങ്ങൾ സൌന്ദര്യമുള്ളവർ. "പശ്യാക്ഷിപൽകാചിദുമാരബന്ധം ദൂർവ്വാവതാ പാണ്ഡുമധുകദാമ്നാ" എന്ന് കു. സം. ൬, ൮൪. "ദൃഷ്ട്യൈരിവ ക്ഷിതിഭൃതം ഭിരദൈരുദാരതാരാവലീവിരചനൈർവ്വൃഷചന്നിവാസഃ" എന്ന് മാഘം ൭, ൨൨. അഥവാ ദാനശീലമുള്ളവർ. "ഉദാരോ മാതൃമഹതോഃ" എന്നമരം. അഥവാ ഭക്ഷിണതപമുള്ളവർ. മിടുക്കുള്ളവരെന്നർത്ഥം. "ദക്ഷിണേ സരഃഉദാരൌ" എന്നമരം. അഥവാ സദാ വിനയസ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവർ. "ഔദായ്യം വിനയം സദാ" എന്ന് സാ. ദ. 'ഉദാര'ശബ്ദത്തിന്ന് 'നിഷ്പടു'മെന്ന് പാരമശ്വരിയും 'ഇഷ്ടാന്നസരണശീലമുള്ള' എന്ന് ബാലപ്രിയയും അർത്ഥം കല്പിച്ചുകാണുന്നു. ഭാരങ്ങൾ ഭാര്യ. രാജ്ഞി എന്നർത്ഥം. "ഭാര്യാ ജായാഥ പുംഭൂമ്നി ഭാരഃ" എന്ന അമരപ്രമാണമനുസരിച്ച് 'ഭാര'ശബ്ദം നിത്യപുല്ലിംഗവും നിത്യബഹുവചനവുമാകുന്നു. 'ഭാരങ്ങൾ' എന്നതിന്ന് 'തന്റെ അനുജന്മാരെ ഉപദ്രവിക്കുന്നവർ' എന്നാണെന്നു അനർത്ഥം. ഈ ധാതർത്ഥത്തിന്റെ നിദാനവും പ്രമാണവും എന്താണെന്നും ഇതിൽ വാസ്തവം എന്തെന്നും അഭിജ്ഞന്മാരാൽ സർവ്വഥാ ചിന്തനീയമാണ്. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ഭാരങ്ങളുടേയും ഭ്രാതൃസോദരന്മാരുടേയും പക്ഷം കൂടി അന്വേഷിക്കുന്നുവെന്നുമാത്രം ഇവിടെ വിജ്ഞാപിച്ചുകൊള്ളുന്നു. ചണ്ഡധാമാ ദുഷ്ടഗാത്രൻ. അഥവാ മഹാകായൻ. "ചണ്ഡസ്തു-യമദൂതസതികോപന-തീവ്രദൈർഘ്യവിശേഷേ ച" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. "തീവ്രൈകാന്തനിതാന്തനി ഗാഢബാഢദൃഢാനി ച" എന്ന് അമരത്തിൽ അതിശയാർത്ഥപര്യായങ്ങൾ. ചണ്ഡശബ്ദത്തെ പര പരിഭവത്തിങ്കൽ ദുസ്സഹമായ അമർഷത്തോടുകൂടിയവൻ എന്ന അർത്ഥത്തിൽ അതികോപനപ്രകൃതി എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. "ധാമ ദേഹേ ഗൃഹേ രശ്മൌ

സ്ഥാനേ ജന്മപ്രഭാവയോഃ" എന്നമരം കുണ്ഡിനേ നഗരേ കുണ്ഡിനം എന്ന നഗരത്തിൽ. അരമത രമിച്ചു സുഖമായി വസിച്ചു എന്നർത്ഥം. "ഗിരീശയോർഭവയോർവ്വഃ സ്തുതയോസ്സംസ്തുമയുഷി സമുദ്രയോർഭവയോർയ്യോഗഃ സമുദ്രതമുചായയെയൗ" എന്ന് പാർവ്വതീസ്വയംവരപ്രബന്ധത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്ന അവന്ധ്യവരുത്തുവാനായി നളഭീമന്മാരെ ഏകദേശം ഒരു ജോടിയായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നത് പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യം. വൃത്തം സ്രഗ്ധരാ. ശ്ലോ. ൧.

൨. സപ്താംഭോരാശി ഏഴ സമുദ്രങ്ങളും ഗ. ൧. മൂഴം ചുറ്റിട്ടുള്ളതായ. സപ്തസമുദ്രങ്ങളാൽ വലയിതമായ എന്നർത്ഥം. സാമ്രാജ്യലക്ഷ്മീം സാമ്രാജ്യശ്രീയെ. ശ്ലോ. ൩. 'സാമ്രാജ്യം സാർവ്വഭൌമത്വം' എന്ന് വീരരാഘവൻ. അനന്യാധിനമായ വാഴ്ചയുടെ പ്രതാപം എന്നർത്ഥം. പൂരിച്ച് പരിപൂർണ്ണമാക്കിച്ചെയ്ത്. ധരാപാലമൌലേഃ രാജശ്രേഷ്ഠന്, മൌലിശബ്ദത്തിന്ന് കിരീടമെന്നും തലമുടിക്കെട്ടെന്നും ശിരസ്സെന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. എതായാലും ഉത്തമാംഗസംബന്ധിയാകയാൽ ഔന്നത്യത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ട് 'മൌലി' എന്നതിനെ ശ്രേഷ്ഠതാവാചിയായി പ്രയോഗിച്ചുവരുന്നു. "മൌലിഃ കിരീടേ ധമ്മില്ലേ ചൂഡായാം" എന്ന് മേദിനീ. പുത്രാഭിധാനം പുത്രൻ എന്ന പേരായ. "അവ്യാഹ്വ അഭിധാനം ച നാമധേയം ച നാമ ച" എന്നമരം. നിറമുടയ ശോഭയുള്ള. പൂർണ്ണമായ എന്നർത്ഥം. പദാർത്ഥാന്തരം സാധനവിശേഷം. "അന്തരമവകാശാവധിപരിധാനാന്തർധിഭേദാദരേഷ്വ ഹൃദ്ഗതമീയവിനാഭഹിരവസരമദ്ധ്യാന്തരാത്മനി ച" എന്ന് അമരത്തിൽ അന്തരശബ്ദത്തിന്റെ അർത്ഥാന്തരങ്ങൾ. ഇവിടെ ഭേദാർത്ഥം. മഹാരാജാവിന്റെ വംശാന്തകരൂപമായ അപത്യാഭാവാവസ്ഥയിലുള്ള ഖേദത്തിൽ 'ഹന്ത'. ശ്ലോ. ൧൨. ഉദ്വേലാ ഉൽക്രാന്തമായ വേലയോടുകൂടിയത്. ഉൽക്രാന്തം അതിക്രമിച്ചത് വേലാ തീരം. അഥവാ അതിര്. അതിരുകവിഞ്ഞതെന്നർത്ഥം. 'ഉത്' അഭാവത്തിങ്കൽ. "വേലാ കാലേ ച സീമായാമബ്ധേഃ ക്ലവികാരയോഃ അക്ലിഷ്ടമരണേ രോഗേ ഇന്ദ്രശരസ്യ ച ഭോജനേ" എന്ന് മേദിനീ. കാപി എന്തോ ഒരു. അനിർവ്വചനീയമായ എന്നർത്ഥം. ചിന്താ ഉല്ലണ്ണാ. വിഷാദപരമായ വിചാരമെന്നർത്ഥം. "സ്യാച്ചിന്താ സ്മൃതിരാദ്ധ്യാനമുല്ലണ്ണോല്ലുലിതേ സമേ" എന്നമരം. "ചിന്താജഡം ദർശനം" എന്ന് ശാകുന്തളം ർ, ൭. ആത്തിം വ്യസനത്തെ. ആവാഹയന്തീ ഉണ്ടാക്കുന്നതായിട്ട്. ഉണ്ടാക്കിക്കൊണ്ടെന്നർത്ഥം വൃദ്ധി മനസ്സിൽ. "ചിത്തം തു ചേ

തോ ഹൃദയം സചാന്തം ഹൃന്മാനസം മനഃ" എന്നമരം. പദം സ്ഥാനം. "പദം വ്യവസിതത്രാണസ്ഥാനലക്ഷ്മംക്ലീവസ്ഥിഷു" എന്നമരം. അകരോൽ ചെയ്തു. സ്ഥാനം പിടിച്ചു എന്നർത്ഥം. സന്തതിയില്ലായ്മനിമിത്തം രാജാവ് വിഷണ്ണനായിത്തീർന്നു എന്ന് സാരം. ചിത്രം ആശ്ചര്യം. ഗ. ക്ര. സമ്പൽസമൃദ്ധിയും സാമ്രാജ്യശ്രീയും തികഞ്ഞ മഹാരാജാവ്പോലും ചിന്താക്രാന്തനായി ഭവിച്ചതിൽ ആശ്ചര്യം. "വിധിരഹോ ബലവാ"നെന്നും "ഭഗവാനേവ കച്ച ന ഹതവിധേഃ" എന്നും അഭിപ്രായം. അഥവാ ചിത്രം എന്നതിനെ 'പദാർത്ഥാന്തരം' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായും എടുക്കാം. പൂർത്തം സ്രുക്ചരാ ശ്ലോ. ക്ര.

ൻ. "അഥ അപുത്രഃ പുത്രീയൻ നൃപതിഃ തപോരാശിം ഭമനം ആരാധ്യ തസ്യ പ്രചുരകരുണാഭാരവിഭവാൽ സപദി മഹിയോഷാഭ്രഷാം ഭമയന്തീം ഇതി സുതാം തദന ഭമം ഭാന്തം ഭമനാ ച തനയാൻ അപി ലേഭേ അനന്തരം അപുത്രനായി പുത്രീയന്നായിരിക്കുന്ന നൃപതി തപോരാശിയായിരിക്കുന്ന ഭമനനെ ആരാധിച്ചിട്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രചുരകരുണാഭാരവിഭവം ഹേതുവായിട്ട് വേഗത്തിൽ മഹിയോഷാഭ്രഷയായിരിക്കുന്ന ഭമയന്തി എന്ന സുതയേയും അതിനുശേഷം ഭമൻ എന്നും ഭാന്തൻ എന്നും ഭമനൻ എന്നും ഉള്ള പുത്രന്മാരേയും ലഭിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. അപുത്രഃ പുത്രനില്ലാത്തവൻ. പുത്രീയൻ പുത്രനുണ്ടാവാൻ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയവൻ. ഇവിടെ പുത്രശബ്ദത്തെ 'സന്തതി' എന്ന് സാമാന്യാർത്ഥവാചിയായി കരുതേണ്ടതാണ്. തപോരാശി തപസ്സിന്റെ രാശി. രാശി സഞ്ചയം. ധാന്യം മുതലായത് ക്രമാനുഗതമായി കൂട്ടിയിട്ടുള്ളതിനാണ് രാശി എന്ന് പറയുക. സംഭൃതതപശ്ശക്തി എന്ന് രൂപകം. ശ്ലോ. ക്ര. "ഭൂയോ രാശീ പുണ്യതമേഷാദ്ധ്യൗ" എന്നമരം. ഭമനൻ ഭമനനെന്ന പേരായ മഹർഷി. കരുണാഭാരവിഭവം കരുണാഭാരത്തിന്റെ വിഭവം. കരുണാഭാരം കരുണയുടെ ഭാരം. കരുണ കൃപ. ഭാരം ചുമട്. അതികരുണ എന്നർത്ഥം. വിഭവം മാഹാത്മ്യം. "തനുവാശ്രിഭവോപി സൻ" എന്ന് രഘു. ക്ര-ന. "ജനൈരവിദിതവിഭവോ ഭവോനിവതിഃ" എന്ന് കിരാതാർജ്ജുനീയം ൫, ൨൭. 'വാഗാശ്രിഭവോ വാണീപ്രസാരഃ' എന്നും 'അവിദിതവിഭവഃ അജ്ഞാതമഹിമാ' എന്നും മല്ലിനാഥനും 'വാഗാശ്രിഭവഃ വാക്പ്രപഞ്ചഃ' എന്ന് ചാരിത്രവർദ്ധനനും സുമതിവിജയനും വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നു. 'സപദി' എന്ന പ്രയോഗം മഹർഷിയുടെ അനുഗ്രഹം അചിരേണ ഫലിച്ചു എന്ന് സൂക്ഷ്മമാക്കുന്നു. മഹിയോഷാഭ്രഷാ മഹിയിലുള്ള യോഷകളുടെ ഭ്രഷാ. മഹീ ഭൂമി. യോഷകഠം സ്ത്രീലോകം. ഭ്രഷാ അല

ങ്കാരം "ഭ്രഷ്ടാ തു സ്യാദലംക്രിയാ" എന്നമരം. നാരീരത്നമെന്നത്ഥം. മൂത്തത് മധ്യന്തിയും ശേഷമുള്ളവർ യഥാക്രമവും ആയിരുന്നു എന്ന് കരണിക്കുവാൻ 'തദനു' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ആറിലും പതിനൊന്നിലും യതിയും യ-മ-ന സ-ഭ ഗണങ്ങളും ലഘുഗുരുക്കളും വന്നിരിക്കയാൽ ശിഖരിണീവൃത്തം. "രസൈരുദ്രൈശ്ഛിന്നാ യമനസഭലാഗഃ ശിഖരിണീ" എന്ന് ലക്ഷണം.

൧൦. "അകസ്മാദുന്മീലൻമൃദുഹസിതമാധുര്യസുഭഗാനി അപത്യാനാം ആസ്യാനി അനുദിവസം നിതരാം പശ്യൻ ഹരിഹയസമഃ അനഘഃ അസൌ ഭൂപതിഃ അപാരേ ഹർഷാഢ്യേ അകൃപാരേ മജ്ജനം ദിവസാൻ അനയൽ" അകസ്മാൽ ഉന്മീലത്താകുന്ന മൃദുഹസിതത്തിന്റെ മാധുര്യംകൊണ്ട് സുഭഗങ്ങളായിരിക്കുന്ന അപത്യങ്ങളുടെ ആസ്യങ്ങളെ ദിവസംതോറും ധാരാളമായി കണ്ടിട്ട് ഹരിഹയസമനായി അനഘനായിരിക്കുന്ന ഈ രാജാവ് അപാരമായി ഹർഷാഢ്യമായ അകൃപാരത്തിങ്കൽ മജ്ജനം ചെയ്തിട്ട് ദിവസങ്ങളെ നയിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. അകസ്മാൽ യദൃച്ഛയായി. കാരണമില്ലാതെ എന്നത്ഥം. ഉന്മീലത്ത് വികസിക്കുന്നത്. പുറപ്പെടുന്നതെന്നത്ഥം. "ഉന്മീലന്മധുഗന്ധലുബ്ധമധുപവ്യാധൂതചൂതാങ്കുരക്രീഡൽകോകിലകാകളീകുപിതയോർവ്വീണ്ണകണ്ണജ്വരഃ" എന്ന് ഗീതഗോവിന്ദം. മൃദുഹസിതം മന്ദഹാസം. സുഭഗങ്ങളും ശോഭനങ്ങളും. മനോഹരങ്ങളെന്നത്ഥം. "അമുനൈവ കഷായിതസ്തനീ സുഭഗേന പ്രിയശാത്രവേണ" എന്ന് കു. സം. ൫, ന. ൫. 'സുഭഗേന ശോഭനേന' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അപത്യങ്ങളും കൂടികൊണ്ടും. 'ന പതന്തി പിതരോ അനേന മാതാപിതാക്കന്മാർ ഇവർനിമിത്തം വീഴുന്നില്ല' എന്ന് 'അപത്യപദ'ത്തിന്റെ അനവത്ഥം. അവരെ നരകത്തിൽ വീഴാതെ രക്ഷിക്കുന്നു എന്നോ അവർക്ക് വാർദ്ധക്യത്തിലും മറ്റും അവലംബമായി നില്ക്കുന്നു എന്നോ സാരം. പുരുനാം പുത്രീപുത്രനും മനുഷ്യന്ന് ഗതി കൊടുക്കുന്നു എന്ന് പുരാണപ്രമാണം. നിതരാം ഏറ്റവും. ധാരാളമായി എന്നത്ഥം. "ഹംസസ്യ ഹന്തി നിതരാം കുപിതോ വിധാതാ" എന്ന് ഭ. നീ. ൫൪. "നിതരാം കുശാസി കമലയത്യേവം സഖ്യേ മയി" എന്ന് അമരകോശം. 'നിതരാം അതിശയേന, അത്യന്തം, അത്യർത്ഥം' എന്ന് വ്യാഖ്യാനം. ഹരിഹയസമൻ ഹരിഹയനോട് തുല്യൻ. ഹരിഹയൻ ദേവേന്ദ്രൻ. "വാസ്തോഷ്പതിഃ സുരപതിർവ്വിരാതിഃ ശചീപതിഃ ജംഭഭേദീ ഹരിഹയഃ സ്വരാൾ നമുചിസൂദനഃ" എന്നമരം. 'ഹരിഹയ'ശബ്ദത്തിന്ന് ഹരിജാതിയിലുള്ള കുതിരകളുടെകൂട്ടത്തിലുള്ളവൻ എന്നന്വയത്ഥമാണെന്ന് പാരമേശ്വരീ. "തച്ചേശ്വവാലരോ

മാണി സുവർണ്ണഭോനി യസ്യ ഉ ഹരിഃ സ വർണ്ണതോശ്ചസ്യ പീതകൌശേയസപ്രഭഃ" എന്ന ലക്ഷണംകൊണ്ട് സ്വർണ്ണവർണ്ണമായ രോമങ്ങളും മഞ്ഞപ്പട്ടിന്റെ കാന്തിയും ഉള്ള കുതിരയാകുന്നു ഹരി. അനാഗഃ അഹ്നമില്ലാത്തവൻ. പാപമറിവവൻ. പുണ്യശാലി എന്നർത്ഥം. "പാപം കിൽബിഷകൽമഷം-കല്മഷം വൃജിനൈനോഽഘമംഹോ ദുരിതദുഷ്കൃതം" എന്നമരം അവാരം പാരമില്ലാത്തത്. പാരം അക്കര. "പാരാവാരേ പരാവ്വാചീതീരേ പാരം തദന്തരം" എന്നമരം. പാരം പരമായ തീരം, അക്കര; അവാരാ അവ്വാക്കായ തീരം, ഇക്കര; ഇതു രണ്ടിനിടയിലുള്ളത് പാരം എന്നർത്ഥം അതിരാത്രമെന്ന് സാരം ഹർഷാഖ്യാ ഹർഷമെന്ന് പേരായത്. ഹർഷം ആനന്ദം "മൽപ്രീതിപ്രമദാഭാ ഹർഷപ്രമോദാഃമാദസംമദാഃ സ്യാദാനന്ദഥരാനന്ദഃ ശർമ്മശാതസുഖാനി ച" എന്നമരം. അക്രൂപാരം സമുദ്രം. "സമുദ്രാബ്ധിരകൂപാരഃ പാരാവാരഃ സരിൽപതിഃ" എന്നമരം. 'അകൂപാര'പദത്തിന്റെ ഉൽപത്തി പലവിധത്തിലും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. 'ന കൂം പിപർത്തി ത്രായതെ രക്ഷിക്കാത്തത്, (ഇടിക്കുന്നത്)' എന്നും 'ന കൂത്സിതം പാരം യസ്യ യാതൊന്നിന്റെ അക്കര നിന്ദിതമല്ലാതിരിക്കുന്നു, (അക്കരെയിൽ അത്യാദരണീയങ്ങളായ രാജ്യങ്ങളുള്ളത്)' എന്നും ഉള്ള അർത്ഥങ്ങൾക്കാണ് അധികം യുക്തി തോന്നുന്നത്. സമുദ്രത്തിന്റെ ആക്രമംകൊണ്ട് ഭൂമി 'കടലെടുത്ത്' പോകുന്നത് ഒരു സാധാരണ അനുഭവമാണല്ലൊ. പ്രാചീനഭാരതത്തിന്ന് ഗണ്യമായ നാവികബലവും സമുദ്രാതീതപ്രദേശങ്ങളുമായി ധാരാളമായ വ്യാപാരവും ഉണ്ടായിരുന്നു എന്ന് ആധുനികചരിത്രഗവേഷകന്മാരുടെ ഗവേഷണങ്ങൾകൊണ്ട് വ്യക്തമായിട്ടുണ്ട്. സമുദ്രത്തിന്നക്കരയുള്ള ദേശങ്ങൾ നിന്ദ്യങ്ങളല്ലെന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് വിദേശഗമനം പണ്ട് ശക്യനീയമോ നിഷിദ്ധമോ ആയിരുന്നില്ലെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. മജ്ജനം ചെയ്യുക മുഴുകുക. നയിച്ചു കഴിച്ചു. ആനന്ദസമുദ്രത്തിൽ നിമഗ്നനായി കഴിച്ചുകൂട്ടി എന്നർത്ഥം. അനപത്യത എന്നുള്ള ദോഷവുംകൂടി തീർന്നുപോയി രാജാവിന്ന് ഇഹലോകത്തിൽ ഐന്ദ്രപദവി സിദ്ധിച്ചു എന്ന് 'ഹരിഹയസമഃ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് ധ്വനിക്കുന്നു. വൃത്തം ശിഖരിണി. ലക്ഷ്യം. ൯൫.

൯൬. "അരമണിയുമണിഞ്ഞന്തികേ സഞ്ചരന്തീം അതുന്തരമ്യാം പുത്രീം പുത്രാൻ അപി അത്യന്തമോദം മടിയിലുടനടൻ ചേർത്തു പോറ്റും പുണർന്നും" എന്ന നയക്രമം. അരമണി കിങ്ങിണി എന്ന് പറയുന്നതു ആഭരണവിശേഷമായിരിക്കണം. അന്തികേ അടുത്ത് "സമീപേ നികടാസന്ന" എന്ന് തുടങ്ങി "ഉ

പകണ്ണാന്തികാഭ്യർണ്ണാഭ്യർഥാ അപ്യഭിതോ" എന്നമരം. സഞ്ചരന്തീ സഞ്ചരിക്കുന്നവാം. ഓടിക്കളിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. പുത്രാൻ അപി പുത്രന്മാരേയും. "ഗഹ്വാ സമുച്ചയപ്രശ്നശങ്കാസംഭാവനാസ്വപി" എന്ന് അഭിധാനത്തിന്റെ നാനാർത്ഥങ്ങളും അമരത്തിൽ ഇവിടെ സമുച്ചയത്തിൽ. അത്തമോദം സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ചേത്തു പിടിച്ചുന്നയും പിടിച്ചുന്നയും. 'ഉടനുടൻ മടിയിൽ ചേത്തു' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് കയറിവെക്കുമ്പോഴേക്കും ഇറങ്ങുകയും ഒരാൾ വന്ന് കയറുമ്പോഴേക്കും മറ്റുള്ളവരും ഓടി എത്തുകയും ചെയ്യുന്ന കൈശോരപ്രകൃതി വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. മരന്ദം തേൻ. "മകരന്ദോ മരന്ദഃ" എന്ന് വൈജയന്തി "മകരന്ദഃ പുഷ്പരസഃ" എന്നമരം. തടവിന കലർന്ന മധുരമായുള്ളതായ എന്നർത്ഥം. മോദപ്രചുരിമ സന്തോഷാധിക്യം. പുത്തൻമരന്ദംതടവിന മുഖപദ്മം എന്ന് രൂപകാലംകാരം. വൃത്തം സ്രുദ്ധരാ. ശ്ലോ. ൫.

൬൨. ചാതുര്യ്യം പൂണ്ടു മിടുക്കുകാട്ടുകടി. കിഞ്ചിൽ കുറച്ച്. ചപലത സ്ഥിരതയില്ലായ്മ. ഒരിടത്തും ഉറച്ചുനില്ക്കാത്ത സ്വഭാവമെന്നർത്ഥം. "ചപലയോരകേ ചലേ ക്ഷണികേ ചികുരേ ശിരീഷേ പുരഃദ പ്രസ്തരാന്തരേ" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. തിരളും കലരുന്ന. ശൈശവാചേഷ്ടിതം കുട്ടികൾക്ക് സഹജമായുള്ള വിലാസവിശേഷം. വിരുതുകളെന്നർത്ഥം. "ബഭ്രവ രഹു ചേഷ്ടിതം" എന്ന് രഹു ർ, ന്യവ 'രഹുഃചേഷ്ടിതം രഹുവ്യാപാരം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. 'ആ' ആധികൃത്തിൽ. ശ്ലോ. ൬. ജനയിത്രീ അച്ഛന്. "ജനയത്രീ പ്രസൂർമ്മാതാ" എന്നമരപ്രമാണം കാണുക. ഇവിടെ പുല്ലിംഗരൂപമായ 'ജനയിതൃ' എന്നതിന്റെ ഷഷ്ഠി. അമിതാനന്ദം അനല്പമായ സന്തോഷത്തെ. നിതാന്തം അതിശയമാകുംവണ്ണം. അതിധാരാളമായെന്നർത്ഥം. "അതിശയോ ഭരഃ– അതിവേലഭൃശാത്യർത്ഥാതിമാത്രോൽഗാഢനിർഭരം–തീവ്രൈകാന്തനിതാന്താനി ഗാഢബാഢദൃഢാനി ച" എന്നമരം. ആതനപാനാ കൊടുക്കുന്നവളായിട്ട്. കൊടുത്തിട്ടെന്നർത്ഥം ഇന്ദീവരാക്ഷീ സാ വൈദർഭീ ഇന്ദീവരാക്ഷിയായ ആ വൈദർഭി. ഇന്ദീവരാക്ഷീ നീലത്താമരയോടു തുല്യമായ കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ സുന്ദരി എന്നർത്ഥം. "സ്യാദുല്പലം കുവലയം അഥ നീലമംബുജമ്മ ച ഇന്ദീവരം ച നീലസ്സിൻ" എന്നമരം. ഉല്പലവർഗ്ഗത്തിൽ നീലയായതിനാൽ ഇന്ദീവരമെന്നും നീലാംബുജമ്മ (നീലാംബുജം) എന്നും പേരെന്നർത്ഥം. വൈദർഭീ വിദർഭരാജാവിന്റെ പുത്രി. ദമയന്തി എന്നർത്ഥം. ജാതോല്ലാസം

ആത്മാദരത്തോടുകൂടി. ജനനാം അപി ജനങ്ങൾക്കുംകൂടി 'അപി' സമുച്ചയത്തിൽ. ശ്ലോ. ൧൮. അഥവാ സംഭാവനയിൽ. 'എൻപുള്ള'യെന്ന അഭിമാനത്തിന്ന് കാരണമില്ലാത്ത അന്യന്മാർക്കുംകൂടി ആനന്ദം ജനിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടായ്വാതിശയം കൂട്ടികൊണ്ടായിരുന്നു പുണ്യം ആദരസൂചകം. നയനഫലം കണ്ണിന് സാഫല്യം. അതാതിന്റെ വിഷയങ്ങളിൽ സുഖകരമായി പ്രവൃത്തിക്കുമ്പോൾ ഓരോ ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കും സാഫല്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. ദമയന്തിയെ കാണുന്നത് നയനാനന്ദകരമാകയാൽ അതിനെ നയനഫലമായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. ഒരു വൃക്ഷം കാച്ച് അതിന്റെ ജന്മോദ്ദേശത്തെ, അഥവാ ജന്മസാഫല്യത്തെ, സാധിക്കുന്നതുപോലെ ദമയന്തീദർശനം നിമിത്തം കണ്ണിനുണ്ടായ കൃതാർത്ഥതയെ നയനഫലപ്രാപ്തിയായി നിരൂപണം ചെയ്തിരിക്കയാൽ രൂപകാലംകാരം ശ്ലോ. ൧. തസ്യാം നഗര്യാം ആ പട്ടണത്തിൽ. കുണ്ഡിനത്തിലെന്നർത്ഥം. "പുമ്സ്ത്രീ പുരീ നഗര്യൌ വാ പത്തനം പുടഭേദനം" എന്നമരം. മിഥില വിദേഹരാജ്യത്തിന്റെ പ്രധാന നഗരിയായിരുന്നു. വിദേഹത്തിൽ ആധുനികനേപാളരാജ്യത്തിന്റെ ഏതാനും ഭാഗവും അടുത്ത പ്രദേശങ്ങളും പെട്ടിരുന്നു. മിഥില നേപാളത്തിൽ ഇപ്പോഴുള്ള 'ജനകപുര'മാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. അവനീപുത്രി ഭൂമിയിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച സീതാദേവി. സൌന്ദര്യാദിഗുണങ്ങൾകൊണ്ടും ഇരുവരും 'ജനകാനന്ദവർദ്ധിനി'കളായിരുന്നതുകൊണ്ടും രണ്ടർത്ഥം സാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. ഉപമാലംകാരം ശ്ലോ. ൩. ഇവിടെ 'ജനയിതുഃ അമിതാനന്ദം ആതനോനാ' എന്നും 'ജനാനാമപി നയനഫലംചേർത്തു' എന്നും സാമാന്യധർമ്മവും 'പോലെ' എന്ന് ഉപമാവാചകവും 'വൈദർഭീ' എന്ന ഉപമേയവും 'അവനീപുത്രി' എന്ന ഉപമാനവും തികഞ്ഞിരിക്കയാൽ പൂർണ്ണോപമാ. 'യഥാ' എന്നർത്ഥമുള്ള 'പോലെ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയാൽ ശ്രൌതീ. ശ്ലോ. ൪. "സാ പൂർണ്ണാ യദി സാമാന്യധർമ്മ ഒപമൈവാചി ച ഉപമേയം ചോപമാനം ച വേദച്ചാത്ര്യം" എന്ന് ഉപമാപ്രകരണത്തിൽ സാ. ദ.

൧൩. ഉരപെരികിന അധികമായ പ്രസിദ്ധിയുള്ള. കൌതുകംകൊണ്ടും സ്വഭാവംകൊണ്ടും മറ്റും എന്നർത്ഥം. പുത്രന്മാരിലേറ്റം പുത്രന്മാരേക്കാളും അധികം. പ്രാചീനപ്രയോഗം. തദാനീം അപ്പോൾ. കുട്ടികളുടെ ബാല്യദശയിലെന്നർത്ഥം. ബാലാം ദമയന്തീം കുട്ടിയായ ദമയന്തിയെ. ലാളയാമാസ ലാളിച്ചു. ജഗതി ലോകത്തിൽ. "ലോകോ വിഷ്ടപം ഭുവനം ജഗൽ" എന്നമരം. തനയഭാജാം മാനവാനാം തനയരോടുകൂടിയ മാനവ

ന്മാക്ക്. തനയഭോക്കുകൾ മക്കളുള്ളവർ. മാനവന്മാർ മനുഷ്യർ. മനുവിൽ നിന്നുത്ഭവിച്ചവർ എന്നനുത്ഥം. "മനുഷ്യാ മാനുഷാ മർത്ത്യാ മനുജാ മാനവാ നരാഃ" എന്നമരം. പ്രായശഃ അധികപക്ഷവും. സാധാരണയായി എന്നർത്ഥം 'ശസ്' എന്ന് തദ്ധിതപ്രത്യയം. "പ്രായോ ഭൂമ്നീന്ത്യഗമനേ" എന്നമരം "അശാബ്ദഃ കുസുമസദൃശം പ്രായശോഹ്യംഗനാനാം സദ്യഃപാതി പ്രണയി ഹൃദയം വിപ്രയോഗേ രുണദ്ധി" എന്ന് പൂർവ്വമേഘം ൧൰. മകളരിൽ പെൺമക്കളിൽ. 'മകളർ', 'മകളേർ' എന്നിങ്ങിനെ ഏകദേശം ഈ അർത്ഥത്തിൽതന്നെ നമ്പൂതിരിഭാഷയിൽ ഇന്നും പ്രയോഗമുണ്ട്. അന്യത്ര പ്രചാരമുള്ളവുമാണ് വപക്ഷപാതാതിരേകം പക്ഷപാതത്തിന്റെ അതിരേകം. പക്ഷപാതം ഒരു ഭാഗത്തേക്കുള്ള ചായ്വൽ. 'പക്ഷഃഭേ'മെന്നർത്ഥം. അഥവാ വാത്സല്യമെന്നുമാം. "ഭവന്തി ഭവ്യേഷു ഹി പക്ഷപാതാഃ" എന്ന് കിരാ. ൧൫, ൧൮. 'പക്ഷപാതാഃ സ്നേഹാഃ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അതിരേകം ആധിക്യം. "അതിരിക്തഃ സമധികോ" എന്നമരം. ഭീമരാജാവിന്റെ പ്രത്യേകസ്നേഹത്തെ ഒരു സാധാരണ ന്യായംകൊണ്ട് സാധിച്ചിരിക്കയാൽ അർത്ഥാന്തരന്യാസാലങ്കാരം. "ഉക്തിരർത്ഥാന്തരന്യാസഃ സ്യാൽ സാമാന്യവിശേഷയോഃ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. "സാമാന്യം വാ വിശേഷേണ വിശേഷസ്തേന വാ യദി കാര്യം ച കാരണേനേദം കാര്യേണ ച സമർത്ഥ്യതേ – സാധർമ്മ്യേണേതരേണാർത്ഥാന്തരന്യാസോഷ്ടധാ തതഃ" എന്ന് രൂപഭേദങ്ങളെക്കുറിച്ചുകൊണ്ട് സാ. ദ. ഈ ന്യായത്തിൽ എത്രത്തോളം വാസ്തവമുണ്ടെന്ന് ലോകജ്ഞന്മാർ ചിന്തിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ പാവ്വതിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് "മഹീഭൃതഃ പുത്രവതോപി ദൃഷ്ടിസ്തസ്മിന്നപത്യേ ന ജഗാമ തൃപ്തിം" എന്ന് കു. സം. ൧, ൨൧ ദ്രഷ്ടവ്യം. വളരെക്കാലം മക്കളുണ്ടാവാൻ കൊതിച്ചിട്ടുള്ളവർക്ക് കുട്ടികളുണ്ടായാൽ, സന്തതിക്കാധാരം പെൺകുട്ടികളാകയാൽ അവരോട് ഒരു പ്രത്യേകം കൂട്ടം എന്നായിരിക്കും ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ള അഭിപ്രായം.

ന-ന-മ-യ-യ എന്ന ഗണങ്ങളും എട്ടിലും അതുകഴിഞ്ഞ് ഏഴിലും യതിയും വന്നിരിക്കയാൽ മാലിനീവൃത്തം. "നനമയയയുതേയം മാലിനീ ഭോഗിലോകൈഃ" എന്ന് ലക്ഷണം.

൧൪. കർണ്ണ കാതിൽ. ശ്രോത്രൈകവചനം. പൊന്നോല കർണ്ണഭരണവിശേഷം. അന്തർജ്ജനങ്ങളും കാതിൽ ഇട്ടുന്ന സ്വർണ്ണച്ചിറിന്ന് ഇപ്പോഴും 'പൊന്നോല' എന്ന് പറയാറുണ്ട്. പക്ഷേ അത് വേളിക്കുമുമ്പ് സാധാരണ

ധാരിക്കാറുണ്ടോ എന്ന് സംശയമാണ്. സംസ്കൃതത്തിൽ 'താടംകഭൃഷ്ടാ' എന്ന് പറയുന്നത് ഒരുവിധം പൊന്നോലയാണെന്ന് തോന്നുന്നു. "കണ്ണികാ താലപത്രം സ്യാൽ" എന്നമരം. സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുള്ള കണ്ണികയായാലും പേര് താലപത്രം എന്നുതന്നെ എന്നും 'താടങ്കം' എന്നതും ഇതിന്റെ പര്യായമാണെന്നും ഭാരതമേശ്വരീ. "കാതിലോലാ നല്ലതാളി" ഇത്യാദി ദൃഷ്ടവ്യം. "വല്ലകീവാദനപ്രക്രിയാലോലതാളീദ്വയാഖ്യതാടങ്കഭൃഷ്ടാവിശേഷാനിതേ" എന്ന് ശ്യാമളാദണ്ഡകപ്രയോഗത്തിന്റെ താല്പര്യം 'താലപത്രാകൃതിയിൽ നിർമ്മിതമായ താടങ്കം' എന്നോ അഥവാ 'താലപത്രംകൊണ്ട് വിചിത്രമായി നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ള കണ്ണാഭരണവിശേഷം' എന്നോ ആയിരിക്കാം. കണ്ണകാണ്ഡ കണ്ണമായ കാണ്ഡത്തിങ്കൽ എന്ന് രൂപകം. കൈന്നറ കഴത്ത്. കാണ്ഡം തണ്ട്. "കാണ്ഡം ചാവസരേ ബാണേ നാളേ സ്കന്ധേ ച ശാഖിനാം സ്തംബേ രഹസി വർഗ്ഗേ ച" എന്ന് ധരണീ. തണ്ട് പൂവിനെ താങ്ങിനിൽക്കുന്നതുപോലെ കഴത്ത് ശിരസ്സിനെ വഹിക്കുന്നതുകൊണ്ട് സാദൃശ്യം. മണിഗണലളിതം മണിഗണംകൊണ്ട് ലളിതം മണിഗണം രത്നസഞ്ചയം. ലളിതം ശോഭനം. മനോഹരമെന്നർത്ഥം. അഥവാ വിലസിതം. തിളങ്ങുന്നതെന്നർത്ഥം "സന്ദർശിതേവ ലളിതാഭിനയസ്യ ശിക്ഷാ" എന്ന് മാളവികാഗ്നിമിത്രം ർ, ന "ലളിതലളിതൈർജ്ജ്വൽസ്ഫാപ്പായൈരകൃത്രിമവിഭ്രമൈഃ" എന്ന് ഉത്തരരാമചരിതം ഫ, ഫ0 'ലളിതൈഃ സുകുമാരൈഃ' എന്നും 'ലളിതൈഃ വിലസിതൈരിത്യർത്ഥഃ' എന്നും വ്യാഖ്യാനം. പൊന്നോലയും കഴത്തിലെ 'മോതിര'വും ആഢ്യസ്ത്രീകളുടെ ഇല്ലങ്ങളിലെ 'ഉണ്ണികിടാ'ക്കളെ അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. കുഞ്ചൻനമ്പ്യാർ കൈലാസത്തിലും അയോദ്ധ്യയിലും ലങ്കയിലും നാമാമാരെ തട്ടിവിട്ടിട്ടുള്ളതുപോലെ മഹിഷമംഗലം നമ്പൂരിമാരേയും ഉണ്ണിക്കിടാങ്ങളേയും പ്ലാത്തികളേയും നിഷ്ഠവിഭ്രങ്ങളിലും പ്രവേശിപ്പിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. കാലദേശധർമ്മങ്ങളെ അവഗണിക്കുന്ന മനോധർമ്മവിശേഷത്തിന്റെ ലക്ഷണമായ ഇത്തമല്ലാരഭേദവും മറ്റു പല പ്രയോഗങ്ങളും നമ്പ്യാർക്ക് കിട്ടീട്ടുള്ളത് പൂച്ചമ്പൂക്കളിൽനിന്നാണെന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ ധാരാളം കാരണം കാണുന്നുണ്ട്. പക്ഷെ ഈ മട്ടുകൾ നമ്പ്യാരുടെ കയ്യിൽ കിട്ടിയപ്പോൾ തിരിയിൽനിന്ന് കൊളുത്തിയ പന്തംപോലേയായിട്ടുണ്ടെന്നേയുള്ളൂ. ഒന്ന് എന്നത് 'ഒരു' എന്നതുപോലെ 'ആയ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അണിചികുരം മനോഹരമായ തലമുടി. "ചികുരഃ കുന്തളോ ബാലഃ കചഃ കേശഃ ശിരോരുഹഃ" എന്നമരം. അകാണ്ഡോദയം മന്ദഹാസം അകാണ്ഡോദയമായ മന്ദഹാസം. അകാണ്ഡോദയം അകാണ്ഡമായ ഉദയത്തോടുകൂടിയത്. അകാണ്ഡം അവസരമില്ലാതെന്നർത്ഥം. കാരണമില്ലാത്തതെന്നർത്ഥം. "കാണ്ഡം ചാവസരേ" ഇത്യാദി മേൽ.

"മദ്ഭാംകുരേണ ചരണഃ ക്ഷത ഇത്യകാണ്ഡേ തന്വീ സ്ഥിതാ കതിചിദേവ ച ദിനാനി ശതവാ" എന്ന് ശാകുന്തളം ൫, ശ്ലോ 'അകാണ്ഡേ അനവസരേ' എന്ന് വ്യാഖ്യാനം. ഉദയം ഉത്ഭവം. മന്ദഹാസം പുഞ്ചിരി. കുന്നിപ്രായം കുന്നിക്കുരുവിനോളം. ഉരസി മാറിടത്തിൽ. കുരുത്ത വലുതായ. അങ്കുരിച്ച എന്നർത്ഥം. കുചയുഗാ സ്തനദ്വയം. ത്രിലോക്യാം ത്രിലോകിയിങ്കൽ ത്രീലോകീ മൂന്ന ലോകങ്ങളുടെ കൂട്ടം. തോന്നീടും ഓർമ്മവന്നുകൊണ്ടിരിക്കും. 'പെൺകിടാവ്' എന്ന പദവും ഈ പ്രായത്തെ കുറിക്കുന്നതായി പ്രത്യേകിച്ച് നമ്പൂരിമാർ ഇന്നും ഉപയോഗിച്ചുവരുന്ന ഒന്നാണ്. "കുളർമുലകുളതണ്ടീലോമനേ നീ തിരണ്ടീലതിനിടയിലനംഗന്നായിരം വില്ലൊടിഞ്ഞൂ—ഉളമൊഴിയിനി വായ്ക്കും യൌവനം വന്നുദിക്കുന്നളവിലിഹ ഭവിക്കും ഹേഷമെന്തായിരിക്കും" എന്ന് വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള സുകുമാരശരീരയെ ഏകദേശം പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള മദമന്ത്രിയുടെ രൂപം സൌന്ദര്യംകൊണ്ടും കൌതുകംകൊണ്ടും ഭ്രമചിത്തരാകുന്നവരിലും അന്യാദൃശമായിരുന്നതുകൊണ്ട് ഒരിക്കൽ കണ്ടവർക്കെല്ലാം അതു മഹാഹരമാകുന്നതിനെ പിന്നേയും പിന്നേയും ഓർമ്മവന്നുകൊണ്ട് "ഉഡുരാജമുഖീ മൃഗരാജകടീ ഗജരാജ വിരാജിതമന്ദഗതിഃ യദി സാ യുവതിസ്തദയേ വസതി കവ ജനഃ കവ തപഃ കവ സമാധിവിധിഃ" എന്ന മട്ടിൽ ചിന്താന്തരപ്രതിബന്ധമായിത്തീർന്നു എന്ന് സാരം.

സ്വാഭാവികമായ വർണ്ണനാചാതുര്യംനിമിത്തം സ്വഭാവോക്ത്യലംകാരം ഗ. ഫ. കുന്നിപ്രായം കുരുത്ത കുചയുഗം എന്നത് ശ്രുതിയായ പൂർണ്ണോപമാ. ശ്ലോ. ൪, ഫവ. വൃത്തം സ്രഗ്ധരാ. ശ്ലോ. ഫ.

ഫ൪. നാനാവർണ്ണവിലേഖനേ നാനാവർണ്ണങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള വിലേഖനത്തിലും. നാനാവർണ്ണങ്ങൾ പല നിറങ്ങൾ. പലവിധത്തിലുള്ള ചായങ്ങളെന്നർത്ഥം വിലേഖനം ചിത്രമെഴുത്ത്. "വിലിഖതി രഹസി കുരംഗമദേന ഭവന്തമസമശരഭൂതം" എന്ന് ഗീതഗോവിന്ദം ൪. "മത്സാദൃശ്യം വിരഹതനു വാ ഭാവഗമ്യം ലിഖന്തീ" എന്ന് ഉത്തരമേഘം ൩൨. 'വി' വിശേഷാർത്ഥത്തിൽ. ചിത്രമെഴുത്ത് എന്നർത്ഥമായ വിലേഖനം എന്നും മറ്റുമുള്ള പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് ചിത്രം വരക്കുന്നത് പണ്ട് എഴുത്തിന്റെ ഒരു വിശേഷഭേദമായിട്ടാണ് ഗണിച്ചിരുന്നത് എന്നും അക്ഷരങ്ങളെക്കൊണ്ട് ധാരണകളെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതുപോലെ രൂപവിന്യാസംകൊണ്ട് അന്തർഭാവത്തെ സ്മരിപ്പിക്കുന്നതാണ് ഉൽകൃഷ്ടമായ ചിത്രമെഴുത്തിന്റെ ഉദ്ദേശവും ആദർശവും എന്ന് പൂർവ്വന്മാർ ധരിച്ചിരുന്നു എന്നും പ്രത്യക്ഷമാകുന്നുണ്ട്. ഏറ്റവും പ്രാചീനമായിട്ടുള്ള ലിപി ചിത്രരൂപ

ത്തിച്ചാണെന്നുള്ളതും സ്മരണീയം. നവരസാസിക്കേ കാവ്യാദികേ ച നവരസാസിക്തമായിരിക്കുന്ന കാവ്യാദികത്തിലും. നവരസാസിക്തം നവരസങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആസിക്തം. നവരസങ്ങൾ ഒൻപതു രസങ്ങൾ. "ശൃംഗാര ഹാസ്യകരുണാരൌദ്രവീരഭയാനകാഃ ബീഭത്സാദ്ഭുത ഇത്യഷ്ടൌ രസാഃ ശാന്തസ്ഥാമതഃ" എന്ന് സാ. ദ. ഇതിൽ ആദ്യത്തെ എട്ടിനെ മാത്രമേ സർവ്വസമ്മതമായി രസങ്ങളായി കണക്കാക്കീട്ടുള്ളൂ. പക്ഷാന്തരപ്രകാരം ശാന്തവും ചിലർ വാത്സല്യവുംകൂടി രസങ്ങളിൽ പെട്ടതാണെന്ന് വാദിക്കുന്നുണ്ട്. കാവ്യത്തിന്റെ ആത്മാവായിരിക്കുന്നത് ഈ രസങ്ങളാണ്. "വാക്യം രസാത്മകം കാവ്യം" എന്ന് പ്രമാണം. "വിഭാവനാനുഭാവേന വ്യക്തഃ സഞ്ചാരിണാ തഥാ രസതാമേതി രത്യാദിഃ സ്ഥായീഭാവഃ സചേതസാം" എന്ന് സാഹിത്യദർപ്പണത്തിൽ രസത്തെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. രതി മുതലായ സ്ഥായീഭാവങ്ങൾ വിഭാവംകൊണ്ടും അനുഭാവംകൊണ്ടും സഞ്ചാരീഭാവംകൊണ്ടും വ്യക്തമാകുമ്പോൾ സചേതസ്സുകൾക്ക് ഈ ഭാവങ്ങൾ രസങ്ങളായിത്തീരുന്നു എന്നർത്ഥം. രതി ആനന്ദം അഥവാ സുഖം. സചേതസ്സുകൾ ബുദ്ധിവൈചിത്ര്യമുള്ളവർ മനുഷ്യസ്വഭാവത്തിൽ സ്ഥിരമായി അനുഭവിച്ചുകിടക്കുന്ന സുഖദുഃഖാദികളായ വികാരഭേദങ്ങളാണ് സ്ഥായീഭാവങ്ങൾ. രതി, ഹാസം, ശോകം, ക്രോധം, ഉത്സാഹം, ഭയം, ജുഗുപ്സാ (നിന്ദാ അഥവാ അറപ്പ്), വിസ്മയം എന്നിങ്ങിനെയുള്ള സ്ഥായീഭാവങ്ങളാണ് യഥാക്രമം ശൃംഗാരം, ഹാസ്യം, കരുണ, രൌദ്രം, വീരം, ഭയാനകം, ബീഭത്സം, അത്ഭുതം എന്നീ രസങ്ങളായി പരിണമിക്കുന്നത്. സ്ഥായീഭാവങ്ങളുടെ ഉല്പത്തിക്കും പോഷണത്തിനുമുള്ള കാരണങ്ങളാണ് വിഭാവങ്ങൾ. വനിതാദിഉല്പത്തികാരണങ്ങളെ ആലംബനവിഭാവങ്ങളെന്നും ചന്ദ്രോദയമന്ദമാരുതാദിഃപാഷകങ്ങളെ ഉദ്ദീപനവിഭാവങ്ങളെന്നും പറയുന്നു "അനുഭാവോ വികാരസ്തു ഭാവസംസൂചനാത്മകഃ" എന്ന് അനുഭാവലക്ഷണം സ്ഥായീഭാവങ്ങളുടെ വ്യാപാരത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന ബാഹ്യവികാരഭേദങ്ങളാകുന്നു അനുഭാവങ്ങൾ എന്നർത്ഥം. സ്തംഭം, സ്വേദം, രോമാഞ്ചം, സ്വരഭംഗം, വേപഥു, വൈവർണ്ണ്യം, അശ്രു, പ്രലയം എന്നിങ്ങിനെയുള്ള സാത്വികഭാവങ്ങളും മാത്രം ഇതിൽ പെട്ടതാണ്. രത്യാദി സ്ഥായീഭാവങ്ങളേയോ സ്തംഭാദ്യനുഭാവങ്ങളേയോ വ്യക്തമാക്കുന്ന ഭാവവിശേഷങ്ങളാണ് സഞ്ചാരീഭാവങ്ങൾ. നിർവ്വേദ, ഗ്ലാനി, ശങ്ക, സൂയാദിയായി മുപ്പത്തിമൂന്നു സഞ്ചാരീഭാവങ്ങളെ അലംകാരികന്മാർ വിവക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്. പ്രപഞ്ചഭയത്താൽ വിസ്തരിക്ക

ന്നില്ല. സന്ദർഭശുദ്ധിയോടും ഔചിത്യത്തോടും സ്വാഭാവികമായും ഈ രസങ്ങളെ മാറി മാറി അനുഭവത്തിൽ വരുത്തുന്നതിലാണ് കാവ്യത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യമിരിക്കുന്നത്. അസികതാ അഭിഷിക്തം. പരിപൂർണ്ണമെന്നർത്ഥം. 'അ' ശക്തിയിൽ ശ്ലോ. ൬. കാവ്യാദികം കാവ്യം മുതലായത്. "തദ്ദോഷൌ ശബ്ദാർത്ഥൌ സഗുണാവനലംകൃതീ പുനഃ ക്വാപി" എന്ന് കാവ്യപ്രകാശത്തിലും "വാക്യം രസാത്മകം കാവ്യം" എന്ന് സാഹിത്യദർപ്പണത്തിലും "രമണീയാർത്ഥപ്രതിപാദകഃ ശബ്ദഃ കാവ്യം" എന്ന് രസഗംഗാധരത്തിലും "നിർദ്ദോഷാ ലക്ഷണവതീ സരീതിർഗ്ഗുണഭൂഷിതാ–സാലംകാരരസാനകവൃത്തിവാക് കാവ്യനാമഭാക്" എന്ന് ചന്ദ്രാലോകത്തിലും കാവ്യലക്ഷണം വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. ആദികം ആദി. 'ക'പ്രത്യയം സ്വാർത്ഥത്തിൽ. വാക്കിന്റെ അർത്ഥത്തെത്തന്നെ ഉറപ്പിക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. 'ആദിക'ശബ്ദം. നാടകാലംകാരാദികളായ മറ്റു സാഹിത്യകലാവിശേഷങ്ങളേയും സൂചിപ്പിക്കുന്നു. സംഗീതാമൃതസാഗരേ സംഗീതമാകുന്ന അമൃതസാഗരത്തിങ്കലും. അമൃതസാഗരം അമൃതമയമായ സമുദ്രം. വചസാം ഭേദേഷു വചസ്സുകളുടെ ഭേദങ്ങളിലും. വചസ്സ് വാക്ക് അഥവാ ഭാഷ. "ബ്രാഹ്മീ തു ഭാരതീ ഭാഷാ ഗീർവ്വാണീ സരസ്വതീ–വ്യവഹാര ഉകുതിർല്ലപിതം ഭാഷിതം വചനം വചഃ" എന്നമരം. വിവിധഭാഷകളിലും എന്നർത്ഥം. അഥവാ 'പ്രഹേളികാ', 'ദുർവ്വാചകയോഗാഃ', 'അക്ഷരമുഷ്ടികാകഥനം', 'പ്രശ്നോത്തരവികല്പം' എന്നിങ്ങിനെ അനുപത്തിനാലു കലകളിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ള വാക്പ്രയോഗവിശേഷങ്ങളും. പ്രഹേളികാ വിനോദാർത്ഥമായോ ബുദ്ധിചാതുര്യം കാണിപ്പാനോ വാസ്തവത്തിലുള്ള അർത്ഥത്തെ മറച്ചും വാച്യമായി മറ്റൊരർത്ഥത്തെ പ്രകാശിപ്പിച്ചുംകൊണ്ടുള്ള പ്രയോഗം. മലയാളത്തിൽ 'കടംകഥ' എന്ന് പറയുന്നത് ഇതിൽ പെട്ടതാണ്. "വ്യക്തീകൃത്യ കമപ്യർത്ഥം സപരാർത്ഥസ്യ ഗോപനാൽ യത്ര ബാഹ്യാന്തരാവർത്ഥം കഥ്യതേ സാ പ്രഹേളികാ" എന്ന് ലക്ഷണം. ഇത് ആർത്ഥിയോ ശാബ്ദിയോ ആവാം. "തരുണ്യാലിംഗിതഃ കർണ്ണേ നിതംബസ്ഥലമാശ്രിതഃ ഗുരുണാം സന്നിധാനേപി കഃ കൃജതി മുഹുർമ്മുഹുഃ" എന്ന് ആർത്ഥിക്ക് ദൃഷ്ടാന്തം. "കർണ്ണത്തിൽ തരുണിയാൽ ആലിംഗിതനായി അവളുടെ അരക്കെട്ടിനെ ആശ്രയിച്ചവനായി ഗുരുജനങ്ങളുടെ മുമ്പിൽവെച്ചുകൂടി പിന്നേയും പിന്നേയും കൂജനം ചെയ്യുന്നത് ആരാണ്" എന്നർത്ഥം. കൂജനം മണിതം. രതികൂജിതമെന്നർത്ഥം. ഈ ശ്ലോകം ശ്രവണമാത്രത്തിൽ നിർല്ലജനായ ഒരു പൂത്തന്റെ പ്രവൃത്തിയുടെ വർണ്ണനയാണെന്ന് തോന്നുമെങ്കിലും ശരിയായ ഉത്തരം 'ഇഷ്ടഭൂനാജല പൂർണ്ണകുംഭഃ ഒരു യുവതി ഒക്കത്തുവെച്ചിട്ടുള്ളതും വെള്ളം മുഴുവൻ നിറഞ്ഞിട്ടില്ലാ

ത്തതും ആയ കൂടം' എന്നാണ്. ''സഭാരിമധ്യാപി ന വൈരിയുക്താ നിതാന്ത രക്തോപി സിതൈവ നിത്യം- യഥോക്തവദ്ദിന്യപി നൈവ ദൂതീ കാ നാമേ കാന്തേതി നിവേദയാമ്യു'' എന്ന് ശാബ്ദിയുടെ ദൃഷ്ടാന്തം. 'എല്ലായ്പോഴും അരികത്തുടെ മദ്ധ്യത്തിലാണെങ്കിലും വൈരികൾ ഇല്ലാതേയും ഏറെറവും ചുവപ്പുനിറമാണെങ്കിലും എന്നും വെള്ളയായും പറഞ്ഞതുപോലെ പറയുന്നവളാണെങ്കിലും ദൂതിയല്ലാതേയും ഇരിക്കുന്ന കാന്തയായവൾ ഏതാണെന്ന് വേഗം പറഞ്ഞാലും' എന്ന് വിരോധഭാവം. 'സാരികാ' എന്നത്തരം. രിമധ്യാ 'രി'കാരം മദ്ധ്യത്തിലുള്ളവൾ. നിതാന്തരക്താ സ്വാമിന്യാദി ജനത്തിൽ രാഗവതി. സിതാ 'സാ'കാരയുക്താ. കാന്താ അന്ത്യത്തിൽ 'കാ'കാരമുള്ളവൾ. എന്നിങ്ങിനെ പരിഹാരം. പ്രഹേളികാ ധ്വന്യലംകാരത്തിൽ പെട്ടതാണെന്ന് ചില ആലംകാരികന്മാരും ഇതിൽ സാധാരണയായി രസാത്മകത്വമില്ലാത്തതിനാൽ ഇത് കാവ്യമേ അല്ലെന്ന് മറെറ ചിലരും വാദിക്കുന്നു. ''തരുന്യാലിംഗിതഃ കണ്ഠേ'' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളിൽ രസാത്മകത്വമില്ലെങ്കിൽ ഒരു രസികത്വമെങ്കിലും ഉണ്ടെന്ന് സമ്മതിക്കാതെ തരമില്ല.

ദൃഷ്ടാചകയോഗം വിനോദത്തിനോ വാൽപാടവം കാണിക്കുവാനോ ഉച്ചാരണത്തിന്ന് ദുഷ്ടങ്ങളായ പദങ്ങളും ചേത്ത് ശ്ലോകങ്ങളും മറെറും ഉണ്ടാക്കുന്നത്. ''ദംഷ്ട്രാഗ്രഭ്യാപ്രാഗ്ദ്രാക്കക്ഷ്മാമംബുചന്തസ്ഥാമുച്ചിക്ഷേപ - ദേവദ്രുഗ്ദക്ഷിദ്ധ്യുർതപികസ്തുത്യോ യുഷ്മാൽ സോവ്യാൽ സപ്പാൽകേതുഃ'' എന്ന് ദൃഷ്ടാന്തം. ഈ വിധം പ്രയോഗങ്ങളെ നിർമ്മിക്കുന്നതിലും തപ്പും തെറെറും കൂടാതെ ഉച്ചരിക്കുന്നതിലുമാണ് സാമർത്ഥ്യമിരിക്കുന്നത്. ഇതിന്റെ ദുർഘടമായ അർത്ഥം ഗ്രഹിച്ചാലല്ലാതെ ഇത് ശരിയായി വായിക്കുന്നത് കൃച്ഛ്രസാധ്യമാണെന്ന് പ്രത്യക്ഷമാണല്ലോ. ''ദംഷ്ട്രാഗ്രസ്യ-ഭ്രഭ്യാ-പ്രാഗ്-യഃ- ദ്രാക്-അംബുഅന്തസ്ഥാം- ക്ഷ്മാം-ഉച്ചിക്ഷേപ-ദേവദ്രുട്ക്ഷിത്-ഹി- ഭൃതിഗ്സ്തുത്യഃ- സഃ- സപ്പാത്കേതുഃ- യുഷ്മാൻ-അവ്യാൽ ദംഷ്ട്രാഗ്രത്തിന്റെ മഹത്വംകൊണ്ട് പണ്ട് യാതൊരുത്തൻ വേഗത്തിൽ അംബുവിന്റെ അന്തർഭാഗത്തിൽ സ്ഥിതിചെയ്തിരുന്ന ഭൂമിയെ പൊക്കിയോ ദേവദ്രോഹികളായ അസുരന്മാരെ ക്ഷയിപ്പിക്കുന്നവനും യാഗം ചെയ്യുന്നവരായ ഋതിക്കുകളാൽ സ്തുത്യനും ആയ സപ്പുങ്ങളെ അന്നമാക്കുന്ന ഗരുഡൻ കൊടിയടയാളമായ ആ മഹാവിഷ്ണു നിങ്ങളെ രക്ഷിക്കട്ടെ'' എന്നർത്ഥം. ഉച്ചിക്ഷേപ പൊക്കി. ദേവാൻ ദ്രുഹ്യന്തീതി ദേവദ്രുഹഃ- താൻ ക്ഷിണോതീതി ദേവദ്രുട്ക്ഷിത്- സപ്പാൻ അത്തീതി സപ്പാത്-സ ഏവ കേതുഃ സപ്പാത്കേതുഃ- അക്ഷരമുഷ്ടികാ

കഥനം നേരംപോക്കിനോ ശോച്യവിഷയമന്ത്രണത്തിനോ ഗ്രന്ഥസംക്ഷേപത്തിനോ ആയി ഗൂഢാർത്ഥങ്ങളുള്ള അക്ഷരങ്ങളെ കൂട്ടിച്ചേർത്ത് ശ്ലോകങ്ങളും സൂത്രങ്ങളും നിർമ്മിക്കുന്നത്. "മേഷൃഷഭികസിംകതുവൃധമകുംമീ മൃധസഭാസുശകുനിധകുആവ്യാഃ- ഫാചൈവൈജ്യേആത്രാ ഭാആകുമാപൈമാവ" എന്ന് ദൃഷ്ടാന്തം. ഈ ആദ്യശ്ലോകത്തിന്റെ പ്രഥമപാദം മേഷം (മേടം), വൃഷഭം (ഇടവം), മിഥുനം, കർക്കിടകം, സിംഹം (ചിങ്ങം), കന്യാ (കന്നി), തുലാം, വൃശ്ചികം, ധനു, മകരം, കുംഭം, മീനം എന്നിങ്ങിനെ പന്ത്രണ്ടു രാശികളേയും, ദ്വിതീയപാദം ലഗ്നംതൊട്ട് മൂന്നി (ദേഹം), ധനം, സഹോദരൻ, ബാന്ധവർ (ബന്ധുക്കൾ), സുതൻ (സന്തതി), ശത്രു, കളത്രം, നിധനം (മൃത്യു), ധർമ്മം, കർമ്മം, ആയം (വരവ്), വ്യയം (ചിലവ്) എന്നീ സ്ഥാനവിശേഷങ്ങളേയും, മൂന്നും നാലും പാദങ്ങൾ ഫാൽഗുനം, ചൈത്രം, വൈശാഖം, ജ്യൈഷ്ഠം, ആഷാഢം, ശ്രാവണം, ഭാദ്രപദം, ആശ്വിനം, കാർത്തികം, മാർഗ്ഗശീർഷം, പൌഷം, മാഘം എന്നീ മാസങ്ങളേയും സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ദുർഗ്രാഹ്യങ്ങളായ അർത്ഥങ്ങളെ ഘടിപ്പിച്ചുകൊണ്ടുള്ള പ്രയോഗങ്ങളെ ഇതിന്റെ ആർത്ഥിയായ വകഭേദമായി ഗണിക്കാം. "നസമാനസമാനസമാനസമാഗമമാപ സമീക്ഷ്യ വസന്തനഭഃ- ഭ്രമദ്ഭമദ്ഭ്രമദ്ഭ്രമദ്ഭ്രമരോച്ചലതഃ ഖലു കാമിജനഃ" എന്ന നാളോദയശ്ലോകം ഇതിന്ന് ദൃഷ്ടാന്തമാണ്. "അദഭ്രമദ്ഭ്രമദ്ഭ്രമരോച്ചലതഃ ഭ്രമദ്ഭം വസന്തനഭഃ സമീക്ഷ്യ കാമിജനഃ മാനസമാനസമാനസമാഗമം ന ആപ ഖലു അദഭ്രമായ മദഭ്രമത്തെ ദാനം ചെയ്യുന്ന ഭ്രമരങ്ങളെന്നുള്ള വ്യാജേന ഭ്രമിക്കുന്ന അർത്ഥങ്ങളോടുകൂടിയ വസന്തനഭസ്സിനെ കണ്ടിട്ട് കാമിജനം മാനസത്തിലുള്ള മാനത്തിന്ന് സമാനമായ സമാഗമത്തെ പ്രാപിച്ചില്ല" എന്നന്വയക്രമം. അദഭ്രം അനല്പം. മദഭ്രമം - ഗർവ്വുണ്ടോ എന്ന ശങ്ക. ദാനം ചെയ്യുക ഉണ്ടോക്കിത്തീർക്കുക. ഭ്രമരങ്ങൾ വണ്ടുകൾ. ഭ്രമിക്കുക ഇളകുക. അർത്ഥങ്ങൾ മേഘങ്ങൾ. വസന്തനഭസ്സ് വസന്തകാലത്തെ ആകാശം. മാനസം മനസ്സ്. മാനം പ്രണയകലഹം ഹേതുവായിട്ടുള്ള വാശി. സമാനം ഒത്തത്. സമാഗമം കാന്താസംയോഗം. കോപീകോപം നിമിത്തം നായികയുടെ അഭ്യർത്ഥനകൊണ്ടല്ലാതെ ഇളകില്ലെന്ന് നിശ്ചയിച്ചുറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്ന കാമുകന്മാർ വസന്തകാലത്ത് വണ്ടുകൾ കൂട്ടമായി മദിച്ച് പറന്നുനടക്കുന്നത് കണ്ട് വർഷകാലത്തിൽ മേഘാലോകംകൊണ്ടുണ്ടാവുന്ന ചിത്തവൃത്തിയോടുകൂടിയവരായി ധൈര്യം ക്ഷയിച്ച് നായികാഭ്യർത്ഥനയെ പ്രതീക്ഷിച്ചിരിക്കുവാൻ ശക്തരല്ലാതായിത്തീർന്ന് സ്വയമേവ സുരതപ്രാർത്ഥികളായി ഭവിച്ചു എന്നർത്ഥം. ഈവക

ഘടനകളെ നിർമ്മിക്കുകയും നിഷ്പ്രയാസം അർത്ഥം പറയുവാൻ സാധിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതിലാണ് രസികത്വമിരിക്കുന്നത്. ശ്ലേഷ്മവികല്പം ശ്ലോകവസ്തുകഥനാർത്ഥം സാധാരണ അക്ഷരങ്ങളെത്തന്നെ ഉപയോഗിച്ചും എന്നാൽ ഒന്നിനു പകരം മറ്റൊന്നു പ്രയോഗിച്ചും മറ്റും നിർമ്മിക്കുന്ന ഗൂഢഭാഷ. ഇതിൽ പല വകഭേദങ്ങളെയും പൂർവ്വാചാര്യന്മാർ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. അതിൽ "മൂലഭേദീയം" എന്നതിനെ കെരടില്യൻ ഇങ്ങിനെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. "അകെയ ഖശെയ ഫ്ലങ്കെയ ചൈവ ചടെയ ജണെയ തപെയ നാമെയ – യശെയ രഷെയ ലസെയ ചേതി മൂലഭേദീയമുച്യതെ". ഇതിന്റെ കേരളപാഠമായി "അകോ ഖശോ ഫ്ലങ്കശ്ചൈവ ചടോ ഞണ തപോ നമഃ–യശോ രഷോ ലസശ്ചൈവ വഹ ക്ഷള ഠഴ റാന" എന്നൊരു യോഗം കേട്ടിട്ടുണ്ട്. രണ്ടിലും ഗൂഢാർത്ഥത്തെ ഗ്രഹിക്കുവാൻ 'അ'കാരത്തിനു 'ക'കാരവും 'ക'കാരത്തിന്നു 'അ'കാരവും, 'ഖ' എന്നതിന്നു 'ശ' എന്നും 'ശ' എന്നതിന്നു 'ഖ' എന്നും ഈ മട്ടിൽ ഉപയോഗിച്ചുകൊള്ളണം എന്നു നിയമം. 'ടപിതുഉനോ ചതിക്കുമോ' 'ശ്രുളിഅ്അതം സൂക്ഷിക്കണം' എന്നും മറ്റുമുള്ള ചോദ്യോത്തരങ്ങളുടെ പൊരുൾ ഇതാണ്. ഓരോ അക്ഷരങ്ങൾക്ക് ഓരോ വിഷ്ണുനാമം കല്പിച്ചുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള 'നാമഭാഷ'യും ഇതിൽ പെട്ടതാണ്. ഈ ഭാഷാവിശേഷങ്ങളുടെ ഉപകാരവും പ്രയോഗസന്ദർഭങ്ങളും ദുരുപയോഗങ്ങളും എന്തെല്ലാമാവാമെന്നു മഹത്തായിരിക്കുന്നു. 'ദേശഭാഷാവിജ്ഞാന'വും കലകളിൽ ഒന്നായി പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഇതിൽ വിവിധഭാഷകളും പുറമെ 'തെക്കൻ മലയാളം', 'വടക്കൻമലയാളം', 'പാലക്കാടൻതമിഴ്' എന്നും മറ്റും പറയാവുള്ള മാതിരി ഒരേ ഭാഷയുടെ വേഷഭേദങ്ങളും 'നമ്പൂരിമലയാളം' 'മാപ്പിളമലയാളം' കൊങ്ങിണിമലയാളം' എന്നിങ്ങിനെ ഒരേ ഭാഷ ഒരേ ദിക്കിൽ തന്നെ ഓരോ ജാതിക്കാർ സംസാരിക്കുന്നതിലുള്ള രീതിവ്യത്യാസങ്ങളും പെടുമായിരിക്കും. വാത്സ്യായനൻ വാത്സ്യായനമുനിപ്രണീതമായ കാമസൂത്രത്തിൽ തൃതീയപുരുഷാർത്ഥത്തിന്റെ സാധനമാർഗ്ഗങ്ങളെ പ്രതിപാദിക്കുന്ന ശാസ്ത്രമാണിത്. കന്യകകൾക്ക് കാമകലകളിൽ ജ്ഞാനവും നിയമിതമായ അഭ്യാസവും അവശ്യം വേണ്ടതാണെന്നും ജ്ഞാനാദാനക്രമം ഇന്നതാണെന്നും മറ്റും ശാസ്ത്രത്തിൽ തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. "പ്രയോഗഗ്രഹണം തസ്യാം പ്രയോഗസ്യ ച ശാസ്ത്രപൂർവ്വതഃ" "സന്ത്യപി ഖലു ശാസ്ത്രപ്രഹതബുദ്ധയോ ഗണികാ രാജപുത്ര്യോ മഹാമാത്രദുഹിതരശ്ച" "തസ്മാദ്വൈദ്യാസികാജ്ഞാനാദ്ഗ്രഹസി പ്രയോഗാൻ ശാസ്ത്രമേകദേശം വാ സ്ത്രീ ഗൃഹ്ണീയാൽ" "അഭ്യാസപ്രയോജ്യംശ്ച ചാതുഷ്ഷഷ്ടികാൻ യോഗാൻ കന്യാ രഹസ്യേകാകിന്യഭ്യസേൽ" "അഥ ചാഭ്യസ്ത കന്യാനാം പ്രവൃത്തപുരുഷസംപ്ര

യോഗാ സഹസംപ്രവൃദ്ധാ ധാത്രേയികാ, തഥാഭ്രതാ വാ നിരത്യയസംശ്ലേഷണാ സഖീ സവയായ്യ മാതൃഷ്വസാ വിസ്രബ്ധാ തൽസ്ഥാനീയാ വൃദ്ധാമാസീ പൂവ്വ സംസൃഷ്ടാ വാ ഭിക്ഷുകീ സപത്നീ വാ വിശ്വാസപ്രയോഗാൽ" ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. മേല്പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ചാതുഃഷഷ്ടികയോഗങ്ങളും അനുപത്തിനാല് കാമകലകളാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. ദ്യൂതേ ചൂതുകളിയിലും. ഇതിലും പല വകഭേദങ്ങളുണ്ട്. 'തായം', 'കമ്പിത്തായം', 'പകിട', 'ചതുരംഗം' മുതലായത് ഇതിൽ പെട്ടതാണ്. കന്ദുകഖേലനേ പന്തുകളിയിലും. പന്തുകളി കന്യകമാർക്ക് രസകരമായ ലീലയായിട്ട് പൂവ്വകവികളും വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട് "മന്ദാകിനീസൈകതവേദികാഭിഃ സാ കന്ദുകൈഃ കൃത്രിമപുത്രകൈശ്ച രേമേ മുഹുർമ്മദ്ധ്യഗതാ സഖീനാം" എന്നും "വിസൃഷ്ടരാഗാദധരാന്നിവൃത്തിതഃ സ്തനാംശുകാക്ഷേപണിതാച്ച കന്ദുകാൽ" എന്നും കു. സം. യാഗത്തിനു പുറപ്പെട്ട ഭാക്ഷായണീദേവിയെ പരിചാരികകളും അനുഗമിക്കുന്നത് "താം പരിചാരികാ കാന്ദവികപ്പണാംബുജശ്വേതാതപത്രവ്യജനസ്രഗാഭിഃ" എന്നീ സാമഗ്രികളോടുകൂടിയാണ്. അഥവാ കുട്ടികളെ കളിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള രീതികളും. കലകളുടെ കൂട്ടത്തിൽ 'ബാലക്രീഡനകാനി' എന്ന് പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. ഇതിനെ 'ഗൃഹകന്ദുകപുത്രികാദിഭിർയ്യാനി ബാലാനാം ക്രീഡനാനി താനി ബാലോപക്രമാത്മാനി' എന്ന് ജയമംഗലടീകയിൽ വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നു ഭ്രമണകക്ഷേപാദിലീലാന്തരേ ഭ്രമണകക്ഷേപം മുതലായ ലീലാന്തരത്തിലും. ഭ്രമണകക്ഷേപം ഭ്രമണകത്തിന്റെ ക്ഷേപം. ഭ്രമണകം ഒരുമാതിരി കളിക്ക് ഉപയോഗിക്കുന്ന കരു. ക്ഷേപം എറിയൽ ഇത് 'കട്ടം തുടി' എറിയലാണെന്ന് ഒരു വിദ്വാൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പ്രമാണം അറിയുന്നില്ല. ലീലാന്തരം ക്രീഡാവിശേഷം ശ്ലോ. വ. പലമാതിരി കളികളെന്നർത്ഥം. സാ ബാലാ ന ചിരാൽ വിശദപ്രാജ്ഞാപരം കൌശലം അവാപ അതു ബാലാ അചിരേണ വിശദപ്രജ്ഞാപരമായിരിക്കുന്ന കൌശലത്തെ പ്രാപിച്ചു. ബാലാ കുമാരി. പതിനാറു വയസ്സോളമായ കന്യക എന്നർത്ഥം. "ബാലാ സ്യാൽ ഷോഡശാബ്ദകേ" എന്ന് രതിരഹസ്യം. 'ന ചിരാൽ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് തീവ്രബുദ്ധിയായിരുന്നതിനാൽ വേഗത്തിൽ വിദ്യകളെല്ലാം പഠിഞ്ഞു എന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. വിശദപ്രജ്ഞാപരം വിശദപ്രജ്ഞാമയമായ. വിശദപ്രജ്ഞാ വ്യക്തമായ ബുദ്ധി. "വിശദഃ പാണ്ഡരേ വ്യക്തേ" എന്ന് ഹൈമൻ. "ബുദ്ധിർമ്മനീഷാ ധിഷണാ ധീഃ പ്രജ്ഞാ ശേമുഷീ മതിഃ" എന്നമരം. 'വിശദ'ശബ്ദത്തിന്ന് മനസ്സിനെ തദേകാഗ്രമാക്കിത്തീർക്കുന്നത് എന്നനർത്ഥമാകുന്നു എന്ന് പാരമേശ്വരി. വിശദപ്രജ്ഞാപരമെന്നതിന്ന് വിശദപ്രജ്ഞ

കൊണ്ട് ശ്രേഷ്ഠം എന്നും അർത്ഥമാവാം. "പരഃ ശ്രേഷ്ഠാരിദ്ധാഃന്യാത്തരേ ക്ലീബം തു കേവലേ" എന്ന് മേദിനീ. "ആചാര്യൽ പാദമാദത്തേ പാദം ശിഷ്യഃ സ മേധയാ പാദം സബ്രഹ്മചാരിഭ്യഃ പാദം കാലക്രമേണ തു" എന്ന പ്രമാണത്തെ അധഃകരിച്ച് അധീതവിദ്യകളെ തന്റെ ബുദ്ധിവേഗംകൊണ്ട് സ്വയമേവ പ്രപഞ്ചനം ചെയ്ത എന്ന് സാരം. കൈശലം കുശലഭാവം. നൈപുണ്യമെന്നർത്ഥം. ഗ. ഫ.

"സ്ത്രീവിദ്യാഭ്യാസം" എന്നു പറഞ്ഞ് നാമിന്നു കാണുന്ന സമ്പ്രദായം, എന്നുവെച്ചാൽ, ദേഹത്തിന്നും മനസ്സിന്നും ബുദ്ധിക്കും ശോഷണകരമായും നാനാവിധമായും ഉള്ള അഭ്യസനരീതി, പ്രാചീനഭാരതത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്നു എന്നതോന്നുന്നില്ല. എന്നാൽ കലകാന്യകകൾക്ക് ബുദ്ധിക്ക് രസികത്വവും മനസ്സിന്ന് വികാസവും ജീവിതനയനത്തിൽ വൈദഗ്ധ്യവും സിദ്ധിക്കത്തക്ക വിദ്യാപരിശീലനം ആശ്രമത്തിലും പ്രയോഗത്തിലും പണ്ട് സാധാരണയായിരുന്നു എന്ന് കാണിക്കുവാൻ പല ലക്ഷ്യങ്ങളും ഉണ്ട്. പൌരാണികനായികമാരുടെ സൌന്ദര്യസൌശീല്യാദികളും വർണ്ണിക്കുന്നതോടുകൂടി വിദ്യാസമ്പന്നതയും വർണ്ണിച്ചുകാണാം. അവരുടെ വാക്കും പ്രവൃത്തിയും ഇതിനെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യും. "താം ഹംസമാലാഃ ശരദീവ ഗംഗാം മഹൌഷധിം നക്തമിവാത്മഭാസഃ സ്ഥിരോപദേശാമുപദേശകാലേ പ്രപേദിരേ പ്രാക്തനജന്മവിദ്യാഃ" എന്ന കുമാരസംഭവത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ബിൽഹണചരിത്രത്തിൽ "ആസീൽ സാ നവയൌവനാ മധുരവാക് സൌഭാഗ്യരോഗ്യാദ്യയാ കണ്ഠാന്തായതലോചനാതിചതുരാ പ്രാഗത്യഗവ്വാനിതാ—രമ്യാ ബാലമരാളമന്ദരഗതിർമ്മത്തേഭകുംഭസ്തനീ ബിംബോഷ്ഠീ പരിപൂർണ്ണചന്ദ്രവദനാ ഭൃംഗാളിനീലാളകാ" എന്ന് നായികയെ വർണ്ണിച്ചതിന്നുശേഷം വിദ്യാസമ്പത്തിൽ പരിപൂർണ്ണത ലഭിച്ചിട്ടില്ലാത്ത തന്റെ പുത്രിയെ കണ്ട് പിതാവ് ഖേദിക്കുന്നു. "ദൃഷ്ട്വാ താം മദനാഭിരാമനൃപതിഃ പുത്രീം പവിത്രസ്വരാം സംഗീതാബുനിധേഃ സുധാകരകലാം സാഹിത്യഹീനാം തദാ—കാവ്യാലംകൃതിനാടകാദിനിപുണാ കാര്യാ മയേതി ധ്രുവം നിശ്ചിത്യാത്ത പരം പ്രധാനസചിവം പപ്രച്ഛ കാര്യക്രമം" അനന്തരം പ്രവീണനായ ഒരു ഗുരുവിനെ തിരഞ്ഞുകണ്ട് ബിൽഹണൻ എന്ന പേരായ ആ ആചാര്യന്റെ അടുക്കൽ രാജകുമാരിയെ ശിക്ഷക്കേല്പിക്കുന്നു. "തദാഥ ബിൽഹണകവിഃ സർവ്വശാസ്ത്രാണി സർവ്വഭാ ബോധയാമാസ വിധിവദ്രാജപുത്രീം മനോഹരാം" പ്രജ്ഞാവതിയായ രാജകുമാരിയാകട്ടെ അചിരാൽ അതിവിദുഷിയായിത്തീരുന്നു. "നാനാലംകാരശാസ്ത്രേഷ്വവാരസഭരിതേ ഭാവസാരംഭയുക്തേ കാവ്യേ നാനാർത്ഥശാസ്ത്രേ സുജനബഹുമതേ നാടകേ ചാപ്രശസ്തേ—സർവ്വേ ഗ്രന്ഥോബ്ധിപൂരേ ബഹുസുഖവിഷയേ കാമദേ കാമസൂത്രേ പ്രൌഢാസീൽ ബിൽഹണാദ്വ്യധികമതിയുതാ രാജപുത്രീ പവിത്രാ". ഏവമന്യത്രാപി.

കുലീനാംഗനകൾക്ക് അറുപത്തിനാലു കലകളിൽ സാമാന്യജ്ഞാനമുണ്ടായിരിക്കുന്നത് അത്യാവശ്യമാണെന്നും രാജപുത്രികളും, മഹാമാത്യഗൃഹിതാക്കളും (ഉൽകൃഷ്ടകുലങ്ങളിൽ ജനിച്ചവർ), ഗണികകളും (വേശ്യാസ്ത്രീകളും), ഇവരുടെ ഇടയിൽ കലാകൌശലം പണ്ട് സുലഭമായിരുന്നു എന്നും മേൽ ഉദ്ധരിച്ചിരിക്കുന്ന വാത്സ്യായനസൂത്രങ്ങളിൽനിന്ന് വ്യക്തമാകുന്നുണ്ടല്ലോ. ഈ അറുപത്തിനാലു കലകളിൽ മേൽവിവരിച്ചിരിക്കുന്നവക്കുപുറമെ ഗീതം, വാദ്യം, നൃത്യം, ആലേഖ്യം (ചിത്രമെഴുത്ത്); തണ്ഡുലകുസുമബലിവികാരാഃ അരികൊണ്ടും അരിപ്പൊടികൊണ്ടും പൂവുകൊണ്ടും പൂജനാത്മം 'കോല'മിടുകയും 'പത്മ'മിടുകയും മറ്റും ചെയ്യുക; പുഷ്പാസ്തരണം പലനിറത്തിലുള്ള പൂക്കൾകൊണ്ടും മറ്റും അലംകാരത്തിനുള്ള തോരണങ്ങളും മാലകളും മറ്റും ഉണ്ടാക്കുക, കിടക്കയിൽ സുഖകരമായും ഭംഗിയായും പൂവ് വിതറുക മുതലായത്; ഉദകവാദ്യം മൃദംഗം മദ്ദളം മുതലായ വാദ്യങ്ങളുടെ ശബ്ദത്തെ അനുകരിച്ചുകൊണ്ട് വെള്ളത്തിൽ തുടിക്കുക; മാല്യഗ്രഥനവികല്പാഃ പലവിധത്തിൽ മാല കെട്ടുക; വീണാഡമരുകവാദ്യാനി വീണ, ഉടുക്ക്, മുതലായ യന്ത്രവിശേഷങ്ങളിലുള്ള പാടവം. 'വാദ്യം' എന്ന് മുമ്പ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത് താളത്തെ സാമാന്യമായി ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടായിരിക്കണം; പുസ്തകവാചനം പുസ്തകവായന, കാവ്യാഭിനയം വായിക്കുന്നതായിരിക്കാം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്; അഥവാ പുസ്തകം വായിക്കുന്ന സമ്പ്രദായം; വാസ്തവത്തിൽ പ്രയോജനകരമാകേണമെങ്കിൽ പുസ്തകം വായിക്കുന്നതിനും ചില ക്രമവും രീതിയും ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ടതാണെന്നും ഈ സംഗതിയിൽ പല തത്വങ്ങളും ഗ്രഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നും വിചാരിക്കുവാൻ ന്യായം കാണുന്നുണ്ട്. നാടകാഖ്യായികാദർശനം നാടകം, ആഖ്യായിക മുതലായതിലുള്ള പരിജ്ഞാനം, അഥവാ നാടകം മുതലായത് കാണുന്നതിനുള്ള ക്രമം. 'ആഖ്യായിക' ശബ്ദപ്രധാനമായതും യഥാർത്ഥകഥയെ ചമല്കാരത്തോടുകൂടി വർണ്ണിക്കുന്നതും ആയ കാവ്യവിശേഷമാണ്. ആഖ്യായികകളെ കൃത്തുപറയുന്നതുപോലെ പണ്ട് നടന്മാർ പറയാറുണ്ടായിരിക്കാം. കഥകളി, നാടകം മുതലായ നാട്യകാവ്യങ്ങളെ വേണ്ടവിധം കണ്ടറിഞ്ഞനുഭവിക്കേണമെങ്കിൽ പല സംഗതികളും ഗ്രഹിച്ചിരിക്കേണ്ടതുണ്ടെന്നും ഈ വകയിൽ വിവരമില്ലാത്തതുകൊണ്ടാണ് പുരാതനനാട്യകലകളിൽ പാടവവും അഭിരുചിയും ഇന്ന് നമ്മൾക്കില്ലാത്തതെന്നും ഇന്ന് കാണുന്ന നാട്യകലകളിൽ അധികവും ദുഷ്ടവും നീരസജനകവുമായിരിക്കുവാനുള്ള കാരണവും ഇതുതന്നയാണെന്നും പ്രത്യേകം സ്മരണീയമാണ്. കാവ്യസമസ്യാപൂരണം

ഇവിടെ കാവ്യമെന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് രസാത്മകമായ വിധത്തിലുള്ള പൂരണമായിരിക്കേണമെന്ന് വരുന്നുണ്ട്. ഇത് ക്രീ.ധാത്മകമായും വാഭാത്മകമായും പ്രയോഗിക്കാവുന്നതാണ്– ഛന്ദോജ്ഞാനം വൃത്തശാസ്ത്രജ്ഞാനം; ക്രിയാകല്പം കാവ്യാലംകാരാദികളുടെ നിയമങ്ങളേയും ലക്ഷണങ്ങളേയും മറ്റും അറിഞ്ഞിരിക്കൽ. അഭിധാനകോശം വാഗ്ഭേദങ്ങളേയും അർത്ഥങ്ങളേയും വിവരിക്കുന്ന അമരകോശാദി. പുരാതനകോശങ്ങൾ കേവലം ശ്ലോകനിബന്ധങ്ങളായിരുന്നില്ലെന്നും മനോഹരമായ രചനാരീതിയും സുശ്ലാഘ്യതയും മിക്ക കോശങ്ങളിലും കാണാമെന്നും ഉള്ളത് ഇവിടെ ഓർക്കേണ്ടതാണ് – ഈ വിധത്തിലുള്ള സുകുമാരകലകളും; വിശേഷകർമ്മപടം പൊട്ടകൾ വെട്ടിയുണ്ടാക്കുക, ദശനവസനാംഗരാഗാദി മുണ്ട്, കണ്ണ്, ഉള്ളൻകയ്യ്, കാലടി മുതലായതിന്ന് യുക്തമായ നിറം വരുത്തുന്നതിനും കുറിക്കൂട്ടുകൾ ഉപയോഗിക്കുന്നതിനും മറ്റുമുള്ള രീതി. വസ്ത്രസംസ്കാരത്തിനും അധരസംസ്കാരത്തിനും വേണ്ട ഉപായങ്ങളെ ഗ്രഹിക്കുകയും ഉപകരണങ്ങളെ സന്നദ്ധമാക്കിവെക്കുകയും ചെയ്യുന്നത് ഇപ്പോൾ സാധാരണയായി കാണുന്നത് പാശ്ചാത്യവനിതകളുടെ ഇടയിലാണെന്നുള്ള സംഗതി ശ്രീദേവതിയുടെ ഗതി അടുത്തകാലത്തിൽ കിഴക്കുനിന്ന് പടിഞ്ഞാട്ടേക്കാണ് ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത് എന്നുള്ള പ്രത്യക്ഷവാസ്തവത്തെ ഒരു സമയം ദൃഢീകരിക്കുമായിരിക്കാം. എന്നാൽ അംഗരഞ്ജനാർത്ഥം ആധുനികപാശ്ചാത്യതരുണികൾ ചിലപ്പോൾ ഉപയോഗിച്ചുകാണുന്നവിധത്തിലുള്ള ക്ഷുദ്രോപകരണങ്ങളേയും സന്ദിശുസമ്പ്രദായങ്ങളേയുമല്ല പണ്ടുള്ളവർ സ്വീകരിച്ചിരുന്നതെന്നും സ്വീകരവും സ്വാഭാവികപ്രിയയ്ക്ക് ഗണ്യമായ അപഭ്രംശം വരുത്താത്തതും അന്യവിധത്തിലും പ്രയോജനകരവും ആയ താംബൂലാഞ്ജനാദികൊണ്ടായിരുന്നു അവർ അവരുടെ ഉദ്ദേശത്തെ സാധിച്ചിരുന്നതെന്നും ഉള്ളത് ഇവിടെ പ്രസ്താവ്യമണ്; സാക്ഷാൽ ജഗദംബികതന്നെ "മുഗ്ധമന്ദസ്മിതോദാരവക്ത്രസ്പുരൽപൂഗതാംബൂലകർപ്പൂരഖണ്ഡാൽക്കരേ" യായും "ലാക്ഷാരസാരുണ്യതരുണ്യലക്ഷ്മീഗൃഹീതാംഘ്രിപത്മ"യായുമാണ് പരിശോഭിക്കുന്നതെന്നുള്ളതും ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. നേപഥ്യപ്രയോഗാദി ദേശകാലസന്ദർഭാദികളെ അപേക്ഷിച്ച് ഉചിതമായ വിധത്തിൽ വസ്ത്രാലംകാരാദികളെ ഉപയോഗിക്കൽ. ഇതിലും ഇന്നത്തെ പാശ്ചാത്യർ കാണിക്കുന്ന ക്രമവും ശ്രദ്ധയും ഉൽകൃഷ്ടദശയിലിരിക്കുന്ന ഏതു രാജ്യക്കാർക്കും ഇത് സ്വാഭാവികമാണെന്ന് ദൃഷ്ടാന്തപ്പെടുത്തുന്നു. അവസരത്തിനുചേർന്ന വേഷം, വസ്ത്രത്തിനുചേർന്ന ആഭരണം, വസ്ത്രാലംകാരങ്ങളിൽതന്നെ അന്യോന്യവിരോധം വരാത്ത വിധത്തിലുള്ള സംഘടനം മുതലായി പല വിഷയങ്ങളും നേപഥ്യവിധാ

നത്തിൽ നോക്കാനുണ്ടെന്ന് അതിനേപ്പറ്റി ചിന്തിക്കയും വകതിരിവുള്ളവരുടെ മട്ടുകളെ കണ്ടറിയുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ളവർക്ക് തോന്നിട്ടുണ്ടാവാനിടയുണ്ട്. കണ്ണുപതുങ്ങാൻ ആനക്കൊമ്പ്, ശംഖ് മുതലായ സാധനങ്ങൾകൊണ്ട് കണ്ണടക്കാരേണങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കുക. ഒരു ജോടി കണ്ണട്ടക്ഷണംകൊണ്ട് ആജീവനാന്തം കഴിയേണമെന്നോ 'വൈര'മൊഴിച്ചുള്ളതെല്ലാം ത്യാജ്യമാണെന്നോ പണ്ടുള്ളവർ ധരിച്ചുവെച്ചിരുന്നു എന്നു തോന്നുന്നില്ല. സപ്തസപ്തൽക്കരിയും സൈഭോഗ്യദേവതയുമായ സാക്ഷാൽ ഭോഗവതിതന്നെ "താളീദളാബദ്ധതാടങ്കട്ടക്ഷാവിശേഷാനിത "യായിട്ട് ഒരു ഘട്ടത്തിൽ നമ്മുടെ മുമ്പിൽ അവതരിക്കുന്നു. ഇന്നു കായ്പത്തിലും ഇന്നത്തെ ശ്രീനിഃകതമായ പാശ്ചാത്യദേശങ്ങളിലെ സമ്പ്രദായം ദർശനീയമാണ്. അവരിൽ സമ്പന്നയികളായ മഹാമാതൃഹിതാക്കൾംക്കുടി ഇടക്ക് വെറും പളുങ്കുകൊണ്ടും കല്ലുകൊണ്ടും മറ്റുമുള്ള ആഭരണങ്ങളും എത്രയോ രമണീയമായ വിധത്തിൽ ധരിച്ചുകാണുന്നത് ഒട്ടും അസാധാരണയല്ല; ഗന്ധയുക്തി കുറിക്കൂട്ട്, ധൂപക്കൂട്ട്, തൈലവിശേഷങ്ങൾ മുതലായ സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളും ഉണ്ടാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം. ഭ്രഷ്ണയോജനം പലവിധത്തിലുള്ള ആഭരണങ്ങളും ഉണ്ടാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം. നാനാരത്നങ്ങളെ ചേരുന്നപടി ചേർക്കുക, ഓരോ അംഗങ്ങൾക്കും ആഭരണങ്ങൾക്കും ചേരുന്ന രത്നങ്ങളെ തിരിച്ചറിയുക, ആഭരണങ്ങൾക്ക് വിചിത്രാകൃതികളും കല്പിക്കുക മുതലായതെല്ലാം ഇതിൽ പെടുന്നതാണ്. വസ്ത്രഗോപനാനി പ്രകാശ്യങ്ങളും അപ്രകാശ്യങ്ങളും ഇന്ദ്രിയപ്രകാശ്യങ്ങളുമായ അംഗങ്ങളെ വകതിരിച്ച് എല്ലാറ്റിനും യോജിക്കുന്ന വിധത്തിൽ വസ്ത്രം ധരിക്കുന്ന സമ്പ്രദായം. ആകസ്മികമായി വരുന്ന - അപകടംകൊണ്ട് 'അബദ്ധ'മായി പോകാത്തവിധം കീറലും കോറലും മറച്ചുകൊടുക്കുന്നതും വലിപ്പം പോരാത്തതിനെ മതിയെന്ന് തോന്നിക്കത്തക്ക വിധത്തിലും അധികമായതിനെ അടിയാതേയും മുഴക്കാതേയും ഉള്ള വിധത്തിലും വസ്ത്രധാരണം ചെയ്യുന്നതും ഇതിൽ പെടുന്നതാണ്—ഈ വിധമുള്ള മണ്ഡനകലകളും; തക്കുകമ്മാനി നെയ്ത്ത്. നെയ്ത്ത് എപ്പോഴും അവശ്യം ശീലിക്കേണ്ട വിഷയമാണെന്ന് നമുക്ക് സുഭിക്ഷമുണ്ടായിരുന്ന കാലത്ത് പൂർവ്വന്മാർ നിശ്ചയിച്ചിരുന്ന എന്നുള്ളത് പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്. ഇത് കുടുംബപ്പണിയാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. തക്ഷണം ആശാരിപ്പണി. ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത് ലഘുശില്പവേലയായിരിക്കണം. വാസ്തുവിദ്യാ ഗൃഹനിർമ്മാണത്തിനു പറ്റുന്ന സ്ഥലം നിശ്ചയിക്കുന്നതിനുള്ള ശാസ്ത്രം. രത്നരത്നപരീക്ഷാ സ്വർണ്ണം, വെള്ളി, രത്നം മുതലായതിന്റെ

സ്വഭാവജ്ഞാനം ഓരോന്നിന്റേയും മാറ്റ്, തരം, ശുദ്ധി മുതലായത് അറിവാനുള്ള ജ്ഞാനമെന്നർത്ഥം; ധാതുവാദം സ്വർണ്ണം മുതലായത് അന്തർഭവിച്ചുകിടക്കുന്ന ധാതുവിശേഷങ്ങളെക്കുറിച്ചുള്ള ജ്ഞാനം; വൃക്ഷായുർവ്വേദയോഗാഃ വൃക്ഷലതാദികളുടെ സ്വഭാവം, പോഷണം, ചികിത്സ മുതലായത്; നിമിത്തജ്ഞാനാ ശുഭാശുഭലക്ഷണങ്ങളെ കണ്ടറിവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം. ശകുനം അറിയുക മുതലായത് ഇതിൽ പെട്ടതാണ്. യന്ത്രമാതൃകാ വാഹനം, ജലാനയനം മുതലായതിനു പറയുന്ന യന്ത്രങ്ങളുടെ മാതൃകകൾ നിർമ്മിക്കൽ. ഇതിലും ആധുനികചാശ്ചാത്യർ കാണിച്ചവരുന്ന ശ്രദ്ധയും നമ്മുടെ അനാസ്ഥയും പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്; വ്യായാമികവിദ്യാജ്ഞാനം ദേഹമാർഢ്യത്തിനുപകരിക്കുന്ന അഭ്യാസം, ശരീരാഭ്യാസം, നായാട്ട് മുതലായതിനെപ്പറ്റിയുള്ള അറിവ്–ഇവ വിധമുള്ള പ്രായോഗികകലകളും; ധാരണമാതൃകാ ഒന്നോ രണ്ടോ പ്രാവശ്യം കേൾക്കുമ്പോഴേക്കും മനഃപാഠമാക്കുവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം; ഐന്ദ്രജാലാഃ പലവിധത്തിലുള്ള കൺകെട്ട് മുതലായത്; സൂത്രക്രീഡാ ചരടുകൊണ്ടുള്ള പലമാതിരി വിദ്യകളും; അഴിക്കുവാൻ ദുസ്സാദ്ധ്യമായവിധം കെട്ടുകളും കെട്ടുക, മുറിഞ്ഞതോ കുരിഞ്ഞതോ ആയ നൂല് ഒന്നായും കുറിയാതെയും ഉള്ളവിധം തോന്നിക്കുക മുതലായത്; വൈനയികിവിദ്യാജ്ഞാനം പെരുമാറ്റത്തിൽ അവനവൻ വിനയം കാണിക്കുകയും മറ്റുള്ളവരിൽ വിനയം ജനിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യത്തക്കവിധം ആചരിക്കുന്നതിനുള്ള വശത. ഇതിനുള്ള ഉപായങ്ങളും പുരാണശാസ്ത്രങ്ങളിൽനിന്നും ദൃഷ്ടാന്തങ്ങളിൽനിന്നും ഗ്രഹിക്കാവുന്നതാണ്. ഈ വിഷയത്തെപ്പറ്റി പ്രത്യേകിച്ച് പല ഗ്രന്ഥങ്ങളും ഇന്നത്തെ പാശ്ചാത്യസാഹിത്യത്തിൽ കാണാമെന്നുള്ളത് സ്മരണീയമാണ്– ഇവ വിധം സാമുദായികകലകളും; മണിഭൂമികാകർമ്മ മിനുപ്പും മാർദ്ദവവും ഉള്ള നിലം ഉണ്ടാക്കുകയും നിലം അതുവിധം വെക്കുകയും ചെയ്യുക; ശയനരചനം സുഖകരമായവിധത്തിൽ കിടക്ക ഉണ്ടാക്കുകയും വിരിക്കുകയും ചെയ്യാനുള്ള കൌശലം; ഹസ്തലാഘവം ഏതു പ്രവൃത്തിയും അനായാസമായും ഭംഗിയായും കാലവിളംബം കൂടാതെയും ചെയ്യാനുള്ള കൈസ്വാധീനം; വിചിത്രശാകയൂഷഭക്ഷ്യവികാരക്രിയാ സസ്യങ്ങളും കൊണ്ടുള്ള കറികളും പലവിധം രസങ്ങളും മറ്റു ഭക്ഷണസാധനങ്ങളും വിശേഷമായവിധത്തിൽ ഉണ്ടാക്കുന്നത്. "മൂല,പത്ര,കരീര,ഗ്ര,ഫല,കാണ്ഡ,പ്രരൂഢകാ-തവൽ,പുഷ്പം, കണ്ടകം,ദചതി ശാകം ദശവിധം സ്മൃതം കിഴങ്ങ്, ഇല, അണ്ടൽ, തളിർ, കായ, തണ്ട്, മുള, തോല്, പൂവ്, മുള്ള് എന്നിങ്ങിനെ ശാകം പ

ത്തുവിധമാകുന്നു" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം ശാകത്തിൽ എല്ലാ പച്ചക്കറിയും പെടുന്നതുകൊണ്ട് ഇത് വ്യഞ്ജനവർഗ്ഗത്തെ മുഴുവൻ കുറിക്കുന്നു. യൂഷത്തിൽ പരിപ്പു മുതലായതിൽനിന്നും മാംസാദികളിൽനിന്നും ഉണ്ടാക്കുന്ന രസങ്ങളും എല്ലാം പെടും. 'ഭക്ഷ്യ'മെന്നത് 'പലഹാര'ങ്ങളേയും മറ്റും കുറിക്കുന്നു. 'വിചിത്ര'മെന്നും 'വികാര'മെന്നും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് സാധാരണ അച്ചടിമട്ടിൽനിന്ന് വിട്ടിട്ടുള്ളതെന്നും അപ്രതീക്ഷിതമാകയാൽ വിസ്മയനീയമായവിധം അഭിനവമായതെന്നും വിവിധവിധത്തിലുള്ളതെന്നും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ആകപ്പാടെ, ഹൃദ്യമായ പാചകകലാ എന്നർത്ഥം. പാനകരസരാഗാസവയോജനം തത്തദ്യോജ്യങ്ങളായ ദ്രവ്യങ്ങളെ ശരിയായി ചേർത്ത് പാനകം, രസം, രാഗം, ആസവം മുതലായത് ഉണ്ടാക്കുന്നത്. ശർക്കര മുതലായത് വെള്ളത്തിൽ കലക്കിയുണ്ടാക്കുന്ന പാനീയമാണ് 'പാനകം'. സംഭാരവും മറ്റും ഇതിൽ പെട്ടുമായിരിക്കും നാരങ്ങനീര് മുതലായതുകൊണ്ടുണ്ടാക്കുന്നത് 'രസം'. 'സവ്വത്തു'കം മുതലായതെന്നർത്ഥം. 'യൂഷ'മെന്ന് മേല്പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത് അഗ്നിസഹായംകൊണ്ടുണ്ടാക്കുന്ന രസങ്ങളാണ്. 'രാഗം' ലേഹ്യവസ്തുക്കളാം. "യച്ച പക്വേഷ്വംബുഭ്യാം സിദ്ധം മദ്യം സ ആസവഃ" എന്ന് ആസവലക്ഷണം. മുന്തിരിങ്ങ, കരിമ്പ്, എലവംഗം മുതലായതിന്റെ നീരെടുത്ത് ധാന്യപാകംകൊണ്ടും മറ്റും നുരപ്പിച്ചുണ്ടാക്കുന്ന പാനീയവിശേഷമാണ് 'ആസവം'. പണ്ട് മദ്യങ്ങളും ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നത് അധികവും ഈ വിധത്തിലാണ്. പക്ഷെ ഈ ആസവങ്ങൾക്ക് ആധുനികപാശ്ചാത്യമദ്യങ്ങളെപ്പോലെ മനുഷ്യരെ മദോന്മത്തരാക്കുവാനും അവരുടെ ആരോഗ്യത്തെ നിശ്ശേഷം നശിപ്പിക്കുവാനുമുള്ള ശക്തിയുണ്ടായിരുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടായിരിക്കാം ഉൽകൃഷ്ടരീതിയിലുള്ള മധുശീലനം പൂവ്വന്മാർ കേവലം നിഷിദ്ധമാക്കി കല്പിച്ചിട്ടില്ലാത്തത്. മദ്യവസ്തുത്തിൽ പെട്ടിട്ടുള്ള ലഘുദ്രവ്യങ്ങളും മിതമായും ക്രമമായും ശീലിക്കുന്നത് വൃഷ്യവും ഉന്മേഷജനകവുമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. മധുനിർമ്മാണയോഗങ്ങളെ വിവരിക്കുന്ന 'മദിരാഖ്യവം' മുതലായ ഗ്രന്ഥങ്ങളും മധുശീലനത്തിനുള്ള 'പാനഗോഷ്ഠി'--പാനത്തിന്നായി വന്നുചേർന്നിട്ടുള്ള സദസ്സ് എന്നർത്ഥം.--മുതലായ ക്രമങ്ങളും പ്രാചീനശാസ്ത്രകോടിയിൽ കാണുന്നുണ്ട്. "ആസേവന്തേ മധു രതിഫലം കല്പവൃക്ഷപ്രസൂതം" "പ്രോൽഭൂതാസഹൃതുഷ്ണോ മധുമദനിരതോ" എന്നും മറ്റും സാഹിത്യത്തിൽ സമ്മതമായി പറഞ്ഞുകാണുന്നും ഉണ്ട്. ഈ വിധമുള്ള മധുസേവനംകൊണ്ട് പണ്ടുള്ളവർ സാധാരണയായി "അപി കാന്തമവേക്ഷ്യ മാനിനീ മദിരാക്ഷീമധുതാമ്രമാനനേ – അപരാധരബിംബചുംബിനം മദിരാക്ഷീ ബത മാനമാനശേ" എന്ന മട്ടിലുള്ള അന്ധത്വം പ്രാപിച്ച

തായി എങ്ങും പറഞ്ഞുകാണുന്നില്ല. സാക്ഷാൽ ഭഗവതിതന്നെ "ദിവ്യഹാലാമദോദേലഹേലാലസച്ചക്ഷുരാന്ദോളാനശ്രീസമാക്ഷിപ്തകർണ്ണകനീലോല്പല"യായും "പാന്നിഭ്യാമളിപൂർണ്ണരത്നചഷകം" "ബിഭ്രതി"യായും പരിലസിക്കുന്നു. 'യോജനം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് പലവിധത്തിലുള്ള ആസവാദികളെ രുചികരമായ വിധത്തിൽ ചേർക്കുന്നതും ഇതിൽ പെടുമായിരിക്കും. ഇതും ഇക്കാലത്തെ വിശ്വഭോഗഭാക്കുകളായ പാശ്ചാത്യരുടെ ഇടയിൽ ഇപ്പോൾ പ്രചുരപ്രചാരമുള്ള ഒരു സമ്പ്രദായമാണ്; സൂചീവാനകർമ്മാണി 'തുന്ന'പ്പണി. ഇതിൽ കഞ്ചുകാദികളെ ഉണ്ടാക്കുക, കീറിയതിനെ തുന്നി ശരിയാക്കുക, കുംബാദിവിചിത്രവസ്ത്രങ്ങളെ നിർമ്മിക്കുക ഇതെല്ലാം പെടും. ഇതിന്ന് യഥാക്രമം സീവനം, ഉദ്ഗതനം, വിരചനം എന്ന് പേർ പറഞ്ഞുകാണുന്നു. 'സൂചീവാനം' എന്നുള്ളതാണ് ശരിയായ പദം. 'തുന്ന'മെന്നതിന്ന് 'തോന്നം ചെയ്തത്' (മുറിച്ചത് അല്ലെങ്കിൽ കീറിയത്) എന്നർത്ഥമായതുകൊണ്ട് 'തുന്ന'പ്പണി എന്നതിൽ ശീലവെട്ടി സാധനങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കുന്നതുമാത്രമേ പെടുകയുള്ളൂ. ഉത്സാദനേ സംവാഹനേ കേശമർദ്ദനേ ച കൌശലം കരചരണാദികൾ തിരുമ്മുന്നത് ഉത്സാദനം, ഇതരാംഗങ്ങൾ തിരുമ്മുന്നത് സംവാഹനം, തലയിൽ എണ്ണതേക്കുക, തലമുടി വേർപെടുക്കുക മുതലായ കേശസംസ്കാരക്രിയകൾ കേശമർദ്ദനം. ഉത്സാദനസംവാഹനങ്ങളിൽ സാമുദ്രികശാസ്ത്രമുള്ള തലോടലും ഉഴിച്ചൽ മുതലായതും പെടുന്നതാണ്. ബാലക്രീഡനകാനി കുട്ടികളെ കളിപ്പിക്കുവാനുള്ള പ്രകാരങ്ങൾ; കുട്ടികളുടെ സ്വഭാവവികാരങ്ങളെ സൂക്ഷ്മമായി അറിഞ്ഞ് അവർക്ക് ഭയക്രോധാദികൾക്കിടവരുത്താതേയും പ്രതിലോമമായി പ്രവൃത്തിച്ച് അവരുടെ പ്രകൃതി ദൂഷിപ്പിക്കാതേയും അവരെ രഞ്ജിപ്പിച്ച് വളർത്തിക്കൊണ്ടുവരുന്നത് എത്രയോ ഗൌരവമേറിയതും കൃത്രിമസൌന്ദര്യവുമായ ഒരു പ്രത്യേകവിഷയമാണെന്നും കുട്ടികളെ പഠിപ്പിക്കുന്നതുകൂടി ക്രീഡാരൂപത്തിലായിരിക്കേണ്ടതാണെന്നും ആധുനികശാസ്ത്രജ്ഞന്മാർ സ്ഥാപിച്ചിട്ടുള്ളത് നമ്മുടെ പൂർവ്വന്മാർക്കും സുപരിചിതമായിരുന്ന ഒരു സംഗതിയാണെന്ന് ഇതിൽനിന്ന് സ്പഷ്ടമാകുന്നുണ്ട്; വൈജയികിവിദ്യാജ്ഞാനം ഏതു വിഷയത്തിലും വിജയം സിദ്ധിക്കുന്നതിന്ന് ചെയ്യേണ്ടതായ കർമ്മങ്ങളെപ്പറ്റിയുള്ള ജ്ഞാനം. ഈ വിധം പ്രവൃത്തികൾ ദൈവ്യമായും മാനുഷ്യമായും ഉണ്ട്. 'അപരാജിതപൂജ' മുതലായത് ദൈവ്യം. "ദശമ്യാം ച നരൈഃ സമ്യക് പൂജനീയാപരാജിതാ ദദാതി വിജയം ദേവീ പൂജിതാ ജയവർദ്ധിനീ" എന്ന് സ്കാന്ദപുരാണത്തിൽ തല്ലക്ഷണം വിജയാശംസികളായ ഇതരപ്രകാരഭേദങ്ങളെല്ലാം ഇതിൽ പെടുന്നതാണ്. തത്കർമ്മ

സാദ്ധ്യത്തിനുചിതമായ യത്നവിശേഷങ്ങളും മാനുഷ്യം. യുദ്ധോൽസുകനാണ് അതു യുധാഭ്യാസം, തർക്കിപ്പുവിന് അദ്ധ്യയനചിന്തനാദി, ഈ മട്ടിലുള്ള യത്നശീലമെന്നർത്ഥം. നായികാപക്ഷത്തിൽ ദൈവികകർമ്മം ചെയ്യുകയും ചെയ്യിക്കുകയും മാനുഷ്യമായി അനുകൂലവൃത്തികൊണ്ടും പരിചരണപാടവംകൊണ്ടും നായകന്റെ ഉദ്യമത്തെ പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കയുമാണ് ഈ ധർമ്മാചരണത്തിന്റെ മാർഗ്ഗം—ഈ വിധം ഗാഢകലകളും ഉദകാവലാതം പലനിറത്തിലുള്ള വെള്ളം കുഴലിലാക്കി ചാമ്പുക; ഇത് ഒരു ജലക്രീഡാവിശേഷമാണ്. 'ഉറിയടി' മുതലായതും ഇതിൽ പെടുമായിരിക്കാം. മേഷകുക്കുടലാബകയുദ്ധവിധി ആട്, കോഴി, കാടപ്പക്ഷി മുതലായതിനെക്കൊണ്ട് അങ്കം വെട്ടിക്കുന്നതിനുള്ള ക്രമം. മനുഷ്യർക്കുടി ആസന്നമരണാപായമുള്ള പല 'കളി'കളും ഇന്ന് സാധാരണയാണെന്നും വിധിയാംവണ്ണം നടത്തിയാൽ ഈ വിധത്തിലുള്ള മൃഗപക്ഷിയുദ്ധങ്ങളിൽ ക്രൂരഭാവം ഉണ്ടാവേണമെന്നില്ലെന്നും ഇവിടെ ഓർക്കേണ്ടതാണ്. ശുകശാരികാപ്രലാപനം തത്ത, പഞ്ചവർണ്ണക്കിളി മുതലായതിനെ സംസാരിക്കുവാൻ ശീലിപ്പിക്കൽ; വകതിരിവില്ലാതെ പഠിപ്പിച്ചിട്ടാണ് തത്തകൾ 'തത്തമ്മേ പൂച്ച പൂച്ച' എന്നുമാത്രം പറയുന്നത്. വേണ്ടവിധം ശീലിപ്പിച്ചാൽ "ദംപത്യോർന്നിശി ജല്പതോർഗൃഹശുകേനാകർണ്ണിതം യദ്വചസ്സൽ പ്രാതർഗുരുസന്നിധൌ കഥയതസ്സ്യാതിമാത്രം വധൂ—കർണ്ണാലംബിതപത്മരാഗശകലം വിന്യസ്യ ചംചൂപുടേ വ്രീഡാഢ്യാ വിദധാതി ഡാഡിമിഫലവ്യാജേന വാക്ബന്ധനം" ഇത്യാദി ചേതോഹരങ്ങളായ അനുഭവങ്ങൾ അസാദ്ധ്യമല്ലെന്നും ഉഹിക്കാവുന്നതാണ്. പ്രാചീനസാഹിത്യത്തിൽ പല സുകുമാരഘട്ടങ്ങളിലും ശുകസാരികകൾ വലിയൊരു സ്ഥാനം പിടിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. സാക്ഷാൽ ജഗദീശ്വരിതന്നെ "സവ്വ വിദ്യാവിശേഷാത്മകം ചാടു ഗാഥാസമുച്ചാരണം കണ്ണാമൂലോല്ലസദ്വർണ്ണരാജിത്രയം കോമളത്രാമളോദാരപക്ഷദ്വയം തുണ്ഡശോഭാതിരേഭവൽകിംശുകം തം ശുകം ലാളയന്തീ" യായി പരിക്രീഡിക്കുന്നു. കാദംബരിയിലെ വൈശമ്പായനൻ 'വിദിതസകലശാസ്ത്രോത്ഥ'നായും 'രാജനീതിപ്രയോഗകുശല'നായും 'പുരാണേതിഹാസകഥാലാപനിപുണ'നായും പരിശോഭിക്കുന്നു. "അമൂലഗ്രഥപക്ഷതിസ്ഥിതനതഗ്രീവാഗ്രതുണ്ഡം യഥാ വീഥീപഞ്ജരവർത്തിഭിഃ ശുകകുലൈരേവം മുൽഗ്രജിതം" എന്നിങ്ങനെ ശ്രീരാമചന്ദ്രന്റെ വനഗമനാവസരത്തിൽ പൌരാംഗനകളോടുചേർന്ന് ശുകകുലവും വിലപിക്കുന്നു. "സുസ്ത്വ്യാസ്മി ചിരം ചകോരദയിതേ ഹേ ഹംസി തുഭ്യം നമോ ദുഷ്ടസ്സ്വം ശിതികണ്ഠ സംഹര ശിരോ ഗച്ഛാമ്യഹം ശാരികേ— ഹേ ലീലാശുക വിസ്മരിഷ്യസി നമോ മൈകൈകമത്യാദരാദിത്യാമന്ത്ര്യ തയാ വിലാസവയസോ വിശ്രം

ജനാ രോദിതാഃ" എന്ന് മൈഥിലി അവഃരാട്ട യാത്ര പറയുന്നു; ഛലിതകയോഗാഃ "യദ്രൂപമന്യരൂപേണ സംപ്രകാശ്യ ഹി വഞ്ചനം ഭേവേതരപ്രയോഗാഭ്യാം ജ്ഞേയം തച്ഛലിതം യഥാ" എന്ന് ലക്ഷണം. "ദൈവികമായോ മാനുഷികമായോ ഉള്ള പ്രയോഗംകൊണ്ട് സ്വരൂപത്തെ മറച്ച് അന്യരൂപം ധരിച്ച് കാണുന്നവരെ വഞ്ചിക്കുന്നത് ഛലിതം" എന്നർത്ഥം. മാരീചാദികളുടെ മായാപ്രയോഗം ദൈവികം ഭീമദേവനൻ പാഞ്ചാലീരൂപം ഭാവിച്ചതും പൌൺഡ്രകൻ ഭഗവദ്വേഷം ധരിച്ചതും മറവും മാനുഷം. ആധുനികപാശ്ചാത്യരീതിയിലുള്ള ചലനാഭിനയങ്ങളും മറവും ഈ കലാവിദ്യയുടെ രൂപഭേദമാണ്. അനുസ്യൂതമായ ഒരു കഥയെ ആശ്രയിച്ചുനില്ക്കാത്തതുകൊണ്ടും ശ്രോതാക്കളെ പരിഭ്രമിപ്പിക്കയും വഞ്ചിക്കയും ചെയ്യണമെന്ന് ഉദ്ദേശമുള്ളതുകൊണ്ടും ഇത് നാട്യകലയിൽ പെടുന്നില്ല. ഇത് വിനോദാർത്ഥം മാത്രമല്ല കായ്യാർത്ഥമായും പ്രയോഗിക്കാവുന്നതുമാണ്—ഈ വിധം വിനോദകലകളും പെട്ടിരുന്ന എന്നുള്ളത് പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധേയമാണ്. ഈ കലാവിദ്യകളിലുള്ള പരിജ്ഞാനം സ്ത്രീകൾക്കോ പുരുഷന്മാർക്കോ പ്രത്യേകമായി കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതല്ലെന്നും നാഗരികവൃത്തി ആചരിക്കുന്ന എല്ലാവർക്കും വിധിച്ചിട്ടുള്ളതാണെന്നുംകൂടി ഈ ഘട്ടത്തിൽ ധരിക്കേണ്ടതാണ്. എന്നാൽ ഓരോരുത്തരുടെ ആവശ്യമനുസരിച്ച് ഓരോ വിഷയത്തിൽ സാമാന്യമായോ പ്രത്യേകമായോ ജ്ഞാനം ഓരോരുത്തർ സമ്പാദിച്ച എന്നും വരാം.

പരിഷ്കൃതജനങ്ങൾ സാധാരണയായി അറിഞ്ഞിരിക്കേണ്ടതായി സിദ്ധാന്തിച്ചിട്ടുള്ള ഈ കലാവിശേഷങ്ങളെ കാണുമ്പോൾ നമ്മുടെ ഇപ്പോഴത്തെ വിദ്യാസ്ഥാപനങ്ങൾക്ക് 'സർവ്വകലാശാല'കളെന്ന് നാമകരണം ചെയ്തിട്ടുള്ള മഹാന്മാരുടെ പരിഹാസരസികതയെ ഓർത്ത് നമസ്കരിക്കുവാൻ തോന്നുന്നു.

പത്രണ്ടിൽ യതിയും മ-സ-ജ-സ-ത-ത എന്നീ ഗണങ്ങളും അന്ത്യഗുരുവും വന്നിരിക്കയാൽ വൃത്തം ശാർദ്ദൂലവിക്രീഡിതം "സൂര്യാശ്വൈർമ്മസജാസതാഃ സഗുരവഃ ശാർദ്ദൂലവിക്രീഡിതം" എന്ന് ലക്ഷണം.

൧൩. ഗാത്രേ ഗാത്രേ അംഗംഗതോഽപി. "ഗാത്രം ഗജാഗ്രജംഘ്വാദിഭോഗേപ്യംഗേ കളേബരേ" എന്ന് മേദിനീ "ഗുരുചരിതാപാനി ന തേ ഗാത്രാണ്യുപചാരമർഹന്തി" എന്ന് ശാകു. ൧൨. വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. മധുരിമ മാധുര്യം. ഗ. ഫ. "സർവ്വാവസ്ഥാവിശേഷേഷു മാധുര്യം രമണീയതാ" എന്ന് മാധുര്യലക്ഷണം. "ഏതവസ്ഥയിലും ചേതോഹരമായിരിക്കുന്ന സ്വഭാവം മാധുര്യം" എന്നർത്ഥം. നേത്രരംഗേ കണ്ണുകളാകുന്ന രംഗത്തിങ്കൽ എന്ന് രൂപകം. രംഗം

അരങ്ങ്. ലജ്ജായവനിക ലജ്ജയാകുന്ന യവനിക. യവനികാ തിര ശ്ശീല. "പ്രതിസീരാ യവനികാ സ്യാത്തിരസ്കരണീ ച സാ" എന്നമരം. 'യവ നികാ' എന്നതിന്റെ ശരിയായ പാഠം 'ജവനികാ' എന്നാണെന്നും അതിന്ന് വേ ഗത്തിൽ താഴ്ത്തുവാനും പൊക്കുവാനും കഴിയുന്നത് എന്നനർത്ഥമാണെന്നും പാര മേശ്വരീ. 'യവനികാ' എന്നതിന്ന് യവനസ്ത്രീ എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. 'യവന'പ ദം സാധാരണയായി ഗ്രീക്കുകാർ, മഹമ്മദർ മുതലായ പാരദേശികന്മാരെ കുറിക്ക ന്നതാണ്. മഹമ്മദൻ എന്നർത്ഥമായ 'മോനകൻ' എന്ന ഭാഷാപദം 'യവനൻ' എ ന്നതിന്റെ ദുഷ്ടരൂപമാണ്. ഇപ്പോൾ ഹിന്ദുക്കളുടെ ഇടയിൽ ചിലടത്തു കണ്ടുവരുന്നതായ സ്ത്രീകൾ മുഖം മൂടി നടക്കുന്ന 'മോഹാം' സമ്പ്രദായം, അഥവാ യ വനികാവരണനിയമം, ഹിന്ദുസ്ത്രീകളുടെ പുരാതന നടവടിയല്ലെന്നും അന്യദേ ശീയരെ അനുകരിച്ചോ അവരുടെ ആവിർഭാവം നിമിത്തമോ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതാ ണെന്നും ഒരു വിദ്വൽപക്ഷമുള്ളതിനെ ഈ സംഗതി എതൃത്തോളം സഹായിക്കു മെന്ന് അഭിജ്ഞന്മാർ ചിന്തിക്കട്ടെ. അംഗജന്മാ മനസിജൻ. കാമദേവനെ ന്നർത്ഥം. അംഗത്തിൽനിന്ന് ജനിച്ചവൻ അംഗജൻ. അംഗം മനസ്സ്. "ഭീർണ്ണ മംഗേ സുഭാഷിതം" എന്ന് ഭ. നീ. ഉ. 'അംഗേ അന്തരംഗേ' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. വിരേജേ വിരാജിച്ചു. ശോഭിച്ചു എന്നർത്ഥം. അരങ്ങത്തു വരാനൊരുങ്ങി തിര ശ്ശീലയുടെ പിന്നിൽ അവ്യക്തദൃഷ്ടനായി വന്നുനില്ക്കുന്ന വേഷത്തെപ്പോലെ കാമ വികാരം ഇടക്കിടെ ഇടക്കൽപ്രത്യക്ഷമായും ലജ്ജകൊണ്ടാച്ഛാദിതമായും കണ്ണിൽ കളിയാടിക്കൊണ്ടിരുന്നു എന്നർത്ഥം. തിരുപുറപ്പാടിലെ വേഷത്തിന്റെ അ വ്യക്തചേഷ്ടിതങ്ങൾക്കുള്ള കൌതുകവും ആകർഷണശക്തിയും ഒന്നു വേറെയാണ ല്ലോ. ലക്ഷണമാത്രംകൊണ്ട് ദൃഷ്ടവ്യമായിരിക്കുന്ന വേഷത്തിന്ന് അനുമാനശ ക്തികൊണ്ട് ഒരു പ്രത്യേകശോഭ സിദ്ധിക്കുന്നു. ലജ്ജാനിമിത്തം മന്മഥചേ ഷ്ടിതം സ്ഫുടീകരിച്ചിരുന്നില്ലെങ്കിലും പരോക്ഷമായി പ്രകാശിച്ചിരുന്നു എന്ന് സാ രം ഇവിടെ ശൂന്യലക്ഷ്യമാണെങ്കിലും ഏകദേശം "ലജ്ജാലോലൈരലസവില സൈരുന്മിഷല്പ്രേമഭാജാമൈഃ ഗോപസ്ത്രീണാം നയനകുസുമൈരർച്ചിതഃ", "അ പാംഗപ്രഹാരനിരതൈരുപരിസംസരദ്ഭിഃ", "വിനയവാരിതവൃത്തി രതസ്യയാ ന മദനോ വിവൃതോ ന ച സംവൃതഃ" ഇത്യാദി വർണ്ണനകളിലെ ഭാവം സ്മരിക്കുന്നു. മുത്തേലും മുത്തിയലും. മുത്തുമാലകളും അണിഞ്ഞിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. 'ഇയലും' എന്നത് 'ഏലും' എന്നതിന്റെ ദുഷ്ടരൂപമാണെന്ന് ഒരു പക്ഷം കാണുന്നു മുത്ത് "മുക്താ,മാണിക്യ,വൈദൂര്യ,ഗോമേദാ, വജ്ര,വിദ്രുമേ– പദ്മരാഗോ മരകതം നീലശ്ചേതി യഥാക്രമം" എന്ന പ്രമാണമനുസരിച്ച് നവ

രത്നങ്ങളിൽ മുഖ്യമായത്. മുത്തുകളിൽ പല ജാതി പല സ്ഥലത്തും വിളയുന്നതായിട്ടുണ്ട്. "കരീക്ഷുജീമൂതവരാഹശംഖമത്സ്യാഹിശുക്ത്യുദ്ഭവേഷ്വേണജനിർമുക്താഫലാനി പ്രഥിതാനി ലോകേ തേഷാം തു ശുക്ത്യുത്ഭവമേവ ഭൂരി" എന്ന് രത്നശാസ്ത്രം. "ആന, കരിമ്പ്, മേഘം, പന്നി, ശംഖ്, മകരമത്സ്യം, സർപ്പം, മുത്തുച്ചിപ്പി, സമുദ്രം, മുള ഇതിൽനിന്നെല്ലാം വിശിഷ്ടമായ മുത്ത് കിട്ടുന്നു; എന്നാൽ അധികമായി കാണുന്നത് മുത്തുച്ചിപ്പിയിൽനിന്നുള്ളതാണ്" എന്നർത്ഥം. പങ്കേരുഹമുകുളസമം താമരപ്പൂവിന്റെ മുകുളത്തിനോടു തുല്യം. 'ആയി' എന്ന് ശേഷം. മുകുളം ഇതൾവിടർത്തിയോടുകൂടിയ മൊട്ട്. "കുമളോ മുകുളോ" എന്നമരം. പകൽ വിടർന്ന് രാത്രി കൂമ്പിനില്ക്കുന്ന താമര മുതലായ പുഷ്പങ്ങളുടെ തുകുതിക്കാണ് 'മുകുള'മെന്നും 'കുമള'മെന്നും പറയുക എന്നൊരു പക്ഷം കാണുന്നു. താരുണ്യവായ്പ് യൌവനത്തിന്റെ പുഷ്ടിയോടുകൂടിയ വളർച്ച. "ബാലാ സ്യാൽ ഷോഡശാബ്ദോത്തരുപരി തരുണീ ത്രിംശതിയ്ക്കുവർദ്ധം പ്രൌഢാ" എന്ന് താരുണ്യാവധി രതിരഹസ്യത്തിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. പതിനാറു വയസ്സുവരെ ബാലയും അതിനുമേൽ മുപ്പതുവരെ തരുണിയും പിന്നെ പ്രൌഢയും അതുകൊണ്ടർത്ഥം. 'വായ്പ്' എന്നത് വ്യാപ്തിയോടും മദത്തോടുംകൂടിയ തള്ളിച്ചയെ കുറിക്കുന്നു. പേശലാംഗ്യാഃ മനോഹരാംഗിയുടെ. "ചാരൌ ഭക്ഷേ ച പേശലഃ" എന്നമരം. സുന്ദരിയുടെ എന്നർത്ഥം. ശൈശവം ബാല്യദശ. "ശിശുത്വം ശൈശവം ബാല്യം" എന്നമരം.

പ്രായത്തിന്നനുരൂപമായ ആഭരണഭംഗം 'മുത്തേലും' എന്ന പ്രയോഗം കൊണ്ട് ധ്വനിക്കുന്നു. മദയന്തി ബാല്യത്തിന്റെ അവസാനവും പുഷ്പോടുകൂടി പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന യൌവനത്തിന്റെ ആരംഭവുംകൂടിക്കലർന്ന് "ഹസ്തേന ഹസ്തതലമാത്തസുഖം ഗൃഹീതാ" എന്നുള്ള ദർശനീയാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചു എന്ന് സാരം. "അസംഭൃതം മണ്ഡനമംഗയഷ്ടേരനാസവാഖ്യം കരണം മദസ്യ കാമസ്യ പുഷ്പവ്യതിരിക്തമസ്ത്രം ബാല്യാൽ പരം സാധു വയഃ പ്രപേദേ" എന്ന് കു. സം. ൧, ൩൰. ദ്രഷ്ടവ്യം. "യൌവനേനൈവ ഹി യുവതയഃ പ്രസാദ്യന്തേ മാദ്യന്തേ കാമ്യന്തേ ചേതി ഭാവഃ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. മദയന്തിയുടെ പ്രലോഭനീയമായ യൌവനോദയത്തിലുള്ള ഹർഷത്തിങ്കൽ 'ഹന്ത'. അഥവാ അനന്യാദൃശമായ ആ സൌന്ദര്യാതിശയം നിമിത്തം വിസ്മയപരമായ സംഭ്രമത്തിൽ. "ഹന്ത ഹർഷാനുകമ്പായാം വാക്യാരംഭവിഷാദയോഃ" എന്നമരം. "ഹന്ത വാക്യാരംഭഖേദവിഷാദഹർഷസംഭ്രമേ" എന്ന് മേദിനീ.

ക്രമപ്രവൃദ്ധമായ യൌവനത്തെത്തന്നെ പിന്നെയും വർണ്ണിക്കുന്നു.

ക്ര. മണംചേന്ന സൌരഭ്യമുള്ള. ഹൃദയംഗമമായ എന്നർത്ഥം. "കിഷ്കിന്ധായാം മണംതാവിന കപികുലസാമ്രാജ്യലക്ഷ്മീനന്ദനം" എന്ന് രാമായണചംപൂ. മന്ദാക്ഷവേഗാൽ മന്ദാക്ഷത്തിന്റെ വേഗം ഹേതുവായിട്ട്. മന്ദാക്ഷം ലജ്ജ. "മന്ദാക്ഷം ഹ്രീസ്ത്രപാ വ്രീഡാ ലജ്ജാ" എന്നമരം. "കുചകുംഭോന്മൂലാച്ഛാദന, വദനവിനമന, ദൃനിമീലിതനയനതാനഭോവകമനഃസംകോചനരൂപം" എന്ന് മന്ദാക്ഷലക്ഷണം. വേഗം പ്രവാഹം. നിരന്തരഭാവമെന്നർത്ഥം. "വേഗഃ പ്രവാഹജവയോരപി" എന്നമരം. ജനസദസി ആസ്ഥാനക്കൂട്ടത്തിൽ. ജനങ്ങളം അധികമുള്ളടത്തെന്നർത്ഥം "സദസ്സു പരിഷൽ ഗോഷ്ഠീ സഭാ സമിതി സംസദഃ" എന്നമരസാരം നമ്മാലാപം കേളീവചനം, അഥവാ പരിഹാസവാക്ക്. "ദ്രവഃകേളിപരീഹാസഃ ക്രീഡാ ലീലാ ച നർമ്മ ച" എന്നമരം. "സംഭാഷണം തചാഭോഷണമാലാപഃ കുരുകുഞ്ചികാ ഉപസംഭാഷണം" എന്ന് വൈജയന്തീ. 'ആലാപ'മെന്നതിന്ന് 'സംബോധനാപൂർവ്വകമായിട്ടുള്ള ഭാഷണം' എന്നർത്ഥമാകുന്നു പുന്ന് പാരമേശ്വരീ. ബാല്യത്തിലെന്നപോലെ ആരുണ്ടായാലും ഓടിച്ചെല്ലലും ശങ്കയില്ലാതെ ആരോടും എന്തും ചോദിക്കലും പറയലും കളിയാക്കലും എല്ലാം ഒന്ന നിലച്ചു എന്നർത്ഥം. ഏന്തും പരിമളലളിതം കവിഞ്ഞൊഴുകുന്ന പരിമളംകൊണ്ട് ലളിതം. പരിമളം സൌരഭ്യം. ഗ. ക്ര. ലളിതം മനോഹരം. ശ്ലോ. ക്ര. കമ്രം കാർക്രന്തൽ കമ്രമായ കാർക്രന്തൽ. കമ്രം കമനീയം. മനോജ്ഞമെന്നർത്ഥം. കാർക്രന്തൽ കാർമേഘം പോലെ കറുത്ത തലമുടി എന്ന് രൂപകം. 'കാർ' എന്നതിന്ന് കറുപ്പ് എന്നും അർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. 'ക്രന്തൽ' എന്നത് 'കുന്തളം' എന്നതിന്റെ ഭാഷാരൂപമായിരിക്കണം. നന്നുനന്ന് അതികപ്പാടെ ബഹുകേമം എന്നർത്ഥം എന്ന വേണ്ടാ എന്നമാത്രമല്ല. യൌവനശ്രീ താരുണ്യകാന്തി. "ശ്രീഃവൃക്ഷരചനാശോഭാ ഭാരതീസരളൂർജ്ജമേ" എന്ന് വിശ്വം. അംഗനാമൌലിമാലാം സമസ്തനാരികളുടേയും ശിരസ്സിൽ മാലയായി ധരിക്കുവാൻ തക്ക യോഗ്യതയുള്ള ദേവതയെന്നിയെ. അതിലോകൈകസുന്ദരിയെ എന്നർത്ഥം. നിർമ്മായം മായമില്ലാത്തവിധം. അകൃത്രിമമായി എന്നർത്ഥം. 'മായാ' എന്നതിന്ന് ഇന്ദ്രജാലവിദ്യാ എന്നർത്ഥമുണ്ട്. "സ്യാന്മായാ ശംബരീ" എന്നമരം. ശംബരാസുരനെ ഭഗവൽപുത്രനായ പ്രദ്യുമ്നൻ നിഗ്രഹിച്ചത് മായാപ്രയോഗംകൊണ്ടാകയാൽ ശംബരവധത്തിന്നുപയുക്തമായ വിദ്യാ എന്നർത്ഥത്തിൽ 'ശാംബരീവിദ്യാ' എന്ന് പേര് വന്നതായിരിക്കണം. അഥവാ, ശംബരൻതന്നെ വലിയ മായാവിയായിരുന്നതുകൊണ്ടായി

രിക്കാം തന്നിഗ്രഹത്തിൽ മായാപ്രയോഗം വേണ്ടിവന്നത്. ശംബരന്റെ സഹചാരിണി 'മായാവതി'യായിരുന്നു എന്നുള്ളതു് ഇവിടെ സ്മരണീയമാണു്. സ്വയം താനെത്തന്നെ. അലം അകരോൽ അലംകരിച്ചു.

ലജ്ജ കുലാംഗനകളുടെ സഹജഭൂഷണമായിട്ടാണു് വെച്ചിട്ടുള്ളതു്. "ഹ്രീം കാരീ 'ഹ്രീമതീ' ഹൃദ്യാ" എന്നു് ലളിതാംബികയുടെ തിരുനാമങ്ങളിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. "ഹ്രീമദഭ്രമസകാമകൃതുകകൃപാഭിഭവപിശുനാശയസ്സിശുമുശുവിശദത്രിവർണ്ണവിമലാലസായതവിലോചനാം". സാക്ഷാൽ ത്രിപുരസുന്ദരിയുടെ നയനങ്ങളിൽ കളിയാടുന്ന വികാരപരംപരകളുടെ ഇടയ്ക്കു വർണ്ണനയിൽ 'ഹ്രീ'യാണു് ആദ്യമായി നിവ്വുന്നതെന്നുള്ളതും ദ്രഷ്ടവ്യമാണു്. "ലജ്ജാലോലൈരലസവിലസൈരുന്മിഷൽപക്ഷ്മബാണൈഃസ്ത്രീണാം നയനകുസുമൈരർച്ചിതഃ കേശവോ" എന്നു് കണ്ണാമൃതം. "അലസവലിതൈഃ പ്രേമാർദ്രാർദ്രൈർമ്മുഹുർമ്മുകുളീകൃതൈഃ ക്ഷണമഭിമുഖൈർല്ലജ്ജാലോലൈർന്നിമേഷപരാങ്മുഖൈഃ" എന്നു് അമരുകം. "സ്നിഗ്ധേന ഭാവേന ച ലജ്ജയാ ഭിയാ" "സ്നിഗ്ധാ വാചോ ലജ്ജിതാന്താശ്ച ഹാസാഃ" "കചിൽ സഭ്രൂഭംഗൈ കചിദപി ച ലജ്ജാപരിഗതൈഃ" ഇത്യാദി ഭർതൃഹരി ലജ്ജ ഇത്ര വിധം നിസർഗ്ഗമധുരവും ശോഭനവും ആയതുകൊണ്ടു് 'മണംചേർന്ന' എന്നു് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. തലമുടിക്കു് നിബിഡതയും വളച്ചിക്കു് ശക്തിയും ഉണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ടു് കാലുവരെ എത്തി എന്നു് മാത്രമല്ല കാലിനോടു് പിണങ്ങി ചെന്നു മുട്ടുന്നുണ്ടോ എന്നു് തോന്നി. മുലകൾക്കു് രണ്ടിനും തുല്യമായ വലിപ്പവും വളച്ചിയും ദാർഢ്യവും ഉണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ടു് മാറത്തു് സ്ഥലം പോരാതെ 'തമ്മിൽ തിക്കി'ത്തിരക്കിത്തുടങ്ങി. "അന്യോന്യമുല്പീഡയല്ലേലാക്ഷ്യാഃ സ്തനദ്വയം പാണ്ഡു തഥാ പ്രവൃദ്ധം മദ്ധ്യേ യഥാ ശ്യാമമുഖസ്യ തസ്യ മൃണാളസൂത്രാന്തരമപ്യലഭ്യം" എന്ന ദശയെ പ്രാപിച്ചു എന്നർത്ഥം. യൌവനശ്രീ സ്വയമേവ അലംകരിച്ചു എന്നു് പറഞ്ഞതുകൊണ്ടു് ദമയന്തിയുടെ നയനാനന്ദകരമായ സൌന്ദര്യോത്തിനേറയും മനോഹാരിതയുടേയും മുഖ്യമായ നിദാനം 'സ്വാഭാവികമണ്ഡന'മായിരുന്നു എന്നു് ദ്യോതിക്കുന്നു. "വക്ത്രം ചന്ദ്രവികാസി പങ്കജപരീഹാസക്ഷമേ ലോചനേ വർണ്ണഃ സച്ചമ്പകരിക്ഷുരുചിനീജിഷ്ണുഃ കുചൗനാം ചയഃ—വക്ഷോജാവിഭകേംഭവിഭ്രമഹരൌ ഗ്രുവ്വീ നിതംബസ്ഥലീ വാചാം ഹാരി ച മാർദ്ദവം യുവതിഷു സ്വാഭാവികം മണ്ഡനം" എന്നു് ലക്ഷണം. "അംശാന്യുഭ്രക്ഷിതാന്യേവ പ്രക്ഷേപ്യാദ്യൈർവ്വിഭൂഷണൈഃ—യേന ഭ്രക്ഷിതവൽ ഭാന്തി തദ്രൂപമിതി കഥ്യതേ" എന്ന ലക്ഷണപ്രകാരം ദമയന്തി യഥാർത്ഥത്തിൽ രൂപവതിയായിരുന്നതുകൊണ്ടു് മോടി കൂട്ടുന്നതിനു് വസ്ത്രാഭ്രക്ഷം, ആഭരണബഹളം, അംഗരാഗം,

തേപ്പ്, മിനുപ്പ് മുതലായ കൃത്രിമസാമഗ്രികളുടേയോ ഇന്ദ്രജാലവിദ്യകളുടേയോ സഹായം ആവശ്യമുണ്ടായിരുന്നില്ല എന്ന് വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'നിർമ്മായം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൧൮. നളിനവിശിഖവീരപ്രാഭവപ്രൌഢി നളിനവിശിഖനായ വീരന്റെ പ്രാഭവത്തിന്റെ പ്രൌഢി. നളിനവിശിഖൻ പങ്കജാസ്ത്രനായ കാമദേവൻ. വീരൻ വിക്രാന്തൻ. വിക്രമശാലി എന്നർത്ഥം. "ശൂരോ വീരശ്ച വിക്രാന്തോ" എന്നമരം. പ്രാഭവം പ്രഭുത്വം. ആജ്ഞാശക്തികൊണ്ടുള്ള പ്രതാപമെന്നർത്ഥം. "സ്വാമീ തവീശ്വരഃ പതിരീശിതാ – അധിഭൂർന്നായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. പ്രൌഢി പ്രവൃദ്ധത, ആധിക്യമെന്നർത്ഥം. "പ്രവൃദ്ധം പ്രൌഢമേധിതം" എന്നമരം. തേട്ടം കലരുന്ന കളലളിതവിലാസശ്രേണി കളുങ്ങളും ലളിതങ്ങളുമായ വിലാസങ്ങളുടെ ശ്രേണി. കളം അവ്യക്തമധുരം. 'കള'ശബ്ദം സ്വരവിശേഷസൂചകമാണ്. "കളം അവ്യക്തമധുരധ്വനൌ" എന്ന് മേദിനീ. ഇതിൽനിന്ന് സാധാരണാർത്ഥം സിദ്ധിച്ചതായിരിക്കണം. കളമെന്നതിന്ന് 'കം സുഖം ലാ ദാനേ, സുഖത്തെ ദാനം ചെയ്യുന്നത്' എന്നനർത്ഥമാകുന്നു എന്ന് പാരമേശ്വരി. 'കളഃ ഹർഷവിഭ്രമയുക്തഃ' എന്നും വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. മനഃപ്രസാദം ഹേതുവായിട്ടുണ്ടാവുന്ന ചേഷ്ടാവിശേഷത്തോടുകൂടിയത് എന്നർത്ഥം. ലളിതം സുകുമാരമായ അംഗവിന്യാസത്തോടുകൂടിയത്. "സുകുമാരതയാംഗാനാം വിന്യാസോ ലളിതം ഭവേൽ" എന്ന് പ്രമാണം. വിലാസങ്ങൾ ശൃംഗാരമയമായ ചേഷ്ടാവിശേഷങ്ങൾ. ഇത് സ്ത്രീകളുടെ ഭാവങ്ങൾ എന്ന പേരായ ശൃംഗാരഭാവജന്യക്രിയകളിൽ പെട്ടതാണ്. "സ്ത്രീണാം വിലാസവിബ്ബോകവിഭ്രമാ ലളിതം തഥാ ഹേലാ ലീലേത്യമീ ഭാവാഃ ക്രിയാ ശൃംഗാരഭാവജാഃ" എന്നമരം. ഇതിൽ "യാനസ്ഥാനാസനാഭിനയം മുഖനേത്രാദികർമ്മണാം വിശേഷസ്തു വിലാസഃ സ്യാദിഷ്ടസന്ദർശനാദിനാ" എന്ന് വിലാസലക്ഷണം. "ഇഷ്ടവിഷയങ്ങളുടെ സന്ദർശനത്താലും മറ്റും ഉണ്ടാകുന്ന നടപ്പ്, നിൽപ്പ്, ഇരിപ്പ് മുതലായതുകളുടേയും മുഖം, നേത്രം മുതലായതുകളുടെ വ്യാപാരങ്ങളുടേയും ഭാവവിശേഷമാണ് വിലാസം" എന്നർത്ഥം. ഈ വിശേഷങ്ങൾ മദനാവശ്യകനിതംബങ്ങളാണെന്ന് അഭിജ്ഞന്മാർ പറയുന്നു. ഇതരന്മാർ അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇവിടെ "യൌവനേനൈവ ഹി യുവതയഃ പ്രസാദ്യന്തേ മാദ്യന്തേ കാമ്യന്തേ ച" എന്ന മല്ലിനാഥവചനം സ്മരണീയം.

ശ്രേണി നിര. കൂട്ടമെന്നർത്ഥം. "വീഥ്യാളിരാവലിഃ പങ്ക്തിഃ ശ്രേണീ" എന്നമരം. ഉദ്ധമാനം വഹിച്ചുംകൊണ്ട്. ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പൂർവ്വാർദ്ധം മുഴുവനും ഉത്തരാർദ്ധത്തിലെ 'കവനാർത്ഥം' എന്നതിന്റെ ക്രിയാവിശേഷണമാകുന്നു. തദ്വരാ എന്നർത്ഥം. നളിനമിഴി പങ്കജാക്ഷി. സുന്ദരിയായ ദമയന്തി എന്നർത്ഥം. മാനവാനാം മനുഷ്യരുടെ. ശ്ലോ. 2നു. മാനസം മനസ്സിനെ. ജാതൈ്യകവചനം. അഖിലവധൂനാം എല്ലാ യുവതികളുടേയും. ശ. ക്ര. ചിത്തതാർ ഉൾപ്പൂവ്. മനസ്സെന്നർത്ഥം. ചമൽക്കാരരാഹിത്യം ഹേതുവായിട്ട് ഈ വക പ്രയോഗങ്ങളെ ചില ആലംകാരികന്മാർ 'അനുമാനസ്തുപക'മെന്ന് പറയുന്നു. എന്നാൽ ഹൃദയത്തിനെ പത്മമായി നിരൂപണം ചെയ്യുന്നത് കേവലം തുച്ഛമാണോ എന്ന് സംശയിക്കാതെ തരമില്ല. സകല മനുഷ്യർക്കും ഹൃദയാകർഷകമായ വിധത്തിൽ മദനകലാനൈപുണ്യങ്ങളായ വിലാസചേഷ്ടിതങ്ങളും ദമയന്തിയുടെ വിശേഷാവിശേഷങ്ങളിൽ ധാരാളമായി സ്ഫുരിച്ചുതുടങ്ങി എന്ന് സാരം. കന്യകയാണെങ്കിലും കാവ്യാദിസാഹിത്യത്തിലും വാത്സ്യായനാദിശാസ്ത്രങ്ങളിലും പ്രജ്ഞാപരമായ കൌശലം സിദ്ധിച്ചിരുന്നതുകൊണ്ടും വിശേഷിച്ച് ഉത്തമസ്ത്രീകൾക്ക് ഈ വിഷയത്തിൽ അനഭ്യസ്തപാടവം കാണുന്നത് സ്വാഭാവികമായതുകൊണ്ടും ദമയന്തിയുടെ വിലാസവിശേഷങ്ങളിൽ കാമകലാവൈഭവം പ്രതിബിംബിച്ചിരുന്നതിൽ അനൌചിത്യമില്ല.

നളനേറയും ദമയന്തിയുടേയും ആകർഷണശക്തിക്ക് സാമ്യം കല്പിച്ചിരിക്കയാൽ ഉപമാലംകാരം. ശ്ലോ. നു. സഹോക്തൃലംകാരത്തിന്റെ ഒരു ഛായയും ഇല്ലെന്നില്ല.

അനന്തരം പരസ്പരാകർഷണപ്രകാരത്തെ അവതരിപ്പിക്കുന്നു.

ഹൻ. അസ്ഥയായതിച്ച്. ഗുണബാഹുല്യം ഹേതുവായിട്ട് പറഞ്ഞൊടുക്കുവാൻ അശക്തരായിട്ടെന്നർത്ഥം. "അസ്ഥാനീയതനയോരാസ്ഥാ" എന്നമരം. അഥവാ, അനുരവോട് അല്ലെങ്കിൽ താല്പര്യത്തോടുകൂടി. ഗുണങ്ങളുടെ മാഹാത്മ്യംകൊണ്ട് അനുരവ്. വൈചിത്ര്യംകൊണ്ട് താൽപര്യം. "ദൈവാൽ സുഷ്ഠുദവല്യുതപം മത്തൈഷ്ചാസ്ഥാപരാങ്മുഖഃ" എന്ന് രഘു. ഛ൦, ശ്ലോ. 'അസ്ഥാ താൽപര്യം സംഭാവനാ വാ' എന്ന് ഹേമാദ്രി. 'അസ്ഥാപരാങ്മുഖഃ അനുരാവിമുഖഃ സൻ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. നളഗുണാൻ നളന്റെ ഗുണങ്ങളെ. ആകർണ്യ കേട്ടിട്ട്. സതതം എല്ലായ്പോഴും. അചിരാത്തന്നെ എന്ന് ശേഷം. നാരീമഞ്ജരി നാരികളുടെ മഞ്ജരി. മഞ്ജരി പൂങ്കു

ല, അഥവാ തളിർക്കുല. നാരീലോകമായ ലതയുടെ നവകിസലയത്തിന്റേയോ പുഷ്പകദംബത്തിന്റേയോ സ്ഥാനത്തെ വഹിക്കുന്നവൻ എന്ന് ശ്ലേഷകം. ശ്ലോ. ക. "വല്ലരിമ്മഞ്ജരിഃ" എന്നമരം. 'മഞ്ജരി' എന്നതിന്ന് നവാങ്കുരം എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. ഉദ്ദ്യദ്യൗവനനായ മദനന്തിയുടെ കാമുകത്തിൽ ഇതും യുക്തം. സ്ത്രീരത്നം എന്ന് സാരം. 'മഞ്ജരി' എന്നതിനെ ഉത്തമാർത്ഥത്തിലുള്ള പ്രശസ്തവാചകമായും ഗണിക്കാം. ക്ഷ്മാപാലൻ ഭൂമിയെ രക്ഷിക്കുന്നവൻ. രാജാവെന്നർത്ഥം. അത്യുഡാദരം അത്യാദരാഹനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന അത്യാദരവോടുകൂടി. അത്യൂഹനം ചെയ്കയുകയുക. അതിയായ എന്നർത്ഥം. അത്യഴവേ അത്യന്തത്തിൽ; നല്ലവണ്ണം താനന്ന് എന്നർത്ഥം. ആനന്ദപാഥോനിധൌ ആനന്ദമായിരിക്കുന്ന പാഥോനിധിയിങ്കൽ. പാഥോനിധി ജലധി. സമുദ്രമെന്നർത്ഥം "കബന്ധമുദകം പാഥഃ പുഷ്കരം സർവ്വതോമുഖം" എന്നമരം. അതാതുജന്മങ്ങളിൽനിന്ന് വരുന്ന ജനങ്ങളുടെ സംസാരത്തിന്ന് മുഖ്യവിഷയമാകുന്നതുകൊണ്ടുള്ള ഗുണപൂർണ്ണത്വം ഇതിനുണ്ടായിരുന്നു എന്നാശയം.

അനന്തരം കഥാശ്രവണത്തിൽനിന്നുണ്ടായ ഒരുൽസുക്യം പ്രണയാങ്കുരമായി പരിണമിച്ച് ക്ഷണപ്രവൃദ്ധമായിത്തീർന്ന വിധത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

൨൦. ഗാത്രങ്ങളെ ദേഹങ്ങളെ അഥവാ അംഗങ്ങളെ "ഗാത്രമംഗേ കളേബരേ" എന്ന് മേദിനീ. അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ വർണ്ണിക്കുന്ന ധ്യാനക്രമത്തെ നോക്കുമ്പോൾ 'പ്രത്യംഗം' എന്ന അർത്ഥത്തിന്നാണ് അധികം ഔചിത്യം തോന്നുന്നത്. ശ്രോത്രദ്വാരപഥേന കർണ്ണവിവരങ്ങളായ മാർഗ്ഗത്തിൽകൂടെ. സൌഭാഗ്യവർണ്ണനാകർണ്ണനം ഹേതുവായിട്ട് മനസ്സിൽ സങ്കല്പിച്ച് എന്നർത്ഥം. ഹൃദയേ മനസ്സിൽ. "ചിത്തം തു ചേതോ ഹൃദയം സ്വാന്തം ഹൃന്മാനസം മനഃ" എന്നമരം. കേവലം ചേർത്തു മുഴുവനും ചേർത്തിട്ട്. "കേവലം തൈകകൃത്സ്നയോഃ" എന്നമരം. മനസ്സുകൊണ്ട് ധാരണമായി ധ്യാനിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. ഉഭൌ രണ്ടുപേരും. മദനന്തിനമനമെന്നർത്ഥം. അന്യോന്യം ചിത്തീടുന്നനുരാഗഭാരവിവശൌ അന്യോന്യം പരസ്പരം വർദ്ധിച്ച പ്രണയാധിക്യംകൊണ്ട് രണ്ടുപേരും പാരതന്ത്ര്യമാരായി ഭവിച്ചു. വിവശം ശ്ലോ. വ്യവ. 'അനന്തിതൌ ദമ്പതീ മന്മഥദശാസു അന്യോന്യം നേത്രപ്രീതിയെ നീക്കി തദീയേ പാദേ ശ്രോത്രപ്രീതിയെ വെച്ച വാഴ്ക്കഴിയിപ്പിച്ചാർ' എന്നന്വയക്രമം. അനന്തിതൌ ദമ്പതീ കൂടിച്ചേർന്നിരിക്കുന്ന ആ ദമ്പതികൾ. ദമ്പതികളായ ഇരുവരും എന്നർത്ഥം.

അനപിതെയ പരസ്പരം അനയാനം ചെയ്യുന്നവർ (ഒരോരുത്തരുടേയും മറ്റിനെ അന്യായ്യം അനുകരിക്കുന്നവർ) എന്നനർത്ഥം. ദമ്പതികൾ ഭായ്യാഭർത്താക്കന്മാർ. 'ദം ച പതിശ്ച ദമ്പതീ'. 'ദം കളത്രേ' എന്ന് അമരമാല 'പതിർഭർത്താ' എന്നമരം 'ദമ്പതീ'ശബ്ദം സാധാരണയായി വിവാഹിതരായ ഭായ്യാഭർത്താക്കന്മാർക്ക് പറയുന്നതാണെങ്കിലും ദമയന്തീനളന്മാർ ധ്യാനാവധാനഭാവ്യം ഹേതുവായിട്ട് ആ നിലയിൽ ആയിത്തീരുന്നതുകൊണ്ട് ഭാവിസൂചകമായി ഇവിടെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. "ദമ്പതീ ജംപതീ ഭായ്യാപതീ ജായാപതീ ച" എന്നമരം. മന്മഥദശാസു "നയനപ്രീതിഃ പ്രഥമം ചിത്തസംഗസ്തതോഥ സങ്കല്പഃ – നിദ്രാച്ഛേദസ്തനുതാ വിഷയനിവൃത്തിസ്ത്രപാനാശഃ ഉന്മാദോ മൂർച്ഛാ മൃതിരിത്യുതാഃ സ്മരദശാ ശൈവസ്യഃ" എന്ന രതിരഹസ്യപ്രമാണപ്രകാരമുള്ള പത്ത് ദശകളിൽ ആദ്യാം നേത്രപ്രീതിയെ ഒന്നാമത്തേതായ നയനപ്രീതി എന്നുള്ള അവസ്ഥയെ. കാഴ്ചകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന വികാരഭേദത്തെ എന്നർത്ഥം. തദീയേ പദേ ആസ്ഥാനത്ത്. ശ്രോത്രപ്രീതിയെ പുകഴ്ചയും കേട്ടിട്ടുണ്ടായ ആകർഷണം എന്ന അവസ്ഥയെ. വെച്ചു വാഴ്ത്തകഴിയിപ്പിച്ചാർ മനോഗതിയുടെ ചക്രവർത്തിസ്ഥാനത്തിലേക്ക് കല്പിച്ച് അഭിഷേകം ചെയ്തു. ഇരുവരുടെയും മനസ്സിലുള്ള എല്ലാ വികാരങ്ങളിലും വെച്ച് മേലിൽ അന്യോന്യാനുരാഗത്തിന്ന് ഏകച്ഛത്രാധിപത്യം ലഭിക്കുമെന്ന് ഉൽഭൂതമായ പ്രേമത്തിന്റെ ശക്തികൊണ്ട് രണ്ടുപേരും അറിഞ്ഞിരുന്നതുകൊണ്ട് തദുചിതമായ ആചാരോപചാരങ്ങളും ചെയ്തു എന്നർത്ഥം. ആ അനുരാഗോദയം ഇരുവർക്കും ഏകദ്യവും സമ്മതവുമായിരുന്നതിനാൽ അതിനെ പോഷിപ്പിച്ചു എന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. സാധാരണയായി പ്രേമാങ്കുരത്തിന്റെ ബീജമായിരിക്കുന്നത് ദർശനം, അഥവാ നയനപ്രീതി, ആണ്. കാണേണ്ട പൂരം കേട്ടറിഞ്ഞതുകൊണ്ട് മതിയാവുകയില്ല. ഇവിടെയാകട്ടെ ഇരുവരുടെയും സൌന്ദര്യാദിഗുണങ്ങളുടെ അന്യാദൃശമായ മാഹാത്മ്യം നിമിത്തം കാഴ്ചക്ക പകരം കേൾവിതന്നെ മതിയായി എന്ന് സാരം. നളദമയന്തിമാരുടെപ്പോലെയുള്ള ഉത്തമ പാത്രങ്ങൾക്ക് എന്തെങ്കിലും ഒന്ന് കണ്ടതുകൊണ്ട് മാത്രം സന്തുഷ്ടമായ ഒരു വികാരമുണ്ടാകുവാൻ വഴിയില്ല. കാഴ്ചയിൽ അനുരാഗം അങ്കുരിക്കണമെങ്കിൽതന്നെ വിഷയം അസാമാന്യമായിരിക്കണം. ആ അവസ്ഥക്ക് കേവലം ശ്രുതിമാത്രംകൊണ്ട് ഇരുവരേയും അനുരാഗഭാവിവശന്മാരാക്കിത്തീർത്ത ആ ഗുണങ്ങളുടെ ബാഹുല്യവും ശ്രേഷ്ഠതയും സമൃദ്ധിയും വാചാമഗോചരമാണെന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. പുരാണപ്രസിദ്ധങ്ങളായ പ്രേമചരിത്രങ്ങളിൽ സാമാന്യം എല്ലാറ്റിന്റേയും സാധാരണമായ നിദാനം ദർശനമാണെന്നുതാക്കുമ്പോൾ നളദമയന്തിമാരുടെ അനുഭവത്തിലുള്ള വൈശിഷ്ട്യം വിശദമാകുന്നു. "തദ്വയാരദൃഷ്ടഃ കാമോഭ്യൽ" എന്ന് മഹാഭാരതം.

മനസ്സിൽ പ്രേമം വന്നുമിക്കുകയും പ്രേമവിഷയത്തെ പ്രാപിക്കുവാൻ സാധിക്കാതെ വരികയും ചെയ്യുമ്പോൾ യഥാക്രമം ഉണ്ടായിത്തീരുന്ന അവസ്ഥാഭേദങ്ങളാണ് മേൽവിവരിച്ച പത്ത് അനംഗദശകം. ഈ അവസ്ഥകളിൽ നായികാവിഷയമായി നായകന്നുണ്ടാവുന്നതായിട്ടാണ് സാധാരണ കാവ്യങ്ങളിൽ വർണ്ണിച്ചു കാണുക എങ്കിലും മറിച്ചും വരാം. ആദ്യമായി പ്രണയഹേതുവിന്റെ ദർശനംനിമിത്തം കണ്ണിനാനന്ദമുണ്ടാവുന്നു. പിന്നെ നയനാനന്ദകരമായ ആ വിഷയത്തിന്റെ ഏകൃത ഹേതുവായിട്ട് അതിനെപ്പറ്റിത്തന്നെ വിചാരം ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു; ഇതാണ് ചിന്താസംഗം. അനന്തരം വിചാരം മൂത്ത് പ്രേമഭാജനത്തിന്റെ രൂപവും വിലാസവിശേഷങ്ങളും സമാഗമരസോല്ലാസങ്ങളും മറ്റും കാമുകൻ മനസ്സുകൊണ്ട് ധ്യാനപഥപ്രവൃത്തമായി കാണുന്നു; ഇതാണ് സംകല്പം. ഈ വിധമുള്ള ചിന്താവൃത്തിനിമിത്തം പിന്നെ നിദ്രാഭംഗം (ഉറക്കമില്ലായ്മ) ഉണ്ടാകുന്നു. ഇതുകൊണ്ടെല്ലാംകൂടി ദേഹത്തിന്ന് തനുത (ചടപ്പ്) സംഭവിക്കുന്നു. പ്രവൃദ്ധമായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന പ്രേമപ്രഭാവംനിമിത്തം അന്യവിഷയങ്ങളിൽ മനസ്സിരുത്തുവാൻ സാധിക്കാതെ വന്ന് ഒരു കാര്യത്തിലും ഉന്മേഷമില്ലാതായിത്തീരുന്നു ഇതാണ് വിഷയനിവൃത്തി. അനന്തരം അനുരാഗത്തിന്റെ തീക്ഷ്ണതനിമിത്തം ചിന്തവിക്ഷേപത്തെ ഒതുക്കുവാൻ സാധിക്കാതേയും വിവേകമില്ലാതേയും ആയിത്തീർന്ന് ഗാംഭീര്യത്തിന്നെതിരായ വിധത്തിൽ തന്റെ സങ്കടങ്ങളെപ്പറ്റി പരസ്യമായി പ്രലപിക്കുകയും നിർല്ലജ്ജമായി ദുശ്ചേഷ്ടിതങ്ങൾ കാണിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു; ഇതാണ് ത്രപാനാശം. പിന്നെ ഈ നില വർദ്ധിച്ച് ബുദ്ധിക്ക് സ്ഥൈര്യവും അവലംബവും ഇല്ലാതായി തദ്ഭ്രമപരമായ ഭ്രാന്തിന്റെ അവസ്ഥയിലെത്തുന്നു; ഇതാണ് ഉന്മാദം. പിന്നെ ഉന്മാദം മൂത്ത് ഇടക്കിടെ ബോധക്കേടുണ്ടാവുന്നു; ഇതാണ് മൂർച്ഛ. ഈ നിലയിലെത്തീട്ടും ആഗ്രഹനിവൃത്തിക്ക് മാർഗ്ഗമില്ലാതെ പോയാൽ അന്ത്യാവസ്ഥയായ മരണവും സംഭവിക്കുന്നു. ഗംഭീരാശയന്മാരായ ധീരന്മാരേയുംകൂടി ഈ വിധം അധഃപതിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള സംകൃഷ്ണശക്തി യഥാർത്ഥമായ പ്രേമത്തിനുള്ളതുകൊണ്ട് മദനദശ പരമകാഷ്ഠയെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള അവസരങ്ങളിൽ പരദാരപ്രവർശംകൂടി ക്ഷന്തവ്യമാണെന്ന് പൂർവ്വാചാര്യന്മാർ വിധിച്ചിട്ടുണ്ട് എന്നാൽ ഈ ദശാവസ്ഥകളിൽ ഗൗരവമേറിയ ഏതെങ്കിലും ഉണ്ടാവുന്നത് സാമാന്യക്കാർക്കും സാമാന്യവിഷയത്തെക്കുറിച്ചും കേവലം അസാധാരണയാണെന്നുള്ളതോർക്കുമ്പോൾ ക്ഷുദ്രവും മലിനവുമായ പാരദാരികാഭിലാഷത്തിന്ന് ശാസ്ത്രാനുവാദമുണ്ടെന്ന് സങ്കല്പിക്കുന്നതിലുള്ള അനാദരത്വം വ്യക്തമാകുന്നതാണല്ലോ.

ദമയന്തീവിഷയത്തിൽ നളൻ ഈ അവസ്ഥകളിൽ ഒട്ടുമുക്കാലും എപ്പോഴെ പ്രാപിക്കുകയുണ്ടായി എന്ന് അടുത്തു വരുന്ന ശ്ലോകങ്ങളിൽനിന്ന് വ്യക്തമാകുന്നതാണ്.

എനി ശ്രോതൃചാരപരിഷ്കാരാന്തരംശപ്രവിഷ്ടമായ പരസ്പരവിഷയത്തിന്റെ അനന്തരചരിത്രത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

വചസാ കാന്തിഃ അഥ കാന്തി. കാന്തി ഗുണം ശ്ലോകങ്ങളിൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നവിധം മന്മഥോന്മേഷംനിമിത്തം പരിപുഷ്ടമായിരിക്കുന്ന ശോഭാ. സൌന്ദര്യം, യൌവനം, ചേഷ്ടാവിശേഷം, സ്രക്ചന്ദനാദ്യുചിതോപസ്കരങ്ങളുടെ ഔചിത്യാധിക്യം മുതലായ കാരണങ്ങളാൽ അംഗങ്ങൾക്കുണ്ടാകുന്ന വിശേഷതേജസ്സിന്നാണ് 'ശോഭാ' എന്ന് അലംകാരികന്മാർ പറയുന്നത്. "രൂപയൌവനലാവണ്യാദിഭിരംഗൈരംഗിക്ഷണം- ശോഭാ പ്രോക്തം സൈവ കാന്തിർമ്മന്മഥാപ്യായിതദ്യുതിഃ" എന്ന് സാ. ദ. ദമയന്തീനളന്മാരുടെ കാന്തി ഇതരസാധാരണമല്ലാതിരുന്നതിനാൽ അത് അതിനേപ്പോലെ എന്നുമാത്രമേ പറയാവൂ എന്നർത്ഥത്തിൽ 'സാ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അഥവാ 'ധ്യാനപഥത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി കാണുന്ന ആ കാന്തി' എന്നും ആവാം. ഏവമന്യത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യം. വചസാം സാ ചതുരതാ വാക്കുകളുടെ ആ ചതുരത. ചതുരതാ മിടുക്ക്. വാക്കു സാമർത്ഥ്യമെന്നർത്ഥം. "ദക്ഷേ തു ചതുരപേശലപടവഃ സൂത്രാനഭിജ്ഞേ" എന്നമരം. 'ച' എന്ന് സമുച്ചയത്തിൽ "ചാന്യോന്യാർത്ഥസമാഹാരാനാചായേഷു സമുച്ചയേ ഹേതൌ പക്ഷാന്തരേ തുല്യയോഗിതാവിനിഃയാഗയോഃ – പാദപൂരണാവധ്യുതൌ" എന്ന് 'ച'കാരത്തിന്റെ നാനാർത്ഥങ്ങൾ. അഥവാ 'വചസാം സാ കാന്തിഃ' എന്നും 'സാ ചതുരതാ ച' എന്നും അന്വയിക്കാം. വചസാം കാന്തിഃ വാക്കുകളുടെ കാന്തി. കാന്തി കാന്തത്വം എന്ന ഗുണം. കാന്തത്വം ശബ്ദഗതമോ അർത്ഥഗതമോ ആവാം ഉജ്ജ്വലമായ ബന്ധവിശേഷാഭിയോഗത്തിൽ ചെവിക്കും മനസ്സിനും പ്രീതിയെ വരുത്തുന്നത് ശബ്ദഗതമായ കാന്തി. ഭീഷ്മരസത്വം അർത്ഥഗതമായ കാന്തി. "ഭീഷ്മരസത്വം കാന്തത്വം" എന്ന് കാവ്യാലംകാരസൂത്രം. സുശ്രാവ്യത്വവും രസികത്വവും എന്നർത്ഥം കാന്തി എന്നത് സാധാരണ ഒരു കാവ്യഗുണമായിട്ടാണ് പറയുക. "മധുരകോമളകാന്തപദാവലിം ശൃണു തദാ ജയദേവസരസ്വതീം" എന്ന് ഗീതഗോവിന്ദം. എന്നാൽ ശ്രവണസുഖവും രസാത്മകത്വവും സാധാരണ സംഭാഷണത്തിന്നും വയ്യെന്നില്ല. മഹാജനഭാഷണത്തിൽ രണ്ടും ഒട്ടും അസുലഭവുമല്ല. ചതുരതാ മിടുക്ക്. ഏതുകാര്യത്തിലുമുള്ള ചൊടി എന്നർത്ഥം. ഇതിനെ ശൃംഗാരാദിരസാംഗങ്ങളായ അലംകാരവിശേഷങ്ങളു

ളിൽ ഒന്നായ പ്രാഗത്ഭ്യമെന്ന ഗുണമായി വ്യാഖ്യാനിക്കാം. "നിഃസാധ്വസതാ പ്രാഗത്ഭ്യം" എന്ന് സാ. ദ. ക്ലേശലില്ലാതെ ഒപ്പത്തിനൊപ്പം പ്രവർത്തിപ്പാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം എന്നർത്ഥം. "സമാശ്ലിഷ്ടാഃ സമാശ്ലേഷൈശ് ചുംബിതാശ് ചുംബനൈരപി– ദഷ്ടാശ്ച ദശനൈഃ കാന്തം ഭാസീകുർവ്വന്തി യോഷിതഃ" എന്ന് ദൃഷ്ടാന്തം. 'ചതുര'ശബ്ദത്തിന്ന് യാതൊരു വിഷയത്തെക്കുറിച്ച അതു പദം പ്രയോഗിക്കുന്നവോ അതിൽ അന്യന്മാർ വന്നു യാചിക്കത്തക്ക സമ്പന്നഭാവം ഉണ്ടായിരിക്കുക എന്നർത്ഥമാണ് എന്ന് പാരമേശ്വരി. 'ചാതക'മെന്നതിന്ന് വെള്ളത്തിനെ യാചിക്കുന്ന പക്ഷി എന്നനർത്ഥമാണെന്ന് ദ്രഷ്ടവ്യം. ഗാത്രേഷു തൽ മാർദ്ദവം അംഗങ്ങളിലുള്ള മൃദുത്വം. ശ്ലോ. ഏറ്റ മൃദുത്വം മിനുപ്പ്. സ്പർശനത്തിലുള്ള അപരുഷത്വമെന്നർത്ഥം. അഥവാ സൌകുമാര്യം. "സുകുമാരം തു കോമളം മൃദു മൃദ്വ" എന്നമരം. സാ ബിംബാധരമാധുരീ ആ ബിംബാധരത്തിന്റെ മാധുരീ. ബിംബാധരം ബിംബഫലംപോലെ ചുമന്ന ചുണ്ട് എന്ന് രൂപകം. ബിംബഫലം തൊണ്ടിപ്പഴം. അധരം ചുണ്ട്. ശ. ര. മാധുരീ മാധുര്യം. "സച്ചുമാധുരമാധുരീമധരയൻ വാചാം വിപാകോമമ" എന്ന് ഭാ. വി. ഘനേ കൈശികേ സഃ സുരഭിഃ ഗന്ധഃ നിബിഡമായ കൈശികത്തിലുള്ള ആ സുരഭിയായ ഗന്ധം. കൈശികം തലമുടിക്കെട്ട്. "ചികുരഃ കുന്തളോ ബാലഃ കചഃ കേശഃ ശിരോരുഹഃ–തദ്വൃന്ദേ കൈശികം കൈശ്യം" എന്നമരം. സുരഭിഃ ഗന്ധഃ ഘ്രാണസുഖത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന, അഥവാ, രമ്യമായ ഗന്ധം, "സുരഭിഃ ഘ്രാണതർപ്പണഃ ഇഷ്ടഗന്ധഃ സുഗന്ധിഃ സ്യാൽ" എന്നമരം. ഘ്രാണതർപ്പണം മൂക്കിന്ന് തൃപ്തി വരുത്തുന്നത്. "സുരഭിഹേമ്നി ചംപകേ–ജാതീഫലേ മാതുലുംഗേ രമ്യേ ചൈത്രവസന്തയോഃ–സുഗന്ധേ ഗവി സല്ലക്ഷ്യം" എന്ന് ഹൈമൻ. സുഗന്ധമെന്നർത്ഥം. "ഇത്ഥം ഗുണാൻ കുതുകേന സന്തതം ചിന്തയന്തൌ തൌ ഉഭൌ അന്യൂനരാഗൌ അന്യോന്യസ്യ ഹൃദി സ്ഥിതൌ അഭവതാം ഇങ്ങിനെ ഗുണങ്ങളെ കുതുകത്തോടുകൂടി സന്തതം ചിന്തിക്കുന്നവരായ ആ രണ്ടുപേരും അന്യൂനരാഗോദയത്തോടുകൂടിയവരായി ഇരുവരുടേയും ഹൃദിസ്ഥിതരായി ഭവിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. ഗുണങ്ങൾ ഓരോരുത്തരുടേയും രൂപാദിഗുണങ്ങൾ. "രൂപാണാ ഗുണസൂനൃതയുഷു-രജ്ജൂനാ സത്യാദൌ സന്ധ്യാദൌ ശൌര്യാദൌ ഭീമ ഇന്ദ്രിയ– രൂപാദാവപ്രധാനേ ച" എന്ന് ഹൈമൻ കുതുകേന കൌതുകത്തോടുകൂടി. "രമ്യവസ്തുസമാലോകേ ലോലതാ സ്യാൽ കുതൂഹലം" എന്ന സാ. ദ. പ്രമാണം ദ്രഷ്ടവ്യം. സന്തതം എല്ലാഴ്പ്പോഴും. ചിന്തിക്കുക വിചാരിക്കുക. ശ്ലോ. വ. ഇവിടെ സ്മൃത്യർത്ഥത്തിൽ, അഥവാ, ആഖ്യാനത്തിൽ. അന്യൂന

രാഗോദയം ഉടനമില്ലാത്ത അനുരാഗത്തിന്റെ ആവിർഭാവം. പൂർണ്ണാനുരാഗ മെന്നർത്ഥം. ഹൃദിസ്ഥിതർ മനസ്സിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവർ. ശ്ലോ. വ. വിചാര ത്തിന്റെ ആസ്ഥാനമായ മനസ്സിൽ സ്ഥിതിചെയ്യ എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഒരു മോരുത്തരുടേയും വിചാരം മുഴുവനും മറ്റാരെപ്പറ്റിയായിരുന്നു എന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. "തദാകൂതം തദപേക്ഷണാഞ്ചലമിളന്മന്ദാക്ഷമുദ്ധസ്മരം തദാക്ഷോജയുഗം തദാതവികസത്താരുണ്യധന്യോദയം – സാ കാന്തിർമ്മിളിതേന്ദുനീലസുഭഗാ സാ സൈരഭീ ദുർല്ലഭാ സാ സാ സൈത്യഭവത്തദീയഹൃദയം കൈവൽകന്യാമയം" എന്ന ഭാരതം പ്രബന്ധത്തിലെ ശ്ലോകം ഇവിടെ പ്രതിഫലിച്ചുകാണുന്നില്ലേ എന്ന് സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകം ചിത്താസംഗം എന്ന ദ്വിതീയസ്മരദശയെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. 'ആസംഗം' എന്നതിൽ 'ആ' എന്ന് ശക്ത്യർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയാൽ സവ്വ്യാപ്തമായ ചിന്ത ഈ ദശയുടെ ലക്ഷണമാണെന്നുള്ളത് ഇവിടത്തെ അവസ്ഥാവർണ്ണനംകൊണ്ട് സാധിച്ചിരിക്കുന്നു.

എനിയത്തെ ശ്ലോകങ്ങളും അനന്തരദശകളെ യഥാക്രമം വർണ്ണിക്കുന്നു.

൨൨. "അഭിനവപ്രേമാഭിരാമം ജനം ഹൃദന്തരാൽ ആദായ ഇവ സംകല്പൈഃ ഹൃദയേ പുരതോ നിധായ ചിന്താന്തരം നിർദ്ധൂയ അഭ്യസ്യന്നി മനോരഥശതാനി മുഹുഃ അപൂരയന്തേ അഥഃ ഉരസേ മുദാ മന്ദംമന്ദം ആനന്ദവാരാകരേ മമജ്ജതുഃ അഭിനവപ്രേമാഭിരാമമായിരിക്കുന്ന ജനത്തെ ഹൃദന്തരത്തിൽ നിന്ന് ആദാനം ചെയ്തിട്ടെന്നപോലെ സംകല്പങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഹൃദയത്തിൽ പുരോഭാഗത്തിങ്കൽ നിധാനംചെയ്തിട്ട് ചിന്താന്തരത്തെ നിർദ്ധൂനനംചെയ്തിട്ട് അഭ്യസ്യങ്ങളായ മനോരഥശതങ്ങളെ മുഹുഃ കൂടി അപൂരയന്മാരായിട്ട് അനന്തരം ഇരുവരും മന്ദംമന്ദം ആനന്ദവാരാകരത്തിൽ മജ്ജനംചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. അഭിനവപ്രേമാഭിരാമം അഭിനവപ്രേമം ഹേതുവായിട്ട് അഭിരാമമായിരിക്കുന്ന. അഭിനവം പുതിയത്. ശ്ലോ. ന്യ. പ്രേമം സ്നേഹം. അനുരാഗമെന്നർത്ഥം. "പ്രേമാ നാ പ്രിയതാ ഹാർദ്ദം പ്രേമ സ്നേഹോ" എന്നമരം അഭിരാമം മനോജ്ഞം. "അഭിരമന്തേ അത്ര ഇത്യഭിരാമം മനോഹരം" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. ജനം ആത്മം. പ്രകൃതം ഇതുവക്കും പറഞ്ഞതാകയാൽ 'ജനം' എന്ന സാധാരണപദം ഉപയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു ഹൃദന്തരം ഹൃത്തിന്റെ അന്തരം. ഹൃൽ മനസ്സ്. ശ്ലോ. വ അന്തരം മധ്യം. ശ്ലോ. വ മനസ്സിന്റെ അകത്ത്

നിന്നെന്നത്ഥം. "പ്രവിഃവശ കേശവനികേതനാന്തരം" എന്ന് കുചേലവൃത്തം പ്രബന്ധം. ആദാനംചെയ്യുക എടുക്കുക. സംകല്പം മനസ്സിന്റെ വ്യാപാരം. "സംകല്പോ മാനസീ ക്രിയാ" എന്ന് വൈജയന്തീ. ധ്യാനമെന്നത്ഥം. ഹൃദയം മനസ്സ്. പുരാഭാഗം മുമ്പ്. നിധാനംചെയ്യുക വെക്കുക. ചിന്താന്തരം അന്യചിന്ത നിർദ്ധ്യാനാചെയ്യുക അകറ്റുക. മറ്റു വിചാരമൊന്നും ഇല്ലാതെ എന്നത്ഥം. 'നിർ' ശക്തിയിൽ അഭ്യസ്തം അഭ്യസിച്ചിട്ടുള്ളത്. മനോരഥ ശതങ്ങൾ മനോരഥങ്ങളുടെ ശതങ്ങൾ. മനോരഥം ആഗ്രഹം. ഗ. ക. ശതാന്തം. അവധിയറ്റ ആഗ്രഹങ്ങളെന്നത്ഥം. മുദ് പ്രീതി. അഥവാ സുഖം. "മൽ പ്രീതി പ്രമദാ ഹർഷപ്രമോദാമോദസംമദാഃ–സ്യാദാനന്ദഥരാനന്ദഃ ശർമ്മശാതസുഖാനി ച" എന്നമരം. മുഹുഃ പിന്നെയും പിന്നെയും. "മുഹുർഭൃയഃ പുനഃ ശശ്വദഭീക്ഷ്ണമസകൃൽ" എന്നമരം. ആപൂരയന്തെയ നല്ലവണ്ണം നിറവേറുന്നവരായിട്ട്. സാധിച്ചിട്ടെന്നത്ഥം. 'ആ' ശക്തിയിൽ. ശ്ലോ. ൈ. 'മനോരഥശത'ങ്ങളെന്നും 'മുദാ' എന്നും പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് അഭ്യാസങ്ങൾ വൈവിധ്യവും അവധാനപരതവും ഹേതുവായിട്ട് ആവർത്തനത്തിലും ആനന്ദപ്രദങ്ങളായിരുന്നു എന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. മന്ദംമന്ദം സാവധാനത്തിൽ. അനുഭവരസത്തോടുകൂടി എന്നത്ഥം വ്യാപ്തിസൂചകമായ വീപ്സയിൽ ദ്വിഭാവം. ആനന്ദവാരാകരം ആനന്ദമാകുന്ന വാരാകരം. എന്ന് രൂപകം. ശ്ലോ. ക. ആനന്ദം സുഖം. വാരാകരം ജലനിധി. സമുദ്രമെന്നത്ഥം. "ആപഃ സ്ത്രീ ഭ്രമ്നി വാർവ്വാരി സലിലം കമലം ജലം" എന്നമരം. "ആകരോ നികരോ ഖനൌ" എന്ന് മേദിനീ. മജ്ജനംചെയ്യുക മുഴുകുക.

മനസ്സിൽ ലീനമായി അവ്യക്തമായി കിടന്നിരുന്ന വിഷയത്തെ മനസ്സിൽതന്നെയാണെങ്കിലും സങ്കല്പമാത്രത്തിന പ്രത്യക്ഷമെന്നപോലെ ധ്യാനപഥത്തിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ചതുകൊണ്ട് 'ഹൃദന്തരാഭോഭായ ഹൃദായ പുരതോ നിധായ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ശാസ്ത്രത്തിൽനിന്നും ഗുരുമുഖത്തിൽനിന്നും ലഭിച്ചിട്ടുള്ള വിദ്യയെ സചേമധ്യയുക്തിപൂർവ്വം പോഷിപ്പിച്ച് വിചിത്രമായി പ്രയോഗിക്കേണമെന്നുള്ള നിർവ്വചനമനുസരിച്ച് വാത്സ്യായനാദികളിൽനിന്ന് ഗ്രഹിച്ചിട്ടുള്ള ജ്ഞാനത്തെ മനസാ പരിചിന്തിച്ച് പ്രപഞ്ചനം ചെയ്യുവാൻ സന്ദർഭമുള്ളതുകൊണ്ടാണ് അഭ്യസ്തങ്ങളായ മനോരഥശതങ്ങളെ എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഈ വിഷയത്തിൽ കന്യകമാക്ക് വിധിച്ചിട്ടുള്ള പരിജ്ഞാനത്തേയും പരിശീലനത്തേയും പറ്റി ശ്ലോ. ക്ഷ. ദ്രഷ്ടവ്യം. "ബാലായാഃ നവസംഗമേ ചതുരതം

വീക്ഷ്യാന്യഥാശങ്കിനോ ഭർത്തുശ്ചിത്തമവേക്ഷ്യ സാ തു ചതുരാ തൽപാശ്ചകൃ
ഡ്യേലിഖൽ രൂപം മത്തമതംഗജം തടുപരി, ക്രോഡൽ ചതന്തം ശിശും സിംഹിക
ഭ്വിനിർഗ്ഗതാദ്ധ്വവപുഷം ദൃഷ്ടാ സ തുഷ്ടാവേൽ നവോഡ്യായായ കാന്തയുടെ
സുരതചാതുര്യം കണ്ട് അന്യപുരുഷസംഗമത്തെ ശങ്കിക്കുന്ന നായകന്റെ ഭാവം
കണ്ടറിഞ്ഞ് സമർത്ഥയായ ആ ബാല അടുത്ത് ചുമരിന്മൽ മദിച്ച ഒരാനയുടേ
യും അതിനെതിരായി ഒരു സിംഹിയുടെ വയറിൽനിന്ന് പകുതിമാത്രം പുറത്തു
വന്നിട്ടുള്ളതും എന്നാലും ആനയെ കണ്ട് കോപിച്ച് മുമ്പോട്ട് ചാടുന്നതും ആയ
ഒരു സിംഹക്കുട്ടിയുടേയും ചിത്രം വരച്ചു. ബുദ്ധിമാനായ വരൻ ഇതുകണ്ട് സിംഹ
ത്തിന് മദഭഗ്നശത്രുത്വംപോലെ ഉത്തമസ്ത്രീകൾക്ക് സുരതചാതുര്യവും ജന്മസിദ്ധ
മാണെന്ന് ഗ്രഹിച്ച് സന്തുഷ്ടനാവുകയും ചെയ്തു" എന്ന കഥ ഇവിടെ സ്മര
ണീയമാണ്. 'ആദായ ഇവ' എന്ന് ശ്ലേഷോപമാ. ശ്ലോ ൪. സംകല്പമെന്ന
തൃതീയശ്ലോ.

൨൩. "സമയേ സമയേ സമേഷ്യ അഹം സംകല്പസംഗമസുഖാനുഭവ
സ്യ ഭംഗം ന കരോമി ഇതി ഞാനം സംചിന്ത്യ സദയം തൌ വിഹായ നിപുണാ
സഖീ ഇവ നിദ്രാ സകാശാൽ ജഗാമ ഓരോ സമയത്ത് അടുത്ത് ചെന്ന് ഞാൻ
സംകല്പസംഗമസുഖാനുഭവത്തിന്റെ ഭംഗത്തെ ചെയ്യുന്നില്ല എന്നിങ്ങിനെ സം
ചിന്തനം ചെയ്തിട്ടാ എന്ന് തോന്നുമാറ് സദയം അവരെ വിട്ട് നിപുണയായ സ
ഖിയെപ്പോലെ നിദ്ര അവരുടെ സകാശത്തിൽനിന്ന് പോയി" എന്നന്വയക്രമം.
സംകല്പസംഗമസുഖം സംകല്പത്തിലുള്ള സംഗമം നിമിത്തമുള്ള സുഖം
സംകല്പം ധ്യാനം. ശ്ലോ. ൨൨. സംഗമം സംയോഗം. 'ധ്യാനാവധാനക്ഷ
ണപ്രാപ്തിപ്രാണസമാസമാഗമരസോല്ലാസ'മെന്നത്രം. ഭംഗം ഭേദനം മുടക്ക
മെന്നത്രം. സംചിന്തനംചെയ്യുക നല്ലവണ്ണം ആലോചിക്കുക. ആലോ
ചിച്ചുറക്കുക എന്നത്രം. 'ഞാനം' തക്കത്തിങ്കൽ. "ഞാനം തക്കേത്രനിശ്ചയേ" എ
ന്നമരം. അത്രനിശ്ചയമെന്നും അവാം. സദയം ദയയോടുകൂടി. ദംപതിക
ളോടുള്ള ദാക്ഷിണ്യം ഹേതുവായിട്ടെന്നത്രം. നിദ്രാ ഉറക്കം. നിപുണാ സമ
ർത്ഥാ. ലോകജ്ഞാനപടു എന്നത്രം. സഖീ ഇവ തോഴി എന്നപോലെ. ശ്ലേ
ഷോപമാ. തൌ അവരെ രണ്ടാളേയും. ദമയന്തീനളന്മാരെ. സകാശാൽ
അടുത്തുനിന്ന്. സമീപത്തുകൂടി നിന്നില്ല. ഇരുവർക്കും ഉറക്കത്തിന്റെ ഭംഗ
കൂടി ഉണ്ടായില്ലെന്ന് സാരം. ജഗാമ പോയി. അന്തരക്തരായവരുടെ
സൈരവ്യാപാരത്തിന്ന് പ്രതിബന്ധമായിനിന്ന് വൈരസ്യം വരുത്താതെ പല
രെ ഒഴിഞ്ഞുമാറുന്നത് ബുദ്ധിയും ദാക്ഷിണ്യവുമുള്ള ഇഷ്ടജനങ്ങൾ ചെയ്യേണ്ട

ഒരൊചിത്യമാണല്ലോ. ഇവിടെ ഇരുവരുടേയും സംകല്പസമാഗമത്തിന്ന് പ്രതിബന്ധമായി നില്ക്കാതെ നിദ്ര നിപുണസഖിയേപ്പോലെ ആചരിച്ച എന്നർത്ഥം. നിദ്രാച്ഛേദമെന്ന ചതുർത്ഥലാ ത-ഭ-ജ-ജ എന്നീ ഗണങ്ങളും രണ്ട് ഗുരുക്കളും വന്നിരിക്കയാൽ വൃത്തം വസന്തതിലകം. "ഉക്തം വസന്തതിലകം തഭ ജാജഗൈഃ" എന്ന് ലക്ഷണം.

പദ. "നയനേഷ്ടസഖീം വിഹായ പ്രയാന്തീം തം നിദ്രം ബാഷ്പാംബു അനുസസാര തത്ര ന ചിത്രം. നിജം നിവാസം അപഹായ വലയാനി അപി ബാഹുമൂലാൽ നിർഗ്ഗതാനി യൽ ഏതൽ തു ചിത്രം നയനങ്ങളാകുന്ന ഇഷ്ടസഖിയെ വിട്ട് പ്രയാണംചെയ്യുന്ന ആ നിദ്രയെ ബാഷ്പാംബു അനുസരിച്ചു. അതിൽ ആശ്ചര്യമില്ല. തന്റെ നിവാസത്തെ വിട്ട് വലയങ്ങളും ബാഹുമൂലത്തിൽനിന്ന് നിർഗ്ഗതങ്ങളായി എന്നത് യാതൊന്നോ അതാകട്ടെ ആശ്ചര്യകരമായിരിക്കുന്നു" എന്നന്വയക്രമം. നയനങ്ങളെ നിദ്രയുടെ ഇഷ്ടസഖിയായി കല്പിക്കുന്നതിന്റെ ഔചിത്യം സ്പഷ്ടം. പ്രയാണംചെയ്യുക സഞ്ചരിക്കുക. "നിദ്രാ ജഗാമ നിപുണേവ സഖീ" എന്ന പൂർവ്വശ്ലോകം ദ്രഷ്ടവ്യം. ബാഷ്പാംബു അശ്രുജലം. കണ്ണുനീരെന്നർത്ഥം. "ബാഷ്പമൂഷ്മാശ്രു" എന്നമരം. സന്താപാശ്രുക്കൾക്ക് ഉഷ്ണവും ലവണവും ഹർഷാശ്രുക്കൾക്ക് ശീതളവും ശുദ്ധവും ആണെന്ന് പ്രസിദ്ധിയുള്ളതുകൊണ്ട് ഇവിടെ ഉഷ്മളതപം ധ്വനിക്കുന്ന 'ബാഷ്പ'പദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. "ഇദമശിശിരൈരന്തസ്താപാദ്വിവർണ്ണമണീകൃതം നിശി നിശി ഭുജന്യസ്താപാംഗപ്രസംരിഭിരശ്രുഭിഃ—അനഭിലുളിതഗ്രീഷ്മാതാംകം മൃഗാങ്കമണിബന്ധനാൽ കനകവലയം സ്രസ്തം സ്രസ്തം മയാ പ്രതിസാര്യതേ" എന്ന് ദുഷ്യന്തന്റെ വിരഹാവസ്ഥയെ ശാകുന്തളത്തിലും "അഥാജിഷ്ണുരുഹമ്മൂർദ്ധ്നി ശീതൈരന്തർനയനവാരിഭിഃ സ്നാപയാമാസ തനയം" എന്ന് തപസ്സുകഴിഞ്ഞ് മടങ്ങിവരുന്ന ധ്രുവനെ എതിരേല്ക്കുന്ന ഉത്താനപാദനെ ഉദ്ദേശിച്ച് ഭാഗവതത്തിലും വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നത് കാണുക. അനുസരിക്കുക പിന്നാലെ പോവുക. നിവാസം ഭവനം. വാസസ്ഥാനമെന്നർത്ഥം. "ഗൃഹം ശേഷോഭവസിത" എന്ന് തുടങ്ങി "ശരണം ധാമ സംസ്ത്യായോ നിവാസാവാസഗർഷ്യയോഃ" എന്ന ഗൃഹപര്യായങ്ങളിൽ അമരം വലയം കടകം. വള എന്നർത്ഥം. "കടകം വലയേ" എന്നമരം. ഇവിടെ വലയത്തിന്റെ നിവാസം ബാഹുമൂലമാകയാൽ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് തോൾവളയാണെന്ന് സ്പഷ്ടം. ബാഹുമൂലം കക്ഷപ്രദേശം. "ബാഹുമൂലേ ഉഭേ കക്ഷേ" എന്നമരം. നിർഗ്ഗതങ്ങൾ നിർഗ്മിച്ചവ. നിർഗ്മിക്കുക കേവലം വിട്ടുപോരുക. "നിർനിശ്ലേഷനിഷേധയോഃ" എന്ന് വിശ്വം. ഇവിടെ നിശ്ലേഷാർത്ഥത്തിൽ. ഉപരിപ്പോന്നു

എന്നത്രം. ഉറക്കം കണ്ണുകളെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞതോടുകൂടി കണ്ണുനീരും പുറപ്പെട്ടു. ഉറക്കമില്ലാതെ കിടക്കുമ്പോഴെല്ലാം കണ്ണുനീർ വാർത്തുകൊണ്ടിരുന്നു എന്നത്രം. അതുമായി നിദ്ര ഇഷ്ടസഖിയായ കണ്ണിനെ വിട്ടുപോയി. ഉടനെ അശ്രുവും നിദ്രയെ പിന്തുടർന്ന് കണ്ണിൽനിന്ന് പുറത്തേക്ക് പുറപ്പെട്ടു. ഇതിൽ വലിയ ആശ്ചര്യമില്ല. എന്തെന്നാൽ നിദ്രയും ബാഷ്പാംബുവും കണ്ണിൽ പെരുമാറാമുള്ളവരാകയാൽ അവർതമ്മിൽ സഖ്യത്തിന്നിടയുണ്ട്. നിദ്ര നയനങ്ങളെ വിട്ടുവാനുള്ള കാരണം തന്നെ ആദരിക്കാത്തതിനാലോ താൻ സംകല്പസംഗമസുഖത്തിന്ന് പ്രതിബന്ധമായി തീർന്നെങ്കിലോ എന്ന് ശങ്കിച്ചിട്ടോ ആയിരിക്കും. ബാഷ്പാംബുവിന്ന് ഈ വിധം കാരണമൊന്നും ഇല്ലെങ്കിലും അനന്തഭാവംകൊണ്ടോ കേവലം അനുകരണബുദ്ധികൊണ്ടോ ഒരുപക്ഷം സഹായമായി കാരണമൊന്നും ഇല്ലെങ്കിലും കൂട്ടുകാരനെ ചിലപ്പോൾ പിന്തുടർന്നു എന്നു വരാം. ബാഷ്പാംബുവിന്റെ പ്രവർത്തിക്ക് ഇങ്ങിനെ വല്ല യുക്തിയും കല്പിക്കാം. എന്നാൽ യാതൊരു കാരണവുംകൂടാതെ സ്വസ്ഥാനത്തെ കേവലം ത്യജിച്ച് പുറപ്പെട്ട വളകളുടെ പ്രവർത്തിക്ക് യാതൊരു യുക്തിയും ന്യായവും കാണാനില്ലാത്തതുകൊണ്ട് അത് ആശ്ചര്യകരമായിരിക്കുന്നു എന്ന് സാരം.

ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പൂർവ്വാർദ്ധത്തെ അർത്ഥത്തിൽ "തൈ" എന്നുണ്ടാക്കി "തൈ വിഹായ പ്രയാന്തീം നയനേഷ്ടസഖീം താം നിദ്രാം ബാഷ്പാംബു അനുസസാര അവരെ രണ്ടാളേയും വിട്ടുപോകുന്ന നയനങ്ങളുടെ ഇഷ്ടസഖിയായ ആ നിദ്രയെ ബാഷ്പാംബു അനുസരിച്ചു" എന്നും അന്വയിക്കാം. അശ്രുക്കളും നയനങ്ങളിൽനിന്ന് പുറത്തേക്ക് പുറപ്പെട്ടു എന്നത്രം. അഥവാ, "പ്രയാന്തീം താം നിദ്രാം വിഹായ ബാഷ്പാംബു നയനേഷ്ടസഖീം അനുസസാര പോകുന്ന ആ നിദ്രയെ വിട്ടിട്ട് ബാഷ്പാംബു നയനങ്ങളാകുന്ന ഇഷ്ടസഖിയെ അനുസരിച്ചു" എന്നുമാം. നയനവിലാസങ്ങളിലെല്ലാം കണ്ണുനീരുണ്ടായിരുന്നു എന്നത്രം. എന്നാൽ അർത്ഥത്തിന്ന് അല്പിഷ്ടതയും പൂർവ്വശ്ലോകവുമായി അധികം യോജിപ്പും കിട്ടുന്നത് ആദ്യത്തെ അന്വയത്തിനാകയാൽ അത് കൂടുതൽ സ്വീകാര്യമായി തോന്നുന്നു. 'നയനങ്ങളാകുന്ന ഇഷ്ടസഖി' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിൽ ലിംഗപ്രൌഢത്തംപോരെന്ന് ആ അന്വയത്തിന്നുള്ള ആക്ഷേപം "ഏകോഹി ദോഷോഗുണ സംനിപാതേ നിമജ്ജതേന്ദോഃ കിരണേഷ്വിവാങ്കഃ" എന്ന ന്യായേന അവഗണിക്കാവുന്നതാണ്.

ഇവിടെ പൂർവ്വാർദ്ധംകൊണ്ട് നിദ്രച്ഛേദത്തോട് ചേർന്നിരിക്കുന്ന വിലാപത്തേയും വലയങ്ങൾക്ക് സ്ഥാനഭ്രംശം വരുവാനുള്ള കാരണം കാമാതുരതപംനിമിത്തമുള്ള കാശ്യമാകയാൽ ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ട് 'കൃശതാ' എന്ന പഞ്ചമാവസ്ഥയേയും വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

൨൭. ഇത്ഥം ഇങ്ങിനെ. മേൽ വണ്ണിച്ചവിധത്തിലെന്നത്ഥം. അവനീകാന്തൻ രാജാവ്. ആതംകശാന്ത്യൈ ആതംകത്തിന്റെ ശാന്തിക്കായിട്ട്. ആതംകം വ്യസനം. "ആതംകോ രോഗസന്താപശങ്കാസു മൂരജധനൈ" എന്ന് മേദിനി. ശാന്തി ശമനം. "ശാന്തിഃ പ്രകൃതേ ബാല്യ ദീപശാന്തിം മധ്യാഹ്നപായസഹ്രൈജ്ജരാഗ്നിശാന്തിം – തൃത്യ ബാലവനിതാ മദനാഗ്നിശാന്തിം കാലക്രമേണ പരമേശ്വരശക്തിശാന്തിം" എന്ന് തോലൻ (?). ഉദ്ദൽപരിമളലളിതേ പുത്തൻപൂങ്കാവിൽ ഉദ്ദത്തായിരിക്കുന്ന പരിമളംകൊണ്ട് ലളിതമായിരിക്കുന്ന പുത്തൻപൂങ്കാവിൽ. ഉദ്ദത്ത് ഉദിച്ചിയങ്ങുന്നത്. പൊങ്ങിപ്പുറപ്പെടുന്നതെന്നത്ഥം. പരിമളം സുഗന്ധം. ഗ. ഫ. ലളിതം ശോഭനം. മനോഹരമെന്നത്ഥം. ശ്ലോ. ഫർ. പുത്തൻ വാട്ടമില്ലാതെ നിത്യവും അഭിനവമായിരിക്കുന്നത്. പൂങ്കാവ് കുസുമവാടി. പൂന്തോട്ടമെന്നത്ഥം. താപശാന്തിക്കായി താപോദ്ദീപകമായ ഉപായത്തെ സ്വീകരിക്കുന്ന മഹാരാജാവിന്റെ സാഹസത്തിലുള്ള ഖേദത്തിൽ 'ഹന്ത'. അഥവാ ധീമാനായ രാജാവിന്ന് വന്നുകൂടീട്ടുള്ള വിവേകത്തൂന്യതയുടെ ആധിക്യത്തിലുള്ള ആശ്ചര്യത്തിൽ. ശ്ലോ. ഫന്യ. മെത്തീടും വർദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളതായ. താപശാന്ത്യൈ ഉഷ്ണശമനത്തിന്നായി. തരണികിരണജാലോഷ്മളേ ഗ്രീഷ്മകാലേ തരണിയുടെ കിരണജാലങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഉഷ്ണളമായിരിക്കുന്ന ഗ്രീഷ്മകാലത്തിൽ. തരണി സൂര്യൻ. "ദ്യുമണിസ്തരണിർമ്മിത്രശ്ചിത്രഭാനുർവ്വിരോചനഃ" എന്നമരം "നൈസ്തരണിസ്തരിഃ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം തരണി എന്നതിന്ന് തോണി എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. ഭക്തന്മാരെ സംസാരസമുദ്രത്തിന്റെ അക്കരക്ക് കടത്തുന്നതിന്ന് തോണിപോലെ വർത്തിക്കുന്നത് എന്ന് സൂര്യപക്ഷത്തിൽ തരണിശബ്ദത്തിന്ന് അനുചിതമാകുന്നു എന്ന് പാരമേശ്വരീ. ഗായത്രി മുതലായ സൂര്യജപമന്ത്രത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യം പ്രസിദ്ധം. കിരണജാലം രശ്മിയുടെ കൂട്ടം. പൊരിയുന്ന വെയിലെന്നർത്ഥം. "കിരണോസ്രമയൂഖംത്തുഗഭസ്തിഹ്രിണിപ്രുഷ്ടയഃ-ഭാനോഃ കരോ മരീചിഃ" എന്നമരം. "ജാലം വൃന്ദശവാക്ഷയോഃ" എന്ന് മേദിനി. ഉഷ്മളം ഉഷ്മാവോടുകൂടിയത്. ഉഷ്മാവ് ഉഷ്ണം. "ഉഷ്മാതപനിദാഘയോഃ" എന്ന് ഭോപാലിതൻ. ഗ്രീഷ്മകാലം വേനൽക്കാലം. "ഗ്രീഷ്മ ഉഷ്മകഃ– നിദാഘ ഉഷ്ണോപഗമ ഉഷ്ണ ഉഷ്മാഗമസ്തപഃ" എന്നമരം. മാഘഫാൽഗുനാദി പന്ത്രണ്ട് മാസങ്ങളിൽ ഇരണ്ടുകൂടി ശിശിരശ വസന്തശ ഗ്രീഷ്മോ വർഷാഃ ശരദ്ധിമഃ എന്നിങ്ങിനെ ഒരു സംവത്സരത്തിൽ ആറ് ഋതുക്കളുണ്ട്. "ദ്വൌ ദ്വൌ മാഘാദിമാസൌ സ്യാദ്ഋതുഃ" എന്നമരം. വഹ്നിമദ്ധ്യേ തീയിന്റെ നടുവിൽ. സഹസാ അതർക്കിതമായി ഒട്ടും വിചാരിക്കാതെ പെട്ടന്ന് എന്നർത്ഥം. "അതർക്കിതേതു സഹസാ" എ

ന്നമരം. "സഹസാ വിദധീത ന ക്രിയാമവിവേകഃ പരമാപദാം പദം" എന്ന് കിരാ. ൧, ൩൦. രാജാവിന്റെ സാഹസം നിമിത്തം ഉണ്ടാവാൻ പോകുന്ന വിപരീതാനുഭവത്തിന്റെ തീക്ഷ്ണതയെ ഓർത്ത് കവി 'ശിവശിവ' എന്ന് പരിതപിക്കുന്നു.

കാമാർത്തനായ രാജാവിന്റെ ഉപവനഗമനാരംഭത്തിനും നിഗൂഹ്യതാപരതുരന്റെ വഹ്നിമദ്ധ്യപ്രവേശോദ്യമത്തിനും തമ്മിൽ സാദൃശ്യം കല്പിച്ചിരിക്കയാൽ ഉപമാലംകാരം.

൨൯. അസൌ ഇദ്ദേഹം. വിഭാതേ പ്രഭാതത്തിങ്കൽ. "പ്രത്യൂഷോഹർമുഖം കാല്യമുഷഃ പ്രത്യൂഷസീ അപി വ്യൂഷ്ടം വിഭാതം....ഗോസർഗ്ഗഃ....പ്രഭാതം ച" എന്നമരം. വിബുധാച്ചനാദ്യം വിബുധാച്ചന മുതലായത്. വിബുധാച്ചന ദേവാരാധനം. ഋതവാരമെന്നത്ഥം. "അമരാഃ നിർജ്ജരാ ദേവാസ്ത്രിദശാ വിബുധാഃ സുരാഃ" എന്നും "പൂജാ നമസ്യോപചിതിഃ സപര്യാർച്ചാർഹണാഃ" എന്നും അമരം. ഹരിഹരാദികം ദേവന്മാരിൽ പെട്ടവരാകയാൽ ശേഷപൂജ എന്നത്ഥം. ഗ. ക്ര. 'ആദി'ശബ്ദം മറ്റുള്ള നിത്യകർമ്മങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു. വിമനാ ഇവ വിമനസ്സ് എന്നപോലെ. വിമനസ്സ് വിശേഷമായ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. അശേഷവും ശുഭയില്ലാതെ എന്നത്ഥം അഥവാ ദുഃഖിതചിത്തനായിട്ട്. "ദുർമ്മനാ വിമനാ അന്തർമ്മനാഃ" എന്നമരം. മനസ്സ് ചെയ്യുന്നപ്രവൃത്തിയിലല്ലെന്ന് തോന്നുന്ന വിധത്തിലെന്നോ മനസ്സിലെ വിഷാദംനിമിത്തം ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നതുതന്നെ നീരസകരമാകയാൽ മറ്റുള്ളവരെ കാണിക്കാനായി അത് ചെയ്യേണ്ടിവരുന്നതിൽ 'അസംവൃത'യോടുകൂടി എന്നോ അത്ഥം. കിഞ്ചിൽ ഭുക്ത്വാ കുറച്ചെന്തോ കഴിച്ചിട്ട്. നിദ്രാപദേശേന നിദ്ര എന്നുള്ള അപദേശംകൊണ്ട്. നിദ്ര ഉറക്കം. അപദേശം വ്യാജം. "വ്യാജോപദേശോ ലക്ഷ്യം ച" എന്നമരം. ഉറങ്ങുവാൻ പോകയാണെന്ന് നടിച്ച് എന്നത്ഥം. ഭൃത്യാൻ പരിചാരകന്മാരെ. വിസൃജ്യ വിട്ടിട്ട്. പറഞ്ഞയച്ചിട്ടെന്നത്ഥം. ഏകഃ ഒറ്റക്ക്. ഗൂഢം രഹസ്യമായി. അതും അറിയാതെ എന്നത്ഥം. രാജാവിന്റെ അസമയത്തുള്ള ഉദ്യാനഗമനം അന്യന്മാർ അറിഞ്ഞാൽ അനാവശ്യമായ അന്വേഷണങ്ങൾക്കും സംസാരങ്ങൾക്കും ഇടയാകുന്നതാണല്ലോ. ഉദ്യാനം പൂന്തോട്ടം. അധ്യഗമത പ്രാപിച്ചു. ഗമൃക് എന്ന് ക്രിയാ. "ഗമൃക് ഗതൌ" എന്ന് ധാതു. "അന്വേതും സ സമിൽകുശാൻ വനമൂദ്യോത്സാഹമാഗമൃകത" എന്ന് അജാമിളമോക്ഷം പ്രബന്ധം. "പരിശ്രമാദംഭസ്യയംഃ പാസ്യന്നമരതടിനിമാഗമൃകത" എന്ന് ഭാരതം പ്രബന്ധം.

അന്തസ്ഥാപം എത്രതന്നെ ഉണ്ടായിരുന്നാലും അന്യജനസമക്ഷം അത് കാണിക്കയോ തന്നിമിത്തം സ്വധർമ്മഭംഗം വരുത്തുകയോ ചെയ്യുന്നത് ധീമാനായ രാജാവിന്ന് യോഗ്യമല്ലെന്ന് "വിബുധേച്ഛാദ്യം" എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. 'ആദി'ശബ്ദം സഭാപ്രവേശം, കായ്യവിചാരം മുതലായതിനെ കുറിക്കുന്നു. കേവലം സ്വാർത്ഥപരമായ സുഖഭോഗങ്ങളിലാകട്ടെ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ചിത്തവൃത്തി പ്രസരിക്കുമെന്ന് 'വിമനാ ഇവ ഭുക്തവാ' എന്നതുകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ സ്വഭാവഗാംഭീര്യം ഹേതുവായി ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചിരുന്നുവെങ്കിലും യഥാർത്ഥത്തിൽ ഒന്നിലും മനസ്സ് നിന്നിരുന്നില്ലെന്ന് 'ഏകഃ' 'ഗൂഢം' ഇത്യാദികൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഈ രണ്ട് ശ്ലോകങ്ങളും അന്യവിഷയങ്ങളിൽ വിരക്തി എന്നർത്ഥമായ 'വിഷയനിവൃത്തി' എന്ന ആറാമത്തെ ദശയെ വർണ്ണിക്കുന്നു. ത-ത-ജ എന്ന ഗണങ്ങളും രണ്ട് ഗുരുക്കളും വന്നിരിക്കയാൽ ഇന്ദ്രവജ്രാവൃത്തം. "സ്യാദിന്ദ്രവജ്രാ യദി തൗ ജ ഗൗ ഗഃ" എന്ന് ലക്ഷണം.

൨൬. താം ആലോലനേത്രാം ഏവ ആ ചപലാക്ഷിയെത്തന്നെ. ഇഷ്ടസ്ത്രീയിൽ 'ആ'. ശ്ലോ. ൬. അന്തരാത്മനി മനസ്സിൽ. "പ്രായഃ സർവ്വോ ഭവതി കരുണാവൃത്തിരാർദ്രാന്തരാത്മാ" എന്ന് ഉ. മേ. ന൦. "ആർദ്രാന്തരാത്മാ മൃദുഹൃദയഃ" എന്ന് വ്യാഖ്യാനം. "ആത്മാ കളേബരേ യത്നേ സ്വഭാവേ പരമാത്മനി-ചിത്തേ ധൃതൗ ച ബുദ്ധൗ ച" എന്ന ധരണീപ്രമാണപ്രകാരം 'ആത്മാ' എന്നതുകൊണ്ടുതന്നെ മനസ്സെന്ന് അർത്ഥം കിട്ടുമെങ്കിലും 'അന്തരാത്മാ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഭയങ്കരീവിഷയം മനസ്സിൽ അഗാധമായി പ്രവേശിച്ചിരുന്നു എന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. അഥവാ, ദുഃഖിതമായ മനസ്സിൽ. "ദുർമ്മനാ വിമനാ അന്തർമ്മനാ" എന്നമരം. അനുസമയം എല്ലായ്പോഴും. 'അനു' വീപ്സയിൽ. ശ്ലോ. ൭. ചിന്തയൻ വിചാരിച്ചിട്ട്. ആമൂലാഗ്രം കടതൊട്ട് അറ്റം വരെ. അടിതൊട്ട് മുടിയോളമെന്നർത്ഥം. 'ആ' അഭിവ്യാപ്തിയിൽ. ശ്ലോ. ൭ രണരണകാകം ഉൽക്കണ്ഠയെ. ഉത്സാഹമായ കാമതാപത്തെ എന്നർത്ഥം. "രണരണകവിവൃദ്ധിം ബിഭ്രദാവർത്തമാനം ജ്വലതി ഹൃദയമന്തസ്തന്മയത്വം ച ധത്തേ" എന്ന് മാലതീമാധവം ൫, ൪൫. 'രണരണകസ്യ ഉൽക്കണ്ഠായാഃ" എന്ന് വ്യാഖ്യാനം. അഥവാ, ഭയസംഭ്രമം. "അഹമപ്യതിഭീമം രണേന രണരണകേന ആത്മപുത്രസ്യേവാത്മാനം പശ്യാമി" എന്ന് ഉത്തരരാമചരിതം ൫. 'രണരണകേന ഭയസംഭ്രമേണ' എന്ന് വീരരാഘവൻ. ചെറ്റ് അല്പം പ്രശാന്തിം നേടും ശമിപ്പിക്കാനായിട്ട് ശമനം കിട്ടുമെന്നുള്ള ധാരണ

യിന്മേലെന്നർത്ഥം. ഒരു വൃക്ഷത്തിൽ അന്തർഹിതമായിരിക്കുന്ന അഗ്നി സംഘർഷണം ഹേതുവായിട്ട് ഉജ്ജ്വലിച്ച് മരം മുഴുവനും തീപ്പിടിക്കുവുന്നതുപോലെ രാജാവിന്റെ മനസ്സിൽ ലീനമായി കിടന്നിരുന്ന പ്രണയജന്യമായ ഉൽക്കണ്ഠാനിരന്തരചിന്തനം ഹേതുവായി വർദ്ധിച്ച് ബഹിരന്തർഭാഗങ്ങളെ ഒരുപോലെ ആപാദചൂഡം തപിപ്പിച്ചു എന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. "അന്തർഗതമനപത്യതാ നരേന്ദ്രം മനസി ദഹാഹ ശിഖീവ പാദപേന്ദ്രം" എന്ന് രാമായണം പ്രബന്ധം. വാമേ പ്രകോഷ്ഠേ വാമമായ പ്രകോഷ്ഠത്തിങ്കൽ വാമം ഇടത്തേത്. പ്രകോഷ്ഠം കൈമുട്ടിന്റെ താഴേയും കൈപ്പടത്തിന്റെ മേതേയും ഉള്ള പ്രദേശം. "കഫോണിസ്തു കൂർപ്പരഃ—അസ്യോപരി പ്രഗണ്ഡഃ സ്യാൽ പ്രകോഷ്ഠസ്തസ്യ ചാഭ്യധഃ" എന്നമരം. കൂർപ്പരമെന്നും കഫോണി എന്നും കൈമുട്ടിന്റെ പേർ. അതിന്റെ മുകൾഭാഗത്തിന് പ്രഗണ്ഡമെന്നും കീഴ്ഭാഗത്തിന് പ്രകോഷ്ഠമെന്നും പേരെന്നർത്ഥം. "കനകവലയഭംഗശോഭിനി കൃതപ്രകോഷ്ഠഃ" എന്ന പൂ. മേ. ൨. പരം ഒരു വലയം ബിഭ്രൽ ഒരു വളയെ മാത്രം ധരിച്ചുകൊണ്ട്. പരം കേവലം. ഗ. ക്ര. ദീർഘനിശ്വാസശാലീ നെടുവീർപ്പോടുകൂടിയവനായി. കാമീ കാമാർത്തനായ. അസൌ ഭ്രമീവലയാരിഃ ഈ ഭ്രമീന്ദ്രൻ. മഹാരാജാവെന്നർത്ഥം. നിഗൂഢം ഏറ്റവും രഹസ്യമായി. കാമചാപല്യം പുരുഷകേസരികളുടെ ഗംഭീരപ്രകൃതിയിൽനിന്ന് വിഹിതമല്ലാത്തതിനാലും ഒരു നിമിഷമെങ്കിലും അനുഭാഷകൂടാതെ കിട്ടുന്നത് രാജാക്കന്മാർക്ക് കൃച്ഛ്രസാദ്ധ്യമായതിനാലും തന്റെ സ്ഥിതിയും ഗതിയും മറ്റാരും അറിയാതിരിക്കത്തക്കവിധം വളരെ ശ്രദ്ധയായിട്ടെന്നർത്ഥം. അഥവാ, അദൃശ്യനായി. ആരും കാണാതെ എന്നർത്ഥം. "നളിനീ നിഗൂഢസലിലാ ച യത്ര സാ" എന്ന് കിരാ. ഉന്മ, ഒൻ. 'നിഗൂഢസലിലാ അദൃശ്യസലിലാ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. 'നിഃ' ശക്തിയിൽ. നിസ്സഹായഃ ഒരുമിച്ചാരുമില്ലാതെ. 'എഴുന്നെള്ളിക്കാൻ' ആരുമില്ലാതെ പരിവാരരഹിതനായി എന്നർത്ഥം. രാജാവിനെ ഈ സാഹസകൃത്യത്തിൽനിന്ന് നിവൃത്തിപ്പിക്കുവാൻ ആരും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. ഉപവനേ ആരാമത്തിൽ. കാടിന്റെ ഛായയിൽ വലിയ വൃക്ഷങ്ങളും ലതകളും നട്ടുവളർത്തീട്ടുള്ള കൃത്രിമവനത്തിന്നാണ് 'ഉപവന'മെന്നും 'ആരാമ'മെന്നും പറയുന്നത്. ഗൃഹത്തിന്നടുത്തുള്ള പൂങ്കാവിന്ന് 'നിഷ്കുട'മെന്നും അമാത്യന്മാരുടേയും വേശ്യാസ്ത്രീകളുടേയും ഭവനങ്ങളോടുചേർന്നിട്ടുള്ള ഉപവനങ്ങൾക്ക് 'വൃക്ഷവാടികാ' എന്നും രാജാക്കന്മാർ വ്യായാമവിനോദാദികൾക്കായി ഉപയോഗിക്കുന്ന സാധാരണ വനത്തിന്ന് 'ഉദ്യാന'മെന്നും ഇതുതന്നെ അന്തഃപുരികാസ്ത്രീകളുടെ ഉപയോഗത്തിന്ന് പ്രത്യേകമായി നിശ്ചയിച്ചാൽ അതിന്ന് 'പ്രമദവന'മെന്നും ഇങ്ങിനെ കേളീവനങ്ങൾക്ക് വെവ്വേറെ പേര് കല്പിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "ഗൃഹാരാമാസ്തു നിഷ്കുടഃ—ആരാമസ്യാദുപവനം കൃത്രിമം വനമേവ യൽ— അമാത്യഗണികാഗേഹോപവനേ

വൃക്ഷവാടികാ- പുമാനാക്രീഡ ഉദ്യാനം രാജ്ഞഃ സാധാരണം വനം സ്യാദേതദേവ പ്രമദവനമന്തഃപുരോചിതം" എന്നമരം. ഈ വിധം വനഭേദങ്ങളും പാശ്ചാത്യരാജ്യങ്ങളിലും പാശ്ചാത്യരീതിയെ അനുകരിക്കുന്ന പ്രദേശങ്ങളിലും ഇന്ന് പ്രചുരമാണെന്നും അധോഗതിയെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള ഇതരപ്രദേശങ്ങളിൽ അതേവിധം ദുർല്ലഭമാണെന്നും പ്രസിദ്ധം. ആരാമം, ഉദ്യാനം, ഉപവനം മുതലായതിനെ പര്യായങ്ങളായും സാധാരണ ഉപയോഗിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "പുര ഏവോപവനേ സമാപിതഃ" എന്ന് രഘു. ക്രമ, നൈ. 'ഉപവനേ ഉദ്യാനേ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ വ്യാചരൽ സഞ്ചരിച്ചു. 'വി' എന്ന ഉപസർഗ്ഗംകൊണ്ട് വിവേകശൂന്യനായി ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു എന്ന് സിദ്ധമാകുന്നു. 'കാമീ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് കാമാന്ധനായ രാജാവിന്റെ പ്രകൃതികൃപണത്വം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. അന്യഥാ "പന്നഗഭീതനു വന്മീകാവസക്രിയപോലെ"യുള്ള ഈ സാഹസത്തിന് ഒരുങ്ങുകയില്ലല്ലോ. ഏകവലയധാരണവും ഭീഷ്ണിശപ്തവും വിരഹതാപത്തിന്റെ ചിഹ്നങ്ങളാണ്. "പ്രത്യാദിഷ്ടവിശേഷമണ്ഡനവിധിർവ്വാമപ്രകോഷ്ഠാർപ്പിതം ബിഭ്രൽ കാഞ്ചനമേകമേവ വലയം ശപ്തസ്യോപരുരുദാരഃ" എന്ന് ശാ. ന്യ, ന്യ-ൽ ദുഷ്യന്തന്റെ വിരഹാവസ്ഥയെ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. 'പരം ഒരു വലയം' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് സ്രക്ചന്ദനഭൂഷണാദികളിലുള്ള അരതിനിമിത്തം ഇതരാലംകാരങ്ങളെ ത്യജിച്ചിരുന്നുവെന്നും ഒരു വളയെങ്കിലും ധരിക്കുന്നത് മംഗല്യത്തിന്നാവശ്യമാകയാൽ അപരിത്യാജ്യമായതുകൊണ്ടുമാത്രം സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളതാണെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. വിരഹജമായ കാർശ്യനിമിത്തം വഹിപ്പാനുള്ള അസമർത്ഥത ഹേതുവായിട്ടാണ് ഏകവലയമാക്കീട്ടുള്ളതെന്ന് ഒരു പക്ഷം പറഞ്ഞുകാണുന്നത് സ്ത്രീപക്ഷത്തിൽ ചേർക്കുന്നതിൽകൂടി അസ്വാരസ്യം തോന്നുന്നു. 'ഒരു വലയം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് മംഗല്യത്തിന്റെ ആവശ്യത്തിനുവേണ്ടി മാത്രം ഏതോ ഒരു വള ഇട്ടിരുന്നതല്ലാതെ രത്നഖചിതമായോ വിചിത്രാകൃതിയായോ ഉള്ള വളയായിരുന്നില്ലെന്ന് ധ്വനിക്കുന്നു. 'കനകവലയഭ്രംശഃ' 'കാഞ്ചനമേകമേവ വലയം' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളുടേയും ഉദ്ദേശം ഇതുതന്നെയാണ്. "പ്രവാസേ ച മംഗലമാത്രാദരണാ" എന്ന വാത്സ്യായനസൂത്രം ദ്രഷ്ടവ്യം.

൨൨. "ആത്രുഡ്യാഭോഗം മധുരിമ ചൊരിയും മഞ്ജരീഭാരജാലം അഗ്രേ പേറിക്കൂടാഞ്ഞു ചാഞ്ഞീടിന ശിഖരശതാപൂരിതാരാമദേശൻ ഓരോവക തരുനിവഹാൻ ഓരോരോരാ ദിക്കിൽ കാണും ദശായാം മഹാരാജമൗലേഃ മാനസാന്തേ കാമാത്തിഃ തികതില പിടിപെട്ടു" എന്നന്വയക്രമം. ആത്രുഡ്യാഭോഗം അ

രോഹണം ചെയ്തിരിക്കുന്ന ആഭോഗത്തോടുകൂടിയ വിധത്തിൽ. ആരോഹണം ചെയ്തത് കയറിയത്. പ്രവൃദ്ധമായതെന്നത്ഥം. ആഭോഗം പരിപൂർണ്ണത. "ആഭോഗഃ പരിപൂർണ്ണതാ" എന്നമരം. നിറഞ്ഞ് കവിഞ്ഞ് എന്നത്ഥം. മധുരിമ മാധുര്യം. ശ്ലോ. ദ്രു. ചൊരിയും ഒഴുകുന്ന. ധാരാളമായി തേൻ പൊഴിയുന്ന എന്നത്ഥം. മഞ്ജരീഭാരജാലം മഞ്ജരികളുംകൂന്ന ഭാരങ്ങളുടെ ജാലം. മഞ്ജരി പൂങ്കുല. ഭാരം കുമട്. ജാലം കൂട്ടം. ശ്ലോ. ഗ. കനത്ത് തിങ്ങിനില്ക്കുന്ന പൂങ്കുചകളുടെ കൂട്ടമെന്നത്ഥം. അഗ്രേ അറ്റത്ത്. തുഞ്ചത്ത് എന്നത്ഥം. പേറിക്കുടാഞ്ഞു താങ്ങുവാൻ വയ്യാതെ. ചാഞ്ഞിടിന തൂങ്ങിനില്ക്കുന്ന. ശിഖരശതാപൂരിതാരാമദേശാൻ ഓരോവകതരുനികരാൻ ശിഖരശതങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആപൂരിതമായിരിക്കുന്ന ആരാമദേശങ്ങളോടുകൂടിയ പലവിധത്തിലുള്ള തരുനികരങ്ങളെ. ആരാമം മുഴുവനും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന ശിഖരങ്ങളോടുകൂടിയ തരുനികരങ്ങളെ എന്നത്ഥം. ശിഖരം വൃക്ഷാഗ്രം. "ശിരോഗ്രം ശിഖരം" എന്ന് വൃക്ഷഭാഗങ്ങളെ കുറിച്ചുകൊണ്ട് അമരം. "ശിഖരോസ്ത്രീ ദ്രുമാഗ്രേദ്വിത്രാംശേ പുളകകകക്ഷയോഃ പ്രകടഡാഡിമബീജാഭമാണിക്യശകലാഗ്രയോഃ" എന്ന് മേദിനീ. ശതം നൂറ്. കൂട്ടങ്ങളെന്നത്ഥം. ആപൂരിതം പരിപൂർണ്ണം. 'ആ' ശക്തിയിൽ അഥവാ വ്യാപ്തിയിൽ. ശ്ലോ. ഒ. ആരാമദേശങ്ങൾ ഉദ്യാനപ്രദേശങ്ങൾ. ഉദ്യാനത്തിന്റെ എല്ലാ ഭാഗവും എന്നത്ഥം. തരുനികരങ്ങൾ വൃക്ഷസമൂഹങ്ങൾ. കാണും ദശായാം കാണുന്ന സമയത്ത്. മഹാരാജമൌലേഃ മഹാരാജശ്രേഷ്ഠന്ന്. ശ്ലോ. വ. മാനസാന്തേ മനസ്സിൽ. അന്തം പ്രാന്തം. പ്രദേശമെന്നത്ഥം. "അന്തഃ സചരുപേ നികടേ പ്രാന്തേ നിശ്ചയനാശയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. "ഉപവനാന്തലതാഃ പവനാഹതൈഃ കിസലയൈഃ സലയൈരിഹ പാണിഭിഃ" എന്ന് രഘു. ൻ, ൧൫. അഥവാ അന്തർഭാഗം. ഉള്ള് എന്നത്ഥം മനസ്സിൽ അഗാധമായിട്ട് എന്ന് സാരം. "സുപ്രയുക്തസ്യ ദംശസ്യ ബ്രഹ്മാപ്യന്തം ന ഗച്ഛതി" എന്ന് പഞ്ചതന്ത്രം. മാരാർത്തി കാമതാപം. "മദനോ മന്മഥോ മാരഃ" എന്നമരം. അയോഗംകൊണ്ടോ വിയോഗംകൊണ്ടോ ക്ലേശിക്കുന്ന വിരഹികൾക്ക് മരണത്തെ വരുത്തുന്നവൻ എന്നനത്ഥം. ദശമമായ മദനദശ മൂന്നിയാണല്ലോ. തികതില തിളച്ചുമറിയുന്ന വിധം. തികക്കുക തിളക്കുക എന്ന് പ്രാചീനഭാഷ. കാളിയൻ ഉദ്വമിക്കുന്ന വിഷവായുവോറ് ഉണ്ണിച്ച് തിളച്ച് പതയുന്ന കാളിന്ദീജലത്തെക്കുറിച്ച് "ശ്വാസങ്ങളേറെ തികന്നു തുടങ്ങിതേ ചാരത്തുനിന്നുള്ള വെള്ളമെല്ലാം" എന്ന് കൃഷ്ണഗാഥ. 'തികവ്' എന്നതിന്ന് പരിപൂർണ്ണത എന്ന് അർത്ഥം കിട്ടീട്ടുള്ളതും വെള്ളം

തിച്ച് പാത്രം നിറഞ്ഞ് കവിഞ്ഞൊഴുകുന്നതിൽ നിന്നായിരിക്കണം. അഥവാ 'തികതില' എന്നതിന്ന് 'തുളിക്കത്തിക്കൊണ്ട്' എന്നർത്ഥം കല്പിച്ച് 'തുമ്പലാഗ്രേ പിടിച്ചീടിന' എന്ന പൂർവ്വശ്ലോകത്തിൽ അന്തർഹിതമായിരിക്കുന്ന അഗ്നിച്ഛായയോട് സംബന്ധിപ്പിക്കാം. അടുത്ത ശ്ലോകവും ഈ വ്യാഖ്യാനത്തെ സഹായിക്കുന്നുണ്ട്. തുളിക്കുന്നത് തീയിന്റെ തിളപ്പായതുകൊണ്ട് പ്രയോഗം ഒന്നുതന്നെ. രണ്ടായാലും വ്യംഗ്യമായ രൂപകം. രാജാവിന്റെ ശോച്യാവസ്ഥയിലുള്ള അനുകമ്പയിൽ 'ഫന്ത'. ശ്ലോ. ഫന്ത.

വൻ. പവമാനപോതാഃ പവമാനന്റെ പോത്തുങ്ങൾ. പവമാനൻ കാറ്റ്. പോതം കുട്ടി. മന്ദാനിലനെന്നർത്ഥം. "സമീരമാരുത" എന്ന് തുടങ്ങി "നഭസ്വദ്വാതപവനഃപവമാനഃപ്രഞ്ജനഃ" എന്നും "യാനപാത്രേ ശിശൌ പോതഃ" എന്നും അമരം. പുത്തൻപരാഗനികരങ്ങളെ പുതിയ പരാഗസഞ്ചയങ്ങളെ. പരാഗം കുസുമരേണു. പൂവിന്റെ പൊടി. "പരാഗഃ കുസുമേ രേണൌ" എന്നും "പരാഗഃ സുമനോരജഃ" എന്നും അമരം. 'പുത്തൻ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഉപഭോഗക്ഷമമാണെന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. മെന്മേൽ മേല്മേൽ. പിന്നെയും പിന്നെയും എന്നർത്ഥം. തദീയഹൃദയേ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മനസ്സിൽ. മദനാഗ്നിം കാമാനലനെ. മന്മഥരൂപത്തെ എന്നർത്ഥം. ഏറെക്കത്തിപ്പതിന്ന് നല്ലവണ്ണം ജ്വലിപ്പിക്കുന്നതിന്ന്. പയിൻപൊടിയെന്നപോലെ പയിൻപൊടിയുടെ മട്ടിൽ. 'അത് പരിണമിച്ചു' എന്ന് ശേഷം. പയിൻപൊടി തീ തുളിക്കുന്നതിന്ന് ഇട്ടുന്ന ഒരു വിധം പൊടി. പയിന എന്ന മരത്തിന്റെ പൊടിയായിരിക്കാം. ചുമന്ന തൊടിയും മറവും അരങ്ങത്ത് വരുമ്പോൾ തുടോപപ്രകടനത്തിന്ന് ശക്തി കൂട്ടുവാനായി പിടിക്കുന്ന പന്തങ്ങൾ തുളിക്കുവാനായി ഈ വിധം ഒരു പൊടി ഇടക്ക് വിതറാറുണ്ട്. ഈ വക കൃത്യങ്ങൾ നിവ്വഹിക്കുന്നത് സാധാരണയായി 'ശിങ്കടി'ക്ക് നില്ക്കുന്ന പിള്ളരായതുകൊണ്ട് 'പവമാനപോത'ങ്ങളുടെ വ്യാപാരത്തിന്ന് പൂർണ്ണസാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. മന്ദാനിലപ്രസൃതമായി സുഗന്ധവാഹിയായിരിക്കുന്ന പരാഗപരമ്പര സാധാരണയായി പരമനോഹരമാണല്ലോ. പൊടിയോ മണ്ണോ എടുത്തെറിഞ്ഞാൽ തീ കെട്ടുപോകയാണ് സാധാരണ പതിവ്. ഇവിടേയാകട്ടെ പരാഗനിര രാജാവിന്റെ അന്തർദ്ദാഹത്തെ വർദ്ധിപ്പിക്കുന്നു. മേല്മേൽ വാരിയെറിയുന്ന പൊടി അഗ്നിയെ ശമിപ്പിക്കുന്നതിന്ന് പകരം ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്കുന്നു. ഈ വിധമുള്ള വിപരീതാനുഭവോല്പാദനത്തിൽ വിത്രാസം എന്നാശയം.

ഇങ്ങിനെ വിരോധവും ഏതാദൃശാനുഭവം വിരഹികൾക്ക് സ്വാഭാവികമാകയാൽ പരിഹാരവും വ്യഞ്ജിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഇവിടെ വിരോധാഭാസാലംകാരത്തിന്റെ ച്ഛായ സിദ്ധമാകുന്നു. "ആഭാസതേ വിരോധസ്യ വിരോധാഭാസ ഇഷ്യതേ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. രണ്ട് ജാതിക്കോ വസ്തുക്കൾക്കോ ഗുണങ്ങൾക്കോ തൽക്രിയകൾക്കോ ദൃഷ്ടമാത്രത്തിൽ വിരോധമുള്ളതായി തോന്നുന്നുണ്ടെങ്കിലും യഥാർത്ഥത്തിൽ വിരോധമില്ലാത്ത വിധത്തിലുള്ള ഘടന വിരോധാഭാസം എന്നർത്ഥം. ഇവിടെ ജാതിക്ക് ജാതിയോട് വിരോധം. "വല്ലഭോത്സംഗസംശേന വിനാ ഹരിണചക്ഷുഷഃ രാകാവിഭാവരീജാനിവ്വിഷജ്വാലാകുലോഭവേൽ" എന്ന ദൃഷ്ടാന്ത ശ്ലോകം കാണുക. "തവ കുസുമശരത്വം ശീതരശ്മിത്വമിന്ദോർദ്വയമിദമയഥാർത്ഥം ദൃശ്യതേ മദ്വിധേഷു– വിസൃജതി ഹിമഗർഭൈരഗ്നിമിന്ദുർമ്മയൂഖൈസ്ത്വമപി കുസുമബാണാൻ വജ്രസാരീകരോതി" എന്ന് ശാ. നാ, നാ-ം ശ്ലോകവ്യം. പരാഗനികരത്തിൽ ആരോപിച്ചിരിക്കുന്ന പയിൻപൊടിപ്രകൃതി രാജാവിന്റെ വിരഹാവസ്ഥക്കുപയുക്തമായിരിക്കയാൽ പരിണാമാലംകാരം. "ആരോപ്യമാണസ്യ പ്രകൃതേരുപയോഗിതേ പരിണാമഃ" എന്ന് ലക്ഷണം. 'പയിൻപൊടിയെന്നപോലെ' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളിൽ വർണ്ണ്യവിഷയങ്ങളായ 'പരാഗനികര'ങ്ങൾക്കും അവർണ്ണ്യങ്ങളായ 'പയിൻപൊടി' മുതലായവക്കും കവിസാദൃശ്യസംഭാവനം ചെയ്തിരിക്കയാൽ ഉൽപ്രേക്ഷാച്ഛായയും ഇല്ലെന്നില്ല. "സംഭാവനാ സ്യാദുൽപ്രേക്ഷാ വസ്തുഹേതുഫലാത്മനാ– ഉക്തൗനുക്തൗസ്വഭാവ്യാത്തു സിദ്ധാസിദ്ധാസ്വദേ പരേ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. 'ഉത്പ്രേക്ഷ' എന്നർത്ഥമായ ഉൽപ്രേക്ഷ ഇവിടെ വസ്തുവിനേയും ഫലത്തേയും സംബന്ധിച്ചിരിക്കയാൽ 'വസ്തുൽപ്രേക്ഷയും' 'ഫലോൽപ്രേക്ഷയും' യോജിച്ചിരിക്കുന്നു. 'ഇവ' എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള 'പോലെ' എന്നത് ഉൽപ്രേക്ഷക്കും ഉപമക്കും സാധാരണയാണെങ്കിലും ഇവിടെ പരാഗനികരാദികൾക്ക് പയിൻപൊടി മുതലായതുമായുള്ള സാദൃശ്യം കവിയുടെ സംകല്പംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ളതാകയാൽ ഉപമയാകുന്നില്ല. 'ഉദ്യാനസീമനി' എന്നുവരെയുള്ള മറ്റു ശ്ലോകങ്ങളിലും ഈ വിധം കാണുക. രാജാവിന്റെ അനുഭവം കാണുമ്പോൾ ഓരോന്നും മദനാഗ്നി വർദ്ധിപ്പിക്കുവാനുള്ള പ്രയോഗമാണോ എന്ന് തോന്നും എന്ന് ഭാവം.

൩൦. തദാനീം അപ്പോൾ. വിരാൽ വളരെക്കാലമായി. ആത്തവൈരം അടുത്ത ആനംചെയ്ത വൈരത്തോടുകൂടിയ ഇദ്ദേഹത്തെ. ആദാനം ചെയ്യുക ധരിക്കുക. ശത്രുതത്തോടുകൂടിയ മഹാരാജാവിനെ എന്നർത്ഥം. ആരാമസീമനി ഉദ്യാനത്തിന്റെ അതിർത്തിക്കുള്ളിൽ. ഉദ്യാനപ്രദേശത്തിൽ

എന്നർത്ഥം. ആരാൽ അടഞ്ഞ്. "ആരാട്ടരസമീപയോഃ" എന്നമരം. നിരീക്ഷ്യ കണ്ടിട്ട്. ഇനിയയക്കരുതെന്ന് കല്പിച്ച് എനി തങ്ങളുടെ അധീനത്തിൽനിന്ന് വിട്ടുപോകുവാൻ അനുവദിക്കരുതെന്ന് തീർച്ചയാക്കീട്ട്. പരപുഷ്ടമുഖാഃ മദനഭ്രപതിവാഹിനീന്ദ്രാഃ പരപുഷ്ടമുഖന്മാരായ മദനഭ്രപതിയുടെ വാഹിനീന്ദ്രന്മാർ. പരപുഷ്ടമുഖന്മാർ പരപുഷ്ടം തുടങ്ങിയവർ. "മുഖമുപായേ പ്രാരംഭേ പ്രേഷ്ഠേ നിസ്സരണാസ്യയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. പരപുഷ്ടങ്ങളായ ശ്രേഷ്ഠന്മാരോടുകൂടിയവർ. ആദ്യം പറയുന്നത് സാധാരണയായി മുഖ്യന്മാരേയായതുകൊണ്ട് ആ വിധത്തിലുള്ള മറ്റുള്ളവരും എന്ന് അർത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. പരപുഷ്ടാ പരഭൃതം. കുയിലെന്നർത്ഥം. "വനപ്രിയഃ പരഭൃതഃ കോകിലഃ പികഃ ഇത്യപി" എന്നമരം. കുയിൽ കാക്കയെ വഞ്ചിച്ച് തന്റെ മുട്ട കാക്കയുടെ കൂട്ടിൽ കൊണ്ടുപോയി വെക്കുന്നു എന്നും കാക്ക അത് തന്റെ മുട്ടയാണെന്ന് ധരിച്ച് കൊത്തിവിരിച്ച് കുട്ടികളെ സ്വന്തം കുട്ടികളുടെ കൂട്ടത്തിൽ വളർത്തുന്നു എന്നും പറക്കാറാകുമ്പോൾ കുയിലിന്റെ കുട്ടികൾ സ്വവർഗ്ഗത്തിൽ പോയി ചേരുന്നു എന്നും ഉള്ള ഐതിഹ്യമാണ് 'പരപുഷ്ട'ശബ്ദത്തിന്റെ നിദാനം. "കാകപുഷ്ടസ്സുപന്യുഭൃതഃ" ഇത്യാദി വൈജയന്തിയിലെ അഭിധാനങ്ങൾ കാണുക. "സ്ത്രീണാമശിക്ഷിതപടുത്വമമാനുഷീഷു സംദൃശ്യതേ കിമുത യാഃ പ്രതിബാധവത്യഃ—പ്രാഗന്തരിക്ഷഗമനാൽ സ്വമപത്യജാതമന്യൈഃ ദ്വിജൈഃ പരഭൃതാ ഖലു പോഷയന്തി" എന്ന് ശാകുന്തളം. മദനഭ്രപതിവാഹിനീന്ദ്രന്മാർ മദനമഹാരാജാവിന്റെ വാഹിനീന്ദ്രന്മാർ. മദനൻ കാമദേവൻ. വാഹിനീന്ദ്രന്മാർ വാഹിനിയുടെ അഥവാ വാഹിനികളുടെ ഇന്ദ്രന്മാർ. വാഹിനി സൈന്യം. "ധ്വജിനീ വാഹിനീ സേനാ-പൃതനാനീകിനീ ചമൂഃ-വക്രധിനീ ബലം സൈന്യം ചക്രം ചാനീകമസ്ത്രിയാം" എന്നമരം. ഇന്ദ്രന്മാർ നായകന്മാർ. 'നരേന്ദ്രൻ' 'ദേവേന്ദ്രൻ' ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. 'അനീകിനീ' എന്ന് ഒരു സൈന്യവിഭാഗത്തിനും പേരുണ്ട്. 'ഇന്ദ്രാഃ' എന്ന് ബഹുവചനം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയാൽ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് ഇതായിരിക്കണം. സൈന്യത്തെ സാമാന്യമായി ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളതാണെങ്കിൽ ഒരു സേനാപതി ഉണ്ടായിരിക്കുന്നതല്ലാതെ ബഹുനായകത്വം യുക്തമല്ലല്ലോ. "ഏകൈകൈകരഥാ ത്രൃശ്വാ പത്തിഃ പഞ്ചപദാതികാ—പത്ത്യംശൈസ്ത്രിഭിരേനൈഃ സവ്വൈഃ ക്രമാദാഖ്യാ യഥോത്തരം—സേനാമുഖം ഗുല്മഗണൌ വാഹിനീ പൃതനാ ചമൂഃ അനീകിനീ ദശാനീകിന്യക്ഷൌഹിണീ" എന്ന് സേനാഭാഗങ്ങളുടെ വിവരണം. ഒരു ആന, ഒരു തേര്, മൂന്ന് കുതിര, അഞ്ച് കാലാൾ ഇതെല്ലാം ചേർന്നത് 'പത്തി'. പത്തിയുടെ ഓരോ അംഗവും മൂന്നിരട്ടിച്ചാൽ

പിന്നത്തെ ഭാഗവും അതിനേയും മൂന്നിരട്ടിച്ചാൽ മൂന്നാമത്തെ ഭാഗവും ഈ വിധം ഉപര്യുപരി ഓരോ ഭാഗം സിദ്ധിക്കുന്നു. അതായത്, മൂന്ന് പത്തി ചേർന്നാൽ ഒരു 'സേനാമുഖം'; മൂന്ന് സേനാമുഖം ഒരു 'ഗുല്മം'; മൂന്ന് ഗുല്മം ഒരു 'ഗണം'; മൂന്ന് ഗണം ഒരു 'വാഹിനി'; മൂന്ന് വാഹിനി ഒരു 'പൃതന'; മൂന്ന് പൃതന ഒരു 'ചമൂ'; മൂന്ന് ചമൂ ഒരു 'അനീകിനി'; പത്ത് അനീകിനി ഒരു 'അക്ഷൗഹിണി'. ഈ കണക്കിൽ ഒരു വാഹിനിയിൽ എൺപത്തൊന്ന് ആനകളും, എൺപത്തൊന്ന് രഥങ്ങളും, ഇരുനൂറിനാല്പത്തിമൂന്ന് കുതിരകളും, നാനൂറഞ്ച് കാലാളും, ഇതിനുപുറമെ രഥഗജാദികളെ നടത്തുവാനുള്ള ആൾക്കാരും ഉണ്ടായിരിക്കും. ഒരു അക്ഷൗഹിണിയിൽ ഇതിന്റെ എല്ലാം ഇരുനൂറിഎഴുപത് ഇരട്ടി കാണും. പോരാടുവാൻ ആരേഭിരേ യുദ്ധം ചെയ്യുവാൻ തുടങ്ങി.

നളമഹാരാജാവ് രൂപലാവണ്യംകൊണ്ട് 'കന്ദർപ്പപ്രതിമല്ലകാന്തിവിഭവ'നായി 'സാക്ഷാൽ മന്മഥമന്മഥ'നായിരുന്നതുകൊണ്ട് അനംഗവൈരിതാപം സിദ്ധിക്കുന്നു. ഈ ശത്രുഭാവം ജന്മപ്രഭൃതി ഉള്ളതാകയാൽ 'ചിരാൽ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഭയനിർവിരഹംകൊണ്ട് ക്ലിഷ്ടനായും, വിഷണ്ണനായും, ജാഗരദീർഘനിശ്വാസാഭികമ്പംകൊണ്ട് ക്ലാനശ്രീയായും ഇരിക്കുന്ന മഹാരാജാവിനെ നിസ്സഹായനായി തങ്ങളുടെ പ്രത്യുകാധികാരത്തിൽപ്പെട്ട ഉദ്യാനപ്രദേശത്തിൽ കണ്ടുകിട്ടിയപ്പോൾ യദൃച്ഛയാ സ്വാധീനത്തിൽ വന്നുപെട്ട ഈ 'എതിരാളിയെ എനി വിട്ടയക്കുവാൻ പാടില്ലെന്ന് നിശ്ചയിച്ച് പരപുഷ്ടാഭിമന്മഥസേനാനായകന്മാർ ബന്ധനോദ്യുക്തന്മാരായി യുദ്ധത്തിന്നൊരുങ്ങുന്നു. കാമാവേശപ്രതിഹതബുദ്ധികളല്ലാത്തവരുടെ നേരെ മദനാസ്ത്രങ്ങൾ വസ്യുങ്ങളാകയാൽ ഇതിനുമുമ്പ് മദനാതുരത്വം ബാധിച്ചിട്ടില്ലാത്ത രാജാവിനോട് മല്ലിട്ടുവാനായി ഈ സേനാനികൾക്ക് സാധിച്ചിട്ടില്ല. അത് ഹേതുവായിട്ട് ചിരപ്രതീക്ഷിതമായ അവസരം കിട്ടിയപ്പോൾ ഉപചരന്മാർക്ക് മുഷ്ക്ക് കൂടിയിരുന്നു എന്നഭിപ്രായം.

"പരിജനപദേ ഭൃംഗശ്രേണീ പികാഃ പടുവാദിനോ
ഹിമകരസിതച്ഛത്രം മത്തദ്വിപാ മലയാനിലഃ-
കുസുമധനുഷ്വല്ലീ ലീലാകടാക്ഷശരാവലിർ
മനസിജ മഹാവീരസ്യൈവൈർജയന്തി ജഗത്ജിതഃ" എന്ന് മദനഭൂപതിയുടെ യുദ്ധസന്നാഹത്തെ രതിരഹസ്യത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

അനന്തരം യുദ്ധത്തിലെ ഓരോ പ്രയോഗങ്ങളെ വിവരിക്കുന്നു.

൩൫. വൈരേണ ശത്രുത ഹേതുവായിട്ട്. മാരൻ കാമദേവൻ. ശ്ലോ. ൫൫. മുട്ടുപഴുത്തെടുത്ത മുട്ടുപഴുപ്പിച്ചെടുത്ത. സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപവും പ്രയോജകാർത്ഥത്തിൽ സാധാരണരൂപവും ഭാഷാചംപുക്ക

ളിൽ ഇടക്ക് പ്രയോഗിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "അന്നേരം ചെറിളക്കീല്വഖിലമുടന റിഞ്ഞെങ്കിലും കേശിഹന്താ" എന്ന് നാരായണീയചംപുവിലും "അവനീസീമ നി മന്ദംമന്ദം പദതളിർവച്ചു തദീയശതിക്കൊത്ത ശിക്ഷ പഠിപ്പാനെന്ന കണക്കെ" എന്ന് ഇതിൽതന്നെ രണ്ടാം ശദ്യത്തിലും പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത് കാണുക. 'ഇളക്കീല ഇളകിയില്ല' 'പഠിപ്പാൻ പഠിപ്പിപ്പാൻ' എന്നത്ഥം. നാരാചബാണനികരം നാരാചം എന്ന ബാണവിശേഷത്തിന്റെ നികരം. നാരാചം മുഴുവനും ഇരിമ്പുകൊണ്ടുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള അമ്പ്. "പ്രക്ഷ്വഡനാസ്യ നാരാചാഃ" എന്നമരം. 'നാരത്തെ ആചമിക്കുന്നത്' മനുഷ്യവഗ്ഗത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നത്' എന്ന നത്ഥം. 'നാരാച'പദത്തെ 'ബാണവിശേഷ'മെന്ന് മല്ലിനാഥനും 'ലോഹശര'മെന്ന് ചാരിതുവദ്ധനനും വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നു. ബാണം ശരം. നികരം കൂട്ടം. ശ്ലോ. ൨൯ കയിലിനങ്ങൾ കോകിലപ്രഭക്കൾ. അവരിൽ ശ്ലേഷ്മാന്തർ എന്നത്ഥം. "ഇനഃ സൂര്യേ പ്രഭേ" എന്നമരം. തദാ അപ്പോൾ. മാരുസചനങ്ങൾ മാരുക്കളായ സചനങ്ങൾ. മാരുക്കൾ മനോജ്ഞങ്ങൾ. "സുന്ദരം രുചിരം ചാരു സൂഷമം സാധു ശോഭനം കാന്തം മനോരമം രമ്യം മനോജ്ഞം മഞ്ജു മഞ്ജുളം" എന്നമരം. സചനങ്ങൾ ശബ്ദങ്ങൾ. "ശബ്ദെ നിനാദനിനദ ധ്വനിധ്വാനർവസചനാഃ" എന്നമരം. ആവതെല്ലാം കഴിയുന്നേടത്തോളം. കനാ ഘനമായി. ധാരാളമായി എന്നത്ഥം. ശ്രൌതൃപമാ.

മദനഭൂപതിവാഹിനീന്ദ്രന്മാർ പോരാടുകയാണെങ്കിലും അവരുടെ സചാമിയായ മന്മഥൻ സച്ചേതനങ്ങളിലും ഭേദം കൂടാതെ അപരുണതചവും അകാരണവിഗ്രഹവും കാണിക്കുന്ന കൂട്ടത്തിലായതുകൊണ്ടായിരിക്കാം അവരുടെ യുദ്ധരീതികൾ കേവലം ധർമ്മയുദ്ധത്തിന്ന് ചേർന്ന മട്ടിലല്ലാതവിധം കാണുന്നത്. ചെവിയിൽ ഇരിമ്പെഴുത്താണി പഴപ്പിച്ച് കയറ്റുന്നത് കേവലം തസ്കരപ്രായന്മാരായ അക്രമികളുടെ സചാവമാണെന്ന് സ്പഷ്ടമാണല്ലൊ.

൩൨. മദനഭൂപൻ കാമദേവനായ മഹാരാജാവ്. മെല്ലെന്ന് പതുക്കനെ. അന്യനകൌതുകം കുറവാറ അഭിലാഷത്തോടുകൂടി. അത്യുത്സാഹത്തോടെ എന്നത്ഥം. തരുണാം വൃക്ഷങ്ങളുടെ. മിന്നുന്ന ശോഭയുള്ള. കുറത്തിളകുമ്പോൾ തിളങ്ങുന്ന. വല്ലവകുലം തളിരുകളുടെ കൂട്ടം. കുലം സജാതീയഗണം. ഒരേ വസ്തുവിന്റെതന്നെ. കൂട്ടം എന്നത്ഥം. "കുലം ജനപദെ ഗോത്രെ സജാതീയഗണേപി ച" എന്ന് മേദിനീ. സഹസാ പെട്ടന്ന്. വിചാരിക്കാത

വണ്ണം എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൨൪. പരിതാപഭരം ദുഃഖാതിശയം. അതിയായ ഖേദം എന്നർത്ഥം. "അതിശയോ ഭരഃ" എന്നമരം. വളർത്തു വളർത്തി. വർദ്ധിപ്പിച്ചു എന്നർത്ഥം. രാജാവിന്റെ ശൊച്യാവസ്ഥയിലുള്ള അനുകമ്പയിലോ അഥവാ അതിധീരനും പരാക്രമിയും ആയ രാജാവിന്ന് പല്ലവകുലത്തിന്റെയോ തദുപമേയമായ വാളിളക്കുന്നതിന്റെയോ ദർശനത്തിൽ പരിതാപഭരം വളർന്നതിലുള്ള ആശ്ചര്യത്തിലോ സംഭ്രമത്തിലോ ഹന്ത. ശ്ലോ. ൨൫. വാളെടുക്കുന്നതിലുള്ള ഉത്സാഹവും മന്ദഗതിയും ക്രൂരതയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

൨൬. ഇപ്പാരിൽ ഭൂമിയിൽ. അഖിലകാമുകനാശഹേതോഃ സകല കാമുകന്മാരുടേയും നാശത്തിന്ന് ഹേതുവായി തീരുന്നതിലേക്കായി. നാശത്തിന്നായിക്കൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. കാമുകൻ കമിതാവ്. കാമിക്കുന്നെന്നർത്ഥം. "കാമുകഃ കമിതാനുകഃ കാമുഃ കാമയിതാഭീകഃ കമനഃ കാമനോഭികഃ" എന്നമരം. നാശം മരണം. "നാശഃ പലായനേ മൃത്യുപരിഭ്രംശാവദർശനേ" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. ഹേതു കാരണം. ഹേതോഃ എന്ന് ഉദ്ദേശ്യസൂചകമായ പഞ്ചമിപ്രയോഗം. ഉല്പാതവൃഷ്ടി പ്രളയവർഷം. "വൃഷ്ടിർവ്വർഷം" എന്നമരം. ആകസ്മികമായും അശുഭസൂചകമായും ഭയാനകമായും സംഭവിക്കുന്ന അതിവർഷം, കൊടുങ്കാറ്റ്, ധൂമകേതുദർശനം മുതലായ അസാധാരണ സംഭവങ്ങളാണ് ഉല്പാതവിശേഷങ്ങൾ. "ഉല്പാതപവനഃപ്രതിതോ ഗിരിഃ" എന്ന് രഘു. "ഉല്പാതജലധരഃ" എന്ന് കാദംബരീ. "ഉല്പാതധൂമരേഖാക്രാന്തവകലാ ശശധരസ്യ" എന്ന് മാ. മാ. ൯, ൪൦. സഹസാ പെട്ടന്ന്. ശ്ലോ. ൨൭. തരുപാളി വൃക്ഷസമൂഹം. ഉൽപനാകൈതുകഭരം ഉൽപത്തിയെ പ്രാപിച്ച കൈതുകത്തിന്റെ ആധിക്യത്തോടുകൂടി. ഉൽപത്തിയെ പ്രാപിക്കുക ജനിക്കുക. അതിയായ ഉത്സാഹത്തോടുകൂടെ എന്ന് സാരം. "ജനഞ്ജനനജന്മനി ജനിരുല്പത്തിരുദ്ഭവഃ" എന്നമരം. നല്പാൽ വെള്ളം കൂട്ടാത്തത് എന്നർത്ഥം. പലതരത്തിലുള്ള പാല് വിപണനത്ത് കേവലം ആധുനികമായ ഒരു വ്യാപാരം അല്ലായിരിക്കാം. തൊഴിം ഇണാധിക്യത്തെ കണ്ടിട്ട് ശവ്വറ് വന്ദിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. നവമരന്ദരസം നവമായ മരന്ദത്തിന്റെ രസം. നവം നൂതനം. പുതിയത് എന്നർത്ഥം. "നവീനോ നൂതനോ നവഃ" എന്നമരം. മരന്ദം മകരന്ദം. പൂവിലുള്ള തേനെന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൨൮. രസം വീര്യം. സത്ത് എന്നർത്ഥം. "ശൃംഗാരാദ്യേ വിഷേ വീര്യേ ഗുണേ രാഗദ്രവേ രസഃ" എന്നമരം. മകരന്ദം മാധുര്യാതിശയംകൊണ്ട് പാലിനെ ജയിക്കുന്നു വെയ്യ വഷിച്ചു. ധാരാളമായി പൊഴിച്ചു എന്നർത്ഥം.

വ്യ. ചിത്തയോനിമത്തദ്വിപേന്ദ്രമദസൌരഭം ചിത്തയോനിയുടെ മത്തദ്വിപേന്ദ്രന്റെ മദസൌരഭം. ചിത്തയോനി മനസിജനായ കാമദേവൻ. മത്തദ്വിപേന്ദ്രൻ മദിച്ചിരിക്കുന്ന ഗജശ്രേഷ്ഠൻ. മദം പൊട്ടിയിരിക്കുന്ന ആന എന്നർത്ഥം. "മദീ മദനാവുഷ്ണാ ഹസ്തീ ദ്വിരദഃനേകപോ ദ്വിപഃ മതംഗജോ ഗജോ നാഗഃ" ഇത്യാദി ഗജപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. ആന തുമ്പിക്കൈകൊണ്ടും വായകൊണ്ടും പാനം ചെയ്യുന്നതുനിമിത്തം 'അനേകപ'നെന്നും 'ദ്വിപ'നെന്നും പേർ സിദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നു. മദസൌരഭം മദത്തിന്റെ സൌരഭം. മദം ദാനജലം. മദം പൊട്ടി ഒലിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. "മദോ രേതസി കസ്തൂര്യാം ഗർവ്വേ ഹർഷേഭദാനയോഃ" എന്ന് മേദിനീ സൌരഭം സുഗന്ധം. കുസുമാവലീനാം പുഷ്പസമൂഹങ്ങളുടെ. "വീഥ്യാളിരാവലിഃ പങ്ക്തിഃ ശ്രേണീ" എന്നമരം. മെത്തുന്ന അധികമായുള്ള. പരിമളം സുഗന്ധം. ഗ. ക. പരിമളശബ്ദത്തിന്നർത്ഥമെന്നെ മനോഹരമായ ഗന്ധം എന്നർത്ഥമുള്ളതുകൊണ്ട് 'നൽ' എന്നത് ആധിക്യാർത്ഥമോ ശ്രേഷ്ഠതാർത്ഥമോ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ഉദ്യാനസീമനി ഉദ്യാനപ്രദേശത്തിങ്കൽ. ശ്ലോ. നാ. പൊങ്ങി എന്ന് പൂർണ്ണക്രിയ. മദംപാടുള്ള ആനയെ നേക്ക് വിടുന്നതും യുദ്ധത്തിലെ ഒരു പ്രയോഗമാണല്ലോ.

ശ. ഇത്ഥം ഇങ്ങിനെ. സഹിയാതവസ്ഥ സഹിക്കുവാൻ പാടില്ലാത്ത വിഷയത്തെ വിരഹസമയത്ത് ദുസ്സഹങ്ങളായ ആരാമവിശേഷങ്ങളെ എന്നർത്ഥം. ഹൃദയാന്തരേ ഹൃദയമദ്ധ്യത്തിങ്കൽ മനസ്സിന്റെ ഉള്ളിൽ തട്ടിക്കൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. "അന്തരേ അന്തരാ അന്തരേണ ച മദ്ധ്യേ സ്യുഃ" എന്നമരം. സഹസാ അനുഭ്രയ വിചാരിക്കാത്തവിധം അനുഭവിച്ചിട്ട്. കുയിൽനാദം, കുസുമസൌരഭ്യം മുതലായ അനുഭോഗ്യവസ്തുക്കൾ വിഷമയങ്ങൾ എന്നതുപോലെ വിഷാദകരങ്ങളായി തീരുന്നത് അതക്തിതമാണല്ലോ കത്തിമെത്തിന കത്തിക്കാളിയ. മനോഭവാഗ്നി മനസിജാനലൻ. കാമതാപം എന്നർത്ഥം. നിളെ അധികമായി. സർവ്വവ്യാപ്തമായി എന്നർത്ഥം. വിളയുംവിധൌ വർദ്ധിക്കും സമയത്തിങ്കൽ വർദ്ധിക്കുന്നത് കണ്ടപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. വിത്തിന്റെ വർദ്ധനയാണല്ലോ വിളവ്. നൃപതനൂജയാ ഭീമരാജാവിന്റെ മകളായ ദമയന്തിയാൽ. ഹൃതമാനസഃ ഏഷഃ ഹൃതമായ മനസ്സോടുകൂടിയ ഇദ്ദേഹം. അതുകൊണ്ട് നളമഹാരാജാവ്. ഹൃതം ഹരിച്ചിരിക്കുന്നത്. തദധീനമായത് എന്നർത്ഥം. ഹൃദ്യവസ്തുഷു ഹൃദ്യങ്ങളായ വസ്തുക്കളിൽ. ഹൃദ്യങ്ങൾ പ്രിയങ്ങൾ. സാധാരണയായി സുഖകരങ്ങൾ എന്നർത്ഥം. "അഭീഷ്ടമിപ്സിതം ഹൃദ്യം

ദയിതം വല്ലഭം പ്രിയം" എന്നമരം. വിരക്തിപൂണ്ട് വൈരാഗ്യം കലന്ന്. ആഗ്രഹവും സുഖവും ഇല്ലാതായിട്ടെന്നർത്ഥം. അത്ര ഇവിടെ. പിഴച്ചുപോയിതതികഷ്ടം തെറ്റിപ്പോയി. ഇത് അതികഷ്ടം. ഇത് എന്റെ ഈ അവസ്ഥ അഥവാ അവിഹിതകരമായ എന്റെ ഈ പ്രവൃത്തി അതികഷ്ടം വളരെ ദയനീയം. കരുതീടിനാൻ മഹാരാജാവ് വിചാരിച്ചു. ഹൃദ്യവസ്തുക്കളിലുള്ള വിരക്തിയെ കുറിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകം ആറാമത്തെ അനംഗദശയായ വിഷയനിവൃത്തിയെ വർണ്ണിക്കുന്നു. 'അരുന്ധാഭോഗം' എന്ന് തൊട്ടുള്ള ശ്ലോകങ്ങളും ഈ ദശയെ അവതരിപ്പിക്കുന്ന മുഖവുരയായും വർത്തിക്കുന്നു.

ര-ന-ര-ന-ര-ന-ര എന്ന ഗണങ്ങളും വന്നിരിക്കയാൽ വൃത്തം കുസുമമഞ്ജരീ. "രാനരാനരനരായുതാ ഭവതി മഞ്ജുളാ കുസുമമഞ്ജരീ" എന്ന് ലക്ഷണം.

ന്യൂ. മാരവീരവിപുലപ്രതാപം മാരനാകുന്ന വീരന്റെ വിപുലമായ പ്രതാപം. മാരൻ കാമദേവൻ. വീരൻ ശൂരൻ. ശ്ലോ. ത്രിവ. അഥവാ വലിയ യോദ്ധാവ്. "വീരോ രസവിശേഷേ സ്യാദ്ധത്തരേ സുഭടേ" എന്ന് മേദിനീ. വിപുലം പൃഥുലം, വലിയത് അല്ലെങ്കിൽ വലിച്ചത് എന്നർത്ഥം. "വിപുലം പൃഥുലശ്രാദ്ധേ" എന്നമരം. പ്രതാപം പ്രഭാവം. ശക്തികൊണ്ടുള്ള മദം എന്നർത്ഥം. "സഃ പ്രതാപഃ പ്രഭാവശ്ച യത്തേജഃ കോശദണ്ഡജം" എന്നമരം. ഭണ്ഡാരത്തിന്റേയും ദണ്ഡനീതിയുടേയും, എന്നുവെച്ചാൽ, പ്രജകളെ നിലയ്ക്ക് നിർത്തുവാനും ശത്രുസംഹാരത്തിനും സാധിക്കുന്നതിന്റേയും, ശക്തികൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന തേജസ്സിന് പ്രതാപമെന്നും പ്രഭാവമെന്നും പേരെന്നർത്ഥം. ഒരു കമ്പ് ഒരു പതനവുംകൂടി. മുളയുടേയും മറവും മേല്പുമേൽ ഉള്ള ഖണ്ഡങ്ങൾക്കൊക്കെല്ലാം കമ്പ് എന്ന് സാധാരണ പറയുക. ഏണിയുടെ ഓരോ കമ്പും മുകളിലേക്ക് കയറുവാൻ ഉപയോഗിക്കാറും ഉണ്ട്. ഓരോ ഖണ്ഡത്തിന്റെ ആദ്യന്തങ്ങളിലുള്ള ശാഖാമൂലങ്ങൾക്കും കമ്പ് എന്നതായൊണ് സാധാരണ പറയുക. പൊങ്ങി എന്ന് പൂർണ്ണക്രിയ. അഥ അനന്തരം. അപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. ഭ്രമിപൻ രാജാവ്. ഘോരമായ ഭയംകരമായ. "ദാരുണം ഭീഷണം ഭീഷ്മം ഘോരം ഭീമം ഭയാനകം" എന്നമരം. വിരസേന ഹൃദയജ്വരേണ വിരസമായിരിക്കുന്ന ഹൃദയജ്വരം നിമിത്തം. വിരസം നിരാശഹേതുകം. "വിരസം വിരഹായാസംസോഢും തവ ചിത്തമസഹം മേ" എന്ന് മാ. മാ. സ്യ, ത്രി. 'വിരസം അത്യന്തവിനാശരൂപം' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. അഥവാ ഉത്സാഹം.

"താവൽ കോകിലവിരസാൻ യാപയ ദിവസാൻ വനാന്തരേ നിവസൻ – യാവ
ന്നിളദളിമാലഃ കോപി രസാലഃ സമുല്ലസതി" എന്ന് ഭാ. വി. ച, ന. വ്യാഖ്യ
ജ്വരം മനസ്സിനെ ബാധിച്ചിരിക്കുന്ന പനി. അന്തസ്താപം എന്നർത്ഥം. ചീത്ത
വർദ്ധിച്ചിട്ട്. അതിയായി രോഗബാധിതനായിട്ടെന്നർത്ഥം. പരിതാപവാൻ
ദുഃഖിതൻ ആയിട്ടെന്ന് ശേഷം. ലജ്ജയാ സഹ നിജധീരതാം ലജ്ജ
യോടുകൂടി തന്റെ ധീരതയേയും. ലജ്ജയേയും ധീരതയേയും എന്നർത്ഥം. ധീരതാ
ധീരന്റെ ഭാവം, ധൈര്യമെന്നർത്ഥം. "ധീരോ ധൈര്യാനിതേ സൈരേ ബുധേ"
എന്ന് മേദിനി അഥവാ ധീരതാ ബുദ്ധി. വിവേകമെന്നർത്ഥം. "ധീരോ മനീഷീ
ജ്ഞഃ പ്രാജ്ഞഃ" എന്ന് വിദ്വൽപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. ദൂരവെ പരിത്യജി
ച്ചു ദൂരെ കളഞ്ഞിട്ട്. കേവലം കൈവിട്ടിട്ട് എന്നർത്ഥം. വിലാപവാക്കുകം
പരിദേവനവചനങ്ങൾ. ദുഃഖസമയത്ത് ഓർത്തോർത്ത് തൊഴിച്ച് പറയുന്ന വാക്കു
കൾ എന്ന് പാരമേശ്വരീ "വിലാപഃ പരിദേവനം" എന്നമരം. കടന്നുകൊ
ണ്ട് തുകിനാൻ അതിരുകവിഞ്ഞ വിധത്തിൽ ചൊരിഞ്ഞു. ഒരു ഉത്തമനായ
കന്റെ സകല ലക്ഷണങ്ങളും തികഞ്ഞിട്ടുള്ള മഹാരാജാവ് ലജ്ജയും ധൈര്യ
വും വിട്ടുകയും നിസ്സ്വരനായി അളവില്ലാതെ 'എണ്ണിപ്പറക്കി' കരയുവാൻ തുട
ങ്ങുകയും ചെയ്തത് കണ്ടിട്ട് അതിന്ന് കാരണഭൂതനായ 'ജഗത്ത്രയജയി'യായ സ്മ
രന്റെ പരാക്രമത്തിങ്കലുള്ള വിസ്മയത്തിൽ 'ബത' അഥവാ, ധീരനായ രാജാ
വിന്റെ ഭയനീയമായ ഓരോ അവസ്ഥയിലും ഉള്ള ഖേദത്തിൽ. അഥവാ അനു
കമ്പയിൽ "ഖേദാനുകമ്പാസന്തോഷവിസ്മയേഷ്വനുണേ ബത" എന്നമരം. ഈ
ശ്ലോകത്തിൽ വിഷയനിവൃത്തിയോടേ ചേർന്നിരിക്കുന്ന വിലാപവും സപ്തമദശ
യായ ഉപാനാശവും വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. "താമിന്ദുസുന്ദരമുഖീം സുചിരം വിഭോ
വ്യ ചേതഃ കഥാകഥമപി വ്യവസത്തേ മേ–ലജ്ജാം വിജിത്യ വിനയം വിനിവാ
യ്യ ധൈര്യമുന്മഥ്യ മന്മഥവിവേകമകാണ്ഡ ഏവ" എന്നും "ലളിതമധുരാസ്തേ
ഭാവാഃ ക്ഷിപന്തി ച ധീരതാം" എന്നും കൊടിയവിരഹം.

"പരിത്യജിച്ച സഹ ലജ്ജയാ ച നിജധീരതാം" എന്നുള്ളേടത്ത് രണ്ടു
ഗുണങ്ങളുടെയും ഗതിയെ ഏകക്രിയകൊണ്ട് വർണ്ണിച്ചിരിക്കയാൽ സഹോ
ക്ത്യലങ്കാരം. "സഹോക്തിഃ സഹഭാവോയൽ ഭാസതേ ജനരഞ്ജനഃ" എ
ന്ന് ചന്ദ്രാ. പക്ഷേ ഇവിടെ രണ്ടു വിഷയങ്ങൾക്കും ഐകരിത്യം അധിക
മായിരിക്കുന്നതിനാൽ സഹോക്തിക്കുപ്യാവശ്യമായ ചമല്ക്കാരം പൂർത്തിയാവുന്നു
ണ്ടോ എന്ന് സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. "ദിഗന്തമഗമത്തസ്യ കീർത്തിഃ പ്ര
തൃർത്ഥിഭിഃ സഹ" എന്ന ദൃഷ്ടാന്തം ദൃഷ്ടവ്യം. പക്ഷേ, "വപുഷാ കരണോജ്ഝിതേ

ന സാ നിപതന്തീ പതിമപ്യപാതയൽ – നനു തൈലനിഷേകബിന്ദുനാ സഹ
ദീപാച്ചി ഉപൈതി മേദിനീം" എന്ന രഘുവംശപ്രയോഗത്തിനും ഇതിനും ഒരു
സാദൃശ്യമില്ലായ്കയില്ല.

൩൬. ഏറി ഏറി മുകളേറും അമ്മാരവഹ്നി ക്രമത്തിൽ
വർദ്ധിച്ച് മുകളിലേക്ക് ആളിപ്പിടിക്കുന്നതായ ആ മന്മഥതാപം. ഉള്ളിൽ വ
ളരുന്നിതു മനസ്സിൽ ഉജ്ജ്വലിക്കുന്നു എന്ന് പൂർണ്ണകായ. ഇനി മേലിലും
ഇവണ്ണമെങ്കിൽ മരണം തുലോം എളുതു് കാമതാപം എന്നിയും ഈ
വിധം വർദ്ധിച്ചുവരുകയാണെങ്കിൽ ജീവിക്കുന്നതിനേക്കാൾ മരിക്കുന്നതാണ് അ
ധികം എളുപ്പം. അധികം സുകരം അഥവാ സുഖകരം എന്നർത്ഥം. അഥവാ മര
ണം വന്നുകൂടുവാൻ വളരെ എളുപ്പമുണ്ട്. താമസിക്കാതെ വന്നുകൂടി എന്ന് വ
രാം എന്നഭിപ്രായം. അധുനാ ഇപ്പോൾ. ദുഷ്കടമായ ഈ പ്രവൃത്തിയിൽ എന്നർത്ഥം.
ദമയന്തിയെന്നിനിയമന്ത്രം ദമയന്തിയെന്നുള്ള മഹാത്മ്യമേറുന്ന മന്ത്ര
ത്തെ. ഇനിയ കീർത്തിപ്പെട്ട. പ്രാചീനഭാഷോപദം. "മുന്നിലങ്ങു കണ്ടീടിനാരിനി
യ പാൽപയോധിമമരേശ്വരാഃ" എന്ന് രാമായണചംപൂ. "കണ്ടിലുഗ്രം പൂർണ്ണയ
ിസ്സന്നിമിനിയ മഹാസ്ഥാനമുച്ചീതലാന്തേ" എന്ന് നാരായണീയപ്രബന്ധം.
'ശിവമന്ത്രം', 'ശ്രീകൃഷ്ണമന്ത്രം', 'താരകമന്ത്രം' മുതലായ പ്രധാനപ്പെട്ട മന്ത്രങ്ങൾ
തൊട്ട് ജപിച്ചാൽ മഹൽഫലോദയം ഉണ്ടാകുന്നതുപോലെ തന്റെ ഈ കഷ്ടാവ
സ്ഥയിൽ 'ദമയന്തീ' എന്ന മഹാമന്ത്രം ആരെങ്കിലും തന്നെ തൊട്ട് ജപിച്ചാൽ
താപശമനം ഉണ്ടാവുമെന്ന് മഹാരാജാവ് വിചാരിക്കുന്നു. ചികിത്സിച്ച് മാറാ
ത്ത രോഗത്തിന്റെ ശാന്തിക്ക് മന്ത്രപ്രയോഗം വിധിച്ചിട്ടുണ്ട്. മന്മഥപീഡ
ബാധിച്ചിരിക്കുന്നത് തന്റെ ഹൃദയത്തെ തൊടുകയാൽ ആയിരിക്കും മാറ് തൊ
ട്ട് ജപിക്കേണം എന്ന് ആഗ്രഹിക്കുന്നത്. അഥവാ "അംഗസ്പർശപരിഗ്രഹൗ
ജനയതോ ജഘ്നോനാഭേ ച വക്ഷഃ" ഇത്യാദി പ്രമാണപ്രകാരം മാറ് അനംഗ
സ്ഥാനങ്ങളിൽ പെടുത്തുകൊണ്ടായിരിക്കാം. മാന്ത്രികകലയിലും മൂക്കിനെന്നപോ
ലെ മാറിനും വല്ല പ്രത്യേക സാന്നിദ്ധ്യവും ഉണ്ടോ എന്നറിയുന്നില്ല. മധുരം
മനസ്സ് കുളിർക്കുന്ന വിധത്തിൽ. "ശീതളീക്രിയതേ താപോ യേന തന്മധുരം സ്മൃ
തം" എന്ന് മാധുര്യലക്ഷണം. മദനാർത്തി കാമതാപം. ചൊറ് കറച്ച്. ആ
രുനല്ലിത് ആരാണ് പറിയതായിട്ടുള്ളത്.

മന്ത്രങ്ങൾക്ക് മാഹാത്മ്യം സിദ്ധിക്കുന്നത് പഴക്കംകൊണ്ടും പരമ്പര
യായ പ്രയോഗസാന്നിദ്ധ്യംകൊണ്ടും ആയിരിക്കേ കേവലം പുതുതായ ഒരു
മന്ത്രമുണ്ടാക്കി ജപിച്ച് ഫലിപ്പിച്ചുകളയാം എന്ന് പണ്ഡിതനായ മഹാരാജാ

വിന്ന് തോന്നിയത്. ആസന്നമായിരിക്കുന്ന ഉന്മാദദശയുടെ ആരംഭലക്ഷണമായിരിക്കാം. അഥവാ "വിരഹീവ വിഭോ പ്രിയാമയം പരിപശ്യാമി ഭവന്മയം ജഗൽ" എന്നവിധം ഭൂശപ്രവൃദ്ധമായ അനുരാഗം ഹേതുവായിട്ട് തദേകധ്യാനം നിമിത്തം സുപരിചിതമായും തന്റെ ചിത്തവൃത്തിയിൽ സർവ്വാത്മനാ തീന്നിരിക്കുന്ന ദമയന്തീവിഷയത്തിന്ന് രാജാവിന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ പഴക്കവും സാന്നിദ്ധ്യവും സിദ്ധിച്ചുകഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടായിരിക്കാം. ദമയന്തീകഥാമൃതവിശേഷങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുവാനായി വല്ലവരേയും കിട്ടിയാലും കുറെ സമാധാനമായിരുന്നു എന്ന അഭിപ്രായം.

൩൨. ഇതിന് 'മദനാത്തി ചെറ്റ് ചെയ്താക്കുവാൻ' എന്ന് മുൻ ശ്ലോകത്തിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നതിന്ന്. ഉപായം എന്തുവാൻ എന്താണ് ഉപായം. ഉപായം സാധനമാർഗ്ഗം. കാര്യസാദ്ധ്യത്തിനുള്ള വഴി എന്നർത്ഥം. ഇഹ സങ്കടേ എന്റെ ഈ കഷ്ടാവസ്ഥയിൽ. ബന്ധു ആവത് ആര് ബന്ധുകൃത്യം ചെയ്യുവാനായിട്ട് ആരാണ് ഉണ്ടാകുവാൻ പോകുന്നത്. വല്ല വരും ഉണ്ടാകുമോ എന്ന് സന്ദേഹം. ബന്ധു സംബന്ധി അഥവാ സ്നേഹിതൻ. "ബാന്ധവാ ബന്ധുമിത്രയോഃ – ബന്ധുർഭ്രാതൃബാന്ധവയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. 'ബധ്നാതി മനഃ സ്നേഹാദിനാ സ്നേഹാദികൊണ്ട് മനസ്സിനെ ബന്ധിക്കുന്ന ആൾ' എന്നനർത്ഥം. "രാജദ്വാരേ ശ്മശാനേ ച യസ്തിഷ്ഠതി സ ബാന്ധവഃ" എന്നും "ആപൽഗതം ന ച ജഹാതി" എന്നും ഉത്തമബന്ധുവിന്റെ ലക്ഷണം. ചിന്താപാരവശ്യംകൊണ്ടുള്ള ഖേദത്തിൽ 'ഖത'. ശ്ലോ. ൩൩. ഇതി ദിവാനിശം മനസി ചിന്തയൻ ഇങ്ങിനെ ദിവാനിശം മനസ്സിൽ ചിന്തിച്ചിട്ട്. ദിവാനിശം രാവും പകലും. ചിന്ത ആദ്ധ്യാനം. ശ്ലോ. ൩൪. ഇടവിടാതെ ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന വിചാരം എന്നർത്ഥം. ചിന്താകുലനായിത്തീന്നിട്ട് എന്ന് സാരം. വിധുരോസ്മി വിധുരനായിത്തീന്നിരിക്കുന്നു. വിധുരൻ ഏറെറവും വിരഹാർത്തൻ, അഥവാ അതി വിവശൻ. "വിധുരം തു പ്രവിശ്ലേഷോ" എന്നമരം. വിശ്ലേഷം വിരഹം. "വൈകല്യേപി ച വിശ്ലേഷേ വിധുരം വികലേ" എന്ന് ത്രികാണ്ഡശേഷം. വികലൻ വിവശൻ അഥവാ ശൂന്യകരണൻ. 'വിധുരഃ ജ്ഞാനാദിശൂന്യഃ, ശൂന്യകരണഃ' എന്നിങ്ങിനെ ഉ. രാ. വ്യാഖ്യാനം. ആധിക്യസൂചകമായ വീപ്സയിൽ 'ഹന്ത ഹന്ത' എന്ന് ദ്വിർഭാവം. ശ്ലോ. ൩൬. ബന്ധുരാംഗി ബന്ധുരങ്ങളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവൾ. സുന്ദരി എന്നർത്ഥം. ബന്ധുര രമ്യം. മനോഹരം എന്നർത്ഥം. "ബന്ധുരബന്ധുരൈ രമ്യൈ നമ്രേ" എന്ന് വിശ്വം. അവസ്ഥാ എന്റെ കാലികവിശേഷം തല്ക്കാലസ്ഥിതി

എന്നത്ഥം. "വിശേഷഃ കാലികോവസ്ഥാ" എന്നമരം. സാദരം ആദരവോട്ടുകൂടി. തന്നിയോഗം അവളുടെ കല്പന. 'സാദര'മെന്നും 'നിയോഗ'മെന്നും ഉള്ളത് നായികയോടുള്ള ഭാക്ഷിണ്യാതിരേകത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. മമ സന്നിധൌ എന്റെ സമീപത്തിൽ.

ഈ ശ്ലോകം ചിന്തനം എന്ന വിരഹാവസ്ഥയെ വർണ്ണിക്കുന്നു. "കേനോപായേന സംസിദ്ധ്യേൽ കദാ കുരു സമാഗമഃ കാ ചേയം കിം സഭാവാ ച ചിന്തനം തദുദീരിതം" എന്ന് ചിന്തനലക്ഷണം. കേവലം കഥാശ്രവണംകൊണ്ട് മാത്രം സമാധാനമായില്ലെന്നും തന്റെ അവസ്ഥയെ അറിയിച്ച് ദമയന്തിയുടെ അനുകൂലമായ പ്രതിസന്ദേശവുംകൂടി കിട്ടിയെങ്കിലേ മതിയായുള്ളൂ എന്നും രാജാവ് ചിന്തിക്കുന്നു.

നൂൻ. പവമാനപോത ഹേ മന്ദമരുത. ശ്ലോ. ഖൻ. പേശലാംഗ പേശലങ്ങളായ അംഗങ്ങളുള്ളോവെ പേശലം ചതുരം. മേയ്സ്വാധീനമുള്ളവനെ എന്നത്ഥം. "ദക്ഷേ തു ചതുരപേശലപടവഃ" എന്നമരം. അംഗങ്ങം അവയവങ്ങൾ. ശ്ലോ. നവ. ദൂത്യകർമ്മത്തിന്നത്ഥിക്കുവാൻ ഭാവിക്കുകയായതുകൊണ്ടും തന്റെ അവസ്ഥയെ ദമയന്തിയെ അറിയിക്കുവാൻ ബദ്ധപ്പാടായതുകൊണ്ടും സഞ്ചാരപടുവായുള്ളോവെ എന്ന സാർത്ഥകസംബോധന. കുശലം ഭവാനു ഖത വർത്തതേ അങ്ങക്ക് ക്ഷേമംതന്നെ ആണല്ലൊ എന്ന് ആശീർമയമായ കുശലപ്രശ്നം. അഥവാ അനന്തരം വർണ്ണിക്കുവാൻ പോകുന്ന തന്റെ സ്ഥിതിയോട് താരതമ്യപ്പെടുത്തി 'അങ്ങക്ക് പ്രത്യക്ഷത്തിൽ സൌഖ്യംതന്നെ ആണ്; 'എനിക്കാണെങ്കിലോ' ഇത്യാദി. "ഭാവുകം ഭവുകം ഭവ്യം കുശലം ക്ഷേമം" എന്നമരം. ഖത സംബോധനാരൂപമായ ആമന്ത്രണത്തിൽ. അഥവാ പവമാനപോതത്തിന്റെ ക്ഷേമാവസ്ഥയിൽ ഉള്ള സന്തോഷത്തിൽ. ശ്ലോ. നർ. നമുക്ക് അധുനാ നാശകാലം നമുക്കാണെങ്കിൽ ഇതാ നാശകാലമായി. നാശം മരണം. ഉന്മാദാരംഭത്തിൽ എത്തിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നതിനാൽ മൃത്യു അനതിദൂരമായിരിക്കുന്നു എന്നഭിപ്രായം. എനി ഒരാശയുണ്ട് മരിക്കുന്നതിന്ന് മുമ്പായി ഒരാഗ്രഹമുണ്ട്. ആസന്നമരണന്മാരുടെ അന്ത്യാപേക്ഷ അപരിത്യാജ്യമാകയാൽ അശേഷവും സംശയിക്കരുതെന്ന് ഭാവം. അല്ലയോ സരസ ഹേ രസിക, സാംപ്രതം ഇപ്പോൾ. ഒട്ടും താമസിക്കാതെ എന്നത്ഥം. ഇനിയപ്രസിദ്ധപ്പെട്ട. ശ്ലോ. നഭ. കുണ്ഡിനാഖ്യനഗരേ കുണ്ഡിനം എന്ന് പേരായ നഗരത്തിൽ. നഗരം രാജധാനി. രാജാവ് സ്ഥിരവാസം ചെയ്യുന്ന മൂലനഗരം

എന്നർത്ഥം. ഇതരനഗരങ്ങൾക്ക് ശാഖാനഗരങ്ങൾ എന്ന് പേരാകുന്നു. "പൂഃ സ്ത്രീ പുരീ നഗര്യൌ വാ- പത്തനം പുടഭേദനം സ്ഥാനീയം നിഗമോന്യത്ര യന്മൂലനഗരാൽ പുരം തച്ഛാഖാനഗരം" എന്നമരം. ആശു വേഗത്തിൽ. സുഖേന സുഖമായി. മാസ്തുഖേദ്യ വാതെ എന്നർത്ഥം. ഇതിനു സുഖസഞ്ചാരത്തെ അനുശംസിക്കുന്നത് സന്ദേശവിധിയിൽ പെട്ട ഒരംഗമാണ്. "ആ കൈലാസാദ്ബിസകിസലയച്ഛേദപാഥേയവന്തഃ സമ്പത്സ്യന്തേ നഭസി ഭവതോ രാജഹംസാ സഹായാഃ" എന്നും "ഖിന്നഃ ഖിന്നഃ ശിഖരിഷു പദം ന്യസ്യ ഗന്താസി യത്ര ക്ഷീണഃ ക്ഷീണഃ പരിലഘു പയഃ സ്രോതസാം ചോപഭുജ്യ" എന്നും പൂ. മേ. കൈശികേ കേശവൃദ്ധത്തിൽ. തലമുടിക്കെട്ടിൽ എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൨൧. വിരുന്നും ഉണ്ട് തലമുടിയുടെ സുഗന്ധത്തെ അനുഭവിച്ച് എന്നർത്ഥം. ആമോദവാഹിയായ് കൈശികത്തിന്റെ പ്രസംഗം വഹ്നിധൂമന്യായേന അഥവാ സ്ഥാലീപുലാകന്യായേന ദമയന്തിയുടെ ഇതരസൌഭാഗ്യവിശേഷങ്ങളേയും വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നതിനാൽ അനന്യസാധാരണമായ ആ രൂപലാവണ്യത്തെ കണ്ട് ആനന്ദിച്ചാലും എന്നഭിപ്രായം സൌന്ദര്യാതിശയാനുസ്മരണത്തിലുള്ള ഹർഷത്തിൽ, അഥവാ വിസ്മയത്തിൽ, 'ബത'. വരിക എന്നാദേശത്തിൽ പൂർണ്ണക്രിയ. വരികല്ലയോ എന്ന് പ്രാചീനസന്ധിപ്രയോഗം. 'വരികല്ലയോ' എന്നതിനെ 'പോയിവരിക എന്ന് തിരിച്ചുയാക്കുകയല്ലേ' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കാമെങ്കിലും ക്ലിഷ്ടമായിരിക്കുന്നതിനാൽ ത്യാജ്യം. സന്ദേശവാഹിയുടെ സുഖാനുഭൂതിയെ മുമ്പും സന്ദേശഹരണമായ സ്വാർത്ഥത്തെ പരോക്ഷമായി പിമ്പും നിർത്തി മഹാരാജാവ് തന്റെ ഔക്ഷിണ്യത്തേയും കരുണാബുദ്ധിയേയും സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു. "ഗന്തവ്യാ തേ വസതിരലകാ നാമ യക്ഷേശ്വരാണാം ബാഹ്യോദ്യാനസ്ഥിതഹരശിരശ്ചന്ദ്രികാധൌതഹർമ്യാ" എന്ന പൂ. മേ. ദ്രഷ്ടവ്യം.

നായികയുടെ അംഗങ്ങളെ സ്പർശിച്ചിരിക്കുന്ന വസ്തുക്കളെ കാണുന്നതിലുള്ള സന്തോഷം 'തദംഗസ്പൃഷ്ടവസ്തുദർശനം' എന്ന് പറയുന്ന വിരഹികളുടെ വിനോദസ്ഥാനങ്ങളിൽ പെട്ട ഒന്നാണ്. "വിയോഗാവസ്ഥാസു പ്രിയജനസദൃക്ഷാനുഭവനം തതശ്ചിത്രം കർമ്മ സ്വപനസമയേ ദർശനമപി- തദംഗസ്പൃഷ്ടാനാമുപനതവതാം ദർശനമപി പ്രതീകാരോനംഗവ്യഥിതമനസാം കോപി ഗദിതഃ" എന്ന് ഗുണപാഠക. "അലിംഗന്തേ ഗുണവതി മയാ തേ തുഷാരാദ്രി വാതാഃ പൂർവ്വം സ്പൃഷ്ടം യദി കില ഭവേദംഗമേഭിസ്തവേതി" എന്ന് ഉ. മേ. ദമയന്തിയെ മഹാരാജാവ് എനിയും പ്രത്യക്ഷമായി കണ്ടിട്ടില്ലാത്തതിനാൽ 'സദൃ

ക്ഷാനുഭവനം' എന്നുള്ള സദൃശവസ്തുക്കളെക്കണ്ടാനന്ദിക്കലും ചിത്രകർമ്മവും സ്വപ്നസമയദർശനവും സുഗമമല്ലല്ലോ. 'അധുനാ', 'അത്ര', 'സാംപ്രതം' എന്നീ പ്രയോഗങ്ങളും അസന്നമരണഭാവത്തെയും തന്നിവാരണോപായത്തിന്റെ അന്വേഷിതത്വത്തെയും ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു.

൫൦. അരൂപി രൂപം ഇല്ലാത്തവൻ. ചൈതന്യമോ ജീവനോ ഇല്ലെന്ന് മാത്രമല്ല ആകൃതിയുംകൂടി ഇല്ലാത്തതിനാൽ അചേതനങ്ങളേക്കാളും നികൃഷ്ടം എന്ന് ഭാവം. പവമാനനോട് കാറിനോട്. ദ്യോ. സ്വൻ. എൻ അത്തൽ എന്റെ ആധിയെ. പറയുന്നത് ഇത് എത്ര കഷ്ടം പറയുന്നതായ എന്റെ ഈ പ്രവൃത്തി എത്ര കഷ്ടമാണ്. എങ്കിലും സമാധാനമുണ്ട്. ഇന്ന് കരുതുവിധൌ ഈ സംഗതിയെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുന്നതായാൽ. ആരും ഇത് പുറത്ത് കേട്ടതില്ലത്ര ഞാൻ ഈ പറഞ്ഞതൊന്നും പുറമെ ആരും കേട്ടിട്ടില്ല. 'അത് ഇന്ന്' എന്നും 'കേട്ടതില്ലത്ത്' എന്നും ഉള്ള പ്രയോഗങ്ങളിലെ അത് എന്നുള്ളത് പാദപൂരണാർത്ഥം സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളതായി കരുതുന്നതാണ് ഉത്തമം. ആരും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലെങ്കിലും തനിക്കിങ്ങനെ ഒരു ചാപല്യം വന്നുകൂടുവാൻ കാരണമെന്താണെന്ന് വിചാരിച്ച് രാജാവ് ഒരു സമാധാനം കാണുന്നു. ചിത്തയോനിഭൂവിക്രമം കാമദേവന്റെ കയ്യിന്റെ അതിശക്തിത. മഹാമുഷ്ക്ക് എന്നർത്ഥം. "ശക്തിഃ പരാക്രമഃ പ്രാണൈശ്ച വിക്രമസ്ഥചതിശക്തിതാ" എന്നമരം. ചിത്തകാമ്പിൽ മനസ്സിന്റെ ഉള്ളിൽ. അഗാധമായവിധം എന്നർത്ഥം. ദ്യോ. ഭവ. ഇവിടെ മനസ്സിനെ അഗാധമായവിധം ബാധിച്ചു എന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ചിത്തകാമ്പ് എന്ന പ്രയോഗം സാർത്ഥകമാകയാൽ ആസേതുപകമല്ല. വളരുംകാലം വർദ്ധിക്കുമ്പോൾ. വാസി വാക്കിൽ. സംസാരത്തിൽ എന്നർത്ഥം. "ഭാഷിതം വചനം വചഃ" എന്നമരം. ഇത്തരം ഭ്രമം അകപ്പെട്ടാൽ ഇങ്ങിനെയുള്ള ഭ്രമം വരാറുണ്ട്. ഭ്രമം മിത്ഥ്യാബുദ്ധി. അചേതനങ്ങളെ ചേതനങ്ങളും എന്നും വ്യാജത്തിനെ യഥാർത്ഥമെന്നും തോന്നുന്നത് എന്നർത്ഥം. "ഭ്രാന്തിർമ്മിത്ഥ്യാമതിർഭ്രമഃ" എന്നമരം. "യഥാ ബുദ്ധിഃ ശുക്തൌ രജതമിതി കാചശ്മനി മണിഃ ജലേ പൈഷ്ടേ ക്ഷീരം ഭവതി മൃഗതൃഷ്ണാസു സലിലം തഥാ ദേവേ ഭ്രാന്ത്യാ ഭജതി ഭവഭവ്യം ജഡജനോ മഹാദേവേശം ത്വാം മനസി ച ന മത്വാ പശുപതേ" എന്ന് ശിവാനന്ദലഹരീ. ഇത് എല്ലാ കാമികളുടേയും അനുഭവമാണെന്ന് പറയുന്നു. അഖിലകാമിനാം എല്ലാ കാമികൾക്കും. ഇത് കേൾപ്പുതുണ്ട് ഇങ്ങിനെ ഒരു സഭാവവിശേഷമുള്ളതായി കേൾക്കുന്നുണ്ട്. സാഹിത്യലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധി

ഉണ്ട് എന്നർത്ഥം. "കാമാർത്താ ഹി പ്രകൃതികൃപണാ ചേതനാചേതനേഷു" എന്ന് പൂ. മേ. 'ഹി' എന്ന് അവധാരണയിൽ. ലോകപ്രസിദ്ധ്യാ നിശ്ചിതാർത്ഥത്തിൽ എന്ന് സാരം. "ഹി പാദപൂരണേ ഹേതൌ വിശേഷേത്യവധാരണേ പ്രശ്നേ ഹേത്വവധാരണേ ച സംഭ്രമാസൂയയോരപി" എന്ന് മേദിനീ. ഇതും അടുത്ത രണ്ട് ശ്ലോകങ്ങളും ഉന്മാദം എന്ന അഷ്ടമാവസ്ഥയെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൫൧. പല്ലവാഭരണഭ്രഷിതാംഗ ഹേ പല്ലവമായ ആഭരണം കൊണ്ട് അലംകൃതമായ അംഗത്തോടുകൂടിയവനെ. പല്ലവം തളിര്. അംഗം ശരീരം അഥവാ അവയവം. "അംഗം ഗാത്രേ പ്രതീകോപായയോഃ" എന്ന് മേദിനീ. സ്വത്വ ജാത്യൈകവചനം. മൃതപാദപ ഹേ രസാലവൃക്ഷമേ. രസാലം തേൻമാവ്. "ആമ്രശ്ചൂതോ രസാലോ" എന്നും "വൃക്ഷോ.....പാദപസ്തരുഃ" എന്നും അമരം. പാദങ്ങളിൽ (വേരുകളിൽ) കൂടി പാനം ചെയ്യുന്നത് എന്നനർത്ഥം. ഉള്ളിലുള്ള പ്രകൃതിഗാംഭീര്യംകൊണ്ട് പുറത്തേക്ക് പ്രകാശിച്ചിരുന്നില്ലെങ്കിലും അകത്ത് കഴിച്ചുകൂട്ടുന്ന. മമ സങ്കടങ്ങൾ എന്റെ കഷ്ടപ്പാടുകൾ. പറയാതെകണ്ടും അറിയും ഒരു ഉത്തമമിത്രത്തെപ്പോലെ പരേംഗിതജ്ഞാനം ചൂതത്തിനുണ്ടെന്നഭിപ്രായം. ദൃഢം നിശ്ചയം. ചൂതം ഉൽകൃഷ്ടപ്രകൃതിയായതുകൊണ്ട് അങ്ങിനെ വരാതെ തരമില്ല എന്നർത്ഥം. അഥവാ ദൃഢം നല്ലവണ്ണം. "ദൃഢം സ്തൂലേ നിതാന്തേ" എന്ന് മേദിനീ. വല്ലിയോട് പ്രേയസിയുടെ നിലയിൽ ചുറ്റി പടർന്നിട്ടുള്ള വള്ളിയോട്. വരികല്ലയോ ഒന്ന് പോയിവരുക എന്ന് തീർച്ചയാക്കുകതന്നെയല്ലേ, അഥവാ അല്ലയോ എന്ന് വേറെ എടുത്ത് സഖേ എന്നതിന്റെ സംബോധനയായും കല്പിക്കാം. ശ്ലോ. നൽ. പക്ഷെ പ്രാചീനചമ്പു ആണെങ്കിലും ദൂരാന്വയദോഷം പ്രത്യക്ഷവും അസുഖകരവും ആയിരിക്കുന്നു.

കാമികൾക്ക് തേൻമാവിനെ കാണുമ്പോൾ ഭാവം പകരുകയും അവർ വിലപിക്കുകയും മറവും ചെയ്യാവുള്ളതുകൊണ്ടും ചൂതപുഷ്പം മന്മഥസായകമായതുകൊണ്ട് ലക്ഷ്യവിശേഷങ്ങളെ അറിയുവാൻ ഇടയുള്ളതുകൊണ്ടും ആയിരിക്കാം 'ഉള്ളിലുള്ള സങ്കടങ്ങൾ പറയാതെകണ്ടും അറിയും' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. അചേതനങ്ങളോട് ആവലാതി പറയുന്നത് അനുചിതമാണെന്ന് കഴിഞ്ഞ ശ്ലോകംകൊണ്ട് പറഞ്ഞ ഉടനെ ഇവിടെ അതേ വൃത്തിതന്നെ ആവർത്തിക്കുകയും അതിന്റെ അനൌചിത്യത്തെ അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽതന്നെ പ്രസ്താവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ട് മഹാരാജാവിന്റെ ഉന്മാദാവസ്ഥ വിശദമാകുന്നു.

൪൨. സ്ഥാവരത്തൊട് സഞ്ചാരശക്തിയില്ലാത്ത ജഡവസ്തുവിനോട്. "ചരിഷ്ണു ജംഗമചരം" എന്നും "സ്ഥാവരോ ജംഗമേതരഃ" എന്നും അമരം. ചരിക്കുന്നവയെല്ലാം ജംഗമങ്ങളും ജംഗമങ്ങളല്ലാത്തവയെല്ലാം സ്ഥാവരങ്ങളും ആണെന്നർത്ഥം. അറിയാതകണ്ട് പറഞ്ഞതെന്തിത് സ്ഥാവരങ്ങളുടെ അചേതനപ്രകൃതി ഓർക്കാതേകണ്ട് ചെന്ന് ആവലാതി പറഞ്ഞത് എന്തൊരു അസംബന്ധമാണ്. 'മാരപീഡമുകീടിലും അതിന് വെറുതേ കിടന്ന് മുകീടിനാൽ ആവതില്ല' എന്ന് അന്വയം. മാരപീഡ കാമബാധ. മുറുകുക വർദ്ധിക്കുക. 'മുറുകീടിലും' എന്ന് കാണുന്നത് സ്പഷ്ടമായ ദുഷ്ടപാഠം. അതിന് മാരപീഡ മുകീട്ടുള്ളതിന്ന്. 'ഇതിന്' എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നതിന്ന് 'എന്റെ ഈ അവസ്ഥക്ക്' എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കാം. മുകീടിനാൽ മുകിയതുകൊണ്ട്. മുറുകുക കുഴങ്ങുക. ആവലാതി പറഞ്ഞും കരഞ്ഞും കിടന്ന വലയുക എന്നർത്ഥം. "മധുവുണ്ടാൻ ചെല്ലും മദഭംഗിചെറുചിറകിൻകാറേറല്ലിൽ മുകീട്ടും – നറുമേനിവാകമലരിതെങ്ങിനെ പൊറുപ്പൂ വൻകാറേററരശംഭോ" എന്ന് പാർവ്വതീപാണിഗ്രഹണം. "പാടീടുന്നവർ പാടേ മുകീ" എന്ന പാരിജാതഹരണചംപൂ. ആവതില്ല ഒരു പ്രയോജനവും ഇല്ല. ചിത്തമേ ഹേ മനസ്സേ. ഭാവിയായത് വരുവാനുള്ളത്. "പുരുഷസ്യ പരോക്ഷജന്മനഃ സമതീതം ച ഭവച്ച ഭാവി ച സ ഹി നിഷ്പ്രതിഹേന ചക്ഷുഷാ ശ്രുതയം ജ്ഞാനമയേന പശ്യതി" എന്ന് രഘു. വൃ, വെ. 'സമതീതം ഭൂതം' 'ഭവൽ വർത്തമാനം' 'ഭാവി ഭവിഷ്യൽ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. ഭവിക്കും മനുഷ്യൻ എത്രതന്നെ പരിഭ്രമിച്ചാലും പരിതപിച്ചാലും വരാതെ ഇരിക്കയില്ല. എന്ന നില നല്ലിത് ഈവിധം നിശ്ചയിച്ച്. "ആയാതമായാതമപേക്ഷണീയം" എന്നുള്ള മനഃസ്ഥിതി ആണ് നല്ലത്. മമ വലത്ത് നില്ല എനിക്കനുകൂലമായി വർത്തിക്കേണമേ. പുരുഷന്മാർക്ക് വലത്തുഭാഗവും സ്ത്രീകൾക്ക് ഇടത്തുഭാഗവും ശുഭസൂചകമാണെന്ന് ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധം. "നരാണാം ദക്ഷിണോ ഭാഗം സ്ത്രീണാം വാമമേവ ച" ഇത്യാദി പ്രമാണങ്ങൾ കാണുക. വിരഹവാരിധൌ വേവുന്നായ സമുദ്രത്തിൽ. വലയിക്കൊലാ ഇട്ട് കഴക്കരുതേ എന്ന് പ്രാർത്ഥന. മദനക്ലിഷ്ടനായി ഉന്മാദാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ച് ചരമദശകളിലേക്ക് കാലെടുത്തുവെച്ചുംകൊണ്ടിരിക്കുന്ന മഹാരാജാവ് ഒരു ഉത്തമപുരുഷന്റെ പ്രകൃതിക്കനുസരിച്ച് അത്യാപല്കാലത്തിൽ ഈശ്വരസ്മരണ ചെയ്ത് ഭഗവാനെ ശരണം പ്രാപിക്കുന്നു. ഭഗവൽകടാക്ഷം അദ്ദേഹത്തിന്ന് അചിരേണ സിദ്ധമായി എന്നുള്ളത് രാജാവിന്റെ പാവനചരിത്രത്തേയും ഭഗവാന്റെ ഭക്തവാത്സല്യത്തേയും ഒരുപോലെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു.

"സാ കാന്തിഃ" എന്ന് തൊട്ടുള്ള ശ്ലോകങ്ങൾ അയോഗജന്യമായ, എന്നു വെച്ചാൽ ഇഷ്ടവിഷയത്തെ പ്രാപിക്കുവാൻ സാധിക്കാത്തതുകൊണ്ടുണ്ടാവുന്ന, ഉല്ലുണ്ണയെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. "രാഗേ തദലബ്ധവിഷയേ വേദനാ മഹതീ തു യാ സംശോഷണീ തു ഗാത്രാണാം താമുല്ലുണ്ണാം വിദുർബുധാഃ" എന്ന് ഉല്ലുണ്ണാലക്ഷണം.

൮൩. ചിത്താരവിന്ദേ ചിത്തമായ അരവിന്ദത്തിൽ എന്ന് രൂപകം. ചിത്തം മനസ്സ്. അരവിന്ദം താമര. മന്മഥോന്മാദവേഗം മന്മഥൻനിമിത്തമുള്ള ഉന്മാദത്തിന്റെ വേഗം. മന്മഥൻ കാമദേവൻ. ഉന്മാദം ചിത്തഭ്രമം. ഭ്രാന്തെന്നർത്ഥം. "ഉന്മാദശ്ചിത്തവിഭ്രമഃ" എന്നമരം. വേഗം പ്രവാഹം. അഥവാ ദ്രുതഗതി. "വേഗഃ പ്രവാഹജവയോരപി" എന്നമരം. തദാനീം അപ്പോൾ. അഗ്രേ പുരോഭാഗത്ത്. മുമ്പിലെന്നർത്ഥം. "അഗ്രം പൂർവ്വാദ്യപരി പരിമാണേ ആലംബനേ സമൂഹേ ച പ്രാന്തേ ച സ്യാന്നപുംസകം അധികേ ച പ്രധാനേ ച പ്രഥമേ" എന്ന് മേദിനീ. ദൈവാനുകൂല്യാൽ ദൈവാനുഗ്രഹം ഹേതുവായിട്ട്. "ദൈവമേ മമ വലത്തുനില്ലൂ" എന്ന് പ്രാർത്ഥിച്ച ഉടനെത്തന്നെ ഈശ്വരാനുഗ്രഹം പ്രത്യക്ഷമായി കണ്ടതിലുള്ള വിസ്മയത്തിൽ 'ചിത്രം'. ശ്ലോ. ൬൯. അസംപ്രേക്ഷ്യമായും അചിരമായുമുള്ള ദൈവാനുകൂല്യം രാജാവിന്റെ വിശിഷ്ടതയെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. "അധിധരണി മുദോ വന്നു സംക്രീഡമാനാൻ പക്ഷകാന്ത്യാ പരിഹസിതലസന്മല്ലികാൻ മല്ലികാക്ഷാൻ അദ്യാക്ഷീൽ" എന്നന്വയം. അധിധരണി ഭൂമിയിൽ. ധരണിയെ അധിശമിച്ചിട്ട് എന്ന് അനുവർത്തം. ഗ. ക്ര. ഭാഗം ൨൮. ഇവിടെ വശിതാർത്ഥത്തിൽ. പരമാസനവാഹനങ്ങളായ ഹംസങ്ങളുടെ സാധാരണ വാസസ്ഥാനം ബ്രഹ്മലോകമായതുകൊണ്ട് 'അധിധരണി' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. രാജാവ് അന്ന് കണ്ട ഹംസങ്ങൾ സാധാരണക്കാരല്ലെന്നും വരുന്നു. മുദാ മുത്തോടുകൂടി. മുത്ത് പ്രീതി. "മുൽ പ്രീതിഃ പ്രമദോ ഹർഷഃ പ്രമോദാമോദസമ്മദാഃ സ്യാദാനന്ദഥുരാനന്ദഃ ശർമ്മശാതസുഖാനി ച" എന്നമരം. സംക്രീഡമാനാൻ സമ്യക്കായംവണ്ണം ക്രീഡിക്കുന്നവരായ. സമ്യക് വിധിയാംവണ്ണം. അഥവാ നല്ലവണ്ണം. ക്രീഡാ കേളി. "ദ്രവകേളിപരീഹാസാഃ ക്രീഡാ ഖേലാ ച നർമ്മ ച" എന്നമരം. ഒരുമിച്ച് വിനോദിക്കുന്നവരെന്നർത്ഥം. "സംക്രീഡന്തേ മണിശിരമരപ്രാർത്ഥിതാ യത്ര കന്യാഃ" എന്ന് ഉ. മേ. ര. പക്ഷകാന്ത്യാ ചിറകുകളുടെ ശോഭകൊണ്ട്. പരിഹസിതലസന്മല്ലികാൻ പരിഹസിതങ്ങളായിരിക്കുന്ന ലസത്തുക്കളായ

മല്ലികകളോടുകൂടിയവരായ. ലസത്തുക്കളായ മല്ലികകളെ പരിഹസിക്കുന്നവരായ എന്നർത്ഥം. ലസത്തുക്കൾ ശോഭിക്കുന്നവ. മല്ലിക പുഷ്പവിശേഷം. ഒരു മാതിരി മുല്ല. 'വള്ളിമുല്ല' എന്ന് പാരമേശ്വരീ. പരിഹസിക്കുക കളിയാക്കുക. ഇണാധിക്യംകൊണ്ട് 'പുച്ഛിക്കുക' എന്നർത്ഥം. മല്ലികാക്ഷാൻ മല്ലികാക്ഷങ്ങൾ എന്ന് പറയുന്ന ഹംസവിശേഷങ്ങളെ. "രാജഹംസാസ്തേ ചഞ്ചുചരണൈർല്ലോഹിതൈസ്സിതാഃ മലിനൈർമ്മല്ലികാക്ഷാഃ" എന്നമരം. ചുമന്ന കൊക്കും കാലുകളും ഉള്ള വെളുത്ത അരയന്നങ്ങൾ രാജഹംസങ്ങളും കൊക്കും കാലുകളും ഇരുണ്ടൽ കൃഷ്ണവർണ്ണമോ തവിട്ടുനിറമോ ആയിട്ടുള്ളവ മല്ലികാക്ഷങ്ങളും ആണെന്നർത്ഥം. "ഭ്രഷ്ടിതേ പരിതോ യസ്യ ലോചനേ കൃഷ്ണരാജിഭിഃ കൃഷ്ണം ച താരകാമാഗ്രം മല്ലികാക്ഷഃ സ പഠ്യതേ" എന്ന് ശബ്ദാർണ്ണവം.. കണ്ണുകളുടെ ചുറ്റും കറുത്ത വരകളോടുകൂടിയും കൃഷ്ണമണിമാത്രം കറുത്തും ഇരിക്കുന്ന ഹംസവിശേഷത്തിനാണ് മല്ലികാക്ഷമെന്ന് പറയുക എന്നർത്ഥം. "ഏതസ്മിൻ മദകളമല്ലികാക്ഷപക്ഷവ്യാധൂതസ്ഫുരദുരുഗന്ധപുണ്ഡരീകാഃ" എന്ന് ഉ. രാ. ക, ന.ക. അദ്രാക്ഷീൽ കണ്ടു.

ഗ. ഫ. അഥ അനന്തരം. നരനായകൻ രാജാവ്. അമിതകുതൂഹലം അളവറ്റ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. മിതം മാനം ചെയ്തത്. അളന്നത് എന്നനർത്ഥം. അമും അസുലഭപക്ഷികദംബകം ഈ അസുലഭമായ പക്ഷികളുടെ കദംബകത്തെ. അസുലഭം കണ്ടുകിട്ടുവാൻ പ്രയാസമുള്ളത്. അസാധാരണമായ എന്നർത്ഥം. കദംബകം കൂട്ടം. "കദംബം നികുരുംബേ സ്യാൽ" എന്ന് മേദിനീ. സ്വാർത്ഥത്തിൽ 'ക' പ്രത്യയം. അവനീസീമനി ഭൂമിയുടെ അതിരിങ്കൽ. ഭൂതലത്തിലെന്നർത്ഥം. ആലോക്യ കണ്ടിട്ട്. തൽഗ്രഹണത്തിന് അതിനെ പിടിക്കുവാൻ. കദംബത്തിനെ അഥവാ അതിനാൽ കൂട്ടത്തിൽ ഒന്നിനെ. മന്ദംമന്ദം വളരെ പതുക്കെ. വിസ്സയിൽ ദൃഢതരമായി. അഗ്രേ അണഞ്ഞ് മുമ്പോട്ട് ചെന്ന്. ശ്ലോ. ൪൨. "അതിൽ അഗ്രേസരനാം ചിത്രാകാരം ഏകം പത്രിമഹേന്ദ്രം ജഗ്രാഹ അതിൽ അഗ്രേസരനായി ചിത്രാകാരനായിരിക്കുന്ന ഒരു പത്രിമഹേന്ദ്രനെ പിടികൂടി" എന്ന് പദയോജന. അഗ്രേസരൻ മുമ്പിൽ നടക്കുന്നവൻ. "പുരോഗാഗ്രേസരപ്രഷ്ഠാഗ്രതസ്സരപുരഃസരാഃപുരോഗാമീ" എന്നമരം. ചിത്രാകാരൻ വിസ്മയനീയമായ ആകാരത്തോടുകൂടിയവൻ. അഥവാ ചിത്രം പല വർണ്ണത്തോടുകൂടിയത്. "ചിത്രം കിമ്മീരകല്മാഷശബളളൈ താശ്ച കബ്ബുരേ" എന്നമരം. ശബളം നാനാവർണ്ണം. ആകാരം ആകൃതി. ദേഹ

മെന്നത്ഥം. "അകാരാവിംഗിതാകൃതീ" എന്നമരം. ഏകം ഒരു. പതിമഹേന്ദ്രൻ പക്ഷിരാജാവ്. 'മൃഗരാജൻ സിംഹം' എന്നതുപോലെ 'ഹംസം' എന്നത്ഥം. "ശകുന്തി പക്ഷി ശകുനിഃ ശകുന്തശകുനദ്വിജാഃ പതത്രിപത്രിപതഗപത്തല്പത്തരഥാണ്ഡജാഃ" എന്നമരം. അതിൽ അഗ്രേസരനാം ഏകം പതിമഹേന്ദ്രം ആ കൂട്ടത്തിൽ അഗ്രേസരനായി ഏകനായിരിക്കുന്ന പതിമഹേന്ദ്രനെ എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. അഗ്രേസരൻ നായകൻ. പ്രഥമഗണനീയനെന്നത്ഥം. "മത്തേഭേന്ദ്രവിഭിന്നകുംഭപിശിതഗ്രാസൈകബദ്ധസ്പൃഹഃ കിം ജീർണ്ണം തൃണമത്തി മാനമഹതാമഗ്രേസരഃ കേസരിഃ" എന്ന് ഭ. നീ. വ്യ. "അഗ്രേസരഃ അഗ്രഗണ്യഃ" എന്ന് വ്യാഖ്യാ. ഏകൻ അദ്വിതീയൻ. പ്രധാനി എന്നത്ഥം. "ഏകേ മുഖ്യാന്യകേവലാഃ" എന്നമരം. പതിമഹേന്ദ്രം അത്ഥാൽ ഹംസരാജാവിനെ. ഈ വ്യാഖ്യാനം 'കളഹംസാധിപൻ' എന്നും 'അരയന്നങ്ങളിലധിപതിയായവൻ' എന്നും അടുത്ത് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിനോട് യോജിക്കുന്നുണ്ട്. ഹംസത്തിന്റെ ദൈത്യസാമത്ഥ്യവും വാശ്ശാടിയും മറവും ഓർക്കുമ്പോൾ രാജാവ് പിടിക്കുടിയത് ചില്ലറക്കാരനേയല്ലെന്ന് വിചാരിപ്പാനും ന്യായമുണ്ട്. എന്നാൽ ഈ പക്ഷത്തിൽ രാജാവ് കൂട്ടത്തിൽ വെച്ച് ഹംസാധിപനെത്തന്നെ ചെന്നുപിടിച്ചത് കേവലം ഒരു യാദൃച്ഛികസംഭവമായി കരുതണം. നളന്റെ ദൃഷ്ടി ഹംസരാജാവിങ്കൽ തന്നേയാണ് ചെന്ന് പതിഞ്ഞത് എന്നുള്ളത് ഉത്തമന്മാർക്ക് ഉത്തമവിഷയങ്ങളിലേ ദൃഷ്ടി ചെല്ലുള്ളൂ എന്നുള്ള ന്യായമനുസരിച്ചായിരിക്കാം. അല്ലാതെ പതുരഥന്മാരായ പക്ഷികളെ ലക്ഷണം നോക്കി പിടിച്ചുകൊയാമെന്ന് ഉന്മാദം സർവ്വവ്യാപ്തമായിത്തീർന്നിട്ടില്ലാത്ത രാജാവിന്ന് തോന്നുവാനും അനാവിഷ്കൃതരായ ഹംസങ്ങളെ അതിന്ന് അനുസരിക്കുവാനും വഴിയില്ല. പക്ഷേ "ഏകം ജഗ്രാഹ പക്ഷിണം" എന്നേ മഹാഭാരതത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളൂ. 'മുമ്പിൽ നടന്നിരുന്ന ഒന്നിനെ' എന്നുള്ള വ്യാഖ്യാനമാണ് അതിനോട് യോജിക്കുക. അഥവാ ഇത് രണ്ടിനും വിരോധം വേണമെന്നില്ല. പക്ഷിമൃഗാദികളുടെ ഇടയിൽ സംപ്രതിശ്വയങ്ങളും നായകാനുസരണവും ഖ്യാതകണിശമാണെന്ന് അവലോകനസിദ്ധമായ ഒരു സംഗതിയാണ്. അതുകൊണ്ട് മുമ്പിൽ നടന്നിരുന്നത് ഹംസാധിപൻ തന്നേയായിരിക്കാം. രാജാവ് മുമ്പിൽ കണ്ടതിനെ കടന്നുപിടിച്ചു എന്നും വരാം. പതിപ്രവരൻ പക്ഷിശ്രേഷ്ഠൻ. അദ്ദശതന്നിൽ ആ അവസ്ഥയിൽ. രാജാവ് കടന്നുപിടിച്ചപ്പോഴെന്നത്ഥം. "ദശാ വസ്ത്വാമവസ്ഥായാം വസ്തുഷ്വന്തേ" എന്ന് രഭസൻ. ഭീത്യാ ഭയം ഹേതുവായിട്ട്. പതുപുടങ്ങൾ പതുങ്ങളാകുന്ന പുടങ്ങൾ. പതുങ്ങൾ ചിറകുകൾ. പുടങ്ങൾ അസ്ഥിബന്ധനങ്ങൾ. മറയ്ക്കുന്നവ

എന്നത്ഥം. കാറുകടക്കാതെ മൂടിക്കെട്ടി പാകം ചെയ്യുന്നതിന്നാണ് 'പുടപാകം' എന്ന് പറയുക. 'നാസാപുടം' 'കണ്ണപുടം' എന്നും മറവുള്ള പ്രയോഗങ്ങളെ 'ആഭാസരൂപക'ങ്ങളായി ഗണിക്കേണ്ടതാണ്. കരഞ്ഞു കരഞ്ഞുംകൊണ്ടെന്നത്ഥം. പൃതഥീപാലകം ഇത്ഥം അവാദീൽ രാജാവിനോട് ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. കാമസമാന നൃപതേ ഹേ മന്മഥതുല്യനായ രാജാവേ. അനലംകൃതനായും കാമക്ഷാമനായും ഇരുന്നിട്ടും രാജാവ് 'കാമസമാന'നായിരുന്ന എന്ന് വരുത്തീട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹം യഥാത്ഥത്തിൽ രൂപവാനായിരുന്ന എന്ന് ദ്യോതിക്കുന്നു. ശ്ലോ. ദ്വ. ഹംസം ഇതിനുമുമ്പും നിഷധരാജധാനിയുടെ ഉപാന്തപ്രദേശങ്ങളിൽ സഞ്ചരിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടായിരിക്കാം രാജാവാണെന്ന് മനസ്സിലായത്. അഥവാ അടുത്തുതന്നെ 'തണ്ടാർശരമാലുണ്ടെന്നുള്ളതു കണ്ടേടം കൊണ്ടുഹിക്കു'ന്ന ഹംസം സാമാന്യനല്ലാത്തതിനാൽ പരിപൂണ്ണമായി തെളിഞ്ഞിരിക്കുന്ന ചക്രവത്തിലക്ഷണങ്ങളും കണ്ട് ഉഹിച്ചതായിരിക്കാം. കാമഗമം മാം സേച്ഛാചാരിയായ എന്നെ. യഥേഷ്ടം സഞ്ചരിച്ച് ശീലമുള്ള എന്നെ എന്നത്ഥം. "അധ്യാസ്യ കാമഗതി സാവരജോ വിമാനം" എന്ന് രഘു. "താം നാരദഃ കാമചരഃ കദാചിൽ" എന്ന് കു. സം. 'കാമഗതി സേച്ഛാചാരി' എന്നും 'കാമേന ഇച്ഛയാ ചരതീതി കാമചരഃ' എന്നും മല്ലിനാഥൻ. എന്തിനു വലച്ചീടുന്നു എന്തിനാണ് ഇട്ട് കഴക്കുന്നത്. പിടിച്ച് ബന്ധിച്ചിട്ടെന്ന് ശേഷം. കരുണാമന്ദിരം ദയയുടെ വാസഭൂമി. ഇക്കരുമന ഈ അപരാധം. എന്നും അനുചിതം ഏതുവിധവും അയോഗ്യം. 'ആണ്' എന്ന് ശേഷം. ഒരുപ്രകാരത്തിലും ചേർന്നതല്ല എന്നത്ഥം. തവ കാംക്ഷിതമായതു മാംസം ചേൽ അങ്ങക്ക് ആഗ്രഹമുള്ളത് മാംസമാണെങ്കിൽ. തിന്നാൻ കൊതിച്ചിട്ടാണ് അങ്ങ് എന്നെ പിടിച്ചത് എങ്കിൽ എന്നത്ഥം. മദീയം ഗാത്രം മാംസളമല്ല എന്റെ ദേഹം മാംസളമല്ല. മാംസളം മാംസപ്രകൃതി. തടിച്ചതെന്നത്ഥം. മാംസഭക്ഷണം പണ്ട് ക്ഷത്രിയന്മാക്ക് നിഷിദ്ധമല്ലായിരുന്നിരിക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ നളൻ 'കരുണാമന്ദിര'വും 'ദരിദ്രീബന്ധു'വുമായ 'നൃപതി'യാണെന്നറിയുകയും 'തണ്ടാർശരമാലുണ്ടെന്ന്' കണ്ടേടംകൊണ്ടുഹിക്കുകയും ചെയ്ത സമർത്ഥനായ ഹംസം ഇത്ര നീചമായ ഒരു ധർമ്മോപദേശം അദ്ദേഹത്തിങ്കൽ ശങ്കിക്കുവാനോ പ്രത്യക്ഷമായി ആരോപിക്കുവാനോ വഴിയില്ല. "ലൌകികതശ്ച ദുഷ്ടാർത്ഥതശ്ച പ്രവൃത്തേർഭൃശ്യ മാംസഭക്ഷണാദിഭ്യഃ ശാസ്ത്രാദേവ നിവാരണം ധർമ്മഃ" ഇത്യാദി വാത്സ്യായനൻ ധർമ്മത്തെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നത് കലികാലത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച് മാത്രമായിരിക്കാം. അഥവാ ഭാരതവർഷത്തിൽ ഉത്തമവർണ്ണങ്ങളുടെ

ഇടയിൽ മാംസക്ഷേണപരിത്യാഗം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത് ബുദ്ധമതപ്രചാരം പ്രചുര മായതിന്നു ശേഷമാണെന്നു ഒരു വാദമുള്ളതിനെ ഇപ്രകാരം ദുഷ്പാന്തങ്ങളും സ ഹായിക്കുമായിരിക്കാം. ഭാരതത്തിൽ ഈ വിലാപരീതിതന്നെ ഇല്ല. കാമമി രിക്ക ഞാൻ അടുത്ത് ഇരിക്കേണമെന്നാണ് അനുഗ്രഹമെങ്കിൽ. കാണാനുള്ള കൌതുകം ഹേതുവായിട്ട് അടുത്ത് പാപ്പിക്കുവാൻ വേണ്ടിയാണ് എന്നെ പിടി ച്ചത് എങ്കിൽ എന്നർത്ഥം. അഥവാ കാമമിരിക്ക കാമമിരിക്കെ. അനുഗ്രഹമു ണ്ടെങ്കിൽ. അങ്ങിനെ അങ്ങക്ക് അനുഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിൽ. കരുണാരാശേ ഇഹ തവ കരകമലേ വസിച്ചീടാം അല്ലേ കരുണാരാശിയായുള്ളോവേ ഇവിടെ ത്തന്നെ അങ്ങയുടെ കരകമലത്തിൽ താമസിക്കാം. കരുണാരാശി ഭയുടെ ശേഖരം. കരകമലം കയ്യാകുന്ന താമര. രണ്ടും രൂപകം. അങ്ങ് കൃപാനിധി യാണ്. എന്നെ ഒരുവിധത്തിലും ഉപദ്രവിക്കില്ല. അങ്ങയുടെ സമീപവാസം എ നിക്ക് അനന്ദകരമായിരിക്കും അതുകൊണ്ട് എനിക്കത് വലിയ സന്തോഷ മായിരുന്നു എന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'കരുണാരാശേ' എന്ന് സാർത്ഥകസംബോ ധന. പക്ഷേ ഇവിടെ സുഖമായി കൂടുന്നതിന്ന് ഒരു ദുർഘടമുണ്ടെന്ന് പിന്നെപ്പ റയുന്നു. മമ കളഹംസീ എന്നെ കാണാഞ്ഞ് ഇദാനീം കേണുതുട ങ്ങും നൂനം എന്നെ കാണാതെ എന്റെ കളത്രമായ ഹംസതരുണി ഉടനെത്ത ന്നെ കരയുവാൻ തുടങ്ങും. സംശയമില്ല. കളഹംസീ രാജഹംസസ്ത്രീ. "കള ഹംസസ്യ കാദംബേ രാജഹംസേ നുപോത്തമേ" എന്ന് മേദിനീ. പരിഭ്രമിച്ച് കര ച്ചൽ തുടങ്ങാൻ വലിയ താമസമൊന്നും ഉണ്ടാവില്ല. 'വല്ല സംഗതിവശാലും താമസിക്കുന്നതായിരിക്കും. കുറച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ-വരുമായിരിക്കും' എന്നോ മറേറാ വിചാരിച്ച് 'സമാധാനിക്കുന്ന കൂട്ടത്തിലല്ല' എന്ന് 'ഇദാനീം' എന്ന പ്രയോഗം വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. കളത്രത്തിന്റെ സ്വഭാവം തനിക്ക് നല്ല പരിചയമുള്ളതു കൊണ്ട് 'നൂനം' എന്ന് ഉറപ്പിച്ചുപറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ആ വിധമുള്ള പരിതാപ ത്തിന്ന് ഭയാലുവായ അങ്ങ് ഇടവരുത്തില്ലെന്ന് സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'കരുണാ രാശേ' എന്ന സംബോധന കാകാക്ഷിന്യായേന ഉഭയത്ര യോജിക്കത്തക്കവിധം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഹംസത്തിന്റെ വിലാപത്തിന്റെ കാര്യത്തിലും മറവും മഴമംഗലം ഭാരതപദ്ധതിവിട്ട് ശ്രീഹർഷനേയാണ് അനുകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ശ്രീഹ ർഷൻ "അപി ച മമ ദയിതാ കളവല്ലനതിചിരസൂതാ–പ്രാണൻകളയുമതി വി ധുരാ എന്നാൽ കലവുമിതരതി വന്നിതു" ഇത്യാദി സാഹസപ്രയോഗങ്ങളും കൊണ്ട് അറം വരുത്തിക്കൂട്ടീട്ടില്ലെങ്കിലും "മദേകപുത്രാ ജനനീ ജരാതുരാ നവ പ്രസൂതിർവ്വരടാ തപസ്വിനീ–ഗതിസ്ത്വയോരേഷ ജനസ്തമർഭയന്നഹോ വിധേ തവാം

കരുണാരുണഭി ന" എന്നിങ്ങിനെ വിസ്തരിച്ച് പട്ടമഹിഷിയായ "കമലഹംസീ മമ" ഒരുമിച്ചുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് വ്യക്തമാക്കുന്നുണ്ട്. തദാനീം അപ്പോൾ. ധരണീനാഥൻ ഭൂമീവല്ലഭനായ രാജാവ്. ഇതി ഇപ്രകാരമുള്ള. കരുണതരാം അതികരുണമായ. വ്യസനപരമായ എന്നർത്ഥം. കരുണാരസപരിപൂർണ്ണമായ എന്ന് സാരം. "ഇഷ്ടനാശാദനിഷ്ടാപ്തേഃ കരുണാഖ്യോ രസോ ഭവേൽ– ധീരൈഃ കപോതവർണ്ണോയം കഥിതോ യമദൈവതഃ" എന്ന് പ്രമാണം. ഇഷ്ടനാശംകൊണ്ടും അനിഷ്ടസംഭവംകൊണ്ടും കരുണാരസം ഉണ്ടാകുന്നു. ഇതിന്ന് മാടപ്രാവിന്റെ നിറവും അധിദൈവതം യമനും ആണെന്ന് അഭിജ്ഞന്മാർ പറയുന്നു എന്നർത്ഥം. പ്രാചീനശാസ്ത്രപ്രകാരം രാഗം രസം മുതലായതിന്നെല്ലാം പ്രത്യേകരൂപവും മറ്റു ഉപാധികളും കല്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. രാഗങ്ങളുടേയും രാഗിണികളുടേയും മറ്റും ചിത്രങ്ങൾ പ്രാചീനാലേഖ്യങ്ങളിൽ കാണുന്നുണ്ട്. കരുണാരസത്തിന്റെ സ്ഥായീഭാവം ശോകമാണ്. അതുകൊണ്ട് ഇവിടെ ശോകപരമായ എന്നർത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. ഖഗപതിവാണിം പക്ഷീന്ദ്രനായ ഹംസത്തിന്റെ, അഥവാ ആ ഹംസാധിപന്റെ, വാക്കിനെ. "ബ്രാഹ്മീ തു ഭാരതീ ഭാഷാ ഗീർവ്വാ ശ്ചാണീ സരസ്വതീ" എന്നമരം. വിസ്മയശാലീ വിസ്മയത്തോടുകൂടിയവനായിട്ട്. കേവലം ഒരു പക്ഷിയായ ഹംസം സംസാരിക്കുകയും, ഇതു ഭംഗിയായി സംസാരിക്കുകയും, ചെയ്തു കണ്ടതിൽ ആശ്ചര്യം. പത്മസംഭവൻ മുഖസ്ഥാരനായതുകൊണ്ട് വാണീസഹചര്യം സുലഭമായതുകൊണ്ടായിരിക്കാം ഹംസത്തിന്ന് വാശ്ശാടി സിദ്ധിച്ചത്. അമും ആ ഹംസത്തിനെ. വിസസർജ്ജ വിട്ടു. സഃ മഹാത്മാ അപി ആ മഹാത്മാവാകട്ടെ. മഹാത്മാവ് മഹാശയൻ. ഉൽകൃഷ്ടപ്രകൃതി എന്നർത്ഥം. കാമക്ഷാമം ഭ്രമീനായകഃ കാമക്ഷാമനായിരിക്കുന്ന രാജാവിനോട്. കാമക്ഷാമൻ മന്മഥതാപംനിമിത്തം ക്ഷാമാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചവൻ. ക്ഷാമാവസ്ഥ കാർശ്യം, ചടപ്പ് എന്നർത്ഥം. "ക്ഷാമക്ഷാമകപോലമാനനം" ഇത്യാദി ശാ. 'ക്ഷാമക്ഷാമൈഃ കൃശതരൈഃ' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. ഏവം അവാദീൽ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. ധരിത്രീബന്ധോ പ്രജകൾക്കെല്ലാം ബന്ധുവിനെപ്പോലെ വർത്തിക്കുന്ന ഹേ മഹാരാജാവെ. ഭവാനവ്യഥയേ എന്തൊരു സങ്കടമായത് അങ്ങക്ക് മനസ്സിൽ എന്തൊരു വിഷാദമാണ് ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത്. 'ഹന്ത' എന്ന് അനുകമ്പയിൽ. ശ്ലോ. വ്യ. തണ്ടാർശരതയിർ പങ്കജാസ്ത്രൻനിമിത്തമായി ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ഖേദം. മന്മഥതാപം എന്നർത്ഥം. കുണ്ടേടംകൊണ്ട് പ്രത്യക്ഷമായിക്കാണുന്ന ലക്ഷണങ്ങൾകൊണ്ട്. ധരണീൽ ധരണിയിൽ എന്നതിന്റെ പദ്യലോപം. ഭൂമുവിലെ

ഭാഷാഗദ്യം പദ്യരൂപത്തിലാണെന്നുള്ളത് സ്മരണീയം. തരുണീമഞ്ജരി തരുണികളായ വൃക്ഷത്തിന്ന് മഞ്ജരിപോലെ വർത്തിക്കുന്നവൾ എന്ന് രൂപകം. അംഗനാരത്നം എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൯൯. പെരിയൊരു സുകൃതം തേടീടുന്ന അങ്ങയുടെ പ്രേമത്തിന്ന് ആസ്പദമായി ഭവിച്ചിട്ട് എന്ന് ശേഷം. സുരപുര നാരികൾ൦ സച്ഛ്വാസിനികളായ ദേവസ്ത്രീകൾ൦. കരഗതമാർ കയ്യിൽ കിട്ടിയവർ. അവരെ കിട്ടിയപോലെതന്നെ വിചാരിക്കാം എന്നർത്ഥം. സർവ്വഥാ ആദരണീയനായ രാജാവിന്റെ കാര്യത്തിൽ ആക്ഷേപം വൈമുഖ്യം ഉണ്ടാവാൻ വഴിയില്ലെന്നഭിപ്രായം. ഇപ്പരിഷക്ക് ഈ കൂട്ടർക്ക്. പക്ഷികളായ ഈ ഞങ്ങൾക്ക് എന്നർത്ഥം. 'പരിഷ്' എന്നത് 'പരിഷത്സമാജം' എന്നതിന്റെ പ്രാകൃതരൂപമായിരിക്കണം. സ്മരശരവിവശത സ്മരന്റെ ശരങ്ങൾകൊണ്ടുള്ള വിവശത. സ്മരൻ കാമദേവൻ. "കാമഃ പഞ്ചശരഃ സ്മരഃ" എന്നമരം. ഒഴിയാത്ത സ്മരണനിമിത്തം ഉല്പന്നമായ ജനിപ്പിക്കുന്നവൻ എന്നന്വർത്ഥം. വിവശത പാരവശ്യം. ശ്ലോ. ൯൨. ഹൃദന്തേ മനസ്സിൽ. ശ്ലോ. ൯൨, ൯൩. തരുണീതരുണൌ യുവതീയുവാക്കന്മാരെ. നായകനേയും നായികയേയും എന്നർത്ഥം. ഘടയിതും കൂട്ടിച്ചേർക്കുവാൻ. ഏറ്റവും വിരുത് നമുക്ക് എനിക്ക് വളരെ സാമർത്ഥ്യമുണ്ട്. ഹൃദി ഖേദം ത്യജ മനസ്സിലുള്ള വ്യസനങ്ങളെ കളഞ്ഞാലും. പരിതോഷം ഭജ സന്തോഷത്തെ കൈക്കൊണ്ടാലും. മദനരുജായാം മദനരുജയിൽ. അനുഭവിച്ചുകിടക്കുന്ന എന്ന് ശേഷം. മദനൻ കാമദേവൻ. രുജ രോഗം. "രുഗ്രുജാ ചോപതാപരോഗേ൪ വ്യാധിഗദാമയാഃ" എന്നമരം. നിദാനം ആദികാരണം. മൂലം എന്നർത്ഥം. "നിദാനം തച്ചാദികാരണം" എന്നമരം. ആരാണ് ഈ വ്യഥയെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്തത് എന്നർത്ഥം. വദ ച പറയുകയും ചെയ്യു. 'ച' സമുച്ചയത്തിൽ. 'മദനരുജായാഃ മദനരുജയുടെ' എന്നും പഠിക്കാം. 'നളിനശരജ്വരപരവശിതാത്മാ നളനരനായകൻ ഇതി കളലളിതം കളഹംസോക്തിം ആകർണ്യ മിളിതാനന്ദം അമും വചനം അവാദീൽ നളിനശരജ്വരംനിമിത്തം പാരവശിതമായിരിക്കുന്ന ആത്മാവോടുകൂടിയ നളമഹാരാജാവ് ഈവിധം കളലളിതമായ കളഹംസത്തിന്റെ ഉക്തിയെ കേട്ടിട്ട് മിളിതാനന്ദം അവനോട് ഈ വാക്കിനെ പറഞ്ഞു' എന്ന് പദയോജന. നളിനശരൻ കാമദേവൻ. ജ്വരം പനി. അന്തസ്താപം എന്നർത്ഥം. പരവശിതം അവശമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളത്. അതിഖിന്നം എന്നർത്ഥം ആത്മാവ് മനസ്സ്. സംജ്വരം എന്നതിനെ മദനാവസ്ഥകളിൽ ഒന്നായി വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "അവിഷഹ്യോ

മനസ്താപഃ സംജ്വരഃ പരികീർത്തിതഃ യേനാംഗാരനദീമദ്ധ്യേ വില്ലാന്നിവ ഭവ്യ
തേ യാതൊന്നുകൊണ്ട് ഒരു കനൽപുഴയുടെ നടുവിൽ കിടന്നതുപോലെ മാ
തിരി തോന്നുന്നുവോ ആവിധം ദുസ്സഹമായ മനസ്താപത്തിന്ന് സംജ്വരം
എന്ന് പേർ" എന്ന് ലക്ഷണം. ആത്മാവ് എന്നതിന്ന് ഇവിടെ യ
ത്നം, ധൈര്യം, ബുദ്ധി, സ്വഭാവം, ശരീരം, ഇതിൽ ഏതെങ്കിലും അർത്ഥം കൽ
പ്പിക്കാം. മദനപ്രാവല്യം ഇതിനെ എല്ലാം ബാധിക്കാം എന്ന് സ്പഷ്ടം. യത്നം
ഉദ്യമശീലം. വിഷയനിവൃത്തി പരിശ്രമപരാങ്മുഖത്വത്തിന്റെ ലക്ഷണമാകു
ന്നു. "ആത്മാ യത്നോ ധൃതിർബുദ്ധിഃ സ്വഭാവോ ബ്രഹ്മ വർഷ്മ ച" എന്നമരം.
ധൃതി ധൈര്യം വർഷ്മ ശരീരം. കളലളിതം മധുരമായും ചേതോഹരമായും
ഇരിക്കുന്നത്. ശ്ലോ. പ്രവ ഉക്തി വാക്ക്. മിളിതാനന്ദം മിളിതമായ ആന
ന്ദത്തോടുകൂടി. മിളിതം ചേർന്നത്. ആനന്ദസമേതമെന്നർത്ഥം. പത്രരഥാ
ധിപ പത്രം രഥമായിട്ടുള്ളവരുടെ നായകനായുള്ളോവേ. ഹേ പക്ഷിരാജൻ
എന്നർത്ഥം ഭദ്ര ഹേ കല്യാണപ്രകൃതേ. ഭദ്രശബ്ദത്തിന്ന് ശ്രേഷ്ഠൻ എന്നും അ
ർത്ഥമുണ്ട്. "ശിവം കല്യാണം മംഗളം ശുഭേ" എന്നമരം. "ഭദ്രഃ ശിവേ ഖഞ്ജ
രീടേ വൃക്ഷഭേദേ ച കദംബകേ" എന്നും "ശ്രീഷു ശ്രേഷ്ഠേ ച സാധൌ സ്യാൽ" എ
ന്നും മേദിനീ. ഇവിടെ ഹേ സാധോ എന്നും അർത്ഥം. പൃഥ്വീമണ്ഡല
മണ്ഡനം ഭൂചക്രത്തിന്റെ അലങ്കാരം. "അലംകാരസ്ത്വാഭരണം പരിഷ്കാരോ
വിഭൂഷണം മണ്ഡനം ച" എന്നമരം. ഭീമോ നാമരാജാ ഭീമൻ എന്ന് പേ
രായ രാജാവ്. വകാസ്തി ശോഭിക്കുന്നു. സർവ്വോല്ലംഘേന വർത്തിക്കുന്നു എന്ന
ർത്ഥം. "നിജകാന്ത്യാ രതിം അപി ദമയന്തീ ദമയന്തീ ഇതി ലോകേ പ്രഥിതാ ധ
ന്യാ തസ്യ കന്യാ വിരാജതി തന്റെ കാന്തികൊണ്ട് രതിയേയുംകൂടി ദമനംചെ
യ്യുന്നവളായി ദമയന്തി എന്ന് ലോകത്തിൽ പ്രഥിതയായി ധന്യയായ അദ്ദേഹ
ത്തിന്റെ മകളും വിരാജിക്കുന്നു" എന്ന് അന്വയം. കാന്തി ശോഭാവിശേഷം.
ഭാ. നൃ. രതി കാമദേവന്റെ കളത്രമായ രതിദേവി. ലോകൈകസുന്ദരി എ
ന്ന് പ്രസിദ്ധാ. ദമനാഖ്യയുക്ത ഗുണാധിക്യംകൊണ്ട് കീഴടക്കുക. ദമമെന്ന
തിന്ന് ദണ്ഡനം എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. "ദമ സ്യാൽ കർത്തരി ദണ്ഡേ ദമനേ ദമ
ടോപി ച" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. ധന്യാ പുണ്യവതി. "സുകൃതീ പുണ്യവാൻ
ധന്യോ" എന്നമരം. "ധന്യം പുണ്യവതീ ത്രിഷു" എന്നമരം. പ്രഥിതാ വിശ്രു
താ. കീർത്തിപ്പെട്ടവൾ എന്നർത്ഥം. "പ്രതീതേ പ്രഥിതഖ്യാതവിശ്രുതവിജ്ഞാത
വിശ്രുതാഃ" എന്നമരം. വിരാജിക്കുക ശോഭിക്കുക. ദമയന്തീപദത്തെ "ഭവന
ത്രയ സുഭഗാമസൌ ദമയന്തീ കമനീയതാമദം – ഉദിയായ യത സ്തനശ്രീയാ

ഭവയന്തീതി തതോഭിധാം ദധൌ" എന്ന് ശ്രീഹർഷൻ സാധിച്ചിരിക്കുന്നു. തൽ ഗുണരീതികൾ അവളുടെ ഗുണവിശേഷങ്ങൾ. രീതി പ്രചാരം, അഥവാ പ്രവാഹം. "പ്രചാരസ്യന്ദയോ രീതിഃ" എന്നമരം. ഗുണങ്ങളുടെ സംപ്രദായം, അഥവാ ഗുണാധിക്യം എന്ന് സാരം. മമ ഇദാനീം നിത്യം ഉൽക്കലികാ എനിക്ക് ഇപ്പോൾ ദിവസവും ഉൽകലിക ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ഉൽക്കലികാ ഉൽക്കണ്ഠാ. "ഉൽക്കണ്ഠോൽക്കലികേ സമേ" എന്നമരം. ഉൽക്കണ്ഠാലക്ഷണം ശ്ലോ. ൮൨. പഞ്ചത്വ മരണം. "സ്യാൽ പഞ്ചത്വം കാലധർമ്മോ ഭിഷ്ഠാന്തഃ പ്രളയോന്യയഃ അന്തോ നാശോ ഭവോമൃത്യുർമ്മരണം നിധനോന്ത്രീയം" എന്നമരം. പരിവാരൈസ്സഹ പരിവാരങ്ങളോടുകൂടി. പരിവാരം പരിജനം. അനുചരന്മാർ എന്നർത്ഥം. "പരിവാരഃ പരിജനേ" എന്ന് മേദിനീ. പഞ്ചായുധൻ പഞ്ചബാണൻ ശ്ലോ ൧. കാമദേവൻ എന്നർത്ഥം. ഇഹ സമീപേ വസതി പ്രത്യക്ഷമായി ഇതാ അടുത്തുതന്നെ വസിക്കുന്നു. മുമ്പ് വിവരിച്ചിട്ടുള്ള ഓരോ ഉദ്യാനപ്രോക്ഷങ്ങളിലും പരിവാരസമേതനായ പഞ്ചബാണന്റെ പരാക്രമങ്ങൾ സ്പഷ്ടമായി ദൃഷ്ടമാകുന്നു എന്നർത്ഥം. 'ഹന്ത' ഹർഷത്തിൽ. ശ്ലോ. ൧൩. എത്തി പ്രാപ്തമായി. സിദ്ധിച്ചു എന്നർത്ഥം. ഈശ്വരകല്പന ആക്കിയാവൂ "അഥവാ ഭവിതവ്യാനാം ദ്വാരാണി ഭവന്തി സർവ്വത്ര" എന്ന അഭിപ്രായം. തൽസവിധേ അവളുടെ അടുത്ത്. അസ്മദ്ഭ്രാത്താം അഖിലാ എന്റെ വർത്തമാനത്തെ മുഴുവനും. വിധുരത്രാണം വിധുരന്മാരുടെ ത്രാണം. വിധുരൻ വിരഹംകൊണ്ട് അതിയായി ക്ലേശിച്ചവൻ. ശ്ലോ. ൩൨. ത്രാണം രക്ഷ. അതിമധുരാ ഏറ്റവും ഹൃദ്യമായ. ശ്ലോ. ൩൫. ധരായാം ജയതു ഭൂമിയിൽ ജയിക്കട്ടെ. എങ്ങും വ്യാപിക്കട്ടെ എന്നർത്ഥം. അറിയിക്കേണ്ടും വാചകം സന്ദേശവാക്യം. മുഗ്ധാപാംഗി മനോഹരമായ കടക്കണ്ണോടുകൂടിയവൾ. കടാക്ഷവിക്ഷേപടുവായ സുന്ദരി എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൫൫. ഇത്ഥംകാരം ഇപ്രകാരമുള്ള മൽസവിധേ വന്ന് എന്റെ അടുക്കൽ വന്ന്. ഉത്തമബന്ധോ ഉൽകൃഷ്ടമിത്രമേ. ശ്ലോ. ൩൭. പ്രതിസന്ദേശം അനുകൂലമായിരിക്കും എന്ന് ആശംസിച്ച് ആ ഭാവിസംഭവത്തിലുള്ള ഹർഷത്തിൽ 'ഹന്ത' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. യാനത്തിന്നും മടങ്ങിപ്പോവാനായി. കാണിനിമേഷം ഒരു നിമിഷംപോലും. 'നിമേഷം' എന്നതിന്ന് കണ്ണ് തുറക്കുവാൻ വേണ്ട നേരം എന്നർത്ഥമാകുന്നു. 'കാണി' എന്നതിനും കാണുവാൻ വേണ്ട നേരം എന്നാണ് അർത്ഥം എന്ന് തോന്നുന്നു. ഇതിൽനിന്നായിരിക്കണം 'ലേ

ശ'മെന്ന അർത്ഥവും ഇടക്കുള്ളതായി കാണുന്നത് സമാനാർത്ഥങ്ങളായി രണ്ടു ഭാഷകളിലും ഉള്ള പദങ്ങളെ കൂട്ടിച്ചേർത്ത് ഒരേ അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിക്കുന്നത് എല്ലാ സംകലിതഭാഷകളിലും സാധാരണയായി കാണുന്ന ഒരു രീതിയാണ്. 'ലവലേശം' മുതലായ പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. ദീനദയാലോ ദുഃഖിതന്മാരായവരോട് ദയാശീലമുള്ളവനേ. ഭവാനം കാണാഞ്ഞ് അങ്ങയെ കാണാതെ. കളഹംസീ അങ്ങയുടെ പട്ടമഹിഷിയായ ഹംസതരുണീ. കേണീടരുത് കരഞ്ഞു എന്ന് വരരുത്. അതിന്നിടയാക്കരുതെന്നർത്ഥം. 'വിരഹവേദനയുടെ ദുസ്സഹത്വം എനിക്ക് അനുഭവംകൊണ്ട് നല്ലവണ്ണം അറിയാം. നിവൃത്തിയുണ്ടെങ്കിൽ ഞാൻ മറെറാരാൾക്ക് അതിന്ന് ഇടവരുത്തുകയില്ല' എന്നഭിപ്രായം. "മാ ഭ്രദ്രേവം ക്ഷണമപി ച തേ വിദ്മൃതാ വിപ്രയോഗഃ" എന്ന് ഉ. മേ. ഒഴ. വിക്ഷാ ദ്ധത്തിൽ 'ഹന്ത' ശ്ലോ. ക്രമ. ഓ. ൭൯. ഇതി മധുരാം നരപതിവാണീം ഇങ്ങിനെ മധുരമായിരിക്കുന്ന രാജാവിന്റെ വാക്കിനെ മധുരം താപോന്മൂലകം. ശ്ലോ. ൩൭. അമിതാനന്ദം അളവാറ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ഓ ൯൭ അഭിനവബന്ധുവിന്ന് പുതിയ സ്നേഹിതന്ന്. ഓ. ഗൻ. ബന്ധു ശ്ലോ. ൩൫. ഉപകൃതി ഉപകാരം. നിജ പരിവാരൈഃ അപരൈഃ സാകം തന്റെ പരിവാരങ്ങളായ ശേഷമുള്ളവരോടുകൂടി. പരിവാരങ്ങൾ അനുയായികൾ. അംബരമാർഗ്ഗേണ ആകാശമാർഗ്ഗത്തിൽകൂടി. "അംബരം വ്യോമ്നി വാസസി" എന്നമരം. "വിവിധമഹാമണിവിരചിതശിഖരേ വിഭക്ഷിതിപതിനഗരേ ചെന്ന് ധന്യാകാരേ കന്യാഗാരേ മണിമയമുറത്ത് അഴകിൽ ഇറങ്ങീ പല വിധത്തിലുള്ള മഹാമണികളേക്കൊണ്ട് വിരചിതങ്ങളായ ശിഖരങ്ങളോടുകൂടിയ വിഭക്ഷിതിപതിയുടെ നഗരമായ കുണ്ഡിനത്തിൽ പ്രവേശിച്ച് ധന്യാകാരമായിരിക്കുന്ന കന്യാഗാരത്തിൽ മണിമയമുറത്തായിട്ട് ബഹുഭംഗിയിൽ ചെന്നിറങ്ങി" എന്നന്വയക്രമം. മഹാമണി വിശിഷ്ടങ്ങളായ രത്നങ്ങൾ. 'മഹാ'ശബ്ദം രത്നത്തിന്റെ ജാതിയേയും ഗുണപൂർത്തിയേയും വലിപ്പത്തേയും കുറിക്കുന്നു. "സംസ്കാരോല്ലിഖിതോ മഹാമണിരിവ ക്ഷീണോപി നാലക്ഷ്യതേ" എന്ന് ശാ. ന്യ, ന്യ. വിരചിതം വിശേഷേണ നിർമ്മിതം. മഹാമണികളെ സുന്ദരമായവിധത്തിൽ സംഘടിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള എന്നർത്ഥം. ശിഖരം അഗ്രഭാഗം. അർത്ഥൽ പ്രാസാദഗോപുരാദികളുടെ. ജാത്യൈകവചനം. ഭാരതഭൂമി ചൈതന്യവും സമ്പത്തും നശിച്ച് കൃഷ്ണാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന ആധുനികകാലങ്ങളിലുംകൂടി സ്വർണ്ണതുഴിഞ്ഞകുടങ്ങളും അനർഘരത്നഖചിതങ്ങളായ കുഡ്യപ്രദേശങ്ങളും മറവും ദേവാലയങ്ങളേയും അരമനകളേയും ശവകുടീരങ്ങളേയും അലംകരിച്ച് കാണുന്ന

സ്ഥിതിക്ക് നമ്മുടെ പുണ്യഭൂമിയുടെ ഹേമദശയായിരുന്ന ആ കാലത്ത് ചക്രവ
ത്തികളുടെ ശോഭനശിഖരങ്ങളിലും മറ്റും മഹാമണികൾ ശോഭിച്ചിരുന്ന എ
ന്ന് പറയുന്നത് കേവലം കവിയുടെ നിരങ്കുശമായ ചിത്തവൃത്തിയിൽനിന്നുത്ഭ
വിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു അത്യുക്തി മാത്രമാണെന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ ന്യായമില്ല. നള
മഹാരാജാവിന്റെ കാലം ശ്രീകൃഷ്ണാവതാരത്തിനും മുമ്പായിരുന്നു എന്നുള്ളതും ഇ
വിടെ സ്മർത്തവ്യമാണ്. ധന്യാകാരം ധന്യമായ ആകാരത്തോടുകൂടിയത്.
ധന്യം സമ്പല്സൂചകം. ആകാരം ആകൃതി. ഭാ. നാ മഹത്തായ കല്പനാശക്തി
യോടുകൂടി സുകുമാരമായി നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. കന്യാഗാരം കന്യകമാ
രുടെ ഉപയോഗത്തിന്നായി പ്രത്യേകിച്ച് തീർത്തിട്ടുള്ള ഭവനം. ഗ. ഫ. ഭാ. ക്രമ.
മണിമയം രത്നമയം 'മയ'ശബ്ദത്തിന്നു നിർമ്മിതമെന്നോ പരിപൂർണ്ണമെന്നോ
തദ്രൂപമെന്നോ അർത്ഥമാകുന്നു. "ഹിരണ്മയം ഹംസമബോധി നൈഷധഃ" ഇ
ത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. "രത്നം മണിദ്വയോരശ്മജാതൗ മുക്താദികേപി ച" എന്ന അ
മരപ്രമാണപ്രകാരം ശിലാജാതികളായ വജ്രവൈഡൂര്യസ്ഫടികാദികൾക്കും ജല
ജങ്ങളായ വിദ്രുമമുക്താദികൾക്കും രത്നമെന്നും മണിയെന്നും പറയുവുന്നതാണ്.
ഇതിൽ സ്ഫടികം 'പളുങ്കോ' കൂപ്പിയോ അല്ല. സികതാജന്യമായ ഒരു ശിലാവി
ശേഷമാണ്. 'മണിമയഹർമ്യം' 'രത്നാംഗണം' 'മണികുട്ടിമ' 'മണിസ്തംഭം' മുത
ലായ പ്രയോഗങ്ങളിൽ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് വജ്രവൈഡൂര്യാദികളാണെന്നും ഇതെ
ല്ലാം കേവലം അന്ധമായ അത്യുക്തിയാണെന്നും സാധാരണ വ്യാഖ്യാനിക്കാറുള്ള
ത് ശരിയാണെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. മണിശബ്ദത്തിൽ സ്ഫടികവുംകൂടി പെടുമെ
ന്ന് മാത്രമല്ല 'അശ്മജാതി' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് 'വെണ്ണക്കല്ല്', 'ചന്ദന
ക്കല്ല്' മുതലായ ശിലാവിശേഷങ്ങളുംകൂടി പെടുമെന്ന് വാദിക്കുവാനും ന്യായ
മുണ്ട്. മണിമയമുറാം എന്നതിനു വിശേഷപ്പെട്ട കല്ലുകൊണ്ട് പതിച്ച മുറാം എ
ന്നേ അർത്ഥം കൂപ്പിക്കേണ്ടതുള്ളൂ. 'മണിമയം' എന്നതിന്ന് ഈവക സന്ദർഭങ്ങ
ളിൽ പ്രതിബിംബനശക്തിയുള്ള ഏതെങ്കിലും ദ്രവ്യസ്സു എന്ന് മാത്രമേ അർത്ഥ
മുള്ളൂ എന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. അഴകൊടു പരിവാരസമേതനായ ഹംസവ
ധൂവിന്റെ അവതരണപ്രഘട്ടത്തിലുള്ള അഴക് സംകല്പനാനുഭവംകൊണ്ടുതന്നെ അ
റിയേണ്ടതാണ്. ഹംസത്തിന്റെ പരിവാരസമേതമുള്ള യാത്ര ഭാരതരീതിയെ
അനുകരിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. "തേ തു ഹംസാഃ സമുല്പത്യ വിഭാനഗമനസ്ഥിതഃ വിദർ
ഭനഗരീം ശനൈരഭ്യയുസ്തസ്യാന്തികം നിപതുരസ്യ ശരീരമന്തഃ സാദർശം ച
താൻ ഖഗാൻ" എന്ന് മ. ഭാ. തിവിക്രമന്റെ നളചമ്പുവിലും ഈ രീതിതന്നേ
യാണ് സ്വീകരിച്ചുകാണുന്നത്. "തേന രാജഹംസകുലേനാംബരതലമുദപ
തൽ" – "ആശ്രയ്യ ച ചടുലതരചരണചംപൂപ്രഹാരവിദളിതാരവിന്ദകം ഭളാന

ത്താളമാലനട്ടിനിവനവിഹാരിണസ്ഥാൻ ഗൃഹീതുമകൈകുശഃ സഖീജനമാദിദേശ" ഇത്യാദി ശ്രീഹർഷനാകട്ടെ ഹംസകദംബകത്തെ നൈഷധാദ്യനേത്തിൽ അവതരിപ്പിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും കുണ്ഡിനത്തിലേക്ക് അണ്ഡജത്തിനെ ഏകനായിട്ടാണ് അയക്കുന്നത്. "ക്ഷിതിമണ്ഡലമണ്ഡനായിതം നഗരം കുണ്ഡിന മണ്ഡജോ യയൌ" "അഥ കനകപതത്രസ്തുതാം രാജപുത്രീം സദസി സദൃശഭാസാം വിസ്മരന്തീ സഖീനാം ഉഡുപരഷദി മദ്ധ്യസ്ഥായിശീതാംശുലേഖാമകരണപടലക്ഷ്മീമക്ഷി ലക്ഷ്മീചകാര" "നിവേശദേശാതപൂതപക്ഷഃ- പപാത ഭ്രമാവുപഭൈമി ഹംസഃ" ഇത്യാദി. കൃഷ്ണാനന്ദനും ഇതു മട്ടുതന്നെ തുടന്ന് "അവാതരമഹം രഭ്യാം വിദർഭാമനു" എന്ന് സഹൃദയാനന്ദത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. കേരളോഷാകവികൾ ഹർഷനേയാണ് പ്രായേണ അനുകരിച്ചുകാണുന്നത്. കനക വിത്രുഷണതൂണതൂണനിതോപമം മധുരനിനാദംകൊണ്ട് സുവർണ്ണാഭരണങ്ങളുടെ തൂണൽ കാരത്തോടുതുല്യമായ മധുരശബ്ദംകൊണ്ട് എന്ന് ഉപമ. 'തൂണതൂണനിതം' എന്ന് ശബ്ദാനുകാരി വധൂനാം കന്യാഗാരത്തിൽ വസിക്കുന്ന ദമയന്തിയുടേയും തോഴിമാരുടേയും എന്നർത്ഥം. ഭാ. വ്യ. അമൃത് പൊരിഞ്ഞുപൊരിഞ്ഞും ശബ്ദവിശേഷംകൊണ്ട് അമൃതോപമമായ ആനന്ദത്തെ ജനിപ്പിച്ചും എന്നർത്ഥം. 'പൊരിഞ്ഞുപൊരിഞ്ഞും' ഇത്യാദി ഭിദ്ധാവം പ്രചരണാനുക്രമത്തെ കുറിക്കുന്നു. അഥവാ അധികൃസൂചകമായ വീപ്സയിലുള്ള ദ്വിരുക്തിയായും എടുക്കാം. മദകളതരുണീയാനമനോജ്ഞം മദകളമായ തരുണീയാനത്തേപ്പോലെ മനോജ്ഞമായ വിധത്തിൽ. ക്രി. വി. മദകളം മദംനിമിത്തം കളമായിട്ടുള്ളത്. മദം സൌഭാഗ്യയൌവനാദിനിമിത്തമുള്ള ഗർവ്വിൽനിന്ന് ജനിക്കുന്ന അഹങ്കാരം. ഇത് സ്ത്രീശരീരജങ്ങളായ അലംകാരങ്ങളിൽ പെട്ട ഒരു സ്വഭാവവിശേഷമാണ്. ശ്ലോ. വ്യ. "മദോ വികാരഃ സൌഭാഗ്യയൌവനാദ്യവലേപജഃ" എന്ന് ലക്ഷണം. സൌഭാഗ്യം താൻ അന്യനിൽ കാമത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നുണ്ടെന്നുള്ള അറിവുനിമിത്തം ഉണ്ടാവുന്ന ഭാവവിശേഷം. അവലേപം ഗർവ്വ്. കളം അവ്യക്തമധുരം. ശ. ഛ. ഭാ. വ്യ. പരോക്ഷമായി പ്രകാശിക്കുന്ന മന്മഥകലാജന്യമാകയാൽ അവ്യക്തതയും അതുകൊണ്ടുതന്നെ മാധുര്യവും സിദ്ധിക്കുന്നു. തരുണീയാനം തരുണികളുടെ യാനം. യാനം നട. മനോജ്ഞം സുന്ദരം. മൂട്ടുമൂട്ട പതുപ്പെ പതുപ്പെ. "സചനസി മൃദു കൃണ്ണാന്തികചരഃ" എന്ന് ശാ. ഛ, വ്യ. അഥവാ സൂക്ഷ്മമായ വിധത്തിൽ. "സൂക്ഷ്മരോമ തൂകോമളം മൂട്ടുളം മൂട്ട" എന്നമരം. വിദ്രുമശകലാ പ്രവാളഖണ്ഡത്തെ. പവിഴങ്ങളെ എന്നർത്ഥം. ജാത്യേകവചനം. "വിദ്രുമോ രത്നവൃക്ഷേപി പ്രവാളേപി" എന്ന് മേദിനി. "ശകലം തചചി ഖണ്ഡേ ച രാഗവസ്തുനി വല്ലൂലേ" എന്ന് വി

ശം. ബീജാപൂരകവിത്തെന്നോത്ത് ബീജാപൂരകത്തിന്റെ കുരു അ
ണെന്ന് തെറിധരിച്ചു. ബീജാപൂരകം മാതുളനാരങ്ങ. "ഫലപൂരോ ബീജ
പൂരോ രുചകോ മാതുലംഗകഃ" എന്നമരം. അത് അ വിദ്ധത്തിനെ. അ
ത്ഥാൽ തരുണികളുടെ ഭക്ഷണങ്ങളിന്മേൽ ഉള്ളവയെ. വിവലിതവദനം വിവ
ലിതമായ വദനത്തോടുകൂടിയവിധം. ക്രി. വി. വിവലിതം നല്ലവണ്ണം തിരിച്ച
ത്. 'വി' അധിക്യത്തിൽ. ഇത്ഥം ഇങ്ങിനെ. വിഭ്രമരീതി വിപരീതവിശേ
ഷം. ശൃംഗാരചേഷ്ടങ്ങളുടെ ക്രമത്തെ അനുകരിച്ച് എന്നത്ഥം 'വിഭ്രമം' ശൃംഗാര
ഭാവജങ്ങളായ ഹാവങ്ങളിൽ പെട്ടതാണ്. "സ്ത്രീണാം വിലാസബിംബോകവിഭ്ര
മോ ലളിതം തഥാ ഹേലാ ലീലസ്യമീ ഹാവാഃ ക്രിയാഃ ശൃംഗാരഭാവജാഃ" എന്ന
മരം. വിഭ്രമത്തിനെ സ്വഭാവജാലംകാരമായി സാഹിത്യദർപ്പണത്തിൽ വണ്ണിച്ചി
രിക്കുന്നു. വളത്തു വളത്തി. വിസ്തരിച്ച് എന്നത്ഥം. തദനു അനന്തരം. അ
പ്പോൾ എന്നത്ഥം. നിജ സഖ്യാ സഹ തന്റെ സഖിയോടുകൂടി. ഏറ്റവും
വിശ്വസ്തയായ തോഴിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് ഏകവചനം. നിയതം തീർച്ചയായും.
ഇവറാൽ ഇവറിൽ. 'ചിത്രമിതേതാദൃശം' ഇത്യാദികാണുക അതനു അനല്പം.
അതിയായ എന്നത്ഥം. "തനുഃ കായേ ത്വചി സ്ത്രീ സ്യാൽ ശ്രിഷ്ടല്പേ വിരളേ
കൃശേ" എന്ന് വിശ്വം. അകമേ മനസ്സിൽ. അവനീസീമനി ഭൂതലത്തിൽ.
തദീയഗതിക്കൊരു ശിക്ഷപഠിപ്പാൻ ഏതുനാകണക്കേ അവരുടെ ന
ടപ്പിന് ശിക്ഷ പഠിക്കുവാൻ എന്നതുപോലെ. 'തദീയം' എന്നത് 'സ്വകീയം' അ
ഥവാ 'നിജം' എന്ന അത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ശിക്ഷപഠിക്കുക
അഭ്യാസം ചെയ്യുക. അഭ്യസിച്ച് ശീലിക്കുക എന്നത്ഥം. "ശിക്ഷാവിശേഷലഘുഹ
സ്തതയാ" എന്ന് രഘു. ൻ, നൃത്ത. ശിക്ഷാവിശേഷേണ അഭ്യാസാതിശയേ
ന എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അഥവാ ശിക്ഷാ നൈപുണ്യം. "പ്രവീണേ നിപുണാ
ഭിജ്ഞവിജ്ഞനിഷ്ണാതശിക്ഷിതാഃ" എന്നമരം. പ്രകൃത്യാ സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള ഗതിവി
ശേഷത്തിന്ന് 'ചെല്ലിയാട്ടം'കൊണ്ട് ഭംഗിക്കുട്ടാമെന്ന് ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടാണോ എ
ന്ന് തോന്നുമാറ് എന്നത്ഥം. തദീയഗതിക്കൊരു ശിക്ഷ പഠിപ്പാൻ
ഹംസങ്ങളുടെ നടപ്പിന്ന് അഭ്യാസം ചെയ്യിക്കുവാൻ എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം പ
ഠിപ്പാൻ പഠിപ്പിക്കുവാൻ എന്ന് പ്രയോജകാത്ഥത്തിൽ സാധാരണരൂപം. ശ്ലോ.
നു. ഇങ്ങിനെ എടുത്താൽ ഹംസങ്ങൾക്ക് യാനരീതി ശീലിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഗതി
ചാതുര്യം ഭമയന്തിക്കുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് കിട്ടുമെങ്കിലും ഭമയന്തിയുടെ മാതൃ
കായാനം ഹംസങ്ങളുടെ പിന്നിലായിരുന്നതുകൊണ്ട് ആശയത്തിന്ന് അസംഗതി
സ്യം ജനിക്കുന്നു. അഥവാ, 'വിവലിതവദനം' നോക്കുമ്പോൾ കാണാമെന്ന് വെ
ച്ചിട്ടായിരിക്കാം. മറേറവിധമായാൽ 'തദീയം' എന്നുള്ള പ്രയോഗം സന്ദിശ്ധ

മായും ഇരിക്കുന്ന രണ്ടുവിധത്തിലായാലും അസാരം ക്ലിഷ്ടതയുണ്ടെന്ന് സമ്മതിക്കാതെ തരമില്ല. 'ബത' ആശ്ചര്യത്തിൽ. ശ്ലോ. നാന്യ. അരയന്നങ്ങളിൽ അധിപതിയായവൻ ഹംസനായകൻ. 'മുളപ്പിച്ച്' 'ആകൃഷ്യ' 'നീതാ' 'അവദൽ' ഈ ക്രിയാഭേദങ്ങളുടെ കർത്താവ്. അണയുമിടാനീം ഇപ്പോൾ അടുത്തെത്തും. അണികരനളിനം മനോഹരമായ ഹസ്തപങ്കജം. മണിമയപക്ഷം രത്നകാന്തിയോടുകൂടിയ ചിറക്. ജാത്യൈകവചനം. വജ്രം, സ്ഫടികം, ചന്ദ്രകാന്തം മുതലായ രത്നവിശേഷങ്ങൾക്ക് ധാവല്യം പ്രസിദ്ധം പക്ഷെ ഹംസപക്ഷത്തിന്റെ ധാവല്യത്തിനും ഈ രത്നങ്ങളുടെ കാന്തിക്കും ഹൃദയാകർഷകമായ ശുഭ്രതാ എന്നുള്ളതല്ലാതെ മറ്റു സാധാരണ ഗുണം സ്ഥാപിക്കുവാൻ പ്രയാസമായി തോന്നുന്നു. ശ്രീഹർഷന്റെ ഹംസം ഹിരണ്മയപക്ഷനാണ്. മഴമംഗലത്തിന്റെ ഹംസങ്ങൾ 'പക്ഷകാന്ത്യാ പരിലസിതലസൻമല്ലികങ്ങ'ളാണല്ലോ. പ്രതിബിംബനശീലമുള്ള മിനുപ്പ് എന്നർത്ഥത്തിൽ ഉഭയത്രാപി മണിമയത്വം ആരോപിക്കുവാൻ വിരോധമില്ല. നിനവുകൾ വിചാരങ്ങൾ. മുളപ്പിച്ച് അങ്കുരിപ്പിച്ച്. 'അനുപമകുതുകാം ഏനാം ബാലാം ആകൃഷ്യ കൃഹചന വിജനേ നീതാ അനുപമമായ കുതുകത്തോടുകൂടിയ ആ ബാലയെ ആകർഷിച്ച് വിജനമായ ഒരിടത്തേക്ക് നയിച്ചിട്ട്' എന്ന് പദയോജന. അനുപമം സാമ്യമറ്റത്. കുതുകം വിസ്മയപരമായ ആകാംക്ഷ. നയിക്കുക കൊണ്ടുപോകുക. 'വിമലമധുളീമാധുരിചൊരിയും ഇതി ഉദാരം സരസം ഗിരം അവദൽ വിമലമായിരിക്കുന്ന മധുളിയുടെ മാധുരിയെ ചൊരിയുന്നതായി ഉദാരമായി.സരസമായിരിക്കുന്ന ഈവിധമുള്ള വാക്കിനെ പറഞ്ഞു' എന്നന്വയം. മധുളി മധുസമൂഹം. തേനെന്നർത്ഥം. മാധുരീ മാധുര്യം. ശ്ലോ. ൨൧ ഉദാരം സുന്ദരം അഥവാ ചതുരം അഥവാ വിനീതം അഥവാ നിഷ്കപടം. ശ്ലോ. ൬. ഭാ. ന൨. "ഉദാരവാചഃ പ്രഗതഗിരഃ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. സരസം മനോഹരം. "ഹരിരിഹ സരസവസന്തേ നൃത്യതി" എന്ന് ഗീ. ഗോ. അഥവാ ശൃംഗാരാദിരസസമ്പൂർണ്ണം. ശ. ൧. ഭാ. ൧൭. പരിമൃദുഗമനേ അതിമൃദുവായ ഗമനശീലമുള്ളോവേ. മമ വാണീം ശൃണു എന്റെ വാക്കിനെ കേട്ടാലും. നിരതിശയസ്മരപരവശതാം പൂണ്ട് നിരതിശയമായ സ്മരപരവശതയെ കൈക്കൊണ്ട്. നിരതിശയം അത്യധികം. "അതിശയോ ഭരഃ അതിവേലഭൂശാസ്ത്യർത്ഥാതിമാത്രോൽഗാഢനിർഭരം" എന്നമരം. 'നിർ' നിശ്ചയാർത്ഥത്തിൽ അഥവാ നിശ്ലേഷാർത്ഥത്തിൽ. "നിർനിശ്ചയനിഷേധയോഃ" എന്നമരം. "നിർനിശ്ചയേക്രാന്താഭ്യർത്ഥേ നിശ്ലേഷനിഷേധയോഃ" എന്ന് വിശ്വം. അഥവാ മറ്റൊന്നിനാലും അതിക്രമിക്കാത്തത്. സർവ്വോപരിയായ എന്നർത്ഥം. സ്മരപരവശത കാമദേവൻനിമിത്തമുള്ള പാരവശ്യം.

ഭാ ഛാ. എരിപൊരി അന്തസ്സംഭവം. 'എരിഞ്ഞുപൊരിയൽ കത്തിക്കരിയൽ' എന്നനർത്ഥം. "അന്നേരം കാങ്കിലൈന്തർശരനുമെരിപൊരിക്കൊണ്ട തണ്ടും പ്രമോഹ," എന്ന് കൊടിയവിരഹം. ദൂതൻ ഞാനാകുന്നത് ദൂതനാണ് ഞാൻ എന്നുള്ള സംഗതി. തനീമെയലി തനികൾക്ക് മെയലിയായുള്ളോവേ തനീ കുശാംഗി. സുന്ദരി എന്നർത്ഥം. മെയലി ശിരോലങ്കാരം. ശ്ലോ. വ. നിന്നോടതന്നേ അഭിമുഖമായിട്ടെന്നപോലെ. വാചകം അദ്ദേഹത്തിന്റെ വാക്കുതന്നെ. പറയുവാൻ പോകുന്നത് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സന്ദേശസാരത്തെ മാത്രമല്ലെന്നും പദംപ്രതി അദ്ദേഹത്തിന്റെ വാക്കിനെ തന്നേയാണെന്നും വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'നിന്നോടതന്നേ പറയും വാചകം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഒന്നിടയിട്ടിഹ മനുഖഗളിതം ഒന്ന് ഇടവിട്ട് എന്റെ വായിൽനിന്ന് പ്രവഹിക്കുന്നത്. ഞാൻ ഇടയിലുണ്ടെങ്കിലും എന്റെ മാദ്ധ്യസ്ഥ്യം കേവലം ജലാനയനനാളംപോലെ മാത്രമേ ഉള്ളൂ എന്നും രാജാവ് പ്രത്യക്ഷമായി നേരിട്ടതന്നെ പറയുന്നതായി സങ്കല്പിക്കേണമെന്നും അഭിപ്രായം. ഒന്നിടയിട്ടിഹ കേട്ടരുളേണം സാവകാശത്തിൽ കേൾക്കേണ്ടതാണ് എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. മഹാരാജാവിന്റെ സന്ദേശം ഗംഭീരവും ശ്രദ്ധേയവുമാണെന്ന് ഉടനെ സ്പഷ്ടമാവുന്നതാണ്. മന്മഥനരവരജയവിരുതേ മന്മഥനായ രാജാവിന്റെ ദിഗ്ജയപരാക്രമം മുന്തികരിച്ചുവിധം വർത്തിക്കുന്ന ഹേ ഭമയന്തി. കാമൻ ജഗത്രയജയിയാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. ആ വിധമുള്ള പരാക്രമത്തിന്റെ ആധാരം ലോകൈകസുന്ദരികളായ വിരുപിണികളേക്കൊണ്ട് സംകലിതമായ ഒരു ലോകത്തിൽ മന്മഥൻ അസ്മിവിക്രമനും നാമാവശേഷനുമായ ഒരു കഥാപുരുഷൻ മാത്രമായിരിക്കാനേ വഴിയുള്ളൂ. "നിതംബാലസയാതാനാം സ്ഥിതം ജയതി യോഷിതാം വിധത്തേ വിപ്രതിം യത്ര ജഗത്രയജയീ സ്മരഃ" എന്ന മ. മം. ഭാ. 'വിരുത്' എന്നത് 'ബിരുദം വിജയചിഹ്നം' എന്നതിന്റെ ഭാഷാരൂപമാകയാൽ 'മദനമഹാവീരവൈജയന്തീ' എന്നതുപോലെ 'മന്മഥമഹാരാജാവിന്റെ ജയപതാകയായുള്ളോവേ' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. സംപ്രതി ഇപ്പോൾ. താൻ സന്ദേശകഥനത്തിന്ന് സന്നദ്ധനായിക്കഴിഞ്ഞു എന്നർത്ഥം. സകലം മുഴുവനും. സമ്പൂർണ്ണകലകളും ചേർന്ത് എന്നനർത്ഥം. കലാ അംശം. "കലാ സ്യാദംശശില്പയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. എല്ലാ അംശങ്ങളും ചേർന്താണല്ലോ മുഴുവൻ. സന്ദേശം അംശംപ്രതി ശ്രോതവ്യമാണെന്നും രാജാവിന്റെ ധൈര്യം നിശ്ശേഷവും ഗ്രഹിക്കുന്നതിനുമുമ്പ് സാഹസമായി പ്രതിക്രിയ്യും ഭാവിക്കുകയോ അപരാധം ചെയ്കയോ മറ്റോ ചെയ്യരുതെന്നും സൂചന. അരുളേണം എന്ന് ആദരപൂർവ്വമായ ആചാരം.

അനന്തരം രാജാവിന്റെ സന്ദേശവാക്യത്തെ പറയുന്നു.

൪൪. ഈ ശ്ലോകത്തിൽ രാജാവ് ദമയന്തിയെ തന്റെ പ്രാണങ്ങളായി കല്പിക്കുന്നു. എന്നാൽ അത് പ്രാണൻ, അപാനൻ, സമാനൻ, ഉദാനൻ, വ്യാനൻ എന്നിങ്ങിനെ ദേഹജങ്ങളായ തന്റെ പ്രാണങ്ങളല്ലെങ്കിലും തത്തുല്യങ്ങളായും എന്നാൽ ഉപാധിവിശേഷങ്ങളോടുകൂടിയും ഉള്ള പ്രാണങ്ങളാണെന്ന് "വേണീനിഭ്ജിതേ"ത്യാദി വിശേഷണങ്ങൾകൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നു.

"വേണീനിഭ്ജിതനിഭ്ജരേന്ദ്രമണയഃ വാണീതുണീസാൽസുധാവേണീകൃഃ കുചകുംഭനിഭ്ജിതകുലക്ഷോണീധരാഡംബരാഃ ശ്രോണീമണ്ഡലഭാരമന്ഥരഗമനാഃ മന്ദാക്ഷനമ്രാനനാഃ ശ്രവണാതിഥീകൃതദൃണാഃ മേ പ്രാണാഃ ഇമാം വാണീം ശ്രുണവന്തു വേണികൊണ്ട് നിഭ്ജിതമായിരിക്കുന്ന നിഭ്ജരേന്ദ്രമണിയോടും വാണികൊണ്ട് തുണമാക്കിച്ചെയ്തിരിക്കുന്ന സുധാവേണീകൃതത്തോടും കുചകുംഭങ്ങളെക്കൊണ്ട് നിഭ്ജിതമായിരിക്കുന്ന കുലക്ഷോണീധരങ്ങളുടെ ആഡംബരത്തോടും ശ്രോണീമണ്ഡലത്തിന്റെ ഭാരം ഹേതുവായിട്ട് മന്ദമായ ഗമനത്തോടും മന്ദാക്ഷം ഹേതുവായിട്ട് നമ്രമായ ആനനത്തോടും ശ്രവണങ്ങൾക്ക് അതിഥീകൃതങ്ങളായ ദൃണങ്ങളോടുംകൂടിയ എന്റെ പ്രാണങ്ങൾ ഈ വാണിയെ ശ്രവിക്കട്ടെ" എന്നന്വയം. പ്രാണാഃ എന്നുള്ളത് നിത്യപുല്ലിംഗവും നിത്യബഹുവചനവും ആണ്. 'പുംസിഃ ഭ്രമ്നുസ്യവഃ പ്രാണാശ്ച' എന്നമരം. വേണീ തലമുടിക്കെട്ട്. ശ്ലോ. ര. നിഭ്ജിതം നിശ്ലേഷം ജയിച്ചിരിക്കുന്നത്. നിഭ്ജരേന്ദ്രമണി ഇന്ദ്രനീലക്കല്ല്. നിഭ്ജരന്മാർ ജരാഹീനന്മാർ. ദേവന്മാരെന്നർത്ഥം 'നിർ' നിഷേധത്തിൽ. 'അമരാ നിഭ്ജരാ ദേവാഃ' എന്നമരം. നീലിമകൊണ്ട് ഇന്ദ്രനീലത്തെക്കൂടി ജയിക്കുന്ന തലമുടിയോടുകൂടിയ എന്നർത്ഥം. വാണീ വാക്ക്. ഭാ. ൻൻ. സംതോഷണചാതുര്യം എന്നർത്ഥം 'തുണീസാൽ' എന്നേടത്ത് 'തന്മയം' എന്നർത്ഥത്തിൽ സാദിപ്രത്യയം. "വിഭാഷാ സാതികാർത്സ്ന്യേ" എന്ന് പ്രമാണം. സുധാവേണികം സുധാവേണീ. സ്വാർത്ഥേ'കൻ'. സുധാ അമൃതം. ശ്ലോ. ന. വേണീ പ്രവാഹം. "വേണീ സേതുപ്രവാഹയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. അമൃതപ്രവാഹത്തെക്കൂടി ജയിക്കുന്ന വാങ്മാധുര്യമുള്ള എന്നർത്ഥം. കുചകുംഭം കുംഭസമാനങ്ങളായ കുചങ്ങൾ എന്ന് രൂപകം. കുംഭങ്ങൾ ആനയുടെ മസ്തകത്തിന്മേൽ ഉള്ള മുഴകൾ. "കുംഭൗ തു പിണ്ഡൗ ശിരസഃ" എന്ന് ഗജാംഗവിവരണത്തിൽ അമരം. കുംഭം കുടം എന്നുമാം. "കുംഭൗ രാശ്യന്തരേ ഹസ്തിമൂർദ്ധാംശേ രാക്ഷസാന്തരേ കാമ്മുകേ വാരനായ്യാം ച ഘടേ" എന്ന് മേദിനീ. പക്ഷെ ഇവിടെ അയുക്തം. കുലക്ഷോണീധരങ്ങൾ കുലപർവ്വതങ്ങൾ. മഹേന്ദ്രാദിമഹാശൈലങ്ങൾ. ഭാ. ഥവ. ആഡംബരം ഗർവ്വം. 'ആഡംബര'ശബ്ദത്തിന്ന് 'തൂര്യര

വം' (പെരുമ്പറയുടെ ശബ്ദം) എന്നർത്ഥമാകുന്നു. തൂര്യരവം ആക്രമണത്തിന്ന് വരുന്ന ശത്രുവിന്റെ ആടോപത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കാം ഗർവ്വം എന്നർത്ഥം സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളത്. "ആഡംബരസ്തൂര്യരവേ ഗജേന്ദ്രാണാം ച ഗർജ്ജിതേ" എന്നമരം. കുലശൈലങ്ങളുടെ ഡംഭിനെ അപഹരിക്കുന്ന കുചകുംഭങ്ങളോടുകൂടിയ എന്നർത്ഥം. ശ്രോണീമണ്ഡലം കടിപ്രദേശം. അരക്കെട്ട്. "കടിഃ ശ്രോണീ" എന്നമരം. "സ്യാൻമണ്ഡനം ഭോഗശരീരാജകേ ച ദേശേ ച ബിംബോ ച കുംഭകേ ച" എന്ന് വിശ്വം. ഭാരം ഗുരുത്വം, അഥവാ വൃഥുലതാ. "ശ്രോണീഭാരാദലസഗമനാ" എന്ന് ഉ. മേ. ഡൻ. മന്ദാക്ഷം ലജ്ജ. ശ്ലോ. ൬൬. നമ്രം നമിച്ചത്. അല്പം കുനിഞ്ഞത് എന്നർത്ഥം. "സ്തോകനമ്രാസ്തനാഭ്യാം" എന്ന് ഉ. മേ. ഡൻ. ശ്രവണം ചെവി. അതിഥീകൃതം അതിഥി ആക്കി ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ചരണാദികളിൽ പ്രസ്തുതങ്ങളായ ദമയന്തീഗുണവിശേഷങ്ങളും മഹാരാജാവിന്റെ ചെവിയിൽ പ്രവേശിക്കുകയും അദ്ദേഹം ഉത്തമനായ അതിഥിയെ എന്നപോലെ ആ ഗുണസഞ്ചയത്തെ സകൌതുകം ആദരിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു എന്നർത്ഥം. ദമയന്തീഗുണപരിചിന്തനം അതിഥിസൽക്കാരം എന്നപോലെ തനിക്ക് സദാ ആഹ്ലാദകരമായിരുന്നു എന്നും അതിന്ന് താൻ സാധാരണങ്ങളായ ഇതരവിഷയങ്ങളേക്കാൾ പ്രാധാന്യം കല്പിച്ചിരുന്നു എന്നും 'അതിഥീകൃത'ശബ്ദംകൊണ്ട് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ഗുണങ്ങൾ 'സാകാന്തിഃ' ഇത്യാദി മുൻവിവരിച്ച ഗുണവിശേഷങ്ങൾ. പ്രാണങ്ങൾ ജീവന്ന് ആധാരങ്ങളായ പഞ്ചവായുക്കൾ. "പുംസി ഭ്രമ്ന്യസവഃ പ്രാണാഃ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം 'പ്രാണ'ശബ്ദം പഞ്ചവായുക്കൾക്കും സാധാരണയായി പറയുന്നതാകുന്നു. പഞ്ചപ്രാണങ്ങൾ ജീവനത്തിന്ന് എങ്ങിനെ അത്യന്താപേക്ഷിതങ്ങളായിരിക്കുന്നുവോ അതുപോലെ ദമയന്തിയും തന്റെ ജീവധാരണത്തിന്നുള്ള ഏകാവലംബമാണെന്നഭിപ്രായം. തദഭാവത്തിൽ തനിക്ക് അപരിഹാര്യമായ പ്രാണഹാനി നിശ്ചയമാണെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. പ്രാണങ്ങൾ അഞ്ചായിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കാം 'വേണീനിർജ്ജിത' എന്നതൊട്ട് അഞ്ച് ഉപാധിവിശേഷങ്ങളെ പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. വാണീ എനി പായുവാൻ പോകുന്ന സന്ദേശവാക്യം. 'പ്രാണപ്രിയയായ ഭവതി ഞാൻ പറയുന്നതിനെ ശ്രദ്ധയോടുകൂടി കേൾക്കണമേ' എന്ന് സാരം.

൮൭ "മിഥഃ ഹൃദയേ അജ്ഞാതേ തരുണയോഃ അഭ്യർത്ഥനാ ന ഉചിതാ ഇദം വാക്യം സത്യം-മയാ തു തേ മാനസം തത്രൈവ വിദിതം-യൽ തവ ഹൃദയേ നിത്യം അവസ്ഥിതാ അസി-തത്തൽവിധേയാനുരേഷു ആസക്തം മാം അതിസ്നിഗ്ധേന ചേതസാ ക്ഷണം ന മുഞ്ചസി ച അന്യോന്യം ഹൃദയം അ

ജ്ഞാതമായിരിക്കുംസമയത്തിങ്കൽ തരുണരുടെ അഭ്യർത്ഥന ഉചിതമല്ല എന്നുള്ള വാക്യം സത്യമാണ്– എന്നാലാകട്ടെ ഭവതിയുടെ മനസ്സ് തത്വമായവിധം വിദിതമായിരിക്കുന്നു. യാതൊന്ന് ഹേതുവായിട്ട് ഭവതി (എന്റെ) ഹൃദയത്തിങ്കൽ നിത്യവും അവസ്ഥിതയായി ഭവിക്കുന്നു. തത്തദ്വിധേയാന്തരങ്ങളിൽ അനുസകൃതനായിരിക്കുന്ന എന്നെ അതിസ്നിഗ്ധമായ മനസ്സുകൊണ്ട് ക്ഷണവുംകൂടി മോചനം ചെയ്യുന്നതുമില്ല" എന്ന് അനുനയകുശലം. മിഥഃ അന്യോന്യം. "മിഥോന്യോന്യം രഹസ്യപി" എന്നമരം. ഹൃദയം മനസ്സ്. ശ്ലോ. ൨൦. അജ്ഞാതം അറിയാത്തത്. 'ഹൃദയേ അജ്ഞാതേ' എന്ന് സമയസൂചകമായ 'സതി'സപ്തമി. ഇരുവരും മനസ്സ് അന്യോന്യം അറിയാതിരിക്കുമോ? എന്നർത്ഥം. തരുണയോഃ തരുണീതരുണന്മാരുടെ. നായികാവിഷയത്തിൽ നായകന്റേയോ നായകവിഷയത്തിൽ നായികയുടേയോ എന്നർത്ഥം. "തരുണയോഃ ഹൃദയേ മിഥഃ അജ്ഞാതേ" എന്നന്വയിച്ച് 'ഹൃദയേ' എന്നതിനെ ജാത്യൈകവചനമായും കല്പിക്കാം. അഭ്യർത്ഥന യാചന. അപേക്ഷ എന്നർത്ഥം. "യാച്ഞാഭിശസ്തിഷ്വാചനാർത്ഥനാ" എന്നമരം. 'അഭി' ആധിപത്യസൂചകം. "അഭി പൂജാശ്ലേഷ്വധിസൈന്യാഭിമുഖ്യസൈന്യപ്രവചനാഹാരസഭാഭ്യായേഷു" എന്ന് ശ. ര. മ. ഇവിടെ അഭ്യർത്ഥിതൻ. 'അഭ്യർത്ഥനാ'പദം 'നായകന്റെ നായികാപരമായ അനുശംസാവിശേഷം' എന്ന പ്രത്യേകാർത്ഥത്തിലും പ്രയോഗിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "താപസകന്യകാഭ്യർത്ഥനീയാ ദൃശ്യതേ" "സ്ത്രീരത്നപരിഭോഗിനോ ഭവത ഇയമഭ്യർത്ഥനാ" "യദി സാ താപസകന്യകാ അനഭ്യർത്ഥനീയാ" "ഏഷേദാനീമനുകൂലാ തേഭ്യർത്ഥനാ" ഇത്യാദി ശാ. വാക്യം മൊഴി അഥവാ പ്രമാണം. സത്യം പ്രമാണത്തെ സമ്മതിക്കുൻ. പക്ഷെ തന്റെ പ്രവൃത്തി അതിന്ന് വിപരീതമല്ല. പ്രഥമദൃഷ്ട്യാ അങ്ങിനെ തോന്നുവാൻ വഴിയുണ്ടെങ്കിലും യഥാർത്ഥത്തിൽ അങ്ങിനെയല്ല എന്ന് പറയുന്നു. തത്വം സദ്രൂപം. പരമാർത്ഥാവസ്ഥ എന്നർത്ഥം. "തത്വം സദ്രൂപേ പരമാത്മനി" എന്ന് മേദിനീ. "വയം തത്വാന്വേഷാന്മധുകര ഹതാസ്ത്വം ഖലു കൃതീ" എന്ന് ശാ. ഥ, ൨൦. ഇവിടെ 'യൽ' എന്നത് 'എന്തെന്നാൽ' എന്ന അർത്ഥത്തിലുള്ള പ്രയോഗമാകുന്നു. അവസ്ഥിതാ ദൃഢമായി സ്ഥിതിചെയ്യുന്നവൾ. പ്രതിഷ്ഠിതാ എന്നർത്ഥം. 'അവ' ദൃഢാർത്ഥത്തിൽ. അനുരക്തയല്ലെങ്കിൽ ഒരു കാരണവുമില്ലാതെ ഒരാളുടെ അടുക്കൽതന്നെ സ്ഥിരമായി കൂടുകയില്ലല്ലോ. അനന്തരം തന്റെ അനുമാനത്തിനാസ്പദമായ മറ്റൊരു കാരണത്തെക്കൂടി പറയുന്നു. തത്തദ്വിധേയാന്തരങ്ങളം അതത് വിധേയഭേദങ്ങൾ. ശ്ലോ. ൫. വിധേയം കൃത്യം. താൻ അവശ്യം ചെയ്യേണ്ടതായ സ്നാനാശനമന്ത്ര

ണാദികാര്യങ്ങൾ എന്നർത്ഥം. "വിധിയതാം തത്ര വിധേയമുത്തമം" എന്ന് കിരാ. ൧, ൨൭. "വിധേയം കർത്തവ്യം" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അനുസകുതൻ അനുസകുതിയോടുകൂടിയവൻ. പ്രവൃത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. എത്രതന്നെ വിരഹവിധുരനായാലും ഗംഭീരാശയനും ചക്രവർത്തിയുമായ നളന് കൃത്യാന്തരങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കാതെ തരമില്ലല്ലോ. സ്നിഗ്ധാ സ്നേഹശീലമുള്ളത്. അനുരാഗപരമായ എന്നർത്ഥം. "വിശ്രംഭേ പരമാം കാഷ്ഠാമാരൂഢേ ഭർനുഃ ഭിദ്യേ നാന്തരംഗം ദ്രവതി സഃ സ്നേഹ ഇതി കഥ്യതേ" എന്ന് സ്നേഹലക്ഷണം. ഇവിടെ ഭർനാദിക്ക് പകരം ശ്രോത്രപ്രീതി വിശ്രംഭത്തിന്റെ നിദാനമായി വർത്തിക്കുന്നു. ക്ഷണാ അല്പനേരം. "ലഘുപ്രക്ഷരോച്ചാരമാത്രോ നിമേഷോ മാത്രയാ സമഃ—അഷ്ടാദശ നിമേഷാസ്തു കാഷ്ഠാ ത്രിംശത്തു താഃ കലാഃ—താസ്തു ത്രിംശൽ ക്ഷണാസ്തേ തു മുഹൂർത്താ ദ്വാദശാസ്രിയാം—തേ തു ത്രിംശദഹോരാത്രഃ" എന്ന അമരപ്രമാണപ്രകാരം ഒരു ഹ്രസ്വാക്ഷരം ഉച്ചരിപ്പാൻ വേണ്ട സമയം ഒരു നിമേഷവും അതുതന്നെ മാത്രയും, പതിനെട്ട് നിമേഷം ഒരു കാഷ്ഠയും, മുപ്പത് കാഷ്ഠ ഒരു കലയും, മുപ്പത് കല ഒരു ക്ഷണവും, പതിനഞ്ച് ക്ഷണം ഒരു മുഹൂർത്തവും, മുപ്പത് മുഹൂർത്തം ഒരു അഹോരാത്രവും ആകുന്നു. ഈ കണക്കനുസരിച്ച് ഒരു നാഴികയിൽ ആറിൽ ഒരു ഭാഗമാണ് ഒരു ക്ഷണം. അഥവാ യാതൊരവസരത്തിലും. "ക്ഷണഃ കാലവിശേഷേ സ്യാൽ പർവ്വണ്യുത്സവയോരപി വ്യാപാരവിപുലതേ ച പരതന്ത്രതമധ്യയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. മോചനം ചെയ്യുക വിടുക. കൃത്യാന്തരങ്ങളിലുംകൂടി നിരന്തരസഹചാരിണിയായി വർത്തിക്കുന്നത് അതിസ്നിഗ്ധതയുടേയും അതുവിധമുള്ള സ്നേഹം മിഥോജ്ഞാതമനസ്കതയുടേയും ലക്ഷണമാണെന്ന് സ്പഷ്ടം. 'സ്നിഗ്ധ'മെന്നതിന്ന് സ്ഥിരം, ദൃഢം എന്നും അർത്ഥം കാണുന്നുണ്ട്. 'ന മുഞ്ചതി' എന്ന നിഷേധരൂപത്തിന്ന് 'അനുചരിക്കുന്നു' എന്ന് അനുവാദാർത്ഥം കല്പിക്കുന്നതായാൽ 'അതിസ്നിഗ്ധേന ചേതസാ' എന്നതിന്റെ വ്യാഖ്യാനം അല്പംകൂടി സുഗമമായിരിക്കും. 'സ്നിഗ്ധേന ചിന്തന മാം' എന്ന് പാഠാന്തരം. ദമയന്തീചിന്തനം ഒരുനേരവും തന്റെ മനസ്സിൽനിന്ന് മായുകയോ മറയുകയോ ചെയ്യുന്നില്ല എന്ന് സാരം.

രാജാവിന്റെ ഈ യുക്തിയെ ഒരു ഉക്തിവിശേഷം മാത്രമായി കരുതുവാനേ തരമുള്ളൂ. താൻ ധ്യാനപഥത്തിൽ സംകല്പിച്ചിട്ടുള്ള ദമയന്തിയുടേയും പരമാർത്ഥദമയന്തിയുടേയും മനോഭാവങ്ങൾതമ്മിൽ ഐകൃത ഉണ്ടാവേണമെന്നില്ലെന്നും താൻ അവ വിധം ധ്യാനിക്കുകയും പറയുകയും ചെയ്തതുകൊണ്ട് മാത്രം ഒരു തരുണി തന്നിൽ അനുരക്തയായി വരണമെന്നില്ലെന്നും അതുകൊണ്ട്

യഥാർത്ഥാവസ്ഥ അറിയാതേകണ്ടുള്ള തന്റെ അഭ്യർത്ഥന അനുചിതമായിത്തന്നെ ഇരിക്കുന്നു എന്നും ഉള്ള ന്യായങ്ങളെ ഇവിടെ വിസ്മരിച്ചിരിക്കുന്നു. അഥവാ ഈ യുക്തിദോഷത്തെ രാജാവ് തല്ക്കാലം അനുഭവിക്കുന്നതും അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ പ്രസ്താവിക്കുന്നതും ആയ ഉന്മാദാവസ്ഥയുടെ ഒരു ലക്ഷണമായും ഗണിക്കാം.

'തത്തച്ചദ്വിധേയാന്തരേഷ്വാസക്തം' എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നതിന് അതിപ്രയത്നംകൊണ്ട് ഒരർത്ഥമുണ്ടാക്കാമെങ്കിലും ക്ലിഷ്ടതരമാകയാൽ ലിപിസ്ഖലിതമെന്ന് കല്പിച്ച് ഉപേക്ഷിക്കുന്നത് ഉത്തമം.

അനന്തരം രാജാവ് തന്റെ തല്ക്കാലാവസ്ഥയെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൪൨. "തപാം ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാ നിപീയ മനസാ ധ്യായൻ പുരഃ കല്പയൻ നിദ്രാച്ഛേദനിതാന്തരകൃതനയനഃ സംജാതകാർശ്യഃ അനവരതം ഇന്ദുമരന്ദചന്ദനസരോമന്ദാനിലാദ്യൈ നിന്ദാം വഹൻ അനേന അല്പീയസാ അനേഹസാ സാംപ്രതം ഉന്മാദേ പതിതഃ അസ്മി ഭവതിയെ ശ്രോത്രമാകുന്ന അഞ്ജലികൊണ്ട് നിശ്ശേഷം പാനം ചെയ്യുകയും മനസ്സുകൊണ്ട് ധ്യാനിക്കുകയും പുരോഭാഗത്തിങ്കൽ കല്പിക്കുകയും ചെയ്തിട്ട് നിദ്രയുടെ ഛേദം ഹേതുവായി നിരന്തരകൃതങ്ങളായ നയനങ്ങളോടുകൂടിയവനായി സംജാതമായിരിക്കുന്ന കാർശ്യത്തോടുകൂടിയവനായി അഹസ്സുതോറും ഇന്ദു, മരന്ദം, ചന്ദനം, സരോമന്ദാനിലൻ മുതലായതിൽ നിന്ദയെ വഹിച്ചുംകൊണ്ട് ഈ അല്പീയസ്സായ അനേഹസ്സുകൊണ്ട് ഇപ്പോൾ ഞാൻ ഉന്മാദത്തിൽ പതിച്ചവനായി ഭവിച്ചിരിക്കുന്നു" എന്നന്വയക്രമം. തപാം ഭവതിയെ. മമയന്തീകഥാമൃതത്തെ എന്നർത്ഥം. അഞ്ജലി കൂപ്പുകൈ. വെള്ളം കുടിക്കുന്നതിനും മറ്റും കൈകുട്ടിപ്പിടിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം "പാണീ യുക്താവഞ്ജലിഃ" എന്നമരം. കൈകൂപ്പുന്നതൊഴിന്നതിനും 'അഞ്ജലി' എന്ന് പറയാറുള്ളതുകൊണ്ട് ഇവിടെ ആദരവും ഔത്സുക്യവുംകൂടി ധ്വനിക്കുന്നു. നിപീയ നിശ്ശേഷം പാനം ചെയ്തിട്ട്. ധാരാളമായി ശ്രവിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. 'നി' ആധിക്യത്തിൽ. "നിപീയ യസ്യ ക്ഷിതിരക്ഷിണഃ കഥാ തഥാദ്യിയന്തേ ന ബുധാഃ സുധാമപി" എന്ന് നൈ. "നിപീയ അതിതരാം ആസ്വാദ്യ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. "അത ഏവ നിപീയതേധരേ" എന്ന് ഭ. ശ്ലോ. ന്യാ. കല്പിക്കുക ധ്യാനമാർഗ്ഗേണ പ്രത്യക്ഷമെന്നപോലെ അവതരിപ്പിക്കുക. നിദ്ര ഉറക്കം. ഛേദം ഖണ്ഡനം. ഉറക്കമില്ലായ്മ എന്നർത്ഥം. നിരന്തരകൃതം അതിരകൃതം. ഭാ. ഛ. രകൃതം അരുണവർണ്ണം. "രകൃതം.....അരുണേ" എന്ന് ഹൈമൻ. "അവ്യക്തരാഗസ്സന്ധ്യാരുണഃ" എന്നമരം. നിരന്തരകൃതത്വം പ്രായേണ ജാഗരത്തെയെ കുറിക്കുന്നു. ചക്രവർത്തിലക്ഷണയുക്തനായ രാജാവ് പ്രകൃത്യാ അരുണനയന

നാകയാൽ ജാഗരംകൊണ്ട് അത്യന്തരക്ഷതത്വം ഭവിക്കുന്നു. "ലാക്ഷാരുണൈന്നര പതിന്നയനൈഃ" എന്ന് സാമുദ്രികാ. അനു. ശ്ലോ. ൬. ഇവിടെ വീപ്സാർത്ഥം. അഹസ്സ് ദിവസം. നിത്യവുമെന്നർത്ഥം. സംജാതം സമൃക്കാകുംവണ്ണം ജനിച്ചത്. കാർശ്യം കൃശത്വം, ചടപ്പ്. വളരെ ചടച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. ഇന്ദു ചന്ദ്രൻ. "ഹിമാംശുശ്ചന്ദ്രമാശ്ചന്ദ്ര ഇന്ദുഃ കുമുദബാന്ധവഃ" എന്നമരം. മരന്ദം പൂന്തേൻ. ശ്ലോ. ൭൭. സരോമന്ദാനിലൻ സരസ്സിൽ തട്ടിവരുന്ന മന്ദാനിലൻ. സരസ്സ് തടാകം മന്ദാനിലൻ ഇളംകാറ്റ്. സരഃശബ്ദം ശീതളത്വത്തേയും സൌരഭ്യത്തേയും ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. "യത്ര സ്ത്രീണാം ഹരതി സുരത ഗ്ലാനിമംഗാനുകൂലഃ ശിപ്രാവാതഃ പ്രിയതമ ഇവ പ്രാർത്ഥനാചാടുകാരഃ" എന്ന് പൂ. മേ. ന൭. ശിപ്രാവാതഃ ശിപ്രാനദിയിൽ തട്ടിവരുന്ന കാറ്റ്. 'ശിപ്രാഗ്രഹണം ശൈത്യദ്യോതനാർത്ഥം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. സരസ്സുകളെ പത്മാകരങ്ങളായിട്ടാണ് പൂർവ്വന്മാർ ഗണിച്ചിരുന്നത്. "പത്മാകരസ്തടാകോസ്ത്രീ കാസാരഃ സരസീ സരഃ" എന്നമരം 'സരസ്സ്, മന്ദാനിലൻ ഇത്യാദിയിലും' എന്ന് വേറേയും എടുക്കാം. സരസ്സ് അർത്ഥാൽ ക്രീഡാസരസ്സ്. ഉപഭോഗ്യവസ്തുക്കളിൽ കേളീസരസ്സുകൾക്കും ക്രീഡാശൈലങ്ങൾക്കും പ്രാചീനന്മാർ വലിയ സ്ഥാനം കല്പിച്ചു കാണുന്നുണ്ട്. രണ്ടും ക്രീഡാർത്ഥം കൃത്രിമനിർമ്മിതങ്ങളാണ്. "വാപീ ചാസ്മിൻ മരകതശിലാബദ്ധസോപാനമാർഗ്ഗാ ഹൈമൈശ്ചാരുണാ വികചകമലൈഃ സ്നിഗ്ധവൈദൂര്യനാളൈഃ" "തസ്യാസ്തീരേ രചിതശിഖരഃ പേശലൈരിന്ദ്രനീലൈഃ ക്രീഡാശൈലഃ കനകകദലീവേഷ്ടനപ്രേക്ഷണീയഃ" ഇത്യാദി ഉ. മേ. നിന്ദാ ഗർഹണം. 'പുച്ഛ'മെന്നർത്ഥം. "ഉപക്രോശോ ജുഗുപ്സാ ച കുത്സാ നിന്ദാ ച ഗർഹണാ" എന്നമരം. ഉപഭോഗക്ഷമങ്ങളായ വസ്തുക്കൾ സുഖകരങ്ങളല്ലെന്ന് കണ്ട് വിഷാദജനകങ്ങളെന്ന വിധം കുത്സനം ചെയ്യുന്ന ചിത്തവൃത്തി എന്നർത്ഥം. "തവ കുസുമശരത്വം ശീതരശ്മിത്വമിന്ദോഃ" ഇത്യാദി ശ്ലോ. ൬൯-ൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്ന ഭാവം. അല്പീയസ്സ് അത്യല്പം. അനേഹസ്സ് സമയം. "അത്യല്പേപ്പിഷ്ടമല്പീയഃ" എന്നും "കാലോ ദിഷ്ടോപ്യനേഹാപി സമയോ" എന്നും അമരം. ഉന്മാദം ചിത്തഭ്രമം. ശ്ലോ. ൭൯. പതിക്കുക തട്ടരയെ പ്രാപിക്കുക എന്നർത്ഥം. പതനശബ്ദം ഗതിയില്ലാതെ താൻ കിടന്നുഴലുന്ന അവസ്ഥയെ ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു.

സാധാരണയായി ചക്ഷുഃപ്രീതികൊണ്ടാരംഭിക്കുന്ന കാമാതുരത്വം ഉന്മാദാവസ്ഥയെ പ്രാപിക്കുന്നത് കാലക്രമംകൊണ്ടുമാത്രമാണ് ഇവിടേയാകട്ടെ ക്രമത്തിലുള്ള ആരംഭംതന്നെ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. നയനപ്രീതിയേക്കാൾ എത്രയോ ശക്തികുറഞ്ഞ ശ്രോത്രപ്രീതിയാണ് നിദാനം. അതുതന്നേ ഉണ്ടായിട്ട് കുറച്ചുകാല

മേ അയിട്ടുള്ളൂ. എന്നിട്ടും ഈ അല്പകാലത്തിനുള്ളിൽ ദുസ്സഹങ്ങളായ ദശകളെ എല്ലാം അതിക്രമിച്ച് അസുലഭമായ ഉന്മാദാവസ്ഥയിൽ പതിച്ചിരിക്കുന്നു എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് മദനന്തിയുടെ ഗുണപ്രകർഷത്വവും രാജാവിന്റെ അനുരാഗാതിശയവും ദ്യോതിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകത്തിൽ 'ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാ നിപീയ' എന്നതൊട്ട് പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്ന ഓരോ സംഗതികളും യഥാക്രമം ശ്രോത്രപ്രീതി, മനഃസംഗം, സംകല്പം, ജാഗരം, കാശ്യം, വിഷയനിവൃത്തി, ഉന്മാദം എന്നീ മദനദശകളെ കുറിക്കുന്നു താൻ നിർല്ലജ്ജമായി പ്രവൃത്തിക്കുന്നു എന്ന സംഗതി താൻതന്നെ അറിയുവാൻ വഴിയില്ലാത്തതുകൊണ്ടായിരിക്കാം രൂപനാശത്തെ സൂചിപ്പിക്കാത്തത്.

"സംകല്പൈഃ സരസീരുഹായതദൃശം പശ്യൻ പുരഃ പ്രേയസീം നിദ്രാച്ഛേദനിതാന്തരക്തനയനഃ കാശ്യം പ്രപന്നോനഘഃ—നിന്ദാമിന്ദുമരന്ദചന്ദനസരോമന്ദാനിലാദ്യൈ വഹൻ ഖിന്നാനോ നൃപതിർദ്ദിനൈസ്ത്രിഭിരുദ്ദേശോദ്ഭവൈസ്സേയ" എന്നുള്ള ഭാ. പ്ര. സത്യവതീപരിണയത്തിലുള്ള ശ്ലോകം ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ സൂക്ഷ്മമായ പ്രതിബിംബമാണെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. പ്രയോഗങ്ങൾക്ക് ഈഷൽഭേദം വരുത്തീട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് പ്രക്ഷിപ്തമായി കണക്കാക്കാനും തരമില്ല. ഇങ്ങിനെ വന്നുകൂടുവാനുള്ള കാരണം എന്താണെന്ന് പ്രത്യേകം ആലോചിക്കുന്നു സംഗതിയാകയാൽ അതിവിടെ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല.

അനന്തരം തന്റെ പ്രത്യേകാഭ്യർത്ഥനയെ വിജ്ഞാപനം ചെയ്യുന്നു.

൫൭. "മുഗ്ധാപാംഗി അധുനാ മമ ദശാ ഇയം പ്രാപ്തകാലം യൽ തൽ അഹം ന വച്മി മയി ദയ അസ്തി ചേൽ തവ ഏവ തൽ മാനസേ ഉദേതി—ഭാമിനി ലോകേ യാവൽ സഹൃദയാതംകം പ്രേമപദം ജനഃ ന വിജ്ഞാപ്യതേ താവൽ ഏവ ഹി കാമാതുരാണാം നൃണാം ദുഃ ഹേ മുഗ്ധാപാംഗി ഇപ്പോൾ എന്റെ ദശ ഇവ്വിധമാണ്. പ്രാപ്തകാലമായിരിക്കുന്നത് യാതൊന്നാണോ അത് ഞാൻ പറയുന്നില്ല. എന്റെ പേരിൽ ദയയുണ്ടെങ്കിൽ ഭവതിക്കുതന്നെ അത് മനസ്സിൽ ഉദിക്കും. ഹേ ഭാമിനി ലോകത്തിൽ യാതൊരുകാലംവരെ തന്റെ ഹൃദയത്തിലുള്ള അതംകത്തെ പ്രേമപദമായ ജനത്തെ അറിയിക്കുന്നില്ലയോ അതുവരെ മാത്രമാണല്ലോ കാമാതുരന്മാരായ നരന്മാക്ക് ദുഃഖമുള്ളത്" എന്നനന്വയക്രമം. മുഗ്ധാപാംഗി സുന്ദരി. ഭാ. വ്യ, ഥാ. ദശ അവസ്ഥ. ഭാ. ൻസ്യ. ഇവ്വിധം "ഉന്മാദേ പതിതോസ്മി" ഇത്യാദി മേൽവിവരിച്ചവിധം. പ്രാപ്തകാലം പ്രാപ്തമായ അവസ്ഥ. പ്രാപ്തം അത്യാസന്നം. അനന്തരാവസ്ഥ എന്നർത്ഥം അടുത്തു വരുവാൻ പോകുന്നത് എന്താണെന്ന് ഞാൻ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല

എന്ന് സാരം. ഉന്മാദത്തിൽ പതിച്ചിരിക്കുന്ന രാജാവിന്റെ അനന്തരാനുഭവം മൂ
ർച്ഛാമൂർതികളാണെന്ന് സ്പഷ്ടം. മദനാവസ്ഥ പരമകാഷ്ഠയെ പ്രാപിക്കത്തക്ക
മാന്ദ്യവും വൈപുല്യവും തന്റെ പ്രേമത്തിന്നില്ലെന്നും അതുകൊണ്ട് തല്പൂല
ത്തെ വികാരഭേദംകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള ചിത്തഭ്രമാദിഭാവങ്ങളും അല്പസമയ
ത്തിനുള്ളിൽ ഭേദപ്പെട്ട് സ്വസ്ഥചിത്തത ലഭിക്കുമെന്നും ദമയന്തി വിചാരിച്ചെ
ങ്കിലോ എന്ന് ശങ്കിച്ച് 'ദയാസ്ഥിചേൽ' ഇത്യാദി പറയുന്നു. മനസ്സിൽ ഉദിക്കും
മേൽവിവരിച്ച വിധത്തിലുള്ള എന്റെ പ്രേമത്തിന്റെ നിദാനത്തിന്റേയും അ
ത്യല്പസമയത്തിലിടക്കുള്ള അഭിവൃദ്ധിയുടേയും സ്വഭാവം ധരിച്ചിട്ടും എന്റെ പ്രേ
മദാർഢ്യത്തെപ്പറ്റി ശങ്ക ജനിക്കേണമെങ്കിൽ മനസ്സ് അതിനിഷ്ഠുരമായിരിക്കേ
ണമെന്നഭിപ്രായം. പ്രത്യുത അല്പമെങ്കിലും ദയാലുത്വമുണ്ടെങ്കിൽ വരാവുന്ന
വൈഷമ്യങ്ങളെല്ലാം ഞാൻ പറയാതെ സ്വയമേവ മനസ്സിൽ തോന്നിക്കൊള്ളും
എന്നർത്ഥം. താൻ കൃത്രിമസഹമായിരിക്കുന്ന പക്ഷത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നും
എനിയും തന്നോട് ഒരു ദയ തോന്നീട്ടില്ലെങ്കിൽ പ്രാണഹാനി നിസ്സംശയമാണെ
ന്നും അതുവിചാരിച്ചെങ്കിലും ആനുകൂല്യം അവശ്യം കർത്തവ്യമാണെന്നും മറ്റും
പ്രസംഗിക്കാതെ കേവലം തന്റെ അവസ്ഥയെ അറിയിക്കുകമാത്രം ചെയ്ത് താൻ
ഒതുങ്ങുന്നതിനുള്ള ന്യായം എന്താണെന്ന് അനന്തരം 'ലോകേ ഭാമിനി' ഇത്യാ
ദിയായ അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നു. ഭാമിനി കാമിനി. സുന്ദ
രി എന്നർത്ഥം. "ഭാമിനീ കാമിനീ" എന്ന് ഹലായുധൻ. സ്ത്രീവിശേഷങ്ങളെ പ
റയുന്നകൂട്ടത്തിൽ "കോപനാ സൈവ ഭാമിനീ" എന്നാണ് അമരത്തിൽ പറ
ഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. ഇവിടെ കോപത്തിന്നവകാശമില്ലാത്തതിനാൽ സാധാരണ പയ്യാ
യമായി ഗണിക്കേണ്ടതാണ്. അമരത്തിൽ സ്ത്രീവിശേഷങ്ങളായി പറഞ്ഞിട്ടുള്ള
'അംഗനാ', 'കാമിനീ', 'മാനിനീ', 'സുന്ദരീ', 'രമണീ' ഇത്യാദി പദങ്ങളെല്ലാം
സ്ത്രീശബ്ദത്തിന്റെ സാധാരണ പയ്യായങ്ങളായും പ്രയോഗിക്കാവുന്നതെന്ന് പ്ര
സിദ്ധം. അഥവാ കോപനാശീലത്തേയും വ്യാഖ്യാനിച്ച് സൌന്ദര്യവിശേഷമായി
സാധിക്കാം. "ഉപചീയത ഏവ കാപി ശോഭാ പരിതോ ഭാമിനി തേ മുഖസ്യ നി
ത്യം" എന്ന ഭാ. വി. പ്രയോഗത്തെ "രുഷാഭിഗുല്വലക്ഷണമനോമൂലകപ്രണയ
കോപാംകുരസുന്ദരതരവദനേ" എന്നാണ് പ്രണയപ്രകാശകാരൻ വ്യാഖ്യാനിച്ചി
രിക്കുന്നത്. ഇവിടെ തന്റെ അഭ്യർത്ഥനയുടെ നിഷ്പ്രയോജനനിമിത്തം അക്ഷമ
യായി കോപിക്കരുതേ എന്നോ അഥവാ ദമയന്തിയുടെ ആനുകൂല്യത്തിൽ താൻ
ഭാവിക്കുന്ന ശങ്കയെക്കുറിച്ച് നീരസം ജനിക്കരുതേ എന്നോ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള സാർത്ഥ
കസംബോധനയായി കല്പിച്ച് 'കോപനാശീലേ' എന്നോ 'കാമിനി', അനുരാഗ
വതി, എന്നോ സാധിക്കാം. എങ്കിലും ആകപ്പാടെ ഹലായുധപ്രമാണം അധികം

സുഭഗമായി തോന്നുന്നു. പ്രേമപദം ജനം പ്രേമപദമായ ജനത്തെ. പ്രേമപദം പ്രേമസ്ഥാനം. അനുരാഗവിഷയം എന്നർത്ഥം. "സതാം ഹി സന്ദേഹപദേഷു വസ്തുഷു പ്രമാണമന്തഃകരണപ്രവൃത്തയഃ" എന്ന് ശാ. ക, ക്രൻ. ജനം ആളും. ഈ അനുഭവം സ്ത്രീപുരുഷന്മാർക്ക് സാധാരണയായതുകൊണ്ട് 'ജനം' എന്ന സാധാരണപദം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. നായികയെ ഉദ്ദേശിച്ചും ജനം എന്ന പദം ഉപയോഗിക്കാറുണ്ട്. "കച്ച വയം കച്ച പരോക്ഷമന്മഥോ മൃഗശാബൈഃ സഹ മേധിതോ ജനഃ" എന്ന് ശാ. ക, ക്രവ. "പ്രേമപദം ജനഃ" എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നുണ്ട് ശരിയാണെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. "പ്രേമപദോ ജനഃ" എന്നാലും ശരിയാവുമെങ്കിലും അനപേക്ഷിതമായിരിക്കുന്നു. വൃദ്ധയാതംകാം മനസ്സിലുള്ള സംതാപം. "ആതംകോ രോഗസംതാപശംകാസു മുരജധ്വനൌ" എന്ന് മേദിനീ. വിജ്ഞാപിക്കുക അറിയിക്കുക. 'ഹി' അവധാരണത്തിൽ. വിശ്വവിദിതമാകയാൽ പ്രസിദ്ധമെന്നർത്ഥം. "ഹി ഹേതാവവധാരണേ" എന്നമരം. "ഹി പാദപൂരണേ ഹേതൌ വിശേഷോപ്യവധാരണേ പ്രശ്നേ ഹേതപപദേശേ ച സംഭ്രമാസൂയയോരപി ഹി ദുഃഖഹേതാവാഖ്യാതോ വിഷാദേ വിസ്മയേപി ച" എന്ന് മേദിനി. കാമാതുരന്മാർ കാമം ഹേതുവായി ആതുരന്മാരായവർ. കാമാ മന്മഥതാപം. ആതുരൻ രോഗബാധിതൻ. ക്ലേശിച്ചിരിക്കുന്നവനെന്നർത്ഥം. "ആമയാവീ–വികൃതോ വ്യാധിതോപട്ടഃ ആതുരോഭ്യമിതോഭ്യന്തഃ" എന്നമരം. ഭരം ഭാരം. ചുമട് എന്നർത്ഥം. വൃദ്ധയാതംകവിജ്ഞാപനത്തോടുകൂടി കാമാതുരന്ന് ചുമടിറക്കിയപോലെ ഒരാശ്വാസം കിട്ടുന്നു എന്ന് സാരം. പിന്നത്തെ ഭാരമെല്ലാം മദ്ഭോഗത്തെക്കായി എന്നഭിപ്രായം.

ദമയന്തി നൈഷധസന്ദേശത്തെ കേട്ടപ്പോൾ ഉണ്ടായവിധത്തെ അനന്തരം അത്യന്തഹൃദ്യമായ ഭണ്ഡകംകൊണ്ട് വർണ്ണിക്കുന്നു.

ദ. ഉത്തുംഗരാഗരുചി ചിത്താധിനാഥഗിരം ഉത്തുംഗമായ രാഗംനിമിത്തം, അഥവാ ഉത്തുംഗമായ രാഗത്തിനെറ, രുചിയോടുകൂടിയ ചിത്താധിനാഥനെറ ഗിരിനെ. ഉത്തുംഗം അത്യുച്ചം. അതിപ്രവൃദ്ധം എന്നർത്ഥം. 'ഉൽ' പ്രാബല്യത്തിൽ, അഥവാ ശക്തിയിൽ ഭാ. ക്രമ. രാഗം പ്രേമം, അഥവാ ചുമപ്പ്. രുചി പ്രഭാ. "ഉച്ചപ്രാംശുന്നതോദഗ്രോത്തുംഗഃ" എന്നും "സ്യുപ്രഭാരുക് രുചിസ്ത്വിഷാം ഭാഭാച്ഛവിർദ്യുതിർദ്വിഷ്ടയഃ" എന്നും അമരം. അനുരാഗോജ്ജ്വലം എന്ന് പ്രധാനാർത്ഥം. ചുമപ്പുകൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്നത് എന്ന് ധ്വനി. ശോഭ സാധാരണ ഗുണം. ചിത്താധിനാഥൻ മനസ്സിനെറ അധിനാഥനായി ഭവിച്ചിട്ടുള്ള ആൾ. പ്രാണനാഥനെന്നർത്ഥം. ദമയന്തി മുമ്പുതന്നെ രാജാവിൽ അനുരക്തയായിത്തീർന്നിരുന്നതുകൊണ്ട് മനസ്സ് തദധീനമായിരുന്നു

എന്ന് സാരം. ഗീർ വാക്ക്. ഭാ. ൻൽ. വാണീ. ഇത്ഥം ഇപ്രകാരം. പദംപ്രതി ഹംസമുഖശ്രുതിമധുരമായതിനെ എന്നർത്ഥം. നിശമ്യ കേട്ടിട്ട്. സ്മരപകന്യാദമയന്തി. ഉൽക്കണ്ഠാകുലിതയായി. മനസ്സിൽ. മന്മഥശരവർഷസഹനത്തിന് അക്ഷമമായ എന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'തളിർ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇളകുമൊരു ശരവർഷം ഹൃദയത്തിൽ പ്രവേശിച്ചിരുന്നു എന്നുമാത്രമല്ല അവിടെ കിടന്ന് ഇളകിമറിഞ്ഞ് ദുസ്സഹവ്യഥയെ ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നു എന്നർത്ഥം. ചിത്തഭവശരനികരനിർഭിന്നധൃതിഃ ചിത്തഭവന്റെ ശരനികരം ഹേതുവായിട്ട് നിർഭിന്നമായ ധൃതിയോടുകൂടിയവളായി. ചിത്തഭവൻ മനസിജനായ കാമദേവൻ. ശരനികരം ബാണസമൂഹം. ഭാ. ഭവ. നിർഭിന്നം നിർഭേഷം ഭേദനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ശ്ലോ. ഫർ. ഭേദനം ചെയ്യുക പിളരുക. ധൃതി ധൈര്യം. ഭാ. ഭൃസ്. അന്യാ അഭവൽ അന്യയായി ഭവിച്ചു. അന്യാ മറ്റൊരുപ്രകാരത്തിലായിട്ടുള്ളവൾ. ക്ഷോഭനിമിത്തം സാധാരണ പ്രകൃതി കേവലം വിട്ട് മട്ടുമാറി എന്നർത്ഥം. "അന്യാ ജഗദ്ധിതമയീ മനസഃ പ്രവൃത്തിരന്യൈവ കാപി രചനാ വചനാവലീനാം ലോകോത്തരാ ച കൃതിരാകൃതിരാത്മഭാജാം വിദ്യാവതാം സകലമേവ ഗിരാം ദവീയഃ" എന്ന് ഭാ. വി ഫ, ന്യ. "സർവ്വം പവ്വതപുംഗവസ്യ നഗരം ജാതഃ തദന്യാദൃശം" എന്ന് പാ. സ പ്ര. "ദിനൈസ്ത്രിഭിസ്തുരൈരന്യാദൃശോഽഭവൽ" എന്ന് ഭാ. പ്ര. സ. പ. "അധികധന്യാ ഉടലോടു ഭേദലവം ഇയലാത തോഴി താം അവലോക്യ ഇഹ മമ വചനം ഉചിതം ഇതി പുനഃ കരുതി ഉപകൃതിനം പതഗവരം ഇതി വാണീം അവദൽ" എന്നന്വയം. അധികധന്യാ അത്യുദാരശീലയായ. ഉടലോടു ഭേദലവം ഇയലാത തോഴി ദേഹത്തിനോടുംകൂടി ലേശവും വ്യത്യാസമില്ലാത്ത സഖി സാധാരണയായി നന്നെ അടുപ്പവും വിശ്വാസവുമുള്ളവരെപ്പറ്റി 'പ്രാണൻ ഒന്ന്, ദേഹംമാത്രം രണ്ട്' എന്നാണ് പറയാറ്. ഇവിടെ ഇരുവരുടേയും വേഴ്ചയും വിശ്വാസവും കണ്ടാൽ ദേഹവ്യത്യാസവുംകൂടി ഇല്ലെന്ന് തോന്നും എന്നർത്ഥം. നിഴലെന്നപോലെ സദാ സഹചാരിണി എന്ന് സാരം. ഈവിധമുള്ള സഖീവിശ്രബ്ധതയും ഹംസശ്രവണാദിലീലകളിലുള്ള കൌതുകവും കന്യാദശയുടെ ലക്ഷണമായി ഗണിക്കും. "തത്ര കന്യാ തച്ഛുദ്ധാ സ്യാൽ സലജ്ജാ പിതൃപാലിതാ സഖീകേളിഷു വിസ്രബ്ധാ പ്രായോ മുഗ്ധാ ഗുണാന്വിതാ" എന്ന് സുധാകരം. താം അവർണ്ണം ഭാവഭേദം വന്നിരിക്കുന്ന ദമയന്തിയെ. അവലോക്യ കണ്ടിട്ട്. ഇഹ ഈ ഘട്ടത്തിൽ. മമ വചനം എന്റെ വാക്ക്. ദമയന്തിക്കുപകരം ഞാൻ മറുപടി പറയുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഉചിതം യോഗ്യം. സന്ദർഭത്തിന്ന് പറ്റിയത് എന്നർത്ഥം.

ഇതി പുനഃ കരുതി എന്നതന്നെ കരുതീട്ട്. 'പുനഃ' അവധാരണത്തിൽ. നിശ്ചിതാർത്ഥത്തിലെന്നർത്ഥം. അഥവാ 'പുനഃ' എന്നതിനെ 'അവലോക്യ' എന്നതിനോടുകൂട്ടിയെടുത്ത 'രണ്ടാമതും നോക്കീട്ട്' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ദമയന്തിയുടെ പെട്ടന്നുള്ള ഭാവപ്പകർച്ച കണ്ടമ്പാളിച്ച് 'എന്താണിതു കഥ' എന്ന് വിചാരിച്ച് പിന്നേയും നോക്കി സംഗതി ഗ്രഹിച്ചതിന്റെശേഷം എന്നർത്ഥം. "സ്മരേവം തു പുനർവ്വൈയ്വധാരണവാചകഃ" എന്നും "പുനരപ്രഥമേ ഭേദേ" എന്നും അമരം. കരുതുക തീർച്ചയാക്കുക. പണ്ടതന്നെ മന്മഥബാധകൊണ്ട് പരവശയായിട്ടുള്ള ദമയന്തി സന്ദേശശ്രവണംകൊണ്ട് അതിവിഹ്വലയായി ഭാവം പകർന്ന് പ്രതിസന്ദേശവാചകം പറയുവാൻ അശക്തയായിത്തീർന്നിട്ടുണ്ടെന്നും എന്നാൽ ഒന്നും മറുപടി പറയാതിരുന്നാൽ അത് വിസമ്മതസൂചകമോ അനാദരവോ ആണെന്ന് ധരിക്കുവാൻ ഇടയുണ്ടെന്നും അതുകൊണ്ട് സഖിയുടെ ഇംഗിതജ്ഞാനം പൂർണ്ണമായി ലഭിച്ചിട്ടുള്ള താൻതന്നെ പ്രതിസന്ദേശകഥനത്തിന്നുദ്യുക്തയാകുന്നതാണ് ഉചിതമെന്നും തീർച്ചയാക്കീട്ട് എന്നർത്ഥം. ഈവിധമുള്ള വിഷമഘട്ടങ്ങളിൽ താൻ നേരിട്ട് മറുപടി പറയാതെ സഖിയെ അതിന്നായി നിയോഗിക്കുന്നതും അസാധാരണയല്ല. "ഇതി സരസസരസമാഭാഷമാണേ സമനുപതദതിവിമലദന്തകാന്തിസന്തതിസുധാസ്യന്ദപരിമളേന ധവളീക്രിയമാണഹരിദന്തരേ സപ്രമോദപരിഗൃഹീതവിപ്രവട്ടരൂപേ വിദൂഷകേ തദാകൃതിവചോവിശേഷനിർണ്ണയാകർണ്ണനസമുദ്ഭിയമാനമായാസന്ദേഹയാ മന്ദേതരമന്ദാക്ഷഭാരനമ്രകമ്രവദനാരവിന്ദയാ തയാ നിവർത്തിതനിരഞ്ജനനയനോപാന്തപ്രേരിതാ സഖീ തദനയോഃശ്രോത്തരമനൃദ്ധാരമാചചക്ഷേ" എന്ന് പാ. സ. പ്ര. അനന്തരമുള്ള "അനാദൃത്യേ"ത്യാദി പ്രസ്തുതവചനം ദേവിയുടേതാണെങ്കിലും പറയുന്നത് സഖിയാണ്. ഉപകൃതിനാ ഉപകാരിയായ. സന്ദേശഹരണംകൊണ്ടെന്നർത്ഥം. പതഗവരം പക്ഷിശ്രേഷ്ഠനോട്. ഇതി വാണീം ഈവിധമുള്ള വാക്കിനെ. അവദൽ പറഞ്ഞു. പൃഥവീതലാസുലഭഭദ്രാകൃതേ പൃഥവീതലത്തിങ്കൽ അസുലഭമായ ഭദ്രമായ ആകൃതിയോടുകൂടിയവനേ. അസുലഭം കണ്ടുകിട്ടുവാൻ പ്രയാസമുള്ളത്. ഭദ്രാകൃതി കല്യാണമൂർത്തി. ഭാ. ഛാ. പൃഥവീന്ദ്രൻ രാജാവ്. ഗുണരാശേ ഗുണസമുദ്രമായുള്ളവനേ. പതരഥകുലതിലക പക്ഷിവംശത്തിന്ന് പൊട്ടെന്നപോലെ അലംകാരമായി വർത്തിക്കുന്നവനെ. തവ ഭദ്രം ഇഹ ഭവതു അങ്ങയ്ക്ക് ഇപ്പോൾ മംഗലം ഭവിക്കട്ടെ. ആശീർമയമായ സല്ലാപവചനം. മേ സഖി ഇതി പുനഃ വക്തി എന്റെ തോഴി ഇങ്ങിനെ പ്രത്യേകമായി പറയുന്നു. നിശ്ചിതാർത്ഥത്തിൽ 'പുനഃ'. "മുഹുർഭ്യഃ പുനഃ ശശ്വദ

ഭീക്ഷ്ണമസകൃൽ" എന്നമരം. അഭീക്ഷ്ണം അത്യന്തം. 'ഖത' ദമയന്തിയോടുള്ള അനുകമ്പയിൽ. ഭാ. വ്യു. ദമയന്തിയുടെ പ്രതിസന്ദേശം 'സ്വാകൂതം ചിൽ' എന്നതൊട്ടുള്ള അഞ്ച് ശ്ലോകങ്ങളം മാത്രമാണ്. പക്ഷെ ആ മുപടി പറയുന്നതിനുമുമ്പ് ദമയന്തി നേരിട്ടു പറയാതെ സഖിമുഖേന ദൂത്യം പറഞ്ഞയക്കുന്നതിന്റെ കാരണം വ്യക്തമാക്കിക്കൊണ്ട് ദമയന്തിയുടെ തല്ക്കാലവിശേഷത്തേയും അതിന്റെ പൂർവ്വചരിത്രത്തേയും മുരുക്കത്തിൽ വർണ്ണിക്കുന്നു. പരമാർത്ഥമായതിതു ഞാൻ എനി പറയുവാൻ പോകുന്നത് പരമാർത്ഥമാണ്. അത്യുക്തി അശേഷവുമില്ല. പരമാർത്ഥം സത്യം. "പരിഹാസവിജൽപിതം മയാ പരമാർത്ഥനനു കൃതം വചഃ" എന്ന് ശാ. ക, ക്രവ. പരിതാപമറു എന്റെ വ്യസനം തീർന്നു. രാജാവ് അനുകൂലനാണെന്നറിഞ്ഞതോടുകൂടി അയോഗക്കുന്തയായ ദമയന്തിക്ക് സുകുശലയായി എന്ന് ബോദ്ധ്യമായതുകൊണ്ട് താപശാന്തി വന്നു എന്നർത്ഥം. അത് ഹേതുവായിട്ടുതന്നെ മേ ഹൃദയം പരിതോഷം ഏതി എന്റെ മനസ്സ് സന്തോഷത്തെ പ്രാപിക്കുന്നു. ഹർഷത്തിൽ 'ഖത'. 'പരി' അധിക്യത്തിൽ. പതഗകുലവലമഥന ഹേ വിഹഗവംശശ്രേഷ്ഠ. പക്ഷിശ്രേഷ്ഠ എന്നർത്ഥം. "വലാരാതിഃ ശചീപതിഃ" എന്നമരം. ചതുരതരപടുവചന അതിമിടുക്കോടുകൂടിയ വാക്സാമർത്ഥ്യമുള്ളോവേ. "ദക്ഷേ ച ചതുരപേശലപടവഃ സൂത്രാനു ഉണ്ണുശ്ച" എന്നമരം. അഥവാ 'ചതുരതര–പടുവചന' എന്ന് വെവ്വേറെ എടുത്ത് ചതുരതരത്തെ പ്രവൃത്തിക്കും പാടവത്തെ വാക്കിനും കൊള്ളിക്കാം. സരസവര ഹേ രസികശ്രേഷ്ഠ. സന്ദേശഹരണസാമർത്ഥ്യവും വാക്പാടവവും പറയേണ്ടതിനെ പറയേണ്ടവിധം പറയുവാനുള്ള രസികതചവും ഹംസത്തിനുള്ളതും ഉണ്ടാകേണ്ടതും ആകയാൽ ഈ സംബോധനത്രയം സാർത്ഥകമാകുന്നു. മമ വൈവികം വൈമേ സഫലയസി ഭവാൻ എന്റെ വൈവികത്തെ നല്ലവണ്ണം സഫലമാക്കുന്നു. ഭാ. നൈ. നിയതം തീർച്ചയായി. അഗതി ഇയം അത്തൽ സഹിയാഞ്ഞും അഗതിയായ ഇവൾ വ്യസനം സഹിക്കുവാൻ വയ്യാതെയും. അഗതി കാമതാപം സഹിക്കുവാൻ വയ്യാതെയും നിവൃത്തിമാർഗ്ഗം കാണാതെയും കിടന്നു കഴങ്ങുന്നവൾ. ഇവൾ ദമയന്തി. കാരുണ്യമറിയാത പാപി അലർബാണൻ സ്വയമേവ കീഴടങ്ങാത്തവരെ കീഴടക്കുക എന്നല്ലാതെ കനിവുതോന്നി ഒഴിയുന്നകൂട്ടത്തിലല്ല അലർബാണൻ എന്ന് പ്രസിദ്ധം. അതുകൊണ്ടുതന്നെ പാപി. അവർ പൂവ്. പുനഃ പൊരിഞ്ഞും പിന്നേയും പിന്നേയും വഷ്ടിച്ചും. ഒരുരഥസി ഒന്ന് സ്വകായ്യമായി. ഇതി വളരും നിവൃത്തിമാർഗ്ഗം കാണാതെ വർദ്ധിച്ചുവരുന്നതായ-

ഒരുവനതകാഞ്ഞും "ലോകേ ഭീമിനി താവദേവ ഹി ഭരഃ" ഇത്യാദി ന്യായമനുസരിച്ച് തന്റെ സ്ഥിതി രാജാവിനെ അറിയിക്കുന്നതിന്ന് പറിയതായ ഒരാളെ കാണാതേയും. മുഗ്ധാരവിന്ദമുഖി മനോഹരമായ താമരയോട് തുല്യമായ മുഖത്തോടുകൂടിയവൾ. ശ്രുചകം. മുക്താവലംബം മോചനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന അവലംബത്തോടുകൂടിയവിധം. മോചനം ചെയ്യുക വിടുക. അവലംബം ആശ്രയം. ഒരാശ്രയവുമില്ലാതെ എന്നത്ഥം. സുഘോരം അതിയേംകരമായവിധം. "ബലവൽ സുഷ്ഠു കിമുത സത്യതീവ ച നിർഘൃണേ" എന്നും "ഘോരം ഭീമം ഭയാനകം ഭയംകരം" എന്നും അമരം. വിഷ്ടതി വ്യസനിക്കുന്നു. മത്തകരിമധുരഗതി മദിച്ച ആനയുടെ നടപോലെ മനോഹരമായ നടയോടുകൂടിയവൾ സുന്ദരിയായ ദമയന്തി എന്നത്ഥം. ഇതിനെ 'മുഗ്ധാരവിന്ദമുഖി' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായെടുക്കുന്നതായിരിക്കും അധികം യോജ്യം. ചിത്തതുയിർ മനസ്സിലുള്ള ഖേദം. മുഹുഃ പെരുകി ഉടനുടൻ വർദ്ധിച്ച്. ക്രുശതരം അതികൃശം, വളരെ ചടച്ചത്. 'പതഗ മദനാത്തി ചിത്തു നിജ ഹൃദയസ്ഥിതം കിം അപി ഗദിതും സഖീ ന അലം ഹേ പതഗ, കാമതാപം വർദ്ധിച്ച് തന്റെ മനസ്സിലിരിക്കുന്നതിനെ കുറച്ചെങ്കിലും പറയുന്നതിന്ന് എന്റെ തോഴി ശക്തയല്ല' എന്നന്വയക്രമം. "അലംഭൂഷണപര്യാപ്തിശക്തിവാരണവാചകം" എന്നമരം. 'സഖിപറയുമൊരു വചനം മമ വദനഗളിതം ഇതു അതിനിപുണ നിഷധനരപാലം രഹസി വദ എന്റെ തോഴിയായ ദമയന്തിയുടെ വാക്കായ എന്റെ മുഖത്തുനിന്ന് വീഴുന്ന ഇതിനെ ഹേ അതിനിപുണ നിഷധരാജാവായ നളനോട് രഹസ്സിങ്കൽ പറഞ്ഞാലും' എന്ന് പദയോജന. ഇത് എന്നിമേൽ പറയുവാൻപോകുന്ന പ്രതിസന്ദേശവാക്യം. അതിനിപുണൻ മഹാവിദഗ്ധൻ. സന്ദേശഗ്രഹണത്തിനും ഹരണത്തിനും പടുകരണൻ എന്ന് സാർത്ഥകസംബോധന. അതിവിനീതമാണെങ്കിലും ദമയന്തിയുടെ സന്ദേശവാചകത്തിന്ന് അസാമാന്യമായ പ്രാഗത്ഭ്യവും നളന്റെ സന്ദേശത്തേക്കാൾ വാഗ്ധാടിയും ആശയംപ്രതി പ്രത്യുത്തരഭാവവും ഉള്ളതുകൊണ്ട് അവധാരണത്തിലും പരിഭാഷണത്തിലും പ്രത്യേകപാടവം വേണ്ടതാണെന്ന് ഉടനെ സൂക്ഷ്മമാവുന്നതാണ്. രഹസ്സ് വിജനപ്രദേശം. സചകുയ്യമായി എന്നത്ഥം. "വിവിക്തവിജനച്ഛന്ന നിശ്ശലാകാസ്ഥാ രഹഃ" എന്നമരം.

ഈ 'ഗദ്യ'രീതിക്ക് "ദണ്ഡക"മെന്നാണ് സാധാരണ ഭാഷാകാവ്യങ്ങളിൽ പേരു പറഞ്ഞുകാണുന്നത്. ഇരുപത്താറോ അതിലധികമോ അക്ഷരങ്ങളും ഒരു പാദത്തിലുള്ള വൃത്തങ്ങൾക്കാണ് സംസ്കൃതത്തിൽ ദണ്ഡകമെന്ന് പേർ പറയുന്നത്. പക്ഷെ പ്രാചീനഭാഷാചംപുക്കളിലും അതിനെ തുടർന്ന് കഥ

കളികളിലും കാണുന്ന ദണ്ഡകം വേറെ ഒരു മട്ടിലാണ്. കഥകളികളിലെ ദണ്ഡകത്തെ വൃത്തമഞ്ജരീകർത്താവ് നാമകരണം ചെയ്യുകയും ലക്ഷണം വിവരിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. വൃ. മ. ഭാ. ന, ര, ര. ഭാഷാചംപുക്കളിൽ പല രീതിയിലുമുള്ള ദണ്ഡകങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ ഈ മട്ടിലുള്ള ദണ്ഡകം എവിടേയും സുപ്രസിദ്ധമായി കണ്ടിട്ടില്ല. ഭാഷാദണ്ഡകങ്ങളിൽ ഏറ്റവും പ്രചാരമുള്ള "വൃത്രാരിജിത്തുമഥ സൈമിതിയും തദന്ത യുദ്ധായ സത്വരമണഞ്ഞൂ– വിവിധരണമാഞ്ഞൂ സുരമുനിയണഞ്ഞൂ" എന്ന മട്ടും ഇതുമായി പ്രഥമദർശനത്തിൽ സാദൃശ്യമുണ്ടെങ്കിലും രണ്ടിനേറെയും പ്രഥമപാദം ഒരേവിധത്തിലായതുകൊണ്ടുമാത്രം അങ്ങിനെ തോന്നുന്നതാണ്. ഇതിനോട് ഉള്ളതിലും അടുപ്പമുള്ള രീതി "ശ്രീമാൻ പുരാഭവദയോദ്ധ്യാപുരേ പരമധാമാനുപസ്സഗരനാമാ-ശ്രീമഹിതസുമതിരപി കേശിനിയുമവനിരുവർ ഭാമിനികളുഴകിലുദഭൂതാം-ശ്രുതനാം ഭൂരോരതനുകൃപയാ വിദഭ്സുത സുഷുവേഥ സൂനുമസമഞ്ജം ശിവതനയനിവഹമദനഴകിനൊട്ടുക്ഷധുയുതമിതമിതധൃതി സുമതിയുമസാവീൽ" ഇത്യാദി ഭാഷാരാമായണചംപുവിൽ അഹല്യാമോക്ഷത്തിൽ കാണുന്നതാണ്. രണ്ടിലും ആദ്യപാദത്തിൽ ത-ഭ-യ-ജ സ-ര-ന-ഗ-ഗ എന്ന് വന്നു, രണ്ടാമത്തേതിൽ ഭ-ന-ന-ഭ-ന-ന-ഭ-ന-ന-ഗ-ഗ എന്ന് വൻ-ം, മൂന്നാമത്തേതിൽ സ-ജ-ന-ജ-ഭ-ന-ര-ന-ഗ-ഗ എന്ന് വന്നു അക്ഷരങ്ങളും ഓരോന്നിലും നൂറ് മാത്രകളും ശരിയായുണ്ട്. എന്നാൽ രാമായണദണ്ഡകത്തിൽ ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ഗ-ഗ എന്നു നൂറ അക്ഷരവും നൂറ് മാത്രയും ആയിട്ടുള്ളത്. ഇതിലാകട്ടെ നാലാംപാദത്തിൽ രാമായണദണ്ഡകത്തേക്കാളും ഒരു ലഘുവുംകൂടി കൂട്ടിയിരിക്കയാൽ ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-ന-സ-ഗ എന്ന ഗണങ്ങളും നൂൻ മാത്രയും വരുന്നുണ്ട്. ഈ ച്ഛായയിൽ "ചേട്ടീഭവന്നിഖിലഖേടി കദംബവനവാടീഷു നാകിപടലീ" ഇത്യാദി 'മത്തേഭം' മുതലായ സംസ്കൃതവൃത്തങ്ങളും കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും ഇതേമട്ടിലുള്ള ദണ്ഡകമോ വൃത്തമോ കണ്ടിട്ടില്ല. വൃത്തമഞ്ജരിയിൽ 'സ്തിമിതാ'ഭിധാനം കൊടുത്തിട്ടുള്ള ഇരുപത്തിനാലുവൃത്തത്തിലെ പതിനെട്ടാമത്തെ വൃത്തമായ "ശ്രീരാമചന്ദ്ര ജയ സീതാകടാക്ഷമധുപാരാമമേ പെരിയ കാരുണ്യമെന്നിലതുമേ" ഇത്യാദിക്കും ഇതിനോടൊരു സാദൃശ്യമില്ലായ്കയില്ല. ഇതിലെ ഇരണ്ടുപാദം കൂട്ടിയെടുത്താൽ നമ്മുടെ ദണ്ഡകത്തിന്റെ ആദ്യപാദത്തിന്റെ ച്ഛായയിൽ ത-ഭ-യ-ജ-സ-ര-ന-ഗ-ഗ എന്നതുവരെ കിട്ടും. മേൽ കാണിച്ച രണ്ട് ദണ്ഡകങ്ങളുടേയും ജാതകമ്മോ നാമകരണാദിസംസ്കാരങ്ങളോ ഇതുവരെ ആരും ചെയ്തിട്ടുള്ളതായി അറിവില്ല. കർതൃത്വമുള്ളവർ ചെയ്തുകൊള്ളട്ടെ.

അനന്തരം സഖീമുഖഗളിതമായ പ്രതിസന്ദേശവാചകത്തെ പറയുന്നു. രീതിയും ആശയങ്ങളും വാക്കുകളും ദമയന്തി ആലോചിച്ചുറച്ച് സഖിയെ ധരിപ്പിച്ചതായിരിക്കാം. ക്രൂടിയാലോചനയും നടന്നിരിക്കാം. ഇതു സരസമായ ഒരു മറുപടി മുഴുവൻ ദമയന്തിയുടെ മനസ്സറിഞ്ഞ് സ്വന്തമായി പറയത്തക്ക പരേംഗിതജ്ഞാനവും വാക്പാടവും സഖിക്കുണ്ടെന്ന് വിചാരിക്കുന്നത് അസംഗതവും ദമയന്തിക്ക് അപകഷ്കരവും ആയി തോന്നുന്നു. ദമയന്തിയെ 'നല്ലതാളി'വാഗ്ഗത്തിൽ പെടുത്തുവാൻ യാതൊരു ന്യായവും പ്രമാണവും കാണുന്നില്ല.

൪൨. ബാലായാഃ മമ ബാലയായ എന്റെ. ബാലാ ഉദയദ്യൌവനാ. ഭാ. ൪൬. വാങ്മാത്രം ആശ്രമത്തെ. യഥാകഥഞ്ചിൽ എങ്ങിനേയോ ഒരുവിധത്തിൽ. വളരെ പ്രയാസപ്പെട്ടെന്നർത്ഥം. വക്ഷ്യാമി ഞാൻ പറയുന്നു. പ്രതിസന്ദേശകൌശലം ദൂത്യത്തിന് ശരിയായി മറുപടി പറയുവാനുള്ള സാമർത്ഥ്യം. ഭാ. ൨൨. പ്രൌഢാനാം നാരീണാം ഏവ പ്രൌഢകളായ സ്ത്രീകൾക്കുമാത്രമാണ്. ഉള്ളത് എന്ന് ശേഷം. പ്രൌഢ മുപ്പത് വയസ്സിനു മേലേയുള്ള സംപൂർണ്ണയൌവനയായ സ്ത്രീ. സ്ത്രീകളെ പൂർവ്വാചാര്യന്മാർ പതിനാറു വയസ്സുവരെ ബാലകളായും അതുമുതൽ മുപ്പത് വയസ്സുവരെ തരുണികളായും അതിനുമേൽ അയ്മ്പത്തഞ്ച് വയസ്സുവരെ പ്രൌഢകളായും അതിനുശേഷം വൃദ്ധകളായും വിഭാഗിച്ച് ഓരോരുത്തരുടേയും മന്മഥവികാരഭേദങ്ങളേയും വിവക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്. "ബാലാ സ്യാൽ ഷോഡശാബ്ദാത്തദുപരി തരുണീ ത്രിംശതിര്യാവദ്വൃദ്ധം പ്രൌഢാ സ്യാൽ പഞ്ചപഞ്ചാശദവധി പരതോ വൃദ്ധതാമേതി നാരീ" എന്നും "ഉദയദ്യൌവനാ മുഗ്ധാ ലജ്ജാവിജിതമന്മഥാ— ലജ്ജാമന്മഥമദ്ധ്യസ്ഥാ മദ്ധ്യമോദിതയൌവനാ സുരമന്ദീകൃതവ്രീഡാ പ്രൌഢാ സംപൂർണ്ണയൌവനാ" എന്നും പ്രമാണം. "വൃദ്ധസ്യ തരുണീ വിഷം" എന്ന പ്രമാണം സ്ത്രീകൾക്കും ബാധിക്കുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കാം അവരുടെ അവസ്ഥയെപ്പറ്റി ഒന്നും പറയാത്തത്.

'ബാലായാഃ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഗംഭീരാശയനായ രാജാവിന്റെ സന്ദേശത്തിനനുരൂപമായ സമാധാനം പറഞ്ഞയക്കുവാൻ പ്രായംകൊണ്ടോ ലോകപരിചയംകൊണ്ടോ തനിക്ക് ത്രാണിയില്ലെന്നും താൻ പറയുവാൻ പോകുന്നത് ഒരു പ്രതിസന്ദേശമായി കരുതുവാനില്ലെന്നും കേവലം കുട്ടികളേപ്പോലെ ഉള്ളിലുള്ള മോഹം പറയുന്നത് മാത്രമാണെന്നും അങ്ങിനെ ചെയ്യുന്നതിലുള്ള ചാപല്യം തന്റെ ബാല്യത്തെ ഓർത്ത് ക്ഷന്തവ്യമാണെന്നും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ഉള്ളിലൊതുക്കുവാൻ വയ്യാത്തതുകൊണ്ട് താൻ എന്തോ ചിലത് പ്രയാസപ്പെട്ട് പറയുന്നുണ്ടെങ്കിലും അത് 'ബാലഭാഷണം'പോലെ അവ്യക്തവും അപൂർണ്ണവും ആ

യിരിക്കുമെന്നും വാക്കുകൊണ്ട് കാണുന്നതിനേക്കാൾ എത്രയോ അധികം ഉള്ളിലുള്ളതായി ഗണിക്കേണമെന്നും ധ്വനിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. 'മമ വാങ്മാത്രമിതം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് തന്റെ അനുരാഗം രാജാവിന്റെ പ്രേമവചനത്തിലും അഭ്യർത്ഥനയിലും ഉള്ള ആദരവും അനുകമ്പയും നിമിത്തം ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ഒരു പ്രതിവികാരംമാത്രമല്ലെന്നും കേവലം അനന്യാപേക്ഷവും രാജാവിന്റെ മനസ്സറിയുന്നതിനുമുമ്പുതന്നെ അങ്കുരിച്ച് വർദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളതും ആണെന്നും ദ്യോതിക്കുന്നു. പ്രാഗഭ്യസമുജ്ജ്വലമായ തന്റെ പ്രതിസന്ദേശം കേട്ട് രാജാവ് അന്യഥാ ശങ്കിച്ചേക്കുമോ എന്ന് വിചാരിച്ചിട്ടായിരിക്കാം താൻ ബാലയാണെന്നും പ്രൌഢയല്ലെന്നും പ്രത്യേകം സ്പഷ്ടമാക്കീട്ടുള്ളത്

അനന്തരം സന്ദേശകഥനത്തിനുദ്യുക്തയാണെങ്കിലും ആരംഭത്തിൽ ഉപയോഗിക്കേണ്ട ഉചിതമായ ഒരു സംബോധനാപദം തിരഞ്ഞുകാണുന്നതിനുംകൂടി തനിക്ക് വിഷമമായി തോന്നുന്നു എന്ന് ബഹുഭംഗിയായി പറഞ്ഞ് തന്റെ പ്രണയപാരവശ്യത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നു.

൪൯. വല്ലഭ മേ വാചാം ശൃണു ഇതി വചനേ ഹേ വല്ലഭ എന്റെ വാക്കിനെ കേട്ടാലും എന്നുള്ള വാക്കിൽ. എന്ന് പറയുവാൻ ഭാവിച്ചാൽ എന്നർത്ഥം. വല്ലഭൻ ഭയിതൻ. ഭർത്താവെന്നർത്ഥം. "ബ്രാഹ്മണീ വചനം വാചം" എന്ന് ശബ്ദാർണ്ണവം. 'വാചം മേ' എന്ന് പാഠാന്തരം. "വല്ലഭോ ഭയിതേഭ്യുക്ഷേ സലക്ഷണതുരംഗമേ" എന്ന് മേദിനി വൈയാത്യം ആപദ്യതേ വിയാതസ്വഭാവം വന്നുകൂടുന്നു. വിയാതസ്വഭാവം ധാർഷ്ട്യം. നിർല്ലജ്ജമായി കടന്നു പറയുന്നത് എന്നർത്ഥം. "ധൃഷ്ടേ ധൃഷ്ണുർവ്വിയാതശ്ച" എന്നമരം. അനുരക്തനാണെങ്കിലും അവിവാഹിതനായ രാജാവിനെ കടന്ന് 'ഭർത്താവേ' എന്ന് വിളിക്കുന്നതിലുള്ള അവിനയം സ്പഷ്ടം. സ്ത്രീകൾക്ക് വൈയാത്യം സുരതാവസരങ്ങളിൽ മാത്രമേ വിധിച്ചിട്ടുള്ളൂ. "അന്യഥാ ഭ്രഷ്ടണം പുംസഃ ക്ഷമാ ലജ്ജേവ യോഷിതഃ പരാക്രമഃ പരിഭവേ വൈയാത്യം സുരതേഷ്വിവ" എന്ന് മാഘം ൨, ൮൪. ഹേ രാജൻ ഇതി ചേൽ ഹേ രാജാവേ എന്നാണെങ്കിൽ. ആവിധം സംബോധന ചെയ്ത് സന്ദേശം ആരംഭിക്കുകയാണെങ്കിൽ എന്നർത്ഥം. ഇഹ അപി ഇവിടേയും. ഈവിധം ആരംഭിച്ചാലും എന്നർത്ഥം. മഹാൻ പൃഥഗ്ഭാവഃ ആപതേൽ വലുതായ പൃഥഗ്ഭാവം വന്നുകൂടും. പൃഥഗ്ഭാവം വെവ്വേറെ എന്നുള്ള ഭാവം. 'ഹേ രാജൻ' എന്നുള്ള പുറപ്പാട് ആദ്യത്തേതിനേക്കാൾ അപകടമായിരിക്കും എന്ന് പറയുന്നു 'വല്ലഭ' എന്ന് പറഞ്ഞാൽ അവിനയം എന്ന ദൃഷ്യമേ ഉള്ളൂ. വ്യക്തമായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന ഇരുവരുടേയും അനന്യസാധാരണമായ പ്രേമാതിരേകത്തേയും "ഗാന്ധർവ്വേണ വിവാഹേന ബഹവ്യോ രാജർഷികു

ന്യകാഃ—ശ്രുയതേ പരിണീതാസ്താഃ പിതൃഭിഃഭ്രാതൃഭിർനന്ദിതാഃ" ഇത്യാദി വചനങ്ങളേയും ഓർക്കുമ്പോൾ ഈവിധം ഒരു സ്വാതന്ത്ര്യം പ്രയോഗിക്കുന്നത് അഥവാ ക്ഷന്തവ്യമായി എന്ന് വരാം. 'രാജൻ' എന്ന് പറയുമ്പോൾ കേവലം ഒരന്യനോട് പറയുന്നതുപോലെ ഇരിക്കുന്നു. തനിക്കാണെങ്കിൽ പ്രണയപാരവശ്യനിമിത്തം രണ്ടാത്മാവും നിരക്ഷീരപ്രായമായി ഒന്നായിട്ടാണ് തോന്നുന്നത്. അതുകൊണ്ട് പൃഥഗ്ഭാവം ധ്വനിപ്പിക്കുന്നതുകൂടി തനിക്ക് സുഷ്ഠുസമ്മതമാണെന്നഭിപ്രായം. മൽപ്രാണാ ഇതി യുക്തം എന്റെ പ്രാണങ്ങളെ എന്ന് പറയുന്നത് ഉചിതം തന്നെയാണ്. പക്ഷെ അതിനും ഒരു ദുഷ്പടമുണ്ടെന്ന് പറയുന്നു. ഏതൽ അധുനാ കീരോക്തിവൽ ഭാസതേ ഇത് ഇപ്പോൾ കീരോക്തിപോലെ പ്രകാശിക്കുന്നു. കീരോക്തി ശുകവാണി. തത്തയുടെ സംസാരമെന്നർത്ഥം. "പ്രാണാ മേ ശ്രവണാതിഥീകൃതഗുണാ ശ്രുണ്വന്തു വാണീമിമാം" എന്ന രാജാവിന്റെ സന്ദേശത്തിനുള്ള മറുപടിയിൽ അതേവിധംതന്നെ തുടങ്ങുന്നത് 'തത്തമ്മേ, പൂച്ച, പൂച്ച' എന്ന് പറയുന്നതുപോലെ ബുദ്ധിശൂന്യമായ ഒരനുകരണമായിത്തീരും എന്നർത്ഥം. ഉപയോഗ്യമായ പദകോടിയിൽ സന്ദർഭത്തിന്ന് പറ്റിയ ഏകപദം 'മൽപ്രാണാഃ' എന്നുള്ളതുമാത്രമാണ്. അത് രാജാവ് എടുത്ത് ഉപയോഗിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നാൽ ഭാഷയിലെ പദങ്ങൾക്ക് എല്ലാവർക്കും തുല്യാവകാശമുള്ളതല്ലേ എന്ന് വിചാരിക്കുകയാണെങ്കിൽ ഇത് നഖമുഖസുഖദുഃഖാദിപോലെ കേവലം സാധാരണമായ ഒരു പ്രയോഗമല്ലതാനും. "ഹ്രിയാമപഹരതി കവിഃ പദമേകം പാദമേകമർദ്ധം വാ" എന്ന് പ്രമാണമുണ്ട്. വ്യുത്പാദകം പ്രയോഗമാത്രമാണെന്നും അന്യ രാജാവിനോടുള്ള ഈണബാഹ്യതയിൽ മാനഹാനിയും ശങ്കിക്കാനില്ല. പക്ഷെ ഉക്തിപ്രത്യുക്തിയിൽതന്നെ ഹ്രിയാപഹരണംചെയ്ത് സ്വായത്തഭാവം നടിക്കുന്നത് പ്രത്യക്ഷത്തിൽ നീരസകരമായിരിക്കുമെന്നും കുറച്ച് കഴിഞ്ഞിട്ടാണെങ്കിൽ പിന്നേയും ക്ഷന്തവ്യമാവുമായിരുന്ന എന്നും വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'അധുനാ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. 'ഭാസതേ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഈവിധമുള്ള പ്രയോഗം മക്കടക്രമത്തിലുള്ള അനുകരണമാണെന്ന് നിസ്സംശയം സ്പഷ്ടമാവുമെന്ന് വരുന്നു. കഷ്ടം അഹോ കഷ്ടമേ എന്ന് ഇതികർത്തവ്യതാമൂഢതയിലുള്ള വിലാപം. അഥവാ ദുഷ്കൃതാവസ്ഥയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. "കഷ്ടം തു ശഫനേ കൃച്ഛ്രേ" എന്ന് മേദിനി. കാതരചേതനാ അഹം കാതരചേതനയോടുകൂടിയ ഞാൻ. കാതരം അധീരം. ധൈര്യമില്ലാത്തത്, അഥവാ ഭയശീലമുള്ളത്. ചേതനാ ബുദ്ധി. "അധീരേ കാതരഃ" എന്നും "ബുദ്ധിർമ്മനീഷാ ധിഷണാ ധീപ്രജ്ഞാ ശേമുഷീ മതിഃ പ്രേക്ഷോപലബ്ധിശ്ചിൽസംവിൽ

പ്രതിപദ്യതേ പണ്ഡിതഃ" എന്നും അമരം. യഥാർത്ഥാവസ്ഥയെ സംശയംകൂടാതെ സമ്മതിച്ച് വൈയാസ്യഭയത്തെ ത്യജിച്ച് ഉചിതമായ വല്ലഭാഭിപ്രായയോഗങ്ങളെ സ്വീകരിക്കാതെ അനൗചിത്യശംകകൊണ്ട് കിടന്നുകഴങ്ങുന്ന ഞാൻ എന്നർത്ഥം. അദ്യ കഥം സന്ദേഷ്ടും ആരഭേ ഇപ്പോൾ എങ്ങിനെയാണ് സന്ദേശം പറയുവാനായിട്ട് ആരംഭിക്കേണ്ടത്. ആരംഭത്തിലുള്ള സംബോധനക്കു തന്നെ ഇതു കിടന്നുകഴങ്ങുമ്പോൾ കൈമുതികന്യായേന ശേഷമുള്ളതിന്റെ കഥ പറയുവാനുണ്ടോ എന്ന് ഭാവം.

എനി "ദൂരസ്ഥസ്യ" എന്നതൊട്ട് ഓരോ ശ്ലോകംകൊണ്ട് "വേണീനിഷ്ക്രിത" എന്നതൊട്ടുള്ള ഓരോ ശ്ലോകത്തിലും പറഞ്ഞിട്ടുള്ള സംഗതികൾക്ക് പ്രത്യാശയും സമാധാനം പറയുന്നു.

൪൦. പണ്ഡിതഃ ജനഃ ബുദ്ധിമാന്മാരായവർ. "ധീരോ മനീഷീ ധീമാൻ പ്രാജ്ഞഃ സംഖ്യാവാൻ പണ്ഡിതഃ കവിഃ" എന്ന് വിദ്വൽപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. "പണ്ഡാ സംജാതാ അസ്യ ഇതി പണ്ഡിതഃ" എന്ന് വിഗ്രഹം. "പണ്ഡഃ ഷണ്ഡേ ധിയി സ്ത്രീ സ്യാൽ" എന്ന് മേദിനി. ദൂരസ്ഥസ്യ ജനസ്യ വൃദയം ദൂരത്തിരിക്കുന്നവരുടെ മനസ്സിനെ. യുക്ത്യാ വേത്തി യുക്തികൊണ്ട് അറിയുന്നു. യുക്തി കാര്യകാരണസംഘടനാകാലദേശനിർണ്ണയാദിരൂപമായ ഊഹാപോഹവ്യാപാരം. അപരഃ (ജനഃ) അന്യന്മാർ. പണ്ഡിതന്മാരല്ലാത്തവരെന്നർത്ഥം. ചിത്തഗതസ്യ വചനം ച ശ്രുത്വാ അപി ചിത്തഗതന്റെ വാക്കിനേയുംകൂടി കേട്ടിട്ടും. ചിത്തഗതൻ മനസ്സിൽ പ്രവേശിച്ചിട്ടുള്ള ആൾ. ഹൃദിസ്ഥിതൻ എന്നർത്ഥം. എന്നും തൊട്ടുകൊണ്ട് അടുത്ത് സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ആളുടെ ചിത്തവൃത്തി ഗ്രഹിക്കുവാൻ വളരെ പ്രയാസമില്ല. മനസ്സിലിരുന്നുംകൊണ്ട് 'ഞാൻ വിദ്വാനാണ്' എന്ന് പറയുകയുംകൂടി ചെയ്താൽ പിന്നെ യാതൊരു ശങ്കക്കും അവകാശമില്ല. എന്നാൽ അപണ്ഡിതയായ ഏന്റെ അനുഭവം, മനസ്സിലിരുന്നിട്ടും പറയുന്നത് കേട്ടിട്ടുംകൂടി വിശ്വാസം വരുന്നില്ല എന്നാണ് എന്ന് പറയുന്നു. ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ പറഞ്ഞ രണ്ട് സാമാന്യന്യായങ്ങളെ തന്റെ അടുത്ത അനുഭവത്തെ ദൃഷ്ടാന്തമാക്കി അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നു. ൪൧. നവ. 'യൽ' എന്നത് ദൃഷ്ടാന്തസൂചകമായി 'എതെന്നാൽ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. മദീയവൃദയം എന്റെ മനസ്സ്. സദാ തവയി ഏവ സക്തം എല്ലായ്പോഴും അങ്ങയിൽതന്നെ ചേർന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതായി. ഭവതാ അങ്ങയാൽ. ജ്ഞാതം അറിഞ്ഞതായിരിക്കുന്നു. പണ്ഡിതനായ അങ്ങ് ഈ സംഗതി ദൂരത്തുനിന്ന് യുക്തികൊണ്ടറിഞ്ഞു. പ്രസ്തുത തന്റെ കഥ എന്താണെന്ന്

പിന്നെ പറയുന്നു. അത്ത്യ വചഃ ശ്രുതപാ ച ഇപ്പോൾ അങ്ങയുടെ വാക്ക് കേട്ടിട്ടുംകൂടി. തവ ചിത്തം മയാ തു ന ജ്ഞായതേ അങ്ങയുടെ മനസ്സ് എന്നാലാകട്ടെ അറിയുന്നതും ഇല്ല. അങ്ങ് പണ്ടേ എന്റെ മനസ്സിൽ കൂടികൊണ്ടു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. തന്റെ ഇംഗിതം സ്പഷ്ടമായി ഭോഷിച്ചില്ലെങ്കിലും ഇതു അടുത്തിരിക്കുന്ന ഒരാളുടെ മനസ്സറിയുവാൻ പ്രയാസമില്ല. പോരെങ്കിൽ എന്നെ ഉദ്ദേശിച്ച് അങ്ങ് അനുരാഗഗ്രസ്തനായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു എന്ന് വ്യക്തമായി പറയുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഇങ്ങിനെ ഒക്കെ ആയാലും അങ്ങക്ക് എന്നിൽ പ്രേമമുണ്ടോ എന്ന് എനിക്ക് ഉറപ്പ് വരുന്നില്ല. അങ്ങയുടെ പ്രണയപാത്രമാകുവാനുള്ള ഭാഗ്യമുണ്ടെന്ന് എന്തായാലും വിശ്വാസം വരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. "ബലവദപി ശിക്ഷിതാനാം ആത്മന്യപ്രത്യയം ചേതഃ" എന്ന് ഭാവം. വിനയാതിരേഖം സൂചിതം. ഇത് "അജ്ഞാതേ ഹൃദയേ" ഇത്യാദി ശ്ലോകത്തിന്റെ ഉത്തരമാകുന്നു. അനന്തരം "തച്ചാം ശ്രോത്രാഞ്ജലിനാ" എന്നുള്ളതിന്റെ സമാധാനം പറയുന്നു.

൭൮. ഉപചിതപ്രേമാക്രമേണ ഉപചിതമായ പ്രേമത്തിന്റെ ആക്രമം ഹേതുവായിട്ട്. ഉപചിതം സമൃദ്ധം. അത്യധികമായ എന്നർത്ഥം. "ഭവേദുപചിതം ഭിശ്രേ സമൃദ്ധേ" എന്ന് മേദിനി. "ഉപചിതമിവ ഭാഗധേയമക്ഷ്ണോഃ" എന്ന് ഭാണം. പ്രേമാക്രമം പ്രണയത്തിന്റെ കയ്യേറ്റം. അനുരാഗവേഗമെന്നർത്ഥം. ഭവാൻ അധുനാ ഉന്മാദേ പതിതഃ അങ്ങ് ഇപ്പോൾ ഉന്മാദത്തിൽ പതിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്ന് പറഞ്ഞുവല്ലോ എന്ന് ശേഷം. അയറ ഇത്. എന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ ഈ പ്രവൃത്തി എന്നർത്ഥം. മമ അപി എന്റേയും. തസ്മിൻ മഹാസങ്കടേ ആ മഹാസങ്കടത്തിൽ. പരിതാപകരമായ ആ അവസ്ഥയിൽ എന്ന് സാരം. പതിതും പതിക്കുവാനുള്ള. സന്നാഹം ഒരുക്കം. അതിനുള്ള പുറപ്പാടെന്നർത്ഥം. ആകുന്നു എന്ന് ശേഷം. "സന്നദ്ധോ വമ്മിതോ സജ്ജോ ദംശിതോ വ്യൂഢകംകടഃ" എന്നമരം. താൻ അറിയാതേകണ്ട് വന്നുകൂടിട്ടുള്ള ഈ അവസ്ഥാഭേദത്തിൽ, അഥവാ ഇരുവക്കും ഒരേ സമയത്ത് ഒരേ ദശ വന്നുചേർന്നതിൽ, ഉള്ള ആശ്ചര്യത്തിൽ 'അഹോ'. "അഹോ ഹീ ച വിസ്മയേ" എന്നമരം "മമ അയം സന്നാഹഃ തസ്മിൻ മഹാസംകടേ പതിതും എന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ പുറപ്പാട് ആ മഹാസംകടത്തിൽ വീഴുവാനാണ്"" എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ആസന്നമായ ഉന്മാദത്തിന്റെ ഒരു പ്രത്യക്ഷലക്ഷണം പറയുന്നു. ലജ്ജാ വിനയമസൃണമായ സങ്കോചം. ഭാ. ഒവ്വ. മന്ദാക്ഷം. ശൂന്യഹൃദയാം മാം ശൂന്യഹൃദയയായ എന്നെ. കർത്തവ്യാകർത്തവ്യങ്ങളെ ആലോചിച്ച് തീർച്ചയാക്കുവാൻ ശക്തിയില്ലാതാകുന്ന മനസ്സിന്റെ അന്ധതമാണ് ശൂന്യഹൃദയത്വം. അവഹായ വിട്ടിട്ട്. കുത്ര അപി ച എവിടേയോ.

തിരിച്ചുകൊണ്ടുവരുവാൻ മാർഗ്ഗമില്ലാത്തവിധത്തിലെന്നർത്ഥം. പ്രസ്ഥിതാ പുറപ്പെട്ടുപോയിരിക്കുന്നു. ഭവതി നിർല്ലജ്ജമായി പ്രവൃത്തിക്കുന്നുണ്ടെന്ന് സാധിച്ചാൽ അത് ഉത്തമത്തിന്റേയോ തദ്ഭാരംഭത്തിന്റേയോ ലക്ഷണമായി ഗണിക്കേണ്ടതാണെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. എന്തെന്നാൽ "സലജ്ജാ ഗണികാ നഷ്ടാ നിർല്ലജ്ജാ തു കുലാംഗനാ" "തത്ര കന്യാ തചൂഢാ സ്യാൽ സലജ്ജാ പിതൃപാലിതാ" "വിമുഞ്ചതി ന തം ലക്ഷ്മീ ലജ്ജാ കുലവധൂമിവ" ഇത്യാദി പ്രമാണപ്രകാരം കുലാംഗനകൾക്ക് സാധാരണയായും കന്യകമാക്ക് പ്രത്യേകിച്ചും ഉണ്ടാവുന്നതും ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ടതുമായ ഒരു ഗുണമാണ് ലജ്ജ. അവിധമുള്ള ഒരു ഗുണത്തിന്റെ അഭാവം ഭൈരവത്തിനിയായ ഒരു കാര്യമാണെന്ന് സ്പഷ്ടം. ഭവതി ലജ്ജാഹീനയായി പ്രവൃത്തിക്കുന്നുണ്ടോ എന്ന് സംശയിക്കുകയാണെങ്കിൽ അതിന്റെ നിസ്സംശയമായ ലക്ഷണം പറയുന്നു. യൽ എന്തെന്നാൽ എന്നർത്ഥം. ലജ്ജതന്നെ വിട്ടിരിക്കുന്നു എന്നുള്ള അനുമാനത്തിന്റെ ആധാരസൂചകം. കുമാരീപഥം കന്യകാമാർഗ്ഗം. കന്യകക്ക് ചേർന്നതായ മട്ടിനെ എന്നർത്ഥം. ഹിതാ വിട്ട്. ആ മട്ടിലല്ലാതെ എന്ന് സാരം. പ്രൌഢാ ഇവ പ്രൌഢയേപ്പോലെ. ശ്ലോ. ൪൨. അഹം പ്രതിസന്ദിശാമി ഞാനിതാ പ്രതിസന്ദേശത്തെ പറഞ്ഞയക്കുന്നു. ഒരു കുട്ടി കുട്ടിത്തം വിട്ട് വലിയവരേപ്പോലെ മഹൽകാര്യങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നത് സ്വസ്ഥചിത്തതക്ക് വിപരീതമാണെന്ന് സ്പഷ്ടം. അതുകൊണ്ട് തന്റെ തല്ലുലേച്ഛിതം നോക്കുമ്പോൾ തനിക്കും ചിത്തഭ്രമം അത്യാസന്നമായിരിക്കുന്നു എന്ന് തോന്നുന്നു എന്ന് സാരം. "പ്രൌഢാനാമേവ നാരീണാം പ്രതിസന്ദേശകൌശലം" എന്ന് അല്പം മുമ്പിൽ പറഞ്ഞതിനുശേഷം അടുത്തതന്നെ "പ്രൌഢേവ പ്രതിസന്ദിശാമി" എന്ന് പറയുന്നതും അവിധം പ്രവൃത്തിക്കുന്നതും ഉന്മാദത്തിന്റെ സ്വാഭാവികലക്ഷണമായ പൂർവ്വാപരവിരുദ്ധവൃത്തിയായി ഗണിക്കാവുന്നതാണ്. ഈ ശ്ലോകംകൊണ്ട് ഉന്മാദാധിവഹയുള്ള രാജാവിന്റെ ഓരോ അനുഭവങ്ങളും തനിക്കും അനുഭവസിദ്ധമാണെന്ന് വരുന്നു. രാജാവ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ള ഓരോ സംഗതിക്കും ഭവതി പറയുന്ന മറുപടിയിൽ തന്റെ പൂർണ്ണമായ ആനുകൂല്യം വിശദമാക്കുന്നുണ്ടെന്നുള്ളത് പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യം.

അനന്തരം "മുഗ്ധാപാംഗനിദർശനം മമ" ഇത്യാദിക്കുള്ള സമാധാനം പറയുന്നു.

൫൨. മാരാതംകവശംവദേന മനസാ മാരാതംകത്തിന്ന് വശംവദമായിരിക്കുന്ന മനസ്സോടുകൂടി. മാരാതംകം മന്മഥവ്യഥ. ഭാ. ടെ. വശംവദം വിധേയം, അഥവാ സ്വാധീനം. "മനോഭവാജ്ഞൈകവശംവദം മനഃ" എന്ന് നൈ. ൧, ൧൩. 'വശംവദം വിധേയം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ.

''അഭിസാരയതേ കാന്തം യാ മന്മഥവശംവദാ'' എന്ന് സാ ദ. ഇമാം അവസ്ഥാം പ്രാപ്താം ഈ അവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന. ഭാ. വ്യ. ബാലാം ഈ ബാലയെ. ബാലയായിരിക്കുന്ന എന്നെ എന്നർത്ഥം. ദീനവത്സല ഹേ ദീനന്മാരിൽ വത്സലനായുള്ളോവേ. ദീനന്മാർ കുഴങ്ങിയവർ. വത്സലൻ സ്നേഹത്തോടുകൂടിയവൻ. ''സ്നിഗ്ധാസ്സു വത്സലേ'' എന്നമരം. ഹേ ദീനബന്ധോ എന്നർത്ഥം. പാലയ രക്ഷിച്ചാലും. വ്യാ മനസ്സുകൊണ്ട്. ഭാ. സ. മനസ്സിൽ തട്ടിക്കൊണ്ടെന്നർത്ഥം. നതാ നമസ്കരിച്ചുകൊണ്ട്. ശരണംപ്രാപിച്ചുകൊണ്ടെന്ന് സാരം. ഇതി വിജ്ഞാപ്യതേ ഇങ്ങിനെ അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു. ഇതുവരെ പറഞ്ഞതും രാജാവിനെ അറിയിക്കുന്ന സംഗതികളാണെങ്കിലും എനി പറയുവാൻ പോകുന്നത് ഒരു വിശേഷസംഗതിയായതുകൊണ്ട് 'ഇതി വിജ്ഞാപ്യതേ' എന്ന് പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അതുകാരണത്താൽ തന്നെ കിം ച എന്നുമാത്രമല്ല, എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ''ശാധി മാം ത്വാം പ്രപന്നാം'' എന്ന് പറഞ്ഞ് ശിഷ്യപദത്തെ അപേക്ഷിക്കുന്ന മുമുക്ഷുവിന്ന് ആത്യന്തികക്ഷേമകരമായ ബ്രഹ്മജ്ഞാനോപദേശം ചെയ്യുവാൻ ഗുരു ഏതുവിധം ബദ്ധാനായിരിക്കുന്നുവോ അങ്ങിനെതന്നെ 'പാലയ' എന്ന് പറഞ്ഞ് ശരണം പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന പ്രജകളെ സംരക്ഷണം ചെയ്യുന്നതിന്ന് രാജാവും നിബ്ബന്ധിതനായിരിക്കുന്നു. ഈവിധമുള്ള കർത്തവ്യതയ്ക്കുപുറമെ ദമയന്തീപക്ഷത്തിൽ ഒരു പ്രത്യേക മുമതലകൂടിയുണ്ടെന്നുള്ള അർത്ഥത്തിൽ 'കിം ച' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. 'തവയാ ഏവ ഭരണീയേ അസ്മിൻ ജനേ ഭരം ആരോപ്യ സാംപ്രതം ഔദാസീന്യം ന അങ്ങയാൽ തന്നെ ഭരണീയമായിരിക്കുന്ന ഈ ജനത്തിൽ ഭരം ആരോപണം ചെയ്തതായിട്ട് ഇപ്പോൾ ഔദാസീന്യം യോഗ്യമല്ല' എന്നന്വയക്രമം. ഭരണീയജനം ഭരിക്കുവാൻ യോഗ്യമായ ജനം. താൻ രക്ഷിക്കേണ്ടതായ പ്രജകൾ എന്നർത്ഥം. അവിടത്തെ പ്രജയുടെ നിലയിലുള്ള എന്നിൽ എന്ന് സാരം. നളൻ ഏകച്ഛത്രാധിപതിയായ ചക്രവർത്തിയായിരുന്നതുകൊണ്ട് സാമന്തരാജാക്കന്മാരും അവരുടെ പരിബന്ധികളും പ്രജകളുടെ സ്ഥാനത്തിലുള്ളവരാണ്. പുറമെ ശരണംപ്രാപിച്ചവരുടെ മേലും രാജാവിന്നധികാരം സിദ്ധിക്കുമെന്നാണ് രാജതന്ത്രം. അതുകൊണ്ട് ദമയന്തിക്ക് ഭരണീയജനത്വം സിദ്ധമാകുന്നു. ഭരം ഭാരം. ശ്ലോ. ര്ഭ. ആരോപണം ചെയ്യുക ഏല്പിക്കുക അഥവാ സ്ഥാപിക്കുക. ഔദാസീന്യം ഉദാസീനഭാവം. മദ്ധ്യസ്ഥാവസ്ഥ എന്നർത്ഥം. ശത്രുഭാവവും മിത്രഭാവവും ഇല്ലാത്ത രാജാവിന്നാണ് ഉദാസീനൻ എന്ന പേരു കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. 'ഔദാസീന്യം ന' എന്നതിന്നുശേഷം 'യോഗ്യം' എന്നോ 'കർത്തവ്യം' എന്നോ 'ഉചിതം' എന്നോ അ

ത്താൽ അന്തർഭവിച്ചിട്ടുള്ളതായി എടുക്കണം. ഇപ്രകാരം അസാധാരണവും ക്ലിഷ്ടവുമായ പ്രയോഗം മഴമംഗലകൃതികളിൽ സുലഭമല്ലെങ്കിലും ഇവിടെ മറ്റു ഗതി കാണ്മാനില്ല. 'ലോകേ ഭാമിനി താവദേവ ഹി ഭരഃ' ഇത്യാദികൊണ്ട് രാജാവ് തനിക്ക് പറയാനുള്ളത് പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു എന്നും എനി ഭാരമെല്ലാം ദമയന്തിക്കായി എന്നും പറഞ്ഞു. അതിന്ന് ദമയന്തിയുടെ സമാധാനം "ഞാൻ അവിടുത്തെ പ്രജയാണ്. എന്നെ ഭരിക്കേണ്ട ഭാരം അങ്ങുക്കാണ്. അങ്ങിനെ ചെയ്യുന്നില്ലെന്നുമാത്രമല്ല, പ്രജയുടെ മേൽ ഒരു ഭാരം കൂടുതൽകൂടി ചെയ്യുന്നു എന്ന് വന്നാൽ അത് വലിയ കഷ്ടമാണ്. ആ ഭാരത്തെ നിശ്ശ്രേഷം ഹരിക്കുവാൻ രാജാവിന്നുതന്നെ ഇവിടെ സുസാദ്ധ്യമായിരിക്കുന്നു. 'ദുസ്സഹാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ച് ദീനയായി ബാലയായിരിക്കുന്ന എന്നെ രക്ഷിക്കേണമേ' എന്ന് ഞാൻ ശരണം പ്രാപിക്കുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു. എനിയും അങ്ങ് എന്റെ ക്ലേശാപനയനത്തിന്നുദ്യുക്തനാവാതെ ഉദാസീനനായിരിക്കുകയാണെങ്കിൽ അത് വലിയൊരനൗചിത്യമായിരിക്കും" എന്നാണ്. ഔദാസീന്യംകൊണ്ടുണ്ടാവുന്ന വൈഷമ്യത്തെ അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നു. ഉപാശ്രിതാർത്തി ഉപാശ്രിതന്മാരുടെ ആർത്തി. ഉപാശ്രിതന്മാർ അധികമായി ആശ്രയിക്കുന്നവർ. താൻതന്നെ ആശ്രയമെന്ന് കല്പിച്ച് ശരണംപ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളവരെന്നർത്ഥം. "ഉപാസന്നേധികേ ഹീനേ സാദൃശ്യപ്രതിയത്നയോഃ – തദ്യോഗവ്യാപ്തിപൂജാസു ശക്താവാരംഭനേയോഃ – ഭക്ഷിണാചാര്യകരണദോഷാഖ്യാനാദ്യേഷു ച" എന്ന് 'ഉപ'ശബ്ദത്തിന്റെ നാനാപ്രയോഗങ്ങളും. ഇവിടെ അധികാർത്ഥത്തിൽ. ആർത്തി ദുഃഖം. പ്രവൃദ്ധനാം നായകന്മാർക്ക്. ആശ്രിതരക്ഷണത്തിന്ന് കർതൃത്വമുള്ളവർക്ക് എന്നർത്ഥം. "സ്വാമീ ത്വീശ്വരഃ പതിരീശിതാ അതിഭർത്തായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. ഉപതാപായ ഭവേൽ ഉപതാപത്തിന്നായി ഭവിക്കും. അതിന്ന് കാരണമായിത്തീരുമെന്നർത്ഥം. ഉപതാപം അതിയായ വ്യസനം 'ഉപ' പൂർവ്വൽ. ആശ്രയാധിക്യമനുസരിച്ച് സ്വാമിയുടെ ക്ഷയാത്യാപത്തിന്നും ശക്തി വർദ്ധിക്കുമെന്നഭിപ്രായം. തനിക്ക് ആധിക്കിടയാക്കിയാൽ അത് പരിണാമത്തിൽ രാജാവിന്നുതന്നെ ദുഃഖത്തിന്ന് ഹേതുവായിത്തീരുമെന്നും അത് വിചാരിച്ചും തന്നോട് കരുണ കാണിക്കേണ്ടതാണെന്നുംകൂടി അഭ്യർത്ഥനാ.

താൻ ഉന്മാദിതചിത്തവൃത്തിയായിട്ടുണ്ടെന്നും മറ്റും ദമയന്തി വല്ല ഭംഗിയിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഈ പ്രതിസന്ദേശവാചകം രസാത്മകതപംകൊണ്ടും പ്രതിഭാവിലാസംകൊണ്ടും വാക്ചാതുര്യംകൊണ്ടും അത്യുജ്ജ്വലമാണെന്നു

ള്ളതിന് സംശയമില്ല. ഇതെല്ലാം കേവലം കവിയുടെ മനോധർമ്മം മാത്രമാണെന്ന് കല്പിക്കുന്നത് ശരിയല്ല "നാനാവർണ്ണവിലേഖനേ നവനവാസിക്തേ ച കാവ്യാദികേ" ഇത്യാദി പൂർവ്വപ്രസ്താവങ്ങൾ കൊണ്ട് ദമയന്തിക്ക് ഇപ്രകാരമുള്ള ഒരു സന്ദേശകഥനത്തിന്ന് യോഗ്യതയുണ്ടെന്ന് കവിതന്നെ സാധിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളത് ഇവിടെ സ്മർത്തവ്യമാണ്.

എനി പ്രതിസന്ദേശഗ്രഹണാനന്തരമുള്ള ഹംസത്തിന്റെ ഗതിയെ സംക്ഷിപ്തമായി വർണ്ണിക്കുന്നു.

൫൨.. ഇത്ഥം ഇങ്ങിനെ. അതിസരസം ബഹുസരസമായ. സരസം രസനിഷ്യന്ദി. 'അന്തഃസാരമയം', 'പ്രേമപ്രകർഷാത്മകം', 'മനോഹരം' എന്നീ അർത്ഥങ്ങളും കല്പിക്കാം. ഭാ. ക്ര, വ്യ, ക്രാ. 'അതിസരസ'മെന്നതിനെ ക്രി. വി. മാറ്റൊട്ടത്ത് 'ബഹുരസമായി കേട്ട്' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. "രസഃ സ്വാദഃ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. തദ്വാക്യകർണ്ണാമൃതം ആ വാക്യമാകുന്ന കർണ്ണാമൃതത്തെ. വാക്യം സന്ദേശവാക്യം. കർണ്ണാമൃതം ചെവിക്ക് അമൃതം പോലെ ആചരിക്കുന്നത്. അത്യ ശ്രവണമധുരം എന്നർത്ഥം. മുദ്ധാം ഭ്രൂപാലപുത്രീം മുദ്ധയായ ഭ്രൂപാലപുത്രിയെ. അർത്ഥൽ ദമയന്തിയോട്. മുദ്ധാ മനോഹരാ. ഭാ. ധ്വ. അഥവാ നവാംകുരിതപ്രേമശീലാ. "മുദ്ധാ നവമയഃകാമാ" എന്ന് സുധാകരം. ആമന്ത്ര്യ ആമന്ത്രണംചെയ്തിട്ട്. ആമന്ത്രണം ആപ്രച്ഛനം. "ഹേ സാധോ, ഞാൻ പോയിവരട്ടെ" എന്ന് യാത്ര പറഞ്ഞുകൊണ്ടുള്ള സല്ലാപവചനമാണ് 'ആപ്രച്ഛനം'. "ആമന്ത്രണസഭാജനേ ആപ്രച്ഛനം" എന്നമരം. ഇത് സന്ദേശഹരണത്തിലെ സ്വാഭാവികമായ ഒരു ചടങ്ങാണ്. "ആപ്രച്ഛസ്വ പ്രിയസഖമമും തുംഗമാലിംഗ്യ ശൈലം" എന്ന് പൂ. മേ. ക്രാ. മഹാത്മാ അസൌ രാജഹംസഃ മഹാത്മാവായ ആ രാജഹംസം. മഹാത്മാവ് മഹാശയൻ. ഉൽകൃഷ്ടപ്രകൃതി എന്നർത്ഥം. ഭാ. ക്രാ. രാജഹംസം അരയന്നശ്രേഷ്ഠൻ. അമരത്തിൽ രാജഹംസങ്ങളേയും മല്ലികാക്ഷങ്ങളേയും വേർതിരിച്ച് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ സാധാരണപക്ഷിയായിമായി കണക്കാക്കാനേ ഉള്ളൂ. ഭാ. ൯൭. നളസവിധം നളന്റെ സമീപത്ത്. ഗതാ പോയിട്ട്. തത്സന്ദേശാഖ്യചിന്താമണിം ആ സന്ദേശമെന്ന് പേരായ ചിന്താമണിയെ. ചിന്താമണി വിചാരിച്ചതിനെ എല്ലാം പ്രദാനം ചെയ്യുന്ന ഒരു രത്നവിശേഷം. "അഭ്യർത്ഥിതം ഫലതി കല്പതരുഃ പ്രകാമം ചിന്താമണിസ്ത്വിഹതു ചിന്തിതമേവ ദ്ധ്യേയഃ" എന്ന് സപ്ത. ന, ൪൪. ഇവിടെ ദമയന്തീസന്ദേശം രാജാവിന്റെ അഭിലാഷസാദ്ധ്യത്തിന്നനുകൂലമായതുകൊണ്ട് ചിന്താമണിസാദൃശ്യം.

പൃഥ്വീപുത്രീവിശേഷം പൃത്ഥ്വീപുത്രിയുടെ വിശേഷത്തെ. പൃത്ഥ്വീപുത്രി ഭൂമിയുടെ മകളായ സീത. വിശേഷം താല്പര്യികാവസ്ഥ. ഓ. വൻ. പുരാ പണ്ട്. പവനജനി വായുപുത്രനായ ഹനുമാൻ. പവനനായ ജനിയോട് കൂടിയവൻ എന്നന്വർത്ഥം. ജനി ഉല്പത്തി. "ജനിരുല്പത്തിരുദ്ഭവഃ" എന്നമരം. രാഘവന്ന് രഘുവംശോദ്ഭവനായ രാമചന്ദ്രന്ന്. ഉദിതരസം ഉദിച്ചിരിക്കുന്ന രസത്തോടുകൂടി. ഖഡ്ഗസന്തോഷത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. ഉപാന്തേ അടുക്കൽ. അന്തിക നളന്റെ.

സാഹിത്യത്തിലെ ആദ്യസന്ദേശം ആദികാവ്യമായ വാത്മീകീരാമായണത്തിലെ ഹനുമത്സന്ദേശമാകയാൽ സന്ദേശസന്ദർഭങ്ങളിലെല്ലാം കവികൾ അതിനെ അനുസ്മരിക്കുന്നത് സാധാരണയാകയാൽ ഈ ഉപമ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ആദിസന്ദേശകാവ്യമായ മേഘദൂതത്തിലെ പ്രാരംഭത്തിലുള്ള "ജനകതനയാസ്നാനപുണ്യോദകേഷു" "രാമഗിര്യാശ്രമേഷു" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും ഈവിധമാണെന്ന് ദ്രഷ്ടവ്യം. "തത്സന്ദേശാഖ്യചിന്താമണി" എന്ന പ്രയോഗം ഹനുമൽ ഭഗവാന്റെ ചൂഡാമണീഹരണത്തെ അനുസരിപ്പിക്കുന്നു. ചൂഡാമണി പ്രത്യഭിജ്ഞാനമായിരുന്നതുകൊണ്ട് പ്രതിസന്ദേശരൂപമായ സിദ്ധിക്കുന്നു.

ഒർ. തദാനീം അപ്പോൾ. എന്നീവണ്ണം ഈവിധത്തിൽ. കളഹംസോദിതാം കളഹംസത്തിങ്കൽനിന്ന് ഉദിച്ചതായ. തന്മുഖോദിതം എന്നർത്ഥം. അഥവാ കളഹംസത്തിനാൽ ഉദിതമായ. ഉദിതം പറഞ്ഞത്. "ഉക്തം ഭാഷിതമുദിതം ജല്പിതമാഖ്യാതമഭിഹിതം ലപിതം" എന്നമരം. അസൂനപ്രേമരമ്യാം കുറവില്ലാത്ത അനുരാഗം ഹേതുവായി ആനന്ദകരമായ 'രമ്യതേ അത്രയൽ ഇതിൽ ആസ്വാദിക്കുന്നു എന്നുള്ളത് യാതൊന്നോ അത് രമ്യം' എന്നന്വർത്ഥം. വാണീം വാക്കിനെ. നൈഷധാനാം വിനേതാ നൈഷധരാജ്യത്തിന്റെ നായകനായ നളമഹാരാജാവ്. "അധിഭർത്താനായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. 'വി' പ്രാബല്യത്തിൽ. "കോസലാനാം വിനേതരം" എന്ന് ഓ. രാ ചം. ബാ. അനവധി മുമുദേ അളവറ്റവിധം സന്തോഷിച്ചു. ഈ അവസ്ഥയെ വിവരിച്ചതിനുശേഷം കേവലം ദമയന്തിയുടെ പ്രേമവചനശ്രവണംകൊണ്ടുമാത്രം വിരഹവിധുരനായ രാജാവിന്ന് അളവറ്റ സന്തോഷമുണ്ടായതിനുള്ള കാരണത്തെ 'അന്യോക്ത്യാ' ഇത്യാദി അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് സാധിക്കുന്നു. കാമുകാനാം കാമികൾക്ക്. അന്യോക്ത്യാ അന്യന്മാരുടെ വാക്കുകൊണ്ട്. മറ്റുള്ളവർ പറഞ്ഞിട്ടെന്നർത്ഥം. അഭിമതദയിതാവാക്ക് അഭിമതമായ ദയിതയുടെ വാക്ക്. അഥവാ അഭിമതയായ ദയിതയുടെ വാക്ക്.

അഭിമതം അഭീഷ്ടം. അനുകൂലമാകയാൽ സുഖകരം എന്നർത്ഥം. "ഹിതപ്രാഹാമഭിമതരസാം ദേവതിലോചനാങ്കാം" എന്ന് പൂ. മേ ൧൯. അഭിമതാപ്രിയാ. അനുരാഗവതിയായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. "സ മാധവേനാഭിമതേന സഖ്യാ" എന്ന് കു. സം. ൩, ൩൩. 'അഭിമതരസാം അഭീഷ്ടാസ്വാദ്യാം' എന്നും 'അഭിമതേന പ്രിയേണ' എന്നും മല്ലിനാഥൻ. ദയിതാ വല്ലഭാ. പ്രാണപ്രിയ എന്നർത്ഥം. "അഭീഷ്ടസ്ത്രിതം സ്ത്രീ ദയിതം വല്ലഭം പ്രിയം" എന്നമരം ദ്രഷ്ടവ്യം. സംഗമാർത്ഥാസനപദവി സംഗമത്തിന്റെ അർത്ഥാസനമായിരിക്കുന്ന പദവി. സംഗമം സഹവാസം. ഒരുമിച്ചുചേരൽ എന്നർത്ഥം. "മേളകേ സംഗസംഗമൌ" എന്നമരം. അർത്ഥാസനാ തന്നോടുള്ള സമത്വം കാണിപ്പാനായി ഒരാളെ താനിരിക്കുന്ന ഇരിപ്പിടത്തിൽത്തന്നെ ഒരുമിച്ചിരുത്തുന്നത്. ദേവകളെ സഹായിച്ചിട്ടുള്ള മനുഷ്യവീരന്മാരെ ദേവേന്ദ്രൻ ഇപ്രകാരം സല്ക്കരിക്കാറുണ്ട്. പുരൂരവസ്സ്, ദുഷ്യന്തൻ, ദശരഥൻ, അർജ്ജുനൻ മുതലായവർ ഇപ്രകാരം ബഹുമതി സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളവരാണ്. "മമ ഹി ദിവൌകസാം സമക്ഷമർത്ഥാസനോപവേശിതസ്യ" എന്ന് ശാ. പരിപൂർണ്ണമായ തുല്യതയെ ഭാവിക്കുന്നതാണ് ഈ സല്ക്കാരത്തിന്റെ ഉദ്ദേശം. പദവി സ്ഥാനം. സൌഭ്യാതിരേകം അത്യാനന്ദം. ഭാ. നവ. നായികയുടെ സാമീപ്യം സ്ഥലമില്ലെങ്കിലും ഔത്സുക്യഭാരാ അനുകൂലമായ പ്രേമവചനം കേട്ടാൽ കാമികൾക്ക് സംയോഗലാഭംകൊണ്ടുണ്ടാവുന്ന സുഖത്തിന് തുല്യമായ ഒരാനന്ദം സിദ്ധിക്കുമെന്ന് സാരം. മുന്നിക്കും മുൻനിൽക്കും. പ്രധാനവികാരമായി വർത്തിക്കും എന്നർത്ഥം. വിയോഗജന്യമായ ഖേദത്തെ അതിശയിച്ചുനിൽക്കുമെന്നർത്ഥിപ്രായം. 'ദശായാമുന്നിക്കും' എന്നമരം. ഉന്നിക്കും ഉദ്യോഗിക്കും. പ്രവൃത്തമായി ഭവിക്കും എന്നർത്ഥം. "ദശമുഖരിപുകോലം ജന്മമുന്നിച്ച മൻപേ വിശദമധുരകീർത്തിശ്രീ പിറക്കുന്നപോലെ" എന്ന് ഭാ. രാ. ചം, ബാ. ൩൭. ഇത് "അകൃതാത്മേപി മനസിജേ രതിമുഭയപ്രാർത്ഥനാ കരുതേ" എന്ന രാ. പ്രയോഗത്തിന്റെ ഒരു ഏകദേശഭാഷാന്തരമാണെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. അതുകൊണ്ട് 'സംഗമം' എന്നതിന്ന് 'സംയോഗം' എന്നതന്നെ അർത്ഥം കല്പിക്കാം. "സംഗമായ നിശി സ്ത്രീ വാരിണാം" എന്ന് രഘു. ൧൯, ൩൩. 'സംഗമായ സുരതാർത്ഥം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ.

അനന്തരം തന്റെ പ്രാണരക്ഷകനായി ഭവിച്ച ഹംസത്തിനെ മഹാരാജാവ് സല്ക്കരിച്ചവിധത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൫൭. മുഖേ പത്രേ മനോഹരമായ ചിറകിന്മേൽ. ജാത്യൈകവചനം. മുകർന്നാൻ ആഘ്രാണിച്ചു. ഇത് ഒരാലിംഗനവിശേഷമാണ്. "ആജിഘ്രൻ മൂർദ്ധ്നാഭിഗന്ധസുഭഗാമുച്ചൈർ കപോലസ്ഥലീം" എന്ന് കാദംബരീപദ്യകം.

തദംഗം ഹംസത്തിന്റെ ദേഹത്തെ. ഭാ. ൯൨. മുകുളിതനയനം മുകുളിതങ്ങളായ നയനങ്ങളോടുകൂടി. ക്രി. വി. മുകുളിതം മുകുളംപോലെ ക്രമിയത്. മുകുളം മൊട്ട്. ഭാ. ൪൬. സ്നേഹപാരവശ്യത്താൽ കണ്ണടച്ചുംകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. വീർത്ത ഹർഷജന്യമായ ദീർഘനിശ്വാസത്തോടുകൂടി. പാർത്താൻ നോക്കി. പ്രഥമപീന്ദ്രചൂഡാമണി രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർക്ക് ശിരോലംകാരംപോലെ വർത്തിക്കുന്നവൻ. സ്വപതിസുതാപ്രേഷിതം മിത്രം പത്തിരാജം രാജപുത്രി പറഞ്ഞയച്ചിട്ടുള്ളവനായി ബന്ധുവായിരിക്കുന്ന പക്ഷിശ്രേഷ്ഠനെ. കൌതൂഹലം അത്യുത്സുകതയായ സന്തോഷം. മെന്മേൽ മേൽമേൽ. മേല്മേൽ. ഉപര്യുപരിയായി എന്നർത്ഥം. മാനയാമാസ പൂജിച്ചു. ആദരവോടുകൂടി സല്കരിച്ചു എന്നർത്ഥം.

൭൩. തദാ അപ്പോൾ. രാജാവ് ഇപ്രകാരം ഹംസത്തിനെ സല്കരിച്ചപ്പോഴെന്നർത്ഥം. രുചിരാകാരം മനോജ്ഞമായ ആകൃതിയോടുകൂടിയ. ഭാ. ൯൩. "സുന്ദരം രുചിരം ചാരു സുഷമം സാധു ശോഭനം കാന്തം മനോരമം രുച്യം മനോജ്ഞം മഞ്ജു മഞ്ജുളം" എന്നമരം. രാജഹംസദ്വയം രാജഹംസങ്ങളുടെ ജോടി രണ്ടു രാജഹംസങ്ങളും എന്നർത്ഥം. 'രാജഹംസ'ശബ്ദത്തിന്ന് 'രാജശ്രേഷ്ഠ'നെന്നും 'ഹംസവിശേഷ'മെന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. 'രാജഹംസസ്തു കാദംബേ കുലഹംസേ നൃപോത്തമേ' എന്ന് മേദിനീ രരാജ ശോഭിച്ചു. ഇപ്രകാരമുള്ള ഘടന സ്വാഭാവികമാണെന്ന് അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് പറയുന്നു. സമയോഃ ദ്വയോഃ സമന്മാരായ ഇരുവരുടെ. സംഗതം സ്നേഹഭാവം. 'സംഗതം സഖ്യം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. സതാം സജ്ജനങ്ങൾക്ക്. സംഭാവനീയം ഹി സംഭാവനീയമാണല്ലോ. സംഭാവനീയം സംഭാവനംചെയ്യുവാൻ യോഗ്യം. സംഭാവനാ ബഹുമാനം. ആദരണീയമെന്നർത്ഥം. 'ഹി' പ്രസിദ്ധിയിൽ. ഭാ. ൧൭൭.

ഈ വൃത്തത്തിന്ന് 'അനുഷ്ടുഭം', 'അനുഷ്ടുപ്', 'പദ്യം' 'ശ്ലോകം' എന്നിങ്ങിനെ പല പേരുകളും പറയും. ഇതിൽ സാധാരണയായി എല്ലാ പാദങ്ങളിലും അഞ്ചാമത്തെ അക്ഷരം ലഘുവും ആറാമത്തേത് ഗുരുവും ഏഴാമത്തേത് മാറിമാറി ലഘുവും ഗുരുവും ആയിരിക്കും. എങ്കിലും ഇതിൽ പല വകഭേദങ്ങളും കാണാം. "ശ്ലോകേ ഷഷ്ഠം ഗുരു ജ്ഞേയം സർവ്വത്ര ലഘു പഞ്ചമം—ദ്വിചതുഃപാദയോർഹ്രസ്വം സപ്തമം ദീർഘമന്യയോഃ" എന്ന് സാമാന്യലക്ഷണം. ർവ്വംശ്ലോകവും ഇതേ വൃത്തമാണ്. പക്ഷെ അഞ്ചാമത്തെ അക്ഷരം ഗുരുവാണ്. "അഥ പ്രദോഷേ ദോഷജ്ഞഃ" ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം.

൫൯. മധുരവചോഭംഗിഭിഃ മധുരങ്ങളായ വാക്കുകളുടെ ഭംഗികളെക്കൊണ്ട്. മധുരം ഹൃദ്യം. മനസ്സ് കളിക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. ഭാ. വ്യു. ഭംഗി പ്രവാഹം. അഥവാ തിരമാല. 'ലഹരി' എന്നവിധമുള്ള പ്രയോഗം. "ഭംഗസ്സരംഗ ഉഴമ്മിവ്വാ" എന്നമരം ദ്രഷ്ടവ്യം. വളച്ചുനീട്ടിപ്പറയുന്ന സല്ലാപവചനത്തിനും 'ഭംഗി' എന്ന് പറയും "ഭംഗ്യന്തരേണ കഥനാൽ" എന്ന് കാവ്യപ്രകാശം. വളച്ചുനീട്ടാതെ നേരിട്ടുപറയുന്നതെന്നർത്ഥം. 'ബഹ്വഭംഗിവിശാരദഃ' എന്ന് ഭ. കാ. 'കുടിലം വളഞ്ഞത്' എന്നതിൽനിന്ന് വിചിത്രം എന്നത് വഴിയായിട്ടാണ് 'രമ്യത' എന്ന ഭാഷയിലെ അർത്ഥം വന്നിട്ടുള്ളത്. കൗതുകകരമായ വക്രതാമാണ് എല്ലാ അർത്ഥത്തിന്റേയും ആധാരമായിരിക്കുന്നത്. കേവലം 'സൌന്ദര്യം' എന്നോ 'സൌശ്രുത്യം' എന്നോ ഉള്ള അർത്ഥത്തിൽ സംസ്കൃതപ്രയോഗം ദുർല്ലഭമാണ്. മനയിതാ സല്ലാപിച്ചിട്ട്. 'പ്രപുരതരദയാവാരിധിം ആപന്നമിത്രം പതിരാജം പ്രസ്ഥാപ്യ പ്രപുരതരമായ ദയയുടെ വാരിധിയായും ആപന്നമിത്രമായും ഇരിക്കുന്ന പക്ഷിശ്രേഷ്ഠനെ പ്രസ്ഥാപനം ചെയ്തിട്ട്' എന്ന നയം. പ്രപുരതരം അതിപ്രവൃദ്ധം. അത്യധികമായ എന്നർത്ഥം. വാരിധി സമുദ്രം. ആപന്നമിത്രം ആപന്നന്മാരുടെ മിത്രം. ആപന്നന്മാർ ആപത്തിൽ പെട്ടവർ. മിത്രം ബന്ധു. ഭാ. വ്യു. പ്രസ്ഥാപനംചെയ്യുക യാത്രയാക്കുക. "തേ ദംപതീ സ്വയം പ്രതിരാജധാനിം പ്രസ്ഥാപയാമാസ വശീ വശിഷ്ടഃ" എന്ന് രഘു. ൨, ൩൦. 'പ്രസ്ഥാപയാമാസ സംപ്രേഷയാമാസ' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. സാതിരേകപ്രണയസരസയാ അതിരേകത്തോടുകൂടിയ പ്രണയംകൊണ്ട് സരസയായ. അതിരേകം ആധിക്യം. സരസം ആർദ്രം കരം. തദാ വാ ആ വാക്കുകൊണ്ട്. ഹംസത്തിന്റെ എന്നർത്ഥം. ദത്തഹസ്താവലംബം ദാനംചെയ്തിരിക്കുന്ന ഹസ്താവലംബത്തോടുകൂടിയവിധം. ക്രി. വി. ഹസ്താവലംബം സിദ്ധിച്ചവനായിട്ട് എന്നർത്ഥം. ഹസ്താവലംബം ഹസ്തമായിരിക്കുന്ന അവലംബം. ഹസ്തം കയ്യ്. അവലംബം ആശ്രയം. കൈത്താങ്ങ് എന്നർത്ഥം. 'ഹസ്താവലംബഃ' എന്ന പാഠാന്തരം സ്വീകരിച്ചാൽ 'ധരണീപതിഃ' എന്നതിലേക്കന്വയിക്കണം. ചിത്തേ മനസ്സിൽ. ധൈര്യം ദധാനഃ ധൈര്യം ധരിച്ചവനായി. അസൌ ധരണീപതിഃ ഈ നളമഹാരാജാവ്. ആത്മപുര്യാം തന്റെ പുരിയിങ്കൽ. അവാത്സീൽ വസിച്ചു. ഹംസം വന്ന് പറഞ്ഞ അനുകൂലവചനത്തെ കേട്ട് ധൈര്യത്തെ അവലംബിച്ചു എന്നർത്ഥം. നിലനിന്നുപോകുന്നതിന് ശക്തിയില്ലാത്ത ആളെ കൈകൊണ്ട് താങ്ങിനിർത്തുന്നവിധം ഹംസസന്ദേശം അയോധ്യക്കുപോകുന്നതായ രാജാവിന്ന് താങ്ങായിത്തീർന്ന എ

ന്ന് "ദത്തഹസ്താവലംബം" എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. 'അഭിമത ദയിതാവാക്കി'ൽനിന്ന് പരിണയത്തിലേക്കെത്തുവാൻ പല പതനങ്ങളും ഉള്ളതു കൊണ്ട് മുഴുവനും സമാധാനമായില്ലെങ്കിലും നായികാനൈകല്യം എന്ന മഹാകായ്യം സാധിനമായതുകൊണ്ട് ഒരുവിധം ധൈര്യപ്പെട്ട് കഴിച്ചുകൂട്ടി എന്നർത്ഥം.

അനന്തരം വിദർഭരാജ്യത്തിലെ വിശേഷങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൭൨. തസ്മിൻ കാലേ ആ കാലത്ത്. കദാചിൽ ഒരിക്കൽ. വിദർഭക്ഷമാപാലൻ വീമരാജൻവ്. നാളൊന്നിളകിന നവതാരുണ്യല ക്ഷ്മീമനോജ്ഞാം പ്രതിദിനം വർദ്ധിക്കുന്ന പുതിയ യൌവനത്തിന്റെ ലക്ഷ്മി കൊണ്ട് മനോജ്ഞയായ. 'നാളൊന്ന്' എന്നതിന്ന് ഒരു ദിവസം ചെല്ലുന്നോറും എന്ന് അനവദ്യമാണെന്ന് തോന്നുന്നു. 'നാളുന്ന്' എന്ന പാഠാന്തരം 'നാളൊന്ന്' എന്നതിന്റെ ദുഷ്ടരൂപമായിരിക്കണം. 'നാളൊന്നിളകിന' എന്നത് പ്രതിക്ഷണവിജൃംഭണത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ലക്ഷ്മി ശോഭാ. ഭാ. നാ. മനോജ്ഞാ സുന്ദരി. ഭാ. വ്യാ. ചാരു. ബാലാം ഉദയദ്യൌവനയായ ദമയന്തിയെ. ഭാ. വ്യാ. അരാൽ അടുത്ത്. അവലോക്യ കണ്ടിട്ട്. പരിണയനമഹാത്സവോഷകല്യാണം വിവാഹമഹോത്സവമായ മംഗലകർമ്മം. അവലോലാത്മാ ചഞ്ചലമനസ്സുനായി. വിവാഹം വൈകാതെ നടത്തേണ്ട അത്യാവശ്യത്തേയും അതിനെപ്പറ്റിയുള്ള ഏർപ്പാടുകളേയും പറ്റി വിചാരിച്ച് വ്യാകുലചിത്തനായിട്ട് എന്നർത്ഥം. അഥവാ വിവാഹം ഏതുവിധത്തിലാണ് വേണ്ടത് എന്ന് സംശയഗ്രസ്തനായി. കുറിക്കൊണ്ടിട്ട് മനസ്സുകൊണ്ട് നിശ്ചയിച്ച് അഭിമതസചിവൈഃ അഭിമതന്മാരായ സചിവന്മാരുമായി. അഭിമതന്മാർ അനുകൂലന്മാർ. തനിക്ക് സമ്മതവും വിശ്വാസവുമുള്ളവരെന്നർത്ഥം. സചിവന്മാർ മന്ത്രിമാർ. ഇപ്രകാരം കാര്യങ്ങളും നിശ്ചയിക്കുന്ന മന്ത്രിസഭയിൽ ആലോചിക്കേണ്ടതല്ലാത്തതുകൊണ്ട് വിശ്വസ്തരായവരെ മാത്രം വിളിച്ച് എന്നർത്ഥം. ഗ്രുഢാം സ്വകാര്യമായി. മന്ത്രയാമാസ ആലോചിച്ചു. 'കനിവിനൊടു' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ദമയന്തിയുടെ ഉദിതയൌവനത്തിൽ പിതാവായ ഭീമരാജാവിനുണ്ടായ ഹർഷജന്യമായ ആർദ്രത വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ദിവസംപ്രതി വളരുന്നുണ്ടെങ്കിലും നിത്യം കാണുന്നവരുടെ വളർച്ച സൂക്ഷ്മമായറിയുവാൻ പ്രയാസമാണ്. അച്ഛന്മാർക്ക് കൂടുതലും എന്നും കൂടുതലായതുകൊണ്ട് പ്രത്യേകിച്ചും പ്രയാസമാണ്. അതുകൊണ്ട് അടുത്ത് കണ്ടപ്പോഴേ ദമയന്തിയുടെ മട്ടുമാറിയ കഥ രാജാവിന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ പെട്ടുള്ളൂ എന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'അരാൽ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ കാര്യം ഗ്രഹിച്ചപ്പോൾ പ്രതിക്ഷണവിജൃംഭിതമായിരുന്ന അ

യൌവനത്തിന്റെ വളച്ച് ഒന്ന് വേറെയാണെന്ന് രാജാവിന്ന് ബോദ്ധ്യം വരിക യാൽ എനി വിവാഹം ഒട്ടും വൈകിച്ചുകൂടാ എന്നും യൌവനം പുതുച്ച് പുറപ്പെട്ടിട്ടു ള്ള കന്യകയെ വെച്ചുംകൊണ്ടിരിക്കുന്നത് ദുഷ്കടമാണ് എന്നും രാജാവ് തീർച്ചയാ ക്കി എന്ന് 'കാലം വൈകാതെ വേണം' എന്നതുകൊണ്ട് വരുന്നു. 'അഭിമതസചി വൈഃ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് രാജാവിന്ന് പല കാര്യങ്ങൾക്കായി പല മന്ത്രി മാർ ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ടതാണെന്നും മുഖ്യകാര്യങ്ങളിൽ രാജാവ് മന്ത്രിമാരുടെ അഭി പ്രായത്തെ അറിഞ്ഞ് നടക്കേണ്ടതാണെന്നും ഉള്ള പുരാതനരാജനീതിനിയമം സൂ ചിതമായിരിക്കുന്നു. "സഹായസാദ്ധ്യം രാജത്വം ചക്രമേകം ന വർത്തതേ-കുർവീത സചിവാംസ്തസ്മാത്തേഷാം ച ശൃണുയാന്മതം" "മന്ത്രിപരിഷദം ദ്വാദശാമാത്യാൻ കുർവീതേതി മാനവഃ-ഷോഡശേതി ബാഹ്വസ്പത്യഃ-വിംശതിമിത്യൌശനസഃ-യഥാസാമർത്ഥ്യമിതി കൌടില്യഃ" "ആത്മായിക കാര്യേ മന്ത്രിണോ മന്ത്രിപരിഷദ ചാഹ്വയ ബ്രൂയാൽ-തത്ര യൽ ഭൂയിഷ്ഠാഃ (?) കാര്യസിദ്ധികരം വാ ബ്രൂയുസ്തൽ കുര്യാൽ" ഇത്യാദി കൌടില്യൻ. ഇവിടെ യുദ്ധാദി ഗൌരവകാര്യമല്ലാത്തതു കൊണ്ടായിരിക്കാം അഭിമതസചിവാന്മാരെമാത്രം വിളിച്ചത്. അധികം മന്ത്രിമാ രുള്ളപ്പോൾ ചിലരെ സമ്മതമായും ചിലരെ അല്ലാതേയും വരാതെ തരമില്ലല്ലോ. വിവാഹമന്ത്രണം എപ്പോഴും ഗോപ്യമായിരിക്കേണ്ടതാണെന്ന് 'ഗുഢം' എന്നതു കൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

അനന്തരം വിവാഹരീതിയെപ്പറ്റി മന്ത്രിമാക്കുണ്ടായ പക്ഷാന്തരം വ ർണ്ണിക്കുന്നു. രാജാവിന്റെ മനസ്സിനുണ്ടായ ആലോലത്വം ഈ വിഷയത്തെക്കു റിച്ചാണെന്നാണ് ഇതിൽനിന്ന് വിചാരിക്കേണ്ടത്

൫൯. ഒരുവൻ ചാപം തീർക്കണമെന്നാൻ ഒരു സചിവൻ വില്ല് ഉണ്ടാക്കണമെന്നഭിപ്രായപ്പെട്ടു. സീതാസ്വയംവരത്തിലെപ്പോലെ വില്ലു മുറിക്കുന്ന ആൾക്ക് കന്യകയെ കൊടുക്കുക എന്ന് നിശ്ചയിക്കേണമെന്നർത്ഥം. ന്യപാണാം വീര്യം അത്ര അറിവതിന്ന് രാജാക്കന്മാരുടെ വീര്യത്തെ വിവാഹരംഗത്തിൽ വെച്ച് പരീക്ഷിച്ചറിയുവാനായി. വീര്യം ശക്തിയോടുകൂ ടിയ ഉത്സാഹം അഥവാ ബലം. "ഉത്സാഹോഽധ്യവസായഃ സ്യാൽ സ വീര്യമതി ശക്തിഭാക്" എന്നും "വീര്യം ബലേ പ്രഭാവേ ച" എന്നും അമരം. അതു കണക്കില്ല മുറിപ്പാൻ യന്ത്രം ആരുപാതിക്കേണം എന്നാൻ അപരൻ അത് ശരിയാവില്ല. എയ്ത് മുറിക്കുവാനായി ഒരു ലക്ഷ്യം വെക്കേണം എന്ന് വേറെ ഒരാൾ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. പാഞ്ചാലീസ്വയംവരത്തിൽ പിന്നിട്ടുണ്ടായവിധം ല ക്ഷ്യം എയ്ത് മുറിക്കുന്ന ആൾക്ക് കന്യക എന്നർത്ഥം. 'യന്ത്രം' എന്ന് പറഞ്ഞതു

കൊണ്ട് തിരിഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ലക്ഷ്യമാണെന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ഒരു പണയാവെക്കിൽ എന്തെങ്കിലും പന്തയം നിശ്ചയിച്ചാൽ. ദ്യൂതം (ചൂത്) എന്നർത്ഥമുള്ള 'പണം' എന്നതിൽനിന്നാണ് ഈ പ്രയോഗത്തിന്റെ ഉല്പത്തി. 'പണ'ശബ്ദത്തിന്ന് 'മൂല്യം' (വില) 'നാണ്യം' എന്നീ അർത്ഥങ്ങളും ഉണ്ട്. "പണോ വരാടമാനേ സ്യാന്മൂല്യേ കാഷ്ഠാപണോ ഗുഞ്ജാ-ക്രയശാകാദിഷു ദ്യൂതേ വ്യവഹാരേ ഭൃതൌ ധനേ" എന്ന് മേദിനി. അന്നേരം കായ്യം തീച്ചയാക്കേണ്ട ഘട്ടം വരുമ്പോൾ. ബീഭത്സാകാരനെത്തും ദുഷ്ടം ബീഭത്സരൂപനായ ആരെങ്കിലും കടന്നുവരും. തീച്ചയാണ്. ബീഭത്സാ വികൃതം. വിരൂപമെന്നർത്ഥം. അഥവാ ക്രൂരം. ആകാരം ഇംഗിതം അഥവാ ആകൃതി. ഭാ. സ്ത്രീ. "ബീഭത്സാ നാജ്ജുനേ ക്രൂരേഷ്വണാത്മ വികൃതേ ത്രിഷു" എന്ന് മേദിനി. ഖാണപ്രയോഗസാമർത്ഥ്യവും കന്യകാവരണയോഗ്യങ്ങളായ സൌന്ദര്യൌദാര്യാദിഗുണങ്ങളും ഒരാളിൽതന്നെ ഉണ്ടായിരിക്കേണമെന്നില്ലെന്നും ലക്ഷ്യം മുറിച്ചാൽ ഏത് വിരൂപനായാലും കന്യകയെ കൊടുക്കേണ്ടിവരുമെന്നും അതുകൊണ്ട് പന്തയം വെച്ച് കായ്യം തീച്ചപ്പെടുത്തുവാൻ നിശ്ചയിച്ചാൽ അവതാളത്തിൽ കലാശിച്ചേക്കാമെന്നും അഭിപ്രായം. പിന്നീട് ദ്രൌപദീസ്വയംവരത്തിൽ അർജ്ജുനന് ഈ ഗുണങ്ങളെല്ലാം ഉള്ളതായി കണ്ട എന്നും ബീഭത്സനെന്നുള്ളത് അർജ്ജുനപര്യായമാണെന്നും ഉള്ള സംഗതികളും കേവലം യദൃച്ഛാസംഭവങ്ങളും മാത്രമാണ്. 'ദുഷ്ടം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് അങ്ങിനെ വല്ല അപകടവും വന്നുകൂടുവാനേ വഴിയുള്ളൂ എന്നുള്ള വൈഷമ്യചിന്താസ്വഭാവം ധ്വനിക്കുന്നു. അതുകൊണ്ട് രാജപുത്രീമതി. ഇഷ്ടം ഭൂപാലം തനിക്ക് പ്രിയനായി തോന്നീട്ടുള്ള രാജാവിനെ. വരയതു വരിക്കട്ടെ. സ്വീകരിക്കട്ടെ. ഇത്ഥം എന്ന്. മതിമാൻ അന്യോ ബുദ്ധിമാനായ മറൊരു സചിവൻ. ഭാ. ഗ്രഹ. ധീ. ബഭാഷേ പറഞ്ഞു. മമയന്തി ഉത്തമപ്രകൃതിയാണെന്ന് തനിക്ക് അറിവുള്ളതുകൊണ്ടും "സതാം ഹി സന്ദേഹപദേഷു വസ്തുഷു പ്രമാണമന്തഃകരണപ്രവൃത്തയഃ" എന്ന് സ്മൃതിയുള്ളതുകൊണ്ടും ആയിരിക്കണം രാജപുത്രിയെത്തന്നെ വിരൂപസിക്കുന്നതാണ് ഉത്തമം എന്ന് ബുദ്ധിമാനായ ഇദ്ദേഹം പറഞ്ഞത്. അഥവാ കന്യക സദ്ഗുണസംപന്നനായ നളനിൽ അനുരക്തയായിട്ടുണ്ടെന്ന് ചാരചക്ഷുസ്സായ മന്ത്രി ഏകദേശം ധരിച്ചിട്ടും ഉണ്ടായിരിക്കാം.

ന്യാ. നാനാവിധേഷു വചനേഷു മന്ത്രിമാരുടെ പലവിധത്തിലുള്ള അഭിപ്രായങ്ങളിൽവെച്ച്. തദീയവാക്യം യഥേഷ്ടവരസ്വീകരണം വിധിച്ച സചിവന്റെ വാക്ക്. ക്ഷോണീമഹേന്ദ്രന് ഭീമമഹാരാജാവിന്ന്.

ഹൃദയേ തെളിഞ്ഞു സമ്മതമായി മനസ്സിൽ തോന്നി. സചിവപക്ഷം ഇത്ര വേഗം സമ്മതമാകുവാനുള്ള കാരണം ഒരു സാമാന്യന്യായംകൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നു. താനേ നിനച്ചത് താൻതന്നെ വിചാരിച്ചത്. ആനന്ദം ഹൃന്നും ഹൃദി ഇളകും സന്തോഷം എപ്പോഴും മനസ്സിൽ ഉണ്ടായിത്തീരും. "അച്ഛനി ച്ഛിച്ചതും പാല് മവെദ്യൻ കല്പിച്ചതും തഥാ" എന്ന് വരുന്നത് ആക്കും സന്തോഷകരമായിരിക്കുമെന്നർത്ഥം. ഇവിടെ രാജാവ് വിചാരിച്ചവിധംതന്നെ സചിവനും പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് രാജാവിന്ന് വലിയ സന്തോഷമായി എന്ന് വ്യക്തമായി പറയാതെ, ഉണ്ടായതായ വിശേഷപ്രസ്താവത്തിൽ സാമാന്യകഥനം ചെയ്തിരിക്കയാൽ അപ്രസ്തുതപ്രശംസാലംകാരം. "അപ്രസ്തുതപ്രശംസാ സ്യാൽ സാ യത്ര പ്രസ്തുതാശ്രയാ" എന്ന് ചന്ദ്രാ. "കചിദ്വിശേഷഃ സാമാന്യാൽ സാമാന്യം വാ വിശേഷതഃ- കാര്യാന്നിമിത്തം കാര്യം ച തേതോരഥ സമാൽസമം- അപ്രസ്തുതാൽ പ്രസ്തുതം ചേൽ ഗമ്യതേ പഞ്ചധാ തതഃ- അപ്രസ്തുതപ്രശംസാ സ്യാൽ" എന്ന് വകഭേദങ്ങളെ കുറിച്ചുകൊണ്ട് സാ. ദ. രാജാവിന്റെ സന്തോഷത്തിന്നുള്ള കാരണം സ്പഷ്ടമാക്കി അതിനെ സാധാരണ ന്യായംകൊണ്ട് സാധിച്ചിരുന്നെങ്കിൽ അർത്ഥാന്തരന്യാസമാവുമായിരുന്നു. ഇങ്ങിനെ തന്റെ അഗ്രഹമനുസരിച്ച് സചിവപക്ഷവുംകൂടി സിദ്ധമായപ്പോൾ കാര്യം അങ്ങിനെത്തന്നെ ഉറച്ചു എന്ന് അടുത്ത ശ്ലോകാമുതല്പുള്ള വർണ്ണനകംകൊണ്ട് വ്യക്തമാകുന്നു.

ന്യഥ. മുൽപ്പാട് മുൻപാട്. ആദ്യംതന്നെ. 'പൊൽത്താർ പൊൻതാർ' എന്ന മട്ട്. ദൈവജ്ഞവരം ദൈവജ്ഞന്മാരിൽവെച്ച് ശ്രേഷ്ഠനായിട്ടുള്ള ആളെ. ദൈവജ്ഞൻ ജ്യോതിക്കി. "സാംവത്സരോ ജ്യോതിക്കികോ ദൈവജ്ഞാഗണകാവപി – സ്യുമ്മൗഹൂർത്തികമൗഹൂർത്തജ്ഞാനീ കാർത്താന്തികാ അപി" എന്നമരം. തദാനീം അപ്പോൾതന്നെ. കല്യാണദിനം വിവാഹത്തിന്നുള്ള ശുഭദിവസത്തെ. കല്പിച്ചു നിശ്ചയിച്ചിട്ട്. അനല്പശില്പാകല്പാഭിരാമം അനല്പങ്ങളായ ശില്പങ്ങളാകുന്ന ആകല്പങ്ങളെക്കൊണ്ട് അഭിരാമമായ. അനല്പം കുറച്ചല്ലാത്തത്. ബഹുലമായ എന്നർത്ഥം. ശില്പങ്ങൾ വിചിത്രവേലകൾ. "ശില്പം കർമ്മ കലാദികം" എന്നമരം. അവപത്തിനാലു കലകളും മുതലായ സൂക്ഷ്മാവയവേലകളെന്നർത്ഥം. 'ആദിക'ശബ്ദം തൽസാദൃശ്യമുള്ള ഇതര വിചിത്രകർമ്മങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു. ആകല്പങ്ങൾ അലംകാരങ്ങൾ. വസ്തുക്ഷണാംശരാശാദിയായ അലംകാരവിശേഷങ്ങൾക്കാണ് ആകല്പമെന്ന് പറയുന്നത്. അതിൽനിന്ന് പന്തലുകളും മറ്റും അലംകരിക്കുന്നതിനും പേർ സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. "ആകല്പവേഷൗ നേപത്ഥ്യം പ്രതികർമ്മ പ്രസാധനം" എന്നമരം.

അഭിരാമം മനോജ്ഞം. ഭാ. ന്യൂ. രംഗം 'അരങ്ങ്'. വിവാഹശാല അഥവാ കല്യാണപ്പന്തൽ എന്നർത്ഥം. ഉത്പാദിതും പണിയും തുടങ്ങി ഉണ്ടാക്കുവാനായി പ്രവൃത്തിയും ആരംഭിച്ചു. വിവാഹരീതി തീർച്ചയാക്കിയതോടുകൂടി പിന്നെ വേണ്ട പ്രവൃത്തികളെല്ലാം മുറക്ക് നടന്നു എന്നർത്ഥം.

അനന്തരം കല്യാണപ്പന്തലിന്റെ ഓരോ വിശേഷങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

ന്യൂ. ശില്പജ്ഞലോകം യോഗ്യരായ പല ചിത്രവേലക്കാരുംകൂടി. "ലോകസ്യ ഭൂഷനേ ജനേ" എന്നമരം. നല്പൊന്നുകൊണ്ട് മാറ്റുതികഞ്ഞ സ്വർണ്ണംകൊണ്ട്. ആ പേരും പറഞ്ഞ് 'ഇരുട്ടുവെപ്പു'കളിൽ സാധാരണ കാണാറുള്ള പിച്ചളപ്രായമായ ലോഹവിശേഷമല്ലെന്നർത്ഥം. അഥവാ കൃത്രിമവസ്തുവല്ല, സാക്ഷാൽ സ്വർണ്ണംതന്നെ എന്നുമാം. അണിത്തൂണ് മനോഹരമായ തൂണ്. പണിതീർത്ത് ഉണ്ടാക്കി. ശുഭേ മുഹൂർത്തേ ശുഭമുഹൂർത്തത്തിങ്കൽ. നടേ നിറുത്തി വളവും ചെരിവുംകൂടാതെ നേർക്ക് നാട്ടി. ഉജ്വലമായ ആ തൂണിന്റെ നില്പ് കണ്ടാൽ തോന്നുന്നതിനെ 'മുപ്പാർ' ഇത്യാദികൊണ്ട് ഉൽപ്രേക്ഷിക്കുന്നു. ഭാ ന്റെ. മുപ്പാർ മൂന്നു പാർ. ലോകത്രയം എന്നർത്ഥം. മകരധ്വജവീരൻ കാമദേവനായ ശൂരൻ. ഭാ ന്യാ, വൃ. മകരധ്വജൻ മകരമത്സ്യമായ കൊടിയടയാളത്തോടുകൂടിയവൻ. മീനകേതനനായ കാമദേവനെന്നർത്ഥം. "പുഷ്പധനുരതിപതിഃ മകരധ്വജ ആത്മഭൂഃ" എന്നമരം. മുപ്പാട് മുൻപാട്, മുമ്പിലായി. ജയധ്വജം സകലർക്കും കാണത്തക്കവിധം ഉച്ചമായും വ്യക്തമായും സ്ഥാപിക്കേണ്ടതാണല്ലോ. നാട്ടിന സ്ഥാപിച്ചിട്ടുള്ള. ജയധ്വജം ദിഗ്ജയത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന കൊടിമരം. 'ധ്വജ'ശബ്ദത്തിന്ന് ശരിക്ക് കൊടിക്കൂറ എന്നാണ് അർത്ഥം. "പതാകാ ത്വൈജയന്തീ സ്യാൽ കേതനം ധ്വജം" എന്നമരം. കേതനധ്വജശബ്ദങ്ങളും കൊടിമരത്തിന്റെ പേരാണെന്നും ഒരുപക്ഷം കാണുന്നുണ്ട്. 'അയ്യം' എന്ന് വിസ്മയത്തിൽ. "വിധത്തേ വിസ്മിതം യത്തു ജഗത്യയജയീ സ്മരഃ" എന്ന് ഭാനം.

കല്യാണത്തിന്ന് ഏകദേശം ഒരു മാസം മുമ്പ് ആ ശുഭാവസരത്തെ മാലോകർക്കറിയിക്കുന്ന 'പൊഴുതുണ' നാട്ടൽ' എന്നുള്ള ചടങ്ങിനെ ആണ് ഇവിടെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഇപ്രകാരം കേരളാചാരവുമായി തന്മയത്വം വരുത്തീട്ടുള്ളത് അന്യതാപി ദ്രഷ്ടവ്യം. ഭാ. ന്യൂ.

ന്യൂ. കാണ്മിച്ച കഷ്ണങ്ങളാക്കിയ. കോമളതരം അതിസുകുമാരം അഥവാ അതിമൃദുലം. "സുകുമാരം തു കോമളം മൃദുലം മൃദു" എന്നമരം. നവപട്ടസൂത്രം പുതിയതായ പട്ടുനൂല്. ഭാ. വ്യു. "പട്ടഃ സ്ത്രീ വസ്ത്രഭേദേ

സ്വാല്പലാടേ കംഭികാദ്രമേ" എന്ന് മേദിനി. 'പട്ടിഃ-പട്ടീ' എന്നും രൂപഭേദങ്ങളുണ്ട്. "സൂത്രം തു സൂചനാകാരി ഗ്രന്ഥേ തന്ത്രവ്യവസ്ഥയേഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. തുലാങ്ങൽ തട്ട് ഇരുത്തുന്നതിനുള്ള മരങ്ങൾ. വിചിത്രതരം അതിമനോഹരം. ഭാ. ൯൭.

൩൪. പുഷ്ടാനുഭാവം പോഷിച്ചിരിക്കുന്ന അനുഭവത്തോടുകൂടിയ വിധം. അനുഭാവം പ്രതാപം. ബഹുധാടിയോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. "അനുഭാവഃ പ്രഭാവേ സ്യാന്നിശ്ചയേ ഭാവസൂചനേ" എന്ന് ഹൈമൻ. ഉരപൊങ്ങിന കേളികേട്ട. ശ്ലോ. ൧൩. വീരവാളിപ്പട്ടാംബരേണ വീരവാളിപ്പട്ടവസ്ത്രംകൊണ്ട്. ഭാ. ൧൦൩. വീരവാളിപ്പട്ട് വീരാളിപ്പട്ട്. ഈ വാക്കിന്റെ ഉല്പത്തി കൃത്യമായി അറിയുന്നില്ല. 'വീരവാളി' എന്നതിന്ന് 'ശയ്യാവാളി' 'ഏരവാളി' മുതലായതുപോലെ 'വീരപുരുഷൻ' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കാമെങ്കിൽ 'വീരന്മാക്ക് സമ്മാനമായി കൊടുക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ള പട്ട്' എന്ന് കിട്ടും. പണ്ടത്തെ രാജസമ്മാനങ്ങൾ ഇപ്പോൾ ഇടക്ക് കാണാറുള്ളവിധം കേവലം നാമമാത്രങ്ങൾ മാത്രമല്ലായിരുന്നിരിക്കും. എന്നാൽ വീരസമ്മാനം എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് പട്ടകളിൽവെച്ച് തികഞ്ഞത് എന്ന് അർത്ഥം സിദ്ധിക്കും. 'വീരവാളിൻപട്ട് ശത്രുനിഗ്രഹം സാധിച്ച വാളിനുള്ള സമ്മാനം' എന്ന് വിഗ്രഹിച്ചാലും അർത്ഥം ഇതുതന്നെ. വിചിത്രതരമായ ഒരുമാതിരി പായകൾക്ക് 'വീരാളിപ്പുല്ലുപായ' എന്ന് പേരുണ്ട്. ഇതിന്ന് 'വിരാളിപ്പട്ടിന്മേലുള്ള ചിത്രവേലകളെ അനുകരിച്ചിട്ടുള്ള പായ' എന്നോ 'വീരന്മാക്ക് സമ്മാനിക്കുന്നതിന്നോ അവരെ സല്ക്കരിക്കുന്നതിന്നോ ഉള്ള പായ' എന്നോ അർത്ഥമായിരിക്കാം. അഥവാ 'കോമപ്പട്ട്' 'മണപ്പാടൻമുണ്ട്" എന്നും മറ്റും പറയാറുള്ളമാതിരി ഉണ്ടാക്കുന്ന ദിക്കിനേയോ മറ്റോ സൂചിപ്പിക്കുന്നതായിരിക്കാം രചിതം ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ളത്. ആയിരുന്നു എന്ന് ശേഷം. രുചിരം മനോഹരമായ. "സുന്ദരം രുചിരം ചാരു സുഷമം സാധു ശോഭനം" എന്നമരം. വിമാനം മണ്ഡപം. പന്തലിൽ വിവാഹകർമ്മം നടത്തുവാൻ ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ള പ്രത്യേകമണ്ഡപമെന്നർത്ഥം. 'വിമാന'ശബ്ദത്തിന്ന് ഏഴുനിലമാളിക എന്നർത്ഥമാകുന്നു. വിവാഹമണ്ഡപങ്ങൾ ചിലപ്പോൾ പല നിലയായി കെട്ടാറുണ്ടെന്ന് പ്രസിദ്ധം. "വിമാനം വ്യോമയാനേ ച സപ്തഭൂമിഗൃഹേപി ച" എന്ന് മേദിനി. 'ഇതിന് ദൃഷ്ടാന്തം ഇല്ല' എന്നന്വയം. ദൃഷ്ടാന്തം ഉദാഹരണം. സമാനവസ്തു എന്നർത്ഥം. "ദൃഷ്ടാന്ത ഉദാഹൃതൌ ശാസ്ത്രേ ച മരണേ" എന്ന് മേദിനി. 'ദൃഷ്ടമായിരിക്കുന്ന അന്തത്തോടുകൂടിയത് അക്കര കണ്ടത്' എന്നന്വർത്ഥം. പൂർണ്ണസമാനത്വം സൂചിതം. ഇതോ ദൃഷ്ടാന്തം. 'അഥവാ' എന്ന അർത്ഥ

ത്തിൽ 'അതോ' എന്ന പാഠം കുറച്ചുകൂടി നന്നായിരിക്കുമെന്ന് തോന്നുന്നു. പറയേണമെന്ന മുട്ടീടുകിൽ ഇതിനെപ്പോലെയുള്ള എന്തെങ്കിലും ഒരു വസ്തുവിനെ പറഞ്ഞു കഴിയൂ എന്ന് നിബ്ബന്ധിക്കുകയാണെങ്കിൽ. പുനഃ എന്നെന്നും. തത്തുല്യമായ വസ്തു ഒരുകാലത്തും കാണില്ല എന്നർത്ഥം പുനഃ ശബ്ദത്തിൽ. ഭാ. ൧൯൯ തൽ ഏവ നൂനം അതുമാത്രമേ ഉള്ളൂ. സംശയമില്ല. നൂനം നിശ്ചിതാർത്ഥത്തിൽ. "നൂനം തർക്കേ നിശ്ചയേ" എന്നമരം 'അതിനു തുല്യം അതുതന്നെ' എന്നുമാത്രമേ പറയാനുള്ളൂ എന്നർത്ഥം. 'വിമാന'ശബ്ദത്തിന് 'വിഗതമായ മാനത്തോടുകൂടിയത്'. മാനം അളക്കപ്പെടുന്നത്. അളക്കുവാൻ തക്ക വസ്തു ഇല്ലാത്തത്. അതിനാൽ സാദൃശ്യരാഹിത്യം" എന്നനർത്ഥമുള്ളതുകൊണ്ട് 'വിമാനം വിമാനംതന്നെ' എന്ന് പറയുന്നതിൽ ഒരു പ്രത്യേകസ്വാരസ്യമുണ്ട്.

ഉപമേയത്തിനോടു തുല്യമായി ഉപമേയംതന്നെയല്ലാതെ മറ്റൊരുപമാനമില്ലെന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കയാൽ അനന്വയാലങ്കാരം. "ഉപമാനോപമേയത്വം യദേകസ്യൈവ വസ്തുനഃ- ഇന്ദുരിന്ദുരിവ ശ്രീമാനിത്യാദൌ തദനന്വയഃ" എന്ന് ചന്ദ്രാ "ഗഗനം ഗഗനാകാരം സാഗരഃ സാഗരോപമഃ-രാമരാവണയോർയുദ്ധം രാമരാവണയോരിവ" എന്ന ദൃഷ്ടാന്തം ദ്രഷ്ടവ്യം. 'കണ്ടാൽ വിചിത്രതരം' ഇത്യാദി മൻഗ്ലോകത്തിലെ പ്രയോഗത്തിനും ഈ ന്യായമുണ്ട്.

൩൭. അതുംഗകാന്തി അത്യുച്ചമായ ശോഭയോടുകൂടിയ. ഭാ. ൩൦, ൧൧൭. വള പുരയുടെ കഴുക്കോലുകളും തുലച്ച് ചേർക്കുന്ന ചതുരത്തിലുള്ള വടി. വാവട വാമട കഴുക്കോലുകളുടെ താഴത്തും മുകളിലും വെച്ച് തറക്കുന്ന മരം. മാതംഗദന്തമയം മാതംഗത്തിന്റെ ദന്തത്തിന്റെ സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയത്. കണ്ടാൽ അതുതന്നെയാണെന്ന് തോന്നുന്നത് എന്നർത്ഥം. അഥവാ തൽപരിപൂർണ്ണം. 'ജലമയം' ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. മാതംഗാ ആന. "മാതംഗഃ ശപചേ ഗജേ" എന്ന് മേദിനി. ദന്തം പല്ല്. ആനക്കൊമ്പെന്നർത്ഥം. എന്തിതു എത്ര അത്ഭുതകരം. വാഗ്വല്ലേൻ ഇതിനെ പുകഴ്ത്തുവാൻ എനിക്ക് സാദ്ധ്യമല്ല. ആകച്ചമച്ചവണി എല്ലാംകൂടി എടുത്തിട്ടുള്ള വിചിത്രവേല. ലോകത്രയീനയനകൌതുകം മൂന്നു ലോകങ്ങൾക്കും കണ്ണിന്ന് ആനന്ദകരമായ വസ്തു. മുഖ്യമായ വിശേഷസാധനം ഇതുതന്നെ എന്നവിധം എന്നർത്ഥം.

൩൮. മിന്നുന്ന കാന്തി തിളങ്ങുന്ന ശോഭ പതിച്ചു വഷിച്ചും കൊണ്ട്. 'പതിച്ച' എന്നും പാഠം. പൊന്നാംകിണ്ണങ്ങൾ പന്തലിന്റെ തട്ടിന്മേൽ തൂക്കങ്ങൾ അന്യോന്യം ചേരുന്നേടങ്ങളിലെല്ലാം പതിക്കുന്നതും കിണ്ണ

ങ്ങളുടെ ആകൃതിയിലുള്ളതും ആയ അലംകാരവിശേഷം. നരാണാം മനുഷ്യർക്ക്. കണ്ണിന് അമൃതം പൊരിയും കണ്ണിന് അമൃതവർഷംപോലേയുള്ള കുളിർമ ഉണ്ടാക്കും. 'നരാണാം കണ്ണിന് അമൃതം പൊരിയും പൊന്നംകിണ്ണങ്ങൾ മിന്നുന്ന കാന്തി പരിചോടു പതിച്ചു' എന്നും അന്വയിക്കാമെങ്കിലും മദ്ധ്യമമായി തോന്നുന്നു. മുന്തുറുലക്ഷ്യം അസംഖ്യം എന്നർത്ഥം. കണ്ടാൽ അത്ര അനവധിയുണ്ടെന്ന് തോന്നുന്നതുകൊണ്ട് ആവിധം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അമൃതദ്യുതിബിംബം ചന്ദ്രമണ്ഡലം. "വിധുഃ സുധാംശുഃ ശുഭ്രാംശുരോഷധീശോ നിശാപതിഃ" എന്നും "ബിംബോസ്ത്രീ മണ്ഡലം ത്രിഷു" എന്നും അമരം. ഒന്നൊത്ത് ഒരുമിച്ച്. അന്യൂനം കേടറ്റവിധം. ഓരോന്നും തികഞ്ഞ് പ്രകാശിച്ചുംകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. അംബരതലേ ആകാശദേശത്ത്. ഭാ. ഥനു. വിലസുന്നപോലെ പ്രകാശിക്കുന്നവിധം. പൊന്നംകിണ്ണങ്ങൾ രാജഭോജനത്തിനുള്ള തളികകളാണെന്നുള്ള പക്ഷം അസംഗതമായി തോന്നുന്നു. ഇവിടെ വർണ്ണിക്കുന്നത് വിവാഹമണ്ഡപത്തെ ആണ്; ഭോജനശാലകളേയോ രാജമന്ദിരങ്ങളിലെ സംഭാരവിശേഷങ്ങളേയോ അല്ല. 'പതിച്ചു' എന്നും 'അംബരതലേ' എന്നും ഉള്ള പ്രയോഗങ്ങൾ പന്തലിന്റെ തട്ടിനെ കുറിച്ചുകൊണ്ട് പൂർണ്ണോപമയെ സഹായിക്കുന്നുണ്ട്.

൩൭. സംജാതകൌശലം ഉൽകൃതമായ വൈദഗ്ധ്യത്തോടുകൂടി. ഭാ. വൻ. അതിയായ നിർമ്മാണവൈഭവം പ്രകടിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് എന്ന് ക്രി. വി. മഹീപതീനാം രാജാക്കന്മാർക്ക് വേണ്ടിയുള്ള. മഞ്ജുളതരങ്ങൾ അതിമനോജ്ഞങ്ങൾ. ഭാ വ്യ. ചാരു. മഞ്ചങ്ങൾ കട്ടിലുകൾ. പകൽസമയത്ത് ചാരിക്കിടക്കുവാൻ പറ്റുന്ന രീതിയിലുള്ള കട്ടിലുകളേയായിരിക്കണം ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. "മഞ്ചപര്യങ്കപല്യങ്കാഃ ഖട്വയാ സമാഃ" എന്നമരം. 'ഖട്വ'യാണ് 'കട്ടിലാ'യിട്ടുള്ളത്. ഒരോതരമേ ചമച്ചു ഓരോപ്രകാരത്തിൽ നിർമ്മിച്ചു. ഓരോ മഞ്ചങ്ങളും ഓരോവിധം വിചിത്രാകൃതിയിലായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. 'ഒരേതരമേ' എന്ന പാഠം ഹൃദ്യമായി തോന്നുന്നില്ല. അച്ചടിപോലെ ഒരേതരത്തിൽ അനവധി സൃഷ്ടിച്ചുവിടുന്നതിൽ 'സംജാതകൌശല'മായ നിർമ്മാണശക്തിയില്ലെന്ന് സൂക്ഷ്മമാണ്. അഞ്ചമ്പവൻ പഞ്ചബാണനായ കാമദേവൻ. അഞ്ചിത ശ്രീ തഞ്ചിടും ആദരണീയമായ ശോഭ കലരുന്ന. ഭാ. ൻ. അദ്രിനികരം പർവ്വതനിര. ക്രീഡാശൈലജാലമെന്നർത്ഥം. ഭാ. ഥർ. 'പുനഃ' അവധാരണേ. കേളീശൈലങ്ങൾ ചെറുതായി പർവ്വതച്ഛായയിൽ കൃത്രിമനിർമ്മിതങ്ങളാകയാൽ. മഞ്ചങ്ങളുമായി സാദൃശ്യം കല്പിക്കുന്നതിൽ അത്യുക്തിയില്ല. മന്മഥാവേശപ്രതിഹതബുദ്ധികളായ രാജാക്കന്മാരുടെ ആവാസഭൂമിയായി കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതാകകൊ

ണ്ട് "തല്പേ തല്പേ രസപരവശം കാമിനീകാന്തയുഗ്മേ യുഗ്മേ യുഗ്മേ സ ഖലു വിഹരൻ വിശ്വവീരോ മനോജ്ഞഃ" എന്ന മട്ടിലല്ലെങ്കിലും പഞ്ചസായകൻ മഞ്ചങ്ങളിലെല്ലാം താമസിക്കാതെ വിഹരിച്ചുതുടങ്ങുമെന്ന് സ്പഷ്ടം.

ന്യവ. മണിരംഗഭ്രമെയ മണിമയമായ ആ പന്തലിന്റെ നിലത്ത്. ഭാ. ൧൪൪. നാളീകലോലമിഴിമാർ വന്ന് നാളീകങ്ങളെപ്പോലെയുള്ളതും ലോലങ്ങളായതും ആയ മിഴികളോടുകൂടിയവർ വന്നിട്ട് നാളീകം താമര. ഭാ. ൭. ലോലം ഇളകുന്നത്. "ലോലശ്ചലസതൃഷ്ണയോഃ" എന്നമരം. മേളിച്ചു സന്തോഷത്തോടുകൂടി ഭൃത്യവർഗ്ഗം സന്തോഷത്തോടുകൂടി പ്രവൃത്തിയെടുക്കുന്നു എന്നുള്ളത് സ്വാമിയുടെ ആശ്രിതവാത്സല്യത്തേയും കരുണാബുദ്ധിയേയും ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. മൃഗനാഭിതുഷാരതോയൈഃ മൃഗനാഭികൊണ്ട് തുഷാരങ്ങളായിട്ടുള്ള തോയങ്ങളെക്കൊണ്ട്. മൃഗനാഭി കസ്തൂരി. "മൃഗനാഭിർമൃഗമദഃ കസ്തൂരീ" എന്നമരം. ഈ പദം കസ്തൂരിയുടെ ഉല്പത്തിയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. 'നല്ല' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് നിലം മെഴുകുവാനുപയോഗിക്കുന്നതാണെങ്കിലും കസ്തൂരി എന്ന് പറഞ്ഞ് ഇക്കാലത്ത് സാധാരണ കാണുന്ന കൃത്രിമസാമഗ്രഹിയല്ലെന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. തുഷാരം ശീതളം. "തുഷാരഃ ശീതളഃ ശീതഃ" എന്നമരം. തോയം വെള്ളം. ബഹുവചനം ആധിക്യസൂചകം. കസ്തൂരീജലം കസ്തൂരിപോലെയല്ല ഉപയോഗിച്ചിരുന്നുള്ളു എന്നർത്ഥം. ലളിതം തളിച്ച് വിലാസവിശേഷത്തോടുകൂടി കളഞ്ഞെത്തളിച്ച്. ഭാ. ന്യാ. ആലോലകുണ്ഡലധ്വനൽക്കരണാഭിരാമം ആലോലങ്ങളായ കുണ്ഡലങ്ങളുടെ ധ്വനൽക്കരണംകൊണ്ട് അഭിരാമമായവിധം. ആലോലം ധാരാളം ഇളകുന്നത്. ഭാ. ന്യാ. കുണ്ഡലം കർണ്ണഭൂഷണം. ധ്വനൽക്കരണം ധ്വണദ്ധ്വണ എന്ന് ശബ്ദിക്കൽ. ഗ. ൨. ശബ്ദാനുകാരി. അഭിരാമം മനോജ്ഞം. ഭാ. ന്യാ. മെഴുകീടിനാർ മെഴുകി. ആലോലകുണ്ഡലധ്വനൽക്കരണം അന്യദശാനുസ്മാരകവുംകൂടി ആകയാൽ വിശേഷിച്ചും അഭിരാമമായിരുന്നിരിക്കണം. "ആലോലാമളകാവലിം വിലുളിതാം ബിഭ്രച്ചലൽകുണ്ഡലം കിഞ്ചിൻമുഷ്ടവിശേഷകം തനുതരൈഃ സേചദംഭസാം ജാലകൈഃ തനുപായഃ സുരതാന്തതാന്തനയനം വക്ത്രം രതിവ്യത്യയേ" "അദ്യാപി തൽകനകകുണ്ഡലമുഷ്ടഗണ്ഡമാസ്യം സ്മരാമി വിപരീതരതാഭിയോഗേ" "ചഞ്ചലകുണ്ഡലളിതകപോലാ മുഖരിതരസനാജകനഗതിലോലാ" ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. രാജഗൃഹങ്ങളിലെ വൃക്ഷളികൾ സകലതരുണസാധാരണസുരതയോഗ്യകളുടെ പൂരികളാണെന്ന് ഒരു പ്രസിദ്ധിയുള്ളതുകൊണ്ട് ഈ അനുസ്മരണത്തിനും

തജന്യമായ അഭിരാമതക്കും ഒരു പ്രത്യേകവ്യാപ്തി ഉണ്ടായി എന്നും വരാം. ഈ പക്ഷത്തിൽ 'ലോലമിഴിമാർ' എന്നോടത്തെ 'ലോല'ത്തിന്ന് 'സതൃഷ്ണ'മെന്ന അർത്ഥം കല്പിക്കുന്നതും കേവലം അനുചിതമായിരിക്കയില്ല.

സാധാരണ ഗോമയം ഉപയോഗിക്കുന്ന ദിക്കിൽ കസ്തൂരിയാണ് പ്രയോഗിച്ചിരുന്നത് എന്ന് പറഞ്ഞുകൊണ്ട് രാജാവിന്റെ പ്രതാപപ്രകർഷവും വിവാഹോത്സവത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യവും വ്യക്തമാകുന്നു.

അനന്തരം സ്വയംവരമഹോത്സവത്തെ അപേക്ഷിച്ച് പൌരന്മാർ ചെയ്ത ഉത്സാഹങ്ങളേയും ഒരുക്കങ്ങളേയും വർണ്ണിക്കുന്നു.

൩൯. രത്ഥ്യാസു രാജവീഥികളിലും. രഥഗമനത്തിന്ന് യോഗ്യങ്ങളായ മാർഗ്ഗങ്ങൾ എന്നനർത്ഥം. ചത്വരപ്രദേശേഷു അംഗണപ്രദേശങ്ങളിലും. മുറ്റങ്ങളിലെന്നർത്ഥം "അംഗണം ചത്വരാജിരേ" എന്നമരം. അഥവാ നാലു വഴികൾ കൂടുന്ന സ്ഥലം. പന്തലുകൾ വീടുകളിലും നാലുംകൂടുന്ന വഴികളിലും കെട്ടാവുള്ളതുകൊണ്ട് യോജ്യം. 'പഥ'ശബ്ദം ഇവ അർത്ഥത്തെ ആണ് അധികം സഹായിക്കുന്നത്. അഥവാ "വാടഃ പഥശ്ച മാർഗ്ഗശ്ച" എന്ന് ത്രികാണ്ഡശേഷവും "വാടഃ പഥി വൃതൌ" എന്ന് ഹൈമനും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് രണ്ടും സാധിക്കാം. വൃതം ഏതെങ്കിലും ആവരണമുള്ള സ്ഥലം. സുരാലയാദൌ സുരാലയം മുതലായതിലും. സുരാലയം ദേവാലയം. അമ്പലമെന്നർത്ഥം. 'ആദി'ശബ്ദം ആളുകൾ കൂടുന്ന മറ്റു സ്ഥലങ്ങളേയും നിർദ്ദേശിക്കുന്നു. മുദ്ധാംഗനാനിലയനേഷു ച സുന്ദരികളായ സ്ത്രീകളുടെ ഭവനങ്ങളിലും. ഭോ. വ്യ വാ രാംഗനകളേയായിരിക്കണം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. അന്യഗൃഹങ്ങളിൽ സ്ത്രീനായകത്വം സാധാരണ സംഗതമല്ലല്ലോ. മുക്തഖേദം മോചിച്ചിരിക്കുന്ന ഖേദത്തോടുകൂടി. ഖേദമറ്റ്. സന്തോഷം എന്നർത്ഥം. എല്ലാവർക്കും അളവറ്റ രാജഭക്തിയും സ്വാമിവാത്സല്യവും ഉണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ട് ചെയ്തിരുന്നതൊന്നും 'ചെയ്യാതെ നിവൃത്തിയില്ലല്ലോ' എന്ന് വിചാരിച്ച് പ്രാകിക്കൊണ്ടായിരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. ഉത്തുംഗകാന്തിരുചിരം ഉത്തുംഗമായ കാന്തികൊണ്ട് രുചിരമായ വിധത്തിൽ. ക്രി. വി. ഉത്തുംഗം അത്യുച്ചം. ഭോ. ഗ്രന്ഥ. കാന്തി ശോഭ. രുചിരം മനോജ്ഞം ഭോ. വ്യ. ചാരു. ചമച്ച കെട്ടിയുണ്ടാക്കിയതായ. പുത്തൻ മണിത്തറകൾ പുതിയ മണിമയങ്ങളായ തറകൾ ഭോ. ഗ്രന്ഥ. ഇത്തറകൾ കാഴ്ച കാണുന്നതിന്ന് കയറിനില്ക്കുന്നതിനുള്ളതായിരിക്കണം. അൽത്തറകളിന്മേലും മറ്റും നിന്ന് പൂരം കാണുന്നത് സാധാരണയാണല്ലോ "തനീവഗ്ഗ

ങ്ങളം പൊന്നിൻതറകളിൽ നിറവേ മെയ്യണിഞ്ഞും കരേറീ" എന്ന് നാ. ഭാ. പ്ര. എന്തൊരു ചൊല്ല് ഇതിനെ എല്ലാം പറഞ്ഞ് എന്താണ് പറയേണ്ടത്. വണ്ണിപ്പാൻ അസാദ്ധ്യം എന്നർത്ഥം.

൩൦. മഹീപതീനാം രാജാക്കന്മാർക്ക് വേണ്ടി. മുന്തുകോടി നിലയങ്ങളം എണ്ണമില്ലാത്തവിധമുള്ള രാജമന്ദിരങ്ങളം. കണ്ടാൽ അത്ര അനവധി എന്ന അർത്ഥത്തിൽ അന്വയിക്കുക. ശ്ലോ. നന്നു. നിന്നിദ്രകാന്തി നിദ്രയില്ലാത്ത ശോഭയോടുകൂടിയവിധം. ക്രി. വി. നിദ്ര മയക്കം. 'ഉണരുള്ളതി' എന്നർത്ഥം. നിരവേ വരിവരിയായി. അമരാവതി സച്ഛരാജധാനിയായ നഗരി. "നഗരീതുമരാവതീ" എന്ന് സച്ഛബ്ദത്തിൽ അമരം. പുത്തൻ പെണ്ണുങ്ങളം പെൺകിടാങ്ങളം. അവരവരുടെ പ്രായത്തിൽ കഴിയുന്നവിധമെല്ലാം അലംകാരങ്ങളണിഞ്ഞ്. ഇഹ ഇവിടെ. ഭൂമിയിൽ എന്നർത്ഥം. ഓരോ നിലയത്തെയും അമരാവതീപോതമായി ഉപമിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഓരോന്നിനും ഓരോ നഗരത്തിന്ന് വേണ്ട ഉപകരണങ്ങളെല്ലാം ഉണ്ടായിരുന്നു എന്ന് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകം 'രഘുവംസേ' എന്നതിന്റെ മുമ്പിൽ ചേർക്കുന്നത് അധികം യുക്തമായിരിക്കും.

൩൧. വിളക്കുക വിട്ടിട്ടുള്ളതിനെ കൂട്ടിച്ചേർത്ത് നന്നാക്കുക. വിശേഷസന്ദർഭങ്ങളം വരുന്നതുവരെ ആഭരണങ്ങളിൽ അധികഭോഗവും ഒടിഞ്ഞും മുറിഞ്ഞും കിടക്കുന്നത് കേവലം ഒരാധുനികസമ്പ്രദായമല്ലെന്ന് ഇതിൽനിന്ന് വരുന്നു. ഉന്നിദ്രം ഉൽഗതമായ നിദ്രയോടുകൂടിയവണ്ണം. ക്രി. വി. തെളിഞ്ഞ് തികഞ്ഞ മട്ടിൽ. നല്ല നിറം വരത്തക്കവണ്ണം എന്നർത്ഥം. ആട പിഴിയിക്കുക വസ്ത്രങ്ങളം 'കഞ്ഞിപിഴി'യിക്കുക. ആവശ്യമാവുന്നതുവരെ വിശേഷവസ്ത്രങ്ങളം പെട്ടിയുടെ അടിയിൽ കഞ്ഞിയിടാതെ 'വെളുപ്പി'ച്ചിടുന്ന കേരളാചാരത്തെ കവി വിദഭ്ത്തിലും ചെലുത്തിയിരിക്കുന്നു. പുടവകൾ അലക്കിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ അംഗനമാർക്കുള്ള നിർബ്ബന്ധം ഒന്നു വേറേയാണെന്നും ഇതിൽ പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധിച്ചിട്ടില്ലെങ്കിൽ വസ്ത്രങ്ങളെ നയനവിരസങ്ങളായ നീലമയപിണ്ഡങ്ങളാക്കുമെന്നും ഉള്ള വാസ്തവങ്ങളം 'വിശേഷാൽ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. തനപംഗിമാർ കൃശാംഗികൾ തരുണികളെന്നർത്ഥം. എത്ര ശ്ലോഷം എന്തൊരു തിരക്കാണ്.

എനി ഓരോ വീട്ടിലും നടന്നിരുന്ന ലഹളകളിൽ ചിലതിനെ പ്രത്യേകിച്ച് വർണ്ണിക്കുന്നു.

൫. എല്ലാം അണിഞ്ഞാൾ ചമച്ചു കളവാനും നന്നാക്കുവാനും എടുത്തകൂട്ടുന്നതിൽ ആരേണഭ്രമം സഹിക്കവയ്യാഞ്ഞിട്ട് എല്ലാം എടുത്ത് ധരിച്ചു എന്നർത്ഥം. ഇത് 'വാസകസജ്ജാ' എന്ന് പറയുന്ന നായികാഭേദത്തിന്റെ ലക്ഷണമായി പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. "കുരുതേ മാണ്ഡനം യസ്യാഃ സജ്ജിതേ വാസവേശ്മനി–സാ തു വാസകസജ്ജാ സ്യാദുചിതപ്രിയസംഗമാ" എന്ന് സാ. ദ. പണി ഒടുങ്ങാഞ്ഞ് ആരേണം പണിയിക്കുന്നതിന്റേയോ നന്നാക്കുന്നതിന്റേയോ ആയിരിക്കാം. ചെന്നാറങ്ങാൻ പറഞ്ഞാൾ 'പോയി കിടന്നുറങ്ങു' എന്ന് ശാസിച്ചു. കല്യാണത്തിന്ന് മോടിക്കൂട്ടുന്നതിന്റെ ഇടയിൽ കടന്ന് ചാടി കുത്തുവില്ലും വരുത്തുവാൻ ശ്രമിച്ച എന്നതായിരിക്കണം ഈ കഠിനശിക്ഷക്ക് ആ സാധുവിനെ പാത്രമാക്കിത്തീർത്ത കുറ്റം. കേവലം നിദ്രാസുഖത്തിന്നുമാത്രമായി തരുണന്മാർ വാരനാരീഗൃഹങ്ങളിൽ പോകുവാൻ വഴിയില്ലല്ലോ. കല്യാണത്തിന്നൊരുങ്ങുന്നതിന്റെ തിരക്കുനിമിത്തം പണ്യസ്ത്രീജനാഗമത്തേക്കുടി കേവലം വിസ്മരിച്ചുപോയി എന്ന് ധ്വനി. വാരനാരീജനാനാം വേശ്യാസ്ത്രീജനങ്ങളുടെ. "വാരസ്ത്രീ ഗണികാ വേശ്യാ രൂപാജീവാ" എന്നമരം. 'വാരസ്യ സ്ത്രീ വാരസ്ത്രീ ജനസമൂഹായത്തിന്റെ സ്ത്രീ' എന്നന്വയം. ചരിതം ഓരോ ഉത്സാഹവിശേഷം. ഇതി മനോജ്ഞം ഇങ്ങിനെ ആകപ്പാടെ ഹൃദ്യം എന്നർത്ഥം.

൬. കാചിൽ ഒരുത്തി. വടിവു ഭംഗി. ഝടുതി പാവം, വിചാരിക്കാതെ ഇരിക്കുമ്പോൾ, പെട്ടന്ന്. രമണവക്ത്രേ ഭർത്താവിന്റെ മുഖത്ത്. കൊണ്ടുപോകെന്ന് പറഞ്ഞുകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. താനേ നിരൂപിച്ചുംകൊണ്ട് തന്നെത്താൻ ഓരോന്ന് വിചാരിച്ചുംകൊണ്ട്. അയാളുടെ ചിന്തകളെന്തെല്ലാമായിരുന്നു എന്ന് മഹത്തിയിന്ത്യം. നിലയൊടിക്കും നിവ്വുന്നതായ. ഒടിക്കും എന്നത് കേവലം അപ്രസിദ്ധമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള ഒരു പ്രാചീന പ്രയോഗമായി തോന്നുന്നു. കോപ്പ് മട്ട്. വിനോദം നല്ല നേരംപോക്കാണ് എന്നർത്ഥം. 'വിനോദഃ കാലയാപനോപായഃ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ.

൭. പെരിക പെരിയ. വലിയ എന്നർത്ഥം. ഇതിനോടുസാമ്യം പൂരിപ്പതിന്ന് ഇതിനോട് തുല്യത തികക്കുവാൻ. എല്ലാവിധത്തിലും ഇതിനോട് ഒപ്പമാക്കി പറയേണമെങ്കിൽ എന്നർത്ഥം. ഗൗരീസ്വയംവരം പാവ്വ്തീവിവാഹം. "ഭ്രുതലങ്ങളടിച്ചു നല്ല ഹിമോദകേന തളിച്ചുടൻ" ഇത്യാദി കുമാരി പാവ്വതീപാണിഗ്രഹണത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ അനുസ്മരിച്ചുകൊണ്ട് ഇങ്ങിനെ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതായിരിക്കാം. അഥവാ "വൈവാഹികൈഃ കൌതുകസംവിധാനൈഗ്ഗൃഹേ ഗൃഹേ വ്യഗ്രപുരന്ധ്രിവർഗ്ഗം" ഇത്യാദി കു. സം. വർണ്ണനകളെ ഓർത്തിട്ടായിരിക്കാം.

൫. കനിവിനൊട് പുത്രിയോടുള്ള വാത്സല്യാതിരേകംനിമിത്തം മനസ്സലിഞ്ഞ് അശേഷവും ലോകത്തെ എന്നത്ഥം. കല്യാത്മാ അരോഗ ദൃഢഗാത്രൻ. എല്ലാം കാട്ടുങ്കളും താൻതന്നെ അന്വേഷിച്ചുനടത്തുവാൻ തുണിയുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് സാത്ഥകവിശേഷണം. "കല്യം പ്രഭാതേ മധുനി സജ്ജേ ദത്തേ നിരാമയേ" എന്ന് ഹൈമൻ. തീർത്തു എല്ലാം ഒരുക്കിയതിന്റെശേഷം. ക്ഷണിച്ചവർ എത്തിയതിനുശേഷം അറി അന്വേഷിക്കുക എന്ന മട്ടല്ലായിരുന്നു എന്നത്ഥം. പൃത്ഥ്വീതിലകപരിവൃഢപ്രൌഢിം പൃത്ഥ്വീതിലകന്മാരിൽവെച്ച് പരിവൃഢന്മാരായവരുടെ പ്രൌഢിയെ. പൃത്ഥ്വീതിലകന്മാർ ഭൂമിക്ക് പൊട്ടുപോലെ അലംകാരങ്ങളായി വർത്തിക്കുന്നവർ ഭൂമീനാഥന്മാരായ രാജാക്കന്മാരെന്നത്ഥം. 'വൃഷഭേ' 'സിംഹം' 'രത്നം' മുതലായതുപോലെ 'തിലക'ശബ്ദത്തിന്ന് സമസ്തപദാന്തത്തിൽ 'മുഖ്യൻ', 'നായകൻ' എന്നത്ഥമാകുന്നു. പരിവൃഢൻ നേതാവ്. പ്രധാനി എന്നത്ഥം. "അധിഭൂർന്നായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. പ്രൌഢി പ്രവൃദ്ധത. ഭാ. സം. മുഖ്യരായ സകല രാജാക്കന്മാരേയും എന്നത്ഥം. അഥവാ പ്രഭാവം. അവരുടെ ആഡംബരങ്ങളെ മുഴുവൻ എന്നത്ഥം. ആരാൽ അടുത്ത്. തന്റെ നഗരിയിൽതന്നെ എന്നത്ഥം. ആനേതും വരുത്തുവാനായിട്ട്. ഉല്ലാസം ചേന്ന് സമന്മാരും സഖികളുമായവരെ കാണാനിട വരുന്നത് വിചാരിച്ചുള്ള സന്തോഷത്തോടുകൂടി. അമാത്യൈഃസഹ സദസി നിരൂപിച്ച് മന്ത്രികളുമായി സഭയിൽ വെച്ച് ആലോചിച്ച്. അയോഗ്യരെ ക്ഷണിക്കുകയോ യോഗ്യരെ വിട്ടുകളയുകയോ ചെയ്യാതിരിപ്പാൻ എന്നത്ഥം. നീട്ട് രാജകല്പന. 'തീട്ട്' 'തീട്ടൂരം' എന്ന് രൂപഭേദങ്ങൾ. ജവജിതപവനാൻ ദൂതാൻ ജവംകൊണ്ട് ജയിച്ചിരിക്കുന്ന പവനനോടുകൂടിയ ദൂതന്മാരെ ജവം വേഗം. പവനൻ കാറ്റ്. കാറിനെ ജയിക്കുന്ന വേഗമുള്ളവരെന്നത്ഥം. പ്രേഷയാമാസ പറഞ്ഞയച്ചു.

൬൦. ദൂതവാചാ ഭീമരാജാവിന്റെ ദൂതന്മാരുടെ വാക്കുകൊണ്ട്. വൈദർഭകന്യാപരിണയനമഹാഡംബരം ദമയന്തീസ്വയംവരത്തിന്റെ കേമമായ ആഡംബരത്തെപ്പറ്റി. ആഡംബരം സമാരംഭം ഒരുക്കങ്ങളെന്നത്ഥം. ആഡംബരശബ്ദത്തിന്ന് യുദ്ധാരംഭത്തിലുള്ള തുയ്യ് (പെരുമ്പറ) ശബ്ദം എന്നും അത്ഥമുണ്ട്. യുദ്ധാം തുടങ്ങുമ്പോഴത്തെ തുയ്യ്ഘോഷം ആടോപപ്രകടനപരമായതുകൊണ്ടായിരിക്കാം 'പ്രഭാവം,' 'ഘോഷം' എന്ന അത്ഥങ്ങളിലും പ്രയോഗിച്ചുകാണുന്നത്. "വിരചിതനാരസിംഹാഡംബരം" എന്ന് കാദംബരി. "ആഡംബരഃ

സമാരംഭേ ഗജഗർജ്ജിതതൂര്യ്യയോഃ" എന്ന് വിശ്വം. യുദ്ധാദികം കൃത്യാന്തരം യുദ്ധം മുതലായ അന്യകൃത്യങ്ങളെ. 'യുദ്ധ'ശബ്ദംകൊണ്ട് ഗൌരവമേറിയ കാര്യങ്ങളേക്കൂടി നിർത്തിവെച്ചു എന്ന് വരുന്നു സദ്യഃ അപ്പോൾത്തന്നെ. "സദ്യഃ സപദി തൽക്ഷണേ" എന്നമരം. നിർവ്വ്യ നിർവ്വഹണം ചെയ്തിട്ട്. നിശ്ശേഷം ത്യജിച്ചിട്ടെന്നർത്ഥം. അതുകൊണ്ട് ഇല്ലാത്തവിധം ഒഴിപ്പാട്ടു ചെയ്തിട്ട് എന്നർത്ഥം വിവാഹവാർത്തകേൾക്കുമ്പോഴെക്കും യുദ്ധം മുതലായ മഹൽകാര്യങ്ങളും കൂടി നിർത്തിവെക്കുന്നത് രാജധർമ്മത്തിനും സ്വഭാവഗാംഭീര്യത്തിനും യോജിച്ചതല്ലാത്തതിനാൽ വേറേവിധത്തിൽ ഭംഗിയായിട്ടാണ് കാര്യങ്ങൾ ഒതുക്കിയത് എന്ന് കാണിച്ചുകൊണ്ട് 'അഴകിൽ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ബദ്ധകാമാഃ ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്ന കാമത്തോടുകൂടിയവരായിട്ട്. കാമാവേശത്തോടുകൂടിയവരായി എന്നർത്ഥം. കുറിക്കൊണ്ട് കണക്കാക്കീട്ട്. അമിതബലദർപ്പരെ ഉവ്വീപാലയന്തഃ അളവറ്റ സൈന്യങ്ങളുടെ ഭാരംനിമിത്തം ഭൂമിയെ കുലുക്കിയും കൊണ്ട്. നരേന്ദ്രാഃ രാജാക്കന്മാർ. ഗന്തും ഉദ്യുക്താഃ ശമിക്കുവാൻ ഉദ്യോഗിച്ചവരായി. ഭവിച്ച എന്ന് ശേഷം. വിദർഭരാജ്യത്തിലേക്ക് യാത്രയ്ക്കൊരുങ്ങി എന്നർത്ഥം.

അനന്തരം ഇന്ദ്രാദികളുടെ പുറപ്പാടിന്റെ കഥ പറയുന്നു.

൬൦. തേന മഹേന അതു ഉത്സവം ഹേതുവായിട്ട്. "മഹ ഉത്സവ ഉത്സവഃ" എന്നമരം. മഹീമഹേന്ദ്രേഷു ഉപരതാഹവേഷു മഹീമഹേന്ദ്രന്മാർ ഉപരതാഹവന്മാരായി ഭവിച്ച സമയത്തിങ്കൽ. മഹീമഹേന്ദ്രന്മാർ ഭൂമിക്ക് ഇന്ദ്രന്മാരേപ്പോലെ വർത്തിക്കുന്നവർ. മഹാരാജാക്കന്മാരെന്നർത്ഥം. ഉപരതാഹവന്മാർ ഉപരതമായ ആഹവത്തോടുകൂടിയവർ. ഉപരതം ശമിച്ചത്, ആഹവം യുദ്ധം. "ആരത്യുപരതിവിരതയഃ ഉപരാമഃ" എന്നും "യുദ്ധമായോധനം" എന്നുതുടങ്ങി "സംഗ്രാമോഭ്യാഗമാഹവാഃ" എന്നും അമരം. വൈണികസാവ്വഭൌമഃ മഹാത്മാ മുനിഃ വൈണികന്മാരിൽവെച്ച് സാവ്വഭൌമനായി മഹാത്മാവായിരിക്കുന്ന മുനി. വൈണികൻ വീണവായനക്കാരൻ. "വീണാവാദസ്തു വൈണികഃ" എന്നമരം. സാവ്വഭൌമൻ ചക്രവർത്തി. സർവ്വഭൂമിക്കും അധിപൻ എന്നർത്ഥം. മഹാത്മാവ് മഹാശയൻ. ഭാ ഠം. സപർവ്വതഃ പർവ്വതമുനിയോടുകൂടി. പർവ്വതൻ നാരദന്റെ സഹചാരിയായ ഒരു സഖിയാണ്. സുപർവ്വലോകം സുപർവ്വന്മാരുടെ ലോകം. സുപർവ്വന്മാർ ദേവന്മാർ. "സുപർവ്വാണഃ സുമനസസ്ത്രിദിവൌകസഃ" എന്ന് സുരപ

യ്യായങ്ങളിൽ അമരം. സ്വർഗ്ഗം എന്നർത്ഥം. തപസാ തപഃശക്തികൊണ്ട്. പ്രപേദേ പ്രാപിച്ചു. നാരദമഹർഷിയുടെ സാധാരണ വിനോദം മഹാജനങ്ങളുടെ കലഹം കാണുകയും ഇല്ലാത്തേടത്ത് ഉണ്ടാക്കുകയും ആണെന്ന് പ്രസിദ്ധിയുള്ളതുകൊണ്ട് ഭൂമിയിൽ അതിനു വഴിയില്ലാതായപ്പോൾ സ്വർഗ്ഗത്തിലേക്ക് പുറപ്പെട്ടു എന്നർത്ഥം.

ജ-ത-ജ എന്ന ഗണങ്ങളും രണ്ട് ഗുരുക്കളും വന്നിരിക്കയാൽ ഉപേന്ദ്രവജ്രാവൃത്തം "ഉപേന്ദ്രവജ്രാ ജതജാസ്തതോ ഗൌ" എന്ന് ലക്ഷണം.

വൈ. സുരലോകനാഥാഃ സ്വർഗ്ഗത്തിനു നായകന്മാരായ. ധർമ്മേന്ദ്രവഹ്നിവരുണാഃ യമനം ഇന്ദ്രനം അഗ്നിയും വരുണനും. നാരദഗിരാ നാരദന്റെ വാക്കുകൊണ്ട്. നാരദൻ പറഞ്ഞിട്ടെന്നർത്ഥം. ധരായാം ഭൂമിയിൽ. മഹിതം ആദൃതം എല്ലാവരും കൊണ്ടാടുന്നതെന്നർത്ഥം. ദൈമീസുതയംവരമഹം ദമയന്തീസ്വയംവരമഹോത്സവത്തെപ്പറ്റി. ആകർണ്യ കേട്ടിട്ട്. ആലോകിതും കാണുവാനായി. കുതുകിനഃ ഔത്സുക്യത്തോടുകൂടിയവരായി. വിമാനൈഃ ആകാശയാനങ്ങളാൽ മാർഗ്ഗമായി. ശ്ലോ. സ്മർ. ധരണീം ഭൂമിയിലേക്ക്. ആത്തലീലം വിനോദാർത്ഥമായി. വെറും നേരംപോക്കിനായിട്ടെന്നർത്ഥം. യയുഃ പോയി. ദൈമീപരിണയചിന്ത ഗൌരവമായുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നർത്ഥം.

സാധാരണ കാവ്യങ്ങളിൽ കാണാറുള്ളവിധം നാരദനെ ഇന്ദ്രൻ സ്മരിച്ച് സല്ക്കരിച്ചവിധവും ഇരുവരും പല ഭംഗിവാക്കുകളും പറഞ്ഞശേഷം ദമയന്തിയുടെ സൌന്ദര്യാദിയും വിവാഹസംരംഭങ്ങളും വർണ്ണിച്ചതും മറ്റും വിസ്തരിക്കാതെ രസപ്പെടുത്തുന്നല്ലുമില്ലാത്ത ഭാഗങ്ങളെ ത്യജിച്ച് അത്യാവശ്യം വേണ്ടതു മാത്രം ചുരുക്കിപ്പറഞ്ഞ് കവി തന്റെ അന്തരമായ കാവ്യദൃഷ്ടിയെ ഇവിടെ വിശദമാക്കിയിരിക്കുന്നു.

ൻെ. അഥ അനന്തരം. ഭൂമിയിൽ എത്തിയതിനുശേഷം. പഥി വഴിയിൽവെച്ച്. തത്ര വൈവ യാന്തം അങ്ങോട്ടുതന്നെ പോകുന്നവനായ. വിദർഭനഗരിയിലേക്കുതന്നെ എന്നർത്ഥം. നിഷധനരേന്ദ്രം വീക്ഷ്യ നളമഹാരാജാവിനെ കണ്ടിട്ട്. സുരപുരുഹൂതാഃ ദേവകൾക്ക് പുരുഹൂതന്മാരായിട്ടുള്ളവർ. പുരുഹൂതൻ ഇന്ദ്രൻ. "വൃദ്ധശ്രവഃ ശ്രുനാസീരഃ പുരുഹൂതഃ പുരന്ദരഃ" എന്ന് ഇന്ദ്രപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. സമസ്തപദങ്ങളുടെ അന്ത്യത്തിൽ 'ഇന്ദ്ര'ശബ്ദത്തിന് 'ശ്രേഷ്ഠൻ' എന്നർത്ഥമാകയാൽ ഇവിടെ ധർമ്മാദികളായ ദേവമുഖ്യന്മാരെ

ന്ന് സാരം. ഏവം പ്രാർത്ഥയാമാസുഃ ഇങ്ങിനെ അപേക്ഷിച്ചു. 'രാജൻ ദമയന്തിം ഏഷ്യ ഗ്രണവതി ആഗതാൻ ദേവാൻ വൃണു മനുഷ്യാൻ മാ (വൃണു) ഇതി ദ്യൂനേന വദ ഹേ രാജാവേ ദമയന്തിയെ പ്രാപിച്ചിട്ട് അല്ലയോ ഗ്രണവതി ആഗമിച്ചിരിക്കുന്ന ദേവന്മാരെ വരിച്ചാലും മനുഷ്യരെ വരിക്കരുത് എന്ന് ഞങ്ങളുടെ സന്ദേശമായി പറഞ്ഞാലും' എന്നന്വയക്രമം. ഗ്രണവതി സംബ്ഗ്രണസമ്പന്നാ. അതുകൊണ്ട് വിവാഹവിഷയത്തിൽ ദേവന്മാർതന്നെയാണ് യോജിപ്പ് എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ സാർത്ഥകസംബോധന. ആഗമിച്ചിരിക്കുന്നവർ വിവാഹത്തെ അപേക്ഷിച്ച് ഇങ്ങോട്ട് വന്നിട്ടുള്ളവർ. അങ്ങോട്ട് ചെന്നപേക്ഷിക്കേണ്ടിവന്നാൽക്കൂടി ദേവന്മാർ വരണാർഹന്മാരായിരിക്കെ ഇങ്ങോട്ട് അഭ്യർത്ഥിച്ചുവന്നിട്ടുള്ള അവസരക്ക് സംശയിപ്പാനില്ലെന്നും ഈ സ്ഥിതിക്ക് മനുഷ്യവരണപ്രസംഗമേ അരുത് എന്നും പക്ഷം.

വ്യാ. 'അഥ ധർമ്മകാമയോഃ വിപ്രതിഷേധേ സംപ്രാപ്തേ വിചാര്യ ധാർമ്മികഃ സഃ രാജാ പൂർവ്വം അംഗീചകാര അനന്തരം ധർമ്മകാമങ്ങളുടെ വിപ്രതിഷേധം സംപ്രാപ്തമായ ഈ ഘട്ടത്തിൽ വിചാരിച്ചിട്ട് ധാർമ്മികനായ ആ രാജാവ് അഭ്യർത്ഥനയെ അംഗീകരിച്ചു' എന്നന്വയം. ധർമ്മകാമങ്ങൾ ധർമ്മവും കാമവും. ധർമ്മം വേദോക്തിക്കൊണ്ടും സദാചാരപരംപരകൊണ്ടും പ്രതിഷ്ഠാപിതമായിട്ടുള്ള സദ്വൃത്തി. "ശ്രുതിഃ സ്മൃതി വേദ ആമ്നായസ്ത്രയീ ധർമ്മസ്യ തദ്വിധിഃ" എന്നമരം. 'ശ്രുതി' 'വേദം' 'ആമ്നായം' 'ത്രയീ' ഇത് നാലും വേദത്തിന്റെ പേർ. വേദത്തിന്റെ വിധിക്ക് ധർമ്മമെന്ന് പേർ എന്നർത്ഥം. "വിദ്വദ്ഭിഃ സേവിതഃ സദ്ഭിഃ നിത്യമദ്വേഷരാഗിഭിഃ ഹൃദയേനാഭ്യനുജ്ഞാതോ യോ ധർമ്മസ്തം നിബോധത" "വേദോഖിലോ ധർമ്മമൂലം സ്മൃതിശീലേ ച തദ്വിദാം ആചാരശ്ചൈവ സാധൂനാമാത്മനസ്തുഷ്ടിരേവ ച" "വേദഃ സ്മൃതിഃ സദാചാരഃ സ്വസ്യ ച പ്രിയമാത്മനഃ ഏതച്ചതുർവ്വിധം പ്രാഹുഃ സാക്ഷാദ്ധർമ്മസ്യ ലക്ഷണം" എന്ന് മനു. "അലൗകികത്വാദദൃഷ്ടാർത്ഥത്വാദപ്രവൃത്താനാം യജ്ഞാദീനാം ശാസ്ത്രാൽ പ്രവൃത്തനം ലൗകികത്വാൽ ദൃഷ്ടാർത്ഥത്വാച്ച പ്രവൃത്തേർഭ്യുപമാംസഭക്ഷണാദിഭ്യഃ ശാസ്ത്രാദേവ നിവാരണം ധർമ്മഃ– തം ശ്രുതേർദ്ധർമ്മജ്ഞസമവായാച്ച പ്രതിപദ്യതേ" എന്ന് വാത്സ്യായനൻ. കാമം അതാതിന്നനുകൂലങ്ങളായ വിഷയങ്ങളിൽ പ്രവൃത്തിക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്കുണ്ടാകുന്ന സുഖം എന്ന് സാധാരണാർത്ഥം. ഇവിടെ സ്ത്രീവിഷയത്തിങ്കൽ അനുരാഗബദ്ധമായും സംപ്രയോഗാൽപ്പത്താനന്ദലക്ഷ്യമായും ഉള്ള വികാരവിശേഷം എന്ന് വിശിഷ്ടാർത്ഥം. "ശ്രോ

ത്യക്ഷചക്ഷുർജിഹ്വാഘ്രാണാനാമാത്മസംയുക്തേന മനസാധിഷ്ഠിതാനാം സ്വേഷു സ്വേഷു വിഷയേഷ്വാനുകൂല്യതഃ പ്രവൃത്തിഃ കാമഃ" എന്നും "സ്പർശവിശേഷവിഷയേചാസ്യാഭിമാനികസുഖാനുവിധാ ഫലവത്തയാപ്രതീതിഃ പ്രാധാന്യാൽ കാമഃ" എന്നും കാമസൂത്രം വിപ്രതിഷേധം പരസ്പരവിരുദ്ധമായ അവസ്ഥ. മുഖ്യമായ രണ്ടു കാര്യങ്ങൾ ചെയ്യേണ്ടതായും എന്നാൽ ഒന്നിനൊന്ന് വിപരീതമാവാതെ രണ്ടുംകൂടി ചെയ്യുവാൻ സാധിക്കാതേയും വരുന്ന ഘട്ടം എന്നർത്ഥം. "ഹൃദയായ ഹൃദ്യോത്തരായാരഥ കായ്യയോഃ–ഹരിപ്രിയതിഷേധം തമാചചക്ഷേ വിചക്ഷണഃ" എന്ന് മാഘം. 'തുല്യബലവിരോധോ വിപ്രതിഷേധഃ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. സംപ്രാപ്തമാവുക അടുത്തുകൂടുക. 'സം' (സമ്യച്) എന്നുള്ളത് രണ്ടും തമ്മിലുള്ള വൈരുദ്ധ്യാധിക്യത്തെ കുറിക്കുന്നു. ഇവിടെയാകട്ടെ, സ്വച്ഛാപൂജ്യന്മാരായ ദേവനായകന്മാരുടെ ദൗത്യകർമ്മാഭ്യർത്ഥന ഉത്സ്വാജ്യമാണ്. കൃത്യസാദ്ധ്യങ്ങളായ യജ്ഞാദികർമ്മങ്ങളും മനുഷ്യർ ചെയ്യുന്നതെല്ലാം ദേവപ്രീത്യർത്ഥമാണല്ലോ. യജ്ഞാദികളാൽ ദേവാരാധനം ചെയ്യുന്നത് ഒരു പ്രത്യേകരാജധർമ്മമായിട്ടാണ് വെച്ചിട്ടുള്ളതും. "യഥാവിധി ഹുതാഗ്നീനാം" എന്ന് കാളിദാസൻ രഘുവംശത്തെ പ്രോക്ഷിക്കുന്നു. അതുവിധമുള്ള സുരന്മാരിൽ അധിപന്മാരായവരെ ധിക്കരിക്കുക എന്നുള്ളത് മഹത്തായ ഒരനൗചിത്യമായിരിക്കുമെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല എന്നുമാത്രമല്ല, അത്തികൾക്ക് സുരദ്രുമമായി വർത്തിക്കുന്നത് രാജാക്കന്മാരുടെ ഒരു വിശിഷ്ടകർത്തവ്യവുമാണ്. "യഥാകാമാർച്ചിതാർത്ഥിനാം" എന്നാണ് രഘുവംശരാജാക്കന്മാരെ വിശേഷിച്ചിട്ടുള്ളത്. നൈഷധമഹാരാജാവിന്റെ ഭരണരീതിയെത്തന്നെ "ആത്മാനമാത്മനിതാനാമഭിമതമഖിലം ചേഷ്ടതേ നിത്യം പ്രജാനാം" എന്നാണല്ലോ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത്. പ്രജകളുടെ കാര്യത്തിൽ തന്നെ ഇത്ര നിഷ്കൃഷ്ടയുള്ള അവസ്ഥക്ക് ആശ്രിതന്മാർ ഇത്ര വിശിഷ്ടരായിരിക്കുമ്പോഴത്തെ കഥ പറയാനുണ്ടോ. ഇപ്രകാരം ശ്ലാഘനീയമായിരിക്കുന്ന ധർമ്മാചരണത്തിന്ന് ഭംഗമന്തീവിഷയമായിരിക്കുന്ന തന്റെ കാമം പ്രത്യക്ഷത്തിൽ പ്രതിബന്ധമായും നിൽക്കുന്നു. രാജാവിന്റെ പ്രേമം തന്നെ ഒരു സാധാരണമട്ടിലുള്ളതല്ല. കേവലം ശ്രോത്രപ്രീതികൊണ്ടുമാത്രം അംകുരിച്ച അനുരാഗം നിമിത്തം അത്യല്പസമയത്തിനുള്ളിൽ ധൃതികൃമങ്ങളായ പല ദശകളേയും കടന്ന് ഉന്മാദാവസ്ഥയിലെത്തി അവിടെനിന്ന് മൂർച്ഛാമൃതികളിലേക്ക് കാലുനുവാനുള്ള ആരംഭത്തിൽ അകസ്മികമായുണ്ടായ ഹംസസന്ദർശനനിമിത്തം ഭംഗന്തിയുടെ അനുകൂലഭാവം അറിയുവാനിടയാവുകയാൽ ദൗത്യഹസ്താവലംബനായി ഒരുവിധം ധൈര്യം ഭിക്ഷിച്ച് കഴിച്ചുകൂട്ടുകയാണ് രാജാവ് ചെയ്യുന്നത്. ആ സ്ഥിതിക്ക് മൈയുടെ അഭാവം

തന്റെ നിയ്യോഗവും പയ്യായപ്രയത്നങ്ങളായി പരിണമിക്കുമെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. ദമയന്തി 'മാരാതംകവാരംവദ'യായിട്ട് തന്നിൽ ചിരാനുരക്തയായിട്ടാണ് ഇരിക്കുന്നത് എന്നുള്ളത് ഒരു സമാധാനംതന്നെയാണ്. കേവലം സാധാരണനായ ഒരാളുടെ അഭ്യർത്ഥനകൊണ്ട് ആ ഗാഢാനുരാഗം വ്യഭിചരിച്ചില്ലെന്നും വരാം. എന്നാൽ ഇവിടെ തന്നോട് പ്രതിദ്വന്ദിതം വഹിക്കുന്നവർ ചില്ലറക്കാരല്ല. അപ്സരോരത്നചരിതവികളായ അമരന്മാർക്ക് മനുഷ്യസ്ത്രീകളിൽ ചാപല്യം ജനിച്ചതായിത്തന്നെ കേട്ടിട്ടില്ല ഇവിടെ ആവിധം അത്യാദരവ് കാണിച്ച് യാചിച്ചൊരുങ്ങിക്കായി പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതുതന്നെ സുരനാഥചതുഷ്ടയമാണ്. ഈ അവസ്ഥക്ക് അല്പപ്രമാണമായ അബലാപ്രണയം നിശ്ചലമായവിധം സുസ്ഥിരമായി നില്പുമെന്ന് സംകല്പിച്ചുകൊണ്ട് താൻ പുറപ്പെട്ടാൽ അത് ഒരതിസാഹസമായി എന്ന് വരാം. ഈ ശങ്ക ദമയന്തിയിൽ നീചമായ പുംശ്ചലിതത്തെ ആരോപിക്കുന്നതായി ഗണിക്കാനില്ല. യാദൃച്ഛികമായി വന്നുചേർന്നിട്ടുള്ള അവസ്ഥാവിശേഷത്തിന്റെ ഗൌരവം ഇവിടെ പ്രത്യേകം സ്മരണീയമാണ്. സച്ഛ്രവാസത്തെ ലക്ഷ്യമാക്കിട്ടാണ് മനുഷ്യർ കാമപരമായ കർമ്മകോടിയെ ഭിക്ഷിക്കുന്നത്. ഈവിധം കർമ്മകാണ്ഡത്തിൽ ക്ലേശിച്ചിട്ടും ഫലപ്രാപ്തി സുലഭമായി കാണുന്നും ഇല്ല. ഇവിടേയാണെങ്കിൽ സച്ഛ്രപ്രാപ്തി മാത്രമല്ല നിജ്ജരവരപട്ടമഭിഷിക്തമാണ് ദമയന്തിക്ക് ഹസ്താമലകംപോലെ സ്വാധീനമായിവരാൻ പോകുന്നത്. ഈ സ്ഥിതിക്ക് പ്രകൃത്യാ ചഞ്ചലചിത്തവൃത്തിയോടുകൂടിയ ഒരു മനുഷ്യതരുണിയുടെ മൈത്ര്യം വ്യതിചലിച്ചുപോയെങ്കിൽ ആശ്ചര്യപ്പെടുവാനുണ്ടോ? എന്നാൽ സുരനായകന്മാരായാലും അവരിൽ അനുരാഗം ജനിക്കാതിരിക്കത്തക്കവിധം സന്ദേശകർമ്മം വഹിക്കുന്നതും കേവലം അസാദ്ധ്യമല്ല. എന്നാൽ ഒരിക്കൽ മൈത്ര്യം സഞ്ചരിച്ചാൽ ദൂതധർമ്മം വിട്ട് നടക്കുവാൻ രാജാവിന്ന് സ്വാതന്ത്ര്യമില്ല. കാര്യസാദ്ധ്യം സുഗമമാകത്തക്കവിധം ചതുരതയോടുകൂടി കഴിയുന്നത് പ്രവൃത്തിക്കുന്നതാണ് ദൂതകൃത്യം. "ദമയന്തീമേത്യ ദൂത്യേന രാജൻ" എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ഈ വൈഷമ്യം വരാതിരിക്കത്തക്കവിധം ദൂതഭാവത്തെ പ്രത്യേകം യമപ്പെടുത്തികൊണ്ട് അനുശാസിച്ചിട്ടും ഉണ്ട്. ഇങ്ങിനെ കാമവിപ്രാതരങ്ക ധർമ്മാചാരണത്തിന്ന് വിരോധിയായി നില്പുന്ന. ധർമ്മാഭിപ്രാതഭയം സ്വാർത്ഥപരമായ കാമപ്രാപ്തിക്ക് പ്രതിബന്ധമായും വരുന്നു. ഈവിധം സംപ്രാപ്തമായിരിക്കുന്ന വിപ്രതിഷേധത്തിന്റെ ഗൌരവം രാജാവ് ശരിയായി ധരിച്ചു എന്ന് വിശദമാക്കികൊണ്ട് 'വിദ്വാൻ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വിദ്വാൻ പണ്ഡിതൻ. ശ്രുതിസ്മൃതിധർമ്മശാസ്ത്രാദികളിൽ പരംഗതനെന്ന

ത്ഥം. "വിദ്വാൻ വിപശ്ചിദ്ദോഷജ്ഞഃ സൽ സുധീഃ കോവിദോ ബുധഃ ധീരോ മനീഷീ ജ്ഞഃ പ്രാജ്ഞഃ സംഖ്യാവാൻ പണ്ഡിതഃ കവിഃ" എന്നമരം. 'ജ്ഞാനി' 'അദ്ധ്യാത്മവേദകൻ' 'ഭീഷ്മർ' ഇത്യാദിയും വിദ്വൽപര്യായങ്ങളുണ്ട്. "അധീതിബോധാചരണപ്രചാരണൈർദ്ദശയതസ്സഃ പ്രണയന്നുപാദിഭിഃ" എന്നിങ്ങിനെ ശ്രീഹർഷൻ നളനെ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത് ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. വിദ്വാനായതുകൊണ്ട് പൂർവ്വപക്ഷസമാധാനങ്ങളെ പരിപൂർണ്ണമായി ചിന്തിച്ചു എന്ന് സൂക്ഷ്മമാക്കിക്കൊണ്ട് 'വിചായ്യ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ധാർമ്മികൻ ധർമ്മപരമാനസൻ. ധർമ്മതല്പരരായ രാജാക്കന്മാരിൽ വെച്ച് പ്രധാനമായതായിട്ടാണ് പൂർവ്വന്മാർ ഗണിച്ചിട്ടുള്ളത്. "രേഖാമാത്രമപി ക്ഷുണ്ണാദാമനോർവ്വർത്മനഃ പരം നാവ്യതീയുഃ പ്രജാസ്തസ്യ നിയന്തുർന്നാമിവർത്തയഃ" എന്ന് കാളിദാസൻ. മനു ധർമ്മശാസ്ത്രകർത്താവാണെന്നുള്ളത് സുവ്യക്തം. "ശുഭേസ്സുഷ്ഠകരണിനാം ബുദ്ധിഃ" "ഭോജ്യം ധർമ്മമനാതുരഃ" "തസ്യ ധർമ്മരതേഃ" ഇത്യാദി അടിക്കടി പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതും കാണുക. പൂർവ്വം ധർമ്മമാർത്തനെ. അംഗീകരിക്കുക സ്വീകരിക്കുക. നിജ്ജരാദേശത്തെ അനുസരിക്കുക എന്നതിനെ തീർച്ചയാക്കി എന്നർത്ഥം. ഇങ്ങിനെ ആലോചിച്ചുറച്ചതിൽ യുക്തിയും രാജാവിന്റെ ധർമ്മബുദ്ധിയെ സഹായിച്ചിരിക്കണം. ദൗത്യകർമ്മം സാദ്ധ്യമല്ലെന്ന് പറഞ്ഞ് രാജാവ് ഒഴിയുന്നതായാൽതന്നെ ഇന്ദ്രാദികൾക്ക് സമർത്ഥനും അസഹ്യതിയുമായ മറൊരു ദൂതനെ കിട്ടുന്നത് അസാദ്ധ്യമായിരിക്കില്ല. അപ്പോൾ വരുവുന്ന വൈഷമ്യമെല്ലാം ഏതായാലും വന്നുചേരും. നിജ്ജരവരാഭ്യർത്ഥനയെ വ്യതിലംഘിച്ച് ധർമ്മലോപം വരുത്തി എന്നുള്ള ഒരപകീർത്തി ശേഷിക്കയും ചെയ്യും. പാകശാസനശാസനത്തെ തിരസ്കരിക്കയാൽ ദേവവർഷ്മാക്കളുടെ പരിഭവമെന്നുള്ള ഒരത്യാപത്തും വന്നുകൂടും. നിഗ്രഹാനുഗ്രഹശക്തിയുള്ള അവരുടെ ദ്വേഷതോഷങ്ങളും ഒട്ടും അവഗണിക്കത്തക്കതുമല്ല. ധർമ്മാദികളും തന്റെ ധർമ്മം പരീക്ഷിക്കയായിരിക്കുമെന്നും രാജാവ് ഊഹിച്ചിരിക്കാം. എല്ലാറ്റിനും പുറമെ ദമയന്തിയുടെ സന്ദേശസദ്ഭാവവും ഹംസകഥിതങ്ങളായ തദവസ്ഥാവിശേഷങ്ങളും ഓർത്തപ്പോൾ ദമയന്തിയുടെ മനസ്സ് ഏതിന്ദ്രൻ വന്നാലും ഇളകില്ലെന്നും രാജാവിന്ന് ഒട്ടുവിൽ തോന്നിയിരിക്കാം.

വൃഥാ സുരേശപരാണാം ദേവനായകന്മാരുടെ പ്രഭാവേണ വരുത്തിന്റെ ശക്തിഹേതുവായിട്ട്. ഹൃന്നഃ മറഞ്ഞവനായിട്ട്. തിരസ്കരണീമന്ത്രംമൂലം അന്യന്മാക്ക് അദൃശ്യനായിട്ടെന്നർത്ഥം. കന്യാഗൃഹം സ്ത്രീകൾക്ക് മാത്രം പ്രവേശമുള്ളതായ കന്യാഗാരം. പ്രാപ്യ പ്രാപിച്ചിട്ട്. അവിടെ ചെന്നിട്ട് എന്നർത്ഥം. ദൈമീം വിലോക്യ ദമയന്തിയെ കണ്ടിട്ട്. സുധാശനാനാം

ദേവന്മാരുടെ. "അമർത്ത്യാ അമൃതാന്ധസഃ" ഇത്യാദി അമരം. 'അന്ധസ്സ്' അന്നം'. സന്ദേശം സന്ദേശത്തിനെ. ആവഷ്ടി പറഞ്ഞു. സന്തഃ സത്തുക്കൾ. സജ്ജനങ്ങളെന്നർത്ഥം "സത്യേ സാധ്വേ വിദ്യമാനേ പ്രശസ്തേപ്യേഹിതേ ച സൽ" എന്നമരം. അഥവാ വിദ്വാന്മാർ. "വിദ്വാൻ വിപശ്ചിദ്ദോഷജ്ഞഃ സൽ സുധീ" ഇത്യാദി കാണ്ക. പ്രകൃത്യാ സ്വാഭാവികമായി. "പ്രകൃതിർഗ്ഗുണസാമ്യേ സ്യാൽ അമാത്യാദിസ്വഭാവയോഃ" എന്ന് മേദിനി. പരകൃത്യലോലാഃ പരന്മാരുടെ കൃത്യങ്ങളിൽ ലോലന്മാർ. 'അകർമ്മ' എന്ന് ശേഷം. പരന്മാർ അന്യന്മാർ കൃത്യങ്ങൾ കാര്യങ്ങൾ. "കൃത്യോ വിഭീഷികാര്യേ ച" എന്ന് രഭസൻ. ലോലന്മാർ സതൃഷ്ണന്മാർ. "ലോലശ്ചലസതൃഷ്ണയോഃ" എന്നമരം. പരോപകാരതല്പരന്മാരെന്നർത്ഥം. 'കൃത്യ'ശബ്ദം ഇവിടെ "കച്ചിത്സത്യ വ്യവസിതമിദം ബന്ധുകൃത്യം തവയാ മേ" ഇത്യാദികളിലേപ്പോലെ 'കരണീയമായ ഉചിതവൃത്തി' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. 'കൃത്യം' എന്നതിന്ന് 'ധർമ്മം' എന്നും അർത്ഥമുണ്ടെങ്കിലും പ്രമാണം "പരധർമ്മോ ഭയാവഹഃ" എന്നായതുകൊണ്ട് ഇവിടെ യുക്തമല്ല.

വ്യാ. സാ ച ആ ദമയന്തിയാകട്ടെ. 'ച' എന്ന് ദമയന്തിയുടെ പ്രതിസന്ദേശത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന അന്യോന്യാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. "ചാന്യോന്യാർത്ഥസമാഹാരനാചയേഷു സമുച്ചയേ ഹേതൌ പക്ഷാന്തരേ തുല്യയോഗിതാവിനിയോഗയോഃ പാദപൂരണാവധ്യർത്ഥേ" എന്ന് 'ച'കാരത്തിന്റെ പ്രയോഗഭേദങ്ങൾ. സാവീകൃതവക്ത്രപദ്മാ സാചീകൃതമായ മുഖപങ്കജത്തോടുകൂടിയവൾ. സാചീകൃതം തിരിച്ചത്. "തിര്യഗർത്ഥേ സാചീ തിരഃ" എന്നമരം. പരാങ്മുഖത്വം സുരാർത്ഥനയിലുള്ള നീരസംകൊണ്ടോ നൈഷധസ്മരണം ഹേതുവായി കാമവികാരജന്യമായിട്ടുള്ള ശൃംഗാരഭാവംകൊണ്ടോ ആയിരിക്കാം. "വദതി ഹി സംവൃതിരേവ കാമിതാം" എന്നമരം. ആഹ പറഞ്ഞു. മേൽ പറയുവാൻ പോകുന്നവിധം എന്നർത്ഥം. കശ്ചന പാർത്ഥിവഃ ഒരു പാർത്ഥിവൻ. ഇന്ന ആളാണെന്ന് പറയേണ്ട ആവശ്യമില്ലെന്നഭിപ്രായം. പാർത്ഥിവൻ പൃഥിവിനാഥൻ. ഭൂലോകവാസിയായ രാജാവ് എന്നർത്ഥം. "പാർത്ഥിവകക്ഷ്യാട്ടൻപട്ടപമഹീക്ഷിതഃ" എന്നമരം. മാനുഷകന്യകക്ക് സുരവരസംഗമം അനുചിതമാണെന്ന് ധ്വനിതം. മേ മനോഗതഃ എന്റെ മനസ്സിൽ രമിച്ചവനായിരിക്കുന്നു. അതിപ്രിയനായി ഞാൻ മനസാ വരിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. തം വിഹായ അദ്ദേഹത്തെ ഒഴിച്ച്. വരപ്രസംഗഃ ഭർത്താവെന്നുള്ള പ്ര

സ്ഥാവം. തദപേക്ഷയചിന്തകൂടി എന്നർത്ഥം. പതിദേവതാനാം (അസ്മാകം) പതിദേവതകളായ ഇപ്പോഴുള്ളവർക്ക്. 'പതിദേവതയായ എനിക്ക്' എന്നതിന്റെ ഉക്തിഭേദം. പതിദേവത പതിയായ ദേവതയോടുകൂടിയവർ. ഭർത്താവാണ് ഇപ്പോഴുള്ളവർ എന്ന് കല്പിച്ചിട്ടുള്ള പതിവ്രതമാർ എന്നർത്ഥം. "ഭാര്യൈകചാരിണീ വൃദ്ധവിശ്രുതാ ദേവവൽ പതിമാനകൃത്സ്നാ വർത്തേത" എന്ന് കാമസൂത്രം. "തമലഭന്ത പതിം പതിദേവതാഃ ശിഖിരിണാമിവ സാഗരമാപഗാഃ മഗധകോസലകേകയശാസിനാം ദുഹിതരോഹിതരോപിതമാർഗ്ഗണം" എന്ന് രഘു. വിഗർഹണീയം അതിനിന്ദാവഹം. "ഉപക്രോശോ ജുഗുപ്സാ ച കുത്സാ നിന്ദാ ച ഗർഹണേ" എന്നമരം. 'ചി' ആധിക്യത്തിൽ. അന്യവരപ്രസംഗം നിന്ദാവഹമാകയാൽ മറ്റൊരാളുടെ ഗുണദോഷചിന്തനം അനാവശ്യമാണെന്ന് പറഞ്ഞ് സുരേന്ദ്രതിരസ്കരണപ്പുറയകൂടി വരുത്താതെ കഴിച്ചിരിക്കുന്നു. അന്യവരപ്രസംഗത്തിലുള്ള ഖേദത്തിൽ അഥവാ സുഖാന്മാരുടെ അഭ്യർത്ഥനയെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കുവാൻ സാധിക്കാതെ വന്നതിൽ വ്യസനിക്കുന്നു എന്ന് ആദരസൂചകമായ മിഥ്യാവിഷാദത്തിൽ 'ഹന്ത'.

വ്യാ. ഇതി ഇത്യവിധമുള്ള. തദ്വചനം ദമയന്തിയുടെ ആ വാക്കിനെ. നിശമ്യ കേട്ടിട്ട്. സഃ രാജാ ച ആ രാജാവാകട്ടെ. അർത്ഥാൽ നളൻ. മുദിതാത്മാ സന്തുഷ്ടചിത്തൻ. ദമയന്തിയുടെ അനുരാഗമാർഢ്യം നിശ്ചയമാണെന്നറിയുകയാൽ ആനന്ദഭരിതനായിട്ടെന്നർത്ഥം. സുരാണാം ദേവന്മാരുടെ. ഇന്ദ്രാദികളുടെ എന്നർത്ഥം. സന്നിധിം സമീപത്തെ. ഉപേത്യ പ്രാപിച്ചിട്ട്. പരമാർത്ഥം സത്യം സത്യാവസ്ഥയെ എല്ലാം. "പരിഹാസവിജല്പിതം മയാ പരമാർത്ഥനാ ന ഗൃഹ്യതാം വചഃ" എന്ന് ശാ. ഉവാച പറഞ്ഞു. സുരേന്ദ്രാഃ ദേവശ്രേഷ്ഠന്മാർ. പരിതുഷ്ടാഃ വളരെ സന്തോഷിച്ചവരായിട്ട്. ഉത്തമനായ ദൂതനെ അയച്ച് ദമയന്തിയെ തങ്ങളുടെ മനസ്സറിയിച്ചതുകൊണ്ടുള്ള കൃതകൃത്യതകൊണ്ടും നൈഷധന്റെ ധർമ്മതല്പരതയും ദമയന്തിയുടെ പ്രണയൈകരവവും കണ്ടതുകൊണ്ടും ഉള്ള സന്തോഷത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. പരാജിതന്മാരായതുകൊണ്ടുമാത്രം കോപമത്സരവശംവദന്മാരാവാതെ യഥാർത്ഥസ്ഥിതികളും ഗ്രഹിച്ച് അനുമോദിക്കുന്നതുകൊണ്ട് സജ്ജനലക്ഷണം വ്യക്തമാകുന്നു. ഇതേ വിഷയത്തിൽതന്നെ അധമനായ കലി പ്രകടിപ്പിച്ച അകരുണതാവും അകാരണവിദ്വേഷവും ഇവിടെ സ്മരണീയമാകുന്നു. തിരോദധുഃ ച തിരോധാനം ചെയ്കയും ചെയ്തു. തിരോധാനം ചെയ്കയും മറയുക. "അപിധാനതിരോധാനേ

പിധാനാച്ഛാദനാനി ച" എന്നമരം. ഭമയന്തീവചനത്തിനുശേഷം നൈഷധന്റെയും നൈഷധവചനത്തിനുശേഷം സുരേന്ദ്രന്മാരുടേയും പ്രവൃത്തിയെ സൂചിപ്പിക്കുന്ന അന്യോന്യാർത്ഥത്തിൽ 'ച'. ശ്ലോ. വ്യ.

യഥാർത്ഥത്തിൽ കാവ്യരസത്തിന്ന് വലിയ കോപ്പൊന്നും ഇല്ലാത്ത ഘട്ടങ്ങളെ കവി 'ശ്ലോകത്തിൽ കഴിച്ചു'കൊണ്ട് ഓടിച്ചുപോയിട്ടുള്ളത് പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്.

വ്യർ. അഥ അനന്തരം. തദാനീം അപ്പോൾ. ഒട്ടും താമസിക്കാതെ എന്നർത്ഥം. നിഷധമഹീപാലരത്നം നൈഷധരാജശ്രേഷ്ഠൻ. താൻ ആദിതേയാൻ അ ആദിതേയന്മാരെ. ആദിതേയന്മാർ ദേവന്മാർ. അദിതിപുത്രന്മാർ എന്നർത്ഥം. അദിതി ദക്ഷന്റെ പുത്രിയും ബ്രഹ്മപൌത്രനായ കശ്യപന്റെ പത്നിയും ആയിരുന്നു. കശ്യപൻ ദക്ഷന്റെ പതിമൂന്നു പുത്രികളെ വിവാഹം ചെയ്തു. അവരിൽ അദിതിയിൽ ദേവന്മാരേയും ദിതിയിൽ അസുരന്മാരേയും ഇതരകളത്രങ്ങളിൽ ആമാനുഷപിപീലികം അന്യചേതനങ്ങളേയും ഉല്പാദിപ്പിച്ചു് 'പ്രജാപതി' എന്ന ബിരുദം നേടീട്ടുള്ള ആളാണ്. ഇവരുടെ കഥ വേദപുരാണാദികളിൽ പലവിധത്തിലും പറയുന്നുണ്ട്. "അമരാ നിർജ്ജരാ ദേവാഃ" എന്നുതുടങ്ങി "ആദിതേയാ ദിവിഷദോ ലേഖാ അദിതിനന്ദനാഃ" എന്ന് സപ്തവർഗ്ഗത്തിൽ അമരം. നത്വാ നമസ്കരിച്ചിട്ട്. നിർജ്ജരാണാം ദേവന്മാരുടെ. 'ജരാഹീനന്മാർ, വാർദ്ധക്യലക്ഷണം ബാധിക്കാത്തവർ' എന്നനർത്ഥം. പരീക്ഷാം പരീക്ഷയെ. ചുറവുള്ള നോട്ടം എന്നനർത്ഥം. അമരന്മാർ മർത്ത്യകന്യാഭൃത്തികളായി പുറപ്പെട്ടതിനേയും ദിവ്യദൃഷ്ടികളാകയാൽ സർവ്വജ്ഞരായ അവർ തൈമീകാമുകനായ തന്നെ സന്ദേശഹാരകനായി നിയോഗിച്ചതിനേയും ദൌത്യപരിണാമത്തേയും ഏഷ്യൽഫലത്തേയും മറ്റും പറഞ്ഞു എന്നർത്ഥം. കലയൻ വിചാരിച്ചിട്ട്. ചിത്തേ മനസ്സിൽ ചിത്രീയമാണൻ വിസ്മയഭരിതനായിട്ട്. ദേവന്മാരുടെ ഉദ്ദേശം വ്യക്തമാവാഞ്ഞതുകൊണ്ട് വളരെ ആശ്ചര്യപ്പെട്ടിട്ട് എന്നർത്ഥം. പൃഥ്വിചക്രേ ഭൂമണ്ഡലത്തിൽ. നിറഞ്ഞീടിന എങ്ങും മാറൊലികൊണ്ട. പടുപടഹധ്വാനയാ ഉച്ചത്തിലുള്ള പെരുമ്പറയുടെ ശബ്ദത്തോടുകൂടിയ. 'പടു' എന്നതിന്ന് 'ചതുരം' അഥവാ 'അമന്ദം' എന്നനർത്ഥമാകുന്നു. "ഭക്ഷ്യമന്ദാഗദേഷു തു പടുഃ" എന്നും "അനകപ്പടഹോ" എന്നും അമരം. സേനയാ സൈന്യത്തോടുകൂടി. അദഭ്രാനുഭാവാൻ വിദഭ്രാൻ അദഭ്രങ്ങളായ അനുഭാവങ്ങളോടുകൂടിയ വിദഭ്രാജ്യത്തെ. അർത്ഥൽ രാജധാനിയെ. രാജ്യങ്ങളുടെ പേരുകളെ കുറിക്കുന്ന വാക്കുകൾ നിത്യബഹുവചനങ്ങളാകു

യാൽ 'വിദഭ്വാൻ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അദഭ്രങ്ങൾ ബഹുലങ്ങൾ. വർദ്ധിച്ചിയങ്ങുന്നവ എന്നർത്ഥം. അനുഭാവം പ്രഭാവം. ഭണ്ഡാരത്തിന്റെ സമൃദ്ധികൊണ്ടും ആജ്ഞാശക്തിയുടെ പ്രാബല്യംകൊണ്ടും ഉണ്ടാവുന്ന തേജസ്സ് എന്നർത്ഥം. "പ്രഭൂതം പ്രചുരം പ്രാജ്യമദഭ്രം ബഹുലം ബഹു" എന്നും "അനുഭാവഃ പ്രഭാവേ ച സതാം ച മതിനിശ്ചയേ" എന്നും "സഃ പ്രതാപഃ പ്രഭാവശ്ച യത്തേജഃ കോശദണ്ഡജം" എന്നും അമരം. മഹാരാജാവിന്റെ പ്രതാപം പലവിധത്തിലും ദൃശ്യമായിരുന്നതിനാൽ ബഹുവചനം പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഉദ്യന്മോദം ഉദിച്ചിയങ്ങുന്ന മോദത്തോടുകൂടി. എന്ന് പ്രാപിച്ചിട്ട്. വിരേജേ അതിയായി ശോഭിച്ചു. 'ഹി' അധികൃതത്തിൽ. സർവ്വോല്ലംഘനേ വർത്തിച്ച എന്നർത്ഥം.

൭൭. തേൻ ചോരും വാണി തേൻ പൊഴിയുന്നവിധം മധുരമായ വാക്കോടുകൂടിയവൾ. അർത്ഥൽ സുന്ദരിയായ ഭൈമന്തി. വരസദസി കാമുകസഭയിൽ. അഭ്യർത്ഥികളായി വന്നിട്ടുള്ള രാജാക്കന്മാരുടെ സദസ്സിൽ എന്നർത്ഥം. ഇമ്മാം ഇത്ര മാം. ഇത്ര എന്നെ എന്നർത്ഥം. ഇത്ര സാക്ഷാൽ എതിരില്ലാത്ത നമ്മെത്തന്നെ എന്ന് ഭാവം. അന്യേ ഇതരന്യൂപതിമാർ വേറേയുള്ള മറ്റു രാജാക്കന്മാർ. ശേഷമുള്ളവർ എന്നർത്ഥം. വൃഥാ വെറുതെ. വാഞ്ഛരാം ആഗ്രഹത്തെ. ചിത്തേ മനസ്സിൽ. ദധാനാഃ ധരിക്കുന്നവരായിട്ട്. ഇത്തരവിധം വിചാരിച്ചുകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. പാഞ്ചാലാനർത്തമാദ്രേശചരമഗധമഹാരാഷ്ട്രമുഖ്യാഃ മഹീന്ദ്രാഃ പാഞ്ചാലൻ, അനർത്തൻ, മാദ്രേശചരൻ, മഗധൻ, മഹാരാഷ്ട്രൻ എന്നിങ്ങിനെയുള്ള മുഖ്യന്മാരേയുടുകൂടിയ രാജാക്കന്മാർ. പാഞ്ചാലം ഗംഗയുടേയും യമുനയുടേയും മദ്ധ്യത്തിലുള്ളതായിരുന്നു. അനർത്തം സൗരാഷ്ട്രദേശം. ഇത് ഇപ്പോഴത്തെ കത്തിവാറിൽ പെട്ടതാണ്. മദ്രരാജ്യം ദക്ഷിണഭാരതത്തിൽ പെട്ടതായിരുന്നു എന്ന് തോന്നുന്നു. മഗധം അധുനികബീഹാറിലും മഹാരാഷ്ട്രം പശ്ചിമഭാരതത്തിൽ ഇപ്പോഴത്തെ ബോംബായിസംസ്ഥാനത്തും പെട്ടതായിരുന്നു. അത്തസൈന്യൈഃ അവനവന്റെ സൈന്യങ്ങളെക്കൊണ്ട്. അവനിം ഭൂമിയെ. ചാഞ്ചാടിച്ച് കുലുക്കിക്കൊണ്ട്. താം പുരീം ആ നഗരിയെ. ആത്തലീലാ അത്യുല്ലാസത്തോടുകൂടി. അഭിയയുഃ അഭിഗമിച്ചു. അങ്ങോട്ട് പുറപ്പെട്ട എന്നർത്ഥം.

൭൯. ഉന്നിദ്രപ്രൌഢി ഉന്നിദ്രമായ പ്രൌഢിയോടുകൂടി. ഉന്നിദ്രം മയക്കമില്ലാതെ. പ്രകാശത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. പ്രൌഢി അധികൃതം. "പ്രൗഢം പ്രൌഢമധിതം" എന്നമരം. മിന്നി തിളങ്ങിക്കൊണ്ട്.

'ഇരിക്കുന്ന' എന്ന് ശേഷം. ആകല്പജാലൈർ ആഭരണങ്ങളോട് ഇടകല
ന്ന്. 'ആകല്പജാലങ്ങളിൽ മിന്നുന്ന' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'ആകല്പജാലേ
മിന്നീട്ടം' എന്ന പാഠം അല്പംകൂടി ഹൃദ്യമായി തോന്നുന്നു. പ്രകൃതപാഠം സ്പഷ്ടീക
രിക്കുന്നതായാൽ അനവയം ക്ലിഷ്ടമായിരിക്കുന്നതിനുപുറമെ 'ജാലൈർമിന്നീട്ടം'
എന്ന സംസ്കൃതമലയാളപദങ്ങളുടെ സന്ധി അസാധാരണവും അനാശാസ്യവും
ആയിരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ചാരുനാനാവിധമണികിരണശ്രേണി
ചാരുക്കളായും നാനാവിധങ്ങളായും ഉള്ള മണികളുടെ കിരണങ്ങളുടെ കൂട്ടം.
വിശേഷപ്പെട്ട പലമാതിരി രത്നങ്ങളിൽനിന്നും ഉത്ഭവിച്ചിട്ടുള്ള കാന്തിപൂരം എ
ന്നർത്ഥം. പാടവാടേ അതിധാരാളമായി. 'മിന്നീട്ടം' എന്നതിന്റെ ക്രി. വി.
രാജഭടന്മാർ രത്നങ്ങളെ സുലഭമായവിധം ധരിച്ചിരുന്നു എന്ന്, ഓരിഭ്യം നാ
ട്ടിലെല്ലാം വാഴ്ചയുറപ്പിച്ചിട്ടുള്ള ഇന്ന്, നമ്മൾക്ക് കേൾക്കുമ്പോൾ പരമാർത്ഥ
ത്തെ തുണീകരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരത്യുക്തിയായി തോന്നുവാൻ ഇടയുണ്ടെങ്കിലും
ഒരുകാലത്ത് വിശിഷ്ടലോഹങ്ങളും രത്നസഞ്ചയങ്ങളും നമ്മുടെ രാജാക്കന്മാരുടെ
ഇടവെപ്പുകളിൽ ധാരാളമായി ഉണ്ടായിരുന്നു എന്നും പാരദേശികന്മാരുടെ പ
രമ്പരയായ ആക്രമണവും അപഹരണവും നിമിത്തമാണ് ഇതെല്ലാം നമ്മുടെ
നാട്ടിൽനിന്ന് അന്യത്ര പ്രവഹിച്ചുപോയിട്ടുള്ളത് എന്നും ആധുനികന്മാരായ
പ്രാചീനചരിത്രജ്ഞന്മാർ നിസ്സങ്കം സ്ഥാപിച്ചിട്ടുണ്ട് എന്നത് ഇവിടെ സ്മര
ണീയമാണ്. ഭടാനാം യോദ്ധാക്കളുടെ. ധന്യം കൌസുംഭരാഗം തട
വിന ധന്യമായ കൌസുംഭരാഗത്തെ വഹിക്കുന്ന. ധന്യം സമ്പല്പൂരം. വർണ്ണ
സമൃദ്ധിയോടുകൂടിയതെന്നർത്ഥം. കൌസുംഭരാഗം കുസുംഭവർണ്ണം. കുസുംഭം
'ചപ്പൊങ്ങ്' എന്ന് പറയുന്ന മുമ്പപ്പ് ചായമരം. "സ്യാൽ കുസുംഭം വഹ്നിശിഖം
മഹാരജതമിത്യപി" എന്നമരം. "കുസുംഭം ഹേമനി" എന്ന മേദിനീപ്രമാണ
പ്രകാരം കൌസുംഭരാഗം സ്വർണ്ണവർണ്ണവും ആകാമെങ്കിലും 'രാഗം' എന്നതി
ന്ന് ചുമപ്പ് എന്നും അർത്ഥമുള്ളതുകൊണ്ടും അടുത്ത് 'അന്തിച്ചുവപ്പി'ന്റെ പ്ര
സ്താവം വരുന്നതുകൊണ്ടും 'വഹ്നിശിഖം' എന്ന അർത്ഥംതന്നെ അധികം ഉചിത
മായിരിക്കുന്നു. "പുഷ്യൽകൌസുംഭരാഗം പരിദധുവസനം ചാരുകാഞ്ചീകലാപം"
ഇത്യാദി ഭാണം. അന്തിച്ചുവപ്പോട് ഒന്ന് ഒത്ത് സന്ധ്യാസമയത്തെ മേ
ഘങ്ങളുടെ രക്തവർണ്ണത്തോടുകൂടി ചേർന്ന്. ഇത മട്ടിലായി എന്നർത്ഥം. നൃപാ
ണാം സൈന്യവൃന്ദം രാജാക്കന്മാരുടെ സേനകൾ. ഓരോരുത്തരുടെ ഓരോ
വിധത്തിലുള്ള സേനകൾ എന്നർത്ഥം. അനവധി ശ്രുത്രുതേ അളവറാവിധം
പ്രകാശിച്ചു. 'ഒന്നൊത്തന്തിച്ചുവപ്പോട്' എന്നതിന്ന് 'സന്ധ്യാരാഗത്തിനോട് തു
ല്യമായി' എന്നും അർത്ഥം കല്പിക്കാം. ഇവിടെ 'ശോഭിച്ചുകൊണ്ട്' എന്ന് അന്വ

ഭവിച്ചതായി കല്പിക്കേണ്ടിവരും. അഥവാ 'അതുണവർണ്ണമയങ്ങളായ ഈ വിലാസവിശേഷങ്ങളോടുകൂടി സേനാവൃന്ദവും അതേസമയംതന്നെ അന്തിച്ചുവപ്പും അനവധി തുതുഭേ' എന്ന് സഹോക്തിയായിട്ടും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ഭാ. വ്യാ.

വ്യ. ഓരോന്ന് ഇപ്രകാരം ഓരോ രാജചിഹ്നങ്ങൾ. വെൺചാമരൈരുഭയം വെള്ളത്ത ചാമരങ്ങളുടെ കൂട്ടം. ചാമരം ചമരിമൃഗത്തിന്റെ വാലിന്മേലുള്ള നീണ്ട രോമങ്ങൾകൊണ്ട് ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ളതും സാധാരണ രാജചിഹ്നമായും ദേവചിഹ്നമായും ഉപയോഗിക്കുന്നതും ആയ 'താലവൃന്ത'വിശേഷം. പടുപടഹനിനാദൈഃ പടുപടഹനിനാദങ്ങളെക്കൊണ്ട്. പടുപടഹനിനാദങ്ങൾ വലിയ പെരുമ്പറശബ്ദങ്ങൾ. ശ്ലോ. വ്യ. ദിഗന്താൻ ദിഗന്തങ്ങളെ, ദിക്കുകളുടെ അറ്റങ്ങളെ. ദിക്കെല്ലാം എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. പൂ. പൂരയന്തഃ പൂരിപ്പിക്കുന്നവരായ. നിറച്ചുകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം രാജസിംഹാഃ രാജശ്രേഷ്ഠന്മാർ. ഉടൻ ഉടൻ അടിക്കടി. ഒരാളുടെ വരവിന്റെ ഘോഷം കഴിയുമ്പോഴേക്കും മറ്റൊരാളുടെ വരവായി എന്ന മട്ടിൽ. താം പുരീം ആ നഗരത്തെ. ഉപയാതാഃ ഉപയാനം ചെയ്തവരായി. 'ഭവിച്ചു' എന്ന് ശേഷം. ഉപയാതന്മാർ ഉപയാനം ചെയ്തവർ. ഉപയാനം ചെയ്യുക സമീപത്തേക്ക്, അഥവാ അഭിമുഖമായി, യാത്ര ചെയ്യുക. "ഉപ സാമീപ്യസാമത്യവ്യാപ്ത്യാചാര്യകൃതിതൃതിദോഷദാനക്രിയാവീപ്സാരംഭോദ്യമനപൂജനേഷു" എന്ന് ഗ. ര. മ. യിൽ 'ഉപ'ശബ്ദത്തിന്റെ നാനാർത്ഥം. "ഉപാസന്നോഡികേ ഹീനേ സാദൃശ്യപ്രതിയത്നയോഃ-തദ്യോഗവ്യാപ്തിപൂജാസു ശകുനാവാരംഭോനയോഃ-ഭക്ഷിണാചാര്യകരണദോഷാഖ്യാനാന്ത്യയേഷു ച" എന്ന് പ്രമാണാന്തരം.

വ്യവ. നൃപനിവഹാൻ രാജസംഘങ്ങളെ. ആരാൽ അടുത്ത്. അഭ്യേത്യ പ്രാപിച്ചിട്ട്. ഓരോരുത്തരേയും താൻതാനെ നേരിട്ട് ചെന്ന് സല്ക്കരിച്ച എന്നർത്ഥം. നിയോഗിക്കുക പറഞ്ഞയക്കുക. നികേതേ ഭവനത്തിലേക്ക്. ഓരോ കൃത്യാന്തരംകൊണ്ട് ഓരോവിധത്തിലുള്ള ജോലിത്തിരക്കുകൊണ്ട്. ഉഴറി ബദ്ധപ്പെട്ട്. 'പരിഭ്രമിച്ച' എന്നർത്ഥം. വിവശതാം പൂണ്ട് കൃത്യാന്തരബാഹുല്യനിമിത്തം വ്യാകുലപ്പെട്ട് എന്നർത്ഥം. "വിവശോഽഭിഷ്ടഷ്ടധീഃ" എന്ന അമരപ്രമാണത്തെ 'മരണം സമീപിച്ചതുനിമിത്തം ഭ്രഷ്ടിച്ച മനസ്സോടുകൂടിയവൻ' എന്നാണ് പാരമേശ്വരി വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നത്. എന്നാൽ 'മൂഢതയാൽ നിഃശ്വാസം' 'പരവശം' 'വിഹ്വലം' 'പരാധീനം' എന്നിങ്ങിനെ വിവശപദത്തിന്റെ സാധാരണയായി പ്രചാരമുള്ള അർത്ഥത്തോട് യോജിച്ചുനില്ക്കുന്ന പ്രയോഗങ്ങളും വ്യാഖ്യാനങ്ങളും ഒട്ടും അസുലഭമല്ല. "വിവശസ്ത്രിഷ്ടവശ്യാത്മാ

രിഷ്ടദുഷ്ടധിയോരപി" എന്ന് മേദിനീപ്രമാണവും കാണുന്നതുകൊണ്ട് "വിക്ലബോ വിഹ്വലഃ സ്യാത്തു വിവശോരിഷ്ടദുഷ്ടധീഃ" എന്ന അമരശ്ലോകത്തിലെ എല്ലാ പദങ്ങളും പര്യായങ്ങളാണെന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ ധാരാളം ന്യായമുണ്ട്. 'അരിഷ്ടംകൊണ്ട് ദുഷിച്ചിരിക്കുന്ന ബുദ്ധിയോടുകൂടിയവൻ. അരിഷ്ടം ആസന്നമരണതപം' എന്നാണ് പാരമേശ്വരീവ്യാഖ്യാനത്തിന്റെ ഗതി. എന്നാൽ 'അരിഷ്ട'മെന്നതിന്ന് 'ക്ലേശം, കഷ്ടപ്പാട്' എന്നിങ്ങിനെയുള്ള അർത്ഥങ്ങളും ധാരാളമായി കാണുന്നുണ്ട്. പരിജനധൃതദീപാവലീദർശിതാദ്ധ്വാ ഭീമൻ പരിജനങ്ങളാൽ ധൃതമായ ദീപാവലിയാൽ ദർശിതമായ അദ്ധ്വാവോടുകൂടിയ ഭീമമഹാരാജാവ്. പരിജനങ്ങളും പരിവാരങ്ങളും. ഭൃത്യവർഗ്ഗം എന്നർത്ഥം. "പരിവാരഃ പരിജനേ ഖഡ്ഗകോശേ പരിച്ഛദേ" എന്ന് മേദിനി. ധൃതം ധരിച്ചത്. ദീപാവലി വിളക്കുകളുടെ കൂട്ടം. രാജചിഹ്നങ്ങളായ ദീപട്ടികളേയായിരിക്കാം കവി ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. ദർശിതം കാണിച്ചിട്ടുള്ളത്. അദ്ധ്വാവ് വഴി. ഭൃത്യന്മാർ ദീപട്ടികകൾ പിടിച്ച് വഴി കാട്ടിക്കൊടുത്തിരുന്നു എന്നർത്ഥം. ഈ സംഗതിയും മുൻശ്ലോകത്തിലെ ആന്ദിച്ചുവപ്പിന്റെ പ്രസ്താവവും രാജാക്കന്മാർ 'അന്തിയാഴ'ത്തിന്നുതകത്തക്കവണ്ണം തലേദിവസം വൈകുന്നേരമാണ് എത്തിച്ചേർന്നതെന്ന് വിശദമാക്കുന്നു.

വ്രൻ ഓരോ സഭായാം ഓരോവിധത്തിലുള്ള സഭകളിലും. സഭ ഗൃഹം. അഥവാ ശോഷ്ഠി. ആളുകൾ അധികം കൂടിച്ചേരുന്ന സ്ഥലം എന്നർത്ഥം. അഥവാ ശാല. നെടുംപുര, പന്തൽ, മണ്ഡപം മുതലായ പ്രദേശങ്ങളും എന്നർത്ഥം. അഥവാ ദ്യൂതമന്ദിരം ചൂതുകളി മുതലായ വിനോദങ്ങൾക്കായി ആളുകൾ കൂടുന്ന വേനവിശേഷങ്ങളും എന്നർത്ഥം. "ഗൃഹം ശേഷോഭവസിതവേശ്മസദ്മനികേതനം" എന്നുതുടങ്ങി "വാസതേയീ സഭാ ചല്ലീ വസതിഃ ക്ഷേമമസ്ത്രിയാം" എന്ന് ഗൃഹപര്യായങ്ങളിലും, "സമജ്യാ പരിഷൽ ശോഷ്ഠീ സഭാ സമിതി സംസദഃ" എന്ന് ബ്രഹ്മവർഗ്ഗത്തിലും അമരം. "സഭാ ദ്യൂതസമൂഹയോഃ ശോഷ്ഠ്യാം സദ്ഭേഷു ശാലായാം" എന്ന് ഹൈമൻ. "സഭാ സാമാജികേ ശോഷ്ഠ്യാം ദ്യൂതമന്ദിരയോരപി" എന്ന് മേദിനി. പുഷ്കലാനന്ദം പ്രവൃദ്ധമായ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ദീപജാലം വിളക്കുകളുടെ കൂട്ടം. അഭ്യേത്യ അഭിമുഖമായി വന്നിട്ട്. അന്യോന്യം വന്നിടഞ്ഞ് എന്നർത്ഥം. അപചയം നിഷ്പ്രയോജനമായി. "വർജ്ജനേ വികൃതൗ ചൈവ്യേ വിപരീതവിയോഗയോഃ അപകൃഷ്ടേ ച നിർദ്ദോഷേ ഹർഷേ ചാപചയഃ പ്രയുജ്യതേ" എന്ന് അപശബ്ദത്തിന്റെ നാനാർത്ഥങ്ങൾ. ഇവിടെ 'വർജ്ജനം' അഥവാ 'വിയോഗം'. സന്ധ്യാകണം സന്ധ്യാലേശം നരക്ക് അഥവാ അല്പഭാ

ശം എന്ന അർത്ഥം. "ലവഃലശകന്നാണവഃ" എന്നമരം. പൊട്ടിച്ചീട്ടന്ന പൊട്ടന്ന. സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപം. ശ്ലോ. ന്ന. 'പൊട്ടിച്ചിന്നന്ന' എന്ന് പാഠമാക്കിയാൽ അർത്ഥം അല്പംകൂടി സുഗമമായിരിക്കും. ഫലനമുള്ള രണ്ടു സാധനങ്ങൾതമ്മിൽ കഠോരമായി കൂട്ടിമുട്ടുമ്പോൾ തീ പുറപ്പെട്ട് പൊരി ചിതറുന്നതുപോലെ രാവും പകലും കൂട്ടിമുട്ടിയപ്പോൾ പുറപ്പെട്ട സന്ധ്യയായ തീയിന്റെ പൊരികൾ പലേടത്തും പറന്നെത്തിയപോലെ എല്ലാ ദിക്കിലും വിളക്കുകൾ ശോഭിച്ചു എന്ന് താല്പര്യം.

൯൦. 'എന്നും എതിരേ എത്തണം എങ്കിൽ പുനഃ നാം എന്തിന്ന് അത്താഴമൂണു പഴുതേ കളയുന്നതും ഏതായാലും രാവിലെ ചെന്നുചേരണം; എന്നാൽ പിന്നെ നമ്മൾ എന്തിനാണ് അത്താഴ ഉരുട്ട് വെറുതെ കളയുന്നത്" എന്നന്വയക്രമം. 'എന്നും' എന്നതിന്ന് 'ഏതായാലും' എന്ന അർത്ഥം വളരെ സാധാരണയല്ല. എന്നാൽ 'ഏതുകാലത്തും' എന്നതിൽനിന്ന് ഇപ്രകാരം ഒരർത്ഥം കല്പിക്കുന്നത് കേവലം അയുക്തമല്ല. അഥവാ 'മുഹൂർത്താ വൈകീട്ടായാലും വിവാഹത്തിന്ന് എപ്പോഴും പുലച്ചക്കുതന്നെ ചെന്നുചേരണം എന്നാണ് നിയമം. എന്നാൽ പിന്നെ എന്തിനാണ് അത്താഴം വെറുതെ കളയുന്നത്" എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. 'എത്തേണമതേ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'എത്തേണമെന്നും' എന്ന് സംഭാഷണഭാഷയിൽ പ്രയോഗിക്കാറുണ്ട്. ഇപ്പോൾ ഗ്രാമ്യകോടിയിലേക്ക് തള്ളിട്ടുള്ള പല പ്രയോഗങ്ങളും പ്രാചീനചമ്പുക്കളിൽ കാണുന്നതുകൊണ്ട് ഇതും കേവലം അസംഗതമല്ല. 'കാലത്തുപാലിനു കരഗ്രഹണേ മുഹൂർത്തം' എന്ന് അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് 'അതിരാവിലെ എത്തേണമതേ. എന്നാൽ പിന്നെ' എന്നിങ്ങിനെയും എടുക്കാം. എതിരേ അതിരാവിലെ. പഴുതേ വെറുതെ. ചെല്ലുവാൻ അമാന്തിച്ചിട്ടെന്നർത്ഥം. അവശം ബദ്ധപ്പാടുകൊണ്ട് കുഴങ്ങി. ശ്ലോ. വ്വ. പൃഥ്വീസുരൈഃലനിബിഡം പുരം പൃഥ്വീസുരൈഃലത്തെക്കൊണ്ട് നിബിഡമായ പുരം. പൃഥ്വീസുരൈഃലം ഭൂദേവന്മാരുടെ കൂട്ടം. ബ്രാഹ്മണസമൂഹം എന്നർത്ഥം. "ഭൂദേവബാന്ധവാഃ-വിപ്രശ്രുത്രാഹ്മണാഃ" എന്നും "സ്തോമൈഃലനികരവ്രാതവരേസംഘാതസംഘയാഃ" എന്നും അമരം. നിബിഡാ ഇടതൂർന്നത്. ബിഡം വിലം (ദ്വാരം,) ഇല്ലാത്തത് എന്നനർത്ഥം. "ബവയോരഭേദഃ" "ഡലയോരഭേദഃ" എന്ന് പ്രമാണം. പുരം കുണ്ഡിനനഗരം. അഭിഭാഷേ അഭിഭാഷണം ചെയ്യ. ഓടിയെത്തുന്ന ബ്രാഹ്മണരുടെ ഭാഷണപ്രവാഹംകൊണ്ട് നഗരംതരുന്ന സംസാരിക്കുന്നവിധം ശബ്ദായമാനമായിത്തീർന്നു എന്ന് പ്രതീയമാനോൽപ്രേക്ഷാ. 'ഇവ' മുതലായി 'എന്നപോലെ' എന്ന അർത്ഥ

ത്തിലുള്ള പദങ്ങളുടെ അന്വയത്തിൽ പ്രതീയമാനോൽപ്രേക്ഷാ. "ഭേദേ സംഭാവനോൽപ്രേക്ഷാ പ്രകൃതസ്യ പരാത്മനാ-വാച്യാ പ്രതീയമാനാ സാ പ്രഥമാ ദ്വിവിധാ മതാ–വാച്യവാചിപ്രയോഗേ സ്യാദപ്രയോഗേ പരാ പുനഃ" എന്ന് സാ. ദ. 'ആ' ആധിക്യാർത്ഥത്തിൽ. 'ആബദ്ധോഷേ' എന്നതിന്റെ അകർമ്മകമായ ഇരിയുമുള്ള പ്രയോഗം സാധാരണയായി കാണുന്നില്ലെങ്കിലും അർത്ഥത്തിന്ന് വളരെ പുഷ്ടി കിട്ടുന്നുണ്ട്. 'ആബദ്ധോസേ അതിയായി ശോഭിച്ചു' എന്നുള്ള പാഠം സ്വീകരിച്ചാൽ വ്യാകരണപ്രയോഗം ശരിയാവുമെങ്കിലും സംഗതി കിട്ടിയാൽ സഭാജനത്തേയും ബലികഴിപ്പാൻ ശങ്കയില്ലെന്ന് അടുത്തുതന്നെ കാണിച്ചിട്ടുള്ള പരിഹാസരസികനായ മഴമംഗലം തിക്കിത്തിരക്കി ലാഭമുണ്ടാക്കി ഉരുട്ടിലേക്ക് കയറിവരുന്ന ബ്രാഹ്മണരെക്കാണ്ട് നാടകം അതിശയമായവിധം ശോഭിച്ചു എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കാം എന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ മനസ്സിന്ന് സമാധാനം വരുന്നില്ല. പ്രത്യുത, ഉരുട്ടിലെ ലാഭമുകൊണ്ട് പട്ടണം വാചാലമായിത്തീർന്നു എന്ന് പറയുന്നതിന്റെ രസികതപം ഒന്ന് വേറെത്തന്നെയാണ്.

൯൫. നിയതം തീർച്ചയായും. ഭാ ക്ഷ. കരഗ്രഹണേ മുഹൂർത്തം സ്വയംവരമുഹൂർത്തം. കാലത്തുപോലിതു അതിരാവിലെയാണെത്രെ വിവാഹമുഹൂർത്തം വരുന്നതെന്നത്തെ ആകയാലും സത്യ സ്വയംവരത്തിന്ന് മുമ്പാകയാലും അതിരിക്കാം അങ്ങനെ കുഴപ്പമായുമെന്നുള്ള ഭയം. എന്തെന്നാൽ മുഖപ്പുത്തിയിൽ കടന്നുകൂടാൻ സാധാരണ പ്രയാസമാണ്. മുഖപ്പുത്തി കഴിഞ്ഞാൽ സ്വയംവരത്തിന്റെ തിരക്കായി. പിന്നത്തെ കഥയെല്ലാം 'തരംപോലെ' എന്നേ ഉള്ളൂ എന്നായിരിക്കാം ഭ്രൂഭാഗന്മാരുടെ ശങ്ക. സ്വയംവരം കാലത്തായതുകൊണ്ടുമാത്രം ബ്രാഹ്മണസ്സത്ര മോശമാക്കുവാൻ കൃത്യാന്തരങ്ങളിൽ ജാഗരൂകനായിരിക്കുന്ന മഹാരാജാവ് സമ്മതിക്കുമായിരുന്നുവോ എന്ന് സംശയിക്കുവാൻ വഴിയുണ്ടെങ്കിലും പ്രകൃത്യാ ക്ഷുദ്രദൃഷ്ടികളായ ഈദൃശന്മാർക്ക് അതൊന്നും വിചാരിച്ച് സമാധാനം ഉണ്ടായില്ല എന്ന് വരാം. അഥവാ ഇത് ഈ അക്ഷിപ്തിയന്മാർക്ക് അത്താഴസ്സത്ര ഇരട്ടി തട്ടിവിടുവാനുള്ള ഒരൊഴികഴിവ് മാത്രമായിരുന്നിരിക്കാം. ദ്വിജാനാം കുലം ബ്രാഹ്മണരുടെ കൂട്ടം. ശ്ലോ. ന. ച ചാവാല ഇളകി. എല്ലാവരും ഉരുട്ടിലേക്ക് തള്ളിക്കയറി എന്നർത്ഥം.

വീട്ടിലും ഉരുട്ടിലും ഉള്ള കോലാഹലങ്ങളെ വർണ്ണിച്ചശേഷം സ്വയംവരത്തിന്നെത്തിച്ചേർന്നിട്ടുള്ള രാജാക്കന്മാരുടെ അവസ്ഥ വർണ്ണിക്കുന്നു. അതിന്ന് മുഖവുരയായി അവരുടെ തല്ക്കാലസ്ഥിതിക്കുദ്ദീപകമായ ശീതാംശുബിംബത്തെ അരങ്ങത്ത് വിളക്കെന്നതുപോലെ അദ്ഭുതമായി വിന്യസിച്ചിരിക്കുന്നു.

൯൨. 'അഥ ശാകംഭരീരമണമൗലിനികേതനേന ശാതോദരീവദനപങ്ക
ജബാന്ധവേന ശ്യാമാവധൂഹൃദയപല്ലവവല്ലഭേന ശീതാംശുനാ ശതമന്വഭിശാ
കാശേ അനന്തരം ശാകംഭരീരമണമൗലിനികേതനനായി ശാതോദരീവദനപ
ങ്കജബാന്ധവനായി ശ്യാമാവധൂഹൃദയപല്ലവവല്ലഭനായിരിക്കുന്ന ശീതാംശുവി
നാൽ ശതമന്വഭിശ ശോഭിച്ചു' എന്നന്വയക്രമം. ശാകം.....ണൻ ശാകംഭരിയു
ടെ രമണന്റെ മൌലിയായിരിക്കുന്ന നികേതനത്തോടുകൂടിയവൻ. ശാകംഭരി
പാർവ്വതീദേവി രമണൻ ഭർത്താവ്. മൌലി തലമുടിക്കെട്ട്. "ചൂഡാ കിരീടം
കേശാശ്ച സംയതാ മൌലയഃ" എന്നമരം. ജടാഭാരമെന്നർത്ഥം. നികേതനം
വാസസ്ഥാനം. 'ശാകംഭരി' എന്നത് ഭഗവതിയുടെ ഒരവതാരവിശേഷമാണ്. ശാ
കംകൊണ്ട് (ലോകത്തെ) ഭരിച്ചവൾ എന്നന്വർത്ഥം. ശാകം സസ്യവിശേഷം.
ചീര മുതലായ ഭക്ഷ്യങ്ങളെന്നർത്ഥം. ഭാ. ൫൨. അവിടെ "മൂല,പത്ര,കരീര" ഇത്യാദി
ശാകവിശേഷങ്ങളുടെ പ്രമാണം പറഞ്ഞിട്ടുള്ളേടത്ത് 'കണ്ടകം' (മുള്ള്) എന്ന
തിന്ന് പകരം 'കവകം' (കുൺ) എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നത് അധികം യുക്ത
മായി തോന്നുന്നു. ലോകത്തിൽ നൂറു വർഷത്തോളം മഴയില്ലാതായി ജനങ്ങളെ
ല്ലാം കഴങ്ങിയ സമയത്ത് മുനികളാൽ പ്രാർത്ഥിതയായ ഭഗവതി അയോനിജ
യായി ജനിച്ച് ആത്മദേഹസമുദ്ഭവങ്ങളായ ശാകങ്ങളെക്കൊണ്ട് ലോകങ്ങളെ
ഭരിക്കയാൽ 'ശാകംഭരീ' എന്ന തിരുനാമം സിദ്ധിച്ച എന്നുള്ള കഥ ദേവീമഹാ
ത്മ്യം ൧൧-ാം അദ്ധ്യായത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. "തതോഹമഖിലം ലോകമാത്മ
ദേഹസമുദ്ഭവൈഃ-ഭരിഷ്യാമി സുരാഃ ശാകൈരാവൃഷ്ടേഃ പ്രാണധാരകൈഃ ശാ
കംഭരീതി വിഖ്യാതിം തദാ യാസ്യാമ്യഹം ഭുവി" ഇത്യാദി. ശാതോദരീവദന
പങ്കജബാന്ധവൻ ശാതോദരിമാരുടെ വദനങ്ങളാകുന്ന പങ്കജങ്ങളുടെ ബാ
ന്ധവൻ. ശാതോദരിമാർ ശാതങ്ങളായ ഉദരങ്ങളോടുകൂടിയവർ. ശാതം
കൃശം. "അമാംസോ ദുർബ്ബലഃ ശാതോ" എന്നമരം. കൃശോദരികളായ സുന്ദരികളെ
ന്നർത്ഥം. വദനാ മുഖം. പങ്കജാ താമര. ബാന്ധവൻ ബന്ധു അഥവാ മിത്രം
(സ്നേഹിതൻ). "ബാന്ധവോ ബന്ധുമിത്രയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. സാധാരണ
യായി ശീതാംശു കുമുദബാന്ധവനും പങ്കജവൈരിയുമാണ്; പക്ഷെ അംഗനാമു
ഖചങ്കജത്തിന്റെ മാത്രം ബന്ധുവാണ്. ഈ ബന്ധം സഗോത്രജനായതുകൊണ്ടാ
വാം "സഃഗോത്രബാന്ധവജ്ഞാതിബന്ധുസ്വഃസ്വജനാഃ" എന്നമരം. ഇരുവരും
സഗോത്രന്മാരാണെന്ന് തമ്മിലുള്ള സാദൃശ്യംകൊണ്ടുതന്നെ ദൃഷ്ടമാത്രത്തിൽ സ്പ
ഷ്ടമാവുന്ന സംഗതിയാണ്. "ദ്യൂനാം മനഃഖേദയൻ" എന്ന് ഇന്ദുവിനെ വിശേ
ഷിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് മിത്രമാണെന്നും സാധിക്കാം. യുവജനഖേദത്തെ വരുത്തു

ന്ന ആളെ പരിണാമത്തിൽ വധൂജനവദനവിലാസകനായ ആപ്തമിത്രമായി ഗണിക്കുന്നതിൽ അയുക്തിയില്ല. അഥവാ "മൂഗദൃശാം മാനം സമൂലയൻ" എന്നും പ്രമാണമുള്ളതുകൊണ്ട് പ്രണയകലുഷിതവദനകളായ മാനിനികളുടെ പ്രാതികൂല്യത്തെ ഉന്മൂലനാശം ചെയ്ത് അവരെ അഭിനവകാന്തികാന്തവദനകളാക്കിത്തീർക്കുന്നതുകൊണ്ടും അമൃതകിരണൻ വധൂവദനപങ്കജഖാണ്ഡവനാണെന്ന് കല്പിക്കാം. ശ്യാമാവധൂഹൃദയപല്ലവവല്ലഭൻ ശ്യാമകളായ വധുക്കളുടെ ഹൃദയങ്ങളെ പല്ലവമാക്കുന്നതിൽ വല്ലഭൻ, അഥവാ ഹൃദയങ്ങളാകുന്ന പല്ലവങ്ങളുടെ വല്ലഭൻ, അഥവാ ശ്യാമയായിരിക്കുന്ന വധുവിന്റെ ഹൃദയത്തിലെ പല്ലവത്തിന്റെ വല്ലഭൻ. 'ശ്യാമാ മെരുവനമദ്ധ്യസ്ഥാ' എന്ന് ഉല്പലമാലയെ ആധാരമാക്കി മല്ലിനാഥൻ. "ശീതേ സുഖോഷ്ണസവ്വാംഗീ ഗ്രീഷ്മേ യാ സുഖശീതളാ—തപ്തകാഞ്ചനവർണ്ണാഭാ സാ സ്ത്രീ ശ്യാമേതി കഥ്യതേ" എന്ന് പ്രമാണാന്തരം. വധൂ സ്ത്രീ. ഭാ. പവ. ഹൃദയം മനസ്സ്. പല്ലവമാക്കുക വിസ്തൃതമാക്കുക. ഉദാരം, അഥവാ ദാക്ഷിണ്യപരം, ആക്കുക എന്നർത്ഥം. നായകവിഷയത്തിൽ ആർദ്രമാക്കിത്തീർക്കുക എന്ന് സാരം. വല്ലഭൻ അദ്ധ്യക്ഷൻ. നായകൻ അഥവാ സമർത്ഥൻ എന്നർത്ഥം. "പല്ലവോസ്ത്രീ കിസലയേ വിടപേ വിസ്തരേ വനേ ശൃംഗാരേലക്ഷരാഗേ ച" എന്നും "വല്ലഭോ ഭയിതേധ്യക്ഷേ സല്ലക്ഷണതുരംഗമേ" എന്നും മേദിനി. കേളീകോപം ഹേതുവായിട്ട് പരാങ്മുഖിയായിരിക്കുന്ന നായികയെ അനുകൂലയാക്കുന്നതിൽ വിദഗ്ധൻ എന്നർത്ഥം. "മൂഗദൃശാം മാനം സമൂലയൻ" എന്ന വർണ്ണന സ്മരണീയം. ശ്യാമയായ വധൂരാത്രിയായ സ്ത്രീ. "ശ്യാമാ സ്യാച്ഛാരിബാ നിശാ" എന്നമരം. ഹൃദയപല്ലവം ഹൃദയമാകുന്ന പല്ലവം. പല്ലവം തളിർ. "പല്ലവോസ്ത്രീ കിസലയം കിസലോപി നവേ ദ്വയേ" എന്ന് വൈജയന്തി. 'ചിത്തതാരിത്യാദിവൽ. വല്ലഭൻ നായകൻ അഥവാ പ്രിയൻ. "ഭയിതം വല്ലഭേ പ്രിയം" എന്നമരം. പ്രാണേശ്വരൻ അല്ലെങ്കിൽ പ്രാണപ്രിയൻ എന്നർത്ഥം. നിശാകാന്തൻ എന്ന് സാരം. ഹൃദയത്തിലെ പല്ലവം അന്തരമായ ശൃംഗാരം. അതിന്റെ നായകൻ. "പത്മാവതിചരണചാരണചക്രവർത്തീ" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾ കാണുക. ശീതാംശു ചന്ദ്രൻ. "വിധുഃ സുധാംശുഃ ശീതാംശുഃ" എന്നമരം. ശതമന്യുദിശാ ശതമന്യു ദേവതയായിരിക്കുന്ന ദിക്ക്. കിഴക്കെന്നർത്ഥം. ശതമന്യു ദേവേന്ദ്രൻ. "ഇന്ദ്രോ മരുത്വാൻ" എന്നുതുടങ്ങി "ശതമന്യുർദിവസ്പതിഃ" എന്ന് ഇന്ദ്രപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. "ഇന്ദ്രോ വഹ്നിഃ പിതൃപതിർനിർഋതിർവ്വരുണോ മരുൽ കുബേര ഈശഃ പതയഃ പൂർവ്വാദീനാം ക്രമാൽ" എന്നമരം. ഇന്ദ്രൻ തൊട്ടുള്ള

എട്ട ദേവതകളും കിഴക്കുതൊട്ട് കോണുകളും ഉൾപ്പെടേയുള്ള എട്ട ദിക്കുകളുടേയും ക്രമത്തിൽ നാഥന്മാരാണെന്നത്രം. "സമുല്ലസതി സുന്ദരാദ്ഭുതകന്ദരാദൈന്ദവം പുരന്ദരദിഗിന്ദിരാശ്രവണകുണ്ഡലം മണ്ഡലം" എന്ന് ബിൽഹണം.

൯൩. മേളം തുടർന്ന ചേച്ചയോടുകൂടി. ഭംഗിയായി എന്നത്രം. ഭാ. ന 'മിളിതം' (ചേർന്ന്) മുതലായ സംസ്കൃതപ്രയോഗങ്ങളുടെ ബീജമായ 'മിശ്' എന്ന ധാതുവിൽനിന്നായിരിക്കണം 'മേളം' 'മേളിച്ച്' ഇത്യാദി ഭാഷാപദങ്ങളും ഉത്ഭവിച്ചിട്ടുള്ളത്. പലവിധ വാദ്യങ്ങളുടെ ശ്രവണസുഖപ്രദമായ സംകലനത്തിനാണ് 'വാദ്യവിശേഷം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'മേളം' എന്ന് പറയുന്നത്. വിവിധസാമഗ്രികളുടെ യഥോചിതസംനിവേശം സൌകുമാര്യത്തിന്റെ നിദാനമായി നിവ്യൂന്നതുകൊണ്ട് 'മേള'പദത്തിന്ന് 'കാന്തി', 'സൌന്ദര്യം' എന്ന അർത്ഥങ്ങളും സിദ്ധിച്ചു. യമുനാനദിയോട് നീലക്കല്ലുനിറമായ കാളിന്ദീനദിയോട്. മേളിച്ച കൂടിച്ചേർന്ന. ജഹ്നുതനയാജലം ധവളവർണ്ണമായ ഗംഗാനദിയിലെ വെള്ളം. "ഗംഗാ വിഷ്ണുപദീ ജഹ്നുതനയാ സുരനിമ്നഗാ" എന്നമരം. ഭഗീരഥൻ അളവറ്റ തപസ്സുചെയ്ത് കൊണ്ടുവന്ന ഗംഗ ഭൂമിയിൽകൂടി ഒഴുകുമ്പോൾ ജഹ്നുരാജാവിന്റെ യാഗശാലയെ നശിപ്പിക്കുകയാൽ മഹാതപസ്വിയായിരുന്ന അദ്ദേഹം കോപിച്ച് ഗംഗയെ കയ്യിലെടുത്ത് ആചമിച്ചു (തീർത്ഥംപോലെ സേവിച്ചു). ഭഗീരഥൻ പിന്നേയും അനവധി തപസ്സുചെയ്ത് ജഹ്നുരാജാവിനെ പ്രസാദിപ്പിക്കുകയും ഭഗീരഥന്റേയും ദേവന്മാരുടേയും മഹാമുനികളുടേയും അപേക്ഷയനുസരിച്ച് രാജാവ് ഗംഗയെ ചെവിയിൽകൂടി പിന്നേയും പുറത്തേക്ക് വിടുകയും ചെയ്തതുകൊണ്ടാണ് ഗംഗക്ക് 'ജാഹ്നവി', 'ജഹ്നുകന്യാ' എന്നിങ്ങിനെ പേരുകൾ സിദ്ധിച്ചത്. നീലോല്പലപ്പൂവി കലർന്ന നീലത്താമരയുടെ ശോഭ കൂടിച്ചേർന്ന്. "സ്യാദുല്പലം കുവലയമഥ നീലാംബുരുഹേ ച ഇന്ദീവരം ച നീലേസ്വിൻ" എന്നും "ശോഭാകന്ദിർദ്യുതിഃ പ്ലുവിഃ" എന്നും അമരം. 'നീലോല്പലം' 'കരിങ്കുവളം' (കരിംകുവലയം) ആണെന്ന് തോന്നുന്നു. 'ഉല്പല'ശബ്ദത്തെ 'നൈതൽപൂഷ്പം', 'ചെങ്ങഴിനീർപൂവ്', 'ആമ്പൽ', 'താമര' എന്നിങ്ങിനെ പലവിധത്തിലും വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. നിലങ്ങൾ നല്ല മിനുപ്പും കൃഷ്ണനീലവർണ്ണവുമുള്ള കൂട്ടിമപ്രദേശങ്ങൾ. നാഗരികരായിരുന്ന കുണ്ഡിനവാസികൾ 'മണിഭൂമികാകക്ഷ്യ' (ഭാ ഉര.)ത്തിൽ വിദഗ്ധരായിരുന്നതുകൊണ്ട് നിലങ്ങൾക്കെല്ലാം നല്ല മിനുപ്പും കൌതുകകരമായ വർണ്ണസംഘത്തിയും ഉണ്ടായിരുന്നിരിക്കണം. ശശിപാദജാലം ചന്ദ്രന്റെ കിരണസമൂഹം. പുനിലാവെന്നത്രം. "പാദം രശ്മ്യംശുലിപ്തയ്യാംശഃ" എന്നമരം.

നീളെപ്പരന്നു എല്ലാടത്തും വ്യാപിച്ചു. ശുശുഭേ ശോഭിച്ചു. നിലങ്ങളുടെ കാന്തിവിശേഷനിമിത്തം അവിടങ്ങളിൽ ചന്ദ്രിക തട്ടുമ്പോൾ ചന്ദ്രികക്ക് നീലിമച്ഛായ വരുകയാൽ 'ശശിപാദജാലം നീലോല്പലച്ഛവി കലർന്നു ശോഭിച്ചു' എന്നു സംബന്ധാതിശയോക്തിയായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഈ പാഠപ്രകാരം 'നീലോല്പലച്ഛവി കലർന്നു' എന്നുള്ളത് 'മേളം കലർന്നു' എന്നതിന്റെ സമാനാംശമായി നില്ക്കുന്നു. 'നീലോല്പലച്ഛവി കലർന്ന നിലങ്ങൾതോറും' എന്ന പാഠവും സമ്മതംതന്നെ. 'മമ്മാ' എന്നു സുകുമാരവിഷയഭർത്സനത്തിലുള്ള ഹർഷപരമായ ആശ്ചര്യത്തെ കുറിക്കുന്ന 'അഹോ' മുതലായതുപോലേയുള്ള നിപാതം. ഇത് ഭാഷാചമ്പുക്കളിൽ സുലഭവും അന്യൂന പ്രചാരലബ്ധവുമായ ഒരു പ്രയോഗമാണ്. ആധുനികഭാഷയിൽ ആശ്ചര്യാദിസൂചകമായി 'അമ്മേ' 'അമ്മോ' എന്നിങ്ങിനേയുള്ള ഭേദ്യപ്രയോഗങ്ങൾ ഇതിൽനിന്നു വന്നതായിരിക്കണം. അഥവാ 'മമ്മാ' എന്നതുതന്നെ 'ഉം' പ്രത്യയത്തോടു ചേർന്നിരിക്കുന്ന 'അമ്മം' എന്നത് ഒഴിച്ചുവന്നതാവാം. 'മമ്മാ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽതന്നെ 'അമ്മാ' എന്നും 'അച്ചോ' എന്നും 'എന്നപ്പാ' എന്നും മാറും ചമ്പുക്കളിൽ കാണുന്നുണ്ട്. "അച്ചോ മന്ദസ്മ്യാംശന വന്നമ്മാടിച്ചേൽ തുടങ്ങുന്നതിനെന്തു മൂലം" എന്ന് പാ. ഹ. ച. "അച്ചച്ചോ ശസ്ത്രാസ്ത്രപ്രഹരവുമപഭാനങ്ങൾപോലേ വളർന്ന" എന്ന് രാ. ച. ബാ.

൯൪. അംഭോജശത്രും താമരയെ കൂമ്പിക്കുന്നതിനാൽ അംബുജവൈരിയായ ചന്ദ്രനെ. അവലോക്യ കണ്ടിട്ട്. നൃപാണാം മനാ സ്വയംവരത്തിനായി എഴുന്നിച്ചുനിന്നിട്ടുള്ള രാജാക്കന്മാരുടെ മനസ്സ്. ജാത്യൈകവചനം. ഗംഭീരം അഖി ഗംഭീരമാണെങ്കിലും. പ്രകൃത്യാ എപ്പോഴത്തിൽ ചപലമായിത്തീരുന്നകൂട്ടത്തിലല്ലെങ്കിലും എന്നർത്ഥം. ഗംഭീരം നിമ്നം. അഗാധം അഥവാ താഴ്ചയുള്ളത്. "നിമ്നം ഗഭീരം ഗാധം" എന്നമരം. അതിതരാം ഏറവും. 'അതി' എന്ന് വിശേഷണം. 'തരാം' എന്ന് ഉത്തരവാചിയായ തദ്ധിതപ്രത്യയം. അംഭോധിനാല് ഭൂമിയെ നാലുഭാഗവും ചുഴന്ന നാല് സമുദ്രങ്ങളും.

൯൫. ഇന്നുതന്നെ ഇവിടെ പൊരുത്തീട്ടുകിൽ ഇന്ന് വല്ല വിധത്തിലും ഇവിടെ കഴിച്ചുകൂട്ടുവാൻ സാധിച്ചാൽ. മന്മഥതാപംകൊണ്ട് ആപത്തൊന്നും പറയാതെ കഴിഞ്ഞെങ്കിൽ എന്നർത്ഥം. ജയിച്ചീടിനാൻ പിന്നെ എല്ലാം ശരിയായി. വിഷമമൊന്നും ഉണ്ടാവില്ല എന്ന് ഭാവം. കാണും ദശായാം കാണുന്ന സമയത്ത്. കുമാരി ബാലയായ ദമയന്തി അധികളം കഴിഞ്ഞിൽ ഭാ. ഛ. പിന്നെന്തേക്കൊപ്പു വേറെ പിന്നെ മട്ടെല്ലാം ഒന്നുമാറും. ഇന്നത്തെ അതിവ്യഥ അപ്പോഴത്തെ ആനന്ദസാഗരമായും ഇപ്പോഴത്തെ

ദ്യോഹികളായ മന്ദമാരുതചന്ദ്രബിംബമന്മഥാദികളും അപ്പോൾ പരമമിത്രങ്ങളായും പരിണമിക്കും എന്ന് ഭാവം. ഇതി വിവിധമനോരാജ്യഭോഗകുലാനാം ധാത്രീപതീനാം ഇങ്ങിനെ പല മട്ടിലുള്ള മനോരാജ്യവിശേഷങ്ങളെക്കൊണ്ട് കുഴങ്ങിയിരിക്കുന്ന രാജാക്കന്മാരുടെ. യുഗശതസദൃശീ രാത്രി നൂറു യുഗംപോലെയുള്ള രാത്രി. ദുഃസഹമായ മന്മഥതാപംനിമിത്തം അതിദീർഘമായി തോന്നിയതെന്നർത്ഥം. "മാസേന സ്യാദഹോരാത്രഃ പൈത്രോ വർഷേണ ദൈവതഃ- ദിവ്യൈർവ്വർഷസഹസ്രൈസ്ത്രിഭിർദ്വിഗുണിതൈർകൃതം യുഗം" എന്ന അമരപ്രമാണപ്രകാരം മനുഷ്യരുടെ ഒരു മാസം പിതൃക്കളുടെ ഒരഹോരാത്രവും ഒരു മനുഷ്യസംവത്സരം ദേവകളുടെ ഒരു ദിവസവും നൂറു ദിവ്യദിവസമുള്ള ദിവ്യവർഷം നാലു ചേർന്നത് ഒരു യുഗവും ആകുന്നു. ഈ കണക്കിൽ രണ്ടാറായിരം മനുഷ്യസംവത്സരങ്ങളാണ് ഒരു യുഗം. ഒരു മനുഷ്യരാത്രിയെ മന്മഥപാരവശ്യംനിമിത്തം രണ്ടായിരത്തിനാനൂറു സംവത്സരങ്ങളായി തോന്നിയതായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കയാൽ ഉപമാസംകലിതമായ സംബന്ധാതിശയോക്തി. ഗ. ഫ. കണ്ണിൽതന്നെ പുലർന്ന കണ്ണടക്കാതെതന്നെ കഴിഞ്ഞുകൂടി എന്നർത്ഥം. പുലർന്ന പ്രഭാതമായി പരിണമിച്ചു. അഥവാ വളർന്ന. ഉല്പത്തിവൃദ്ധിക്ഷയങ്ങളെല്ലാം കണ്ണിൽതന്നെ കഴിഞ്ഞുകൂടി; ഒന്നും കണ്ണടഞ്ഞ സമയത്തായിരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. "അജ്ജവിസേ തം ഏവ്വ ചിന്ത അന്തസ്സ അച്ഛീസു പ്രഭാതം ആസി (അദ്യാപി തസ്യ താമേവ ചിന്തയതോക്ഷ്ണോഃ പ്രഭാതമാസീൽ)" എന്ന് ശാ.

൯൩. രാവേ രാത്രിതന്നെ. മുഹൂർത്തം കൂടെത്തായതുകൊണ്ടും ഉറക്കമില്ലാത്തതുകൊണ്ട് നേരം പോകുവാൻ പ്രയാസമായതുകൊണ്ടും എന്നർത്ഥം. തേവാരം ഇഷ്ടദേവതാരാധനം. ഇത് 'ദേവാരാധനം' എന്നതിന്റെ ദേഷ്ടുരൂപമായിരിക്കണം. ഉഴറിക്കഴിച്ചു ബദ്ധപ്പെട്ട് കഴിച്ചുകൂട്ടീട്ട്. തദന്ന അതിന്റെ ശേഷം. ഭോജനാക്ഷേണം. വിശേഷാൽ പ്രത്യേകിച്ചും ബദ്ധപ്പെട്ട്. കളിയും കുറിയും കന്യാവിസ്രംഭണോപയുക്തങ്ങളായ ഉപകരണങ്ങളാകയാൽ ഉഴറിക്കഴിക്കുന്നില്ല. സാവധാനമായിത്തന്നെയാണ്. 'വിശേഷാൽ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ധർമ്മപരമായ ദേവാർച്ചനയിൽ കാണിച്ചിരുന്നതിലും അധികം ബദ്ധപ്പാട് സ്വാർത്ഥപരമായ ഭോജനത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായിരുന്നു എന്ന് വരുന്നു. ജാഗരംപോലെ അരുചിയും അനാഗരശീലകളിൽ ഒന്നാണെന്നുള്ളതും ദ്രഷ്ടവ്യം. അംഗജനെ കാമദേവനെ. നേന്ന് പ്രാർത്ഥിച്ച്. മന്മഥൻ പ്രസാദിച്ച് മമയന്തിയുടെ നേർക്ക് തക്കസമയത്ത് ഒരസ്ത്രം പ്രയോഗിച്ചാൽ കാര്യം കയ്യിലാവുമല്ലോ. അധിരംഗവാടം രംഗവാടത്തിലേക്ക്. രംഗവാടം വിവാഹമണ്ഡപം.

വാടം വളച്ചുകെട്ടിട്ടുള്ള സ്ഥലം. "വാടഃ പഥി വൃതൌ" എന്ന് ഹൈമൻ. 'വൃതിഃ ആവരണം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. ന്യപാണാം കുലം രാജാക്കന്മാരുടെ കൂട്ടം. അടിവചാല അഭിചലിച്ചു. വിവാഹരംഗത്തിന്നഭിമുഖമായി പുറപ്പെട്ട എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൪൭.

൯൩. ഈ ശ്ലോകത്തിൽ "രാജസിംഹഃ" എന്നോ മറേറാ കുത്സാവായി ഉണ്ടാക്കിക്കൊള്ളണം. തഞ്ചത്തിൽ തക്കത്തിൽ. ഉദ്ദേശസാല്യം വരത്തക്കവിധം എന്നർത്ഥം. അയുധാഭ്യാസത്തിൽ പ്രയോഗം കഴിക്കുകൊള്ളത്തക്കവിധത്തിലുള്ള നിലക്കാണ് 'തഞ്ചം'മെന്ന് പറയുക. ഭംഗി ഭാവിച്ച് കേമമാവുന്നുണ്ടെന്ന് നടിച്ചുംകൊണ്ട്. ഉദിതരുചി ഉദിച്ചിയങ്ങുന്ന ശോഭയോടുകൂടി. ശോഭനകരമാകുംവണ്ണം എന്നർത്ഥം. രാജാക്കന്മാരുടെ യാനഭംഗി നിസ്സംശയം ഉണ്ടായ്വരുംകൊണ്ടല്ലാത്ത ദിക്കുകളിലും നാട്യപാടവം ഹേതുവായിട്ട് ഒരു മോടിയെല്ലാമുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് സാരം. ഇളക്കം നടക്കുമ്പോൾ സ്വാഭാവികമായി ഉണ്ടാക്കുന്ന ഇളക്കമല്ല. വിരലുനിറച്ച് മോതിരമിട്ടിട്ടുള്ളവരുടെ അംഗുലീയകം പോലെ ആഭരണസമൃദ്ധി എല്ലാവരും സുലഭമായി അറിഞ്ഞുകൊള്ളട്ടെ എന്ന് വിചാരിച്ച് കല്പിച്ചുകൂട്ടി ഇളക്കുന്നതാണെന്നർത്ഥം. അഥവാ ഇളക്കം ഇളകുന്ന. സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപം. ശ്ലോ. ൯൨. ഹാസ്യശരപ്രയോഗത്തിന്ന് ആരേയും ലക്ഷ്യമാക്കുവാൻ കൂസലില്ലാത്ത പരിഹാസരസികനാണ് മഴമംഗലമെന്ന് ചംപുവിൽനിന്നുതന്നെ ധാരാളം സ്പഷ്ടമാവുന്ന അവസ്ഥക്ക് 'ഇളക്കം' എന്നതിന്ന് സാധാരണയായ പ്രയോജകാർത്ഥംതന്നെ കല്പിക്കുന്നതിന്ന് ഒട്ടും വിരോധമില്ല. തഞ്ചീടും ചാരു.....താശാഃ അണിഞ്ഞിരിക്കുന്ന മനോഹരങ്ങളായ കാഞ്ചികളുടേയും വലയങ്ങളുടേയും കൂട്ടങ്ങളുടെ ഝണൽക്കാരംകൊണ്ട് വാചാലിതങ്ങളായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള ആശകളോടുകൂടിയവരായ. 'രാജാക്കന്മാർ' എന്ന് ശേഷം. ദിക്കുകളിൽ എല്ലാം വ്യാപിക്കത്തക്കവിധം ശബ്ദിക്കുന്ന ആഭരണസഞ്ചയത്തോടുകൂടിയവർ എന്നർത്ഥം. കാഞ്ചീ അരഞ്ഞാൺ. ഇത് സാധാരണ സ്ത്രീകൾ അരയിൽ കെട്ടുന്ന 'ഒഡ്യാണം'പോലേയുള്ളതും ഒച്ചയുണ്ടാവാനായി ചെറിയ മണികളെക്കൊണ്ട് അലംകരിച്ചിരിക്കുന്നതും അയ ആഭരണവിശേഷമാണ്. പുരുഷന്മാർ ധരിക്കുന്ന ഇവ്വിധമുള്ള ആഭരണത്തിന്ന് ശൃംഖല എന്നാണ് പേര് പറഞ്ഞുകാണുന്നത്. "സ്ത്രീകട്യാം മേഖലാ കാഞ്ചീ സപ്തകീ രശനാ തഥാ ക്ലീബേ സാ രസനം ചാഥ പുംസ്ത്യാം ശൃംഖലാ ത്രിഷു" എന്നമരം. എന്നാൽ കാഞ്ചി എന്നത് സാധാരണപദമായും ധാരാളം പ്രയോഗിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "കാഞ്ചീ സ്യാന്മേഖലാമാമ്നി പ്രഭേദേ നഗര

സ്യ ച" എന്ന് മേദിനി. കാഞ്ചീമേഖലാദി അമരപര്യായങ്ങൾക്ക് വിശേഷാർത്ഥം കല്പിച്ചും കാണുന്നുണ്ട്. "ഏകയഷ്ടി ദ്വേൽ കാഞ്ചീ മേഖലാ തപ്തയഷ്ടികാ-രസനാ ഷോഡശ ജ്ഞേയം കലാപഃ പഞ്ചവിംശകഃ" എന്ന് പ്രമാണം. ഒരിഴയുള്ളത് കാഞ്ചീ, എട്ടിഴയുള്ളത് മേഖലാ, പതിനാറുള്ളത് രസനാ, ഇരുപത്തഞ്ചുള്ളത് കലാപം എന്നർത്ഥം. വലയാ വള. ശ്ലോ. വ. ർ. ർധണൽക്കാരം കിണുങ്ങുന്ന ശബ്ദം. ശബ്ദാനുകരി. വാചാലിതം ശബ്ദായമാനം. ഒച്ചകൊണ്ട് നിറഞ്ഞതെന്നർത്ഥം. 'വാചോ ബഹ്വ്യോ അസ്യ സന്തീതി വാചാലഃ' അതിയായി ശബ്ദിക്കുന്നവൻ വാചാലൻ' എന്നർത്ഥം. "സ്യാജ്ജല്പാകസ്തു വാചാലോ വാചാടോ" എന്നമരം. ആശാ ഭിക്ഷ്. "ദിശശ്ച കകുഭഃ കാഷ്ഠാ ആശാഃ" എന്നമരം. "വാസവൻതാൻ-പിന്നാലേകൂട മണ്ടീ മണിവലയർധണൽക്കാരവാചാലിതാശം" എന്ന് പാ. ഹ ചാ. അമാത്യൈഃ സഹ അമാത്യന്മാരോടുകൂടെ. അമാത്യൻ പ്രധാനമന്ത്രി. "മന്ത്രീ ധീസചിവോമാത്യോന്യേ കർമ്മസചിവാ തതഃ" എന്നമരം. 'മന്ത്രീ', 'ധീസചിവൻ', 'അമാത്യൻ' ഇവ മൂന്നും പ്രധാനമന്ത്രിയുടെ പര്യായങ്ങളാണ്. ശേഷം മന്ത്രിമാർക്ക് കർമ്മസചിവന്മാർ എന്ന് പേരാണ് എന്നർത്ഥം. 'മന്ത്രി'ശബ്ദത്തിന്ന് 'ഗൂഢവിഷയങ്ങളെ കൂടിആലോചിക്കുന്ന ആൾ' എന്നും 'സചിവൻ' അഥവാ 'ധീസചിവൻ' എന്നതിന്ന് 'ബുദ്ധികൊണ്ട് സഹായിക്കുന്ന ആൾ' എന്നും 'അമാത്യൻ' എന്നതിന്ന് 'സഭാ സമീപമുള്ള ആൾ' എന്നും അനവർത്ഥമായതുകൊണ്ട് ഇവിടത്തെ അമാത്യപ്രയോഗത്തിന്റെ കൗചിത്യം സ്പഷ്ടം. മേൽനോട്ടത്തിനുള്ള ഭാരവും അധികാരവും രാജാവിനും പ്രധാനമന്ത്രിക്കുതന്നെ ആണെങ്കിലും യഥാർത്ഥത്തിൽ രാജ്യഭാരം നടത്തുന്നത് കർമ്മസചിവന്മാരാകകൊണ്ട് രാജാവിന്ന് ദൂരദേശഗമനം ചെയ്യുന്നതിന്നോ പ്രധാനമന്ത്രിക്ക് ഒരുമിച്ചുപോകുന്നതിന്നോ വിരോധമില്ല. അജ്ഞാതകുലക്കമില്ലാതെ. എല്ലാവരും തികഞ്ഞ പ്രമാണികളായിരുന്നതുകൊണ്ട് അവരവരുടെ നിലയും വിലയും അറിയാത്തവരപ്പോലെ സ്ഥാനമുറപ്പിക്കേണ്ടത് എവിടെയാണെന്നുള്ള ശങ്കനിമിത്തം കിടന്ന് പരുങ്ങാതെ എന്നർത്ഥം. ആത്താഭിമാനാ അഭിമാനത്തോടുകൂടി. അഭിമാനം അഹംകാരം. "ഗർവ്വോഭിമാനോഹംകാരോ" എന്നമരം. മഞ്ചാഗ്രേ മഞ്ചങ്ങളുടെ അഗ്രത്തിൽ. ശ്ലോ. സ്യ. അഗ്രം മുമ്പ്. 'സിംഹാസനം' ഇരിപ്പാനുള്ളതും 'മഞ്ചം' അതിന്ന് പിന്നിലായി ചാരിക്കിടന്ന് വിശ്രമിക്കാനുള്ളതും ആയിരിക്കാം. പുഷ്പശോഭാൻ വർദ്ധിപ്പിയങ്ങുന്ന കാന്തിയോടുകൂടിയ. മത്തദ്വിരദരിപുമഹാവിഷ്ടരാൻ മത്തങ്ങളായ ദ്വിരദങ്ങളുടെ രിപുക്കളെക്കൊണ്ട് അലംകൃതങ്ങളായ മഹാവിഷ്ടരങ്ങളെ.

മത്തം മഭിച്ചത്. ദ്വിരദം ആന. കൊമ്പുകളാകുന്ന രണ്ടു മുഖ്യമായ പല്ലു കളോടുകൂടിയത് എന്നനർത്ഥം. "മന്ത്രീ മന്ത്രാവളോ ഹസ്തീ ദ്വിരദോനേകപോ ദ്വിപഃ" എന്നമരം. രിപു ശത്രു. അർത്ഥൽ സിംഹം. മഹാവിഷ്ടരങ്ങളം ശ്രേഷ്ഠങ്ങളായ ആസനങ്ങളും. സിംഹാസനങ്ങളെന്നർത്ഥം. "വിഷ്ടരോ വിടപീ ഭദ്രമുഷ്ടിഃ പീഠാദ്യമാസനം" എന്നമരം. വടിവൊട് ഭംഗിയിൽ. വരവും ഇരിപ്പും അഞ്ചാതേയും ആത്മാഭിമാനമായും ആണെങ്കിലും ഒട്ടും ആഭാസമായോ വികൃതമായോ തോന്നിയിരുന്നില്ലെന്നർത്ഥം. അലംചക്രുഃ അലംകരിച്ചു. കേമമായി സിംഹാസനങ്ങളിന്മേൽ ചെന്നിരുന്നു എന്നർത്ഥം.

൯൨. കർപ്പൂരവത്തിരികം കർപ്പൂരത്തിരികം. ഇത് കത്തിക്കുമ്പോൾ കർപ്പൂരഗന്ധം, ഉദ്ഭവിക്കുന്നതരംവിധം കർപ്പൂരദ്രാവകത്തിൽ മുക്കിയോ മറേറാ ഉണ്ടാക്കിട്ടുള്ളതായിരുന്നിരിക്കണം. "കർപ്പൂരത്തിരി പലവുനിരത്തി–കനക വിളക്കുകളം നീളത്തുക്കി" എന്ന് ഭാ. രാ. ചം. പാണ്ട് പ്രചുരപ്രചാരമുണ്ടായിരുന്നതും നമ്മുടെ അദ്ധ്യാത്മ ഭക്തി തുടങ്ങിയതോടുകൂടി നാട്ടിലെങ്ങും നാമാവശേഷമായിട്ടുകൂടി ഇല്ലാതായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളതുമായ വിശിഷ്ടസാധനങ്ങളിൽ ഒന്നാണ് ഇത്. പലവിധം സുഗന്ധദ്രവ്യങ്ങളംകൊണ്ട് ഇപ്രകാരം തിരി ഉണ്ടാക്കാറുണ്ട്. അഴകനാവനൻറെ പുറപ്പാടിലുള്ള ഉപകരണവിശേഷങ്ങളം വർണ്ണിക്കുന്നതിൽ "കർപ്പൂരത്തിരി, കസ്തൂരിത്തിരി,–കുങ്കുമത്തിരികളിത്തരമിട്ട പീ–ടിച്ചീടും ചില പരിമളദീപം" എന്ന് രാ. ചം. പുറപ്പാടിൽ വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നു. ഇപ്പോൾ കാണുന്ന 'ചന്ദനത്തിരി' മുതലായത് ഇതിൻറെ ഒരു പ്രയോഗഭേദമായിരിക്കാം. ഓരോ നൃപാണാം ഇരുപുറത്തും ഓരോ രാജാക്കന്മാരുടേയും ഇടത്തും വലത്തും. നിരക്കെ വരിവരിയായി. വെക്കും വെച്ചിട്ടുള്ള. ഭുജവൈഭവശ്രീ ബാഹുപരാക്രമത്തിൻറെ ശോഭ. പരാക്രമം മൂർത്തീകരിച്ചതെന്നർത്ഥം. "വൈഭവം സാമർത്ഥ്യം" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. മുൽപാട് മുൻപാട്. മുമ്പിലായിട്ടെന്നർത്ഥം. 'പൊൽത്താർ പൊൻതാർ' 'പൊൽകുണ്ഡലം പൊൻകുണ്ഡലം' ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. നിതരാം ഏറവും. എരിയുന്നപോലെ കത്തുന്നതുപോലെ. ഉൽപന്നകാന്തി ഉത്ഭവിച്ചിരിക്കുന്ന കാന്തിയോടുകൂടി. അതിശയമായ പ്രകാശത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. ശ്രുതഭേ ശോഭിച്ചു.

നളൻ ചക്രവർത്തിയായിരുന്നതുകൊണ്ട് സാധാരണയായും ദമയന്തി സ്വയംവരാർഹനായി വരാൻ പോകുന്നതുകൊണ്ട് പ്രത്യേകിച്ചും ഒരു വിശേഷസ്ഥാനമുള്ളതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിൻറെ സഭാപ്രവേശത്തെ ഒന്ന് പ്രത്യേകം വർണ്ണിക്കുന്നു.

൯൯. തദനു അനന്തരം. പരിഭ്രമക്കാരുടെ ആഗമനഘോഷം കേൾപ്പിച്ചതിനുശേഷം എന്നർത്ഥം. നിർമ്മലശ്രീ കളിക്കും മധുരവദന ബിംബം നിഷ്ഠുനാഥൻ നിർമ്മലമായ ശ്രീ വിളയാടുന്ന മധുരമായ വദന ബിംബത്തോടുകൂടിയ നിഷ്ഠുരാധിപനായ നളമഹാരാജാവ്. നിർമ്മലം നിഷ്കളങ്കം. കേടറ്റത് എന്നർത്ഥം. ശ്രീ ശോഭ മധുരം മനോഹരം കണ്ടാൽ മനസ്സിന്ന് കുളിർമയുണ്ടാക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. "ശീതളീകരുതേ താപോയേന തന്മധുരം സ്മൃതം" എന്ന പ്രമാണം ദ്രഷ്ടവ്യം. വദനബിംബം മുഖമണ്ഡലം എന്ന് രൂപകം "ബിംബസ്സ പ്രതിബിംബേ സ്യാന്മണ്ഡലേ" എന്ന് മേദിനി അടുത്ത് പറയുന്ന ചന്ദ്രസാദൃശ്യസംബന്ധി. പശ്യതാം വിശ്വഭാജാം കാണുന്ന വരായ വിശ്വഭോക്തൃകർക്ക്. വിശ്വഭോക്തൃകർ വിശ്വത്തെ ഭജിക്കുന്നവർ. ലോകനിവാസികളെന്നർത്ഥം. കാണുന്നവർക്കെല്ലാം എന്ന് സാരം. അധികകൃതകൃതായി അത്യാനന്ദത്തെ കൊടുക്കുന്ന. ചന്ദ്രമാവ് ചന്ദ്രൻ. "ഹിമാംശുശ്ചന്ദ്രമാശ്ചന്ദ്രഃ ഇന്ദുഃ കുമുദബാന്ധവഃ" എന്നമരം. ഉദയശിഖരിശൃംഗം ഉദയശിഖരിയുടെ ശൃംഗത്തെ. ഉദയശിഖരി ഉദയപർവ്വതം. 'ശിഖരങ്ങളുള്ളത് ശിഖരി; ശിഖരം കൊടുമുടി' എന്നാണർത്ഥം. "മഹീധ്രേ ശിഖരിഃ ക്ഷ്മാഭൃദഹാര്യധരപർവ്വതാഃ" എന്നമരം. 'ഉദയശിഖരി' എന്ന പ്രയോഗം രാജാവിന്റെ അത്യുദ്ധതയെയും വനത്തെ ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. ശൃംഗം കൊടുമുടി. വൃകം മഞ്ചം ഒരു മഞ്ചത്തെ. ജഗാഹേ പ്രാപിച്ചു ഇവിടെ മഹാരാജാവിന്റെ ഓരോ വിശേഷണങ്ങളും ചന്ദ്രന് പറയുന്നതാകയാൽ ശ്ലേഷോപമായയോടുകൂടിയ പൂർണ്ണോപമാ.

അതുനന്തരം അനർഘരത്നാലങ്കാരവാചാലിതാശമന്മാരായി ഏകപടപരിഷ്കാരത്തോടുകൂടി അത്യന്താഭിമാനം വന്നുകയറുന്ന ഇതരന്മാരുടേയും പരിഭ്രമമൊന്നുമില്ലാതെ നിയമിതഗാംഭീര്യത്തോടുകൂടി രംഗപ്രവേശം ചെയ്യുന്ന നളന്റേയും പ്രകൃതിയുടെ വ്യത്യാസം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്.

൫൦. സഃ രാജാ ആ നളൻ. അമ്ലാനഭാസാം അവനീപതീനാം അമ്ലാനമായ ഭാസ്സോടുകൂടിയ രാജാക്കന്മാരുടെ. അമ്ലാനം വാടാതില്ലാത്തത്. ഉജ്ജ്വലമായ എന്നർത്ഥം. ഭാസ്സ് പ്രകാശം. "ഭാ(സ്)ച്ഛവിർദ്യുതിർദീപ്തയഃ" എന്നമരം. രമ്യേ മനോഹരമായ. മനസ്സിനെ രമിപ്പിക്കുന്നത്, ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നത്, എന്നർത്ഥം. ചെന്മേറും ഭംഗികൂടുന്ന. 'ചെന്മ' എന്ന പ്രയോഗം പ്രചാരലുപ്തമാണെങ്കിലും 'ചെമ്മേ' എന്ന് സാധാരണയായ പദ്യപ്രയോഗം ഇതിന്റെ ക്രി. വി. രൂപമാണ്. ഓരോ മണിമണ്ഡലീനാം പലവിധത്തിലുള്ള രത്നസഞ്ചയങ്ങളുടെ. 'സമൂഹേ' എന്ന് പൂർവ്വശേഷം.

മണ്ഡലീ മണ്ഡലം, കൂട്ടം. "സ്യാന്മണ്ഡലം ഭാരശരാജകേ ച ദേശേ ച ബിംബേ ച കദംബകേ ച" എന്ന് വിശ്വം. 'മണ്ഡല'ശബ്ദവും വിധഭേദങ്ങളേയും 'സമൂഹം' എന്നർത്ഥത്തേയും കുറിക്കുന്നു. രത്നങ്ങളിൽ ശ്ലേഷ്ണത്വം കുറഞ്ഞതും കുടിയതും ഉണ്ടാവാമെങ്കിലും എല്ലാം അനഘങ്ങളായിരിക്കുന്നപോലെ രാജാക്കന്മാരുടെ ഇടയിലും ഉല്കൃഷ്ടാപകൃഷ്ടങ്ങൾ ഉണ്ടായിരുന്നു എങ്കിലും എല്ലാവരും പുരുഷരത്നങ്ങളായിരുന്നു എന്ന് ഭാവം. ഷാണ്മാസികം മൌക്തികം ആറു മാസത്തെ വിളവെത്തീട്ടുള്ള മുത്ത്. വിളവും മുഴുപ്പും തികഞ്ഞതെന്നർത്ഥം. ഈ പ്രയോഗത്തിന്റെ ശരിയായ പ്രമാണം പരോക്ഷമായിരിക്കുന്നു. വെളിച്ചം തട്ടുമ്പോൾ വെട്ടിത്തിളങ്ങുന്ന സ്വഭാവമില്ലെങ്കിലും മൌക്തികത്തിനെ രത്നസഞ്ചയത്തിന്റെ ഉപരിസ്ഥാനത്ത് സ്ഥാപിച്ചിട്ടുള്ള ഗുണവിശേഷം ചിന്തനീയമെന്നേ പറയാനുള്ളൂ.

൫൫. ഉദ്ധാനഭാവം നല്ല അനുഭവത്തെ വഹിക്കുന്ന നല്ല നെ. അനുഭാവവിശിഷ്ടനായ എന്നർത്ഥം. അനുഭാവം പ്രതാപം. ഭാ. ൫൭൨. അവലോക്യ കണ്ടിട്ട്. അവനീപതീനാം രാജാക്കന്മാരുടെ. ഒരുപാട് അവസ്ഥ, ഭാ. 'കഷ്ടപ്പാട്', 'അടൽപ്പാട്', ഇത്യാദി കാണുക. ഉടേ ഞരുങ്ങിയ വിധം. ഞരുങ്ങിയ അഥവാ ഇടുങ്ങിയ വഴിയാണ് 'ഉടവഴി'. തുടന്നിതു ആയിത്തീർന്നു. കാലശൈഥില്യസൂചകം. അവരുടെ കഥ പതുങ്ങലായി. അഥവാ അവനീപതീനാം ഒരുപാട് ഉടേ തുടന്നിതു രാജാക്കന്മാർക്ക് കഷ്ടപ്പാട് ദീർഘമായിത്തീർന്നു. അവർക്ക് വലിയ കുഴക്കമായി എന്നർത്ഥം. 'ഉടവഴി' നീണ്ട വഴിയാണെന്നും ഒരുപക്ഷമുണ്ട്. അഥവാ 'കഷ്ടപ്പാട് സചകയ്യുമായി വളർന്നവനു'. 'എനി മേലാഹിച്ചിട്ട് ഫലമില്ല' എന്നൊരു ഭയം പുറത്തേക്ക് ഭാവിച്ചില്ലെങ്കിലും, അകത്ത് കടരവശായി എന്നർത്ഥം. 'ഉടവഴി' രഹസ്യമാർഗ്ഗമാണെന്നും ഒരുപക്ഷം കാണുന്നു. പക്ഷേ 'പകൽ വിളക്കുകളെന്ന പോലെ' എന്ന് അടുത്ത് പറയുന്നതുകൊണ്ട് രാജാക്കന്മാരുടെ ഭാവഭേദം കേവലം ആന്തരം മാത്രമായിരുന്നില്ലെന്നാണ് വിചാരിക്കേണ്ടത്. അഥവാ ആന്തരമായ ഭാവപ്പകർച്ചയുടെ ബാഹ്യചിഹ്നമായിരിക്കാം അനന്തരം വിവരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ആടോപം ഡംഭ്. 'എന്നെക്കാണും ശൂരനുമധികമുണ്ടെന്നതു മല്ലനുനം കുമാരീ' എന്നുള്ള ധർഷ്ട്യം എന്നർത്ഥം. പാടേകനം കനമില്ലാത്തവിധം. ഒട്ടും ശേഷിക്കാത്തവിധം. പാടേ നിശ്ശേഷം. വെടിഞ്ഞ് വിട്ട്. പമ്മിയ വരായി. ഇല്ലാത്ത മട്ടിലായിത്തീർന്നു എന്നർത്ഥം. പകൽ വിളക്കുകളെന്നപോലെ മങ്ങിവിളറി എന്നർത്ഥം. 'ശശീ ദിവസധൂസരോ' എന്ന മട്ടിലായി

എന്ന് ഭാവം. 'ഉടനെ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ദിഷ്ടമാത്രേണ ഇതരന്മാർക്ക് അപകർഷം വരുത്തുന്നതായ നളന്റെ കാന്തിവിശേഷം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. 'ആത്മാഭിമാനം' സഭാപ്രവേശം ചെയ്യുവരുടെ പ്രതാപനാശത്തിന്റെ ദ്യോതകതിയിലുള്ള ആശയത്തിൽ 'ഖത'. ഈ ശ്ലോകത്തിലെ 'ഉടനേ തുടന്നിതൊരുപാട്' എന്നും 'പാടേകനം' എന്നും ഉള്ള പ്രയോഗങ്ങളുടെ അർത്ഥം വളരെ സുഗമമാണെന്ന് പറയുവാൻ തരമില്ല.

൧൦൨. തദനു അനന്തരം. സമ്മോദിനീ കാണുന്നവർക്ക് ആനന്ദത്തെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നതായ. സാ ദേവചതുഷ്ടയീ ആ ദേവകളുടെ. നാലുപേർ ചേർന്ന കൂട്ടം. ഇന്ദ്രാഗ്നിയമവരുണന്മാർ. സ്വപനന്ദനായാഃ ഭമയന്തിയുടെ. ധർമ്മം പരീക്ഷയിതും ധർമ്മത്തെ പരീക്ഷിക്കുവാനായിട്ട്. ഭമയന്തിയുടെ യഥാർത്ഥത്തിൽ പതിവ്രതയാണോ എന്നറിയുവാൻ. യഥാർത്ഥപതിവ്രതയാണെങ്കിൽ പരമാർത്ഥനൈഷധനെ തിരിച്ചറിയുവാൻ സാധിക്കും എന്നായിരിക്കാം ധാരണ. ഇവിടത്തെ ധർമ്മപരീക്ഷ എന്താണെന്ന് വാസ്തവത്തിൽ വ്യക്തമല്ല. വരിച്ചിരിക്കുന്ന നായകനിൽ ദൃഢപ്രേമമില്ലെങ്കിൽ "വൈഷമ്യം-ഇത് കഴിയില്ല" എന്ന് തീർച്ചയാക്കി വരണാർഹനായ മറ്റു വല്ല രാജാവിനേയും വരിച്ചു എന്ന് വരാം. നേരേമറിച്ച് പ്രണയം സുസ്ഥിരമാണെങ്കിൽ പിന്നീടുണ്ടായവിധം ഇതെന്തോ മായാപ്രയോഗമാണെന്നറിഞ്ഞ് തൽകർത്താക്കന്മാരെ ശരണംപ്രാപിക്കും അഥവാ ഭമയന്തി മനസ്വിനിയാണെങ്കിൽ ഏതാണ് നളൻ എന്നറിയാതെ കുഴങ്ങുന്ന സന്ദർഭത്തിൽ "സതാം ഹി സന്ദേഹപദേഷു വസ്തുഷു പ്രമാണമന്തഃകരണപ്രവൃത്തയഃ" എന്ന പ്രമാണമനുസരിച്ച് ശരിയായ ചിന്താവൃത്തി ഉണ്ടാവും. ഉണ്ടായില്ലെങ്കിൽ ധർമ്മിഷ്ഠയല്ലെന്നും "പതിർദേവതാനാം" എന്നും മറ്റും പറഞ്ഞയച്ചത് വെറും കപടമാണെന്നും സൂക്ഷ്മമാവുകയും ചെയ്യും എന്നായിരുന്നിരിക്കാം ഇന്ദ്രാദികളുടെ ഉദ്ദേശം. ചെമ്മേ ഭംഗിയാംവണ്ണം. നളനോട് സാദൃശ്യം കലർന്ന് നളന്റെ സാദൃശ്യം കൈക്കൊണ്ട്. 'ചെമ്മേ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് നളരൂപത്തെ ആകർഷണീയമായവിധമാണ് അനുകരിച്ചിരുന്നത് എന്ന് വരുന്നു. മഞ്ഞാ മഞ്ഞത്തെ. നളൻ ഇരുന്നിരുന്നതിനെത്തന്നെ എന്നർത്ഥം. അലം അതിയായി. "അലം ഭ്രക്ഷണപര്യാപ്തിവാരണേഷു നിഷേധകേ-ശക്തൗവേവംപ്രകാരേ സ്യാദംഗീകാരേവധാരണേ-അന്ന പ്രശ്നേ പരകൃതാമുപമാപ്പുള്ളയോരപി" എന്ന് മേദിനി. ഇവിടെ ശക്തിയിൽ. അലംകരുതേസ്മ അലംകരിച്ചു. 'അലം' ഭ്രക്ഷണാർത്ഥത്തിൽ 'സ്മ' എന്നത് ലട്ടിനെ (വർത്തമാനത്തെ) ഭൂതമാക്കുന്നു. "സ്മാതീതേ" എന്ന് പ്രമാണം.

ഫാന. തത്ര ആ വിവാഹമണ്ഡപത്തിൽ. നളപഞ്ചകം ആ അഞ്ചു നളന്മാരും. സാക്ഷാൽ നളനും നളവേഷധാരികളായ ഇന്ദ്രാദികളും എന്നർത്ഥം. ഒന്നൊത്ത് ഒരുമിച്ചുചേർന്ന്. അർണ്ണാജസായകൻ അംബുജശരനായ കാമദേവൻ. അർണ്ണം വെള്ളം. "അംഭോർണ്ണസ്തോയപാനീയനീരക്ഷീരാംബുശംബരം" എന്നമരം. 'ഗമനശീലമുള്ളത്', ഒഴുകുന്നത്' എന്നനർത്ഥം. സായകം അമ്പ്. "ശരേ ഖഡ്ഗേ ച സായകം" എന്നമരം. വയ്യിട്ട് തയ്യാറാക്കി അഥവാ ആലോചിച്ച് തൊടുത്തശേഷം ലക്ഷ്യം എതാണ് വേണ്ടത് എന്ന് നോക്കിക്കൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. ശരപഞ്ചകം അരവിന്ദാദി അഞ്ചമ്പുകൾ. ഭാ. ന. അംബുജലോചനാനാം സ്ത്രീകളുടെ. ഹതമദനൻ നിഷ്ഠുരവശൽ വൈരുദ്ധ്യമുള്ളവരെ തന്റെ ആക്രമണത്തിൽനിന്ന് ഒഴിവാക്കീട്ടില്ലാത്തതിനാൽ ഈ പദത്തിന്ന് സുന്ദരിമാർ എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കാതെ സാധാരണവാചിയായി എടുക്കുന്നതായിരിക്കും അധികം ഉചിതം. അന്യനധൈര്യഹരം അന്യനമായി ധൈര്യത്തെ ഹരിക്കുന്ന മട്ടിൽ ക്രി വി. അന്യനാ ഊനമില്ലാതെ. കുറവില്ലാതെ, നിഃശ്ലേഷം എന്നർത്ഥം ഹരിക്കുക ഇല്ലാതാക്കുക. ആബദ്ധാസേ അതിയായി ശോഭിച്ചു

അനന്തരം വിവാഹത്തിന്ന് വന്നുചേർന്നിട്ടുള്ള പാമരവൃന്ദങ്ങളുടെ മട്ടുകളെ ഫലിതപ്രധുരവും സ്വഭാവോക്തിവിശേഷംകൊണ്ട് ഉജ്ജ്വലവും ആയ ഭാഷാഭാണ്ഡകംകൊണ്ട് വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഭ. വ. തദനു തദാനീം പിന്നെ അപ്പോൾ. 'തദനു' എന്നത് വിഷയമാറാത്തതെയും 'തദാനീം' എന്നത് എനി പറയുവാൻപോകുന്നത് മുമ്പ് വർണ്ണിച്ച സംഗതിയും നടക്കുമ്പോൾതന്നെ അന്യത നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നതാണെന്നും സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ഇതി മഹിതം ഇങ്ങിനെ പൂജനീയമായിട്ടുള്ളതും. മേൽവിവരിച്ചപ്രകാരമുള്ള ഘോഷങ്ങൾ ഹേതുവായി സർവ്വഥാ ആദരണീയമായിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം ചേണെഴും കൌതുകം മനോഹരമായ വിശേഷകൗശൽ. 'ചേൺ ഭംഗി' എന്നതിന്റെ 'ചേണാർന്ന' എന്ന രൂപത്തിന്നേ ഇപ്പോൾ പ്രചുരപ്രചാരമുള്ളു എങ്കിലും ഈമാതിരി ഇതരരൂപങ്ങൾ ചംപുക്കളിൽ സാധാരണയായി കാണുന്നുണ്ട്. "ചേണേലും മന്ത്രിമുഖ്യാനപി മഹിമതകം ബ്രാഹ്മണാൻ" എന്ന് നാ. ചം. തുലോം ക്ഷോണിപാലാവലീ മാനനീയം ക്ഷോണിപാലാവലിയാൽ ഏറ്റവും ആദരണീയമായിട്ടുള്ളതും. രാജാക്കന്മാർ ബഹുമാനിച്ച് എത്തിച്ചുന്നിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. ആവലി കൂട്ടം. "മീത്യൂളിരാവലിഃ പങ്ക്തിഃ" എന്നമരം വിദർഭരാജാത്മജാ പാണിപീഡോത്സവം

ദമയന്തിയുടെ വിവാഹോത്സവം "പരിണയോദ്വാഹോപയാമഃ പാണിപീഡനം" എന്നമരം. എന്നെന്നുമേ എങ്ങിനേയായാലും. ശ്ലോ. ൯൦. "എത്തേണമെന്നുമെതിരേ". നിശ്ചയം തീച്ചയായും. "നിശ്ചയനിശ്ചയെന്യേ" എന്നമരം. അന്യഥാ അല്ലെങ്കിൽ പോയി കാണാതിരുന്നാൽ എന്നർത്ഥം. എന്നുമെ എന്ന് ഉണ്മ. ഉണ്മ സത്യം. എന്നുള്ള വാസ്തവത്തെ എന്നർത്ഥം. ചിന്തിച്ച് ഓർത്ത്. വെണ്മയിൽ കോപ്പുമിട്ട് ഉജ്ജ്വലമായ വേഷവും ധരിച്ച്. വെണ്മ വെളുപ്പ്. എട്ടദിക്ക് ഇന്ദ്രയമവരുണകുബേരന്മാർ അധിഷ്ഠാനം ചെയ്യുന്ന പൂർവ്വദക്ഷിണപശ്ചിമോത്തരദിക്കുകളും അഗ്നി, നിർൃതി, വായു, ഈശാനൻ ഇവർ അധിഷ്ഠാനം ചെയ്യുന്ന തെക്കുകിഴക്കു തൊട്ട് നാലു വിദിക്ക്(കോണ)കളും. സകല ദിക്കിൽനിന്നും എന്നർത്ഥം. പുഷ്പശോഭം ഖല്ല കാന്തിയോടുകൂടി. ശ്ലോ. ൯൫. സകൌതൂഹലം സന്തോഷത്തോടുകൂടി. അഥവാ പലവിധത്തിലുമുള്ള കാഴ്ചകൾ കാണുവാനുള്ള ഔത്സുക്യത്തോടുകൂടി. വായ്വലാവും പുഞ്ചിരി കലരുന്ന. രസകരമായ എന്നർത്ഥം. 'ഉലാവുക' എന്നത് വ്യാപ്തിസൂചകമാണ്. 'ഉലാത്തുക മന്ദമായി നടക്കുക' എന്ന ആധുനികഭാഷയുടെ സഞ്ചാരസൂചകമായ അർത്ഥം വ്യാപ്തിയിൽനിന്നുണ്ടായിരിക്കണം. "മുട്ടപ്പാകി വിലാസമുലാവിന ശാരദപൂർണ്ണശശാങ്കനിലാവിൽ" എന്ന് കല്യാണസൌഗന്ധികം. ചരിത്രാന്തരം കഥാഭേദം. ഓരോ മട്ടിലുള്ള വാക്കും പ്രവൃത്തിയും എന്നർത്ഥം. വാഴ്ത്തുവാൻ വിസ്തരിക്കുവാൻ 'സ്തു' ധാതുവിൽനിന്നുള്ള 'സ്തുതി' 'പ്രസ്തുതി' 'പ്രസ്താവന' ഇത്യാദി കാണുക. വാക്പതി വാചസ്പതി. ദേവഗുരുവായ ബൃഹസ്പതി (വ്യാഴം). "ബൃഹസ്പതിഃ സുരാചാര്യോ ഗീഷ്പതിർധിഷണോ ഗുരുഃ ജീവ ആംഗിരസോ വാചസ്പതിശ്ശുശിഖണ്ഡിജഃ" എന്നമരം. വാക്കുകളുടെ അധിപൻ എന്നർത്ഥം. വാക്പടുത്വോദയം വാക്പടുത്വത്തിന്റെ ഉദയം. വാക്പടുത്വം വാക്ചാതുര്യം. "ഉക്ഷേ തു ചതുരപേശലപടവഃ സൂത്രാനുഷ്ണേ" എന്നമരം. ഉദയം ഔന്നത്യം. "ഉദയഃ പൂർവ്വതോന്നത്യേ" എന്ന് ഹൈമൻ. വരാ വരില്ല. ഉണ്ടാവില്ല എന്നർത്ഥം

അനന്തരം ഓരോ കൂട്ടക്കാരുടെ പുറപ്പാട് വർണ്ണിക്കുന്നു.

"അന്ന് ചിന്തതാരിങ്കൽ എന്തുമേ കൌതുകം" എന്ന് ക്രി. വി. രൂപമായി വിസ്മയസൂചകമായ വാക്കുഭേദം. 'ആളുകൾക്ക് അന്ന് എന്നോ രസമായിരുന്നു' എന്നർത്ഥം. 'ചിന്തതാരിൽ കലന്ന്' എന്ന പാഠം അല്പംകൂടി അക്ലിഷ്ടമായിരിക്കും. അസ്ഥശങ്കാ അസ്ഥാനിച്ച ശങ്കയോടുകൂടി. കുസലില്ലാതെ എന്നർത്ഥം. യാതൊരു സംശയവും നോട്ടവുമില്ലാതെ എവിടെയും കടന്നുചെല്ലുന്ന

ഇ വകുക്കാരുടെ സ്വഭാവം സുപ്രസിദ്ധമാണ്. രണ്ടുപേർ തമ്മിൽ. "വാസു എപ്പോൾ" ഇത്യാദി രണ്ടു കൂട്ടരുടെ സംഭാഷണമാണ്. 'വാസു' എന്ന് സംബോധന. 'വടക്കുന്ന്' 'ഇട്ടിനാറാണൻ' ഇത്യാദി സംഭാഷണരീതിയിലുള്ള പട്ടാഭാഷ തന്മയത്വം വരുത്തുവാനായി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. പത്തു സംവത്സരം പൂർണ്ണമായീ 'കാണ്മാൻ കൊതിക്കുന്നു' എന്ന് ശേഷം. സംസാരമുഖം കൊണ്ട് 'പ്രാരബ്ധത്തിൽ പെട്ട്'. അസ്യ 'ഇതയുള്ളവൻ'. സംഭാഷണം ആരംഭിച്ച ആൾ ഒരു വായാടിയാണ്. സംശയമില്ല. 'എപ്പോഴാണ് വന്നത്?' എന്ന ചോദ്യത്തിന്ന് മറുപടി പറയുവാനുംകൂടി അയാൾ വാസുവിന്ന് എടകൊടുക്കാതെ തന്റെ വർത്തമാനങ്ങൾ നിശ്വാസം തട്ടിവിടുന്നു. 'അയ്യായിരത്തിനുപോരും കടക്കാർ' എന്നതുവരെ മുഴുവനും ഒരാളുടെ വാക്കുതന്നേയാണ്. ഭാഷയിൽനിന്നും വാർത്തയിൽനിന്നും ആൾ നമ്പൂതിരിയാണെന്ന് സ്പഷ്ടമാവുന്നുണ്ട്. മുട്ടുപാടാകുകൊണ്ട് 'നട്ടംതിരിയുക'യായിരുന്നതുകൊണ്ട്. ഓരോ ബുദ്ധിമുട്ടുകൾനിമിത്തം എന്നർത്ഥം. ഇത വൈകീടിനേൻ ഇത താമസിച്ചതാണ്. 'ഇട്ടിനാറാണൻ' ചാക്യാർകൂത്തിലും മറ്റും പ്രസിദ്ധി സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു വിദൂഷകനാണ്. അവിടെനിന്ന് ഇതരവിദൂഷകന്മാർക്കും പേരു വീണിട്ടുള്ളതായിരിക്കാം. ഇല്ലത്തെ കായ്യമൊന്നും നോക്കാതെ സംബന്ധവും വെച്ചുകൂടീട്ടുള്ള കൈകായ്യക്കാരനായ ഒരഫനേയാണ് ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്ന് തോന്നുന്നു. ചിന്തയില്ലേതുമേ അയാൾക്ക് കുടുംബകായ്യത്തെപ്പറ്റിയാതൊരു ചിന്തയും ഇല്ല. സന്തതിക്കെതുയും സങ്കടം പാരമെന്നൊന്നുവാൻ പേർ അവന്ന് അക്കണ്ണിശ്ശൻ ഗിരാ സന്തതിയുണ്ടാവാൻ വളരെ ഞരുക്കമാണ് എന്ന്—എന്താണ് അവന്റെ പേര്—ആ കണിയാന്റെ വാക്ക് ഹേതുവായിട്ട്. 'എന്തുപേരവന്ന്' എന്നത് ഹാസ്യമയമായ ഒരു പ്രക്ഷിപ്ത വചനമാണ്. 'വലിയ പ്രമാണിയാണെന്ന് നടിച്ച് നടക്കുന്നുണ്ടല്ലോ ഒരുത്തൻ. എന്താണ് അവന്റെ പേര്. അവന്റെ വാക്ക് വിശ്വസിച്ചിട്ടാണ് അപകടമെല്ലാം പറിയത്" എന്ന് ഭാവം. കാലമേ കാലേകൂട്ടിത്തന്നെ. സന്തതിയുണ്ടാവാൻ പ്രയാസമാണെന്നുള്ള കണിയാന്റെ വാക്ക് വിശ്വസിക്കയാൽ ഒന്ന് വേട്ട് അതിൽ സന്തതിയുണ്ടാവുമോ എന്നറിഞ്ഞിട്ട് പിന്നെ വേൾക്കാം എന്ന് വിചാരിക്കാതെ കാലേത്തന്നെ ഉത്സാഹിച്ചുകളയാം എന്ന് തീർച്ചയാക്കി ആത്മഭംഗത്തെ നാലു വേളികഴിച്ചു എന്നർത്ഥം. ഓത്തു കാണും വിധൌ ഓമ്മവെച്ചുനോക്കേണ്ടുവോം. സ്വന്തം കുടികളുണ്ടെങ്കിലും ഓമ്മവെക്കാതെ കൃത്യമായി പറയുവാൻ പ്രയാസമാണ്. അത്ര അധികമുണ്ട് എന്ന് ഫലിതം. 'രണ്ടങ്ങകത്ത്' ഇത്യാദി

പെൺകിടാങ്ങളുടെ ജനസംഖ്യ എടുക്കുന്നു. അകത്തു തിരണ്ടിരിക്കുന്നതും പ്രസവിക്കുന്നതിനുമുമ്പ് കന്യകയുടെ വിവാഹം കഴിയേണമെന്ന് നമ്പൂതിരിമാരുടെ ഇടയിൽ നിർബ്ബന്ധമില്ലെങ്കിലും തിരണ്ടാൽപിന്നെ വിവാഹത്തിനുമുമ്പ് പുറത്ത് പോയിക്കൂടെ എന്നാണ് നിശ്ചയം. അതിനാലൊരുപെട്ടിരിക്കുന്നതും ഇത് സ്വാഭാവികവും അത്യന്തഹൃദ്യവും ഇപ്പോൾ ഒരുവിധം നഷ്ടപ്രായവും ആയിട്ടുള്ള നമ്പൂതിരിഫലിതത്തിന്റെ ഒരു നല്ല ദൃഷ്ടാന്തമാണ്. "മരിക്കാനുള്ള ഉത്സാഹമാണ്" എന്നും മറ്റും ഇപ്പോഴീ ഇടക്ക് കേൾക്കാം. സാംപ്രതം ഇപ്പോൾ. ചൊവ്വള്ളം ചൊവ്വേ. ചൂഡാസംബന്ധിയായ ക്രിയ. കൂട്ടമ്മവെക്കൽ എന്നർത്ഥം. മ. ന. സ., സ്വ. അന്നം കൊടുത്തിടിനേൻ ചോറുണ് കഴിച്ചു. മൂന്ന് ആറുമാസത്തിന്ന് താഴേയുള്ളവരായിരിക്കണം. ബുദ്ധി ചെല്ലുത്തേതാണേ എണ്ണം തെറ്റിപ്പോകാതിരിക്കാനെന്നർത്ഥം. കയ്യിലില്ലേതും മുതലൊന്നും ഇല്ല. കുടക്കാരർ തിരുവിതാംകൂർ ഭാഷ. 'ര'കാരത്തിന്റെ ദ്വിതത്വം പുത്തത്തിന്ന് ആവശ്യമാകയാൽ കവിയുടെ ദക്ഷിണദേശങ്ങളിലുള്ള സുദീർഘനിവാസത്തിന്റെ ഫലമാണെന്നനുമാനിക്കാതെ ഇത് ലിപിസ്ഖലിതമോ ലേഖകപ്രമാദമോ ആണെന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ വഴി കാണുന്നില്ല. മഴമംഗലം. മുപ്പത് കൊല്ലം ചങ്ങനാശ്ശേരിയിൽ താമസിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നാണ് കേൾവി. ചാപലം ചാപല്യം. വിട്ടുവായതപമെന്നർത്ഥം. "ഭിജ്യതിദേവോദ്യമപന്നചാപലഃ" എന്ന കു. സം. ൫, ൪൦-ലെ പ്രയോഗത്തിന്ന് ധാർഷ്ട്യം എന്നതിനേക്കാൾ ഈ അർത്ഥമാണ് അധികം യോജ്യമെന്ന് തോന്നുന്നു. ഉണ്ണാം ഉണ്ട് ഓർത്തുകൊള്ളുണമേ അത്താഴമുട്ടുണ്ട്. അത് മറക്കേണ്ട. സംസാരിച്ചുനിന്നാൽ പോര എന്ന് ഭാവം. ഇത് വാസുവിന്റെ മറുപടിയായിരിക്കും. വാസുവിന്ന് കായ്ദുഷ്ടി കുറച്ചുകൂടിയുള്ള കൂട്ടത്തിലാകകൊണ്ട് ഉണ്ണൽ കഴിഞ്ഞിട്ടാവാം തന്റെ വിശേഷങ്ങളെല്ലാം പറയുവാൻ എന്ന് പറയുന്നു. ഇടംവെച്ച് സ്ഥലംപിടിച്ചു. കൊടുപിനാംകൊണ്ട് സ്ഥലംപിടിച്ചുവെക്കുന്ന സമ്പ്രദായത്തിന്റെ 'ജാത്യം' ഒന്ന് വേറെത്തന്നേയാണ്. കാവുമേ നേരത്തെത്തന്നെ. ഉപസ്ഥാനം 'തേവാരം'. മുവുപ്പ് മുമടം. മൗണ്ഡമെന്നർത്ഥം. അഥവാ ഉടുക്കുന്ന മുണ്ട 'നാറപ്പട്ടാ'യിരിക്കാം. ആകൃതിയും 'കാലപ്പഴക്കംകൊണ്ട് ആകൃതിയും പ്രകൃതിയും മാറീട്ടുള്ള' ആ കൂടെ പ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളതാണെന്നർത്ഥം. പൃഥഗ്ജനശ്രേണി ഭൂദേവസമൂഹം. ബ്രാഹ്മണരുടെ കൂട്ടം. "വിദ്യാഗുരിരവലിഃ പങ്ക്തി ശ്രേണീ ലേഖാസ്ത്രയഃ" എന്നമരം. കുത്രാപി ഭാഗത്ത് ഒരിടത്ത്. 'മാലയിട്ടീടുവാൻ ഇന്ന് എന്ത് രാശി കൊള്ളുന്നത് വിവാഹക്രിയക്ക് ഇന്ന് ഏത് രാശിയാണ് ചേ

രുക' എന്ന് പദയോജന. 'എന്ന്' എന്ന് ശേഷം 'ചിന്തിക്കുക' എന്നത് ജ്യോതിഷത്തിൽ സകല ഭാഗവും പയ്യാലോചിക്കുക എന്ന വിശേഷാർത്ഥത്തിൽ ഒരു സാങ്കേതികപദമായി ഉപയോഗിക്കാറുണ്ട്. ഇവിടെ ജ്യോത്സ്യന്മാർതമ്മിൽ നടക്കുന്ന വാദം നിശ്ചയിച്ചുകഴിഞ്ഞ മുഹൂർത്തത്തെപ്പറ്റിയായിരിക്കണം. മുഹൂർത്തം കാലേത്തന്നെ നിശ്ചയിച്ചുകഴിഞ്ഞിരിക്കാനാണല്ലോ ന്യായം. മീനമെന്ന് മീനംരാശിയാണ് നല്ലത് എന്ന്. ആദ്യമേ പൊല്ലിനേൻ തന്നോടുംകൂടി ആലോചിച്ചിട്ടാണ് മുഹൂർത്തം നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്ന് ഈയാൾ ഭാവിക്കുന്നു. മീനംരാശിയാണ് ഉത്തമമെന്നുള്ള പക്ഷത്തെ രണ്ടാമൻ ഖണ്ഡിക്കുന്നു. മീനമെന്നാകിൽ ഊനമുണ്ട് മീനംരാശിക്ക് ദോഷമുണ്ട്. ഓത്തീലയോ അത് താൻ വിചാരിച്ചില്ലെന്ന് തോന്നുന്നു. ചോതിനാള് അഷ്ടമേ ചന്ദ്രനുണ്ട് ചോതിനക്ഷത്രമായ ദിവസം മീനംരാശിക്ക് അഷ്ടമത്തിൽ ചന്ദ്രനുണ്ട്. അഷ്ടമം എട്ടാമടം. അഷ്ടമത്തിൽ ചന്ദ്രനുള്ള രാശി സർവ്വമുഹൂർത്തങ്ങൾക്കും വർജ്ജ്യമാണെന്നാണ് ശാസ്ത്രം. "ഉല്ലോവ്വീചലനോപരാഗഗ്രഹിണീകാഃ ഷഷ്ഠാഷ്ടമാന്ത്യദ്വിസപ്തർക്ഷരുദ്ധവിമുക്തരാശിസിതദ്വിസായാഹ്നസന്ധ്യാദ്വയഃ— ഗണ്ഡാന്തോഷ്ണവിഷം സ്ഥിരം ച കരണം രിക്തേഷ്ടമീവിഷ്ടയോ ലാടൈകാക്ഷിഭവൈധൃതാ ഹി ശിരസഃ സർവ്വത്ര വർജ്ജ്യാ അമീ" എന്ന് മുഹൂർത്തപദവീ. ഷഷ്ഠാഷ്ടമാന്ത്യദ്വി ഷഷ്ഠത്തിലും അഷ്ടമത്തിലും അന്ത്യത്തിലും ഉള്ള ഇരു. ഷഷ്ഠം ആറാമടം. അഷ്ടമം എട്ടാമടം അന്ത്യം പന്ത്രണ്ടാമടം. മുഹൂർത്തലഗ്നത്തിൽ ഈ സ്ഥാനങ്ങളിൽ ചന്ദ്രനുള്ള രാശികളെ മുഹൂർത്തത്തിന് കൊള്ളുകയില്ല എന്നർത്ഥം. "രിഫ്ഫഷഷ്ഠാഷ്ടമസ്ഥാനേ വർജ്ജനീയസ്തഥാ ശശീ" എന്ന പ്രമാണാന്തരപ്രകാരം അഷ്ടമത്തിലെ ചന്ദ്രനാണ് ഏറ്റവും ദോഷം കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. രിഫ്ഫം പന്ത്രണ്ടാമടം. പാട്ടപാടൊക്കവേ വന്നക്രൂരം വിധൌ അയ്യടാ പിന്നീട് ഓരോ കഷ്ടപ്പാട് വന്ന സമയത്ത് അതിനുള്ള കാരണം അന്വേഷിക്കുമ്പോൾ 'അയ്യടാ വിധ്ഡിതപം പറ്റി എന്ന കണ്ണിതത്തിന്ന് വഴിയാകും'. മീനംരാശിക്ക് ദോഷമുള്ളതുകൊണ്ട് അടുത്തുതന്നെ വല്ല മുഹൂർത്തവും പറയുമോ എന്ന് ചിന്തിച്ച് അടുത്ത രാശിയായ മേടമായാൽ മതിയാവുമോ എന്ന് നോക്കുന്നു. മേഷമെന്നാകിലും കേട്ട വാരായെടോ മേടംരാശിയായാലും ദോഷം വളരെ ഉണ്ട്. മേഷം മേടം. വാരായത് വർദ്ധിച്ചത്. മേടമെന്നാകിലോ കാട്ടതന്നെ ദ്ധാ മുഹൂർത്തം മേടംരാശിക്കായാൽ വധൂവരന്മാർ കാട്ടിലേക്ക് പോകേണ്ടതായിട്ടുള്ളടി വരും എന്ന് പൂർവ്വപക്ഷക്കാരൻ ഒന്നാമൻ സൂചിപ്പിച്ച ദൃശ്യത്തെ വിമർശിച്ച് പറയുന്നു. മേഷം അടായതുകൊണ്ടായിരിക്കും കാനനവാസദോഷം

ശങ്കിച്ചിട്ടുള്ളത്. മറ്റു ജ്യോതിഷപ്രമാണം ഉണ്ടോ എന്നറിയുന്നില്ല. താൻ ഇങ്ങിനെ ദോഷമുണ്ടെന്ന് ഘോഷിയാതെ എപ്പോഴെല്ലാം കഴിഞ്ഞതിന്ന് ശേഷം നിശ്ചയിച്ച വിവാഹമുഹൂർത്തത്തിന്ന് ദോഷമുണ്ടെന്ന് താൻ ഇങ്ങിനെ പരസ്യമായി പറയാതേകണ്ടിരിക്കുക. ഈവിധം പ്രസ്താവം ഉണ്ടാക്കുന്നതുകൊണ്ടുള്ള വൈഷമ്യം സ്പഷ്ടമാണല്ലോ. അതിന്നുംപുറമെ ഞാനും വ്യർത്ഥാ ദോഷനാകേണമോ 'ഞാനുംകൂടി 'അബദ്ധ'മാകേണമോ'. മുഹൂർത്തം തെറ്റാണെന്നുള്ള സംസാരമുണ്ടായാൽ "ബാക്കിയുള്ളവരുടെ കാര്യം എന്തെങ്കിലും ആവട്ടെ. ഇന്നാൾക്കുംകൂടി ഇങ്ങിനെ വിഡ്ഢിതം പറഞ്ഞിരിയത് എന്താണ്" എന്ന് ആളുകൾ പറയും. അതിന്ന് ഇടയാക്കരുത എന്ന് ഭാവം, അഥവാ അഹംഭാവം. വ്യർത്ഥാ വെറുതെ. വാസ്തവത്തിൽ രാജകീയജ്യോത്സ്യന്മാർ നിശ്ചയിച്ചതിനോട് ഞാനും കൂടി എന്നേ ഉള്ളൂ എങ്കിലും എന്റെ പേരുംകൂടി ഉള്ളപ്പോൾ ജനങ്ങൾ അങ്ങിനെ അല്ല വിചാരിക്കുക. അതുകൊണ്ട് ഞാൻ വെറുതെ ഒരു പവാദം കേൾക്കുവാൻ വഴിയാകും എന്നത്രം. ഭീഷണിക്കിടയുള്ള ദൂഷണം ചൊല്ലിയും താൻ അധികം യോഗ്യനാണെന്ന് പ്രതിദ്വന്ദ്വിയുടെ മനസ്സിൽ സ്ഥാപിച്ച് അയാളെ ഭയപ്പെടുത്തുവാൻവേണ്ടി ഈവിധം പൂർവ്വപക്ഷങ്ങളെ പുറപ്പെടുവിച്ചും. കോഴികിട്ടും വിധൌ പ്രശംസാരൂപമായോ മറ്റോ വല്ല കാര്യവും കിട്ടുമോ എന്നും. ഈഷലായി സംശയിച്ചുകൊണ്ട്. ലക്കിനാ ദോഷമില്ലെന്നതാനപ്പോഴേ ചൊല്ലിയും ലഗ്നത്തിന്ന് ദൃശ്യം ഒന്നും ഇല്ല എന്ന് ഖണ്ഡനത്തെ തുടർന്നുകൊണ്ടതന്നെ മണ്ഡനം ചെയ്തും. ലഗ്നം വിവാഹമുഹൂർത്തം. ശത്രുവും മിത്രവും ഇത്യാദി ജ്യോതിഷികം ധാരാളമായും, പലപ്പോഴും സംബന്ധമില്ലാതെയും, തട്ടിവിടുന്ന സാങ്കേതികപദങ്ങളും അവയെ അനുകരിച്ച് ഹാസ്യമായി കവി കൂട്ടിച്ചേർക്കുന്ന മറ്റു പദങ്ങളും ആണ്. നല്ല വല്ല നല്ല ഒല്ല. നല്ലതല്ലാത്തത് എന്നത്രം. ഒല്ല അതുതന്നെത്തന്നെ, അല്ലാത്തത്. ഗഹനീയമായ ജ്യോതിഷപദ്ധതിയിൽ പെട്ടതും സാധാരണ ജ്യോതിഷം എന്ന് പറഞ്ഞ് മൌഹൂർത്തികന്മാർ തട്ടിവിടുന്നതും ആയ പടുഭോഷണം എന്നത്രം. ഉച്ചൈസ്വരാം അത്യുച്ചത്തിൽ. വളരെ ഉറക്കെ എന്നത്രം. വിലക്കിച്ചും ധാരാളമായി കോരിച്ചൊരിഞ്ഞും. അളവില്ലാതെ തട്ടിവിട്ടും എന്നത്രം. 'വിലക്കിച്ചും വിലക്കിയും' എന്ന് സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപം. മോ. വ്യ, വ്യന. ഉരായ കണ്ടിട്ടുവാൻ നിഴൽ ഉണ്ടോ എന്ന് നോക്കുവാൻ. വ്യർത്ഥമിട്ടും കനിഞ്ഞുനോക്കിയും. കനാ കാണുമന്നേരം നിഴല് ഉറച്ചുകാണുന്ന സമയത്ത്. പരിഭ്രാന്തി പരിഭ്രമം. ശങ്കു അളവുകോൽ. അംഗുലം വിരല്.

ഒരു വിരൽവരെ കൃത്യമായി അളന്ന് എന്നർത്ഥം. പിടഞ്ഞും ബദ്ധപ്പെട്ടും. ആവലാതിത്തരം ഒരോവിധം ആവലാതി. "നേരം വൈകി. ക്രിയകൾ തുടങ്ങാഞ്ഞതെന്താണ്" ഇത്യാദി. കോരി ഊറ്റുതുള്ളും കോരിച്ചൊരിഞ്ഞും. വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. മൌഹൂർത്തികശ്രേണി ജ്യോതിഷക്കാരുടെ കൂട്ടം. ഭോ. ഗ്രഹൻ. ദൈവജ്ഞൻ. ജ്ഞാ. നൃ. മേൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്ന ശാസ്ത്രവാദത്തിൽ "മേഷമെന്നാകിലും കേട്ടവാരായെടോ" എന്നത് പൂർവ്വപക്ഷക്കാരനായ രഭാമന്റെ പക്ഷ്യായമതമായിട്ടും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. പക്ഷെ 'വാരായെടോ' എന്നതിന്ന് 'വരില്ല' എന്ന അർത്ഥം കല്പിക്കേണ്ടിവരും. 'വരാ' എന്നതിന്ന് 'വരില്ല' എന്ന അർത്ഥം പ്രാചീനകൃതികളിൽ കാണുന്നുണ്ട്. ഈ പക്ഷത്തിൽ 'മേടമെന്നാകിലോ കാട്ടരന്നേ ദ്ധം" എന്നത് ഒന്നാമന്റെ ഖണ്ഡനമായി എടുക്കണം. എന്റെ മീനത്തിന്ന് ദൃഷ്യം പറഞ്ഞ ആളും വിധിച്ച മേടം അതിലും വഷളാണ് എന്നർത്ഥം.

"പാട്ടപാടൊക്കവേ വന്നകൂട്ടം ദ്ധം" എന്നും "മേടമെന്നാകിലും കേട്ടവാരായെടോ" എന്നും ഉള്ള പാഠങ്ങൾ ചിന്ത്യങ്ങളാണ്. 'ചന്ദ്രനഭഷ്ടമേ ചോതിനാളൂടാ സ്വാതിനാളിൽ മീനംരാശിക്ക് അഷ്ടമത്തിൽ ചന്ദ്രനുണ്ട്. അയ്യടാ അത് ഓർത്തില്ല അല്ലേ' എന്ന് അനുവദിച്ചാൽ ശേഷമുള്ളതിന്ന് അർത്ഥപ്രതിതി വളരെ കുടിക്കിട്ടും. 'മേഷ'മെന്നത് 'മേട'മെന്നാക്കിയാൽ പ്രാസം കിട്ടുമെന്ന ഗുണമുണ്ട്.

ഗണിതക്കാരെ കാര്യക്കിവിട്ടതിനുശേഷം മാന്ത്രികന്മാരെ പിടികൂടുന്നു. ഊതുമാകിൽ പറന്നീടും കനക്കുറവുകൊണ്ടെന്നർത്ഥം. അതും നോക്കി നോക്കി മോതിരം കെട്ടിയിട്ടുള്ളതിനെത്തന്നെ നോക്കി രസിച്ചും. കനം കണ്ട മാലോകരോട് ഭേദക്കാരായ പ്രമാണികളോട്. മാലോകർ മഹാലോകർ. ഇങ്ങിനെ എനി പറയുവാൻപോകുന്നവിധം. തെണ്ടിയും ഓരോ 'വിടുവായത്തം' പറഞ്ഞും. 'തെണ്ടി' എന്നതിന്ന് ഈ അർത്ഥം സന്ദർഭസിദ്ധമാണ്. 'മന്ത്രവാദത്തിന് ഞാനെന്നി ഭൂമണ്ഡലേ മറാരു ഹന്ത-ഇന്ന് അതിന്ന് എന്തുപോൽ സംശയം' എന്ന പദയോജന. ഞാനെന്നി ഞാനെന്നിയേ, ഞാനല്ലാതെ. മറാരു മറാരാണ് ഉള്ളത്. നിസ്തുലമായ ആത്മവൈഭവത്തെ ഓർത്തിട്ടുള്ള ഹർഷാധിക്യത്തിൽ 'ഹന്ത'. 'ഇന്നെന്നുപോൽ' ഇത്യാദി പ്രക്ഷിപ്തവാചകം. മല്ലനേർകണ്ണിമാർ മല്ലത്തിനോട് തുല്യമായ കണ്ണുകളോടുകൂടിയവർ. സുന്ദരിമാരെന്നർത്ഥം. മല്ലം മഷി അഥവാ അഞ്ജനം. കൊള്ളുവാൻ വശീകരിക്കുവാൻ. വേണ്ടുകിൽ ആവശ്യമുണ്ടെങ്കിൽ. കാകനെക്കൊന്ന്

ഇത്യാദി സുരതോപകരണം വശീകരണം മുതലായി കാമശാസ്ത്രത്തിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്ന വിധികളെ വിവരമില്ലാതെ ദുരുപയോഗം ചെയ്യുന്നവരുടെ മട്ടുകളെ കവി അപഹസിക്കുന്നു. "മയൂരസ്യാക്ഷി തരക്ഷോർവ്വാ സുവർണ്ണനാവലിഹ്യ ഭക്ഷിണാഹ:സ്തന ധാരയേദിതി സുരതോപകരണം" "സ്വയംമൃതായാ: മണ്ഡലകാരികായാശ്ചൂർണ്ണം മധുകയുക്തം സഹാമലകൈ: സ്തനം വശീകരണം" ഇത്യാദി കാമസൂത്രം. "മൃതമാല്യമാരുതാത്ഥിതദലമധുകരപക്ഷയുഗളമിളിതേന– ധ്രുവമനുധാവതി കീർണ്ണാ രാജരഥനയുമചൂർണ്ണേന" "ദക്ഷിണഭിഗസ്ഥിഫലകേ സ്തന ഉന്നതസ്യ താച്ഛാദിതയസ്യാ:-നാമവിലിഖ്യ ചിതായാ അംഗരൈരവയവയോതി" ഇത്യാദി രതിരഹസ്യം. ആജീവനാന്താ ജീവനാന്തംവരെ. 'ആ' സീമാർത്ഥത്തിൽ. ഭാ. നാ. ജീവനാന്തം ജീവാവസാനം. കന്നൽനേർകണ്ണിമാർ ഇതിന്റെ സൂക്ഷ്മാർത്ഥം വിദ്വാന്മാർ വളരെ തർക്കിച്ചിട്ടും തീർപ്പായിട്ടില്ല കന്നലിനോട് തുല്യമായ കണ്ണുകളോടുകൂടിയവർ എന്നുപമ. കന്നൽ പഞ്ചസാര. മധുരാക്ഷി എന്നർത്ഥം അഥവാ കന്നൽ കരിംകുവലയം. നിശ്ചയിച്ച് നല്ല വണ്ണം ചിന്തിച്ച്. ഇന്നി എന്നി ഇതിൽ വശീകരണവിഷയത്തിൽ. പാരിലാരേ ധരിച്ചീവയായുന്നതും ഭൂമിയിൽ ആരാണ് ധരിച്ചിട്ടില്ലാത്തത്. മാന്ത്രികലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാണെന്നർത്ഥം. കഷ്ടമെന്നാകിലേ ദുഷ്ടമെന്നും വരും അർത്ഥം വ്യക്തമല്ല. സന്ദർഭം നോക്കി എന്തെങ്കിലും ഒരർത്ഥം കല്പിക്കയേ ഗതിയുള്ളൂ. 'വളരെ പ്രയാസമുള്ളതാണെങ്കിലും ഫലസിദ്ധി തീർപ്പായും ഉണ്ടാവും' എന്ന് കഷ്ടിച്ച് ഒപ്പിക്കാം. 'കഷ്ടമെന്നാകിലോ' എന്ന പാഠം ചിന്ത്യം. കറവാർക്രന്തലാർ കാറായായ്വിധത്തിലുള്ള ക്രന്തലോടുകൂടിയവർ. സുന്ദരികളെന്നർത്ഥം. കറ തിങ്ങിയത്. നെല്ലിന്റെ 'ചുരുട്ട്' തിങ്ങിയ കെട്ടാണ് 'കറ'. "കറച്ചിടയൻ തൻ പാദത്താണ്" എന്ന് കു. ഗാ. കറച്ചിടയൻ ചിട തിങ്ങിട്ടുള്ള ദേവൻ; പരമശിവനെന്നർത്ഥം. ക്രന്തൽ തലമുടി. ഉറ് സ്നേഹത്തോടുകൂടി. പാറും വേഴ്ചയാവും. കില്ല് സംശയം. സപ്തമത്തെ ഏഴാമടത്തെ. പുരുഷന്മാർക്ക് ഏഴാമടം കളത്രസ്ഥാനവും സ്ത്രീകൾക്ക് എട്ടാമടം ഭർതൃസ്ഥാനവും ആണ്. സ്ത്രീകളെ എന്നർത്ഥം. അത്രവന്നിട്ട് പത്തുനാളെത്തി ഇവിടെ വന്നിട്ട് പത്ത് ദിവസമായി. വിഘ്നലേശംവിനാ ഒട്ടും മുടക്ക് കൂടാതെ. വേളിയോഗം വരാൻ വിവാഹം ശുഭമായി കഴിഞ്ഞുകൂടുവാൻ. യോഗം 'ഘടന' അഥവാ 'സംഗതി' വിഘ്നഹോമം മുടക്കങ്ങളെ നീക്കുവാനുള്ള ഹോമം. വിഘ്നേശൻ ഗണപതിയായതുകൊണ്ട് ഗണപതി ഹോമമായിരിക്കണം "യോഗ: സന്നാഹനോപായധ്യാനസംഗതിയുക്തിഷു" എ

ന്നും "വിനായകോ വിഘ്നരാജഃ" എന്നും അമരം. മണ്ഡലത്തിന്ന് ഒരു മണ്ഡലം കാലത്തേക്ക്. മണ്ഡലം നാല്പത്തൊന്ന് ദിവസം. ഈ അർത്ഥം ഭാഷയിൽ സാധാരണയായാണെങ്കിലും സംസ്കൃതത്തിൽ പ്രസിദ്ധമല്ല. ബന്ധം പൂർവ്വാപര സംബന്ധം. സന്തതം എല്ലായ്പോഴും. ഒരുവക കഴിഞ്ഞാൽ മറെറാരു വക എന്ന മട്ടിൽ എന്നർത്ഥം. ദന്തി ആന. ഭോഷ്ക്കിന്റെ കനപ്പും വലിപ്പവും കുറിക്കുന്ന ഉപമ. ഭോഷ്ക്ക് 'പൊള്ള'. 'ആനപ്പൊള്ള' എന്ന് പുനം പ്രയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. പത്തു ദിവസംമുമ്പ് വന്ന് നാല്പത്തൊന്നു ദിവസത്തെ ഹോമം തുടങ്ങി ഇന്നലെ കാലംകൂടി എന്ന് പറയുന്നതിലുള്ള 'അസംബന്ധ'വും ഭോഷ്കും സ്പഷ്ടം. ഓരോരുത്തരും താൻ അനുമനയിൽ പ്രത്യേകമാണെന്ന് നടിക്കുന്നത് വിശേഷിച്ചും സ്വാഭാവികമായിരിക്കുന്നു. മേൽ വിവരിച്ചിട്ടുള്ള വശീകരണവിധികളിലും 'ഭോഷ്ക്ക്' സുലഭം. മഹാമാന്ത്രികശ്രേണി വലിയ മന്ത്രവാദികളുടെ കൂട്ടം. 'മഹാ' എന്ന് പരോക്ഷപരിഹാസം. എനി ശേഷമുള്ളവരെ കൂട്ടിക്കൂട്ടുന്നു. കൂത്തമ്പലത്തിൽ ഒരേടത്ത്. പിള്ളർ തുലികച്ചെല്ലവും ഏട്ടത്ത് പിന്നാലെ നടക്കുന്ന കൊച്ചു ശിഷ്യന്മാർ. നർത്തകപ്രൌഢർ നൃത്തചതുരന്മാർ. കൃഷ്ണനാട്ടക്കളിക്കാരും മറവുമായിരിക്കാം. കഥകളിയും തുള്ളലും പിന്നീടാണല്ലോ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത്. നർത്തകപ്രസ്താവത്തിൽ പരിഹാസലേശവുംകൂടി ഇല്ലാത്തതിനാൽ നമ്പൂതിരിമാർക്ക് പിന്നീടുണ്ടായിത്തീർന്ന 'കളിഭ്രാന്തി'ന്റെ ബീജം ഇവിടെ അങ്കുരിച്ചു കാണുന്നുണ്ട്. വൈണികശ്രേണി വീണവായനക്കാരുടെ കൂട്ടം. "വീണാവാദസ്യ വൈണികഃ" എന്നമരം. ഗാനം വായ്പാട്ട്. കാമിനീജാലം അംഗനാസമൂഹം. 'കാമിനി'ശബ്ദത്തിന്ന് 'അനിയായ കാമശീലമുള്ളവൾ' എന്ന വിശേഷാർത്ഥവും കാണുന്നുണ്ട്. "വിശേഷാസ്സ്വംഗനാ ഭീരുഃ കാമിനീ വാമലോചനാ" എന്നമരം. കാന്തൻ കാമുകൻ ഭോഗകൻ സേവകൻ രാജഭൃത്യൻ അഥവാ ടോൻ. "പടപൊരുതോരോ വിജയഃപ്പരിട്ടെട്ടു ദിശന്തേ കേളി മുഴപ്പിച്ചു പിന്നശ്ശീ പെരുമാറീടും ചേവകരെക്കൊണ്ടതിശംഭീരം" എന്ന് രാ. ചം. കയ്യർ തീണ്ടലുള്ള ഒരുവക ജാതിക്കാർ. "ഇവിടെ വന്നാശ്രമം കയ്യരെക്കൊണ്ടൊക്കെത്തീണ്ടിച്ചു ദുഷിപ്പിച്ചു നമുക്കിനി നിൽപ്പതുണ്ടോ നല്ലനല്ലോ" എന്ന് ഉത്തരരാമായണചമ്പു. വിത്തം വിചിത്രമായ അനുരാഗണം കാണ്മാൻ കാണുവാൻ കയറിനില്പാനുള്ള തറ. "തനുവിവർണ്ണം പൊന്നിൻതറകളിൽ നിറവേ മെയ്യണിഞ്ഞും നിറഞ്ഞു" എന്ന് നാ. പ്ര. തക്കമെത്തുംവിധൌ തരം കിട്ടുമ്പോഴെല്ലാം. കുക്കയും കുക്കുകയും.

ഇത് ചമ്പുക്കളിൽ ഇടക്ക് കാണുന്നതും അവിടെനിന്ന് കിളിപ്പാട്ടിലേക്കും തുള്ളലിലേക്കും പ്രവഹിച്ചിട്ടുള്ളതും ആയ പദ്യമയമായ ഒരു ചമ്പൂഗദ്യരീതിയാണ്. 'കാകളി'സംജ്ഞ കല്പിച്ചിട്ടുള്ള കിളിപ്പാട്ടുവൃത്തത്തിനോടും അതിന്റെ ഛായയായ "കല്യം മരങ്ങളും തല്പിത്തകത്തുകൊണ്ടല്പാസമോടങ്ങു ചെല്ലുന്ന നേരത്ത്"" എന്ന ശീതങ്കൻതുള്ളലിലെ വൃത്തഭേദത്തിനോടും ആണ് ഇതിന് അധികം സാദൃശ്യം കാണുന്നത്. എങ്കിലും രണ്ടിൽനിന്നും വ്യത്യാസവും കാണുന്നുണ്ട്. അയ്യഞ്ചു മാത്രകളുള്ള ഓരോ ഗണംകൊണ്ടാണ് ബന്ധിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നത് എല്ലാറ്റിനും സാധാരണമായിട്ടുള്ള ഗുണമാണ്. എന്നാൽ കിളിപ്പാട്ടിലും തുള്ളലിലും 'ത'ഗണത്തിനാണ് അധികം പ്രാമുഖ്യം. 'ത'ഗണ'ര'ഗണങ്ങളുടെ പ്രയോഗത്തിൽ വ്യവസ്ഥയൊന്നും കാണുന്നുമില്ല. ചമ്പുക്കളിലാകട്ടെ അതാത് ഗദ്യഖണ്ഡങ്ങളുടെ ആരംഭത്തിലുള്ള ആറോ ഏഴോ അക്ഷരങ്ങളും വേറെ ഏടുത്താൽ ശേഷമെല്ലാം നിരന്തരം 'ര'ഗണമായിട്ടാണ് കാണുന്നത്. ഇവ്വിധം 'ര'ഗണവ്യാപ്തിയിൽ ഇതിന് തമ്പുരാന്റെ 'മണികാഞ്ചി'യോട് സാദൃശ്യമുണ്ടെങ്കിലും അതിൽ പ്രതിപദം ലഘുമയഗണങ്ങളെക്കൊണ്ട് ആരംഭിക്കുന്നതിനാൽ വ്യത്യാസം വരുന്നു. ഓരോ ഗദ്യങ്ങളേയും അവതരിപ്പിക്കുന്ന ആറോ ഏഴോ അക്ഷരങ്ങളും പ്രത്യേകനിയമമൊന്നും ഇല്ലാതെ വേറെ നില്ക്കുന്നതായിട്ടാണ് ചമ്പുക്കളിൽ കാണുന്നത്. "ഭയിതകിമപി/ധാമ കാൺ മൻപിലാമാമ കണ്ണിന്നു മുഖ്യോത്സവം" എന്ന രാമായണചമ്പൂഗദ്യത്തിൽ ആദ്യം ആറ് ലഘുവും "തദനു ധരണീദേ/വായമുന്മസ്തകാധിജ്യരം കൊണ്ടൊരുന്മത്തകതപം കലന്നെന്തെടാ ദുഷ്ടനാഗ്രേസരാ" ഇത്യാദി നാരായണീയചമ്പൂഗദ്യത്തിൽ ആദ്യം ആറ് ലഘുവും ഒരു ഗുരുവും വേറിട്ടനില്ക്കുന്നു. പ്രകൃതഗദ്യത്തിലാകട്ടെ ആദ്യത്തിൽ ആറ് ലഘു വിട്ട് പിന്നെ ഒരു 'ത'ഗണംകൊണ്ട് ആരംഭിച്ച് ശേഷമെല്ലാം 'ര'ഗണപരമായിരിക്കുന്നു. ഇവ്വിധം ഗണക്രമം സാധാരണയാണെങ്കിലും ഇടക്ക് ഒന്നോ രണ്ടോ അക്ഷരം അധികമായും കാണാം. ഇതിൽതന്നെ "ത്രൈണികം/ത്രാപിഭാ/ഗത്തു–" ഇത്യാദി കാണുക. ഇതേവിധംതന്നെ രാജരത്നാവലിയത്തിലെ "ഹരഹരശിവ/വാഗ്ഭവ/ല്ലനഹോ/വിസ്മയം/വിസ്മയം/ചാരുദി/വ്യോത്സവാ/ഡംബരം/ര/ത്നധ/ജാ/ഗ്രൽപ്രകാ/ശോദയം" എന്ന ഗദ്യത്തിലുള്ള 'ര'കാരം വൃത്തക്രമത്തിൽ പ്രക്ഷിപ്തമായി ഗണിക്കേണ്ടതാണ്. ഇങ്ങിനെ ചില്ലറോച്ചാവുണ്ടെങ്കിലും ആവശ്യമനുസരിച്ച് വൃത്തത്തിന്റെ സന്തതഗതിക്ക് ഭംഗം വരുത്തുന്നതുകൊണ്ടാണ് ഈ രീതിയെ ഗദ്യകോടിയിൽ പെടുത്തിട്ടുള്ളത്. ഇതു മട്ടിനെ രാ. ചാപുവിൽ ഭണ്ഡകമായി ഗണിച്ചുകാണുന്നു. എന്നാൽ ഇതിനെ ലക്ഷ്യ

ലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ട് സുപ്രതിഷ്ഠിതമായ ഏതെങ്കിലും പ്രാചീനഭണ്ഡകരീതിയിൽ പെട്ടുള്ളതാണ് സാധ്യമാണോ എന്ന് വളരെ സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. വാസ്തവത്തിൽ ഇതെല്ലാം കണ്ണാനന്ദകരമായ ഒരുവിധം പ്രാചീനശൈലീതിയാണെന്നുമാത്രം കല്പിക്കുന്നതു് ഉത്തമമായിരിക്കും

൧൦൮. തസ്മിൻ കാലേ അതു സമയത്ത്. ഈവിധം ഘോഷങ്ങളോടുകൂടി വിവാഹമുഹൂർത്തം സമീപിച്ചപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. മംഗലസ്നീകളാമ്പോ കന്യകയെ വൈവാഹികമായ മംഗല്യവേഷം ധരിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള സ്ത്രീകൾ. കുടുംബാ കുട്ടം. ഭാ. ൽ൫. അഥവാ ഈ കൃത്യത്തിൽ ഉദ്ദ്യുക്തകളായ 'നെടുമംഗല്യ'മുള്ള പരിണീതയുവതികൾ. 'ഓമലിച്ചു്' 'ചെന്ന്' 'ചമയിപ്പിച്ചു്' 'കാരയിതാ' 'ഇരുന്ന' എന്നീ ക്രിയാഭേദങ്ങളുടെ കർത്താവ്. കലാനായക മധുരമുഖീം ധന്യാം കുമാരീം കലാനായകനെപ്പോലെ മധുരമായ മുഖത്തോടുകൂടിയ ധന്യയായ കുമാരിയെ. കലാനായകൻ കലാനിധിയായ ചന്ദ്രൻ. കലാ ചന്ദ്രന്റെ പതിനാറിലൊരംശം "ഹിമാംശുശ്ചന്ദ്രമാശ്ചന്ദ്രഃ" എന്നു തുടങ്ങി "അബ്ജോ ജൈവാതൃകഃ സോമോ ഗ്ലൌരൌഷധീശകഃ കലാനിധിഃ" എന്നും "കലാ തു ഷോഡശോ ഭാഗോ" എന്നും അമരം. 'കലാനായകമധുരമുഖീം' എന്ന് സാംഗരൂപകം. ധന്യാ പുണ്യവതി. "സുകൃതീ പുണ്യവാൻ ധന്യഃ" എന്നമരം. വാങ്മാഹാത്മ്യം, ലാവണ്യാതിശയം, നൈഷധകാമുകത്വം മുതലായ വിശിഷ്ടഗുണങ്ങളുടെ സമൃദ്ധി ചിരകൃതസുകൃതൈകസാധ്യമാണെന്നഭിപ്രായം. കുമാരി കന്യക "കന്യാ കുമാരീ" എന്നമരം. 'ക്രീഡാശീലാ' എന്നനർത്ഥം. "യാവന്ന ലജ്ജിതാംഗാനി കന്യാ പുരുഷസംനിധൌ—യോന്യാങ്ഗിനി ന ഗൂഹേത താവൽ ഭവതി കന്യകാ യാതൊരു കാലംവരെ അപ്രകാശ്യങ്ങളായ അംഗങ്ങളെ പുരുഷസന്നിധിയിൽ ലജ്ജാമൂലം മറയ്ക്കുന്നില്ലയോ അതുവരെയാണ് കന്യകാപ്രായം" എന്ന് കന്യകാലക്ഷണം വർണ്ണിച്ചുകാണുന്നതു് "നേത്രരംഗേ കൃതാട്ടഹാസത്തിനു ലജ്ജായവനികയിൽ മാഞ്ഞംഗജന്മാ വിരരാജ" എന്നും "നമ്മാലാപം ചുരുങ്ങീ ജനസരസി മണംചേന്ന മന്ദാക്ഷവേഗൾ" എന്നും വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്ന ഭൈമീവിഷയത്തിൽ പറയുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല. 'അന്തഡാ' എന്ന സാധാരണാർത്ഥം അധികം യുക്തമായിരിക്കും. അന്തികേ അടുത്ത്. ഓമലിച്ചു് ലാളിച്ചു്. പ്രസാധികകളുടെ വിസ്തരിച്ചിട്ടുള്ള പ്രയോഗങ്ങളും ഒട്ടധികം അസൂയകുത്തിന്നു് കാരണമാകയാൽ കന്യകയെ അനുകൂലയാക്കുന്നതിനു് നല്ല വാക്കു പറഞ്ഞും രസിപ്പിച്ചും എന്നർത്ഥം. അഥവാ ഭൈമിതി എല്ലാവരുടേയും 'കണ്ണിലുണ്ണി'യായിരുന്നതിനാൽ കൂട്ടിത്തം വിട്ടതിന്റെ സ്പഷ്ടലക്ഷണം വ്യക്തമായിരുന്ന ഈ അവസരത്തിലുംകൂടി എല്ലാവരും 'ഓമനി'ച്ചാണ് പെരുമാറിയി

രുന്നത് എന്നും വരാം. ആലോലാകല്പജാലൈഃ അതിലോലങ്ങളായ ആ കല്പജാലങ്ങളെക്കൊണ്ട്. 'ആ' ശക്തിയിൽ ലോലങ്ങൾ ഇളകുന്നവ. മിന്നിത്തിളങ്ങുന്നവ എന്നർത്ഥം. "ചലാ ലോലം ചലാചലം ചഞ്ചലം തരളം ചൈവ" എന്നമരം. ആകല്പജാലാ ആഭരണസഞ്ചയം. 'ആകല്പം ആഭരണം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. 'ആകല്പ'പദം വസ്ത്രലേപനാദി സാധാരണ നേപത്ഥ്യവിധാനത്തിനും പറയുന്നതാണ്. ഇതിൽ ആഭരണങ്ങളും പെടും "ആകല്പഃവഷ്ടേ നേപത്ഥ്യം പ്രതികർമ്മ പ്രസാധനം" എന്നമരം. പൌലോമീ പൂർണ്ണപുഷ്പാഞ്ജലി പൌലോമിക്കുള്ള പൂർണ്ണപുഷ്പാഞ്ജലി പൌലോമീ പുലോമമഹർഷിയുടെ മകളും ദേവേന്ദ്രന്റെ പട്ടമഹിഷിയും ആയ ശചീദേവി. "പുലോമജാ ശചീന്ദ്രാണീ" എന്നമരം. പൂർണ്ണപുഷ്പാഞ്ജലി രണ്ടുകയ്യുംകൂട്ടി നിറച്ചെടുത്തുള്ള പുഷ്പാഞ്ജലി. വിവാഹകർമ്മത്തിൽ ഇതരദേവതകളെ പൂജിക്കുന്നതിനുമുമ്പിൽ ശചീദേവിയെ ആരാധിക്കേണമെന്നാണ് വിധി ഇത് വിവാഹരംഗത്തിലേക്ക് യാത്രയാകുമ്പോൾ ചെയ്യുന്ന 'സൌഭാഗ്യദേവതാരാധന'യാണ്. "തദനന്തര മന്തഃപുരജരതികദംബകാചരിഷ്ടവർമ്മനാ വിഹിതതത്തൽകൃത്യാ പരിഗൃഹീത ഹരിതപട്ടവസനാ സമാരാധിതസൌഭാഗ്യദേവതാ" ഇത്യാദി പാ. പ. പ്ര. വിധിവൽ ശാസ്ത്രാനുസാരം. സാദരം ആദരവോടുകൂടി. കേതിപൂർവ്വം എന്നർത്ഥം. കാരയിത്വാ ചെയ്യിപ്പിച്ച്. പൂർണ്ണപുഷ്പാഞ്ജലി കന്യക ചെയ്യേണ്ടതായ ക്രിയാംശമാകയാൽ വേണ്ടവിധം പറഞ്ഞുകൊടുത്ത് ചെയ്യിപ്പിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. 'വിധിവൽ' 'സാദരം' എന്നീ പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് ശാസ്ത്രമനുസരിച്ചും കേതിയോടുകൂടിയും ചെയ്യുന്ന കർമ്മങ്ങൾക്കേ ഫലമുള്ളൂ എന്ന തത്വം ധ്വനിക്കുന്നു. "യാഗശാല അശുഭമായാൽ പ്രായശ്ചിത്തമുണ്ട്. വഴി പിഴച്ചാൽ ഗതിയില്ല" എന്ന് പറഞ്ഞുകൊണ്ട് യജ്ഞശാലയെ കൈയ്യിലിയ മഴമംഗലത്തിന്റെ കയ്യെത്തിൽ ഈ പ്രയോഗങ്ങൾ പ്രത്യേകിച്ചും സാർത്ഥകങ്ങളായിരിക്കുന്നു. കലിതരുചി സ്പൃഹയോടുകൂടി. അന്യൈതുല്യം കലർന്ന് എന്നർത്ഥം. "അഭിഷ്വംഗേ സ്പൃഹായാം ച ഗന്ധേസ്തേ ച രുചിഃ" എന്നമരത്തിൽ രുചിശബ്ദത്തിന്റെ നാനാർത്ഥം. 'അഭിഷ്വംഗം അന്യാസക്തി; സ്പൃഹാ അഭിഗ്രഹം; ഗന്ധസ്തു രശ്മി'. കാലം പാർത്തുകൊണ്ടിരുന്ന സ്വയംവരമുഹൂർത്തത്തേയും കാത്തുകൊണ്ടിരുന്നു.

ശ്ലോ. വിമലാന്തരാത്മാ പ്രഥമാനതേജാഃ വിദർഭരാജാ

വിമലാന്തരാത്മാവായി പ്രഥമാനതേജസ്സായിരിക്കുന്ന വിദർഭരാജാവ്. ഭീമമഹാരാജാവെന്നർത്ഥം. വിമലാന്തരാത്മാവ് ശുദ്ധാന്തഃകരണൻ. പരിശുദ്ധഹൃ

ഭയൻ എന്നർത്ഥം. പ്രഥമാനതേജസ്സ് പ്രഥിതമായ കാന്തിയോടുകൂടിയവൻ. പ്രഥിതാ പ്രസിദ്ധം. "പ്രഥിത പ്രഥിതവ്യാതവിത്തവിജ്ഞാതവിശ്രുതഃ" എന്നമരം. ദ്വിജേഭ്യഃ ബ്രഹ്മണർക്ക്. വിധിവൽ വിത്തം വിധീയ്ക്ക ശാസ്ത്രാനുസാരം ധനത്തെ ദാനം ചെയ്തിട്ട്. "ദാതവ്യമിതി യദ്ദാനം ദീയതേനുപകാരിണേ ദേശേ കാലേ ച പാത്രേ ച തദ്ദാനം സാത്വികം വിദുഃ" ഇത്യാദി പ്രമാണമനുസരിച്ച് എന്നർത്ഥം. രാജാവിന്റെ ദാനം സാത്വികമായിരുന്നു എന്ന് 'വിമലാന്തരാത്മാ' എന്നതുകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ചണ്ഡാലവൃത്തിയായിരുന്നാലും പൂണൂലിട്ടാൽ 'പ്രതിഗ്രഹത്തിന്നഹതയുണ്ടെന്ന്' ശാസ്ത്രമോ നടപ്പോ പണ്ടുണ്ടായിരുന്നില്ല എന്ന് 'വിധിവൽ' എന്ന പ്രയോഗം സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു. മുഹൂർത്തേ പ്രാപ്തേ സ്വയംവരമുഹൂർത്തം പ്രാപ്തമായിരിക്കും സമയത്തിങ്കൽ. മുഹൂർത്തസമയമായപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. കുമാരീം ബാലയായ ഭമയന്തിയെ. രംഗഭൂവം രംഗഭൂമിയെ. വിവാഹരംഗത്തെ എന്നർത്ഥം. പ്രാവേശയൽ പ്രവേശിപ്പിച്ചു താൻ ഒരുമിച്ചു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി എന്നർത്ഥം. സൌഭാഗ്യമൂർത്തിയായ കന്യകയെ രംഗപ്രവേശം ചെയ്യിപ്പിക്കുവാൻ ചേർന്നവിധം ഉജ്ജ്വലതേജസ്വിയായിരുന്ന രാജാവ് എന്ന് വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് "പ്രഥമാനതേജാഃ" എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അങ്ങനെ രംഗവും സദസ്സും രാജാവും കന്യകയും ഒന്നിനൊന്ന് ചേർന്നും ഉചിതപരിമാണാത്മ്യമേറിയും ഇരുന്നിരുന്നു എന്ന് ഭാവം.

പൂർവ്വാർദ്ധം ഉപേന്ദ്രവജ്ര (ഭ. ജ ഭ ര) യും ഉത്തരാർദ്ധം ഇന്ദ്രവജ്ര (ഭ. ര) യും ആയിരിക്കയാൽ ഉപജാതിവൃത്തം. "അനന്തരോദീരിതലക്ഷ്മഭാജൌ പാദൌ യദീയാവുപജാതയസ്താം-ഇത്ഥം കിലാന്യാസ്വപി മിശ്രിതാസു വദന്തി ജാതിഷ്വിദമേവ നാമ" എന്ന് ലക്ഷണം.

അനന്തരം കവി ചിരപ്രതീക്ഷിതമായ കന്യകയുടെ സഭാപ്രവേശവിഷയത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. അതിന്റെ ഹ്രസ്വം ഒന്നു വേറെത്തന്നെയാക്കയാൽ ആ മഹർഷ്ടാനത്തെ അത്യുജ്ജ്വലവും സുദീപ്തവും ഏകാനുപമയിയുമായ ഒരു സംസ്കൃതഗദ്യംകൊണ്ട് വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഗ. നാ. ഈ ഗദ്യത്തെ മുഴുവനും "അഥ സാ.....ഭമയന്തീ" എന്ന കർത്താവ് ഒടുവിലുള്ള "രംഗഭൂവം അലം അകാംക്ഷീൽ" എന്നതിൽ ചെന്നന്വയിച്ചുകൊണ്ട് ഒരൊറ്റ വാക്യമായിട്ടാണ് ബന്ധിച്ചിരിക്കുന്നത്. പക്ഷേ ഓരോ വിശേഷണങ്ങളും ഓരോ വിഷയത്തിന്റെ സമഗ്രമായ വർണ്ണനയാണെന്നുള്ളത് പ്രത്യേകം ഓർക്കേണ്ടതാണ്. ഇതിനെ ഭിന്നബന്ധങ്ങളായ ഓരോ സമസ്തപദത്തിനേയും ആദ്യന്തശബ്ദങ്ങളെമാത്രം കുറിച്ചുകൊണ്ട് അന്വയക്രമത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നു.

അഥ അനന്തരം. ലളിത.....സംപദാ ലളിതമായിരിക്കുന്ന തന്റെ കാന്തിസമ്പത്തുകൊണ്ട്. ലളിതം മനോഹരം. അഥവാ തിളങ്ങുന്നത്. ശ്ലോ. ക്ര. തന്ന ദേഹം. കാന്തിസംപത്ത് ശോഭാസമൃദ്ധി. അതിയായ കാന്തി എന്നർത്ഥം. സുരസുന്ദരീഃ അപി ദേവസ്ത്രീകളേയുംകൂടി. 'അപി' സംഭാവനയിൽ. ഭാ. നന്ദ. ജയന്തീ ജയിക്കുന്നവളായും: മന്മഥമഹാവീരവൈജയന്തീ മന്മഥനായിരിക്കുന്ന മഹാവീരന്റെ വൈജയന്തിയായി വർത്തിക്കുന്നവളും. മഹാവീരൻ അതിവിക്രമശാലി. ഭാ വൃ. വൈജയന്തീ ജയസൂചകമായ കൊടിക്കൂറ. "വൈജയന്തീ പതാകായാം" എന്ന് മേദിനി. "വിഷ്വക്സേനസ്യാംഗനിഷാതഗോത്രജാമയജയധ്വജസ്യ ഭഗവതോ മകരധ്വജസ്യ" എന്ന ഭാഗപ്രയോഗം ദ്രഷ്ടവ്യം. നിഖിലയുവജനമനാംസി സമസ്തതരുണന്മാരുടേയും മനസ്സുകളെ മഥയന്തീ മഥിപ്പിക്കുന്നവളും മഥിപ്പിക്കുക ഹർഷാകുലമാക്കുക. അനന്യസുലഭമായ സൌന്ദര്യാതിശയദർശനംകൊണ്ട് ആനന്ദിപ്പിക്കുക എന്നർത്ഥം. അഥവാ ക്ഷോഭിപ്പിക്കുക. സൌഭാഗ്യവിശേഷം ഹേതുവായിട്ട് യുവജനങ്ങളെ മന്മഥമദോന്മത്തരാക്കുക എന്നർത്ഥം. "മദോ രേതസി കസ്തൂര്യാം ശൌണ്ഡ്യേ ഹർഷേഭദാനയോഃ" എന്ന് മേദിനി. 'നിഖിലയുവതിമനാംസി' എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നത് സ്വീകാര്യമായി തോന്നുന്നില്ല. മഥയന്തി യുവതികളുടെ മനസ്സിനെ മഥിപ്പിച്ചു എന്ന് പറയുന്നതിനു വിശേഷിച്ച് അർത്ഥമൊന്നും കാണുന്നില്ല. 'സുരസുന്ദരീരപി ജയന്തീ' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് സ്ത്രീലോകത്തിന്റെ ശ്ലിഷ്ടത്തെ വളർത്തുകയല്ല, അടക്കുകയാണ് ചെയ്തിട്ടുള്ളത് എന്നു വന്നിട്ടും ഉണ്ട്. 'മഥയന്തീ നിജകാന്ത്യാ രതിമപി മഥയന്തീതി പ്രഥിതാ ലോകേ' എന്നാണ് കവികുലത്തെ മുഴുവൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത് 'ഭുവനത്രയസുഭ്രുവാമസൌ മഥയന്തീ കമനീയതാമഥം' എന്ന് ശ്രീഹർഷനും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. 'നിഖിലയുവതിമനാംസി മഥയന്തീ' എന്നാക്കിയാൽ ഈ ദോഷത്തിന്നു പരിഹാരമുണ്ട്. പക്ഷേ 'സുരസുന്ദരീരപി ജയന്തീ' എന്ന് പറഞ്ഞ ഉടനെത്തന്നെ ഇപ്രകാരം ഒരു പ്രയോഗം സന്ദർഭോചിതവും അപകർഷകരവും ആയി തോന്നുന്നു. എന്നുമാത്രമല്ല 'മഥയന്തീ നിജകാന്ത്യാ രതിമപി മഥയന്തീ' എന്നൊരു ഫലിതം മുഴുവൻ പ്രയോഗിച്ചതിനുശേഷം ആ വിഷയം വയസ്യാവാക്യം പിന്നേയും അനുവദിക്കുന്നത് 'കീദൃക്സ്ത്രിവൽ ഭാസതേ'. 'മഥയന്തീ മഥയന്തീ' എന്നൊരു സന്നിധ്യമകംകിട്ടുവാൻവേണ്ടി ഇപ്രകാരം രസഭംഗം വരുത്തിക്കൂട്ടുന്ന ഒരു ക്ഷുദ്രശാബ്ദികനാണ് നമ്മുടെ കവി എന്നു വിചാരിക്കുവാൻ ന്യായവും ഇല്ല. 'യുവജനമനാംസി മഥയന്തീ' എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നത് സ്വീകരിക്കുന്നതായാൽ ഈ ദോഷ

ത്തിനുപുറമെ സാരമായ രസവിച്ഛിത്തിയും വന്നുചേരും. മുനിവൃത്തിക്ക് ചേർന്നതായ മനസ്സിനെ അടക്കുക എന്ന ഇണമാണ് 'ദമം'. തരുണരെ വിഷയവിരക്തരാക്കുന്ന മട്ടിലായിരുന്ന ദമയന്തിയുടെ സൌന്ദര്യത്തെപ്പറ്റിയുള്ള വർണ്ണനയും അശ്ലീലവും അരുചികരവുമായ ഒരുപവാദമാണ്. 'മദനദീക്ഷാഭത്തിന്ന് അധീനമാക്കി കീഴടക്കുന്നു' എന്ന ഒരു വ്യാഖ്യാനം സുകരമല്ലെങ്കിലും സാധ്യമാണ്. 'നിഖിലയുവജനമനാംസി മദയന്തീ ദമയന്തീ' എന്ന പാഠത്തിന്ന് ഈ ആക്ഷേപമൊന്നും ഇല്ലെന്ന് മാത്രമല്ല കേൾക്കുമ്പോൾ വിശേഷിച്ചും ചമല്ക്കാരപരമായും ഇരിക്കുന്നുണ്ട്. എല്ലാറ്റിനുംപുറമെ "മായൂരീ മദയതി മാജ്ഞനാ മനാംസി" എന്ന മാളവികാഗ്നിമിത്രയോഗത്തെ കവി ഇവിടെ അനുസ്മരിച്ചിരുന്നു എന്നും വരാം. "മധുമദമണമോലും ഗദ്യപദ്യൈരനേകൈർമ്മദയതി പുനരിന്നം ഭൂരി ഭൂചക്രവാളം" എന്ന ചന്ദ്രോത്സവപ്രയോഗവും ഇവിടെ സ്മർത്തവ്യമാണ്. അതിലളിത.....പുരോഭാഗൈഃ അതിമനോഹരങ്ങളായ കാകപക്ഷങ്ങളെക്കൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്ന പുരോഭാഗത്തോടുകൂടിയവരായും. ഇതും എനി വരുന്ന മൂന്ന് തൃതീയാബഹുവചനങ്ങളും 'അവരജൈ' എന്നതിന്റെ വിശേഷണങ്ങളാണ്. ഏവമന്യത്രാപി വിശേഷം. കാകപക്ഷാ ഇരുഭാഗത്തും നീട്ടിവിട്ടുള്ള തലമുടി. ക്ഷത്രിയബാലന്മാർ 'തിരുമാടംപുറപ്പാട്' കഴിയുന്നതുവരെ ഈവിധം മുടി വളർത്താറുണ്ട്. ഇതിന്ന് 'ശിഖണ്ഡം', 'ശിഖണ്ഡകം', 'ശിഖണ്ഡികാ' എന്നീ പേരുകളും കാണുന്നുണ്ട്. "കാകപക്ഷഃ ശിഖണ്ഡകഃ" എന്നമരം. ഇതു 'വളർത്തുമുടി'യുടെ പേരാണെന്നും കാക്കച്ചിറകുപോലെ കറുത്തത് എന്നനർത്ഥമാണെന്നും പാരമേശ്വരി. ഇരുഭാഗത്തും പകുത്തിട്ടാൽ കാക്കച്ചിറകിന്റെ ഛായയുള്ളതുകൊണ്ടായിരിക്കാം ഒരു സമയം ഈ പേരു വന്നത്. ഇത് കുട്ടികളുടെ തലമുടിയെ കുറിക്കുന്ന സാധാരണപദമാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. "ബാലാനാം തു ശിഖാപ്രോക്താ കാകപക്ഷഃ ശിഖണ്ഡികാ" എന്ന് മറ്റൊരായുധൻ. "അകുലാകുലകാകപക്ഷധാരിണാ കനകശലാകനിർമ്മിതമപ്യനർത്ഥതുലകപ്രഭോഗ്യമായമാനം മരകതമയമിവ പഞ്ജരമുപഹതാ" ഇത്യാദി കാദംബരി. ഈ ഗദ്യം ഒന്നിലധികം വിധത്തിൽ കാദംബരിയെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തുന്നുണ്ട്. പക്ഷപാതാതിരേകാരോപണശങ്കയാൽ 'അധഃകരിക്കുന്നുണ്ട്' എന്ന് പറയുന്നില്ല. പുരോഭാഗം മുൻവശം. അത്രത്രമുഖം. അഭിനവ.....ഞ്ചലൈഃ അഭിനവങ്ങളായ കാണ്ഡങ്ങളോടുകൂടിയ കോദണ്ഡങ്ങളെക്കൊണ്ട് മണ്ഡിതങ്ങളായ കരാലൈലങ്ങളോടുകൂടിയവരായും. അഭിനവം നവീനം. വളരെ പുതിയതെന്നർത്ഥം. "പ്രത്യഗ്രോഭിനവോ നവ്യോ നവീനം നൂതനം നവഃ" എന്നമരം. കാണ്ഡം തണ്ട്. വില്ലിന്റെ വടി എന്നർത്ഥം. അഥവാ അമ്പ്. ഓ. സു. കോദണ്ഡം വില്ല്. "ധനുശ്ചാപൌ ധനുഷ

ശരാസനഃകോദണ്ഡകാർമ്മുകം" എന്നമരം. മണ്ഡിതം അലംകരിച്ചത്. "മണ്ഡിതഃ-പ്രസാധിതോലംകൃതശ്ചഭ്രക്ഷിതശ്ച പരിഷ്കൃതഃ" എന്നമരം. കുരാഞ്ചിലം കയ്യിന്റെ അറ്റം. കയ്യടക്കമെന്നർത്ഥം. ആവിധമുള്ള വില്ല് ധരിച്ചവരായും എന്ന് സാരം. പരിവീത.....പരിവാരൈഃ പരിവീതന്മാരായ കുലപുത്രന്മാർ മുതലായ പരിവാരത്തോടുകൂടിയവരും. പരിവീതന്മാർ ചുറ്റും നില്ക്കുന്നവർ. കുലപുത്രന്മാർ ഉന്നതവംശങ്ങളിൽ ജനിച്ചിട്ടുള്ള ബാലന്മാർ പരിവാരം പരിജനം. ഭാ. ഗ്രാ. അനുചരന്മാർ സാധാരണന്മാരിൽ ഭൃത്യവർഗ്ഗങ്ങളായിരുന്നില്ലെന്നർത്ഥം. കുലീനബാലകന്മാരെ ഇപ്രകാരം സന്ദർഭങ്ങളിൽ പരിവാരവിശേഷങ്ങളായി കല്പിക്കുന്നത് ആധുനികപാശ്ചാത്യരീതിയിലും കാണുന്നുണ്ട്. ബാലകൈഃ അപി അബാലാനുഭാവൈഃ ബാലകന്മാരാണെങ്കിലും, അബാലമായ അനുഭാവത്തോടുകൂടിയവരായും ഉള്ള. ബാലകൻ ചെറിയ കുട്ടി. അബാലം ശൈശവാവസ്ഥയിലല്ലാത്തത്. പ്രൗഢമായതെന്നർത്ഥം. അനുഭാവം തേജസ്സ്. ഭാ. ത്രിവ അവരജൈഃ അനുജന്മാരാൽ. ഭ്രമാന്തഭ്രമനന്മാരാലെന്നർത്ഥം. "ജഘന്യജസ്യഃ കനിഷ്ഠയവീയോവരജാനുജാഃ" എന്നമരം. അലംകൃതപുരോഭാഗാഃ അലംകരിച്ചിരിക്കുന്ന മുൻഭാഗത്തോടുകൂടിയവരും. കര.....സാധനാഭിഃ സഖീഭിഃ കരകലിതങ്ങളായിരിക്കുന്ന കേളീശുകം മുതലായ ലീലാസാധനങ്ങളോടുകൂടിയവരായ തോഴികളാലും. കരകലിതങ്ങൾ കയ്യിൽ വെച്ചിരിക്കുന്നവ. കേളീശുകം വിനോദത്തിന്നായി വരുത്തുന്ന തത്ത. ഭാ. ഭർ ലീലാസാധനങ്ങൾ കളിക്കുവാനുള്ള സാമഗ്രികൾ. കന്ദുകാദികളെന്നർത്ഥം. മഹിത.....കരതലാഭിഃ മംഗലവനിതാഭിഃ മഹിതങ്ങളായ മണിദർപ്പണങ്ങൾ മുതലായ മംഗലപദാർത്ഥങ്ങളാൽ സാർത്ഥങ്ങളായ മധുരങ്ങളായ കരതലങ്ങളോടുകൂടിയവരായ മംഗലവനിതകളാലും. മഹിതം പൂജനീയം. ശ്രേഷ്ഠമെന്നർത്ഥം. ഭ. ഫ. മണിദർപ്പണം രത്നനിർമ്മിതമായ കണ്ണാടി. "ദർപ്പണ മുകുരാദർശൗ" എന്നമരം. ഹർഷജനകമായത് എന്ന നാർത്ഥം. "കണ്ണാടി കാണ്മോളവും തന്നുടെ മുഖമേറാം നന്നെന്നു നിരൂപിക്കും എതുമേ വിരൂപന്മാർ" എന്ന പഴമൊഴി പരമാർത്ഥമാണോ എന്ന് സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. വൈരൂപ്യത്തെ കണ്ട് ആത്മജ്ഞാനോദയം വരുന്നതിന്ന് പകരം സാധാരണ മനുഷ്യർ പ്രത്യക്ഷാവലക്ഷണങ്ങളെ പരിമിതസൗന്ദര്യങ്ങളായി വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിൽ ക്ലേശിച്ച് ആനന്ദിക്കുന്നതിൽ ഉത്സുകരാകുവാൻ അധികം മാറ്റമുള്ളതുകൊണ്ടായിരിക്കാം മുകുരത്തിനെ നിത്യദർപ്പണമായി പൂവ്വാചാര്യന്മാർ കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത് അഥവാ 'അഹംകാരവർജ്ജകം' എന്നമരം. പണ്ടത്തെ

കുണ്ടാടികം ഇപ്പോൾ കാണുന്നതുപോലെ ശിഥിലമായ ചില്ലുകൊണ്ടല്ല ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നത്. ലോഹങ്ങളേയും രത്നങ്ങളേയും മിനുക്കി പ്രതിഫലനശക്തി വരുത്തിട്ടായിരുന്നു. 'മണിശരാവുത്തിന്ന്' പ്രതിബിംബനാശക്തിയുള്ള ദ്രവ്യമെന്ന് സാധാരണാർത്ഥമുണ്ടെന്നുള്ളതും സ്മരണീയം. ഭാ. ഫാർ. 'മണിദർപ്പണ'മെന്നതിനെ 'രത്നപരിഷ്കൃതമായ കണ്ണാടി' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കും. മംഗലപദാർത്ഥാസാർത്ഥങ്ങൾ മംഗലപദാർത്ഥങ്ങളോടുകൂടിയവ. മംഗലപദാർത്ഥങ്ങൾ ശുഭകരങ്ങളായ സാധനവിശേഷങ്ങൾ 'അഷ്ടമംഗല്യം' എന്ന് പറയുന്നതായിരിക്കാം. "കുരവം, ദർപ്പണം, ദീപം, കലശം, വസ്ത്രം, അക്ഷതം,– അംഗനാ, ഹേമ സംയുക്തമഷ്ടമംഗല്യലക്ഷണം" എന്ന് പ്രമാണം. കുരവം മന്ദാരപുഷ്പം; കലശം പൂർണ്ണകുംഭം; അക്ഷതം വെള്ളരി അഥവാ അരിയും നെല്ലും ചേർന്നത്. മധുരം മനോഹരം. കരതലം ഉള്ളങ്കയ്യ്. "തലം സത്രുപേ ചപേടേ" എന്ന് മേദിനി. ചപേട പരത്തിപ്പിടിച്ചിട്ടുള്ള കയ്യ്. രണ്ടുകയ്യും കൂട്ടിപ്പിടിച്ചാണ് സാധനങ്ങൾ എടുത്തിരുന്നത് എന്നർത്ഥം. മംഗലവനിതാഭിഃ ച മംഗല്യമുള്ള സ്ത്രീകളാലും. അവിധവകളായ പരിണീതയുവതികളാലെന്നർത്ഥം. മഹീയമാനപാർശ്വഭാഗാ പൂജിതമായിരിക്കുന്ന ഇരുഭാഗത്തോടുകൂടിയവളും. സഖികളും മംഗലവനിതകളും ഇരുഭാഗത്തും ആരിച്ചുകൊണ്ട് നിന്നിരുന്നു എന്നർത്ഥം. സജല.....ശ്യാമളേന സജലമായ ഘനാഘനത്തെപ്പോലെ ശ്യാമളമായതും. സജലം വെള്ളത്തോടുകൂടിയത്. ഘനാഘനം കാർമേഘം. "ശക്രോ ഘ്രാതുകമത്തേതോ വഷ്കുകാബ്ലോ ഘനാഘനഃ" എന്നമരം. ഉന്ദ്രനും ആളെ കൊല്ലുന്ന മഴിച്ച ആനക്കും വഷ്കിക്കുന്ന മേഘത്തിനും 'ഘനാഘനം' എന്ന് പേർ എന്നർത്ഥം. ശ്യാമളം കറുത്തത്. ആസന്നവർഷപ്രകൃതിനിമിത്തമുള്ള അതികാർന്ന്യത്തെ കരിങ്കുവാനായി 'സജലഘനാഘന'മെന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. കോമളേന മൃദുവായതും അഥവാ ദുകൂലതല്ലജന പ്രശസ്തമായ പട്ടുചേല കൊണ്ട്. "ക്ഷൗമം ദുകൂലം" എന്നമരം. ഇതു രണ്ടും വെള്ളപ്പട്ടിന്റെ പേരാണെന്ന് പാരമേശ്വരീപക്ഷം കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും എല്ലാവിധം പട്ടുവസ്ത്രങ്ങളേയും പ്രായികനാമമാണെന്നാണ് പ്രയോഗരീതികൊണ്ട് കാണുന്നത്. "കനകരുചി ദുകൂലം" എന്ന് കുസുമാകരം. "ശ്യാമളമൃദുകുളേബരമണ്ഡലമധിഗത ഗൌരദുകൂലം" എന്ന് ഗീ ഗോ. 'ദുകൂലം പട്ടവസ്ത്രം' എന്ന് രസമഞ്ജരി. 'തല്ലജം' എന്ന് ശ്രേഷ്ഠത്വസൂചകമായ പ്രശസ്തവാചകം. "മതല്ലികാ മചർച്ചികാ പ്രകാണ്ഡമുൽപ്രതല്ലജേ പ്രശസ്തവാചകാന്യമൂർധി" എന്നമരം. അവകുണ്ഠിതാംഗയഷ്ട്യാഃ അവകുണ്ഠിതമായ അംഗയഷ്ടിയോടുകൂടിയവളാണെ

ങ്കിലും. അവകുണ്ഠിതം ചുറ്റിയിരിക്കുന്നു. "ശരഭാകാശനീകാശേന കേനാപി കേയൂരേയകേനാവകുണ്ഠിതശിരാ" എന്ന് പാ. സ. പ്ര. 'അവ' വ്യാഖ്യയിൽ. അംഗയഷ്ടി യഷ്ടിപോലെ കൃശമായും ഋജുവായും ഉള്ള അംഗം എന്ന് ശുപകം. യഷ്ടി വടി. അംഗം ശരീരം ഭാ. ൯൨. ശരീരത്തിനെ യഷ്ടിയായി നിരൂപണം ചെയ്യുന്നത് ഉല്ലേഖമോ ആക്ഷേപമോ ആണെന്ന് പറയുന്നത് ന്യായമായിരിക്കുമെന്ന് തോന്നുന്നില്ല മഹൽപ്രയോഗസന്നിധ്യവും അനാദരണീയമല്ല. "തം വീക്ഷ്യ വേപഥുമതീ സരസാംഗയഷ്ടിഃ" എന്ന് കു. സം. കാന്തി പൂരസ്യ ഉച്ചതയാ പ്രകാശപ്രവാഹത്തിന്റെ ആധിക്യം ഹേതുവായിട്ടും. അതുധികമായ ദേഹകാന്തികൊണ്ടും എന്നർത്ഥം. "പൂരോ ജലപ്രവാഹേ സ്യാൽ പ്രണസംശുദ്ധിവാദ്യയോഃ" എന്ന് മേദിനി. പ്രപ്പദസ്യ സൂക്ഷ്മതയാ ച പ്രപ്പദത്തിന്റെ സൂക്ഷ്മത ഹേതുവായിട്ടും പ്രപ്പദം ധരിച്ചിരിക്കുന്ന വസ്ത്രം. ദേഹത്തെ നല്ലവണ്ണം മൂടുന്നത് എന്നനർത്ഥം. സൂക്ഷ്മത അല്പത. നേർമ്മ എന്നർത്ഥം. സ്ഥൂകാല്പക്ഷുല്ലകൃശ ശ്ലക്ഷ്ണം സൂക്ഷ്മം ദ്വേ കൃശം തനു" എന്നമരം. സുവ്യക്തം.....സംനിവേശാ സുവ്യക്തമാകുംവണ്ണം ദൃശ്യമാനമായ സകല ഗാത്രങ്ങളുടേയും സംനിവേശത്തോടുകൂടിയവളായും. സുവ്യക്തം ഗ്രഹണീയമായവിധം വ്യക്തമായത്. "പൂജനേ സചതീ" എന്നമരം. "സു പൂജായാം ഭൂശോഭനമതികൃത്സുഷ്ഠുധിഷു" എന്ന് മേദിനി. അഥവാ കൃത്രാർത്ഥത്തിൽ ഈ ഷദ്ധ്യമെന്നുമാം. വ്യക്തമായിരുന്നു എങ്കിലും പാശ്ചാത്യവനിതകളുടെ അടുത്ത കാലത്തെ പുറപ്പാടിൽ കാണാറുള്ളതുപോലെ അവിനയച്ഛായ അശ്ലീലവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നർത്ഥം. 'സുവ്യക്തം അതിവ്യക്തം' എന്ന അർത്ഥം ശരിയാണെങ്കിലും വിനയവാരിധിയായിരുന്ന ഈ പ്രാചീനനായികയുടെ കാര്യത്തിൽ അത് യോജ്യമല്ല. അഥവാ അങ്ങിനെത്തന്നെ വ്യാഖ്യാനിക്കേണമെന്ന് നിർബ്ബന്ധമുണ്ടായാൽതന്നെ പ്രപ്പദാവകുണ്ഠനമുണ്ടായിട്ടുള്ള സുവ്യക്തതയല്ലേ ഉള്ളൂ എന്ന് സമാധാനിക്കാം. ദൃശ്യമാനം കാണായിരുന്നത്. ഗാത്രങ്ങളം അംഗങ്ങൾ. ഭാ. ൪൪. സംനിവേശം സ്ഥിതി. "വാസയോഗ്യപ്രദേശേ സ്യാൽ സംനിവേശഃ സുസംസ്ഥിതൌ" എന്ന് മേദിനി. അംഗങ്ങളം സുകുമാരമായവിധം ആലക്ഷ്യങ്ങളായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. അന്ന.....നിർഘ്രാതനായ രജനിതോറും സംതന്യമാനമായ വൈരത്തിന്റെ നിർഘ്രാതനത്തിനായിക്കൊണ്ട്. രജനി രാത്രി. അന്ന വീർപ്പുയിൽ. ഭാ. ൧൯. സംതന്യമാനം നിലനിന്നിവരുന്നത്. എന്നെന്നും കാണിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. 'സന്തതം', 'സന്തതി' ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. വൈരം വിരോധം ശത്രുത എന്നർത്ഥം. നിർഘ്രാതനം പകരം വീട്ടൽ.

"നിശ്ശ്വാതനം വൈരസ്യേന്ദ്രോ ഭാനേ ന്യാസാപ്പണേപി ച" എന്ന് അമരം. വൈരസ്യേന്ദ്രി പകവിട്ടൽ. ആനനാമൃതഭാനാ അധഃകൃവ്വാണേന അന്ധതമസേന ഇവ ആനനമായ അമൃതഭാനുവിനെ അധഃകരണം ചെയ്യുന്ന അന്ധതമസ്സിനാൽ എന്നപോലെ ഇരിക്കുന്നതും. ആനനം മുഖം. അമൃതഭാനു അമൃതകിരണൻ. സുധാംശുവായ ചന്ദ്രൻ എന്നർത്ഥം. "ചന്ദ്രമാശ്ശുഭ്രഃ.....വിധുഃ സുധാംശുഃ" എന്നമരം. "ഭോനസ്സാ കിരണേ സൂര്യേ" എന്നു മേദിനി. അധഃകരിക്കുക താഴ്ത്തുക. അന്ധതമസ്സ് കൂരിരുട്ട്. മനുഷ്യർക്ക് അന്ധതപം ഉണ്ടാകുന്നതുകൊണ്ടിയാം കൂട്ടിയായ ഇരുട്ട് എന്നാണർത്ഥം. "ധ്വാന്തേ ഗാഢേന്ധതമസം" എന്നമരം. സാധാരണ ചന്ദ്രൻ ശുക്ലപക്ഷത്തിൽ മാത്രമേ ഇരുട്ടിനോടു വൈരം കാണിക്കുന്നുള്ളൂ. തൽപ്രതിഛന്ദിയായ വദനചന്ദ്രനാകട്ടെ നിരന്തരവൈരത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്നു. അതുനിമിത്തം ഇരുട്ടിന്ന് മുഖചന്ദ്രനോട് പ്രത്യേകം വൈരമുണ്ട്. എന്നാൽ അതിന് പ്രതികാരം ചെയ്ത് വദനചന്ദ്രനെ കീഴടക്കേണമെങ്കിൽ മഹത്തായ ശക്തിയില്ലാതെ സാധിക്കയില്ല. അതുകൊണ്ട് ഇതിനായി പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന അന്ധതമസ്സാണോ എന്ന് തോന്നത്തക്ക നിബിഡതയും കറുപ്പും തലമുടിക്കുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് സംബന്ധാതിശയോക്തി സംകലിതമായ ഉൽപ്രക്ഷ. മുഖചന്ദ്രൻ തലമുടിയുടെ കറുത്തനിറത്താൽ അധഃകരണകൃത്യം സാധിച്ചതായി ഭാവിച്ചിരിക്കുന്നു. അന്തരാ.....ലതയാ അന്തർഭാഗത്തിങ്കൽ ആലക്ഷ്യമായ ബന്ധുരമായ മാലതീസുനജാലത ഹേതുവായിട്ട്. അന്തർഭാഗം ഉള്ള്. ആലക്ഷ്യം കാണാവുന്നത്. ബന്ധുരം മനോഹരം. "ബന്ധുരബന്ധുരരമ്യേ" എന്ന് വിശ്വം. മാലതീസുനജാലതാ മാലതീസുനജാലം ഉണ്ടാവുക എന്ന അവസ്ഥ മാലതീസുനജാലം പിച്ചകപ്പൂവിൻകുത്തം. പിച്ചകമാല എന്ന് സാരം. "സുമനാ മാലതീ ജാതിഃ" എന്ന് വിശ്വം. ഫേനില.....പ്രതിമല്ലേന ഫേനിലമായ യമുനയുടെ പ്രവാഹത്തിന്റെ പ്രതിമല്ലനായിരിക്കുന്നതും. ഫേനിലാ ഫേനത്തോടുകൂടിയത്. ഫേനാ നാം. "ഫേനിലാതിഷ്ഠപാദപേ നാ സഫേനേ" എന്ന് മേദിനി. പ്രവാഹം ഒഴുക്ക്. പ്രതിമല്ലൻ സ്പർദ്ധിച്ചുനില്ക്കുന്നവൻ. എതിരാളി എന്നർത്ഥം. ഉപമാവാചകമോ. "കന്ദർപ്പപ്രതിമല്ലകന്തിവിഭവം കാദംബിനീബാന്ധവം" ഇത്യാദി കണ്ണാമൃതം. "പാതാളപ്രതിമല്ലശല്യവിവരപ്രക്ഷിപ്തസപ്തണ്ണവം" എന്ന് മാ മാ. 'പ്രതിമല്ലഃ പ്രതിദ്വന്ദ്വി' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. ധമ്മില്ലേന തലമുടികൊണ്ടുകൊണ്ട്. "ധമ്മില്ലഃ സംയതഃ കചഃ" എന്നമരം. ദൈർഘ്യംകൊണ്ടും കറുപ്പുകൊണ്ടും മിനുപ്പുകൊണ്ടും ധമ്മില്ലത്തിന്ന് യമുനാസാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു.

ശോഭമാനാ പ്രകാശിച്ചിയങ്ങുന്നവളും. അഞ്ചിത.....ഹൃദയതയാ ചഞ്ചലേതരയാ ചഞ്ചളീകപരമ്പരയാ ഇവ അഞ്ചിതമായിരിക്കുന്ന വദനകഞ്ജത്തിലെ മഞ്ജുളമായ മധുവിന്റെ പാനംഹേതുവായിട്ട് സഞ്ചിതമായിരിക്കുന്ന മദാതോപംനിമിത്തമുള്ള വഞ്ചിതഹൃദയതയാൽ ചഞ്ചലേതരയായിരിക്കുന്ന ചഞ്ചളീകപരമ്പരയാൽ എന്നതോലെ എന്നർത്ഥം. അഞ്ചിതം മനോഹരം. ഭാ. ൻ. വദനകഞ്ജം മുഖാംബുജം എന്ന് രൂപകം. "സുഖശീഷ്ജലേഷു കാ" എന്ന് വിശ്വപ്രകാശം. മഞ്ജുളം ഹൃദ്യം അഥവാ രുചികരം. "കാന്തം മനോരമം രുച്യം മനോജ്ഞം മഞ്ജു മഞ്ജുളം" എന്നമരം. പാനം കുടിക്കൽ സഞ്ചിതം ശേഖരിച്ചിരിക്കുന്നത്. വർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. മദാതോപാ മദത്തിന്റെ ആതോപം. മദം ഹർഷം. ആനന്ദമെന്നർത്ഥം. ആതോപാ ഔദ്ധത്യം അഥവാ സംരംഭം. ആധിക്യമെന്നർത്ഥം. ആനന്ദമൂർച്ഛാ എന്ന് സാരം. വഞ്ചിതഹൃദയതാ വഞ്ചിതമായിരിക്കുന്ന ഹൃദയസ്വഭാവം. വഞ്ചിതം ചതിച്ചത്. ഹൃദയസ്വഭാവം മനഃസ്ഥിതി. മനം മറിഞ്ഞ് അഥവാ മതിമറന്ന് എന്നർത്ഥം. അഥവാ ആനന്ദമൂർച്ഛക്കധീനമായ ചിത്തവൃത്തി എന്ന് സാരം. ചഞ്ചലേതരാ ചഞ്ചലതയിൽനിന്ന് ഇതരയായിട്ടുള്ളത്. ചഞ്ചലത ഇളക്കം. ഇതരാ അന്യാ. നിശ്ചലമായ എന്നർത്ഥം. ചഞ്ചളീകപരം പരാ ചഞ്ചളീകങ്ങളുടെ പരംപരാ. ചഞ്ചളീകം വണ്ട്. "ഇന്ദിന്ദിരശ്ചഞ്ചരീകോ ലോലാംബോ ബംഭരേശ്വ സഃ" 'ചഞ്ചരീകം ചഞ്ചളീകം'. 'രളയോരഭേദഃ'. സഞ്ചാരസ്വഭാവമുള്ളത് എന്നനർത്ഥം. പരംപരാ കൂട്ടം. 'പരംപരാ പങ്ക്തിഃ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അന്ത.....ഞ്ചിതേന അന്തർഭാഗത്തിങ്കൽ ഉജ്ജൃംഭിതനായ പഞ്ചായുധമഹാരാജാവിന്റെ പിടിയരാതപത്രത്തെപ്പോലെ അഞ്ചിതമായിരിക്കുന്നതും എന്ന് വാചകദ്വയോപമാ. അന്തർഭാഗം ഉള്ള്. ഉജ്ജൃംഭിക്കുക ശോഭിക്കുക അഥവാ വികസിക്കുക. "വക്ത്രേന്ദൗ തവ സത്യയം യദപരഃ ശീതാംശുരുജ്ജൃംഭതേ" എന്ന് രത്നാവലി. 'ഉജ്ജൃംഭതേ വികസതി' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. പഞ്ചായുധമഹാരാജാവ് മന്മഥചക്രവർത്തി. മന്മഥൻ പഞ്ചബാണനായതുകൊണ്ട് പഞ്ചായുധനും ആണല്ലോ. അഥവാ ബാണപഞ്ചകത്തിന്റെ പ്രയോഗം അഞ്ചു വിധമാകയാൽ ഓരോന്നിനേയും ആയുധവിശേഷമായി കണക്കാക്കീട്ടുള്ളതായിരിക്കാം. "സമ്മോഹനോന്മാദനൌ ച ശോഷണസ്താപനസ്തഥാ– സ്തംഭനശ്ചേതി കാമസ്യ പഞ്ചബാണാ പ്രകീർത്തിതാ" എന്ന് പ്രമാണം. "നേത്രരംഗേ കൃതാട്ടഹാസേന ലജ്ജായവനികയിൽ മറഞ്ഞംഗജന്മനോ വിഭവേ" "നളിനവിശിഖവീരപ്രാവേപ്രൌഢിതേടം കുലളിതവിലാസ

ശ്രേണികൊണ്ടുമാനം" എന്നിങ്ങിനെ മുഖ്യ നായികയെ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത് ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. പിഞ്ഛാതപത്രം പിഞ്ഛംകൊണ്ടുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള ആതപത്രം. പിഞ്ഛം മയിൽപീലി. "ശിഖണ്ഡസ്തു പിഞ്ഛബർഹേ" എന്ന് മേദിനിയിൽ അമരം. ആതപത്രം കുട. 'ആതപത്തിൽനിന്ന് ത്രാണനംചെയ്യുന്നത് പെയിലിൽനിന്ന് രക്ഷിക്കുന്നത്' എന്നനർത്ഥം. "ഛത്രം തു താതപത്രം" എന്നമരം. ഇവിടെ രാജചിഹ്നമായ ഛത്രവിശേഷം അഞ്ചിതം മനോഹരം അഥവാ വളഞ്ഞത്. "വ്യൂഢ്യസ്ഥിതഃ കിഞ്ചിദിവോത്തരാഭ്യാമുന്നമ്രചൂഡോഞ്ചിതസവ്യജാനുഃ" എന്ന് രഘു. ത്രയ, ൭൨. 'അഞ്ചിതം ആകുഞ്ചിതം' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. കുന്തളാഭോഗേന കുന്തളത്തിന്റെ ആഭോഗംകൊണ്ട്. കുന്തളം തലമുടി. "ചികുരഃ കുന്തളോ ബാലഃ കചഃ കേശഃ ശിരോരുഹഃ" എന്നമരം. ലക്ഷണയായ ചൂണ്ണകുന്തളം. കുനിര എന്നർത്ഥം. ആഭോഗം പരിപൂർണ്ണതാ ഭാ. ത്രാ. നിബിഡമായതെന്ന് സാരം. ബന്ധുരിത.....രവിന്ദാബന്ധുരമാക്കിച്ചെയ്തിരിക്കുന്ന വദനാരവിന്ദത്തോടുകൂടിയവളും. ബന്ധുരമാക്കിച്ചെയ്തത് മനോഹരമായത്. ഭാ. വ്യവ. വദനാരവിന്ദം മുഖാംബുജം എന്ന് രൂപകം. 'ആലവട്ട'ത്തിന്ന് കാണുന്നവിധം അറ്റത്ത് വെച്ചിട്ടുള്ള മയിൽപീലികളേയായിരിക്കണം ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. എനി നാലു സമസ്തപദങ്ങളെക്കൊണ്ട് 'തിലകായോഗേന' എന്ന തൃതീയയെ വിശേഷിക്കുന്നു. ഫാല.....ങ്കുരേണേവ ഫാലമായിരിക്കുന്ന ബാലചന്ദ്രന്റെ കളങ്കാങ്കുരം എന്നപോലേയും എന്നർത്ഥം. ഏവമന്യത്രാപി. ഫാലം നെറിത്തടം. ബാലചന്ദ്രൻ ചന്ദ്രക്കല. കളങ്കാങ്കുരം കളങ്കത്തിന്റെ അങ്കുരം. കളങ്കം ചന്ദ്രമണ്ഡലത്തിലുള്ള കറുപ്പ്. അങ്കുരം മുള. "സ്യാദങ്കുരോഭിനവോത്ഭിദി" എന്നമരം. കളങ്കലേശമെന്നർത്ഥം. 'ബാലചന്ദ്രൻ' എന്ന രൂപകത്തോട് ഒപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'അങ്കുരം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. മഹീപതി.....വുന്തേനേവ മഹീപതിനിവഹത്തിന്റെ മനോഭവാഗ്നിയുടെ സന്ധുക്ഷണത്തിനുള്ള ആനീലമായ താലവൃന്തത്തെപ്പോലേയും. മഹീപതിനിവഹം സ്വയംവരത്തിന്നായി വന്നുചേർന്നിട്ടുള്ള രാജാക്കന്മാരുടെ സമൂഹം. മനോഭവാഗ്നി കാമപാരവശ്യമായ തീയ് എന്ന് രൂപകം. സന്ധുക്ഷണം ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്കൽ. "നിർവ്വാണഭ്രയിഷ്ഠമഥാസ്യവീര്യം സന്ധുക്ഷയന്തീവ വപുർഗുണേന" എന്ന് കു. സം. ൩, ൭൨. 'സന്ധുക്ഷയന്തീവ പുനരുജ്ജീവയന്തീവ' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. ഭൃനീലം അതിനീലം അഥവാ ഇരുണ്ടനീലം. ഭാ. സം. അടുത്ത് കുഞ്ഞുസാദൃശ്യവും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് നീലച്ചായയോടുകൂടിയ കറുപ്പിനേയായിരിക്കണം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ട

ള്ളത്. താലവൃന്താ 'തുലവട്ടം'. "വ്യജനം താലവൃന്തകം" എന്നമരം സ്വാത്മ കൻ. 'പനയുടെ പട്ട' എന്നനർത്ഥം ഇപ്രകാരം പനപട്ടകൊണ്ട് വിശറിയുണ്ടാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം ഭോഷ്കായാലുംതന്നെ പഴക്കമുള്ളതാണെന്ന് തോന്നുന്നു കഥ... ...ബിന്ദുനവ കചനിചയത്തിന്റെയും കുന്തളാഭോഗത്തിന്റെയും നീലിമയുടെ നിർമ്മാണത്തിന്റെ നിരന്തരമായുള്ള സമാപ്തിയിൽ സാകാംക്ഷനായിരിക്കുന്ന ചിത്രകാരനായ ചിത്രകാരന്റെ ഹസ്തങ്ങൾ ധൃതമായ വർത്തികയെ കല്പിതമായ കരിവദനന്റെ ആരാധനങ്ങൾ പറിയിച്ചുള്ള കജ്ജളബിന്ദുവിനെ പ്പോലെയും ഉള്ള. കചനിചയം തലമുടിക്കെട്ട്. കുന്തളാഭോഗം അളകാവലി കുറുനിരുള്ളുമെന്നർത്ഥം. നിലീ നീലനിറം. "ഏതസാരമിദമുണ്ഡലം ദമയന്തീവദനായ വേധസാ–കൃതമദ്യ ഖിലം വിലോക്യതേ ധൃതശംഭുരഖണ്ഡനീലിമാ" എന്ന് നൈഷധം. നിർമ്മാണം സൃഷ്ടി ശരിയായ നിറം കിട്ടത്തക്കവണ്ണം നിറങ്ങളെ കൂട്ടിച്ചേർക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. നിരന്തരായം അന്തരായം ഇല്ലാത്തത്. അന്തരായം വിഘ്നം. മുടക്കം എന്നർത്ഥം "വിഘ്നാന്തരായ പ്രത്യൂഹഃ" എന്നമരം. സമാപ്തി അവസാനം. സാകാംക്ഷൻ ആകാംക്ഷയോടുകൂടിയവൻ. ആകാംക്ഷ ആഗ്രഹം. ചിന്തയോനി മനസിജനായ കാമദേവൻ. ശ്ലോ. ര. ചിത്രകാരൻ ചിത്രമെഴുത്തുകാരൻ. ഹസ്തം കയ്യ്. ധൃതം ധരിച്ചിട്ടുള്ളത്. വർത്തി തിരി. കല്പിതം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. കരിവദനൻ വാരണാസ്യനായ ഗണപതി. ആരാധനാ പൂജനം. 'ദീപാരാധന' എന്നർത്ഥം. കജ്ജളബിന്ദു മഷിയുടെ തുള്ളി. ലേശം എന്നർത്ഥം. "ചാക്ഷാലക്ഷ്യ ലലാടപട്ടമഭിതഃ കേയൂരമുദ്രാ ശ്ലേ വക്ത്രേ കജ്ജളകാളിമാ നയനയോസ്താംബൂലരാഗോപരഃ" ഇത്യാദി അമരകം. ഗണപതിഹോമത്തിന്റെ 'പ്രസാദ'മായ മഷി നെറിയിടാതെ തൊടുന്നത് സാധാരണയാണ്. കസ്തൂരികാകല്പിതനാ കസ്തൂരികൊണ്ട് നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളതായ. തൊട്ടിട്ടുള്ളതായ എന്നർത്ഥം. തിലകാഭോഗേന പൂർണ്ണതിലകംകൊണ്ട്. ശോഭമാനനിടിലഭാഗാ ശോഭിച്ചിരുന്ന നെറിത്തടത്തോടുകൂടിയവർ. 'ഫാലബാലചന്ദ്ര' എന്നതൊട്ടുള്ള വിശേഷണഭേദങ്ങൾ മൂന്നും ഒരേ വിഷയത്തിലാണ് അന്വയിച്ചിരിക്കയാൽ മാലോൽപ്രേക്ഷാ. വദന.....തോരണാഢ്യാം വദനമായിരിക്കുന്ന മദനസദനത്തിന്റെ മണിതോരണങ്ങളായും. വദനാ മുഖം. മദനൻ കാമദേവൻ. സദനം ഭവനം. ലക്ഷ്മണയാ രാജധാനി. മണിതോരണാ രത്നമയമായ തോരണം. തോരണം 'കമാനാ'കൃതിയിൽ വളഞ്ഞ ബാഹിർദ്വാരം. വലിയ പടി എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഉ. "തോരണോസ്ത്രീ ബാഹിർദ്വാരം പുരദ്വാരം ഗോപുരം" എന്നമരം. 'തോരണം'

വീടിന്റെ ബഹിർഭാഗവും 'ഗോപുരം' നഗരത്തിന്റെ ബഹിർഭാഗവും ആണെന്നത്രം അംഗങ്ങളിൽവെച്ച് സൌഭാഗ്യസവ്വസ്വമായിരിക്കുന്നത് മുഖമാകയാൽ വദനത്തിനെ മദനന്റെ ആവാസഭൂമിയായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. "മുഖമദ്ധ്യം ശരീരസ്യ സവ്വം വാ മുഖമുച്യതേ– തദ്വാപി നാസികാ ശ്രേഷ്ഠാ നാസികായാശ്ച ലോചനേ" എന്ന പ്രമാണം ദ്രഷ്ടവ്യം. 'വദനസുരമാംഗല്യഗൃഹതോരണചില്ലികാ' എന്ന് ലളിതാസഹസ്രനാമം. ഇപ്രകാരം പ്രയോഗങ്ങളിൽ അശ്ലീലം കാണുന്നവർ ക്ഷുദ്രവും നീചവുമായ അവരുടെ ചിത്തവൃത്തിയെ പ്രത്യക്ഷമാക്കുകമാത്രമാണ് ചെയ്യുന്നത്. നയനശഫര....ഹല്ലോഹലാഭ്യാം കണ്ണുകളാകുന്ന ശഫരങ്ങളാൽ പരിചലിതമായ വദനലാവണ്യവാപിയിലെ കല്ലോലങ്ങളുടെ ഹല്ലോഹലങ്ങളായും ഇരിക്കുന്നു. ശഫരം കരിമീൻ എന്ന് പാരമേശ്വരി. പരിചലിതം നല്ലവണ്ണം ഇളക്കിയിട്ടുള്ളത്. ലാവണ്യം സൌഭാഗ്യം. സൌന്ദര്യം എന്നത്രം. 'ലാവണ്യ''സൌന്ദര്യ'പദങ്ങളെ പര്യായങ്ങളായിട്ടാണ് സാധാരണ ഉപയോഗിക്കാറ് എങ്കിലും ആലങ്കാരികന്മാർ രണ്ടിനേയും വേർതിരിച്ച് കൃത്യമായി വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. "അംഗപ്രത്യംഗകാനാം യഃ സംനിവേശോ യഥോചിതം–സുശ്ലിഷ്ടസന്ധിബന്ധാഢ്യോ യഃ തത് സൌന്ദര്യമിതീഷ്യതേ"."മുക്താഫലേഷു ഛായായാ സ്തരളത്വമിവാന്തരാ–പ്രതിഭാതി യദംഗേഷു തല്ലാവണ്യമിഹോച്യതേ" എന്ന് പ്രമാണം. വാപി നീണ്ട കുളം. "വാപീ തു ദീർഘികാ" എന്നമരം. കല്ലോലങ്ങൾ വലിയ തിരമാലകൾ. "ഉന്മിഷൂ മഹത്സുല്ലോലകല്ലോലൌ" എന്നമരം. ഹല്ലോഹലം ഇളക്കം. തിരമാലകളുടെ ഇളകിമറിച്ചൽ എന്നത്രം. രണ്ടും രൂപകം. ചില്ലീമതല്ലികാഭ്യാം ശ്രേഷ്ഠങ്ങളായ പൂരികക്കൊടികളെക്കൊണ്ട് 'തല്ലജ'മെന്നപോലെ 'മതല്ലിക' എന്നതും പ്രശസ്തവാചകമാണ്. ഉല്ലസിതകല്യാണകാന്തിഃ ഉല്ലസിതമായിരിക്കുന്ന കല്യാണമായ കാന്തിയോടുകൂടിയവളും ഉല്ലസിതം അതിശയേന ശോഭിക്കുന്നത്. 'ഉൽ' ആധിക്യത്തിൽ. കല്യാണം ശുഭകരമായത്. ഭാ. ൻ. ഹൃദ്യം എന്നത്രം. കാന്തി പ്രകാശം. ഭാ. സൂ. എനിനാലും 'വിലോചനാഭ്യം' എന്നു തൃതീയദ്വിവചനത്തിന്റെ വിശേഷണങ്ങളാകുന്നു. അനുന.....ധുരീണാഭ്യാം അനുനമായ ബലത്തോടുകൂടിയ വനേചരന്മാരാൽ ആബദ്ധമായ് വാഹനത്തിലുള്ള ആപാതത്തിന്റെ സമയത്തിങ്കൽ സമാസന്നമായിരിക്കുന്ന കുതാഫ്രാതത്തിങ്കലുള്ള സന്ത്രാസഭരം നിമിത്തമുള്ള സംഭ്രാന്തിവേഗം ഹേതുവായിട്ട് ബംഭ്രമ്യമാണായ ഹരിണതരുണിയുടെ വിലോചനാഞ്ചലത്തിന്റെ വിലാസജാലത്തെ വിമർദിക്കുന്നതിലുള്ള നൈപുണിയെ ധരിക്കുന്നതും. അനുനം ഉന്നമില്ലാത്തത്. തികഞ്ഞത് എന്നത്രം. വനേ

ചാരന്മാർ കാട്ടാളന്മാർ. 'വനേചരാണാം വനിതാസഖാനാം' ഇത്യാദി കു. സം. അഭ്യവഹാരം മുറുക്കിക്കെട്ടിട്ടുള്ളത്. വാഗുരാ മൃഗങ്ങളെ പിടിക്കുന്നതിനുള്ള വല. "വാഗുരാ മൃഗബന്ധനീ" എന്നമരം. അഭ്യാതം വീഴ്ച. സമാസന്നം അഭ്യാസന്നം. അഭ്യാസന്നം അടുത്തത്. "സമീപേ നികടാസന്നസന്നികൃഷ്ടസദീഹ്രവൽ" എന്നമരം. കുന്താഘാതം കുന്തംകൊണ്ടുള്ള അഭ്യാതം. അഭ്യാതം കുന്ത് അഥവാ വധം. 'ആ' ശക്തിയിൽ. "അയം ശൈലാഭ്യാതക്ഷുഭിതബന്ധവാവക്രഹതട്ടകൈ" എന്ന് ഉ. രാ ചം. ഭ, ൻ. 'അഭ്യാതം സംഘട്ടനം' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. "ഭ്യാതോന്മാഥവധാ അപി" എന്നമരം. സന്ത്രാസഭരം സന്ത്രാസത്തിന്റെ ഭരം. സന്ത്രാസം അതിയായ ഭയം ഭരം ആധിക്യം. പ്രാണഭയം എന്നത്ഥം. "അദ്യാഹമുദ്ദണ്ഡഭുജദ്വയേന ഹിണ്ഡീരമണ്ഡലാഗ്രസംദർശനസമയസംജായമാനസംത്രാസഭരസന്നതവിപക്ഷരാജന്യമകുടതടഘടിത....." ഇത്യാദി ഭാണം. സാഭ്രാന്തിവേഗം ഭയാധിക്യം. "മൃഗ്യന്തേയവ ഹി കൃത്രിമേഷു സംഭ്രമജചലിതം മനഃ" എന്ന് കിരാ. ൧൭, ൨. 'സംഭ്രമേണ സാധ്വസേന' എന്ന് വ്യാഖ്യാ. വേഗം ഭാ. ൫൨. ബംഭ്രമ്യമാണാ ഭ്രമിക്കുന്നവൾ. പരിഭ്രമിച്ച് അങ്ങുമിങ്ങും ഓടിനടക്കുന്നവളെന്നത്ഥം. ൨൨രിണതരുണി പേടമാൻ. "മൃഗേ കുരംഗവദ്ധ്യായുഹരിണാജിനയാനയഃ" എന്നമരം. വിലോചനാഞ്ചലം ദൃഷ്ടിലേശം. കടക്കണ്ണെന്നത്ഥം. "ചലിതദൃഗഞ്ചലചഞ്ചലമൌലികപോലവിലോലവതംസം" എന്ന് ഗീ. ഗോ. വിലാസജാലം വിഭ്രമശ്രേണി. കടാക്ഷവിശേഷപരംപരാ എന്ന് സാരം. വിമദീകരിക്കുക മദമില്ലാതാക്കുക ഗർവ്വിനെ നശിപ്പിക്കുക എന്നത്ഥം. നൈപുണീ വൈദഗ്ധ്യം. ജയിക്കുവാൻ തക്ക മിടുക്കുള്ളത് എന്നത്ഥം. പവന.....കമനീയാഭ്യാം പവനന്റെ ആഹതികൊണ്ട് ചലിക്കുന്ന യമുനോല്പലളങ്ങളെപ്പോലെ കമനീയങ്ങളായതും. പവനൻ കാറ്റ്. ആഹതി അടി. കാറടിച്ചിട്ടെന്നത്ഥം. ഇവിടെ 'ആ' എന്നതിന്ന് ഈഷദർത്ഥം കല്പിക്കുന്നതാണ് ഉചിതം. കലശലായി കാറടിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ ഇളകുന്ന പത്മളത്തിന്റെ ഭംഗിയായ കണ്ണിനുണ്ടാകുന്നത് നേത്രരോഗലക്ഷണമല്ലാതെ സൌന്ദര്യലക്ഷണമായി വരുന്നതല്ല. ഉല്പലം ആമ്പൽപൂവ്. ലക്ഷണയാ നീലോല്പലം. "സ്യാദുല്പലം കുവലയമഥ നീലാംബുജഞ്ച ഇന്ദീവരം ച നീലേസ്യിൻ" എന്നമരം. 'ഉല്പല'മെന്നത് താമരയുടേയും ആമ്പലിന്റേയും സാമാന്യവാചകമാണെന്നും ഇവയിൽ നീലവർണ്ണത്തിന്ന് 'ഇന്ദീവരം' എന്നും 'നീലാംബുജം' എന്നും പ്രത്യേകനാമങ്ങളാണെന്നും ഒരുപക്ഷമുണ്ട്. ളള ഇരുൾ. യമുനാജലവും നീലവർണ്ണമാകയാൽ കണ്ണിന്റെ അതിനൈല്യം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

കമനീയം മനോഹരം. ചിത്തയോനി.....രംഗാഭ്യാം ചിത്തയോനിയായ നത്തകോത്തമന്റെ നൃത്തരംഗങ്ങളായും. ചിത്തയോനി കാമദേവൻ. നത്തകോത്തമൻ നടനവിദഗ്ധൻ. അതിസമർത്ഥനായ നൃത്തകാരനെന്നർത്ഥം. നൃത്തരംഗം നൃത്തം ചെയ്യുന്നതിനുള്ള 'അരങ്ങ്'. അല്പം മുമ്പ് "കൃത്താട്ടത്തിനു ലജ്ജായവനികയിൽ മറഞ്ഞംഗജന്മാ വിരേജേ" (ശ്ലോ. ഫ്രഞ്) എന്നുള്ളത് സ്മരണീയം. ഉത്തരംഗാഭ്യാം ഉൽഗതങ്ങളായ തരംഗങ്ങളോടുകൂടിയതും ആയ. ഉൽഗതാ ഉയർന്ത്. തരംഗം തിര. തിരമാലകംപോലെ വികാരപരംപരകളെ മാറിമാറി കളിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. "ഹ്രീമദ്ഭ്രമസകാമകൗതുകകൃപാഭിരാവപിത്രുനാശയസ്നിഗ്ധമുഗ്ധവിശദമതിവർണ്ണവിമലാലസായത വിലോചനം" എന്നവിധം എന്നർത്ഥം. 'ഉത്തരംഗം' എന്നതിന്ന് തച്ഛബ്ദാസ്ത്രത്തിൽ 'ഉത്തരം' എന്നർത്ഥമുണ്ട്. കണ്ണിനെ സൗന്ദര്യത്തിന്റെ താങ്ങായ ഉത്തരമായി ഗണിക്കുന്നതിലുള്ള ഔചിത്യം സ്പഷ്ടം. "തഥാചി നാസികാ ശ്രേഷ്ഠാ നാസികായാശ്ച ലോചനേ" (ഭാ. ഫൻ) എന്ന പ്രമാണം സ്മരണീയം. വിലോചനാഭ്യാം കണ്ണുകളാൽ ദ്വിവചനം. വിശ്രമാധിപാലമനാംസി എല്ലാം രാജാക്കന്മാരുടെയും മനസ്സുകളെ. വിലോഭയന്തീ വിശേഷമായ വിധത്തിൽ ആഗ്രഹപരമാക്കിത്തീർക്കുന്നവളും. അതിയായി മോഹിപ്പിക്കുന്നവളും എന്നർത്ഥം. വദന.....സന്നിഹിതാഭ്യാം വദനമാകുന്ന സുധാകരന്റെ ഉഭയപാർശ്വങ്ങളിൽ സന്നിഹിതന്മാരായ. വദനം മുഖം. സുധാകരൻ ചന്ദ്രൻ. ഉഭയപാർശ്വങ്ങൾ ഇരുഭാഗങ്ങൾ. സന്നിഹിതന്മാർ പ്രാപിച്ചവർ. പരിവേഷമണ്ഡലാഭ്യാം പരിവേഷമണ്ഡലത്തോടുകൂടിയ പരിവേഷമണ്ഡലം പ്രഭാചക്രം. സൂര്യചന്ദ്രന്മാരുടേയും മറ്റും ചുറ്റും വൃത്താകാരമായി കാണുന്ന കാന്തിവിശേഷമെന്നർത്ഥം. "വേഷ്ടനേ പരിവേശഃ സ്യാൽ ഭാനോഃ സവിധമണ്ഡലേ" എന്ന് ഭരതൻ 'സപരിവേഷമണ്ഡലാഭ്യാം' എന്ന് പാഠാന്തരം. സുരാ.....പുരോഹിതാഭ്യാം ഇവ സുരന്മാരുടേയും അസുരന്മാരുടേയും പുരോഹിതന്മാരാൽ എന്നപോലേയും എന്ന് ഉൽപ്രേക്ഷാ. സുരപുരോഹിതൻ ബൃഹസ്പതി. വ്യാഴം. അസുരപുരോഹിതൻ ശുക്രൻ. വെള്ളി. ഇവിടെ താടകകുചഗ്രഹങ്ങളും ചുറ്റുമുള്ള കാന്തിന്റെ വള്ളി പരിവേഷവും ആയി വർത്തിക്കുന്നു. നക്ര..... വക്ത്രാഭ്യാം നക്രകേതുവായ ചക്രവർത്തിയുടെ ചക്രങ്ങളായും. ഇവിടെ രൂപം രൂപകത്തിന്റെയാണെങ്കിലും അർത്ഥൽ 'ഇവ' എന്നാവർത്തിച്ച് ഉൽപ്രേക്ഷയായി കൂട്ടിക്കേണ്ടതാണ്. നക്രകേതു മകരധ്വജനായ കാമദേവൻ. 'നക്രം' എന്നതിന്ന് 'മകരം' എന്നോ 'മീനം' എന്നോ ഉള്ള അർത്ഥം വ്യക്തമായി എല്ലാം

കാണുന്നില്ലെങ്കിലും മകരവും നക്രവും ജലഗ്രാഹവിശേഷങ്ങളാകയാൽ ഇങ്ങിനെ ഒരർത്ഥം കഷ്ടിച്ച് സാധിക്കാം. ചക്രം ചക്രായുധം. "ചക്രഃ കോകേ പുമാൻ ക്ലീബം പ്രഃജ സൈന്യരഥാംഗയോഃ രാഷ്ട്രേ ഭംഭാന്തരേ കുംഭകാരോപകരണാസ്ത്രയോഃ ജലാവർത്തേപി" എന്ന് മേദിനി. കുണ്ഡലമണ്ഡിതങ്ങളായ കണ്ണുകളും മന്മഥന്റെ മോഹനശസ്ത്രങ്ങളിൽ പെട്ടതാകയാൽ മദനന്റെ ചക്രായുധങ്ങളായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. 'പരിവേഷമണ്ഡലാഭ്യാം' എന്നത് ഇതിന്റെ വിശേഷണമായും എടുക്കാം. സുദർശനാദിമഹാചക്രങ്ങൾക്ക് പരിവേഷമുണ്ടെന്ന് പ്രസിദ്ധം. ആയുധമാഹാത്മ്യത്തെ കുറിക്കാനായിരിക്കും 'ചക്രവർത്തി' എന്ന് പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത്. 'ചക്ര'ശബ്ദത്തിന്ന് സൈന്യവിഭാഗമെന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. ചക്രവ്യൂഹവിരചിതമായ സൈന്യവിശേഷമെന്ന് സാരം 'പരിവേഷമണ്ഡല'മെന്നത് ഇതിനോടും ചേർക്കുന്നപക്ഷം 'സൈന്യരക്ഷക്കുള്ള ആവരണവിശേഷം' എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കേണ്ടതാണ്. "വേഷ്ടനേ പരിവേശഃ സ്യാൽ" എന്ന പ്രമാണം സൂരണീയം ഒരുവിധം ഒരർത്ഥം കല്പിക്കാമെങ്കിലും ഈ പ്രയോഗത്തിന്റെ ശരിയായ ഗതി ഒട്ടും വ്യക്തമല്ല ലേഖകപ്രമാദമോ പരോക്ഷമായ വല്ല ഗൂഢാർത്ഥമോ ഉണ്ടോ എന്ന് അറിയുന്നില്ല. കർണ്ണപാശലക്ഷ്യാഭ്യാം കർണ്ണപാശങ്ങളിൽ ലക്ഷ്യങ്ങളായതും ആയ. കർണ്ണപാശങ്ങൾ ശോഭനങ്ങളായ കണ്ണുകൾ. 'പാശ'ശബ്ദത്തിന്ന് കണ്ണപക്ഷത്തിൽ ശോഭനമെന്നും കേശപക്ഷത്തിൽ സമൂഹമെന്നും അർത്ഥമാകുന്നു. "പാശഃ സ്യാൻമൃഗപാശാഭിബന്ധനേ—കർണ്ണാന്തേ ശോഭനാർത്ഥഃ സ്യാൽ കചാന്തേ നികരാർത്ഥകഃ ഛത്രാദ്യന്തേ ച നിന്ദ്യാർത്ഥഃ" എന്ന് പ്രമാണം. 'കർണ്ണപാശ'മെന്നതിന്റെ ഉത്ഭവം കാതു 'വളർത്തി' 'വള്ളി' നീട്ടുന്ന സമ്പ്രദായത്തിൽനിന്നാണോ എന്നറിയുന്നില്ല. ലക്ഷ്യം ദൃശ്യം. കാണാവുന്നത് എന്നർത്ഥം. സപർണ്ണതാടങ്കാഭ്യാം സപർണ്ണകുണ്ഡലങ്ങളെക്കൊണ്ട്. മാൻ. മഹാരാജപുത്രിയാണെങ്കിലും ഒരു കല്യവെച്ച തോടയുംകൂടി കവി കല്പിച്ചുകൊടുക്കാഞ്ഞത് പണ്ട് അന്തർജ്ജനങ്ങൾ സാധാരണയായി സപർണ്ണഭരണങ്ങൾ മാത്രമേ ധരിക്കാവുള്ളൂ എന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കുമോ? അഥവാ "പ്രതിഫലിതമണിതാടങ്കമണ്ഡലാഭ്യാം" എന്ന് അടുത്തുതന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് 'സപർണ്ണ'പദത്തിന്ന് 'സൂക്ഷ്മ അർണ്ണം, വർണ്ണം, യസ്യ നല്ല നിറമുള്ളത്, ഉജ്ജ്വലമായത്" എന്ന അനുചിതം സ്വീകരിച്ചാൽ മതിയായിരിക്കും വർണ്ണനീയ വദനശോഭാ വർണ്ണനീയമായ വദനശോഭയോടുകൂടിയവളും വർണ്ണനീയം വർണ്ണിക്കുവാൻ യോഗ്യം. അത്ര മനോഹരമെന്നർത്ഥം. വദനശോഭ മുഖകാന്തി. അതി.....പൂരതയാ അതിപ്രവൃദ്ധമായ കാന്തിയുടെ പൂരം ഹേതുവായിട്ട്.

പൂരം പ്രവാഹം. "പൂരോ ജലപ്രവാഹേ സ്യാൽ" എന്ന് മേദിനി. പ്രതി... ...മണ്ഡലാഭ്യാം പ്രതിഫലിച്ചിരിക്കുന്നതായ മണിതാടങ്കങ്ങളുടെ മണ്ഡലങ്ങളോടുകൂടിയതും. മണിതാടങ്കം രത്നമയമായ കണ്ണാഭരണം മണ്ഡലം ബിംബം. പ്രതിച്ഛായ എന്നർത്ഥം. അതിയായ മിനുപ്പ് ഹേതുവായിട്ട് കുണ്ഡലങ്ങളും കപോലപ്രദേശങ്ങളിൽ പ്രതിഫലിച്ചുകാണാമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. മുകുര .....ശീലാഭ്യാം മുകുരത്തിന്റെ ചികുരഗ്രഹണം ചെയ്യുന്ന സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയതും. മുകുരം കണ്ണാടി. "മുപ്പേണ മുകുരാദർശേ" എന്നമരം. ചികുര ഗ്രഹണം തലമുടി പിടിക്കൽ. തലമുടി ചിറിപ്പിടിച്ച് കീഴടക്കൽ എന്നർത്ഥം. ഉപമാവാചകഭേദം. 'ശിരോഗ്രഹണം' ഇത്യാദി ദൃഷ്ടവ്യം. "കനകകലശശോഭം കാൽപിടിപ്പിച്ചു വായ്ക്കും" എന്ന് രാ. ചം. 'ശീല'മെന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് കപോലകാന്തി പ്രസാധനാതിശയജന്യമല്ലെന്നും സാധാരണ പ്രകൃതിയാണെന്നും വരുന്നു. കപോലാഭ്യാം കവിൾത്തടങ്ങളെക്കൊണ്ട്. അതിഭാസമാനാ അതിയായി ശോഭിക്കുന്നവളും. നയനാ.....ഭ്രതയാ നയനങ്ങളാകുന്ന അമൃതപ്രവാഹത്തിന്ന് സേതുവായി വർത്തിക്കുന്നതും എന്ന് രൂപകം. കടാക്ഷാദികളായ നയനവ്യാപാരങ്ങളുടെ അനിർവ്വചനീയമായ മാധുര്യംകൊണ്ട് നയനങ്ങൾക്ക് അമൃതപ്രവാഹസാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. സേതു ചിര. പ്രവാഹത്തിനെ ഒഴുകിപ്പോയി ശോഷിക്കാതെ എന്നും നിലനില്പുള്ളവിധം തടഞ്ഞുനിർത്തുന്ന ചിറക്കെട്ട് എന്നർത്ഥം. 'സേതു' എന്നതിന്ന് 'പാലം' എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. 'സേതു ബന്ധനം' ഇത്യാദി കാണുക നിജ....കണ്ണികയാ തന്റെ സൌന്ദര്യംകൊണ്ട് നിന്ദിച്ചിരിക്കുന്ന കനകാരവിന്ദകണ്ണികയോടുകൂടിയതും ആയ. സൌന്ദര്യംകൊണ്ട് കനകാരവിന്ദകണ്ണികയെ നിന്ദിക്കുന്നതും ആയ എന്നർത്ഥം. കനകാരവിന്ദം ഹേമാംഭോജം. സ്വർണ്ണത്താമര എന്നർത്ഥം. കണ്ണിക താമരയുടെ ബീജകോശം. വിത്തിരിക്കുന്ന 'അല്ലി' എന്നർത്ഥം. "കർണ്ണികാ കർണ്ണഭൂഷണേ-ബീജകോശേ സരോജസ്യ കരമദ്ധ്യാംഗുലാവപി കൂട്ടിന്യായം ഹസ്തിഹസ്താഗ്രേ" എന്ന് ഹൈമൻ. നാസികയാ മൂക്ക് ഹേതുവായിട്ട്. നിരതിശയാം കാന്തിം അതിവഹന്തീ അത്യധികമായ ശോഭയെ ധരിക്കുന്നവളും. എനി നാല് സമസ്തപദങ്ങൾകൊണ്ട് 'അധരപല്ലവേന' എന്ന തൃതീയയെ വിശേഷിക്കുന്നു. രാഗ.....പാടച്ചരേണ രാഗമായ രത്നാകരത്തിൽനിന്ന് ഉദിയമാനമായ വിദ്രുമച്ഛേദത്തിന്റെ പാടലിമയുടെ പാടച്ചരനായതും എന്ന് ഉൽപ്രേക്ഷാവാചകവിശേഷം. അഥവാ ഉപമാഭേദം. രാഗം ചുമപ്പ് അഥവാ അനുരാഗം. "രക്തോനുരക്തേ നീല്യാദിരഞ്ജിതേ ലോഹിതേ" ഇത്യാദി മേദിനി. രത്നാകരം സമുദ്രം. സാത്ഥ

കപയ്യായം. "രത്നാകരോ ജലനിധിഃ" ഇത്യാദി അമരം. രക്തവർണ്ണമായോ അനുരാഗമയമായോ ഉള്ള സമുദ്രത്തിൽ വിളയുന്ന വിദ്രുമത്തിന്റെ കാന്തിവിശേഷം ഒന്നുവേറേയായിരിക്കുമെന്ന് അഭിപ്രായം. ഉദീയമാനം ഉദിച്ചുയരുന്നത്. വിദ്രുമച്ഛദം പവിഴക്കൊടിയുടെ കഷണം. പുതുതായി പൊട്ടിച്ചേടം പൊടി പാറിയോ ചളി പുരണ്ടോ മങ്ങിയിരിക്കാത്തതിനാൽ അധികം പ്രയോജനമായിരിക്കകൊണ്ടാണ് 'ഭംഗം' 'ച്ഛേദം' ഇത്യാദി പ്രയോഗിക്കുന്നത്. "മണിഭംഗമേ കാംഗിം" "അഭിനവകരിദന്തച്ഛേദകാന്തഃ കപോലഃ" ഇത്യാദി കാണുക. പാടലിമ ഇളംചുമപ്പ് "ശോണതരകുതസ്യ പാടലഃ" എന്നമരം. പാടച്ചരൻ കള്ളൻ 'പാടയൻ ചരതീതി പാടച്ചരഃ പിളർന്നുകൊണ്ട് സഞ്ചരിക്കുന്നവൻ, ഭേദനശീലൻ' എന്നനർത്ഥം "ചൌരൈകാഗാരികസ്തേനഃ ദസ്യുഃ തസ്കരമോഷകഃ–പ്രതിരോധി പരാസ്കന്ദിപാടച്ചരമലിമ്ലുചഃ" എന്നമരം. യൌവന... ...സന്ദേഹദേന യൌവനമാകുന്ന സാവ്വഭൌമന്റെ സുന്ദരമായ ആന്ദോളികയാണൊന്നുള്ള സന്ദേഹത്തെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നതും. യൌവനം താരുണ്യം. ഭാ. ഉ. സാവ്വഭൌമൻ ചക്രവർത്തി സുന്ദരം ശോഭനം അഥവാ രമനോജ്ഞം. "താരുണ്യം യൌവനം സമേ" എന്നും "ചക്രവർത്തീ സാവ്വഭൌമഃ" എന്നും "സുന്ദരം രുചിരം ചാരു സുഷമം സാധു ശോഭനം–കാന്തം മനോരമം രുച്യം മനോജ്ഞം മഞ്ജു മഞ്ജുളം" എന്നും അമരം. വിവിധാംഗങ്ങളുടേയും ശരിയായ യോജിപ്പും കഴിയും മുഴയും കാണാത്തവിധമുള്ള സന്ധിബന്ധവും ഉള്ള അവസ്ഥയേയാണ് 'സൌന്ദര്യ'മെന്ന് ആചാര്യന്മാർ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇത് മനുഷ്യദേഹത്തിനെന്നപോലെ ഇതരസൃഷ്ടികൾക്കും പറയുന്നതാണ്. "അംഗപ്രത്യംഗകാനാം യഃ സംനിവേശോ യഥോചിതം– സുശ്ലിഷ്ടസന്ധിബന്ധോ യഃ തൽസൌന്ദര്യമിതീരിതഃ" എന്ന് പ്രമാണം. ആന്ദോളികാ പല്ലക്ക്. 'ഡോലി' എന്നർത്ഥം. 'സഞ്ചാരസാധനം' എന്ന് ഇവിടെ യോജ്യം. സകല..... നികേതനേന എല്ലാ കാമുകന്മാരുടേയും അനുരാഗത്തിന്റെ സങ്കേതനികേതനമായും എന്ന് ഗമ്യോൽപ്രേക്ഷാ. കാമുകൻ കമിതാവ്. അനുരാഗശീലൻ എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. നവ. അനുരാഗം പ്രണയം. ശ്ലോ. ൬. സംകേതനികേതനം തമ്മിൽ കാണുവാൻ കാലേകൂട്ടി പറഞ്ഞുവെച്ചിട്ടുള്ള ഭവനം. സംകേതസ്ഥാനമെന്നർത്ഥം. "കാന്താർത്ഥിനീ തു യാ യാതി സംകേതം സാഭിസാരികാ" എന്ന അമരപ്രമാണം കാണുക. ഇവിടെ കാമുകന്റെ പ്രേമത്തെ അഭിസാരികയായും നായികയുടെ അനുരാഗത്തെ നായകനായും അധരത്തെ ഇരുവരുടേയും സംകേതസ്ഥാനമായും കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. അധരപാനം ഉഭയത്ര പ്രേമപ്രകർഷ

സാധനോപകരണമായി വർത്തിക്കുന്നു എന്ന് ധ്വനി. "കാമിനാമധരാസവദ്രം സുരതാദതിരിച്യതേ" എന്ന പ്രമാണം സ്മർത്തവ്യം. പ്രസവശര.....പ്രതിമേന പ്രസവശരനായിരിക്കുന്ന മഹാവീരന്റെ പ്രതാപോദയത്തിന്റെ പ്രതിമയായിരിക്കുന്നതും ആയ. പ്രസവശരൻ പുഷ്പസായകനായ കാമദേവൻ. "സ്യാദ്ദ്വല്പാദേ ഫലേ പുഷ്പേ പ്രസവോ ശർമ്മോചനേ" എന്നമരം. മഹാവീരൻ അതിപരാക്രമി. ഭാ. വ്യ. പ്രതാപോദയം പ്രതാപത്തിന്റെ ഉദയം. പ്രതാപം ആജ്ഞാശക്തി. ഭാ. വ്യ ഉദയം ഉന്മീലനം. വികാസമെന്നർത്ഥം. അഥവാ ഔന്നത്യം. ആധിക്യമെന്നർത്ഥം "ഉദയഃ പർവ്വതോന്നത്യോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. 'ഉദയ'ശബ്ദം അരുണിമയേയും ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. പ്രതിമാ പ്രതിബിംബം. "പ്രതിമാനം പ്രതിബിംബം പ്രതിമാ പ്രതിയാതനാ പ്രതിച്ഛായാ" എന്നമരം. അധരപല്ലവേന അധരമാകുന്ന പല്ലവംകൊണ്ട് എന്ന് രൂപകം. അധരം ചുണ്ട്. ഭാ. വ്യ. പല്ലവം തളിർ. ആരുണ്യംകൊണ്ടും മാർദ്ദവംകൊണ്ടും സാദൃശ്യം. അധി.....രവിന്ദാ അധികൃതമായ ചാരുശോഭയോടുകൂടിയ വദനാരവിന്ദത്തോടുകൂടിയവളും. അധികൃതം അധികരിച്ചിരിക്കുന്നത്. ചാരുശോഭ മനോഹരമായ കാന്തി. വദനാരവിന്ദം മുഖപങ്കജം എന്ന് രൂപകം. വദന.....പമേന വദനമാകുന്ന കമലത്തിന്റെ നാളത്തിനോടു തുല്യമായതും എന്നുപമ. നാളം തണ്ട്. ഭാ. വ്യ. കമലനയനകന്ദോപമേന പദ്മതുല്യമായ കണ്ണിന്റെ കിഴങ്ങിനെപ്പോലേയുള്ളതും. 'കമലനയനകന്ദമിവ' എന്ന പാഠം ഭൂസ്സാദ്ധ്യമായിരിക്കുന്നു. 'കന്ദമിവ' എന്നതിനെ 'കന്ദമിവ ഭാസമാനേന' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കേണ്ടിവരും. 'കന്ദേനേവ' എന്ന് മദ്ധ്യമം. കംബു.....വിഡംബകേന കംബുരാജന്റെ ബിംബോകത്തെ വിഡംബനം ചെയ്യുന്നതും. കംബുരാജൻ ശംഖരാജാവ്. ശംഖങ്ങളിൽവെച്ച് ശ്രേഷ്ഠമെന്നർത്ഥം. "കംബുർവ്വലയശംഖയോഃ" എന്നമരം. ശംഖം ഒരു ജലജന്തുവാണ്. ശംഖവേഷധാരിയായ പഞ്ചജനനെ ഭഗവാൻ ഹനിച്ച് ആയാളുടെ അസ്ഥിയേയാണ് 'പാഞ്ചജന്യം' എന്ന ശംഖമാക്കി സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ബിംബോകം വിലാസവിശേഷം. രൂപഭംഗി എന്നർത്ഥം. "ബിംബോകൈർപ്പുകസഹവാസിതാം പരോക്ഷൈഃ" എന്ന് മാഘം വ്യ. വ. "ബിംബോകൈഃ വിലാസൈഃ ഇത്യർത്ഥഃ" എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അഥവാ ശ്ലേഷം. ബിംബോകത്തെ ശൃംഗാരഭാവജന്യമായ അലംകാരങ്ങളിൽ ഒന്നായി അലംകാരികന്മാർ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. "ബിംബോകസ്ത്വതിശയേന വസ്തുനീഷ്ടേപ്യനാദരഃ" എന്ന് സാ. ദ. ആത്മസൗഭാഗ്യബോധംനിമിത്തമുള്ള അതിയായ ശ്ലേഷം ഹേതു

വായി ഇഷ്ടവസ്തുക്കളിൽക്കൂടി കാണിക്കുന്ന അനാദരവ് എന്നർത്ഥം. ഇതിൽ നിന്ന് ഗവ്വമെന്ന സാമാന്യാർത്ഥം സിദ്ധം. ഈ പദത്തിന്ന് 'ബിബ്ബോകം' 'ബിവ്വോകം' 'വിവ്വോകം' എന്നിങ്ങിനെ രൂപഭേദങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്. "സുലളിതനവയൗവനാരംഭചന്ദ്രോദയോദ്വേലലാവണ്യദുശ്ശാർണ്ണവാവിർഭവൽകംബുബിംബോകുളൽകന്ധരേ" എന്ന് ശ്യാ. ദ. വിഡംബനംചെയ്യുക അനുകരിക്കുക. "വിഡംബയന്ത്യസ്തനിമഗ്നസൂര്യം ദിനാന്തമുഗ്രാനിലഭിന്നമേഘം" എന്ന് രഘു. ഹ്ന, ഹ്ന. 'വിഡംബയതി അനുകരോതി' എന്ന് മല്ലിനാഥൻ. അഭംഗുര..... രമണീയേന അഭംഗുരമായ മംഗലസൂത്രമായിരിക്കുന്ന മിത്രത്തിന്റെ ലാഭം ഹേതുവായിട്ടുള്ള പരിതോഷനിമിത്തം സവിശേഷമാകംവണ്ണം രമ്യമായ രേഖാത്രിതയംകൊണ്ട് രമണീയമായിരിക്കുന്നതും ആയ. അഭംഗുര സ്ഥിരം. നാശരഹിതം എന്നർത്ഥം. 'ഭംഗുരം ഭഞ്ജനശീലം' എന്നനർത്ഥം നിത്യമംഗല്യവാഹിയായ എന്ന് സാരം. മംഗലസൂത്രം ഭർതൃലാഭത്തേയും ഭർതൃപോഷത്തേയും കുറിക്കുന്ന കണ്ണസൂത്രം. കേരളത്തിലെ താലിയും ചരടും. ഇതരദേശങ്ങളിൽ ഈ സ്ഥാനത്ത് ചുമപ്പുചരട് മാത്രമായും കാണാം. ഇത് സാധാരണയായി വിവാഹസമയത്ത് ഭർത്താവ് ഭാര്യയുടെ കഴുത്തിൽ ധരിപ്പിക്കുന്നതും വൈധവ്യമോ മൃത്യുവോ അകപ്പെടുന്ന കാലത്തല്ലാതെ അഴിക്കുവാൻ പാടില്ലെന്ന നിയമമുള്ളതും ആകുന്നു. മിത്രം സ്നേഹിതൻ. ലാഭം ലഭിക്കൽ. കിട്ടിയത് ഹേതുവായിട്ടെന്നർത്ഥം. ഭർത്താവിന്ന് നിത്യമംഗല്യയോഗമുള്ളതുകൊണ്ട് കണ്ണസൂത്രത്തിന്ന് അഭംഗുരത്വവും നിരന്തരം കഴുത്തിൽ ഇണങ്ങിക്കിടക്കുന്നതാകയാൽ ജന്മസിദ്ധമായ രേഖാത്രിതയത്തോട് മൈത്രിയും സിദ്ധിക്കുന്നു. സവിശേഷാ അനിതരസാധാരണം. രമ്യം മനോഹരം. രേഖാത്രിതയം അംഗലക്ഷണം തികഞ്ഞവരുടെ കഴുത്തിൽ കാണുന്ന മൂന്ന് വര. അഥവാ ചുളിവ്. കഴുത്തിന്ന് ശംഖസാദൃശ്യം വരുത്തുന്നത് ഈ വലിതയമാണ്. 'ത്രിരേഖ' എന്ന് ശംഖപര്യായം. മൂന്ന് വരയോട് ചേർന്ന് നാലാമതൊരു വരപോലെ കിടക്കുന്നതുകൊണ്ട് സവിശേഷരമ്യത ഭവിക്കുന്നു. രമണീയം ആഹ്ലാദജനകം. "സർഗ്ഗാവസ്ഥാവിശേഷേഷു മാധുര്യം രമണീയതാ" എന്ന മാധുര്യലക്ഷണം കാണുക. കണ്ഠകാണ്ഡേന പൂവിന്റെ തണ്ടുപോലെ ഇരിക്കുന്ന കഴുത്തുകൊണ്ട്. ഭാ. ൻ. കാം അപി കമനീയതാം ആബിഭ്രാണാ അനിർവ്വചനീയമായ കമനീയതയെ വഹിക്കുന്നവളും. കമനീയതാ കാമത്തെ ജനിപ്പിക്കുക ശീലമുള്ളത്. മനോഹാരിത്വമെന്നർത്ഥം. കംബുഗ്രീവയും പ്രവാളാധരവും ചക്രവർത്തിസംബന്ധികളായ അംഗലക്ഷണങ്ങളാണ് "കംബുഗ്രീവസ്യ ഭവേദേകാതപവാരണോ നൃപതിഃ" എന്നും "പ്രായോ

രാജ്യം ലഭേത പ്രവാളവല്ലീധരസ്യ നരഃ" എന്ന് സാമുദ്രികാ. സ്ത്രീപക്ഷത്തിൽ ഇത് പട്ടമഹിഷീയോഗത്തെ കുറിക്കുന്നതായി എടുക്കണം. എനി നാലു സമസ്ത പദങ്ങളെക്കൊണ്ട് 'ദ്രുജലതാദ്യം' എന്ന തു.-ദ്വിവചനത്തെ വിശേഷിക്കുന്നു. പ്രതി.....മേദുരിതാദ്യാം പ്രതിനവങ്ങളായി കനകനിർമ്മിതങ്ങളായ അംഗദങ്ങളുടേയും കടകങ്ങളുടേയും ആവലികളിൽ പ്രത്യുപ്തങ്ങളായ പ്രത്യുപ്തങ്ങളായ മണിപ്രവേകങ്ങളുടെ പ്രഭയുടെ പ്രഭാവംകൊണ്ട് മേദുരിതങ്ങളായതും പ്രതിനവം ഏറ്റവും പുതിയത്. ഓപ്പക്കേട് ഒട്ടും പറ്റാത്തത് എന്നർത്ഥം. കനകനിർമ്മിതം സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയത്. അംഗദം തോൾവള "കേയൂരമംഗദാ ഭ്രിഷ്ടാ ദോർമ്മൂലേ" എന്ന് വൈജയന്തി "കേയൂരമംഗദം തുല്യേ" എന്ന് അമരത്തിൽ കേയൂരാംഗദപദങ്ങളെ പര്യായങ്ങളായി പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും "കേയൂരാംഗദകങ്കണാദ്യമമഹാരത്നാംശുലീയാംകിതശ്രീമൽബാഹുചതുഷ്കസംഗതഗദാശംഖാരിപങ്കേരുഹം" എന്ന നാരായണീയപ്രയോഗത്തെ 'കേയൂരം' തോൾവളയും 'അംഗദം' അതിനു മുവട്ടിൽ ധരിക്കുന്നതും ആണെന്ന് വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നു. കടകം കൈത്തണ്ടിമേൽ ധരിക്കുന്ന വള. "കടകം വലയോ സ്ത്രീയാം" എന്നമരം. ആവലി കൂട്ടം. ഭാ. വ്യ. പ്രത്യുപ്തം പതിച്ചിരിക്കുന്നത്. "യഥാ കനകവികാരേഷു വജ്രാദികം പ്രക്ഷിപ്തം" എന്ന് മാ. മാ. വ്യാഖ്യാ. പ്രത്യഗ്രം വളരെ പുതിയത്. "പ്രത്യഗ്രോഭിനവോ നവ്യോ" ഇത്യാദി അമരം. മണിപ്രവേകങ്ങൾ അതിശ്രേഷ്ഠങ്ങളായ രത്നങ്ങൾ. "പ്രധാനം പ്രമുഖപ്രവേകാനന്തര്യമാത്രമാഃ മുഖ്യവ്യുത്പന്നരേണ്യാശ്ച"എന്നിങ്ങനെ അമരം പ്രഭാ കാന്തി. പ്രഭാവം പ്രതാപം മാഹാത്മ്യം അഥവാ ആധിക്യം എന്നർത്ഥം മേദുരിതം സാന്ദ്രസ്നിഗ്ധമായത്. പ്രഭാപ്രചുര്യംകൊണ്ട് ഉജ്ജ്വലമെന്നർത്ഥം. "സാന്ദ്രസ്നിഗ്ധസ്തു മേദുരഃ" എന്നമരം. അല്പീകൃത.....ലതാദ്യാം അല്പമാക്കിച്ചെയ്തിട്ടുള്ള കല്പലതകളേയും കൂടിയതും. സൌഭാഗ്യവിശേഷംകൊണ്ട് കല്പലതയെക്കൂടി നിസ്സാരമാക്കുന്നതെന്നർത്ഥം കല്പലതാ കല്പവല്ലി. കല്പവൃക്ഷത്തിനു സമാനമായി സ്വർഗ്ഗത്തിലുള്ള ഒരു വിധം വള്ളി 'ലതാ'ശബ്ദത്തിന്നു വേഷ്ടനശീലമുള്ളത് (ചുറ്റിപ്പിടിക്കുന്നത്) എന്നനർത്ഥമാകുന്നു. അഥവാ കല്പവൃക്ഷത്തിന്റെ ലളിതമായ ശാഖ. ഇളംകൊമ്പെന്നർത്ഥം "സമേ ശാഖാലതേ" എന്നമരം. "ലതാ ജ്യോതിഷ്മതീദ്രുശാഖാവല്ലീപ്രിയംഗുഷു" എന്ന് അനേകാർത്ഥസംഗ്രഹം. കയ്യിന്ന് ശാഖാസാദൃശ്യം അനുകവികളും കല്പിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "അധരഃ കിസലയരാഗഃ കോമളവിടപാനുകാരിണൌ ബാഹൂ" എന്ന് ശാ. ആഗൃഹീത..... ഭാഗാദ്യാം ആഗൃഹീതമായ വരണമാലികയുടെ ആമോദത്തിങ്കലുള്ള കൈയ്യു

കോദ്രേകനിമിത്തം വിചലത്തായിരിക്കുന്ന അളിപടലത്തിന്റെ ഗളങ്ങളിൽ നിന്ന് വിഗളത്തായിരിക്കുന്ന അതിബഹുളമായ കളകളത്തോട് മിളിതമായ പുരോഭാഗത്തോട്ടുകുടിയതും. ആഗൃഹീതം എടുത്തിട്ടുള്ളത്. കയ്യിൽ പിടിച്ചിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. 'ആ' ഗ്രഹണത്തിൽ അഥവാ പ്രതിജ്ഞയിൽ. ഭാ. നാ. വരണമാലിക സ്വയംവരംചെയ്യുന്ന രാജാവിന്റെ കഴുത്തിൽ ധരിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള മാല. ആമോദം സുഗന്ധം. "ആമോദോ ഗന്ധഹർഷയോ" എന്ന് മേദിനി. 'അതിയായി ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നത്' എന്നനർത്ഥം. കൌതുകോദ്രേകം ഔത്സുക്യത്തിന്റെ ആധിക്യം. അതിയായ ആഗ്രഹമെന്നർത്ഥം. "ജ്ഞാനോദ്രേകാദചിഛ്വടിതതമോഗ്രന്ഥയഃ" എന്ന് വേണീസംഹാരം. ക, വന. 'ഉദ്രേകഃ പ്രൌഢിഃ' എന്ന് ജഗദ്ധരൻ. വിചലത്ത് വിശേഷേണ ചലിക്കുന്നത്. പരിഭ്രമിച്ച് പാഞ്ഞുനടക്കുന്നതെന്നർത്ഥം. അളിപടലം വണ്ടിൻകൂട്ടം. "സമൂഹഃ പടലം" എന്നമരം. ഗളം തൊണ്ട. വിഗളത്ത് പുറപ്പെട്ടുന്നത്. അതിബഹുളം അത്യധികം. കളകളം കോലാഹലം. "കളാഭപികളം കളകളം" എന്നനർത്ഥം കളം അവ്യക്തമധുരം. അക്ഷരവ്യക്തിയില്ലാതെ അവ്യക്തമായും എന്നാൽ ശ്രവണസുഖപ്രദമായും പലേടത്തുനിന്നും പുറപ്പെട്ടുന്ന ശബ്ദവിശേഷത്തിനാണ് കളകളമെന്നും കോലാഹലമെന്നും പറയുന്നത് മിളിതം ചേർന്നത്. പുരോഭാഗം മുമ്പ്. വണ്ടുകൾ മുരണ്ടുകൊണ്ട് വൈതാളികന്മാരേപ്പോലെ മുമ്പിൽ സഞ്ചരിച്ചിരുന്നു എന്നർത്ഥം. വദന.....പ്രവാഹാഭ്യാം വദനത്തിന്റെ ലാവണ്യമാകുന്ന സുധയുടെ പ്രവാഹമാണോ എന്ന് തോന്നുന്നതും എന്ന് ഗദ്യാൽപ്രക്ഷാ. വദനാ മുഖ. ലാവണ്യം അന്തരുജ്ജൃംഭിതമായ കാന്തിവിശേഷം. "മുക്താഫലേഷു ച്ഛായായാസ്തരളത്വമിവാന്തരാ– പ്രതിഭാതി യദംഗേഷു തല്ലാവണ്യമിഹോച്യതേ" എന്ന് ലാവണ്യലക്ഷണം. സുധ അമൃത്. പ്രവാഹം ഒഴുക്ക്. ലാവണ്യസുധ രണ്ട് കൈവഴിയായി ഒഴുകുന്നതാണോ എന്ന് തോന്നിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഇവിടെ 'ബാഹ്വലതാഭ്യാം' എന്നോ മറേറാ മൂലത്തിൽ വിട്ടുപോയിട്ടുണ്ട്. 'കൈകളെക്കൊണ്ട' എന്നർത്ഥം. വിഭാസമാനാവിശേഷമായി ശോഭിക്കുന്നവളും. "അരംഭാസമാനാപി രംഭാസമാനം" എന്ന് ജഗന്നാഥപണ്ഡിതർ. ഖചിത...ചക്രവാകാഭ്യാമിവ ഖചിതങ്ങളായ പലവിധത്തിലുള്ള രത്നങ്ങളുടെ കിരണജാലങ്ങളാകുന്ന ബാലാതപംകൊണ്ട് പരിഷ്കൃതമായ പുരസ്ഥലത്തോട്ടുകുടിയതും ഉരസ്സ്ഥലത്തിങ്കൽ ഉല്ലസിതമായതും ആയ സ്ഥാലീഭൂഷണത്തെ പൂഷാവാണെന്ന് മനസംചെയ്യുന്നവരായിഅനവരതം അവഗൂഹിതരായ ചക്രവാകങ്ങളുടെ യുഗ്മത്താൽ എന്നപോലേയും. ഖചിതം പതിച്ചത്.

കിരണജാലം രശ്മിസഞ്ചയം. കാന്തിപ്രവാഹമെന്നർത്ഥം. ബാലാതപം ഇളവെയിൽ. പരിഷ്കൃതം അലംകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇളവെയിൽകൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. "പ്രസാധിതോലംകൃതശ്ച ഭ്രക്ഷിതശ്ച പരിഷ്കൃതഃ" എന്ന അമരം. പുരഃസ്ഥലം മുൻഭാഗം. ഉരസ്ഥലം മാറിടം. ഉല്ലസിക്കുന്നത് ശോഭിക്കുന്നത്. സ്ഥാലീഭ്രക്ഷണം താലി. ഈ അർത്ഥം പ്രസിദ്ധമായ സംസ്കൃതനിഘണ്ടുക്കളിൽ കാണുന്നില്ല. 'സ്ഥാലീ താലി' എന്നത് 'പൂശകനാര്' എന്നതുപോലെ സാധിക്കേണ്ടതാണോ എന്നറിയുന്നില്ല. 'സ്ഥാലീ' എന്നതിന് 'പാടലകുസുമം, പാതിരിപ്പൂവ് അഥവാ ഉന്മത്തിൻപൂവ്' എന്നും ഒരർത്ഥം കാണുന്നുണ്ട്. "സ്ഥാലീ സ്യാൽ പാടലോഖയോഃ" എന്ന് മേദിനി. ഈ അർത്ഥത്തിൽ 'സ്ഥാലീഭ്രക്ഷണം' എന്നതിനെ 'പാടലപുഷ്പാകൃതിയിലുള്ള ആഭരണം' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കാം. 'പാടലം' എന്നത് ഒരു ആഭരണവിശേഷത്തിന്റെ പേരായും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. പൂഷാവ് സൂര്യൻ. "സൂരസൂര്യാര്യമാ" എന്ന് തുടങ്ങി "വികർത്തനാർക്കമാർത്താണ്ഡമിഹിരാരുണപൂഷണഃ" എന്നമരം. 'പോഷിപ്പിക്കുന്നവൻ' എന്നനർത്ഥം സസ്യലോകം ഉൾപ്പെടേയുള്ള സമസ്തജീവലോകത്തിന്റേയും അഭിവൃദ്ധിക്ക് കാരണം സൂര്യരശ്മിയാണെന്ന് ആധുനികശാസ്ത്രത്തിലെന്നപോലെ പുരാതനശാസ്ത്രത്തിലും പ്രസിദ്ധമായിരുന്നു എന്ന് സ്പഷ്ടം. മനനാചെയ്യുക വിചാരിക്കുക. അനഘവജ്രഖചിതമായിരുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കണം 'സ്ഥാലീഭ്രക്ഷണത്തെ' സൂര്യനാണെന്ന് മാറിധരിച്ചത്. അനവരതം എപ്പോഴും. "നിത്യമനവരതാജസ്രം" എന്നമരം. അവിരഹിതർ വിരഹത്തെ അനുഭവിക്കാത്തവർ. വേർപെടാത്തവർ. ചക്രവാകയുഗ്മം ചക്രവാകപ്പക്ഷികളുടെ ഇണ. രാത്രിയായാൽ ചക്രവാകത്തിന്റെ പൂവനം പിടയും പിരിയുമെന്നും പിന്നെ പിറ്റേ ദിവസം കാലത്തേ കൂടിച്ചേരുള്ളൂ എന്നുമാണ് പുരാതന ഐതിഹ്യം. മദന.....ാചലാഭ്യാമിവ മദനമഹാരാജാവിന്റെ വിഹാരാചലദ്വയം എന്നപോലേയും. മദനമഹാരാജാവ് കാമദേവൻ. വിഹാരാചലം ക്രീഡാശൈലം. ചക്രവർത്തികൾ മുതലായി നാഗരകവൃത്തിയെ അനുസരിക്കുന്ന സമ്പന്നന്മാർ വിനോദാർത്ഥം ഉദ്യാനങ്ങളിൽ ഉണ്ടാക്കാറുള്ള കൃത്രിമശൈലങ്ങളാണ് ക്രീഡാപർവ്വതങ്ങൾ. ഇത് ആധുനികപാശ്ചാത്യദേശങ്ങളിലും സാധാരണയാണ് "തസ്യാസ്തീരേ രചിതശിഖരഃ പേശലൈരിന്ദ്രനീലൈഃ ക്രീഡാശൈലഃ കനകകദളീവേഷ്ടനപ്രേക്ഷണീയഃ" ഇത്യാദി യക്ഷാഗാരവർണ്ണനത്തിൽ ഉ. മേ. കന്ദപ്പ്... കന്ദുകാഭ്യാമിവ കന്ദപ്പന്റെ സുന്ദരിക്ക് കളിക്കുവാനുള്ള കന്ദുകദ്വയംപോലേയും. കന്ദപ്പൻ കാമദേവൻ. സുന്ദരി അർത്ഥൽ മനോഹരമായ

തുമായ രതിദേവി. കന്ദുകം പന്ത്. ശ്ലോ. ൧൪. ബഹ്വ.....മഞ്ജരീഭ്യാമിവ ബഹുളമായ ലാവണ്യമാകുന്ന ദോഹളംകൊണ്ട് അപൂരിതമായ നാഭീകൂഹരമാകുന്ന ആലവാലത്തിൽനിന്ന് നിഗ്മിക്കുന്നതായ അത്യുന്നതമായ കാന്തിയോടുകൂടിയ രോമരാജിയാകുന്ന മന്ദാരവല്ലിയുടെ മഞ്ജരീദ്വയം എന്നപോലേയും. ബഹുളം അധികമായത്. ലാവണ്യം സൌഭാഗ്യം. ഭാ. ൧൯. ദോഹളം വളം. പുഷ്പകാലത്തിൽ ചില വൃക്ഷങ്ങൾക്കുള്ളതായി ഐതിഹ്യമുള്ള അനുഗ്രഹവിശേഷത്തിന്ന് 'ദോഹദ'മെന്നും 'ദോഹള'മെന്നും പറയാറുണ്ട്. ഇതുവിധം അശോകത്തിന്ന് സുന്ദരിമാരുടെ പാദാഘാതിക്കും (ചവിട്ടു കൊള്ളുന്നതിനും) ബകുളത്തിന്ന് മധുഗണ്ഡൂഷം (മദ്യം കലുക്കഴിഞ്ഞ് തുപ്പുന്നത്) ഏല്ക്കുന്നതിനും അനുഗ്രഹമുള്ളതായി പറയുന്നുണ്ട്. ഈ പരിചരണക്രമം ഈ വൃക്ഷങ്ങൾക്ക് പോഷണകരമായതുകൊണ്ടായിരിക്കാം 'ദോഹള'ശബ്ദത്തിന്ന് വളം എന്ന പേർ സിദ്ധിച്ചത്. 'ഹിതകരമായ ഭക്ഷണം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽനിന്നുമാവാം. 'ഗർഭിണി'യിലും 'ദോഹദ'മെന്ന പദ്ധതിയുണ്ട്. അപൂരിതം ധാരാളമായി നിറച്ചിട്ടുള്ളത്. നാഭീകൂഹരം നാഭിയാകുന്ന കുഹരം എന്ന് രൂപകം. നാഭി പൊക്കിൾ. കുഹരം കുഴി അഥവാ ഗുഹ. "കുഹരം ഗഹരം സുഷിരം വിവരം വിലം" ഇത്യാദി അമരം. ആലവാലം വൃക്ഷലതാദികളുടെ ചുറവുമുള്ള തടം. "നിജഘനമകരന്ദസ്യന്ദപൂർണ്ണാലവാലഃ കലരുസലിലസേകോ നേഹതേ കിം രസാലഃ" എന്ന് സുഭാഷിതം. നിഗ്മിക്കുന്നത് പുറത്തേക്ക് പുറപ്പെടുന്നത്. വളരുന്നത് എന്നർത്ഥം. അത്യുന്നതം നിസ്സാരമല്ലാത്തത്. അധികമായത് എന്നർത്ഥം. രോമരാജി രോമത്തിന്റെ കൂട്ടം. ഉദരമദ്ധ്യത്തിലായി വളരുന്ന രോമാവലി എന്നർത്ഥം. മന്ദാരവല്ലി കല്പലത. ഭാ. ൨൦൪. വാസ്തവത്തിൽ 'മന്ദാരം' ദേവതരുപഞ്ചകത്തിൽ പെട്ട ഒരു വൃക്ഷവിശേഷം മാത്രമാണ്. "പഞ്ചൈതേ ദേവതരവോ മന്ദാരഃ പാരിജാതകഃ-സന്താനഃ കല്പവൃക്ഷശ്ച പുംസി വാ ഹരിചന്ദനം" എന്ന അമരം. മന്ദാരമെന്ന് പേര് മുകിലിനും എരുക്കിനുംകൂടി പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. മഞ്ജരീ പൂങ്കുല. പ്രതി.....കുംഭാഭ്യാമിവ പ്രതിക്ഷണം വർദ്ധമാനമായ താരുണ്യമാകുന്ന മഞ്ജകുംഭിയുടെ കുംഭദ്വയത്തെപ്പോലേയും. പ്രതിക്ഷണം നിമിഷംതോറും. വർദ്ധമാനാ വർദ്ധിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നത്. "പ്രതിക്ഷണവിജൃംഭണാദുഭയബാഹുകുലകംകഷസ്തനതുടിതകുംഭുകം നമിത യൌവനം യോഷിതാം" എന്ന ബിൽഹണപ്രയോഗത്തെ ഇത് അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. മത്തകുംഭിമർദ്ദിച്ച ആന. കുംഭം ആനയുടെ മസ്തകത്തിന്മേലുള്ള മുഴ. ഭാ. ൧൮. കാമുക....വേടീഭ്യാമിവ കാമുകജനത്തിന്റെ ഹൃദയത്തിന്റെ ആകർഷണത്തിനുള്ള

ഔഷധത്തിന്റെ നിധാനമായ പേടീയുടെ എന്നപോലേയും. കാമുകജനം കാമിലാകം. ഭാ. വ്യു. ആകർഷണം വശീകരണം. സ്വാധീനപ്പെട്ടുത്തൽ എന്നർത്ഥം. നിധാനം ഇരിപ്പിടം. പേടീ 'പെട്ടി'. ഇവിടെ സന്ദർഭാൽ 'ചെപ്പ്' എന്നർത്ഥം. വശീകരണത്തിനുള്ള പല ഔഷധങ്ങളേയും കാമസൂത്രത്തിൽ ഔപനിഷദികപ്രകരണത്തിലും മറ്റു പുരാതനശാസ്ത്രങ്ങളിലും വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. സ്വാധീനഭർതൃകയാകുവാനുള്ള പ്രയോഗങ്ങളും സുകുമാരങ്ങളാകയാൽ വിഷയമനുസരിച്ച് ഈ ദിവ്യൌഷധങ്ങളെ ചേർത്താഹരങ്ങളായ പേടികകളിൽ സൂക്ഷിക്കുന്നതിൽ പ്രത്യുകം ഔചിത്യമുണ്ട്. ഭർത്താവിനെ സ്വാധീനമാക്കുവാൻ പണ്ട് ഈവിധം ഔഷധപ്രയോഗം പ്രശസ്തകളായ നായികകളും ചെയ്യാറുണ്ടെന്നും എന്നാൽ ഉൽകൃഷ്ടാദർശങ്ങളെ സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ള ഉത്തമജനങ്ങളും ഈ സമ്പ്രദായത്തെ അനുമോദിച്ചിരുന്നില്ലെന്നും വിചാരിക്കുവാൻ പുരാതനസാഹിത്യത്തിൽ ലക്ഷ്യങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്. സീതാസ്വയംവരാനന്തരം ഭർതൃഗൃഹത്തിലേക്ക് യാത്രയാകുന്ന സീതയോട് മഹാരാജ്ഞി നിത്യവും അനുസരിക്കേണ്ടതായ പല ഗുണങ്ങളേയും സദാചാരങ്ങളേയും ഉപദേശിച്ചതിനുശേഷം ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. "സ്ത്രീണാം സംവനനം നതഭ്രു തദിദം വീതൌഷധം ഭർതൃഷു" 'ഹേ സുന്ദരി ഇതാണ് സ്ത്രീകൾക്ക് ഔഷധംകൂടാതെ ഭർത്താക്കന്മാരെ സ്വാധീനമാക്കുന്നതിനുള്ള ഉപായം' എന്നർത്ഥം. സദ്വൃത്തിയാണ് വശീകരണത്തിനുള്ള ഉത്തമമായ സാധനമാർഗ്ഗമെന്നും ഇതരപ്രയോഗങ്ങളും ക്ഷുദ്രങ്ങളും ത്യാജ്യങ്ങളും ആണെന്നും ധ്വനി. മംഗല.....പീഠാഭ്യാമിവ മംഗലദേവതയുടെ ആവാസമായ പീഠയുഗം എന്നപോലേയും. മംഗലദേവതാ ലക്ഷ്മീദേവി. "ലക്ഷ്മീഃ പദ്മാലയാ പദ്മാ കമലാ ശ്രീഹരിപ്രിയാ-ഇന്ദിരാ ലോകമാതാ മാരമാ മംഗലദേവതാ" എന്നമരം. ആവാസം ഇരിപ്പിടം. "ശരണം ധാമ സംസ്ത്യായോ നിവാസാ വാസഥക്ഷയാഃ" എന്ന് ഗൃഹപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. പീഠയുഗം ആസനദ്വയം. മനുഷ്യരിൽ അസ്ഥിരയായ ലക്ഷ്മീദേവി 'സ്ഥിരസുഖമാസനം' എന്ന് പതഞ്ജലി വിധിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ ഭീക്ഷിക്കുക പതിവില്ലാത്തതുകൊണ്ട് പര്യായക്രമേണ പീഠദ്വയത്തിൽ ആവാസംചെയ്യുന്നതായിരിക്കാം. എന്നാൽ സമസ്തകല്യാണനിധിയായ ദമയന്തിയെ കേവലം വിട്ടുപോകുന്നതിനുള്ള വൈമനസ്യംകൊണ്ട് അടുത്തുതന്നെ ഭവനാന്തരത്തെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുള്ളതായിരിക്കണം. ആവുന്നത്ര സ്ഥിരതയോടുകൂടിയാണ് ഇങ്ങിനെ സ്ഥാനം ഉറപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതെന്ന് ശകുന്യർത്ഥത്തിലുള്ള 'ആ' എന്ന ഉപസർഗ്ഗംകൊണ്ട് ധ്വനിക്കുന്നു. സരോജ..... കുംഭാഭ്യാമിവ സരോജസായകന്റെ സാമ്രാജ്യാഭിഷേകത്തിനുള്ള പൂർണ്ണകുംഭ

ഭയംപോലേയും ഇരിക്കുന്നതും. സരോജസായകൻ പങ്കജാസ്ത്രനായ കാമദേവൻ. സാമ്രാജ്യാഭിഷേകം സാമ്രാജ്യാധിപതിയായിട്ടുള്ള അഭിഷേകം. സാമ്രാജ്യം സമ്രാഡംസ്ഥാനം "യേനേഷ്ടം രാജസൂയേന മണ്ഡലസ്യേശ്വരശ്ച യഃ ശാസ്തി യശ്ചാജ്ഞയാ രാജ്ഞഃ സ സമ്രാഡം" എന്ന് അമരത്തിൽ സമ്രാഡം ലക്ഷണം. രാജസൂയയാഗം ചെയ്തും ഭാരതരാജ്യമണ്ഡലത്തിന്റെ അധിപതിയായിരിക്കയും അന്യരാജാക്കന്മാരെ തന്റെ ആജ്ഞാനുസാരം നടത്തുകയും ചെയ്യുന്ന ചക്രവർത്തിയാണ് സാമ്രാഡം എന്നർത്ഥം. ഭീമനിക്ക് 'വായ്ക്കും യെവനം വന്നുദി'ച്ച് സ്വയംവരോദ്യുക്തയായപ്പോഴാണ് മന്മഥൻ ജഗത്രയജയിയായിത്തീർന്നതെന്ന് ധ്വനി. അഖിലഭൂപാലവർഗ്ഗവും ദേവചതുഷ്ടയവും കലിഭാപരാഭിയും ഇളകിപ്പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ള സ്വയംവരോത്സവം അത്ഭുതപൂർവ്വമായിട്ടുള്ളതാകയാൽ അത് സുമനായകന്റെ സാമ്രാജ്യാരോഹണവുംകൂടിയാണെന്ന് വരുന്നു. പൂർണ്ണകുംഭാ അഭിഷേകതീർത്ഥം നിറച്ചിട്ടുള്ള കുടം. പൂർണ്ണകുംഭം മംഗല്യസൂചകവുമാണ്. "ഭദ്രകുംഭഃ പൂർണ്ണകുംഭോ" എന്ന അമരം കാണുക. വൃത്തോ..... നിസ്തലാഭ്യാം പൂർണ്ണമായും ഉത്തുംഗമായും നിസ്തലമായും ഉള്ളതും. വൃത്തം വട്ടത്തിലുള്ളത്. ഉത്തുംഗം അത്യുന്നതം. ഭാ. ക്രമ, ക്രമ. നിസ്തലം തുല്യമറ്റത്. സാമ്യമില്ലാത്തതെന്നർത്ഥം. അതി.....വിസ്താരാഭ്യാം അതിവിപുലമായ ആഭോഗംകൊണ്ട് സംക്ഷിപ്തമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള വക്ഷസ്ഥലത്തിന്റെ വിസ്താരത്തോടുകൂടിയതും. അതിവിപുലം വളരെ വലിയത്. "വിശാലം പൃഥുലം മഹൽ–വിസ്താര വിപുലം പീനപീവ'നീ തു സ്ഥൂലപീവരേ" എന്നമരം. ആഭോഗം പരിപൂർണ്ണതാ. ഭാ. ക്രാ. വളർന്ന് തിങ്ങിനിറഞ്ഞുനിൽക്കുന്നതുകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. സംക്ഷിപ്തം ചെറുതായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളത്. വക്ഷസ്ഥലം മാറിടം. സ്തനങ്ങളുടെ പൃഥുലതാനിമിത്തം പ്രകൃത്യാ വിസ്തൃതമായ മാറിടം സ്ഥലമില്ലാതെ വളരെ വിസ്താരം കുറഞ്ഞവിധം തോന്നിയിരുന്നു എന്നർത്ഥം ഉന്മുഖാഭ്യാം ഉയർന്ന മുഖത്തോടുകൂടിയതും ആയ. 'വീണിട്ടില്ലാത്തത്' എന്നർത്ഥം. അഥവാ വഭിഗ്നവായത്. വളച്ച് നിന്നിട്ടില്ലാത്തത് എന്നർത്ഥം. "പ്രതിക്ഷണവിജൃംഭണോദ്ഭേദബാഹുകുലംകഷ"മായത് എന്ന് സാരം. "ഉഡുഗണൈരുദയോന്മുഖചന്ദ്രികാ ഹതതമിസ്രമിവൈരിവ ചൈത്രവിഭാവരീ" എന്ന് മാ. ൭, ൬. ഉരോജകുംഭാഭ്യാം മുലകളാകുന്ന കുടങ്ങളെക്കൊണ്ട് എന്ന് രൂപകം. മാറിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്നത് എന്നനുവർത്തം. ഉച്ചാടിത.....സാരാ ഉച്ചാടനംചെയ്തിരിക്കുന്ന മഹീപാലജാലത്തിന്റെ ധൈര്യസാരത്തോടുകൂടിയതും. ഉച്ചാടനംചെയ്യുക ദൂരത്താക്കുക. മഹീപാലജാലം സ്വയംവരത്തിന് എത്തിച്ചേർന്നിട്ടുള്ള

രാജലോകം. ധൈര്യസാരം ധൈര്യത്തിന്റെ കുഴപ്പം. അഥവാ കാതൽ. ഭാ. വ്യ. രാജാക്കന്മാർ ഭാവിച്ചിരുന്ന ധൈര്യം കുഴമ്പില്ലാത്ത വെറും തൊണ്ടുമാത്രമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. കുചകുംഭങ്ങളെക്കൊണ്ട് ധൈര്യത്തിന്റെ പീഠത്തെ മുഴുവൻ മുക്കിക്കളഞ്ഞിരുന്നു എന്നാശയം. ഒരാളെ വാസസ്ഥാനത്തിൽനിന്നോ നിത്യവൃത്തിയിൽനിന്നോ അകറ്റുവാനുള്ള ഒരുവിധം മന്ത്രപ്രയോഗത്തിനും 'ഉച്ചാടനം' എന്ന് പേരുണ്ട്. മാന്ത്രികകലയിൽ പലവിധത്തിലുമുള്ള കുംഭങ്ങളും ഉപയോഗിക്കാറുണ്ടെന്ന് പ്രസിദ്ധം. അതി.....സാധനാഭ്യാമിവ അതിപ്രഭയോടുകൂടിയ ശതക്രതുഫലംകൊണ്ട് കലിതമായ കുചസുധാകലശവിധാനസാധനങ്ങളേപ്പോലേയും. ശതക്രതുഫലം ഇന്ദ്രനീലക്കല്ല്. "ഇന്ദ്രോ മരുത്വാൻ മഘവാ" എന്നുതുടങ്ങി "ശതമന്യുർദിവസ്പതിഃ" എന്നമരം. "ഉപലഃ പ്രസ്തരേ രത്നേ ശർക്കരായാം തു യോഷിതി" എന്ന് മേദിനി. കലിതം നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളത്. കുച.....സാധനം കുചങ്ങളാകുന്ന അമൃതകുംഭങ്ങളെ പിടിയാനംചെയ്യാനുള്ള സാധനം. പിടിയാനംചെയ്യുക അടക്കുക. അടപ്പ് എന്നർത്ഥം. വിശ....ഗുളികാഭ്യാമിവ വിശവിശ്രുതനായ മദനമാന്ത്രികന്റെ രണ്ട് വശ്യഗുളികകൾ എന്നപോലേയും ഇരിക്കുന്ന. വിശവിശ്രുതൻ ലോകപ്രസിദ്ധൻ. മദനമാന്ത്രികൻ മദനനായ മാന്ത്രികൻ എന്ന് രൂപകം. മദനൻ കാമദേവൻ. മാന്ത്രികൻ മന്ത്രവാദി. വശ്യഗുളിക വശീകരണത്തിനുള്ള ഗുളിക. ഭാ. ദ്രവ്യ. മേചകാഭ്യാം കറുപ്പായ. "മേചകഃ ശ്യാമളേ കൃഷ്ണേ തിമിരേ ബഹിശ്ചന്ദ്രകേ" എന്ന് ഹൈമൻ. ചൂചുകാഭ്യാം 'മുലക്കണ്ണ്'കൊണ്ട്. "ചൂചുകം തു കുചാഗ്രം സ്യാൽ" എന്നമരം. അതിശോഭമാനാ അതിയായി പ്രകാശിക്കുന്നവളും. കുച....സാരണ്യാ കുചമായ ശിഖരിയുടെ കടകത്തിൽനിന്ന് നിസ്സരത്താകുന്ന ഉദാരമായ ലാവണ്യത്തോടുകൂടിയ സുധാസാരണിയായും. കുചം സ്തനം. ശിഖരി പർവ്വതം. ഭാ. ദ്രവ്യ. കടകം മലഞ്ചെരിവ്. "കടകസ്തടദ്രിനിതംബേ ബാഹ്യേട്ടങ്കേ" എന്ന് ഹൈമൻ. നിസ്സരത്ത് ഒഴുകുന്നത്. ഉദാരലാവണ്യം അതിയായ സൌന്ദര്യം. ഭാ. നാ, ഗുൺ. സുധാസാരണി അമൃതപ്രവാഹം. 'സാരണി' എന്നത് ചെറിയ അരുവിയുടെ പേരാകുന്നു. "ഋഗ്ഭേദേ നാ പ്രസാരിണ്യാം സപ്രപഞ്ചായാം ച സാരണീ" എന്ന് മേദിനി. പ്രപഞ്ച.....വണ്ണാവല്യാ പ്രപഞ്ചത്തിന്റെ ജയംകൊണ്ട് ആർജ്ജിച്ചിരിക്കുന്ന പഞ്ചസായകന്റെ പ്രശസ്തിവണ്ണാവലിയായും. പ്രപഞ്ചം സമസ്തലോകം. ആർജ്ജിതം സമ്പാദിച്ചിട്ടുള്ളത്. ജയംനിമിത്തം ലഭിച്ചിട്ടുള്ളത്. പഞ്ചസായകൻ കാമദേവൻ. ഭാ. നാ, ഗുൺ. പ്രശസ്തിവണ്ണാവലി

പ്രശസ്തിയെ കാണിക്കുന്ന വണ്ണാവലി. പ്രശസ്തി കീർത്തി. വണ്ണാവലി അക്ഷരസഞ്ചയം. പ്രശംസാലിഖിതം എന്നർത്ഥം. പണ്ടത്തെ മഹാവീരന്മാർ ഭിഗ്ജയം കഴിച്ചാൽ വിവരങ്ങളും കാണിച്ചും തങ്ങളുടെ പരാക്രമത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചും ശിലാരേഖകളേയും താമ്രപത്രങ്ങളേയും മറ്റും സ്ഥാപിക്കാറുള്ള സമ്പ്രദായത്തെ ആണ് ഇവിടെ ധ്വനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നത്. അനംഗന്റെ പ്രപഞ്ചവിജയം അല്പസാമഗ്രികൊണ്ടാണ് സാധിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്ന് ദ്യോതിപ്പിച്ചുംകൊണ്ട് 'പഞ്ചസായകൻ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അഞ്ച് അമ്പുകൊണ്ട് മാത്രം ജഗത്തിനെ ജയിക്കുന്നത് ഒരു സാമാന്യപരാക്രമമല്ലല്ലോ. "ധനുഃ പൌഷ്പം മൌർവ്വീ മധുകരമയീ പഞ്ച വിശിഖാ വസന്തഃ സാമന്തോ മലയമരുതായോ ധനരഥഃ–തഥാപ്യേകഃ സർവ്വം ഹിമഗിരിസുതേ കാമപി കൃപാമപാംഗാത്തേ ലബ്ധ്വാ ജഗദിദമനംഗോ വിജയതേ" എന്ന് സൌന്ദര്യലഹരി. മന്മഥൻ ഇരിപ്പുറപ്പിക്കുന്നത് സുന്ദരികളിലാകയാലും പ്രശസ്തിലേഖനം സ്ഥാപിക്കുന്നത് തൽസ്ഥാനങ്ങളിലാകയാലും രോമാവലിയെ വണ്ണാവലിയായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. "നിതംബാലസയാതാനാം സ്ഥിതം ജയതി യോഷിതാം വിധത്തേ വിശ്രുതിം യത്ര ജഗത്രയജയീ സ്മരഃ" എന്ന ശ്ലോകപ്രയോഗം സ്മർത്തവ്യം. വിജിത.....വല്യാ വിജിതമായിരിക്കുന്ന തദീയമായ ശിഞ്ജിനീവല്ലിയോടുകൂടിയതും ആയ. തദീയമായ ശിഞ്ജിനീവല്ലിയെ ജയിച്ചിരിക്കുന്നതായ എന്നർത്ഥം. വിജിതം നിശ്ലേഷം ജയിച്ചിരിക്കുന്നത്. തദീയം തൽസംബന്ധി. കാമദേവൻറതന്നെ എന്നർത്ഥം. ശിഞ്ജിനീവല്ലി ശിഞ്ജിനിയാകുന്ന വല്ലി എന്ന് രൂപകം. ശിഞ്ജിനി വില്ലിൻറെ ഞാണ്. "മൌർവ്വീ ജ്യാ ശിഞ്ജിനീ ഗുണഃ" എന്നമരം. 'വല്ലീ'പദം സുകുമാരമായ ദൈർഘ്യത്തേയും കൃശതയേയും കുറിക്കുന്നു. മന്മഥശിഞ്ജിനി ഭ്രമരനിർമ്മിതമാകയാൽ കാർഷ്ണ്യവും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. "മൌർവ്വീ മധുകരമയീ" എന്ന് മേൽ കാണുക. രോമാവല്യാ രോമാവലികൊണ്ടും. രോമാവലി പൊക്കിളിൽനിന്ന് മേല്പോട്ട് വളരുന്ന സൂക്ഷ്മമായ രോമത്തിൻറെ നിര. ചലദല.....ദരേണ ഉദരേണ ച ചലദലത്തിൻറെ ദലത്തിൻറെ വിലാസത്തിൻറെ ഭിദുരമായിരിക്കുന്ന ഉദരംകൊണ്ടും. ചലദലം അരയാല്. ദലം ഇല. "ബോധദ്രുമശ്ചലദലഃ പിപ്പലഃ കുഞ്ജരാശനഃ അശ്വത്ഥോ" എന്നും "പത്രം പലാശം ഛദനം ദലം പർണ്ണം ച്ഛദഃ" എന്നും അമരം. വിലാസം വിഭ്രമവിശേഷം. ഭാ. ന്യാ. കാന്തി എന്നർത്ഥം. ഭിദുരം ഭേദനശീലമുള്ളത്. പിളക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഉപമാവാചകലോപം. അരയാലിലയുടെ കാന്തിവിശേഷത്തെ ജയിക്കുന്നത് എന്ന് സാരം. ഉദരം വയറ്. അരയാലിലച്ഛായ കാന്ത്യേയും

പരപ്പിനേയും കുറിക്കുന്നു. ഉദാരതരാം കാന്തി ഉദ്വഹന്തീ അത്യുദാരമായ ശോഭയെ ഉദ്വഹിക്കുന്നവളും. ഉദാരം സുന്ദരം. ഭാ. ന. മനോഹരമെന്നർത്ഥം. ഉദ്വഹിക്കുക ധാരണമായി ധരിക്കുക. 'ഉൽ' പ്രാബല്യത്തിൽ. ഭാ. ഗ്രന്ഥ. എനി നാലു് സമസ്തപദങ്ങളെക്കൊണ്ടു് 'നിതംബബിംബേന' എന്നതിനെ വിശേഷിക്കുന്നു. നിജ.... ..സൈകതേനേവ നിജമായ സലിലംകൊണ്ടു് സമ്പൂർണ്ണമായ സാരണിയുൾ പരിക്ഷിപ്തമായ സരസ്വതിയുടെ സൈകതത്താൽ എന്നപോലേയും. നിജം തന്നേതു്. സരസ്വതിനദിയുടെതന്നെ എന്നർത്ഥം. സലിലം വെള്ളം. സംപൂർണ്ണം നിറഞ്ഞതു്. സാരണി ഒഴുക്കു്. പരിക്ഷിപ്തം നിവൃതം. ചുറ്റിട്ടുള്ളതു് എന്നർത്ഥം. "പരിക്ഷിപ്തം തു നിവൃതം" എന്നമരം. "ഗംഗാസ്രോതപരിക്ഷിപ്തം വപ്രാന്തജ്ഞലിതെഷധി" ഇത്യാദി കു. സം. ന, നവ. സരസ്വതീ സരസ്വതീനദി "ശരാവതീ വേത്രവതീ ചന്ദ്രഭാഗാ സരസ്വതീ" എന്നിങ്ങിനെ അമരത്തിൽ നദീഭേദങ്ങളെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സരസ്സുകളുള്ളതു് എന്നനർത്ഥം. സരസ്വതീനദി സമുദ്രത്തിലെത്താതെ മരുഭൂമിയിൽ വരണ്ടുപോകുന്നു. 'സരസ്വതി' എന്നു് ഗംഗക്കും പേരുള്ളതായി കാണുന്നു. "സരസ്വതീ സരിദ്ഭിദി വാച്യാ ഗംഗായാം സ്ത്രീഗതേ ഗോധാ ശ്വേതയോരപി" എന്നു് ഹൈമൻ. സൈകതം മണൽതിട്ടു്. "സൈകതം സികതാമയം" എന്നു് നദീഭാഗങ്ങളെ പറയുന്ന കൂട്ടത്തിൽ അമരം പാടല .....മണ്ഡലേനേവ പാടലവർണ്ണത്തിലുള്ള പരിവേഷംകൊണ്ടു് പരിവീതമായ പങ്കജാരാതിയുടെ മണ്ഡലത്തപ്പോലേയും. പാടലവർണ്ണം ഇളംചുമപ്പു്. ഭാ. ഥാ. പരിവേഷം പ്രഭാമണ്ഡലം. ഭാ. ഗ്രന്ഥ. പരിവീതം ചുറ്റിട്ടുള്ളതു്. ഭാ ഗ്രന്ഥ. പങ്കജാരി ചന്ദ്രൻ. മണ്ഡലം ബിംബം. ഭാ. ഗ്രന്ഥ, ഗ്രവ. നല്ല സ്വർണ്ണത്തിന്നു് ഇളംചുമപ്പുവർണ്ണമുള്ളതുകൊണ്ടായിരിക്കും അരഞ്ഞാണിനെ ഉദ്ദേശിച്ചു് 'പാടലപരിവേഷം' എന്ന ഉപമ ഉപയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ലളിത.....നഗരോത്തമേനേവ ലളിതമായ കളധൌതത്താൽ കലിതമായ വിപുലമായ സാലംകൊണ്ടു് പരിക്ഷിപ്തമായ നളിനശരന്റെ നഗരോത്തമത്താൽ എന്നപോലേയും ഇരിക്കുന്നതും. ലളിതം മിനുങ്ങുന്നതു്. ഭാ. ന്ന. കളധൌതം സ്വർണ്ണം. "കളധൌതം സുവർണ്ണേ സ്യാദ്രജതേ ച" എന്നമരം. 'കളധൌതം' എന്നു് വെള്ളിക്കും സ്വർണ്ണത്തിന്നും പേരുണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ സന്ദർഭാൽ സ്വർണ്ണം കലിതം ഉണ്ടാക്കിട്ടുള്ളതു്. വിപുലം വലിയതു്. സാലം മതിലു്. "പ്രാകാരോ വരണഃ സാലഃ" എന്നമരം. പരിക്ഷിപ്തം ചുറ്റിട്ടുള്ളതു്. മേൽ. നളിനശരൻ കാമദേവൻ. നഗരോത്തമം നഗരങ്ങളിൽവെച്ചു്

ഉത്തമം. ജഗജ്ജയത്തിന്നായി അസ്ത്രപ്രയോഗം ചെയ്യുവാൻ ഏറ്റവും സൌകര്യമുള്ളതാകയാൽ സ്ഥാനമുറപ്പിച്ചിട്ടുള്ള പ്രധാനനഗരി എന്നർത്ഥം. അതി..... ഭാമാഞ്ചിതേന അതിസുഭഗമായ കാഞ്ചിഭാമകൊണ്ട് അഞ്ചിതമായതും ആയ. സുഭഗം സുന്ദരം. ഭാ. നാ. കാഞ്ചിഭാമ അരഞ്ഞാണ്. ഭാ. ഹനൂ. മാല എന്നർത്ഥമായ 'ഭാമ'ശബ്ദം ദൈർഘ്യത്തേയും സുകുമാരതയേയും കുറിക്കുന്നു. ഭാ. ൻ. "കപണൽക്കാഞ്ചീഭാമാ കരികളഭകുംഭസ്തനനതാ" ഇത്യാദി സൌ. ല. അഞ്ചിതം അലംകൃതം. ഭാ. ൻ. നിതംബബിംബേന അരക്കെട്ടുകൊണ്ട്. അരക്കെട്ടിന്റെ പുരോഭാഗത്തിന്ന് 'ജഘന'മെന്നും പശ്ചാൽഭാഗത്തിന്ന് 'നിതംബ'മെന്നും ആണ് പ്രമാണം എങ്കിലും രണ്ടും സാധാരണ പര്യായമായും മാറിയും ധാരാളം ഉപയോഗിക്കാറുണ്ട് "പശ്ചാന്നിതംബഃ സ്ത്രീകട്ട്യാഃ ക്ലീബേ തു ജഘനം പുരഃ" എന്നമരം. നിഖില.....മുന്മാദയന്തീ രാജസമൂഹത്തെ മുഴുവനും ഭ്രമിപ്പിക്കുന്നവളും. ഭാ. ഹനൂ. "ഉന്മാദയിത്നുവിഭ്രമഃ" എന്നമരം. അടുത്ത രണ്ടു പദങ്ങൾ 'ഉരുസ്തംഭോരുഭ്യാം' എന്ന തു. ദിവിചനത്തെ വിശേഷിക്കുന്നു. മത്ത.....പണ്ഡിതാഭ്യാം മത്തവേതണ്ഡത്തിന്റെ തുണ്ഡംകൊണ്ടത്തിന്റെ മദ്ധ്യത്തെ ഖണ്ഡനംചെയ്യുന്നതിൽ പണ്ഡിതങ്ങളായതും. മത്തവേതണ്ഡം മദിച്ച ആന. ഭാ. ൨൬. "വേതണ്ഡഃ കരടീ ഗജഃ" എന്ന് ത്രികാണ്ഡശേഷം. "പ്രതം വേതണ്ഡരതം സതതപരിചലൽകണ്ണതാളപ്രരോഹദ്വാതാം കുരാജിഗീഷാദരവിവൃതഫണാസ്തംഗഭ്രഷ്ടാളജംഗം" എന്ന് ഭാരത ചംപു. 'മത്ത'പദം ഗജത്തിന്റെ ശ്രേഷ്ഠതയെ കുറിക്കുന്നു തുണ്ഡാകാണ്ഡം തുണ്ഡയാകുന്ന കാണ്ഡം എന്ന് രൂപകം തുണ്ഡാ തുമ്പിക്കയ്യ്. "തുണ്ഡാ പാനഗുഹേ മതാ അഭ്യംബൂഹസ്തിനീവ്യാഹസ്തിഹസ്തസുരാസു ച" എന്ന് മേദിനി. "ശളട്ടാനഗണ്ഡം മിളൽഭുംഗഖണ്ഡം ചലച്ചാരുതുണ്ഡം ജഗത്രാണശൌണ്ഡം" ഇത്യാദി ശിവഭുജംഗപ്രയാതം. കാണ്ഡം തണ്ട്. ഭാ. നൻ. 'ഭാമ' 'വല്ലി' മുതലായത് ശിഥിലമായ ദൈർഘ്യത്തേയും 'കാണ്ഡം' 'യഷ്ടി' മുതലായത് ദൃഢമായ ദൈർഘ്യത്തേയും കുറിക്കുന്നു. മദ്ധ്യം മദം. "മദ്ധ്യോവവലേപോവഷ്ടംഭശ്ചിത്തോദ്രേകഃ സ്മയോ മദഃ" എന്നമരം. ഖണ്ഡനംചെയ്യുക ഭേദിക്കുക. തകർക്കുക എന്നർത്ഥം. പണ്ഡിതം വിദുഷം. ഭാ. ഹാന്യ. "പണ്ഡിതഃ കുശലഃ" എന്ന് മല്ലി. ഭംഗികൊണ്ട് തുമ്പിക്കയ്യിനെ തോല്പിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. അനാല.....ലംപടാഭ്യാം അനഘമായ കനകരംഭയുടെ സ്തംഭത്തിന്റെ ഭംഭത്തിന്റെ കംപനത്തിൽ ലംപടങ്ങളായതും ആയ. അനാലം അഘമറ്റത്. നിർദ്ദോഷം എന്നർത്ഥം. "കലുഷം വൃജിനൈനോഘമംഹോദുരിതദുഷ്കൃതം" എന്നമരം. കനക

രംഭ സപ്തർണ്ണവർണ്ണത്തിലുള്ള വാഴ. "രംഭോ കദളീസ്സരസോന്നാ വേണൊ വാന രാന്തരേ" എന്ന് മേദിനി. സ്തംഭം തടി. "സ്തംഭോ സ്തൂണാജഡീഭാവെ" എന്നമരം. ദംഭം മദം. കാംപനം ഇളക്കൽ. ലാവടം അഗ്രഹത്തോടുകൂടിയത്. രംഭാകദംബത്തിന്റെ മദത്തിനെ നിശ്ലേഷം നശിപ്പിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഉരുസ്തംഭാഭ്യാം സ്തംഭസമാനങ്ങളായ ഉരുക്കളെക്കൊണ്ട് എന്ന് രൂപകം. ഉരീകൃതശോഭാതിശയാ ഉരീകൃതമായ ശോഭാതിശയത്തോടുകൂടിയവളും. ഉരീകൃതം സ്വീകരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ശോഭാതിശയം കാന്തിയുടെ ആധിക്യം. അത്യധികമായ കാന്തിയെ വഹിക്കുന്നവളും എന്നർത്ഥം. "ഉരീകൃതമരീകൃതമംഗീകൃതമാശ്ലേതം പ്രതിജ്ഞാതം" എന്നമരം. അഖില.....സമുന്മുഖാഭ്യാം സകല യുവാക്കളുടേയും മനസ്സുകളുകുന്ന രണ്ടുങ്ങളെ സംഗ്രഹിക്കുന്നതിൽ ഉന്മുഖങ്ങളായതും. സംഗ്രഹിക്കുക പിടിക്കുക. സ്വാധീനമാക്കുക എന്നർത്ഥം. ഉന്മുഖം ഉത്സാഹത്തോടുകൂടിയത്. "തസ്മിൻ സംയമിനാമാദ്യേ ജാതേ പരിണയോന്മുഖേ" എന്ന് കു. സം. ന്യ, ന്മ. 'പരിണയോന്മുഖേ വിവാഹോത്സുകേ' എന്ന് മല്ലി. യുവജനങ്ങളുടെ മനസ്സിനെ വശീകരിക്കുന്നതിൽ ദക്ഷമത്സങ്ങളെന്നർത്ഥം. അനൽഗതാഭ്യാം ഉൽഗതങ്ങളല്ലാത്തതും അയ. ഉൽഗതം പുറത്തേക്ക് പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ജാനുഭ്യാം മുട്ടുകളെക്കൊണ്ട്. മുട്ടുകൾ പുറത്തേക്ക് മുഴച്ചുകാണാത്തവിധം ആ പ്രദേശം മാംസളമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. പീനജാനുതടം പൈശാച്യസൂചകമാണ്. "കുഞ്ജരജാനുമ്മനുജോ ഭോഗയുതഃ പീനജാനുരവനീശഃ- സംശ്ലിഷ്ടസന്ധിജാനുർവ്വിഷശതായുർഭവേൽപ്രായഃ-നിമ്നൈഃ സ്ത്രീപരവശഗഃ ശശിവൃത്തൈർവ്വിഗതമാംസരുചിരാജ്യം.....ഭിശതി വിദേശേ മരണം മനുജാനാം ജാനു മാംസപരിഹീനം" ഇത്യാദി സാമുദ്രികാലക്ഷണം ദ്രഷ്ടവ്യം. പങ്കജശര .....ജംഘാലാഭ്യാം പങ്കജശരനായ മഹാവീരന്റെ പ്രതാപസൂചകമായ മംഗലമണികൊണ്ടുള്ള നിഷംഗത്തിന്റെ ഭംഗിയെ ലംഘിക്കുന്നതിൽ ജംഘാലങ്ങളായ. മംഗലമണി മംഗല്യസൂചകമായ രത്നം. നിഷംഗം ആവനാഴി. "തൂണോപാസംഗതൂണീരനിഷംഗാ ഇഷുധിഃ" എന്നമരം. ലംഘിക്കുക ഓട്ടത്തിൽ ജയിച്ച് കടന്നുപോവുക. പിന്നിലാക്കുക എന്നർത്ഥം. ജംഘാലം അതിവേഗത്തോടുകൂടിയത്. "ജംഘാലോതിജവഃ" എന്നമരം. ജംഘാഭ്യാം ചാ ജംഘകളെക്കൊണ്ടും. ജംഘാ മുഴങ്കാൽ. മുട്ടിനും തെരിയാണിക്കും ഇടയിലുള്ള ഭാഗം. ജഗ.....ദുദ്ധമന്ത്രീ ജഗത്തിന്റെ നയനത്തിന് പീയൂഷത്തെ ഉദ്ധമിക്കുന്നവളും. പീയൂഷം അമൃതം "പീയൂഷമമൃതം സുധാ" എന്നമരം. ഉദ്ധമിക്കുക ചൊരിയുക. "ശിഥിലബന്ധോദ്ധാന്തകുസുമേന കേശാന്തേന"

ഇത്യാദി ശാ. ജംഘകളെ രത്നനിർമ്മിതങ്ങളായ തൂണീരങ്ങളായും ജാനുക്കളെ തൂണീരങ്ങളുടെ രത്നഖചിതങ്ങളായ മുകപ്പുകളായും കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. 'മനോരത്ന സംഗ്രഹനം' എന്ന പ്രയോഗം കല്പനതിച്ചിട്ടുള്ളതിനെയും 'സമുന്മുഖ'മെന്നത് മുകപ്പിനെയും ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. മദ.....ശിഞ്ജിതാഭ്യാം മദകളമായിരിക്കുന്ന മരാളമഹിളയുടെ സഞ്ചാരംപോലെ മനോഹരമായ സഞ്ചാരത്തിന്റെ സമയത്ത് സഞ്ജായമാനമായ മഞ്ജുവായ ശിഞ്ജിതത്തോടുകൂടിയ മദകളം സൌഭാഗ്യാധ്യാനിമിത്തമുള്ള ഗർവ്വുകൊണ്ട് മധുരമായത്. ഭാ. ഛാ. മരാള മഹിളാ അരയന്നപ്പിട. "ഘനജഘനസ്തനഭാരേ ദരമന്ഥരചരണവിഹാരം— മുഖരിതമണിമഞ്ജീരമുപൈഹി വിധേഹി മരാളവികാരം" എന്ന് ഗീ. ഗോ. "സ്ത്രീ യോഷിദബലാ യോഷാ നാരീ സീമന്തിനീ വധൂഃ— പ്രതീപദർശിനീ വാമാ വനിതാ മഹിളാ തഥാ" എന്നമരം. 'മഹിളാ'പദത്തിന്ന് 'പൂജനീയാ' എന്നും 'ഉത്സവാധിവാസം' എന്നും അനർത്ഥമുള്ളത് പ്രാചീനന്മാർ സ്ത്രീലോകത്തെ ഗണിച്ചിരുന്നതും അവരോട് വർത്തിച്ചിരുന്നതും ഏതുവിധത്തിലായിരുന്നു എന്നതിനെ സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു. സഞ്ചാരം ഗതി. നടക്കൽ എന്നർത്ഥം. സഞ്ജായമാനം നല്ലവണ്ണം പുറപ്പെടുന്നത്. "ഉദ്ഭണ്ഡഭുജദണ്ഡഹിണ്ഡമാനമണ്ഡലാഗ്ര സന്ദർശനസമയസഞ്ജായമാനസന്ത്രാസഭാര....." ഇത്യാദി ഭാണം. മഞ്ജു മനോഹരം. "കാന്തം മനോരമം രുച്യം മനോജ്ഞം മഞ്ജു മഞ്ജുളം" എന്നമരം. ശിഞ്ജിതം ശബ്ദം. ഭൂഷണങ്ങളുടെ ശബ്ദത്തിന്നുള്ള പ്രത്യേകനാമമാണ് 'ശിഞ്ജിതം'. "മമ്മരഃ-സ്വനിതേ വസ്ത്രേ പണ്ണാനം ഭൂഷണേഷ്വം തു ശിഞ്ജിതം" എന്നമരം. വസ്ത്രങ്ങളും ഇലകളും ഇളകുമ്പോൾ ഉണ്ടാവുന്ന ശബ്ദത്തിന്ന് 'മമ്മര'മെന്നും നടക്കുമ്പോഴും മറ്റും ആഭരണങ്ങൾ കിലുങ്ങുന്ന സ്വരത്തിന്ന് 'ശിഞ്ജിത'മെന്നും പേർ എന്നർത്ഥം. മണിമഞ്ജീരാഭ്യാം രത്നമയമായ മഞ്ജീരങ്ങളെക്കൊണ്ട്. ഭാ വ മഞ്ജീരം നൂപുരം "പാദാംശകം തുലാകോടിമ്മഞ്ജീരോ നൂപുരോസ്ത്രിയാം" എന്നമരം. 'പാദസര' എന്നർത്ഥം. മാംഗല്യികാം മാന്മഥീം സ്തുതിം ആത്മേദ്ധയന്തീ ഇവ മാംഗല്യികമായി മാന്മഥിയായ സ്തുതിയെ ആത്മേദ്ധനംചെയ്യുന്നവൾ എന്നപോലേയും. മാംഗല്യികം ശുഭകരം. മാന്മഥി മന്മഥസംബന്ധി. മന്മഥൻ ചൊല്ലുന്നത് എന്നർത്ഥം. ആത്മേദ്ധനം കൌതുകകരമായവിധത്തിലുള്ള പുനരുക്തി. ഇവിടെ പല്ലവിപോലെ ആവർത്തനം ചെയ്യുന്നത് എന്ന് സാരം. "ആത്മേദ്ധിതം ഭൃശസ്ത്രിരുക്തം" എന്നമരം. രണ്ടു മൂന്ന് പ്രാവശ്യം പറയുന്നത് എന്നർത്ഥം. കച്ചപ.....ശീലാഭ്യാം കച്ചപത്തിന്റെ ചൂവിയെ തുച്ഛീകരിക്കുന്ന ശീലത്തോടുകൂടിയതും. കച്ചപം ആമ.

''ക്രമേ കമാകുച്ചപൌ'' എന്നമരം. ച്ചവി കാന്തി. ഭാ. ഛന്നസ്യ തുച്ഛീകരിക്കുക നിസ്സാരമാക്കുക. കാന്തികൊണ്ട് അധഃകരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഉജ്ജ്വലാഭ്യാം ഉജ്ജ്വലങ്ങളായതും ആയ. ഉജ്ജ്വലം ദീപ്തം. അതിയായ ശോഭയോടുകൂടിയത് എന്നർത്ഥം. ''ഉജ്ജ്വലസ്യ വികാസിനി ശൃംഗാരേ വിംഭേദീപ്തേ'' എന്ന് ധൈമൻ പ്രപദാഭ്യാം പ്രപദങ്ങളെക്കൊണ്ടും. പ്രപദം കാലിന്റെ പുറടി. ''പദാഗ്രം പ്രപദം'' എന്നമരം പുറടി ആമയുടെ പുറംപോലെ പൊങ്ങിയും മാംസളമായും ഇരിക്കുന്നത് ഉത്തമലക്ഷണമാണ്. ''മാംസോപചിതം സ്നിഗ്ധം ഗൂഢശിരം കോമളം ചരണപൃഷ്ഠം– രോമസേചകൈ രഹിതം പൃഥുലം കമഠോന്നതം ശസ്തം'' എന്ന് സാമുദ്രികാ. 'ശസ്തം ശ്രേഷ്ഠം അഥവാ ശുഭകരം'. ''ഗൂഢഗുല്പാ ക്രമപൃഷ്ഠജയിഷ്ണുപ്രപദാനിതാ'' എന്ന് ലളി. സഹ. 'കച്ഛപച്ഛവി' ആകൃതിയെ മാത്രം കുറിക്കുന്നതാകയാൽ കാന്തിയെ ദ്യോതിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'ഉജ്ജ്വലാഭ്യാം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ശരണാർത്ഥിഭിഃ ശരണത്തെ അർത്ഥിക്കുന്നവരായ. ശരണം അഭയപ്രദമായ രക്ഷ. അർത്ഥിക്കുക അപേക്ഷിക്കുക. അനന.....ശകലൈരിവ അനനസരസിജത്തിന്റെ ആത്മദ്രവ്യമാകുന്ന ദൃശ്യയിങ്കൽ ജർജ്ജരിതമായ ശശാംകശകലങ്ങളാൽ എന്നപോലെ. അനനസരസിജം മുഖമാകുന്ന താമര എന്ന് രൂപകം. അമട്ടാ നിഷ്കൃഷ്ടമായ മട്ട്. 'അ' ശക്തിയിൽ ഭാ. നാ. മട്ടം പേഷണം. തിരുമ്മി ഉടക്കൽ എന്നർത്ഥം. ദൃശ്യ ആപല്ക്കരമായ അവസ്ഥ. ഭാ. ൻസ്യ. ജർജ്ജരിതം ഛിന്നഭിന്നമായത്. തകർന്ന് കൃഷ്ണംകൃഷ്ണമായത് എന്നർത്ഥം. ശശാംകശകലം ശശാംകന്റെ ശകലം. ശശാംകൻ ചന്ദ്രൻ. ശകലം ഖണ്ഡം. മുഖപത്മവുമായുള്ള സമരത്തിൽ പൊട്ടിത്തകർന്നുപായ ചന്ദ്രന്റെ അംശങ്ങളും ഭയവിഹ്വലന്മാരായി കാല്പ്പൂൽ വീണ് ആശ്രയിക്കുന്നതാണോ എന്ന് തോന്നുന്നവിധത്തിലുള്ളത് എന്നൽപ്രേക്ഷാ. ചന്ദ്രൻ പങ്കജാരിയും കുമുദബന്ധുവും ആയതുകൊണ്ട് 'അനനസരസിജം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. കാഴ്ചയിൽ ദുർബ്ബലനായ ശത്രുവിനോടെതിർത്ത് പരാജിതനാവുമ്പോൾ അധികഭയത്തിന്നവകാശമുണ്ടെന്നും 'സരസിജ'പദം ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. ചരണാന്തം ആശ്രിതൈഃ ചരണാന്തത്തെ ആശ്രയിക്കുന്നവരും. ചരണാന്തം കാലടിയുടെ അറ്റം. നഖമണിഭിഃ ചന്ദ്രകാന്തങ്ങളായ രത്നങ്ങളെക്കൊണ്ടും എന്ന് രൂപകം. നിഖിലഹൃദയം ആലോളയന്തീ എല്ലാവരുടേയും ഹൃദയത്തെ ആലോളനംചെയ്യുന്നതും. ആലോളനം ചെയ്യുക ശക്തിയായി ഇളക്കുക അതിയായി ക്ഷോഭിപ്പിക്കുക എന്നർത്ഥം. ''ആലോലാമളകാവലിം വിലുളിതം ബിഭ്രൽ ചലൽകുണ്ഡലം'' ഇത്യാദി അമരകം.

'ലളയോരഭേദഃ', 'രളയോരഭേദഃ', 'ഡലയോരഭേദഃ' ഇത്യാദി പ്രമാണങ്ങളും ഉള്ളതുകൊണ്ട് ഒരേ ധാതുവിൽനിന്നുണ്ടായിച്ചിട്ടുള്ള 'ലോലം', 'ഡോളം', 'രോലം ബം', 'ലോലംബം', 'ആലോഡനം' എന്നീ പദങ്ങൾക്ക് രൂപഭേദം സിദ്ധിക്കുന്നു. ''തദന്തരാലോഡയിതും വികീർണ്ണഃ കസ്തൂരികാരേണുരിയം കളങ്കഃ'' എന്ന് ബിൽഹണനും.

അതിരമണീയമായ ആ രൂപത്തെ ആചൂഡപാദം സ്വാഭാവികരീത്യാ വർണ്ണിച്ചതിനുശേഷം കവി പൂർവ്വാചാരപദ്ധതിയെ ആദരിച്ച് ശ്ലേഷാസംബദ്ധമായ ഓരോവിധം വിചിത്രാലേഖങ്ങളിൽ പ്രവൃത്തിക്കുന്നു. ഈ മട്ടിൽ ശ്ലേഷാപ്രധാനമായ വാക്പ്രസരപ്രഭാവംകൊണ്ട് ദമയന്തിയെ ത്രികാലങ്ങളോടും സന്ധ്യാകളോടും മറവും തുല്യയായും നദീഭേദങ്ങളോടും വൃത്തഭേദങ്ങളോടും മറവും സമനചിതയായും സാധിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതിൽ ആദ്യമായി ത്രിസന്ധ്യകളോട് സമാനത്വം കല്പിക്കുന്നു. ദിനകരോദയവേലാ ഇവ ഗൌരാംബരവിരാജിതാ ദിനകരന്റെ ഉദയവേലപോലെ ഗൌരാംബരംകൊണ്ട് വിരാജിതയായും. ദിനകരൻ സൂര്യൻ. ഉദയവേല ഉദിക്കുന്ന കാലം. സൂര്യോദയസമയത്തെപ്പോലെ എന്നർത്ഥം. ഗൌരാംബരം ഗൌരമായ അംബരം. അംബരം ആകാശം അഥവാ വസ്ത്രം. ഗൌരം ആകാശപക്ഷത്തിൽ ചുമന്നത്. വസ്ത്രപക്ഷത്തിൽ പരിശുദ്ധമായത് ''അംബരം വ്യോമ്നി വാസസി'' എന്നമരം. ''ഗൌരഃ ശ്വേതേരുണേ പീതേ വിശുദ്ധേ ചന്ദ്രമസ്യപി-ഗൌരം തു വിശദേ ശ്വേതസക്തുപേ പരമകേസരേ'' എന്ന് ഹൈമൻ. വിരാജിതാ ശോഭിക്കുന്നവൾ. ഉദയകാലവും ദമയന്തിയും ഗൌരാംബരവിരാജിതയായതുകൊണ്ട് സാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഉദയം അരുണവർണ്ണമായ ആകാശംകൊണ്ടും ദമയന്തി നിർമ്മലവസ്ത്രംകൊണ്ടും ശോഭിക്കുന്നതിനാൽ വ്യത്യാസവും വരുന്നു. ഉപമാസംകലിതമായ ശ്ലേഷാലങ്കാരം. ഇങ്ങിനെ ശ്ലേഷവും കണ്ടുകൊൾക. 'ഗൌര'ശബ്ദത്തിന്ന് 'വെള്ള' 'ചുമപ്പ്' 'മഞ്ഞ' എന്നീ അർത്ഥങ്ങളും ഉണ്ടെങ്കിലും ''സജലജ്വനാഘ്വനശ്യാമളേന കോമളേന ദുകൂലതല്പജേനാവകുണ്ഠിതാംഗയഷ്ടിഃ'' എന്ന് ആദ്യത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് 'പരിശുദ്ധം' എന്ന അർത്ഥം മാത്രമേ യോജ്യമായിട്ടുള്ളൂ. മദ്ധ്യാഹ്നലക്ഷ്മീരിവ ബന്ധു ജീവോല്ലാസദായിനീ മദ്ധ്യാഹ്നലക്ഷ്മിയെപ്പോലെ ബന്ധുജീവോല്ലാസദായിനിയായും. മദ്ധ്യാഹ്നലക്ഷ്മി ഉച്ചസമയത്തിന്റെ കാന്തി. ഭാ. നാ. ബന്ധു.....ദായിനി ബന്ധുജീവങ്ങൾക്ക് ഉല്ലാസത്തെ ദാനം ചെയ്യുന്നവൾ, അഥവാ, ബന്ധുക്കളുടെ ജീവന്ന് ഉല്ലാസം നല്കുന്നവൾ. ബന്ധുജീവം 'ഉച്ചമലരി' എന്ന് പറയുന്ന പൂവ്. ഉച്ച

സമയത്ത് വിടരുന്നതുകൊണ്ടാണ് ഇതിന്ന് ഈ പേർ സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഉല്ലാസം വിടുവിച്ച് അഥവാ ആനന്ദം. മദ്ധ്യാഹ്നം ബന്ധുജീവപുഷ്പങ്ങളെ വിടത്തുന്നു. ദിവസന്തി ബന്ധുക്കളുടെ ജീവന് ആനന്ദം ജനിപ്പിക്കുന്നു. മഹനീയമായ ആ ദർശനം അവക്ക് ജന്മസാഫല്യമായി തോന്നിയിരുന്നു എന്നത്രം. സന്ധ്യാ ഇവ സംതപ്തഹാടകപ്രഭായാ സന്ധ്യ എന്നപോലെ സംതപ്തഹാടകപ്രഭായയോടുകൂടിയവളായും. സന്ധ്യ സായംകാലം. സംതപ്തഹാടകപ്രഭായാ സംതപ്തമായ ഹാടകത്തിന്റെ പ്രഭായ. സംതപ്തം നല്ലവണ്ണം ചുട്ടു പഴുപ്പിച്ചത്. ഹാടകം സച്ചണ്ണം. "സച്ചണ്ണം സുവണ്ണം കനകം ഹിരണ്യം ഹേമ ഹാടകം" എന്നമരം. പ്രഭായ കാന്തി. "പ്രഭായാ സൂര്യപ്രിയാ കാന്തിഃ പ്രതിബിംബമനാതപഃ" എന്നമരം. സന്തപ്തഹാടകത്തിനും സൂര്യപ്രിയക്കും ദിവസന്തിക്കും ചുമപ്പുകലർന്ന മഞ്ഞനിറമുള്ളതുകൊണ്ട് സാദൃശ്യം സിദ്ധിക്കുന്നു. രജനീ ഇവ നക്ഷത്രമാലാലംകൃതാ രജനിയേപ്പോലെ നക്ഷത്രമാലകൊണ്ട് അലംകൃതയായും. രജനി രാത്രി. 'രംജതേ അത്ര' ഈ കാലത്ത് അനുരാഗം ഉണ്ടാകുന്നു എന്നവർത്ഥം. അനുരാഗജനകമായ കാലം എന്ന് സാരം.

എനി സവ്വത്തുക്കളോടും സമാനതപം കല്പിക്കുന്നു. വസന്തലക്ഷ്മീരിവ ഉൽക്കലികാഭിരാമാ വസന്തലക്ഷ്മിയെപ്പോലെ ഉൽക്കലികാഭിരാമയായും. വസന്തലക്ഷ്മി വസന്തകാലത്തിന്റെ ശോഭ. ഭാ. നു. ചൈത്രം, വൈശാഖം എന്നീ മാസങ്ങളാണ് വസന്തം. ഇത് ഏകദേശം മീനമാസം ൨൭-൦൯- തുടങ്ങി ഇടവമാസം ൨൭-൦൯- അവസാനിക്കുന്ന കാലമാണ്. "വസന്തേ പുഷ്പസമയഃ സുരഭിഃ" എന്ന അമരപ്രമാണം ഈ ഋതുവിന്റെ സ്വഭാവത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. 'മദനോത്സവാധിക്യമുള്ള കാലം' എന്നവർത്ഥം എന്ന് ചാരമേശ്വരി. ഉൽ.....രാമാ ഋതുപക്ഷത്തിൽ ഉൽക്കലികകളെക്കൊണ്ട് അഭിരാമാ. ദിവസന്തീപക്ഷത്തിൽ ഉൽക്കലികകൊണ്ട് അഭിരാമാ. ഉൽക്കലിക ഉദ്ഗതമായ കലികാ. വിടരാറായി പൊങ്ങിനില്ക്കുന്ന മൊട്ട്. "കലികാ കോരകഃ" എന്നമരം. ഉൽകലികാ ഉൽക്കണാ. ഭാ. സ്ത്രീ., ൻര്. അഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നതും പ്രാപിച്ചിട്ടില്ലാത്തതുമായ വിഷയത്തിങ്കലുള്ള ആസക്തി നിമിത്തം മനോവേദനയും ശോഷണവും ഉണ്ടായിട്ടുള്ള സ്ഥിതി എന്നത്രം. മന്ദീകൃതകാന്തിയായിട്ടുള്ളതാണെങ്കിലും ഈ അവസ്ഥ സുഭഗതരമായിട്ടുള്ളതാണെന്ന് പ്രസിദ്ധമാകയാൽ 'അഭിരാമാ മനോഹരാ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. "സമസ്തപ്രകാമാ മനസിജനിഷേവ്യപ്രസരയോഃ തുഷാരസ്യൈവം സുഭഗമപരാർദ്ധം യുവതിഷു" എന്നും "ശോച്യാ ച പ്രിയദർശനാ ച മദനക്ലിഷ്ടേയമാലക്ഷ്യതേ" എ

ന്നമുള്ള ശാ. പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. ഗ്രീഷ്മ.....സുകുമാരാ ഗ്രീഷ്മവേല യെപ്പോലെ ശിരീഷകുസുമസുകുമാരയായും. ഗ്രീഷ്മവേല വേനൽകാലം. "ഗ്രീഷ്മ ഉഷ്മകഃ നിദാഘ ഉഷ്ണോപഗമ" ഇത്യാദി അമരം. "വേലാ കാലേ" ഇത്യാദി മേദിനി. ഭാ. സ്ത്രീ. ശിരീ.....മാരാ ശിരീഷകുസുമങ്ങളെക്കൊണ്ട് സുകുമാരാ അഥവാ ശിരീഷകുസുമത്തെപ്പോലെ സുകുമാരാ. ശിരീഷകുസുമം നെന്മേനിവാകപ്പൂവ്. സുകുമാരാ മനോഹരം. ജ്യേഷ്ഠം, ആഷാഢം എന്നീ മാസങ്ങളാണ് ഗ്രീഷ്മം. എടവം, മിഥുനം മാസങ്ങളും പെടുന്ന ഈ കാലം കേരളത്തിൽ വഷ്ാരംഭമാണെങ്കിലും അത് സാവ്വത്രികമല്ലെന്നുള്ളത് സ്പഷ്ടവ്യം. നെന്മേനിവാക ഗ്രീഷ്മത്തിൽ പുഷ്പിച്ചിക്കുന്ന എന്നും ശിരീഷകുസുമം അതിമൃദുമാണെന്നും പ്രസിദ്ധം. "ഈഷച്ചുംബിതാനി ഭ്രമരൈഃ സുകുമാരകേസര ശിഖാനി – അവതംസയന്തി ഭയമാനാഃ പ്രമദാഃ ശിരീഷകുസുമാനി" എന്ന് അനതിചിരപ്രവൃത്തമായി ഉപഭോഗക്ഷമമായ ഗ്രീഷ്മസമയത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച് ശാ. "ശിരീഷപുഷ്പാധികസൗകുമാര്യേ ബാഹ്വ തദീയാവിതി മേ വിതർക്കഃ" എന്നും "പദം സഹേത ഭ്രമരസ്യ പേലവം ശിരീഷപുഷ്പം ന പുനഃ പതത്രിണഃ" എന്നും കു. സം. പ്രാവൃഡ് ഇവ സജ്ജഘനാ പ്രാവൃഡ് എന്നപോലെ സജ്ജഘനയായും. പ്രാവൃഡ് വഷ്ക്കാലം. "പ്രാവൃഡ് സ്ത്രിയാം ഭ്രമ്നി വഷ്ാഃ" എന്നമരം. കക്കിടകവും ചിങ്ങവും പെടുന്ന ആഷാഢശ്രാവണമാസങ്ങളാണ്. സജ്ജഘനാ സജ്ജങ്ങളായ ഘനങ്ങളോടുകൂടിയത്. അഥവാ സത്തായ ജഘനത്തോടുകൂടിയവൾ. സജ്ജങ്ങൾ ഒരുങ്ങിട്ടുള്ളവ. വഷ്ത്തിനെന്ന് ശേഷം. "സന്നദ്ധോ വമ്മിതഃ സജ്ജോ" എന്നമരം. ഘനങ്ങൾ മേഘങ്ങൾ "ധാരാധരസ്ത്വഡിതപാൻ വാരിദോംബുഘൽ ഘനജീമൂതമുദിരാ" ഇത്യാദി അമരം. സൽ ശ്രേഷ്ഠം. "സത്യേ സാധൌ വിദ്യമാനേ പ്രശസ്തേഭ്യർഹിതേ ച സൽ" എന്നമരം. ജഘനം അരക്കെട്ട്. ഭാ. ഫ. ഗ്രഹ. ശരൽ ഇവ...സന്ദായിനീ ശരൽക്കാലത്തെപ്പോലെ രാജഹംസസംദായിനിയായും. ശരൽക്കാലം – ആശ്വിനകാർത്തികമാസങ്ങൾ. രാജഹംസസംദായിനി രാജഹംസങ്ങളെ സംഭാനം ചെയ്യുന്നത്. രാജഹംസം അരയന്നവിശേഷം. അഥവാ രാജശ്രേഷ്ഠൻ. "രാജഹംസസ്യ കാരംബൂകളഹംസേ നൃപോത്തമേ" എന്ന് മേദിനി. സംഭാനം ചെയ്യുക ഉണ്ടാക്കുക അഥവാ ബന്ധിക്കുക. ഹംസങ്ങൾ വഷ്കാലം കഴിയുന്നതുവരെ മാനസസരസ്സിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടി ശരൽക്കാലാരംഭത്തിൽ സമഭൂമികളിലേക്ക് വരുന്നു എന്ന് ഐതിഹ്യമുള്ളതുകൊണ്ട് ശരത്തിനെ രാജഹംസങ്ങളെ ആവിർഭവിപ്പിക്കുന്ന കാലമായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ദമയന്തി രാജശ്രേഷ്ഠന്മാരെ കാമാതുരതകൊണ്ട്

സ്ഥഭ്ധരാക്കി അവരുടെ ഇതരചിത്തവൃത്തികളെ ബന്ധിച്ചിരിക്കയാൽ അവക്ക് സന്താനസദൃശമായി വർത്തിക്കുന്നതായി നിരൂപിച്ചിരിക്കുന്നു. "ഭാമ സന്താനം" എന്ന് കയറിന്റെ പര്യായമായി അമരം. "കർത്തും യച്ച പ്രഭവതി മഹീം" ഇത്യാദി പൂ. മേ. ഛ്ലോ-ം "കാലാന്തരേ മാനസസ്യ ഹിമദുഷ്ടതാദ്ധിമസ്യ ച ഹംസാനാം രോഗഹേതുതാദനുഭൂത ഗതാ ഹംസഃ പുനർവ്വർഷാസു മാനസമേവ ഗച്ഛന്തീതി പ്രസിദ്ധിഃ" എന്ന മല്ലിനാഥവ്യാഖ്യാനവും കാണുക. ഹേമന്ത... ...മനോഹരാ ഹേമന്തത്തേപ്പോലെ ഹിമജലാമോദമനോഹരയായും. ഹേമന്തം മാർഗ്ഗശീർഷപൌഷമാസങ്ങളായ മഞ്ഞുകാലം. ഹിമജലം മഞ്ഞിന്റെ തണുപ്പോടുകൂടിയ വെള്ളം അഥവാ ചന്ദനച്ചാറ്. "ഹിമം തുഷാരമലയോത്ഭവയോഃ സ്യാന്നപുംസകം ശീതളേ" എന്ന് മേദിനി. ആമോദം സന്തോഷം അഥവാ സുഗന്ധം. ഭാ. പഠന്യ ശിശിര.....ലോകാ ശിശിരലക്ഷ്മിയേപ്പോലെ ശീതളമാക്കിച്ചെയ്തിരിക്കുന്ന സമസ്തലോകത്തോടുകൂടിയവളും. സമസ്തലോകത്തെയും ശീതളമാക്കീട്ടുള്ളവളും എന്നർത്ഥം. ശിശിരലക്ഷ്മീ ശിശിരകാലത്തിന്റെ ശോഭ. ശിശിരകാലം മാഘഫാൽഗുനമാസങ്ങളായ തണുപ്പുകാലം. ഋതുപക്ഷത്തിൽ സാവ്വർത്തികമായ ശൈത്യവ്യാപ്തികൊണ്ടും ഭമയന്തീപക്ഷത്തിൽ നയനാമൃതപ്രായമായ ആ മഹദ്ദർശനംനിമിത്തം സവ്വലോകത്തിന്നും സിദ്ധിക്കുന്നതായ കണ്ണിന്റെ കുളിർമകൊണ്ടും ശീതളീകൃതസവ്വലോകതാപം സിദ്ധമാകുന്നു.

അനന്തരം പ്രകൃതിവിലാസവിശേഷങ്ങളോട് സമാനതപം കല്പിക്കുന്നു. നളിനീ.....പരിഗതാ നളിനീ ഇവ അളിനീപരിഗതാ എന്ന് നളിനീപക്ഷത്തിലും അളിനീപരിഗതാ എന്ന് ഭമയന്തീപക്ഷത്തിലും പദപരിച്ഛേദം. നളിനിയേപ്പോലെ അളിനികളാൽ അഥവാ അളിനികളാൽ പരിഗതയായും. നളിനീ താമരപ്പൊയ്ക. "നളിനീ പത്മിനീ വ്യോമനിമ്നഗാകമലാകരേ" എന്ന് മേദിനി അളിനീ ഭൃംഗാംഗനാ. പെൺവണ്ട് എന്നർത്ഥം. അളിനീ തോഴിമാരുടെ കൂട്ടം. പരിഗതം ചുറ്റീട്ടുള്ളത്. അണ്ണവ.....മാലാ അണ്ണവതടിയേപ്പോലെ സ്ഥിരത്തായ ഊർമ്മിമാലയോടുകൂടിയതും. അണ്ണവതടി സമുദ്രതീരം. "സമുദ്രോബ്ധി" എന്ന് തുടങ്ങി "സാഗരോണ്ണവഃ" എന്നും "കൂലം രോധശ്ച തീരം ച പ്രതീരം ച തടം ത്രിഷു" എന്നും അമരം. 'ത്രിഷു' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് 'തടഃ, തടീ, തടം' എന്നീ രൂപങ്ങൾ സിദ്ധമാകുന്നു. സ്ഫുരത്ത് ശോഭിക്കുന്നത്. ഊർമ്മിമാലാ തിരമാല അഥവാ വസ്ത്രത്തിന്റെ 'ഞൊറി'. "ഊർമ്മിഃ പീഡാ ജവോല്ലോലാലേഖാപ്രാകാര്യവീചിഷു-വസ്ത്രസങ്കോ

വരോഹായാം" എന്ന് ഹൈമൻ. അചല... ശോഭാ അചലമണ്ഡലിയേപ്പോലെ പ്രകടിതമായിരിക്കുന്ന കടകത്തിന്റെ ശോഭയോട്ടുകൂടിയവളും. അചലമണ്ഡലി പച്ചസമൂഹം. ഭാ. ക്ലൈ. പ്രകടിതം പ്രകാശിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. കടകം സാനുപ്രദേശം. മലഞ്ചെരിവ് എന്നർത്ഥം. അഥവാ വള. "കടകോസ്രീനിതംബോർദ്ധേന്ദുനിഭം ഭത്തമണ്ഡലേ സാമുദ്രലവണേ രാജധാനീവലയയോരപി" എന്ന് മേദിനി. അരണ്യാ.....വക്രാങ്കുരാ അരണ്യാനിയേപ്പോലെ അവലോക്യമാനങ്ങളായ വക്രാങ്കുരങ്ങളോട്ടുകൂടിയവളും. അരണ്യാനി വലിയ കാട്. "മഹാരണ്യമരണ്യാനീ" എന്നമരം. അവലോക്യമാനം ദർശനീയം. കാണുവാൻ തോന്നിയുള്ളത് എന്നർത്ഥം. വക്രാങ്കുരങ്ങൾ വക്രങ്ങളായ അങ്കുരങ്ങൾ വക്രം വളഞ്ഞത് അഥവാ മുരടിച്ചത്. അങ്കുരം വൃക്ഷാദികളുടെ പുതുതായി പൊട്ടിപ്പുറപ്പെടുന്ന മുള, അഥവാ രോമം. ഇവിടെ സന്ദർഭാൽ ദേഹരോമം. "അങ്കുരോ രോമ്ണി സലിലേ ശുദ്ധിരേഭിനവോൽഗമേ" എന്ന് ഹൈമൻ. രോമത്തിന്റെ സൂക്ഷ്മത്വവും മൃദുത്വവും ചക്രവർത്തിലക്ഷണമാണ്. "ലളിതാനി സ്നിഗ്ധാനി ഭ്രമരശ്യാമാനി ഹേരോമാണി–ജാതേ ഭ്രമിഭുജം മൃദുനി വിലസന്തി സൂക്ഷ്മാണി" എന്ന് സാമുദ്രിക.

എനി ചില സങ്കീർണ്ണവിഷയങ്ങളിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. സംഗീത.....മദ്ധ്യമാ സംഗീതവിദ്യയേപ്പോലെ വിലസന്മദ്ധ്യമയായും. സംഗീതവിദ്യാ ഗാനവാദ്യനൃത്തങ്ങൾ കൂടിക്കലർന്ന കലാവിശേഷം "ഗീതം വാദ്യം തഥാ നൃത്തം ത്രയം സംഗീതമുച്യതേ" എന്ന് പ്രമാണം. വിലസന്മധ്യമാ വിലസത്തായിരിക്കുന്ന മധ്യമത്തോട്ടുകൂടിയവളും വിലസത്ത് ശോഭിക്കുന്നത്. മധ്യമം സംഗീതത്തിൽ സപ്തസ്വരങ്ങളിൽ അഞ്ചാമത്തേത്. അഥവാ മധ്യപ്രദേശം. അരക്കെട്ട് എന്നർത്ഥം. "മധ്യമോ മധ്യമസ്വരേ ഹേമന്ത്യേ മധ്യദേശേ" എന്ന് ഹൈമൻ. "നിഷാദഷഭഗാന്ധാരഷഡ്ജമധ്യമധൈവതാഃ– പഞ്ചമശ്ചേത്യമീ സപ്ത തന്ത്രീകണ്ഠോത്ഥിതാഃ സ്വരാഃ" എന്നമരം. "തച്ചതേവോത്ഥിതോ വായുരുരഃകണ്ഠാസമാഹതഃ നാഭിം പ്രാപ്തോ മഹാനാദോ മധ്യസ്ഥസ്തേന മധ്യമഃ" എന്ന് മധ്യമസ്വരലക്ഷണം. ഇത് എല്ലാ സ്വരങ്ങളിലുംവെച്ച് ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നും ഒരു പക്ഷം കാണുന്നുണ്ട്. സുകവി.....വിന്യാസാ സുകവിയുടെ വാണിയേപ്പോലെ ലളിതമായ പദവിന്യാസത്തോട്ടുകൂടിയവളും. സുകവി ശ്രേഷ്ഠനായ കവി. വാണി വാക്ക്. കാവ്യമെന്നർത്ഥം. "ബ്രാഹ്മീ തു ഭാരതീ ഭാഷാ ഗീർവ്വാണീ സരസ്വതീ" എന്നമരം. ലളിതം മനോഹരം. ഭാ. ന്യാ, ന്ന്. പദവിന്യാസം വാക്കുകളുടെ പ്രയോഗം. അഥവാ കാലടി വെക്കൽ. ഗതി

വിലാസം എന്നത്ഥം. സുഗ്രീയാധന.....ലോചനാ സുഗ്രീയാധനന്റെ സേനയേപ്പോലെ കണ്ണവിശ്രാന്തലോചനയായും. കണ്ണവിശ്രാന്തലോചനം കണ്ണകൾ വിശ്രമിച്ചിരിക്കുന്ന ലോചനങ്ങളോടുകൂടിയത്. 'കണ്ണനേ ഗതി' എന്ന നിലയിൽ എപ്പോഴും കണ്ണനെത്തന്നെ നോക്കുന്നത്, അഥവാ സേനാനായകന്റെ ഇംഗിതലേശത്തെയുംകൂടി അറിഞ്ഞ് പ്രവത്തിക്കുവാൻ സന്നദ്ധമായി കണ്ണനെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നത് എന്നത്ഥം. മമയന്തീപക്ഷത്തിൽ, കണ്ണങ്ങൾകൊണ്ടവരെ വ്യാപിച്ച് അവിടെമാത്രം വിശ്രമിക്കുന്ന സുഭീഷ്ണനയനങ്ങളോടുകൂടിയവൾ. "ഭീമസേനട്ടങ്കുത്സാ സുഗ്രീയാധനവരൂധിനീ ശിഖാ ഖാവ്വുടകസ്യേവ കണ്ണാമൂലമുപാശ്രിതാ" എന്ന ഭട്ടേതിരിയുടെ ഫലിതത്തിന്റെ നിദാനം ഇതായിരിക്കാം. സുഗ്രീവ.....ലംകൃതാ സുഗ്രീവസേനയെപ്പോലെ താരാംഗദാലംകൃതയായും. താരയെക്കൊണ്ടും അംഗദനെക്കൊണ്ടും അലംകൃതയായതും, അഥവാ താരങ്ങളേപ്പോലെക്കൊണ്ടും അംഗദങ്ങളേപ്പോലെക്കൊണ്ടും അലംകൃതയായവളും. താരാദേവി സുഗ്രീവന്റെ നിരന്തരസഹചാരിണിയായിരുന്നതുകൊണ്ടും ബാലിപുത്രനായ അംഗദൻ യുവരാജാവും സേനാനായകനും ആയിരുന്നതുകൊണ്ടും സുഗ്രീവസേന താരാംഗദാലംകൃതയായി ഭവിക്കുന്നു. 'സേനാ'പദം സ്ത്രീലിംഗമാണെന്ന് സൂത്രവ്യം. താരാ മുന്നത്. "താരോ മുക്താദിസംഞ്ഞൊ തരണേ ശുദ്ധമൌകുതികേ താരാ ച രജതേ തച്ച സചരേ വ്യന്യവദീരിതം ഇക്ഷാക്ഷിമദ്ധ്യയോസ്താരാ സുഗ്രീവസ്ത്രുയോഷിതോഃ ബുദ്ധദേവ്യാം മതാ താരാ" എന്ന് വിശ്വം. അംഗദം തോരംവള. ഭാ. ഹാര. "കനകാംഗദകേയൂരകമനീയഭുജാന്വിതാ" എന്ന് ല. സ.

അനന്തരം നവഗ്രഹങ്ങളോട് സാദൃശ്യം കല്പിക്കുന്നു. ഭാസ്വതാ ഭ്രഷ്ടാഗണേന ഭാസ്വത്തായിരിക്കുന്ന ഭ്രഷ്ടാഗണത്തെക്കൊണ്ടും ഭാസ്വത്ത് ശോഭിക്കുന്നത്. ഭ്രഷ്ടാഗണം ആഭരണസമൂഹം. ഭാസ്വാൻ സൂര്യൻ. "സൂരസൂര്യാർക്കമാദിത്യ" എന്ന് തുടങ്ങി "ഭാസ്വദ്വിവസ്വത്സപ്താശ്വഹരിദശ്വോഷ്ണരശ്മയഃ" എന്നമരം. അമൃതമയേന അധരേണ അമൃതമയമായിരിക്കുന്ന അധരത്തെക്കൊണ്ടും. അമൃതമയം അമൃതസ്വരൂപം എന്നപോലെ അതിമധുരമായത്. "കാമിനാമധരാസ്വാദോ സുരതാദഭിരിച്യതേ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം അധരപാനം കാമതാപഹരമായതുകൊണ്ട് "ശീതളീകുരുതേ താപോ യേന തന്മധുരം സ്മൃതം" എന്ന് നിഘണ്ടുകാരനനുസരിച്ച് അധരത്തിന് അമൃതസമാനത്വം സിദ്ധിക്കുന്നു. അമൃതമയൻ ചന്ദ്രൻ. "വിധുഃ സുധാംശുഃ ശുഭ്രാംശുഃ" ഇത്യാദി ചന്ദ്രപര്യായം കാണുക. രക്തേന പാണിതലേന രക്തമായിരിക്കുന്ന പാണിതലത്തെക്കൊണ്ടും. രക്തം ചുമന്നത്. ഭാ. ഹ്രസ്വ. പാണിതലം

ഉള്ളംകയ്യ്. ഭാ. ഫൻ.ഫ. രക്തൻ ചൊവ്വ. ദേഹം മുമ്പുവണ്ണമായതുകൊണ്ട് ഈ പയ്യായം സിദ്ധം. "അംഗാരകഃ കുജോ ഭൌമോ ലോഹിതാംഗോ മഹീസുതഃ" എന്നമരം. അംഗാരകൻ തീക്കട്ടയുടെ നിറമുള്ളവൻ. സൌമ്യേന ശീലേന സൌമ്യമായിരിക്കുന്ന ശീലംകൊണ്ടും. സൌമ്യം സുന്ദരം അഥവാ മനോഹരം. സോമനേപ്പോലെ ഹൃജ്ജനകമായിട്ടുള്ളത് എന്നനുഭവം. സൌമ്യൻ ബുധൻ. "സൌമ്യം തു സുന്ദരേ" എന്നും "രോഹിണേയോ ബുധഃ സൌമ്യഃ" എന്നും അമരം. "സൌമ്യോ ബുധേ മനോജ്ഞേ സ്യാത്" എന്ന് വിശ്വം. ഗുരുണാ നിതംബേന ഗുരുവായിരിക്കുന്ന നിതംബത്തെക്കൊണ്ടും. ഗുരു വലിയത്, അഥവാ ദേവാചാര്യനായ ബൃഹസ്പതി. 'വ്യാഴം' എന്നർത്ഥം. "ബൃഹസ്പതിഃ സുരാചാര്യോ ജീവിതേർധിഷ്ണ്യോ ഗുരുഃ" എന്നമരം. "ഗുരുർമഹത്യംഗിരസേ പിതാദ്യേ ധർമ്മദേശകേ അലഘ്വ്യേ–ദ്വയ്ക്ഷരേ ചാപി" എന്ന് ഹൈമൻ. നിതംബം മധ്യപ്രദേശം. അരക്കെട്ട്. ഭാ. ഫർ. സിതേന ദശനേന സിതമായിരിക്കുന്ന ദശനത്തെക്കൊണ്ടും. ജാത്യൈകവചനം. സിതം വെളുത്തത്. ദശനം പല്ല്. സിതൻ ശുക്ലവർണ്ണനും അസുരാചാര്യനും ആയ 'ശുക്രൻ'. 'വെള്ളി'. "അവദാതഃ സിതോ ഗൌരോ വളർക്ഷോ ധവളോജ്ജ്വലഃ" എന്നമരം. 'രളയോരഭേദഃ' എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം 'ശുക്രൻ' എന്നത് 'ശുക്ലൻ' 'സിതൻ' എന്നതിനർത്ഥപര്യായപദമാണ്. അസിതേന കൈശികേന ച അസിതമായിരിക്കുന്ന കൈശികംകൊണ്ടും. അസിതം വെളുത്തതല്ലാത്തത്. കറുത്തത് എന്നർത്ഥം. അസിതൻ കൃഷ്ണവർണ്ണനായ ശനി. "ശനിമന്ദൌ പംഗുകാലൌ ഛായാപുത്രൌ സിതശ്ച സഃ" എന്നും "കൃഷ്ണേ നീലാസിതശ്യാമകാളശ്യാമളമേചകാഃ" എന്നും അമരം. കൈശികം തലമുടിക്കെട്ട്. ഭാ. ന്യസ്യ. ജ്യോതിർമ്മയീ ഇവ രാജമാനാ ജ്യോതിർമ്മയീ എന്നപോലെ ശോഭിക്കുന്നവളും. ജ്യോതിർമ്മയീ ജ്യോതിസ്സിന്റെ സ്വരൂപത്തോടുകൂടിയവൾ. ജ്യോതിസ്സ് നക്ഷത്രം. പ്രാധാന്യാൽ സപ്തർഷിഗണങ്ങൾ. ഋഷിഗണം എല്ലാം ഭമധ്യത്തിയിൽ ശോഭിക്കുന്നവിധം തോന്നി എന്ന് ഫലിതം. "ജ്യോതിരഗ്ര്യേ ദിവാകരേ..... ദൃഷ്ടേ സ്യാന്നക്ഷത്രപ്രകാശയോഃ" എന്ന് മേദിനി.

അനന്തരം നദീഭേദങ്ങളുമായി സാദൃശ്യം കല്പിക്കുന്നു. പുഷ്പഭദ്രയാ വേണ്യാ പുഷ്പഭദ്രയായ വേണികൊണ്ടും. പുഷ്പഭദ്രാ പുഷ്പങ്ങളുള്ളതുകൊണ്ട് ഭദ്രാ. ഭദ്രാ ശുഭകരമായത് അഥവാ മനോജ്ഞം. "ശിവം ഭദ്രം കല്യാണം മംഗളം ശുഭം" എന്നമരം. വേണി തലമുടി. ഭാ. ഫ, ഫൻ. പുഷ്പഭദ്രാ എന്നത് ഒരു നദിയുടെ പേരാണ്. ഏതെന്ന് കൃത്യമായി അറിയുന്നില്ല. പാടലിപുത്രത്തിന്ന്

'പുഷ്പനഗരി' എന്ന് പേരുള്ളതായി കാണുന്നുണ്ട്. 'ഭദ്രം' എന്ന് സച്ഛ്രംശയുടേയും 'ഭദ്രസോമാ' എന്ന് ഭ്രശംശയുടേയും പര്യായമായും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. "ഭദ്രഃ ശിവേ ഖഞ്ജരീടേ വൃഷ്ടേ ച കുങ്കുമേ-കരിജാതിവിശേഷേ നാ ക്ലീബം മംഗളമുസ്ഥയോഃ-കാഞ്ചനേ ച സ്ത്രിയാം രാസ്നാകൃഷ്ണവ്യാമനദീഷു ച തിഥിഭേദേ പ്രസാരിണ്യാം കർമഫലാനന്തയോരപി ത്രിഷു ശ്രേഷ്ഠേ ച സാധൌ ച ന പുംസി കരണാന്തരേ" എന്ന് മേദിനി. നമ്മദയാ വാണ്യാ നമ്മദയായെ വാണികൊണ്ടും. നമ്മദാ നമ്മത്തെ ദാനംചെയ്യുന്നത്. വിനോദകരമായത് എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഭവ്യ. വാണി വാക്ക്. സംഭാഷണമെന്നർത്ഥം. നമ്മദാ രേവാനദി. "രേവാ തു നമ്മദാ സോമോദ്ഭവാ മേഖലകന്യകാ" എന്നമരം. ശോണേന അധരേണ ശോണമായ അധരംകൊണ്ടും. ശോണം ചുമന്നത്. ചെന്താമരപ്പൂവിന്റെ നിറം. "ശോണഃ കോകനദപ്രസൂനവിഃ" എന്നമരം. രക്തവർണ്ണം കടും ചുമപ്പും ഇത് അതിൽ അല്പം കുറഞ്ഞതുമാണ്. അധരാ ചുണ്ട്. ഭാ. ക്ര. ശോണാം വിന്ധ്യാചലപരംപരയിൽപെട്ട ശോണഭവ്വതത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച് പാടലീപുത്രത്തിന്നടുത്ത ഗംഗയോട് ചേരുന്ന ഒരു നദി. അമരത്തിൽ പ്രധാന നദികളെ പറയുന്നകൂട്ടത്തിൽ "ശോണാ ഹിരണ്യബാഹ്വാഃ" എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സാധാരണ സംസ്കൃതത്തിൽ നദികളേയെല്ലാം സ്ത്രീരൂപമായിട്ടാണ് കല്പിക്കാറെങ്കിലും ശോണനദിയെ പുല്ലിംഗമായിട്ടാണ് ഗണിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഭാഗീരഥീസംഗമത്തിൽ ശോണനെ അതിക്ഷുബ്ധനായിട്ടാണ് കാളിദാസൻ വർണ്ണിക്കുന്നത്. "തസ്യാഃ സ രക്ഷാർത്ഥമനല്പയോധമാദിശ്യ പിത്ര്യം സചിവം കുമാരഃ-പ്രത്യഗ്രഹീൽ പാർത്ഥിവവാഹിനീം താം ഭാഗീരഥീം ശോണ ഇവോത്തരംഗഃ" എന്ന് രഘു. ൬, ൩൨. തുംഗഭദ്രയാ കുചഭദ്രയ്യാ തുംഗഭദ്രയായെ കുചഭദ്രയ്കൊണ്ടും. തുംഗഭദ്ര തുംഗയായും ഭദ്രയായും ഉള്ളത്. പൊങ്ങിയും മനോഹരമായും ഇരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. അഥവാ ഉച്ചമായവിധം ഭദ്രയായത്. അതി മനോജ്ഞം എന്നർത്ഥം. തുംഗഭദ്രാ കൃഷ്ണാനദിയിൽ വന്നുചേരുന്ന പ്രസിദ്ധനദി. കുചഭദ്രയീ സ്തനയുഗം. കൃഷ്ണയാ രോമാവല്യാ ച കൃഷ്ണയായെ രോമാവലികൊണ്ടും. കൃഷ്ണാ കറുത്തത്. രോമാവലി ഉദരപ്രദേശത്തുള്ള രോമങ്ങളുടെ നിര. ഭാ. ഫ്ര. കൃഷ്ണാ ദക്ഷിണഭാരതത്തിൽ വിന്ധ്യാചലത്തിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച് മത്സ്യനഗരോപാന്തത്തിൽ സമുദ്രത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്ന പ്രസിദ്ധനദി. നദനദീവ ശോഭമാനാ നദനദിയേപ്പോലെ ശോഭിക്കുന്നവളും. നദനദി നദിക്കുന്ന നദി. നദിക്കുക ശബ്ദിക്കുക. മഹാനദി എന്നർത്ഥം. "സനാകവനിതം നിതംബരുചിരം ചിരം സുനിനദൈന്നദൈർവൃതമഭം" എന്ന കിരാ. പ്രയോഗം ദ്രഷ്ടവ്യം.

അനന്തരം കുസുമസചരുപിണിയായി വർണ്ണിക്കുന്നു. വദനേന അര വിന്ദേന മുഖമായ താമരയെക്കൊണ്ടും. നയനേന ഉത്പലേന കണ്ണുകളാ കുന്ന ആമ്പലിനെക്കൊണ്ടും. കേശേന നീപേന തലമുടിയാകുന്ന നീപത്തെ ക്കൊണ്ടും. നീപം കദംബപുഷ്പം. കടമ്പിൻപൂവ്. ഇതിന്റെ പൂവ് കൃഷ്ണവർണ്ണ മാണ്. "നീപം ദൃഷ്ടപരഭൃതകപിശം കേസരൈരർദ്ധരുഡൈഃ" ഇത്യാദി പൂ. മേ. 'നീപം സ്ഥലകദംബകുസുമം' എന്ന് മല്ലി. നാഭീചക്രേണ കേസരേ ണ നാഭീചക്രമാകുന്ന കേസരത്തെക്കൊണ്ടും നാഭീചക്രം പൊക്കിളിന്റെ ചുറ്റുമുള്ള പ്രദേശം. കേസരം ബകുളപുഷ്പം. ഇലഞ്ഞിപ്പൂവ് "ലളിതവിഭമേബ സ്ഥവിചക്ഷണം സുരഭിഗന്ധപരാജിതകേസരം" എന്ന് രഘു. 'പരാജിതകേ സരം നിർജ്ജിതബകുളപുഷ്പം' എന്ന് മല്ലി. 'കേസര'മെന്ന് പുന്നാഗത്തിനും നാഗകേസരത്തിനും പേരുണ്ട്. പുന്നാഗം പുന്നമരം. നാഗകേസരം 'നാകപ്പൂവ്'ണ്ടാകുന്ന വൃക്ഷം "കേസരോ നാഗകേസരേ തുരംഗസിംഹയോഃ സ്യു, സ്ഥകേശേഷു ബകുളേ പുന്നാഗവൃക്ഷ കിഞ്ജല്കേ സ്യാത്ല കേസരസ്തു ഹിംഗു നി" എന്ന് ഹൈമൻ. കിഞ്ജല്കം പൂവിന്റെ അല്ലിയാണ്. ഇതിനെയും നാഭീദേ ശത്തോടുപമിക്കാറുണ്ട്. "നാഭീകൂപം നളിനവിലസൽകുഡ്മലികാകളികാരം" എന്ന് ഉണ്ണുനീലിസന്ദേശം. പക്ഷെ ഇവിടെ ഗണിക്കുന്നത് പുഷ്പഭേദങ്ങളേ യാകയാൽ കേവലം കുറച്ചു പുഷ്പാംശമായ കിഞ്ജല്കത്തിന്ന് അവകാശമില്ല. മന്ദഹാസേന കുന്ദേന മന്ദഹാസമായ കുന്ദംകൊണ്ടും. കുന്ദം കുരുക്കുത്തി മുല്ല അവലഗ്നേന തൃകാശസൂനേന ച അവലഗ്നമായ തൃകാശസൂ നംകൊണ്ടും. അവലഗ്നം മദ്ധ്യപ്രദേശം. അരക്കെട്ടെന്നർത്ഥം. "അവലഗ്നോ സ്ത്രിയാം മദ്ധ്യേ" എന്ന് മേദിനി. തൃകാശസൂനം തൃകാശപുഷ്പം. "സൂനം ഖ്യാ പുഷ്പിതേ പുഷ്പേ ജിഹ്മാതലേ വധാലയേ" എന്ന് അജയൻ. ഇല്ലാത്തത് എന്നുള്ളതിന്റെ ഫലിതം. "മദ്ധ്യമശേഷം ഗഗനം" "വാത്സ്യാ ചേദവലഗ്നദേശ യശസാം വ്യോമപ്രഭോയൈ നമഃ" ഇത്യാദി ദൃഷ്ടവ്യം. കുസുമമയീ ഇവ വി ലാസമാനാ പുഷ്പസചരുപിണീ എന്നപോലെ ശോഭിക്കുന്നവളും.

അനന്തരം ഛന്ദഃശാസ്ത്രത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നു. സ്രഗ്വിണ്യാ വേ ണ്യാ സ്രഗ്വിണിയായ വേണിക്കൊണ്ടും. സ്രഗ്വിണി മാലയോടുകൂടിയത്. 'സ്രക്' എന്നത് 'മാല' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രായികമായി ഉപയോഗിക്കാറു ണ്ടെങ്കിലും അത് ശിരസ്സിൽ ധരിക്കുന്ന മാലകളുടെ പ്രത്യേകപര്യായമാണ്. ഓരോ അംഗങ്ങളിലും സ്ഥാനങ്ങളിലും ധരിക്കുന്ന മാലകളുടെ പ്രത്യേകം പേരു കളും അമരത്തിൽ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. "മാല്യം മാലാസ്രജൗ മൂർദ്ധ്നി കേശ

മധ്യേ ഗുരുഃ" ഇത്യാദി. വേണി തലമുടിക്കെട്ട്. സ്രഗ്വിണീ എന്ന് വൃത്ത വിശേഷം. "സ്രഗ്വിണീ രഃ" എന്ന പിംഗളാചാര്യസൂത്രം അനുസരിച്ച് "രൈ ശ്വതുർഭിർയുതാ സ്രഗ്വിണീ സമ്മതാ" എന്ന് വൃത്തരത്നാകരം. നാലു രഗണം ചേർന്നത് എന്നർത്ഥം "അംഗനാമംഗനാമന്തരേ മാധവോ-മാധവം മാധവം ചാന്തരേണാംഗനാ" എന്നുദാഹരണം. രാമായണം ഇരിപത്തുനാലുവൃത്തത്തിലെ ഇരുപത്തൊന്നാംവൃത്തം ഇതാണ്. ചപലയാ പരികലിതപഥ്യാവക്ത്രയാ ദൃഷ്ട്യാ ചപലയായും പരികലിതപഥ്യാവക്ത്രയായും ഉള്ള നോട്ടംകൊണ്ട്. ചപലാ സ്ഥിരതയില്ലാതെ ചഞ്ചലയായിരിക്കുന്നത്. 'ഭ്രമൽഭ്രമരവിഭ്രമദ്ഭുൽകടാക്ഷം' ഉത്തമസുന്ദരീലക്ഷണമാണല്ലോ. ചപലാ വൃത്തഭേദം. ആര്യയുടെ വകഭേദങ്ങളായി പലവിധത്തിലുമുള്ള 'ചപലാ'വൃത്തങ്ങളുണ്ട്. "ചപലാ യുജോൻ" എന്ന് പിംഗളസൂത്രം. ഒന്നും മൂന്നും പാദങ്ങളിൽ ആദ്യത്തെ നാലക്ഷരത്തിനുശേഷം 'ന'ഗണവും രണ്ടും നാലും പാദങ്ങളിൽ ഇരുവിധം 'യ'ഗണവും വന്നാൽ 'ചപലാ'വൃത്തം എന്ന് സാരം. "ക്ഷീയമാണാഗ്രഭുജനാ-വക്രനിർമ്മാംസനാസാഗ്രാ- കന്യകാ വാക്യ ചപലാ – ലഭതേ ധൂർത്തസൈരിഭ്യം" എന്നുദാഹരണം. "ചപലാ ദ്വിതീയചതുർത്ഥ ശാദ്ധ്യേ ജൈ" എന്ന സൂത്രം മറ്റൊരു വകഭേദത്തെ കുറിക്കുന്നു. ഇതിലും മുഖചപലാ, ജഘനചപലാ, മഹാചപലാ എന്നിങ്ങിനെ ഭേദങ്ങളുണ്ട്. പ്രപഞ്ചനഭയത്താൽ ലക്ഷണങ്ങളെ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല. "അതിദാരുണാ ദ്വിജിഹ്വാ പരസ്യ രന്ധ്രാനുചാരിണീ കുടിലാ-ദൂരാൽ പരിഹരണീയാ നാഗീ നാഗീവ മുഖചപലാ" "യൽപാദസ്യ കനിഷ്ഠാ നസ്പൃശതി മഹീമനാമികാ വാപി-സാ സർവ്വധൂർത്തഭോഗ്യാ ഭവേദവശ്യം ജഘനചപലാ" "ഹൃദയേ ഹാരതി നായ്യോ മുനേരപി ഭ്രൂകടാക്ഷവിക്ഷേപൈ- ർമൂലനാദിഭേദം നിദർശയന്ത്യോ മഹാചപലാഃ" എന്നിങ്ങിനെ ഉദാഹരണങ്ങളും. പരികലിതപഥ്യാവക്ത്രാ പരികലിതമായ പഥ്യയികലുള്ള വക്ത്രത്തോടുകൂടിയത്. പഥ്യയികൽ പരികലിതമായ വക്ത്രത്തോടുകൂടിയത് എന്ന് 'ദൃഷ്ടി'വിശേഷണം. പരികലിതം ചേർന്നത് പഥ്യാ വഴി. വക്ത്രം മുഖം. ഇരുഭാഗത്തും നോക്കാതെ ലജ്ജാവിനമ്രമുഖിയായി മുവട്ടിലേക്ക് മാത്രം നോക്കിക്കൊണ്ടാണ് നടന്നിരുന്നത് എന്ന് സാരം. പഥ്യാവക്ത്രം വക്ത്രം എന്ന അനുഷ്ടുപ്വൃത്തവിശേഷത്തിന്റെ വകഭേദം. "പാദസ്യാനുഷ്ടുബ്വക്ത്രം" "ന പ്രഥമാത് സൈ" "ദ്വിതീയചതുർത്ഥയോ രശ്ച" "വാന്യൽ" "ന യഃ ചതുർത്ഥാൽ" എന്നീ പിംഗളസൂത്രങ്ങൾ വക്ത്രലക്ഷണങ്ങളെ വിവരിക്കുന്നു. ഓരോ പാദത്തിൽ എട്ട് അക്ഷരമായും ആദ്യത്തെ അക്ഷരത്തിനുശേഷം 'സ'ഗ

ണ'ന'ഗണങ്ങളും വരാതെയും രണ്ടും നാലും പാദങ്ങളിൽ അത്യക്ഷരത്തിനുശേഷം 'ര'ഗണം വരാതെയും ഒടുവിലാ പാദത്തിന്റെയും നാലാമത്തെ അക്ഷരത്തിനുശേഷം 'യ'ഗണം ചേർത്തും ഉള്ള വൃത്തം വക്ത്രം എന്നർത്ഥം. "പദ്ധ്യാ യുജോജ്" എന്ന് പദ്ധ്യാലക്ഷണസൂത്രം. "യുജോശ്ചതുർത്ഥതോ ജന പദ്ധ്യാവക്ത്രം പ്രകീർത്തിതം" എന്ന് പ്രാകൃതപിംഗളം. വക്ത്രവൃത്തത്തിൽ രണ്ടും നാലും പാദങ്ങളുടെ നാലാമത്തെ അക്ഷരത്തിനുശേഷം 'ജ'ഗണം വന്നാൽ അത് 'പദ്ധ്യാവക്ത്രം' എന്നർത്ഥം. "നിത്യം നീതിനിഷണ്ണസ്യ രാജ്ഞോ രാഷ്ട്രം ന സീദതി" എന്നും "ന ഹി പദ്ധ്യാശിനഃ കായേ ജായന്തേ വ്യാധിവേദനാഃ" എന്നും "കിം ചിദ്ദുന്നതഫോണാഗ്രം മഹീ കാമയതേ വക്ത്രം" എന്നും ഉദാഹരണങ്ങളും. മംഗലസൂത്രഗ്രന്ഥ്യാ സ്രുഗ്ഭരയാ ഭുജാവല്ല്യാ മംഗലസൂത്രഗ്രന്ഥിയേയും കുടിയതും സ്രുഗ്ഭരയായതും ആയ ഭുജാവല്ലിയേക്കൊണ്ടും. മംഗലസൂത്രഗ്രന്ഥി മംഗലസൂത്രംകൊണ്ടുള്ള ഗ്രന്ഥിയോടുകൂടിയത്. മംഗലസൂത്രം ശ്രോവസനസൂചകമായ മാരട്. മഞ്ഞച്ചരടായിരിക്കും. ഗ്രന്ഥി കെട്ട്. വിവാഹസന്ദർഭസൂചകമായി കയ്യിന്മേൽ കെട്ടിട്ടുള്ളതായിരിക്കും. 'സൂത്രഗ്രന്ഥി' എന്നോ 'മംഗലസൂത്രഗ്രന്ഥി' എന്നോ പേരായി വല്ല വ്യത്യാസഭേദവും ഉണ്ടോ എന്നറിയുന്നില്ല. ഇവിടെ പാഠം ശരിയാണോ എന്നും പ്രയോഗത്തിന്റെ കൃത്യമായ അർത്ഥം എന്താണെന്നും വ്യക്തമാകുന്നില്ല. 'പിംഗളസൂത്രഗ്രന്ഥ്യാ' എന്നൊരു പാഠം ആകർഷണീയമായി തോന്നുന്നുണ്ട്. പിംഗളവർണ്ണം ഗോരോചനത്തിന്റെ നിറമായ മൂമപ്പുകലർന്ന മഞ്ഞയാകയാൽ ഇതിനെ മംഗല്യസൂചകമായി വർണ്ണിക്കുന്നതിന് വിരോധമില്ല. ഛന്ദഃശാസ്ത്രനിർമ്മാതാവിന്റെ പേര് പിംഗളാചാര്യൻ എന്നാണ്. ഇത് പതഞ്ജലിയുടെ നാമാന്തരമാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ള 'സൂത്രഗ്രന്ഥി' വൈവാഹികചിഹ്നമായി കന്യക കൈത്തണ്ടയിന്മേൽ കെട്ടുന്ന മഞ്ഞച്ചരടുകൊണ്ടുള്ള 'കൌതുകസൂത്രം' ആയിരിക്കാം. "അവസ്തുനിർബന്ധപരാ കഥം നു തേ കരോത്യമാമുൿതവിവാഹകൌതുകം" എന്ന് കു. സം. ൫, ൩൩. "വധൂവിവാഹോചിതവേഷരോചനം പ്രസാധിതാ കൌതുകസൂത്രധാരിണീ" എന്ന് സഹൃ. ൩, ൧൯. ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. സ്രുഗ്ഭരാ സ്രുക്കിനെ ധരിച്ചിട്ടുള്ളത്. സ്രുക് മാല. വരണമാലയെ എടുത്തിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. സ്രുഗ്ഭരാ പ്രസിദ്ധവൃത്തം. ഭാ. നൂ. ഭുജാവല്ലി വള്ളിപോലെ സുകുമാരമായും ദീർഘമായും ഉള്ള കയ്യ്. 'ഭുജം' എന്ന സ്ത്രീലിംഗരൂപം 'ഹാ ഹാ രാക്ഷസരാജ ദുഷ്പരിവേഗസ്തസ്യ ധിക് തേ ഭുജം' എന്ന ഭട്ടതിരിയുടെ ഐതിഹ്യസംബദ്ധമായ പ്രയോഗത്തെ അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. സുപ്രതിഷ്ഠയാ

പദതലദ്വയാ ല സുപ്രതിഷ്ഠയോടുകൂടിയ പദതലദ്വയികൊണ്ടും. സുപ്രതിഷ്ഠ ഉറച്ച ഇരിപ്പ്. സമസ്ഥിതി എന്നത്ഥം. "സ്നിശ്ധം സമ20 പദതലം നുപസംപത്തിം മിശതി" എന്ന സാമുദ്രികാലക്ഷണം കാണുക. പദതലാ ഉള്ളംകാൽ. 'സുപ്രതിഷ്ഠാ' എന്നത് ഛന്ദഃശാസ്ത്രത്തിന്റെ ഒരു വിഭാഗമാണ്. ഛന്ദസ്സിനെ ആദ്യമായി അനാദിഷ്ടച്ഛന്ദസ്സ്, ബ്രാഹ്മച്ഛന്ദസ്സ്, ആർഷച്ഛന്ദസ്സ്, കൃതിച്ഛന്ദസ്സ്, പ്രാചീനച്ഛന്ദസ്സ് എന്നിങ്ങിനെ അഞ്ചായും ഇതിൽ ഓരോന്നിനേയും പല ഉപജാതികളായും ഭാഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇപ്രകാരം അനാദിഷ്ടച്ഛന്ദസ്സിന്ന് ഉക്ത, അത്യുക്ത, മധ്യ, പ്രതിഷ്ഠാ, സുപ്രതിഷ്ഠാ എന്നിങ്ങിനെ അഞ്ച് ഭാഗങ്ങളുണ്ട്. ഇതിൽ ഉക്തക്ക് പാദത്തിൽ ഒരക്ഷരവും അതിനുമേൽ ഓരോ അക്ഷരംവീതം കൂടിവരുന്നതും ഇങ്ങിനെ ഇരിപത്താറക്ഷരംവരേയുള്ള വൃത്തങ്ങൾക്ക് വെവ്വേറെ പേരുകളും ഉള്ളതും ഇരിപത്താറിലധികം അക്ഷരങ്ങളും ഒരു പാദത്തിൽ ഉള്ളതിന്ന് 'ദണ്ഡക'മെന്നും അതിനുമേൽ മൂന്നും ആറും ചരണങ്ങളുള്ള വൃത്തങ്ങൾക്ക് 'ഗാഥ' എന്നും പേരുള്ളതും ആകുന്നു. ഈ ഭേദങ്ങളെ ഛന്ദഃശാസ്ത്രത്തിൽനിന്നറിഞ്ഞുകൊൾക. പാദത്തിൽ അഞ്ചക്ഷരം വീതമുള്ള സുപ്രതിഷ്ഠാശാഖയിൽ 'പങ്ക്തി', 'പ്രീതി', 'സതീ', 'മന്ദാ' എന്നിങ്ങിനെ നാല വൃത്തഭേദങ്ങളുണ്ട്. "ഹാടകവർണ്ണഃ, സൽഗുണപൂർണ്ണഃ– ഏഷ മുനീന്ദ്രഃ, പാതു ഭവന്തം" "ജേജീയ ബുദ്ധം, യേ ജനാഃ സിദ്ധം– സർവ്വഥാ തേഷാം, ദൃഗ്തിന്നാസീൽ" "അർഹൻമഹാർത്ഥ, സമസ്തശാസ്ത്രേ–ജനായ ഗോപ്ത്രേ, നമോസ്തു തസ്മൈ" "ബുദ്ധം ശരണം, യേ യേ നഗതാഃ– തേ തേ കുധിയോ മന്ദാ നിയതം" എന്ന് യഥാക്രമം ദൃഷ്ടാന്തങ്ങളും. ഛന്ദോമയീ ഇവ ഭാസമാനാ ഛന്ദഃസചിത്രപിണീ എന്നപോലെ മേംഭിക്കുന്നവളും. ഛന്ദസ്സ് വൃത്തശാസ്ത്രം. "ഗായത്രീപ്രമുഖം ഛന്ദോ" എന്നമരം. വൃത്തഭേദങ്ങളിൽ പിംഗളാചാര്യൻ ആദ്യമായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് ഗായത്രീഭേദങ്ങളേയാണ്. "ഛന്ദഃ", "ഗായത്രീ", "ത്രൈഷ്ടുഭം" ഇത്യാദി.

അനന്തരം കവി ശ്ലേഷാവിശേഷഗുമ്ഫിതമായ ചില വിരോധാഭാസപ്രയോഗങ്ങളിൽ വിഹരിക്കുന്നു. അധികാ..... സന്താനാ അധികമായവിധം അവദാതയാണെങ്കിലും അരുണകാന്തിയെ സന്താനംചെയ്യുന്നവളും എന്ന് വിരോധം. അധികാവദാതയായും അരുണകാന്തിയെക്കൂടി സന്താനംചെയ്യുന്നവളായും എന്ന് പരിഹാരം അവദാതാ വിരോധത്തിൽ വെളുത്തവൾ. പരിഹാരത്തിൽ പരിശുദ്ധാ. അഥവാ മനോജ്ഞാ. "അവദാതം തു വിമലേ മനോജ്ഞേ സിതപീതയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. "അവദാതഃ സിതേ പീതേ ശുദ്ധേ" എന്ന

മരം അരുണകാന്തി വിരാധത്തിൽ ചുമന്ന നിറം. പരിഹാരത്തിൽ സൂര്യപ്രഭാ. സന്താനംചെയ്യുക പ്രതിപാദിക്കുക. പറപ്പെടീക്കുക എന്നത്ഥം. നല്ല വെള്ളനിറമാണെങ്കിലും ചുമന്നിരിക്കുന്നു എന്ന് വിരോധം. ശുഭവർണ്ണയാണെന്നു മാത്രമല്ല സൂര്യകാന്തിയെക്കൂടി ഉദ്ദീപിപ്പിക്കുന്നവളും എന്ന് പരിഹാരം. അഥവാ നിമ്നയായും സൂര്യകാന്തിസന്ദായിനിയായും എന്നുമാം ഇവിടെ 'അപി' സമുച്ചയത്തിൽ. ഭാ. ന്യൂ. ശ്ലേഷാസമർത്ഥിതമായും വിശേഷോക്തിച്ഛായയോടുകൂടിയും ഇരിക്കുന്ന വിരോധാഭാസാലംകാരം. ഭാ. വൻ, നെ. ശ്ലേഷാസംകലിതമായ വിരോധാഭാസത്തിന്ന് കുവലയാനന്ദകാരൻ ഉദാഹരിച്ചിട്ടുള്ള "പ്രതീപ ഭൂപൈരിവ കിം തതോ ഭിയാ വിരുദ്ധധർമ്മൈരപി ഭേത്യതോജ്ഝിതാ—അമിത്രജിന്മിത്രജിതോജസാ സയ ദ്വിചാരദൃക് ചാരദൃഗപ്യവർത്തത" എന്ന ഹർഷപ്രയോഗം കാണുക. "കാന്ത്യാജനിർവിശേഷോക്തിഃ സതി പുഷ്കുലകാരണേ ഹൃദി സ്നേഹക്ഷയോ നാഭൂത് സുരഭീപേ ജ്വലന്യപി" എന്ന് വിശേഷോക്തിലക്ഷണം ചന്ദ്രാ. "സതി ഹേതൌ ഫലാഭാവോ വിശേഷോക്തിഃ" എന്ന് സാ. ദ. ഹേതു ഉണ്ടായിട്ടും ഫലം ഇല്ലെന്ന് ഭാവിക്കുന്നത് വിശേഷോക്ത്യലംകാരം എന്നത്ഥം. ഉദാഹരണത്തിൽ ദീപജ്വലനം ഉണ്ടായിട്ടും സ്നേഹത്തിന്ന് (എണ്ണക്ക്) കുറവുണ്ടായില്ല എന്ന് ഹേതു ഉണ്ടായിട്ടും ഫലാഭാവം. പ്രകൃതത്തിൽ അവദാതയായിരുന്നിട്ടും ധാവള്യത്തെ പ്രസരിപ്പിക്കാതെ അരുണകാന്തിസന്താനയായിട്ടാണ് ഇരിക്കുന്നത് എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഫലാഭാവം ധ്വനിക്കുന്നതിനാൽ വിശേഷോക്തിച്ഛായ. ഏവമന്യത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യം. അഖില.. ...സന്താപാ അഖിലക്കും ആഹ്ലാദത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നവളാണെങ്കിലും ഝടിതി വിതീർണ്ണമാണമായ മദനസന്താപത്തോട്ടുകൂടിയവളായും പുനഃ വിരോധം. അഖിലക്കും ആഹ്ലാദകാരിണിയാണെന്നുമാത്രമല്ല പെട്ടന്ന് മദനസന്താപത്തെക്കൂടി വളർത്തുന്നവളായും എന്ന് പരിഹാരം. ഝടിതി വിതീർണ്ണമാണം പെട്ടന്ന് ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നത്. പെട്ടന്ന് സർവ്വക്കും കാമാതുരത്വത്തെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നവൾ എന്നത്ഥം. വിരോധാർത്ഥം സ്പഷ്ടം. സൌന്ദര്യദർശനം സാധാരണയായി ആഹ്ലാദജനകമാണ്. അതിൽ ആശ്ചര്യമില്ല. എന്നാൽ ഒരു സ്ത്രീക്ക് സൌന്ദര്യമുണ്ടായിരുന്നാലും തദ്ദർശനം കാമസന്താപജനകമായിത്തീരേണമെന്നില്ല. സത്യക്കും ക്ക് അസ്ഥാനത്തിൽ അത് യുക്തവുമല്ല. ആ സ്ഥിതിക്ക് ഭവതീദർശനം അഖിലക്കും സുരജ്വരോൽപാദകമായിരുന്നു എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് നായികയുടെ ദുസ്സഹമായ സൌന്ദര്യാതിശയം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു എന്ന് പരിഹാരത്തിൽ അർത്ഥയോജനാ. അനംഗീ.....രമണീയാ അംഗീ

കരിക്കാത്ത ഭ്രജംഗീഭാവത്തേടുകൂടിയവളാണെങ്കിലും നയനശ്രവണത്തേപ്പോലെ രമണീയയായും ഇരിക്കുന്ന എന്ന് വിരോധം. ഭ്രജംഗീഭാവത്തെ അംഗീകരിക്കാത്തവളും നയനശ്രവണങ്ങൾക്ക് രമണീയയും എന്ന് പരിഹാരം. 'അപി' സമുച്ചയത്തിൽ. ഭ്രജംഗീഭാവം വിരോധത്തിൽ സപ്പ്പ്രകൃതി. പരിഹാരത്തിൽ കുടിലാവൃത്തി, അഥവാ കുടിലസ്വഭാവം. **"ഭ്രജഃ** കുടിലീഭവൻ സൻ **ഗച്ഛതി"** എന്ന് അനർത്ഥം. ''ഭ്രജംഗഃ സപ്പ്ഷിൽഗയോഃ'' എന്ന് ഹൈമൻ. ''ഷിൽഗഃ പല്ലവികോ **വിടഃ"** എന്ന് കോശം. **നയനശ്രവണം** കണ്ണ് ചെവിയായ മൃഗവിശേഷം. സപ്പം എന്നർത്ഥം. സപ്പുങ്ങൾ കണ്ണിൽകൂടിയാണ് കേൾക്കുക എന്നാഗമം. ''കുണ്ഡലീ ക്രുദ്ധപാത് **ചക്ഷുശ്രവാഃ** കാകോദരഃ ഫണീ'' എന്ന് സപ്പപര്യായങ്ങളിൽ അമരം പരിഹാരത്തിൽ ശരീരസൌന്ദര്യംകൊണ്ട് നയനങ്ങൾക്കും സ്വരവിശേഷംകൊണ്ട് ശ്രവണങ്ങൾക്കും രാമണീയകത്വം സിദ്ധിക്കുന്നു. **സാ ദമയന്തീ** ആ ദമയന്തി. **സൌഭാഗ്യസ്യ മൂർത്തിരിവ** സൌഭാഗ്യത്തിന്റെ മൂർത്തി എന്നപോലേയും. **സൌഭാഗ്യം** അന്യനിൽ കാമത്തെ ജനിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള ശക്തി. ഇത് സൌന്ദര്യസാമാന്യത്തിന്റെ ഒരു ഗുണവിശേഷമാണെങ്കിലും കേവലം അംഗസൌന്ദര്യത്തിൽനിന്ന് വ്യത്യസ്തമാകുന്നു. 'സഃ ഖലു സുഭഗോ യം അംഗനാഃ കാമയന്തേ യാതൊരുത്തനെ അംഗനമാർ കാമിക്കുന്നുവോ അവനാണ് സുഭഗൻ' എന്ന മല്ലിനാഥപ്രമാണം ദ്രഷ്ടവ്യം. **സൌന്ദര്യസ്യ സ്ഫൂർത്തിഃ ഇവ** സൌന്ദര്യത്തിന്റെ സ്ഫൂർത്തി എന്നപോലേയും. **സൌന്ദര്യം** അംഗസൌരൂപ്യം. ഭാ. ഹ്രീ. **സ്ഫൂർത്തി** സ്മരണം, പ്രകടനം, പ്രത്യക്ഷരൂപം എന്നർത്ഥം. **മന്മഥസ്യ കീർത്തിഃ ഇവ** കാമദേവന്റെ പ്രസിദ്ധി മൂർത്തീകരിച്ചുവന്നപോലേയും. **വിലാസാനാം സംഭവസ്ഥാനം ഇവ** ശൃംഗാരവിഭ്രമങ്ങളുടെ ഉല്പത്തിസ്ഥാനം എന്നപോലേയും. ഭാ. ന്യാ. **സകല നാരീഗുണാനാം സങ്കേതഭൂമിഃ ഇവ** സകല നാരീഗുണങ്ങളുടേയും സങ്കേതഭൂമി എന്നപോലേയും. **സങ്കേതഭൂമി** കൂടിച്ചേരുന്ന സ്ഥലം. ഭാ. ഹ്രീ. സ്ത്രീനാരീഗുണവിശേഷങ്ങളുടേയും സമ്മേളനപ്രദേശം എന്നപോലേയും എന്നർത്ഥം. സ്ത്രീ ഉൽപ്രേക്ഷാ. ഭാ. ൻ. **പാടല... ...രംഗഭൂമിഃ** പാടലരുചിയോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന പദങ്ങളിൽ ധൃതമായിരിക്കുന്ന യാവകരസംകൊണ്ട് സജ്ജമായ രംഗഭൂമിയോടുകൂടിയവിധത്തിലും എന്ന് ക്രി. വി. രംഗഭൂമിയെ സജ്ജമാക്കീട്ട് എന്നർത്ഥം. **പാടലരുചി** ഇളംചുമപ്പുനിറത്തിന്റെ കാന്തി. ഭാ. ഹ്രീ, ഹ്രീ. **ധൃതം** ധരിച്ചിരിക്കുന്നത്. തേച്ചിട്ടുള്ളതെന്നർത്ഥം. **യാവകരസം** ലാക്ഷാരസം. 'ചെമ്പഞ്ഞിച്ചാറ്'. ഇത് 'മൈലാഞ്ചി' ഇട്ടുന

തുപോലെ കാലടിയിന്മേൽ തേക്കുന്നതാണ്. ചുമപ്പുനിറത്തിലുള്ള ഈ നീര് കുക്കി കട്ടിയാക്കിയതാണ് 'അരക്ക്'. ഇതിനെ ഒരു പ്രധാനഅംഗരാഗമായി പ്രാചീനകാവ്യങ്ങളിൽ വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ''സമുദ്യതാ കത്തുമലക്തകാർദ്രം പാദദ്വയം പല്ലവപേലവാംഗ്യാഃ-നിസർഗ്ഗരക്തം തദവേക്ഷ്യ കാചിൽ പരിശ്രമം നൈവ വൃഥാ ചകാര'' എന്ന് പാ. സ. പ്ര. ''ബാലാതപോദ്ഭാമലാക്ഷാരസാരുണ്യതാരുണ്യലക്ഷ്മീഗ്രഹീതാംഘ്ര്യുപന്തേ'' എന്ന് ശ്യാ. ദ. ''രാക്ഷാ **ലാക്ഷാ** ജതു ക്ലീബേ **യാവോ**ലക്തേതാ ദ്രുമായയഃ'' എന്നമരം. സപ്രാത്തേ കൻ. **സജ്ജം** ഒരുക്കീട്ടുള്ളത്. അണിഞ്ഞിട്ടുള്ളത്, അലംകരിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. **രംഗഭൂമി** വിവാഹമണ്ഡപം. **കാഞ്ചന.....സരണിഃ** കാഞ്ചനമയങ്ങളായ വേത്രലതകൾകൊണ്ട് അഞ്ചിതങ്ങളായ കരാഞ്ചലങ്ങളോടുകൂടിയ കാഞ്ചുകീയസംഘത്താൽ സരഭസം സമുത്സായ്യമാനമായ സകല ലോകത്താലും സന്ദീയമാനമായ സരണിയോടുകൂടി. കഞ്ചുകികൾ ആളുകളുടെ തിരക്ക് നീക്കുകയും ജനങ്ങൾ അടവോടുകൂടി വഴിമാറിക്കൊടുക്കുകയും ചെയ്തിരുന്ന എന്നർത്ഥം. **കാഞ്ചനമയം** സുവർണ്ണരൂപം. സുവർണ്ണംകൊണ്ട് അഥവാ സുവർണ്ണദ്രവാസിക്തമായ മറവുലോഹംകൊണ്ട് പൊതിഞ്ഞത് എന്നർത്ഥം. **വേത്രലതാ** അധികാരമുദ്രയായ ചൂരൽക്കോല്. ചൂരൽ വള്ളിയായി പടരുന്നതാകകൊണ്ട് 'ലതാ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നതാണ്. രാജകീയപുരോഗാമികളുടെ 'വേത്രലത' വാസ്തവത്തിൽ വേത്രദണ്ഡമോ സുവർണ്ണത്തടിയോ ആയിട്ടാണ് കാണുന്നത്. ''ലതാഗ്രഹഭരേശതോഥ നന്ദീ വാമപ്രകോഷ്ഠാപ്പിത **ഹേമവേത്രഃ**'' എന്ന് കു. സം. ന, ർത്ഥ. 'അപ്പിതഹേമവേത്രോ ധാരിതഹേമദണ്ഡോ' എന്ന് മല്ലി. ''ആചാര ഇത്യവഹിതേന മയാ ഗൃഹീതാ യാ **വേത്രയഷ്ടി**രവരോധഗൃഹേഷു രാജ്ഞഃ-കാലേ ഗതേ ബഹുതിഥേ മമ സൈവ ജാതാ **പ്രസ്ഥാനവിക്ലബഗതേരവലംബനാ**ർത്ഥാ'' എന്ന് ശാ. ഉ, ന. **അഞ്ചിതം** അലംകൃതം. ഭാ. ൻ. **കരാഞ്ചലം** കൈപ്പടം. ഭാ. ൻ്റ **കാഞ്ചുകീയസംഘം** കഞ്ചുകികളെ സംബന്ധിക്കുന്ന സംഘം. കഞ്ചുകികളുടെ കൂട്ടം എന്നർത്ഥം. **കാഞ്ചുകി** രാജപരിവാരമായും അന്തഃപുരരക്ഷകരായും നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ള ഭൃത്യവിശേഷം. കഞ്ചുകത്തെ ധരിക്കുന്നവൻ എന്നനർത്ഥം. **കഞ്ചുകം** കുപ്പായം. സന്തതവും സാവ്വർത്തികവുമായ കഞ്ചുകധാരണം പണ്ട് പ്രത്യേകലക്ഷണമായിട്ടല്ല പരിചാരകലക്ഷണമായിട്ടാണ് കരുതിയിരുന്നത് എന്ന് സ്പഷ്ടം. ''അന്തഃപുരചരോ വൃദ്ധോ വിപ്രോ ഗുണഗണാന്വിതഃ-സർവ്വകാര്യാർത്ഥകുശലഃ കഞ്ചുകീത്യഭിധീയതേ'' എന്ന കഞ്ചുകീലക്ഷണത്തിൽ വാർദ്ധക്യാദി സാവ്വർത്തികമല്ലെന്ന് ''ആചാര'' ഇത്യാദി ശാ. പ്രയോഗത്തിൽനിന്ന് സ്പഷ്ടം. **സരഭസം** വേഗത്തിൽ. ''രഭസോ വേഗഹർഷയോഃ'' എന്ന് വിശ്വം.

സമുത്സാര്യമാണം നല്ലവണ്ണം നീക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതായ. സമ്യങ് നിപാതം ഇടക്കുള്ള തള്ളലിനേയും കുറിക്കുന്നു. **സന്ദീയമാനം** നല്ലപോലെ കൊടുത്തിയങ്ങുന്നത്. കഞ്ചുകികളും വഴിമാറുമ്പോലും ജനക്കൂട്ടം ബഹുമാനത്തോടുകൂടി ഒഴിഞ്ഞുകൊടുത്ത് രാജാവിന്റെ അനുജ്ഞാശക്തിയേയും തങ്ങളുടെ സത്സ്വഭാവത്തേയും വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചിരുന്നു എന്നർത്ഥം. **സരണി** വഴി. "സരണിഃ പദ്ധതിഃ പദ്ധ്യാ" എന്നമരം. "നന്ദികേശചരകരകലിതകനകവേത്രനിരുദ്ധ്യമാനസംബാധയാ" എന്ന പാർവ്വതീപരിണയപ്രബന്ധപ്രയോഗത്തെ ഇത് അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. **മന്ദാമന്ദാ** പതുക്കെപ്പതുക്കെ. **മഹീപാലവൃന്ദതരംഗിതാം** രാജകുലം തിരയടിക്കുന്നവിധം നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നതായ. **രംഗഭുവം** രംഗഭൂമിയെ. വിവാഹരംഗത്തെ എന്നർത്ഥം. **അലം അകാർഷീൽ** അലംകരിച്ചു. നിർവ്വിഘ്നരീതിയിൽ രംഗപ്രവേശം ചെയ്തു എന്നർത്ഥം.

അനന്തരം കഴിഞ്ഞ വർണ്ണനയെ മുഴുവനും 'കടുകിൽ കട'ലെന്നവിധം ഒതുക്കീട്ടുള്ള ഒരു ശ്ലോകംകൊണ്ട് ആ രംഗപ്രവേശത്തെത്തന്നെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഛന്ദസ്സ്. "കരേ മാലാം കലയന്തീ രുചാ രതിം തുലയന്തീ ഭമയന്തീ മുഖാംബുജം നമയന്തീ രംഗം ഗതാ കരത്തിൽ മാലയെ കലയന്തിയായും രുക്കുകൊണ്ട് രതിയെ തുലയന്തിയായും ഭമയന്തി മുഖാംബുജത്തെ നമയന്തിയായി രംഗത്തെ ഗമിച്ചവളായി" എന്നന്വയക്രമം. **കലയന്തീ** ധരിക്കുന്നവൾ. **രുക്ക്** പ്രഭ. സൌന്ദര്യാതിശയം എന്നർത്ഥം. "സ്യുഃ പ്രഭാ രുക് രുചിസ്ത്വിഷം" എന്നമരം. **രതീ** കാമദേവകുലത്രമായ ലോകൈകസുന്ദരി. **തുലയന്തീ** തത്തുല്യയായി വർത്തിക്കുന്നവൾ. 'തുലനം' തൂക്കിനോക്കലാണ്. അതിൽ സമമായി നില്പുന്നതാണ് 'തുല്യം'. **നമയന്തീ** നമിക്കുന്നവൾ. വിനയാതിരേകത്താൽ നമ്രമുഖിയായിട്ട് എന്നർത്ഥം. അനുഷ്ടുപ് വൃത്തഭേദം. ഭാ. ഛന്ദ.

ഛന്ദ. "മന്ദാക്ഷത്തിന്റെ ഉദയം ഹേതുവായിട്ട് ചാരുവായിരിക്കുന്ന വിഭ്രമകലകൊണ്ട് രമ്യങ്ങളായ അപാംഗാഞ്ചലങ്ങൾകൊണ്ട് അനവധി ലക്ഷങ്ങളിൽ തുല്യസമയത്തുള്ള വ്യാപാരത്തിൽ ലോലമായ ആത്മാവോടുകൂടിയ പഞ്ചേഷുവിന്റെ അപരാജിതപ്രണയിനിയായ അകാംക്ഷയെ ആപൂരയന്തിയായ ആ ഭമയന്തിയെ കാണുന്നവരായ യാതൊരു വിശേഷപരന്മാരും വിഷയാന്തരത്തെ വേദനം ചെയ്തില്ല" എന്നന്വയക്രമം. **മന്ദാക്ഷം** ലജ്ജ. ഭാ. ഭവ്യ. **ഉദയം** ആവിർഭാവം, അഥവാ ആധിക്യം. ഭാ. ഛന്ദ. **ചാരു** മനോഹരം. ഭാ. വ്യവ. **വിഭ്രമകലാ** ശൃംഗാരമയമായ വിലാസവിശേഷം. ഭാ. ഛന്ദ. 'എന്നെത്തന്നെയാണ് നോക്കുന്നത്' എന്ന് സകലർക്കും തോന്നിക്കുവാനുള്ള പാടവവിശേഷം എന്നർത്ഥം. സൌകുമാര്യവും മൃദുത്വതയും ഹേതുവായിട്ട് ഈ വിലാസവിശേഷങ്ങളേ

യും കലയായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ഭാ. ഥാവ്. **രഭ്യം** മനോജ്ഞം. മനസ്സിനെ ആ ഢ്യാദിപ്പിക്കുന്നത് എന്നനുവർത്തം. **അപാംഗാഞ്ചലം** കടക്കണ്ണിന്റെ ലേശം. കടാക്ഷം എന്നർത്ഥം. **ലക്ഷങ്ങൾ** ലക്ഷ്യങ്ങൾ, ഉന്നങ്ങൾ. "ലക്ഷം ലക്ഷ്യം ശരവ്യം ച" എന്നമരം. **തുല്യസമയം** ഒരേസമയം. **വ്യാപാരം** പ്രയോഗം. അർത്ഥൽ ശരപ്രയോഗം. **ലോലം** സതൃഷ്ണം. ആഗ്രഹമുള്ളത് എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഥർ. **ആത്മാവ്** മനസ്സ്. ഭാ. ൻ. **പഞ്ചേഷു** 'അഞ്ചമ്പൻ'. കാമദേവനെന്നർത്ഥം. ഭാ. സ. അനവധി ലക്ഷ്യങ്ങളിൽ ഒരേസമയത്ത് ശരം പ്രയോഗിക്കുവാൻ ആഗ്രഹമുണ്ടെങ്കിലും അഞ്ചമ്പ് മാത്രം കൈവശമുള്ള പുള്ളി എന്ന് സാഭിപ്രായപദ്യായം. **അപരാഗ്രഗപ്രണയിനി** അന്യശരങ്ങളിൽ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയത്. കുറേക്കൂടി അമ്പുകൾ കിട്ടിയാൽ കൊള്ളാമെന്നുള്ള ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടിയത് എന്നർത്ഥം. **ആകാംക്ഷയെ** അതിയായ ആഗ്രഹത്തെ. **ആപൂരയന്തീ** ധാരാളമായി നിറവേറുന്നവൾ. അതിയായ ആഗ്രഹത്തെ ധാരാളമായി പൂരിപ്പിക്കുന്നു എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് സാധകസാമഗ്രിയായ കടാക്ഷങ്ങളുടെ മാഹാത്മ്യം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. **വിശേശരന്മാർ** ഭ്രമീനാഥന്മാർ. രാജാക്കന്മാരെന്നർത്ഥം. ഭാ. ഥർ. 'അഖിലേ ത്രിഷു' എന്ന മേദിനീപ്രമാണമനുസരിച്ച് വിശേ എന്ന് പു. ബ. വ. 'വിശേഃ വിശൌ വിശേ' ഇത്യാദി രൂപം. **വിഷയാന്തരം** അന്യവിഷയം. മറൊരു കാര്യവും എന്നർത്ഥം. **വേദനം ചെയ്യുക** അറിയുക.

"ആ ലോകമാത്രംകൊണ്ട് ആ രാജമണ്ഡലത്തെ മുഴുവനും സംഭാവനം ചെയ്യുന്ന ദമയന്തിയുടെ കടാക്ഷങ്ങൾ സർവ്വരേയും നാളീകനാളീകശരാർപ്പിതരാക്കയാൽ മന്മഥസായകങ്ങൾപോലെ ആചരിച്ച് എല്ലാവരേയും ഒരേസമയത്തെയ്യുവാൻ കുറേക്കൂടി അമ്പുകൾ കിട്ടിയാൽ കൊള്ളാമെന്നുള്ള പഞ്ചസായകന്റെ ആകാംക്ഷയെ സഫലമാക്കുന്നു. ആവിധമുള്ള സൌഭാഗ്യമൂർത്തിയെ കണ്ട് രാജാക്കന്മാരെല്ലാം തദേകധ്യാനനിഷ്പന്നന്മാരായി മറന് യാതൊരു വിഷയവും അറിയാത്ത മട്ടിലാവുന്നു" എന്ന് ആശയഗതി.

ഥാവ്. "അനന്തരം നൃപന്മാരുടെ വിദിതവൃത്തയായും അതിസിതമായിരിക്കുന്ന കചത്തിന്റെ ഭാസ്സുകൊണ്ട് ദിഗന്തങ്ങളെ ശോഭിപ്പിക്കുന്നവളായും മധുരവചനത്തിൽ ദക്ഷയായും ഇരിക്കുന്ന ഒരു ധാത്രി പാശ്ചഭ്രമിയെ ആത്മയിച്ചവളായിട്ട് കുമാരിയെ മാനിച്ചിട്ട് ഇങ്ങിനേയുള്ള വാക്കിനെ പറഞ്ഞു" എന്നനുവയക്രമം. **നൃപന്മാരുടെ വിദിതവൃത്താ** രാജാക്കന്മാരുടെ ചരിത്രത്തെ അറിഞ്ഞിട്ടുള്ളവൾ. **അതിസിതം** വളരെ വെളുത്തത്. നല്ലവണ്ണം നരച്ചതെന്നർത്ഥം. **കചം** തലമുടി. **ഭാസ്സ്** പ്രകാശം. **ദിഗന്താങ്ങൾ**

സകല ദിക്കുകളും. ഭാസയന്തീ ശോഭിപ്പിക്കുന്നവൾ. രഹസ്യഗർഭമായ വർണ്ണന. വാദ്യം പരിചയവ്യാപ്തിയേയും, വസ്തുനാദിയിലുള്ള അവിനയരാഹിത്യത്തേയും കുറിക്കുന്നു. ദക്ഷാ സമർത്ഥാ. ധാത്രീ അമ്മയുടെ സ്ഥാനത്ത് വർത്തിക്കുന്ന സ്ത്രീ. "ധാത്രീ സ്യാദുപമാതാപി ക്ഷിതിരപ്യാമലക്യപി" എന്നമരം. 'ഉപമാതാവിനും ഭൂമിക്കും നെല്ലിക്കയ്ക്കും 'ധാത്രീ' എന്ന് പേർ' എന്നർത്ഥം. പാശ്ചഭൂമിയെ ആശ്രയിക്കുക അടുക്കെ ചെല്ലുക. കുമാരീ ഭൂമയന്തി മാനിക്കുക പൂജിക്കുക. 'ബഹുമാനിക്കുക' എന്നർത്ഥം.

ഛാൻ പരിമള.....ധാരേ സുഗന്ധം പുറപ്പെടുന്നതായി മനോഹരമായിരിക്കുന്ന സൌന്ദര്യശ്രീയാകുന്ന കല്പവൃക്ഷത്തിന്റെ കുസുമത്തിൽ നിന്ന് ഉദ്ഭവമായിരിക്കുന്ന മുഖ്യമായ മാധ്വീകത്തിന്റെ ധാരയായിരിക്കുന്നവളേ എന്ന് ഭൂമയന്തിയെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള രൂപകസമുച്ചയരൂപമായ സംബോധന. ഭാ. ഛവ, വർ, നു. ഉദ്ഭവത്ത് ഉദിച്ചിയങ്ങുന്നത്. മുഗ്ധം മനോഹരം. ഭാ. വവ മാധ്വീകം പുഷ്പരസം. ഇതിനെ മധൂകപുഷ്പത്തിൽനിന്ന് എടുക്കുന്ന ഒരു മദ്യവിശേഷമായിട്ടാണ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. 'മധുനാ മധൂകപുഷ്പേണ നിർവൃത്തം' എന്ന നപ്രത്യം. 'മധൂകം' ഇരിപ്പയാണെന്ന് പാരമേശ്വരി. മാധുര്യാതിശയത്താൽ പ്രകൃതത്തിൽ യോജ്യം. "സാധ്വീമാധ്വീകചിന്താ ന ഭവതി ഭവതഃ" ഇത്യാദി ജയദേവകാവ്യമാധുര്യത്തെ ഉപലക്ഷിച്ചുകൊണ്ട് ഗീ. ഗോ. ധാര പ്രവാഹം. 'ഹേ ബാലികേ ധരണീപാലന്മാരിൽ എല്ലാരിലും തിരുമിഴിമുന എന്നും മാലികം നീ അരുളൂ' എന്ന് പദയോജന. തിരുമിഴിമുന എന്നും നോട്ടമായ. ഭാ. ദ്രവ്യ. തിരു ബഹുമാനത്തിൽ. മുന അല്പത്വസൂചകം. കടാക്ഷലേശം എന്നർത്ഥം. 'തുറിച്ച്'നോക്കുന്നത് സൌന്ദര്യത്തിനും വിനയത്തിനും ചേർന്നതല്ലല്ലൊ. മാലിക മാല. അരുളുക ദാനംചെയ്താലും. വരണമാലയെ എല്ലാവരിലും അപ്പിക്കുന്നത് അസംഭ്യമാണെങ്കിലും കടാക്ഷമാലകൊണ്ടെങ്കിലും അവരെ ഒന്ന് അനുഗ്രഹിക്കൂ എന്ന് ഫലിതം. മേലിൽ വർണ്ണിക്കുവാൻ പോകുന്നതനുസരിച്ച് ഓരോ രാജാക്കന്മാരേയും തിരിച്ചറിയുവാനായി എല്ലാവരേയും ക്രമത്തിൽ നോക്കിക്കണ്ടാലും എന്നുദ്ദേശം.

ഛഛാ. നല്പാർമഞ്ജരി ഹേ സ്ത്രീരത്നമേ. മഞ്ജരി പൂങ്കുല എന്ന് ശ്ലേഷ്ടപദവാചി. മൽഗിരാ എന്റെ വാക്കുകൊണ്ട്. ഞാൻ പറയുന്നതിൽനിന്ന് എന്നർത്ഥം.. പൃത്ഥ്വീഭുജാം രാജാക്കന്മാരുടെ. ഭൂമിയെ ഭുജിക്കുന്നവർ, അനുഭവിക്കുന്നവർ എന്നപ്രത്യം. ഉല്ലാസം കലരും ഉജ്ജ്വലമായ. കുലാദി നിഖിലം വംശം മുതലായ എല്ലാ വിശേഷങ്ങളും. കോർക്കും

വിധൌ കേപിക്കുന്ന സമയത്ത്. കേട്ടതിനുശേഷം എന്നർത്ഥം. "ഉത്തമഗുണയസ്യാൻ മഹിനായകേ തവ ചിത്തം ചെല്ലുന്ന ഹേ കല്യാണാംഗി തദീയകണ്ഠവി നീ ഇമാം മാലാം ചേർത്തീട്ട ശ്ലാഘ്യഗുണങ്ങൾ തികഞ്ഞ യാതൊരു രാജാവികൽ നിന്റെ മനസ്സ് ചെല്ലുന്നവോ ഹേ സുന്ദരരൂപിണി അദ്ദേഹത്തിന്റെ കണ്ഠപ്രദേശത്തിൽ നീ ഈ മാലയെ ചേർത്താലും" എന്നന്വയക്രമം.

അനന്തരം സ്വയംവരത്തിന് എത്തിച്ചേർന്നിട്ടുള്ള ഓരോ രാജാക്കന്മാരേയും അവരുടെ വംശാദികളെ വർണ്ണിച്ച് ഭദ്രയെക്കൊണ്ട് പരിചയപ്പെടുത്തിക്കൊടുക്കുന്നു. ഈ സമ്പ്രദായം രഘുവംശത്തിൽ ഇന്ദുമതീസ്വയംവരത്തിലും മറ്റും ഭിക്ഷിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. മഹാഭാരതത്തിലാകട്ടെ "തതഃ സംകീർത്ത്യമാനേഷു രാജ്ഞാം നാമസു ഭാരത" എന്ന് 'ശ്ലോകം'കൊണ്ട് കഴിച്ചിട്ടേ ഉള്ളൂ.

൧൧൧. "ഉഗ്രതേജോനിയമിതദഹനജ്വാലമാലാവലേപം അശേഷാ ഭൃച്ചാൻ ധിക്കൃത്യ കരകമലധൃതം കൃപാണം കമ്പയന്തം ഏകം രാജശ്രേഷ്ഠം അഗ്രേ കാൺ– അയം മഹാത്മാ വിഖ്യാതഃ കുരുകുലപൊരുമാൻ– ഹേ മുഗ്ധേ മുഖ്യം ഏതദീയാനുഭാവം അഹിവരനാം പറഞ്ഞാൽ ഒടുക്കം വരാതൊന്ന് നൂനം ഉഗ്രമായ തേജസ്സ് ഹേതുവായിട്ട് നിയമിതമായിരിക്കുന്ന ദഹനന്റെ ജ്വാലമാലയുടെ അവലേപത്തോടുകൂടിയവനും എല്ലാ രാജാക്കന്മാരേയും ധിക്കരിച്ച് കരകമലത്തിങ്കൽ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന കൃപാണത്തെ കമ്പനംചെയ്യുന്നവനും ആയ ഒരു രാജാവിനെ ഇതാ മുമ്പിലായിക്കണ്ടാലും. ഈ മഹാത്മാവ് പ്രസിദ്ധനായ കുരുവംശാധിപനാണ്. ഹേ മനോജ്ഞേ മഹത്തായിരിക്കുന്ന ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുഭാവം അഹിവരനാം പറഞ്ഞാൽ അവസാനിക്കാത്ത ഒന്നാണ്. സംശയമില്ല" എന്നന്വയക്രമം. ഉഗ്രം ഉൽകടം. അത്യധികമായത് എന്നർത്ഥം "ഉഗ്രഃ ശൂദ്രാസുതേ ക്ഷത്രാൽ രുദ്രേ പുംസി ത്രിശൂൽക്രൂരേ" എന്ന് മേദിനി. "ഉൽകടഃ തീവ്രമത്തയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. തേജസ്സ് കാന്തി. "തേജോ ദീപ്തൌ പ്രഭാവേ ച സ്യാദ്പരാക്രമരേതസോഃ" എന്ന് മേദിനി നിയമിത അടക്കീട്ടുള്ളത്. ദഹനൻ അഗ്നി. ജ്വാലമാല നാളങ്ങളുടെ കൂട്ടം പ്രകാശാധിക്യം എന്നർത്ഥം. അവലേപം മദം. "മദപ്പോവലേപോവഷ്ടംഭശ്ചിത്തോദ്രേകസ്മയോ മദഃ" എന്നമരം. അത്യൽക്കടമായ കാന്തികൊണ്ട് അഗ്നിയുടെ പ്രഭാപൂരത്തിന്റെ മദത്തെക്കൂടി കീഴടക്കുന്നവനും എന്നർത്ഥം. ധിക്കരിക്കുക നിന്ദിക്കുക. വകവെക്കാതിരിക്കുക അല്ലെങ്കിൽ ഭീഷണിപ്പെടുത്തുക. "അപദ്ധ്വസ്തസ്തു ധിക്കൃതഃ" എന്നമരം. "അപദ്ധ്വസ്തഃ പരിത്യക്തേ നിന്ദിതേപ്യവച്ഛുണ്ണിതേ" എന്ന് മേദിനി. 'ധിക്' എന്ന് മോചിക്കുക എന്ന് അനർത്ഥം.

''ധിങ്ങ് നിർത്സനനിന്ദയോഃ'' എന്നമരം. **നിർത്സനം** ഭയപ്പെടുത്തൽ. **കൃപാണം** വാള്. ''ഖഡ്ഗേ തു.....മണ്ഡലാഗ്രഃ കരപാലഃ കൃപാണവൽ'' എന്നമരം. **'കൃപാം നുദതി** ദയയെ ഉപേക്ഷിക്കുന്നത്'' എന്നനുഭവം. **കുമ്പനം ചെയ്യുക** ഇളക്കുക. അഹംകാരസൂചകം. **മഹാത്മാവ്** മഹാനുഭാവൻ. ഭാ. ഥ. **കുരുവംശം** ഹസ്തിനപുരസ്ഥമായ സോമവംശം. **പെരുമാൾ** പെരുമയുള്ള മനുഷ്യൻ. നായകൻ എന്നർത്ഥം. 'ആൾ' എന്ന് സാമർത്ഥ്യസൂചകം. **അനുഭാവം** പ്രഭാവം. പലവിധത്തിലുള്ള യോഗ്യതകൾ എന്നർത്ഥം. ''അനുഭാവഃ പ്രഭാവേ ച'' എന്നും ''സ പ്രതാപഃ പ്രഭാവശ്ച യത്തേജഃ കോശദണ്ഡജം'' എന്നും അമരം. **അഹിവരൻ** ആയിരം മുഖത്തിൽ രണ്ടായിരം നാവുള്ള സപ്പ് വ്യൂഹനായ അനന്തൻ.

ആ കുരുകുലപ്പെരുമാളെത്തന്നെ പിന്നേയും പുകഴ്ത്തുന്നു.

൧൫൨. ''ഏണാക്ഷണാനാം ശൃംഗാരാദ്വൈതവിദ്യാവിതരണപരമാചാര്യൻ മംഗല്യാംഭോധി അസ്യ കുരുതരോഃ മൂലം കലാവാൻ മമ്മാ ജയതി- തോയകേളീപരിചയം ഗംഗായാം നഗരി അമരേന്ദ്രാലയാനുനയോത്തുംഗാ നാഗരാഭിധാനാ- അമും നൃപം കഥം വാ വർണ്ണയാമഃ സുന്ദരികൾക്ക് ശൃംഗാരമാകുന്ന അദ്വൈതവിദ്യയെ വിതരണം ചെയ്യുന്നതിൽ പരമാചാര്യനും സമസ്തകല്യാണനിധിയും കീർത്തിപ്പെട്ട കുരുവംശമാകുന്ന ആ മരത്തിന്റെ നാരായവേരും ആയ ഈ കലാവാൻ സർവ്വോൽകൃഷ്ടണ വർത്തിക്കുന്നു. ജലക്രീഡയെ ശീലിക്കുന്നത് ഗംഗയിലാണ്. പ്രധാനനഗരിയാണെങ്കിൽ അമരേന്ദ്രാലയത്തിന്റെ അനുനയായ ശോഭകൊണ്ട് അതിതുംഗയായിരിക്കുന്ന നാഗപുരി എന്ന് പേരുള്ളതാണ്. അഥവാ ഈ രാജാവിനെ എങ്ങിനെയാണ് വർണ്ണിക്കേണ്ടത്'' എന്ന് പദയോജന. ഓരോ വിഭവങ്ങളും വിചാരിക്കുമ്പോൾ വർണ്ണന അസാധ്യമാണെന്നർത്ഥം. ചന്ദ്രനും 'കലാവാ'നായതുകൊണ്ട് കുരുവംശത്തിന്റെ ചന്ദ്രപ്രഭവത്തേയും ധ്വനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ''സോമോ ഗ്ലൌർമൃഗാംകഃ കലാനിധിഃ'' എന്നമരം. ''തത ഉദയഗിരേരിവൈക ഏഷ സ്ഫുരിതഹൃണ്മയൂഖസുന്ദരഃ കലാവാൻ'' എന്ന് മാ. മാ. 'മമ്മാ' എന്ന ആശ്ചര്യസൂചകമായ നിപാതം ഭാഷാചംപുക്കളിൽ സുലഭവും ഇതര പ്രചാരബഹുത്വവുമാണ്. 'അംഭോധി' 'നഗരി' ഇത്യാദി ഭാഷാപ്രയോഗം. ശൃംഗാരം അഷ്ടരസങ്ങളിൽ പ്രഥമമായിട്ടുള്ളത്. ഭാ. ർ. രസങ്ങളുടെ തുംഗത്തിൽ, മുകളിൽ, വർത്തിക്കുന്നത് എന്നനുഭവം. അഥവാ ''തുംഗം ഹി മന്മഥോത്തേജസ്തദാഗമനഹേതുകഃ ഉത്തമപ്രകൃതിപ്രായോ രസഃ തുംഗാര ഇഷ്യതേ'' എന്ന് സാ. ദ. 'കാമവികാരത്തിന്ന് തുംഗം എന്ന് പേർ. അതിന്ന് ഹേതുവായിട്ടുള്ളതും ഉൽകൃഷ്ടസ്വഭാവത്തെ ആശ്രയിച്ചുനിൽക്കുന്നതും ആയ രസത്തിന്ന് തുംഗാരം എന്ന് പറയുന്നു' എന്നർത്ഥം. ശൃംഗാരത്തിനെ വിപ്രലംഭം എന്നും സംഭോഗം എന്നും രണ്ട് മഹൽഭാഗങ്ങളായി വിഭജിച്ചിരിക്കുന്നു. ''യത്ര തു രതിഃ പ്രകൃഷ്ടാ നാഭീഷ്ടമുപേതി വിപ്രലംഭോസൌ കാമവികാരം പ്രവൃദ്ധമായതിനുശേഷം അഭീഷ്ട

ത്തെ പ്രാപിക്കാതെ വരുമ്പോൾ ഉണ്ടാവുന്ന അവസ്ഥ വിപ്രലംഭം'' എന്നും ''ദർ നസ്പർശനാദീനി നിഷേവേതേ വിലാസിനൌ യത്രാന്തരകൃതാവന്യോന്യം സംഭോ ഗോയമുദാഹൃതഃ വിഭ്രമകുശലതവും അനുരാഗവും ഉള്ള നായികാനായകന്മാർ ദർശനസ്പർശനാദികളിൽ അന്യോന്യം പ്രവൃത്തിക്കുന്നത് സംഭോഗം'' എന്നും സാ. ദ. വിപ്രലംഭത്തിനും സംഭോഗത്തിനും പല അവാന്തരവിഭാഗങ്ങളും ഉണ്ട്. വിസ്തരഭയത്താൽ വിവരിക്കുന്നില്ല. ഏതായാലും ആചാര്യോപദിഷ്ടമായിരിക്കേണ്ട ഒരു മഹാവിദ്യയാണ് ശൃംഗാരം എന്ന് ജ്ഞാതവ്യം. **അദ്വൈതവിദ്യാ** അദ്വൈതയായിരിക്കുന്ന വിദ്യാ. **അദ്വൈതാ** ദ്വൈതയല്ലാത്തത്. രണ്ടാമതൊന്നില്ലാത്തത്. തുല്യമാറത്, ഏകാ, മുഖ്യാ, സർവ്വവിദ്യകളിലും വെച്ച് ഉപരിയായിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. ''യമാഹുഃ സംസാരേ പ്രകൃതിസുരസം വസ്തു മുനയോ യദാസാദേ തികൃതഃ സ ച പരചിതാമോദിതരസഃ കുചാഭോഗാനമ്രാ കുവലയദൃശോ യസ്യ കരണം തൃതീയോ വിഖ്യാതോ ജഗതി സ പുമർത്ഥോ വിജയതേ'' എന്ന് തൃതീയപുരുഷാർത്ഥമായ കാമത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ഭാണപ്രയോഗം ശൃംഗാരവിദ്യയുടെ അദ്വിതീയതവത്തെ വിശദമാക്കുന്നു. **വിതരണം** ദാനം. ഇവിടെ പരിശീലിപ്പിക്കൽ എന്നർത്ഥം. **പരമാചാര്യൻ** മഹൽഗുരു. 'ഈ' കുരുതരുവിന്റെ എന്ന് പ്രകൃതസൂചകം. **മൂലം** നാരായണവർ. സുസ്ഥിതിക്കുള്ള ഏകാവലംബം എന്നർത്ഥം. **കലാവാൻ** കലാവിദ്യകളിൽ കുശലൻ. ഭാ. ർവ്വ, ഛാവ്വ. **ജലക്രീഡ** വെള്ളത്തിൽ വനിതാസഖനായി ഉത്തമനായകന്മാർ ചെയ്യുന്ന കേളീവിശേഷങ്ങൾ. ഇതിന്റെ വിധങ്ങൾ വാത്സ്യായനാദികാമശാസ്ത്രങ്ങളിൽ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട് **പരിചയം** ബഹുകാലസംസർഗ്ഗംകൊണ്ടുള്ള അറിവ്. ഇവിടെ സാമർത്ഥ്യസൂചകം. **അമരേന്ദ്രാലയം** അമരാവതി എന്ന് പേരായ ഇന്ദ്രരാജധാനി. **അന്യനാ** ഊനമില്ലാത്തത്. കേടറ്റത്. പരിപൂർണ്ണമായത് എന്നർത്ഥം. **അതുംഗാ** അതിതുംഗാ. അത്യുച്ചമായത്, മഹത്തായത് എന്നർത്ഥം. **നാഗാഭിധാനാ** 'നാഗ' എന്ന് പേരായത്. **നാഗനഗരം** ഹസ്തിനപുരം. ''മതംഗജോ ഗജോ നാഗഃ കുഞ്ജരോ വാരണഃ കരീ'' എന്നമരം. ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ ബന്ധം അകപ്പാടെ ശിഥിലവും ക്ലിഷ്ടവും ആയിരിക്കുന്നു എന്ന് പറയാതെ തരമില്ല.

ഛന്ദസ്. ''തൽപാർശ്വേ തപനീയപീഠഭുവി രുചാ ജ്വലന്തം മധുസ്യന്ദിനീം നവപാരിജാതസുമനോമാലാം ബിഭ്രാണം അന്യം കാൺ- കേ കുമുദാനി ഭൂവി ചൊല്പൊങ്ങും ഭൂജവിക്രമം ജിതുപണ്ണാഖ്യം കംചിൽ മഹീനായകം കേംപ്പീലേ കേ സരോജാനനേ അയം സ ഏവ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുത്തായി സപ്തപർണ്ണപീഠത്തിന്മേൽ കാന്തികൊണ്ട് ഉജ്ജ്വലിക്കുന്നവനും തേൻ ഒഴുകുന്നതായ പുതിയ പാരിജാതപുഷ്പംകൊണ്ട് ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ള മാലയെ ധരിക്കുന്നവനും ആയ മറെറാരു രാജാവിനെ കണ്ടാലും. കേ മധുരഭാഷിണി ലോകത്തിലെങ്ങും കീർത്തിപ്പെട്ട

പരാക്രമശാലിയായ ജ്വരപ്പുണ്ണൻ എന്ന് പേരായ ഒരു രാജാവിനെ നീ കേട്ടിട്ടില്ല. ഹേ പദ്മമുഖി അദ്ദേഹംതന്നേയാണ് ഇത്" എന്നന്വയക്രമം. "സപ്പണ്ണം സുവപ്പണ്ണം" എന്നുതുടങ്ങി "തപനീയം ശാതകുംഭം ഗാംഗേയം ഭർമ്മ കർബ്ബുരം" എന്നും "സ്ത്രീയഃ സുമനസഃ പുഷ്പം പ്രസൂനം കുസുമം സുമം" എന്നും അമരം. 'സ്ത്രീയഃ' എന്ന സൂചകം നിത്യബഹുവചനത്തേയും സ്ത്രീലിംഗത്തേയും കുറിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും "പുഷ്പം സുമനാഃ കുസുമം" ഇത്യാദി പ്രമാണമനുസരിച്ച് ഇത് ഏകവചനമായും വരാം.

ജ്വരപ്പുണ്ണവർണ്ണാർഹതയെത്തന്നെ പിന്നേയും വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഛന്ദർ. "ഹേ മനോജ്ഞശീലേ അനേനസാ അനേന ഭൂപതിനാ സാകം നിതാന്തം സരയൂജലാന്തേ കളിതേടുവാൻ മനോരസം ചേൽ അമും മാലയാ മാനയ അല്ലയോ മനോജ്ഞപ്രകൃതേ അനേനസ്സായിരിക്കുന്ന ഈ ഭൂപതിയോടുകൂടി എന്നും സരയൂജലാന്തത്തിങ്കൽ കളിതേടുവാൻ മനോരസം ഉണ്ടെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തെ മാലകൊണ്ട് മാനിച്ചാലും" എന്നന്വയക്രമം. അനേനസ്സ് ഏനസ്സ് ഇല്ലാത്ത അതും ഏനസ്സ് പാപം. "പാപം കിൽബിഷകൽമഷം–കല്മഷം വൃജിനൈനോംഹ്രമംഹോദുരിതദുഷ്കൃതം" എന്നമരം. സരയൂജലാന്തം സരയൂനദിയുടെ വെള്ളത്തിനുള്ളിൽ. സരയൂ അയോദ്ധ്യയുടെ പരിസരപരിഗതയായ നദി. മനോരസം മനസ്സിൽ സന്തോഷം. മാനിക്കുക പൂജിക്കുക. മാലയിട്ടാലും എന്നർത്ഥം.

ഛന്ദർ. നിരന്നീല ബോദ്ധ്യമായില്ല. വദനച്ഛായ മുഖത്തിന്ന് തെളിവില്ലായ്മ. "ഛായാ സൗഖ്യപ്രിയാ കാന്തിഃ പ്രതിബിംബമനാതപഃ" എന്നമരം അനാതപം വെയിലില്ലായ്മ. നിഴലെന്നർത്ഥം. വണ്ടാർപൂവേണി വണ്ടിന്റെ കാന്തിയോടുകൂടിയ മനോഹരമായ തലമുടിയോടുകൂടിയവളേ. "നേർപോരാ പാരിലിരേഴിലുമൊരുവർ ഭവൽപ്രാണനാഥനു സാക്ഷാൽ വാർതേടീടുന്ന നാരായണനൊഴിയെ വിദേഹേന്ദ്രസന്താനമാലേ" എന്ന് രാ. ച. കല്യാണശീല ശുഭകരമായ പ്രകൃതിയോടുകൂടിയവൾ. തരളമിഴി ഹേ ചഞ്ചലാക്ഷി. ഭാ. ഗ്രന്ഥം. "തണ്ടാർബാണോപമാനം മാമവക്ഷോണിമാതിൻ കണ്ഠാലംകാരരത്നം എനും നരേന്ദ്രം തവ നിരന്നീടിൽ വരയ കാമതുല്യനായി മാമവരാജ്യമായ സ്ത്രീരത്നത്തിന്റെ കഴുത്തിൽ കെട്ടുന്ന ആഭരണത്തിന്റെ നടുനായകമായ രത്നവിശേഷത്തേപ്പോലെ വർത്തിക്കുന്ന ഈ രാജാവിനെ നിനക്ക് ബോദ്ധ്യമായെങ്കിൽ ഭർത്താവായി സ്വീകരിച്ചാലും" എന്നന്വയക്രമം. 'മാമവം' മലയാളത്തിൽ ഇപ്പോൾ 'മാഗധം' എന്ന് പറയുന്ന പ്രദേശമാണ്.

൧൧൩. ഏനം ഇദ്ദേഹത്തെ. ഏതൽപാശ്വഭാഗേ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുത്ത്. കനകമയമഹാപീഠികായാം നിഷണ്ണാം സപ്തർഷിരൂപമായ വലിയ സിംഹാസനത്തിന്മേൽ ഇരിക്കുന്നവനായ. അന്യം നരേന്ദ്രം മറ്റൊരു രാജാവിനെ. തേൻ അഞ്ജും വാണി തേൻ ബഹുമാനിച്ച് പൂജിക്കുന്ന വാക്കോടുകൂടിയവളേ. "അംച് പൂജനേ" എന്ന് ധാതു. ഇയം ഇദ്ദേഹം. കാഞ്ചീപതി കാഞ്ചിരാജ്യത്തിലെ രാജാവ്' പ്രസിദ്ധമായ 'കാഞ്ചീപുരം' ഈ രാജ്യത്തിന്റെ രാജധാനിയായിരുന്നു. കാഞ്ചി പ്രാഭവംകൊണ്ടും മാഹാത്മ്യംകൊണ്ടും കീർത്തിപ്പെട്ട സപ്തനഗരികളിൽ പെട്ടതായിരുന്നു "അയോദ്ധ്യാ മധുരാമായാ കാശീ കാഞ്ചിരവന്തികാ പുരീ ദ്വാരാവതീ ചൈവ സപ്തൈതാ മോക്ഷദായികാഃ" എന്ന് പ്രമാണം. ഭാഗി സൌന്ദര്യം. ഭാ. ക്നു൭. അംഗജാത്ത്യാ കാമാതുരതപംനിമിത്തം. ദ്രുതാംസ്തവ ദ്രുതൻ തവ. ദ്രുതാൻ ദ്രുതന്മാരെ. ഏഷ രാജാ ഇദ്ദ രാജാവ്.

൧൧൫. മുശ്ധ ഹേ മനോഹരേ, അഥവാ മഹാജനാപരാധശങ്കകൊണ്ട് ഉള്ളിൽ തോന്നുന്ന നീരസത്തെ തുറന്നുപറയുവാൻ ശങ്കിച്ച് പരുങ്ങുന്ന ഭീരുവായുള്ളവളേ എന്ന് സാത്വികസംബോധന. 'മുശ്ധാ'പദത്തിന്ന് 'മദനവ്യാപാരവത്തായനേഭിജ്ഞാ' എന്നുകൂടി അർത്ഥമുള്ളതുകൊണ്ട് മദനാതുരനായി അഭീഷ്ടകനായിരിക്കുന്ന കാഞ്ചീപതിയിൽ നിനക്ക് അനുരാഗം ജനിക്കാത്തത് നിന്റെ കാമതന്ത്രപാരതന്ത്ര്യം ഹേതുവായിട്ടാണ് എന്നൊരു അഭിപ്രായവും വേണമെങ്കിൽ കല്പിക്കാം. അമുഷ്മിൻ ഇദ്ദേഹത്തിൽ വക്ത്രബിംബം മുഖമണ്ഡലം. മുഖം എന്നർത്ഥം. തവ അന്തർഗതം ചൊല്ലീടുന്നു നിന്റെ മനസ്സിലുള്ള വിചാരത്തെ ഭാവംകൊണ്ട് വ്യക്തമാക്കുന്നു. 'ഭവതിക്കൊക്കുമോ' എന്നുള്ളത് ദുഷ്ടപാഠമായി തോന്നുന്നു. 'ഭവതിക്കൊട്ടുമേ' എന്നായാൽ അർത്ഥം സുഗമമായിരിക്കും. 'ഭവതിക്ക് അമുഷ്മിൻ അഭിരുചി ചെന്നീല ആ സംഗതി മറച്ചുവെച്ച് ഭംഗിയാക്കുവാൻ ഒക്കുമോ? മനസ്സിൽ ഉള്ളതിനെ നിന്റെ മുഖം വിളിച്ചു പറയുന്നുണ്ട്" എന്നിങ്ങിനെ ഒരർത്ഥം കൃത്യസാദ്ധ്യമാണ് തദീയേ പാർശ്വ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുത്ത്. നിശ്ചലാഭ്യാം നേത്രാഭ്യാം നിശ്ചലങ്ങളായ നേത്രങ്ങളേകൊണ്ട്. നിശ്ചലാ ഇളകാത്തത്. തവ തനുസൂക്ഷ്മാമാധുരീം നിന്റെ ദേഹത്തിന്റെ സൂക്ഷ്മയുടെ മാധുരിയെ. സൂക്ഷ്മ പരമമായ ശോഭ, അതിയായ കാന്തി. സൌന്ദര്യാതിശയം എന്നർത്ഥം. "സൂക്ഷ്മാ പരമാ ശോഭാ" എന്നമരം. "സൂക്ഷ്മാന്യന്തശോഭയോം സ്ത്രീ ചാരൌ ച സമേ ത്രിഷു" എന്ന് മേദിനി. മാധുരീ മധുര്യം. ഭാ. ന്യസ്യ. ആപിബന്തം അതിയായി പാനം

ചെയ്യുന്നവനായ. കഞ്ചിത് രാജാനം ഒരു രാജാവിനെ എന്ന് അന്വയം. പശ്യ കണ്ടാലും. ഏഷ ഇദ്ദേഹം. വധൂനാം മനസി സ്ത്രീകളുടെ മനസ്സിൽ. മനസിജാതങ്കദായീ കാമാതുരത്വത്തെ ജനിപ്പിച്ചെയ്യുന്നവനായ. ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നവനായ എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഫ്രാ. മദ്രാണാം നേതാ മദ്രാരാജ്യത്തിന്റെ നായകൻ. 'ആകന്ദ' എന്ന് ശേഷം.

ഫ്രാവ്യ. "കമനി കാശാവദ്ധാതചമരവ്യജനാവധൂതകേശാഞ്ചലം അപരം നരേന്ദ്രം കാൺ—ആശീവിഷോപമഭുജാപരിഘ്വഃ കമലായുധതുല്യധാമാ മഹാത്മാ ഏഷ കാശീശൻ ഹേ സുന്ദരി കാശത്തോപ്പോലെ അവദാതമായിരിക്കുന്ന വ്യജനംകൊണ്ട് അവധൂതമായ കേശാഞ്ചലത്തോടുകൂടിയ മറെറാരു രാജാവിനെ കണ്ടാലും. ആശീവിഷത്തിനോടു തുല്യമായ ഭുജാപരിഘത്തോടും കമലായുധനോടു തുല്യമായ ധാമത്തോടും കൂടിയ മഹാത്മാവായ ഇദ്ദേഹം കാശീശനാണ്" എന്നന്വയക്രമം. കമനീ സുന്ദരി. "കമനഃ കാമുകേ കാമേഭിരൂപേശോകപാദപേ" എന്ന് മേദിനി. അഭിരൂപൻ സുന്ദരൻ. കാശം തൃണവിശേഷം. അവദാതം "കാശീ വാരണാസീപുരേ ന സ്ത്രിയാം തൃണഭേദേ സ്യാൽ" എന്ന് മേദിനി. "പുണ്ഡരീകാതപത്രസ്ഥം വികസൽകാശചാമരഃ" എന്ന് രഘു. ർ, ഫ്ര. "വികസാനി കാശാനി കാശാഖ്യതൃണകുസുമാന്യേവ ചാമരാണി യസ്യ സഃ തഥോക്തഃ" എന്ന് മല്ലി. അവദാതം വെളുത്തത്. "അവദാതഃ സിതോ ഗൌരഃ" എന്നമരം. ചാമരം ചാമരം. 'വെഞ്ചാമര' എന്നർത്ഥം. ബഹുമാനസൂചകമായി രാജാക്കന്മാരുടേയും ദേവന്മാരുടേയും സന്നിധിയിൽ വീശുവാൻ ഉപയോഗിക്കുന്ന ചമരിമൃഗത്തിന്റെ വാലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള വ്യജനവിശേഷം. "ചമരം ചാമരേ സ്ത്രീ തു മഞ്ജരീമൃഗഭേദയോഃ" എന്ന് മേദിനി. വ്യജനം വീശുവാനുള്ളത്. വിശറി എന്നർത്ഥം. "വ്യജനം താലവൃന്തകം" എന്നമരം. താലവൃന്തം 'ആലവട്ടം'. അവധൂതം ഇളകീട്ടുള്ളത്. കേശാഞ്ചലം തലമുടിയുടെ അറ്റം. ആശീവിഷം സർപ്പം. "സർപ്പഃ പൃദാകൂർഭുജഗോ ഭുജംഗോഹിർഭുജംഗമഃ ആശീവിഷോ വിഷധരശ്ചക്ഷുശ്രവാ വ്യാളഃ സരീസൃപഃ" എന്നമരം. 'ആശിയിങ്കൽ വിഷം ഉള്ളത്' എന്നന്വയർത്ഥം. ആശീ വിഷപ്പല്ല്. "ആശീരുരദംഷ്ട്രായാം ശുഭവാക്യാഭിലാഷയോഃ" എന്ന് വൈജയന്തി. ഭുജാപരിഘം ഭുജയാകുന്ന പരിഘം എന്ന് രൂപകം. പരിഘം ആയുധവിശേഷം. ഇരിമ്പുലക്ക എന്നർത്ഥം. "പരിഘഃ പരിഘാതേസ്യേപി" എന്നമരം ഇത് ഇരുമ്പ് കെട്ടിച്ച വടിയാണെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. "പരിഘഃ ലോഹബദ്ധകൃഷ്ണാനി" എന്ന് മല്ലി. കമലായുധൻ കാമദേവൻ. ധാമാ ശരീരം. ഭാ. ന. ഫ്ര.

ഫ്ഫൻ. "ജിതവിബുധപുരീ ജഹ്നുകന്യാതടാന്തേ വിസ്തീർണ്ണാ ജഗതി വിശ്രുതശ്രീഃ അസ്യ ഉവ്വീജംഭശത്രോഃ വാരാണസീ രാജധാനീ ജയതി വിബുധപുരിയെ ജയിച്ചിട്ടുള്ളതും ജഹ്നുകന്യയുടെ തടാന്തത്തിങ്കൽ വിസ്തീർണ്ണയായിട്ടുള്ളതും ജഗത്തിൽ വിശ്രുതശ്രീയായിട്ടുള്ളതും ആയ ഈ ഉവ്വീജംഭശത്രുവിന്റെ വാരാണസി എന്ന രാജധാനി ജയിക്കുന്നു" എന്ന് പദയോജന. വിബുധപുരീ ദേവരാജധാനിയായ അമരാവതി. ഭാ. മെ, ഫർസ്യ. ജഹ്നുകന്യാ ഗംഗാനദി. ഭാ. ഫ്രസ്യ തടാന്തം തീരപ്രദേശം. ഭാ ഉെ. വക്ക് എന്നർത്ഥം. "കൂലം രോധശ്ച തീരം ച പ്രതീരം ച തടം ത്രിഷു" എന്നമരം. വിസ്തീർണ്ണാ വിസ്താരമായത്. പരന്നുകിടക്കുന്നത്. പുരാതനനഗരികളെ നദീതീരങ്ങളിൽ വളരെ വ്യാപിച്ചുകിടക്കുന്നതായിട്ടാണ് വിസ്തരിച്ചിരിക്കുന്നത്. "നിവിഷ്ടഃ സരയൂതീരേ പ്രഭൂതധനധാന്യവാൻ– അയോദ്ധ്യാനാമനഗരീ തത്രാസീല്ലോകവിശ്രുതാ.....അയതാ ദശ ച ദ്വേ ച യോജനാനി മഹാപുരീ ശ്രീമതി തീണി വിസ്തീർണ്ണാ...." ഇത്യാദി വാല്മീകി. ഇതുപ്രകാരം അയോദ്ധ്യക്ക് പന്ത്രണ്ട് യോജന നീളവും മൂന്ന് യോജന വീതിയും ഉണ്ടായിരുന്നു. ഒരു യോജന എട്ട് നാഴികയാണ്. വിശ്രുതശ്രീ കേൾവിപ്പെട്ട സമ്പൽസമൃദ്ധിയോടുകൂടിയത്. ഉവ്വീജംഭശത്രു ഉവ്വിയുടെ ജംഭശത്രു. ഉവ്വീ ഭൂമി. ജംഭശത്രു ജംഭാസുരവൈരിയായ ദേവേന്ദ്രൻ "ജംഭഭേദീ ഹരിഹയഃ" ഇത്യാദി ഇന്ദ്രപര്യായം. ഭൂമീന്ദ്രൻ, രാജാവ് എന്നർത്ഥം. വാരാണസീ കാശി. രാജധാനി രാജാവിന്റെ വാസസ്ഥാനമായ പ്രധാനനഗരം. ഭാ. ൻ൦. ജയിക്കുന്ന സർവ്വോൽക്കർഷേണ വർത്തിക്കുന്നു. യസ്യാം യാതൊന്നിങ്കൽ. ആ വാരാണസിയിൽ എന്നർത്ഥം മുദ്ധാക്ഷിണാം കദംബാ സുന്ദരിമാരുടെ കൂട്ടം. ഭാ ഫവ, ൻ൭ മുഹുരഫി പിന്നേയും പിന്നേയും നിരന്തരമായി എന്നർത്ഥം. ഭാ. ന്യവ. മുക്തിസ്ത്രീ ച അഫി മോക്ഷമാകുന്ന സ്ത്രീയുംകൂടി. ജഗദാനന്ദം അനുപാദയന്തീ ലോകത്തിന്ന് ആനന്ദത്തെ ഉണ്ടാക്കിക്കൊണ്ട്. വിഹരതി ക്രീഡിക്കുന്നു. കാശീനഗരം ഐഹികമായും പാരത്രികമായും ഉള്ള സുഖത്തിന്ന് ആസ്പദമായി വർത്തിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം.

ഫവ൦. "കനൽകണ്ണാർ കചാന്തേ കനിവിനോടേ അണിയും മാലതീമാലികേ ഏതൽക്ഷിതിപപരിസരേ തേജസാ ഭ്രാജമാനം അന്യം ഭ്രൂപാലം കാൺ– അയം ഹേഹയാനാം-അധിപതി–ഏനം മഹിഷ്മതീനാഥം വർണ്ണിക്കുന്നാകിൽ ഇന്ന് വിണ്ണോർഗുരുവിനും എഴുതല്ലെന്ന് വന്നീടും" എന്ന് അന്വയക്രമം. കനൽകണ്ണാർ കനൽകണ്ണിമാർ. 'കനൽ' പദത്തിന്റെ ശരിയായ അർത്ഥത്തെപ്പറ്റി വലിയ വാദമുണ്ട്. 'കരിമ്പ്', 'ശർക്കര', 'മധുരം', 'കരിംകുവലയം'

എന്നീ അർത്ഥങ്ങൾ പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. ആദ്യത്തേതും ഒടുവിലത്തേതും തന്നെ ഇവിടെ അധികം യോജ്യം. 'കന്നൽമിഴി' വാസ്തവത്തിൽ 'കന്നൽമൊഴി'യാണെന്നുള്ള പക്ഷത്തെ ഈ പ്രാചീനപ്രയോഗം അസാധുവാക്കുന്നു 'കന്നൽമുടി'യും അതിൽനിന്ന് ഭംഗിയാക്കീട്ടുള്ള 'കന്നൽക്കുർവേണി' ഇത്യാദിയും സന്നിശ്ചിതന്നെ. നോട്ടത്തിനേറെയും വാക്കിനേറെയും മാധുര്യം ഗ്രാഹ്യമാണെങ്കിലും 'മധുരമായ തലമുടി' കുറെ പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. അഥവാ "ന ഹി ഗുളഗുളികായാം കഫാപി മാധുര്യദർശഃ" എന്ന് സമാധാനമുണ്ട്. കചാന്തേ തലമുടിയിൽ. കനിവിനൊട് ആദരവ് ഹേതുവായിട്ട് ഭക്ഷിണ്യത്തോടുകൂടി. മാലതീമാലിക പിച്ചകമാല. ഏതൽക്ഷിതിപപരിസരേ ഈ രാജാവിന്റെ അടുത്ത്. "പര്യന്തഭൂഃ പരിസരഃ" എന്നമരം. തേജസാ ഭ്രാജമാനം കാന്തികൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്നവനായ അന്യം ഭൂപാലം മറെറാരു രാജാവിനെ. അയം ഇദ്ദേഹം. ഹേഹയാനാം അധിപതി ഹേഹയന്മാരുടെ രാജാവ്. ഹേഹയം കാർത്തവീര്യാർജ്ജുനന്റെ രാജ്യം 'ഹൈഹയം' എന്നാണ് അധികം പറഞ്ഞുകാണുന്നത്. മാഹിഷ്മതീനാഥം ഏനം മാഹിഷ്മതിയുടെ നാഥനായ ഇദ്ദേഹത്തെ. മാഹിഷ്മതി ഹൈഹയരാജ്യത്തിലെ രാജധാനി. ഇത് മദ്ധ്യഭാരതത്തിലെ ആധുനിക 'ചൂളിമഹേശ്വര'മായിരുന്നു. വിണ്ണോർഗുരു വിണ്ണോരുടെ അച്ചായ്ൻ. ബൃഹസ്പതി എന്നർത്ഥം. വിണ്ണോർ വിണ്ണിലുള്ളവർ. വിണ്ണ് സ്വർഗ്ഗം. ദേവന്മാരെന്നർത്ഥം.

൧൨൫. സൂര്യവംശേ സംഭൂതിഃ സൂര്യവംശത്തിങ്കൽ സംഭവം. ജനനം എന്നർത്ഥം. കുലഗുരുഃ സ ഖലു ബ്രഹ്മനിഷ്ഠഃ വസിഷ്ഠഃ വംശത്തിന്റെ അച്ചായ്ൻ അ പ്രസിദ്ധനായ ബ്രഹ്മനിഷ്ഠനായ വസിഷ്ഠൻ. 'ഖലു' എന്ന് പ്രസിദ്ധിസൂചകമായ ബഹുമാനത്തിൽ. "ഖലു സ്യാദ്വാക്യഭൂഷായാം ജിജ്ഞാസായാം ച സാന്വയേ വീപ്സാമാനനിഷേധേഷു പൂരണേ പാദവാക്യയോഃ" എന്ന് മേദിനി. ബ്രഹ്മനിഷ്ഠൻ ബ്രഹ്മത്തിങ്കൽ നിഷ്ഠയോടുകൂടിയവൻ. നിഷ്ഠ വ്രതം ഉറച്ച സ്ഥിതി എന്നർത്ഥം. "നിഷ്ഠോൽക്ഷേവ്യവസ്ഥയോക്ലേശേ നിഷ്പത്തൗ നാശേന്തേ നിവ്വാഹേ യാചനേ വ്രതേ" എന്ന് കോശം. രാജധാനി അപി രാജധാനിയാകട്ടെ സന്ന.....മദാ സന്നത്തുകൊണ്ട് നിർമ്മിതമായിരിക്കുന്ന വിത്തധിപന്റെ നഗരത്തിന്റെ മദത്തോടുകൂടിയതായ. വിത്തധിപന്റെ നഗരത്തിന്റെ മദത്തിനെ നിർമ്മനനംചെയ്യുന്നതായ എന്നർത്ഥം. നിർമ്മനനംചെയ്യുക കേവലം അകറുക. ഇല്ലാതാക്കുക എന്നർത്ഥം. 'നിർ' നിശ്ശേഷാർത്ഥത്തിൽ. ഭാ. ൧൦൭. വിത്തധിപൻ യക്ഷന്മാരുടെ

രാജാവും സമ്പന്നന്മാരിൽ വെച്ച് മുമ്പനും ആയ കുബേരൻ. വിത്താധിപ നഗരം അളകാപുരി. മദ്ധ്യ സമ്പത്തുകളിലും വെച്ച് കേമമാണെന്നുള്ള ഗ വ്വും. അയോദ്ധ്യാ ഇപ്പോഴത്തെ 'ഔധ്' രാജ്യത്തിലായിരുന്നു. ദിവ്യത്തൈതേയ സാരേല ദിവ്യമായിരിക്കുന്ന ദൈതേയന്മാരുടെ സംഘത്തിൽ. ദിവ്യം ഒപ്പിച്ചി രിക്കുന്നത്. ഗവ്വത്തോടുകൂടിയത് എന്നത്രം. "ഒപ്പോവലേപോവഷ്ടംഭേയിത്തോ ദ്ദേകഃ സ്മയാ മദഃ" എന്നമരം. ദൈതേയന്മാർ അസുരന്മാർ. ദിതിയുടെ പുത്രന്മാർ എന്നനുത്രം. ദിതി ദക്ഷന്റെ പുത്രിയും കശ്യപന്റെ ഭാര്യയും ആ യിരുന്നു. ഭാ. ത്രിതെ "അസുരാ ദൈത്യദൈതേയദനുജേന്ദ്രാരിദാനവാഃ" എന്ന മരം. സ്തംഭ.....പടിമാ സ്തംഭത്തായിരിക്കുന്ന ദോസ്തംഭത്തിന്റെ ദംഭത്തിന്റെ പ്രകടനയുടെ പടിമാ സ്തംഭത്ത് പ്രകാശിക്കുന്നത്. "സ്തംഭോ കാന്ത്യാമപി സ്ത്രിയാം" എന്ന് കോശം. "ജംഭപ്രദ്വേഷി മുമ്പിൽ ത്രിദശസദസി നിൻസൽഗു ണൈരുഹ്യമാനം വീണാസ്തംഭേൽപാണൈ മുനൈ ഗായതി സുരസുദൃശാം വിഭ്രമം ചൊല്ലാവതല്ല" ഇത്യാദി ചേലപ്പാട്ട്. ദോസ്തംഭം ദോഷാകുന്ന സ്തംഭം എ ന്ന് ശ്രുപകം. ദോഃ കയ്. "ദോർദോഷാ ച ഭുജോ ബാഹുഃ" എന്ന് ധനഞ്ജ യകോശം. സ്തംഭം തൂണ്. "സ്തംഭെ സ്യുണാജടീഭാവെ" എന്നമരം. സ്ഥണാ തൂണ്. തടിയും ശക്തിയും കുറിക്കുന്നു. ദംഭം മദം. "ജംഭരിപുകുംഭിവരകുംഭയുഗ മംഭസ്തംഭി" ഇത്യാദി കാണുക. പ്രകടനാ പ്രദർശനം. പടിമാ പട്ടത്തം, സാമ ത്ത്യം. "പടുഃ ദക്ഷ ച നീരോഗേ ചതുരേപി" എന്നു മേദിനി. അതുകൊണ്ടാണ് ദൈത്യന്മാരെ കീഴടക്കീട്ടുള്ള ബാഹുപരാക്രമം എന്നത്രം. 'ജംഭാരാതേഃ വയസ്യഃ അസൌ രാജസിംഹഃ കഥം കഥ്യതേ കഥയ ജംഭാരാതിയുടെ വയസ്യനായ ഈ രാജസിംഹൻ എങ്ങിനെയാണ് വർണ്ണിക്കപ്പെടുന്നത്. പറഞ്ഞാലും' എന്നനുപയ ക്രമം. അവർണ്ണനീയനാണ് എന്നത്രം. ജംഭാരാതി ജംഭശത്രുവായ ദേവേ ന്ദ്രൻ. ശ്ലോ. ത്രയം. വയസ്യൻ സ്നേഹിതൻ. തുല്യവയസ്സായ ആൾ എന്നനുത്രം "സ്നിഗ്ധാ വയസ്യഃ സവയഃ" എന്നമരം. രാജസിംഹൻ രാജശ്രേഷ്ഠൻ. "സ്യുരുത്തരപദേ വ്യാഘ്രപുംഗവർഷഭകുഞ്ജരാഃ- സിംഹശാർദ്ദൂലനാഗാദ്യാഃ പുംസി ശ്രേഷ്ഠാർത്ഥഗോചരാഃ" എന്നമരം. പുല്ലിംഗസമാസാന്തത്തിൽ വ്യാഘ്രകുഞ്ജര സിംഹാദിപദങ്ങൾ ശ്രേഷ്ഠതയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു എന്നത്രം.

ഈ ശ്ലോകം പ്രത്യക്ഷത്തിൽ അസ്ഥാനത്തിലാണ്. പ്രകൃതോദ്ദിഷ്ടനായ ഹേഹയരാജാവിന്ന് ഇതിലെ വിശേഷങ്ങളും ഒന്നും യോജിക്കുന്നില്ല. സൂര്യവംശ ജാതനായ അയോദ്ധ്യാധിപതിയുടെ മഹാത്മ്യവിശേഷങ്ങളെ എണ്ണിപ്പറയുന്ന

ഇത് 'തൽപാർശ്വ തപനീ ചപീഠവി' ഇത്യാദി ഭൂരുപവർണ്ണനെ അവതരിപ്പിക്കുന്ന ശ്ലോകത്തിനുശേഷം വരേണ്ടതാണ്. 'കന്നൽ കണ്ണാർ' എന്ന ശ്ലോകത്തിന്റെ തുടർച്ച അടുത്ത 'കാര സംരുദ്ധ' ഇത്യാദിയാണ്.

൧൨൨. "കാര..... ശാന്തരാളഃ വിരശ്രീഃ കാത്തവീരഃ രാജാ യശോമൂർത്തിഃ അദ്യ അപി ഭുവി ജയതി– ധീരാത്മാ ഉദ്ദാമധാമാ സഃ അയം നൃപഃ തസ്യ ശോത്രം തിലകയതി കാരയിങ്കൽ സംരുദ്ധനായ ലങ്കാഭടന്റെ മുഖശകത്തിൽനിന്ന് ഉൽഭ്രതമായ നിശ്വാസവാതംകൊണ്ട് പ്രോദ്ധൂതമായ ഉത്തുംഗമായ കീർത്തിയാകുന്ന പ്രസവത്തിന്റെ പരിമളംകൊണ്ട് ആമോദിതമായിരിക്കുന്ന ആശയുടെ അന്തരാളത്തോടുകൂടിയവനായി വീരശ്രീയായിരിക്കുന്ന കാത്തവീര രാജാവ് യശോമൂർത്തിയായി ഇന്നും ഭൂമിയിൽ ജയിക്കുന്നു. ധീരാത്മാവായി ഉദ്ദാമധാമാവായി മേൽ വർണ്ണിച്ചവിധത്തിലുള്ള ഈ രാജാവ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശോത്രത്തിന്ന് തിലകമായി വർത്തിക്കുന്നു" എന്നന്വയക്രമം. കാര 'കാരാഗൃഹം', ബന്ധനാലയം. 'തടവ്' എന്നർത്ഥം. "കാരാ സ്യാൽ ബന്ധനാലയേ" എന്നമരം. സംരുദ്ധൻ അടച്ചിട്ടവൻ. ചുറ്റും തടഞ്ഞിട്ടുള്ളവൻ എന്നന്വയത്തം. "ചേഷ്ടിതം സ്യാച്ചലയിതം സംവീതം രുദ്ധമാവൃതം" എന്നമരം. ലങ്കാഭടൻ ലങ്കയിലെ പ്രസിദ്ധവീരൻ. രാവണനെന്നർത്ഥം. ഭാ. ൧൧. "ഭടഃ സ്യാൽ പുംസി വീരേ ച വിശേഷേ പാമരസ്യ ച" എന്ന് മേദിനി 'ഭട'ശബ്ദം 'ഭട്ട' എന്നതുപോലെ 'ഭർത്താ' എന്നതിന്റെ ദുഷ്ടരൂപമാണെന്നും 'നാഥൻ, നായകൻ' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിക്കാറുണ്ടെന്നും ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. എന്നാൽ 'ലങ്കാഭടൻ' എന്നതിന്ന് 'ലങ്കാധിപൻ' എന്നും 'ആർത്താനാം ആർത്രിതാനാം' എന്ന (ഭാ. ൨) ശ്ലോകത്തിലെ 'അരാതിക്ഷിതിഭടനിവഹാൻ' എന്നതിന്ന് 'ശത്രുഭൂപാലവർഗ്ഗത്തെ' എന്നും സുഗമമായ അർത്ഥം കിട്ടും. രക്ഷാർത്ഥത്തിൽ 'ഭടതി' 'ഭടിതം' എന്നിങ്ങിനേയുള്ള പ്രയോഗങ്ങളും കാണുന്നുണ്ട്. മുഖഭശകം മുഖത്തിന്റെ പത്ത്. പത്ത് മുഖം എന്നർത്ഥം. ഉൽഭ്രതം പുറപ്പെട്ടത്. നിശ്വാസവാതം വിക്ഷോഭജന്യമായ ഭീഷ്മനിശ്വാസത്തിന്റെ വായു. പ്രോദ്ധൂതം പ്രകർഷേണ ഉദ്ധൂതമായത്. നല്ലവണ്ണം ഇളക്കിട്ടുള്ളത്. പരത്തിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. "ധൂതേഽകമ്പിതഭേസിതേ" എന്ന് ഹേമചന്ദ്രൻ. 'ഉൽ' ശകതിയിൽ. ഭാ. ൧൩. ഉത്തുംഗം ഉച്ചമായത്. പ്രസവം പുഷ്പം. ഭാ. ൨൦൩. പരിമളം സുഗന്ധം. ഭാ. ൧൨൬. ആമോദിതം സുഗന്ധിതം. ഭാ. ൨൦൩. ആശ ദിക്ക്. അന്തരാളം ഇട. "അഭ്യന്തരം തഥാന്തരാളം" എന്നമരം. സർവ്വദിക്കും ഇടതൂർന്നവിധം എന്നർത്ഥം. വീരശ്രീഃ പരാക്രമശാലിയുടെ കാന്തിവിശേഷത്തോടുകൂടിയവൻ. ഭാ. ന്യാ,

വ്യ, ഒവ്. യശോമൂർത്തി യശഃശരീരൻ. കീർത്തിയായ ശരീരത്തോടുകൂടിയവൻ. ദൈവികശരീരത്തിന്റെ അഭാവത്തിനുശേഷവുംകൂടി കീർത്തിച്ചാരോ ജനങ്ങളുടെ ഇടയിൽ അവിസ്മൃതനായും സുപരിചിതനായും വർത്തിക്കുന്ന ആൾ എന്നർത്ഥം. ജയിക്കുക സർവ്വോൽക്കർഷേണ വർത്തിക്കുക. ഉദ്ദാമധാമാ ദീപ്തകായൻ. അഥവാ ദുഷ്ടഗാത്രൻ. ഭാ. ഹാ, ന്യ തിലകമായി വർത്തിക്കുക അലംകരിക്കുക. കർത്തവീര്യചരിത്രം രഘു. ന്യ, ന്യവ മുതൽ ർന്യ വരെ ശ്ലോകങ്ങളിൽ വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇതിൽ "ജ്യാബന്ധനിഷ്പന്ദഭുജേന യസ്യ വിനിഃശ്വസദ്ധൂപപരംപരേണ– കാരാഗൃഹം നിർജ്ജിതവാസവേന ലങ്കേശ്വരേണാക്ഷിതമാപ്രസാദാൽ" എന്ന ശ്ലോകത്തിനെ ഇത് അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു.

ഹന്ത. ഇതി ഇപ്രകാരത്തിൽ. സദസി ആ രാജസഭയിൽ. തയാ ആ ധാത്രിയാൽ വർണ്ണ്യമാനാനുഭാവാൻ വർണ്ണിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന യോദ്ധൃകളോടുകൂടിയ. ഭ്രുവപാലവീരാൻ രാജശ്രേഷ്ഠന്മാരെ. നിർഭ്യ കേവലം തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ട്. ശ്ലോ. സ്യെ മദ.....യാനാ ബാലാ മദംകൊണ്ട് തരളമായിരിക്കുന്ന മരാളാംഗനയുടേതുപോലെ ചാരുവായ യാനത്തോടുകൂടിയവളായ കുമാരിയായ ആ ദമയന്തി. മദം വിഭ്രമവിശേഷം. ഭാ. ഹാ. തരളം ചഞ്ചലം. കലുങ്ങിക്കൊണ്ടുള്ളതെന്നർത്ഥം. ഭാ. ഹന്ത. മരാളം അരയന്നം. "മരാളീമന്ദഗമനാ മഹാലാവണ്യശേവധിഃ" എന്ന് ല. സ. ചാരു മനോഹരം. യാനാ നട. ആരാൽ അടുത്തുള്ള. പുഷ്പാന്തരം അന്യപുഷ്പങ്ങളെ. ഉല്ലംഘ്യ കേവലം തൃജിച്ചിട്ട്. അളിതരുണീ ഭൃംഗാംഗനാ. പദ്മിനീം താമരപ്പൊയ്കയെ. അമോദം സന്തോഷം. നിഷധന്യുപപുരോഭ്രമിം നളമഹാരാജാവ് ഇരിക്കുന്നതിന്റെ മുൻഭാഗത്തെ. സൈവം സൈവരം കേവലം തന്റെ ഇഷ്ടം അനുസരിച്ചവിധത്തിൽ. പൂർണ്ണമനസ്സോടുകൂടി. "മന്ദഃ സ്വൈരസ്വതന്ത്രയോഃ സൈവരഃ" എന്നും "സ്വതന്ത്രോപാവൃതഃ സൈവരീ സച്ഛന്ദോ നിരവഗ്രഹഃ" എന്നും അമരം ദ്രഷ്ടവ്യം. വീസ്സയിൽ ദഹിരുക്കി. നളന്റെ അടുക്കലേക്കുള്ള പോക്ക് ഏറ്റവും സന്തോഷപ്രദമാണെങ്കിലും കന്യകാനുചിതമായ അവിനയമോ ബദ്ധപ്പാടോ കാണിക്കുക ഉണ്ടായില്ല എന്ന് 'മന്ദം പതുക്കെ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. പ്രവേദേ പ്രാപിച്ചു.

ഹന്ത. സമാനകാന്തിവയസഃ തുല്യമായിരിക്കുന്ന ശോഭയോടും വയസ്സോടുംകൂടിയവരായും. പഞ്ചായുധപ്രഖ്യാൻ കാമദേവതുല്യന്മാരായും ഇരിക്കുന്ന. പഞ്ച അപി നിഷധേശ്വരാൻ അഞ്ച് നളന്മാരേയും. നള

പഞ്ചകം എന്നർത്ഥം. ശ്ലോ. ൧൨, ൧൩. അഗ്രേ മുമ്പിലായിട്ട്. ഭാ. ൯൪. സാ രമണീ ആ സുന്ദരി. ആഗ്രഹകാരിണീ എന്നർത്ഥം. "സുന്ദരീ രമണീ രാമാ" എന്നമരം. അനന്തരം കേണ് ഓർത്തു വിധൌ വ്യാകുലജനകമായ ആ കാര്യം കണ്ട് വ്യസനിച്ച് ഈ ഉല്പാതവിശേഷത്തിന്റെ കാരണത്തെ ചിന്തിച്ചപ്പോൾ വിദുഷീ പണ്ഡിതയായ ഭമയന്തി എന്ന് സാർത്ഥകപ്രയോഗം. "വിദ്വാൻ വിപശ്ചിദ് ദോഷജ്ഞഃ സൻ സുധീഃ കോവിദോഃ ബുധഃ" എന്ന അമരപ്രമാണം സ്മരിക്കുവിൻ. താം ദേവമായാം ഉപലക്ഷിക്കുമ്പോൾ അറിഞ്ഞു ആ ദേവമായയെ മനസ്സിലായിട്ട്. ഇത് തിരസ്കൃതരായ ഇന്ദ്രാദികളെ തന്നെ പരിഭവിപ്പിക്കുവാൻ വേണ്ടി ചെയ്തിട്ടുള്ള പ്രയോഗമാണെന്ന് ബുദ്ധികൊണ്ട് ഊഹിച്ചറിഞ്ഞിട്ട് എന്നർത്ഥം. പുനഃ നിശ്ചിതാർത്ഥത്തിൽ. ഭാ. ൧൧൯. താൻ ശക്രാദീൻ ഏവ ആ ഇന്ദ്രാദികളെത്തന്നെ ദീനാനനാ വിഷണ്ണമുഖിയായിട്ട്. ഉള്ളിൽ ഉള്ള ശോകാധിക്യം മുഖത്ത് പ്രകാശിക്കുംവിധത്തിൽ എന്നർത്ഥം. മനസാ ശരണം ജഗാമ മനസ്സുകൊണ്ട് ശരണംപ്രാപിച്ചു. പ്രകാശമായി ഒന്നും പറയാതെ കേവലം അവരെ ധ്യാനിച്ചുകൊണ്ട് നിന്നു എന്നർത്ഥം. ആത്മരക്ഷയിക്കുന്ന ആളെ 'പാഹി മാം' എന്ന് തന്റെ രക്ഷിതാവായി കല്പിക്കുന്നതിന്നാണ് 'ശരണംപ്രാപിക്കുക' എന്ന് പറയുന്നത്. "ശരണം ഗൃഹരക്ഷിത്രോഃ" എന്നമരം.

തന്നെ ദ്വേഷിക്കുവാനായി മായാപ്രയോഗംചെയ്തിരിക്കുന്ന ഇന്ദ്രാദികളെത്തന്നെ തൽപരിഹാരാർത്ഥം സേവിക്കാൻ ഉദ്യമിക്കുന്നതിന്റെ ഔചിത്യത്തിന്നുള്ള ന്യായം പറയുന്നു.

൧൨൭. ദേവതാ.....ശാന്തയേ ദേവതകളാൽ കൃതമായിരിക്കുന്ന വിരോധത്തിന്റെ ശാന്തിക്കായിക്കൊണ്ട്. ദേവതകൾ ദേവന്മാർ. ഇന്ദ്രശരന്മാരെന്നർത്ഥം. "അമരാ നിർജ്ജരാ ദേവാഃ" എന്നുതുടങ്ങി "വൃന്ദാരകാ ദൈവതാനി പുംസി വാ ദേവതാഃ സ്ത്രിയഃ" എന്നമരം. 'ദേവ' 'ദേവതാ' ശബ്ദങ്ങൾക്ക് ലിംഗവ്യത്യാസമേ ഉള്ളൂ. സ്വാർത്ഥത്തിൽ 'തൽ' പ്രത്യയം. ദേവതാനമനം ഏവ യുജ്യതേ ദേവതകളെ നമസ്കരിക്കുന്നത് തന്നെ യുക്തമായിരിക്കുന്നു. ദൃഷ്ടമാത്രത്തിൽ അയുക്തമായ ഈ അവസ്ഥയെ അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ട് സാധിക്കുന്നു. മാതൃ.....രോദനാ മാതാവിനാൽ താഡിതനായ കുമാരന്റെ രോദനാ. താഡിതൻ അടിച്ചിരിക്കുന്നവൻ. കുമാരൻ ശിശു. മകനെന്നർത്ഥം. "കുമാരോശ്വാനചാരകേ യുവരാജേ ശിശൌ സ്യന്ദേ ശുകേ വരുണപാദപേ" ഇത്യാദി ഹൈമൻ. രോദനാ കരച്ചൽ. മാതഃ ഏഹി മാം പരി

പാഹി ഇതി അമ്മേ വല്ല എന്നെ രക്ഷിക്കൂ എന്ന്. 'അകൃന്ത' എന്ന് ശേഷം 'ര-ന-ര'ഗണങ്ങളും അന്ത്യത്തിൽ ലഘുഗുരുക്കളും വന്നിരിക്കയാൽ 'രഥോദ്ധത'വൃത്തം. "രഃഥോദ്ധതാ ര്നൈ ര്ലൈ ഗ്" എന്ന് പിം. സൂ. "രാന്നരാവിഹ രഥോദ്ധതാ ലഗൈ" എന്ന് വൃ. ര.

ഗദ്യം. "അന്നേരം കഷ്ടം ഇഹ നിയതം ധർമ്മലോപം വരും എന്ന് ചിന്തിച്ച് ഓർത്ത് ഖിന്നാം പ്രവാതപ്രതിഹതകദളീലോലനീയാംഗവല്ലീം ഏനാം അലോക്യ താനേ മനതളിരിൽ ഇയക്കും കൃപാവിഹ്വലാഃ തേ വിബുധാഃ നരാണാം മദ്ധ്യേ അരാൽ വിരവൊട്ട ചിഹ്നം ഭരിയാമാഴ്വാർ" എന്നന്വയക്രമം. നിയതം തീർച്ചയായും. ഭാ. ഗദ്യ. ധർമ്മലോപം കൃത്യവിഘ്നം. ഭാ. ഗദ്യ. നമ്മുടെ മനസ്സും വാക്കും മെയ്യും കൊണ്ടുള്ള കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. എനി സ്വയംവരാവസരത്തിൽ വരിക്കാതിരിക്കുന്നത് കേവലം അനുചിതമായിരിക്കും. എന്നാൽ നളമഹാരാജാവിന്റെ ഏകാന്തത്തിൽ ഏതാണ് പരമാർത്ഥനളൻ എന്ന് തിരിച്ചറിയുന്നത് അസാദ്ധ്യമായിരുന്നതിനാൽ മനസാ വരിച്ചിട്ടുള്ള ഭർത്താവിനെ മാലയിട്ട് സ്വീകരിക്കുവാൻ കഴിയാതെയും ഇരിക്കുന്നു. ഏതെങ്കിലുമാവട്ടെ എന്ന് വെച്ച് മാലയിട്ടാൽ ആളും മാറിപ്പോയെങ്കിൽ സ്വീകൃതനായ ഭർത്താവിനോട് ധർമ്മപത്നിയുടെ നിലയിൽ വർത്തിക്കാതെ തരമില്ല അന്യനു ഭജനചിന്തയായ തനിക്ക് കാപട്യംകൂടാതെ ആവിധം ആചരിക്കുന്നതും അസാദ്ധ്യം. അതുകൊണ്ട് ഏത് വിധത്തിലും ധർമ്മലോപം ഇവിടെ അനിവാര്യമാണെന്ന് ദമയന്തി കാണുന്നു. ഖിന്നാം ഖേദിച്ചവളായി. പ്രവാത.....വല്ലീം പ്രവാതംകൊണ്ട് പ്രതിഹതയായിരിക്കുന്ന കദളിയെപ്പോലെ ലോനീയമായ അംഗവല്ലിയോടുകൂടിയവളായിരിക്കുന്ന പ്രവാതം പ്രബലമായ വാതം. വലിയ കാറ്റ് എന്നർത്ഥം. "നനു പ്രവാതേപി നിഷ്കംപാ ഗിരയഃ" എന്ന് ശാ. പ്രതിഹതാ അടിച്ചുവീഴ്ത്തിയിരിക്കുന്നത്. "പ്രതി സാദൃശ്യ,ദാന,ഹിംസാ,തദ്യോഗ,വിനിമയ,പ്രതിനിധി,നിവൃത്തി,വ്യാപ്ത്യ,ഭിമുഖ്യ,വ്യാപ്തി,ധാരണേഷു" എന്ന് 'പ്രതി'ശബ്ദത്തിന്റെ പ്രയോഗഭേദങ്ങൾ. ഇവിടെ ആധിക്യസൂചകമായ വ്യാപ്തിയിൽ 'പ്രതിഹത'മെന്നതിന് 'ആശുഭംഗം സംഭവിച്ചത്' എന്ന് ഒരർത്ഥമുള്ളതും ഇവിടെ ധ്വനിക്കുന്നു. "മനോഹതഃ പ്രതിഹതഃ" ഇത്യാദി അമരം. കദളീ വാഴ. ഇത് വാഴയുടെ പ്രായികപര്യായമായിട്ടാണ് പറഞ്ഞുകാണുന്നത്. "കദളീ വാരണബുസാ മോചാ രംഭോരുമൽഫലാ" എന്നമരം. "കദളീ ഹരിണന്തേരേ രംഭായാം വൈജയന്ത്യാം ച" എന്ന് ഹൈമൻ. ഒരു പ്രത്യേകതരം വാഴ എന്ന് കേരളത്തിൽ പ്രചാരമുള്ള അർത്ഥം സംസ്കൃതത്തിൽ കാണുന്നില്ല. 'കദളീഗർഭം' എന്നേ കാളിദാസൻ പറയുന്നുള്ളൂ.

"നാഗേന്ദ്രഹസ്താസ്സുചി കുങ്കുമത്വദാലേപകാന്തൈരുപപന്നശോഭാഃ" എന്ന് കു. സം. ലോഭനീയാ കാമ്യം. മനോഹരമെന്നർത്ഥം. "കുസുമമിവ ലോഭനീയം യൌവനമംഗേഷു സംനദ്ധം" എന്ന് ശാ. ഇവിടെ "ശോച്യാ ച പ്രിയദർശനാ ച" എന്ന സാധാരണാർത്ഥമാണ് അധികം യുക്തം. അംഗവല്ലി വല്ലിപോലെ സുകുമാരമായ ശരീരം എന്ന് രൂപകം. ഭാ. ൯൨. ൨൫നാം ഇവളെ. പുരാഗതയായ ദമയന്തിയെ എന്നർത്ഥം. ആലോക്യ കണ്ടിട്ട്. താനേ ദമയന്തിയുടെ ശരണാഗതത്വംകൂടാതെ സ്വയമേവ. ഇയക്കും ഇയക്കുന്ന, ചേരുന്ന 'ഇയങ്ങുന്ന' എന്ന സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപം. ഇതിന്റെ 'ഇയലും' 'ഇയന്ന' എന്നീ രൂപങ്ങൾക്കും ഇപ്പോൾ സാധാരണ പ്രചാരമുള്ളൂ. 'ഏയ്ക്കുക' 'എച്ചുകെട്ടുക' എന്ന പദങ്ങളും ഇതിന്റെ രൂപാന്തരങ്ങളാണ്. പോരാത്തത് 'ചേക്കു'ന്നതാണ് 'ഏയ്ക്കൽ'. കൃപാവിഹ്വലാഃ തേ വിബുധാഃ ദയകൊണ്ട് വിഹ്വലന്മാരായ ആ ദേവന്മാർ ഭാ. പെ. വിഹ്വലന്മാർ പരവശന്മാർ. ഇളകുവാൻ വയ്യാതായിത്തീർന്നവർ എന്നനർത്ഥം. 'ഹ്വല് ചലനേ' എന്ന് ധാതു "വിക്ലവോ വിഹ്വലഃ സ്യാൽ" എന്നമരം. "ക്ഷണമാത്രസഖീം സുജാതയോഃ സ്തനഭാരാലസാമവേക്ഷ്യ വിഹ്വലാം" എന്ന് രഘു. 'വിഹ്വലാ പരവശാ' എന്നും 'വിക്ലവാഃ ഭീരവഃ' എന്നും മല്ലി. കരുണാപരതന്ത്രന്മാരായിട്ട് എന്നർത്ഥം. നരാണാം മദ്ധ്യേ മനുഷ്യരുടെ ഇടയിൽ. തങ്ങളും മനുഷ്യരല്ലെന്ന് സ്പഷ്ടമാക്കുന്നവിധം എന്ന് ധ്വനി. അരാൽ അടുത്ത്. നിഷ്പ്രയാസം കാണത്തക്കവിധം എന്നർത്ഥം. വിരവൊട് യമാഭികം ഉള്ളതുകൊണ്ട് ഭയങ്കരരൂപങ്ങൾക്കവകാശമുണ്ടെങ്കിലും രമ്യമായവിധത്തിൽ. ചിഹ്നം ദേവന്മാരാണെന്നുള്ള ലക്ഷണം. ദർശയാമാസുഃ കാണിച്ചു.

അനന്തരം ലക്ഷണവിശേഷങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൨൬. "അസേദഗാത്രാൻ അനിമേഷനേത്രാൻ അസ്പൃഷ്ടഭൂമീൻ അരജസ്സൂത്തീൻ അമ്ലാനമാല്യാൻ ദേവാൻ അവഗമ്യ സാനന്ദം നളം ബുബുധേ അസേദഗാത്രന്മാരും അനിമേഷനേത്രന്മാരും അസ്പൃഷ്ടഭൂമികളും അരജസ്സൂത്തികളും അമ്ലാനമാല്യന്മാരും ആയവരെ ദേവന്മാരാണെന്ന് അവഗമിച്ചിട്ട്. ആ നതാംഗി അന്യനെ നളനാണെന്ന് ബോധിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. അസേദഗാത്രന്മാർ സേദമില്ലാത്ത ഗാത്രത്തോടുകൂടിയവർ. സേദം വിശപ്പ്. ഗാത്രം ശരീരം. അനിമേഷനേത്രന്മാർ നിമേഷമില്ലാത്ത നേത്രത്തോടുകൂടിയവർ. നിമേഷം 'ഇമച്ച മിഴി', കണ്ണ് ഇടക്ക് അടക്കുന്നത്. ഉന്മേഷാ തുറക്കൽ. ഇപ്രകാരം ഇടക്കിടെ കണ്ണ് അടക്കുകയും തുറക്കുകയും ചെ

യ്യുന്നത് മനുഷ്യർക്ക് സ്വാഭാവികമാണ്. "ഉന്മേഷനിമിഷോത്പന്നവിപന്നഭവനാവലിഃ" എന്ന് ല സ. അത്യല്പസമയസൂചകം. 'എമച്ച മിഴി'യില്ലാതെ നോക്കുന്നത് ദേവന്മാർക്കും മത്സ്യങ്ങൾക്കും മാത്രമേ സാദ്ധ്യമുള്ളൂ എന്നാണ് ആഗമം. "സുരമത്സ്യാവനിമിഷൈഃ" എന്നമരം. അസ്പൃഷ്ടഭൂമികം സ്പർശിക്കാത്ത ഭൂമിയോടുകൂടിയവർ. ഭൂമിയെ സ്പർശിക്കാത്തവർ എന്നർത്ഥം. അരജസ്കമൂർത്തികം രജസ്സുമൂർത്തികളല്ലാത്തവർ. രജസ്സും രജോമയമായത്. രജോഗുണപ്രധാനം എന്നർത്ഥം. മൂർത്തി സ്വരൂപം. "കായോ ദേഹഃ ക്ലീബപുംസോഃ സ്ത്രിയാം മൂർത്തിഃ സ്തനേ സ്തനുഃ" എന്നമരം. ശുദ്ധസത്വസ്വരൂപികളെന്നർത്ഥം. മനുഷ്യർ രജസ്സമപ്രധാനികളും ദേവന്മാർ നിർമ്മലസത്വമൂർത്തികളുമാണെന്നാണ് പ്രമാണം. "സത്വം യത്തൽ പരാഭ്യാമപരികലനതോ നിർമ്മലം തേന താവൽ ദ്രഷ്ടൃത്വേനേന്ദ്രിയൈസ്തേ വപുരിതി ബഹുശഃ ശ്രൂയതേ വ്യാസവാക്യം– തൽസത്വം ദൃശ്യതാപാദ്യദപ്യുദിതപരസുഖചിൽഗർഭനിഷ്ഠാസരൂപം തസ്മിൻ ധന്യാ രമന്തേ ശ്രുതിമതിമധുരേ സുഗ്രഹവിഗ്രഹേ തേ" എന്ന് നാരായണീയം. പത്മനാഭൻ അമരപൂജിതനാണെന്ന് ഇവിടെ സൂചിപ്പിച്ചു. സത്വം, രജസ്സ്, തമസ്സ് എന്നീ മൂന്നു ഗുണങ്ങളും സർഗ്ഗപ്രതികവിഷയങ്ങളേയും ബന്ധിച്ചുനില്ക്കുന്നു. സത്വം ജ്ഞാനപരമായ ശാന്തരൂപവും, രജസ്സ് കർമ്മപരമായ പ്രവൃത്തിരൂപവും, തമസ്സ് അജ്ഞാനപരമായ ജാഡ്യരൂപവും ആണെന്ന് സംക്ഷിപ്തമായി പറയാം. ഈ ഗുണങ്ങളുടെ താരതമ്യമനുസരിച്ചാണ് പ്രപഞ്ചത്തിൽ സർഗ്ഗവിഷയങ്ങൾക്കും സ്വഭാവവ്യത്യാസം വരുന്നത്. "സത്വം രജസ്തമ ഇതി ഗുണാഃ പ്രകൃതിസംഭവാഃ– നിബധ്നന്തി മഹാബാഹോ ദേഹേ ദേഹിനമവ്യയം" "സത്വം സുഖേ സംജയതി രജഃ കർമ്മണി ഭാരത– ജ്ഞാനമാവൃത്യ തു തമഃ പ്രമാദേ സംജയത്യുത" ഇത്യാദി ഭ. ഗീ. അതിശയനമായ ഈ വിഷയത്തിൽ ഇതിലധികം പ്രവേശിക്കുന്നതിന്ന് തല്മൂലം സന്ദർഭമില്ല. അമ്ലാനമാല്യന്മാർ മ്ലാനമല്ലാത്ത മാലയോടുകൂടിയവർ. മ്ലാനം വാടിയത്. അവഗമിക്കുക മനസ്സിലാവുക. "ബുദ്ധം ബുധിതം മനിതം വിദിതം പ്രതിപന്നമവസിതാവഗതേ" എന്നമരം. നതാംഗി നതമായ അംഗത്തോടുകൂടിയവൾ. 'സുന്ദരി' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ പ്രായികപ്രയോഗം. നതം നമിച്ചത്. അല്പമായി കുനിഞ്ഞതെന്നർത്ഥം. അംഗം ശരീരം. ഭാ. ൯൨. സ്തനഭാരംകൊണ്ട് അല്പം നമിച്ചിരിക്കുന്നത് സൌന്ദര്യലക്ഷണമാണ്. "കച്ചണൽകാഞ്ചീദാമാ കരികളഭകുംഭസ്തനനതാ" ഇത്യാദി സൌ. ല. അന്യൻ ഈ മട്ടിലല്ലാതെ ശേഷിച്ച അജ്ഞാമൻ. ബോധിച്ചു അറിഞ്ഞു. "സാപത്യദ്രിബുധാൻ സർഗ്വാനസേവദാൻ സ്വബന്ധുലോചനാൻ പ്രഥിതസ്രഗ്ഗ ജോഹീനാൻ സ്ഥിതാനസ്വശതഃ ക്ഷിതിം" എന്ന് മ. ഭാ.

ക്രവ്യ വ്രീളാ.....മധുരാ ബാലാ വ്രീളയുടേയും വൈയാത്യ ഭാവത്തിന്റേയും വ്യതികരംകൊണ്ട് മധുരയായ ബാലാ വ്രീളാ ലജ്ജ. "മന്ദാക്ഷം ഹ്രീസ്ത്രപാ വ്രീളാ ലജ്ജാ" എന്നമരം. വൈയാത്യം അവിനയസ്വഭാവം. ശങ്കയില്ലായ്മ എന്നർത്ഥം. ഭാ. ക്രവർ. വ്യതികരം മിശ്രണം. ഇടകലരൽ എന്നർത്ഥം. "രത്നച്ഛായാവ്യതികര ഇവ പ്രേക്ഷ്യമേതൽ പുരസ്താൽ" എന്ന് പൂ. മേ. ക്രി. "വ്യതികര ഇവ ഭീമസ്യാമസോ വൈഭൃതശ്ച പ്രണിഹിതമപി ച ക്ഷുർഗ്രസ്തമുക്ഷ്ണം ഹിനസ്തി" എന്ന് ഉ. രാ. ച. ൪, ക്രമ. 'വ്യതികരം മിശ്രണം' എന്ന് മല്ലി. കുലസ്ത്രീസഹജമായ ലജ്ജയും കാമുകദർശനത്തിലും തൽപ്രാപ്തിയിലും ഉള്ള ഹർഷാതിരേകംനിമിത്തം സ്വതന്ത്രവൃത്തിക്കുള്ള പ്രേരണയും ഇടകലർന്നിരിക്കയാൽ ദമയന്തിയുടെ അപ്പോഴത്തെ നില രമണീയമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. വൈയാത്യവികാരം മനസ്സിൽ ഉദിച്ചിരുന്നു എന്നല്ലാതെ ബാഹ്യചേഷ്ടയിൽ പ്രകാശിച്ചിരുന്നില്ല എന്ന് 'ഭാവം' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. "വികാരോ മാനസോ ഭാവോനുഭാവോ ഭാവബോധകഃ" എന്ന അമരപ്രമാണം ദ്രഷ്ടവ്യം. മനസ്സിലുള്ള വികാരത്തിന്ന് ഭാവമെന്നും അതിനെ പ്രത്യക്ഷമാക്കുന്ന ചേഷ്ടാവിശേഷത്തിന്ന് അനുഭാവമെന്നും പേർ എന്നർത്ഥം. തൽകാന്തദേശേ നളന്റെ കഴുത്തിൽ പരിമളലളിതാം സുഗന്ധംകൊണ്ട് മനോഹരമായ. ഭാ ക്രവ, നമ. മാലാം വരണമാലയെ. അപ്പ്യയാമാസ അപ്പിച്ചു. ഇട്ട എന്നർത്ഥം. പൌലോമീകാന്തമുഖ്യാൻ അമരാൻ ഇന്ദ്രൻ മുതലായ ദേവന്മാരെ ഭാ. വമ. അപഹായ ത്യജിച്ചിട്ട്. തിരസ്കരണത്തിലും രതയുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് 'കനിവിനൊട്' എന്നതുകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ആത്തരാഗം പ്രേമത്തോടുകൂടി പാലാഴിത്തനപി ക്ഷീരസാഗരം കടഞ്ഞ സമയത്ത് അതിൽനിന്നുത്ഭവിച്ച ലക്ഷ്മീദേവി. തനപി കുശംഗി. സുന്ദരി എന്നർത്ഥം. പങ്കേരുഹനയനഗളേ കമലാക്ഷനായ മഹാവിഷ്ണുവിന്റെ കഴുത്തിൽ. "ദൈത്യാരിഃ പുണ്ഡരീകാക്ഷോ ഗോവിന്ദോ ശാർങ്ഗധന്വജഃ" എന്നമരം. ലക്ഷ്മീസ്വയംവരസമാനമായ ആ വിവാഹമഹാത്മ്യത്തിലുള്ള ആശ്ചര്യത്തിൽ 'ഹന്ത'. ഭാ. ൫. ദംപതികളുടെ അനന്യപ്രീതിയിൽ പരമാപരമനായ ശ്രീമത്തെ ദൃഷ്ടാന്തമാക്കുന്നത് അന്യത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യം. "സ്ഥാനേ യുതാ ഭ്രുപതിഭിഃ പരോക്ഷൈഃ സ്വയംവരം സാധുമമംസ്ത ഭോജ്യാ— പത്മേവ നാരായണമന്യഥാ സാ ലഭേത കാന്തം കഥമാത്മതുല്യം" എന്ന് ഇന്ദുമതീസ്വയംവരത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച് രഘു.

൧൨൯. "നിഷ്ക്രാന്തായാം സുന്ദരീമകുടരത്നമാലയാ മന്ദം ഏത്യ വൃതേ തദാ ധിം ധിമിൻ ഇതി ദിവൌകസാം ദുന്ദുഭിധ്വനി അംബരേ അജൃംഭത നിഷ്ക്രാന്തായാം സുന്ദരീമകുടരത്നമാലയാൽ പതുക്കെ പ്രാപിച്ച് വൃതനായ സമയത്ത് ധിം ധിമിൻ എന്ന് ദിവൌകസ്സുകളുടെ ദുന്ദുഭിധ്വനി അംബരത്തിൽ ജൃംഭിച്ചു. നിഷ്ക്രാന്തായാം നളൻ. സുന്ദരീമകുടരത്നമാല സുന്ദരിമാരുടെ കിരീടത്തിലുള്ള രത്നമാല. സുന്ദരിമാരിൽവെച്ച് ഉത്തമ എന്നർത്ഥം. പ്രാപിക്കുക അടുത്ത് ചെല്ലുക. തദാ എന്നത് അടുത്ത് പറയുന്ന അത്ഭുതസംഭവം ഉടനെത്തന്നെയാണ് ഉണ്ടായത് എന്ന് വരുത്തുന്നു 'നിഷ്ക്രാന്തായാം വൃതേ' എന്ന 'സതി'സപ്തമിപ്രയോഗംതന്നെ സമയസൂചകമായിരിക്കുന്ന സ്ഥിതിക്ക് 'തദാ' എന്നത് 'സാധു'പ്രയോഗമായി കണക്കാക്കാനേ തരമുള്ളൂ. ധിം ധിമിൻ എന്ന് ശബ്ദാനുകാരി. ദിവൌകസ്സുകൾ ദേവന്മാർ. ദിവം സ്വർഗ്ഗം ഓകം ഭവനം ആയിട്ടുള്ളവർ എന്നനർത്ഥം. "അമരാ നിർജ്ജരാ ദേവാസ്ത്രിദശാ വിബുധാഃ സുരാഃ– സുപർവ്വാണഃ സുമനസസ്ത്രിദിവേശാ ദിവൌകസഃ" എന്നും "ധിഷ്ണ്യമോകോ നിവസനം" എന്നും അമരം. ദുന്ദുഭിധ്വനി പെരുമ്പറയുടെ ശബ്ദം. 'ദും' 'ദും' എന്ന ശബ്ദംകൊണ്ട് ശോഭിക്കുന്നത് എന്നനർത്ഥം "ഭേരിഃ സ്ത്രീ ദുന്ദുഭിഃ പുമാൻ" എന്നമരം. അംബരം ആകാശം. ഭൂ. ഏ.വ. ജൃംഭിക്കുക വ്യാപിക്കുക. നിറയുക എന്നർത്ഥം.

൧൨൦. വായ്ക്കും വഴിക്കുന്ന ദ്വിജവരപരിഷൽസാധുവാദങ്ങൾ ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെ സംഘത്തിന്റെ സാധുവാദങ്ങൾ. "സമാജോ പരിഷൽ ഗോഷ്ഠീ സഭാ സമിതി സംസദഃ" എന്നമരം. സാധുവാദം 'സാധു' 'സാധു' എന്നുള്ള വാക്ക്. സാധു 'ബഃല' 'ഭേഷ്' മുതലായി അഭിനന്ദനസൂചകമായ നിപാതവിശേഷം. അഥവാ 'ശോഭനമായി' 'കേമമായി' എന്നുള്ള വാക്ക്. "ഏകൈകയൈവ സപ്തപ്തപുംഖൈർദ്വിജിഷന്തഃ സിദ്ധാ മാല്യൈഃ സാധുവാദൈർത്വയേപി" എന്ന് മാഘം. ൭വ, ൭൪. "സാധുവാദൈഃ സാധു സാധു ഇതി വാദൈഃ" എന്ന് മല്ലി. "സുന്ദരം രുചിരം ചാരു സൂക്ഷ്മം സാധു ശോഭനം" എന്നമരം. തേനോലുംവാണിമാർ തേൻ പൊഴിയുന്നവിധം മധുരമായ വാക്കോടുകൂടിയവർ. സുന്ദരിമാരെന്നർത്ഥം. വദന.....പ്രൌഢി വദനത്തിൽനിന്ന് ഗളത്തായിരിക്കുന്ന ഉല്ലുലധ്വനിയുടെ പ്രൌഢി. വദനം മുഖം. ഗളത്ത് ഒഴകുന്നത്. പുറപ്പെടുന്നത് എന്നർത്ഥം. ഉല്ലുലധ്വനി 'ഉല്ലുല' എന്ന ശബ്ദം. ഇവിടെ നിർദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത് കേരളത്തിൽ എല്ലാ മംഗല്യസന്ദർഭങ്ങളിലും സാധാരണയായ 'വായ്ക്കുരവ' എന്നും 'വായ്ക്കുരവ' എന്നും

പറയുന്നതും സ്ത്രീകൾ വട്ടമിട്ടുനിന്ന് കൈകൊണ്ട് വായ പൊത്തി 'ഉലുലുലു' എന്ന് ഒരുമിച്ച് പുറപ്പെടുവിക്കുന്നതും പലപ്പോഴും പുരുഷന്മാരുടെ 'ആർപ്പുവിളി'യുടെ സ്ഥാനത്ത് വന്നിക്കുന്നതും ആയ ശബ്ദവിശേഷമാണെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. എന്നാൽ ഈ സമ്പ്രദായം 'പരദേശ'ങ്ങളിലോ 'ഉലുലുധ്വനി' എന്നതായ പദം സംസ്കൃതത്തിലോ പ്രചാരമുള്ളതായി അറിയുന്നില്ല. കേവലം ശബ്ദാനുകാരിയായതുകൊണ്ട് സംസ്കൃതസമസ്തപദത്തിൽ ചെലുത്തീട്ടുള്ളതിൽ ദോഷമില്ല. മൃഗങ്ങളുടെ ശബ്ദവിശേഷത്തെ കുറിച്ചുകൊണ്ട് 'ഉലുലി' എന്ന് ഒരു ആഷ്പ്രയോഗം ഉള്ളതായി കാണുന്നുണ്ട്. മറ്റു പലേടത്തും കാണുന്നതുപോലെ ഇതും ഒരു കേരളാചാരപ്രതിഫലനമാണെന്ന് കണക്കാക്കുന്നതാണ് ഉത്തമം. പ്രൌഢി ആധിക്യം അഥവാ പ്രഭാവം. ഭാ. ഠർവ്വ, ഠർവ. ഭേരീ.....വാദ്യങ്ങളിൽ ഭേരി, പടഹം മുതലായ വലിയ വാദ്യങ്ങളുടെ ഘോഷങ്ങളും. ഭേരി ദുന്ദുഭി, പെരുമ്പറ. ഭാ. ഠർവ. പടഹം 'തപ്പ്'. ഒരുവിധം വലിയ ചെണ്ട പോലേയുള്ള വാദ്യവിശേഷം. "ആനകഃ പടഹോ" എന്നമരം. ഘോഷം ധ്വനി. ബഹുവചനം. രീതിവ്യത്യാസങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു. "ഘോഷ ആഭീരപല്ല്യാം സ്യാൽ ഗോപാലധ്വനിഘോഷകേ" എന്ന് മേദിനി. ക്ഷോണീവ്യോമാന്തരാളം ഭൂമിയുടേയും ആകാശത്തിന്റേയും ഇടയിലുള്ള സ്ഥലം. ഭാ. ഠർ. തദാനീം അപ്പോൾ. പൂർണ്ണം ആസീൽ നിറഞ്ഞതായിത്തീർന്നു. നിറഞ്ഞു എന്നത്ഥം.

൫൩൫. "സാ ബാലാ നിഷധേശിതുഃ അധിഗളം മാലാം അണിഞ്ഞ് തസ്യ സമീപഭുവി ആലോലകാന്തി തടവീടിന പൂർണ്ണചന്ദ്രം അരുൽ അനുനരുചി രോഹിണി എന്നപോലെ തദാ വിരേജേ ആ ബാലാ നിഷധേശിതാവിന്റെ അധിഗളം മാലയെ അണിഞ്ഞ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സമീപഭുവികൽ ആലോലകാന്തി കലർന്ന പൂർണ്ണചന്ദ്രന്റെ അടുത്ത് അനുനരുചിയായ രോഹിണി എന്നപോലെ വിരാജിച്ചു". നിഷധേശിതാ നിഷധരാജ്യത്തിന്റെ ഈശിതാവ്. ഈശിതാവ് നായകൻ. "സ്വാമീ– തീശ്വരഃ പതിരീശിതാ- അധിഭൂർന്നായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. അധിഗളം ഗളത്തിൽ, കഴുത്തിൽ. ഭാ. ഠ൫. സമീപഭൂ അടുത്തുള്ള പ്രദേശം. അടുത്ത് എന്നത്ഥം. ആലോലകാന്തി അതിശോഭനമായ പ്രകാശം. ഭാ. ൫വന്യ. അനുനരുചി കേടറ്റ കാന്തി. രോഹിണി ചന്ദ്രന്റെ പട്ടമഹിഷിയായ ദക്ഷപുത്രി. വിരാജിച്ചു വിശേഷേണ ശോഭിച്ചു.

൧൩൨. "പ്രസേദിവാംസഃ വിബുധാഃ തയോഃ വരവധോചഃ ഗുണൻ പ്രശംസന്തഃ യഥാകാമം വരം ദത്വാ തിരോധേയുഃ" പ്രസാദിച്ചവരായ ദേവന്മാർ ആ ദമ്പതികളുടെ ഗുണങ്ങളെ പ്രശംസിച്ചുകൊണ്ട് അവരുടെ ഇഷ്ടമനുസരിച്ച വരത്തെ കൊടുത്ത് തിരോധാനംചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. പ്രശംസിക്കുക പുകഴ്ത്തുക. തിരോധാനംചെയ്യുക മറയുക. 'വരം' എന്ന് ജാത്യേകവചനം.

൧൩൩. അന്യേ ഭ്രുവാഃ മറ്റു രാജാക്കന്മാർ. മാത്സര്യബീജം മത്സരമാകുന്ന വിത്തിനെ എന്ന് രൂപകം. മത്സരം അന്യന് ഗുണം വരുന്നതിലുള്ള വിരോധം. "മത്സരോന്യഗുണദ്വേഷേ" എന്നമരം. പ്രസാദപ്രചുരിമ സന്തോഷാധിക്യം. സഹായൈഃ സാർദ്ധം അനുചരന്മാരോടുകൂടി. "അനുപ്ലവഃ സഹായശ്ചാനുചരോഭിസരഃ" എന്നമരം. ഓരോന്നേ ഓരോ വസ്തുക്കൾ വരവിശേഷങ്ങളെ. നിർജ്ജഗ്മുഃ നിർഗ്ഗമിച്ചു പോയി എന്നർത്ഥം. നിജ ഹൃദയ വിധേയാം തങ്ങളുടെ ഹൃദയങ്ങളെ അനുവർത്തിച്ചിരിക്കുന്നതായ. കൃപാനാമധേയാം കന്യാം ലജ്ജ എന്ന് പേരായ കന്യകയെ. "മന്ദാക്ഷം ഹ്രീസ്ത്രപാ വ്രീഡാ ലജ്ജാ" എന്നമരം. കന്യകാതിരസ്കരണജന്യമായ ലജ്ജ എന്നർത്ഥം. മുഗ്ധം അതുകം അറിയാത്ത. മോഹിച്ചുവന്ന ദമയന്തിയെ കിട്ടിയില്ലെങ്കിലും സഖാവുമായി മറെറാരു കന്യകയെ കൊണ്ടുപോയിരുന്നു എന്ന് ഫലിതം. കന്യകയെ കിട്ടാതിരുന്നതിനാലുള്ള ജാള്യത മറച്ച് ക്രുസലില്ലെന്ന് നടിച്ചിരുന്നതു കൊണ്ട് 'മുഗ്ധം' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

൧൩൪. തദനു ആമോദശാലീ ശ്രീമാൻ വിദർഭാന്വയപുണ്യഭ്രുമാ ഭീമഃ ക്ഷിതീശഃ അനന്തരം സന്തുഷ്ടചിത്തനായി സമ്പന്നനായി വിദർഭവംശത്തിന്റെ പുണ്യഭ്രുമാവായിരിക്കുന്ന ഭീമമഹാരാജാവ്. പുണ്യഭ്രുമാവ് സുകൃതസഞ്ചയം വംശത്തിന്റെ സുകൃതം മൂർത്തീകരിച്ചതോ എന്ന് തോന്നുന്നവിധം അത്ര ഭാഗ്യവാനെന്നർത്ഥം. പ്രേമാകുലാത്മാ പുത്രിയോടുള്ള വാത്സല്യാധിക്യംകൊണ്ട് അവശനായിട്ട്. സുതായൈ പുത്രിക്കായിക്കൊണ്ട്. അതന്ദ്രം മടികൂടാതെ. "തന്ദ്രാ നിദ്രാപ്രമീളയോഃ" എന്നമരം. പ്രമീളാ പ്രകർഷേണയുള്ള മീലനം, അതിയായ അടവ്; മടി എന്നർത്ഥം. ബഹുപ്രകാരിബർഹം അനവധി സമ്മാനങ്ങളെ. രാജയോഗ്യങ്ങളായ അർഹവിശേഷങ്ങൾക്കും വിവാഹാവസരത്തിൽ കൊടുക്കുന്ന സമ്മാനങ്ങൾക്കും 'പാരിബർഹം' എന്ന് പേരുണ്ട്. "പരിപ്ലവേ ന്യുപാഹേർത്ഥേ പരിബർഹഃ" എന്നമരം ദ്രഷ്ടവ്യം. പ്രദദൌ കൊടുത്തു. ബന്ധു

ക്കളുമായി തമ്മിൽതല്ലിയും കണക്കുപറഞ്ഞും പ്രാക്കിക്കൊണ്ട് കൃഷികാധനം കൊടുക്കുന്ന സമ്പ്രദായം അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് 'അതന്ത്രം' എന്ന പ്രയോഗം കൊണ്ട് വ്യക്തിയിരിക്കുന്നു.

൧൩. ഉന്നിദ്രാഭോഗം തെളിഞ്ഞ, പരിപൂർണ്ണത. കാന്തിയേയും ആധിക്യത്തേയും കുറിക്കുന്നു. ഭാ. ൧൦, ൮൯. ഉൾക്കൊണ്ട് കലർന്ന്. ഇളകിന തരംഗിതമായ. പ്രവഹിച്ച എന്നർത്ഥം. സുഷമാസംപദാ സൌന്ദര്യാതിശയംകൊണ്ട്. അഥവാ സൌന്ദര്യശ്രീകൊണ്ട്. "സംപദ്വി സംപത്തിഃ ശ്രീശ്ച ലക്ഷ്മീശ്ച" എന്നമരം. നിഷധവസുമതീപുണ്യഭ്രമാ നിഷധരാജ്യത്തിന്റെ സുകൃതസഞ്ചയത്തെപ്പോലെ വർത്തിച്ച നളൻ. ശ്ലോ. ൧൩൮. "സർവ്വംസഹാ വസുമതീ വസുധോർവ്വീ വസുംധരാ" എന്നമരം. സമ്പൽസമൃദ്ധിയുള്ളത് എന്നനർത്ഥം. ധന്യാത്മാനാ വിദർഭക്ഷിതിപരിവൃഢം ആപ്പപ്പച്ച ധന്യാത്മാവായ വിദർഭക്ഷിതിപരിവൃഢനോട് യാത്ര പറഞ്ഞിട്ട്. ഭാ. ൧൦, ൧൩. ൧൭. ആമന്ത്രണം. ക്ഷിതിപരിവൃഢൻ ഭൂനായകൻ. രാജാവെന്നർത്ഥം. "അധിഭൂർന്നായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢാധിപഃ" എന്നമരം. കന്യാരത്നേന സാകം അംഗനാമണിയായ ദമയന്തിയോടുകൂടി. കനകമയരഥേ ചേൻ സ്വർണ്ണരൂപമായ തേരിൽ കയറീട്ട്.

൧൩൧. മത്ത.....മരുളുന്ന തന്നർത്ഥത്തെളിഞ്ഞ് മത്തവാരണങ്ങൾ, രഥങ്ങൾ, അശ്വങ്ങൾ, പത്തികൾ ഇവ അപേതസംഖ്യം അരുളുന്നതായ തന്റെ മനസ്സ് തെളിഞ്ഞിട്ട്. മത്തവാരണങ്ങൾ മദിച്ച ആനകൾ. ഭാ. ൨൭. പത്തി സേനാവിഭാഗം ഭാ. ൨൦. അപേതസംഖ്യം സംഖ്യയില്ലാത്തവിധം അത്ര അധികം. അരുളുന്ന ഉള്ളതായ. 'ഇരുന്നരുളുന്ന' 'തിരുഅവതാരംചെയ്തരുളിയ' ഇത്യാദി കാണുക. തന്റെ വിദർഭരാജാവിന്റെ. അഥ സാകല്യാർത്ഥത്തിൽ പൂർണ്ണമനസ്സോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. "മംഗളാനന്തരാരംഭപ്രശ്നകാത്സ്ന്യേഷ്വഥോ അഥ" എന്നമരം. വിദർഭപുംഗവൻ വിദർഭരാജാവായ ഭീമൻ. ഭാ. ൨൮. അദഭ്രനാഗം അരുളുന്നതും അദഭ്രങ്ങളായ നാഗങ്ങളോടുകൂടുംവിധം കൊടുത്തിരിക്കുന്നതും. അദഭ്രം വളരേയുള്ളത്. ഭാ. ൧൭൨. നാഗം ആന. ഭാ. ൨൩൨. പുരാതനരീതിപ്രകാരം ഒരു സൈന്യത്തിന്റെ സംഖ്യ ഗണിക്കുന്നതിന്നാധാരമായിരിക്കുന്നത് ആനയുടെ എണ്ണമാണ്. ആനയോളംതന്നെ തേരും ഒരാനക്ക് മൂന്നുവീതം കുതിരയും അഞ്ചുവീതം കാലാളും ആണ് ഓരോ സൈന്യവിഭാഗത്തിൽ ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ടത്. ഭാ. ൨൦. അതുകൊണ്ട് 'അദഭ്രനാഗം' എന്നുള്ള പ്രയോഗം സൈന്യത്തിന്റെ വൈപുല്യത്തെ

വ്യക്തമാക്കുന്നു. അരുളുക കൊടുക്കുക എന്നതിന്ന് 'വരം അരുളി' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. 'അരുളുന്നതും' എന്നത് അന്തർഭൂതമായ 'സേനയും' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായി വന്നിരിക്കുന്നു. 'ഭീമമഹാരാജാവ് കൊടുത്ത സേനയും' എന്നർത്ഥം. അസ്തശങ്ക.....സേനയും നിസ്സംശയമായവിധത്തിൽ ഉടനെത്തന്നെ അഭ്യുദാരമായിരുന്ന നിക്ഷധമഹാരാജാവിന്റെ ശ്രേഷ്ഠസൈന്യവും. അഭ്യുദാരം അതിമഹത്ത്. വളരെ വലിയതെന്നർത്ഥം. ഭാ. നൃ. നിക്ഷധസേനയുടെ ബാഹുല്യം സൂചന ഉണ്ടായിരുന്നതാണെന്നും വിദർഭസൈന്യത്തെ കണ്ട് അനുകരിച്ചതല്ലെന്നും കാണിക്കുവാൻ 'ഉടൻ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അഥവാ 'ഉടൻ' എന്നതിനെ പാദപൂരണാർത്ഥമാക്കി എടുത്ത് 'തീച്ചയായും അമഹത്തായിരുന്നത്' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. തദാ അപ്പോൾ. ദുശധസിന്ധുവൊട് അമർത്ത്യലോകതടിനീ ഇവ പാൽക്കടലിനോട് അമർത്ത്യലോകതടിനീ എന്നപോലെ. അമർത്ത്യലോകതടിനീ സച്ഛംഗ. "ബാലേ മാലതി മാ സ്മ ജൃഭ്മണയിനം ഭൃംഗം വിഹംഗാധിപം ദുഷ്പാ ഹംസമമർത്ത്യലോകതടിനീഹേമാരവിന്ദോത്സുകം" ഇത്യാദി പഴയ ശ്ലോകം. "ഉദനപാന മധിഃ സിന്ധുഃ സരസ്സപാൻ സാഗരോണ്ണവഃ" എന്നും "നദീ സരിൽ- തരംഗിണീ ശൈവലിനീ തടിനീ ഹ്രദിനീ ധുനീ" എന്നും അമരം. ശുശ്രുവേ ശോഭിച്ചു.

സൈന്യസമ്പത്ത് തനിക്ക് ധാരാളമുണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ട് കന്യകാപാരിഭഹ്മമായി ഒരു വലിയ സേനയെ കൊടുക്കുവാൻ ഭീമമഹാരാജാവിന്ന് യാതൊരു ക്രുസലും തോന്നുവാൻ ഇടയുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് കാണിച്ചുകൊണ്ട് 'മത്തവാരണരഥാശപത്തികളുപേതസംഖ്യമരുളുന്ന തന്റെ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇവിടെ നൈഷധസേനയെ ദുശധാണ്ണവമായിട്ടും വിദർഭസേനയെ സച്ഛംഗയായിട്ടുമാണ് കവി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നത്.

൧൩൬. ഉന്നതേഷു വൃഷഗട്ടഭാദിഷു ഉയർന്ന കാള, കഴുത, മുതലായവയുടെ മേൽ. ഒന്നത്യം ലക്ഷണയുക്തതയേയും വാഹനശക്തിയേയും കുറിക്കുന്നു. കനം ഘനമായവിധത്തിൽ. ഓരോന്നിനും എടുക്കാവുന്നേടത്തോളം എന്നർത്ഥം. മുദിതാശയാഃ വിദർഭരാജവരകിംകരാഃ സന്തുഷ്ടചിത്തന്മാരായ വിദർഭരാജാവിന്റെ കിംകരശ്രേഷ്ഠന്മാർ. കിംകരൻ ഭൃത്യൻ. "ഭൃത്യേ ദാസേയ,ദാസേര,ദാസ,ഗോപ്യക,ചേടകാഃ - നിയോജ്യ.കിംകര,പ്രൈഷ്യ,ഭുജിഷ്യ,പരിചാരകാഃ" എന്നമരം. 'കൃത്രിമമായി ചെയ്യുന്നവൻ, വകതിരിവില്ലാതെ പ്രവൃത്തിക്കുന്നവൻ' എന്ന 'കിംകര'ശബ്ദത്തിന്റെ അനുചിതം കാലാന്തരത്തിലും ഭൃത്യസ്വഭാവത്തിന്ന് ഗണ്യമായ വ്യത്യാസമുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു.

'വരകിംകരാഃ' എന്ന പ്രയോഗം സാർത്ഥകമായും ഭവിക്കുന്നു. നിലയും വിളിച്ച് ആത്തുവിളിച്ചുംകൊണ്ട്. ആപ്പുവിളിയിലുള്ളവിധം മേല്പുമേൽ നിലനിലയായിട്ടുള്ള വിളി എന്നായിരിക്കാം അനുചർത്ഥം. ഉറക്കെ ആത്തുകൊണ്ട് എന്നുമാം. നിവര നിവരെ, നേരെ, വളവില്ലാതെ. യോദ്ധാവിന്ന് യോഗ്യമായവിധം ഋജുവായി എന്നർത്ഥം. അന്നത്തെ സൈന്യങ്ങളുടെ നില്പും നടപ്പും മുട്ടു വളഞ്ഞ് ഒടിഞ്ഞുതൂങ്ങിയല്ലായിരുന്നു എന്ന് സാരം. മൌഢ്യമില്ലാതെ ഉന്മേഷത്തോടുകൂടി എന്ന് ധ്വനി. മുന്നകംപടി മുമ്പിൽ നടക്കുന്ന അകംപടിയായി. 'അകത്തുള്ള ശമ്പളക്കാർ, പുറംപടിക്കാരായ സാധാരണ സൈന്യത്തിൽ പെടാത്തവർ' എന്നായിരിക്കാം അനുചർത്ഥം.

ഫന്നവ ആട വസ്ത്രം. കുതുകാകുലാഃ പുതിയ വിശേഷങ്ങളെ അറിയുന്നതിനുള്ള ഉത്സാഹംനിമിത്തം ഔത്സുക്യപരതന്ത്രകളായിട്ട്. ഈടെഴുന്ന വിലപിടിച്ച. മണിദീപ്പണം രത്നശോഭിതമായ കണ്ണാടി. ഭാ. ക്രസം. ചേടിമാർ പരിചാരികകൾ. 'ചേടകൻ' എന്ന ഭൃത്യപയ്യായം കാണുക. ഭാ. ഛിന്ന. 'ചേടിഃ, ചേടീ, ചേടികാ' എന്നിങ്ങിനെ സ്ത്രീലിംഗരൂപങ്ങളും. സ്വാർത്ഥേ കൻ. ഉദ്ധമോദം സന്തോഷത്തോടുകൂടി. അംബുജവിലോചനാം സുന്ദരിയായ ഭമയന്തിയെ. 'കാന്തിലോല' 'നല്ലതാളി' എന്ന പ്രയോഗത്തിന്നവകാശമുണ്ടായിരുന്നില്ലെന്നർത്ഥം. അനുജഗ്മുഃ അനുഗമിച്ചു. പിന്നാലെ പോയി എന്നർത്ഥം. അഷ്ടമംഗല്യാഭികളെ എടുത്ത് ഭൃത്യവർഗ്ഗം അനുഗമിക്കുന്നത് പണ്ട് കലാംഗനകളുടെ യാത്രാസംഭാരത്തിൽ പെട്ടതായിരുന്നു. "മഹിതമണിദീപ്പണാഭിമംഗലപാത്രസാർത്ഥമധുരകരതലാഭിമംഗലവനിതാഭിശ്ച മഹീയമാനപാർശ്വഭാഗാ" എന്ന് ഭമയന്തിയുടെ സ്വയംവരരംഗപ്രവേശം കാണുക. ഭഗവാനോട് കലഹിച്ച് ബദ്ധപ്പെട്ടാണ് ദാക്ഷായണി യാഗത്തിന്ന് പുറപ്പെട്ടതെങ്കിലും "സാരികാകന്ദകദീപ്പണാംബുജശ്വേതാതപത്രവ്യജനസ്രഗാ"ദികളോടുകൂടി ശിവകിംകരഗണം സഹസാ അനുഗമിക്കുന്നു.

പുടവ 'ഞൊറിഞ്ഞുടുത്ത്' കുറി 'വരച്ച്' പുറപ്പെടുന്ന ഈ ചേടീവർഗ്ഗം ആഢ്യഗൃഹങ്ങളിൽനിന്ന് 'കുടിവെയ്പി'ന്ന് പുറപ്പെടുന്ന സമയത്തുള്ള 'പ്ണാത്തി'കളുടെ പ്രതിച്ഛായയാണെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല.

ഫന്നൻ. മട്ടളം 'മട്ടളം' എന്ന പരദേശപാഠത്തിന്ന് 'മട്ടനത്തെ സഹിക്കുന്നത്' എന്ന അനുചർത്ഥം സുഗമമായി കിട്ടും എന്നൊരു ഗുണമുണ്ട്. 'ചേതനയെ പിളർക്കുന്നത്' എന്ന് പാരമേശ്വരി 'മട്ടള'പാഠത്തെ സാധിച്ചിരിക്കുന്ന

തിനെ സ്ഥിരീകരിക്കുവാൻ മനസ്സിന്ന് സമാധാനം തോന്നുന്നില്ല. അതിരമ്യമായ പഞ്ചവാദ്യത്തിൽ പെട്ട മദ്ദളത്തിനെ മമ്മദേഭേകമായ അസുരവാദ്യങ്ങളിൽ പെടുത്തുന്നത് യുക്തമല്ല. മുരശു 'മുരജം', മൃദംഗം. "മൃദംഗോ മുരജം" എന്ന മരം. "മുരജാ തു മൃദംഗേ സ്യാൽ ഡക്കാമുരജയോരപി" എന്ന് ശബ്ദാർണ്ണവം. നകു 'നകാര', വലിയ ചെണ്ട. ഭാഷാപദം. 'കിരാതം ക്രാതം' ഇത്യാദി കാണ്മ്. 'നല്ല' എന്ന് പാദപൂരണാർത്ഥം. തപ്പ് പടഹം താക്കിയും അടിച്ചുകൊണ്ട്. "തകിനാൻ–നന്ദികേശചരനാത്തു കേളിമൃദംഗമങ്ങരശങ്കരാ" എന്ന് പാ. പാ. ഗ്രു. അനാകുലം മെയ്ഡ്യംകൂടാതെ. ഉത്സാഹമായി എന്നർത്ഥം. കാളം കാഹളം. കുഴൽ. "കാളംപോലേ കുസുമധനുഷോ ഹന്ത പൂങ്കോഴി ക്രുകീ" എന്ന് ഉ. സ. അണിശംഖചിഹ്നാ മനോഹരമായ ശംഖചിഹ്നം. ശംഖചിഹ്നം രാജചിഹ്നമായ ശംഖ്. ശംഖ് വാദ്യക്രമത്തിൽ പെട്ടതല്ലെന്നർത്ഥം. 'ചിന്നം' എന്നൊരു പാഠം കാണുന്നതിന്ന് 'ഒരുമാതിരി കുഴൽ' എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കാം. ആനയുടെ 'ചിന്നം'വിളി എന്ന് സാധാരണ പറയാറുണ്ടെങ്കിലും 'ചിന്നം' എന്ന ഒരുവിധം കൊമ്പോ കുഴലോ ഉള്ളതായി പ്രസിദ്ധിയില്ല. അഥവാ 'ചിന്നം'വിളി 'ഞുപ്പുവിളി' മാതിരിയുള്ള ശബ്ദവിശേഷമായിരിക്കാം. ഉദ്ധതധ്വനി പ്രൗഢമായ ശബ്ദത്തോടുകൂടിയവിധം. ഭുവനോദരം ലോകത്തിന്റെ ഉള്ള്. ലോകം മുഴുവനും എന്നർത്ഥം. ഭാ. ര്ത്ഥ. മുഖരം ബധിര ശബ്ദായമാനമായി ഭവിച്ചു. ശബ്ദംകൊണ്ട് നിറഞ്ഞു എന്നർത്ഥം. "കരടമദധുനീലോലകല്ലോലമാലാഖേലല്ലോലംബകോലാഹലമുഖരിതദിക്ചക്രവാളാന്തരാളം" എന്ന് ഭാ. ചം. 'മുഖരിതം ശബ്ദായമാനം' എന്ന് രാ. ബു.

ഹർഷ. വേഴ്ചകണ്ട കൂട്ടികളുടെ പ്രായത്തിന്ന് യോജിച്ചവിധം. മഹിതാദരാ ബഹുമാനത്തോടുകൂടി. കലന്ന് പിടിച്ച് എന്നതിന്റെ ക്രി.വി. വേഴ്ച്ച വേൾച, വേളി. വിവാഹം ഹേതുവായിട്ട്. മിളിതാദരാതിശയഭാരം ചേർന്നിരിക്കുന്ന ആദരാതിശയത്തിന്റെ ഭാരത്തോടുകൂടിയവിധം. ഭമയന്തീനളന്മാരോട് അന്യാദരവോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. അകമേ വാച്യമോദം മനസ്സിൽ വർദ്ധിച്ച സന്തോഷത്തോടുകൂടി. 'തുടൻ അഥ' എന്ന് പദപരിച്ഛേദം. അഥ അനന്തരം. തുടൻ പിന്നാലെ പുറപ്പെട്ട. 'തുടൻ അഥ തുടൻഥ' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും സന്നിശ്ശങ്കളുമായ സന്ധികളും ചംപുക്കളിൽ സാധാരണയല്ലാത്തതുകൊണ്ട് 'തുടന്നിതു' എന്ന പാഠം അധികം സ്വീകാര്യമായി തോന്നുന്നു. ദമാദയഃ സുതകുമാരകാഃ ദമൻ മുതലായ രാജകുമാരന്മാർ. ദമദാന്തദമനന്മാർ എന്നർത്ഥം.

ഫർ ഫ. എന്തി.....മനസി എന്തിന് സംശയം; ഇതിന് മന സി സംശയം ഇല്ല പോക നാം നമുക്ക് പോവുകതന്നെ. ചിന്തയാ ഇഹ കിം വെറുതെ ഓരോന്ന് വിചാരിച്ചിട്ട് എന്ത് കായ്യം. പൂവ്വപക്ഷസമാധാന ങ്ങൾ ചിന്തിച്ച് ക്ലേശിച്ചിട്ട് ആവശ്യമില്ല. സാധു സാധു 'ഭേഷ്, ഭേഷ്'. ഭാ. ൨൭൨. ഇന്നം എനിയും. കരപീഡനം പാണിഗ്രഹണം. വിവാഹം. "പാവ്വതീകരപീഡനോത്സവകെതുകീ ഗിരിശൻ തദാ" ഇത്യാദി പാ. പാ. ഗ. കഴിഞ്ഞിതില്ല വിവാഹോത്സവം കഴിഞ്ഞില്ല. സ്വയംവരമേ ആയുള്ളൂ. ച ടങ്ങുകൾ എനിയും ഉണ്ട്. അപ്പോൾ "പണവും ചോറും കിട്ടും നിയതം" എന്ന ഭിപ്രായം. ജാതരാഗം ബഹുരസമായി. മോദഭാരം സന്തോഷാധിക്യം. വിധു രാശയാഃ വസുധാസുരാഃ വിധുരാശയന്മാരായ ബ്രാഹ്മണർ. വിധുരാശ യന്മാർ വിവശചിത്തന്മാർ. ഭാ. വ്യ. ആഗ്രഹത്തിന്റെ ശക്തികൊണ്ട് കുഴ ങ്ങീട്ട് എന്നർത്ഥം. അനുജഗ്മുഃ പിന്നാലെ പോയി.

ഫർ ൨. ഉന്നതട്ടുതി ബഹുഭംഗിയായവിധം. അനല്പഘോഷം അതിയായ ഘോഷത്തോടുകൂടി. ഭാ. ൨൭൩. ഇതി പുറപ്പെട്ടന്നളവ് മേൽ വർണ്ണിച്ചവിധം ബ്രാഹ്മണർ പിന്നാലെ പുറപ്പെട്ടപ്പോഴക്കും. അകംപടി മുമ്പിൽ പോയിരുന്ന പരിവാരം. നിഷധാധിരാജനഗരാംകണേ നളമഹാ രാജാവിന്റെ രാജധാനിയായ നഗരത്തിന്റെ ഉള്ളിൽ. 'അംകണം' മുറ്റമാണ്. മുറ്റത്ത് എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് നഗരമദ്ധ്യത്തിൽതന്നെ എത്തി എന്ന് വരു ന്നു. പ്രാചീനനഗരങ്ങൾ അതിവിസ്തൃതങ്ങളായിരുന്നു എന്ന് സ്മർത്തവ്യം. ഭാ. ൨൭൫. പിന്നിലുള്ളവർ കുണ്ഡിനത്തിൽനിന്ന് പുറപ്പെട്ടപ്പോഴക്കും മുമ്പിലെ അകമ്പടി ക്കാർ വിഷമമായ വഴി കടന്ന് നിഷധരാജധാനിയിൽ എത്തി എന്ന് പറഞ്ഞ തുകൊണ്ട് ആ ഘോഷയാത്രയുടെ ദൈർഘ്യം സുവ്യക്തമാകുന്നു. ദക്ഷിണഖണ്ഡ ത്തിലെ ആധുനിക അമരാവതിക്കടുത്ത കുണ്ഡിനവും ഉത്തരഖണ്ഡത്തിലെ കുമ യൂണിനടുത്ത നൈഷധവും തമ്മിൽ ചുരുക്കത്തിൽ അഞ്ഞൂറുനാഴിക ദൂരമുള്ളതു കൊണ്ട് ഇത് മാറുകുടിയ ഒരത്യുക്തി മാത്രമാണ് എന്നുള്ളതിന്ന് തർക്കമില്ല. "കൈലാസാൽ കാലശത്രോ വിചലതി ചലിതാ തൽപുരസ്താദനേല്പാ ജാതസ്പീത പ്രഘോഷാ ജനതതിരവിശദ്രാജധാനീം ഹിമാദ്രേഃ" എന്ന് പാ. സ. പ്ര.

ഫർ ൩. പുരവാസിനഃ അപി നഗരവാസികളാകട്ടെ. ഉദിത സംഭ്രമം ഉദിച്ച സംഭ്രമത്തോടുകൂടി. സംഭ്രമോദയത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. സംഭ്രമം സന്തോഷാധിക്യംകൊണ്ടോ ആദരാതിശയംകൊണ്ടോ എന്തെല്ലാമാ ണ് ചെയ്യേണ്ടത് എന്നറിയാതെ പരിഭ്രമിച്ച് ഓടിപ്പാഞ്ഞ് നടക്കുന്ന അവ

സ്ഥ. അഥവാ ബദ്ധപ്പാട്. "സംഭ്രമഃ സാധ്വസേപി സ്യാൽ സംവേഗാദരയോരപി" എന്ന് മേദിനി. "സംഭ്രസ്തചരാ" എന്നമരം. ത്വരാ വേഗം. വാസ്തു... ...സഭാദികേ വാസ്തുക്കളം, ചത്വരങ്ങളം, നരേന്ദ്രമാർഗ്ഗങ്ങളം, സുരമന്ദിരങ്ങളം, ആപണങ്ങളം, സഭകളം മുതലായതിൽ. വാസ്തു വീട്. "ധിഷ്ണ്യമോകോ നിവസനം സ്ഥാനം വാസ്തു നിവേശനം" എന്ന് ഗൃഹപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. വാസസ്ഥാനം എന്നനപ്രത്ഥം. ചത്വരം നാലു വഴികളം കൂടുന്ന സ്ഥലം. ഭാ. ഹർഷ. നരേന്ദ്രമാർഗ്ഗം രാജവീഥി അരമനകളുള്ള 'കോട്ട'ക്ക് പുറത്തായി ഇരുവശത്തും അങ്ങാടികളുമുണ്ട് ശോഭിക്കുന്ന വിശാലമായ വീഥിക്കാണ് 'രാജമാർഗ്ഗം' എന്ന് പറയുന്നത്. 'രാജമാർഗ്ഗഃ സർവ്വപണ്യശോഭിതോ രാജദ്വാരാൽ പുരഃപ്രവൃത്തഃ' എന്ന് തിലകവ്യാഖ്യാ. സുരമന്ദിരം ദേവാലയം ഭാ. ഛാ. അമ്പലമെന്നർത്ഥം. ആപണം അങ്ങാടി. വ്യാപാരം ധാരാളമായി നടക്കുന്ന സ്ഥലം എന്നനപ്രത്ഥം. പണം വ്യാപാരം. 'ആപണ്' ശകതിയിൽ. വ്യാപാരസാമഗ്രിയായതുകൊണ്ടാണ് നാണ്യത്തിന് 'പണ'മെന്ന പേര് വന്നത്. സഭ ഭാ. ഹനൂ. ആത്തകൌതുകം കൌതുകത്തോടുകൂടി. ഭാ. നൃനൃ. അണിഞ്ഞ് നിലത്ത് അരിമാവുകൊണ്ട് വിചിത്രാകൃതിയിലുള്ള രൂപങ്ങളെ വരച്ച്. കുസുമം വിതച്ച് പൂവ് വിതറി. 'പൂപ്പടയിട്ട്' എന്നർത്ഥം. "ഭൂതലങ്ങളടിച്ചു നല്ല ഹിമോദകേന തളിച്ചുടൻ—സാധുപൂപ്പടയിട്ടിതന്നതിമോദമോടരശങ്കരം" എന്ന് പാ. പാ ഗ്രു. ഇതെല്ലാം ദേവന്മാരുടേയും രാജാക്കന്മാരുടേയും 'എഴുന്നള്ള'ത്ത് വരുമ്പോൾ സാധാരണയായി പൌരന്മാർ ആചരിക്കുന്ന ചടങ്ങുകളാണ്. നിജഭർത്തുഃ ആഗമമഹോത്സവം പാർത്തുകൊണ്ട് തങ്ങളുടെ സ്വാമിയുടെ വരവും കാത്തുകൊണ്ട്. ആസ്ഥിതാഃ നിന്നവരായി. നിന്നു എന്നർത്ഥം.

ഹർ. വരത്ത് വരവ് എഴുന്നള്ളത്ത്. തിരുവിതാംകൂർപ്രയോഗം. ഭാ. ഹവ്വെ. അന്യഥാ.....ഗകാഃ ഉന്നതസ്തനികളം മാറി ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ആഭരണസഞ്ചയംകൊണ്ട് പരിശോഭിക്കുന്ന മനോഹരമായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയ സുന്ദരികൾ. 'അംഗകം' എന്ന് സ്വാർത്ഥത്തിൽ 'കൻ്'. പരിഭ്രമവും ബദ്ധപ്പാടും ഹേതുവായിട്ട് മതിമറന്ന് ചിലർക്ക് കാലിന്മേൽ കംകണവും കയ്യിന്മേൽ നൂപുരവും മറുമായിപ്പോയി എന്നർത്ഥം. "ഹാരം നിതംബഭുവി കാചന ധാരയന്തീ കാഞ്ചീം ച കണ്ഠഭുവി ദേവ സമാഗതാ ത്വാം" എന്ന് വേണീദാരകണ്ണനംകൊണ്ട് പരിഭ്രാന്തകളായി പുറപ്പെട്ട ഗോപികളെക്കുറിച്ച് നാരായണീയം. ഏതാദ്ദശപദ്യങ്ങളിൽ പൌരാംഗനകളുടെ സംഭ്രമവിശേഷത്തെ അന്യകവികളം വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതും കാണുക. ഭാ. ഛാ, ഛാ. എന്ത് എവിടെ ധരിച്ചാലും സ്വാഭാ

വികമണ്ഡനം ധാരാളം ഉണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ട് "കിമിവ ഹി മധുരാണാം മ
ണ്ഡനം നാകൃതീനാം" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം ആ ഭർത്തനം "അധികമനോജ്ഞാ
വൽക്കലനാപി" എന്നവിധം അതിരമണീയമായിരുന്നു എന്ന് 'പരിഭാസമാന
മധുരംഗകാഃ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. "സർവ്വാവസ്ഥാ
വിശേഷേഷു മാധുര്യം രമണീയതാ" എന്ന പ്രമാണം സ്മർത്തവ്യം. പണിചെയ്ത
വിചിത്രശില്പവേലകം ചെയ്തിട്ടുള്ള. അഷ്ടമംഗലം അഷ്ടമംഗല്യം. ഭാ. ഗ്രന്ഥ.
മംഗലപദത്തിങ്കൽ.

ഗർജ്ജ. "ഇന്ദ്രനീലശകലങ്ങൾകൊണ്ട് ചതുരം ചമച്ച തറമേൽ നിര
ന്ന് ഉന്നതധ്വജശിരോവിരാജിതിലോല ചീനവസനാഞ്ചലൈഃ-സ്വർണ്ണതോരണ
ശതങ്ങൾകൊണ്ടും അതിമണ്ഡിതം നിഷ്ഠരാജനഗരോത്തമം-ഇഹ വർണ്ണനൈഃ
കിം-അരക്ഷണംകൊണ്ട് അന്യഥാ അഭവൽ" എന്നനയക്രമം. ഇന്ദ്രനീല
ശകലങ്ങൾ ഇന്ദ്രനീലക്കല്ലുകളുടെ കഷണങ്ങൾ. ചതുരം സാമർത്ഥ്യത്തോട്ടു
കൂടി. ശകലങ്ങളെക്കൊണ്ട് കെട്ടിയതാണെങ്കിലും ആവിധം തോന്നിക്കാതെ
എന്നർത്ഥം. ഉന്നത.....ാഞ്ചലൈഃ ഉന്നതങ്ങളായ ധ്വജശിരസ്സുകളിൽ വി
രാജിക്കുന്ന അതിലോലങ്ങളായ ചീനവസ്ത്രാഞ്ചലങ്ങളെക്കൊണ്ടും. ധ്വജശി
രസ്സുകൾ കൊടിമരങ്ങളുടെ അറ്റങ്ങൾ. "ശിരഃ പ്രധാനേ സേനാഗ്രേ ശിഖരേ
മസ്തകേപി ച" എന്ന് മേദിനി. വിരാജിക്കുക ശോഭിക്കുക. അതിലോലം
വളരെ നേരിയത്. ചീനവസനാഞ്ചലം ചീനപ്പട്ടിന്റെ അറ്റം. ചീനപ്പട്ട
കൊണ്ടുള്ള കൊടി എന്നർത്ഥം. സ്വർണ്ണതോരണശതങ്ങൾ സ്വർണ്ണമയങ്ങ
ളായ അനവധി തോരണങ്ങൾ. തോരണം ശുഭസൂചകമായും അലംകാരാർത്ഥ
മായും രാജമാർഗ്ഗങ്ങളിലും ഭവനങ്ങളുടെ പടിക്കലും മറ്റും കെട്ടുന്ന 'കമനം'ങ്ങൾ.
അഥവാ അതേവിധം കുരുത്തോലകൊണ്ടും മറ്റും കെട്ടുന്ന മംഗലമാലകൾ.
തോരണശബ്ദത്തിന്റെ ശരിയായ ധാതുവും അർത്ഥവും വ്യക്തമല്ല. "തോരണോ
സ്ത്രീ ബഹിർദ്വാരം" എന്നാണ് അമരം. ഇതിനെ പടിപ്പുരയെന്നോ ഗോപുരമെ
ന്നോ അല്പാതെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നത് ക്ലിഷ്ടമാണ്. എന്നാൽ പ്രകൃതത്തിലും "ഉ
ജ്ജ്വലൽകാഞ്ചനതോരണാനാം" "പൌരദൃഷ്ടികൃതമാർഗ്ഗതോരണേ" ഇത്യാദി
കാളിദാസപ്രയോഗങ്ങളിലും ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് മംഗലമാലകളെയാണെന്ന് വി
ചാരിക്കുവാനാണ് അധികം ന്യായം. "അസ്മംഭാം തോരണസ്രജം" എന്ന രഘു
വംശപ്രയോഗത്തിനെ 'തോരണസ്രജം വന്ദനമാലാം' എന്നാണ് ചാരിത്രവ
ർദ്ധനൻ വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഈ അർത്ഥത്തിൽ 'ല'കാര'ര'കാരങ്ങൾക്ക് അ
ഭേദം കല്പിച്ച് 'തോലനം ചെയ്യുന്നത് തൂക്കുന്നത്' എന്ന ധാതുവാണ് അധി

കം യോജ്യം. അതിമണ്ഡിതം ഏറ്റവും അലംകൃതം. നഗരോത്തമത്തെ വ
ണ്ണിക്കുന്നതിലുള്ള അശക്തതയെ സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ട്. ഇഹ വണ്ണനൈഃ കിം
ഈ വിഷയത്തിൽ വണ്ണനകളെക്കൊണ്ട് എന്താണ് പ്രയോജനം എന്ന് പ്രക്ഷി
പ്തവാചകം. ഓരോ നഗരവിശേഷങ്ങളേയും വണ്ണിച്ച് സാധിക്കുന്നത് അസാ
ദ്ധ്യമായതുകൊണ്ട് ചുരുക്കത്തിൽ നിമിഷാർദ്ധംകൊണ്ട് പട്ടണം കേവലം മാറിയ
മട്ടിലായി എന്ന് പറയാനേ തരമുള്ള എന്നർത്ഥം. അന്യഥാ അഭവൽ
മറൊരു വിധമായിത്തീർന്നു. കേവലം മട്ടുമാറി എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഛവ. അന്യാ.

'വസനാഞ്ചലഃ' എന്ന പാഠം അസാധ്യം. 'വസനാഞ്ചലം' എന്നായാൽ
'നഗരോത്തമം' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായി കല്പിക്കാമെങ്കിലും മദ്ധ്യമം.

ഇത് "സംതാനകാകീർണ്ണമഹാപഥം തദ് ചീനാംശുകൈഃ കല്പിതകേതുമാ
ലം ഭാസോജ്ജ്വലൽകാഞ്ചനതോരണാനാം സ്ഥാനാന്തരം സച്ഛ ഇവാബഭാസേ"
എന്ന കു. സം. ശ്ലോകത്തിന്റെ അനുസ്മരണമോ അനുകരണമോ ആയിത്തോന്നു
ന്നു. "രത്ന്യാചതുരമന്ദിരാംകണഭുവഃ സംമൃഷ്ടസിക്താഃ സ്ഫുടം ദ്വാരസ്തോരണ
മാലികാഭിരഭിതോ ലോലാഭിരാന്ദോളിതാഃ – ആലീഢാമരമന്ദി
രൈന്നിജപടൈരാഭാസുരാഃ കേതവഃ സർവ്വം പർവ്വതപുംഗവസ്യ
നഗരം ജാതം തദന്യാദൃശം" എന്ന പാ. സ. പ്ര. പ്രയോഗത്തിലും ഇ
തിന്റെ പ്രതിഫലനമില്ലെന്നില്ല.

ഫർന്നു. 'അഥ നിഷധാധിപഃ അപി ആഗൃഹീതവിവിധോപദാൻ
അരികിൽ ആഗതാൻ പുരൈകസഃ മുദുസ്മിതത്തിൽ മുഴുകുന്ന മുദ്ധനയനാഞ്ച
ലൈഃ മോഹയൻ ഇവ ശ്ലാഘ്നീയസൂക്ഷ്മകലാപസുഗോപ്തയാ കാന്തയാ സഹകം
സപദി നിജം പുടഭേദനം വിവേശ അനന്തരം നിഷധാധിപനാകട്ടെ ആഗൃ
ഹീതകളായ വിവിധോപദകളോടുകൂടിയവരായി അരികിൽ ആഗതന്മാരായ
പുരൈകസ്സുകളെ മുദുസ്മിതത്തിൽ മുഴുകുന്ന മുദ്ധനയനാഞ്ചലങ്ങളാൽ മോഹിപ്പി
ക്കുന്നവിധം, ശ്ലാഘ്നീയമായ സൂക്ഷ്മയുടെ കലാപംകൊണ്ട് സുഗോപ്തയായ കാ
ന്തയോടുകൂടി വേഗത്തിൽ തന്റെ പുടഭേദനത്തെ പ്രവേശിച്ചു' എന്നന്വയക്രമം.
ആഗൃഹീതം എടുത്തിട്ടുള്ളത്. 'ആ' ആദാനത്തിൽ. വിവിധോപദകം
പലമാതിരിയിലുമുള്ള കാഴ്ചദ്രവ്യങ്ങൾ. ഇവിടെ നിറപറ, പുഷ്പഫലങ്ങൾ മുത
ലായ സമാഗതസാമഗ്രികൾ. "ഉപായനമുപാഗ്രാഹ്യമുപകാരസ്തഥോപദാ" എ
ന്നമരം. ആഗതന്മാർ അഭിമുഖമായി വന്നവർ. പുരൈകസ്സുകൾ നഗര
വാസികൾ. ഭാ. ഛഉ. ദിവൈകസ്സ്. മുദുസ്മിതം പുഞ്ചിരി. മുദ്ധനയനാ
ഞ്ചലങ്ങൾ മനോഹരങ്ങളായ കടാക്ഷങ്ങൾ. മോഹിപ്പിക്കുക ആനന്ദാ

തിശയംകൊണ്ട് ഇതികത്തവ്യതാമൂഢരാകുക. 'മുഹ് വൈചിത്യേ' എന്ന് ധാതു. ശ്ലാഘനീയം പ്രശംസാർഹം. മഹനീയമെന്നർത്ഥം. സുഷമാ സൌന്ദര്യം. ഭാ. ചർ. കലാപം കൂട്ടം. "കലാപോ ഭൂഷണേ ബർഹേ തൂണീരേ സംഹതാവപി" എന്നമരം. സംഹതി കൂട്ടം. ഇവിടെ ആധിക്യസൂചകം. സുഭഗാംഗാ സുഭഗങ്ങളായ അംഗങ്ങളോടുകൂടിയവൾ. സുഭഗം സുന്ദരം. ഭാ. പു. പുടഭേദനം നഗരം. "പൂഃ സ്ത്രീ പുരീ നഗരയ്യൌ വാ പത്തനം പുടഭേദനം" എന്നമരം.

ഛർദ്ദി. 'അഥ പുരോഹിതോകൃതവിധിനാ ക്രമേണ അകൃത്തുപുക്ക്' എന്നന്വയം. പുരപ്രവേശം യഥാവിധി വേണ്ടതാണെന്ന് സൂത്രവ്യം. കലിത കൌതുകം സൽപാത്രങ്ങളായിരുന്നതുകൊണ്ട് സന്തോഷത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം സൽ.....സമയേ സൽഗ്രഹങ്ങളുടെ ഉദയം വിശിഷ്ടന്മാരായ ബ്രാഹ്മണരുടെ വാക്ക് മുതലായതുകൊണ്ട് പുണ്യമായിരിക്കുന്ന സമയത്തിങ്കൽ. സൽഗ്രഹങ്ങൾ ശുഭഗ്രഹങ്ങൾ. പൂജ്യന്മാരുടെ വാക്കിന്ന് ഒരു പ്രത്യേക സാന്നിദ്ധ്യമുള്ളതുകൊണ്ട് വിശിഷ്ടവിപ്രവചനം എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. പുണ്യസമയം ശുഭമുഹൂർത്തം. തെളിഞ്ഞ് മനസ്സിൽ ഉല്ലാസത്തോടുകൂടി. അഗ്നിസാക്ഷികം അഗ്നിയെ സാക്ഷിയായി കല്പിച്ച്. ഹോമാഗ്നിയുടെ മുമ്പിൽവെച്ച് എന്നർത്ഥം. അസൌ ഇതി നളൻ. ന്യപകന്യകാകരനിപീഡനം ദമയന്തിയുടെ പാണിഗ്രഹണം. ഭാ. ഉ. മഹാത്മ്യസൂചകമായ ശക്തിയിൽ 'നി'. ഹ്രസ്വാക്ഷര ചെയ്തു.

ഛർദ്ദി. 'ലോഹിതദ്യുതി കുലർന്നേവിന കൂടന്നകൊണ്ട് ദമയന്തിയാൽ ഹുതഭോജനേ ആഹുതീകൃതമനോജ്ഞലാജനികരം സ്വാഹയൻമുലയിണക്കണിഞ്ഞ നവമുത്തുമാല സരസീരുഹാസ്യാഹവേ മുറിഞ്ഞ് വീണ്ചിതവന്ന മെയ്കുതികമനോഹരം രരാജ ബത ലോഹിതദ്യുതി കുലർന്നിരിക്കുന്ന കൂടന്നകൊണ്ട് ദമയന്തിയാൽ ഹുതഭോജനനിൽ ആഹുതികൃതമായ മനോജ്ഞമായ ലാജനികരം സ്വാഹയുടെ മുലയിണയിന്മേൽ അണിഞ്ഞ പുതിയതായ മുത്തുമാല സരസീരുഹാസ്യന്റെ ആഹവത്തിൽ മുറിഞ്ഞിട്ട് വീണ്ചിതവന്നതായ മെയ്കുതികത്തേപ്പോലെ മനോഹരമായവിധത്തിൽ രാജിച്ചു. ആശ്ചര്യം' എന്നന്വയക്രമം. ലോഹിതദ്യുതി ചുമപ്പ്നിറമുള്ള കാന്തി. മനോഹരമായ ചുമപ്പ്നിറം എന്നർത്ഥം. "രോഹിതോ ലോഹിതോ രക്തഃ" എന്നമരം. കൂടന്ന കൈരണ്ടും കൂട്ടിപ്പിടിച്ചിട്ടുള്ളത്. അഞ്ജലി എന്നർത്ഥം. പാണിതലത്തിന്റെ സ്വാഭാവികരക്തവർണ്ണംകൊണ്ടും പ്രസാധനഭേദംകൊണ്ടും 'കൂടന്ന'ക്ക് ലോഹിതദ്യുതി സിദ്ധിക്കുന്നു.

ഹുതഭോജനൻ അഗ്നി. ഹോമം ചെയ്യുന്നതിനെ ഭുജിക്കുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. "ഹുതഭുശഹനോ ഹവ്യവാഹനഃ" എന്നമരം. ആഹുതീകൃതം ഹോമം ചെയ്തിരിക്കുന്നതായ. ലാജനികരം മലരിന്റെ കൂട്ടം. സ്വാഹാ അഗ്നിയുടെ ഭാര്യ. സരസീരുഹാസ്ത്രൻ പുഷ്പസായകനായ കാമദേവൻ. ആഹവം യുദ്ധം. മാരക്രീഡ എന്നർത്ഥം. സമരമായതുകൊണ്ട് 'മുറിവി'ന്നും 'വീണ ചിതവു'ന്നതിന്നും മറ്റും സന്ദർഭം സിദ്ധിക്കുന്നു. മൈഥുനികം മുതൽ. രാജിക്കുക ശോഭിക്കുക.

പുരാതനവിവാഹക്രിയാംഗങ്ങളിൽ പെട്ട ഒരു മുഖ്യഘടകമായ 'ലാജാഹോമ'ത്തെയാണ് ഇവിടെ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നത്. പുരോഹിതൻ പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്ന വിധിയനുസരിച്ച് സമന്ത്രകം മലർ രണ്ട് കൈകൊണ്ടും വാരി ഹോമാഗ്നിയിൽ അപ്പിക്കുന്നതാണ് ഈ ക്രിയ. "നിതംബെഹ്വീ ഭൂരുണാ പ്രയുങ്ക്ഷ്വ വായുവ്വിധാതുപ്രതിമേന തേനഃ— ചകാര സാ മന്ത്രചകാരനേത്രാ ലാജാവതീ ലാജവിസർഗ്ഗമഗ്നൗ" എന്ന് രഘു. ൬, ൨൭. "സ കാരയാമാസ വധൂം പുരോധാസ്തസ്മിൻസമിദ്ധാച്ചിഷി ലാജമോക്ഷം" എന്ന് കു. സം. ൭, ൮൦. തനിക്ക് സമൃദ്ധിയും ഭർത്താവിന്ന് ദീർഘായുസ്സും ജ്ഞാതികൾക്ക് അഭ്യുദയവും വർദ്ധിക്കുന്നതാണ് ഈ ഹോമത്തിന്റെ ഉദ്ദേശമെന്ന് കാണുന്നു. "ഇമാൻ ലാജാനവപാമി സമൃദ്ധികരണാൻ മമ ഭർത്തുഃ ച സംവനനം തദഗ്നിരനുമന്യതാമയം— ഇത്യഭിധായ്യേയം നാഭ്യുപബൃംഹണമഗ്നൗ ലാജനാവപന്തീ ദീർഘായുരസ്തു മേ പതിരേധന്താം ജ്ഞാതയോ മമ സ്വാഹാ" ഇത്യാദി ഹിരണ്യകേശീസൂത്രം.

ഈ ശ്ലോകവും "ലാജാഞ്ജലിർഗ്ഗിരിജയാ പരിമുച്യമാനോ ഭേജേ രുചിം സനിപതൻ ജ്വലിതേ കൃശാനൗ— വേഗോത്തരേ രതിപതേ ദളിതച്യുതാനാം സ്വാഹാകൃചാന്തധൃതഹാരലതാമണീനാം" എന്ന പാ. സ്വ പ്ര. പ്രയോഗവും ബിംബപ്രതിബിംബങ്ങളാണെന്നുള്ളതിന്ന് തർക്കമില്ല. ഗൗരവമേറിയ ഈ സംഗതി പ്രത്യേകം പരിചിന്തനീയമാകയാൽ ഇവിടെ വിസ്തരിക്കുന്നില്ല.

ഫർൻ. "അഥ നളഃ ഉത്തരം ദിശാം ഉപാശ്രിതാൻ സപ്തഋഷീൻ മരീചിമുഖ്യമുനിപുംഗവാൻ അരുന്ധതിം ച സഹജരാഗയാ ജായയാ സഹ തൊഴുത് കൃത്യശേഷം അഖിലം കഴിച്ച് സരസൈഃ സകലബാന്ധവൈഃ സമം മിളിത കൈതുകം സപരിയനഗരേ അത്യുദാരം അവസൽ അനന്തരം നളൻ ഉത്തരമായ ദിക്കിനെ ഉപാശ്രിതന്മാരായി സപ്തഋഷിമാരായിരിക്കുന്ന മരീചിമുഖ്യമുനിപുംഗവന്മാരേയും അരുന്ധതിയേയും സഹജരാഗയായ ജായയോടൊരുമിച്ച് തൊഴുത് കൃത്യശേഷത്തെ മുഴുവനും കഴിച്ച് സരസന്മാരായ സകല ബാന്ധവ

ന്മാരോടുകൂടി സന്തോഷത്തോടുകൂടി തന്റെ നഗരത്തിൽ അത്യുത്തമമാകുംവിധത്തിൽ വസിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. ഉത്തരദിക്ക് വടക്കുഭാഗം. ഉപാശ്രിതന്മാർ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്നവർ. ആകാശത്തിൽ വടക്കുഭാഗത്തായി ശോഭിക്കുന്നവർ. സധ്രുവന്മാർ ധ്രുവനോടുകൂടിയവർ. ധ്രുവനേയും എന്നർത്ഥം. ധ്രുവൻ ധ്രുവനക്ഷത്രം. ഉത്താനപാദപുത്രനായ ധ്രുവൻ വിഷ്ണുപ്രസാദത്താൽ ഒടുവിൽ പ്രളയാന്തത്തിലുംകൂടി നാശമില്ലാത്ത ധ്രുവനക്ഷത്രമായി ഗ്രഹമണ്ഡലത്തിനു പരിയായി സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു എന്നൈതിഹ്യം. മരീചി.....പുംഗവന്മാർ മരീചിയായ മുഖ്യനോടുകൂടിയ മുനിപുംഗവന്മാർ. പുംഗവൻ ശ്രേഷ്ഠൻ. 'കാള' എന്നർത്ഥമായ പുംഗവശബ്ദം സമാസാന്ത്യത്തിൽ ശ്രേഷ്ഠതാവാചിയാണ്. "സ്യാദുത്തരപദേ വ്യാഘ്രപുംഗവർഷഭകുഞ്ജരാഃ— സിംഹശാർദ്ദൂലനാഗാദ്യാഃ പുംസി ശ്രേഷ്ഠാർത്ഥഗോചരാഃ" എന്നമരം. "മരീചിരംഗിരാ അത്രിഃ പുലസ്ത്യഃ പുലഹഃ ക്രതുഃ വസിഷ്ഠശ്ചേതി സപ്തൈതേ" എന്ന പ്രമാണമനുസരിച്ച് മരീചിതൊട്ടുള്ള സപ്തർഷികൾ എന്നർത്ഥം. അരുന്ധതീം ച അരുന്ധതിയേയും. അരുന്ധതി വസിഷ്ഠകളത്രം. "കലാ ശ്രദ്ധാനസൂയാ ച ഹവിർഭുജ്ജ ഗതിഃ ക്രിയാ അരുന്ധതീ ച ക്രമശഃ സപ്തർഷീണാം പതിവ്രതാഃ" എന്ന അമരശ്ലോകം യഥാക്രമം സപ്തർഷികളുടെ ധർമ്മപത്നികളുടെ പേർ പറയുന്നു. അരുന്ധതി കർദ്ദമപ്രജാപതിക്ക് ദേവഹൂതിയിൽ പിറന്ന ഒമ്പത് പുത്രിമാരിൽ ഒരാളാണ്. ചാരിത്രമഹത്വത്തിന്ന് മാതൃകയും വസിഷ്ഠമഹർഷിയുടെ സതതസഹചാരിണിയുമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. ഇരുവരും അടുത്തടുത്ത് സപ്തർഷിനക്ഷത്രമണ്ഡലത്തിൽ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. 'ന അരുന്ധതീ പ്രതിരോധകാരിണീ പ്രതികൂലയായി വർത്തിക്കാത്തവൾ' എന്ന അനർത്ഥം വിപരീതവൃത്തിയില്ലാതെ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നത് സ്ത്രീകൾക്ക് എത്ര ദുഃസാധ്യമാണെന്നും നിരന്തരമായ അനുകൂല്യം എത്ര ശ്രേഷ്ഠമാണെന്നും ഉള്ള തത്വങ്ങളെ വ്യക്തമാക്കുന്നു. സ്ത്രീതത്തെ അപകർഷകരമായി ഗണിക്കാതെ സപ്തർഷികളുടെ കൂട്ടത്തിൽ സമാനബഹുമാനത്തോടുകൂടിയാണ് അരുന്ധതിയെ പൂജിച്ചിരുന്നത്. "താമഗ്നേരവധേർമേന മുനീംശ്ചാപഭ്യഭീശ്ചരഃ— സ്ത്രീപുമാനിത്യനാസ്ഥൈഷാ വൃത്തം ഹി മഹിതം സതാം" എന്ന് കു. സം. ന്യ, ക്രമ. ഭാരതവർഷത്തിലെ സ്ത്രീകളുടെ സ്ഥിതിയെപ്പറ്റി ജല്പിക്കുന്നവർ ഇങ്ങിനേയുള്ള ദൃഷ്ടാന്തങ്ങളേയും പ്രമാണങ്ങളേയും ചിന്തിക്കട്ടെ. അരുന്ധതി കല്യാണമൂർത്തിയായിരുന്നതിനാൽ സർവ്വമംഗല്യസിദ്ധ്യർത്ഥമാണ് തദ്ദർശനം ചെയ്യുന്നത്. സഹധർമ്മചാരിണീവൃത്തത്തിന്റെ ഈ ഉത്തമാദർശത്തെ വിവാഹാവസരത്തിൽ സ്മരിക്കുന്നതിന്റെ ഔചിത്യം സ്പഷ്ടം. "ത്രിലോകീമംഗല്യാമവനിതലലീനേന ശിരസാ ജഗദ്വന്ദ്യാം ദേവീമുഷസമിവ വന്ദേ

ശേവതീം" എന്ന് ഉ. രാ. ചരിതത്തിലെ ജനകവാക്യം ദ്രഷ്ടവ്യം. സഹജരാഗാ പ്രകൃത്യാ പ്രണയശീലാ. ദമയന്തിയുടെ പ്രേമം ധർമ്മസ്മരണകൊണ്ടോ ലോഭജന്യമായ പ്രാഗല്ഭ്യവിശേഷംകൊണ്ടോ പ്രസരിച്ചിരുന്നതല്ല എന്നഭിപ്രായം. ജായാ ഭാര്യാ. "അസ്യാം ജായതേ ത്വേവ പുത്രരൂപേണ ഇവളിൽ പുനർജനിക്കുന്നു"എന്നനർത്ഥം. "ജായായാസ്തദ്ധി ജായാത്വം യദസ്യാം ജായതേ പതിഃ" എന്ന് മനു. കൃത്യശേഷം 'വിവാഹശേഷം'ദി. സരസന്മാർ രസികന്മാർ. ബാന്ധവന്മാർ ബന്ധുക്കൾ. വിവാഹാദികൾക്ക് ബന്ധുക്കൾ കൂടിച്ചേർന്നാൽ പലവിധത്തിലും 'നീരസ'ത്തിന്നിടയാകുന്നത് ഒട്ടും അസാധാരണയല്ലാത്തതിനാൽ അതു വകകാരല്ലെന്ന് വരുത്തുവാൻ "സരസൈഃ" എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഉദാരം സുഖമായി. ഭാ. നൃ. വാത്സ്യായനീയത്തിലും നക്ഷത്രദർശനം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. പക്ഷെ അത് വൈവാഹികക്രിയാംശമായിട്ടല്ല രതാവസാനത്തിലുള്ള ഒരു ലീലാന്തരമായിട്ടാണ്. "തദംഗസംലീനായാശ്ചന്ദ്രമസം പശ്യന്ത്യാ നക്ഷത്രോപദർശനിവൃത്തിരകരണം." "അരുന്ധതീധ്രുവസപ്തർഷിമാലാദർശനം ചേതി രതാവസാനികം" ഇത്യാദി.

൫൭. 'തതഃ സഃ പ്രസന്നചേതാ താരുണ്യതരംഗിതാക്ഷ്യാ താമരസായതാക്ഷ്യാ തയാ സമം പ്രസവായുധസ്യ പരാക്രമൈകത്വം പ്രപഞ്ചയാമാസ അനന്തരം ആ നളൻ പ്രസന്നചേതസ്സായിട്ട് താരുണ്യംകൊണ്ട് തരംഗിതമായ അക്ഷികളോടുകൂടിയവളായി താമരസത്തെപ്പോലെ ആയതമായ അക്ഷികളുള്ളവളായ ആ ദമയന്തിയോട് ചേർന്ന് പ്രസവായുധന്റെ പരാക്രമസമൂഹത്തെ പ്രപഞ്ചനം ചെയ്തു' എന്നന്വയക്രമം. പ്രസന്നചേതസ്സ് പ്രസാദമുള്ള മനസ്സോടുകൂടിയവൻ പ്രസാദം സന്തുഷ്ടി. "പ്രസാദസ്തു പ്രസന്നതാ" എന്നും "പ്രസന്നോച്ഛഃ" എന്നും അമരം "പ്രസന്നാ സ്ത്രീ സുരായാം സ്യാൽ സച്ഛസന്തുഷ്ടയോസ്ത്രിഷു" എന്ന് മേദിനി. താരുണ്യം യൌവനം. തരംഗിതം തിരമാലപോലെ വർത്തിക്കുന്നത്. ഇളകിമറിഞ്ഞത് എന്നർത്ഥം. താമരസം താമര. "പങ്കേരുഹം താമരസം സാരസം സരസീരുഹം" എന്നമരം. ആയതം നീണ്ടത്. പ്രസവായുധൻ പുഷ്പസായകനായ കാമദേവൻ. "സ്യാദുൽപാദേ ഫലേ പുഷ്പേ പ്രസവോ ഗർഭമോചനേ" എന്നമരം പരാക്രമം പൌരുഷപ്രകടനം. പ്രേമാതിശയത്താൽ പ്രചണ്ഡങ്ങളായ ലീലാഭേദങ്ങളെ എന്നർത്ഥം. പ്രപഞ്ചനം ചെയ്യുക വിസ്തരിക്കുക. ബദ്ധപ്പെട്ട് 'വഴിവാടാ'യി കഴിച്ചുകൂട്ടാതെ യഥാവിധി സംവിധാനം ഉപക്രമിച്ചു എന്ന് സാരം.

ഈ ശ്ലോകത്തിൽ എന്തോ പാഠദോഷം ഉള്ളതുപോലെ തോന്നുന്നു. 'താരുണ്യതരംഗിതാക്ഷ്യാ' 'താമരസായതാക്ഷ്യാ' എന്നിങ്ങിനെ ക്ഷുദ്രവും അചമൽകൃതവുമായ ആവർത്തനത്തിന്ന് മഴമംഗലത്തിന്റെ കവിതയിൽ അവകാശമില്ല. 'താരുണ്യതരംഗിതാംഗ്യാ' 'താരുണ്യതരംഗിതാംഗഃ' 'താരുണ്യതരംഗിതാക്ഷഃ' എന്നിങ്ങിനെ പാഠഭേദങ്ങളെ പരീക്ഷിക്കാമെങ്കിലും തൃപ്തികരമായി തോന്നുന്നില്ല.

അനന്തരം ഉപയ്യുചരി സ്വാതന്ത്ര്യത്തോടുകൂടി ഉപക്രമിച്ചതായ അനംഗലീലാവിശേഷങ്ങളെ 'ചുംബൻ' ഇത്യാദി നാലു ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് വർണ്ണിക്കുന്നു.

൫൫൫. 'അംസനിവൃത്തം വക്ത്രാരവിന്ദം ആത്തകുതുകം ചുംബൻ കരവല്ലരീകവചബന്ധാഢ്യമാനൈ സ്തനൈ ആലിംഗൻ കർണ്ണസുഖം നിഷേധവചനം ശ്രവണൻ കരേണ നീവീം ആമൃശൻ പ്രതികൂലയാ അപി നവയാ പ്രേയസ്യാ കാമീ സ യുവാ രേമേ അംസനിവൃത്തമായിരിക്കുന്ന വക്ത്രാരവിന്ദത്തെ കുതുകത്തോടുകൂടി ചുംബിച്ചും കരവല്ലരികൊണ്ടും കവചബന്ധംകൊണ്ടും ആഢ്യമാനങ്ങളായ സ്തനങ്ങളെ ആലിംഗനം ചെയ്തും കർണ്ണസുഖമായ നിഷേധവചനത്തെ ശ്രവിച്ചും കയ്യുകൊണ്ട് നീവിയെ ആമർശനം ചെയ്തും പ്രതികൂലയാണെങ്കിലും നവയായ പ്രേയസിയോടുകൂടി കാമിയായ ആ യുവാവ് രമിച്ചു' എന്നന്വയക്രമം. അംസനിവൃത്തം ചുമലിലേക്ക് തിരിച്ചിട്ടുള്ളത്. ലജ്ജാസംമിശ്രിതമായ വിരോധംകൊണ്ട് തിരിച്ചുപിടിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. വക്ത്രാരവിന്ദം മുഖമാകുന്ന താമര എന്ന് രൂപകം. കുതുകം ആഗ്രഹം; വിസ്മയാകലിതമായ സ്പൃഹാവിശേഷമെന്നർത്ഥം. "കേളികലാകുതുകേന ച യമുനാജലകൂലേ മഞ്ജുലവഞ്ജുലകുഞ്ജഗതം വിചകർഷ ദുകൂലേ" എന്ന് ഗീ. ഗോ. കരവല്ലരി കരമാകുന്ന വല്ലി എന്ന് രൂപകം. 'വല്ലരീ'ശബ്ദം ദൈർഘ്യത്തേയും സൌകുമാര്യത്തേയും കുറിക്കുന്നു. "വല്ലരിർമ്മഞ്ജരിഃ" എന്ന അമരപ്രമാണപ്രകാരം 'വല്ലരിഃ' എന്നതിന്ന് 'പൂങ്കുല' എന്ന് അർത്ഥമാണെങ്കിലും 'വള്ളി' എന്ന അർത്ഥമാണ് ഇവിടെ അധികം യോജ്യം. "വിധിനാ കൃതമദ്യവൈശസം നനു മാം കാമവധേ വിമുഞ്ചതാ— അനപായിനി സംശ്രയാർഹതാം ഗജമഗ്നേ പതനായ വല്ലരീ" എന്ന കു. സം. പ്രയോഗം ഈ അർത്ഥത്തേയും 'വല്ലരീ' എന്ന ഈകാരാന്തരൂപത്തേയും ഉദാഹരിക്കുന്നു. 'വല്ലരീ വല്ലീ' എന്ന് മല്ലി. കവചബന്ധം കഞ്ചുകത്തിന്റെ കെട്ട്. റൌക്കി മുറുക്കിക്കെട്ടുകയും കയ്യുകൊണ്ട് പൊത്തിപ്പിടിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നതുകൊണ്ട് പ്രവേശനം അസാദ്ധ്യമായ മട്ടിലായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. ആഢ്യമാനം മറച്ചിട്ടുള്ളത്. നിഷേധവചനം 'അ

രുത്' 'അരുത്' എന്നുള്ള വാക്ക്. "പ്രാങ്മാമേതി മനാഗനാഗതരസം" എന്ന് തുടങ്ങി "നിഃസംശംഗവികഷ്ണാധികസുഖം" എന്നവസാനിക്കുന്ന രമ്യമായ കുലസ്ത്രീരതത്തിന്റെ പ്രഥമരംഗത്തെ ഭവിഷ്യൽകഥാസംകല്പസുഖത്തോട്ടുകൂടി അനുഭവിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. നീവി ഉടുത്തിരിക്കുന്ന വസ്ത്രത്തിനെ അരയിൽ ഉറപ്പിക്കുന്ന 'മടിക്കുത്ത്'. "സ്ത്രീകടീവസ്ത്രബന്ധേഽപി നീവീ" എന്നമരം. അവമർശനം ചെയ്യുക പതുക്കെ തൊടുക. 'ആങ്ങി'ന്ന് ശക്തൃർത്ഥവും ഉണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ പ്രഥമാവലംബത്തിലുള്ള കരുണ അധികം വ്യഞ്ജിക്കുന്നതിനാൽ "മുഖൈശ്ചലൽകുണ്ഡലരശ്മിരഞ്ജിതൈർന്നാതപാമൃഷ്ടസരോജചാരുഭിഃ" ഇത്യാദികളിലേപ്പോലെ ഈഷദർത്ഥമാണ് അധികം യോജ്യം. "അക്ലിഷ്ടബാലതരുപല്ലവഃലോഭനീയം പീതം മയാ സദയമേവ രതോത്സവേഷു- ബിംബാധരം" ഇത്യാദി ഭാവങ്ങളിൽ കാണുന്ന കരുണാവിശേഷത്തെയായിരിക്കണം ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. നവോഢയെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള "കുസുമസധർമ്മാണോ യോഷിതഃ സുകുമാരോപക്രമാഃ തസ്യോപനിഗതവിശ്വാസൈഃ പ്രസഭമുപക്രമ്യമാണാഃ സംപ്രയാഗദ്വേഷിണ്യോ ഭവന്തി തസ്മാൽ സാമ്നൈവോപചരേൽ" "തസ്മാൽ.....മൃദുഭിരുപചാരൈരുപക്രമേത" ഇത്യാദി കാമസൂത്രങ്ങളും കാണുക. പ്രതിക്രുദ്ധാ വിരോധഭാവത്തെ കാണിക്കുന്നവൾ. കുലസ്ത്രീരതാരംഭത്തിലുള്ള 'പ്രാങ്മാമേതി'ഭാവത്തെ അവലംബിച്ചിരിക്കുന്നവളെന്നർത്ഥം. നവാ സുരതവിധിയിൽ പുതുതായി പ്രവൃത്തിക്കുന്നവൾ. നിഷേധവചനപ്രാതികൂല്യാദികം ലജ്ജാവിജിതമന്മഥകളായ നവോഢകളിലേ ശോഭിക്കുള്ളൂ എന്നഭിപ്രായം. പ്രേയസി പ്രേമാധിക്യമുള്ളവൾ. അനുരാഗവതിയായ കളത്രം എന്നർത്ഥം. 'പ്രേയസ്' എന്നത് 'പ്രിയ'ശബ്ദത്തിന്റെ ഉത്തരവാചിയാണ്. 'പ്രിയതമാ' എന്ന പ്രയോഗം കാണുക. പ്രതികൂലഭാവവും നിഷേധവചനവും മറ്റും അനുരാഗവതിയായ നവോഢയിൽ മാത്രമേ സുസഹമായി ഭവിക്കുള്ളൂ എന്ന് വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'പ്രേയസ്യാഃ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. കാമി അനുരാഗവാൻ. രമിക്കുക ക്രീഡിക്കുക. സംഭോഗശൃംഗാരത്തിന്റെ വിവിധവിധികളേയും അനുഭവിക്കുക എന്നർത്ഥം. "സേവതേ സ്മ ശയനം പരാങ്മുഖീ സാ തഥാപി രതയേ പിനാകിനഃ" എന്ന് കുസം. ദ്രഷ്ടവ്യം. വാത്സ്യായനീയത്തിൽ കന്യാസംപ്രയുക്തകാധികരണത്തിലുള്ള കന്യാവിസ്രംഭണപ്രകരണം ഈ ഘട്ടത്തിൽ സശ്രദ്ധം പഠനീയമാണ്.

ഛദ്ധ. "വാമേക്ഷണാ വൃഷ്ടാ ബഹ്വ പ്രതിവചഃ മിതം അവദൽ ബിംബാധരാചുംബനേ പ്രതിചുംബനാ ന ചക്രേ പുനഃ ആനനം ന സാചീചകാര ച- അതുലിംഗനേ വക്ഷോജന്മ ന അവൃണോൽ ച ന ദദൌ ച നീവിസ്രംശ

വിധൌ വാചാ ഏവ നിഷേധം അകരോൽ സുന്ദരിയായ ആ ഭമയന്തി വളരെ ചോദിക്കുമ്പോൾ അല്പം മാത്രമായി മറുവടി പറഞ്ഞു. ബിംബാധരത്തിന്റെ ആ ചുംബനത്തിൽ പ്രതിചുംബനത്തെ ചെയ്തില്ല. പക്ഷെ മുഖത്തെ വൈചീകരിക്കയും ചെയ്തില്ല. ആലിംഗനത്തിങ്കൽ വക്ഷോജന്മത്തെ ആവരണം ചെയ്തില്ല. ദാനം ചെയ്തതുമില്ല. നീവീസ്രംസനവിധിയിൽ വാക്കുകൊണ്ട് മാത്രം നിഷേധത്തെ ചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. ബഹുപൃഷ്ടാ മിതം പ്രതിവചഃ അവദൽ ചോദിക്കുന്നതിൽ പലതിനും മറുവടി പറയാതേയും പറയുമ്പോഴത്തെ പദൈകമാത്രമായും ആയിരുന്നു എന്നർത്ഥം. ബിംബാധരം തൊണ്ടിപ്പഴംപോലെയുള്ള ചുണ്ട്. "ബിംബോസ്ത്ര.....ബിംബികായാഃ ഫലേ ക്ലീബം" എന്ന് മേദിനി. ആചുംബനം ദൃഢമായ ചുംബനം. 'ആങ്ങ്' ശക്തിയിൽ. "ആചുംബനാലിംഗനലാലസായാഃ" എന്ന് കദാനപഞ്ചകം. 'പുനഃ' എന്ന് ഭേദോത്ഥത്തിൽ. ഭാ ഛന്ദൻ. "പുനരപ്രഥമേ മതം അധികാരേ ച ഭേദേ ച തഥാ പക്ഷാന്തരേപി ച" എന്ന് മേദിനി. സാചീകരിക്കുക തിരിക്കുക. ഭാ. ഛ൫൭. വക്ത്രത്തെ 'അംസനിവൃത്ത'മാക്കിയിരുന്ന മട്ട് മാറിയിരുന്നു. വക്ഷോജന്മ ഉരസിജം. മുല എന്നർത്ഥം. ജാത്യൈകവചനം. "വക്ഷോജന്യേ ച ന ചാവ്യയോന്നച" എന്ന ചകാരമയമായ പാഠം മധ്യമം. ആവരണം ചെയ്യുക മറയ്ക്കുക. 'കരവല്ലരീകവചബന്ധാച്ഛാദ്യമാന'മാക്കിയില്ല എന്നർത്ഥം. ദാനം ചെയ്യുക കൊടുത്ത് സല്ക്കരിക്കുക. നീവീസ്രംവിധി വസ്ത്രബന്ധത്തെ തൊട്ടന്ന സമയം. വാചൈവ നിഷേധമകരോൽ 'അരുത്' എന്ന് വാക്കുകൊണ്ട് പറഞ്ഞതല്ലാതെ കൈകൊണ്ട് തടുക്കുകയുണ്ടായില്ല എന്നർത്ഥം. "ചുംബനേഷ്വധരദാനവജ്ജിതം ഖിന്നഹസ്തമഭയോപഗ്രഹനം– ക്ലിഷ്ടമന്മഥമപി പ്രിയം പ്രത്യോർല്ലഭേ പ്രതികൃതം വധൂരതം" എന്നും "സസ്പൃഹേ പ്രിയമുരോനിപീഡനം പ്രാർത്ഥിതം മുഖമനേന നാഹരൽ– മേഖലാപ്രണയലോലതാം ഗതം ഹസ്തമസ്യ ശിഥിലം രുരോധ സഃ" എന്നും കു. സം.

൫൩൯. ഇവിടെ 'സാ ഭമയന്തീ' എന്ന കർത്താവിനെ അർത്ഥാൽ ഉണ്ടാക്കിക്കൊള്ളണം.

"അഥ സാ ഭമയന്തീ കരജ.....ക്ഷതാനാം കഠിന.....ഹാരാവലീനാം മധുര.....ഭോജം മാന്മഥാനാം രണാനാം വിദഗ്ധാ അഭവൽ അനന്തരം ആ ഭമയന്തി കരജംകൊണ്ടും ദശനംകൊണ്ടും ഉള്ള കേളികളാൽ ഭദ്രമായിരിക്കുന്ന ശസ്രക്ഷതങ്ങളോടുകൂടിയതും കഠിനങ്ങളായിരിക്കുന്ന കുചങ്ങൾകൊണ്ടുള്ള വിമർദ്ദം നിമിത്തം ഛിന്നങ്ങളായിരിക്കുന്ന ഹാരാവലികളോടുകൂടിയതും മധുരമധുര

ങ്ങളായ സീല്ക്കാരങ്ങളെക്കൊണ്ട് ഉദ്ധതങ്ങളായിരിക്കുന്ന ആലാപങ്ങളെ ഭജിക്കുന്നവയായും ഇരിക്കുന്ന മാന്മഥങ്ങളായ രണങ്ങളുടെ വിദഗ്ധയായിട്ട് ഭവിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. കരജം കയ്യിൽനിന്ന് ജനിക്കുന്നത്. നഖം എന്നർത്ഥം. ദശനം ദംശിക്കുവാനുള്ളത്, കടിക്കുവാനുള്ളത്. പല്ല് എന്നർത്ഥം. കേളി ക്രീഡാവിശേഷം. ദത്തം ദാനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. ശസ്ത്രക്ഷതം ആയുധങ്ങൾകൊണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള മുറി. കാമകലകളെ യുദ്ധഭേദങ്ങളായി നിരൂപിച്ച് കരജാദിപ്രയോഗങ്ങളെ ഓരോ ചടങ്ങുകളായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. 'നഖക്ഷതം' 'ദന്തക്ഷതം' എന്നീ കാമകലകളേയാണ് ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത് ഈ ക്രീഡാംഗങ്ങളെ വാത്സ്യായനീയത്തിൽ സാംപ്രയോഗികാധികരണത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. പ്രഥമസമാഗമം, അന്യദേശത്തിൽ ദീർഘവാസം കഴിഞ്ഞ് മടങ്ങിവന്നിട്ടുള്ള അവസരം, ചിരവാസത്തിന്നായി അന്യദേശത്തേക്കുള്ള യാത്രാസമയം, ക്രോധാനന്തരമുള്ള സാന്ത്വനം, മധുപാനാദിയാൽ മദിച്ചിരിക്കുന്ന സമയം ഇതെല്ലാം ഈ പ്രയോഗങ്ങൾക്കുള്ള സന്ദർഭങ്ങളും കക്ഷം, സ്തനം, ശഠം, വൃഷ്ണം, ജഘനം, ഉരു ഇതെല്ലാം തൽസ്ഥാനങ്ങളും ആണെന്ന് വിധിച്ചിരിക്കുന്നു. പ്ലുതകം, അർദ്ധചന്ദ്രം, മണ്ഡലം, രേഖാ, വ്യാഘ്രനഖം, മയൂരപദകം, ശശപ്ലുതകം, ഉൽപലപദ്മകം എന്നിങ്ങിനെ നഖക്ഷതങ്ങളുടേയും ബുധകം, ഉച്ഛൂനകം, ബിന്ദു, ബിന്ദുമാലാ, പ്രവാളമണി, മണിമാലാ, ഖണ്ഡാഭ്രകം, വരാഹചർവ്വിതകം എന്നിങ്ങിനെ ദശനച്ഛേദ്യങ്ങളുടേയും രൂപഭേദങ്ങളെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ശേഷം ശാസ്ത്രത്തിൽ കണ്ടുകൊൾക. കഠിനാ ദൃഢം; ശിഥിലമല്ലാത്തത് എന്നർത്ഥം. വിമർദ്ദം അതിയായ പേഷണം. ഗാഢാലിംഗനം എന്ന് സാരം. ഛിന്നങ്ങൾ ഛേദിച്ചിട്ടുള്ളവ. പൊട്ടീട്ടുള്ളവ എന്നർത്ഥം. ഹാരാവലി മുത്തുമാലകളുടെ കൂട്ടം "ഹാരോ മുക്താവലീ" എന്നമരം. ഭാ. വ്യാ. ഗാഢാലിംഗനശക്തികൊണ്ട് മുത്തുമാലകൾ അറുപോകുന്ന വിധത്തിലുള്ളവ എന്നർത്ഥം. മധുരമധുരങ്ങൾ അതിമധുരങ്ങൾ. അധികൃസൂചകമായ വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. സീല്ക്കാരം സംഭോഗാവസരങ്ങളിൽ നായികാനായകന്മാർ ആചരിക്കുന്നതായ ശബ്ദവിശേഷം. ഉദ്ധതം വ്യാകുലം. രാഗാധിക്യം നിമിത്തം ഉഴറി പുറപ്പെടുന്നത് എന്നർത്ഥം. ആലാപങ്ങളെ ഭജിക്കുന്നവ വാഗ്ഭേദങ്ങളോടുകൂടിയവ. സീല്ക്കാരസംമിശ്രങ്ങളായ അനുരാഗവചനങ്ങളോടുകൂടിയതും എന്ന് സാരം. മാന്മഥങ്ങളായ രണങ്ങൾ മാരക്രീഡാഭേദങ്ങളാകുന്ന സമരവിശേഷങ്ങൾ. വിദഗ്ധാ നിപുണാ. കാമകേളിയുടെ മൂലാധാരമായ വിപരീതഭാവത്തെ കലഹരൂപ

മായി കവികൾ പലേടത്തും കല്പിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. "ആഹതാ നഖപദൈഃ പരിരംഭേഷു ചുംബിതാനി നഖഭന്തനിപാതേ-സ്വേകമായുണസംഭൃതകീർത്തിർഭവ ഏവ സുരതേഷ്വപി കാമഃ" എന്ന് കിരാ. പദമന പ്രതിക്രിയാരീതിയെ സ്വീകരിക്കുന്ന പ്രഗത്ഭയായ നായികയുടെ ഭാവവിശേഷവും ഏകദേശം ഇതുതന്നേയാണ്. "സമാശ്ലിഷ്ടാ സമാശ്ലേഷൈശ് ചുംബിതാശ് ചുംബനൈരപി- ദഷ്ടാശ്ച ദംശനൈഃ കാന്തം ദാസീകുർവ്വന്തി യോഷിതഃ" എന്ന് പ്രമാണം. യുദ്ധത്തിലുള്ള പരാജയതത്ത്വത്തിന്റെ ഫലം ദാസ്യമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം.

സീല്ക്കാരം നഖക്ഷതവും ഭന്തക്ഷതവുംപോലെ ശാസ്ത്രനിഷ്ടമായ ഒരു രത്യംഗവിശേഷമാണ്. ഈ വിഷയത്തെക്കുറിച്ച് "കലഹരൂപം സുരതമാചക്ഷതേ വിവാദാത്മകതാദ്രൂപമശീലതാച്ച കാമസ്യ" "തസ്യ രാഗവശാൽ പ്രഹണനമംശം സ്കന്ധം ശിരഃ സ്തനാന്തരം പൃഷ്ഠം ജഘനം പാർശ്വ ഇതി സ്ഥാനാനി" "തച്ചതുർവ്വിധമപഹസ്തകം പ്രസൃതകം മുഷ്ടിഃ സമതലകമിതി" "തദുഭയവം ച സീൽകൃതം തസ്യാത്തിരുപതാൽ തദനേകവിധം" "വിരുതാനി ചാഷ്ടൌ" "ഹിംകാരസ്തനിതക്വജിതരുദിതസൂൽകൃതദൂൽകൃതഫൂൽകൃതാനി" "അംബൊത്ഥാഃ ശബ്ദാഃ വാരണാത്ഥാ മോക്ഷാത്ഥാശ്ചാലമത്ഥാസ്തേ ചാത്ഥയോഗാൽ" "പാരാവതപരഭൃതഹാരീതശുകമധുകരദാത്യൂഹഹംസകാരണ്ഡവലഹകവിരുതാനി സീൽകൃതഭ്രേയിഷ്ടാനി വികല്പശഃ പ്രയുഞ്ജീത" എന്നീ സൂത്രങ്ങളെ സീല്ക്കാരപ്രകരണത്തിൽ വാത്സ്യായനൻ പഠിച്ചിരിക്കുന്നു. വൈപരീത്യഭാവമുള്ളതുകൊണ്ട് സുരതക്രമത്തെ കലഹരൂപമായി സംകല്പിക്കാവുന്നതാണ്. "പ്രണയകലഹം" "കേളീകോപം" ഇത്യാദി ദ്രഷ്ടവ്യം. ആ സമരപരിപാടിയിൽ താഡനം സംഗതമായിരിക്കുന്നു. സ്കന്ധം, ശിരസ്സ്, മാറ്, പുറം, ജഘനം, ഇരുവശം ഇതുകളാണ് ഈ പ്രഹണനത്തിനുള്ള സ്ഥാനങ്ങൾ. അപഹസ്തകം, പ്രസൃതകം, മുഷ്ടി, സമതലകം ഇതുകളാണ് പ്രഹണനരീതികൾ. അപഹസ്തം അർദ്ധചന്ദ്രാകൃതിയിലും, പ്രസൃതകം കൈപരത്തിയും, മുഷ്ടി കൈ ചുരുട്ടിയും, സമതലകം കൈപ്പടം സാധാരണമട്ടിൽ നിവർത്തിയും ഉള്ള പ്രയോഗങ്ങളാകുന്നു. താഡനത്താൽ വേദനക്കവകാശമുള്ളതുകൊണ്ട് തജ്ജന്യമായി പലവിധത്തിലുള്ള സീല്ക്കാരങ്ങൾ ഉത്ഭവിക്കുന്നു. പ്രഹണനപ്രയോഗവും സീല്ക്കാരസമേതമായിരിക്കാം. ഈ സീല്ക്കാരവിരുതങ്ങൾ ഹിംകാരം, സ്തനിതം, ക്വജിതം, രുദിതം, സൂൽകൃതം, ദൂൽകൃതം, ഫൂൽകൃതം, എന്നിങ്ങിനെ എട്ടു വിധമുണ്ട്. "അമ്മേ" "അരുത്" "വിട്ട" "മതി" "അയ്യോ" "ആവൂ" "എന്നെ കൊന്നു" എന്നും മറ്റും പീഡാസൂചകമായ നിപാതങ്ങളും സീല്ക്കാരഭേദങ്ങളോടുകൂടി അവതരിക്കുന്നതാണ്. മാടപ്രാവ്, കുയിൽ, അരിപ്രാവ്, തത്ത, വണ്ട്, നത്ത്, അരയന്നം, കുളക്കോഴി, കൊക്ക് ഇവകളുടെ ശബ്ദങ്ങളെ സീൽകൃതമയമായി അവസ്ഥാഭേദമനുസരിച്ച് വേറ്വേറെ പ്രയോഗിക്കേണ്ടതാണ് എന്നൊക്കെയാണ് ഈ സൂത്രങ്ങൾകൊണ്ട് വിവക്ഷിച്ചി

രിക്കുന്നത്. നിസ്സാരമണിയമായും സ്വാഭാവികമായ പ്രേമാതിരേകംകൊണ്ടും ഉണ്ടാവേണ്ടതായ രതിക്രമത്തിൽ കൃത്രിമങ്ങളും കല്പിതങ്ങളുമായ ഏതാദൃശവ്യാപാരങ്ങളുടെ പ്രവേശം അസ്ഥാനത്തിലും വൈരസ്യജനകമായും പരിണമിക്കുകയില്ലേ എന്ന് സംശയിക്കുവാൻ ന്യായമില്ലായ്കയില്ല. എന്നാൽ ഇതെല്ലാം ചുംബനാദികളേപ്പോലെ സ്വാഭാവികങ്ങളും രാഗസംവർധകങ്ങളുമായ ചേഷ്ടാവിശേഷങ്ങളെ ശാസ്ത്രീയമായി സാമാന്യമായി ക്രമപ്പെടുത്തിയിരിക്കുക മാത്രമാണെന്ന് പ്രത്യേകം ഓർമ്മ വേണ്ടതാണ്. അശിക്ഷിതപടുത്വത്തോടുകൂടി പ്രകൃത്യാ പ്രവഹിക്കുന്ന ഭാവഭേദങ്ങളെ ഒന്ന് ക്രമപ്പെടുത്തുവാൻ മാത്രമേ ഇവിടെ ഉദ്ദേശമുള്ളൂ എന്നും അകസ്മികമായി അങ്കുരിക്കുന്ന ലീലാന്തരങ്ങളുടെ മഹത്വത്തെ ആചാര്യന്മാർ ഒരിക്കലും അവഗണിക്കയോ അപലപിക്കയോ ചെയ്തിട്ടില്ലെന്നും "നാസ്ത്യന്ത ഗണനാ കാചിന്ന ച ശാസ്ത്രപരിഗ്രഹഃ- പ്രവൃത്തേ രതിസംയോഗേ രാഗ ഏവാത്രകാരണം" "സ്വപ്നേഷ്വപി ന ദൃശ്യന്തേ തേ ഭാവാസ്തേ ച വിഭ്രമാഃ- സുരതവ്യവഹാരേഷു യേ സ്വസ്ഥൽക്ഷണകല്പിതാഃ" "യഥാഹി പഞ്ചമീ ധാരാമാസ്ഥായ തുരഗഃ പഥി-സ്ഥാണും ശ്വഭ്രം ദരീം വാപി വേഗാന്ധോ ന സമീക്ഷതേ" "ഏവം സുരതസംമർദ്ദേ രാഗാന്ധേ കാമിനാവപി- ചണ്ഡവേഗാ പ്രവർത്തേതേ സമീക്ഷേതേ ന കാര്യതയം" ഇത്യാദി ശാസ്ത്രോക്തങ്ങളിൽനിന്നുതന്നെ സ്പഷ്ടമാകുന്നുണ്ട്. "സീല്ക്കാരപ്രാണനാദികളെ വികൃതിരിച്ച് എണ്ണിക്കണക്കാക്കുകയോ ശാസ്ത്രീയമായി പരിഗ്രഹിക്കുകയോ ചെയ്യുവാൻ സാധ്യമല്ല. ഇവയെല്ലാം സംയോഗാവസരങ്ങളിൽ രാഗം ഹേതുവായിട്ട് ഉണ്ടാകുന്നവയാണ്. ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാരായാൽ അവയുടെ ഉൽപത്തി, ക്രമം, പ്രയോജനം മുതലായതറിഞ്ഞ് ബുദ്ധിപൂർവ്വം വ്യാപരിക്കുവാൻ സാധിക്കും എന്ന് മാത്രമേ വ്യത്യാസമുള്ളൂ. അനുരാഗാവിഷ്ടരായ നായികാനായകന്മാർ കാലേകൂട്ടി യാതൊരാലോചനയുംകൂടാതെ അവസരോചിതമായവിധം തൽക്ഷണം ആചരിക്കുന്ന ഭാവവിഭ്രമഭേദങ്ങളും സ്വപ്നത്തിലുംകൂടി കല്പിക്കുവാൻ പ്രയാസമായവിധം അത്യവിവിധങ്ങളാണ്. 'അനുസൃതിതം ധൈരിതകം രേചിതം വല്ഗിതം പ്ലുതം' എന്നിങ്ങിനെ അഞ്ചുവിധം ഗതിഭേദങ്ങളും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിൽ അഞ്ചാമത്തേതിൽ എത്തീട്ടുള്ള കുതിര വഴിക്കുള്ള കുറ്റി, കുഴി, ഗുഹ മുതലായതിനെ ഒന്നിനേയും കാണാത്തവിധം വേഗാന്ധനായി ഓടുന്നതുപോലെ രാഗാന്ധന്മാരായ കാമികാമുകന്മാർ രതിവൃത്തിയിൽ ചാണ്ഡവേഗതയോടുകൂടി പ്രവർത്തിക്കുകയും അവസാനമില്ലാത്ത കരണഭേദങ്ങളിൽ വ്യാപരിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു" എന്നാണ് മേൽ ഉദ്ധരിച്ചിരിക്കുന്ന ശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ട് സമർത്ഥിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഇപ്രകാരവിധം പ്രയോഗങ്ങളെ സർവ്വദാ സർവ്വത്ര പ്രയോഗിക്കേണമെന്നും ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടില്ല. രതിസംയോഗത്തിൽ പ്രവൃത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവരുടെ മന്ദവേഗത്വം അഥവാ ചണ്ഡവേഗത്വം, ഇരുവരുടേയും ബലം, അവസരം, ദേശം, കാലം ഇവയെല്ലാം ഗ്രഹിച്ച് ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാർ ഈ രീതികളെ അവലംബിക്കേണ്ടതാണെന്നാണ് വിധി. "തസ്യാൻമൃദുത്വം ചാണ്ഡത്വം യുവത്യാ ബലമേവ ച- ആത്മനശ്ച

ബലം ജ്ഞാതവ്യാ തഥാ യുജ്ജീത ശാസ്ത്രവിൽ" "ന സർവ്വദാ ന സർവ്വാസു പ്രയോഗാഃ സാംപ്രയോഗികാഃ– സ്ഥാനേ ദേശേ ച കാലേ ച യോഗ ഏഷാം വിധീയതേ" എന്ന് പ്രമാണം. കാമോദ്ദീപകമായി പീഡ ഏല്പിക്കുകയോ ഏല്പിക്കുകയോ ചെയ്യുന്നതായ താഡനാദിക്രമങ്ങളെ രാഗാന്ധന്മാർ സ്വീകരിക്കുന്നതായി പാശ്ചാത്യസാഹിത്യത്തിലും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ അവിടെ ഈ വാസനകളും അവിടവിടേയായി കൃത്രിതങ്ങളും പൈശാചികങ്ങളും ആയ രൂപാന്തരങ്ങളെ പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ളതായിട്ടാണ് കാണുന്നത്. ദുർഭേദ്യവും അഗാധവുമായ മനുഷ്യസ്വഭാവത്തിന്റെ അടിയിലെങ്ങാനും ലീനമായി കിടക്കുന്ന ഒരു വാസനാലേശത്തെ പാശ്ചാത്യദേശങ്ങളിൽ കാണുന്നവിധം അനിയന്ത്രിതമായി അതിസംവേഷത്തെ പ്രാപിക്കുവാൻ അനുവദിക്കാതെ പരിശോധിച്ചും പരിഗ്രഹിച്ചും ശാസ്ത്രീയവും വ്യവസ്ഥചെയ്ത് സാവ്ത്രികവും സദാ സുകുമാരവും ആയ വിധം ക്രമപ്പെടുത്തുവാനാണ് നമ്മുടെ പൂർവ്വാചാര്യന്മാർ ഉദ്യമിച്ചിട്ടുള്ളതെന്ന് തോന്നുന്നു. ഈ പ്രകൃതത്തെ വിട്ടുന്നതിന്നു മുമ്പ് "അഹതം കുചതടേന തരുണ്യാഃ സാധു സോഢമനുനേതി പദാത-ത്രുട്യതഃ പ്രിയതമോരസി ഹാരാൽ പുഷ്പവൃഷ്ടിരിവ മെഘകൃതികവൃഷ്ടിഃ" "സീൽകൃതാനി മണിതം കരുണോക്തിഃ സ്നിഗ്ധമുക്തമലമർത്ഥവചാംസി–ഹാസഭ്രക്ഷണരവാശ്ച രമണ്യാഃ കാമസൂത്രപദതാമുപജഗ്മുഃ" എന്ന മാഘപ്രയോഗം അവേക്ഷണീയമാണ്.

അനന്തരം 'ലജ്ജാവിജിതമന്മഥ'യായി ആരംഭിച്ച് 'സ്മരമന്ദീകൃതവ്രീഡാ' എന്ന അവസ്ഥയിലേക്ക് യാത്രയായ നായികയിൽ കാമകേളീലാലസതാപം സ്ഥിരപ്രതിഷ്ഠയെ പ്രാപിച്ച പ്രകാരത്തെ പറയുന്നു.

ഗദ്യം. "യഥാ യഥാ മാന്മഥാനാം രസാനാം പ്രഥിമാ താമരസായതാക്ഷ്യാഃ ചേതസി പദം ചകാര തഥാ തഥാ മന്ദാക്ഷമുദ്രാ തനുതാം പ്രപേദേ ഏതേതുവിധത്തിൽ മാന്മഥങ്ങളായ രസങ്ങളുടെ പ്രഥിമ താമരസായതാക്ഷിയുടെ ചേതസ്സിൽ പദത്തെ ചെയ്യുവോ അവിധംതന്നെ മന്ദാക്ഷമുദ്ര തനുതയെ പ്രാപിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. "യഥാ യഥാ.....തഥാ തഥാ" എന്ന വൈവിധ്യസൂചകമായ വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. മാന്മഥാ മന്മഥസംബന്ധി. കാമതന്ത്രോൽഭൂതമെന്നർത്ഥം. രസങ്ങൾ ആനന്ദജനകങ്ങളായ അനുഭവവിശേഷങ്ങൾ. പ്രഥിമാ മാഹാത്മ്യം. "പ്രഥിമാനം ഭജാനേന ജഘ്നേന ഘ്നേന സാ" എന്ന് ഭട്ടികാവ്യം. ചേതസ്സ് മനസ്സ്. പദം ചെയ്യുക സ്ഥാനത്തെ പ്രാപിക്കുക. "പദം വ്യവസിതി,ത്രാണ,സ്ഥാന,ലക്ഷ്മാ,ംഘ്രി, വസ്തുഷു" എന്നമരം. മന്ദാക്ഷമുദ്ര ലജ്ജയുടെ ചിഹ്നവിശേഷം. ഭാ. ഒവ്, ക്രൻ. തനുതാ കാശ്യം. അല്പത്വമെന്നർത്ഥം. അപരിചിതത്വംനിമിത്തം പ്രഥമാവലംബത്തിലുള്ള വൈ

മുഖ്യഭാവം ക്രമത്തിൽ കുറഞ്ഞ് കാമകലയുടെ ദുരൂഹവും അനന്തവും അനന്യവൈകാരികവുമായ മാഹാത്മ്യത്തെ അറിഞ്ഞുവശമായതോടുകൂടി അത് ഹേതുവായിത്തന്നെ പരാങ്മുഖോദാസീനസചരുപാവലംബിയായിരുന്ന മന്ദാക്ഷഭാവം കേവലം നാമാവശേഷമായിത്തീർന്നു എന്നത്രേ. "വിമുഞ്ചതി ന തം ലക്ഷ്മീ ലജ്ജാ കുലവധൂമിവ" ഇത്യാദി പ്രമാണപ്രകാരം ലജ്ജയുടെ കേവലമായ അഭാവം അസംഭവ്യമായിരുന്നു എങ്കിലും സാമാന്യം ശുഷ്കപ്രായമായി ഭവിച്ചു എന്ന് സാരം.

അനന്തരം ദാംപത്യവൃത്തിയിൽ ദൃഢമായി കാംക്ഷിക്കുന്നിയ ഭഗയന്തിയുടെ നിത്യകൃത്യപരിപാടിയെ സംക്ഷിപ്തമായി വർണ്ണിക്കുന്നു.

൧൭൭. പ്രത്യൂഷകാലേ പ്രഭാതകാലത്ത്. "പ്രത്യൂഷോഹർമ്മുഖം" എന്നമരം. മിളിതരുചി ശോഭയോടുകൂടി. നിദ്രാലേശമോ അന്ധകാരച്ഛായയോ ബദ്ധപ്പാടോ നിമിത്തം സ്നാനം 'ഉഴറിക്കഴി'ച്ചിരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. അഥവാ, സന്തോഷത്തോടുകൂടി. "അഭിഷ്ടവം ഗേ സ്പൃഹായാം ച ശഭസ്തൗ ച രുചിഃ" എന്നമരം. പ്രാതഃസ്നാനം പ്രാക്കിക്കൊണ്ടായിരുന്നില്ല. സന്തോഷമായിട്ടതന്നെയായിരുന്നു എന്ന് സാരം. ദേവകൃത്യം ഇഷ്ടദേവപൂജ. 'തേവാര'മെന്നർത്ഥം. അനുസ്ഥയാ കൃതാ യത്നത്തോടുകൂടി ചെയ്തിട്ട്. "അനുസ്ഥാനീയതന്ത്രയോരാസ്ഥാ" എന്നമരം. മനസ്സും ശ്രദ്ധയും ഏകാഗ്രമായി തദ്ദൈകധ്യാനത്തോടുകൂടി പ്രവർത്തിക്കത്തക്കവണ്ണം പ്രയത്നിച്ചിട്ട് എന്ന് സാരം. സുഖൈകചിന്തയോടുകൂടി ഗാർഹസ്ഥ്യധർമ്മത്തിൽ മുഴുകീട്ടുള്ളവർക്കുകൂടി ധർമ്മപരമാനസതത്വത്തോടുകൂടിയ ഭഗവൽഭജനം അത്യാവശ്യമാണെന്നും അനാസ്ഥയോടുകൂടി 'വഴിവാടാ'യി ഇഷ്ടദേവഭജനം ചെയ്യുന്നത് ഐഹികത്തിലും ക്ഷേമത്തിലും ഒരുസുഖൈകമുള്ളവർക്ക് വിധിച്ചിട്ടില്ലെന്നും ഇത് പ്രയോഗം വ്യക്തമാക്കുന്നു. ഗുരുണാം ഗുരുജനങ്ങളുടെ. 'ഗുരുജന'ശബ്ദത്തിൽ ആചാര്യസ്ഥാനത്തിലുള്ളവർ മാത്രമല്ല ശ്വശ്രൂശ്വശുരാദികളായി വന്ദനീയരായ ബന്ധുജനങ്ങളും പെടുന്നതാണ്. "ഗുരുർമ്മാതൃഭ്യാംഗിരസേ പിത്രാദ്യൈ ധർമ്മദേശകേ— അലഫ്യൈ ദുർജ്ജരേ ചാപി" എന്ന് ഹൈമൻ. "ഗുരുശ്ലിഷ്ടവിചിത്രാദ്യൈ" എന്നമരം. കലിതാനന്ദാ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ഗുരുവന്ദനം ആനന്ദകരമായിരിക്കത്തക്കവിധം അവരോട് രഞ്ജിപ്പുണ്ടായിരിക്കേണമെന്നഭിപ്രായം. ഭുക്തപാ ഭക്ഷണം കഴിച്ച്. പ്രധാനമായ മദ്ധ്യാഹ്നഭക്തിയെയാണ് ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇടക്കുള്ള ലഘുഭക്ഷണങ്ങൾ അന്ന് പതിവില്ലാത്തതുകൊണ്ടോ അഥവാ പ്രത്യേകഗണനം അർഹിക്കത്തക്ക ഗൗരവമില്ലാത്തതുകൊണ്ടോ ആയിരിക്കുമോ വിട്ടുകളഞ്ഞിട്ടുള്ളത് എന്നറിയുന്നില്ല. 'കലിതാനന്ദ'മെന്നത് കാകാക്ഷിന്യായേന ഇതിലേക്കും ചേർക്കാം. പ്രസന്നചിത്തത്തോടുകൂടി. ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നത് ദേഹത്തിനേറെയും

മനസ്സിന്റെയും ആരോഗ്യത്തിന്ന് അത്യാവശ്യമാണെന്ന് ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധം. താംബൂലം വെറിലടക്ക. 'താംബൂലീ' 'താംബൂലവല്ലീ' എന്ന് വെറിലക്കൊടിയുടേയും 'താംബൂലം' എന്ന് അടക്കയുടേയും പര്യായമായിട്ടാണ് നിഘണ്ടുവിൽ കാണുന്നത്. "താംബൂലവല്ലീ താംബൂലീ നാഗവല്ല്യപി" എന്നമരം. "താംബൂലീ നാഗവല്ല്യാം സ്ത്രീ ക്രമുകേ തു നപുംസകം" എന്ന് മേദിനി. "താംബൂലം കടുതിക്തമുഷ്ണമധുരം ക്ഷാരം കഷായാനുചിതം വാതശ്ലേഷ്മം കുഷ്ഠനാശനം കൃമിഹരം ദുർഗ്ഗന്ധിനിർണ്ണാശനം—വക്ത്രസ്യാരോചനം വിശുദ്ധികരണം കാമാഗ്നിസന്ദീപനം താംബൂലസ്യ സഖേ ത്രയോദശഗുണാഃ സച്ഛേപി തേ ദുർല്ലഭാഃ" എന്ന് താംബൂലമാഹാത്മ്യം. വെറിലമുറുക്കുന്നത് അടക്കയോടുകൂടിയോ അതിന്ന് മുമ്പോ ആണ് വേണ്ടതെന്ന് കാണുന്നു. "അനിധായ മുഖേ പൂഗം ഖാദതി യോ നരഃ-മതിഭ്രഷ്ടോ ദരിദ്രഃ സ്യാദന്തേ സ്മരതി നോ ഹരിം" എന്നെല്ലാമാണ് വൈഷ്ണവങ്ങൾ. താംബൂലചർവ്വണം കരണരീതിയിലും അനുഭവത്തിലും സുകുമാരതരമായിരിക്കേണ്ടതാണെന്ന് 'അഴകൊട്ട' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വ്യക്തിയിരിക്കുന്നു. വൃദ്ധാംഗനോകുതാം അന്തഃപുരത്തിൽ പെരുമാറുക്കാരായ 'മുത്തശ്ശി'മാർ പറയുന്നതായ. പുരാണം വൃത്താന്തം പഴംകഥകളെ. പുരാണകഥകളോ തദാനീന്തരങ്ങളായ മഹാവീരചരിതങ്ങളോ ആവാം. ഇന്ദീവരാക്ഷീ മധുരമുഖി സുന്ദരിയായ ദമയന്തി എന്നർത്ഥം. 'മധുരമുഖി' എന്ന് ഭാഷാപ്രയോഗത്തിൽ ഹ്രസ്വം. ദിവാ പകൽസമയത്ത്. കാലം യാപയാമാസ നേരം കഴിച്ചുകൂട്ടി. "ഉണ്ടാൽ വെൺമാളികയായം കലിതരസമിരുന്നമ്മമാരോടുകൂടിപ്പണ്ടേവു ത്താനന്തമന്തഃപുരശതമഖിലം പ്രീതികൈക്കൊണ്ടു കേംപ്പൂ" എന്ന് ജനകമഹിഷി ഭർതൃഗുഹോന്മുഖയായ മൈഥിലിയോട് ഉപദേശിക്കുന്നത് കാണുക.

൫൭൨. ഭാനൌ മന്ദം ചരമഗിരിം പരുഷ്ണുർവ്വതി സൂര്യൻ പതുക്കെ അസ്തമപർവ്വതത്തെ അലംകരിക്കുംസമയത്തിങ്കൽ. സമയസൂചകമായ 'സതി'സപ്തമിപ്രയോഗം. സൂര്യൻ അസ്തമിച്ചാൽ എന്നർത്ഥം. ഇന്ദുസ്മേരം ചന്ദ്രനേപ്പോലെ പുഞ്ചിരികൊണ്ട, അഥവാ പൂർണ്ണചന്ദ്രനേപ്പോലെ വികസിച്ച. "സ്മേരാനനാ സുപരി ശീലയ സൌധമൌലിം" എന്ന് ഭാ. വി. ശൂ. ർ. "അലസവലിതമുഗ്ധസ്നിഗ്ധനിഷ്പന്ദമന്ദൈരധികവികസദന്തച്ഛിന്നയസ്മേരതാരൈഃ" എന്ന് മാ. മാ. നല്ല മനോഹരമായ. ചന്ദ്രന്റെ പുഞ്ചിരിയായ നിലാവുപോലെ ഹൃദ്യമായ പിച്ചകപ്പൂക്കളെ എന്നർത്ഥം. 'നവംപിച്ചക'മെന്നതിന്ന് 'ചെറുപിച്ചകം' എന്നൊരർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. പ്രമാണം അറിയുന്നില്ല. 'അസംഖ്യാനി അനവധി' എന്നത് 'പിച്ചകമലർ' എന്ന ജാത്യൈകവചനത്തിൽ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്ന ബഹുവചനത്തിലേക്ക് അന്വയിക്കുകയോ, 'പിച്ചക

മലർ' എന്നതിനെ ഭാഷാബഹുവചനമാക്കി 'ഇന്ദുസ്മേരം' എന്നതിന്ന് "ചന്ദ്രനപ്പോലേയുള്ള മന്ദസ്മിതത്തോടുകൂടി" എന്നർത്ഥമാക്കി ക്രിയാവിശേഷണമാക്കികൊള്ളുകയോ വേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. നിഗ്രഹം 'സപത്നിയായി'. ഭാ. ഭൈ. മാരസമരത്തിന്നുള്ള സംഭാരസംജ്ഞനം മന്ദാക്ഷജനകമാകയാൽ 'നിഗ്രഹ'മെന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇതെല്ലാം ആരും അറിയാതെ താൻതന്നെ ചെയ്ക എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'അരുപ്പിച്ച്', 'അവപ്പിച്ച്' എന്നതിനെ സാധാരണാർത്ഥത്തിലുള്ള പ്രയോജകരൂപമായും എടുക്കാം. മറിച്ചുണ്ടെങ്കിൽ വിസ്രബ്ധയായ ഇഷ്ടസഖിയെ ഉദ്ദേശിച്ചായിരിക്കണം. ചന്തംവേർ ചന്തം ചേർന്ന. ഭംഗി കലർന്ന. ചന്ദ്രശാലാമണിയറ ചന്ദ്രശാലയിലുള്ള, അഥവാ ചന്ദ്രശാലയാകുന്ന, മണിയറ. ചന്ദ്രശാലാ സൌധത്തിന്റെ മുകൾഭാഗത്തുള്ള മേടയിന്മേൽ സൈരവാസത്തിന്ന് തീർത്തിട്ടുള്ള 'ശിരോഗൃഹം'. 'ചന്ദ്രശാലാ ശിരോഗൃഹം' എന്ന് ഹലായുധൻ. മണിയറ ശയനത്തിന്നായി അലംകരിച്ചിട്ടുള്ള മുറി. അന്തർമോദേന ഉള്ളിൽ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. ലജ്ജാനിമിത്തം പ്രകടിതമല്ലാതിരുന്നത് എന്നർത്ഥം. ചെന്താർ.....ചേതഃ ചെന്താർശരനടനമായ കലയിലുള്ള കൌതുകംകൊണ്ട് ആലോലമായ ചേതസ്സോടുകൂടിയവളായിട്ട്. ചെന്താർശരനടനാ മന്മഥതാണ്ഡവം. കലാ സുകുമാരവിദ്യ. കൌതുകം ഔത്സുക്യം. ആലോലം സസ്പൃഹം. ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയത് എന്നർത്ഥം. ചേതസ്സ് മനസ്സ്.

ദമയന്തിയുടെ നിത്യവൃത്തിയെ വർണ്ണിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകങ്ങളിൽ ഒരു ചക്രവർത്തിമഹിഷിയുടെ പ്രതാപോപകരണസംബാധകലുഷമായിരിക്കുന്ന അന്തഃപുരികജീവിതരീതിയേക്കാൾ പ്രശാന്തരമണീയമായ ഒരാഢ്യഗൃഹത്തിൽ കുടിവെപ്പുകഴിഞ്ഞിട്ടുള്ള ഒരു നവവധുവിന്റെ നിർമ്മലവും രമ്യവുമായ കാലയാപനക്രമമാണ് അധികം പ്രതിബിംബിച്ചുകാണുന്നത്.

൫൭൬. "തമനു കഥഞ്ചിൽ ദിനകരേ അസ്തം യാതേ സവിധം ഉപഗതം കൌതുകശ്രീ കളിക്കും വക്ത്രാംഭോജാഭിരാമം കാന്തം ഗാഢം ആലിംഗ്യ ഉത്തുംഗേ മഞ്ചപൃഷ്ഠേ ഉന്നതേ തല്പമദ്ധ്യേ രമണനമൊരുമിച്ച് ഔത്സുക്യസുഖം കിടന്നാൾ മട്ടമലർശരവീരോത്സവങ്ങൾ തുടർന്നാൾ അനന്തരം വളരെ പ്രയാസപ്പെട്ട് ദിനകരൻ അസ്തത്തെ ഗമിച്ച സമയത്തിങ്കൽ ദമയന്തി സവിധത്തെ ഉപഗമിച്ചവനായ കൌതുകശ്രീ വിളയാടുന്ന മുഖപദ്മംകൊണ്ട് അഭിരാമനായ കാന്തനെ ഗാഢമായി അലിംഗനം ചെയ്തിട്ട് ഉയർന്തായ മഞ്ചപൃഷ്ഠത്തിന്മേൽ ഉന്നതമായ തല്പമദ്ധ്യത്തിങ്കൽ രമണനും ഒരുമിച്ച് ഔത്സുക്യത്തോടുകൂടി കിടന്നു. മട്ടമലർശരനായ വീരനെ ഘോഷിക്കുന്നതായ ഉത്സവങ്ങളെ

തുടന്ന്" എന്നനവയക്രമം. രതിലാലസയായ നായികക്ക് കൃത്യാന്തരചിന്താവ്യാകുലനായി വേറിട്ടിരിക്കുന്ന നായകന്റെ വിരഹം നിമിത്തം ദുരന്തമായ പകൽ കഴിച്ചുകൂട്ടുവാൻ പ്രയാസമായിരുന്നു എന്ന് 'കഥംചിൽ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. അസ്തം ഗമിക്കുക അസ്തപർവ്വതത്തെ പ്രാപിക്കുക. 'അസ്തമിക്കുക' എന്നർത്ഥം. "അസ്തഃ ക്ഷിപ്തേ പശ്ചിമാദ്രൌ" എന്ന് ഹൈമൻ. സവിധത്തെ ഉപഗമിക്കുക സമീപത്തെ പ്രാപിക്കുക. അടുത്തെത്തുക എന്നർത്ഥം. കൌതുകശ്രീ കൌതുകം നിമിത്തമുള്ള ശോഭ. കൌതുകം സതൃഷ്ണമായ വിസ്മയവിശേഷം. നവനവാനുഭവപ്രതീക്ഷകൊണ്ട് ആനന്ദകരമായ ഔത്സുക്യം. 'സുരസ്മേരമുഖാംബുജ'ശ്രീ എന്നർത്ഥം. അഭിരാമൻ മനോഹരൻ ഭാ. സ്യ. 'കാന്ത'പദംകൊണ്ട് ഉപഗതനായ നായകൻ ഉജ്ജ്വലവേഷനായിരുന്നു എന്ന് വരുന്നു. മഞ്ചപ്രസ്തുതിന്മേൽ കട്ടിലിന്മേൽ എന്നർത്ഥം. ഉന്നതമായ തല്പമദ്ധ്യം ഹംസധൂളികൊണ്ട് ധാരാളം നിറഞ്ഞതായ കിടക്കയുടെ നടു. 'ഉപ്പുശീലയിൽ പഞ്ഞിക്കുരു നിറച്ച' മട്ടിലുള്ള ശയനീയത്തിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നത് ക്ലേശകരമാകയാൽ 'ഉന്നതേ' എന്ന് പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. രമണൻ ആനന്ദസന്ദായകനായ പ്രിയതമൻ എന്ന് സാർത്ഥകപ്രയോഗം. ഔത്സുക്യം തൃഷ്ണാപരമായ കൌതുകം. മട്ടമലർശരൻ തേൻ പൊഴിയുന്ന പൂവ് അമ്പായിരിക്കുന്ന കാമദേവൻ. യുദ്ധത്തിലും മറ്റും ജയിച്ചുവരുന്ന വീരന്മാരെ പൂജിച്ചുകൊണ്ടാടുന്ന സമ്പ്രദായത്തെയാണ് വീരോത്സവശബ്ദംകൊണ്ട് ധ്വനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഉത്സവം പല ഉപാംഗങ്ങളുമുള്ള മഹൽഘോഷമാകകൊണ്ടും ഉത്സവങ്ങൾ എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടും കാമകരണങ്ങളുടെ വിവിധതവും അനന്തര്യാപ്തിയും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

അനന്തരം അവർ ആചരിച്ചതായ കേളീവിശേഷങ്ങളെ സംക്ഷിപ്തമായി സമുദ്ദേശിക്കുന്നു.

൧൭വ. "മനം കനിഞ്ഞ് ഉള്ളം മറന്ന് മമ്മാ മണം നിറഞ്ഞ് ഏറ്റും അനംഗതന്ത്രം പുനഃ ഓർത്തുകണ്ടാൽ അനന്തഭേദം—അനന്തരം ഹന്ത പറഞ്ഞുകൂടാ" എന്നനവയക്രമം. മനം കനിഞ്ഞ് മനസ്സിൽ കരുണയോടും ഭാക്ഷിണ്യത്തോടും അനുരാഗത്തോടുംകൂടി. അനുഭോഗശൃംഗാരത്തിന്റെ മൂലതത്വവും രസസവ്വസ്വവുമായിരിക്കുന്ന 'ആർദ്രത'യെയാണ് 'കനിഞ്ഞ്' എന്ന പദംകൊണ്ട് കുറിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഉള്ളം മറന്ന് ലജ്ജാവൈയാത്യങ്ങളെ തൃണവൽക്കരിച്ച് ആനന്ദാനുഭൂതിയെ മാത്രം ലക്ഷ്യമാക്കി അനിയന്ത്രിതസ്വാതന്ത്ര്യത്തോടുകൂടി. മണം സൌകുമാര്യത്തിന്റെ സുഗന്ധം. നിറഞ്ഞ് ഏറ്റും നിറ

ഞ്ഞ് കവിതെത്താഴ്കുന്നതായ. സർവ്വവ്യാപ്തമായ എന്നർത്ഥം. രാഗാന്ധത നിമിത്തം അനിയതവൃത്തിയെ തുടരുന്ന സമയത്തും ചേഷ്ടാവിശേഷങ്ങളും സർവ്വരമ്യമായിരുന്നു എന്ന് വ്യഞ്ജിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'മണം നിറഞ്ഞെന്നും' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഗ്രാമ്യമോ അശ്ലീലകൃതമോ ആയി ഒന്നും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല; ഉൽകൃഷ്ടമായ ശൃംഗാരപരിമളം സർവ്വകരണങ്ങളേയും പരിഷ്കരിച്ചിരുന്നു എന്ന് സാരം. അനംഗതന്ത്രം കാമകല. അവച്ഛേദമുള്ള അനംഗതന്ത്രത്തെ സ്മരിച്ചുള്ള ആശ്ചര്യത്തിൽ 'മമ്മാ' എന്ന് വിസ്മയസൂചകമായ നിപാതം. ഭാ. ഹന്ത. പുനഃ ഓർത്തുകണ്ടാൽ ആലോചിച്ചുനോക്കുംതോറും. ആവർത്തനാർത്ഥത്തിൽ 'പുനഃ'. ഭാ. ഹ്രസ്വൻ. അനന്തഭേദം അവസാനിക്കാത്തവിധം വിവിധങ്ങളായ രീതിഭേദങ്ങളോടുകൂടിയത്. 'ആയിരുന്നു' എന്ന് ശേഷം. "ചണ്ഡദോഗ്ധ്രപ്രവർത്തേത സമീക്ഷേതേ ന ചാന്യയം" എന്ന കാ. സൂ. ദ്രഷ്ടവ്യം. അനന്തരം ശേഷമുള്ള വിശേഷം. പറഞ്ഞുകൂടാ അവാച്യമാണ്. വാചാമഗോചരമായ ആ അനംഗരംഗവ്യാപാരങ്ങളുടെ സ്മരണയിലുള്ള ആശ്ചര്യത്തിൽ 'ഹന്ത'. ഭാ. ഒ.

വാചാമഗമ്യമാണെന്ന് പറഞ്ഞുവെങ്കിലും വിഷയത്തിന്റെ ആകർഷണശക്തി നിമിത്തം പരിസരപ്രദേശങ്ങളിലെങ്കിലും അല്പം സഞ്ചരിക്കുവാനായി കവി അനന്തരം വരുന്ന ശ്ലോകത്തിൽ ഉദ്യമിക്കുന്നു.

മാരക്ഷമാരമണവീരൻ മാരനാകുന്ന ക്ഷമാരമണവീരൻ. മാരൻ കാമദേവൻ. ക്ഷമാരമണൻ ഭൂപതി. രാജാവെന്നർത്ഥം. വീരൻ ശൂരൻ. പുളച്ച് മദിച്ച്. അരിയ വലിയ. അവധിയില്ലാത്ത എന്നർത്ഥം. നാരാചധാരകൾ ഇരുമ്പുശരങ്ങളുടെ പ്രവാഹം. ഭാ. വ്യ. പൊഴിയുക വർഷിക്കുക. മനസി സഹിയാഞ്ഞും മന്മഥതാപത്തെ ഉള്ളിൽ ഒതുക്കുവാൻ കഴിയാത്തമട്ടിലായും. മദനരണം ആഞ്ഞും മാരസമരത്തിന്നായി ഒരുങ്ങി പുറപ്പെട്ടും. കാമക്രീഡക്ക് ഉദ്യോഗിച്ചും എന്നർത്ഥം. മതിയിലതി.....ലഴിഞ്ഞും മനസ്സിൽ അത്യുത്സുകയുള്ള ഭർത്താവിന്റെ പത്മസമാനമായ കയ്യ് അടുക്കൽ വരുന്നതിന്ന് മുമ്പായിത്തന്നെ ധരിച്ചിരിക്കുന്ന മൂടുവായ വസ്ത്രം അഴിഞ്ഞും. രതോത്സുകനായ കാമുകൻ വസ്ത്രവിസ്രംസനത്തിന്നായി കയ്യ് മടിക്കുത്തിന്റെ അടുക്കലേക്ക് കൊണ്ടുപോവുന്നതിന്ന് മുമ്പായിത്തന്നെ വസ്ത്രം സ്വയമേവ അഴിഞ്ഞു എന്നർത്ഥം. ഇത് നായികയുടെ രാഗവേഗത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്ന ഒരു ചേഷ്ടാവിശേഷമാണ്. അനാവിഷ്കൃതമന്മഥയായിരിക്കുമ്പോൾ നിഷേധഭാവവും (ശ്ലോ. ൧൫.) അനന്തരം മന്ദാക്ഷമനിർവൃതമന്മഥയായ അവസ്ഥയിൽ

വാങ്മയമാത്രമായ നിഷേധവും (ശ്ലോ. ൧൪൨.) മന്മഥോന്മഥിതചിത്തവൃത്തി യായ തൃതീയദശയിൽ അയത്നശ്ലഥനവും ആണ് നീവീവിസ്രംസനരീതിയുടെ ക്രമം. "സ്രസ്താ നീവീ ന ഖലു സഹസാ സാ സ്വയം മുക്തബന്ധാ മോക്തും നൈവേച്ഛതി കൃപടീമാത്മനാ സൈവ ഭിന്നാ–ദ്രഷ്ടും നൈവോന്നമയതി മുഖം സൈരമുല്ലോകനം തൽ വ്രീഡാം തസ്യാ വിഫലയതി കോപ്യേവ ഭാവാന്ത രബന്ധഃ" എന്ന് സുരമന്ദീകൃതവ്രീഡയായിരിക്കുന്ന നായികയുടെ ഭാവത്തെ ബിൽഹണൻ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. "കുമ്പിട്ടാളുവ്വശിരപ്പണ്ണകകമലമഴിഞ്ഞു മടിക്കുത്തഴിഞ്ഞു രംഭക്കൊരുവട്ടം കബരി തിരുകിനാൾ മേനകാ മാനവേന്ദ്രാ" എന്ന് ചേലപ്പറമ്പ് സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള രതിഭാവങ്ങളും ഈ ശ്ലോ കത്തിൽ അവിടവിടേയായി സ്ഫുരിക്കുന്നത് പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്. മന്ദേ തരപ്രണയഭാരം മന്ദേതരമായ പ്രണയത്തിന്റെ ആധിക്യം. മന്ദേതരം മന്ദത്തിൽനിന്ന് ഇതരമായത്, മന്ദമല്ലാത്തത്, ക്ഷിപ്രപ്രവൃത്തമായത്. മൃഗി പകന്ന് മനസ്സിൽ വ്യാപിച്ച്. 'സാംക്രമികരോഗം പകച്ച വ്യാധി' ഇത്യാദി കാണുക. 'കലന്ന്' എന്ന പാഠം മധ്യമം. മന്ദാക്ഷമെന്നത് ലജ്ജയെ. 'പ്ര ണയഭാരം മൃഗി പകന്ന് മന്ദാക്ഷമെന്നത് കളഞ്ഞും' എന്ന് പദയോജന. മദം ഗർവ്വം. നായകസമാനയായി വർത്തിക്കുമെന്നുള്ള അഹംകാരരൂപമായ പ്രാ ഗല്ഭ്യം. ഭാ. വൃത്ത. അഥവാ, ഹർഷം. ആനന്ദമെന്നർത്ഥം. "മദോ രേതസി കസ്തൂ രിയാം ഗർവ്വേ ഹർഷേഭദാനയോഃ" എന്ന് മേദിനി. വിളഞ്ഞും വർദ്ധിച്ചും. മുഖമലർ തെളിഞ്ഞും വദനകമലം വികസിച്ചും. തഥാപ്രവൃത്തമായി അ വിച്ഛിന്നരസമായിരിക്കുന്ന സുരതോപക്രമജന്യമായ ആനന്ദാനുഭൂതിയുടെ വ്യം പ്തി നിമിത്തം വക്ത്രാരവിന്ദം പ്രശോഭിച്ചുകൊണ്ടും എന്നർത്ഥം. "സേവ്യാ നി തംബാഃ കിമു ഭ്രുധരാണാമുത സുരസ്മേരവിലാസിനീനാം" എന്ന് ഭ. ശ്ലോ. ന്ന്യ. "സംഭോഗൈതസുകൃസൂചകമന്ദസ്മിതസുന്ദരവദനാരവിന്ദാ" എന്ന് രാ. ചംബു. മണം ഉടയ സുഗന്ധവാഹിനിയായ. ചികുരഭരം മുഹുഃ ഇളകി തലമുടിക്കെട്ട് പിന്നേയും പിന്നേയും അഴിഞ്ഞ്. ഇതും അടുത്ത് പായുന്ന സംഗതികളും ഉപരിസുരതവ്യാപാരരൂപമായ പുരുഷായിതത്തിന്റെ ലക്ഷണ ങ്ങളാണ്. ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ സൂചനകൾ പ്രായേണ നായികയെ ഉദ്ദേശിച്ചും ണെന്ന് സ്പഷ്ടം. "സാ പ്രകീർണ്ണമാണകേശകുസുമാ ശ്വാസവിച്ഛിന്നഹാസിനീ വ ക്ത്രസംസ്പർശാർത്ഥം സ്തനാഭ്യാമുരഃ പീഡയന്തീ പുനഃ പുനഃ ശിരോ നമയന്തീ യത്നേഷ്ടാ പൂർവ്വമസൌ ദളിതവാംസ്താ ഏവ പ്രതികുർവ്വീത പാതിതാ പ്രതിപാത യാമീതി ഹസന്തീ തർജ്ജയന്തീ പ്രതിഷ്ഠന്തീ ച ബ്രൂയാൽ പുനശ്ച വ്രീഡാം ഭജ്

യേൽ ശ്രമം വിരാമാഭീപ്സാം ച" എന്ന് പുരുഷായിതപ്രകാരത്തെ വാത്സ്യായനർ വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളത് ഈ സന്ദർഭത്തിൽ പ്രത്യേകം അവേക്ഷണീയമാണ്. അതിലളിതം ബഹുകൌതുകമായ വിധത്തിൽ. അധിനയനം കണ്ണിലും. ഭാ. ഫ. അണിഭവനം ഭവനത്തെ അണിയുന്ന വിധത്തിലും എന്ന് ക്രി. വ്. നിലത്തെല്ലാം ചിതറിയും എന്നർത്ഥം. ഈ പ്രയോഗത്തിന്റെ അർത്ഥം വളരെ വ്യക്തമല്ല. അലർനിര പുഷ്പസമൂഹം. മമ്മാ ആശ്ചര്യത്തിലെ നിപാതം. ഭാ. ഹന്യ. ലലാടഭവി നെറ്റിയിന്മേൽ. ഘമ്മാംബുനാ സേചജലംകൊണ്ട്. "ഘർമ്മോ നിദാഘോ സേചഃ സ്യാൽ" എന്നമരം. വിയർപ്പ് പൊടിഞ്ഞിട്ട് എന്ന് സാരം. തിലകനിർമ്മാണകൌശലം ഉലഞ്ഞും പൊട്ട് തൊട്ടന്നതിലുള്ള സാമർത്ഥ്യം ക്ഷീണിച്ചും. ക്ഷണത്തിൽ മാഞ്ഞുപോകാത്ത വിധത്തിലാണ് പൊട്ട തൊട്ടിരുന്നതെങ്കിലും സുരതശ്രമോൽഭൂതമായ സേചജാംബുവിന്റെ ആധിക്യം നിമിത്തം പൊട്ട മാഞ്ഞുപോയതുകൊണ്ട് തിലകനിർമ്മാണചാതുര്യം വ്യർത്ഥമായിപ്പോയി എന്നർത്ഥം. വിയർപ്പുകൊണ്ട് പൊട്ട് മാഞ്ഞും എന്ന് സാരം. "കിംചിൻമൃഷ്ടവിശേഷകം തനുതരൈഃ സേചജാംഭോസാം ജാലകൈഃ തന്വ്യാഃ യഃ സുരതാന്തതാന്തനയനം വക്ത്രം രതിവ്യത്യയേ" എന്ന് അമരുകം. മനതളിരഴിഞ്ഞും മനസ്സിന്ന് കേവലം ധൈര്യമില്ലാതായും. കേവലം തദ്ധീനമായിത്തീർന്നും എന്നർത്ഥം. മണിതമൊഴി രതികൂജിതം. സുരതാവസരത്തിൽ രാഗാതിരേകത്താൽ കണ്ണത്തിൽനിന്നുത്ഭവിക്കുന്ന കപോതകൂജിതസദൃശമായ അവ്യക്തശബ്ദവിശേഷമാണ് മണിതം. ഫ്രെഞ്ചുഭാഷയിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്ന 'സീല്ലൂരം' മണിതത്തിന്റെ ഒരു വകഭേദമാണ്. തൊഴിഞ്ഞും ഉദ്ഭവമിപ്പിച്ചും. പൂറപ്പെടുവിച്ചും എന്നർത്ഥം. 'തൊഴിയുക' എന്നതിന്ന് 'വിലപിക്കുക' എന്നും അർത്ഥമുണ്ടെങ്കിലും 'പൊഴിച്ചും' എന്ന അർത്ഥത്തിലാണ് ഇവിടെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത്. 'തോഞ്ഞും' എന്ന പാഠം സാധ്വമാണെങ്കിലും 'തൊഴിഞ്ഞും' എന്ന പൂർണ്ണരൂപംതന്നെ യുക്തമായേടത്ത് ലുപ്തരൂപമായ 'തോഞ്ഞും' എന്നതിന്ന് വൃത്തത്തിന്നൊപ്പിക്കുന്നതായ ആവശ്യമേ ഉള്ളൂ. പക്ഷേ ഇപ്രകാരം വൃത്തങ്ങൾക്കിടക്ക് മാത്രാനിയമിതമായും കാണുന്നുണ്ടെന്നുള്ളത് സ്മരണീയമാണ്. "ഭൂജവല്ലീഭിമ്മർദ്ദംമർദ്ദം മദനോന്മാദനാദ്ദംനാദ്ദം മധുരാധരമധു പായംപായം മണിതൈരതിമുദ്ര ഗായംഗായം വിലസൽസേചനം വിമഥിതധൈര്യം പ്രകടിതമോദം പെരുകിന സാദം പ്രമദമഹോദധിതന്നിലിരുന്നി കൈമെ മഴുകിമയങ്ങി നികാമം മദനോന്മാദം മനസി പൊറാഞ്ഞുടനെവിടമിതെന്നും കിമിദമിതെന്നും ഞാനാരെന്നും താനാരെന്നും പരവശതാം പൂണ്ടലർശരസമരവിലാസവിശേഷാൽ പിലര വളർത്തു സുഖിച്ചുടനങ്ങി" എന്ന രാ. ചം. ഗദ്യം ഇവിടെ സർവ്വഥാ സ്മരണീയമാണ്. മണിവലയ.....മുലകിട നിറഞ്ഞും

മണിവലയങ്ങളുടെ ത്രുണത്രുണിതംകൊണ്ട് പരികഥിതമായ അതിമഹിത മായ അലർവിശിഖന്റെ ഭുജവിഭവം ലോകം മുഴുവനും നിറഞ്ഞും. മണിവ ലയം രത്നപരിഷ്കൃതമായ വള. ത്രുണത്രുണിതം ത്രുണൽക്കാരം. ഭാ. ഛാ. ശ്ലോ. ൯൭. പരികഥിതം പ്രകീർത്തിതം. 'പരി' ആധിക്യത്തിൽ. വീര വിക്രമങ്ങളെ വിസ്തരിക്കുന്ന ആഖ്യായികാവിശേഷത്തിന് 'പരികഥ' എന്ന് പേർ പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. മഹിതം പൂജാർഹം. പ്രശസ്തമെന്നർത്ഥം. അലർ വിശിഖൻ പുഷ്പസായകനായ കാമദേവൻ. ഭുജവിഭവം ബാഹുപരാക്രമം. ഉലകിട ഉലകിന്റെ ഇട, ലോകത്തിന്റെ ഉള്ള്. മണിവലയത്രുണൽക്കാരം മന്മഥന്റെ മഹച്ചരിത്രവിശേഷങ്ങളെ ലോകത്തിലെങ്ങും ഉൽഘോഷിക്കയാണോ എന്ന് തോന്നി എന്നർത്ഥം. 'വില്ലോട് ചെന്ന് ഉരസി മല്ലിട്ട് വെല്ലും അണിചി ല്ലിക്കലാലത പിണഞ്ഞും' എന്ന് പദയോജന. വില്ലോട് വില്ലിനോട്. ഉരസി മുട്ടിട്ട്. എതുത്ത് എന്നർത്ഥം. മല്ലിട്ട് യുദ്ധം ചെയ്ത്. വെല്ലും ജയിക്കുന്ന. അണിചില്ലിക്കലാലത മനോഹരമായ പൂരികത്തിന്റെ അംശമായ വള്ളി. "കലാ സ്യാദംശശില്പയോഃ" എന്ന് ഹൈമൻ. പിണഞ്ഞും ചുളിഞ്ഞും. ഉന്ത നിഷ്ഠീഡനത്താലും മറവും ഉണ്ടാകുന്ന പീഡ നിമിത്തം സംഭവിക്കുന്ന 'ഭ്രൂഭംഗ' ത്തെയാണ് ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. "സംഭ്രാന്ധരപല്ലവാ സചകിതം ഹ സ്താഗ്രമാധുനതീ മാ മാ മുഞ്ച ശഠേതി കോപവചനൈരാനത്തിതഭ്രൂലതാ സീൽക്കാരാഞ്ചിതലോചനാ സപുളകം യൈശ്ചുംബിതാ മാനനീ" ഇത്യാദി അമ രുകം. "തീരോപാന്തസ്ഖലിതസുഭഗം പാസ്യസി സ്വാദു യസ്മാൽ സഭ്രൂഭംഗം മുഖമിവ പയോ വേത്രവത്യാശ്ചലോർമ്മി" എന്ന് പൂ. മേ. ഇവിടെ ഭ്രൂകുടിക്ക് കാ രണമായിട്ടുള്ള അധരസംദംശനം രതാവസാനികമാണെന്നാണ് പൂർവ്വോദ്ദിഷ്ട മായ ഉപക്രമംകൊണ്ട് അനുമാനിക്കേണ്ടത്. ആ സന്ദർഭത്തിൽ അധരപാനം വിധിച്ചിട്ടും ഉണ്ട്. "ഉരസിനിചിതിതാനം സ്രസ്തധമ്മില്ലകാനാം മുകുളിതനയ നാനാം കിംചിദുന്മേഷിതാനാം– ഉപരിസുരതഖേദസ്വിന്നഗണ്ഡസ്ഥലീനാമധര മധു വധൂനാം ശോഷ്യവന്തഃ പിബന്തി" എന്ന് ഭ. ശ്ലോ. വികലത അണഞ്ഞും തളർച്ചയെ പ്രാപിച്ചും. അംഗങ്ങളും അന്തഃകരണവും തളർന്നും എന്നർത്ഥം. ഭാ. വ്യാ. വിവശത പോറാഞ്ഞും ക്ഷീണം സഹിക്കാത്ത മട്ടിലായും. പിന്നെ ഒന്നും ചെയ്യുവാൻ സാധിക്കാത്ത മട്ടിലായും എന്നർത്ഥം. ഇതു രണ്ടും സുരതാന്ത താന്തയായ നായികയുടെ ഭാവലക്ഷണത്തെ കുറിക്കുന്നു. "ഗാത്രാണാം സ്രംസ നം നേത്രനിമീലനം ഹ്രീഡാനാശഃ സമധികാ ച രതിയോജനേതി സ്ത്രീണാം ഭാവലക്ഷണം" എന്ന് കാ. സൂ "ശ്രമം വിരാമാജ്ജീസ്സാം ച" എന്നുള്ള പ്രമാണ

ത്തെയും കാണുക. ഭാ. ൨൭൨. വിധുരത.....ശത.....വിധുരതയോടുകൂടി ഇളകി പുറപ്പെടുന്നതായ അതിഹൃദ്യങ്ങളായ വചനശതങ്ങളായ.....വിധുരത വിവശഭാവം. ഭാ. വൃവ. ക്ഷീണം നിമിത്തം അവ്യക്തമായതും അതുഹേതുവായിത്തന്നെ അത്യന്തഹൃദ്യമായതും എന്നർത്ഥം. വചനശതം വാക്സഞ്ചയം. ഭാഷണം എന്നർത്ഥം. രതാവസാനത്തിനും പുനഃസംയോഗത്തിനും മദ്ധ്യത്തിലുള്ള സൈരസല്ലാപത്തെയാണ് ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. "തത്രാന്തകലാഭിഃ കഥാഭിരനവദ്യത" എന്നും "അവസാനേപി ച പ്രീതിരുപചാരൈരുപസ്കൃതാ– സവിസ്രംഭകഥായോഗൈ രതിം ജനയതേ പരാം" എന്നും കാ. സൂ. 'വചനശത'മെന്നതിന്ന് ശേഷമുള്ള ഭാഗം നഷ്ടമായിരിക്കുന്നു. 'വചനശതമധുരധരികളധികരസമധിഗളമലഞ്ഞും' എന്നുള്ള പൂരണം വൃത്തമൊപ്പിക്കുവാൻ മതിയെങ്കിലും അർത്ഥത്തിന്ന് സുഖം മതിയാവുന്നില്ല. 'വചനശതങ്ങളുകുന്ന മധുപ്രവാഹങ്ങളം അതിയായ രസത്തോടുകൂടി കർണ്ണത്തിൽ വന്ന് അടിച്ചും' എന്നാണ് ഇതുകൊണ്ട് വരുന്നത്. ഇതിൽ 'മധുരധരികൾ' എന്ന ബഹുവചനത്തിന്നും 'അധികരസം' എന്ന ക്രിയാവിശേഷണത്തിന്നും ഭംഗി പോരാ. 'അലഞ്ഞും' എന്നതിന്ന് 'തെണ്ടിയും' എന്നാണ് സാധാരണയായ അർത്ഥം. 'വചനശതമധുരധരികൾ' ശക്തിയേയും വേഗത്തേയുമാണ് കുറിക്കുന്നത്. "വാരിപ്ലവാഹോ നിർഝരാ ഝരഃ" എന്നാണ് അമരം. ശക്തിയായി വരുന്ന ഒഴുക്ക് നിശ്ചിതഗതിയില്ലാതെ ചുറ്റിത്തിരിയുന്നു എന്ന് പറയുന്നതിന്ന് മതിയായ സമാധാനം കാണുന്നില്ല. ഗൽഗദാക്ഷരത്തേയാണ് ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്ന് കല്പിക്കുവാൻ മതിയായ ക്ഷോഭത്തിന്നും ഇവിടെ അവകാശമില്ല. 'വിധുരതയോട്' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടെങ്കിലും "കണ്ഠഃ സ്തംഭിതബാഷ്പവൃത്തികലുഷഃ" എന്ന മട്ടിലുള്ള സംഭോഗതൃഷ്ണാരാഹിത്യാവസ്ഥയിലുള്ള അവസ്ഥ. 'അലഞ്ഞും' എന്നതിനെ 'അലച്ചും' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കുവാനും മതിയായ ആഗമമോ പ്രമാണമോ കാണുന്നില്ല. പ്രയോജകാർത്ഥത്തിൽ സാധാരണ രൂപം ചുംബുകളിൽ ചിലേടത്ത് കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും പ്രചാരമുള്ള സാധാരണ രൂപമുള്ളേടത്തെ അർത്ഥം സാധുവാകയുള്ളൂ. ഈ പൂർവ്വപക്ഷത്തിൽ ഓരോന്നിന്നും സമാധാനം പറയുന്നത് സാധ്യമാണെങ്കിലും ക്ലേശകരമാണ്. ആകപ്പാടെ പട്ടന്തലിനോട് വാഴനാര് ചേർക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ ഉദാസീനതയാണ് ഉത്തമമെന്ന് തോന്നുന്നു. വാഴനാര് വാഴനാർപട്ടായി ഇടക്ക് കാണാമെങ്കിലും 'കാകഃ കാകഃ പികഃ പികഃ' എന്ന പ്രമാണം വിസ്മരണീയമല്ല.

ഇത് ഒരു ചുംബുബന്ധകമാണ്. ചുംബുക്കളിലെ ബന്ധകങ്ങളെക്കുറിച്ച് സാമാന്യമായി മുമ്പ് പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഭാ ൨൭൦–൨൭൨; ൨൭൪–൨൭൫ ഈ ബന്ധത്രയവും ഇതുവരെ നിർവ്വിഘ്നമായ ഒരു രീതിയിലും പെടാത്ത ഒന്നാണ്.

'വംശയഷ്ഠിക' എന്ന് കേരളപാണിനി നാമകരണം ചെയ്തിട്ടുള്ള രീതിയാണ് ഇതിന്ന് ഏറ്റവും അടുത്തത്. തുല്യമായ പാദങ്ങളും ഓരോ പാദത്തിലും മുമ്മൂന്ന് ഖണ്ഡവും ആദ്യപാദത്തിൽ ത–ഭ–ല, ത–ഭ–ല, ത–ഭ–ല, ഗ–ഗ എന്ന് ക്രമത്തിൽ ഇരുപത്തിമൂന്നും രണ്ടാമത്തേതിൽ ന–സ–ഗ, ന–സ–ഗ എന്ന് പതിന്നാലും മൂന്നാമത്തേതിൽ ന–ന–ന–ല, ന–ന–ന–ല, ന–ന–ന–ല–ഗ–ഗ എന്ന് മുപ്പത്തിരണ്ടും അക്ഷരങ്ങളും ആയിട്ടാണ് വംശയഷ്ഠികയുടെ സാധാരണ രചന. എന്നാൽ ഇവിടെയാകട്ടെ ഈ ഘടനയെ സാമാന്യമായി സ്വീകരിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും മൂന്നാംഖണ്ഡത്തിൽ ന–ന–ന–ല, ന–ന–ന–ല, ന–ന–ന–ല എന്നതിന്ന് ശേഷം രണ്ടാംഖണ്ഡത്തിലേപ്പോലെ ന–സ–ഗ എന്ന് അക്ഷരവും കൂടി ചേർത്ത് വികാസം വരുത്തീട്ടുണ്ട്. ഇതുനിമിത്തം മൂന്നാംഖണ്ഡത്തിൽ മുപ്പത്തിരണ്ടിന്ന് പകരം മുപ്പത്തിഏഴക്ഷരം വരുന്നുണ്ട്. വംശയഷ്ഠിഭണ്ഡകം ഭാഷാചംപുക്കളിൽ പലേടത്തും കാണുന്നുണ്ടെങ്കിലും പ്രകൃതരീതി പ്രചാരമുള്ള ചംപുക്കളിൽ രാമായണം ഉദ്യാനപ്രവേശത്തിൽ ഒരിടത്ത് മാത്രമേ പ്രയോഗിച്ചു കാണുന്നുള്ളൂ. "മയ്യുണ്ണിമർമകരി നിഷ്ഠുരവം തരിക തയ്യൊങ്കമൊട്ട മമ സീതേ– മതി ഹൃദയനാഥേ മദനതുയിർ മീതേ– മഴലമിഴി മനസി മമ മരണമയി ശരണമിനി വിംസമിതു മുഖവലരും രജനിചരപോതേ" ഇത്യാദി.

അനന്തരം നായികാനായകന്മാരെ സൈരവിഹാരത്തിൽ ഉദ്യതരാക്കിവെച്ചുകൊണ്ട് പൂർവ്വഭോഗത്തെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു.

ഛദ്മൻ. "ഇത്ഥം പൃഥ്വീശപുത്രീകുലലളിതവിലാസങ്ങൾകൊണ്ട് ആത്തലീലം അലർവിശിഖഭ്രജാവിക്രമഃഭോഗസാരം നിത്യം ചിത്തേ തഴപ്പിച്ച് ജലനിധിചരിഖാം ഏകാതപത്രാം പൃഥ്വീം പാലയൻ നീതിശാലീ നൈഷധഃ പ്രീതചേതാഃ പ്രത്യക്ഷസച്ഛ്രൈഷ്യം ചിരം അനുഭൂജേ ഇങ്ങിനെ ആ രാജപുത്രിയുടെ കുലലളിതവിലാസങ്ങൾകൊണ്ട് ആദാനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന ലീലയോടുകൂടിയവിധം പുഷ്പസായകന്റെ ബാഹ്യപരാക്രമത്തിന്റെ ആഭോഗസാരത്തെ പ്രതിദിനം മനസ്സിൽ വളർത്തിക്കൊണ്ട് സമുദ്രമാകുന്ന പരിഖയോടുകൂടിയതും ഏകാതപത്രയായതും ആയ ഭൂമിയെ പാലിച്ചുകൊണ്ട് നീതിശാലിയായ നൈഷധൻ പ്രീതചേതസ്സായിട്ട് പ്രത്യക്ഷമായ സച്ഛ്രീയുടെ സൈഖ്യത്തെ വളരെക്കാലം അനുഭവിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. രാജപുത്രി ഭീമസുതയായ ദമയന്തി. കുലലളിതവിലാസങ്ങൾ മധുരങ്ങളും രമ്യങ്ങളും ആയ വിഭ്രമവിശേഷങ്ങൾ. ശ്ലോ. വൃ ഭാ. ന്യാ. ആദാനം ചെയ്തിരിക്കുന്നത് സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നത്. തൽസഹിതമെന്നർത്ഥം. ലീലാ ശൃംഗാരഭാവവിശേഷം.

''സംഗൈവ്വേഷ്ടൈരഭംകാരൈഃ പ്രേമിദ്ദിവ്വചനൈരപി- പ്രീതിപ്രയോജിതൈർ ല്ലീലാം പ്രിയസ്യാനുകൃതിം വിദുഃ'' എന്ന് സാ. ദ. ത്തിൽ ലീലാലക്ഷണം. അനുരാഗം ഹേതുവായിട്ട് പ്രയോഗിക്കുന്നതായ അംഗവിന്യാസമുകൊണ്ടും വേഷരീതികൊണ്ടും അലംകാരവിശേഷങ്ങളേക്കൊണ്ടും പ്രണയാർദ്രമായ വാക്കുകളേക്കൊണ്ടും പ്രിയതമനെ അനുകരിക്കുന്നതാണ് ലീല എന്നത്രം. ''ഭുണാളവ്യാളവലയാ വേണീബന്ധകപട്ടിനീ ഹരാനുകാരിണീ പാതു ലിലയാ പാവ്വതീ ജഗൽതാമരവളയംകൊണ്ടുള്ള സപ്പ്വലയംകൊണ്ടും തലമുടി ഒന്നായി കെട്ടി ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ള ജടാഭാരംകൊണ്ടും ലീലാപരയായി പരമശിവനെ അനുകരിക്കുന്ന പാവ്വതീദേവി ജഗത്തിനെ രക്ഷിക്കട്ടെ'' എന്ന് ദൃഷ്ടാന്തം. 'ലീലാ' എന്നതിന്ന് 'ക്രീഡാ' എന്ന് സാധാരണാത്രവും ഉണ്ട്. ''ലീലാം വിദുഃ കേളിവിലാസഖേലാ ശൃംഗാരഭാവപ്രഭവേക്രിയാസു'' എന്ന് വിശ്വം. അനുഭോഗസാരം പരിപൂർണ്ണതയുടെ സത്ത്. പ്രവൃദ്ധമായ കാമകലയുടെ ആന്തരതത്വത്തെ എന്നത്രം. പരിഖ കിടങ്ങ്. ''ഖേയം തു പരിഖാ'' എന്നമരം. 'പരിതഃ ഖന്യതേ - ചുറ്റും കുഴിച്ചുണ്ടാക്കീട്ടുള്ളത്'' എന്നനുത്രം. ശത്രുക്കൾ അടുക്കാതിരിക്കുവാനായി നഗരത്തിന്ന് ചുറ്റും മതിലിന്ന് പുറത്തായി കുഴിച്ചുണ്ടാക്കുന്ന തോടാണ് കിടങ്ങ്. 'പരിഘ്വാ' എന്ന പാഠം മധ്യമം. ''പരിഘ്വഃ കാചകലശേ ഘട്ടേ പ്രാകാരഗോപുരേ-പരിഘ്വാതേ യോഗഭേദേ മുൽഗരാഗ്ഗുയോരപി'' എന്ന നാനാത്രസംഗ്രഹപ്രമാണപ്രകാരം 'പരിഘ്വ'ശബ്ദത്തിന്ന് 'പ്രാകാരഗോപുരം' എന്നത്രമുള്ളതുകൊണ്ട് 'സമുദ്രവലയിതം' എന്ന് വളരെ ക്ലേശിച്ച് വ്യാഖ്യാനിക്കാമെങ്കിലും സമുദ്രത്തെ മതിലായി കല്പിക്കുന്നതിലുള്ള അസംഗതിയും സ്പഷ്ടം. ഏകാതപത്രാ അനന്യാധീനാ. ഭാ. ഛ. നീതിശാലി രാജനീതിയെ ശരിയായി ശീക്ഷിച്ചുപോരുന്ന ആൾ. പ്രീതചേതസ്സ് സന്തുഷ്ടചിത്തൻ. പ്രത്യക്ഷം കണ്ണിൽ കാണത്തക്കത്ത്. ഐഹികസുഖാനുഭൂതിയുടെ സുഖത്തെ എന്നത്രം. അനുഭൂജിക്കുക ധാരാളമായി ഭുജിക്കുക. നല്ലവണ്ണം അനുഭവിക്കുക എന്നത്രം. മദയന്തിയുടെ ശൃംഗാരവിഭ്രമവിശേഷംകൊണ്ടും മാക്ഷിണ്യപരവും പ്രണയമഹിതവും ആയ അനുസരണവൃത്തികൊണ്ടും കാമാനുഭൂതിയുടെ ആന്തരതത്വത്തെ അറിഞ്ഞാസ്വദിച്ചും രാജനീതിക്കൊത്തവിധം രാജ്യം ഭരിച്ച് രാജഭോഗത്തെ അനുഭവിച്ചും നൂറ് സുഖമായി വളരെക്കാലം കഴിച്ചുകൂട്ടി എന്നത്രം. പ്രജാക്ഷേമതൽപരതൈകലക്ഷ്യമായ രേണവിധാനവും ശത്രുയോരാഹിത്യവുമാണ് രാജപദവിയുടെ മഹത്ത്വങ്ങളെന്നും പരിപൂർണ്ണമായ രാജധർമ്മാചരണമില്ലാതെ രാജാവിന്ന് സുഖാനുഭൂതിക്കവകാശമില്ലെന്നും 'നീതിശാലീ' 'പൃഥ്വീമേകാതപത്രാം ജലനിധിപരിഖാം പാലയൻ' എന്നീ പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.

കാമാനുവിദ്ധചേതസ്സായിരുന്നുവെങ്കിലും തദേകതാനമാനസനായി അജാമിളനേപ്പോലെ ധർമ്മലോപം വരുത്തിയിരുന്നില്ലെന്നും ഇവിടെ വിശദമാക്കിയിരിക്കുന്നു. ധർമ്മാചരണസംബദ്ധമായ കാമഭോഗം ഐഹികവൃത്തിയിൽ അത്യന്തികക്ഷേമകരമാണെന്നുള്ള തത്വം 'പ്രത്യക്ഷസപ്ത്നസൌഖ്യം' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

ഈ ശ്ലോകത്തിൽ "ഇത്ഥം പുത്രീശപുത്രീ" എന്നത് നഷ്ടമായ മൂല പാഠത്തിന്റെ പൂരണമാണ്. "ഇത്ഥം പുത്രീശപുത്ര്യാഃ" എന്നുമാം. "ഇത്ഥം പ്രത്യേകമോരോ" എന്ന് ദംപതിമാർ പ്രപഞ്ചനം ചെയ്ത വിവിധങ്ങളായ കാമകലാരീതികളെക്കുറിച്ചുകൊണ്ടുള്ള പാഠത്തിന്ന് സാരസ്യം കുറച്ചുകൂടി കൂട്ടുമെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. പക്ഷേ പൂർവ്വഭാഗത്തിന്റെ ഉപസംഹാരരൂപമായ ഈ ശ്ലോകത്തിൽ മുഖ്യവേഷങ്ങളായ നായികാനായകന്മാരെ അരങ്ങത്ത് വരുത്തീട്ടാണ് കലാശം എന്ന മഹത്തായ ഒരു ഗുണം ആദ്യപാഠത്തിനും ഉള്ളതുകൊണ്ടാണ് അതിനെ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നത്.

ഇവ്വണ്ണം ഈ വധൂവരന്മാർ കലികലുഷയേരഹിതരായി സുദീർഘകാലം സുഖിച്ചിരിക്കട്ടെ.

പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യാസമുല്ലസിതമായ ഭാഷാനൈഷധചംപൂകാവ്യത്തിൽ

പൂർവ്വഭാഗം

സമാപ്തം.

ഓം നമഃ.

ശ്രീഗണേശശാരദാഗുരുഭ്യോ നമഃ.

അവിഘ്നമസ്തു.

ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂ.

പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യാ.

ഉത്തരഭാഗം.

ശ്രീമത്സാമകലാകലാപകലിതപ്രൌഢപ്രമോദോത്സവം
പ്രേമപ്രസ്രവലാഞ്ഛനാഞ്ചിതലസൽപ്രവ്യക്തരാഗോൽഗമം
കാമാജ്ജീവനഹോമപാവകശിഖാപ്രോദ്ഭൂൽപ്രഭാവം ജഗൽ
ക്ഷേമം കാത്തിടുമംബികാപദയുഗം നിത്യം നമുക്കാശ്രയം.

ഊനം വെടിഞ്ഞു പതതാർ പണിയും ജനത്തി
ന്നാനന്ദമെന്നുമരുളും കരുണാംബുരാശി
ഭീനാനുകമ്പിതഹൃദന്തരബന്ധുരാത്മാ
ശ്രീനന്ദനന്ദനനഘങ്ങളകറ്റിടട്ടെ.

മുഗ്ധാതാമരസകാന്തികോമളം സ്നിഗ്ധാകേതജനമുക്തിദായകം
വിഘ്നലക്ഷപരിപാടനക്ഷമം വിഘ്നനായകപദാംബുജം ഭജേ.

കവി ആദ്യമായി മംഗളാചരണം ചെയ്യുന്നു.

പ. പിംഗേ ഭൃംഗാവലിരചിതവിമർദ്ദേ കപർദ്ദേ പിംഗമായി ഭൃംഗാവലിയാൽ രചിതമായിരിക്കുന്ന വിമർദ്ദത്തോടുകൂടിയ കപർദ്ദത്തിങ്കൽ. പിംഗം മഞ്ഞച്ചുമപ്പുവർണ്ണം. 'പിംഗം' ഗോരോചനവർണ്ണമാണെന്നാണ് അധികപക്ഷം. ഭൃംഗാവലി പാമ്പിൻകൂട്ടം. രചിതം ബദ്ധം. കെട്ടീട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. വിമർദ്ദം ഗാഢാശ്ലേഷം. കൂട്ടിച്ചേർത്തിട്ടുള്ള കെട്ട് എന്നർത്ഥം. ഗാ

ഡാശ്ലേഷത്തിൽ നീരക്ഷീരപ്രായമായ പരസ്പരസംഘടനമുള്ളതുകൊണ്ട് 'കെട്ട്' എന്ന അർത്ഥം സിദ്ധമാകുന്നു. "ഭുജവല്ലീഭിമ്മർദ്ദംമർദ്ദം" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളിൽ 'മർദ്ദൻ' എന്നതിനെ 'ആലിംഗൻ' എന്ന് വ്യവഹരിക്കുന്നത് സാധുമാണ്. അഥവാ, വിമർദ്ദാ വേർപെടുക്കൽ. കേശസംസ്കരണം എന്നർത്ഥം. 'സംവാഹനേ കേശമർദ്ദനേ ച കൈശലം' എന്ന് അമരപത്തിനാല് കലകളിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നത് കാണുക. പാമ്പുകൾ ഇടക്ക് കിടന്നിഴയുന്നതുകൊണ്ടുള്ള വേർപെടുക്കലൊഴിച്ച് അന്യസംസ്കാരമില്ലാതെ 'ചെടപിടിച്ച്' കിടക്കുന്നത് എന്ന് സാരം. കപർദ്ദാ പരമശിവന്റെ ജടാഭാരം. "കപർദ്ദോസ്യ ജടാജൂടഃ" എന്ന പരമേശ്വരനാമാവലിക്കുശേഷം അമരം. തുംഗാൻ ഗംഗാതരംഗാൻ ഉന്നതങ്ങളായ ഗംഗയുടെ തിരമാലകളെ. ഭംഗ്യാ ചുരുളുകളായി. 'ഭംഗ്യാ' എന്നതിന്ന് 'കൈതുകകരമായവിധം' എന്നും അർത്ഥം കല്പിക്കാമെങ്കിലും അല്പം വിഷമമില്ലായ്കയില്ല. ഭാ. ഗമ. ൪. ധാനം ധരിക്കുന്നവനായും. നിടിലഹുതവഹജ്വാലയാ ശോഭമാനം നെറ്റിത്തടത്തിലുള്ള തൃക്കണ്ണിൽ ജ്വലിക്കുന്ന അഗ്നിയുടെ നാളംകൊണ്ട് പ്രകാശിക്കുന്നവനും. ശൃംഗാര.....ലഹരീം ശൃംഗാരമാകുന്ന തുല്യമറ്റ വിദ്യയുടെ സുഗന്ധത്തിന്റെ തരംഗപരമ്പരയായ സാക്ഷാൽ ഗൌരീദേവിയെ. പൂ. ശ്ലോ. ൧൨൨, ഭാ. ഗമ. വാമഭാഗേ ഇടത്തുഭാഗത്ത്. അർദ്ധാൽ മടിയുടെ. വഹന്തം വഹിക്കുന്നവനും ആയ. ചന്ദ്രചൂഡം സോമശേഖരനായ പരമശിവനെ. ദിനമനു മംഗല്യം കൈവളർപ്പാൻ നിത്യവും ക്ഷേമം വർദ്ധിപ്പിക്കുവാനായി. മനമേ ഹേ മനസ്സേ. ഭജേഥാഃ സേവിച്ചാലും.

ഇവിടെ പൂർവ്വാർദ്ധത്തിലെ ഭുജംഗാവലിയും കപർദ്ദവും ജ്വലിക്കുന്ന നിടിലാഗ്നിയും തുംഗങ്ങളായ ഗംഗാതരങ്ങളും നായികാനായകന്മാർക്ക് അനുസന്ധനമായ അത്യുപട്ടശയേയും ഉത്തരാർദ്ധത്തിലെ വാമാങ്കസ്ഥയായ ശൃംഗാരദൈവതവിദ്യാപരിമളലഹരിയും മെയ്വിട്ടുഷ്ണമായ ശീതരശ്മിയും കലിമോചനത്തിനുശേഷമുള്ള പുനഃസമാഗമത്തിലെ ആനന്ദാനുഭൂതിയേയും വർദ്ധിഷ്ണുവായ നിരന്തരമംഗല്യത്തേയും വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. ഗംഗ സാധാരണയായി പ്രശാന്തയും ചേതോഹാരിണിയും ആണെങ്കിലും സമുദ്രതുല്യയായ ജാഹ്നവിയുടെ കോപകൂടിലമായി ക്ഷുബ്ധമായിരിക്കുന്നതേയുള്ളൂ കരഭോരുവത്തെയാണ് "തുംഗാൻ ഗംഗാതരംഗാൻ" എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് കവി ചൂചിപ്പിക്കുന്നത്.

അനന്തരം മിത്രമൽനകുതൂഹലവർണ്ണനാരൂപമായി ഇതിവൃത്തത്തെ സമുദ്ദേശിക്കുന്നു.

൨. പുണ്യാത്മൻ ഹേ സുകൃതമൂർത്തേ. ഭാഗ്യവന്തം ഭവന്തം ഭാഗ്യവാനായ അങ്ങയെ. ആനന്ദാതിരേകം പ്രവൃദ്ധമായ സുഖാനുഭൂതി. ഖിന്നായാഃ ദമയന്തിക്ക് ദുഃഖിതയായ ഭൈമിക്ക്. കാന്തം നളനെ ഭർത്താവായ നളനെ. ആരാഞ്ഞറിഞ്ഞ് തിരഞ്ഞ് കണ്ടുപിടിച്ച്. ദൂതന്മാർ വഴിയായി എന്നർത്ഥം. കൈവന്നപോലെ ഉണ്ടായവിധത്തിൽ. 'അയി' എന്ന് ആശ്വാസജനകമായ അനുനയത്തിൽ സംബോധന. "അനുനയേ തയി" എന്നമരം. "അയി കുമാരികാ നൈവ ശംക്യതാം" എന്ന് നാരാ.

൩. ആനന്ദവാപീവിഹരണം ആനന്ദമാകുന്ന കുളത്തിലുള്ള കളി. ബന്ധുരാത്മാ മനോഹരരൂപൻ, അഥവാ ഉദാരശീലൻ. ഭാ. വ്യവ, ഛാഥ. ദമയന്ത്യാ സമേതഃ ദമയന്തിയോടുകൂടി. ആപീയ ധാരാളമായി പാനം ചെയ്തിട്ട്. ഭൂപാല.....മണി രാജാക്കന്മാരുടെ ശിരോലംകാരത്തിന്മേലുള്ള മുത്തുകൊണ്ടുള്ള ശിഖരഭൂഷണം. ഭൂപാലവൃന്ദത്തെ ഏകദേഹമായും അവരിൽ പ്രധാനികളെ ഉത്തമാംഗാലംകാരമായ കിരീടമായും ആ കിരീടത്തിൽ നൈഷധനെ നട്ടനായകമായും കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ആപൂർണ്ണാഭം പരിപൂർണ്ണമായ ശോഭയോടുകൂടി. പ്രതാപപ്രൗഢ്യം തികഞ്ഞവിധം എന്നർത്ഥം. ന്യവാത്സീൽ നിവസിച്ചു. സുഖവാസസൂചകമായ ആധിക്യാർത്ഥത്തിൽ 'നി'.

൪. അനുനീതിചേന്ന ദയിതാസഹായവാൻ അനുനീതിയോടുകൂടിയ ഭാര്യയോടുകൂടി. അനുനീതി അനുസരണസ്വഭാവം. ലജ്ജാവിനമ്രത ഹേതുവായി ആദ്യത്തിലുണ്ടാവുന്ന പരാങ്മുഖഭാവം ശമിച്ച് നായകനുമായി സുപരിചിതയായതിനുശേഷം നായികയുടെ അനുകൂല്യത്തോടുകൂടിയ സംഭോഗാചാരിണീവൃത്തമാണ് ദാമ്പത്യസുഖത്തിന്റെ ജീവനായിരിക്കുന്നത് എന്ന മഹത്തത്വത്തെ 'അനുനീതിചേന്ന' എന്ന പ്രയോഗം വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. "ഭാര്യൈകചാരിണീ മുഖവിശ്രംഭാ ഭോഗവൽപതിമാനുകൂല്യേന വർത്തേത" എന്ന ഭാര്യാധികാരികത്തിൽ ആദ്യമായി വാത്സ്യായനൻ പറിച്ചിരിക്കുന്നത് കാണുക. 'അനുനീതി' എന്നതിന് 'സാന്ത്വനസ്വഭാവം' എന്നും അർത്ഥമുള്ളത് ഇവിടെ കൃത്യയോജ്യമാണ്. 'സഹായ'ശബ്ദം സാഹചര്യത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. "യസ്യാം യക്ഷാഃ സിതമണിമയാന്യേത്യ ഹർമ്യസ്ഥലാനി ജ്യോതിശ്ഛായാകുസുമരചിതാന്യുത്തമസ്ത്രീസഹായാഃ ആസേവന്തേ മധു രതിഫലം കല്പവൃക്ഷപ്രസൂതം" ഇത്യാദി ഉ. മേ. "ഉത്തമസ്ത്രീസഹായാഃ ലളിതംഗനാസഹചരാഃ സന്തഃ" എന്ന് മല്ലി. കാംക്ഷിതം അശേഷം ആഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നതിനെ എല്ലാറ്റിനേയും. സർവ്വമനോരഥങ്ങളേയും എന്നർത്ഥം. അൻവപിനോട് അ

നത്രയ സന്തോഷത്തോടുകൂടി അനുഭവിച്ചിട്ട്. 'അൻപ്' എന്നത് ആഭിമാനിക സുഖത്തിന്നാധാരമായ പ്രസന്നചിത്തവൃത്തിയെ കുറിക്കുന്നു. അഖിലബാ ന്ധവാൻ അനുക്രുലയൻ സകല ബന്ധുക്കൾക്കും ഹിതമായ വിധത്തിൽ വർത്തിച്ചുകൊണ്ട്. യശോധനവും ചുമന്ന് കീർത്തിയാകുന്ന സമ്പത്തിനേ യും വഹിച്ചുകൊണ്ട്. ഭൂപതി മഹാരാജാവ്. വിജഹാര വിഹരിച്ചു. സുഖ മായി കാലം കഴിച്ചു എന്നർത്ഥം. സ്വജനദ്രോഹംകൊണ്ട് നിഷ്പക്ഷപാതപ്രസി ദ്ധി സിദ്ധിക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്നതായ മഹാപാതകം നീതിജ്ഞനായ മഹാരാ ജാവ് അശേഷവും ആചരിച്ചിരുന്നില്ലെന്ന് 'അനുക്രുലയനഖിലബാന്ധവാൻ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ കുലപക്ഷപാതൈക നിരതനായി അന്യരിൽ നിഷ്കരുണനായിത്തീർന്ന് തന്റെ കീർത്തിയെ മലീമസ മാക്കാതെ സർവ്വരുടെയും ഭാക്ഷിണ്യപരനായിട്ടാണ് വർത്തിച്ചിരുന്നത് എന്ന് വ്യക്ത മാക്കുവാൻ 'യശോധനവും ചുമന്ന്' എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

അനന്തരം ആവിധമുള്ള വാഴ്ചനിമിത്തമുണ്ടായ ചില അവസ്ഥാഭേ ങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്ന ഭാവത്തിൽ തൽഗുണഗണനയെ ചെയ്യുന്നു.

൫. തൽകരേണ സാര അദ്ദേഹത്തിന്റെ കയ്യോടുകൂടി. അ ദ്ദേഹത്തിന്റെ കയ്യുംകൂടി ചേർന്നപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. ആറു കല്പതരുവായ് ചമഞ്ഞിതു ആറ് കല്പവൃക്ഷങ്ങളും ഉള്ളതുപോലെയായി. 'കല്പതരു' എന്നാ ത് പ്രായികമായി ദേവഭാരുക്കളെ മുഴുവനും കുറിക്കുന്നു. ദേവഭാരുക്കളും സാധാര ണയായി മന്ദാരം, പാരിജാതം, സന്താനം, കല്പവൃക്ഷം, ഹരിചന്ദനം എന്നിങ്ങ നെ അഞ്ചാണ്. ഈ പഠവു. അർത്ഥികൾക്ക് ആഗ്രഹിക്കുന്ന ഫലത്തെ കൊടു ക്കും എന്നുള്ളതു് എല്ലാറ്റിനുമുള്ള വിശേഷഗുണമാണ്. "അഭീപ്സിതം ഫലതി കല്പതരുഃ പ്രകാമം" ഇത്യാദി കാണുക. ദാനമഹത്വംകൊണ്ട് പ്രസിദ്ധമായ നളമഹാരാജാവിന്റെ കയ്യുകൂടി ചേർന്നപ്പോൾ ദേവഭാരുക്കളും ആറായിത്തീർന്ന മട്ടിലായി എന്ന് പറഞ്ഞ് രാജാവിന്റെ ഉദാരശീലത്തെ ശ്ലാഘിക്കുന്നു. ഏവ മന്യതാപി. തദീയവദനേന അന്ന മോഹനാകാരം രണ്ടു ശശി മണ്ഡലം ശുശുഭേ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മുഖം ഹേതുവായിട്ട് അന്ന് മനോഹര രൂപമായ രണ്ട് ചന്ദ്രമണ്ഡലം ശോഭിച്ചു. 'രണ്ടു ശശിമണ്ഡലം' എന്ന ഭാഷാ ബഹുവചനം രൂപത്തിൽ ഏകവചനമാകയാൽ 'മോഹനാകാരം' എന്നും 'ശു ശുഭേ' എന്നും ഉള്ള ഏകവചനങ്ങളെ അതിനോട് ഘടിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. പാരിൽ അന്നിലയനേന ഭൂമിയിലുള്ള അദ്ദേഹത്തിന്റെ രാജധാനി ഹേ തുവായിട്ട്. അമരാവതീയുഗളി ചേർന്നിതു രണ്ട് അമരാവതികളും ഉണ്ടാ

യിത്തീർന്നു. അമരാവതി സ്വർല്ലോകരാജധാനി. ശൃംഗാരഭാജനം അനാഗൻ ശൃംഗാരത്തിന്റെ പാത്രമായി അരൂപനായ കാമദേവൻ. അസ്യ വപുഷാ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ദേഹം ഹേതുവായിട്ട്. പുനഃ അംഗവാൻ ബഭൂവ രണ്ടാമതും അവയവസമേതനായി ഭവിച്ചു. സൌന്ദര്യാതിശയംകൊണ്ട് കാമദേവൻ മൂർത്തീകരിച്ചവിധമായിരുന്നു അദ്ദേഹത്തിന്റെ അവസ്ഥ എന്നർത്ഥം. ത്രിനേത്രയിനേത്രാഗ്നിയാൽ ഭസ്മീകൃതനായ കാമൻ ശാപമോക്ഷത്തിൽ പുനർജ്ജീവിച്ചുവെങ്കിലും അനംഗനായിത്തീർന്നു എന്ന് പുരാണപ്രസിദ്ധം. "ദ്വീന്ദ്രം ഭാതി ജഗൽ, ത്രിധാമ ഗഗനം, വിശ്വം ചതുർദ്ദൈവതം, പഞ്ചാമ്നായമയം ഹി വാങ്മയമഖിൽ, ഷട്സായകോ മന്മഥഃ– സപ്തർഷ്ടയഃ പരിവത്സരോ, ഷട്ജലധിസ്ഥിരം ധരാമണ്ഡലം, ദിക്ചക്രം നവനായകം ദശരഥേ ധാത്രീം പരിത്രാതരി" എന്ന് ഭാ. രാ. ചം

അനന്തരം ശ്ലോകത്രയാ രാജാവിനെ ഉത്തമരത്നമയനായി സാധിക്കുന്നു.

൯. അതിസുന്ദരം വദനം ചന്ദ്രകാന്തം അതിമനോഹരമായ മുഖം ചന്ദ്രനേപ്പോലെ ശോഭിച്ചതും, അഥവാ ചന്ദ്രകാന്തക്കല്ലുപോലെയും. ഏവമന്യത്രാപി. പരിഗണനയിൽ 'പുനഃ'. ഉഡുരുന്നു മനസ്സ്. കുരുന്നു് തളിർ. ചുമപ്പുനിറത്തെ കുറിക്കുന്നു. ഇന്ദിരാ.....ശോഭിതം മഹാലക്ഷ്മിയുടെ അളവറ്റ സന്തോഷത്തിന്നു കാരണമായ വിഷ്ണുഭഗവാന്റെ പാദമാകുന്ന ചെന്താമരയുടെ ചുമപ്പുകൊണ്ട്, അഥവാ പാദമാകുന്ന പത്മരാഗരത്നംകൊണ്ട്, ഏറ്റവും ശോഭിച്ചതും. "ലക്ഷ്മീഃ പദ്മാലയാ പദ്മാ" എന്ന് തുടങ്ങി "ഇന്ദിരാ ലോകമാതാ മാ" എന്നമരം. സൂര്യകാന്തം സൂര്യനേപ്പോലെ ശോഭിക്കുന്നത് അഥവാ സൂര്യകാന്തക്കല്ല്. ഇതുവിധത്തിൽ. സഃ ആ നളൻ. രത്നമാകുന്നവസ്തുപരിനിർമ്മിതാകൃതിഃ ഇവ രത്നമയമായ ദ്രവ്യംകൊണ്ട് സമ്പൂർത്തീകരിച്ചുള്ള സചേതനത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നപോലെ. രത്നംകൊണ്ട് സൃഷ്ടിച്ചവിധം എന്നർത്ഥം ആബഭൌ ഭവിച്ചു.

പ്രചണ്ഡവാതപൂരോഗാമിയായ പ്രശാന്തതയെപ്പോലെയിരിക്കുന്ന ഈ സൈരവൃത്തിയെ വർണ്ണിച്ചതിനുശേഷം ആസന്നമായിരിക്കുന്ന അത്യുപത്തായ ഉൽപാതവിശേഷത്തിന്റെ ലക്ഷണമായ കാളമേഘലേശത്തെ സാമാന്യമായി നിർദ്ദേശിക്കുന്നു.

൧. രണ്ടാംമഹേന്ദ്രനു് നളനു് രണ്ടാമതൊരു ദേവേന്ദ്രൻ എന്നപോലെ പ്രതാപവാനായിരുന്ന ആ നളനു്. ഭാഷാപ്രത്യയങ്ങളുംകൊണ്ട് സംസ്കൃതരീത്യാ വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങൾക്ക് ഐകരൂപ്യം വരുത്തുന്നു

തായി ഭാഷാചംപുക്കളിൽ സാധാരണ സുലഭവും മഴമംഗലകൃതികളിൽ ദുർല്ല ഭവും ആയ ഒരു പ്രയോഗവിശേഷമാണ് ഇത്. "കനകനളിനസുന്ദരാംഗിക്കു, മാകന്ദബാണക്ഷമാപാലവയ്ന്നിനു, നാനാജനശ്രേണികാനേതൃഭംഗളേ നിത്യം കളിച്ചീടുമദ്യനഭൂമിക്കി, ളംകാമുകാനന്ദചീയൂഷധാരാമതിപ്പിനു, നൽപ്പാൽതൊഴും വാണിമാർതൻ മുടിപ്പൂഞ്ചിന,ക്കോസലേന്ദ്രാത്മജക്ക്" എന്ന് രാ. ചം. ലലാടേ ലിഖിതാക്ഷരാളിം നെറിയിന്മേൽ എഴുതീട്ടുള്ള അക്ഷരസമൂഹത്തെ. 'തലയിലെഴുത്തി'നെ എന്നർത്ഥം. ദേഹഭാജാം ശരീരികൾക്ക്, മനുഷ്യർക്ക്. തടുക്കാവിത് ഉണ്ടോ തടുക്കുവാൻ സാധിക്കുമോ. "അലംഘനീയാഃ കമലാസനാജ്ഞാഃ" എന്നഭിപ്രായം.

വ്യ. സ്വർല്ലോകാൽ സ്വർഗ്ഗത്തിൽനിന്ന്. ഗഗനഭുവി ആകാശമാർഗ്ഗത്തിൽകൂടി. ആപതന്തൌ കീഴ്പോട്ട് വരുന്നവരായ. കലിദ്വാപരൌ കലിയും ദ്വാപരനും. ഇന്ദ്രാദ്യമരനിഗദിതം ഇന്ദ്രാഗ്നിയമവരുണന്മാരായ ദേവപ്രധാനികൾ പറഞ്ഞതായ. ദ്വൈമീകല്യാണോല്ലാസം കേട്ട് ദമയന്തിയുടെ വിവാഹമഹോത്സവത്തെപ്പറ്റി കേട്ടിട്ട്. ദ്വാപരേയാതുകാമേ ദ്വാപരൻ പോകുവാൻ ആഗ്രഹിച്ച സമയത്ത്. കല്യാണം കഴിഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഏനി ഭൂമിയിലേക്ക് പോയിട്ട് ആവശ്യമില്ലല്ലോ എന്ന് വിചാരിച്ച് മടങ്ങിപ്പോകുവാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. തുല്യൌ ഏതൌ തുല്യരായ ഇവരെ. തുല്യർ എല്ലാംകൊണ്ടും അന്യോന്യം ചേർന്നവർ. വിയോഗം വേർപാട്. എരിവേ പൊറുപ്പൂ ദഹിപ്പിച്ചേ അടങ്ങുകയുള്ളൂ. എന്ന് എന്നുള്ള വിചാരത്തെ. ഉള്ളകേ വേർത്ത് ദ്വാപരന്റെ മനസ്സിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ച്. അഥ അനന്തരം. അതിന്നായി നമുക്ക് ഒത്തൊരുമിച്ച് ഉത്സാഹിക്കേണമെന്ന് ദ്വാപരനെ പറഞ്ഞുസമ്മതിപ്പിച്ചശേഷം എന്നർത്ഥം. കലിഃ ഭ്രുപഗേഹേ ജഗാഹേ കലി നളന്റെ അരമനയിൽ പ്രവേശിച്ചു.

ദംപതികൾക്ക് എല്ലാവിധത്തിലും പരസ്പരം ആനുരൂപ്യം ഉണ്ടാവുക എന്ന മഹൽഗുണം ലോകത്തിൽ അതിദുർല്ലഭമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. "മുണ്ടീനെട്ടനു നെട്ടീ പുനരഴകിയലും മുണ്ടനേയ്യോ തടിച്ചിക്കുണ്ടാമല്ലോ തദാനീം മെലിയനിഹ മെലിച്ചിക്കൊരോ ദോഷമുണ്ടാം— കണ്ടാലാകാത്തവനെങ്ങൊരു തരുണി മഹാസുന്ദരീ സുന്ദരനക്കണ്ടാലാകാത നാരീ പരിചിനൊടു വയോവർണ്ണമീവണ്ണമല്ലോ". "പുംസോ നവവയസ്സുവംക്കു പതിനാറെങ്കിൽ പൊരുന്നും നടേ തസ്യാ നവവയസ്സവനു പതിനാറെങ്കിൽ പ്രമാദം തുലോം- രാത്രൌ ചെന്നു രമിപ്പതിനു ജരാമുത്ഥാപ്യ പോയമ്മിമേൽ താംബൂലത്തെയരച്ചു മുക്കുടി കുടി

പ്പിക്കും നരേഭ്യോ നമഃ" ഇത്യാദി രാ. ച്ചം. മറവ് ഗുണങ്ങൾക്കുപുറമെ ദുഃസാധ്യമായ സമാനതപ്രമെന്ന ഗുണവുംകൂടി ഭീമയന്തിനമുന്നാക്കുന്നതായിരുന്നതുകൊണ്ട് കലിയുടെ ഇഷ്ടം വർദ്ധിച്ചു എന്ന് "തുഷ്ടൈവ" എന്ന പ്രയോഗം ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. മഹനീയമായ സുഖപദാർത്ഥം തനിക്ക് നഷ്ടമായി എന്നുമാത്രമല്ല ഉൽകൃഷ്ടമായവിധം അത് അന്യൻ അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു എന്ന് കാണുമ്പോൾ പ്രകൃത്യാ ദുരാത്മാവായ കലിയുടെ 'അകാരണവിദ്വേഷം' ഉജ്ജ്വലിക്കുന്നു.

൯. നിയതിവൈപരീത്യസരണിക്ക് എത് ഇന്ന് ദുഷ്കരം നിയതിവൈപരീത്യത്തിൻറെ സരണിക്ക് എതൊരു കായ്യമാണ് ദുഷ്കരമായിട്ടുള്ളത്. ഒന്നുമില്ല എന്നർത്ഥം. നിയതിവൈപരീത്യം ദൈവപ്രാതികൂല്യം. ഇതുശപരവിരോധം. 'ഗ്രഹപ്പിഴ' എന്നർത്ഥം. 'നിയതി' എന്നതിന്ന് 'പൂവ്വജന്മകൃതശുഭാശുഭകർമ്മസഞ്ചയം' എന്ന പ്രത്യേകാർത്ഥവും ഉണ്ട്. "ദൈവം ഭിഷ്ടം ഭാഗധേയം ഭാഗ്യം സ്രീ നിയതിർവ്വിധിഃ" എന്നമരം. "നിയതിർന്നിയമേ ദൈവേ" എന്ന് വിശ്വം. പ്രാക്കുജന്മകർമ്മത്തെ അപേക്ഷയിച്ച് ഇദാനീന്തനജന്മത്തിലെ അനുഭവങ്ങളെ 'നിയമി'ക്കുന്നത്, അഥവാ വ്യവസ്ഥപ്പെടുത്തുന്നത്, എന്നനർത്ഥം. ഇതനുസരിച്ച് 'നിയതിവൈപരീത്യ'മെന്നതിനെ 'മുജ്ജന്മകർമ്മഫലം' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കാം. സരണി വഴി. ഗതി എന്നർത്ഥം. ഭാ. വനപ. അഥവാ കൃത്യം. "സരണിഃ ശ്രേണിവർത്മനോഃ" എന്ന് രഭസൻ. ദുഷ്കരം ചെയ്യുവാൻ പ്രയാസമായിട്ടുള്ളത്. ദൈവവിരോധമോ പ്രാക്തനകർമ്മഫലമോ മുഴുത്താൽ ഇന്നതേ വന്നുകൂടാവൂ എന്നില്ല എന്നർത്ഥം "ദുഷ്കരം നിയതിവൈപരീത്യസരണിക്കെതിന്ന്" എന്നത് മേൽ വരുന്ന അസംഭാവ്യവ്യവസ്ഥകളെ സാധൂകരിക്കുന്ന പ്രശ്നരൂപമായ പ്രക്ഷിപ്തവാചകമാണ്. "ഭാരാസേധഃ കച്ച ഹതവിധേഃ" എന്നഭിപ്രായം. 'നിയതിവൈപരീത്യസരണിയ്ക്കിതിന്നു' എന്ന പാഠം മദ്ധ്യമം. "ഇതുവിധമെല്ലാം വരുത്തിക്കൂട്ടുവാൻ ദൈവകോപത്തിന്ന് എളുപ്പമല്ല. വളരെ പ്രയത്നിച്ചിരിക്കണം" എന്ന് ഒരർത്ഥം ഉണ്ടാക്കാമെങ്കിലും 'നിയതിവൈപരീത്യസരണിക്കുംകൂടി' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കുവാൻ പദം പോരാത്തതിനാൽ വ്യാഖ്യാനം ക്ലിഷ്ടവും പ്രയോഗം ഉജ്ജ്വലവും ആയിരിക്കുന്നു. കലിനാ കൃതാതിക്രമഃ രഹിതവിക്രമഃ കലുഷാത്മവാൻ ഏഷ നിഷധാത്മജഃ കലിയാൽ അതിക്രമം ചെയ്യപ്പെട്ടവനായി വിക്രമമില്ലാത്തവനായി കലുഷാത്മവാനായിത്തീർന്ന ഈ നളൻ. അതിക്രമം ആക്രമം. കലി പരിപൂർണ്ണമായി ആക്രമിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. യുദ്ധത്തിൽ നിർഭയമായി ശത്രുവിനോട്

ചെന്ന് ഏതുക്കുന്നതാണ് 'അതിക്രമം'. "അഹിതാൻ പ്രത്യഭീതസ്യ രണേ യാ നമതിക്രമഃ" എന്നമരം. വിക്രമം അന്യനെ തോല്പിക്കുവാനുള്ള ശക്തി. ബ. ൻ.ഥ. കലുഷാത്മാവ് കലങ്ങിയ മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. മനസ്സിന്ന് കൃത്യാകൃത്യവിവേചനം ചെയ്യുവാൻ ആവശ്യമായ 'തെളിവ്' ഇല്ലാതായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളവൻ എന്നർത്ഥം. അഥവാ, പാപപ്രകൃതിയായ സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവൻ. ബ. ഫ, ൻ. "കലുഷോനാർദ്ര ആവിലഃ" എന്നമരം. "കലുഷം തപാവിലേ പാപേ" എന്ന് വിശ്വം. പുഷ്കരേക്ഷണ പദ്മലോചനയായ ഭദ്രയന്തി. നിജ വൈരിണം പ്രകൃതിദാരുണം പുഷ്കരം തന്റെ ശത്രുവായി ജന്മനാ മാരുണനായ പുഷ്കരനെ. ദാരുണൻ ഭയങ്കരൻ. "ഭാരുണം ഭീഷണം ഭീഷ്മം ഘോരം ഭീഷ്മം ഭയാനകം" എന്നമരം. ആജുഹാവ വിളിച്ചു.

രാജാവിന്റെ ഉദ്യമം അതിസാഹസമായിരുന്നു എന്നും അതിന്റെ പരിണാമം അനിവാര്യമായിരുന്നു എന്നും ഇവിടത്തെ പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ഒന്നാമത് കൈതവപണ്യായധാരിയായ ചൂതുകളിതന്നെ വഞ്ചനക്ക് ധാരാളം വഴിയുള്ള ഒരു വിനോദമാണ്. അതിന്ന് തുടങ്ങുമ്പോൾതന്നെ സ്ത്രീയുടെ മുടക്കം. പിന്നെ എതിരാളിതന്നെ ജ്ഞാതശത്രു. എന്നാൽ വൈരിയാണെങ്കിലും മാനവും സത്യവും ഉണ്ടായി എന്ന് വരാം. ഇവിടെയോ ശത്രു പ്രകൃതിദാരുണനാണ്. ഏതു വിധത്തിലുള്ള വൈരിയെയും നിഷ്പ്രയാസം ജയിക്കത്തക്ക സാമ്പത്തികമായ നൈപുണ്യം നളന്ന് സാധാരണയായി ഉണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ അദ്ദേഹം കല്യാവേശം ഹേതുവായി രഹിതവിക്രമനായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു. ഈവക വൈക്ലവ്യങ്ങൾ കണ്ടറിഞ്ഞ് ഒഴിയുവാനുള്ള വിവേകബുദ്ധിയും തനിക്കില്ലാതായിരിക്കുന്നു എന്ന് 'കലുഷാത്മാവാൻ' എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഈവിധമുള്ള പ്രാതികൂല്യങ്ങളുടെ യുഗപൽ പ്രപാതം ദുരുപേക്ഷ്യമാണെന്നും അഥവാ ഈശ്വരകോപം വർദ്ധിച്ചാൽ ഏതുതന്നെയാണ് വിനാകൃവാൻ വയ്യാത്തത് എന്നും ഉദ്ദേശിച്ചുകൊണ്ട് "ദുഷ്കരം നിയതിവൈപരീത്യസരണിക്കെതിന്ന്" എന്ന അർത്ഥാന്തരന്യാസത്തെ ആദ്യമായി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൨൦. ഇട്ടുയാ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടി. കളിക്ക് പുറപ്പെട്ടത് അത്യുത്സുകത്തോടുകൂടിയായിരുന്നതുകൊണ്ട് അടിക്കടി തോല്മ കണ്ടാലും പിൻവാങ്ങുന്നത് പ്രയാസമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. മൃതനിരൂപ കരുക്കളെ നിരത്തിവെച്ച്. പണയങ്ങൾ 'പന്തയങ്ങൾ'. ജയിക്കുന്ന കക്ഷിക്ക് എടുക്കത്തക്ക വണ്ണം ഇരുവരും എടുത്തുവെക്കുന്ന നിക്ഷേപദ്രവ്യം. ഇത് അവസ്ഥാനുസാരം

പണമോ ഇതരദ്രവ്യമോ ആവാം. അനഹം പൊരുത് ദിവസവും വാശിയോടെ കളിച്ച്. പലനാൾ നീണ്ടുനിന്നതായിരുന്നു കളി എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടില്ലെങ്കിലും കല്യാവിഷ്ടനായ രാജാവിന്റെ വിവേകശൂന്യത വെളിവാകുന്നു. അതിദൈന്യവാൻ ഏറ്റവും പയ്യാകലചിത്തനായിട്ട് കലിബലാൽ കലിയുടെ സഹായം ഹേതുവായി. അശ്രമം ചതിച്ച് സാധാരണ എളുപ്പത്തിൽ ചതിക്കുവാൻ കഴിയാത്ത രാജാവിനെ നിഷ്പ്രയാസം ചതിച്ച്. തരസാ വേഗത്തിൽ. ജയിച്ചു ഉച്ചകൈ: ഞെളിയുന്നവന്ന് പുഷ്കരന്ന് ജയിച്ച് ഏറ്റവും ശക്തിഷ്ടനായിരിക്കുന്ന പുഷ്കരന്ന്. സംസ്കൃതപ്രയോഗാനുകരണം ഉ. ശ്ലോ. ൬. വ്യാ. ഭാ. ഫൽ. നൃപതി നളൻ. സർവ്വം വിസസർജ്ജ എല്ലാം വിട്ടുകൊടുത്തു. തന്റെ സർവ്വോപകരണങ്ങളേയും പുഷ്കരന്ന് പണയമായി കൊടുക്കേണ്ടിവന്നു എന്നർത്ഥം. അഥ അനന്തരം. ഇത്തരവിധം സകലവും പണയത്തിലായപ്പോൾ. വിവൃതേ വ്യസനിച്ചു.

൧൮. സർവ്വേ പൌരപ്രമാണികളും എല്ലാവരും. നൃവരമഹിഷിയോട് ഉത്തമൻ രാജ്ഞിയായ ദമയന്തിയോട് പറഞ്ഞു. സിംഹാസനാരൂഢനായ ചക്രവർത്തിയുടെ പാർശ്വത്തിൽ രാജ്ഞിയുടെ സ്ഥാനത്ത് വാഴിച്ചിരിക്കുന്ന കുലസ്ത്രീകൾക്കാണ് 'മഹിഷി' എന്ന സ്ഥാനം കല്പിച്ചിരിക്കുന്നത്. "കൃതാഭിഷേകാ മഹിഷീ" എന്നമരം. 'മഹനീയാ, പൂജ്യാ' എന്നനർത്ഥം. "അവരോധേ മഹത്യപി" "പരിഗ്രഹബഹുത്വേപി" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളെക്കൊണ്ട് വ്യഞ്ജിക്കുന്ന സാമുദായികസ്ഥിതിയിൽ ഈ വ്യത്യാസം 'മഹ'ത്തായ ഒന്നാണ്. പക്ഷേ നളൻ നമ്മൾപോലുള്ളവരുടെയൊക്കെ ഏകപത്നീവ്രതക്കാരനായിരുന്നു എന്നാണ് കാണുന്നത്. ഉണർത്തായെന്നാകിൽ പറയാതിരുന്നാൽ. മറന്നു മാറിടുവതിതു പിന്നെ ആരാണ് ഇത് നിഷ്കർഷിക്കുന്നത്. കണ്ട നാം ഇന്നിവിടെ കാണുന്നവരെല്ലാം.

൧൯. വിഷാദാംബുരാശൌ ദുഃഖസമുദ്രത്തിൽ. സഞ്ചിന്ത്യ വിചാരിച്ച്. ബാഷ്പം കണ്ണുനീർ. "ബാഷ്പമുഷ്ണാത്മ" എന്നമരം. കിരന്തീ പൊഴിക്കുന്നവളായി. ഉപാന്തേ അടുത്ത്. നിജതനുജൌ തന്റെ രണ്ടു മക്കളേയും. കരാഭ്യാം നയന്തീ കൈകൊണ്ട് പിടിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന്. വൃഷാതനവീ ആ ദമയന്തി. ബഭാഷേ പറഞ്ഞു. പിതൃപദത്തെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന ഭർത്താവിന്ന് ആത്മജന്മാരെപ്പോലെ ആകർഷണീയമായ വസ്തുവില്ലെന്ന തത്വത്തെ സൂചിപ്പിച്ചായിരിക്കാം ദമയന്തി കുട്ടികളേയും കൂട്ടിക്കൊണ്ട് പുറപ്പെട്ടത്.

൧൩. ആസ്ഥാവിന്യാസം ശ്രദ്ധയുടെ വ്യാപാരം. അവരുടെ കായ്ത്തിൽ ശ്രദ്ധാന്തിയുണ്ടെന്ന് പ്രവൃത്തിമൂലം കാണിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. ക്ഷിതിപരിവൃഢ ഹേ ഭൂമിനായക. "അതിഭൂന്നായകോ നേതാ പ്രഭുഃ പരിവൃഢോധിപഃ" എന്നമരം. ആലംബനം ആശ്രയം. ഖിന്നാംഗീം എന്നെയും ദുഃഖംകൊണ്ട് തളർന്നിരിക്കുന്ന ശരീരത്തോടുകൂടിയ എന്നേയും. ഈ ഇന്ന് വർത്തമാനമായ ഈ കാലത്ത്. ഇപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. മറന്നോ മറന്നിട്ടാണോ.

൧൪. പ്രകൃതപാഠംകൊണ്ട് ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പൂർവ്വാർത്തിന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കുന്നത് അസാധ്യമായിത്തോന്നുന്നു. "പുഷ്ണന്നധികദുഷ്ടരം പുനരെതുപ്പതിന്നിഹ ഭവാനൊടീമുഷ്ണരന്ന യുധി കൃത്തമൂർത്ത വിശിഖങ്ങളേൽക്ക മണയും വിധൌ" എന്നൊരു പാഠം സൃഷ്ടിക്കുകയല്ലാതെ മറ്റു ഗതി കാണുന്നില്ല. ദുഷ്ണരം പ്രയാസമായിട്ടുള്ളത്. മുഷ്ണരൻ കള്ളൻ. 'മുഷ് സ്തേയേ' എന്ന് ധാതു. യുധി യുദ്ധത്തിൽ. അണയും വിധൌ എതുക്കുന്ന സമയത്ത്. "ദുഷ്ടനാഖ്യോ ദുരാത്മാ ശ്രീരാമൻ തന്നോടെത്തീ ശലഭമെരികനൽച്ചാത്തൊടെത്തുന്നപോലെ" എന്ന രാ. ചം. പ്രയോഗം കാണുക. ഇക്ഷ്മാപതിഷു ഇന്ന് ഭൂമിയിലുള്ള രാജാക്കന്മാരിൽ വെച്ച്. നിന്ദ്യൻ ഹാസ്യഭാജനം. രാജതാം സദാ പൂജാർഹമായിരുന്നിട്ടുംകൂടി ബഹുമാനിക്കത്തക്ക യാതൊരു ഗുണവും പുഷ്ണരന്നുണ്ടായിരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. ഉഗ്രശാസന യേം ജനിപ്പിക്കത്തക്ക അജ്ഞാശക്തിയുള്ള മഹാരാജാവേ. "രൌദ്രം തുഗ്രം" എന്നമരം. ഹേതു കാരണം. 'പുഷ്ണരന്ന് അങ്ങയോട് എതുക്കുന്നത് പ്രയാസമായിട്ടുള്ള കായ്മാണ്. യുദ്ധത്തിന്ന് പുറപ്പെട്ടാൽ ശരവർഷം ഏറ്റ് സഹിപ്പാൻ കഴിയാതെ ഓടിപ്പോകേണ്ടിവരും. എന്നാൽ രണഭീരുവായ ഈ ക്ഷത്രിയാധമനോട് തോല്പ്പാൻ ശൂരനായ അങ്ങക്ക് എന്തോ യോഗമുണ്ട്. അതുകൊണ്ടായിരിക്കാം ഇങ്ങിനെ ചൂതുകളിക്കുവാൻ തോന്നിയത്" എന്ന് അർത്ഥഗതി.

ഇവിടേയും വേറേയും കാണുന്ന 'ഒണ്ട്' മുതലായ പ്രയോഗങ്ങൾ ദാക്ഷിണാത്യലേഖകരീതിയാണ്. ചമ്പു എഴുതിയത് തിരുവിതാംകൂറിൽ വെച്ചാണ് എന്നുള്ള പക്ഷത്തെ ഈ സംഗതി സഹായിക്കുമായിരിക്കാം.

൧൫. ചരിതം പ്രവൃത്തികളും പെരുമാറ്റവും. വിലാസം വിനോദം. അന്യം ആസീൽ വേറേയായിത്തീർന്നു. തണ്ടാർമാത് പത്മാലയയായ മഹാലക്ഷ്മി. സകലഭുവനസമ്മാനിതാംഗിക്ക് എനിക്ക് ലോകത്തിൽ എല്ലാവരും ബഹുമാനിക്കുന്ന രൂപത്തോടുകൂടിയ എനിക്ക്. ചക്രവർത്തിയുടെ പട്ട

മഹിഷിയായതുകൊണ്ട് സകലതും കണ്ടാൽ ബഹുമാനിച്ച് ശീലിച്ചിട്ടുള്ള എനിക്ക് വരുന്ന അവമാനം വിശേഷിച്ചും ദുഃസഹമായിരിക്കുമെന്നത്ഥം. കമ്മാന്തരം യോഗവിശേഷം. അങ്ങനെ വരേണമെന്ന് വിധിച്ചിരിക്കുമോ എന്നത്ഥം. പുണ്യരാശേ ഹേ സുകൃതനിധേ. തന്റെ സുകൃതസമ്പത്തുകൊണ്ട് എന്റെ കമ്മദോഷത്തെക്കൂടി തട്ടേണ്ട ഭാരമുള്ള അങ്ങ് ഇവ്വിധം പ്രവൃത്തിക്കുന്നുവല്ലോ എന്നഭിപ്രായം.

ഛന്ന. ഈടേറും വലുതായ ഗുണപെരുമ്പുല്ലുമുള്ള. നികേതേ ഭവനത്തിൽ. അത്ഥാൽ കൊട്ടാരത്തിൽ. പ്രേയസാ അനുരാഗവാനായ ഭർത്താവിനോടുകൂടി. തനയെയു ലാളിച്ച് രണ്ടു കുട്ടികളേയും ഓമനിച്ചുകൊണ്ട്. ഇണങ്ങർ ബന്ധുക്കൾ. ഉമ്മതേ വിധേ ഉഷ്ണനായ ബ്രഹ്മാവേ. മൂർദ്ധനി ശിരസ്സിൽ. വരച്ചായോ വരച്ചിട്ടുണ്ടോ.

ഛാ. വിഹാരജനിതാനന്ദാ ക്രീഡയിൽനിന്ന് ഉണ്ടാവുന്ന സുഖം. നിൻകൃപാലംബാം എന്നെയും അങ്ങയുടെ കരുണയെ ആശ്രയിച്ചിരിക്കുന്ന എന്നെയും. ഒരോ വസ്തുനി സാചിന്തയൻ ഇങ്ങനെ ഓരോ വിഷയത്തെയുംപറ്റി ഭീഷ്മായി വിചാരിച്ചിട്ട്. ചൂതു തൊട്ട ജനിതം ഇമ്മോഹാ ചൂത് കളിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയതുമുതൽ ഉണ്ടായിത്തീർന്നതായ ഈ മതിമറക്കൽ. "മൂർഛാ തു കശ്മലം മോഹോ" എന്ന അമരംകൊണ്ട് ബോധക്കേടിന്നാണ് മോഹമെന്ന് പറയുന്നത് എന്ന് കാണുന്നു. സ്വധർമ്മത്തേയും കൃത്യാന്തരങ്ങളേയും പുരുഷകൃത്യങ്ങളേയും മറന്നിട്ടുള്ള ചൂതുകളിയെ വൈചിത്ര്യമായി ഗണിക്കുന്നതിന്റെ ഔചിത്യം സ്പഷ്ടം. ഇന്നിനി ഇന്നുമുതൽ മേലിലെങ്കിലും. തൊഴുന്നേൻ കെഞ്ചി അപേക്ഷിക്കുന്നു എന്നത്ഥം. തൽക്കാലം ഭ്രൂതഭ്രാന്തിയിൽ പെട്ടിട്ടുണ്ടെങ്കിലും പ്രകൃത്യാ സുകൃതശാലിയായതുകൊണ്ട് ധർമ്മോപദേശം ചെയ്യാലെങ്കിലും വിവേകോദയമുണ്ടാകുമെന്നുള്ള അഭിപ്രായത്തിൽ 'പുണ്യവാരാംനിധേ സുകൃതാംബുധേ' എന്ന് സാർത്ഥകസംബോധന. "വാർവാരി പലിലം കമലം ജലം" എന്നമരം.

ഛവ. മാനിച്ച് ആദരിച്ച്. വ്യഥയേ സംപാദിതോന്മാദവാൻ മനസ്സിൽ ഉണ്ടായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള ഭ്രാന്തോടുകൂടിയവനായിട്ട്. സന്നാഹേന ഒരുക്കത്തോടുകൂടി. എളുപ്പത്തിൽ ഒഴിക്കുവാൻ വയ്യാത്തവിധം. ജഡതയാ ബുദ്ധിമാന്ദ്യം ഹേതുവായിട്ട്. ദുർമ്മാർഗ്ഗത്തിൽനിന്ന് നിവർത്തിക്കുവാനുള്ള

മനഃശക്തിയെ ഇല്ലാതാക്കിത്തീർക്കുന്ന 'ജാഡ്യത' എന്നർത്ഥം. "ഡലയോരഭേദഃ" "ലളയോരഭേദഃ" ഇത്യാദി പ്രമാണപ്രകാരം 'ജാഡ്യ'വും 'ജാള്യ'വും 'ജലത്വ'മായ തണുപ്പിനെ കുറിക്കുന്നു. അതിൽനിന്ന് ഉന്മേഷവും ജാഗ്രതയും ഇല്ലാത്ത മാന്ദ്യവും സിദ്ധമാകുന്നു. മുതുന്ന് നടക്കും 'ഏയ് ഇത് പോര' എന്ന മട്ടിൽ അല്പം ഉണർന്ന് വിരാമഭാവം നടിച്ച് നടക്കും. മന്ദധീഃ നിഷ്ഫാധിപഃ ബുദ്ധിക്ക് കരുത്തില്ലാതായിത്തീർന്നിരുന്ന നൈഷധൻ. കിം ന അകരോൽ എന്തുതന്നെ ചെയ്തില്ല. പല പ്രാകൃതവും കാട്ടി എന്നർത്ഥം. ഇവിടെ വ്യഞ്ജിക്കുന്ന സമാഗ്സംരംഭവും ഉടനെത്തന്നെ അത് തുടരുവാൻ സാധിക്കാതാകുന്ന ബുദ്ധിക്ഷയവും 'ഇതികർത്തവ്യതാമൂഢത'കൊണ്ടുള്ള ഉഴലിച്ചയും സാവ്വർത്തികമായ മനോദൗർബ്ബല്യവും വേർതിരിക്കഴിഞ്ഞ കലിബാധയെ വിശദമാക്കുന്നു.

൫൯. 'അഹോ കലിപരാക്രമം പെരികെ വിസ്മയം' എന്ന് അടുത്ത് പറയുന്ന അത്ഭുതാവസ്ഥയെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ള നിക്ഷിപ്തവാചകം. ഉ. ശ്ലോ. ൯. ചന്ദ്രികാസഹോദരമൃദുസ്മിതാം മധുരഭാഷിണീം പ്രേയസീം വിഹായ നിലാവുപോലെ രമ്യവും ശീതളവും ആയ മന്ദഹാസത്തോടും ഹൃദ്യമായ സംഭാഷണത്തോടുംകൂടിയ അനുരാഗവതിയായ ദൈമിയെ ത്യജിച്ച്. 'സഹോദരം' എന്ന് ഉപമാവാചകം. തടിദീരിതം വചനാദമയന്തി പറഞ്ഞതായ വാക്കിനെ ആശു വേഗത്തിൽ. ആ അഭൃത്മനയുടെ ഔദ്ധത്യത്തെ ചിന്തിക്കയുംകൂടി ചെയ്യാതെ എന്നർത്ഥം. നിർഭ്സയൻ കേവലം അധിക്ഷേപിച്ചിട്ട്. 'എന്ത് കഥയില്ലായ്മയാണ് പറയുന്നത്" എന്ന നിലയിൽ നിസ്സാരമാക്കിട്ട് എന്നർത്ഥം. സഃ തു രാജാവാകട്ടെ മുഹുഃ പിന്നേയും. കൌതുകം ചകാര ഉത്സാഹം കാണിച്ചു. മനോഹരരൂപം, രമ്യമായ ഭാവം, അഗാധമായ പ്രേമം, സദുപദേശം ഇതിനെ എല്ലാം തൃണവൽകരിച്ച് ആപന്മാഗ്ഗത്തിൽതന്നെ പിന്നെയും ഗതി തുടരുന്നതുകൊണ്ട് കലിപരാക്രമത്തിന്റെ ദുരൂഹമായ ശക്തി വ്യക്തമാകുന്നു.

൫൦. തൻനിഖിലധനവും ഒട്ടുങ്ങുംനേരം കമ്മസുജളേ നളേ ഇഹ ദ്യൂതകൃത്യകാൽ അടങ്ങാതെ വന്നോരളവ് തന്റെ സമ്പത്തെല്ലാം ചൂതിൽ പണയം വെച്ച് തീർന്നുപോകയും കമ്മങ്ങളിൽ ജളനായിത്തീർന്ന നളൻ ആ ചൂതുകളിയിലുള്ള ഔത്സുക്യം നിമിത്തം എന്തായാലും പിൻവാങ്ങുകയില്ല എന്ന മട്ടാവുകയും ചെയ്തപ്പോൾ. ചെയ്യുന്നതിലെല്ലാം പ്രത്യക്ഷമായ മാന്ദ്യവും സാമർത്ഥ്യമില്ലായ്മയുമാണ് കമ്മജളത്വം. കൃത്യകാൽ അടങ്ങാതെ ബലൌത്സുക്യത്തിൽനിന്ന് വിരമിക്കാതെ എന്നർത്ഥം. 'ഒട്ടുങ്ങുന്ന

രം.....' ഇത്യാദിയെ 'പരാജയം വന്ന് ധനമെല്ലാം നശിച്ചതോടുകൂടി കൂടെ സാമർത്ഥ്യം നശിച്ച നമുന്ന് ചൂതിലുള്ള ആസക്തി വർദ്ധിക്കുന്നതായി കണ്ടപ്പോൾ' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. പുനഃ രോഷവും തുടങ്ങേണ്ടാ എന്നിയും തടുപ്പാൻ ശ്രമിച്ചിട്ട് കായ്മില്ല ഇതി എന്ന് തീർച്ചയാക്കീട്ട്. തനയെയും രണ്ടു മക്കളേയും. വിദർഭേഷു അച്ഛന്റെ രാജ്യമായ വിദർഭത്തിങ്കലേക്ക്. നേരും പറഞ്ഞയക്കുവാനായി. കാംക്ഷാം അകുരുത ആഗ്രഹിച്ചു. അതിന്നായി പുറപ്പെട്ട എന്നർത്ഥം. 'എന്തെല്ലാമാണ് വരാൻ പോകുന്നത് എന്ന് ഉറപ്പിക്കുവാൻ വയ്യ. ഏതായാലും കുട്ടികളെ ഇവിടെ നിർത്തുന്നത് വൈഷമ്യമാണ്' എന്ന് തീർച്ചയാക്കി എന്നർത്ഥം.

൨. ഫ. ഖിന്നാ ദുഃഖിതാ. നിഷധനരപതേഃ സൂതം വിളിച്ചു നമുമഹാരാജാവിന്റെ സാരഥിയെ വിളിച്ചു. "സൂതസ്യ സാരഥ്യ തക്ഷ്ണി ക്ഷത്രിയാൽ ബ്രാഹ്മണീസുതേ– വന്ദിചാരണയോഃ പുംസി പ്രസൂത പ്രേരിതേ സ്ത്രിയു" എന്ന് മേദിനി. 'അരമനരഹസ്യം അങ്ങാടിപ്പാട്ട്' എന്ന നിയമം ഏതുകാലത്തും ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതാകകൊണ്ട് "കായ്മെല്ലാം അപകടമായിരിക്കുന്നു; രാജ്ഞി കുട്ടികളെ പറഞ്ഞയച്ചിരിക്കുന്നു" എന്നും മറ്റും 'സംസാര'മുണ്ടാകാതിരിപ്പാൻ വേണ്ടി ഗോപ്യമായിട്ടാണ് ഏറ്റപ്പാടെല്ലാം ചെയ്തത് എന്ന് കാണിച്ചുകൊണ്ട് 'മെല്ലെ ത്രുഢമായി' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അന്യൂനാൻ വാജിവയ്യാൻ കേടറ നല്ല കുതിരകളെ. ഏതൽ രഥേ ഈ വാഹനത്തിൽ. നല്ലതായി താൻതന്നെ തിരഞ്ഞ് കണ്ടതെന്നർത്ഥം. ബാലൌ തന്റെ ജൌ കുട്ടികളായ ഈ രണ്ടു മക്കളെ. ഇന്നും ഇനിയും. അങ്ങ് പിതൃഗൃഹത്തിൽ അന്ന് ഗൃഹപ്പിഴ തീരുന്ന കാലത്ത്. താതാന്തികഭുവി അച്ഛന്റെ അടുക്കലേക്ക്. പ്രേഷയാമാസ പറഞ്ഞയച്ചു. വംശാംകുരങ്ങളായ പുത്രന്മാരെ മുഷ്കരനായ പുഷ്കരന്റെ കയ്യിൽ പെട്ടന്നതെ കഴിക്കുന്നത് ഏറ്റവും ഗൌരവമുള്ള കായ്മാകയാലാണ് മഹാരാജ്ഞിതന്നെ സൂതനെ ത്രുഢമായി വിളിക്കുകയും രഥാദ്യങ്ങളും കുതിരകളേയും താൻതന്നെ തിരഞ്ഞെടുത്ത് കുട്ടികളെ കയറി ബദ്ധപ്പെട്ട് യാത്രയാക്കുകയും ചെയ്യുന്നത്.

അനന്തരം കലിയുടെ വിളയാട്ടത്തോടുകൂടി നടന്നതായ അ ചൂതുകളിയെ വർണ്ണിക്കുന്നു.

൩. ഫ. 'ഗുണനിധിയാകിന.....നമുന്....ഖേദം വന്നതു പാത്രാൽ പാരം പെരുത്, അതിഘോരം, പറകിൽ അപാരം–ഇതു പാത്രത്തിൽ അധികവിഷാദം വരും' എന്ന് പദയോജന. ജളതയിൽ ബുദ്ധി പെരുത്തും മന

സ്സിന്റെ ജാഡ്യതയോടുകൂടി വലുതായ വ്യസനവും വളർന്നു. മെത്തും വലിക്കുന്ന. തിറവിയ പ്രവൃദ്ധമായ. പാരം പൊരുത് ഏറ്റവും വലിയത്. ഘോരം ഭയംകരം. പറകിൽ വർണ്ണിക്കുന്നതായാൽ. അപാരം അക്കരയില്ലാത്തത്, അവസാനമില്ലാത്തത്. "പാരാവാരേ പരാവ്വാചീതീരേ" എന്നമരം. ഇതു പാത്താൽ ചെന്നകപ്പെട്ടതായ ആ ചൂതുകളിയെപ്പറ്റി വിചാരിച്ചാൽ. അധികവിഷാദം വരും ആക്കം വലിയ ഖേദം തോന്നും. സവിതരി ഉദയതി സൂര്യൻ ഉദിക്കുന്ന സമയത്ത്. സൂര്യോദയം മുതൽ എന്നർത്ഥം. "സവിതാ തപനോ രവിഃ" എന്നമരം. 'ഇണയഞ്ച്' 'ഇരുഞ്ച്' 'പാടിക്ക' 'കുത്തുക' 'പെട്ടപൊളിക്ക' 'ഗളഭവികെട്ടുക' മുതലായത് ചൂതിൽ പ്രയോഗിക്കുന്ന സാങ്കേതികപദങ്ങളും വീരവാദങ്ങളും ആണ്. ചൂതുകളിയുടെ ചടങ്ങുകളെ സാമാന്യമായും ഈ പദങ്ങളെ പ്രത്യേകിച്ചും അനുബന്ധത്തിൽ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. അലക്ഷ്മീദേവി 'ചേട്ടാഭഗവതി'. ആവാഹിക്കുക മന്ത്രവിധികൊണ്ട് അടുത്ത് കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവന്ന് സ്ഥാപിക്കുക. അഖിലവിനാശോദന്തം നാടകം സകലവും നശിച്ചതിന്റെ ചരിത്രമായ നാടകത്തെ. ദിനകരതേജാ സരാജാ സൂര്യനെപ്പോലെ പ്രതാപവാനായ ആ രാജാവ്. ഉദയപ്രഭൃതി വേദോക്ത മന്ത്രോച്ചാരണങ്ങൾകൊണ്ട് രാജ്യലക്ഷ്മിയെ പൂജിച്ച് പ്രതിഷ്ഠിക്കേണ്ടതായ രാജധാനിയെ ചൂതുകളിയുടെ വീരവാദങ്ങൾകൊണ്ട് വിലക്ഷണമാക്കി അധോഗതിക്കുള്ള അതിപ്രയത്നം മുറക്ക് നടത്തി എന്നർത്ഥം. ഭണ്ഡാരങ്ങളെടുക്കരുതാകിൽ 'ഇരുട്ടുവെപ്പി'ൽ ഭദ്രമാക്കീട്ടുള്ള മഹൽദ്രവ്യങ്ങൾ പുറത്തെടുക്കേണമെങ്കിൽ പ്രത്യേകം കാരണവും രാജാജ്ഞയും വേണം. അതിന്ന് പ്രത്യേകചടങ്ങുകളും വേണ്ടിയിരിക്കും. അതൊന്നുമില്ലാതെ തുറക്കുവാൻ തങ്ങൾക്കധികാരമില്ലെന്ന് പെട്ടന്ന് ഓടിച്ചെല്ലുമ്പോൾ രക്ഷാധികാരികളോ സചിവന്മാരോ വിരോധം ഭാവിക്കുന്നപക്ഷം. അഥവാ, അസമയമായതുകൊണ്ടോ മറോ ഭണ്ഡാരം തുറക്കുന്നതിന്ന് വല്ല താമസവുമുണ്ടെങ്കിൽ. ഭണ്ഡാരം ഭാണ്ഡാഗാരം. 'ഭാണ്ഡങ്ങൾ' സൂക്ഷിക്കുന്ന ഭവനം. ഭാണ്ഡം പാത്രം, കച്ചവടത്തിനുള്ള ചരക്കുകൾ മുതലായത്. "ഭാണ്ഡം പാത്രേ വണിങ്മൂലധനേ ഭ്രക്ഷാശ്രഭ്രക്ഷയോഃ" എന്ന് മേദിനി. 'ഭാണ്ഡാരം' എന്നൊരു രൂപവും കാണുന്നുണ്ട്. മാന്യാ ചേരും ധാന്യവിശേഷം ബഹുമാനിച്ച് സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള ഉർല്ലുധാന്യങ്ങൾ. അഥവാ അപ്രതീക്ഷിതസംഭവങ്ങളെ മാത്രം ഉദ്ദേശിച്ച് സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള പ്രത്യേകധാന്യസഞ്ചയം. ദുഷ്കരമാകിന വട്ടി ഉണ്ടാക്കുവാൻ പ്രയാസമായ വട്ടി. അ

ത വലിയതെന്നത്രം. പുഷ്യരധാമനി പുഷ്യരന്റെ ഭവനത്തിൽ. "ധാമ ശ കെത്യ പ്രഭാവേ ച തേജാ മന്ദിരജന്മസു" എന്ന് വിശ്വം. തിങ്കൾക്കൊത്ത ചന്ദ്രനെപ്പോലെ വെളുത്ത. വെൺകാറാക്കൊട വെളുത്ത വലുതായ കൊട. വലിയ കൊട രാജാക്കന്മാക്കും ദേവന്മാക്കും മാത്രം പതിവുള്ളതുകൊണ്ടും വെള്ളക്കൊട ദേവന്മാക്ക് സാധാരണ സമ്പ്രദായമില്ലാത്തതുകൊണ്ടും രാജചിഹ്നം എന്ന് സിദ്ധം. 'വെൺകൊറാക്കൊട വെളുത്ത കൊറവന്റെ കൊട, കൊറവൻ രാജാവ്' എന്ന നിരുക്തം മധ്യമം. 'ശ്വേതാതപത്രം', 'സിതച്ഛത്രം' ഇത്യാദി സംസ്കൃതപ്രയോഗങ്ങളിൽ രാജസംജ്ഞ പ്രത്യേകിച്ച് കാണുന്നില്ല. ശങ്കിക്കേണ്ട ശങ്കക്കവകാശമുണ്ടെന്ന് "അഭേയമാസീൽ തയമേവ ഭൂപതേഃ ശശിപ്രഭം ഛത്രമുഭേ ച ചാമരേ" എന്ന രഘുവംശപ്രയോഗം വ്യക്തമാക്കുന്നുണ്ട്. ഒരു ഛത്രത്തിലും കൈവിട്ടുവാൻ പാടില്ലാത്ത രാജചിഹ്നങ്ങളാണ് വെൺകുറാക്കൊടയും ചാമരവും എന്നർത്ഥം. തെരുതെരെ.....മൂതിനു വേഗംവേഗം ജയിച്ച് മിട്ടുക്കൂട്ടാമെന്ന് വിചാരിച്ചിരുന്ന ഈ ചൂതിന്റെ ആവശ്യത്തിലേക്കായി. പണയം വെച്ചതിനിക്കിനി വേണ്ടാ പണയമായി വെച്ചത് അതിനായി നീക്കിവെച്ചതാകകൊണ്ട് ഞാൻ എനി മടക്കി എടുക്കുന്നില്ല. ഒരു സമയം പോയേക്കാമെന്ന് കാലേത്തന്നെ കരുതീട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് പോകുന്നതിൽ വ്യസനമില്ല എന്നർത്ഥം. മണി രത്നം. കാല്പാടകം കാൽച്ചിലമ്പ്. കാഞ്ചനസഞ്ചിതം 'സ്വർണ്ണംകൊണ്ട് കെട്ടിയായിട്ടുള്ളത്. കാഞ്ചീഘടി അരഞ്ഞാണ്. 'ഘടീ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത് 'ചേർക്കുന്നത്' എന്നോ 'കെട്ടുന്നത്' എന്നോ അർത്ഥത്തിലായിരിക്കണം. വികടം ശകടം വികടമായ ശകടം. വികടം വലുത്. "ഭുജയോസ്ഥാപി യുഗേന ഭീഷ്മയാവികടീകൃതേന പരിതോഭിഷസ്വജേ" എന്ന് മാഘം. 'വികടീകൃതേന വിപുലീകൃതേന' എന്ന് മല്ലി. ശകടം രഥം. വാഹനശക്തിയുള്ളത് എന്നനർത്ഥം. മകുടം കീരീടം 'മുകുടം' എന്നും ഒരു രൂപമുണ്ട്. 'മൂന്ന കുടമായിട്ടുള്ളത്, മുക്കുടം' എന്ന ദ്രാവിഡപദമാണ് ഇതിന്റെ ഉൽപത്തിയെന്നാണ് ഒരു പണ്ഡിതന്റെ പക്ഷം. 'മുകുടം, മുകുളം മൊട്ടിന്റെ ആകൃതിയിലുള്ളത്' എന്നാണ് ആഗമം എന്ന് മറെറാരഭിജ്ഞനും അഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. 'മുകി മണ്ഡനേ അലംകരിക്കുന്നത്' എന്നാണ് നിഘണ്ടുകാരന്മാരുടെ നിരുക്തം. ചുട്ടുകഴിച്ച അർത്ഥം സുഗമമല്ല. 'തപ്തഹാടകനിർമ്മിതം' എന്നർത്ഥവും 'ചുട്ട് ചുട്ട് കറ കളഞ്ഞ് രേഷിച്ച സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ' എന്നനർത്ഥവും കഷ്ടിച്ച് കല്പിക്കാം. പതക്കത്തട്ട് പതക്കത്തിന്റെ പ്ലായ

യിലുള്ള പാത്രവിശേഷം. നിർമ്മലശാടീധാടീമിടുവാൻ അഴുക്കറ്റ വസ്ത്രങ്ങളുടെ പ്രൌഢി കാണത്തക്കവണ്ണം അവയെ ധരിപ്പിക്കുവാൻ. പാടേ ചേർക്കാ തതൈകകൃത്യനിരതകളായി കല്പിച്ചിട്ടുള്ള. നേപഥ്യവിധാനത്തിന്നായി പ്രത്യേകം നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ള എന്നത്തം. ചേടീശതം ദാസീസമൂഹം. "ദാസഭോ പ്യകചേടകാഃ" എന്ന് ഭൃത്യപര്യായങ്ങളിൽ അമരം. ഇക്കൂട്ടർ അടിമകളുടെ നിലയിലായിരുന്നതുകൊണ്ടായിരിക്കാം പണയം വെക്കുന്നത്. 'പാടേ ചേർക്കും' എന്നതിനെ 'പാടേ ചേരും ഉള്ളത് മുഴുവനും' എന്നും സന്നിശ്ചമായി വ്യാഖ്യാനിക്കാം. രണ്ടായാലും അത്തം പരോക്ഷമായിരിക്കുന്നു. പ്രാജ്ഞതരധീഃ സഃ പ്രാജ്ഞതമല്ലാത്ത ബുദ്ധിയോടുകൂടിയ അദ്ദേഹം. പ്രാജ്ഞം ജ്ഞാനശീലം. വിവേകമുള്ളതെന്നത്തം. രാജ്ഞഃ ഭൃത്യാൻ രാജകിംകരന്മാരെ. മുഹുഃ ആജ്ഞാപിച്ചു തുടരെത്തുടരെ കല്പിച്ചയച്ചു. ചിറം കൈക്കാണ്ടേററം തോറും വലിയ കോപത്തോടുകൂടി ഇടവിടാതെയുള്ള തേൽമ അനുഭവിച്ചും. ക്ഷീണതരാത്മാ അതിക്ഷിന്നൻ. ഭാ. ൻ. പൃത്ഥവീലോകവിഡൌജാഃ ഭൂമീന്ദ്രൻ. "ഇന്ദ്രോ മരുത്വാൻ മഘവാ വിഡൌജാഃ പാകശാസനഃ" എന്നമരം. 'വിഡ്' വ്യാപകം ഓജഃ യസ്യ വിശാലമായ ഓജസ്സോടുകൂടിയവൻ' എന്നനുത്തം. രുരോദ വിലപിച്ചു. തദാനീം രാജ്ഞിന്റെ സ്വീസ്വവും പണയം വെച്ച് നഷ്ടമായപ്പോൾ. ദുഷ്കൃതകർമ്മാ പുഷ്കര നാമാ പൃത്ഥവീശാസ്താ പാപിഷ്ഠനായി പുഷ്കരൻ എന്ന് പേരായ രാജാവ്. ലോകത്തിൽ സ്വീരേയും ആജ്ഞാപിക്കുന്നവൻ എന്നനുത്തം. "അവവാദസ്തു നിർദ്ദേശോ നിർദ്ദേശഃ ശാസനം ച സഃ– ശിഷ്ടിശ്ചാജ്ഞാ" എന്നമരം "കഃ പൈരവേ വസുമതിം ശാസതി ശാസിതരി ദുർവ്വിനീതാനാം" എന്ന് ശാ. ത്തടിതി വടിവിൽ ഉദസ്ഥാൽ പെട്ടന്ന് രാജയോഗ്യമായ ഗാംഭീര്യത്തോടുകൂടി എഴുന്നേറ്റു. ജഗതി വരിഷ്ഠാൻ ചിരതരം ഇഷ്ടാൻ ഉദ്ധതഭൃത്യാൻ ദൃതതരം ആഹ്വയ ഇത്ഥം അവാദീൽ ലോകത്തിൽ പ്രമാണികളായി വളരെക്കാലം വേഴ്ച്ചയുള്ളവരായി ശ്രേഷ്ഠന്മാരായ രാജകിംകരന്മാരെ വളരെ വേഗത്തിൽ വിളിച്ചിട്ട് ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "ചോരൊരു മിക്കിൽ കൂരൊരു മിക്കിൽ" എന്ന കൂട്ടക്കാർ എല്ലാ കാലത്തും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടെന്നും സചിവവത്സ്മാരുംകൂടി രാജഭൃന്മാരാണെന്നും ഇവിടെ സൂത്രവ്യമാണ്. ഭൃതി കൂലി, ശമ്പളം. 'വരിഷ്ഠം' എന്നത് 'ഉരു'ശബ്ദത്തിന്റെ ഉത്തമരൂപമാണ്. 'വരിഷ്ഠൻ' എന്നതിന്ന് 'ഖലൻ' എന്നും അത്തം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. ജളതാനിലയം നള നാമാനം കേവലം ജഡതാപാത്രമായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന നളനെ ജഡതാപ്ര

സംഗം ബഹിഷ്കൃതനാജ്ഞയെ സാധൂകരിക്കുന്നതിനും 'നളനാമാനം' എന്നത് നിന്ദയെക്കുറിക്കുവാനും പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അസ്മൽ രാജ്യാൽ ഉത്സാരയത പണയംവഴിക്ക് സ്വാധീനമായിരിക്കുന്ന 'നമ്മുടെ' രാജ്യത്തുനിന്ന് പുറത്താക്കു. ധീരാകാരാൻ പ്രേഷ്ഠാൻ അസ്യ ഭൃത്യാൻ ധീരാകാരന്മാരായി ഏറ്റവും പ്രിയപ്പെട്ടവരായ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭൃത്യന്മാരെ. ധീരാകാരന്മാർ ബുദ്ധിപൂർവ്വമായ മനോവൃത്തിയോടുകൂടിയവർ. ഒരുസമയം അവസ്ഥാഭേദം കണ്ടറിഞ്ഞ് തൽക്കാലം എന്നോട് ചാഞ്ഞുനില്ക്കുന്നതായി നടിക്കുന്നവരായാലുംകൂടി എന്നർത്ഥം. അഥവാ, ഭൃതസിദ്ധമായ രാജഭക്തിയെ അവഗണിക്കത്തക്കയെയ്ത്തുള്ള സ്വഭാവത്തോടുകൂടിയവർ "ധീരോ ധൈര്യാനുചിതേ സ്വൈരേ ബുദ്ധ" എന്ന് മേദിനി. "ആകാരാവിംഗിതാകൃതീ" എന്നമരം. കാരാഗാരേ തടവിൽ "കാരാ സ്ത്രീ ബന്ധനാലയേ" എന്നമരം. ബദ്ധ്നീത ബന്ധിക്കു ഇട്ടടക്കു എന്നർത്ഥം. പുതിയ ഭരണം വന്നാൽ പഴയ ഭരണക്കാലത്തുള്ള 'സേവ'ന്മാരെ അവസ്ഥാഭേദംപോലെ പലവിധത്തിലും ബന്ധിക്കുന്നതാണല്ലോ അദ്യത്തെ ചടങ്ങ്. അവനൊ ഭൂമിയിൽ. നൃണാം മനുഷ്യരുടെ. "ന വിചാര്യാ ഏവ ന്യായമാണോ" എന്ന് ആലോചിക്കുകകൂടി വേണ്ട എന്നർത്ഥം. "പുഷ്കരപതരാജ്യത്തിൽ പുഷ്കരായ നമഃ" എന്നാവട്ടെ മേലിൽ നിയമം എന്നർത്ഥം. നിലയാൽ അരമനയിൽനിന്ന്. നിതാന്തം വാട്ടമറ്റ്. ഉന്മേഷത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. വട്ടം പോന്നിട്ട് 'ചിറ്റിപ്പറ്റി'. തേഷാം ബഹിഷ്കൃതനാജ്ഞ സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ള രാജഭൃത്യന്മാരുടെ. നിന്താലാവാൻ 'രാജ്യം പോയിട്ടും ഇറങ്ങാൻ പറഞ്ഞിട്ടും പിന്നേയും നിർല്ലജ്ജമായി ഇവിടെത്തന്നെ ഒപ്പിച്ചുമാറാൻ ഉത്സാഹിക്കുന്നുവല്ലോ' ഇത്യാദി ഹാസ്യഭാഷണങ്ങളെ. പൊറാ പൊറുക്കുവാൻ സാധിക്കില്ല. വിരഹിതതേജാ മഹിതഃ രാജാ പ്രതാപമറ്റ മഹാനായ രാജാവ്. നിജ നിലയാൻ തന്റെ കൊട്ടാരത്തിൽനിന്ന്. പ്രാതിഷ്ഠത എഴുന്നേറ്റു. കാട്ടിലേക്കായി പുറപ്പെട്ട എന്നർത്ഥം.

൨൨. 'ഭൂമണ്ഡലത്തിന്റെ മുഖ്യനായകനായ നൈഷധമഹാരാജാവ് പുത്രകളത്രം കൂടിച്ചു നാടും വീടും സകല സമ്പത്തും വെടിഞ്ഞ് കാട്ടിലേക്കായി ഇറങ്ങി പുറപ്പെട്ട സമയത്ത് തന്റെ ഭർത്താവിന്റെ വൃത്താന്തത്തെ കേട്ടിട്ട് ഭഗ്നാശയായിത്തീർന്ന സാധുശീലയായ ദമയന്തി തന്റെ ഭവനത്തിൽനിന്ന് ദുഃഖത്തെ വഹിച്ചുംകൊണ്ട് പുറപ്പെട്ടു' എന്നന്വയക്രമം. അർത്ഥം സ്പഷ്ടം.

൨൩. അഥ അന്നാളിൽ ഇപ്രകാരം ദമയന്തി പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ. ആളിമാർ സഖികൾ. ചേടിമാർ ദാസികൾ. രുരുദുഃ കരഞ്ഞു. വിഷാദിനീ സാ ദുഃഖാർത്തയായ ആ ദമയന്തി. വ്രീള ലജ്ജ. ഏവം ആഹ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു.

൨൪. ദൈവോപരോധം ഈശ്വരപ്രാതികൂല്യം. വ്രജത നിങ്ങൾ തിരിച്ച് പൊയ്ക്കൊള്ളുക. ഏതാദൃശം ഇപ്രകാരമാണ്. ഇനി ശിരസിലിഖിതം എന്ത് എന്നും ഇനിയും തലയിലെഴുതീട്ടുള്ളത് എന്തെല്ലാമാണെന്നും. ന ജാനേ ഞാൻ അറിയുന്നില്ല.

൨൫. ആചാരം നടവടി. ആയോധനനിപുണത യുദ്ധസാമർത്ഥ്യം. പ്രതാപപ്രഭാവപ്രാചുര്യം ഓജസ്സിന്റെ മഹിമയുടെ ആധിക്യം. അത്യധികമായ ഓജസ്സ് എന്നർത്ഥം. ഉദ്യൽഗുണഗണഗരിമാ മേ കാന്തഃ നളൻ ഉദിച്ചിയങ്ങുന്ന ഗുണസഞ്ചയത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യത്തോടുകൂടിയവനായ എന്റെ ഭർത്താവായ നളൻ. ഏതാദൃശാൻ ക്ലേശാൻ ഇപ്രകാരമുള്ള ക്ലേശങ്ങളെ. ആവേശം ബാധ. 'ഞാനോ' എന്ന് വിചയ്ക്കുന്നതിൽ. 'ഞാനോ ന ജാനേ' എന്ന അനുപ്രാസം മഴമംഗലത്തിന്ന് ഹിതമായ രീതിയാണെന്ന് തോന്നുന്നു. "ഘോരമായ തപസ്സ് തുടങ്ങിനാനേ മാരികനോ" "ഹോമിപ്പൂ ഞാനെന്നഴകൊട്ട കല്പിച്ചുനേ മാരികനോ" ഇത്യാദി മാരികവധം.

൨൬. വരുവൻ ഞാൻ മടങ്ങിവരും. ഹൃദി സംഭ്രമീ ഏഷ യാതും ഇഹ ബംഭ്രമീതി ആപത്തുനിമിത്തം ചിത്തഭ്രമം പിടിപെട്ടിട്ടുള്ള ഈ മഹാരാജാവ് നാട്ടവിട്ടുപോകുവാനായി ഇതാ മുറിത്തിരിയുന്നു. പോകുവാൻ ഒരുങ്ങി 'പരിഭ്രമി'ക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. അടവീഷു കാട്ടകങ്ങളിൽ. ചംക്രമണഖേദം സഞ്ചാരം നിമിത്തം ഉണ്ടാവുന്ന ക്ലേശം. ദശകഠം അവസ്ഥാഭേദങ്ങളും. എങ്ങനെ ഞാൻ ഹൃദി കരോമി എങ്ങിനെയാണ് ഞാൻ മനസ്സിൽ ധരിക്കേണ്ടത്. ഇതെല്ലാം വാസ്തവമാണെന്ന് വിചാരിക്കുന്നതിനുകൂടി വിഷമമായിരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം.

൨൭. ദമയന്ത്യാം തഡിതി യാസ്യന്ത്യാം തദാ ദമയന്തി പെട്ടന്ന് പുറപ്പെട്ട സമയത്ത്. പുഷ്കരഭടപ്രധാനഃ കശ്ചിൽ ദൂതഃ പുഷ്കരകിംകരന്മാരിൽ പ്രമാണിയായ ഒരു ദൂതൻ. ദൂതവൃത്തിക്ക് നിയുക്തനായ ഒരു യോദ്ധാവെന്നർത്ഥം. പരിജനാൻ പരിതം അവദൽ ദമയന്തിയുടെ

ഒരുമിച്ച് പുറപ്പെട്ട ചേടികളോടും സഖികളോടും വേഗത്തിൽ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. പരിജനപരിവൃതയായി ഇറങ്ങുന്ന ബഹുമാനം ഉണ്ടാകാതിരിക്കത്തക്ക വിധം അവർ ഒരുമിച്ചിറങ്ങുന്നതിനു മുമ്പിൽ തടയുന്നത് ആവശ്യമായതുകൊണ്ട് 'ത്വരിതം' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഹതാശാഃ ഹേ ഭഗ്നചിത്തകളേ. ദമയന്തി തന്നെ എന്നും രാജ്ഞിയായിരുന്നുകാണണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹത്തിന്ന് ഭംഗം വേിച്ചവർ എന്നർത്ഥം. "മനോഹതഃ പ്രതിഹതഃ പ്രതിബദ്ധോ ഹതശ്വസഃ" എന്നമരം. മാ യാത പോകരുത്. "മാ യാത പന്ഥാഃ പഥി ഭീമരഥ്യാഃ" ഇത്യാദി കു. ക. പോകുന്നവരെ പ്രസഭം ഇഹ ദ്വിധാകർത്തും രാജാജ്ഞയെ ലംഘിച്ച് പോകുവാൻ തുടങ്ങുന്നവരെ ഉടനെ ഇവിടെ വെച്ചുതന്നെ രണ്ട് കക്ഷണമാക്കുവാൻ. നരപതിഃ മേ ഇമാം ഹേതിലതികാം നൽകി രാജാവ് എന്റെ വക്കൽ ഈ ആയുധത്തിനെ തന്നിരിക്കുന്നു. "രവേരച്ചിശ്ച ശസ്ത്രാ ച വഹ്നിജ്വാലാ ച ഹേതയഃ" എന്നമരം. 'ലതികാ' എന്നും 'ദ്വിധാകർത്തും' എന്നും പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ആയുധം വാളാണെന്ന് വ്യക്തം.

൨൨. ഗഭീരാം നൃപാജ്ഞാം ശ്രുത്വാ ഗംഭീരവമേറിയ രാജശാസനയെ കേട്ടിട്ട്. അത്യന്തഭീതാഃ ഏറ്റവും ഭയപ്പെട്ടവരായ. നതാംഗ്യഃ പരിജനസ്ത്രീകൾ. താം വിനാ ദമയന്തിയോടുകൂടാതെ. പ്രയാതാഃ മടങ്ങിപ്പോയി. മുഗ്ധാ സാധുശീലയായ ദമയന്തി. ശ്വസന്തീ ദീർഘശ്വാസത്തോടുകൂടിയവളായും. രുദ്ധാ തടഞ്ഞവളായിട്ടും. ആഹ്വയന്തീ വിളിക്കുന്നവളായും. പ്രയാന്തം കാന്തം കാട്ടിലേക്ക് പോകുന്ന ഭർത്താവിനെ. ശനൈഃ അനുവവ്രാജ പതുക്കെ അനുഗമിച്ചു. പോരേണ്ട എന്ന് പറഞ്ഞുകൊണ്ട് നളൻ വേഗം നടന്നുവെങ്കിലും ദമയന്തി ദീർഘശ്വാസമിട്ടുകൊണ്ടും നളനെ വിളിച്ചുകൊണ്ടും പതുക്കെ പിന്നാലെ പോയി എന്നർത്ഥം. 'രുദ്ധാ' എന്ന പാഠം കൃത്രിമസാധുമാരണങ്കിലും ത്യാജ്യം. ഇരുപത്തിനാലുവൃത്തത്തിലെ പതിനാറാംവൃത്തത്തിന്റെ പുരോഗാമിയായ ഈ വൃത്തത്തിന്ന് സംസ്കൃതചന്ദസ്സിൽ പ്രചാരം കാണാത്തതുകൊണ്ടായിരിക്കണം കേരളപാണിനി ഇതിനെ 'കല്യാണി തഗണം മുന്ന ഗുരു രണ്ടോട് ചേരുകിൽ' എന്ന ലക്ഷണത്തോടുകൂടി ഭാഷാവൃത്തമാക്കി കല്പിച്ചിട്ടുള്ളത്. വാസ്തവത്തിൽ ഇത് "ചതുർഭിർയകാരൈഃ" എന്ന് ലക്ഷണമായ 'ഭുജംഗപ്രയാത'ത്തിലെ ആദ്യത്തെ അക്ഷരം വിട്ടിട്ടുള്ളത് മാത്രമാണ്.

൨൩. "തഥാ കാന്താരേ മൂർദ്ധ്നി ഹന്ത സഞ്ചരന്തീം കാന്താം ദമയന്തീം ഏവം ഖേദേന കണ്ടിട്ട് അപഗതകലിമോഹക്ഷണം ദൈന്യശാലീ അതീവക്ഷുധാ ക്ലാന്തഃ ച പ്രചുരതരതൃഷാ സംപീഡ്യമാനഃ ച അപി ശ്രാന്തഃ അയം നിഷ

ധാധീരഃ വാചാ ഉവാച" എന്ന് പദയോജന തദാ അനന്തരം. കാട്ടിൽ കൂടണ്ണ് കുറെ ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞ ശേഷം. കാന്താരേ കാട്ടിൽ. മുദ്ദമുദ്ദ മെല്ലെ മെല്ലെ. ഭൂമിയുടെ പരുഷതപംകൊണ്ടും മനസ്സിലെ വ്യസനംകൊണ്ടും പ്രകൃത്യാ മന്ദമായ ഗതി ഒന്നുകൂടി മന്ദിഭവിച്ചിരുന്നു എന്നത്ഥം. സഞ്ചരന്തീം കാന്താം ദമയന്തീം നടക്കുന്ന ശോഭനയായ ദമയന്തിയെ. 'ശശീ ദിവസധൂസരോ' എന്ന നിലയിൽ കാന്തിമതിയായ ദമയന്തിയുടെ ആ അവസ്ഥ വിശേഷിച്ചും ഭയനീയമായിരുന്നു എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ 'കാന്താം' എന്ന് സാഭിപ്രായമായി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. "കാന്താ നാമ്യാം പ്രിയംഭൂശം സ്ത്രീ ശോഭനേ നാധവേ" എന്ന് മേദിനി. അപഗതകലിമോഹക്ഷണം അപഗതമായിരിക്കുന്ന കലിമോഹത്തോടുകൂടിയ നിമിഷത്തോടുകൂടിയും വിധം. അപഗതം ഒഴിഞ്ഞത്. കലിമോഹം കലിബാധ നിമിത്തമുള്ള മനംമറിച്ചൽ. കലിയുടെ ആവേശം അപ്പോഴത്തേക്ക് ഒഴിഞ്ഞ മട്ടിലായിട്ട് എന്നത്ഥം. അതുനിമിത്തം യഥാർത്ഥസ്ഥിതിയെ ധരിക്കുവാൻ സാധിച്ച എന്ന് സാരം. ദൈന്യശാലി ആപത്തിനെ അഥവാ ദാരിദ്ര്യത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ. "നിസ്വസ്തു ദുർവ്വിധോ ദീനോ ദരിദ്രോ ദുർഗ്ഗതോപി സഃ" എന്നമരം. അതീവക്ഷുധാ വലുതായ വിശപ്പുകൊണ്ട്. ക്ലാന്തഃ ക്ഷീണിച്ചവനായും. പ്രപുരതരതൃഷാ അത്യധികമായ ദാഹംകൊണ്ട്. സാപീഡ്യമാനഃ ച ആപി ദുഃഖിതനായിട്ടും. "പീഡാ ബാധാ വ്യഥാ ദുഃഖം" എന്നമരം. ശ്രാന്തഃ ക്ഷീണിച്ചവൻ. വൈദർഭീ വിദർഭരാജപുത്രിയായ ദമയന്തി. വാചം ഉവാച താഴെ വിവരിക്കുന്ന വിധം പറഞ്ഞു.

൫൦. രമ്യേ ഹേ സുന്ദരി. ആവയോഃ നമ്മളം രണ്ടുപേരുടേയും. ഈദൃശസരണി ഇപ്രകാരമുള്ള ഗതി. ഉന്മാദോല്ലാസം ഭ്രാന്തിന്റെ മുഴുപ്പ്. നിരുപമേ നിസ്തുല്യേ. അസൌ ഞാൻ ഇപ്പ ഞാൻ. ഇമേ ഇപ്പ എന്റെ. വിവശത മാറിയ ചൂതിൽ തോൽമ തുടങ്ങിയതുമുതൽ ഉണ്ടായ പരവശത എനിയും തീർന്നിട്ടില്ല. അണഞ്ഞീടുമ്പോഠം അടുത്ത് പെരുമാറുമ്പോൾ. "ത്വദ്വ്യാവേതെപ്പ വിയോഗപ്പൊരികനലിലെരിച്ചേ പൊറുപ്പൂ" എന്ന കലിയുടെ ശപഥം ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. മയി എന്നിൽ. വരുന്ന അവിധമുള്ള അനുഭവം ഉണ്ടായിത്തീരുന്നു.

൫൧. അവശം മനസ്സും ദേഹവും സ്വാധീനമില്ലാതെ. തിരുഉരുവ ആദരണീയമായ ദേഹം. 'ഉരുവ്' എന്നത് 'രൂപം' എന്നതിന്റെ പ്രാ

കൃതരൂപമാണെന്ന് കാണുന്നു. വിയപ്പിക്കൊലാ ക്ഷീണിപ്പിക്കരുത്. വ്യകൂടാ ഒരിക്കൽ. വല്ലപ്പോഴും എന്നർത്ഥം. അന്നാം പുനരിത് നമ്മുടെ സംയോഗം അന്നാവാം. അതുവരെ നമ്മളം പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്നതാണ് എല്ലാം കൊണ്ടും നല്ലത് എന്നഭിപ്രായം. അതിനിടേ അതിലിടക്ക്.

൩൨. വിഷാദവ്യസനം ക്ഷീണിപ്പിക്കുന്നതായ ദുഃഖം. വിദ ദ്വേഷ്ടു വിദ്വേരാജ്യത്ത്. ഭാ. ൩൦. ഖിന്നൌ വ്യഥേതേ രണ്ടുപേരും ദുഃഖിതരായി വ്യസനിക്കുന്നു. മാനസേ പോന്ന ഉപചിതപരമോന്മാദവായ്പ് മനസ്സിൽ വന്നുകൂടീട്ടുള്ള വലുതായ ചിത്തഭ്രമത്തിന്റെ ആധിക്യം. ബാധിച്ചിരിക്കുന്ന മഹത്തായ ഉന്മാദം. ഒട്ട് അടക്കം പൂണ്ടീടുന്നാൾ കുറവിധം കുറയുന്ന കാലത്ത്.

൩൩. അനുനീയ അനുനയിച്ചിട്ട്. സാന്ത്വനം ചെയ്തുകൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. ഭാ. ൨൪൪. പുണ്യവാനൊട് നിഷധരാജനോട് നളനോട് സുകൃതശാലിയായ നിഷധരാജാവായ നളനോട്. ഭാ. ൨൯൦, ൨൯൧. സൌജന്യശാലിനി ഉദാരശീലയായവൾ. മുതുന്ന ഉദ്യമിച്ച്. വളരെ പ്രയത്നിച്ച്, അഥവാ 'കല്പിച്ചുകൂട്ടി'. നിജഗാദ പറഞ്ഞു.

൩൪. പുണ്യാപ്പൈ നരവര സുകൃതനിധിയായ രാജാവേ. മാം എന്നെ. യാത്രാക്കുവാനായ് പറഞ്ഞയക്കുവാനായി. പ്രാചീനപ്രയോഗം. "ഖണ്ഡിച്ചാഹന്ത കണ്ണം നിശിതപരശുനാ കാലഗേഹേ ഖലം തമിന്നേ യാത്രാക്കിയേ ഭാസ്വരട്ടജമഹിമാ ഭാഗ്ധവൻ ചൊറടങ്ങൂ" എന്ന് രാ. ചം. ഖിന്നാത്മാനം ഭവന്തം ലാളിക്കുമല്ലൊ ദുഃഖിതചിത്തനായ അങ്ങയെ പ്രത്യേകിച്ചും ആദരിച്ച് സ്നേഹിക്കും. സംശയമില്ല. മതികലുഷത മനസ്സിന്റെ കലക്കം. യതേ യന്തിക്കാം.

൩൫. മതി തെളിവാൻ മനസ്സിനെ ബാധിച്ചിട്ടുള്ള ഉന്മാദച്ഛായ മാറി പണ്ടത്തെപ്പോലെ നിർമ്മലമായിത്തീരുവാൻ. യതിക്കുക യത്നിക്കുക. ചണ്ഡാത്മാ നിൻ വൈരികൾക്ക് ദുഃസ്സഹമായ ഒജസ്സോടുകൂടിയ അങ്ങയുടെ. ഭാ. ൩൭. പ്രതാപോദയദിവസകരൻ പ്രഭാവത്തിന്റെ ആവിർഭാവമാകുന്ന സൂര്യൻ എന്ന് രൂപകം. പോന്ന് വന്ന്. പുഷ്കരാ.....മണ്ഡലീനാം പ്രഭാവം പുഷ്കരനാൽ പ്രകടിതമായിരിക്കുന്ന പാപമാകുന്ന

ഇരുപംക്തുട്ടങ്ങളുടെ ശക്തി. 'മണ്ഡലീനാം' എന്ന ബഹുവചനം നിബിഡാന്ധകാരത്തെ കുറിക്കുന്നു. ഈ പ്രയോഗം 'താരിൽത്തനിയി'ലെ 'വൈരാകരനികരതമോമണ്ഡലീചണ്ഡഭാനോ' എന്ന പ്രയോഗത്തെ അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. മേഘച്ഛന്നമായ സൂര്യനെപ്പോലെ എന്തോ ദുർബ്ബുദ്ധി നിമിത്തം അവിടത്തെ മനസ്സു മറിഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് മാത്രമാണ് ഈ ആപത്തെല്ലാം വന്നുകൂടിട്ടുള്ളതെന്നും അത് തീരുമ്പോൾ സകലൈശ്വര്യങ്ങളും തിരികെ വന്നുചേർന്നുകൊള്ളുമെന്നും അതുകൊണ്ട് മനസ്സിനെ ബാധിച്ചിട്ടുള്ള മാലിന്യത്തെ അകറ്റുന്നതിനാണ് ഉത്സാഹിക്കേണ്ടതെന്നും അഭിപ്രായം.

൩൯. പ്രാദുർഭവന്മോദം പ്രത്യക്ഷമായ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. തന്നോട് നമ്മോട്. ചൊല്ലും ദശായാം പറയുന്ന സമയത്ത്. വാക്ക് മുഴുവനാക്കുന്നതിന്ന് മുമ്പുതന്നെ എന്നർത്ഥം. ആധിപ്രഭാവം തന്റെ തൽക്കാലസ്ഥിതിയിൽ കുണ്ഡിനത്തിലേക്ക് പോകുക എന്ന സംഗതി വിചാരിക്കുമ്പോൾതന്നെ ഉണ്ടാകുന്ന അത്യധികമായ വ്യസനം. ജാതഭ്രമഃ രാജഃ കല്യാവേശം പിന്നേയും ബാധിച്ച് ഉഴലുന്ന രാജാവ്. ബഭാഷേ പറഞ്ഞു. അനുകമ്പയിൽ 'ഹന്ത'.

൩൬. വ്യുദയഗതസമ്മോഹം മനസ്സിൽ വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന 'സംഭ്രമം'. സദസൽഭോഗങ്ങളെ വ്യവസ്ഥപ്പെടുത്തുവാൻ സാധിക്കാതെ താത്കാലവ്യവസ്ഥകളെ മാറി സങ്കല്പിച്ച് ഉരുലഘുതവിവേചനശക്തിയില്ലാതെ "യഥാ ബുദ്ധിഃ ശുക്തൗ രജതമിതി കാചശ്മനി മണിഃ ജലേ പൈഷ്ടേ ക്ഷീരം ഭവതി മൃഗതൃഷ്ണാസു സലിലം" എന്നുള്ള അവിദ്യാപരമായ ഭ്രാന്തിയാണ് വ്യാമോഹം. തന്റെ അനന്തരകർത്തവ്യം സ്പഷ്ടമായിരുന്നിട്ടും ഉപദിഷ്ടമായിട്ടും അതിനെ സ്വീകരിക്കുവാൻ മനസ്സിന്ന് സാധ്യമാകാതെ നിഷ്പ്രയോജകമായ കാനനവാസത്തിൽതന്നെ ആസക്തി വന്നുകൂടിട്ടുള്ളതാണ് ഇവിടെ സമ്മോഹചിഹ്നം. ആത്യന്തികക്ഷേമത്തിന്നാസ്പദമായിരിക്കുന്ന വിഷയനിവൃത്തിരൂപമായ ഭഗവൽഭജനമാത്രത്തിൽ നിത്യനിരതന്മാരായിരിക്കാതെ അസാരങ്ങളായി അനിത്യങ്ങളായി അല്പസുഖപ്രദങ്ങളായിരിക്കുന്ന പുത്രമിത്രകളത്രാദികളിൽ ക്ലേശിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന മനുഷ്യരുടെ ചിത്തവൃത്തിയെ 'മായ' എന്ന മഹൽസംമോഹമായി വിദ്വാന്മാർ വിവക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നത് ഈ അവസ്ഥയുടെ സ്വഭാവത്തെ സൂക്ഷ്മമാക്കുന്നു. സുഖമാർഗ്ഗമാർഗ്ഗണത്തിൽ പ്രവൃത്തിക്കുന്ന മനുഷ്യൻ അഖണ്ഡനിത്യാനന്ദപദ്ധതിയെ അനുസരിക്കാതെ കേവലം താൽകാലികസുഖപ്രദവും പരിണാമത്തിൽ ദുഃഖഭൂയിഷ്ഠവുമായ സാംസാരികസമ്പ്രദായത്തെ സ്വീകരിക്കുന്നു എന്നുള്ളതാണല്ലോ ഈ ആരോപണത്തിന്റെ ആധാരം. "യദ്യസ്വാദേതികൃതഃ സ ച പരിചിതാദ്വേഷിതരസഃ" എന്ന തൃതീയപുരുഷാർത്ഥപ്രശംസാത്രപമായ പൂർവ്വപക്ഷവും അനനുചിതമാണെങ്കിലും ഇവിടെ സ്മർത്തവ്യമാണ്.

വ്യസനമയം ദുഃഖരൂപം. മറക്കുന്നോനെല്ലാം എന്നത് ഉന്മാദലക്ഷണമായ വിസ്മൃതിയെ കുറിക്കുന്നു. വീടി പോന്നുറക്കുന്ന മനസ്സിൽ ഉറപ്പായി തോന്നുന്നു. ഇഹ ഇപ്പ ഘട്ടത്തിൽ. കിം മനവൈ എന്താണ് വിചാരിക്കേണ്ടത്. കിം കരവൈ നാ എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടത്. വേണ്ടത് എന്താണെന്ന് ചിന്തിച്ചുനോക്കുന്നതിനോ പ്രവൃത്തിക്കുന്നതിനോ സാധിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. 'നാ' എന്ന് പ്രശ്നസൂചകമായ നിപാതം.

നാവ ഇത്ഥം വദന്തം തരസാ പ്രയാന്തം ഭർത്താരം ഇങ്ങിനെ പറയുന്നവനും വേഗത്തിൽ നടക്കുന്നവനും ആയ ഭർത്താവിനെ. ആലോക്യ കണ്ടിട്ട്. വിഷാദഖിന്നാ ശുഷ്യദാനനയാന്തീ മൃദുലം ചരന്തീ മുശ്ധാനാനാ ദുഃഖാർത്തയായി 'എന്നെ ഇട്ടേച്ച് പോകരുതേ' എന്ന് തടഞ്ഞുംകൊണ്ട് പിന്നാലെ പോകുന്നവളായി പതുക്കെ നടക്കുന്നവളായ സുന്ദർവദനയായ മേയന്തി. ഇദം വാക്യം ബഭാഷേ ഈ വാക്കിനെ പറഞ്ഞു

നാൻ. സാക്രൂതം ആന്തരമായ അഭിപ്രായത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്ന വിധത്തിൽ. 'എന്തായാലും അവിടുത്തെ അഭിപ്രായത്തെ സ്വീകരിച്ച് വർത്തിക്കുവാൻ ഞാൻ ഒരുക്കമാണ്' എന്ന് അറിയത്തക്കവിധം അനുസരണരീത്യാ എന്നർത്ഥം. യാതുകാമാം ഏകാകിനീം മാം ആലോകയ ഒരുമിച്ചുവരുവാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്ന തനിച്ചുള്ള എന്നെ കണ്ടാലും. ആകമ്രാളിന്ദദേശേ അതിമൃദുലതലേ അപി അത്യന്തം കമനീയമായിരിക്കുന്ന അളിന്ദദേശത്തിൽ വളരെ മിനുസമുള്ള നിലത്തുംകൂടി. അളിന്ദം പുറംതിണ്ണ. "പ്രഷ്ണപ്രവ്രണാളിന്ദാ ബഹിഃപ്രകോഷ്ഠകേ" എന്നമരം. 'അല്യതേ ഭ്രിയതേ' എന്ന നിരുക്തംകൊണ്ട് ഇത് സാധാരണ അലംകരിച്ചുവെക്കുന്ന സ്ഥലമാണെന്നും ശ്രോവികലതകൊണ്ട് പുരുഷന്മാരിരിക്കുവാൻ വഴിയില്ലെന്നും വരുന്നു. "അധഃസപത്ര്യുപയോരസ്ത്രീ തലം" എന്ന അമരപ്രമാണംകൊണ്ട് അധഃപ്രദേശമായ നിലം എന്ന് കിട്ടുന്നു. 'തല പ്രതിഷ്ഠായാം' എന്ന ആഗമം കാഠിന്യത്തെയും 'അതിമൃദുലം' എന്ന പ്രയോഗം മിനുസത്തെയും കുറിക്കുന്നു. മേ നടക്കിൽ പോകാ എനിക്ക് നടന്നാൽ നീങ്ങുകയില്ല. ഏതെയ ചരണെയ ഇപ്രകാരമുള്ള എന്റെ കാലുകൾ ഒറ്റയ്ക്കാറ്റേ പോകുവാൻ ദുഃഖകരമായ കാട്, മലമുതലായ വഴിയിൽകൂടിയുള്ള. ന്യാസം പൊരുമാറ്റം. സഞ്ചാരമെന്നർത്ഥം. കഥം ഇവ സഹേത എങ്ങിനെ സഹിക്കും.

അനന്തരം ബഹുധാഭയംകരമായ ആ കാനനത്തിലെ ചില അവസ്ഥാ ഭേദങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നു. നളൻ തിരിഞ്ഞുനോക്കാതെ ബദ്ധപ്പെട്ട നടക്കുകയും ഭയന്തി വിലപിച്ചുകൊണ്ട് പിന്നാലെ മന്ദംമന്ദം ചെല്ലുകയും ആണെന്ന് ഇവിടെ പ്രത്യേകം സൂത്രവ്യമാണ്.

൪൦. **വ്യാഘ്ര്യഃ** പുലികൾ. **ആനനപുടം വിദായ്യ** വായ പൊളിച്ചുകൊണ്ട്. കഹരച്ഛായയിൽ ആവൃതമായ പ്രദേശത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച് 'പുടം' എന്ന് പ്രയോഗിക്കാവുണ്ട്. ഭാ. ൻ൭. **മാം ശീഘ്ര്യം അനുധാവന്തി** എന്റെ പിന്നാലെ വേഗത്തിൽ ഓടിവരുന്നു. **ദന്ദശ്രൂകാഃ** സപ്പുങ്ങൾ. "സപ്പുഃ പൂഭാകുഃ" എന്ന് തുടങ്ങി "ദഷ്ടീകരോ ഭീഷ്ണപൂഷ്ടോ ദന്ദശ്രൂകോ വിലേശയഃ" എന്നമരം. "ദംശ് യങ്ങ് ഊക" എന്ന നിരുക്തം ദംശനശീലത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. **അസ്മിൻ മാർഗ്ഗേ** എനിക്ക് പോകേണ്ടതായ ഈ വഴിയിൽ. **സംവലന്തേ** ചുറ്റിക്കിടക്കുന്നു. വലയാകൃതിയിൽ ചുറ്റിക്കിടക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. "ഭുജഗനിഭമധ്യുഷ്ടവലയം" എന്ന് സൌ. ല. **ഖരരവമുഖരാഃ** നിഷ്ഠുരധ്വനികൊണ്ട് ശബ്ദായമാനങ്ങളായ. "ഖരഃ സ്യാത്തീക്ഷ്ണഘമ്മയോഃ" എന്ന് മേദിനി. കഠോരമായി ശബ്ദിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. **സൂകരാഃ** പന്നികൾ. "വരാഹഃ സൂകരോ ഘൃഷ്ടിഃ" എന്നമരം. പ്രസവശീലമുള്ളത് എന്നനർത്ഥം. "സൂത സൂകരയുവതീ സുതശതമത്യന്തദുർഭം തുടിതി" എന്ന് പ്രസിദ്ധം. **ഉപാന്തേ യാന്തി** അടുത്ത് വരുന്നു. **നിജവരകരിണീം കാന്താം** തന്റെ ശ്രേഷ്ഠയായ പിടിയാനയായ ഭാര്യയെ. **ശ്രുണ്ഡാകരേണ** തുമ്പിക്കൈകൊണ്ട്. "ശ്രുണ്ഡാ പാനഗൃഹേ മതാ അഭ്യംബുഹസ്തിനീ വേത്യാഹസ്തിഹസ്തസുരാസു ച" എന്ന് മേദിനി. 'ശ്രുന് ഗതൌ' എന്ന നിരുക്തംകൊണ്ട് ചലനശീലമുള്ളത് എന്നനർത്ഥം. **ആഘ്രായ ആഘ്രായ** വീണ്ടും വീണ്ടും ഘ്രാണിച്ചുകൊണ്ട്. വീസ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. ഇത് തിര്യങ്ങ്യോനികളിൽ പ്രത്യേകിച്ചും സാധാരണമായ ഒരു ശൃംഗാരഭാവവിശേഷമാണ്. മനുഷ്യവർഗ്ഗത്തിലും അജ്ഞാതമല്ല. "ആജിഘ്രൻ മധുഗന്ധലുബ്ധമധുപാമുച്ചൈഃ കപോലസ്ഥലീം" എന്ന് കാ. പ. **ശ്ലാഘ്യഃ അസൌ അയം വാരണേന്ദ്രഃ അപി** കീർത്തനീയനായ ഈ ഗജരാജനും. 'അപി', സമുച്ചയത്തിൽ. 'അസൌ അയം' എന്നത് സമാനാർത്ഥമായ ഒരു ദ്വിരുക്തിയാണ്. 'ഇത്യേവം' ഇത്യാദി കാണുക. **അത്ര** ഇവിടെ. ഇതാ എന്നർത്ഥം. **ക്രൂക്ഷചേതാഃ** ക്രൂരചിത്തനായി. അകത്തുള്ള കഠോരതയെ വ്യക്തമാക്കുന്നവിധം എന്നർത്ഥം. **മാം മുഹുഃ ഈക്ഷതേ** എന്നെ പിന്നേയും

പിന്നേയും നോക്കുന്നു. സൈരവിഹാരപ്രതിരോധിയുടെ നിലയിൽ ദുഷ്ടമായ ഈ കാന്താരാസാധാരണമായ സതിയെത്ത ശങ്കാഗ്രസ്തനായി അനന്തരകൃത്യത്തെ ചിന്തിക്കുംവിധം അവലോകനം ചെയ്ത് ഭയവിഹ്വലയാക്കിത്തീർക്കുന്നു എന്ന് സാരം. കാമുകമാഹിതനായ വൃഷഭവുംകൂടി ദൂരതഃപരിവർജ്ജ്യനാണെന്ന് ഇവിടെ കൈമുതികന്യായേന സ്മരണീയമാണ്.

ഈ ശ്ലോകത്തിലെ ഉത്തരാർദ്ധത്തെ "നിജവരകരിണീം ശുണ്ഡാകരേണ ആശ്ലിഷ്യാശ്ലിഷ്യ അയം വാരണേന്ദ്രഃ രുക്ഷചേതാഃ മാം മുഹുഃ ഈക്ഷതേ" എന്നെടുത്ത് 'ശ്ലാഘ്യോസൌ' എന്നതിനെ നിക്ഷിപ്തവാചകമാക്കിയും അന്വയിക്കാം. ആത്മമായി ദമയന്തി ശൃംഗാരഭാവവിശേഷത്താൽ ദർശനീയനായ കുഞ്ജരവീരന്റെ മട്ട് കണ്ട് രസിക്കുന്നു. അനന്തരം പഞ്ചാനനസമഞ്ചിതമായ കാനനത്തിൽ നിജപ്രേയസിയെ നിസ്സഹായയായി വിടാതെ അന്വയാനം ചെയ്യുന്ന ഹസ്തിവീരന്റേയും അനന്യഗതിയായ ഒരബലയെ സിംഹവ്യാഘ്രാദിദുഷ്ടമൃഗനിഷേവിതമായ ഘോരവിപിനത്തിൽ തനിച്ചിട്ടേച്ചുംകൊണ്ട് ഓടിപ്പോകുവാൻ ഉത്സാഹിക്കുന്ന തന്റെ പ്രിയതമന്റേയും ചേഷ്ടാവിശേഷങ്ങളെ ഓർത്ത് അനുചിതമായി 'ശ്ലാഘ്യോസൌ' എന്ന് ഉൽഘോഷിക്കുന്നു. ഉടനെ തന്നേക്കണ്ട സമയം ചെവി വട്ടം പിടിച്ച് പകച്ചുനോക്കുന്ന കൊമ്പന്റെ വമ്പ് കണ്ട് ഭയവിഹ്വലയായി "മുഹുരിയമപി മാം വീക്ഷതേ രുക്ഷചേതാഃ" എന്നുൽക്രോശിക്കുന്നു. സ്ത്രീലംപടത്വസൂചകമായ അംഗനാനുചരണം സാധാരണ അനുമോദനീയമല്ലെങ്കിലും, താല്ക്കാലികാവസ്ഥയെ ചിന്തിക്കുമ്പോൾ ഈയാളുടെ ചേഷ്ടിതം എനിക്ക് പ്രശംസാഹമായിത്തന്നെ തോന്നുന്നു എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'അത്ര ശ്ലാഘ്യോസൌ' എന്നും അനുരാഗാർദ്രചിത്തനായ ഈയാളുംകൂടി എന്നിൽ നിഷ്ഠുരനായവിധം തോന്നുന്നു എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ 'ഇയമപി' എന്നും പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇവിടെ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള ഘോരദർശനങ്ങളും പരമാർത്ഥത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി കണ്ടവയാവേണമെന്നില്ല. ഭയാവിഷ്ടചിത്തയായ ദമയന്തിയുടെ മനോധർമ്മസൃഷ്ടിവിശേഷങ്ങളും മാത്രമാണെന്നും വരാം. അഥവാ, നളനെ പിൻതിരിപ്പിച്ചുനുള്ള ഒരു 'അടവ്'വാനും വയ്യായ്കയില്ല.

൪൨. **ഇത്യേവം** ഈവിധത്തിൽ. **വ്യാഹരന്തീമുദ്ധാ ദമയന്തീ** പറയുന്നവളായ സാധ്വിയായ ദമയന്തി. **നിതാന്താധ്വഖേദം** വഴി നടന്നിട്ടുള്ള അതിയായ കഷ്ടപ്പാടിനെ. **നിവേശാർത്ഥാ ഇഹം ഒരിടം ആശ്വകാംക്ഷമാണാ** കിടക്കുന്നതിന്നായി ഇവിടെയെങ്ങാനും ഒരു സ്ഥലം കണ്ടുകിട്ടിയെങ്കിൽ നന്നായിരുന്നു എന്ന് ആഗ്രഹിക്കുന്നവളായി. ആഗ്രഹിച്ചുംകൊ

ണ്ട് എന്നത്ഥം. **മധ്യേമാർഗ്ഗം** വഴിമധ്യത്തിൽ. **കലിബലാൽ** ആസന്നമായ വേർപാട് വരുത്തിക്കൂട്ടുന്നതിന്ന് സൈകയ്യുമാകുത്തക്കവിധം കലിയാൽ നിർമ്മിതമായത് എന്നത്ഥം. **സഞ്ജാതം** ഉണ്ടായതായ. **ശീതളതലം വിസ്തീർണ്ണം മണ്ഡപം** കൂളത്ത നിലത്തോടുകൂടിയ വിശാലമായ ഒരു ശാലയെ. താല്ക്കാലികവാസത്തിന്ന് മാത്രമായി ജനങ്ങളം വന്നുകൂട്ടുന്ന സ്ഥലമാണ് മണ്ഡപം. ''മണ്ഡപോസ്ത്രീ ജനാശ്രയഃ'' എന്നമരം. **ദീനാ ഇയം** തളർന്നവളായ ദമയന്തി. **ആലോകയാമാസ** കണ്ടു.

൫൨. **അസ്മിൻ വനേ** ദുർമ്മാർഗ്ഗദുഷ്ടമൃഗാദിസംകുലമായ ഈ കാട്ടിൽ. **ക്രാന്താ** സഞ്ചരിച്ചിട്ട്. **പ്രചുരാധ്വഖേദക്ലാന്ത്യാ** പ്രവൃദ്ധമായ മാർഗ്ഗഖേദം നിമിത്തമുള്ള ക്ഷീണംകൊണ്ട്. **അസ്യാം ഭൂമൌ** ആ മണ്ഡപത്തിലുള്ള നിലത്ത്. **നിഷസാദ** ഇരുന്നു. **അഥ** അനന്തരം. **ശ്രാന്ത്യാ** ക്ഷീണം ഹേതുവായിട്ട്. **തദുത്സംഗനിവേശിതാംഗീ** അദ്ദേഹത്തിന്റെ മടിയിൽ വെച്ചിരിക്കുന്ന ദേഹത്തോടുകൂടിയവളായി. മടിയിൽ തലയും വെച്ചുകൊണ്ട് എന്നത്ഥം. **കാന്താ ഭൈമീ** ഭാര്യയായ ദമയന്തി. **സുഷ്വാപ** ഉറങ്ങി.

൫൩. **വിപിനാന്തരം** അന്യകാനനത്തിലേക്ക്. **യാതും** പോകുവാനായി. **നൈഷധസ്യപേ കാംക്ഷാം ഗതവതി** നളൻ ആഗ്രഹത്തെ പ്രാപിച്ച സമയം. **കുരംഗാക്ഷ്യാഃ** ദമയന്തിയുടെ. **കുരംഗാക്ഷി** മാൻമിഴി. സുന്ദരി എന്നത്ഥം. ''മൃഗഃ കുരംഗവാതായുഹരിണാജിനയോനയഃ'' എന്നമരം. **നിജവസനമായ്പോയത്** മടിയിൽ കിടക്കുന്ന സമയം തന്റെ മേൽ ചുററി തന്റെ വസ്ത്രംപോലേയായിരുന്നത്. **ഒരുമ്പാട് ഉഴിഞ്ഞേപ്പാൻ** ഉദ്യമത്തെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുവാൻ. വിപിനാന്തരയാത്രക്കുള്ള കാംക്ഷയെ സഫലമാക്കിത്തീർക്കുവാൻ എന്നത്ഥം. **കലിഃ അവന് ഹേതിലതികാം അദാൽ** കലി വസ്ത്രത്തെ മുറിക്കുവാനായി അദ്ദേഹത്തിന്ന് ഒരു വാള് കൊടുത്തു. ആകസ്മികമായി കാണിച്ചുകൊടുത്തു എന്നത്ഥം. പിടിച്ച ചീന്തുകയാണെങ്കിൽ ദമയന്തി ഉണരുവാൻ വഴിയുള്ളതുകൊണ്ട് നിശിതമായ ശസ്ത്രം ഉദ്ദേശസാധ്യസാഹായ്യമായിത്തിരുന്നു. 'കലിഃ അവന് കലിരവന്' എന്ന സംസ്കൃതഭാഷാപദങ്ങളം തമ്മിലുള്ള സന്ധി അന്യത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യം.

ഇവിടെ വസ്ത്രച്ഛേദം വിവക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് നളൻ ദിഗംബരനായിത്തീർന്നിരുന്നു എന്ന് സ്പഷ്ടമാവുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ വലവെച്ച വസ്ത്രം കലിഛാ

പരന്മാർ പക്ഷികളായി വന്ന് കൊണ്ടുപോയ കഥ പറഞ്ഞിട്ടും ഇല്ല. ഇത് ലേഖകപ്രമാദംകൊണ്ട് ഗ്രന്ഥത്തിൽ മൂലശ്ലോകങ്ങളും വല്ലതും വിട്ടുപോയിട്ടോ കവിക്ക് പറയീട്ടുള്ള അനവേക്ഷയാലോ എന്നറിയുന്നില്ല. മഹാഭാരതത്തിൽ ''തത സ്തൽപരിധാനേന വാസസാ സ സമാവൃണോൽ-തസ്യ തദ്വസ്ത്രമാത്രായ സർവ്വേ ജഗ്മുർവ്വിഹായസാ'' എന്നിങ്ങിനെ വ്യക്തമായി പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്.

൪൪. **അടുത്ത് നിപതിതം ഏകം ഖഗം** അടുത്ത് വന്നു വീണതായ ഒരു വാളിനെ. **ചിച്ഛേദ** മുറിച്ചു. 'തൻകാന്താം അവനിയിൽ കിടത്തി ഉറക്കീട്ട്'' എന്ന് പദയോജന. **തൂടൽസ്നേഹഗ്രന്ഥിഃ ക്ഷിതിപതിഃ** പൊട്ടിയിരിക്കുന്ന സ്നേഹത്തിന്റെ കെട്ടേറ്റേക്കുടിയ രാജാവ്. സ്നേഹബന്ധം അറവിധത്തിലായിത്തീർന്നിരുന്ന നളൻ എന്നർത്ഥം. **ഘോരഗഹനേ അഗാൽ** ഭയംകരമായ കാട്ടിലേക്ക് പോയി. ''ഗഹനം കാനനം വനം'' എന്നമരം.

൪൫. **കലിവൈഭവേന** കലിയുടെ ശക്തി ഹേതുവായിട്ട്. **പ്രാജ്ഞൻ** പ്രകൃത്യാ ചാപല്യത്തിന്നധീനനല്ലാത്ത ധീരൻ എന്ന് 'നിഷധാധീശഃ' എന്നതിന്റെ സാർത്ഥകവിശേഷണം. ''ധീരോ മനീഷീ ജ്ഞഃ പ്രാജ്ഞഃ'' എന്നമരം. 'അന്നത്തെ വിവശം നിജപ്രേയസീം പശ്യൻ അന്യൂനം നയനാംബു വാർത്ത് കരഞ്ഞാൻ' എന്ന് പദയോജന. **അന്യൂനാ** ധാരാളമായി. **വിഷണ്ണാത്മവാൻ നിഷധാധീശഃ** വിഷാദഗ്രസ്തനായ നളൻ. **ദയിതാം മുഹുഃ വിഹായ** കാന്തയെ പിന്നേയും പിന്നേയും വിട്ടിട്ട്. **ഖിന്നഃ യാതി** അതിദുഃഖിതനായിട്ട് പോകും. കുറച്ച് പോകും. പിന്നേയും വരും എന്ന മട്ടിൽ എന്നർത്ഥം. **അയയാതി** മടങ്ങിവരും. **പോന്ന് തിരിച്ചുവന്ന്**. **വദനം** ഉറങ്ങികിടക്കുന്ന ദമയന്തിയുടെ മുഖത്തെ. **വിലോക്യ** നോക്കിക്കണ്ട്. നളന്ന് മമതാബന്ധം കേവലം വിസ്മൃതമായിരുന്നുവെങ്കിൽ താല്ക്കാലികമായ മനോനിർവൃതിയെങ്കിലും ഉണ്ടാകുമായിരുന്നതുകൊണ്ട് അതിന്നിട കൊടുക്കാതെ ആസന്നമായ വിരഹദുഃഖത്തെ ഭാവിഗ്രഹണീകരിച്ചവിധം ഓർമ്മപ്പെടുത്തി ഈ മട്ടിൽ 'വിയോഗപ്പാരികനലിൽ എരിക്കു'ന്നത് കലിയുടെ പ്രയോഗവിശേഷമാണെന്ന് കാണിച്ചുകൊണ്ട് 'കലിവൈഭവേന' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൪൬. **കലേഃ ഉത്സാഹവും** കലിയുടെ ശ്രമവും. വേർപെടുത്തുവാനുള്ളതെന്നർത്ഥം. **നൃപതേഃ പ്രിയായാഃ അസ്നേഹവും** നളന്ന് കാന്തയേടുള്ളതായ ഉന്മാദപര്യന്തം വളർന്ന പ്രസിദ്ധമായ ആ അനുരാഗവും.

കലേഃ ഉത്സാഹ ഏവ ജയതി സ്മ ഹി കലിയുടെ ഉത്സാഹംതന്നെ ജയിച്ചു. ''സ്മാതീതേ'' എന്നമരം. ക്രിയാപ്രയോഗത്തിൽ സ്മകാരം ലട്ടിന്ന് ഭൂതാത്ഥത്തെ കൊടുക്കുന്നു. **അവനീവിനേതാ** ഭൂവല്ലഭനായ നളൻ. **തൽസൌഹൃദം ഹിതപാ** ആവിധമുള്ള അന്തരാഗത്തെ വെടിഞ്ഞ്. **ദ്രുതം അഗാൽ** വേഗത്തിൽ പോയി.

ഗ. വ. **തസ്മിൻ കാലേ** അക്കാലത്ത്. നളൻ കാട്ടിലേക്ക് പോയ ശേഷമെന്നത്ഥം. **ബദ്ധാഭോഗം** പരിപൂർണ്ണമായി. ക്രി. വി. ''ആഭോഗഃ പരിപൂർണ്ണതാ'' എന്നമരം. **മധ്യാഹ്നാഃക്കേ മധ്യേഗഗനം അധ്യാരൂഢേ ഖരതര.....ജാലേ വിയതി വിശാലേ** മധ്യാഹ്നാക്കൻ ഗഗനമധ്യത്തെ അധ്യാരൂഢനായും ദിനകരന്റെ ഖരതാമായി, ചിരതരപരിഗതമായി, ഉരുതരമായ വരകരജാലത്തോടുകൂടിയ വിയത്ത് വിശാലമായും ഇരിക്കും സമയത്തിങ്കൽ. **മധ്യാഹ്നാക്കൻ** ഉച്ചസ്ഥൻ. **ഗഗനമധ്യത്തെ അധ്യാരൂഢനാവുക** ആകാശത്തിന്റെ ഉച്ചസ്ഥാനത്തെ പ്രാപിക്കുക. **ദിനകരൻ** സൂര്യൻ. **ഖരതരം** അതിതീക്ഷ്ണം. ചുട്ടുപൊള്ളുന്നതെന്നത്ഥം. ''തിഗ്മം തീക്ഷ്ണം ഖരം'' എന്നമരം. **ചിരതരപരിഗതം** അതിദീർഘകാലം അടുത്ത് വന്നിട്ടുള്ള. വളരെ നേരം നിലനിന്നിട്ടുള്ള. **ഉരുതരം** അതിവിപുലം. ആധിക്യസൂചകം. **വരകരജാലാ** ശ്രേഷ്ഠമായ രശ്മിസമൂഹം. 'വര'ശബ്ദം കിരണങ്ങളുടെ നിഴലറ്റ ശുദ്ധിയെ കുറിക്കുന്നു. **വിയത്ത്** ആകാശം. **വിശാലം** വിസ്തൃതം. പക്ഷിഭൃംഗാദികളാൽ ആച്ഛാദിതമല്ലാതേയും നിശ്ശബ്ദമായും ഇരുന്നിരുന്നതിനാൽ ആകാശത്തിന്ന് വിസ്താരം കൂടിയവിധം തോന്നിയിരുന്നു എന്നത്ഥം. ''ആകാശേ സാവകാശേ'' എന്ന് അതന്ദ്രിതപ്രസ്മരമായ ചന്ദ്രികയെ ഉദ്ദേശിച്ച് ബിൽഹണം. **ദിഗന്തര.....ഗാന്ത്രീ ദമയന്തീ** ദിഗന്തരത്തിങ്കൽ സംതതമായിരിക്കുന്ന മേദുരമായ തരുവരസന്തതിയുടെ സംകരംകൊണ്ട് ബന്ധുരിതമായിട്ടുള്ള അന്തരത്തോടുകൂടിയ കാന്താരാധ്വാവിൽകൂടിയുള്ള വിശൃംഖലമായ ചംക്രമംകൊണ്ടുള്ള സംകടംകൊണ്ട് സംകുലമായ മംഗലഗാത്രത്തോടുകൂടിയ ദമയന്തി. **ദിഗന്തരം** എല്ലാ ദിക്ക്. **സംതതം** ധാരാളമായി വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്നത്. ''തതം വ്യാപ്തേ വിസ്തൃതേ ച'' എന്ന് മേദിനി. **മേദുരം** തിങ്ങിയത്. ''സാന്ദ്രസ്നിഗ്ധസ്തു മേദുരഃ'' എന്നമരം. ''മേഘൈർമ്മേദുരമംബരം'' എന്ന് ഗീ. ഗോ. **തരുവരസന്തതി** വലിയ വൃക്ഷങ്ങളുടെ കൂട്ടം. ''സന്തതിഃ സ്യാൽ പങ്ക്തൌ'' എന്ന് മേദിനി. **സംകരം** കൂടിക്കലർച്ച. **ബന്ധുരിതം**

കൊണ്ടും കുഴിയുമായി കിടക്കുന്നത്. ''ബന്ധുരം തുന്നതാനതം'' എന്നമരം. തിങ്ങി നില്ക്കുന്ന വലിയ വൃക്ഷങ്ങളുടെ വേരുകളും പലവിധത്തിൽ ചെരിഞ്ഞുവളഞ്ഞു പിരിഞ്ഞത് നീണ്ടുകിടക്കുന്നതുകൊണ്ട് ഭൂമി നിമ്നോന്നതമായിത്തീരുന്നു. **അന്തരം** ഉള്ള്. **കാന്താരാധ്വാവ്** കാട്ടുവഴി. **വിശ്രംഖലം** തടവില്ലാത്തത്. ഉദ്ദിഷ്ടാവധിയൊന്നും ഇല്ലാത്ത സഞ്ചാരമായിരുന്നതുകൊണ്ട് എത്തേണ്ടേടത്തെത്തുക മുതലായ പ്രതിബന്ധങ്ങളൊന്നും ഇല്ലാതെ അളവറ്റ സഞ്ചാരമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. **ചക്രമം** സഞ്ചാരം. **സംകടം** കഷ്ടപ്പാട്. **സംകുലം** ക്ലേശിച്ചിരിക്കുന്നത്. **മാഗലഗാത്രം** ശ്ലേഷ്മാണസംയുക്തമായും അതുഹേതുവായിത്തന്നെ സുന്ദരമായും ഇരിക്കുന്ന ദേഹം. **ഏന്തും ഖേദാൽ** കവിഞ്ഞൊഴുകുന്ന വ്യസനം ഹേതുവായിട്ട്. **ധാത്രീദേശേ** ഭൂമിയിൽ. **വിഷണ്ണാ** ദുഃഖിതാ. **മാഴ്കി** കരഞ്ഞ്. **നരുങ്ങി** 'കുഷ്ണിച്ച്'. ക്ലേശിച്ച് എന്നർത്ഥം. **നട്ടങ്ങി** ഞെട്ടി. ദുഃസഹപുംകൊണ്ടോ സിംഹവ്യാഘ്രാദിഗർജ്ജനംകൊണ്ടോ ആവാം. **എങ്ങും കണ്ടീല** മായാനിർമ്മിതമായിരുന്ന മണ്ഡപം മറഞ്ഞുപോയതായി കണ്ട എന്നർത്ഥം. **അതിനടെ ഉപചിതമംഗലഭംഗികം** മണ്ഡപത്തിന്മേലുണ്ടായിരുന്ന ദർശനീയങ്ങളായ വിചിത്രവേലകളും. 'പുനഃ' പാദപൂരണാർത്ഥം. 'ഇദം' താല്ക്കാലികാവസ്ഥാസൂചകം. **ആത്തിതളിർത്തു** മണ്ഡപം കാണാതായപ്പോൾ ശങ്ക ജനിച്ചു. ഇത് എന്താപത്തോ എന്ന ഭയവും തന്മൂലമുള്ള വ്യസനവും മനസ്സിൽ ഉദിച്ചു. അനന്തരം, വഴിയമ്പലത്തേക്കാളും താൻ രക്ഷാകവചമായി കരുതിയിരുന്ന ഭർത്താവിനേയുംകൂടി കാണാതായപ്പോൾ അത്യുഗ്രമായി അങ്കുരിച്ച ഖേദം പ്രവൃദ്ധമായി അവർണ്ണനീയമായ വ്യാകുലതയെ ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്തതായി പിന്നെ പറയുന്നു. **കാന്തനെ നളനെ** ഭാ. ഉൻ. **ഉടുത്തൊരു വസ്ത്രാർദ്ധത്തെ** ഉടുത്തിരുന്ന ഒറ്റവസ്ത്രത്തിന്റെ പകുതിയെ. വസ്ത്രാർദ്ധംകൂടി പോയതായി കണ്ടപ്പോൾ നളൻ അടുത്തെങ്ങാനും മാറിയിരിക്കയല്ലെന്നും ദൂരസഞ്ചാരത്തിന്നൊരുങ്ങിപ്പോയിരിക്കുവാൻ വഴിയുണ്ടെന്നും സംശയം ജനിക്കയാൽ പരിപൂർണ്ണമായിത്തീർന്ന അനാഥത്വത്തെ ഓർത്ത് ദമയന്തി ശോകവിഹ്വലയായിത്തീരുന്നു. **എന്തൊരു വിവശത** അപ്പോൾ ഉണ്ടായ ആധി അനിർവ്വചനീയമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. കൊടുംകാട്ടിലായിരുന്നുവെങ്കിലും പതിദേവതയായിരുന്ന ഭമയന്തിക്ക് പ്രാണനാഥന്റെ സാമീപ്യം നിമിത്തം വിപിനത്തിന്റെ ഘോരത ഇതേവരെ വല്ലാതെ തോന്നിയിരുന്നില്ല. കാന്തന്റെ അഭാവത്താൽ കേവലം അനാഥയായിത്തീർന്നപ്പോൾ പാരിസരപ്രദേ

ശങ്കയുടെ ഭയംകരത്വം സുവ്യക്തമായിത്തീർന്നു എന്ന് അനന്തരം വരുന്ന വർണ്ണനകൊണ്ട് വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. **മുഴുവൻ** നാലുപുറവും. **കേഴുക** ഓരിയിടുന്നു. **കുറുനരി** കുറുക്കൻ. 'ചെറിയ നരി' എന്നായിരിക്കാം ആശയം. **മാട്** പൊങ്ങിയ പ്രദേശം. 'മാട്ടം' ഇത്യാദി കാണുക. **ദർപ്പം** ഗർവ്വ്. **മൂട്** വലിയ വേരുകളുള്ള വൃക്ഷച്ചുവട്. അഥവാ **മൂട്ടം വഴി** കാട്ടുപിടിച്ച് ക്രമത്തിൽ മാഞ്ഞുപോയിട്ടുള്ള മാർഗ്ഗം. **അക്ഷാന്ത്യാ** ക്ഷമയില്ലാതെ. **ഋക്ഷയൂഥം** കരടികളുടെ കൂട്ടം. ''ഋക്ഷാച്ഛല്ലല്ലേകാഃ'' എന്നമരം 'വൃക്ഷാഗ്രങ്ങളിലക്ഷാന്ത്യാ' എന്ന പ്രയോഗം 'ഋക്ഷം' കരടിക്കുരങ്ങാണെന്നുള്ള ബാലപ്രിയാപക്ഷത്തെ സഹായിക്കുന്നു. **പ്രക്ഷോഭങ്ങൾ** ലഹളകൾ. **കഴു** കഴുകൻ. വലിയ പരുന്ത്. **പേത്തും** പിന്നേയും പിന്നേയും. മാറിമാറിക്കൊണ്ട് എന്നർത്ഥം. **ദുസ്ഥിതവസ്തുവിശേഷം** രൗദ്രവും അരൗദ്രവും, ഹൃദ്യവും ഭയംകരവും, നിസ്സാരവും ഗംഭീരവും ആയിരിക്കുന്ന വസ്തുക്കൾ ഒരു ക്രമവുമില്ലാതെ കുടിക്കലർന്നുകിടക്കുന്ന ഘോരമായ അവസ്ഥ. 'ഭർപ്പമെഴും ചില സർപ്പൗഘങ്ങളും ആടും മയിലും പാടും കുയിലും' 'അരിയൊരു വെയിലും പെരിയൊരു മുയലും' 'മണ്ടും വണ്ടും ഞെണ്ടിൻനിരയും' 'പുഴവും കുഴവും' 'വഴിയും കുഴിയും' എന്നീ പ്രയോഗങ്ങൾ ഈ സ്ഥിതിയെ വ്യക്തമാക്കുന്നു. **വർജ്ജിതദോഷാ** യാതൊരു ദോഷവും ഇല്ലാത്തവൾ. ഈവക കഷ്ടപ്പാടുകൾ അനുഭവിക്കുവാൻ ഒരുവിധത്തിലും അർഹീക്കാത്ത നിരപരാധിയാണ് ദമയന്തി എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ സാർത്ഥകമായ വിശേഷണം. **വ്യപഗതതോഷാ** വിശേഷേണ അപഗതമായ തോഷത്തോടുകൂടിയവൾ. കാനനദർശനകുതൂഹലത്തിന്ന് ന്യായമുണ്ടെങ്കിലും ഉന്മേഷം കേവലം ഇല്ലാതായിത്തീർന്നിരുന്നവൾ എന്നർത്ഥം. 'വ്യാകുലചേതാ' എന്നുമുതൽ മൂന്നും 'ഏഷാ' എന്നതിനെ വിശേഷിക്കുന്നു. **ഹൃദികൃതരോഷാ** മനസ്സിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള കോപത്തോടുകൂടിയവളായിട്ട്. ക്രോധാവിഷ്ടചിത്താ എന്നർത്ഥം. **ഏഷാ വിലലാപ** ഇവൾ ഈവിധം വിലപിച്ചു.

൪൬. **രേ കാന്താ** അല്ലയോ ഭർത്താവേ. 'രേ' എന്ന് 'ഹൃദികൃതരോഷം' നിമിത്തമുള്ള അധിക്ഷേപത്തിൽ. 'കാന്താ' എന്ന് മലയാളസംബോധന. **ബന്ധുര.....ഘോരേ കാന്താരേ** ബന്ധുരമാകുംവണ്ണം വിപുലങ്ങളായിരിക്കുന്ന മഹാസിന്ധുരേന്ദ്രന്മാരേക്കൊണ്ട് അതിഘോരമായിരിക്കുന്ന കാട്ടിൽ. **ബന്ധുരം** മനോഹരം. **വിപുലം** വലിയത്. **മഹാസിന്ധുരേന്ദ്രന്മാർ** അതിക്രൂരന്മാരായ വാരണവീരന്മാർ. ഭയംകരനാണെങ്കിലും ചേതോഹരനായി

ത്തീരത്തുകവിധത്തിൽ അത്ര വളരെ വലിയത് എന്നർത്ഥത്തിൽ 'ബന്ധുരവിപുലാ' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. കാട്ടാനയുടെ ക്രൗര്യത്തിലുംകൂടി കാണിച്ചിരിക്കുന്ന ഈ ആനന്ദം നമ്മൂതിരിസഹജവും സ്പൃഹണീയവുമായ 'ആനമ്രമ'ത്തെ വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നില്ലേ എന്ന് ശങ്കിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. കലാകുശലയായിരുന്ന ദമയന്തിക്കും ഗജവാജിലക്ഷണവൈദഗ്ദ്ധ്യം ഉണ്ടായിരുന്നിരിക്കുവാൻ വഴിയുള്ളതുകൊണ്ട് ആ പക്ഷത്തിലും ഈ അഭിനന്ദനം അസ്ഥാനത്തിലല്ല. ലക്ഷണയുക്തനായ ദന്തീന്ദ്രൻ അധികഭയംകരനാവാനിടയുള്ളതുകൊണ്ട് ഇവിടത്തെ ബന്ധുരപ്രസംഗം അസംഗതമാണെന്ന് വിചാരിക്കാനും ന്യായമില്ല. **നിജഗമനവിധൌ** താൻ വല്ലേടത്തേക്കും യാത്ര പുറപ്പെടുമ്പോൾ. **താന്താം എന്നെ** വിരഹവാത്ത ഓത്ത് ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്ന എന്നെ.

ർവ്വ. **മേ രാജ്യവും ഭോജ്യവും** പിതൃഭാഗത്തുള്ള രാജപദവിയും ഭോഗങ്ങളും ദമയന്തിക്ക് എപ്പോഴും സ്വാധീനമായിരുന്നു എന്ന് ഇവിടെ ഓർക്കേണ്ടതാണ്. 'പോകേണ്ടോ പുണ്യരാശേ' എന്ന പൂവ്വശ്ലോകവും ദ്രഷ്ടവ്യം. **പോന്നു** പോന്നത്. **തിരുവുട** തിരുമേനി. ദേഹമെന്നർത്ഥം. ഭാ. നാ൦ര. **പൊയ്ക്കൊണ്ടതിന്നീ** ഇന്ന് ഈ പൊയ്ക്കൊണ്ടത്. **ആവയോഃ** നമ്മൾ രണ്ടുപേരുടേയും. ദ്വി. വ. **സൌഹൃദസരണികൾ** പ്രണയപരംപരകൾ. പ്രവൃദ്ധമായ പ്രേമമെന്നർത്ഥം. നളൻ ശ്രവണപരിധിയിലെങ്ങാനും ഉണ്ടെങ്കിൽ മടങ്ങിവരട്ടെ എന്നുള്ള ഉദ്ദേശത്തോടുകൂടി 'അങ്ങ് ഗുണഗണനിലയമാണല്ലോ. ഈവിധം ചെയ്യുന്നത് അങ്ങക്ക് യോഗ്യമാണോ? എന്താണ് എന്നോട് ഇത്ര നിഷ്കരുണമായി വർത്തിക്കുന്നത്?' എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ 'ഗുണാബ്ധേ' എന്ന് അടിക്കടി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

അനന്തരം ഭീതികരങ്ങളായ കാനനവിശേഷങ്ങളെ പിന്നേയും വർണ്ണിച്ചുകൊണ്ട് വിലപിക്കുന്നു.

ഗ. ന. **ദന്തുര.....തതി** ദന്തുരങ്ങളായി ബന്ധുരങ്ങളായിരിക്കുന്ന സിന്ധുരന്മാരുടെ തതി. **ദന്തുരങ്ങൾ** കൊമ്പുകളുള്ളവ. ''ശരഭം ശരഭന്തുര ഭിദ്മുഖം'' എന്ന് മാഘം. 'ദന്തുരാണി ഉന്നതദന്താനി' എന്ന് മല്ലി. **ബന്ധുരങ്ങൾ** ദർശനീയങ്ങൾ. **സിന്ധുരന്മാർ** ഗജങ്ങൾ. **തതി** കൂട്ടം. സിന്ധുരതതിയെ ബന്ധുരമാക്കുന്ന ദന്തങ്ങൾ ദീർഘമായും വളഞ്ഞും കൂർത്തും ഇരിക്കുന്നതുകയാൽ അവ ആയുധസൂചകങ്ങൾകൂടിയാണെന്ന് ഇവിടെ ഓർക്കേണ്ടതാണ്. **ബൃംഹാരാവം** ആനയുടെ ഗർജ്ജനശബ്ദം. ''ബൃംഹണം ഗജഗർജ്ജനം'' എ

ന്ന് വൈജയന്തി. **നീഹാരാവൃതനാനാഗുഹയാം ഗേഹാൽ** മഞ്ഞുകൊണ്ട് മൂടിട്ടുള്ളതായ ഗുഹകളാകുന്ന ഭവനത്തിൽനിന്ന്. **നിശ്ചിതസിംഹാനാം അതിഘോരാകാരാൻ ആരാവൌഘാൻ** പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന സിംഹങ്ങളുടെ അതിഭയംകരരൂപത്തിലുള്ള ശബ്ദപരംപരയെ. തുടച്ച്യയായുള്ള ഗർജ്ജനത്തെ എന്നർത്ഥം. ഇവിടെ നിശ്ചിതമാകുന്നത് ആരാവൌഘമാണ്. സിംഹങ്ങളല്ല. നീഹാരാവൃതമായതുകൊണ്ട് ജലബിന്ദുസ്പർശനം നിമിത്തം ശബ്ദത്തിന്ന് ഘനവും പ്രഭവപ്രഭേദം അവ്യക്തമാകയാൽ ഭയാനകത്വവും വർദ്ധിക്കുന്നു. അതുച്ചവും അതിവ്യാപ്തവും അനിവ്വാച്യവും ആയ ഒരു മുഴക്കത്തിന്റെ സമ്പ്രദായത്തിലുള്ള സിംഹഗർജ്ജനത്തിന്റെ ഘോരാകാരം ശ്രവണൈകഗമ്യമാണെന്ന് അനുഭവസ്ഥന്മാർക്കറിയാം. **ചട്ടും** ഊനമില്ലാത്ത. തികഞ്ഞ വളർച്ചയും ശക്തിയും ഉള്ള എന്നർത്ഥം. **എട്ടിമാൻ** ശരഭം എന്ന് പറയുന്ന ഐതിഹാസികമൃഗം. ഇതിന്ന് എട്ട് കാലുകൾ ഉണ്ടെന്നും സിംഹത്തിനെക്കൂടി ഹനിക്കത്തക്ക ശക്തിയുണ്ടെന്നും ആണ് ഐതിഹ്യം. നരസിംഹാവതാരത്തിൽ ഹിരണ്യകശിപുവിനെ നിഗ്രഹിച്ച ശേഷം ക്രോധംകൊണ്ട് ദുഷ്പ്രേക്ഷ്യനായിത്തീർന്ന നരഹരിയുടെ രൌദ്രതയെ ശമിപ്പിക്കുവാനായി മഹാദേവൻ ശരഭമൂർത്തിയായി അവതരിച്ചതാണെന്നും മൃഗപക്ഷിലക്ഷണങ്ങളുൾക്കൂടിയാണ് ശരഭധ്യാനം എന്നും പാരമേശ്വരി. "അഷ്ടപാദഃ ശരഭഃ സിംഹഘാതീ" "അഷ്ടപാദൂർധ്വനയനഃ ശരഭോ വനഗോചരഃ" ഇത്യാദി മഹാഭാരതം. **നിഷ്ഠുരവിരുതം** ക്രൂരാരശബ്ദം. **ഞെട്ടനനവധി** തുരുതുരെ ഞെട്ടനം. **കുണ്ഡലദ്വന്ദ്വം** രണ്ട് ചെവിയും. **ദിക്കു** സർവ്വദിക്കുകളിലും. **വൃക്ഷയൂഥാനാമഗ്രേ** മരക്കൂട്ടങ്ങളുടെ തുഞ്ചത്ത്. **ഉൽക്കട.....ഹിക്കാരവം** ഉൽക്കടന്മാരായ മക്കടന്മാരുടെ ദുഷ്ടമായി ദുഷ്കരമായിരിക്കുന്ന ഹിക്കാരവം. **ഉൽക്കടന്മാർ** മദിച്ചവർ. "മദത്ത ശൌണ്ഡാൽക്കടക്ഷീബാഃ" എന്നമരം. **മക്കടന്മാർ** കുരങ്ങന്മാർ. **ദുഷ്ടം** ദുഷ്കൃത്യം. ശ്രോത്രപരുഷം എന്നർത്ഥം. അഥവാ അശ്ലീലസൂചകം. **ദുഷ്കരം** ഉണ്ടാക്കുവാൻ പ്രയാസമായിട്ടുള്ളത്. അതു നിമിത്തം അസാധാരണം എന്നും തന്നിമിത്തം ഭയജനകം എന്നും സിദ്ധം. **ഹിക്കാരവം** 'എക്കിട്ട്'ത്തിന്റെ ച്ഛായയിലുള്ള അവ്യക്തശബ്ദം. ഇങ്ങിനെ ശബ്ദാനുകരണത്തിനും അന്യഭാഷകളിലും ദൃഷ്ടവ്യം. **ഇതി** അടുത്തുതന്നെ. **ഘോരതരവിനാ** ഭയംകരന്മാരായ. **സൂകരപടലികാം** കാട്ടുപന്നിക്കൂട്ടങ്ങൾ. ഭാ. നാ൦. **ഉറാങ്കോലും** അർത്ഥം പ്രാരാക്ഷമായിരിക്കുന്നു. 'ഉറക്കിടുക' എന്നതിന്ന് 'മയം വരുത്തുക' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കാവുന്നതുകൊണ്ട് 'മിനുസമുള്ള' എന്നൊരർത്ഥം

ഉണ്ടാക്കാമായിരിക്കാം. **കുത്തിയടയ്ത്തതകത്ത്** കണ്ടതിനെയെല്ലാമെന്നർത്ഥം. **കഥം ഇവ** എങ്ങിനെയാണ്. **പൊറുക്കാവൂ** പൊറുക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നത്. **വലന്തേ** ചുറ്റുന്നു. സഞ്ചരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ''സ്തനഭരേണ ജിതസ്തബകാനമന്നവലഃത വലതേഭിമുഖം തവ'' എന്ന് മാഘം. **'വലതേ** ചലതി' എന്ന് മല്ലി. **മാർദ്ദവഹീനാഃ** സ്വഭാവത്തിന്ന് അശേഷവും മൃദുത്വമില്ലാത്ത. ക്രൂരചിത്തന്മാരായ എന്നർത്ഥം. സ്ത്രീകളിലുംകൂടി നിഷ്കരുണനാണെന്ന് പെണ്മാനോടലെ ചീന്തിച്ചീന്തി രസിക്കുന്ന സ്വഭാവം വ്യഞ്ജിപ്പിക്കുന്നു. തനിക്കും ഗതി ഇതുതന്നെയാവുമെന്ന ഭയത്തെ ജനിപ്പിക്കയും ചെയ്യുന്നു. **ശാർദ്ദൂലൈഃ** പുലിക്കൂട്ടങ്ങൾ. **വ്യാളീപാളീശ്രുളീകേളീ** വ്യാളീപാളിയുടെ ശ്രുളീകേളീ. **വ്യാളീപാളി** സപ്പിക്കൂട്ടം. ''വ്യാളോ ദുഷ്ടഗജേ സർപ്പേ ഖലേ ശ്വാപദസിംഹയോഃ'' എന്ന് വിശ്വം. **പാളീ** ഭാ. ഹ്രസ്വ. **ശ്രുളീകേളീ** ശ്രുല്ലാരത്തോട്ടുകൂടിയുള്ള കളി. **ശ്രുല്ലാരം** ചീറൽ. ശബ്ദാനുകാരി. പാമ്പിന്റെ ഊത്ത് എന്നർത്ഥം. പാമ്പ് ചീറിക്കൊണ്ടോണല്ലോ ആടുക. **കാളീടുന്നു** ഉള്ളു കുത്തുന്നു. ഭയംകൊണ്ടെന്നർത്ഥം.

൪൯. **പാദൌ** രണ്ടു കാലും. **സംവാഹയാമി** ഞാൻ തലോടാം. ചംക്രമണഖേദശമനാർത്ഥമെന്നർത്ഥം. ഇത് ശൃംഗാരമയമായതും പ്രസിദ്ധവും ആയ ഒരു സൽക്കാരവിശേഷമാണ്. ''അംഗേ നിധായ കരഭോരു യഥാസുഖം തേ സംവാഹയാമി ചരണാവുത പത്മതാമ്രൌ'' എന്ന് ശാ. 'അലംജുഘനഭാര'വഹനംകൊണ്ട് ക്ലാന്തകളായിരിക്കുന്ന 'നിതംബാലസയാത'കൾക്ക് ഈ ഉപചാരം സാധാരണയായിത്തന്നെ ഹൃദ്യമാണ്. ഇതിനെ ഒരു കലാവിശേഷമായി പൂവ്വാചായ്മാർ കൽപിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. ഭാ. ഭിന്ന. **ബാഷ്പപൂരം മാ കൃഥാഃ** കണ്ണുനീർപ്രവാഹത്തെ ഉണ്ടാക്കരുതേ. കരയരുതേ എന്നർത്ഥം. **ഇവണ്ണം മേതോരമ്യാം തവ വചനസുധാമാധുരീം** ഈവിധം മനോഹരമായ അങ്ങയുടെ വാക്കായ അമൃതിന്റെ മാധുര്യത്തെ. ഭാ. ന്യന്യ. ''യാമേവാലംബ്യ ജീവേ കഥമധരസുധാമാധുരീമച്യുജാനൻ'' എന്ന് ഒ. ശ്ലോ. **ധരണിജൂഷാം പുണ്യമേ** ധരണിജൂട്ടുകളുടെ സുകൃതമേ. ഹേ രാജശ്രേഷ്ഠ എന്നർത്ഥം. **ധരണിജുട്ടുക്കൾ** ഭൂമിയെ അനുഭവിക്കുന്നവർ. രാജാക്കന്മാരെന്നർത്ഥം. **ന ഏവ ജാനേ** അറിയുന്നതേ ഇല്ല.

ഇങ്ങിനെ കരേറിയും കരയുകയും തൊഴിക്കുകയും ചെയ്ത ശേഷം മിഥ്യാരോദനത്തിന്റെ വിഫലതയെ ഓർത്ത് ദമയന്തി നളനെ തിരയാനായി പുറപ്പെടുന്നതായി പറയുന്നു.

ഗ. ർ. ആശാവേശാൽ ആഗ്രഹബാധകൊണ്ട്. അതിയായ 'മോഹം' നിമിത്തമെന്നർത്ഥം. **കിമപി** എന്തൊക്കെയോ. പലതും എന്നർത്ഥം. **വിലപ്യ** ആവലാതി പറഞ്ഞ്. കരഞ്ഞ്. വീപ്സയിൽ ദ്വിരുക്തി. **നാഥനെ നളനെ** പ്രാണനായകനായ നളനെ. ഭാ. ഫ൯ഫ. **ഗഹനേ വിപിനേ** ദുർഗ്ഗമമായ കാട്ടിൽ. **ആരായ്വൂ** തിരയട്ടെ. **കരുതി** തീച്ചയാക്കി. **പേശലഗാത്രീ** സുന്ദരാംഗി. "ചാരൌ ദക്ഷേ ച പേശലഃ" എന്ന അമരപ്രമാണപ്രകാരം 'മെയ്സാധീനമുള്ളവൾ' എന്നും "പേശലോ മൃദുളേ" എന്ന ത്രികാണ്ഡശേഷംകൊണ്ട് 'മൃദുഭംഗീ' എന്നുംകൂടി വ്യാഖ്യാനിക്കാം. **ഉദസ്ഥാൽ** ഉത്ഥാനം ചെയ്തു. തിരയുവാനായി പുറപ്പെട്ടു എന്നർത്ഥം.

൫൩. "ഋക്ഷ .....വൃക്ഷേ പക്ഷി..... ഹര്യൃക്ഷേ ഘോരേ കാന്താരേ ഭിക്ഷു വിഭിക്ഷു ച പക്ഷ്മളനയനാ ചചാര ഋക്ഷകുലത്തെക്കൊണ്ട് ആകുലങ്ങളായ വൃക്ഷങ്ങളോടും പക്ഷികളുടെ രുതങ്ങളുടെ ശ്രവണം ഹേതുവായി ദുഷ്പന്മാരായ ഹര്യൃക്ഷങ്ങളോടുംകൂടിയ കാന്താരത്തിൽ ഭിക്ഷകളിലും വിഭിക്ഷകളിലും പക്ഷ്മളനയനാ സഞ്ചരിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. **ഋക്ഷം** കരടി. ഭാ. ന൨൩. **ആകുലം** പരിപൂർണ്ണം. **രുതം** ശബ്ദം. 'രുതം' എന്നത് പക്ഷിമൃഗാദികളുടെ ശബ്ദത്തിനുള്ള പ്രത്യേകനാമമാണ്. "തിരശ്ചാം വാശിതം രുതം" എന്നമരം. **ശ്രവണം** കേൾക്കൽ. പക്ഷികളുടെ ഒച്ചയുടെ ലഹള കേട്ടിട്ട് എന്നർത്ഥം. **ദുഷ്പന്മാർ** കോപം നിമിത്തം മദിച്ചിരിക്കുന്നവർ. ഭാ. ന൨൩. കോപകാരണം നിദ്രാവിച്ഛേദമായിരിക്കണം. **ഹര്യൃക്ഷങ്ങൾ** സിംഹങ്ങൾ. "സിംഹോ മൃഗേന്ദ്രഃ പഞ്ചാസ്യോ ഹര്യൃക്ഷഃ കേസരീ ഹരിഃ" എന്നമരം. പിംഗളവർണ്ണത്തിലുള്ള കണ്ണുകളോടുകൂടിയത് എന്നനുവർത്തം. പിംഗളം ഗോരോചനവർണ്ണമായ ഒരുവിധം മഞ്ഞച്ചുമപ്പാണ്. **കാന്താരം** കാട്. "മഹാരണ്യേ ദുർഗ്ഗേ പഥി കാന്താരഃ" എന്നമരം. **ദിക്കുകൾ** ഉത്തരപശ്ചിമദക്ഷിണപൂർവ്വഭാഗങ്ങൾ. **വിദിക്കുകൾ** ആഗ്നേയാദി നാലു കോണുകൾ. "ദിശോമദ്ധ്യേ വിദിക്ഷു" എന്നമരം. ദിക്കുകളും വിദിക്കുകളും കൂടിയതാണ് അഷ്ടദിക്കുകൾ. **പക്ഷ്മളനയനാ** പക്ഷ്മസമൃദ്ധിയുള്ള കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ. സുന്ദരി എന്നർത്ഥം **പക്ഷ്മം** കൺപിണ്ടയിന്മേലുള്ള രോമം. "പക്ഷ്മാക്ഷിലോമ്നി കിംജല്കേ തന്ത്രാദ്യംശേ പ്യുണീയസി" എന്നമരം.

ഇവിടെ ഒന്നും മൂന്നും പാദങ്ങളിൽ പന്ത്രണ്ടും, രണ്ടും നാലും പാദങ്ങളിൽ പതിനെട്ടും മാത്രകൾ വന്നിരിക്കയാൽ **ഗീതി**വൃത്തം. ഒന്നിലും മൂന്നിലും പന്ത്ര

ണ്ടും രണ്ടിൽ പതിനെട്ടും നാലിൽ പതിനഞ്ചും വന്നാൽ **ആര്യാ.** ആര്യാപൂർവ്വാർദ്ധംപോലെ ഉത്തരാർദ്ധവും വന്നാൽ ഗീതി. "യസ്യാഃ പാദേ പ്രഥമേ ദ്വാദശ മാത്രാസ്തഥാ തൃതീയേപി-അഷ്ടാദശ ദ്വിതീയേ ചതുർത്ഥകേ പഞ്ചദശ സാര്യാ" എന്നും "ആര്യാപൂർവ്വാർദ്ധസമാ ദ്വിതീയമപി യത്ര ഭവതി ഹംസഗതേ- ഖ്യന്തോവിദസ്തദാനീം ഗീതിതാമുതവാണി ഭാഷന്തേ" എന്നും ലക്ഷണം.

൫൨. "അലഘുവായ ജഘനത്തിന്റെ ഭാരത്തെ അതിമന്ദമായി വഹിക്കുന്നവളായും നളനെ നല്ലപോലെ തിരഞ്ഞുകൊണ്ട് അങ്ങുമിങ്ങും സഞ്ചരിക്കുന്നവളായും ഇരിക്കുന്ന ചലധൃതിയായ ദമയന്തി കാന്തനെ സ്മരിച്ചുകൊണ്ട് ശ്വസിക്കുന്നവളും ബാഷ്പധാരയെ പൊഴിക്കുന്നവളും ആയിട്ട് വിലപിച്ചു. കഷ്ടം" എന്ന് പദയോജന. **അലഘു** അല്പമല്ലാത്തത്. വിപുലമായതെന്നർത്ഥം. **ജഘനം** കടിപ്രദേശം. "ചലദലഘുനിതംബം" എന്ന് ഭാണം. **മന്ദമായി വഹിക്കുക** ഭാരം നിമിത്തം മന്ദഗതിയാവുക. **ചലധൃതി** ചഞ്ചലബുദ്ധി. ചിത്തഭ്രമം പിടിപെട്ടവളെന്നർത്ഥം. **ശ്വസിക്കുക** ദീർഘനിശ്വാസം ചെയ്യുക. **ബാഷ്പധാര** കണ്ണുനീർപ്രവാഹം.

൫൩. "വിപിനഭുവി സ്വാനനം വിദായ്യ അധ്വഭാഗേ ശയാനം ദ്വിജഗജമുഖജന്തുൻ ഭക്ഷയന്തം നിജവദനഗുഹായാം ആക്രമിതുവാൻ ഉദ്യതം അജഗരം കണ്ട് ഉടൻ ഏഷാ ഹന്ത ഭീതാ ചകമ്പേ കാട്ടിൽ തന്റെ വായ പൊളിച്ചുകൊണ്ട് വഴിയരികിൽ കിടക്കുന്നവനും പക്ഷിതൊട്ട് ആനവരേയുള്ള സകല ജന്തുക്കളേയും ഭക്ഷിക്കുന്നവനും ദമയന്തിയെ തന്റെ വായയായ ഗുഹയിൽ ആക്രമിക്കുന്നവനും ആയ അജഗരത്തിനെ കണ്ടപ്പോൾതന്നെ ഈ ദമയന്തി ഭയവിഹ്വലയായി വിറച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. കഷ്ടാവസ്ഥയിലുള്ള അനുകമ്പയിൽ 'ഹന്ത'. **അജഗരം** പെരുമ്പാമ്പ്. 'അജം ഗിരതി ആടിനേക്കൂടി ഒന്നായി മിഴുങ്ങുന്നത്' എന്നർത്ഥം. മരത്തടിപോലെ കിടന്ന് വഴിക്ക് പോകുന്ന ജന്തുക്കളെ പിടിച്ചുതിന്നുന്നതിനാണ് വഴിയരികിൽ കിടക്കുന്നത്.

തത്സമയം ഉണ്ടായ മറെറാരു സംഭവത്തെ പറയുന്നു.

൫൪. "സഹിതവധൂജനവൃദ്ധാഃ ചരന്തഃ മൃഗാവലീലുബ്ധാഃ കേചന ലുബ്ധാഃ തത്ര പ്രാപുഃ-തേ ഫണിനി അതിസംരബ്ധാഃ ബഭൂവുഃ ച വധൂജനങ്ങളോടും വൃദ്ധന്മാരോടുംകൂടി സഞ്ചരിക്കുന്നവരും മൃഗാവലിയിൽ ലുബ്ധന്മാരും ആയ ചില ലുബ്ധന്മാർ അവിടെ എത്തി. അവർ ആ പാമ്പിന്മേൽ അതിസംരബ്ധന്മാരായിത്തീരുകയും ചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. **വധൂജനങ്ങൾ**

സ്ത്രീകരം. **മൃഗാവലി** മൃഗങ്ങളുടെ കൂട്ടം. **ലുബ്ധന്മാർ** കിട്ടുവാൻ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയവർ. ഭക്ഷണചമ്മദന്താദിസംപാദനാർത്ഥം ഏതുമാതിരി ജന്തുവിനേയും പിടിക്കുവാൻ തരം നോക്കിനടക്കുന്നവരെന്നർത്ഥം. **ലുബ്ധൻ** ലുബ്ധകൻ. കാട്ടാളനെന്നർത്ഥം. "വ്യാധോ മൃഗവധാജീവോ മൃഗയുർലുബ്ധകോപി സഃ" എന്നമരം. "ഭക്ഷിണാരുർലുബ്ധയോഗാർത്ഥക്ഷിണോമ്മാ കുരംഗകഃ" എന്ന പ്രയോഗംകൊണ്ട് ലുബ്ധശബ്ദരൂപം സിദ്ധം. **സംരബ്ധന്മാർ** സംരംഭത്തെ തുടങ്ങിയവർ. **സംരംഭം** ഉത്സാഹം അഥവാ പ്രയത്നം. അവർ അതിനെ കൊല്ലുവാൻ അതിപ്രയത്നം തുടങ്ങി എന്നർത്ഥം. തല്ലും കുത്തും മുറിയും ദേഹത്തിൽ ഏല്ക്കാത്ത പെരുംപാമ്പിന്റെ കായ്ത്തിൽ ഈ പ്രയോഗം വിശേഷിച്ചും സാർത്ഥകമാണെന്ന് അനുഭവസ്ഥന്മാർ സമ്മതിക്കുന്നു

ഒര് "തിമിരനികരപുഞ്ജാകാരം അംഗം ദധാനാഃ മൃതപൃഥുമൃഗയൂഥാൻ ആദരാൽ ആദധാനാഃ ശബരിയുവതികൃത്താലാഹതപ്രാണിവൃന്ദാഃ ഏതേ പുളിന്ദാഃ ഏനം ഫണിപരിവൃഢം ജഘ്നുഃ തിമിരനികരത്തിന്റെ പുഞ്ജത്തിന്റെ ആകാരത്തോടുകൂടിയ അംഗത്തെ ധരിക്കുന്നവരും മൃതങ്ങളായ പൃഥുക്കളായ മൃഗങ്ങളുടെ യൂഥങ്ങളെ ആദരവോടുകൂടി ആധാനം ചെയ്യുന്നവരും ശബരയുവതികളാൽ കൃത്താലങ്ങൾകൊണ്ട് ആഹതങ്ങളായ പ്രാണിവൃന്ദങ്ങളോടുകൂടിയവരും ആയ ആ പുളിന്ദന്മാർ ആ ഫണിപരിവൃഢനെ ഹനിച്ചു" എന്നന്വയക്രമം. **തിമിരനികരം** ഇരുട്ടിൻകൂട്ടം. ക്രൂരിരുട്ടെന്നർത്ഥം. **പുഞ്ജം** ഒരുമിച്ചുകൂട്ടിട്ടുള്ളത്. "പുഞ്ജരാശീ തുൽക്കരഃ ക്രടം" എന്നമരൻ. ക്രൂരിരുട്ട് ഒന്നായി അടിച്ചുവാരിക്കൂട്ടിട്ടുള്ളവിധം കറുത്തവർ. കാടന്മാരുടെ കറുപ്പ് അനുഭവൈകഗമ്യമാണെന്ന് അഭിജ്ഞന്മാർ പറയുന്നു. **അംഗം** ദേഹം. ജാത്യൈകവചനം. **മൃതം** ചത്തത്. **പൃഥു** വലിയത്. **യൂഥം** കൂട്ടം. ഇത് മൃഗങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിന്ന് പ്രത്യേകമായുള്ള പേരാണ്. "യൂഥം തിയ്യ്കസമൂഹേ" എന്ന് മേദിനി. യഥാർത്ഥത്തിൽ 'യൂഥം' ഒരേജാതി മൃഗങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിന്നുള്ള പേരാണ്. "സജാതീയൈഃ കുലം- യൂഥം തിരശ്ചാം" എന്നമരം. ഏതു ജീവിയുടേയും സജാതീയസമൂഹത്തിന്ന് കുലമെന്നും അത് മൃഗങ്ങളുടേതായാൽ യൂഥമെന്നും പേരെന്നർത്ഥം. ഈ മൃതശരീരങ്ങൾ അവരുടെ ജീവിതാധാരമാകകൊണ്ട് ആദരവിന്നവകാശമുണ്ടാകുന്നു. **ആധാനം ചെയ്യുക** എടുക്കുക. **ശബരയുവതികരം** കാട്ടാളത്തരുണികരം. **കൃത്താലം** ശൂലത്തിന്റെ മൂർച്ചയായിരുള്ള ഒരായുധം. **ആഹതം** കൊന്നിട്ടുള്ളത്. **പ്രാണിവൃന്ദം** ലക്ഷണയാ ചെറിയ ജന്തുക്കളുടെ കൂട്ടം. വലിയ മൃഗങ്ങളെ

കൊല്ലുന്നത് കാട്ടാളയുവാക്കളുടെ ജോലിയും ശശമൃഗശല്യാദി ചെറുജീവികളെ കൊന്നു തിന്നുന്നത് തരുണികളുടെ ഉത്സാഹവും ആയിരുന്നു എന്നർത്ഥം. **പുളിന്ദന്മാർ** കാട്ടാളന്മാരിൽ ഒരു വർഗ്ഗക്കാർ. ''കിരാതശബരപുളിന്ദാ മ്ലേച്ഛ ജാതയഃ'' എന്ന് അമരത്തിൽ കിരാതാദിമ്ലേച്ഛജാതികളെ മൂവരേയും ചണ്ഡാള വർഗ്ഗഭേദങ്ങളായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. പുളിന്ദശബ്ദത്തിന് മഹാകായന്മാർ എന്നും മ്ലേച്ഛൻ എന്നതിന് അവ്യക്തമായി സംസാരിക്കുന്നവർ എന്നും അർത്ഥം അനർത്ഥം. ''ഗോമാംസഖാദകോ യസ്തു വിരുദ്ധം ബഹു ഭാഷതേ-സർവ്വാചാരവിഹീനശ്ച മ്ലേച്ഛ ഇത്യഭിധീയതേ'' എന്ന് ബൌധായനൻ മ്ലേച്ഛലക്ഷണത്തെ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. ''ബ്രാഹ്മണ്യാം വൈശ്യതോ ജാതഃ ക്ഷത്താ ഭവതി നാമതഃ അന്ധ്രാമേനേന ചൈവ്യേണ മ്ലേച്ഛോ വിപ്രാൽ പ്രജായതേ'' എന്ന സൂതസംഹിതാസിദ്ധാന്തം മ്ലേച്ഛോൽപത്തിയെ ബ്രാഹ്മണരിൽ ആരോപിക്കുന്നു. **ഫണിപരിവൃഢൻ** ഉരഗവർയ്യൻ. ഫണി എന്ന് പാമ്പിന്റെ പ്രായികനാമമായതുകൊണ്ട് അജഗരത്തിന്ന് ഫണമില്ലെന്നുള്ളത് ഒരു ന്യൂനതയല്ല. **ഹനിക്കുക** കൊല്ലുക. സർവ്വമൃഗങ്ങളേയും ഹനിച്ചുശീലമുള്ളതുകൊണ്ടും ആബാലവൃദ്ധം മൃഗയാപാടവമുള്ളതുകൊണ്ടും ദുഷ്കരമായിരുന്നു എങ്കിലും ഈ കൃത്യം അവർക്ക് അസാധ്യമായിരുന്നില്ല എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ സാർത്ഥകവിശേഷണങ്ങളെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൭൭. **താൻ ജാതനായിട്ടന്നാളെ ജാതരോമോൽഗമചികുരമുഖശ്മശ്രുലോ** താൻ ജനിക്കുമ്പോൾതന്നെ മേലെല്ലാം രോമവും തലമുടിയും മീശയും ഉണ്ടായിരുന്നവനും. ജന്മനാ രോമശനായിരുന്നു എന്നുമാത്രമല്ല ക്ഷുരകബാധ ഒരിക്കലും ഒരിടത്തും ഉണ്ടായിട്ടില്ലെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. ''അധമഃ സ്ഥൂലരുക്ഷഖരരോമാ'' എന്ന സാമുദ്രികാലക്ഷണം ഇവിടെ സ്മർത്തവ്യം. **ധൂസരാത്മാ** മഞ്ഞവെള്ളയായ മൂർത്തിയോടുകൂടിയവനും. ഭാ. ൻ. ''ഈഷൽപാണ്ഡുസ്തു ധൂസരഃ'' എന്നമരം. ''ധൂസരസ്തു സിതഃ പീതലേശവാൻ'' എന്ന് ശബ്ദാർണ്ണവം. ആപാദചൂഡം നാറുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. **പിന്നാലേ മാംസഗന്ധാഗതവിപുലമഹാമക്ഷികാക്രാന്തവക്ത്രഃ കാമീ** മാംസഗന്ധം ഹേതുവായിട്ട് പിന്നാലെ എത്തുന്ന അതികഠോരന്മാരായ മണിയനീച്ചകളെക്കൊണ്ട് വ്യാപ്തമായിരിക്കുന്ന മുഖത്തോടുകൂടിയവനും സ്ത്രീലോലനും ആയ. പച്ചയിറച്ചിയുടെ ഗന്ധം എപ്പോഴും വായിൽനിന്ന് വിട്ടൊഴിയാത്തതുകൊണ്ട് ഈച്ചകളും വിട്ടൊഴിയാതെ കൂടുന്നു. **ശബരപരിവൃഢഃ കഃ അപി വൃദ്ധഃ** കാട്ടാളമുഖ്യനായ ഒരു കിഴവൻ. **വധൂടീമകുടതടമണീം ഏനാം ധന്യാം** തരുണികളുടെ കിരീട

പ്രദേശത്തുള്ള രത്നത്തെപ്പോലെ വർത്തിക്കുന്ന ആ പുണ്യവതിയെ. കാമുകന്റേയും കന്യകയുടേയും വ്യതിരേകദ്യോതനാർത്ഥം തരുണീമണി എന്നും പാവനചരിത്രാ എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. **കാമയാമാസ** കാമിച്ചു.

൭൯. **തുണ്ണം** വേഗം. "സത്വരം ചപലം തുണ്ണം" എന്നമരം. **ഏത്യ** അടുത്തുചെന്ന്. **പൂർണ്ണചന്ദ്രരമണീയം ആനനം** മുഴുത്തിങ്കൾപോലെ മനോഹരമായ മുഖത്തെ. **ചുംബിതും** ചുംബിക്കുവാനായി. **ചകമേസ** കാമിച്ചു, ആഗ്രഹിച്ചു. അതിനായി ഉത്സാഹിച്ചു എന്നർത്ഥം. 'കമ്' എന്ന് ധാതു. **ദൈന്യശാലിനി** ഇടവിടാതെ വന്നുകൊണ്ടിരുന്ന അത്യാപത്തുകൊണ്ടു നിമിത്തം അതിദുഃഖിതയായിരുന്ന ദമയന്തി. **തദാനനോൽഗീർണ്ണഗന്ധവിവശാ** അവന്റെ വായയിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ടുന്ന ഗന്ധം ഹേതുവായി വല്ലാതെ കുഴങ്ങിട്ട്. **തം** അവനെ. **ശശാപ** ശപിച്ചു. ദമയന്തി ശപിക്കുവാനുള്ള കാരണം പാതിവ്രത്യഭംഗശങ്കയാണെന്ന് വ്യക്തം. 'തദാനനോൽഗീർണ്ണഗന്ധവിവശാ' എന്നുള്ളത് കവിയുടെ പരിഹാസരൂപമായ ഒരു പൊടിക്കയ്യാണെന്നേ വിചാരിക്കുവാനുള്ളൂ. അല്ലാതെ തദ്ദോഷപരിഹാരത്തിങ്കൽ പ്രവൃത്തി മറ്റുവിധമായിരുന്നേക്കുമോ എന്ന് ശങ്കിക്കുവാൻ ന്യായമില്ലല്ലോ. ഗന്ധോൽഗാരം നിമിത്തം മൂർച്ഛിതപ്രായയായെങ്കിലും ചാരിത്രപരാഭവശങ്ക നിമിത്തം ഒരുവിധം ശക്തി ശേഖരിച്ച് ശപിച്ചു എന്ന് വ്യാഖ്യാനിച്ച് പ്രയോഗത്തെ സാധൂകരിക്കാം. അല്പം തെറ്റിയിരുന്നെങ്കിൽ ശപിക്കുവാനുംകൂടി തരമാകാതെ ലുബ്ധകലോഭത്തിന്നധീനയാവുമായിരുന്നു എന്ന് വരുത്തിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ദമയന്തിയുടെ ആപൽപരമ്പരയുടെ കാഠിന്യം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

൮൦. "തസ്മിൻ വ്യാധേ ഭസ്മീഭൂതേ തേ അന്യേ വ്യാധാഃ വിസ്മയവേഗാൽ നിസ്സന്ദേഹം മുഷ്ടാം മുക്തവാ നിസ്സസ്പൃഃ" ആ കാട്ടാളൻ ഭസ്മീഭൂതനായപ്പോൾ ആ കൂട്ടത്തിലുള്ള മറ്റു കാട്ടാളന്മാർ വിസ്മയവേഗം ഹേതുവായിട്ട് യാതൊരു സംശയവുംകൂടാതെ ആ സുന്ദരിയെ വിട്ടിട്ട് നിസ്സരണം ചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. **ഭസ്മീഭൂതൻ** ഭസ്മമായി ഭവിച്ചവൻ. ശാപത്തിന്റെ ഉഗ്രതകൊണ്ട് ഉടനെത്തന്നെ കാട്ടാളൻ ആ കോപാഗ്നിയിൽ കരിഞ്ഞുപോയി എന്നർത്ഥം. **വിസ്മയവേഗം** അത്യാശ്ചര്യം. ദമയന്തിയുടെ ദിവ്യതപത്തെ കണ്ട് അദ്ഭുതപ്പെട്ടുകയും തങ്ങൾക്കും പറ്റിയെങ്കിലോ എന്ന് ശങ്കിക്കയും ചെയ്തിട്ട് എന്നർത്ഥം. **നിസ്സരണം ചെയ്തു** അവിടംവിട്ടുപോകുക.

൮൨. **മദനബാണാർത്തിതോന്മാദലോലാ** മന്മഥശരങ്ങളെക്കൊണ്ട് അർത്തിതയാവുക നിമിത്തം ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ഉന്മാദംകൊണ്ട് ചഞ്ചലചിത്ത

യായിട്ട്. കാര്യാന്വേഷണം ഉദ്ദേശകരം അപ്രാപ്തസമാഗമത്താലെന്നപോലെ വിരഹം നിമിത്തവും ഉണ്ടാവുന്നതാണെന്നും ഭയന്തിക്ക് വിരഹതാപാധിക്യത്താൽ മൂർച്ഛാമൃതികളുടെ പൂർവ്വഗാമിയായ ഉന്മാദാവസ്ഥ എത്തിച്ചേർന്നിരിക്കണം എന്നും ഉന്മാദത്തിന്റെ നിദാനത്തെ സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ടുമാത്രം 'മദനബാണാർദ്ദിതാ' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതാണെന്നും ഇവിടെ പ്രത്യേകം ദ്രഷ്ടവ്യമാണ്. **നാനാ.....ശാരാണാം** പല വള്ളികളുടേയും വൃക്ഷങ്ങളുടേയും ജന്തുജാലങ്ങളുടേയും പക്ഷിശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെയും. **ഉപാന്തേ** അടുക്കൽ. **ഏഷാ അഞ്ചിതാംഗീ** ആ സുന്ദരഗാത്രി. സുന്ദരിയായ ഭയന്തി എന്നർത്ഥം. **സംചചാര** സംചരിച്ചു. ഈവിധം അചേതനങ്ങളിലും തിര്യഗ്യോനികളിലും മാനുഷത്വം കല്പിച്ച് പെരുമാറുന്നത് മന്മഥമഥനജന്യമായ ഉന്മാദത്തിന്റെ ഒരു വിശേഷലക്ഷണമാണ്. ''കാമാർത്താ ഹി പ്രകൃതികൃപണാ ചേതനാചേതനേഷു'' എന്ന് പൂ. മേ

അനന്തരം ഓരോ വൃക്ഷലതാദികളോടും ചെന്ന് ചോദിച്ച പ്രകാരത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

൭൯. **ശോകമേ മമ വദ** എനിക്ക് എങ്ങിനേയായാലും വ്യസനമേ ഉണ്ടാവുള്ളൂ. ''ചോദിച്ചിട്ടും കാര്യമില്ല. കണ്ടേ എന്ന് പറയാൻ ആരും ഉണ്ടാവില്ല. എനിക്ക് വ്യസനിക്കാനേ വിധിച്ചിട്ടുള്ളൂ'' എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ അനാപിതമായ വിലാപവാചകം. **നൂലോകപുണ്യൌഘമേ** മനുഷ്യലോകം ചെയ്തിട്ടുള്ള സുകൃതങ്ങളും മൂത്തീകരിച്ചവിധം വർത്തിക്കുന്നവനേ എന്ന് അശോകത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ശ്ലേഷകൃപമായ സംബോധന. **തളിർകൊതിച്ചുപാഗതാ ആകുലാ നളനെ** തളിരുക്കുവാൻ ആഗ്രഹിച്ച് അടുത്ത് വന്ന ഖിന്നായ നളനെ. തളിരുക്കാനോ മറ്റോ ആയി നളൻ അടുത്ത് വരികയുണ്ടായോ എന്നർത്ഥം. അശോകത്തളിർ മൂർഖർക്ക് സിദ്ധൌഷധമാണെന്നുള്ള സംഗതി കാന്താരചാക്രമണപ്രകൃതത്തിൽ അഥവാ അസംഗതമായിരിക്കയില്ല. ആ പൂവും ധരിച്ചിട്ടുള്ള സ്ത്രീകളെ ചവിട്ടിയാൽ അശോകം പൂക്കുമെന്നാണ് ഐതിഹ്യം. ഈവിധം സ്ത്രീലോലോപപ്രകൃതി മറ്റു വൃക്ഷങ്ങൾക്കും വിവക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്. ''പാദാഘാതാദശോകസ്തിലകകുരബകൌ വീക്ഷണാലിംഗനാഭ്യാം സ്ത്രീണാം സ്പർശാൽ പ്രിയംഗുർവികസതി ബകുളഃ സീധുഗണ്ഡൂഷസേകാൽ- മന്ദാരോ നാമ്മവാക്യാൽ പടുമുടുവചനാച്ചംപകോ വക്ത്രവാതാച്ചൂതോ ഗീതാന്നമേരുർവികസതി ച പുരോനർത്തനാൽകർണ്ണികാരഃ'' എന്ന് പ്രമാണം.

൭൯. **നവലതാമതല്ലികേ** യൌവനയുക്തയായ ശ്രേഷ്ഠലതേ. 'മതല്ലികാ'പദം ശ്രേഷ്ഠതാസൂചകമായ പ്രശസ്തവാചകമാണ്. ''മതല്ലികാ മത

ച്ചികാ പ്രകാണ്ഡമുൽഘതല്ലജൌ പ്രശസ്തവാചകാന്യമുനിഃ'' എന്നമരം. **വല്ല ഭന്ന നിങ്കൽ ഉൽഫുല്ലഫുല്ലം ഒഴികെ പുനരൊന്ന പൊരുന്നുമാ** ഭത്താവിന്ന് നിങ്കൽ വിടസ്നിരിക്കുന്ന പൂവൊഴികെ മറെറാന്നും ചേരുമാ. വിരിഞ്ഞ മല്ലികപ്പൂപോലെ ഭത്താവിന്ന് ഇഷ്ടമായി മറെറാന്നുമില്ല എന്നർത്ഥം.

ന്യഥ. ജാതി ഹേ പിച്ചകപ്പൂവേ. പുഷ്പജാതിഷു പുഷ്പവർഗ്ഗത്തിൽ. **മെൻമ** മേലേയുള്ള നില. ഔൽകൃഷ്ട്യം എന്നർത്ഥം. **തല്പസീമ്നി** കിടക്കയിന്മേൽ. 'ഇരുന്ന്'' എന്ന് ശേഷം. **തവ മോഹനാനി കുസുമാനി** നിന്റെ ചേതോഹരമായ പൂക്കളെ. **മമ ധരണീതലാകല്പം ക്രുന്തൽ അഴിച്ചു** എന്റെ ധരണീതലത്തിന്ന് തുല്യമായ തലമുടി അഴിച്ചിട്ട്. **ധരണീതലം** നിലം. നീലക്കരുപ്പ് മ്ലായകൊണ്ട് ചികുരസാദൃശ്യം. ഭ്രുതലത്തിന്റെ മേഘസാദൃശ്യവും മേഘത്തിന്റെ കേശസാദൃശ്യവും പ്രസിദ്ധം. ''അന്തസ്സോയം മണിമയഭൂവസ്തംഗമഭ്രംലിഹാഗ്രാഃ പ്രാസാദാസ്തസ്യാം തുലയിതുമലം യത്ര തൈസ്തൈർവ്വിശേഷൈഃ'' എന്ന് ഉ. മേ. **പൂടുമോ** പണ്ടത്തെപ്പോലെ എനിയും ആ നളൻ എന്നെ ചൂടിക്കുമോ. ''നിന്റെ അടുക്കൽ വന്ന് പൂവരുത്തുകൊണ്ടുപോയിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അനന്യപ്രണയനായ അദ്ദേഹം സാധാരണ പതിവുള്ളവിധം ശയ്യയിൽ എന്നെ അടുക്കൽ പിടിച്ചിരുത്തി തലമുടിയഴിച്ച് പൂവ് ചൂടിക്കാതിരിക്കില്ല. അതിനുള്ള യോഗം എനിക്കുണ്ടോ? ഇവിടെ വന്ന് പൂവരുത്തുപോകയുണ്ടായി എന്ന് നീ പറയുന്നത് കേൾക്കുവാനുള്ള ഭാഗ്യം എനിക്കുണ്ടോ?'' എന്നഭിപ്രായം. **പൊരുതു ചൂടൽ മേ** എനിക്ക് ചൂട് സഹിക്കുന്നില്ല. എന്താണ് നീ പറയാൻ പോകുന്നത് എന്ന് വിചാരിച്ച് ഉൽകണ്ഠാജന്യമായ അന്തസ്താപം ദുസ്സഹമായി തോന്നുന്നു എന്നർത്ഥം. ആ പുനഃസമാഗമാവസ്ഥ വിചാരിക്കുമ്പോൾതന്നെ വിരഹതാപം വർദ്ധിക്കുന്നു എന്നഭിപ്രായം. വൃത്യനുപ്രാസത്തിന്ന് കുറെക്കൂടി യോജ്യമായ 'ചൂടുമേ പൊരുതു ചൂടു മേ' എന്ന പാഠവും സാധ്യംതന്നെ. 'നളൻ പൂവരുക്കുവാൻ നിന്റെ അടുക്കൽ വരികയുണ്ടായിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ അദ്ദേഹം പണ്ടെപ്പോലെ മേൽപറഞ്ഞവിധം എന്റെ തലമുടിയിൽ ആ പൂവ് ചൂടിക്കും. സംശയമില്ല' എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ശേഷം പൂർവ്വവൽ. മറിച്ചുള്ള മട്ടും അസാധാരണമല്ല. ''ദുരാപമാസ്തു'' ഇത്യാദി കീഴ് കാങ്ക.

ന്യഫ. നളിനദളേക്ഷണനല്ലോ നളൻ ഇതി സാദൃശ്യംകൊണ്ട് നിങ്ങടം തമ്മിൽ ബന്ധുതമുണ്ടെന്ന് വിചാരിക്കുവാൻ ന്യായമുണ്ടെന്നർത്ഥം. **നളിനങ്ങടം** താമരകൊടം. **സമേതാ ഞാൻ** ഞാൻ സമേതയായിരിക്കുന്നു.

സമേതാ അടുത്ത് വന്നിട്ടുള്ളവൾ. **നളിനശരായുധം** കാമദേവന്റെ അസ്ത്രം. **പെളുകാപ്രകാരമായിതോ** പൊള്ളുന്നവിധം ആയിത്തീർന്നുവോ. വിരഹശാന്തിക്കുപായം കാണിച്ചുതരാതെ വിപരീതാനുഭവത്തെ തരുകയാണോ എന്നർത്ഥം. വിരഹികൾക്ക് സുഖസാധനങ്ങൾ ദുസ്സഹമായിത്തീരുന്നു എന്ന് പ്രസിദ്ധം.) "ദഹതി മേ ഹൃദയം ഹിമദീധിതിസ്തുദതി ചന്ദനശൈലസമീരണഃ- ദലയതി പ്രസഭം പികപഞ്ചമഃ കിമവലംബ്യ സഖേസ്തു സുഖോദയഃ" ഇത്യാദി കാണുക. (സാധാരണയായി നളിനശരായുധങ്ങൾ നായകനെ കാമാർത്തിനാക്കിത്തീർക്കുന്നതുകൊണ്ട് നായികക്ക് ഹൃദ്യമാകയാൽ 'നിങ്ങളും മട്ടു മാറിയോ' എന്ന് ചോദിച്ച് വിഷമാലങ്കാരച്ഛായ വരുത്തിയിരിക്കുന്നു.) "ഗുണൌ ക്രിയേ വാ യൽസ്യാതാം വിരുദ്ധൌ ഹേതുകാര്യയോഃ- യദാരബ്ധസ്യ വൈകല്യമനർത്ഥസ്യ ച സംഭവഃ വിരുദ്ധയോഃ സംഘടനാ യാ ച തദ്വിഷമം മതം" എന്ന് ലക്ഷണം. (കാര്യകാരണങ്ങളുടെ ഗുണങ്ങളോ പ്രവൃത്തികളോ അന്യോന്യവിരുദ്ധമായി വരികയോ ആരംഭിച്ച കാര്യത്തിന്ന് ദോഷം വന്ന് അനർത്ഥം സംഭവിക്കയോ അന്യോന്യയോജ്യങ്ങളല്ലാത്ത വിഷയങ്ങളെ സംഘടിപ്പിക്കുകയോ ചെയ്താൽ വിഷമാലങ്കാരം എന്നർത്ഥം. ഇവിടെ പ്രകൃത്യാ ശീതളവും ഹൃദ്യവും ആയ അംബുജം പൊള്ളുന്നവിധമായിരിക്കുന്നു എന്ന് സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കയാൽ വിഷമച്ഛായ.

൩൩. **അൻപ്** സ്നേഹം അഥവാ ദയ.

൩൪. **വരടാസുമൈരുഘമേ** മുല്ലപ്പൂക്കുട്ടമേ. **ഖഗകുലാവതാസമേ ഹംസമേ** പക്ഷിവർഗ്ഗത്തിന്റെ ശിരോലങ്കാരമായ അരയന്നമേ. **മേ രമണം** എന്റെ ഭർത്താവിനെ. **ശംസ** പറയൂ.

൩൫. **ചകോരം** ചെമ്പോത്ത്. **ദൂരാപം നിന്നെ** കണ്ടുകിട്ടുവാൻ പ്രയാസമായ നിന്നെ. **പ്രിയാസഹായം** പിടയോടുകൂടി. ഇവിടെ 'സഹായ'ശബ്ദത്തെ സമേതാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. "യസ്യാം യക്ഷാഃ സിതമണിമയാന്യേത്യ ഹർമ്യസ്ഥലാനി ജ്യോതിശ്ഛായാകുസുമരചിതാന്വൃത്തമസ്ത്രീസഹായാഃ- ആസവന്തേ മധു രതിഫലം കല്പവൃക്ഷപ്രസൂതം" ഇത്യാദി ഉ. മേ. **സരാഗം** അനുരാഗവാനായിട്ട്. **ആശ്ലേ അന്തികേ കാങ്കെയാൽ** ആലിംഗനത്തിന്ന് പുറപ്പെട്ട ഉടനെത്തന്നെ അടുത്ത് കാണുക നിമിത്തം. **നളാവലോകം ഏഷ്യതോ** നളന്റെ ദർശനം വന്നുചേരുമോ. കാമമോഹിതനായ ചാതകത്തിനെ കാണുന്നത് ശുഭസൂചകമാണെന്ന് ശകുനശാസ്ത്രത്തിൽ

പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. "വാമശ്ചായം നദതി മധുരം ചാതകസ്തേ സഗന്ധഃ" എന്ന് യാത്രോന്മുഖനായ മേഘത്തിനെ ഉദ്ദേശിച്ചുകൊണ്ട് പൂ. മേ. **നിതാന്ത ദുഷ്ടൻ മന്മഥൻ** അതികൂരനായ മദനൻ. **ഒട്ടമേ പൊറാതൊരാധി** അശേഷവും സഹിക്കുവാൻ പാടില്ലാത്ത ഒരു വ്യസനത്തെ. "ബന്ധകം വ്യസനം ചേതഃപീഡാധിഷ്ഠാനമാധയഃ" എന്നമരം. 'മേ മനസി' എന്ന് അടുത്ത് വരുന്നതുകൊണ്ട് "ആധിർമ്മാനസീ വ്യഥാ" എന്ന പ്രമാണം ഇവിടെ ആവശ്യമില്ല. **ചകാര** ചെയ്തു. ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്തു എന്നർത്ഥം.

ജ-ര-ജ-ര-ജ എന്ന ഗണങ്ങളും അന്ത്യഗുരുവും വന്നിരിക്കയാൽ വൃത്തം **പഞ്ചചാമരം.** "ജരൌ ജരൌ തതോ ജഗൌ ച പഞ്ചചാമരം വദേൽ" എന്ന് ലക്ഷണം. ഇത് "ജരൌ ലഗൌ" എന്ന് പ്രമാണമായ പ്രമാണികാവൃത്തത്തിന്റെ ഇരട്ടിപ്പ് മാത്രമാണ്. "പ്രമാണികാപദദ്വയം വദന്തി പഞ്ചചാമരം" എന്ന് പ്രമാണാന്തരം.

൯൭. **ഖഗങ്ങൾ** പക്ഷികൾ. **ഭൃങ്ഗഹങ്ങൾ** മരങ്ങൾ. **ദൃഗഞ്ചലേന** കണ്ണിന്റെ കോണുകൾകൊണ്ട്. കടാക്ഷങ്ങളെക്കൊണ്ടെന്നർത്ഥം. **മഞ്ജു** മനോഹരമാകുംവണ്ണം. **ഏണശാബകങ്ങൾ** മാൻകുട്ടികൾ. "പൃഥുകഃ ശാബകഃ ശിശുഃ" എന്നമരം. "അത്യന്തമേവ മദിരേക്ഷണവല്ലഭോരുർനിവർത്യതി സമം ഹരിണാംഗനാഭിഃ" എന്നും "മൃഗശാബൈഃ സഹ മേധിതോ ജനഃ" എന്നും ശാ. **നഗങ്ങൾ** പർവ്വതങ്ങൾ. "നഗോ മഹീരുഹേ ശൈലേ ഭാസ്വരേ പവനാശനേ" എന്ന് ഹൈമൻ. **വണ്ടിനങ്ങൾ** വണ്ടിൻപ്രഭേദങ്ങൾ. ഭാ. വ്യ. 'ഇന'ശബ്ദം 'കൂട്ടം' എന്നതുപോലെ സജാതീയസമൂഹത്തെക്കുറിക്കുന്ന ഭാഷാപദവും ആവാം. **ഘനവനേ** തിങ്ങിയ കാട്ടിൽ. **നളം നൃപം** നളരാജാവിനെ. **സുഖേന കണ്ടിതോ** നല്ലപോലെ കാണുകയുണ്ടായോ. ഘനമായ വനമായതുകൊണ്ടും 'ആരേയോ കണ്ടു' എന്ന് തോന്നുന്നു' എന്നോ മറ്റോ പറഞ്ഞ് മിഥ്യാകാംക്ഷ ജനിച്ചാൽ പിന്നെ ഖേദിക്കുവാനിടവരുന്നതുകൊണ്ടും "സുഖേന കണ്ടിതോ" എന്ന് പ്രത്യേകിച്ച് ചോദിക്കുന്നു. രാജലക്ഷണസമ്പൂർണ്ണനായതുകൊണ്ട് കണ്ടാൽ അറിയുവാൻ പ്രയാസമില്ല എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ 'നളം നൃപം' എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

൯൬. **പ്രത്യബ്ജം** താമരപ്പൂക്കൾതോറും. അവ്യയീഭാവസമാസത്തിന്റെ ആദ്യത്തിലുള്ള "പ്രതി" എന്ന പ്രയോഗം വ്യാപ്തിയെ കുറിക്കുന്നു. "പ്രതിസാദൃശ്യാനാഹിംസാതദ്ഭാവവിനിമയപ്രതിനിധിനിവൃത്തിവ്യാപ്ത്യഭിമുഖ്യവ്യാപ്തിധാരണേഷു" എന്ന് 'പ്രതി'യുടെ പ്രയോഗഭേദങ്ങൾ. ഏറെ മന്ത്രതാപി.

പ്രതിഷഠംപ്പദം ഓരോ വണ്ടിനോടും. **പ്രത്യുപഞ്ചാനനം** ഓരോ ഭയംകരസിംഹത്തിനോടും. **പ്രതിസരഃ** ഓരോ തടാകത്തിനോടും. **ആപഗാ** നദി. ''നദീ സരിൽ'' എന്നു തുടങ്ങി ''സ്രവന്തീ നിമ്നഗാപഗാ'' എന്നമരം. അവ്യയീഭാവം ക്രി. വി. പ്രകൃതിയഃകയാൽ 'ആപഗം' സന്ന് പ്രയോഗം. ''ആജാനപാവനക്ഷീരാം വൃഷാനന്ദവിധായിനീം- ശ്രുതിപ്രണയിനീം സോയ മാപഗാമാപ ഗാമിവ'' എന്ന് ഭോ. ചം. **അഗം** വൃക്ഷം. ''വൃക്ഷോ മഹീരുഹോ'' എന്നു തുടങ്ങി ''ദ്രുമാഗമാഃ'' എന്നും ''ശൈലവൃക്ഷൌ നഗാവഗൌ'' എന്നും അമരം. 'അഗമം' 'അഗം' 'നഗം' ഇത് മൂന്നിന്നും 'ന ഗച്ഛതി സഞ്ചരിക്കാത്തത്'' എന്നനർത്ഥമാകയാൽ മൂന്നിന്നും 'പർവ്വതം' എന്നും 'വൃക്ഷം' എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. **ഏണം** ഒരുവിധം മാൻ. **പ്രത്യേകം പ്രതിവസ്തു** ഓരോന്നോരോന്നായി എല്ലാ വസ്തുക്കളോടും. **ഭീമതനയാ** ഭമയന്തി. **വിയോഗാകുലാ** വിരഹവിവശയായിട്ട്. **കാന്താ നളം** ഭർത്താവായ നളനെപ്പറ്റി. **പപ്രച്ഛ** ചോദിച്ചു.

ന്യൂ. **മുനീന്ദ്രാവൃതം നാനാ.....ഗുല്മാന്തരാളം മുനി .....വേദഘോഷാ ശ്രുഷ്യാശ്രമം** മഹർഷിമാരാൽ ചുറ്റപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതും പല വിധത്തിലുമുള്ള പക്ഷികളെക്കൊണ്ടും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന വള്ളികൂടംകൊണ്ടുള്ള കുടിലുകളുടെ അന്തർഭാഗങ്ങളോടുകൂടിയതും മുനിസമൂഹത്താൽ പോഷിതമായ വേദഘോഷത്തോടുകൂടിയതും ആയ ഒരു തപോവനത്തെ. **ആവൃതം** സംകുലം. പരിപൂരിതം എന്നർത്ഥം. 'ഗുല്മം' ഒറ്റവേരിൽനിന്ന് മുളച്ചു കൊമ്പും തടിയുമില്ലാതെ തണ്ടുകളുടെ കൂട്ടമായി ഉള്ളിൽ ഇട വരത്തക്കവിധം വളരുന്ന അമ, കരിമ്പ് മുതലായതാണ്. ''അപ്രകാണ്ഡേ സ്കന്ധഗുല്മേ'' എന്നമരം. ''ഗുല്മാ ഏകമൂലാഃ സംഘാതജാതാഃ ശരേക്ഷുപാദയഃ'' എന്ന് കുല്ലൂകഭട്ടൻ. ഇവിടെ 'ലതാ' എന്ന പദംകൊണ്ട് ഈവിധം വളർന്നിട്ടുള്ളത് കുടിലിനെറ്റ് ചുറ്റായ വരത്തക്കവണ്ണമുള്ള വലിയ വള്ളികളാണെന്ന് വരുന്നു. **പോഷിതം** ഒരുമിച്ചുള്ള ഉച്ചാരണം നിമിത്തം പ്രവൃദ്ധധ്വനിയോടുകൂടിയത്. ''ആശ്രമോ ബ്രഹ്മചര്യാദൌ വാനപ്രസ്ഥേ മഠേ വനേ'' എന്ന് മേദിനി. **അധികം തു തോഷ** വളരെ സന്തോഷിച്ചു.

ന്യൻ. **ഇഹ ആയാന്തീം ഇമാം** തങ്ങളുടെ അടുക്കലേക്ക് വരുന്നവളായ അവളെ. **കാ അസി** നീ ആരാണ്. **കഃ അയം ഹേതുഃ** എന്താണ് കാരണം. 'ഇഹ അസ്മിൻ വനേ ആരെ നീ വടിവിൽ ആരായുന്നി

ത്' എന്ന് പദയോജന. **ഭവി കസ്യ മഹാത്മനഃ ജായാ** ലോകത്തിൽ ഏതൊരു മഹാന്റെ ഭാര്യയാണ്. 'അയം', 'ഇഹ', 'ഭവി' ഇത്യാദി സംഭാഷണ പരമായ വാക്യാലങ്കാരങ്ങളും മാത്രമാണ്. **കസ്യ സുതാ അസി** ആരുടെ മകളാണ്. **ജ്യായാംസഃ** വളരെ വൃദ്ധന്മാരായ. "വൃദ്ധപ്രശസ്യയോർജ്യാ യാൻ" എന്നമരം. 'ജ്യായാൻ' എന്നത് വൃദ്ധശബ്ദത്തിന്റെ ഉത്തരവാചിയാണ്. **മുനിപുംഗവാഃ** മഹർഷിശ്രേഷ്ഠന്മാർ. കാള എന്ന അർത്ഥമായ പുംഗവശബ്ദം ഔൽകൃഷ്ട്യസൂചകമാണ്. "സ്യാദുത്തരപദേ വ്യാഘ്രപുംഗവർഷഭകുഞ്ജരാഃ-സിംഹ ശാർദ്ദൂലനാഗാദ്യാഃ പുംസി ശ്രേഷ്ഠാർത്ഥഗോചരാഃ" എന്നമരം. **കുതുകിനഃ** കുതുകത്തോടുകൂടിയവരായിട്ട്. ഭാ. ന്യൂ. തപോവനാസാധാരണമായ ഈ ആ വിർഭാവത്തിന്റെ പരമാർത്ഥസംഗതികളും അറിയുവാൻ ജിജ്ഞാസയോടുകൂടിയ വരായിട്ട് എന്നർത്ഥം. "അപൂർവ്വമായ ഒരു വസ്തുവിനെ കാണുമ്പോൾ പെട്ട ന്ന് മനസ്സിൽ ഉദിക്കുന്ന ചിത്തവൃത്തിയെ അദ്ഭുതമെന്ന് പറയുന്നു. ആ അ ദ്ഭുതരസം ഉണ്ടായതിന്ന് ശേഷം അത് നിലനിന്നുകൊണ്ട് ആ വസ്തു തനി ക്ക് ലഭിച്ചാൽ കൊള്ളാമെന്നുള്ള ആഗ്രഹത്തിന്റെ ആരംഭദശയാകുന്നു കൌതു കം" എന്ന പാരമേശ്വരീപക്ഷം ഇവിടെ സ്വീകരിക്കുന്നതായാൽ അപകട മുള്ളതുകൊണ്ട് അതിനെ ഒരു സാമാന്യവിവരണമായി കണക്കാക്കുവാനേ ഉള്ളൂ. കുതുകത്തിന്ന് ലോഭമില്ലെങ്കിലും ഔത്സുക്യമുണ്ടായാലും മതി. "നിവാരിതനിമേ ഷാഭിർന്നുപദ്ധകൃഭിരുത്സുകഃ- നവാമിന്ദുകലാം ലോകഃ കേന ഭാവേന പ ശ്യതി" ഇത്യാദി സന്ദർഭങ്ങളിൽ ലോഭത്തിന്നവകാശമില്ലെങ്കിലും വിവക്ഷിച്ചിരി ക്കുന്ന ഭാവം കുതുകംതന്നെയാണ്. "രമ്യവസ്തുസമാലോകേ ലോലതാ സ്യാൽ കുതൂഹലാ" എന്ന പ്രമാണവും ദ്രഷ്ടവ്യം. **അത്യാദരാൽ** ബഹുമാനത്തോടു കൂടി. അന്യഥാ തപോധനവിരോധിയായ വൈയാത്യശങ്കക്കവകാശമുള്ളതുകൊ ണ്ടെന്നർത്ഥം. **പപ്രച്ഛുഃ** ചോദിച്ചു.

൦൨. **സാ ആത്മോദ്ഭാൽ താൻ അവാദീൽ** ആ ദമയന്തി സന്തോഷം കലർന്ന് അവരോട് പറഞ്ഞു. **നിഷധനരപതേഃ** നിഷധരാജാ വിന്റെ. **പ്രേയസി** ഭാര്യ. അതിപ്രിയ എന്ന് പ്രിയശബ്ദത്തിന്റെ ഉത്തര വാചി. **മേ പ്രിയഃ ദ്യൂതഹേതോഃ വിഗളിതനിജരാജ്യഃ അഭവൽ** എന്റെ ഭർത്താവ് ചൂതുകളി നിമിത്തം തന്റെ രാജ്യം പൊയ്പോയവനായിത്തീർന്നു. **ക്ഷാമായാമേ വനാന്തേ** ക്ഷാമയെപ്പോലെ ആയാമമായ ഈ കാട്ടിന്റെ ഉള്ളിൽ. ഭാ. ൦൨. **ക്ഷാമാ** ഭൂമി. **ആയാമം** നീണ്ടത്. നിതാന്തചാരഖിന്ന യായ ദമയന്തിക്ക് കാന്താരം ഭൂമിപോലെ ദൂരന്തരീക്ഷമാണെന്ന് തോന്നുന്നതിൽ

അത്ഭുതമില്ല. **ദയിതം അനുസരന്തീം തദ്വിഹീനാം വ്യാമോഹാൽ ഇഹ സഞ്ചരന്തീം ദമയന്തീം** ഭർത്താവിന്റെ പിന്നാലെ പുറപ്പെട്ട്, അദ്ദേഹവുമായി വേർപ്പെട്ട്, കണ്ടുപിടിക്കുവാൻ സാധിച്ചേക്കുമോ എന്നുള്ള മോഹത്താൽ ചുറ്റിനടക്കുന്ന ദമയന്തിയാണെന്ന്. **ഇമാം** ഇവളെ. **യൂയം വിജാനീത** നിങ്ങൾ ധരിച്ചാലും. നളന്റെ അഭാവം യാദൃച്ഛികമാണെന്നും തൃജിച്ചുപോയിട്ടുള്ളതല്ലെന്നും വിചാരമുള്ളതുകൊണ്ടായിരിക്കും 'തദ്വിഹീനാം' എന്ന് മാത്രം പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. അന്യഥാ ശങ്കയുണ്ടെങ്കിൽതന്നെ താൻ ഭർത്തൃപരിത്യക്തയും കൂടിയാണെന്നുള്ള അവഹേലാജനകമായ പ്രസ്താവം അന്യരുടെ മുമ്പിൽ ചെയ്യാനും വഴിയില്ല. **'ക്ഷാമായാഃ മേ കാന്തം അന്വസരന്തീം** ആപത്തു നിമിത്തം കൃശയായിത്തീർന്നിരിക്കുന്ന എന്റെ ഭർത്താവിന്റെ പിന്നാലെ പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന' ഇത്യാദി വ്യാഖ്യാനം സാധ്യമാണെങ്കിലും ഹൃദ്യമായി തോന്നുന്നില്ല.

ഫ്രെ. **മംഗലം ഭവതു** ഭവതിക്ക് ശുഭം വരട്ടെ. അദൃഷ്ടഭർത്തൃകയായിരിക്കുന്ന കുലവധുവിന് എന്ത് മംഗല്യമാണ് എന്ന് ശങ്കിക്കുകയാണെങ്കിൽ. **അത്ര** ഈ വിഷയത്തിൽ. **തേ ഇനി കാന്തനോട് സുഖേന സംഗമഃ ഭവിതാ** ഭവതിക്ക് മേലിൽ ഭർത്താവിനോട് സുഖമായിട്ടുള്ള സംയോഗം ഭവിക്കും. പുനഃസമാഗമത്തിൽ നളൻ ഒട്ടുവു കണ്ടവിധം ചിത്തഭ്രമാവിഷ്ടനായിരിക്കയില്ലെന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'സുഖേന' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **ഇതി ഏവ അഗനാം വദന്തഃ തേ നിയമിനാം പുംഗവാഃ തിരോദധുഃ** ഇത്രമാത്രം ദമയന്തിയോട് പറഞ്ഞിട്ട് ആ ഋഷിശ്രേഷ്ഠന്മാർ മറഞ്ഞു. എപ്പോഴാണ് ഏതുവിധത്തിലാണ് കാന്തസംയോഗം ഭവിക്കുവാൻ പോകുന്നത്, തന്റെ അനന്തരകർത്തവ്യം എന്നാണ് എന്നീ ഔത്സുക്യജനകങ്ങളായ വിഷയങ്ങളെക്കുറിച്ച് ഒന്നും പറയാതിരുന്നതുകൊണ്ട് 'ഇതി ഏവ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

ശിഥിലമായിരുന്ന ആശാബന്ധത്തെ ഏതാണ്ട് ദൃഢമാക്കുവാൻ സഹായിച്ചിരുന്ന ശുഭദർശനന്മാരായ മുനിവര്യന്മാരുടെ അന്തർധാനവും അവരുടെ അസ്പഷ്ടമായ ആശീർവ്വാദവും അനന്തരാനുഭവങ്ങളും ദമയന്തിയെ പൂർവ്വാധികം ദീനയാക്കിത്തീർത്തു എന്ന് പിന്നെ പറയുന്നു.

ഈ ശ്ലോകത്തിലും അടുത്ത ഗദ്യത്തിലും സംസ്കൃതത്തിൽ 'സതിസപ്തമി'കളെ മാലയായി ഉപയോഗിക്കാറുള്ള രീതിയെ അനുകരിച്ച് 'അളവ്' 'നേരം' ഇത്യാദി സമാനാനുപയമായി തുടരെ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

൨൨. **മുനീന്ദ്രപടലീം** മഹർഷിസമൂഹത്തെ. **കണ്ടീലാഞ്ഞളവ്** കാണാതായപ്പോൾ. **ത്രിയാമാഗമേ അണയുന്നേരം** രാത്രിയുടെ ആരംഭം അടുത്തപ്പോൾ. 'രജനീമുഖേ സമാസന്നേ' എന്ന സംസ്കൃതപ്രയോഗരീതിയിൽ 'അണയുന്നേരം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. ''നിശാ നിശീഥിനീ രാത്രിസ്ത്രിയാമാ ക്ഷണദാ ക്ഷപാ'' എന്നമരം. **വിശിഖാൻ** അമ്പുകളെ. **അധ്വനി** വഴിയിൽ. **ഘോരഭ്രരുഹലതാകീർണ്ണാം അരണ്യാവലിം** ഭയംകരങ്ങളായ വൃക്ഷലതാദികളെക്കൊണ്ട് ആകീർണ്ണങ്ങളായ വനാന്തരങ്ങളെ. **ആകീർണ്ണം** കൂടിക്കലർന്നുകിടക്കുന്നത്. ''സംകീർണ്ണം സംകുലാകീർണ്ണേ'' എന്നമരം. മൂത്ത് മുരച്ച് ഇരുട്ട് പിടിച്ച് നില്ക്കുന്ന മരങ്ങളും മലംപാമ്പുകളെപ്പോലെ തടിച്ച് വളഞ്ഞ് പിരിഞ്ഞ് കിടക്കുന്ന വള്ളികളും രാത്രിയടുക്കുമ്പോൾ പ്രത്യേകിച്ചും ഭയംകരങ്ങളായിത്തീരുന്നതിൽ ആശ്ചര്യമില്ല.

൨൩. **അസ്തഗിരീശ്വരമസ്തകസീമനി** അസ്തമാനമഹാപർവ്വതത്തിന്റെ ശിഖരപ്രദേശത്തിൽ. **ഭാസ്വരഭഗവാൻ** സൂര്യൻ. **സവിതരി ഗതവതി** സൂര്യൻ മറഞ്ഞപ്പോൾ. 'സതി'സപ്തമി. അസ്തമനാനന്തരം എന്നർത്ഥം. **തിമിരകരീശ്വരർ** ഇരുട്ടാകുന്ന ഗജശ്രേഷ്ഠന്മാർ എന്ന് രൂപകം. ഇരുട്ട് പകൽസമയത്ത് ഗ്രഹകളിൽ ഓടിയൊളിച്ച് രാത്രിയാകുമ്പോൾ പുറത്ത് വന്ന് ലോകത്തിലെങ്ങും വ്യാപിക്കുകയാണോ എന്നുള്ള ഉൽപ്രേക്ഷയാണ് ഈ രൂപകത്തിന്നാധാരം. **ദിക്ഷു വിദിക്ഷു ച** എല്ലാടത്തും. ഭാ. ന. ഗ്രൻ. **ദുഷ്ടരമായതരക്ഷുഗണങ്ങൾ** ദുഷ്ടശീലന്മാരായ ക്രൂരങ്ങന്മാരുടെ കൂട്ടങ്ങൾ. അടുത്ത് കരടികളെപ്പറ്റി വേറെ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് 'തരക്ഷു' എന്നതിന്ന് ഇവിടെ 'ആരണ്യകുരങ്ങൻ' എന്ന അർത്ഥമാണ് അധികം യോജ്യം. വിശേഷണവിശേഷ്യങ്ങളെ ഭാഷാരീതിയിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **മല്ലീവല്ലീഫുല്ലാവലിഃ** മുല്ലവള്ളികളിന്മേലുള്ള പൂക്കളുടെ കൂട്ടങ്ങൾ. **അടങ്ങി** പറിച്ചുകൂടി. **ഇണങ്ങി** ഇണചേർന്ന്. സംയോഗസൂചകം. **മയങ്ങി** സുരതാന്തതാന്തരായി. **ക്രോഷ്ട്ടൃണാം തതി** കുറുക്കന്മാരുടെ കൂട്ടം. **'ക്രോശിക്കുന്ന** നിലവിളിക്കുന്ന, ശീലമുള്ളത്' എന്നർത്ഥം. **കലരുക** കയ്യ്യോളുക. **ശ്രോത്രാനന്ദം** ചെവിക്ക് സുഖം. **ദാത്യൂഹാവലി** നത്തിൻകൂട്ടം. **പിശിതാശനശതബഹുളപിശാചികം** പിശിതാശനന്മാരുടെ കൂട്ടങ്ങളും അനവധി പിശാചികളും. **പിശിതാശനന്മാർ** പച്ചമാംസത്തെ തിന്നുന്നവർ. പിശാചങ്ങളെന്നർത്ഥം. പിശാചശബ്ദത്തിന്നും 'മാംസഭക്ക്' എന്നുതന്നെയാണ് അനർത്ഥം.

അമരത്തിൽ ''പിശിതം തരസം മാംസം പലലം ക്രവ്യമാമിഷം'' എന്ന് മാംസ പര്യായങ്ങളെ പറഞ്ഞതിന്റെ ശേഷം ''ഉത്തപ്തം ശുഷ്കമാംസം സ്യാത്തന്മല്ലൂരം'' എന്ന് പാകം ചെയ്തതോ ഉണക്കിയതോ ആയ മാംസത്തെപ്പറ്റി പ്രത്യേകം പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട് പിശിതാദിശബ്ദങ്ങൾ പച്ചമാംസത്തെ കുറിക്കുന്നു എന്ന് വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നതിൽ അയുക്തിയില്ല. 'പിശിതാശനൻ' എന്നതിന് 'മാനുഷഭക്ഷ്' എന്ന അർത്ഥവും പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. **അശിവനിനാദം** അമംഗളകരങ്ങളായ ദുശ്ശബ്ദങ്ങൾ. 'കലരുന്നേരം' എന്ന് അടുത്ത് മുമ്പ് വന്നിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ഇവിടെ 'തുടരുന്നേരം' എന്നോ മറ്റോ പറിക്കുന്നത് അധികം യുക്തമായിരിക്കും. **കുന്നിവരും** കൂട്ടമായിച്ചേർന്നുവരുന്ന. ഈ അർത്ഥത്തിൽ ഇതിനെ 'കുന്നിക്കുക' എന്നതിന്റെ സജാതീയപ്രയോഗമായി കണക്കാക്കേണ്ടതാണ്. **വിരഹിതവിവരേ കാനനനികരേ** ഇടതൂർന്നുകിടക്കുന്ന വനപ്രദേശങ്ങളിൽ. **വിരഹിതവിവരം** വിവരങ്ങൾ വേറിട്ടിട്ടുള്ളത്. **വിവരം** ദ്വാരം. **ദർപ്പോദഗ്രാൻ ഉഗ്രാൻ സർപ്പാൻ** ദർപ്പംകൊണ്ട് ഉദഗ്രങ്ങളായ ഉഗ്രങ്ങളായ സർപ്പങ്ങളെ. **ദർപ്പം** മദം. **ഉദഗ്രങ്ങൾ** ഉൽഗതങ്ങളായ അഗ്രങ്ങളോടുകൂടിയവ. **ഉൽഗതം** പൊക്കിട്ടുള്ളത്. **അഗ്രം** ശിരസ്സ്. പടം വിരുത്തീട്ടുള്ളവ എന്നർത്ഥം. 'ഉദഗ്രം' എന്നതിന് 'ഭയങ്കരം' എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്. **ഉഗ്രം** രൌദ്രം. ''രൌദ്രം ഉഗ്രം'' എന്നമരം. കോപപ്രധാനമായ ഭയങ്കരത്വമാണ് രൌദ്രം. **അഭ്യാശേ** സമീപത്തിൽ. **ഗമനനിരാശാ** സഞ്ചാരം തുടരുന്ന കാര്യത്തിൽ ആശയില്ലാത്തവളായി. എനി നടക്കുന്നത് അസാധ്യമാണെന്ന് കണ്ടിട്ട് എന്നർത്ഥം. **ഏഷാ മഹിതാ യോഷാ** ആ പൂജ്യയായ സ്ത്രീ. **കുഹചന ദേശേ** ഒരു ദിക്കിൽ. **നിഷസാദ** ഇരുന്നു.

൩൨. **കോകങ്ങൾ** ചക്രവാകങ്ങൾ. **കാതര്യം** ധൈര്യക്കേട്. ''അധീരേ കാതരഃ'' എന്നമരം. ചക്രവാകങ്ങൾക്ക് പതിവായി രാത്രിയിൽ ഇണപിരിയേണ്ടിവരുമെന്നും സൂര്യോദയത്തിലേ വിരഹവിരാമം വരുള്ളൂ എന്നും ഐതിഹ്യം. **അഖിലചകോരാവലീപ്രാണരക്ഷാചാതുര്യം കൈവളർത്തി** സമസ്തചകോരസമൂഹത്തിന്റേയും പ്രാണനെ രക്ഷിക്കുന്നതിലുള്ള സാമർത്ഥ്യത്തെ വർദ്ധിപ്പിച്ച്. ചകോരങ്ങൾക്കെല്ലാം പ്രാണസംധാരണത്തിനുള്ള ഭക്ഷണമായ ചന്ദ്രികയെ ധാരാളം പൊഴിച്ച് എന്നർത്ഥം. ചകോരങ്ങൾ ചന്ദ്രികാപാനം കൊണ്ടാണ് ജീവിക്കുന്നത് എന്ന് ഇതിഹാസം. **സകലകുമുദിനീകാമിനീപുണ്യഭൂമാ** ആമ്പൽപൊയ്കകളാകുന്ന സ്ത്രീയുടെ സുകൃതത്തിന്റെ വിളനില

വും എന്ന് രൂപകം. ''നാളീകത്താരിൽമാതിൻ കൂർമുലയുഗളീഭാഗധേയം'' എന്നവിധത്തിലുള്ള പ്രയോഗം. ചന്ദ്രൻ കുമുദിനീകാന്തനാണെന്ന് ആലങ്കാരിക കല്പന. ''ഇന്ദുഃ കുമുദബാന്ധവഃ'' എന്നമരം. **വിരഹിഷു** പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്ന ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാരിൽ. **വൈധുര്യാവേഗദായീ** വിധുരതയുടെ ആധിക്യത്തെ നൽകുന്നവനും അയ. വിരഹികൾക്ക് ആധി വളർത്തുന്നവനും എന്നർത്ഥം. **ഏഷ പീയൂഷധാമാ** ആ അമൃതമയനായ ചന്ദ്രൻ. **ദേഹിഷു** മനുഷ്യരിൽ. **സുഷമാപൂരപീയൂഷധാരാമാധുര്യം പോഷയൻ** സൌന്ദര്യാതിശയമാകുന്ന അമൃതപ്രവാഹത്തിന്റെ മധുരതയെ വർദ്ധിപ്പിച്ച്. സൌന്ദര്യാതിശയം കൊണ്ട് സകലരേയും ആനന്ദിപ്പിച്ച് എന്നർത്ഥം. ചന്ദ്രദർശനത്തിലുള്ള ആനന്ദാനുഭൂതി സർവ്വസാധാരണമാണ്. ''നിവാരിതനിമേഷാഭിർനേത്രപങ്ക്തിഭിരുത്സുകഃ-നവാമിന്ദുകലാം ലോകഃ കേന ഭാവേന പശ്യതി'' ഇത്യാദി കാണുക. പൂർണ്ണചന്ദ്രദർശനഫലവും കൈമുതികന്യായേന ദ്രഷ്ടവ്യം. **പുനഃ ഉദിയായ** പിന്നേയും വന്നുദിച്ചു.

൫. **അധ്വഭാഗേ** വഴിയിൽ. **പ്രാണാപായാതിഭീത്യാ** ഇരുട്ടത്ത് തപ്പിത്തടഞ്ഞ് നടക്കുമ്പോൾ വല്ല കുണ്ടിലോ കുഴിയിലോ വീണിട്ടോ സർപ്പദംശനംകൊണ്ടോ മറ്റോ പ്രാണഹാനി വന്നേക്കുമോ എന്നുള്ള അതിയായ ഭയംകൊണ്ട്. **കപഥ ഭുവി നിഷണ്ണാ വിഷണ്ണാ നതാംഗീ** എവിടേയോ ഒരു ദിക്കിൽ ഇരുന്നിരുന്നവളായ വിഷാദവതിയായ ദമയന്തി. ഘനജഘന കുചകുചാദിഭാരങ്ങൾകൊണ്ട് സാധാരണതന്നെ നടക്കുന്നത് ക്ലേശകരമായിരിക്കുന്ന ദമയന്തിയുടെ ഏതൊട്ടശാദ്ധസ്സാഹചര്യത്തെ ദ്യോതിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'നതാംഗി' എന്നും അന്ത്യപാദത്തിൽ 'കോമളപദയുഗളാ' എന്നും പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **ഏണാങ്കൻ** മൃഗചിഹ്നധാരിയായ ചന്ദ്രൻ. **ആശപസന്തീ** ആശപസിക്കുന്നവളായിട്ട്. ആശപസിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. **ദീനാ കോമളപദയുഗളാ സാ** ദുഃഖാർത്തയായി സുകുമാരങ്ങളായ പാദങ്ങളോടുകൂടിയിരിക്കുന്ന ആ ദമയന്തി. **ചണ്ഡേ കാനനേ** ഘോരമായ കാട്ടിൽ. ഭാ. ന. ഹ. **ജിഹിണ്ഡേ** ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു. ''ഉട്ടണ്ഡട്ടജഡണ്ഡഹിണ്ഡമാനമണ്ഡലാഗ്രം'' എന്ന ഭാണപ്രയോഗത്തിലും അർത്ഥം ഇതുതന്നെയാണ്. 'കയ്യിൽ ഇളകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഖഡ്ഗം' എന്ന് സാരം.

൬. **'ചന്ദ്രനാമം പൂണ്ടീടുന്നോരു കണ്ടീരവനെ വിയതി കണ്ടിട്ടു ചണ്ഡാകാരേ തമോമണ്ഡലവിപുലമഹാസിന്ധുരേ**

മന്ദം പ്രയാതേ ചന്ദ്രൻ എന്ന് പേരുള്ളതായ സിംഹത്തിനെ ആകാശത്തിൽ കണ്ടിട്ട് ഭയംകരരൂപനായിരിക്കുന്ന ഇരുട്ടിൻകൂട്ടമാകുന്ന വലിയ ഗജശ്രേഷ്ഠൻ പതുക്കെ മാറിപ്പോയ സമയത്തിങ്കൽ' എന്ന് പദയോജന. ''സിംഹോ മൃഗേന്ദ്രഃ'' എന്നു തുടങ്ങി ''കണ്ണീരവോ മൃഗരിപുഃ'' ഇത്യാദി അമരം. **സകല ദിശി** എല്ലാ ദിക്കിലും. **കാല്യേ** പ്രഭാതത്തിൽ. ''പ്രത്യൂഷഃ പ്രത്യൂഷശ്ചാപി കല്യം കാല്യമഹർമുഖേ'' എന്ന് ഭരിരൂപകോശം. **പൃഥുതരഘണ്ടാപഥം** വളരെ വലുതായ ഒരു രാജമാർഗ്ഗത്തെ. മണി കെട്ടി ഘോഷിക്കത്തക്ക വിശിഷ്ടതയുള്ള വഴി എന്നായിരിക്കാം അന്വയം. ''ഭശധനപന്തരോ രാജമാർഗ്ഗോ ഘണ്ടാപഥഃ സ്മൃതഃ'' എന്ന് കൌടില്യൻ. നാലു മുഴമാണ് ഒരു ധനുപന്തരം.

൯൯. **അഖിലപദാർത്ഥാൽ** 'ഉപ്പുതൊട്ടു കർപ്പൂരം വരെ' പലതരത്തിലുമുള്ള കച്ചവടസ്സാമാനങ്ങളെ. **ഖിന്നാനാം** ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്നവരുടെ. സാമാനങ്ങളുടെ ഭാരംകൊണ്ട് കുഴഞ്ഞിട്ടുള്ളവരുടെ എന്നർത്ഥം. **ഗജ... ...വാഹ്യ** ആന, കുതിര, തേര് ഇവയുടെ കൂട്ടങ്ങളുടെ അധിക്യം. 'അനീകിനീ' എന്നതിന്ന് 'സേനാ' എന്നും 'സേനാവിഭാഗം' എന്നും അർത്ഥമുണ്ടെങ്കിലും ഇവിടെ 'സമൂഹം' എന്ന സാധാരണാർത്ഥമേ ഉള്ളൂ. 'അരിയ പുഴ കടക്കുംവിധൌ ഏഷാം സന്നാഹം കുരു' എന്ന് പദയോജന. **സന്നാഹം** ഒരുക്കം. ഗജതുരഗരഥാദികളും അനവധി ആളുകളും സാമാനങ്ങളും ഉള്ളപ്പോൾ വലിയ പുഴ കടക്കുന്നത് എളുപ്പമല്ലാത്തതുകൊണ്ട് അതിന്നുള്ള ഏർപ്പാടുകൾ കാണുവാൻ ഒരു രസമെല്ലാം ഉണ്ടായിരിക്കും. **ധന്യാംഗം സാർത്ഥവാഹം** ശ്രേഷ്ഠകോടീശ്വരനായിരിക്കുന്ന വ്യാപാരസംഘത്തലവനെ. അഥവാ മുഖ്യവ്യാപാരിയെ. ''വൈദേഹകഃ സാർത്ഥവാഹോ നൈഗമോ വാണിജോ വണിക്കു'' എന്നമരം. **ഏഷാ** ആ ഭഗവതി. **നിജഹൃദി** തന്റെ മനസ്സിൽ. **പലനാംക്രുടി** അനവധി കാലമായി. ചൂതുമുതൽ വ്യസനം തുടങ്ങീട്ടുള്ളതാണല്ലോ. **പ്രപേദേ** പ്രാപിച്ചു.

൯൬. **അസ്മിൻ വനേ** ഈ കാട്ടിൽ. **നാരീരൂപാ ചരന്തീ** മനുഷ്യസ്ത്രീയുടെ വേഷമെടുത്ത് സംചരിക്കുന്ന. **ഉര പെരും** പ്രസിദ്ധയായ. **ദേവതാ വാ പിശാചീ** ദേവതയോ പിശാചിയോ ആണോ. **ധരണിഗതാ കാ അപി നാഗാംഗനാ വാ** ഭൂമിയിലേക്ക് വന്നിട്ടുള്ള സർപ്പകന്യകയാണോ. നാഗങ്ങൾ പാതാളവാസികളാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. 'ന അഗാഃ ഭവന്തി ഗമനശീലരല്ലാതെ ഭവിക്കാത്തവർ, ധാരാളം സംചരിക്കുന്നവർ' എന്ന നിരുക്തം. **ജനൈരേഷ ഇതഥം ഓരോന്ന് വദതി** ആൾക്കൂട്ടം ഇങ്ങിനെ

ഓരോന്നൊക്കെ പറയുംസമയത്തിങ്കൽ. ഈവിധം ഓരോ സംശയം പുറപ്പെടീക്കുവാൻ തുടങ്ങിയപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **ഏഷാ വചനം ബഭാഷേ** ആ ഭമയന്തി ചോടെ പറയുന്നവിധം പറഞ്ഞു. **വിഹീനാധാരാ ഏകാ മാനുഷീ ഞാൻ** ആലംബമില്ലാത്തവളായി ഒറ്റയായ മനുഷ്യസ്ത്രീയാണ് ഞാൻ. **അധ്വനീനാഃ** ഹേ വഴിപോക്കന്മാരെ. **മമ ചരിതവും ആകർണ്യതാം** എന്റെ ചരിത്രത്തേയും കേട്ടോളൂ.

വൈ. കഃ അപി രാജാ ഒരു രാജാവ്. **ഭാതി** ശോഭിക്കുന്നു. **അസൌ** അദ്ദേഹം. **ദൈവവശാൽ** ഈശ്വരകല്പിതം ഹേതുവായിട്ട്. **സ്വരാജ്യാൽ** തന്റെ രാജ്യത്തിൽനിന്ന്. **ഗളിതഃ** ഭ്രഷ്ടനായി ഭവിച്ചു. **വനേ വിനഷ്ടാ ലളിതം ഭയിതം നളിനാക്ഷം** കാട്ടിൽ വെച്ച് കാണാതായ സുകുമാരനും സുന്ദരനും ആയ ഭർത്താവിനെ. **കാനനേ** കാട്ടിൽ. **വിചിനോമി** പ്രത്യേകമായി തിരയുകയാണ്.

വിഷമപാദങ്ങളിൽ സ-സ-ജ ഗണങ്ങളും രണ്ടു ഗുരുവും സമപാദങ്ങളിൽ സ-ഭ-ര-യ ഗണങ്ങളും വന്നിട്ടുള്ള ഇതിനെ ''വസന്തമാലിക'' എന്നും ഇതിലെ എല്ലാ പാദത്തിലേയും അന്ത്യഗുരുവിനെ വിട്ട സ-സ-ജ-ഗ, സ-ഭ-ര ല-ഗ എന്ന രീതിയിലുള്ളതിനെ ''വിയോഗിനി'' എന്നും ഉള്ള അർദ്ധസമഗണവൃത്തങ്ങളായിട്ടാണ് സാധാരണ പറയാറ്. വാസ്തവത്തിൽ ''വിയോഗിനി'' ''വൈതാളീയ''മെന്നും ''വസന്തമാലിക'' ''ഔപച്ഛന്ദസക''മെന്നും പേരുള്ള മാത്രാവൃത്തങ്ങളിൽപെട്ട വകഭേദങ്ങളാം മാത്രമാണ്. ''വൈതാളീയം ഭിദിസ്വാര അയുക്പാദേ യുഗ്മസവോന്തേ ർല്ഗഃ'' ''ഔപച്ഛന്ദസകം'' എന്ന പിംഗളസൂത്രങ്ങൾകൊണ്ട് ''വൈതാളീയ''ത്തിന്ന് ഒന്നും മൂന്നും പാദങ്ങളിൽ പതിന്നാലും രണ്ടും നാലും പാദങ്ങളിൽ പതിനാറും മാത്രകളും ഓരോ പാദങ്ങളുടേയും ഒടുവിൽ ഒരു ഗണവും ലഘുഗുരുക്കളും ''ഔപച്ഛന്ദസക''ത്തിന്ന് ''വൈതാളീയ''പാദങ്ങളുടെ ഒടുവിലെല്ലാം ഓരോ ഗുരുവും വരേണമെന്നേ നിബ്ബന്ധമുള്ളൂ. ഇത് എല്ലായ്പോഴും ''വിയോഗിനി''യോ ''വസന്തമാലിക''യോ ആവേണമെന്നില്ലെന്ന് ''ക്ഷുൽക്ഷീണശരീരസംചയാ വ്യകൃതീഭൂതശിരാസ്ഥിപഞ്ജരാഃ-കേശൈഃ പരുഷൈസ്തവാരയോ വൈതാളീയതനും വിതനുതേ'' ''വാക്യൈർമ്മധുരൈഃ പ്രതായ്യ പൂർവ്വം യഃ പശ്ചാദഭിസംദധാതി മിത്രം- തം ദുഷ്ടമതിം വിശിഷ്ടശിഷ്ട്യാമൌപച്ഛന്ദസകം വദന്തി ബാഹ്യം'' എന്നീ ഉദാഹരണങ്ങളും സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു.

൧൯. **ഇഹ നിങ്ങൾക്കു കാ പുരീ ഗമ്യാ** ഇവിടെ അടുത്ത് നിങ്ങൾക്ക് ഏത് നഗരമാണ് പോകേണ്ടതായിട്ടുള്ളത്. **സാകം പോരുകിലോ** ഞാനും നിങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ പോന്നെങ്കിലോ. **ഇതി മുതുന്ന് വദന്തീം താം** ഇങ്ങിനെ അങ്ങോട്ട് കടന്നുപറഞ്ഞ അവളോട്. **തേ വദന്തി സ്മ** അവർ പറഞ്ഞു. **സഹ പോക** ഒരുമിച്ച് പോകുന്നു. **ഗന്തുവ്യഭ്രേ** ചെന്നേ തേണ്ട ദിക്ക്. **ചേദിനഗരി** ചേദിരാജാവിന്റെ രാജധാനി. **ഏതാം തപാം** ഈ നിന്നെ. **സുബാഹുന്നവരോപാന്തേ** സുബാഹു എന്ന ചേദിരാജാവിന്റെ അടുക്കെ. **വയം നയാമഃ** ഞങ്ങൾ കൊണ്ടുപോയി ആക്കാം.

ചേദിരാജ്യം മധ്യഭാരതത്തിലായിരുന്നു എന്നും അതിന്റെ രാജധാനിയായിരുന്ന ത്രിപുരി ആധുനികജാബാലപുരത്തിന്റെ എട്ടോയ്മ്പതു നാഴിക അടുത്ത് നർമ്മദാതീരത്തിലായിരുന്നു എന്നും പറഞ്ഞുകാണുന്നു. "സംപത്സ്യന്തേ കതിപയദിനസ്ഥായിഹംസാ ദശാർണ്ണാഃ" "തേഷാം ദിക്ഷു പ്രഥിതവിദിശാലക്ഷണാം രാജധാനീം" എന്നിങ്ങിനെ കാളിദാസൻ പൂർവ്വമേഘത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള ദശാർണ്ണരാജ്യം ചേദിയാണെന്നും ഒരുപക്ഷം കാണുന്നുണ്ട്.

൨൰. **പാന്ഥജനം** വഴിപോക്കക്കൂട്ടത്തെ. **സാ അനുപിയായ** അവൾ അനുഗമിച്ചു. **ചേദിനൃപസീമ്നി ചെന്നു** ചേദിരാജാവിന്റെ അടുത്ത് ചെന്ന്. രാജധാനിയുടെ അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **അത്യുന്നതം നൃപനികേതഗോപുരം** കൊട്ടാരത്തിന്റെ വളരെ പൊക്കമുള്ള ഗോപുരത്തെ.

൨൱. **നാനാഭ്രുതജനാകുലേ ജനപദേ** പലവിധമായി ഭവിച്ചിട്ടുള്ള ജനങ്ങളെക്കൊണ്ട് നിറഞ്ഞ ആ രാജ്യത്തിൽ. ജനങ്ങൾ പലതരക്കാരായിരുന്നതുകൊണ്ട് ഭയനീയയായ ഭമയന്തിയെ അന്യതാപദൃഷ്ട്യാ കാണുന്നവർ ചുരുക്കമായിരുന്നു എന്നഭിപ്രായം. 'ഭ്രുത'ശബ്ദത്തെ ഗജതുരഗാദി എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'ജന്തുക്കൾ' എന്നും വ്യാച്യാനിക്കാമെങ്കിലും കേവലം ഒരു വർണ്ണന എന്നല്ലാതെ സന്ദർഭൌചിത്യം സിദ്ധിക്കുന്നില്ല. **പരിഹാസലോലജനതാകീർണ്ണേ ഭ്രുപതേഃ പുരേ** പരിഹസിക്കുന്നതിൽ രസമുള്ളവരായ ജനക്കൂട്ടം ഇടകലർന്നിരിക്കുന്ന രാജനഗരത്തിൽ. ദേശവാസികളും കൃത്യാന്തരാഭികളാൽ ഉദാസീനന്മാരായും പൌരന്മാർ നാഗരികസാധാരണമായ ദാക്ഷിണ്യരാഹിത്യം ഹേതുവായിട്ട് പരിഹാസലോലുപന്മാരായും ഇരുന്നിരുന്നു എന്ന് ഭാവം. **വസ്ത്രാഭ്സംവേഷ്ടിതശ്രോണീദ്വാരഭരാലസാ പൊടിപിരണ്ടാ**

ലോലകേശാളകാ ദീനാ സാ പാതിവസ്ത്രംകൊണ്ട് ചുറ്റിട്ടുള്ള മധ്യപ്രദേശത്തിന്റെ ഭാരംകൊണ്ട് മന്ദഗതിയോടും പൊടിപിടിച്ച് ഇളകിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ചൂണ്ണകുന്തളത്തോടുംകൂടി കഷ്ടദശയെ പ്രാപിച്ചവളായ അവൾ. **ക്ഷീണാ** ക്ഷീണിച്ചവളായി. **അകലാം ഇമാം** കഴങ്ങിയവളായ അവളെ. **രാജ ജനനീ** മഹാരാജാവിന്റെ അമ്മ. പ്രാകൃതവേഷയായും കാണുന്നവരാരും ഒരു സഹായവും ചെയ്യാതേയും ചിലർ പരിഹസിച്ചും മനുഷ്യരുടെ അനാദരവു നിമിത്തം കാട്ടിലേക്കാൾ കഷ്ടതരമായ മട്ടിലായി ആ വിധുര അരമനയുടെ അടുത്തെത്തിയപ്പോൾ ഉദാരശീലയായ രാജമാതാവ് യദൃച്ഛയാ കണ്ട് ഭമയന്തിയുടെ ശോച്യാവസ്ഥയെ മനസ്സിലാക്കി എന്നർത്ഥം.

൭൨. **അണിസെഴധധാമ്നി** രമ്യമായ മേടയിലേക്ക്. ഇവിടെ 'ധാമൻ' എന്നത് 'പ്രദേശം' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ സ്ഥാർത്ഥസൂചകമാത്രമായി പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **ആനിനായ** കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയിട്ട്. **സാ ധരാപതേഃ ജനനി** ആ രാജാവിന്റെ അമ്മ. **കാനനാ.....യുഗളാം താം** പല കാടുകളിലും വിശ്രമമില്ലാതെ ചുറ്റിത്തിരിയുക ഹേതുവായിട്ട് ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്ന ചരണദ്വയത്തോടുകൂടിയ അവളോട്. **ജഗാദ** പറഞ്ഞു.

൭൩. **പേലവാംഗീ ബാലേ കാ അസി** മൃദുഗാത്രിയായ ഹേ ബാലേ നീ ആരാണ്. ഭാഷാസംബോധനയിൽ 'പേലവാംഗീ' എന്ന് ഭീഷ്മം. **ഭ്രഷ്ണെഴഷ്ടൈഃ ഹീനാ ധൂസരാംഗീ ഭാസി** ആഭരണജാലം ഇല്ലെങ്കിലും ഗൌരാംഗിയായ നീ ശോഭിക്കുന്നു. വസ്ത്രാഭരണാദ്യാഡംബരങ്ങളൊന്നും ഇല്ലെങ്കിലും സാമാന്യക്കാരത്തിയല്ലെന്ന് കാഴ്ചയിൽത്തന്നെ സ്പഷ്ടമാവുന്നു എന്നഭിപ്രായം. **ഭാസുരാം ത്വാം പ്രാപ്തും** പ്രഭാവതിയായ നിന്നെ പ്രാപിക്കുവാൻ. ഭാര്യയായി വരിക്കുവാൻ എന്നർത്ഥം. **ആർക്കോ എന്നും പുണ്യം ഭാതം ആസീൽ** ആർക്കാണ് നിത്യമായ പുണ്യോദയം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളത്. ഏതൊരു സുകൃതിക്കാണ് നിന്നെ വേൾക്കുവാൻ ഭാഗ്യമുണ്ടായിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. **മാതുഃ** രാജമാതാവിന്റെ. **ആധിഖിന്നാ ഏഷാ** ദുഃഖാർത്തയായ ആ ഭമയന്തി. **വാചം ഉവാച** വാക്കു പറഞ്ഞു. അടുത്ത് പറയുംവിധം പറഞ്ഞു എന്നർത്ഥം.

൭൪. **ധരാധീശരാജനനി** ഹേ രാജമാതാവേ. **സൈരന്ധ്രീ ഞാൻ** ഞാൻ ഒരു സൈരന്ധ്രിയാണ്. **"സൈരന്ധ്രീ** പരവേശ്മസ്ഥാ സ്വവശാ ശില്പകാരികാ" എന്നമരം. പ്രഭുകുടുംബങ്ങളിൽ താമസിച്ച് അന്തഃപുരസ്ത്രീകളുടെ നേപത്ഥ്യവിധാനത്തിൽ സഹായിക്കുന്നവളും എന്നാൽ സ്വാ

തന്ത്ര്യമുള്ളതുകൊണ്ട് ദാസിയുടെ നിലയിലല്ലാത്തവളും ആയ കലാനിപുണയായ സ്ത്രീ എന്നർത്ഥം. ''ചതുഃഷഷ്ടികലാഭിജ്ഞാ ശീലരൂപാദിസേവിനീ- പ്രസാധനോപചാരജ്ഞാ സൈരന്ധ്രീ പരികീർത്തിതാ'' എന്ന് ലക്ഷണാന്തരം. **സീരം** കരി. അതിനെ ധരിക്കുന്നവൻ 'സീരംധ്രൻ' കൃഷിക്കാരൻ. സീരംധ്രസ്ത്രീ 'സൈരംധ്രി' കൃഷിക്കാരത്തി. കൃഷിക്കാരൻ കരി കയ്യിൽ ധരിക്കുന്നതുപോലെ തൂലികാദിപ്രസാധകസാധനങ്ങളെ ധരിക്കുന്നവൾ, എന്ന് പാരമേശ്വരി സൈരംധ്രീപദത്തെ സമർത്ഥിച്ചിരിക്കുന്നു. 'സീരാഃ പ്രതിസീരാഃ, തിരശ്ചീലതാസ്താം സമൂഹം **സൈരം** – ധാരയിത്രീ-നേപഥ്യധാരിണീ അന്തഃപുരചരീ' എന്നാണ് ഭാവദീപകാരന്റെ നിരുക്തം. **സമാകർണ്യതാം** നല്ലവണ്ണം കേട്ടാലും. സംഭാഷണസാധാരണമായ വാക്യാലംകാരം. **നേത്രരമ്യാകാരം മേ നാഥം** കണ്ണിന്നാനന്ദം നൽകുന്ന രൂപത്തോടുകൂടിയ എന്റെ ഭർത്താവിനെ. ഭർത്താവിന്റെ പ്രവൃത്തിയിലുള്ള പാരുഷ്യം നിമിത്തം കണ്ടാലുള്ള ഗുണം മനസ്സിന്നില്ല എന്ന് ഗൂഢമായി ഉദ്ദേശിച്ചുകൊണ്ടായിരിക്കുമോ **'നേത്രരമ്യാകാരം'** എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഇവിടത്തെ 'നേത്രരമ്യാകാരം' എന്നും ''നളനെന്നിഹ'' എന്ന ശ്ലോകത്തിലെ ''ലളിതം ഭയിതം'' എന്നും ഉള്ള പ്രയോഗങ്ങളുടെ ശരിയായ സന്ദർഭം വളരെ വ്യക്തമല്ല. നളൻ സൌന്ദര്യാതിശയംകൊണ്ട് ലോകപ്രസിദ്ധനായിരുന്നതിനാൽ ആരെങ്കിലും കണ്ടിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ പറയട്ടെ എന്ന് വിചാരിച്ച് പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതായിരിക്കാം എന്ന് സംകല്പിക്കുവാൻ പ്രയോഗങ്ങൾക്ക് ശക്തി പോരാ. ''തണ്ടാർപൂവേണിമാർതൻമനസിനഴൽകൊട്ടക്കുന്ന മംഗല്യധാമാ''വും ''മട്ടമലർശരനൊട്ടു പടപൊരുതിട്ടും മധുരതരാകൃതി''യും ആയ നൈഷധനെ സൌഭാഗ്യവിശേഷംകൊണ്ട് തിരിച്ചറിയേണമെന്നുദ്ദേശിച്ച് പറയുന്നതായിരുന്നു എങ്കിൽ ഇതിലും എത്രയോ വിചിത്രതരമായ പദങ്ങളെ പ്രയോഗിക്കാമായിരുന്നു. ആകപ്പാടെ ഇതു രണ്ടും വർണ്ണനാപരമായ വാക്യാലംകാരങ്ങളാണെന്ന് വിചാരിക്കുന്നതായിരിക്കും ഉത്തമം. **ആരാഞ്ഞ്** തിരഞ്ഞ്. **ആതുരാ കാതരാംഗീ** ദുഃഖിതയായി ഭയവിഹ്വലചിത്തയായി. **ഭുവി** ലോകത്തിൽ. 'ഇഹ' എന്ന് വാക്യാലംകാരം. **വിചരാമി** ഞാൻ സംചരിക്കുകയാകുന്നു. **സൈരം** സച്ഛന്ദമായി. **കാന്തം വിനാ** ഭർത്താവിനെ ഒഴിച്ച്. **നിയതം** തീർച്ചയായും. **നിത്യാചാരം** ദുഷ്ടവ്രതം. 'തൊടുകി'ക്കുടിയില്ല എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് കൈമുതികന്യായേന ശേഷം ചിന്ത്യം. **കാണ്മതിന്ന്** കണ്ടുപിടിക്കുവാൻ. വേണ്ട സംഗതികൾ എന്ന് ശേഷം. **ഉർവ്വീസുരൌഘാൻ പറയാം** ബ്രാഹ്മണപ്പരിഷയോട് പറഞ്ഞയക്കാം.

ഇവർ ''സപദേശോ ഭവനത്രയഃ'' എന്ന മട്ടിൽ സവ്വദാ സംചാരികളാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. ''പ്രായേണൈവംവിധേ കാര്യേ ബ്രഹ്മരാണാം പ്രഗൽഭതാ''എന്നും ഒരുപക്ഷമുണ്ട്. ദമയന്തി കൈക്കൊള്ളുവാൻ തീർച്ചയാക്കീട്ടുള്ളത് അജ്ഞാതവാസമാകകൊണ്ട് നളന്റെ ലക്ഷണങ്ങളും പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നത് ഗൂഢമായിട്ട് വേണമെന്നായിരിക്കും ഉദ്ദേശം. ഇത് ''ഭർത്തൃന്വേഷണാർത്ഥം തു പശ്യേയം ബ്രഹ്മരാനഹം'' എന്ന ഭാരതവാക്യത്തിന്റെ കേവലഭാഷാന്തരമാണ്. എന്നാൽ ഇതിനെ ''പശ്യേയം ദിഷ്ടാ ച താൻ പൂച്ഛേയമപി'' എന്നാണ് നീലകണ്ഠൻ വ്യാഖ്യാനിച്ചിരിക്കുന്നത്. ഭാരതത്തിൽ ദമയന്തി പറയുന്നത് ''മൃഗയിഷ്യന്തി തേ ഭദ്രേ ഭർത്താരം പുരുഷാ മമ'' എന്ന രാജമാതൃവചനത്തിന്റെ തുടർച്ചയായതുകൊണ്ട് ചംപൂപ്രയോഗംപോലെ ദുർജ്ഞേയമല്ല. 'കാന്തനെക്കാണ്മതിനിഹ പറയാംതാനമുറ്റീ സുരൌഘാൻ' എന്നതിനെ 'ഭർത്താവിനെ കണ്ടുപിടിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ ഇവിടെ നിന്ന് ബ്രഹ്മരന്മാരെ അയക്കുകയും ചെയ്യാമല്ലോ' എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ഒരുവിധത്തിൽ നോക്കിയാൽ ഇത് സംഗതമായിരിക്കുന്നും ഉണ്ട്. ദമയന്തിയുടെ മറുപടിയിൽ അന്തർവിചാരിക്കുന്ന ഇംഗിതം ഭർത്താവിനെ കണ്ടുകിട്ടുന്നതുവരെ രാജഗൃഹത്തിൽ താമസിച്ചാൽ കൊള്ളാമെന്നുള്ളതാണ്. എന്നാൽ ''സൈരന്ധ്രീ ഞാൻ'' ഇത്യാദി പൂർവ്വാർദ്ധംകൊണ്ട് ആ ഉദ്ദേശസാധ്യത്തിന്ന് രണ്ട് പ്രതിബന്ധങ്ങൾ ഉള്ളതായി ധ്വനിക്കുന്നുണ്ട്. അത് സൈരന്ധ്രികർമ്മം സൈരചാരിണികളാണെന്ന് പ്രസിദ്ധിയുള്ളതുകൊണ്ട് തൽസാന്നിധ്യം ദുരാചാരങ്ങൾക്ക് വഴിയായേക്കുമോ എന്നും ''നാഥമാരാഞ്ഞിഹ ഭവി വിചരന്ത്യാതുരാ'' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് സ്ഥിരമായി നില്ക്കാതെ ഇടക്കിടെ കാന്താന്വേഷണത്തിന്ന് പുറപ്പെടുകയും ശേഷം സമയം ആധിഗ്രസ്തയായി കഴിച്ചുകൂട്ടുകയും ചെയ്യുമോ എന്നും ഉള്ളതാണ്. ഇതിന്ന് രണ്ടിന്നുമുള്ള സമാധാനമാണ് ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ട് പറയുന്നത്. 'സൈരം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ''സ്വയമേവാഗതാ'' എന്ന മട്ടിലേ ഭർത്താവിനേക്കൂടി പ്രാപിക്കാവുള്ളൂ എന്ന് വന്നു. അതുകൊണ്ട് താൻ കേവലം പ്രാർത്ഥനാഗമ്യയായ പുംശ്ചലിയല്ലെന്നും ആ സ്ഥിതിക്ക് ഇതരപുരുഷസമാഗമം എന്നത് കൈമുതികന്യായേന ഉപഹാസ്യവുംകൂടിയല്ലെന്നും സ്പഷ്ടമായി. നിപുണന്മാരായ ചാരന്മാർ ഇവിടെ സുലഭമായുള്ളതുകൊണ്ട് മേലിൽ ഭർത്തൃമാർഗ്ഗണത്തിന്നായി താൻ പോകേണ്ടിവരില്ലെന്നും വിദഗ്ധന്മാരായ അവർക്ക് ലോകപ്രസിദ്ധമായ സൌന്ദര്യംകൊണ്ട് ''നേത്രരമ്യാകാരൻ'' എന്ന് വിശിഷ്ടനായ അന്വേഷകനെ കണ്ടുപിടിക്കുന്നത് സുഗമമായിരിക്കകൊണ്ട് തനിക്കെനി ആധിക്കവകാശമില്ലെന്നും പറഞ്ഞ് രണ്ടാമർദ്ധപൂർവ്വപക്ഷത്തേയും സമാധാനിപ്പിക്കുന്നു. ''സൈരം'' എന്ന പ്രയോഗത്തിനെ ക്ലേശിച്ച് വ്യാഖ്യാനിക്കാമെങ്കിലും പ്രാസാർത്ഥമുള്ള വാക്യാലംകാരമായി ഗണിക്കുന്നത് അധികം യുക്തമായിരിക്കും. രാജമാതാവും ദമയന്തിയുമായുള്ള സംവാദവും ദമയന്തിയുടെ വ്രത

നിബന്ധനകളും മറ്റും യുക്തിഭംഗംകൂടാതെ മഹാഭാരതത്തിൽ വിസ്തരിച്ചിട്ടുണ്ട്. സാഹിത്യരസത്തിന് വളരെയൊന്നും വകയില്ലാത്ത ഈ ഭാഗത്തെ ചമ്പൂകാരൻ 'ശ്ലോകത്തിൽ കഴിക്ക'കൂടി ചെയ്യാതെ വിട്ടുകളഞ്ഞിട്ടുള്ളതുകൊണ്ടാണ് ആശയഗതി ഇവിടെ അല്പം ക്ലിഷ്ടമായിരിക്കുന്നത്.

വൃ. **മനോഹരം വിഭർജാവചഃ** മനോഹരമായ ഭമയന്തിയുടെ വാക്കിനെ. **സാദരം നിശമ്യ** ആദരവോടുകൂടി കേട്ടിട്ട്. **നീ തന്വജയാ സുനന്ദയാ കലന്ന് ഇഹ സുഖം ആസ്വ** എന്റെ മകളായ സുനന്ദയോടുകൂടി ഇവിടെ സുഖമായി ഇരുന്നാലും. **വാഞ്ഛിതങ്ങൾ തനോമി** ആഗ്രഹങ്ങളെ സാധിപ്പിക്കാം. "മറ്റാരുവനെ തൊടായ്ക" മുതലായ പല 'നിത്യാചാര'ങ്ങളും ഉണ്ടല്ലോ. **രാജമാതുഃ** രാജമാതാവിന്റെ. **അനാകുലം** ക്ഷേമമറ്റ്. **അവസൽ** വസിച്ചു.

ഇങ്ങിനെ ഭമയന്തിയെ ഒരുവിധം സമാധാനിപ്പിച്ചിരുത്തിയ ശേഷം നളന്റെ വൃത്താന്തത്തിലേക്ക് തിരിയുന്നു.

വൃത്ത. **ധരാപതികുലാകല്പം** രാജസമൂഹത്തിന്റെ അലംകാരം. ഭാ. ഹ്വന്ത. **മൈർഭ്യൊൽ ദൈഷ്ട്യം ഇയന്ത** മൂർഖത്വം ഹേതുവായി ദുഷ്ടത കലന്ന്. കർത്തവ്യാകർത്തവ്യങ്ങളേയും ഗുണദോഷങ്ങളേയും തിരിച്ചറിയുവാൻ കഴിയാത്ത വിവേകശൂന്യത്വമാണ് 'മൈർഭ്യം'. 'അവശാം നിദ്രാകുലാം പ്രേയസീം കാട്ടിൽ ഇട്ടേച്ചു' എന്ന് പദയോജന. **ഉറഞ്ഞ തുള്ളുന്ന.** പ്രവൃദ്ധമായ. വെളിച്ചപ്പാടന്മാരുടെ 'കലി'ക്ക് ഉത്തരകേരളത്തിൽ 'ഉറയുക' എന്നാണ് പറയുക. **ഘോരകലിനാക്രാന്തഃ** ഭയംകരനായ കലിയാൽ ബാധിതനായിട്ട്. **തതഃ** അനന്തരം. **സത്വരം** വേഗത്തിൽ. "സത്വരം ചപലം തുണ്ണം" എന്നമരം. **നിർഗ്ഗച്ഛൻ** തൽപ്രദേശം വിട്ട് പുറത്ത് പോയിട്ട്. **വിപുലേ കാന്താരദേശാന്തരേ** വലുതായ വനപ്രദേശത്തിൽ. **സംചചാര** സംചരിച്ചു.

അനന്തരം സംചാരസമയത്തിൽ കേട്ടതായ കാക്കോടകാക്രന്ദനത്തെ വിവരിക്കുന്നു.

വൃ. **'നള ഇഹ പാവകേ ദഹ്യമാനം പാഹി പാഹി** ഹേ നള ഇവിടെ തീയിൽ ദഹിക്കുന്ന എന്നെ രക്ഷിച്ചാലും. ദ്രുതം സംഭ്രമദ്യോതകം. **ഏഷ അഹം മനസി ജാതസംമോഹഃ ക്ഷുദ്രഗഃ** ഈ ഞാൻ മനസ്സിൽ അത്യന്തം ബാധിച്ചിരിക്കുന്ന ഒരു സൂക്ഷ്മമാണ്. **ഏഹി** വന്നാലും.

സഹിയാഞ്ഞ് ഞാൻ **ആഹവയാമി** ദുഃഖം സഹിക്കുവാൻ പാടില്ലാഞ്ഞിട്ടാണ് ഞാൻ വിളിക്കുന്നത്. തീച്ചയാണ്. വെറുതെ ലഹള കൂട്ടുകയായിരിക്കുമോ എന്ന് ശങ്കിക്കേണ്ട എന്നർത്ഥം. **ഹതഃ അസ്മി** ഞാൻ മരിച്ച മട്ടിലായി. 'ഞാൻ വല്ലാതെ കുഴങ്ങിയിരിക്കുന്നു' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'എന്റെ കഥ കുഴിഞ്ഞു' എന്നും മറ്റും പറയാറുള്ള വിധത്തിലുള്ള വിലാപവചനം. **വലിതും ന പാരയാമി ഹി** ഇഴയുവാൻ എനിക്ക് സാധ്യമല്ല. 'ഹി' പ്രസിദ്ധിയിൽ. ഇഴയുവാൻ കഴിയാത്തത് യാദൃച്ഛികമല്ല. പ്രത്യേകകാരണത്താലാണ് എന്നർത്ഥം. "കണ്ണേ രേഖാ സദായാനമപി കാക്കോടകന്നിഹ" എന്നും "വാണീടും ജലസന്നിധൌ" എന്നും ഉള്ള ലക്ഷണങ്ങളിൽനിന്ന് ഈ ശാപത്തിന്റെ ഗൌരവവും അഗ്നിബാധകൊണ്ടുള്ള സുദൃഃസഹതചവും സ്പഷ്ടം. **നൃസിംഹ ഭ്രപതേ** നരസിംഹതുല്യനായ രാജാവേ. അഗ്നിപ്രവേശാദി ഉഗ്രകൃത്യങ്ങൾ തേജസ്വിയായ അങ്ങക്ക് അസാധ്യമല്ലെന്നഭിപ്രായം. **വലയുന്നിനിക്ക്** കുഴങ്ങുന്ന .എനിക്ക്. **അദ്യ പുനഃ** ഈ ഘട്ടത്തിലാകട്ടെ. **വപുഷി അനീഹതാ** ദേഹത്തിന്ന് സ്വാധീനമില്ലായ്മ. 'ഈഹ്' എന്നത് ഈശ്വരാദിപദങ്ങളിലുള്ള ശക്തൃർത്ഥമായ ധാതുവാണ്. **മുനിശാപതഃ** ഒരു മഹർഷിയുടെ ശാപം ഹേതുവായിട്ട്. **ആഹിതാ** വന്നുചേർന്നിരിക്കുന്നു.

വ്വ. ഇതി ആടൽ കേട്ട് ഈവിധമുള്ള വിലാപം കേട്ട്. **തഴക്കും** ജ്വലിക്കുന്ന. **ചാടി മണ്ടിയണയും ദശാന്തരേ** കാട്ടുതീ വളരെ പടർന്നുപിടിക്കുന്നതാണെന്ന് സൂത്രവ്യം. **ഘോരകാക്കോടകം** ഭയംകരാകൃതിയായ കാക്കോടകനെ. **ആത്മവാൻ** ദൃഢചിത്തൻ. "പ്രവിശ്യ തു മഹാരണ്യം ദണ്ഡകാരണ്യമാത്മവാൻ" എന്ന് വാല്മീകി. "കിമിവാവസാദകരമാത്മവതാം" എന്ന് കിരാ. നൃ, ക്രൻ. "ആത്മവതാം മനസ്വിനാം" എന്നും "മനസ്വിൻ ദൃഢചിത്തഃ" എന്നും മല്ലി. വിശേഷിച്ച് ഉപകരണങ്ങളൊന്നുമില്ലാതെ കുത്തിക്കാളുന്ന തീയിൽ കടന്ന് കുത്തിയെരിയുന്ന ഒരു മഹാസത്വത്തെ രക്ഷിക്കുവാൻ എത്ര മഹത്തായ മനോദാർഢ്യവും സമാഹിതബുദ്ധിയും ആവശ്യമാണെന്ന് അനുഭവൈകഗമ്യമാണ്. "പചനാദനങ്ങളിൽ ഭവതഃ സ്വാധീനൻ ഞാൻ" എന്ന അഗ്നിയുടെ വരമനുസരിച്ച് "വങ്കൊട്ടംകാട്ടുതീയിൽ ചാടിക്കൊണ്ടാലൊരു ഭയമെനിക്കില്ല ഞാൻ തൊട്ടവക്കും" എന്ന പക്ഷം സ്വീകരിക്കയാണെങ്കിൽ 'ആത്മവാൻ' എന്നതിനെ 'മഹാസത്വൻ' എന്ന സാധാരണവിശേഷണമായി എടുക്കാം. എന്നാൽ അഗ്നി ഈവിധം ഒരു വരം കൊടുത്തിട്ടുള്ളതായി മഹാഭാരതത്തിൽ കാണുന്നില്ല. അവിടെ "അഗ്നിരാത്മഭവം പ്രാദാദ്ദ്യുതി വാഞ്ഛതി നൈ

ഷധഃ- ലോകാനാമഭ്രഭാംശൈവ ഭദ്രേ തസ്മൈ ഹുതാശനഃ'' എന്നു മാത്രമേ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളൂ. എന്നാൽ ശ്രീഹർഷൻ അഗ്നിയെക്കൊണ്ട് സചമൂത്തിപ്രഭൃതഭം ''യാ ഭാഹപാകൈപയികീ തനൂർമേ ഭ്രയാസ്ഥാദിഷ്ടാവേശവത്തിനീ സാ- തയാ പരാഭ്രതതനോരനംശാത്തസ്യാഃ പ്രഭൃഃ സന്നധികസ്ഥമേധി'' എന്ന് പ്രത്യേകം കൊടുപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. അഥവാ ഭാരതത്തിലെ വാങ്മയാനുകാരിയായ ആവിർഭാവത്തിൽ ഈ ശക്തിയും അന്തർഭവിച്ചിട്ടുള്ളതായി ഗണിക്കാം.

വ്യൻ. **ഭോഗിപടലീഭ്രമക്രവത്തീ** സപ്പ്സമൂഹസാവ്വഭൌമൻ. **ഭ്രമക്രവത്തീ** ഭ്രമക്രത്തിൽ സർവ്വോൽക്കർഷേണ വർത്തിക്കുന്നവൻ, രാജാധിരാജൻ എന്ന ഭ്രസംബന്ധിയായ പദത്തെ നാഗലോകത്തിന്ന് ഒപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. **മുനിവയ്യാപ്തശാപേന** ഒരു മഹാമുനിയിൽനിന്നുണ്ടായ ശാപം ഹേതുവായിട്ട്. **ഖിന്നഃ** ദുഃഖിതനായിട്ട്. **വനാൽ ന ചരാമി ഏവ** കാട്ടിൽനിന്ന് ഇളകുന്നില്ല. കാക്കോടകൻ നാരദമഹർഷിയെ ചതിക്കുക ഹേതുവായിട്ട് സ്ഥാവരത്തെപ്പോലെ ഇളകുവാൻ വയ്യാതായിപ്പോകട്ടേ എന്ന് ശാപവും നളൻ വന്ന് തൊട്ടന്ന സമയത്ത് പൂർവ്വസ്ഥിതിയിലാകട്ടെ എന്ന് ശാപമോക്ഷവും അദ്ദേഹം കൊടുത്തു എന്ന് പുരാണം. എന്തു ചതിയാണ് ചെയ്തതെന്ന് എവിടേയും പറഞ്ഞു കാണുന്നില്ല. ''മയാ പ്രലബ്ധോ ബ്രഹ്മർഷിർനാരദഃ സുമഹാതപാഃ - തേനാ മന്യുപരീതേന ശപ്തോസ്മി മന്ദബുദ്ധിനാ - തിഷ്ഠ ത്വം സ്ഥാവര ഇവ യാവദേവ നളഃ കചിൽ- ഇതോ നേതാ ഹി തത്ര ത്വം ശാപാന്മോക്ഷ്യസി മൽകൃതാൽ- തസ്യ ശാപാന്ത ശക്തോസ്മി പദാദചിലിതും പദം'' എന്ന് മ. ഭാ. **ദുർബുദ്ധിനാ കാർക്കോടകം പന്നഗം മാം ഘോരഭാവദഹനാൽ താരയ ഉദ്ധര ആശു നള** കഷ്ടാവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്ന കാക്കോടകൻ എന്ന സപ്പ്മായ എന്നെ ഭയംകരമായ കാട്ടുതീയിൽനിന്ന് അപ്പുറം കടത്തിയാലും, പൊക്കിയാലും, വേഗത്തിൽ അഗ്നിബാധയില്ലാത്ത സ്ഥലത്തേക്ക് കൊണ്ടുപോയാലും. **അഹം ഹ്രസീയാൻ ജായേ** ഞാൻ ചെറിയവനായിത്തീരാം. കാക്കോടകൻ മഹാനാഗങ്ങളിൽ ഒന്നായതുകൊണ്ട് നളന് നിഷ്പ്രയാസം എടുത്തുകൊണ്ടുപോകത്തക്കവിധം അല്പകായനാവാമെന്നർത്ഥം. ''അഭ്രഭംഗ്രഷ്ടമാത്രകഃ'' എന്ന് മ. ഭാ. 'കാക്കോടകൻ' എന്ന രൂപം ഭാഷാകാവ്യങ്ങളിൽ മാത്രമേ കാണുന്നുള്ളൂ. സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിലും നിഘണ്ടുക്കളിലും കാണുന്നത് 'കർക്കോടകൻ' എന്നാണ്. കാക്കോടകൻ ''അനന്തോ ഗുളികശ്ചൈവ വാസുകീ ശംഖപാലകഃ- തക്ഷകശ്ച മഹാപദ്മഃ പദ്മഃ കർക്കോടകസ്തഥാ'' എന്ന പ്രമാണപ്രകാരമുള്ള അഷ്ടമഹാസപ്പങ്ങളിൽ ഒന്നാണ്. ''ക്ഷുദ്രജാതികളായീടും പദ്മ

കാക്കോടകാഹികം അവക്ക് താതൻ വരുണൻ ദേഹവർണ്ണം വെളുത്തുമാം തയോഃ ഫണങ്ങൾ മുന്തിരീതവറിൽ സ്പാസ്തികാങ്കവും'' എന്ന് ജ്യോത്സ്നികാ.

൯൦. **മുതുന്ന്** ഉദ്യോഗിച്ച്. ഒരുങ്ങി പുറപ്പെട്ട് എന്നർത്ഥം. **തം പന്നഗം** ആ സർപ്പത്തിനെ. **ഉന്നിനായ ആനിനായ** പൊക്കി എടുത്തുകൊണ്ടുപോയിട്ട്. **നിർഗതഹതാശനേ വനേ** തീ ബാധിക്കാത്തതായ വനപ്രദേശത്തിൽ. **ഏഷഃ ഭ്രുപതിഃ** ആ രാജാവ്. **ഖിന്നം വിസസൃജ്ജ** ദുഃഖിതനായ അവനെ വിട്ടു.

൯൧. **ഭോഗീ** സർപ്പം. ഭാ. ന്യ. **തവ മനഃ** അങ്ങയുടെ മനസ്സിനെ. **വിരഹിതവിഷാദം വിധാതും** വ്യസനമില്ലാത്തതാക്കിച്ചെയ്യുവാൻ. മനസ്സിലെ വിഷാദത്തെ കളയുവാൻ എന്നർത്ഥം. **അഹം കാംക്ഷേ** ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നു. **ഇഹ ഗണയൻ ദശ പദാനി വ്രജ** ഇവിടത്തന്നെ എണ്ണിക്കൊണ്ട് പത്തടി നടക്കു. **തദാ പുനഃ ശ്രേയഃ കുർവ്വേ** അങ്ങിനെ നടന്നാൽ ഞാൻ രണ്ടാമതും അങ്ങക്ക് ശ്രേയസ്സുണ്ടാക്കാം. **ഇതി സമാദിശ്യ** ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞിട്ട്. അതുപ്രകാരം നടന്നപ്പോൾ എന്ന് ശേഷം. **ദശമേ പദന്യാസേ** പത്താമത്തെ അടി വെച്ചപ്പോൾ. **സർപ്പഃ അസ്യ ചരണേ ഡടിതി ദദംശ** ആ നാഗവീരൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലിൽ പെട്ടന്ന് കടിച്ചു.

കാക്കോടകദംശനംകൊണ്ടുണ്ടായ അത്ഭുതാവസ്ഥയെ അനന്തരം പറയുന്നു.

൯൨. **അമുഷ്യ** ആ നളന്റെ. **രൂപഭംഗിയും** ദേഹസൌന്ദര്യവും. **തൽകലിപ്രാപിതവ്യസനവും** അദ്ദേഹത്തിന്ന് കലി ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്തിരുന്ന ഖേദവും. സംഭ്രമം, അകാരണവിഷാദം, സ്മൃതിഭ്രംശം മുതലായി മുമ്പ് വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ള ചിത്തവിക്ഷേപപരംപരാ എന്നർത്ഥം. **തിരോദധേ** മറഞ്ഞു. ദേഹത്തിന്ന് വൈരൂപ്യവും മനസ്സിന്ന് പണ്ടത്തേപ്പോലെ നൈർമ്മല്യവും ഉണ്ടായിത്തീർന്നു എന്നർത്ഥം. മനസ്സിന്ന് വെളിച്ചം വീണതോടുകൂടി **വേപിതാംഗിയെ തൻപ്രിയാം** ഭയംകൊണ്ട് വിറക്കുന്ന തന്റെ പ്രിയതമയെ. **ഭ്രുപതേഃ** രാജാവിന്ന്. **അന്യം താപം ഉദിയായ** മറൊരു വ്യസനം വന്നുദിച്ചു. കലിബാധകൊണ്ടുണ്ടായിരുന്നത് ആകപ്പാടെ എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു സംഭ്രമമായിരുന്നു. അത് തീർന്ന് ശരിയായ ബോധം വീണപ്പോൾ താൻ തനിയെ കാട്ടിൽ ഇട്ടേച്ചുപോന്ന ഭൈമിയെ ഓർമ്മവരികയും അതോടുകൂടി പശ്ചാത്താപവും വിരഹവേദനയും മനസ്സിൽ തഴക്കുകയും ചെയ്തു എന്നർത്ഥം. കാക്കോടകന്റെ കടികൊണ്ട് നളൻ കാകോളവർണ്ണനായിത്തീർന്നു എന്ന് പ്രസിദ്ധം.

ഈവിധം നളനു പുതുതായി ആധി പിടിപെട്ടത് കണ്ട് കാക്കോടകൻ ഭവിഷ്യൽകാര്യങ്ങളെ അറിയിച്ച് സമാധാനിപ്പിക്കുന്നു.

൯൫. വികൃതാകൃതിം നളം ദുഃഖം ദേഹവൈരൂപ്യം ബാധിച്ച നളനെ. **ഭോഗീന്ദ്രൻ ആബദ്ധഭാഷേ** സർപ്പശ്രേഷ്ഠൻ പറഞ്ഞു. **ധരാപാ കാരേ** ഹേ ഭൂമീന്ദ്ര. **കാന്തയാ ദമയന്ത്യാ സംഗമം** ഭാര്യയായ ദമയന്തിയുമായി പുനഃസംഗമം. ദമയന്തിക്കും ഈവിധം വൈരൂപ്യം വന്നിട്ടുണ്ടാവുമോ എന്ന് ശങ്കിക്കേണ്ട എന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'കാന്തയാ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. **മമ കാകോളം** എന്റെ വിഷം. 'കാകോളം' ഒരു പ്രത്യേകതരത്തിലുള്ള വിഷമാണ്. കാക്കയുടെ നിറത്തിലുള്ളത് എന്നർത്ഥം. ''കാകോളകാളകൂട ഹലാഹലാഃ.....വിഷഭേദാ അമീ നവ'' എന്നും ''ദ്രോണകാകസ്തു കാകോളഃ'' എന്നും അമരം. ദ്രോണകാകൻ കാർഷ്ണ്യവും ക്രൌര്യവും കൂടുന്ന മലങ്കാക്കയാണത്രെ. **പാരം ഏറ്റ്** വല്ലാതെ ബാധിച്ചു. **നിൻഖേദമൂലഃ കലിഃ** നിന്റെ ആപത്തിന്നെല്ലാം കാരണമായ കലി. **വിവശഃ** തളർന്നവനായിട്ട്. **താവകേ ദേഹേ തിഷ്ഠതി** നിന്റെ ദേഹത്തിൽ സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നു. **അക്ഷഹൃദയേ ലബ്ധേ** അക്ഷഹൃദയം എന്ന ദിവ്യമന്ത്രം അങ്ങക്ക് കിട്ടുന്ന സമയത്ത്. **അസൌ** ഈ കലി. **പ്രയാസ്യതി** നിന്നെ തീരെ വിട്ടുപോകും.

''എനിയും ഗ്രഹപ്പിഴ തീർന്നില്ലല്ലോ. അക്ഷഹൃദയം എവിടെ കിട്ടും, എന്ന് കിട്ടും. അതുവരെ ക്ഷീണിച്ചവനാണെങ്കിലും അകത്തു വെച്ചുപൊറുപ്പിക്കുവാൻ കൊള്ളുന്ന പുള്ളിയല്ലല്ലോ ഇത്. എന്താണീശ്വരാ വേണ്ടത്'' എന്നെല്ലാം ചിന്തിച്ച് വ്യാകുലപ്പെടേണ്ട എന്ന് കരുതി കരുണാനിധിയായ കാക്കോടകൻ നളന് ഭാവിശ്രേയസ്സിന്നുള്ള പൂർണ്ണപദ്ധതിയെ ഉടനെത്തന്നെ വ്യക്തമായി കാണിച്ചുകൊടുക്കുന്നു.

൯൬. ധീമാൻ അയോധ്യാപതിഃ ക്ഷിതിജാനിഃ അക്ഷഹൃദയം വേത്തി ബുദ്ധിമാനായ അയോധ്യാനാഥനായ രാജാവിന്ന് അക്ഷഹൃദയം അറിയാം. 'ഇഹ' എന്നതിന്ന് 'ഈ വിഷയത്തിൽ' എന്നോ 'ഇവിടെ അടുത്തുതന്നെ' എന്നോ അർത്ഥമാവാം. **ധാത്രീപന്ന്** ആ രാജാവിന്ന്. **നാമാ വിദിതം** പേര് പ്രസിദ്ധമാണ്. 'ഋതുപർണ്ണൻ എന്നാണ് പേര്'' എന്നർത്ഥം. **തത്സന്നിധൌ അസ്യ** അദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുത്ത് പോയി താമസിക്കുക. **ഭവി തേ ബാഹുകനെന്ന നാമ സ്യാൽ** ഭൂമിയിൽ നിനക്ക് ബാഹുകൻ എന്ന് പേരുണ്ടാവും. നിന്നെ എല്ലാവരും ബാഹുകൻ എന്ന് വിളിക്കുമെന്നർത്ഥം. 'പ്രീത്യാ' എന്ന് വാക്യാലംകാരം. അഥവാ എല്ലാവരും നിന്നോ

വാത്സല്യസൂചകമായി ബാഹുകനെന്ന് വിളിക്കും എന്നർത്ഥം. ബാഹുകശബ്ദത്തിന്ന് 'ഹ്രസ്വൻ' എന്നർത്ഥമുണ്ട്. കാക്കോടകദംശനംകൊണ്ട് നളനുണ്ടായ വൈരൂപ്യത്തിൽ ഒന്ന് ഹ്രസ്വതയാണെന്ന് ഒരു പക്ഷമുണ്ട്. കേവലം വർണ്ണഭേദം മാത്രമായിരുന്നുവെങ്കിൽ ദമയന്തിക്കുംകൂടി കണ്ടിട്ട് മനസ്സിലാകാതിരിക്കുവാൻ കാരണമില്ലല്ലോ. അതുകൊണ്ട് നിന്നെ എല്ലാവരും പ്രിയസംജ്ഞയായി 'അമ്മാൻ' എന്ന് വിളിക്കും എന്നോ മറ്റോ അർത്ഥമാക്കാം. ശകാരപ്പേര് പലപ്പോഴും വാത്സല്യസൂചകമാണല്ലോ. ഭാരതത്തിലും മറ്റും 'ബാഹുകൻ എന്ന പേര് ധരിച്ചോളൂ' എന്നാണ് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. ''ഗച്ഛ രാജന്നിതഃ സൂതോ ബാഹുകോ ഹമിതി ബ്രുവൻ സമീപമുപപദ്യസ്യ'' ഇത്യാദി. ബാഹുകൻ എന്നതിന്ന് 'സേവകൻ' എന്നും അർത്ഥം പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. **സ്വരൂപാപത്തയേ** വൈരൂപ്യം പോയി സ്വന്തരൂപം തിരികെ കിട്ടുവാനായി. **ഇദം മദീയം വസ്ത്രം** ഈ എന്റെ വസ്ത്രത്തെ. **ത്വം ഗാത്രേ ധത്സ്വ** നീ ദേഹത്തിൽ ധരിച്ചാലും. അക്ഷഹൃദയം കിട്ടി കലി പുറത്ത് ചാടിക്കഴിഞ്ഞ ശേഷം പണ്ടത്തേപ്പോലെ ആകേണമെന്ന് തോന്നുമ്പോൾ ഇത് ധരിച്ചാൽ മതി എന്നർത്ഥം. **എന്ന് ഉക്ത്വാ** എന്ന് പറഞ്ഞ്. **ഫണീ** സർപ്പം. **തിരോഭ്രൽ** മറഞ്ഞു.

എനി കാക്കോടകൻ മറഞ്ഞതിന്നു ശേഷം സ്വബുദ്ധി വ്യാപരിച്ചതോടുകൂടി രാജാവിന്റെ മനസ്സിൽ തള്ളിവന്ന ചിന്താവേഗത്തേയും അനന്തരകർത്തവ്യനിശ്ചയത്തേയും വർണ്ണിക്കുന്നു.

ഗ. ന്യ. **തദനന്തരം** അതിന്നു ശേഷം. **നിരന്തരതയാ** ഇടവിടാതെ. **സ്വാന്ത.....ന്തരാത്മാ** സ്വാന്തത്തിങ്കൽ സമിന്ധനം ചെയ്തിട്ടുള്ള ദമയന്തിയുടെ വിരഹത്തിന്റെ ഉദന്തത്തെക്കുറിച്ചുള്ള ചിന്താസന്താനമാകുന്ന ഗന്ധവാഹന്റെ സന്ധുക്ഷണം ഹേതുവായിട്ട് സന്ധുക്ഷിതമായിരിക്കുന്ന മന്മഥാവേശമാകുന്ന അതിതീക്ഷ്ണതരമായ ശോചിഷ്കേശന്റെ ആവിഷ്കരണം ഹേതുവായിട്ട് നിർഘൃണമായ അന്തരാത്മാവോടുകൂടിയവനായി. 'നിഷാധാധീശോ ഭൃശം വിലലാപ' എന്നതിലേക്ക് യോജ്യം. **സ്വാന്തം** മനസ്സ്. ''സ്വാന്തം ഹൃന്മാനസം മനഃ'' എന്നമരം. **സമിന്ധനം ചെയ്യുക** ഉജ്ജ്വലിക്കുക. പ്രവൃദ്ധമായിരിക്കുന്ന എന്നർത്ഥം. **ഉദന്തം** വാർത്ത. ''വാർത്താ പ്രവൃത്തിർവൃത്താന്ത ഉദന്തഃ'' എന്നമരം. **ചിന്താസന്താനം** വിഷാദപരമായ സ്മരണയുടെ സമൂഹം. ''സ്യാച്ചിന്താ സ്മൃതിരാധ്യാനം'' എന്നമരം. ''സന്താനഃ സന്തതൌ ഗോത്രേ'' എന്ന് മേദിനി. ഗോത്രം സജാതീയസമൂഹമാകയാൽ ചിന്താപരംപര എന്നർത്ഥം സിദ്ധിക്കുന്നു. **ഗന്ധവാഹൻ** കാറ്റ്. **സന്ധു**

ക്ഷണം ഉജ്ജ്വലിപ്പിക്കൽ. വീശിപ്പിടിപ്പിക്കൽ എന്നർത്ഥം. **സന്ധുക്ഷിതം** ആളിപ്പിടിച്ചിട്ടുള്ളത്. **മാന്മഥാവേശം** കാമബാധ. **അതിതീക്ഷ്ണതരം** വളരെ അധികം മൂർച്ചയുള്ളത്. **ശോചിഷ്കേശൻ** അഗ്നി. "അഗ്നിർവ്വൈശ്വാനരോ" എന്നു തുടങ്ങി "ശോചിഷ്കേശ ഉഷർബുധഃ" എന്നമരം. ശോചിസ്സായിരിക്കുന്ന കേശത്തോടുകൂടിയവൻ എന്നന്വർത്ഥം. **ശോചിസ്സ്** ജ്വാല. "സ്യുഃ പ്രഭോരുഗ്രചിസ്തിലം" എന്നു തുടങ്ങി "രോചിഃ ശോചിഃ" എന്നമരം. **ആവിഷ്കരണം** പ്രത്യക്ഷമായ പ്രവൃത്തി. "പ്രാകാശ്യേ പ്രാദുരാവിഃ" എന്നമരം. **നിർവ്യമാനം** നിശ്ശേഷം ഭവിക്കുന്നത്. കൃത്തിക്കരിയുന്നതെന്നർത്ഥം. **അന്തരാത്മാവ്** ഉൾജീവൻ. മനസ്സ് അഥവാ ഹൃദയം എന്നർത്ഥം. ഭാ. ഒർ.

എനി വരുന്ന നാലു സമസ്തപദങ്ങളും 'കാന്താരാന്തരേഷു' എന്നതിന്റെ വിശേഷണങ്ങളാണ്. **ചണ്ഡ.....ർഗന്ധരേഷു** ചണ്ഡതരങ്ങളായ ശ്രുണ്ഡാലങ്ങളുടെ ഗണ്ഡപുടങ്ങളുടെ അവാന്തരങ്ങളിൽനിന്ന് വാന്തമായ മേദുരമായ മദത്തിന്റെ ധാരയുടെ ധോരണിയുടെ പാരണകൊണ്ട് പാരീണമായവിധം രസാകുലന്മാരായിരിക്കുന്ന ശിലീമുഖങ്ങളുടെ മുഖാരവംകൊണ്ട് മുഖരീകൃതമായിരിക്കുന്ന ഭിന്നതരങ്ങളായുള്ളതും. **ചണ്ഡതരം** അത്യുഗ്രം. ഭാ. ന.ഫ. **ശ്രുണ്ഡാലം** ആന. തുമ്പിക്കയ്യുള്ള ജന്തു എന്നന്വർത്ഥം. ഭാ. ഫ.ഹർ. **ഗണ്ഡപുടങ്ങൾ** കവിൾത്തടങ്ങൾ. ഭാ. ൻ൭. **അവാന്തരം** ഉള്ള്. മദം പൊട്ടി ഒലിക്കുന്നത് ഗണ്ഡപ്രദേശത്തിന്റെ ഉള്ളിൽനിന്നാണ്. **വാന്തം** ഒഴുകുന്നത്. **മേദുരം** കൊഴുത്തും മിനുത്തും ഇരിക്കുന്നത്. ഭാ. ഫ൦൭. **ധാര** പ്രവാഹം. **ധോരണി** ഇടവിടാതേയുള്ള ഒഴുക്ക്. "യൈർമ്മാകന്ദവനേ മനോജ്ഞപവനേ സദ്യഃസ് ഖലന്മാധുരീധാരാധോരണിധൈരതധാമനി ധരാധീശതമാലംബ്യതേ" എന്ന് ഉത്തടൻ. **പാരണ** ഭക്ഷണം. ഇവിടെ പാനം. **പാരീണം** അക്കരകടന്നത്. ഭാ. ന.ഉ. അതിരുകവിഞ്ഞവിധം എന്നർത്ഥം. **രസാകുലന്മാർ** ആനന്ദംകൊണ്ട് കുഴങ്ങിയവർ. **ശിലീമുഖം** വണ്ട്. "അളിർബാണൌ ശിലീമുഖൌ" എന്നമരം. 'ശിലീ ശല്യം മുഖേ യസ്യ, മുഖത്ത് കൃത്ത അംഗവിശേഷമുള്ളത്' എന്നന്വർത്ഥം. വണ്ട് കുത്തുന്ന വകയാണല്ലോ. **മുഖാരവം** മുഖത്തുനിന്ന് പുറപ്പെടുന്ന ശബ്ദം. **മുഖരീകൃതം** ശബ്ദായമാനമായിത്തിന്നിട്ടുള്ളത്. മുഴങ്ങുന്നത് എന്നർത്ഥം. **ഭിന്നതരങ്ങൾ** ഭിന്നകുളുടെ ഉൾപ്രദേശങ്ങൾ. സമസ്തദിക്കുകൾ എന്നർത്ഥം. **ഉപകണ്ഠ.....പല്ലീജനേഷു** ഉപകണ്ഠഗതങ്ങളായ കുക്കുരശതങ്ങളുടെ നിഷ്ഠുരതരങ്ങളായ ഘുർഘുരുതം ഹേതുവായിട്ട്

പ്രസ്ഖലത്തായി ഉരുവ്യഗ്രമായി പതിക്കുന്ന ചുല്ലീഗതരായ പല്ലീജനത്തോട്ടുകൂടിയതും. **ഉപകണ്ഠഗതം** അടുത്തുവന്നിട്ടുള്ളത്. **കുക്കുരശതം** നായ്ക്കളുടെ കൂട്ടം. "കുക്കുരോ മൂഗദംശകഃ-ശ്വനകോ ഭഷകഃ ശുനാ സ്യാൽ" എന്നമരം. **നിർഘൃണതരം** അതിനിർദ്ദയം. അത്യന്തനിഷ്ഠുരം എന്നർത്ഥം. "ജുഗുപ്സാകരുണേ ഘൃണേ" എന്നമരം. 'ഘൃണ് സേചനേ' എന്ന ധാതുകൊണ്ട് 'തണുപ്പിക്കുന്നത്' എന്ന 'ഘൃണ'ശബ്ദത്തിന്റെ അനുചിതം ഇവിടെ സ്മർത്തവ്യമാണ്. **ഘുർഘുരരുതം** കുരയുടെ ശബ്ദം. 'ഘുർഘുര'മെന്ന് ശബ്ദാനുകാരി. **പ്രസ്ഖലത്** തിക്കിത്തിരക്കിക്കൊണ്ടുള്ളത്. **ഉരുവ്യഗ്രം** ഏറ്റവും പരിഭ്രമിച്ചത്. "വ്യഗ്രോ വ്യാസക്ത ആകുലേ" എന്നമരം. **പതിക്കുക** വീഴുക. ചാടിഎത്തുക എന്നർത്ഥം. **ചുല്ലീഗതന്മാർ** അടുപ്പിന്റെ അടുത്തിരിക്കുന്നവർ. തീക്കാഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവർ എന്നർത്ഥം. **പല്ലീജനങ്ങൾ** ഗ്രാമവാസികൾ. "പല്യല്ലഗ്രാമകൂട്യോഃ" എന്ന് മേദിനി. മൂഗയാർത്ഥം പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ള നായ്ക്കളുടെ കുര കേട്ട് കാടിളക്കിക്കഴിഞ്ഞു. നായാട്ടിനെത്തുന്നതിന് സമയം അതിക്രമിച്ചു എന്ന് വിചാരിച്ച് തീക്കാഞ്ഞുകൊണ്ടിരുന്ന ഗ്രാമവാസികൾ ബദ്ധപ്പെട്ട് പുറപ്പെടുന്നത് കാണാമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. വനഗ്രഹണം അതികാലത്ത് വേണ്ടതാകയാലാണ് പരിഭ്രമത്തിന്ന് കാരണം. "തതോ **മഹതി പ്രത്യൂഷ ഏവ** ഭാസ്വാഃ പുരോഃ ശകുനികുലബദ്ധകൈവ്വനഗ്രഹണകോലാഹലേന പ്രതിബോധിതോസ്മി" എന്ന് ശാ. ഇവിടെ സുപരിചിതമായ എന്തോ ഒരു സമ്പ്രദായത്തെയാണ് കവി ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. എങ്കിലും ഉദ്ദിഷ്ടാർത്ഥം വളരെ വ്യക്തമാകുന്നും ഇല്ല. ഈ പ്രയോഗത്തെ മറ്റുവിധത്തിലും ക്ലേശിച്ച് വ്യാഖ്യാനിക്കാമെങ്കിലും ഇതിലും സുഖതരമായ അർത്ഥം കിട്ടുവാൻ പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. 'ഘുർഘുരതരനിഷ്ഘൃണരുത' എന്ന പാഠം മധ്യമം. **ബഹളതര...സംകുലേഷു** ബഹളതരമായ കുരാളമായ കാകോളത്തിന്റെ മേളനം ഹേതുവായിട്ട് ദുഃസ്ഥിതിയായി കടുതരമായി കുഴപ്പനത്തിങ്കൽ ജാതമായിരിക്കുന്ന ആദരത്തോട്ടുകൂടിയ കാകോദരങ്ങളുടെ അനുധാവനം ഹേതുവായിട്ടുള്ള മേദുരദരത്തിന്റെ അതിഭാരം നിമിത്തം പൂരിതമായ നിജോദരഗഹചരങ്ങളെക്കൊണ്ട് ദുർദ്ദശങ്ങളായ ദർദ്ദുരങ്ങളുടെ ഘർഘരനിസ്വനംകൊണ്ടുള്ള ഭീതികൊണ്ട് പലായിതന്മാരായ ലുബ്ധകപോതകങ്ങളുടെ രോദനം ഹേതുവായി ജാതവിഷാദകളായിരിക്കുന്ന നിഷാദിനികളെക്കൊണ്ട് സംകുലങ്ങളായിരിക്കുന്നതും. **ബഹളതരം** അതിധാരാളമായിട്ടുള്ളത്. **കുരാളം** ഭയംകരം. "കുരാളം ഭസ്മരേ ഭൂംഗേ ഭീഷ്ണേ" എന്ന് മേദിനി. സർപ്പങ്ങളുടെ വിഷപ്പല്ലുകളിൽ ഒന്നിന് 'കുരാളീ' എന്ന് പേരാ

ണ്. "നാലുണ്ടതിൽ വിഷപ്പല്ല വാമദക്ഷിണപാശ്ചാഃ- കരാളീ മകരീ കാള രാത്രീ ച യമദൂതികാ" എന്ന് ജ്യോ. **കാകോളം** വിഷം. ഭാ. സർ. പാലാഴി മഥനത്തിൽ ഉത്ഭവിച്ചതും പരമശിവൻ പാനം ചെയ്തു. കാളകണ്ണനായിത്തീർന്നതുമായ വിഷഭേദമാണ് ഇതെന്നൊരു പക്ഷമുണ്ട്. **മേളനം** കലർച്ച. ആവിർഭവം എന്നർത്ഥം. **ദ്രവ്യത്ത്** ഭയപ്പെട്ടോടുകയത്. മദിച്ചിരിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. **കട്ടരം** അതിതീക്ഷ്ണം. **കബളനം** മിഴുങ്ങൽ. 'ഉരുള' എന്ന് വാച്യാർത്ഥം. **ആദരം** ശ്രദ്ധ. പിടിച്ചുമിഴുങ്ങുന്നതിൽ അതിതീക്ഷ്ണമായ ഔത്സുക്യത്തോടുകൂടിയ എന്നർത്ഥം. **കാകോദരം** സർപ്പം. "സർപ്പഃ പൃദാകുഃ" എന്നു തുടങ്ങി "ചക്ഷുശ്രവാഃ- കാകോദരഃ ഫണീ" എന്നമരം. **അനുധാവനം** പിന്നാലെ ഓടൽ. **മേദുരദരം** പ്രവൃദ്ധമായ ഭയം. **അതിഭാരം** ആധിക്യം. **പൂരിതം** വീർത്തിട്ടുള്ളത്. **ഉദരഗഹ്വരം** വയറാകുന്ന ഗുഹ. **ഉർദ്ദശം** ഉന്നിരീക്ഷ്യം. കണ്ടാൽ ഭയം തോന്നുന്നത്. **ദർദ്ദരം** തവള. "ഭേകേ മണ്ഡൂകവഷാഭ്രശാലൂര പ്ലവദർദ്ദുരാഃ" എന്നമരം. **ഘർഘരനിസ്വനം** ശ്രവണകഠോരമായ ശബ്ദം. "സ്രോതോനിർഗ്ഗമഘോരഘർഘരരവാ പാരേശ്മശാനം സരിൽ" എന്ന് മാ. മാ. "ഘർഘരഃ ശ്രവണകടുഃ" എന്ന് ഭാവപ്രദീപികാ. "ഉൽഭ്രരിഘോരഘനഘർഘര ഘോഷമേതൽ" എന്ന് ഉ. രാ. ച. 'ഘർഘരസ്വര'മെന്നതിന്ന് 'അവ്യക്തശബ്ദം' എന്നും അർത്ഥം കാണുന്നുണ്ട്. പാമ്പു പിടിച്ച തവളയുടെ ശബ്ദത്തിന്ന് ഭയാനകമായ ഒരു അവ്യക്തതയുണ്ടെന്നുള്ളതിന്ന് സംശയമില്ല. **പലായിതന്മാർ** ഓടുന്നവർ. **ലുബ്ധകപോതകങ്ങൾ** കാട്ടാളക്കുട്ടികൾ. ഭാ. സു. ഹ, ഒവ. **രോദനം** കരച്ചൽ. **ജാതവിഷാദകർ** വിഷാദത്തോടുകൂടിയവർ. **നിഷാദിനികൾ** കാട്ടാളസ്ത്രീകൾ. "ചണ്ഡാലപുക്കസാതാംഗ" എന്നു തുടങ്ങി "നിഷാദ ശ്വപചാവന്തേവാസിചാണ്ഡാലപുക്കസാഃ" എന്നമരം. **സംകുലം** വ്യാപ്തം. ധാരാളമുള്ളത് എന്നർത്ഥം. "സംകുലം ത്രിഷു വിസ്പഷ്ടവാചി വ്യാപ്തേ" എന്ന് മേദിനി. മണ്ഡൂകഭക്ഷണം വൈശ്യജാതിസർപ്പത്തെക്കുറിക്കുന്നു. "തഥാ സായാഹ്നകാലത്തു ചരിക്കും വൈശ്യജാതികർ- ഭക്ഷണത്തിന്നു മണ്ഡൂകമാകുമിച്ചൊന്നവക്കിഹ" എന്ന് ജ്യോ. ഭക്ഷണാർത്ഥമായും മദംകൊണ്ടും വിഷവർദ്ധനകൊണ്ടും സർപ്പങ്ങൾ കടിക്കുമെന്നാണ് ശാസ്ത്രം. "ആഹാരാർത്ഥം ഭയാൽ പാദസ്പർശാദതിവിഷാൽ ക്രുധഃ- പാപപ്രവൃത്തിതയാ വൈരാദ്ദേവഷിയമചോദനാൽ-ദശന്തി സർപ്പാഃ" എന്ന് അഷ്ടാംഗഹൃദയം. "പന്നഗങ്ങൾ കടിച്ചീടാൻ കാരണം പലതുണ്ടിഹ ഭീതികൊണ്ടും കടിച്ചീടും മദംകൊണ്ടും തദൈവ ച വിശപ്പും ദാഹവും പാരം

പെരുത്താലും കടിച്ചിട്ടും.....വിഷം വഹിച്ചുസഹിയാതിരിക്കുംമോരവും തഥാ" എന്ന് ജ്യോ. ഇവിടെ "ദുഷ്പ്രയൽ" "കടുതരകുബുദ്ധനജാതാദര" "ബഹളതരകരാള കാകോളമേളന" എന്നീ പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് മൂന്നു കാരണം കാണിച്ചിരിക്കയാൽ അതിഭയംകരത്വം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. **നിതാന്തഘോരേഷു** അതിഘോരങ്ങളായും ഉള്ള. **കാന്താരാന്തരേഷു** പല കാടുകളിലും. ഭാ. നാ. **സംചരൻ** ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞിട്ട്. **പഞ്ചബാണ.....ശേമുഷീകോ** പഞ്ചബാണന്റെ പഞ്ചശരികൊണ്ട് സംഛിന്നമായ ശേമുഷിയോടുകൂടിയവനായി. **പഞ്ചബാണൻ** കാമദേവൻ. **പഞ്ചശരീ** അഞ്ച് അമ്പുകളുടെ കൂട്ടം. ഭാ. നാ. **സംഛിന്നം** നല്ലവണ്ണം മുറിഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. **ശേമുഷീ** ബുദ്ധി. "ബുദ്ധിർമ്മനീഷാധിഷണാ ധീഃ പ്രജ്ഞാ ശേമുഷീ മതിഃ" എന്നമരം. കാമപാരവശ്യം നിശ്ചയാത്മികയായ ബുദ്ധിയെ ഭേദിച്ച് നളനെ ചഞ്ചലചിത്തവൃത്തിയാക്കി എന്നർത്ഥം. **മേദുരവിഷാദവാൻ** ഏറ്റവും ദുഃഖിതനായിട്ട്. ഭാ. പാ. **നിഷധാധിശഃ** നളൻ. **ദുഃഖം** ഏറ്റവും. **വിലലാപ** വിലപിച്ചു.

അനന്തരം ആ വിലാപരീതിയെ പറയുന്നു. **പ്രാക് ഏവ ആരഭ്യ** പണ്ടേതന്നെ തുടങ്ങി. **ഏതാവന്തം കാലം** ഇന്നേവരെക്കും. **മാം പീഡയതാ ഭവതാ** എന്നെ ദ്രോഹിക്കുന്ന അങ്ങയാൽ. **നിർഭാഗ്യാനാം ജനാനാം** ഭാഗ്യമില്ലാത്തവരായ ജനങ്ങളുടെ. **ഉത്തംസീകൃതഃ അസ്മി** ശിരോലംകാരമാക്കിച്ചെയ്യുവനായിരിക്കുന്നു. ദുർവ്വിധി എന്നെ ദുർഭാഗ്യചൂഡാമണിയാക്കിത്തീർത്തിരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. **പൂർവ്വമേവ** ആദ്യംതന്നെ. **ദമയന്തീ.....കാകോളപൂരം** ദമയന്തിയുടെ ശ്രവണശ്രവണമാകുന്ന കരാളമായ കാകോളത്തിന്റെ പൂരത്തെ. **ശ്രവണശ്രവണം** ശ്രവണങ്ങളെ വിസ്തരിച്ചുകേൾക്കുന്നത്. **കരാളം** ഭയംകരം. "കരാളം ഭയദേ തുംഗേ ഭീഷണേ" എന്ന് മേദിനി. **കാകോളം** വിഷം. ഭാ. നാ. **പൂരം** പ്രവാഹം. ഭാ. പാ. **മയി കിരതാ പഞ്ചായുധാകാരേണ ഗർവ്വിതേന ദർവ്വീകരകുലസാർവ്വഭൌമേന** എന്നിൽ ചൊരിയുന്നവനായ മന്മഥരൂപനും ഗർവ്വിഷ്ഠനും ആയ സർപ്പകുലചക്രവർത്തിയാൽ. ഭാ. ഹരൻ. "സർപ്പഃ പൃഥാകുർഭുജഗോ" എന്നു തുടങ്ങി "ദർവ്വീകരോ ഭീഷ്വപൃഷ്ഠോ ഭന്ദശൂകോ വിലേശയഃ" എന്നമരം. **ദർവ്വീ**, ചട്ടകം, പോലെ ആയിത്തീരുന്നവൻ എന്നനർത്ഥം. ഭുജോപമാനനായ ഭുജഗത്തിന് പടം വിരുത്തിയാൽ ചട്ടകപ്പായ വരുന്നതുകൊണ്ട് അർത്ഥം സിദ്ധം. ദർവ്വീകരൻ സർപ്പജാതികളിൽ വെച്ച് അതിഭയംകരനായ മൂർഖനാണ്. "ദർവ്വീകരാ മണ്ഡലിനോ രാജിമന്തശ്ച പന്നഗാഃ- ത്രിധാ സമാസതോ ഭോഗീ" എന്ന് അമരഹൃദയം. "രഥാംഗ

ലാംഗലച്ഛത്രസചസ്തികാംകുശധാരിണഃ-ഫണിനഃ ശീഘ്രഗതയഃ സപ്പാ ഭവ്വീകരാഃ സ്മൃതാഃ'' എന്ന് ലക്ഷണം. **ദഷ്ടഃ അഭ്രവം** ഞാൻ കടിച്ചവനായി ഭവിച്ചു. **തഥാഭവൻ** അങ്ങിനെ ആയിത്തീന്ന ശേഷം. കടിയേറ്റ ശേഷം എന്നർത്ഥം. **ആഹിണ്ഡമാനഃ** അലഞ്ഞുനടന്നുംകൊണ്ട്. ''ഗ്രീഷ്മവിരളപാദപച്ഛായാസു വനരാജിഷ്വാഹിണ്ഡ്യതേ'' എന്ന് ശാ. **കഃ വാ മമ ആഹിതുണ്ഡികീ ഭവിഷ്യതി ഇതി അചിന്തയം** ആരാണ് എനിക്ക് വിഷഹാരിയായി ഭവിക്കുക എന്ന് വിചാരിച്ചു. 'ആഹിതുണ്ഡികൻ' യഥാർത്ഥത്തിൽ പാമ്പിനെ പിടിക്കുന്നവനാണ്. ''വ്യാളഗ്രാഹ്യാഹിതുണ്ഡികഃ'' എന്നമരം. വിഷചികിത്സ പാമ്പിനെ പിടിക്കുന്നവന്ന് അത്യാവശ്യമാകയാൽ ഉപചാരാൽ 'വിഷഹാരി' എന്ന് സിദ്ധം. ആഹിതുണ്ഡികൻ കേവലം പാമ്പിനെ കളിപ്പിക്കുന്നവനായാൽ പോരാ. മന്ത്രൌഷധകുശലനുംകൂടി ആയിരിക്കണം. ''ജാനന്തി തന്ത്രയുക്തിം യഥാസ്ഥിതം മണ്ഡലമഭിലിഖന്തി- യേ മന്ത്രരക്ഷണപരാസ്തേ സപ്പനരാവൃപചരന്തി'' എന്നും ''അമന്ത്രൌഷധികുശലോ വ്യാളഗ്രാഹീ മത്തമതംഗജാരോഹി ലബ്ധാധികാരോ ജിതകാശീ രാജസേവക ഇത്യേതേ ത്രയോപ്യവശ്യം വിനാശമനുഭവന്തി'' എന്നും മുദ്രാരാക്ഷസത്തിലെ ആഹിതുണ്ഡികവചനം കാണുക. **തത്ര** ആ ഘട്ടത്തിൽ. **വിഷ്ണിര.....ജീവാതുഃ കഃ അപി മല്ലികാക്ഷഃ** വിഷ്ണിരകുലത്തിന്ന് പരിഷ്കരണമായും മല്ലീമതല്ലിയുടെ പുല്ലത്തിന്ന് തുല്യമായ ആകൃതിയോടുകൂടിയതായും ഉള്ള വരടാജീവാതുവായ ഒരു മല്ലികാക്ഷം. **വിഷ്ണിരം** പക്ഷി. ''ഖഗേ വിഹംഗവിഹഗ'' എന്നു തുടങ്ങി ''നഗൌകോവാ ജിവികിരവിവിഷ്ണിരപതത്രയഃ'' എന്നമരം. **പരിഷ്കരണം** അലംകാരം. **മല്ലീമതല്ലി** ശ്രേഷ്ഠമായ മുല്ല. ഭാ. ഫ്രൻ്റ. പുല്ലം പൂവ്. **വരടാജീവാതു** വരടയുടെ ജീവാതു. **വരടാ** ഹംസസ്ത്രീ. **ജീവാതു** ജീവനൌഷധം. ഹംസിക്ക് പ്രാണാധാരമായി വർത്തിക്കുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. ''ഹംസസ്യ യോഷിദ്വരടാ'' എന്നും ''ജീവാതുർജ്ജീവനൌഷധിഃ'' എന്നും അമരം. ''മദ്ദേകപുത്രാ ജനനീ ജരാതുരാ നവപ്രസൂതിർവ്വരടാ തപസ്വിനീ'' എന്ന് നൈഷധം. **മല്ലികാക്ഷം** ഹംസവിശേഷം. ഭാ. ൯൭. **ജാംഗലികീ ഭൂത്വ** ജാംഗലികിയായി ഭവിച്ചു. **ജാംഗലികീ** വിഷവൈദ്യൻ. ''വിഷവൈദ്യോ ജാംഗലികഃ'' എന്നമരം 'ജാംഗലസംബന്ധി, ജാംഗലം കുറിക്കാട്' എന്നർത്ഥം. ''ഇത്ഥമിമ്മിജഗതീവിഷത്തിവിഷവേഗജാംഗുലികനാഞ്ജസാ'' എന്ന് പാ. പു. ഹ. ചം. **സ പുനഃ** ആയാളാകട്ടെ. **ഭമയന്തീവൃത്താന്താകാരം ഭേഷജം** ഭമയന്തിയുടെ വൃത്താന്തമാകുന്ന മരുന്നിനെ. ''തദധികാ മമ മന്മഥവേദനാ'' എന്ന അവസ്ഥയെ

എന്നർത്ഥം. ''ഭേഷജൌഷധഭൈഷജ്യാനി'' എന്നമരം. **'ഭേഷം ജയതീതി** ഭേഷജഃ ഭയത്തെ ജയിക്കുന്നത്'' എന്ന അനർത്ഥം ദ്രഷ്ടവ്യം. **സപ്രാന്താകാരേണ കരാന്തേന** തന്റെ മനസ്സാകുന്ന കരാന്തംകൊണ്ട്. **കരാന്തം** കയ്യിന്റെ അഗ്രം. മരുന്നെടുക്കുന്ന 'കരണ്ടി'യെ ആയിരിക്കാം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. **സമുദ്ധരൻ** എടുത്തിട്ട്. **അസ്മദീയകണ്ണ്യുഗളീമുളുകമധ്യേ** എന്റെ കുണ്ണഭയമാകുന്ന മുളുകത്തിന്റെ നടുക്കായി. ഉള്ളിൽ എന്നർത്ഥം. **മുളുകം** അഞ്ജലി. കൈക്കുട്ടിപ്പിടിച്ചിട്ടുള്ളത് എന്നർത്ഥം. **നിഷിഞ്ചൻ** വഷിച്ചിട്ട്. ഉള്ളിലേക്ക് ഒഴിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. മൂർച്ഛിതപ്രായനായ രോഗിയുടെ മുണ്ടകൂടം അകത്തി മരുന്ന് അകത്തേക്കൊഴിക്കുന്നതായിരിക്കണം ഇവിടെ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. മൂർച്ഛയും സവ്വചേഷ്ടാനിവർത്തനവും ദവ്വീകരഭംശനത്തിന്റെ സപ്തവേഗത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ''ദവ്വീകൃതാം വേഗേ.....മൂർച്ഛാ വിഷാകോതീസാരഃ പ്രാച്യ ശ്ലോകം ച സപ്തമേ- സ്തുന്ധപ്തഷ്ടകടീഭംഗഃ സവ്വചേഷ്ടാനിവർത്തനം'' എന്ന് അ. ഹൃ. **മാം കഥംചിൽ നിവ്വാന്തനിവ്വേദം അകാഷീൽ** എന്നെ വളരെ പ്രയത്നിച്ച് നിവ്വാന്തമായ നിവ്വേദത്തോട്ടുകൂടിയവനാക്കി. **നിവ്വാന്തം** നിശ്ലേഷം വമനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. **വമനം** ഛർദ്ദി. ഇവിടെ വിഷസ്ഥാനീയമായ നിവ്വേദം കേവലം ഛർദ്ദിച്ചുപോയി എന്നർത്ഥം. **നിവ്വേദം** വിപ്രലംഭശൃംഗാരജന്യവും ആത്മനിന്ദാജീവിതാനാസ്ഥാദിലക്ഷിതവുമായ ചിത്തവൃത്തിവിശേഷം. അതിയായ വിഷാദം എന്ന് സാമാന്യാർത്ഥം. നിവ്വേദം രസാശ്രയികളായ മുപ്പത്തിമൂന്ന് വ്യഭിചാരീഭാവങ്ങളിൽ ഒന്നാണ്. ''തത്വജ്ഞാനാപദീഷ്ട്യാദേർന്നിവ്വേദഃ സ്വാവമാനനം-ദൈന്യചിന്താശ്രുനിഃശ്വാസവൈവർണ്ണ്യോച്ഛ്വാസിതാദികൃൽ'' എന്ന് ലക്ഷണം. ''യദി ലക്ഷ്മണ സാ മൂശേക്ഷണാ ന മദീക്ഷാസരണിം സമേഷ്യതി-അമുനാ ജഡജീവിതേന മേ ജഗതാ വാ വിഫലേന കിം ഫലം'' എന്ന് രസഗംഗാധരത്തിൽ നിവ്വേദത്തെ ഉദാഹരിച്ചിരിക്കുന്നു. വിഷം ഛർദ്ദിച്ചുപോയാൽ ദഷ്ടന്റെ ആയുസ്സ് സുരക്ഷിതമായല്ലോ. വമനം വിഷചികിത്സാക്രമത്തിൽ മുഖ്യമായ ഒന്നാണ്. ''പായയേദ്വമനം തീക്ഷ്ണം യവാഗൂം ച വിഷാപഹൈഃ'' ഇത്യാദി കാണുക. **വമനം** ഛർദ്ദിപ്പിക്കുവാനുള്ള ഔഷധം. സപ്തവേഗത്തിലെത്തീട്ടുള്ള വിഷം ഇറക്കുന്നത് കൃച്ഛ്രസാധ്യമാകയാൽ 'കഥംചിൽ' എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. രാജാവിന്റെ ഈ ആത്മഗതം കാക്കോടകദംശനാനന്തരം ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ചിന്താപരംപരയായതുകൊണ്ട് സപ്തദംശനത്തിന്റെ സാദൃശ്യംകൊണ്ട് ആരംഭിച്ചിരിക്കുന്നു. **തദനന്തരം** അതിനു ശേഷം. **ദമയന്തീസ്വയംവരഃ കദാ നു ഭവിതാ** ദമയന്തീസ്വയംവരം എന്നാണ്

ഉണ്ടാവുക. **ഇതി വിചിന്ത്യ** എന്ന് വിചാരിച്ച്. **വർത്തമാനഃ** ഇരുന്നിട്ട്. **തസ്മിൻ കോലാഹലേ സംജാതേ** ആ ആഘോഷം വന്നുചേർന്നപ്പോൾ. 'കോലാഹലഃ കലകലഃ' എന്നാണ് അഭിധാനം. മനുഷ്യമൃഗവാഗ്ഭാഭികളുടെ പല മട്ടിലുള്ള ധ്വനികൾ ഒന്നായിച്ചേർന്ന് വ്യക്തമല്ലാതെ ഉണ്ടാകുന്ന ശബ്ദസഞ്ചയമാണ് കോലാഹലം. **തട്ടിട്ടക്ഷുഃ ഗച്ഛൻ** ആ ദമയന്തിയെ കാണുവാൻ ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയവനായി പോയിട്ട്. **മധ്യേമാർഗ്ഗം** വഴിയിൽ വെച്ച്. **ചതുരാകാരാൻ ചതുരഃ വുന്ദാരകവയ്യാൻ** സുന്ദരാകൃതികളായ നാല് ദേവശ്രേഷ്ഠന്മാരെ. **അദ്രാക്ഷം** കണ്ടു. **തേ പുനഃ** അവരാകട്ടെ. **ദമയന്തീ പാണിഗ്രഹണപർയ്യുത്സുകാഃ വയം ചതുരഃ ആഗതാ സ്മ** ദമയന്തിയെ വിവാഹം ചെയ്യുന്നതിൽ ഏറ്റവും ആഗ്രഹത്തോടുകൂടിയവരായി ഞങ്ങളും നാലാളും വന്നിരിക്കുന്നു. **സ്മ** ഭാ. ഗ്രന്ഥേ. **ഇതി ദമയന്ത്യൈ നിവേദയിതും** എന്ന് ദമയന്തിയെ അറിയിക്കാനായി. **അസ്മൽകിംകരീഭവേ** ഞങ്ങളുടെ ദാസനായി ഭവിച്ചാലും. **ഇതി മാം ആജ്ഞാപയാമാസുഃ** എന്ന് എന്നോട് അവർ കല്പിച്ചു. വളരെക്കാലമായി വിധിഭവിഷ്ണുവായ തന്റെ അനുഭവങ്ങളെല്ലാം വിഷാദപരമായിട്ടേ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളൂ എന്നാണ് രാജാവിന്റെ ചിന്തയുടെ ഗതി. അതനുസരിച്ച് ദമയന്തീവിഷയത്തിൽ പരപുരുഷാഭ്യർത്ഥന എന്ന പരമസങ്കടം മാത്രമല്ല ദുഃസഹമായ ദൈന്യതയുംകൂടി ചക്രവർത്തിയായ തനിക്ക് അനുഭവിക്കേണ്ടിവന്നു എന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് 'അസ്മൽ കിംകരീഭവേ' 'മാം ആജ്ഞാപയാമാസുഃ' എന്നിങ്ങിനെ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഈവിധം സൂചനകൾ മറ്റു പ്രയോഗങ്ങളിലും കണ്ടുകൊൾക. **തദനുജ്ഞയാ** അവരുടെ ആജ്ഞ ഹേതുവായിട്ട്. **നിരാകൃതനിരോധഃ** നിരാകൃതമായ നിരോധത്തോടുകൂടിയവനായി. **നിരാകൃതം** നീക്കീട്ടുള്ളത്. **നിരോധം** തടയൽ. അന്തഃപുരരക്ഷകന്മാരെ അതിലംഘിച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. തിരസ്കരിണിമന്ത്രം ഹേതുവായിട്ട് തന്റെ പ്രവേശം ആരും വളരെ ദുഷ്കരമായിരുന്നില്ല എന്ന സംഗതി ആത്മദുഃസ്ഥിതിദ്യോതനാർത്ഥം ഇവിടെ അന്തർഗ്ഗതമാക്കിയിരിക്കുന്നു. **തദന്തികം ഏവ ഗാഹമാനഃ** അവളുടെ വളരെ അടുത്തുതന്നെ ചെന്നവനായി. 'ഗാഹമാനഃ പ്രവിശൻ' എന്ന് മല്ലി. 'തൽപ്രഭാപൂരത്തിൽ നിമഗ്നനായിട്ട്' എന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. **തസ്യൈ** അവളോട്. **മദിഷ്ടാം ഏവ വിവക്ഷുഃ അപി** എന്റെ ആഗ്രഹത്തെത്തന്നെ പറയുവാൻ ഇച്ഛിക്കുന്നവനാണെങ്കിലും. 'ആഗ്രഹിക്കുക' എന്നർത്ഥമായ 'ഇഷ്' ധാതുവാണ് ഇഷ്ടശബ്ദത്തിന്റെ പ്രഭവം. 'വിവഭിക്കുക' എന്നതിന്ന് 'അഭ്യർത്ഥിക്കുക, വാഭിക്കുക' എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്.

തദിഷ്ടാ ഏവ വ്യാജഞാപയം അവരുടെ ഇഷ്ടത്തിനെത്തന്നെ ഞാൻ പ്രത്യേകമായി പറഞ്ഞു. 'വി' വിശേഷാർത്ഥത്തിൽ. **തദനന്തരം സാ ഏവം അവാദീൽ** അപ്പോൾ അവൾ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. **മദീയസ്വയംവര കോലാഹലേ** എന്റെ വിവാഹഘോഷത്തിൽ. **തിഷ്ഠന്തം ത്വാം** ഇരിക്കുന്ന അങ്ങയെ. **അഹം ഏത്യ വരയാമി ഇതി** ഞാൻ വന്ന് വരിച്ചുകൊള്ളാം എന്ന്. മഴമംഗലം മഹാഭാരതത്തിലെ കഥാരീതിയേയാണ് പ്രായേണ അനുകരിച്ചിട്ടുള്ളതെന്നും അതുപ്രകാരം ദൂതനായ നൈഷധൻ താൻ അരാണെന്ന് ദമയന്തിയോട് പറകയും ദേവകോപം വരാത്തവിധത്തിൽ കാര്യസാധ്യത്തിനുള്ള മാർഗ്ഗം ദമയന്തി പറഞ്ഞുകൊടുക്കുകയും ആണ് ചെയ്തിട്ടുള്ളതെന്നും ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. "ഉപായോയം മയാ ദൃഷ്ടോ നിരപായോ നരേശ്വര യേന ദോഷോ ന ഭവിതാ തവ രാജൻ കഥഞ്ചന- ത്വം ചൈവ ഹി നരശ്രേഷ്ഠ ദേവാശ്ചേന്ദ്രപുരോഗമാഃ ആയാന്തു സഹിതാഃ സർവ്വേ മമ യത്ര സ്വയംവരഃ-തതോഹം ലോകപാലാനാം സന്നിധൌ ത്വാം നരേശ്വര വരയിഷ്യേ നരവ്യാഘ്ര നൈവം ദോഷോ ഭവിഷ്യതി" എന്ന് മ. ഭാ. **തദുക്തം ഏവ അനുതിഷ്ഠൻ** ആ വാക്കിനെത്തന്നെ അനുസരിച്ചിട്ട്. പ്രമാണമാക്കീട്ട് എന്നർത്ഥം. **തേഭ്യഃ നിർജ്ജരേഭ്യഃ** ആ ദേവശ്രേഷ്ഠന്മാരോട്. **തദുദന്തം ഏവ വ്യാഹരൻ** ആ വാർത്തയെത്തന്നെ പറഞ്ഞ്. **ഗതപാ** പോയിട്ട്. **നിർജ്ജരകൃതനിരോധേ ബഹുലേ സതി** ദേവന്മാർ ചെയ്തിട്ടുള്ള നിരോധം ബഹുലമായിരിക്കും വിഷയത്തിങ്കൽ. ദേവന്മാർ പലവിധത്തിലുള്ള പ്രതിബന്ധങ്ങളും ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ള സ്ഥിതിക്ക് എന്നർത്ഥം. ദേവശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെ തേജോമയമായ സാക്ഷാൽകരണംകൊണ്ട് വധൂവൃദയചാഞ്ചല്യം വരുത്തിക്കൂട്ടിയോ സന്ദേശം സഫലമാക്കാത്ത ദ്വേഷം നിമിത്തം സ്വശക്തതയാ തങ്ങൾക്ക് സ്വാധീനമായ വല്ല ദ്രോഹവും ചെയ്തിട്ടോ ഭൈമീസംപ്രാപനം തനിക്ക് അസാധ്യമാക്കിത്തീർക്കുവാൻ ഇടയുള്ള അവസ്ഥക്ക് ആ ഗ്രഹസാധ്യം സംഭിദ്ധമായിട്ടാണ് ഇരുന്നിരുന്നത് എന്ന് സാരം. "നിഗ്രഹസ്യ നിരോധഃ സ്യാൽ" എന്നമരം. **തൽപാണിഗ്രഹണസൌഖ്യം ലഭേ വാ ന വാ** തത്ര ഭവതിയുടെ പരിണയമാകുന്ന ആനന്ദം ലഭിക്കുമോ ഇല്ലയോ. **ഇതി സംജാതദ്വൈധരഃ** എന്നിങ്ങിനെ ഉണ്ടായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള സംശയത്തോടുകൂടിയവനായിട്ട്. "ദ്വൈധരൌ യുഗസംശയൌ" എന്നമരം. 'വേറെ രണ്ടും കൂടിയുണ്ട്" എന്നനർത്ഥം. രണ്ടുപക്ഷത്തിലും ചേരാതേയുള്ള മനഃസ്ഥിതിയാണല്ലോ സംശയം. **സംശയ്യ** ശങ്കിച്ചുകൊണ്ട്. **തസ്യാം ഏവ** ആ ദമയന്തിയിങ്കൽത്തന്നെ. **തിഷ്ഠേ സ്മ** ഞാൻ ഉറപ്പിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഏതുവിധത്തിലു

ള്ള പ്രതിബന്ധപരംപരകൊണ്ടും ഇളകാനിടയില്ലാത്തതായ അവർണ്ണമുള്ള ദൃഢാ
നുരാഗംതന്നെ ശരണമെന്ന് കണക്കാക്കി സമാധാനിച്ച് കഴിച്ചുകൂട്ടി എന്നർത്ഥം.
തേ നിലിമ്പാഃ പുനഃ ആ സുരന്മാരാകട്ടെ. **രോഷാൽ** കോപംകൊണ്ട്.
ദ്വേഷം ഹേതുവായിട്ടെന്നർത്ഥം. **മദീയാകാരധാരിണഃ** എന്റെ രൂപത്തെ
ധരിച്ചവരായിട്ട്. **തസ്മിൻ സമാജേ ഏവ** ആ സ്വയംവരസഭയിൽതന്നെ.
ദമയന്ത്യൈ ദമയന്തിയെ ഉദ്ദേശിച്ചുകൊണ്ട്. തത്സമീകരണാർത്ഥമെ
ന്നർത്ഥം. **അതിഷ്ഠന്ത** ഇരുന്നു. 'പുനഃ' എന്ന് കഥാകഥനപരമായ വാക്യാ
ലംകാരം. **ഏഷാ പുനഃ** ആ ദമയന്തിയാകട്ടെ. **പഞ്ചനളാൻ വിലോക്യ**
ഒരു നളനെ നോക്കുന്ന സമയത്ത് അഞ്ചു നളന്മാരെ കണ്ടിട്ട്. **അയം നിർബ്ബ
ന്ധകൃതം നിർബ്ബന്ധം ഇതി നിശ്ചിനവാനാ** ഇത് ദേവന്മാർ ചെയ്തിട്ടുള്ള
നിർബ്ബന്ധമാണെന്ന് നിശ്ചയിച്ചിട്ട്. **നിർബ്ബന്ധം** 'പ്രാർത്ഥനാതിശയം' അ
ഥവാ 'അഭിനിവേശം' എന്ന് മല്ലി. അനിഷ്ടമാണെന്നറിഞ്ഞിട്ടും വിടാതെ കൂട്ടി
ന്ന സ്വഭാവം എന്നർത്ഥം. **നിശ്ചയിക്കുക** അനേഷണംകൊണ്ടോ ഊഹാ
പോഹംകൊണ്ടോ അറിയുക. ശരണപ്രാപ്തി ഹേതുവായിട്ട് അസേദഗാത്രാദില
ക്ഷണങ്ങളാൽ ദേവശ്രേഷ്ഠന്മാരെ വേറിട്ടറിയാറായപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **സ്വകീ
യപാതിവ്രത്യഗൌരവാകരേണ കരേണ** തന്റെ പാതിവ്രത്യാധിക്യ
ത്തിന്റെ ശേഖരസ്ഥാനമായ കൈകൊണ്ട്. ജാത്യൈകവചനം. അന്യപാണിഗ്ര
ഹണവിമുഖമായ പാതിവ്രത്യത്തിന്റെ സംജ്ഞയാകയാൽ കരത്തിനെ പാതിവ്ര
ത്യഗൌരവാകരമായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ''ആകരോ നികരേ ഖനൌ'' എന്ന്
മേദിനി. **പേലവാം നിജമാലാം** മൃദുലമായ തന്റെ മാലയെ. വരണമാല
യെ എന്നർത്ഥം. **'പേലവം** കോമളം, മൃദുലം' എന്ന് മല്ലി. **പുളകസന്ത
തിദന്തുരായാം മമ കന്ധരായാം** രോമാഞ്ചപരംപരകൊണ്ട് ദന്തുരയായ
എന്റെ കന്ധരയിൽ. **ദന്തുരാ** ദന്തവത്തായ. പല്ലുള്ളതുപോലെ ആയിത്തീർന്ന
എന്നർത്ഥം. 'ദന്തുരം' എന്നതിന്ന് 'നിറഞ്ഞ', 'വ്യാപിച്ച' എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്.
''ശുക്ലാച്ഛദന്തച്ഛവിദന്തുരം'' എന്ന് ഉ. രാ. ച. ഇതിന്ന് 'സുന്ദരേയം' എന്നും
പാഠമുണ്ട്. **കന്ധരാ** കഴുത്ത്. ''ഗ്രീവായാം ശിരോധിഃ കന്ധരേത്യപി'' എന്ന
മാം. ശിരസ്സിനെ ധരിക്കുന്നത് എന്നനർത്ഥം. ''കം മസ്തകേ'' എന്ന് മേദിനി.
പ്രക്ഷിപ്തവതീ നിക്ഷേപിച്ചവളായി. നിക്ഷേപിച്ചു, ഇട്ടു എന്നർത്ഥം.
തത്താദൃശോദ്ധുരകരുണാം മധ്യേകാന്താരം നിദ്രാലസാം ആവിധം
ഉദ്ധുരമായിരിക്കുന്ന കരുണയോടുകൂടിയവളും വനമദ്ധ്യത്തിൽ ഉറക്കംകൊണ്ട് മയ
ങ്ങിയിരുന്നവളും. ആയ തത്ഭവതിയെ എന്ന് ശേഷം. **ഉദ്ധുരം** അത്യധികം.

'ഉദ്ധുരം നിർഭരം' എന്ന് മല്ലി. **ഉൽസൃജ്യ** തൃജിച്ചിട്ട്. **ശഠാഗ്രേസരഃ സമാഗതഃ അസ്മി** ശഠന്മാരിൽവെച്ച് മുമ്പനായ ഞാൻ കടന്നുപോന്നു. **ശഠൻ** കൂടിലചിത്തൻ. "അതുജ്ഞഃ ശഠഃ" എന്നമരം. **ഇതഃപരം** എനി മേലിൽ. **കിം കരവൈ** എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടത്. **കാകോടകോദിതരീത്യാ** കാകോടകന്റെ വാക്കനുസരിച്ച്. "ഉക്തം ഭാഷിതമുദിതം" എന്നമരം. **അയോധ്യാധിപതേഃ ജ്ഞപണ്ണസ്യ** അയോധ്യാനായകനായ ജ്ഞപണ്ണന്റെ. **അന്തികം ഏവ** അടുക്കലേക്കുതന്നെ. **യാസ്യാമി** പോകാം. **ഇതി സംകല്പയൻ** എന്ന് തീർച്ചയാക്കീട്ട്. **ദശദിനാനി സംചരൻ** പത്തു ദിവസം സംചരിച്ചിട്ട്. **അയോധ്യാധിപതിവിതീർണ്ണവേതനഃ** അയോധ്യാരാജാവ് കൊടുത്തിരിക്കുന്ന ശമ്പളത്തോടുകൂടിയവനായി. അയോധ്യയിൽ ഉദ്യോഗം സ്വീകരിച്ച് എന്നർത്ഥം. **തൻനികേതനഗതഃ** ജ്ഞപണ്ണന്റെ കൊട്ടാരത്തിൽ താമസമാക്കീട്ട്. **ദമയന്ത്യാഃ സ്മരൻ** ദമയന്തിയെ ഓർത്തുംകൊണ്ട്. **അവാത്സീൽ** വസിച്ചു. "അധീഗർത്ഥദയേശാം കർമ്മണി ഇതി ശേഷതാവിവക്ഷായാം ഷഷ്ഠീ" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം സ്മരണയെ സാമാന്യമായി വിവക്ഷിച്ചിരിക്കയാൽ 'ദമയന്ത്യാഃ' എന്ന് കർമ്മത്തെ ഷഷ്ഠിയിൽ പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു.

അനന്തരം സ്മരണാർത്ഥം നളൻ ചൊല്ലാറുള്ള പദ്യദ്വയത്തെ പറയുന്നു.

൯൫ "ഹേ കാന്തേ, ഹേ തന്വി, കാന്താരഭാഗേ മമ മടിയിൽ ഉറങ്ങീട്ടും മാർഗ്ഗക്ലാന്തയാം ആ നിന്നെ ഇട്ടേച്ചുപോന്നീടിന ശാമതി ഞാൻ കാണാഞ്ഞു ദുഃഖ- ഏതീട്ടും മോഹവേഗോദയം അവിരതം ഉണ്ടായത് ഇപ്പോൾ അടങ്ങി- ശ്രാന്താത്മാവിന്ന് ഇനിക്ക് ഇതു നിഖിലം ഇന്നു തോന്നിത്തുടങ്ങി- എന്താവിതു" എന്നന്വയക്രമം. **കാന്താരഭാഗേ** വനപ്രദേശത്ത്. **മാർഗ്ഗക്ലാന്താം** വഴി നടന്ന് ക്ഷീണിച്ചവളായ. **ശാമതി** വക്രബുദ്ധി. **ദുഃഖേ** ദുഃഖിക്കുന്നു. **മോഹവേഗോദയം** മൂർഛയുടെ ആധിക്യം. **മോഹം** വിചിത്തതാ. മനംമറിച്ചൽ. **വേഗം** പ്രവാഹം. ഭാ. ൻർ. **ഉദയം** ഔന്നത്യം. ഭാ. ക്തൻ. **അവിരതം** ഇടവിടാതെ. **തോന്നിത്തുടങ്ങി** ശരിയായി ഓർമ്മ വന്നുതുടങ്ങി. 'എന്താവിതു' എന്ന് 'കിം കരവൈ' എന്നപോലേയുള്ള നിക്ഷിപ്തവചനം. 'നിന്നെ' എന്നത് കാകാക്ഷിന്യായേന രണ്ടു ക്രിയകളിലേക്കും എടുക്കേണ്ടതാണ്.

൯൬. "ഹേ നാഥേ, ഹേ പ്രിയേ എന്നെ കാണാഞ്ഞും ഭയദവിപിനഭാഗേ അനേകാൻ മൃഗൌഘാൻ കണ്ടും ഭീതാ ക്ഷുധാ മാഴ്കിയും അണിനയനാൽ ബാഷ്പധാരാം തൂകിയും താനേ സതതം അപി ചരന്തീ ഭൈരവനാ കാം അവസ്ഥാം

നിതാ ന ജാനേ ഏവ- അകരുണഹൃദയഃ ആകുലാത്മാ ഞാൻ ഇന്ന് കിം കരോമി'' എന്നന്വയം. **ഭയദവിപിനഭാഗേ** ഭയംകരമായ കാട്ടുപ്രദേശത്ത്. **അനേകാൻ മൃഗെന്ദ്രാൻ** പല മൃഗസമൂഹങ്ങളേയും. **ഭീതാ** ഭയപരവശയായും. **ക്ഷുധാ** വിശപ്പുകൊണ്ടും. **മാഴ്കിയും** തളർന്നും. **ചരന്തീ** സഞ്ചരിക്കുന്നവളായിട്ട്. **ദൈവേന** മുജ്ജന്മകർമ്മഫലശക്തികൊണ്ട്. ''ദൈവം ദിഷ്ടം ഭാഗധേയം ഭാഗ്യം സ്ത്രീ നിയതിർവ്വിധിഃ'' എന്നമരം. ''ഇവ നൂം പൂർവ്വജന്മങ്ങളിൽ ചെയ്ത ശുഭാശുഭകർമ്മങ്ങളുടെ പേർ'' എന്ന് പാര. **കാം അവസ്ഥാം നീതാ** ഏത് അവസ്ഥയെ പ്രാപിച്ചിരിക്കുന്നു. 'എന്ന്' എന്ന് ശേഷം. **ന ജാനേ ഏവ** ഞാൻ 'അറിയുന്നില്ലതന്നെ'. **ആകുലാത്മാ** വിഷണ്ണചിത്തൻ. **ആകുലം** സംകീർണ്ണം. 'ചിന്നിച്ചിതറിക്കിടക്കുന്നത്'' എന്നന്വയത്തം. 'ആകുല'ശബ്ദത്തെ 'ക്ഷുബ്ധം' 'സന്ദേശശ്രസ്തം' എന്നിങ്ങിനേയും വ്യാഖ്യാനിച്ചുകാണുന്നുണ്ട്. **ഇന്ന്** ദുർഘടമായ ഈ ഘട്ടത്തിൽ. **കിം കരോമി** ഞാൻ എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടത്.

൯. ''ഇത്ഥം പദ്യദ്വയം അഗതി ബാഹുകൻ അന്നന്ന് കിടക്കുംവിധൌ അത്യാവേശേന ചൊല്ലും- അതിനെ രഹസി കേട്ടിട്ട് വാർഷ്ണേയനാമാ ബഭാഷേ- കസ്യ വൃത്താന്തം അധിരജനി സദാ പേത്തും നിന്നാൽ ഗീയതേ- എന്ന് ആവൃത്യ ചോദിച്ച വാർഷ്ണേയനൊട് അഥ നളനാം ബാഹുകഃ വാചം ഊചേ'' എന്ന് പദയോജന. 'അഗതി'ശബ്ദം അതിദൈന്യതയെ കുറിക്കുന്നു. **രഹസി** സഭകാണ്ക്കുമായി. **അധിരജനി** രാത്രിയിൽ. ഭാ. പ്ര. **സദാ** മുടക്കമില്ലാതെ. **നിന്നാൽ ഗീയതേ** നീ പാടുന്നു. **ആവൃത്യ** ആവർത്തിച്ച്. പിന്നേയും പിന്നേയും.

൯൨. **ഏകഃ** ഏതോ ഒരുത്തൻ. **ഏകാകിനീം നിജാം പ്രേയസീം** തുണയില്ലാത്ത തന്റെ ഭാര്യയെ. **ഭ്രാന്തചേതാഃ** ഉന്മത്തചിത്തനായിട്ട്. **യാതവാൻ** പോയവനായി. പോയി എന്നർത്ഥം. **മോഹേ ഗതേ** ചിത്തഭ്രമം പോയപ്പോൾ. **തേന ശോകേന ഗീതെ ഇമെ ദ്വേ ശ്ലോകൌ** ആയാളം വ്യസനത്തോടുകൂടി ചൊല്ലിയ ഈ രണ്ടു ശ്ലോകങ്ങളേയും. **അസൌ ഞാൻ** ഈ ഞാൻ. **ഗായാമി** ചൊല്ലുകയാണ്. സ്മരണയിലുള്ള ഖേദത്തിൽ 'ഹന്ത'.

൯൩. **വിദർഭരാജൻ** ഭീമൻ. **തന്വജയാ** പുത്രിയോടുകൂടി. **നളേ മതിഭ്രമേണ കാനനേ ഗതേ** നളൻ ചിത്തഭ്രമത്തോടുകൂടി കാട്ടിലേക്ക് പോ

യപ്പോൾ. **താം തം രൂപം ച** അവളേയും ആ രാജാവിനേയും. **വിചിത്യ** അന്വേഷിച്ചിട്ട്. സാമാന്യമായ അന്വേഷണംകൊണ്ട് ഫലമൊന്നും കാണാഞ്ഞപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **സഃ ഭ്രുപതിഃ** ആ രാജാവ്. **ഖേദവാൻ** ദുഃഖിതനായിട്ട്. **ഇമൌ അറിഞ്ഞ്** ഇവരെ കണ്ടറിഞ്ഞ്. വൃത്താന്തം ഗ്രഹിച്ച് എന്നർത്ഥം. **ഇഹ ആഗതന്ന്** ഇവിടെ വരുന്നവന്ന്. **ഗോസഹസ്രം അർപ്പയാമി** ആയിരം പശുക്കളെ കൊടുക്കാം. **മുഹുഃ ആഹ** പിന്നേയും പിന്നേയും പറഞ്ഞു. ആവർത്തി ദൃഢനിശ്ചയദ്യോതനാർത്ഥം.

൧൦൦. **വിശ്വംഭരാനിർജ്ജരാഃ** ഭൂസുരന്മാർ. ബ്രാഹ്മണരെന്നർത്ഥം. "ഭൂർഭൂമിരചലാനന്താ രസാ വിശ്വംഭരാ സ്ഥിരാ" എന്നും "അമരാ നിർജ്ജരാ ദേവാഃ" എന്നും "ഭൂദേവബ്രാഹ്മണാഃ വിപ്രശ്ച ബ്രാഹ്മണഃ" എന്നും അമരം. **ചേരുഃ** സംചരിച്ചു. **വിദർഭാത്തഭവഃ വസുമതീദേവഃ** വിദർഭരാജ്യക്കാരനായ ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ. **കാംചന നാരീം** ഒരു സ്ത്രീയെ. **അകാണ്ഡേ** നിഷ്കാരണമായി. യദൃച്ഛയാ എന്നർത്ഥം. ഭാ. നൽ.

൧൦൧. **പൂർവ്വദൃഷ്ടാം വിദർഭകന്യാം** പണ്ട് കണ്ടിട്ടുള്ള വിദർഭരാജപുത്രിയായ ദമയന്തിയെ. **ദേഹസ്ഥിതിം കണ്ട്** ദേഹപ്രകൃതി കണ്ട്. **ഇന്ദോഃ** ചന്ദ്രന്റെ. **രാഹുഗ്രഹാക്രാന്തകലാം ഇവ** രാഹുവാകുന്ന ഗ്രഹത്തിനാൽ ആക്രമിച്ചിരിക്കുന്ന കലയേപ്പോലെ. **ഊഹിച്ചറിഞ്ഞാൻ** ലക്ഷ്യലക്ഷണങ്ങളെക്കൊണ്ട് അനുമാനിച്ചു. **അഥ** അനന്തരം. **വൈഹസ്ത്യഖിന്നാം താം** വിഹസ്തഭാവം മൂലം ഖിന്നയായിരിക്കുന്ന അവളോട്. **വിഹസ്തഭാവം** വ്യാകുലത്വം. ശോകം നിമിത്തമുള്ള 'ഇതികർത്തവ്യതാമൂഢത്വം'. "വിഹസ്തവ്യാകുലൌ" എന്നമരം. **ബഭാഷേ** പറഞ്ഞു.

൧൦൨. ഈ ശ്ലോകത്തിലെ ഉത്തരാർദ്ധത്തിന്റെ പൂർണ്ണപാഠം നഷ്ടമായിരിക്കുന്നതിനാൽ പൂർവ്വാർദ്ധത്തെ മാത്രം വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നു.

"ഹേ പുണ്യശീലേ നീ കഥാ ചേദിപനൃപസദനേ ആയാതാ- ഞാൻ തേ സോദരൻതൻ പ്രേയാനായോരു സുദേവൻ വിപ്രൻ അസ്തി ഹൃദി കലയ അല്ലയോ ചാരുശീലേ നീ എപ്പോഴാണ് ചേദിരാജാവിന്റെ അരമനയിൽ വന്നത്. ഞാൻ ഭവതിയുടെ സോദരന്റെ ഇഷ്ടനായ സുദേവൻ എന്ന ബ്രാഹ്മണനാണ് എന്ന് മനസ്സിൽ ധരിച്ചാലും" എന്നന്വയക്രമം. "പുണ്യം ഭൂ ചാരുപി" എന്നമരം. "പുണ്യസ്ത്രിഷു മഹാന്യേത്തു സ്യാൽ ക്ലീബം സുകൃതധർമ്മയോഃ" എന്ന് വിശ്വം.

അനന്തരം സുദേവൻ വിവരങ്ങൾ രാജാവിനോടും മറ്റും ധരിപ്പിക്കുന്നതും ദമയന്തിയുടെ താദാത്മ്യം സ്ഥാപിക്കുവാനായി ലലാടസ്ഥിതമായ പിപ്പൂച്ചിഹ്നത്തെ അഭിജ്ഞാനമായി പറയുന്നതും ആയ ശ്ലോകങ്ങൾ നിർഭാഗ്യവശാൽ മൂലപാഠത്തിൽ നഷ്ടമായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും വ്യാഖ്യാനസൌകര്യത്തിന്നായി ശേഷം ശ്ലോകങ്ങളേയും അവിച്ഛിന്നമായി പരിസംഖ്യാനം ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

൧൩൨. **പയോഭിഃ** ജലധാരകൊണ്ട്. **തസ്യാം നിടാലം** അവളുടെ നെറ്റിത്തടത്തെ. **പ്രക്ഷാളയാമാസ** കഴുകി. **ചന്ദ്രേ ലക്ഷ്മ ഇവ** ചന്ദ്രങ്കലുള്ള അടയാളംപോലെ. ''ലക്ഷ്മ ചിഹ്നപ്രധാനയോഃ'' എന്നമരം. **സ്ഫുരൽ തൽ തു** ശോഭിക്കുന്നതായ അതിനെത്തന്നെ. അത്രാൽ പിപ്പൂച്ചിഹ്നത്തിനെ. അവധാരണത്തിൽ 'തു'. ''തു പാദപൂരണേ ഭേദേ സമുച്ചയേവധാരണേ പക്ഷാന്തരേ വിയോഗേ ച പ്രശംസായാം വിനിഗ്രഹേ'' എന്ന് മേദിനി. **ദൃഷ്ട്വാ** കണ്ടിട്ട്. **താസാം** രാജമാതാവ് മുതലായവരുടെ. **ചക്ഷൂംഷി** കണ്ണുകൾ. **ബാഷ്പവഷ്ടം** അശ്രുധാരയെ. **ദധുഃ** ധരിച്ചു. സന്തോഷാശ്രു പൂർണ്ണാക്ഷികളായി എന്നർത്ഥം.

൧൩൩. **രാജമാതാ** ദമയന്തിയെ 'പുത്രീനിർവ്വിശേഷം' പുലർത്തിയിരുന്ന ചേദിരാജജനനി. **പരവശഹൃദയാ** ഹർഷപരതന്ത്രയായിട്ട്. **പൂർണ്ണ ചന്ദ്രാനനാം താം** മുഴുത്തിങ്കൾമുഖിയായ ആ ദമയന്തിയെ. **അക്ഷാന്ത്യാ** ക്ഷമയില്ലാതെ.. സന്തോഷാധിക്യത്താൽ 'പരിഭ്രമി'ച്ചിട്ടെന്നർത്ഥം. **കരാഭ്യാം** രണ്ടു കൈകൊണ്ടും. **മുഖ്യാംഗീം സൽകാര്യാം ഭവതിയെ** മുഖ്യാംഗിയായി സൽക്കരിക്കേണ്ടവളായ നിന്നെ. **മുഖ്യാംഗി** ഉത്തമാംഗി. ''പ്രധാനം പ്രമുഖപ്രവേകാനന്തമോത്തമാഃ- മുഖ്യവയ്യവരേണ്യാശ്ച'' എന്നിങ്ങിനെ അമരത്തിൽ ഉത്തമസൂചകപദ്യാവയവങ്ങൾ. ''ശ്രേയാൻ പുഷ്കലഃ സ്യാൽ സത്തമശ്ലാതിശോഭനേ'' എന്നുള്ളതും സമാനവാചികളാണെന്നുള്ള പക്ഷം ഈ പ്രയോഗത്തെ പ്രബലപ്പെടുത്തുന്നു. **അതിന്ന പകരം ഇന്നാവതെന്ത്** എന്റെ ആ അനവധാനതക്ക് പകരമായി ഞാനിന്നെന്താണ് ചെയ്യേണ്ടത്. **സാ അനുകൂലാ ബഭാഷേ** അവൾ മനസ്സിലുക്കത്തോടുകൂടെ പറഞ്ഞു.

൧൩൪. **തദാ ഏഷാ ചൊന്നാൾ** അപ്പോൾ അവൾ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. **ഗുണവതി** ഹേ സാധ്വി. അറിയാത്ത കാര്യത്തിൽ ഉചിതം ചെയ്യാത്തതിനെപ്പറ്റി ഖേദിക്കുന്ന സാധുശീലേ എന്ന് സാർത്ഥകസംബോധന. **ശിഷ്ടതരെ തന്വംഗ്യെ** അതിശിഷ്ടകളായ മങ്കമാരെ. 'ശോകഃശോഷകരോകാര

ണം' എന്ന ശിക്ഷാശബ്ദത്തിന്റെ അനുവർത്തം ഇവിടെ സ്വീകാര്യം. **അഗതി ഞാൻ കുതിദിവസമുണ്ട് കാണായിന്നു** അശരണയായ ഞാൻ വളരെ ദിവസമായി കാണാതായിട്ട്. **ഉദാരൌ അവരെ** സുകുമാരന്മാരായ അവരെ രണ്ടുപേരേയും. ഭാ. നു. **മേ നിലയെ പോവതിന്** എനിക്ക് താതഗൃഹത്തിൽ പോകുന്നതിന്ന്. **ദൂതാഃ വിധീയന്താം** ദൂതന്മാർ നിയുക്തന്മാരാകട്ടെ. തന്നെ പിതൃഗൃഹത്തിലേക്ക് കൊണ്ടുപോകുവാനായി ദൂതന്മാരെ അയച്ചുതന്നാൽ കൊള്ളാം എന്നർത്ഥം. **ഇദം എനിക്ക് ഈപ്സിതതമം** ഇതാണ് ഞാൻ ഏറ്റവും ആഗ്രഹിക്കുന്നത്.

൧൦൯. **എന്ന് തദ്ദീരിതം കേട്ട്** എന്ന് അവൾ പറയുന്നത് കേട്ട്. **താം കഥാം പുത്രനിവേദ്യ** ആ കഥയെ മകനെ അറിയിച്ചിട്ട്. **അഖിലസാധനൈഃ അനിതാം ഇമാം ഭീമതനയാം** സർവ്വവിഭവങ്ങളോടുംകൂടിയ ആ ദമയന്തിയെ. പലവിധത്തിലുള്ള ഉപകരണങ്ങളേയും കൊടുത്ത് എന്നർത്ഥം. 'മാം വിദ്ധി ജനകാത്മജാം' എന്ന മട്ടിൽ 'ഭീമതനയാം' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **സാ അന്ന നിനായ** ആ രാജമാതാവ് അന്നു തന്നെ പറഞ്ഞയച്ചു.

൧൧൦. "തൻ തനുജാ ധന്യാംഗീ ദമയന്തിയുണ്ട് ഇഹ വരുന്നു എന്ന് കേട്ടിന്നാരം ജനനീ പിതാ ച സുഖരൂപേ വാരിധൌ പേതതുഃ- ഏഷാ ചെന്ന് തനയെ പുണർന്ന് വിവശാ മോദാശ്രുധാരാനദീം അന്യൂനാം വിതതാന- രാജ്യമഖിലം മോദാംബുധൌ മുങ്ങീതു തങ്ങളുടെ മകളായ സുന്ദരിയായ ദമയന്തി അടുക്കലേക്ക് വരുന്നുണ്ട് എന്ന് കേട്ടപ്പോൾത്തന്നെ അമ്മയും അച്ഛനും സന്തോഷമയമായ സമുദ്രത്തിൽ വീണു. ആ ദമയന്തിയാകട്ടെ ചെന്ന് രണ്ടു മക്കളേയും ആലിംഗനം ചെയ്ത് എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടതെന്നറിയുവാൻ പാടില്ലാത്ത മട്ടിലായി ആനന്ദബാഷ്പത്തിന്റെ പ്രവാഹമാകുന്ന നദിയെ പരിപൂർണ്ണമാക്കിച്ചെയ്തു. രാജ്യവാസികളും എല്ലാവരും സന്തോഷസാഗരത്തിൽ മുങ്ങുകയും ചെയ്തു" എന്നന്വയക്രമം. **അന്യൂനാം വിതതാന** കുറവറ്റതാക്കിത്തീർത്തു. നിറച്ചു എന്നർത്ഥം.

൧൧൧. "അസ്മിൻ കാലേ നളനാംനരേന്ദ്രചരിതം കേളാഞ്ഞ് അമ്മും കാണാഞ്ഞ് സാ ബാലാ കരയുംവിധൌ വിഷണ്ണാ ജനനി ചെന്ന് പതിം ഊചേ-അന്ന് ഭൂലോകാധിപൻ നൈഷധം അരായുവാൻ ഭൂസുരവരാൻ നാലാശാസു അപി തരസാ സംദിദേശ-തേ ച ഭൂതലേ ചേരുഃ അക്കാലത്ത് നളമഹാരാജാവിന്റെ വൃത്താന്തമൊന്നും കേൾക്കാതേയും അദ്ദേഹത്തെ കാണാതേയും ഇരിക്ക

യാൽ ആ ഭമയന്തി കരയുന്ന സമയത്ത് വിഷണ്ണയായ മാതാവ് ചെന്ന് സംഗതി ഭർത്താവിനോട് പറഞ്ഞു. അപ്പോൾ മഹാരാജാവ് നളനെ തിരയുവാൻ ബ്രാഹ്മണശ്രേഷ്ഠന്മാരെ നാലു ദിക്കുകളിലേക്കും ഉടനെത്തന്നെ കല്പിച്ചയച്ചു. അവരാകട്ടെ ഭൂമി മുഴുവൻ സംചരിച്ചു" എന്ന് പദയോജന.

൫൦൯. "തദാ ഭ്രസുരാണാം വർണ്ണേ അവതീർണ്ണഃ പർണ്ണാദനെന്നായ് സമുൽഗീർണ്ണനാമാ സപർണ്ണാഭവർണ്ണാംഗി വൈഭർഭിയോട് കർണ്ണേ സുധാധാരിണീം ആ വാചം ഊചേ അങ്ങിനേയിരിക്കുമ്പോൾ ബ്രാഹ്മണരുടെ ജാതിയിൽ അവതീർണ്ണനായ പർണ്ണാദൻ എന്ന് സമുൽഗീർണ്ണമായ നാമത്തോടുകൂടിയ ഒരു ചാരൻ സപർണ്ണപ്രകാശമുള്ള നിറമുള്ള ശരീരത്തോടുകൂടിയ ഭമയന്തിയോട് ചെവിയിൽ അമൃതിനെ പൊഴിക്കുന്നതായ ആ വാക്കിനെ പറഞ്ഞു" എന്ന് പദയോജന. **അവതീർണ്ണൻ** അവതരിച്ചവൻ. ജനിച്ചവൻ എന്നർത്ഥം. **പർണ്ണാദൻ** നാമഭേദം. 'ഇലകളെ ഭക്ഷിച്ച് കഴിച്ചുകൂട്ടുന്നവൻ' എന്നർത്ഥം. 'പർണ്ണാശനൻ' എന്നതിന്ന് മേഘം എന്നർത്ഥമുള്ളതുകൊണ്ട് ഇത് സംചാരപാടവസൂചകമായ ഒരു കൃത്രിമനാമമായിരിക്കാം. ശരീരയാത്രാമാത്രോദ്യുക്തന്മാരായി പരിണതപർണ്ണാഹാരികളായി ജീവിക്കുന്ന മഹർഷികളേയും പർണ്ണാദന്മാരെന്ന് പറയാറുണ്ട്. "വിശ്വാമിത്രപരാശരപ്രഭൃതയോ വാതാംബുപർണ്ണാശനാഃ" ഇത്യാദികാണുക. **സമുൽഗീർണ്ണം** ഏറ്റവും ഉൽഘോഷിതം. സുപ്രസിദ്ധമെന്നർത്ഥം. അനഭിജ്ഞനായ ബ്രാഹ്മണരിൽ പർണ്ണാദനെന്ന് പേരായ ഒരാൾ ഭമയന്തിയോട് കർണ്ണാനന്ദകരമായ വാർത്തയെ വന്ന് പറഞ്ഞു എന്ന സംഗതിയെ 'പൊടിപ്പും തൊങ്ങലും' വെച്ച് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

൫൧൦. പിന്നാൽ 'പിന്നീട്'. **വിഷാദീ** വ്യസനമുള്ളവനായിട്ട്. വ്യസനത്തോടുകൂടി എന്നർത്ഥം. **ഇമാം വാചം ഉവാച** ഈ വാക്കിനെ പറഞ്ഞു.

൫൧൫. അയം ആയാൾ. **അത്യന്തനിന്ദ്യാകൃതിഃ** വളരെ നികൃഷ്ടമായ രൂപത്തോടുകൂടിയവൻ. കറുത്ത് കുള്ളനായ ഒരു വിലക്ഷണമൂർത്തിയാണ് എന്നർത്ഥം. **അവൻ അബ്ബാഹുകാഖ്യോനവാൻ പോൽ** അവൻ ആ ബാഹുകൻ എന്ന് പറയുന്നവനാണത്രെ. അശ്വപാലനപാടവംകൊണ്ട് ബാഹുകൻ പ്രസിദ്ധനായിത്തീർന്നിരിക്കണം. **നിന്ദ്യമൂർത്തേഃ** നീചാകാരനായ അവന്റെ. **നയനപുടാൽ** കണ്ണുകളിൽനിന്ന്. ഭാ. സ്ത്രീ. **അസ്മിൻ** ഇവനിൽ. പർണ്ണാദൻ ചൊല്ലിയ ശ്ലോകങ്ങളിൽ പറയുന്ന ആളെക്കുറിച്ച് എന്നർത്ഥം. 'ഈയുള്ളവനിൽ' എന്നും ഒരു ധ്വനിയുണ്ട്. **വൈരാഗ്യാ** വിരോധം. അനുരാഗ

ത്തിന്റെ വിപരീതാവസ്ഥ. 'അന്ന് അവൻ ഒരു മതിമോഹം പൊറാഞ്ഞ് ഏവം ആസീൽ അന്ന് അയാൾക്ക് എന്തോ ചിത്തഭ്രമം സഹിക്കുവാൻ പാടില്ലാതായിട്ട് ഇങ്ങിനെ ഉണ്ടായതാണ്".

൧൨൨. "കാന്താം കാണാഞ്ഞ് ഖിന്നാത്മാ അയം അശ്രുതി കണ്ണുനീർ വാർത്ത് ആത്മദാരാൻ വിചിന്ത്യ ഉപാസ്തേ പ്രേയസിയെ കാണാഞ്ഞിട്ട് ദുഃഖിതനായ ഈ അശ്രുതി കരഞ്ഞുംകൊണ്ട് തന്റെ പ്രിയതമയേയും ഓർത്തുകൊണ്ട് ഇരിക്കുന്നു" എന്ന് പദയോജന. **ബാഹ്യകോദീരിതവചനവും അകർണ്യ** ബാഹ്യകൻ പറഞ്ഞതായ വാക്കിനേയും കേട്ട്. **പുനഃ ഇതിന് നീ താൻ പ്രമാണം** ഈ ബാഹ്യകോദീരിതവചനത്തിന്ന് എത്രത്തോളം ഗൌരവമുണ്ടെന്ന് തീർച്ചയാക്കേണ്ട ഭാരം ഭവതിക്കുതന്നെയാണ്. **അഖിലം വിചാര്യ്യ തഥാ യതേഥാഃ** എല്ലാം ചിന്തിച്ച് ഭവതിതന്നെ യത്നിച്ചാലും. വേണ്ടത് പ്രവൃത്തിക്കുവാൻ ഉത്സാഹിക്കേണ്ടതാണ് എന്നർത്ഥം. "ദമയന്തിയുടെ ശ്ലോകത്തിന്ന് സമാധാനം പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ബാഹ്യകൻ നളനായിരിക്കാമെന്നും അയാളുടെ നിന്ദ്യാകൃതി വിചാരിക്കുമ്പോൾ നളനാവാൻ തരമില്ലെന്നും വിചാരിക്കുന്നതിന്ന് ന്യായമുണ്ട്. അതുകൊണ്ട് ഇതിൽ എന്തോ വിഷമമുണ്ടെന്ന് സ്പഷ്ടമാണ്. അത് എന്താണെന്ന് വിശദമാക്കുവാൻ ദമയന്തിക്ക മാത്രമേ സാധ്യമുള്ളൂ. ഏതായാലും സംഗതി വ്യക്തമാക്കുന്നതിന്നോ വ്യക്തമാണെങ്കിൽ ഉപരികൃത്യത്തിൽ പ്രവൃത്തിക്കുന്നതിന്നോ ഉടനെ വേണ്ടത് ചെയ്യേണ്ടതാണ്" എന്നാണ് ഇവിടത്തെ അശയഗതി.

൧൨൩. **പർണ്ണാദോദിതം** പർണ്ണാദൻ പറഞ്ഞതായ. **സമ്മാനിക്കാംവർണ്ണം** സമ്മാനിക്കാവുന്നേടത്തോളം. 'സംമാനം' യഥാർത്ഥത്തിൽ വിശിഷ്ടമായി ആദരിക്കലാണ്. ദ്രവ്യപരമായ വ്യാപാരത്തെ ഈ ആദരവിന്റെ അകൃത്രിമമായ ഒരു ബാഹ്യചിഹ്നം മാത്രമായിട്ടേ കല്പിച്ചിട്ടുള്ളൂ. ഈ വിഷയത്തിൽ ആശയവും ആചാരവും തമ്മിൽ കാണുന്ന അന്തരം ഇതരത്രാപി ദ്രഷ്ടവ്യമായതുകൊണ്ട് ഒരു വിശേഷാവസ്ഥയായി ഗണിക്കാനില്ല. **കുശൽ** ഉപായം. 'കൌശലം' എന്നതിന്റെ ദുഷ്ടരൂപം. **തദുചിതം** ബാഹ്യകനെ ഇവിടെ വരുത്തുന്നതിന്ന് പറ്റിയതായ. **തസ്മിൻ ദേശേ** അയോധ്യയിലേക്ക്. **സ തു** ആയാളാകട്ടെ. **അചിരം** വേഗത്തിൽ. **അയോധ്യാം ഗത്വാ** അയോധ്യയിൽ ചെന്നിട്ട്. **അവാദീൽ** പറഞ്ഞു.

അനന്തരം ദമയന്തി ശുദ്ധമായി പറയുവാനേല്പിച്ചിരുന്ന സംഗതിയെ വിവരിക്കുന്നു.

ഛന്ന. **ദമയന്ത്യാ ഉത്ക്ഷിപ്തം മുക്തകണ്ഠനിത്** ദമയന്തിതന്നെ ഭൂമിയിൽ പരത്തുന്നു. ദമയന്തി സ്വയമേവ ആവിധം തീർച്ചയാക്കിയിരിക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. **ഖിന്നായാഃ** ആധിഗ്രസ്തയായ. 'അവർക്ക്' എന്ന് ശേഷം. **അയോധ്യാപതേ ഹേ ഋതുപർണ്ണരാജാവേ. ഖിന്നായാഃ പ്രാർത്ഥ്യനാകുന്നത് നിയതം ഭവാൻ പോൽ** വിഷാദഗ്രസ്തയായിരിക്കുന്ന അവർക്ക് അഭീപ്സിതയുള്ളത് തീർച്ചയായും അങ്ങേക്കുറിച്ചാണെത്രെ. 'ഒരു കുറി വേഷം കെട്ടി പുറപ്പെട്ടിട്ട് മതിയായി' എന്ന് വിചാരിച്ച് അമാന്തിക്കരുതെന്ന് കരുതി അങ്ങു മാത്രം പ്രാർത്ഥ്യനാണെന്നും 'നിയതം' എന്നും മറ്റും ഉറപ്പിച്ച് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വ്യസനാക്രാന്തയായ തത്ഭവതിക്ക് അവിടുത്തെ സാന്നിധ്യംകൊണ്ടേ ഖേദത്തിന്നാശ്വാസമുണ്ടാവുള്ളൂ എന്നർത്ഥം. **ഉദിതരുചി** കാന്തി കലർന്ന മട്ടിൽ. **വിദർഭേഷു** വിദർഭരാജ്യത്തിൽ. ഭാ. സ്ഥാ. **യാതും** ചെല്ലുവാനായി. **യതേഥാഃ** യത്നിച്ചാലും.

ഗ. വൃ. 'കേട്ടിട്ടുസുകചേതാ' എന്ന് പാഠമാക്കിയാൽ വൃത്തച്ഛായക്ക് അല്പംകൂടി യോജിച്ചിരിക്കും. എന്നാൽ വാദ്യത്തിൽ 'കൈ'കളും പാട്ടിൽ 'സംഗതി'കളും മാറിമാറി പ്രയോഗിക്കാവുള്ളപോലെ മാത്രകൾ കുട്ടിയും കുറച്ചും വൃത്തഗതിക്ക് വൈചിത്ര്യം വരുത്തുന്നത് ചമ്പൂഗദ്യത്തിൽ അസാധാരണയല്ല. **ഉത്സുകചേതാ** അഭിലാഷമുള്ള മനസ്സോടുകൂടിയവനായിട്ട്. **സ രാജാ ബാഹുകം ആഹൂയ ആഹ** ആ രാജാവ് ബാഹുകനെ വിളിച്ച് ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. **അധുനാ തസ്യാഃ കാംക്ഷിതനായത് ഇഞ്ഞാൻ** ഇക്കുറി അവർക്ക് ആഗ്രഹം തോന്നീട്ടുള്ളത് എന്നെക്കുറിച്ചാണ്. **തസ്മാൽ** അതുകൊണ്ട്. **അസ്മൽസ്യന്ദനഭാഗേ** എന്റെ തേരിൽ. **താദൃശധുരിന്** അവിധമുള്ള ഭാരത്തിന്ന്. അപ്രാപ്യമായ ദൂരത്തെ അല്പകാലംകൊണ്ട് സാധിക്കുന്നതിനെന്നർത്ഥം. ''ധുര്യാനമുഖഭാരയോഃ'' എന്നമരം. രഥത്തിന്റെ മുൻവശത്തുള്ളതും കുതിരയെ ചേർത്തുകെട്ടുന്നതും ആയ 'ഏക്കാല്', 'അങ്കവടി', 'യുഗനമുഖം' എന്നിങ്ങിനെ പേർ പറയുന്ന രഥാംശമാണ് 'ധുര്'. ഇത് രഥത്തിന്റെ ഭാരത്തെ അശ്വത്തിൽ സമർപ്പിക്കുന്ന രഥാവയവമായതുകൊണ്ട് 'ധുര്'ശബ്ദത്തിന്ന് 'ഭാരം' എന്ന അർത്ഥം സിദ്ധമാകുന്നു. **യോഗ്യാൻ ധുര്യാൻ വര്യാൻ അശ്വാൻ** ചേർന്നവരായി ഭാരവാഹികളായി പ്രധാനികളായ കുതിരകളെ. ''ധൂർവ്വഹേ ധുര്യധൌരേയധുരീണാഃ സധുരംധരാഃ'' എന്ന് അമരത്തിൽ ചുമട് ചുമക്കുന്ന കാളകളുടെ പര്യായങ്ങളായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇതിൽനിന്ന് 'ഭാരവാഹി' എന്ന് ഉപചാരസിദ്ധം. ''ധുരെയ്യുന്നമിവാധവനി'' എന്ന്

കൃ. സം. ''അഥ യന്താരമാദിശ്യ ധ്യായാൻ വിശ്രാമയേതി സാ'' എന്ന രഘു. പ്രയോഗം കൃതിരൂപത്തെ പ്രത്യേകിച്ചുദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. ''പ്രധാനപ്രമുഖപ്രവേകാനന്തര്യമാത്രമാദ്യ- മുപ്യവയ്യവരേണ്യാശ്ച'' എന്നമരം. **യോജയ** ചേർത്താലും. **ഉക്തവാ** പറഞ്ഞിട്ട്. **അസൌ മഹിതഃ രാജാ** ആ പൂജ്യനായ രാജാവ്. **യാതും പ്രാരഭത** പോകുവാൻ പുറപ്പെട്ടു.

ഫലം. ഈ ശ്ലോകത്തിൽ കർത്താവായി 'നളൻ' എന്ന് അർത്ഥം കല്പിച്ചുകൊള്ളണം. **സാക്ഷാൽതൻപ്രേയസിക്ക്** തഥാവിധപ്രേമപാത്രമായ തന്റെ പ്രിയതമക്ക്. **വിവാഹോദയാരംഭം** വിവാഹത്തിനുള്ള ഏർപ്പാടുകൾ. 'എന്ന്'' എന്ന അർത്ഥത്തിൽ 'എന്നും' എന്നുള്ള പ്രയോഗം ആധുനികസാഹിത്യദുഷ്ടച്ഛായാ അസംബദ്ധമായി തോന്നുമെങ്കിലും ചമ്പുക്കളിൽ സുലഭമാണ്. വർത്തമാനം കേട്ട ഉടനെ തോന്നിയ വികാരത്തെ പൂർവ്വാർദ്ധത്തിലും സംഗതികളെ സവ്യേതരാമുഖമായി ആലോചിച്ചപ്പോൾ ഉണ്ടായ ബോധം ഉത്തരാർദ്ധത്തിലും വിവരിക്കുന്നു. 'മയ്യണ്ണാംക്ക് എന്നെ നിജപുരിയിൽ നേരും ചെറ്റ് ഉപായാന്തരം ഇത് എന്ന് പാക്കുന്നേരത്ത് തോന്നീ- നിഷധനരപതിഃ യാതും ഏവ ഉദ്യതഃ അഭ്രൽ' എന്ന് പദയോജന. **മയ്യണ്ണാം** മക്ഷിക്കണ്ണാം. നീലോല്പലാക്ഷി. **നിജപുരിയിൽ** വിദർഭനഗരിയിലേക്ക്. **നേരും** കൊണ്ടുപോകാനായി. **ചെറ്റ്** ചെറുതായ. **ഉപായാന്തരം** കൌശലഭേദം. അതിന്ന് നിമ്മിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു സൂത്രം മാത്രമാണ് എന്നർത്ഥം. **യാതും ഏവ ഉദ്യതഃ അഭ്രൽ** പോകാൻതന്നെ ഉദ്യമിച്ചവനായിത്തീർന്നു. പോകാൻതന്നെ തീർച്ചയാക്കി പുറപ്പെട്ട എന്നർത്ഥം. പരമാർത്ഥത്തിൽ രണ്ടാംവേളിക്കുള്ള ഉത്സാഹംതന്നേയാണെന്ന് ദുർഘടോദ്ധ്യം വന്നിരുന്നു എങ്കിൽ പോകാതെ കഴിപ്പാനും അതു നിമിത്തം തന്നാൽ മാത്രം സാധ്യമായ ഋതുപർണ്ണഗമനവും മുടക്കുന്നതിനും തന്നിമിത്തം തൽക്കാലത്തേക്കെങ്കിലും വിവാഹസംരംഭം തടയുന്നതിനും വേണ്ടവിധം പ്രവൃത്തിക്കാമായിരുന്നതുകൊണ്ട് പോകാൻതന്നെ തീർച്ചയാക്കി എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

ഗ. ൻ. **ഉന്നതചേതാ** മഹാമനസ്കനായ. **ബാഹുകനാമാ** ബാഹുകൻ എന്ന് പേരായ ആ നൈഷധൻ. **അധികവിശാലാം തുംഗതുരംഗമമംഗലശാലാം ഗതവാ** അതിവിസ്തൃതമായ തുംഗതുരംഗമങ്ങളുടെ മംഗലശാലയെ പ്രാപിച്ചിട്ട്. **തുംഗതുരംഗമങ്ങൾ** പൊക്കമുള്ള കുതിരകൾ. 'തുരംഗം തവരയോടുകൂടി ഗമിക്കുന്നത്'' എന്നനർത്ഥം. **മംഗലശാല** ശുഭകരമായ മന്ദിരം. തുരഗശാല വിസ്തൃതമായും നിർമ്മലമായും ലക്ഷണയുക്തമായും ഇരിക്കേണ്ടതാണെന്ന് വിശേഷണങ്ങൾകൊണ്ട് കണ്ടുകൊൾകം. **തസ്യാം**

അതിൽ. തുരഗശാലയിൽ എന്നർത്ഥം. **അതികൃശദേഹാൻ** വളരെ ചടച്ച ദേഹമുള്ളവയും. **അതിശയവേഗാൻ** സീമാതീതമായ വേഗമുള്ളവയും. **അശ്രമശിഥിലാൻ** ശ്രമശിഥിലങ്ങളല്ലാത്തവയും. എത്ര ഓടിയാലും ക്ഷീണിക്കാത്തവ എന്നർത്ഥം. **ശ്രമശിഥിലങ്ങൾ** അധ്വാനംകൊണ്ട് ക്ഷീണിക്കുന്നവ. **അശ്വാൻ** കുതിരകളെ. അത്യുഗമനശീലമുള്ളവ എന്നനർത്ഥം. **ഇതവിയ** ശ്രേഷ്ഠമായ. ഭാ. ഉ.വ. **മണിരഥസീമനി** ശോഭനമായ രഥത്തിന്റെ അട്ടത്ത്. ഭാ. ട്ടർ. 'മണി'ശബ്ദത്തെ ഉത്തമത്വസൂചകമായ പ്രശസ്ത്യാവാചകമായും ഗണിക്കാം. **അക്ഷിതിവരസവിധേ** ആ രാജാവിന്റെ അടുക്കൽ. **ഗത്വാ** ചെന്നിട്ട്. **നത്വാ** നമസ്കരിച്ചിട്ട്. **ഭവാൻ യാതു** അവിടുന്ന് എഴുന്നള്ളാം. **ഏന്നേവം** എന്നിങ്ങിനെ. **അവാദീൽ** പറഞ്ഞു. **സ തു പുനഃ** അദ്ദേഹമാകട്ടെ. **അതികൃശത്രുപാൻ ഏതാൻ അശ്വാൻ** വല്ലാതെ ചടച്ച ദേഹത്തോടുകൂടിയ ആ കുതിരകളെ. **ദൃഷ്ട്വാ** കണ്ടിട്ട്. **വൃദ്ധിധൃതരോഷഃ** മനസ്സിൽ ഉണ്ടായ കോപത്തോടുകൂടിയവനായിട്ട് 'വൃദ്ധി'ശബ്ദം കോപത്തിന്റെ ഗൌരവത്തെ കുറിക്കുന്നു. **ബഭാഷേ** പറഞ്ഞു. നിഷ്കാരണമായി പ്രവൃത്തിച്ച ബ്രാഹ്മണന്റെ പേരിൽ രാജാവിന്നു കോപം ഉജ്ജ്വലിച്ചതിലുള്ള ഖേദത്തിൽ 'ഹന്ത'. അഥവാ അശ്വശാസ്ത്രത്തിൽ രാജാവ് പ്രദർശിപ്പിക്കുന്ന അജ്ഞാനമോർത്തുള്ള അനുകമ്പയിലായിരിക്കാം. **ശൈലം** പർവ്വതം. **വിപുലാകാരാൻ അശ്വാൻ** വലിയ ആകൃതിയോടുകൂടിയ കുതിരകളെ. **മാമകഗമനനിരോധം കർത്തും** എന്റെ പോക്കിന്നു മുടക്കം ഉണ്ടാക്കാനായി. **കിംചന കൌതുകമുണ്ടോ** എന്തോ ആശ്ചര്യമുണ്ടോ. **ഏനം ഭ്രുപതിം രുഷ്ടം ദൃഷ്ട്വാ** ആ രാജാവിനെ കോപിച്ചവനായി കണ്ടിട്ട്. **ധൃഷ്ടം** ധൃഷ്ടനായ അദ്ദേഹത്തോട്. **ധൃഷ്ടൻ** തനിക്കറിവില്ലാത്ത കാര്യത്തിലും അറിവുണ്ടെന്ന് നടിച്ച് കടന്ന് പറയുകയോ പ്രവൃത്തിക്കുകയോ ചെയ്യുന്ന ആൾ. "ധൃഷ്ടോ ധൃഷ്ണുശ്ചിയാതശ്ച" എന്നമരം. **വിയാതൻ** വൈയാത്യയുക്തൻ. **വൈയാത്യം** അവിനയം. ഭാ. ട്രഡ. **അവാദീൽ** പറഞ്ഞു. **ക്ഷിതിവര** ഹേ രാജാവേ. **യോജനശതമിതപഥം അതിലംഘ്യ** യോജനശതത്താൽ മിതമായ മാർഗ്ഗത്തെ അതിലംഘനം ചെയ്തിട്ട്. **യോജനശതം** നൂറു യോജന. ഒരു യോജന നാലു ക്രോശമാണ്. ഇത് എട്ടും ഒമ്പതും പത്തും നാഴികയാണെന്ന് പക്ഷാന്തരമുണ്ട്. "യോജനം പരമാത്മനി ചതുഷ്ക്രോശ്യാം ച യോഗേ ച" എന്ന് മേദിനി. "ചതുഷ്ക്രാധിക്യവിശേഷ്യാ അംഗുലൈഃ സ്തമുച്യതേ സഹസ്രൈരഷ്ടഭിഃ ധൃതം ഹസ്തകൈഃ ക്രോശമാനകം" എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം ഇരുപത്തിനാലംഗുലം ഒരു ഹസ്തവും എണ്ണൂറു

യിരം ഹസ്തം ഒരു ക്രോശവും ആണ്. ഒരു ഹസ്തത്തിനെ ഒരു മുഴമാക്കി കണക്കാക്കിയാൽ യോജന ഒമ്പത് നാഴികയായി വരും. അയോധ്യയിൽനിന്ന് കുണ്ഡിനത്തിലേക്കുള്ള ദൂരം ഉദ്ദേശം അറനൂറ് നാഴികയാണെന്ന് തോന്നുന്നു. യോജനശതം എന്നത് ഒരു സാമാന്യവചനമായിരിക്കാം. **മിതം** മാനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്, അളന്നിട്ടുള്ളത്. അത്ര ദൂരമുള്ളത് എന്നർത്ഥം. **അതിലംഘനം ചെയ്യുക** കടക്കുക. **സായാഹ്നേ കുണ്ഡിനനഗരീം യാസ്യസി** അങ്ങ് വൈകുന്നേരം കുണ്ഡിനനഗരത്തിൽ എത്തും. **ചാരു** എന്നത് പുറപ്പാടിന്റെ ഹൃദ്യതയെ കുറിക്കുന്നു. അളകൾ കയറിക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ രഥത്തിന്റെ സ്ഥിതി രമ്യമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. നാലാൾക്ക് കയറുവാനുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള വാഹനത്തിൽ നാലു താളുകളെ കുത്തിക്കയറ്റി നയനശല്യമുണ്ടാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം അന്നും ഉണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ അത് മട്ടിലല്ലായിരുന്നു എന്നായിരിക്കും ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത്. 'ചാരു' എന്നതിന് പകരം 'ആശു' എന്നോ മറ്റോ അനൌചിത്യംകൂടാതെ ഉപയോഗിക്കാവുന്നതുകൊണ്ട് ഇതിനെ വാക്യാലംകാരമായി ഗണിക്കേണ്ടതില്ല. **മധ്യേ മാർഗ്ഗം** വഴിമദ്ധ്യത്തിൽ. **ഭ്രഷ്ടം വസ്ത്രം** വീണുപോയതായ വസ്ത്രത്തെ. **രാജ്ഞി കുതുകിനി** രാജാവ് അഗ്രഹത്തോടുകൂടിയവനായി ഭവിച്ചപ്പോൾ. **പതിതം വസനം** വീണതായ വസ്ത്രം. **കാതം** നാലു നാഴിക. **എന്നൊരു വിദ്യാം** 'മുണ്ട് വീണുപോയി. ചെന്നെടുക്കണം' എന്ന് പറയുമ്പോഴേക്കും കാതം വഴി തേരോടിക്കുവാനും പോന്ന ദൂരം ഇത്രയാണെന്ന് കൃത്യമായി പ്രയുവാനും സാധ്യമാക്കുന്ന വിദ്യയെ. **അഴകൊട** വിനയാനുചിതമായ വിധത്തിൽ. **എങ്കിൽ** ഈയാൾ ഇത്ര മിടുക്കനാണെങ്കിൽ ഞാനും പോരാത്തവനല്ല എന്ന് കാണിക്കണം എന്ന് നിശ്ചയിച്ച്. "മമാപി സൂത പശ്യ ത്വം സംഖ്യാനേ പരമം ബലം- സവ്വഃ സവ്വം ന ജാനാതി സവ്വജ്ഞോ നാസ്തി കശ്ചന- നൈകത്ര പരിനിഷ്ഠാസ്തി ജ്ഞാനസ്യ പുരുഷേ കചിൽ" എന്ന ഭാരതവാക്യം ദ്രുതപണ്ണന്റെ മനോഭാവത്തെ വ്യക്തമാക്കുന്നു. **അമിതഫലാനാം വിതതികം** അസംഖ്യേയങ്ങളായ കായകളുടെ കൂട്ടങ്ങൾ. **കൊണ്ടേ** ആ കാരണംകൊണ്ട് മാത്രം. **വിനമിതശാഖം വിപുലവിഭീതകവൃക്ഷം** വളരെ താന്നിരിക്കുന്ന വലുതായ ഒരു താന്നിമരത്തെ.' 'വിഭീതകഃ-നാക്ഷസ്തുലഃ കഷ്ഫലോ ഭ്രമവാസഃ കലിദ്രുമഃ" എന്നമരം. **ഏതാവൽ ഫലം** ഇത്ര കായ. **ഉർവ്വീശാസ്താ** ഭൂമിയെ ശാസിക്കുന്ന ആൾ. രാജാവെന്നർത്ഥം. "പ്രജാനാം വിനയാധാനാൽ രക്ഷണാദ് ഭരണാദപി- സ പിതാ പിതരസ്താസാം കേവലം ജന്മഹേതവഃ" "കിം പൌരവേ വസുമതിം ശാസതി ശാസിതരി ദുർവ്വിനീതാനാം" ഇത്യാദി കാണുക.

ഗണനാം കൃത്വാ എണ്ണീട്ട്. ഏതാം വിദ്യാം ഈ ഗണനവിദ്യയെ. അശ്വഹൃദാഖ്യാം അശ്വഹൃത്ത് എന്ന് പേരായ വിദ്യയെ. അശ്വഹൃദയത്തെ എന്നർത്ഥം. അക്ഷാണാം വൃന്മയവിദ്യാം ചൂതുകളുടെ പൊരുളായ വിദ്യയെ. അക്ഷഹൃദയത്തെ എന്നർത്ഥം. ''അക്ഷാസ്തു ദേവനാഃ'' എന്നമരം. 'അക്ഷാഭിമാനിദേവതായാഃ ഹൃദയവദ്വശീകരണാത്മോ മന്ത്രഃ' എന്ന് അക്ഷഹൃദയപദത്തെ ഭാവദീപത്തിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇതമൊട്ട ഹിതകരമായ വിധത്തിൽ.

൨൨൭ അസ്മിൻ കാലേ ആ സമയത്ത്. കാക്കോടകൻ തൻ വിഷജ്വാലാപാവകദഹ്യമാനൻ ഏഷഃ കലിഃ കാക്കോടകന്റെ വിഷജ്വാലയാകുന്ന അഗ്നിയാൽ കരിഞ്ഞിട്ടുള്ളവനായ ഈ കലി. നൈഷധകഥയുടെ ആധാരമായി വർത്തിക്കുന്ന പാത്രമാകയാൽ 'ഏഷഃ' എന്ന് വിശേഷിച്ചിരിക്കുന്നു. ബാഹുകതനോഃ ബാഹുകന്റെ ദേഹത്തിൽനിന്ന്. അവനെ കൈവിട്ട് തൽക്കാലാവശ്യത്തിന്നല്ല. എന്നി മടങ്ങാത്തവിധത്തിലാണെന്നർത്ഥം. വേലാതീതഭയേന അതിരുകവിഞ്ഞ ഭയം ഹേതുവായിട്ട്. വിഹ്വലമനാഃ അനങ്ങുവാൻ വയ്യാത്തവിധത്തിലുള്ള ചിത്തവൃത്തിയോടുകൂടിയവനായിട്ട്. 'ഹ്വല് ചലനേ' എന്ന് ധാതു. ''വിവശവിക്ലബവിഹ്വലാഃ'' എന്ന് അമരസാരം. ദീനഃ കുഴങ്ങിയവനായി. രുദൻ കരഞ്ഞുകൊണ്ട്.

൨൨൮. തേ വൈരം ശമയാമി അങ്ങക്ക് എന്നോടുള്ള ദ്വേഷം തീർപ്പാനായി ഞാൻ ഒരുപായം പറയാം. യേ യാതൊരുത്തർ. ഗായന്തി ശൃണ്വന്തി വാ ചൊല്ലുകയോ കേൾക്കുകയോ ചെയ്യുന്നു. ഘോരകലിദോഷോൽഭ്രൂതവൈഷമ്യം ഭയങ്കരനായ കലിയുടെ കോപം നിമിത്തമുണ്ടാവുന്ന ആപത്ത്. എന്നോരോന്നേ എന്നെല്ലാം. കഥയൻ പറഞ്ഞ്. വിഭീതകതരും ദേജേ താന്നിമരത്തെ പ്രാപിച്ചു.

൨൨൯. കലിഃ അഖിലവും ആഭാഷ്യ കലി എല്ലാം പറഞ്ഞിട്ട്. സ്വദേഹാൽ തന്റെ ദേഹത്തിൽനിന്ന്. അസൌ ബാഹുകഃ ആ ബാഹുകൻ. മതിതെളിവുതെളിഞ്ഞ് മനസ്സിന്റെ പ്രസന്നത പ്രകാശിച്ചിട്ട്. നൈസർഗ്ഗികമായ മനഃപ്രസാദത്തെ മൂടൽപോലെ മറച്ചിരുന്ന കല്യാവേശജന്യമായ മൂടൽ നീങ്ങി സ്വസ്ഥചിത്തനായിട്ട് എന്നർത്ഥം. തം ആഹ ആ രാജാവിനോട് പറഞ്ഞു. പകരം ഇയം അശ്വവിദ്യാ മയി വർത്തതാം അങ്ങ് എനിക്കുപദേശിച്ച അക്ഷഹൃദയത്തിന്ന് പകരം ഞാൻ അങ്ങേക്കുപദേശിക്കേണ്ടതായ അശ്വഹൃദയം എന്നിൽതന്നെ ഇരിക്കട്ടെ. സാവകാശത്തിൽ

ഞാൻ അങ്ങയെ പഠിപ്പിച്ചുകൊള്ളാം. **കാലമേതും പോരാ** വിധിയാംവണ്ണം ഉപദേശിക്കുന്നതിന്ന് എന്നത്ഥം. **ത്വരിതതരം** വളരെ വേഗത്തിൽ. **അമീ** അവർ. **അധ്വഭാഗേ** കുണ്ഡിനത്തിലേക്കുള്ള വഴിയിൽക്കൂടി. **ജഗ്മുഃ ഏവ** പോകുകതന്നെ ചെയ്തു. വിഘ്നകർമ്മം പരീക്ഷകർമ്മം നിന്നില്ല എന്നത്ഥം.

ഫ്രവ. **സൌധാഗ്രധാ** അരമനയുടെ മാളികമുകളിൽ ഇരിക്കുന്നവളായ. "സൌധോസ്ത്രീ രാജസദനം" എന്നമരം. **സുധാ** കുമ്മായം. വെൺകളിയിട്ട് വെളുപ്പിച്ചത് എന്നനർത്ഥം. "സൌധോസ്ത്രീ സുധയാ ശ്വേതം" എന്ന് വൈജയന്തി. **സാ നതാംഗി** കുചകുചജഘനാദിഭാരംകൊണ്ട് ഈഷന്നമിതമായ ദേഹത്തോടുകൂടിയ ആ ദമയന്തി. സുന്ദരി എന്ന് സാമാന്യാർത്ഥം. **ദിനകൃതി ചരമാദ്രീശ്വരേ ലംബമാനേ** ദിനകൃത്ത് ചരമാദ്രീശ്വരനെ ലംബിച്ച സമയത്ത്. **ദിനകൃത്ത്** ദിനകരൻ, സൂര്യൻ. **ചരമാദ്രീശ്വരൻ** അസ്തമപർവ്വതം. **ലംബിക്കുക** ചെന്ന് പറകുക സൂര്യാസ്തമനസമയമായപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **പാർത്തുകൊണ്ട്** നോക്കിക്കൊണ്ട്. **ആസ്ഥിതാ** നിന്നവളായി. നിന്നു എന്നർത്ഥം. **വാർത്ത് ഓലും** സൌന്ദര്യമുള്ള. 'വാർകുഴൽ' മുതലായ പ്രയോഗങ്ങളിലെ വാർ എന്നതിന്റെ നാമരൂപമായ 'വാർത്ത്' എന്നത് പ്രചാരലുപ്തമാണ്. **കരചലിതകശാഘാതസംപ്രേഷിതാനാം പ്രീതാനാം വാജിയൂനാം** കയ്യിൽ വെച്ച് ഇളക്കുന്ന കശയുടെ ആഘാതംകൊണ്ട് സംപ്രേഷിതന്മാരായി പ്രീതന്മാരായിരിക്കുന്ന വാജിയുവാക്കളുടെ. **കശം** ചാട്ടവാറ്, ചമ്മട്ടി. "അശ്വാദേസ്താഡിനീ കശാ" എന്നമരം. **ആഘാതം** അടി. പൊട്ടിക്കൽ എന്നർത്ഥം. "ദരീഗൃഹോത്സംഗതരേനരോഃ കശാഭിഘാതധ്വനിഭിഃ സകമ്പാഃ" ഇത്യാദി ശ്രീകൃഷ്ണവിലാസം. **സംപ്രേഷിതന്മാർ** വളരെ പ്രേരിതന്മാർ. മുമ്പോട്ട് കുതിക്കുന്നവർ. **പ്രീതന്മാർ** സന്തുഷ്ടന്മാർ. ഉത്സാഹത്തോടുകൂടിയവർ എന്നർത്ഥം. **വാജിയുവാക്കൾ** ചെറുപ്പമുള്ള കുതിരകൾ. 'കരചലിതം' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ചാട്ടവാർ കയ്യിൽ വെച്ചിളക്കുക മാത്രമാണെന്നും 'ആഘാതം' കുതിരകളെ അടിക്കലല്ലെന്നും പ്രോത്സാഹനാർത്ഥമുള്ള വെറും പൊട്ടിക്കൽ മാത്രമാണെന്നും 'പ്രീതാനാം' എന്നതുകൊണ്ട് ശിക്ഷ്യഗതി അടിയുടെ വേദനകൊണ്ടല്ലെന്നും 'യൂനാം' എന്നതുകൊണ്ട് കുതിരകൾ ശ്രമസഹിഷ്ണുക്കളാണെന്നും ചാവാളികളുടെ ഒടുവിലത്തെ ഓട്ടംപോലെയല്ലെന്നും വരുത്തിയിരിക്കുന്നു. വിശേഷണങ്ങൾ അശ്വങ്ങളുടേയും സാരഥിയുടേയും മഹത്വത്തെ കുറിക്കുന്നു. **ഹേഷാം അശേഷാം** ശബ്ദവിശേഷത്തെ മുഴുവനും. "കശ്യം തു മധ്യമശാ

നാം ഹേഷാ ഹ്രേഷാ ച നിസപനഃ'' എന്ന അശ്വാംഗങ്ങളെ പറയുന്നേടത്ത് അമരം. 'അശേഷാം' എന്നത് സൂക്ഷ്മശ്രവണത്തെ കുറിക്കുന്നു. **അതുലസരണി** അളവറ്റ കൂട്ടമായി. ക്രി. വി. തുടരെത്തുടരെ എന്നർത്ഥം. **ശുശ്രാവ** കേട്ടു.

൨൨൯. **അതിവികൃതവപുഃ ധാരിണം നീചം ഏകം** വളരെ വിരൂപമായ ദേഹത്തെ ധരിക്കുന്ന നികൃഷ്ടനായ ഒരുത്തനെ. **ക്ഷോണീന്ദ്രസ്യന്ദനേ** രാജാവിന്റെ തേരിൽ. **വാജികളെ** കുതിരകളെ. **ആധാവയന്താ** ഓടിക്കുന്നവനായി. ഓടിക്കുന്നത് എന്നർത്ഥം. **തദാ സാ** അപ്പോൾ അവൾ. **അകുലാംഗി** തളർന്ന ശരീരത്തോടുകൂടിയവളായി. മനസ്ഥിതി ദേഹത്തേയും ബാധിക്കുമല്ലോ.

൨൨൦. **അസ്യ പ്രതോദക്ഷുണ്ണാനാം വാജിനാം** ആയാളുടെ പ്രതോദംകൊണ്ട് ക്ഷുണ്ണന്മാരായിരിക്കുന്ന കുതിരകളുടെ. **പ്രതോദം** ചാട്ടവാറ്. തോട്ടി മുതലായി മൃഗങ്ങളെ തെളിക്കുവാനുള്ള ആയുധങ്ങൾക്കെല്ലാം പ്രതോദം എന്ന് പറയും. **ക്ഷുണ്ണന്മാർ** അടി കൊണ്ടിട്ടുള്ളവർ. പ്രേഷിതന്മാരെന്നർത്ഥം. **ആശുഗഗതികളിൽ ഉഠംക്കൊണ്ടും** കാറ്റിന് തുല്യമായ പോക്കിൽ മനസ്സ് ചെന്നും. ആ സംഗതി പിന്നേയും പിന്നേയും ഓർമ്മ വന്നും എന്നർത്ഥം. **ഉഠംപ്രീതികൊണ്ടും** ശൃംഗാരസൂചകമായവിധം മനസ്സിൽ ഉണ്ടാവുന്ന പ്രസന്നത കൊണ്ടും. മനസ്സിലുദിക്കുന്ന അകാരണവികാരങ്ങൾ ഭാവിപിശാചുക്കളാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. **മുന്നം** ആദ്യമായി. **അയം** ഇത്. **ഏതൽ വപുഷി വികൃതതാ** ഈയാളുടെ ദേഹത്തിലുള്ള വൈരൂപ്യം. **പേത്തും** പിന്നേയും പിന്നേയും. **മേ കാ ഗതിഃ വാ** ഇങ്ങിനെ പരസ്പരവിരുദ്ധമായി കാണുന്ന ഘട്ടത്തിൽ എനിക്ക് എന്താണ് ശരണം. ഏത് വഴിക്കാണ് പോകേണ്ടത്. എന്ത് കല്പിച്ചാണ് പ്രവൃത്തിക്കേണ്ടത് എന്നർത്ഥം.

൨൨൧. **അതിമാന്യം ഏനം** ഏറ്റവും പൂജനീയനായ അദ്ദേഹത്തെ. **ഭൂപതിഃ** ഭീമരാജാവ്. **അസ്യ വസതിം കല്പയൻ** അദ്ദേഹത്തിന്ന് താമസത്തിന്നുള്ള ഏർപ്പാടുകൾ ചെയ്തിട്ട്. **ഇദം എന്തിനെന്ന്** ഈ വരവിന്റെ കാരണം എന്താണെന്ന്. ദമയന്തിയുടെ പുനർവ്വിവാഹസന്ദേശം സ്വയംകൃതമാണല്ലോ. **ചേതസാ വിചിചിന്ത** മനസ്സുകൊണ്ട് വളരെ വിചാരിച്ചു. ഈ വരവിൽ വല്ല അസാംഗത്യവുമുണ്ടെന്ന് പുറത്തേക്ക് അശേഷവും ഭാവിച്ചില്ലെന്നർത്ഥം. ഋതുപർണ്ണാഗമനത്തിന്ന് ശരിയായ ഒരു സമാധാനം കാണുന്നത് എളുപ്പമല്ലാതിരുന്നതിനാൽ 'വി'ചിചിന്ത എന്ന് പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.

ഗദ്യം. **മനസ്വിനീ വിദഭ്രരാജസ്യ സുതാ** മനസ്വിനിയായ വിദഭ്രരാജപുത്രി. **മനസ്വിനീ** ദൃഢചിത്താ. "കദാചിദാസന്നസവീമുഖേന സാ മനോരഥജ്ഞം പിതരം മനസ്വിനീ" ഇത്യാദി തപോവനോന്മുഖയായ പാർവ്വതിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് കു. സം. 'മനസ്വിനീ സ്ഥിരചിത്താ' എന്ന് മല്ലി. ബാഹുകന്റെ വിരൂപാകൃതി ദുസ്സഹമായ ഒരു പ്രതിബന്ധമായിരുന്നുവെങ്കിലും അതുകൊണ്ട് ഭഗ്നോത്സാഹയായിത്തീരാതെ എന്നർത്ഥം. അഥവാ സാധ്വി. ദൌർത്ത്യം വൈയാത്യപരമായിരുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. "കുലസ്ത്രീവന്തമാത്മാനമവരോധേ മഹത്യപി-തയാ മേനേ മനസ്വിന്യാ ലക്ഷ്മ്യാ ച വസുധാധിപഃ" എന്ന രഘു. പ്രയോഗം ചിന്തനീയമാണ്. **വിദഗ്ധഭാവേന** തന്റെ വൈദഗ്ദ്ധ്യം ഹേതുവായിട്ട്. **വൈദഗ്ദ്ധ്യം** സൂക്ഷ്മദർശനം. "മഹിമ്നാമേതസ്മിൻവിനയശിശിരോ മൌഗ്ദ്ധ്യമസ്യണോ വിദഗ്ധൌന്നിർഗ്രാഹ്യോ ന പുനരവിദഗ്ധൌരതിശയഃ" എന്ന് ഉ. രാ. ച. ർ, ഫ. 'വിദഗ്ധൌഃ സൂക്ഷ്മദർശിഭിഃ' എന്ന് ഭാവതലസ്പർശിനീ. **കേശിനിം** ഇഷ്ടസഖിയായ കേശിനിയെ. **അദഭ്രമോദാൽ** അത്യന്തസന്തോഷത്തോടുകൂടി. "പ്രഭൂതം പ്രചുരം പ്രാജ്യമദഭ്രം ബഹുലം ബഹ്വഃ" എന്നമരം. "ഭ്രമദഭ്രമദഭ്രമദഭ്രമദഭ്രമരഭ്രമതഃ ഖലു കാമിജനഃ" എന്ന് നളോദയം. **ബാഹുകസ്യ മതിസ്ഥിതിം** ബാഹുകന്റെ മനസ്സിന്റെ സ്ഥിതിയെ. **അറികെന്ന്** അറിഞ്ഞുവരൂ എന്ന്. **അപൃച്ഛൽ** ചോദനം ചെയ്തു. പറഞ്ഞയച്ചു എന്നർത്ഥം.

ഇവിടെ ഋതുപർണ്ണാനയനത്തെ തുടർന്ന് ദമയന്തി ഒരു കടുംകയ്യുകൂടി പ്രവൃത്തിക്കുവാനുള്ള പുറപ്പാടാണ്. അതിനുള്ള കാരണങ്ങളേയും വിശേഷണങ്ങളെക്കൊണ്ട് ദ്യോതിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ആകൃതികൊണ്ട് ബാഹുകൻ നളനല്ലെന്ന് പലതവണയും തോന്നിയെങ്കിലും പ്രകൃത്യാ ദൃഢചിത്തയും പുണ്യവതിയും ആയതുകൊണ്ട് "സതാം ഹി സന്ദേഹപദേഷു വസ്തുഷു പ്രമാണമന്തഃകരണപ്രവൃത്തയഃ" എന്ന പ്രമാണമനുസരിച്ച് പിന്നേയും നളനാണെന്നുതന്നെ സംകല്പിച്ച് പ്രവൃത്തിക്കുന്നു. തീക്ഷ്ണമായ മനോദൃഷ്ടിയുള്ളതുകൊണ്ട് കൃത്യാകൃത്യതിയെ നിഷ്പ്രയാസം നിശ്ചയിക്കയും ചെയ്യുന്നു. നളനാണെങ്കിൽ കൂണ്ഡിനത്തിൽ വരികയും വിശേഷിച്ച് ദമയന്തിയുടേയും കുട്ടികളുടേയും കഥ കേൾക്കുകയും ചെയ്യുമ്പോൾ ഭാവപ്പകർച്ചയുണ്ടാവാതിരിക്കുവാൻ തരമില്ലാത്തതുകൊണ്ട് ആദ്യമായി ആ സംശയനിവാരണത്തിന് കേശിനിയെ പറഞ്ഞയക്കുന്നു.

ഗദ്യം. **ബാഹുകസവിധഗതാ** ബാഹുകന്റെ അടുക്കൽ ചെന്നിട്ട്. **വാചം ഉവാച** വാക്കിനെ പറഞ്ഞു. ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു എന്നർത്ഥം. ഖിന്നേ ഖേദിക്കുന്നു. **തേ ഗാത്രശോഭാ** നിങ്ങളുടെ ദേഹത്തിന്റെ നിറം.

'ശോഭാ' എന്ന് ദാക്ഷിണ്യസൂചകമായ മിഥ്യാവചനം. **അന്യാ** യഥാർത്ഥനാ
ന്നേരത്തിൽനിന്നും വ്യത്യാസപ്പെട്ടിട്ടുള്ളത്. ഭാ. ഛാഥ. **ഇദം തൽസ്വരൂപം നിഖിലവും** നിറം മാത്രമല്ല. കാണുന്ന ബാഹ്യരൂപം മുഴുവനും. **അന്യാദൃശം** മട്ടുമാറീട്ടാണ്. **ധന്യാ** ഹേ പുണ്യശീല എന്ന് ഭാഷാസംബോധന. **ഉള്ള വണ്ണം** പരമാർത്ഥമെല്ലാം. ദമയന്തിയുടെ ചിത്തദാർഢ്യത്തെ സൂചിപ്പിച്ചുകൊ
ണ്ട് 'നരവര ഹേ രാജാവേ' എന്ന് സ്പഷ്ടമായിപ്പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. 'അങ്ങ് നാ
ൻതന്നെയാണ് സംശയമില്ല. എന്നാൽ ഇതിൽ എന്തോ ഒരു കുഴപ്പമുണ്ട്. അ
ത് മറച്ചുവെച്ചിരിക്കയാണ്. സത്യം എന്നോട് തുറന്നുപറയണം' എന്നഭിപ്രായം. **കഥയൻ** പറഞ്ഞിട്ട്. **ഇമാം** ഈയുള്ളവളെ. **പാലയേഥാഃ** രക്ഷിച്ചാ
ലും. സത്യാവസ്ഥ അറിയാതെ കഴിച്ചുകൂട്ടുക എന്നത് എനിക്ക് മേലിൽ അസാ
ദ്ധ്യമാണ് എന്ന് താൽപര്യം.

ഗ. ഛാ. **നളനാം ഭൂപതി യൊന്നത്** നളൻ മറപടി പറ
ഞ്ഞത്. **തൽവൃത്താന്തവിചാരദശായാം** ആ ബാഹുകന്റെ ഓരോ പ്ര
വൃത്തികളേയും വിചാരിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ. **അധുനാ ഇത് ബഹുനാ പോ
രും പോരും** എനി ഈ സംഗതിയെക്കുറിച്ച് അധികം വിസ്തരിച്ചിട്ടാവശ്യമി
ല്ല. 'അലമതിപ്രസംഗേന' എന്ന മട്ടിലുള്ള പ്രയോഗം. **പാകവിധാനേ** വെക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ. **ദഹനവിഹീനേ കല്പിതദേശേ** തിയ്യില്ലാത്തതും ആവശ്യമനുസരിച്ച് വേണമെന്ന് തീർച്ചയാക്കുന്നതും ആയ ഭിക്കിൽ. ഓരോ
സാധനം ഓരോ ഭിക്കിൽ പാകം ചെയ്യുവാൻ തയ്യാറാക്കിവെച്ച് വിചാരിക്കുന്ന
സമയം എന്നർത്ഥം. **ദഹനൻ** തീയ്. **കുംഭം** കുടം. **കലശേ** കുടത്തിൽ. കു
മത്തിയ കുടം എടുത്ത് മലർത്തുമ്പോൾ അതിൽ വെള്ളം തുളുമ്പുന്ന ശബ്ദം കേട്ടും
എന്നർത്ഥം. **അധികവിഷാദീ** വളരെ വ്യസനിച്ചുകൊണ്ട് **ബാഷ്പം മോ
ത്ത്** കണ്ണുനീർ പൊഴിച്ചുകൊണ്ട്. **ബാഹുകപാകമനോഹരഭോജ്യം** ബാഹുകൻ വെച്ചിട്ടുള്ളതായ ഹൃദ്യമായ ഭക്ഷണം. ''പാകഃ പരിണതൌ ശിശൌ-
കേശസ്യ ജരസാ ശൌക്ല്യേ സ്ഥാല്യാഞ്ച പചനേപി ച'' എന്ന് മേദിനി.
ആസാദ്യ ക്ഷിച്ചിട്ട്. **അധികരസപരിപൂർണ്ണത** അനന്യാദൃശമായ
രുചിയുടെ ബാഹുല്യം. 'അധിക'ശബ്ദം ധാരാളതയേയും 'പരിപൂർണ്ണത' തിക
വിനേയും കുറിക്കുന്നു. **ബഹുവിധവസ്തുവിചാരം** പല സംഗതികളേയും
ആലോചിച്ച്. 'വസ്തുത അറിഞ്ഞു' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. **ഖിന്നാ
ധന്യാ** ദുഃഖിതയായ ആ പുണ്യവതി. ഭാ. ഛാഥ. **ഏഷഃ നളനെന്ന് നി
ശ്ചിനവാനാ** ഈയാളെ നളനാണെന്ന് നിശ്ചയിച്ചവളായിട്ട്. നിശ്ചയി

ച്ചിട്ട് എന്നർത്ഥം. **രൂപവിശേഷംകൊണ്ട്** അസംഘടനീയമായ ആ ആകാരവൈരൂപ്യം ഹേതുവായിട്ട്. **തിരിപ്പാൻ** തിരിച്ചറിവാൻ. ച്ഛന്നസ്വരൂപനാണെങ്കിലും കൃത്രിമസാമഗ്രികളിൽകൂടി പരമാർത്ഥം തിരിച്ചറിവാൻ സാധിച്ചു എന്ന് വരാം. എന്നാൽ ബാഹ്യകരണത്തിൽ പ്രസ്പഷ്ടവിലക്ഷണങ്ങൾ നിമിത്തം അതുംകൂടി സാധ്യമല്ലായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. **വശമല്ലാഞ്ഞിട്ട്** സാധിക്കാഞ്ഞിട്ട്. **പറവാൻ** സംസാരിക്കുവാൻ. കണ്ട് സംസാരിച്ചാൽ ഇതിന്റെ സത്യം വെളിവാക്കാമെന്ന് തോന്നി എന്നർത്ഥം. **ഏവം** ഇങ്ങിനെ. **നിഭൃതം** ശോഭ്യമായി. ''അനുദീർണ്ണവർണ്ണനിഭൃതാർത്ഥമാഹ്വയൽ'' എന്ന് മാ. ഛന്ദ, ർഥ. 'നിഭൃതാർത്ഥം പരേഷാം അവിദിതാർത്ഥം' എന്ന് മല്ലി. 'നിഭൃത നികുഞ്ജഗൃഹം ശതയാ നിശി രഹസി നിലീയ വസന്തം' എന്ന് ഗീ. ഗോ. 'നിഭൃതം ഏകാന്തം, വിവിക്തം' എന്നിങ്ങിനെ വ്യാഖ്യാ. ബാഹ്യകാനയനോപായങ്ങൾ ഭയന്തിയും മാതാവും ഗൂഢമായിട്ടാണ് നടത്തീട്ടുള്ളതെന്ന് സൂത്രവ്യം. അഥവാ വിനയാനുചിതം. ''നിഭൃതവിനീതപ്രസ്തുതാഃ'' എന്നമരം. വിനീതഭാവം കാര്യസാധ്യസഹായിയാണല്ലോ. അഥവാ നിശ്ചലമായ വിധത്തിൽ. താൻ ഒന്ന് കണ്ട് സംസാരിച്ചേ 'ഇരിക്കുള്ളൂ എന്ന് ഉറച്ച് എന്നർത്ഥം. ''നിഷ്പന്ദപാമരശിഖാ നിഭൃതോദ്ധ്വകർണ്ണാഃ'' എന്ന് ശാ. 'നിഭൃതാ നിശ്ചലാ' എന്ന് സാരാർത്ഥദീപികാ. ''മധുകരാംഗനയാ മുഹുരുന്മദധ്വനിഭൃതാ നിഭൃതാക്ഷരമുജ്ജഗേ'' എന്ന് മാ. ന്യ, ഛ൦. 'നിഭൃതാക്ഷരം ലക്ഷണയാ സ്ഥിരനാദം യഥാ തഥാ' എന്ന് മല്ലി. **അവാദീൽ** പറഞ്ഞു. **മാതഃ** അമ്മേ. **അയച്ചീടേണം** അനുവദിക്കണം. ഈ പ്രയോഗം സല്ലാപഭാഷയിൽ ഇപ്പോഴും കാണാം. **നിതാന്തം** ഏറ്റവും എന്നതിനെ 'സങ്കടമത്രേ' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായി കല്പിക്കണം. **താഭ്യാം** അവർ രണ്ടുപേരാലും. മാതാപിതാക്കന്മാരാൽ. **ലബ്ധാനുജ്ഞാ** ലഭിച്ച അനുവാദത്തോടുകൂടിയവളായിട്ട്. അവരുടെ അനുവാദം കിട്ടിയ ശേഷം എന്നർത്ഥം. **വരുത്തി** അർത്ഥാൽ ബാഹ്യകനെ. **ഒന്നും വശമല്ലാഞ്ഞ്** എന്താണ് സംഗതി എന്ന ഒരു പിടുത്തവുമില്ലാതെ. **വിഷണ്ണാ** വല്ലാതെ കുഴങ്ങിട്ട്. **വിഹ്വലഗാത്രീ** അവശമായ ശരീരത്തോടുകൂടിയവളായി. ഭാ. ഛർൻ. **ദീനാ** അതിദുഃഖിതയായി. **തസ്ഥൌ** നിന്നു.

ഛവർ. നിഭൃനീചാകൃതിം അമും അതിനീചാകാരനായ ആയാളെ. **നിശ്ചയം ചേക്കൊണ്ടും** നിശ്ചയം ചേർന്തുകൊണ്ടും. ഉണ്ടായതുകൊണ്ടും എന്നർത്ഥം. സാധാരണാർത്ഥത്തിൽ പ്രയോജകരൂപം. ഭാ. വ്യ. **കർത്തവ്യം** മേലിൽ ചെയ്യേണ്ടത്. നമുനാണെന്ന് തീർച്ചയായിക്കഴിഞ്ഞു. എ

ന്നാൽ പരമാത്മം പ്രകാശിപ്പിക്കാതിരിക്കുന്നതിനും രൂപഭേദം വന്നിട്ടുള്ളതിനും ഉള്ള കാരണം വ്യക്തമാകുന്നും ഇല്ല. അതുകൊണ്ട് എന്താണിനി വേണ്ടതെന്ന് അറിയാതെ ചഞ്ചലചിത്തയായിത്തീർന്നു. ഒടുവിൽ മഹത്തുക്കൾ ശരണാഗത ദീനാർത്തപരിത്രാണപരായണന്മാരായതുകൊണ്ട് ആ വഴിക്കുതന്നെ പോകുവാൻ തീച്ചയാക്കുന്നു. **തൽപദാന്തേ** അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാൽക്കൽ. **അവിതഥം** വിതഥമല്ലാത്തവിധത്തിൽ. **വിതഥാ** അസത്യം. "വിതഥം ത്വനൃതം വചഃ" എന്നമരം. **അഖിലം** ഉള്ളത് മുഴുവനും.

ഛന്ദ **ഉള്ളിൽ കപടം ഏതും തേട്ടുന്നീല** ഞാൻ മനസ്സിൽ കൂടവ് ഒന്നും വിചാരിക്കുന്നില്ല. കൃത്രിമഭാവത്തെ അവലംബിക്കുന്നില്ല എന്നർത്ഥം. **അഗതിയെ പ്രേയസീം തൊട്ട്** ശരണമില്ലാതെ കഴങ്ങുന്ന ഈ പ്രിയതമയെ സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം. **ഇതൊന്നും മൂടുന്നില്ല** ഈ ഉള്ള സംഗതികളൊന്നും മറച്ചുവെക്കുന്നില്ല. **എന്ന് മതപാ** എന്ന് വിചാരിച്ചിട്ട്. അങ്ങിനെ തീച്ചയാക്കീട്ട് എന്നർത്ഥം. **സപയം അപി ച പേത്തും ശഠൻ** താനും ധാരാളമായി കരഞ്ഞിട്ട്. ദമയന്തി ആദ്യംതന്നെ തുടങ്ങീട്ടുണ്ടല്ലോ. **ബാലാം** ദമയന്തിയെ. **ഉത്ഥാപ്യ** എഴുന്നേല്പിച്ചിട്ട്. **പ്രൌഢാത്മാ** മഹാമനസ്സുനായ നളൻ. ഭാ. ഹർഷ. **വാചം ഊചേ** ഈവിധം പറഞ്ഞു. **വിപിനേ** കാട്ടിൽ. **ധ്വസ്തം** ധൈര്യത്തോടെ. ക്രി. വി. 'അഹംമതി' കാണിച്ച് എന്നർത്ഥം. **ധൈന്യാക്രുതാതേ** കണ്ണിതമില്ലാതെ. ചെയ്യുന്ന പ്രവൃത്തിയുടെ നിഷ്ഫലതയുത്തെ അശേഷവും ഓർക്കാതെ എന്നർത്ഥം. **ശഠകടീരത്നഭ്രഷ്ടാ നളഃ ഞാൻ** ദുർബ്ബുദ്ധികളുടെ കിരീടത്തിന്മേലുള്ള രത്നാലംകാരമായ നളനാണ് ഞാൻ. ശഠാഗ്രേസരനാണെന്നർത്ഥം. ഭാ. നള.

ഛന്ദ. ദുഷ്ടമായ സമുച്ചയസരണികൊണ്ടും അസുഖകരമായ ആവർത്തനംകൊണ്ടും കലുഷമായിരിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ പൂർവ്വാർത്ഥത്തിൽ എന്തോ പാഠഭേദമുള്ളതായി തോന്നുന്നു.

മാം വല്ലാതേ വെച്ചതും എന്നെ വല്ലാത്ത നിലയിലാക്കിത്തീർത്തതും. ഒരു നീചനുമായി അവധിയറ്റ ചൂതിൽ ലയിച്ച് മതിമറന്നുപോകുന്നതുക്കൊണ്ട് ആകുക്കിയത് എന്നർത്ഥം. **അഖിലധനവും** സംപത്ത് മുഴുവനും. **ദ്യൂതഹേതോഃ** ചൂതുകളി കാരണം. **എന്നോട് ഇല്ലാതേ ചേർത്തും** എനിക്കില്ലാതാക്കിയതും. 'എന്നോട്' സമേതമല്ലാതാക്കിയതും, എന്നിൽനിന്ന് വേർപെടുത്തിയതും' എന്നോ മറ്റോ വ്യാഖ്യാനിച്ചില്ലാതെ ഈ തൃതീയാപ്രയോഗത്തെ സമർത്ഥിക്കുവാൻ പ്രയാസമായിരിക്കുന്നു. 'എന്നോടും അദ്യൂതഹേതോഃ

ഞാനുമായുണ്ടായ അ അനന്യസാധാരണമായ ചൂത നിമിത്തം' എന്നെടുത്താലും ക്ലിഷ്ടം തന്നെ. 'എന്നോടു തദ്ദൂതഹേതോഃ' 'ഇല്ലാതേ ചെയ്തതും' എന്നീ പാഠഭേദങ്ങൾകൊണ്ട് വലിയ മെച്ചമുണ്ടോ എന്ന് ചിന്തനീയം. **കാനനഭുവി** കാട്ടുപ്രദേശത്തിൽ. അസ്ഥാനദ്യൂതകം. **വിരഹോന്മാദവും** വേറിട്ടുപോകുവാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചതായ ചിത്തഭ്രമവിശേഷത്തെക്കൂടിയും. സമുച്ചയം സീമാതീതമായ ദുരവസ്ഥയെ കുറിക്കുന്നു. **ഏഷാ രീതിഃ എല്ലാമേ** ഈ മട്ട് മുഴുവനും. ഈ വികൃതികളെല്ലാം എന്നർത്ഥം. **കലിബലസംപാദിതാ** കലിയുടെ ശക്തി കൊണ്ടുണ്ടായതാണ്. 'ചൊല്ലാം ഇന്ന്' എന്ന് സംഭാഷണപരമായ വാക്യാലംകാരം. **കാക്കോടകകൃതകൃപയാ** കാക്കോടകൻ ചെയ്ത ദയകൊണ്ട്. **ഏഷ ഈ ഞാൻ ഞാനായത്** ഈ ഞാൻ ഞാൻതന്നെയായിത്തീർന്നു. കലിബാധ വിട്ട് പൂർവ്വസ്ഥിതിയിലായി എന്നർത്ഥം. 'ഏഷ ഈ' എന്ന് വാക്യാലംകാരപരമായ ദ്വിതീയം. 'ഇഞ്ഞാൻ' എന്ന് പറഞ്ഞത് ബാഹ്യാകാരംകൊണ്ട് അവിധം തോന്നുന്നില്ലെങ്കിലും വാസ്തവത്തിൽ അങ്ങിനെയാണെന്ന് ധ്വനിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. അതേസംഗതിതന്നെ അടുത്ത ശ്ലോകംകൊണ്ട് സ്പഷ്ടമാക്കിയിരിക്കുന്നു.

൧൨൬. **അസൃദ്വപുഷി** എന്റെ ശരീരത്തിൽ. **വികൃതതാം** വൈരൂപ്യത്തെ. **വൈഷമ്യം** കുഴക്കം. തിരിച്ചുകിട്ടിയെങ്കിലും അ ലോകൈകസുന്ദരൻ ഈ മട്ടിലായല്ലോ എന്ന് വിചാരിച്ച് ഒട്ടും ഖേദിക്കേണ്ട എന്നർത്ഥം. **സ രാജാ** ആ രാജാവ്. **ഫണിവിരചിതവസ്ത്രാവൃതഃ അഭ്രൽ** സർപ്പവസ്ത്രൻ കല്പിച്ചതായ വസ്ത്രംകൊണ്ട് മൂടിയവനായി ഭവിച്ചു. ആ വസ്ത്രം എടുത്ത് ധരിച്ചു എന്നർത്ഥം. **തുഹിനാംശോഃ നിലാവെന്നപോലെ** മേഘനിർമ്മുക്തനായ ചന്ദ്രന് ചന്ദ്രിക എന്നപോലെ. "ഹിമാംശുശ്ചന്ദ്രമാശ്വന്ദ്രഃ" എന്നും "തുഷാരസ്തുഹിനം ഹിമം" എന്നും അമരം. **ഏഷാ** ആ ദമയന്തി. **തദ്ദശായാം** ആ അവസ്ഥയിൽ. അപ്പോൾ എന്നർത്ഥം. **അശ്രുധാരാം കിരന്തീ** കണ്ണുനീർപ്രവാഹത്തെ പൊഴിച്ചുംകൊണ്ട്. **തദുരസി** അദ്ദേഹത്തിന്റെ മാറിടത്തിൽ. **നിപപാത** വീണു.

൧൨൭. 'അനഗ്നുഭം പ്രസാരിതാ ഇഹ കിംവദന്തി എന്തുകൊണ്ട് അനക്ഷണം വിവർദ്ധിതാ ഇതി മേ ചിന്തയുണ്ട് ഹന്ത അനഗ്നുഭമായി പ്രസാരിതയായ ഈ കിംവദന്തി എന്തു കാരണത്താലാണ് അനക്ഷണം വിവർദ്ധിതയായി ഭവിച്ചത് എന്ന് എനിക്ക് ചിന്തയുണ്ട്". **അനഗ്നുഭം** തടവില്ലാതെ. ആരും മറിച്ചുപറയാത്തവിധത്തിൽ എന്നർത്ഥം. 'അനഗ്നുഭ'ശബ്ദത്തിന്ന് 'സാക്ഷയില്ലാതെ, തുറന്ന മട്ടിൽ' എന്നാണ് അനർത്ഥം. വാതിലിന്റെ ഓടാങ്ങളെ പറയുന്ന

കൂട്ടത്തിൽ 'തദപിക്ഷ്വംഭോളും' എന്നമരം. കതവുകളെ സ്തംഭിപ്പിച്ചുനിർത്തുന്നത് അ ർഗ്ഗളം എന്നർത്ഥം. ''കഥയ കസ്യ ഹേതോരിയം ഹാരയഷ്ടിരാച്ഛിന്നാ'' ''കിം ബ്രവീഷി വ്യതീതരജന്യാമർഗ്ഗളസംഗൽ ഇതി'' ''അനർഗ്ഗളസംഗാദിതി വക്തവ്യം'' ''കിം ബ്രവീഷി അലമന്യഥാ സംഭാവനയാ ഇതി'' ''ഹാരച്ഛിന്നോ വേതു ഹരിണീശാബമുദ്ധാക്ഷി കാമം ഭാരാസഞ്ജനമണിമയകവാടാർഗ്ഗളാസ്തംഗസംഗൽ-ഹേതും ബാലേ കഥയ കുചയോർമ്മൂലഭാജാമമീഷാമാരക്തനാമഭിനവരുചാമേഷ്ടുച സ്താംകുരാണാം'' ഇത്യാദി ഭാണം കാണുക. **പ്രസാരിതാ** പരന്നത്. **കിംവദന്തി** ബഹുവാക്ക്. 'എന്താണ്, എന്താണ്' എന്ന് ജനങ്ങളം ചോദിക്കുന്നത് എന്നനർത്ഥം. ''കിംവദന്തീ ജനശ്രുതിഃ'' എന്നമരം. **അനവരക്ഷണം** നിമിഷംപ്രതി. **വിവർദ്ധിതാ** ധാരാളമായി വർദ്ധിച്ചത്. **ചിന്ത** വിഷാദപരമായ വിചാരം. ഭാ. സ്വ. മനസ്സിലുദിച്ച ശങ്ക നിമിത്തമുള്ള വിഷാദത്തിൽ 'ഹന്ത'. 'ഭമയന്തിക്ക് രണ്ടാംവേളിയുണ്ടെന്നുള്ള വർത്തമാനം നാടെങ്ങും പരന്നു. ആരും അത് ശരിയല്ലെന്ന് പറഞ്ഞുകേട്ടതുമില്ല. പ്രത്യുത ആ സംസാരം നിമിഷംപ്രതി എന്നവിധം വർദ്ധിക്കയാണ് ചെയ്തത്. കേവലം നിർമ്മൂലമായിരുന്നു എങ്കിൽ ആ രെങ്കിലും എതുത്തുപറകയും പ്രവേത്തിൽതന്നെ ആ ധ്വനി നശിച്ചുപോകയും ചെയ്യുമായിരുന്നു. അതുകൊണ്ട് ഇതിൽ എന്തോ വാസ്തവമുണ്ടെന്ന് സംശയിക്കുവാൻ ന്യായമുണ്ട്. അത് വിചാരിക്കുമ്പോൾ എനിക്ക് വലുതായ ആധി തോന്നുന്നു'. നളന്റെ ഇവിടത്തെ മനോഗതി ഈവിധത്തിലാകുകൊണ്ടാണ് ഇതിനെ 'അത്യുഗ്രം വചനം' എന്ന് അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. പുനർവ്വിവാഹവാർത്തയുടെ തത്വം ഇന്നതായിരിക്കണമെന്ന് നളൻ അയോധ്യയിൽ നിന്നുതന്നെ ഊഹിച്ചിട്ടുള്ളതിനും പുറമെ കുണ്ഡിനത്തിൽ എത്തിയതിനും ശേഷമെങ്കിലും വിവാഹസംരംഭങ്ങളുടെ കേവലാഭാവംകൊണ്ടും മറ്റും അതൊരു മിഥ്യാവാർത്തയാണെന്ന് ഗ്രഹിക്കുവാൻ ധാരാളം ഇടയുണ്ടായിട്ടുള്ളതുകൊണ്ട് ഇത് പ്രണയകലഹാവാപകമായ ഒരു മുള്ളുവാക്കാണെന്ന് കല്പിക്കുന്നതായിരിക്കും ഉചിതമെന്ന് തോന്നുന്നു. അഥവാ, ദ്വിതീയവിവാഹമില്ലെന്ന് ബോധ്യമായെങ്കിലും കാര്യമില്ലാതെ എലയനങ്ങുന്നത് സാധാരണയല്ലാത്തതുകൊണ്ട് ഇതിന്നെതെങ്കിലും ഒരാധാരലേശമെങ്കിലും ഉണ്ടായിരിക്കണമെന്നായിരിക്കും വിചാരം. പക്ഷെ അടുത്ത ശ്ലോകത്തിലെ 'പ്രത്യുഗ്രപക്ഷായുധ'പ്രയോഗം ലക്ഷ്യഭേദനാനന്തരമേയുമായ ലക്ഷണത്തെപ്പോലെ പ്രഥമപക്ഷത്തെ സഹായിക്കുന്നുണ്ട്.

൧൩. **ഇത്ഥം അത്യുഗ്രം വചനം** ഈവിധമുള്ള അത്യുഗ്രമായ വാക്കിനെ. **ഉഗ്രം** തീക്ഷ്ണം. ഭാ. ഉ. നു. 'തീക്ഷ്ണ'ശബ്ദത്തിന്ന് 'നിശിതം' എന്നനർത്ഥമാണ്. ഹൃദയമർമ്മഭേദകമെന്നർത്ഥം. 'രൌദ്രം ഭുഗ്രം' എന്ന അമരപ്രമാണത്തിലെ രൌദ്രത്തിന്റെ സ്ഥായിഭാവം കോപമാണെന്നും ദ്രഷ്ടവ്യം.

"രൌദ്രഃ ക്രോധസ്ഥായിഭാവോ രക്തോ രുദ്രാധിദൈവതഃ" എന്ന പ്രമാണം ഉഗ്ര തപത്തിന്റെ ലക്ഷണങ്ങളെ കുറിക്കുന്നു. **നിശമ്യ** കേട്ടിട്ട്. **പ്രത്യഗ്രപഞ്ചായുധം** പുനർന്നവീകൃതമായ കാമവികാരത്തോടുകൂടി. "പ്രത്യഗ്രോഭിനവോ നവ്യോ നവീനോ നൂതനോ നവഃ" എന്നമരം. പരുഷവചനം അനുരക്തചിത്തത്തിൽ കാമോദ്ദീപകകരമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. **ആഹ** പറഞ്ഞു. "നാഭീമൂലകുചോദര പ്രകടനവ്യാജേന യദ്ദ്യോഷിതാം സാകാംക്ഷം മുഹുരീക്ഷണം സ്ഖലിതതാ നീവീ നിബന്ധസ്യ ച- കേശഭ്രംശനസംയമേ ച കമിതുമ്മിത്രാദിസംഭർഭനൈഃ സൌഭാഗ്യാദിഗുണപ്രശസ്തികഥനൈസ്തൽസാന്നരാശേങ്ങിതം" എന്ന രസികസവ്വസപ്രമാണം പ്രത്യഗ്രപഞ്ചായുധഭാവത്തെ വിവരിക്കുന്നു. **പ്രത്യഗ്രപഞ്ചായുധം** അഭിനവമന്മഥനായ നളനോട് എന്ന വ്യാഖ്യാനവും സാധ്യം എങ്കിലും മധ്യമം. **ഇത്രേടം ആക്കാ** ഇങ്ങോട്ട് കൊണ്ടുവരാം. സംഭാഷണപരമായി നമ്പൂരിഭാഷയിൽ ഇതിന്ന് ഇപ്പോഴും പ്രചാരമുണ്ട്. **എന്നിട്ടത്രേ** എന്ന് വിചാരിച്ചിട്ട് മാത്രമാണ്. **ഈദൃശം കുശൽ** ഈവിധമുള്ള ഒരുപായത്തെ. **ഞാൻ നിനച്ചൂ** ഞാൻ ആലോചിച്ച് തിട്ടപ്പെടുത്തിയത്. കായ്യസാധ്യസഹായത്തെയാണ് പ്രധാനമായി ചിന്തിച്ചത്. അതികുശലരായ അന്യഥാധാരണക്കോ മറ്റു വൈഷമ്യങ്ങൾക്കോ ഇടവരാമെന്നുള്ള അപായചിന്തയുണ്ടായില്ല എന്നർത്ഥം.

പുനർവ്വിവാഹവാർത്തയുടെ നിദാനം മറ്റൊന്നുമല്ലെന്ന് അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ പ്രതിജ്ഞാപരംപരകൊണ്ട് പ്രബലപ്പെടുത്തുന്നു.

ശ്ലോ൦. ൭൬. ഭൂപ ഹേ രാജാവേ. പ്രിയദയിതാദിപദങ്ങളെ വിട്ട് 'ഭൂപ' എന്നുള്ള സംബോധന അനഹ്രമായ ചാരിത്രശംശങ്കയിലുള്ള പരിഭവത്തെ ധ്വനിപ്പിക്കുന്നു. "വാച്യസ്യായാ മഹചനാൽ സ രാജാ" ഇത്യാദി ബഹിഷ്കൃതയായ വൈദേഹിയുടെ ഗംഭീരോക്തി ഇവിടെ സ്മരണീയമാണ്. "ഹേ രാജന്നിഹേദിഹാപി ച പൃഥഗ്ഭാവോ മഹാനപതേൽ" എന്ന് മുഖത്തിൽതന്നെ സൂചിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നവിധം പ്രേമാരോത്തോടുകൂടിയ ദമയന്തീവിഷയത്തിൽ പ്രത്യേകിച്ചും ഈ പ്രയോഗം ഔരവമേറിയ ഒന്നാണെന്ന് ഇവിടെ കാണേണ്ടതാണ്. **തവ ചരണാംബുജങ്ങളാണാ** ഇവിടത്തെ കാല രണ്ടുംതന്നെയാണ് സത്യം. "നിന്നാണ നിൽകുളർമുലക്കലശങ്ങളാണാ തനുശിരിശിഖാമകരി ചൊകഴലാണ" എന്ന് കൊ. വി. 'ആണയിടുക' എന്ന രൂപത്തിൽ ഈ പദം ഇപ്പോഴും പ്രചാരസുലഭമായി കാണുന്നുണ്ട്. സതികൾ പതിദേവതകളാകയാൽ

ഭഞ്ജപാദഗ്രഹണം അത്ഭുതമായി ചെയ്തിരിക്കുന്നു. **അപരനെ** നളനെയല്ലാതെ മറ്റൊരാളെ. **നിനച്ചിതെങ്കിൽ** കൈമുതികന്യായേന ശേഷം ചിന്ത്യം എന്നർത്ഥം. **പ്രഭഞ്ജനഃ** വായു. ''സമീരമാരുതമരുജ്ജഗൽപ്രാണസമീരണാഃ- നഭസ്വദ്ഭാതപവനപവമാനപ്രഭഞ്ജനാഃ'' എന്നമരം. **മേ അസൂൻ** എന്റെ ''പ്രാണോപാനസ്സമാനശ്ചോദാനവ്യാനൌ ച വായവഃ'' എന്നിങ്ങിനെ പരിഗണിതമായിരിക്കുന്ന പ്രാണപഞ്ചകത്തെ. ജീവനെ എന്ന് സാമാന്യാർത്ഥം. ''അസവഃ പ്രാണാഃ'' എന്നും ''ജീവോസുധാരണം'' എന്നും അമരം. **ഹർത്തും** ഹരിക്കുവാനായി, എടുക്കുവാനായി. **പ്രഭവതി** ശക്തനായി ഭവിക്കും. ഭവിക്കട്ടെ എന്നർത്ഥം. 'പ്രഭവതു' എന്ന പാഠവും യോജ്യം. ''സൂര്യഃ സോമോ യമഃ കാലോ മഹാഭൂതാനി പഞ്ച ച- ഏതേ ശുഭാശുഭസ്യേഹ കർമ്മണോ നവ സാക്ഷിണഃ'' എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം പൃഥിവ്യപ്തേജോവായ്വാകാശങ്ങളായ പഞ്ചഭൂതങ്ങളിൽ ഒന്നായ വായു കർമ്മസാക്ഷിയാകകൊണ്ടും ജഗൽപ്രാണനാകകൊണ്ടും മനുഷ്യജീവിതത്തിന്നാധാരമായ പ്രാണോപാനാദിപഞ്ചവായുക്കളും തദുപാധിഭേദങ്ങളാകകൊണ്ടും ധാത്വർത്ഥം ഭഞ്ജനശീലത്തെ കുറിക്കുന്നതുകൊണ്ടും പ്രഭഞ്ജനഭഗവാനെ തന്റെ ചാരിത്രനിർണ്ണയനത്തിന്നായി അഭ്യർത്ഥിച്ചിരിക്കുന്നു.

ഗദ്യം. ''ശുഭചരിതവിചാരേഷു ഇയം ബാലികാ ശ്ലാഘ്യാ അസ്യാഃ അസ്മൈ ഞാൻ പ്രമാണം മൌഢ്യാൽ തന്നോടടുത്തീടിന ശബരനു ചാരിത്രമാം ചിത്രഭാനൌ സംസ്കാരം ചേർത്ത തനിമീ നൂവര പരിഗ്രഹാണ ഇതി കേന അപി ഗീതാ കാ അപി വാണീ ഗഗനതഃ നിസ്സൃതാ തദ്ദശായാം നളനു കേളം ക്കായീ ശുഭചരിതവിചാരങ്ങളിൽ ഈ ബാലിക ശ്ലാഘ്യയാണ്. ഇവർക്ക് ഈ ഞാൻ പ്രമാണമാണ്. മൌഢ്യം ഹേതുവായിട്ട് തന്റെ നേരിട്ട് വന്ന ശബരന്ന് ചാരിത്രമായ ചിത്രഭാനുവിങ്കൽ സംസ്കാരത്തെ ഉണ്ടാക്കിയ ഈ സുന്ദരിയെ ഹേ രാജാവേ പരിഗ്രഹിച്ചാലും എന്ന് അദൃശ്യരായ ഒരാളാൽ ഗീതയായ ഒരു വാണി അന്തരീക്ഷത്തിൽനിന്ന് പുറപ്പെട്ടതായി ആ സമയത്ത് നളന്ന് കേൾക്കാറായി'' എന്നന്വയക്രമം. 'ഇവളുടെ ഭാഗത്ത്' എന്നർത്ഥത്തിൽ ''അസ്യാഃ'' എന്ന് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. **ശുഭചരിതവിചാരങ്ങൾ** ശുഭചരിതത്തെ തീച്ചപ്പെടുത്താനുള്ള വിചാരങ്ങൾ. ഒരാൾ നിർദ്ദോഷിയോ അപരാധിയോ എന്ന് തീരുമാനിക്കുവാനുള്ള പ്രവൃത്തിക്രമം എന്നർത്ഥം. ''ചർച്ചാ സംഖ്യാ വിചാരണാ'' എന്നമരം. അഥവാ പരീക്ഷകൾ, അല്ലെങ്കിൽ അന്വേഷണങ്ങൾ. ഇന്നത്തെ 'വിചാരണ'. ഇവകൾ കാര്യങ്ങളിൽ പണ്ട് 'കൈമുക്കൽ' 'കാലവിചാരം' മുത

ലായ സത്യാന്വേഷണരീതികളും ഉണ്ടായിരുന്നു എന്ന് പ്രസിദ്ധം. ''വിഷസ
ലിലതുലാഗ്നിപ്രാത്ഥിതേ മേ വിചാരേ'' എന്ന മൂച്ചുകടികപ്രയോഗം കാണുക. **ശ്ലാഘ്യാ** പ്രശംസാഹ്വാ. 'ശ്ലാഘ്യതേ പ്രശസ്യതേ' എന്ന് മല്ലി. ഇവിടെ ല
ക്ഷണയാ നിഷ്കൃഷ്ടമാ, 'ദോഷ'മില്ലാത്തവം എന്നർത്ഥം. **അസ്മൈ ഞാൻ** ഈ ഞാൻ. **പ്രമാണം** ആധാരം. ''പ്രമാണം ഹേതുമയ്യോശാസ്ത്രേയത്താപ്ര
മാതുഷു'' എന്നമരം. നിർദ്ദോഷതാസ്ഥാപനത്തിന്ന് പരീക്ഷയോ പ്രമാണമോ ആവശ്യമാണ്. പ്രമാണം ശാസ്ത്രമോ സാക്ഷ്യമോ ആവാം. സാക്ഷ്യം പ്രത്യക്ഷല
ക്ഷിതമോ യാദൃച്ഛികവൃത്താന്തമേയമോ ആയിരിക്കേണ്ടതാണ്. ഇവിടെ ലൌ
കികരീത്യാ പ്രവൃത്തിക്കുന്നത് ശ്രമകരവും കാലവിളംബനഹേതുവും ആകയാൽ സർവ്വകർമ്മസാക്ഷിയായ ഞാൻതന്നെ ഇതിന്ന് പ്രമാണമാണെന്ന് ഗഗനവാണി
ദ്വാരാ വായുദേവൻതന്നെ പറയുന്നു. പൂർവ്വോക്തമായ കർമ്മസാക്ഷിനിയമ
ത്തിൽ സർവ്വവ്യാപിത്വവും സദാജാഗ്രതയും വായുദേവന് അധികമുള്ളതുകൊ
ണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ മൊഴിക്ക് ഗൌരവം കൂടുമെന്ന് സ്പഷ്ടം. **നൃവരൻ** രാജാവ്. പുരുഷശ്രേഷ്ഠൻ എന്നും ധനിയുള്ളതുകൊണ്ട് അധർമ്മപരമായ ദൃശ്യ
കയിൽ എനിയും നിർബ്ബന്ധം കാണിക്കരുത് എന്നഭിപ്രായം. **മൌർഖ്യം** മൂഢഭാവം. **മൂർഖൻ** മൂഢൻ. മോഹത്തെ പ്രാപിച്ചവൻ എന്നനർത്ഥം. 'മുഹ്' ധാതുവിൽനിന്നാണ് മൂഢമൂഢ്മോഹശബ്ദങ്ങളുടെ ഉത്ഭവം. ധർമ്മാധർമ്മകാര്യ്യകാ
ര്യ്യവിവേകശൂന്യൻ എന്നർത്ഥം. **ശബരൻ** കാട്ടാളൻ. ഭാ. ന.വ. ശവസംവാ
ഹകൻ എന്നനർത്ഥം. **ചാരിത്രം** പാതിവ്രത്യം. **ചിത്രഭാനു** അഗ്നി. നാനാ
വർണ്ണങ്ങളുള്ള രശ്മികളോടുകൂടിയത് എന്നനർത്ഥം. ''സപ്തവഹ്നി ചിത്രഭാനു
ർഭാനു രശ്മിർദിവാകരൌ'' എന്നമരം. **സംസ്കാരം** ശുദ്ധി. 'ദഹന'മെന്നർത്ഥം. തീയിൽ ഇടയാംപാറാ എരിഞ്ഞുപോകുന്നതിനേയാണ് ഇവിടെ ധ്വനിപ്പിച്ചിരി
ക്കുന്നത്. **ഗീതാ** ഗാനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ശബ്ദിച്ചത്, പറഞ്ഞത് എന്നർത്ഥം. ''ഗീതം ശബ്ദിതഗാനയോഃ'' എന്ന് ഹൈമൻ. **വാണി** മൊഴി. ഭാ. ൻ.

ഫ.വ. **തെളിഞ്ഞു** ദമയന്തിയുടെ നിർദ്ദോഷതാ വ്യക്തമായി. 'വിചാരം' 'തെളിവ്' 'പ്രമാണം' മുതലായ പദങ്ങളും പാരിഭാഷികാർത്ഥത്തിലാ
ണ് ഉപയോഗിച്ചിട്ടുള്ളതെന്ന് ആധുനികവ്യവഹാരശബ്ദകോശം സ്പഷ്ടമാക്കുന്നു
ണ്ട്. അന്നത്തെ വ്യവഹാരക്രമം ഇന്നത്തേതിൽനിന്ന് വളരെ വ്യത്യസ്തമായിരു
ന്നില്ലെന്നും ഈ പ്രയോഗങ്ങളും സാമാന്യമായി കുറിക്കുന്നുണ്ട്. ഈ വിഷയ
ത്തിൽ വ്യവഹാരാഭിധാനമായ മൂച്ചുകടികം ഒമ്പതാമങ്കത്തിലെ പ്രവൃത്തിക്രമവും അധികരണികധർമ്മവിവക്ഷയും അവധാനപരമായി അവേക്ഷണം ചെയ്യുന്നത്

ആധുനികരീതികളെ അപേക്ഷിച്ച് വിശേഷിച്ചും രസാവഹവും പ്രയോജനകരവും ആയിരിക്കും. വിചാരാദിപദങ്ങളും സാംകേതികാർത്ഥത്തിലാണ് പ്രയോഗിച്ചിരിക്കുന്നത് എന്നുള്ള പക്ഷത്തെയും ഈ ഗവേഷണം ദൃഢീകരിക്കുന്നതാണ്. **'തെളിഞ്ഞു'** തെളിഞ്ഞുകൊണ്ട്, നിർദ്ദോഷതാവ്യക്തീകരണം ഹേതുവായി മനഃപ്രസാദത്തോടുകൂടി' എന്ന വ്യാഖ്യാനം സാധ്യമെങ്കിലും മധ്യമം. 'സാ നതാംഗി ഗളൽബാഷ്പധാരാ മനോവല്ലഭം പുനർന്നാം അ സുന്ദരി ഗളത്തായ ബാഷ്പധാരയോടുകൂടിയവളായി മനോവല്ലഭനെ ആലിംഗനം ചെയ്തു' എന്ന് പദയോജന. **ഗളത്ത്** ഒഴുകുന്നത്. **ബാഷ്പധാര** അശ്രുപ്രവാഹം. ഭാ. ൈ. **മനോവല്ലഭൻ** പ്രാണനാഥൻ. തന്റെ ചിത്തവൃത്തിക്ക് ഈശ്വരനായിരിക്കുന്ന ആൾ എന്നനർത്ഥം. ഭാ. ഫഡർ. പ്രയോഗം ദമയന്തിയുടെ പതിദേവതാഭാവത്തേയും സഹധർമ്മചാരിത്വത്തേയും ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. **ഇരെ** ഇവർ രണ്ടുപേരും. **വിഷാദൻ** പലവിധത്തിലുമുള്ള ശങ്കകളേയും ഖേദങ്ങളേയും. **നമ്മഭേദാഃ** കേളീവചനവിശേഷങ്ങൾ. ഭാ. ൈവ. **താനേ മുദാ വിളങ്ങിത്തുടങ്ങി** സ്വയമേവ പ്രീതിയോടുകൂടി പ്രകാശിച്ചു. അകൃത്രിമമായും ശോഭനമായും പ്രസരിച്ചു എന്നർത്ഥം. നർമ്മാലാപം ശൃംഗാരഭാവങ്ങളിൽ മുഖ്യമായ ഒന്നായതുകൊണ്ട് ഇത് രതിചക്രപ്രവർത്തനത്തെ കുറിക്കുന്നു. ''സുമധുരനർമ്മാലപനൈഃ കരസംഗ്രഹണൈശ്ച മുഖൈഃ നാല്പാസൈഃ- ശാന്താലിംഗനസംഭൈസ്തമംഗനാലോകമാകുലീചകൃഷേ'' ഇത്യാദി കാണുക. സ്വയംപ്രവർത്തനം വർദ്ധിതമന്മഥലക്ഷണമാണെന്ന് ''സ്രസ്താനീവീ ന ഖലു സഹസാ സാ സ്വയം മുക്തബന്ധാ മോക്തും നൈവേച്ഛതി കുചപടീമാത്മനാ സൈവ ഭിന്നാ- ദ്രഷ്ടും നൈവോന്നമയതി മുഖം സൈരമുല്ലോകനം തൽ ഡ്രീഡാം തന്വ്യാ വിഫലയതി കോപ്യേവ ഭാവാനുബന്ധഃ'' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും വ്യക്തമാക്കുന്നുണ്ട്. രമ്യമായ ആ പുനഃസംയോഗത്തിലുള്ള ഹർഷത്തിൽ 'ഹന്ത'.

നാലു യഗണങ്ങളും ചേർന്ന് വന്നിരിക്കയാൽ വൃത്തം ഭുജംഗപ്രയാതം. ''ഭുജംഗപ്രയാതം ചതുർഭിർയ്യുകാരൈഃ'' എന്ന് ലക്ഷണം.

അനന്തരം പ്രവൃത്തമായ രതിചക്രത്തിന്റെ പ്രവൃദ്ധമായ പരിവർത്തനത്തെ സംക്ഷിപ്തമെങ്കിലും സമഗ്രമായി ഒരു ശ്ലോകംകൊണ്ട് വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു.

ഫനന. **വിദർഭജാ** ദമയന്തി. **ഭുജങ്ങളം** കൈകളും. **കുചങ്ങളും** സ്തനങ്ങളും. **അധരോഷ്ഠം** താഴത്തെ ചുണ്ട്. ചുണ്ടുകളെന്ന് സാമാന്യാർത്ഥം. ഭാ. ൈ. **തദംഗകങ്ങളും ഒക്കവേ** കിം ബഹുനാ തന്റെ സകല അംഗ

ങ്ങളും. ഏതേതെന്ന് മഹത്ഭിശ്ചിന്ത്യം എന്നഭിപ്രായം. **തനിച്ചു തങ്ങൾ** താന്താങ്ങൾ. ഇവരിൽ ഓരോരുത്തരും എന്നർത്ഥം. **ഒട്ടനാൾ കൊണ്ടാത്ത കാംക്ഷിതങ്ങളെ** കുറെക്കാലമായി കൊടുക്കാതിരുന്നിരുന്ന ആഗ്രഹങ്ങളെ. വളരെക്കാലമായി തങ്ങൾക്ക് സാധിപ്പിക്കുവാൻ കഴിയാതിരുന്നിരുന്നതായ നളന്റെ മനോരഥശതങ്ങളെ എന്നർത്ഥം. **പുണ്യവാരിധേഃ നളന്ന്** പുണ്യവാരിധിയായ നളന്ന്. **പുണ്യവാരിധി** പുണ്യസമുദ്രം. സുകൃതനിധി എന്നർത്ഥം. മഹൽകളത്രപ്രാപ്തിയും തഥാവിധപ്രേമവും പൂർവ്വജന്മാർജ്ജിതസുകൃതൈകഗമ്യമാണെന്നഭിപ്രായം. "ചെമ്പൊൽത്താർബാണഡംഭപ്രേശമനസുകൃതോപാത്തസൌഭാഗ്യലക്ഷ്മീസമ്പത്തേ" ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങളും കാണുക. **നൽകിനാൾ** കൊടുത്തു. സാധിപ്പിച്ചുകൊടുത്തു എന്നർത്ഥം. 'കണക്കുതീർത്തു' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടില്ലാത്തുകൊണ്ട് പലിശയും പലിശക്ക് പലിശയും അതിന്ന് പലിശയുംകൂടി പിഴിച്ചെടുത്തിട്ടുണ്ടായിരിക്കണം. 'നൽകിനാൾ' എന്ന് പറഞ്ഞതുകൊണ്ട് ഒരു പൈപോലും വിട്ടുകിട്ടേണമെന്ന് കെഞ്ചാതെ മുഴുവനും എണ്ണിക്കൊടുത്തു എന്നും ധ്വനിക്കുന്നു. ഭുജകുചാധരജഘനാദികൾക്ക് പ്രത്യേകകരണങ്ങളേയും പ്രകരണങ്ങളേയും കാമസൂത്രത്തിൽ കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതിനാൽ 'തനിച്ചു തങ്ങൾ' എന്ന പ്രയോഗം പ്രത്യേകിച്ചും സാർത്ഥകമാണ്. വിപ്രവാസത്തിങ്കൽ സംകല്പമാത്രസാധ്യമായിരുന്ന ധ്യാനാവധാനക്ഷണപ്രാപ്തപ്രാണസമാസമാഗമരസോല്ലാസങ്ങളിൽ സഹകാരിണിയായ പ്രിയതമയോടുകൂടി പ്രത്യേകം പ്രകർഷിച്ചു എന്നർത്ഥം. "കല്പിച്ചിട്ടുള്ളതും പണ്ടേരപെരിയവിയോഗേ മനോരാജ്യഭോഗൈരപ്പോൾത്തന്നേ മനക്കാമ്പിടയിലശതി കാമിച്ചതും പ്രേമലോലം- പൊൽപ്പൂബാണക്ഷമാനായകനഴകിൽ നിയോഗിച്ചതും കേളതെല്ലാമുൽപ്പന്നാനന്ദമഗ്നാ രതിരസമിരുവർക്കും തദാരാവിരാസീൽ" എന്ന രമണീയാവസ്ഥ ഇവിടെ 'കണക്കുതീർത്ത' രീതിയെ സാമാന്യമായി കുറിക്കുന്നു.

അനന്തരം ആദ്യത്തെ പരിഭ്രമം ഒന്നു ശമിച്ചതോടുകൂടി പുനഃസമാഗമദശയിൽ പ്രത്യേകഹൃദ്യമായ വിരഹാവസ്ഥാനസ്മരണത്തിൽ പരിക്രമിക്കുന്നു.

ഹന്ത. അസൌ പുണ്യചേതാഃ ആ ശ്ലോകേതി. സുകൃതശാലി എന്നർത്ഥം. അഥവാ പ്രസന്നചിത്തൻ. "പുണ്യം തു ചാവ്പി" എന്നമരം. മനസ്സിന്റെ ചാരുതപം പ്രസാദമാണല്ലോ. **അന്യൂനമോദേന** കുറവറ്റ സന്തോഷത്തോടുകൂടി. **വൈഷമ്യം** കഷ്ടപ്പാട്. സമചിത്തതക്കുള്ള ഊനം എന്നനർത്ഥം. **ഏഷ എന്ത് പൊല്ല** ഈ ഞാൻ എന്ത് പറയാനാണ്. അനിവ്വാച്യമാണെന്നർത്ഥം. എങ്കിലും അടുത്ത ഭണ്ഡകത്തിൽ സംക്ഷിപ്തമായി ഒന്ന് പരീക്ഷിച്ചുനോക്കുന്നു.

ദ: **ആലോലനീലചടുലാലോകനേ** ആലോലമായി നീലമായി ചടുലമായ ആലോകനത്തോടുകൂടിയവളേ. **ആലോലം** അതിലോലം. **ലോലം** സതൃഷ്ണം. "ലോലശ്ചലസതൃഷ്ണയോഃ" എന്നമരം. "അപാംഗരേഖാഭിരഭംഗുരാഭിരനംഗരേഖാരസരഞ്ജിതാഭിഃ" എന്ന ഭാവത്തിലുള്ളതെന്നത്ഥം. അടുത്ത് ചടുലം എന്ന് വരുന്നതുകൊണ്ട് ചംചലാത്ഥം ഇവിടെ യോജ്യമല്ല. **നീലം** കരിംകൂവലയദ്യുതി. **ചടുലം** ചംചലം. "ചംചലം ചടുലം ചൈവ" എന്നമരം. ഭ്രമരവിഭ്രമഭത്തെന്നത്ഥം. **ആലോകനം** നോട്ടം. കടാക്ഷവിക്ഷേപമെന്നത്ഥം. "ഉൽനാലോകനേക്ഷണം" എന്നമരം. **മദനാൽ** മന്മഥപീഡാ. **ഏറി** വദ്ധിച്ച്. **അലം** വളരെ. ഭാ. ഥരേ. **ഉഴന്നേൻ** എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടതെന്നറിയാതെ കഴഞ്ഞി. 'ഉഴന്നേൻ' എന്ന് അടുത്ത് വേറെ വരുന്നതുകൊണ്ട് ഇവിടെ 'അഴന്നേൻ സങ്കടപ്പെട്ട' എന്നോ മറേറാ ഒരു പാഠഭേദം ചിന്തനീയമാണ്. 'അഴൽ വ്യസനം' എന്നതിന്ന് 'അഴലുക' എന്നൊരു ക്രിയാരൂപം പ്രചാരലുപ്തമാണെങ്കിലും ഉള്ളതായി കാണുന്നുണ്ട്. **ഉഴന്നേൻ** ലക്ഷ്യഭ്രഷ്ടനായി ചുറ്റിത്തിരിഞ്ഞു. **അടവികളിൽ** പല കാട്ടുകളിലും. **അയം അഗതിഃ** ശരണമില്ലാതായ ഈ ഞാൻ. **തിരു ഉരുവ്** തിരുമേനി. ഭാ. ന൦ഭ. സാദരവാത്സല്യസൂചകം. **നതമുഖി** ഹേ നമ്രവദനേ. കുലവധൂക്കൾക്ക് സഹജവും നിരന്തരവുമായുള്ള ലജ്ജ നിമിത്തം ഈക്ഷണനമ്രവദനത്വം സിദ്ധം. **പഥി പഥി** പല വഴികളിലും. വീപ്സയിൽ ദ്വിഭാവം. **കിഴിഞ്ഞേൻ** കെഞ്ചേണ്ടതായിവന്നു. രാജ്യഭ്രഷ്ടനായി ഉന്മത്തഭാവത്തിൽ പയ്യടനം ചെയ്യുന്ന നളന്ന് ചക്രവത്തിസാധാരണമായ ക്ഷാത്രം സാധ്യമല്ലല്ലോ. യാചഞ്ഞ മഹാരാജാവിന്നനുചിതമായിരിക്കേ സ്ഥാവരങ്ങളോടുംകൂടി യാചിക്കേണ്ടിവന്നതും 'കിഴിച്ചൽ'തന്നെ. **പരിമൃദുലപവനൻ** മന്ദമാരുതൻ. **അവരവരൊട്** ഓരോരുത്തരോടായി. 'പ്രത്യബ്ജം പ്രതിഷഥംപദം' എന്ന മട്ടിലെന്നത്ഥം. **പരഭൃതാലാപഘോരതരകോലാഹലം ഹാലാഹലം** പരഭൃതത്തിന്റെ ആലാപത്തിന്റെ ഘോരതരമായ കോലാഹലമായ ഹാലാഹലം. **പരഭൃതം** പരപുഷ്ടം. കുയിൽ. ഭാ. വ്യാ. **ആലാപം** ആഭാഷണം. "സ്യാദാഭാഷണമാലാപം" എന്നമരം. ഗാനമെന്നത്ഥം. **ഘോരതരം** അതിഭയംകരം. **കോലാഹലം** ലഹള. ഭാ. ന൦ഭ. **ഹാലാഹലം** കാളകൂടമെന്ന മഹാവിഷം. "കാകോളകാളകൂടഹലാഹലാഃ" എന്നമരം. **നിയതം** നിബ്ബന്ധമായി. ഒഴിയുവാൻ കഴിയാത്തവിധത്തിൽ എന്നത്ഥം. **ഏറ്റുനേൻ** ഞാൻ ഇയന്നു. ശീലിച്ചു, അനുഭവിച്ചു എന്നത്ഥം. 'ഏ

ല്ലുക' 'ഏറ്റവു' എന്നീ സജാതീയപദങ്ങളും കാണുക. വിരഹാവസ്ഥയിൽ അനുഭവങ്ങളും വിചിത്രമാണെന്ന് പ്രസിദ്ധം. "ദഹതി മേ ഹൃദയം ഹിമദീധിതിസ്തദതി ചന്ദനശൈലസമീരണഃ- ദലയതി പ്രസഭം പികപഞ്ചമഃ കിമവലംബ്യ സഖേസ്തു സുഖോദയഃ" ഇത്യാദി കാണുക. **ഇത് എൻ അണികുഴൽ എന്ന്** ഇത് എന്റെ പ്രിയയുടെ മനോഹരമായ തലമുടിയാണ് എന്ന് സംകല്പിച്ച്. ലക്ഷണംകൊണ്ട് ലക്ഷ്യത്തെ അനുമാനിച്ച് എന്നർത്ഥം. **മലർനിര** പൂവിൻ കൂട്ടത്തെ. **മുകുന്ദൻ** ആശ്ലാണിച്ചു. 'മലർവിശിഖ അശനിയൊട് വിവശനൊട് സതതം പൊരുതത് മതി ഇതി മദനനൊട് ഇരന്നേൻ' എന്ന് പദയോജന. **കരീന്ദ്രമൂർദ്ധയാതേ** ഗജരാജവിരാജിതമന്ദഗമനേ. **എൻതാപരീതികഥം** ഞാനനുഭവിച്ച കഷ്ടപ്പാടുകളുടെ പ്രകാരഭേദങ്ങളും. **എന്തേ വാമി** ഞാൻ എന്ത് പറയാനാണ്. 'ചടുലമിഴി എരിപൊരിപൊരാതേ ഇത് ഇഹ മീതേ വരും ഹേ ചംചലാക്ഷി മദനാഗ്നിയുടെ ചൂട് സഹിക്കവയ്യാത്ത മട്ടിലായിട്ട് എന്ത് വിഷയത്തിൽ പ്രവൃത്തിച്ചുകാണ്ടിരുന്നാലും ഈ വിരഹമയം തന്നെ സർവ്വാപരിയായി വന്നുകൊണ്ടിരിക്കും. ഈ മട്ടിലാണ് ഞാൻ കഴിച്ചു കൂട്ടിയത്" എന്ന് പദയോജന. വർത്തമാനദശാവ്യതിരേകവ്യഞ്ജകമായി ഇപ്പോഴത്തെ അനുഭവം അത്രത്തോളം മഹത്താണെന്ന് ധ്വനി.

പിംഗളാചാര്യപ്രമുഖന്മാരാൽ വിവക്ഷിതങ്ങളായ പ്രകാരങ്ങളിൽ പെടാത്തതും സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തിൽ പ്രചാരമില്ലാത്തതും ഭാഷാചംപുക്കളിൽ സുലഭമായും പിന്നീട് കഥകളികളിൽ ധാരാളമായും കാണുന്നതും സമരീതിയിലുള്ളതും ഓരോ പാദങ്ങളിലും ത-ഭ-ല, ത-ഭ-ല, ത-ഭ-ല-ഗ-ഗ എന്നും ന-സ-ഗ, ന-സ-ഗ എന്നും ന-ന-ന-ല, ന-ന-ന-ല, ന-ന-ന-ല, ഗ-ഗ എന്നും ഇങ്ങിനെ മുമ്മൂന്ന് ഭാഗങ്ങളുള്ളതും സാവൃത്തികസമതാവിശേഷമൊഴിച്ച് 'വംശയഷ്ടികാ' എന്ന് കേരളപാണിനി അഭിധാനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന സംപ്രദായത്തിൽ പെട്ടതും കേരളകവികളുടെ സ്വാതന്ത്ര്യത്തേയും സൂക്ഷ്മവ്യുല്പന്നോനിമ്മാണനൈപുണിയേയും ഉൽഘോഷിക്കുന്നതും ആയ ഒരു ഭണ്ഡകഭേദമാണ് ഇത്.

മൈനാകന്മാരുടെ പുനഃസമാഗമാനന്തരമുള്ള കാവ്യശേഷം നിഷ്പ്രയോജനമാകയാൽ 'മഹതഭിധാനീയം' എന്ന് കല്പിക്കേണ്ടിവന്നിട്ടുള്ളത് പരിതാപകര

മായ ഒരവസ്ഥയാണ്. എങ്കിലും കഥയിൽ രസനിഷ്യന്ദികളായ ഭാഗങ്ങളെല്ലാം നമുക്ക് കിട്ടിക്കഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലോ എന്ന് വിചാരിച്ച് സമാധാനിക്കുന്നു.

അപി ച "കർക്കോടകസ്യ നാഗസ്യ ദമയന്ത്യാ നളസ്യ ച- ഋതുപർണ്ണസ്യ രാജർഷേഃ കീർത്തനം കലിനാശനം" എന്ന ആശീർവ്വചനമനുസരിച്ച് നിഷ്കളങ്കമായ ചിത്തമാരായിത്തീർന്നിട്ടുള്ളവർക്ക് ഉജ്ജ്വലമായ ഭാവിശ്രേയസ്സിനേയും "യമാഹുഃ സംസാരേ പ്രകൃതിസരസം വസ്തു മുനയോ യദാസ്വാദേ തിക്തഃ സ ച പരുചിരാമ്രേഡിതരസഃ- കുചാഭോഗാനമ്രാഃ കുവലയദൃശോ യസ്യ കരുണം" ഇത്യാദി പ്രകീർത്തിതമായിരിക്കുന്ന തൃതീയപുരുഷാർത്ഥത്തിന്റെ പരിശുദ്ധാനുഭൂതിയേയും ആശംസിക്കുന്ന ഒരു ഭേതവാക്യത്തെ ധ്വനിപ്പിച്ചുകൊണ്ടാണല്ലോ കാവ്യസമാപ്തിയെന്ന് കരുതി സന്തുഷ്ടചിത്തനായി വിനമ്രശിരസ്സോടും പ്രാഞ്ജലിബന്ധത്തോടുംകൂടി ഈ പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യയെ ഉപസംഹരിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

ഇവ്വണ്ണം പ്രാഞ്ജലിവ്യാഖ്യാസമുല്ലസിതമായ

ഭാഷാനൈഷധചമ്പൂകാവ്യത്തിൽ

ഉത്തരഭാഗം

സമാപ്തം.

ശുഭമസ്തു

അനുബന്ധം.

I.

മഹാകവി ഉള്ളൂരിന്റെ അഭിപ്രായങ്ങളെ ഇതിൽ 'പാരമേശ്വരമതം', 'പാ. മ.', എന്നും ശ്രീമാൻ വടക്കുംകൂറിന്റെ പക്ഷത്തെ 'രാജപക്ഷം', 'രാ. പ.', എന്നും പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഭാഗങ്ങൾ കുറിച്ചിരിക്കുന്നത് വ്യാഖ്യാനത്തിലെയാണ്.

ഭാ. ഛ൦: ശ്ലോ. ര. "മനസിനഴൽകൊട്ടുക്കുന്ന എന്നത് 'മനസി നിഴലെട്ടുക്കുന്ന' എന്നാണ് പഠിക്കേണ്ടത്. പണ്ഡിതനായ കവി 'മനസിന്' എന്ന് ഒരിക്കലും പ്രയോഗിച്ചിരിക്കയില്ല. 'തെളിഞ്ഞൂ ഭികുപാളീ, സരസൂകളിലംഭോരുഹകുലം വിരിഞ്ഞൂ' എന്ന് രാമായണചംപു അംഗ്രലീയാങ്കത്തിൽ കാണുന്നുണ്ടല്ലോ എന്നാരെങ്കിലും പറയുകയാണെങ്കിൽ അവരോട് എനിക്കുള്ള മറുപടി അതും അശുദ്ധപാഠമാണെന്നും ശരിയായ പാഠം 'സരസികളിൽ' എന്നാണെന്നുമാകുന്നു. 'നിഴലെട്ടുക്കുക' എന്നത് ഒരു പ്രാചീനഭാഷാശൈലിയാണ്. 'തസ്യാഃ കടക്കണ്ണിണയിൽ നിഴലെട്ടുത്തു കൊട്ടുംകോപവേഗം' എന്ന് അംഗ്രലീയാങ്കത്തിലും 'മുശ്ചാക്ഷീണാം കദംബം മെഴുകി നിഴലെട്ടുക്കുന്ന രത്ന്യാപദവ്യാ' എന്ന് പട്ടാഭിഷേകത്തിലുമുണ്ട്." എന്ന് പാരമേശ്വരമതം. 'നിഴലെട്ടുക്കുക' എന്നതിന് 'പ്രതിബിംബിക്കുക, വിട്ടുപോകാതെ മനസ്സിൽ തോന്നിക്കൊണ്ടിരിക്കുക' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കണം. 'പിലരെ' 'മാന്താർ ചരൻ' 'കൊട്ടുകാട്' 'ഭയകരം' 'യാത്രാക്കുക' 'മലർമാനിനീടെ ഹൃദയം' ഇത്യാദി പ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് ഊനം തട്ടീട്ടില്ലാത്ത സ്വതന്ത്രപാണ്ഡിത്യത്തിന് 'മനസിന്' എന്ന പ്രയോഗം ഒട്ടുവളരെ ഹാനികരമായിവരുമോ എന്ന് ശങ്കിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. 'അയോഗം ഹേതുവായി സവ്വവധൂലോകത്തെയും വ്യാകുലപ്പെടുത്തുന്ന' എന്ന പ്രയോഗത്തിന് 'മനസ്സിൽ നിഴലിക്കുന്ന' എന്നതിനേക്കാൾ അല്പംകൂടി ശക്തി കിട്ടുകയില്ലേ എന്നും സംശയം തോന്നുന്നു. എന്നാൽ "ചാരുതപാസ്ഥാനമേവൻ മനസി നിഴലെട്ടുത്തനഹം" എന്ന കൊ. വി. പ്രയോഗം പാരമേശ്വരപാഠത്തെ പൂർണ്ണമായി സമർത്ഥിക്കുന്നുണ്ട്.

ഭാ. ഛ൯: ശ. ഛ. അന്താർശരമാൽ 'ഐന്താർ' എന്ന് മാറ്റണം എന്ന് പാ. മ. 'ഐംപത്' 'അയ്മ്പത'ായിട്ടുള്ളത് 'അമ്പത'ായും പരിണമിച്ചു കാണുന്നത് അസാധാരണമല്ലാത്ത സ്ഥിതിക്ക് 'അമ്പത്തൊന്നക്ഷരാളീ' എന്ന മട്ടിൽ പ്രാസസൌകര്യത്തിനു വേണ്ടി 'അന്താർശരമാലന്തർഭാഗേ' എന്ന് സ്വതന്ത്രനായ ചംപൂകാരന് പ്രയോഗിക്കുവാൻ വയ്യായ്കയില്ല.

ഭാ. ഛന്യ: ശ. ഛ. കണ്ണപ്പിദം നളചരിതം ഭാരതയുദ്ധത്തിനും മുമ്പാകയാൽ ഇതൊരു കാലഗണനാപ്രമാദമാണ്.

ഭാ. ദിവ്യ: ശ്ലോ. ൧൭. 'തമ്മിത്തിക്കി' എന്നത് 'തമ്മിൽത്തിക്കി' എന്നാക്കേണമെന്ന് പാ. മ. 'യാത്രാക്കവാൻ' 'കണ്ണിക്കണ്ടത്' 'വാതുക്കൽ' ഇത്യാദി സംഭാഷണസാധാരണങ്ങളായ പ്രയോഗങ്ങളും ചംപുക്കളിൽ അസുലഭമല്ലെന്ന് സ്മരണീയമാണ്. പദ്യപ്രയോഗങ്ങളിൽ ഈവിധം സന്ധി നിഷിദ്ധമാണോ എന്നും അറിയുന്നില്ല.

ഭാ. ന്യഗ്: ശ്ലോ. ൧൮. **ഉദ്ധമാനം: മാനം** പൂജ. കൃത്യം കവച്ചുയായിരുന്നുവെങ്കിലും പരിതഃസ്ഥിതികളെ അപേക്ഷിച്ച് അത് ആദരണീയമായിരുന്നു എന്നർത്ഥം. 'ഉദ്ധമാനം' എന്നതിനെ 'മാനസം' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമായും എടുക്കാം. എന്തായാലും ഇളകില്ലെന്നഭിമാനിക്കുന്ന മനസ്സുകളെപ്പോലും എന്നർത്ഥം. അഥവാ 'ഗംഭീരചിത്തങ്ങളെക്കൂടി'. "മാനശ്ചിത്തസമുന്നതിഃ" എന്നമരം.

ഭാ. ൯൪: ശ്ലോ. ൪൩. 'പരിഹസിതഹസന്മല്ലികാൻ മല്ലികാക്ഷാൻ' എന്ന പാഠം 'ശ്രുത്വൈഃ പക്ഷൈച്ച്ചിഹസിതഹസന്മല്ലികാഃ മല്ലികാക്ഷാഃ' എന്ന ശുകസന്ദേശപ്രയോഗത്തെ അപേക്ഷിച്ച് പ്രത്യേകിച്ചും ഹൃദ്യമായി തോന്നുന്നു.

ഭാ. ൧൩൯: ശ്ലോ. ൩൨. **കല്യാണദിനം** 'കല്യാണ'ശബ്ദത്തിന് 'വിവാഹം' എന്ന അർത്ഥം ഭാഷയിൽ ഉപചാരസിദ്ധമാണ്. വിവാഹത്തിനുചിതമായ 'ശുഭദിവസം' എന്ന് മാത്രമേ വാക്യാർത്ഥമുള്ളൂ.

ഭാ. ൧൪൨: ശ്ലോ. ൩൩. 'പൊന്നുംകിണ്ണങ്ങം' 'അമൃതം ചൊരിയു'ന്നതിന്റെ ഔചിത്യം ദ്രഷ്ടവ്യം.

ഭാ. ൧൪൪: ശ്ലോ. ൩൬. 'പരിണയനമഹാഡംബരം പരിണയനമഹത്തിന്റെ ആഡംബരം. **മഹം** ഉത്സവം' എന്നും എടുക്കാം എന്ന് രാ. പ.

ഭാ. ൧൫൨: ശ്ലോ. ൫൫. "൫൫-ാംപദ്യത്തിലെ 'പാഞ്ചാലാനത്തമാദ്രേശ്വരമഗധമഹാരാഷ്ട്രമുഖ്യാ മഹീന്ദ്രാഃ' എന്ന വരിയിലെ 'ഈശ്വര'പദം അബദ്ധമാണെന്ന് കാണാമെങ്കിലും ആദർശഗ്രന്ഥത്തിന്റെ അഭാവത്തിൽ അത് തിരുത്തുവാൻ മുതിരുന്നത് സാഹസമായിരിക്കും. 'മാദ്രേശ്മക' എന്നോ മറേറാ ആയിരിക്കും ശുദ്ധമായ പാഠം" എന്ന് പാ. മ. 'മാദ്രേശ്വരൻ' എന്ന പാഠവും കേവലം അസാധ്യമല്ലെങ്കിലും 'അശ്മകം' തിരുവിതാംകൂറാണെന്ന് ഒരുപക്ഷമുള്ളതുകൊണ്ട് ആ പാഠം പ്രത്യേകിച്ചും സമ്മതമായി തോന്നുന്നു.

ഭാ. ൧൭൩: ശ്ലോ. ൯൨. 'പുരമാബഭാഷേ' എന്ന പാഠവും അതിന്ന് കല്പിച്ചിട്ടുള്ള വ്യാഖ്യാനവും സചീകാഴ്ചമല്ലെന്നും പൃഥഖീസുരൈഃമനിബിഡതപം പുരത്തെ ശോഭനമാക്കുവാൻ വയ്യായ്കയില്ലെന്നും അത് പ്രയാസമാണെന്ന് ആധുനികന്മാർക്ക് തോന്നുന്നപക്ഷം "പ്രച്ഛായേ വടശാഖിനഃ പ്രകടയന്നാസ്തേ നിജം **സൌഭഗം**" "ശ്രീപദമുദ്രിതേ ച ചരണേ **നാന്യാ വധൂരീദൃശം**" എന്ന

ഭാഗങ്ങളിലും മറവും തട്ടിമൂളിച്ചിരിക്കുന്നതുപോലെ വിപരീതലക്ഷണമാണ് ഇവിടെ ധ്വനിക്കുന്നത് എന്ന് സമാധാനിക്കാമെന്നും പാ. മ.

ഭാ. ക്രന്ദൻ: ശ്ലോ. ൯൭. **'ഇളക്കം തഞ്ചീടും** ഇളക്കത്തെ പ്രാപിക്കുന്ന, ഇളകുന്ന' എന്ന രാ. പ. പാഠം സവ്യപേക്ഷോപഹമായിരിക്കുന്നു.

ഭാ. ക്രൻ: ദ. പ. **വാരായെടോ** വരില്ല എന്നുമാം. "എന്നും തൊഴിലിതു വാരാ തുനം" എന്ന് നാരാ. ചം. **'കാട്ടതന്നേ ദ്ധം** കേവലം അബദ്ധംതന്നെ' എന്ന പാ. മ. അധികം സ്വീകാര്യമായി തോന്നുന്നു. എഴുത്തച്ഛന്റെ ബാല്യത്തിലെ 'കാട്' 'കാട്' എന്ന ഐതിഹ്യം ഈ പ്രയോഗത്തെ സാധൂകരിക്കുന്നു. ജ്യോതിഷികന്മാരുടെ അഭിപ്രായങ്ങളിൽ എന്നപോലെ ചമ്പുവിലെ ഈ ഭാഗത്തിലും അകപ്പാടെ അല്പം 'കാട്ട'ണ്ടെന്ന് സമ്മതിക്കാതെ തരമില്ല.

ഭാ. ക്രവ്യ: ദ. പ. 'ധരിച്ചീലയാകുന്നതും' എന്നാണ് ശുദ്ധരൂപം എന്ന് പാ. മ.

ഭാ. വക്രന്ദ: സം. ശ. **മാന്മഥി** മന്മഥസംബന്ധി, മന്മഥനെ പുകഴ്ത്തുന്ന എന്നുമാം എന്ന് രാ. പ.

ഭാ. വവ: ടി. രാജഹംസാനന്ദസംഭായിനി എന്ന് രാ. പ. പാഠഭേദം. വഷ്കാലത്തിലെ ക്ലേശത്തിനു ശേഷം വരുന്ന ശരത്ത് ആനന്ദസംഭായകമായി ഭവിക്കുന്നു.

ഭാ. വവൻ: ടി. **അരുണകാന്തിസന്താനാ** അരുണപ്രഭാപരംപരയോടുകൂടിയവളും എന്നുമാം എന്ന് രാ. പ.

ഭാ. വശ: ശ്ലോ. ക്രവ. **അരജസ്സമൂർത്തികം** പൊടി പററാത്ത ശരീരത്തോടുകൂടിയവർ എന്ന് രാ. പ. എത്ര സച്ഛമായിരുന്നാലും ലേശമെങ്കിലും വിശപ്പും പൊടിയും പററാത്ത മാനുഷശരീരം ഉണ്ടാവില്ലെന്നഭിപ്രായം. എന്നാൽ സൂക്ഷ്മമായ ഈ വ്യത്യാസം ചർമ്മചക്ഷുർഗോചരമായിരിക്കുമോ എന്നത് ചിന്തനീയമാണ്. 'ശുദ്ധസത്വസ്വരൂപം' എന്നതുകൊണ്ട് അമാനുഷമായ ദിവ്യരൂപം എന്ന് വരുന്നതിനാൽ അത് ദർശനമാത്രംകൊണ്ട് ജ്ഞേയമായി എന്ന് വരാം. എന്നാൽ 'രജോഹിനാൻ' എന്ന ഭാരതപ്രയോഗവും 'അസേവദാത്രാൻ' എന്ന പൂവ്വവിശേഷണവും രാജപക്ഷത്തോടുതന്നെ ചേർന്നിരിക്കുന്നു.

ഭാ. വശവ: ശ്ലോ. ക്രർ. 'ശംഖചിഹ്ന'മെന്നത് 'ശംഖ്, ചിന്നം' എന്ന് വേണ്ടതാണെന്നും 'ചിന്നം' എന്നത് കാഹളത്തിന്റെ വകഭേദമായ ഒരു ചെറിയ കുഴലാണെന്ന് തോന്നുന്നു എന്നും പാ. മ. ഇതരപ്രമാണമോ പ്രയോഗമോ ഉള്ളതായി അറിയുന്നില്ല. 'മേൽക്കുമേ'ലുള്ള ധ്വനിവിശേഷങ്ങളെ വർണ്ണിക്കുന്നതിന്റെ അന്ത്യത്തിൽ ചെറിയ കുഴലിനെ കൊണ്ടുവെക്കുന്നതിന്റെ ഔചിത്യവും ചിന്തനീയം. ശംഖനാദം സർവ്വോപരി വിജൃംഭിക്കുമെന്ന് അനുഭവസിദ്ധമാണ്. 'ശംഖ്' പഞ്ചവാദ്യത്തിൽ പെട്ടതുകൊണ്ടായിരിക്കാം അതല്ലാത്തതിന്ന് 'ശംഖചിഹ്നം' എന്ന് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്.

ഭാ. ഉദിൻ: ശ്ലോ. ക്ഷ. 'എന്തിനില്ലിതിനസംശയം' എന്നത് 'ഏതുമില്ലിതിനസംശയം' എന്ന് വേണ്ടതാണെന്നുള്ള പാ. മ. പ്രാസത്തെ സഹായിക്കുന്നതുകൊണ്ട് പ്രത്യേകിച്ചും അപേക്ഷിതമായിരിക്കുന്നു.

ഭാ. ഉവ്വാ: ഗ. 'തോഞ്ഞും' എന്നത് ലുപ്തരൂപമല്ലെന്നും 'തോയുക' എന്നതിന്ന് 'നനയുക' എന്നും പിന്നീട് 'വ്യാപിക്കുക' എന്നും അർത്ഥം വന്നു എന്നും പാ. മ.

ഭാ. ഉൻർ: ശ്ലോ. ക്ഷ. 'എന്നാലിക്കണ്ടനാം' എന്ന് പാ. മ. പാഠം.

ഭാ. നക്ഷർ: ശ്ലോ. ർവ. 'ബന്ധുര ഹേ സുന്ദര' എന്ന് സംബോധന എന്ന് ശാംകരമതം. ''ബന്ധുരം ത്വന്നതാനനം'' എന്നും ''ബന്ധുരബന്ധുരൈ നമ്രൈ'' എന്നും പ്രമാണമുള്ളതിനാൽ 'മുഴച്ച് വളഞ്ഞ് ക്രാറന്മാരായ' എന്നും സാധിക്കാം.

ഭാ. നഫ: ഗ. ന. 'ഉൗറാംകോലും' 'ഉൗറാംകോലാം' എന്ന് പാഠമാണെന്നും 'ഉൗറാംകോൽ' ഒരായുധവിശേഷമാണെന്നും രാ. പ. പ്രമാണമറിയുന്നില്ല. 'ഉൗറംകോലും' എന്ന ശാംകരപാഠം, എന്നുവെച്ചാൽ സാഹിത്യരസികശിരോമണിയായ ശ്രീ. ശങ്കരൻനമ്പ്യാരുടെ പക്ഷം, അശേഷവൈഷമ്യസംഹാരകവും പ്രാസഭംഗി നിമിത്തം അത്യന്തശോഭനവും ആയിരിക്കുന്നു.

ഭാ. നഉദി: ശ്ലോ. ന്യഫ. 'ധരണീതലാകല്പം ധരിത്രീഭ്രക്ഷണം, രാജാവ്' എന്ന് 'നരേന്ദ്രൻ' എന്നതിന്റെ വിശേഷണമാണെന്ന് രാ. പ. 'ഭ്രത ധാത്രീകണ്ഠാലംകാരരത്നം' എന്നവിധത്തിലുള്ള പ്രയോഗം.

ഭാ. നഉന്യ: ശ്ലോ. ന്യർ. വരടാസുമെഘമേ എന്നത് 'വരടാസു ഖെഘമേ' എന്നാക്കി 'ഹംസമേ' എന്നതിലേക്കനയിക്കേണമെന്ന് രാ. പ. വരടാ ഹംസതരുണി. ഹംസത്തിനെ വരടയുടെ സുഖസംജ്ഞയും മൃത്തീകരിച്ചതായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. 'നാളീകത്താരിൽമാതിൻകുളർമുലയുഗളീഭാഗധേയം' എന്ന മട്ട്.

ഭാ. നഉഒ: ശ്ലോ. ന്യഭ. ചാതകത്തെപ്പോലെ ചകോരത്തേയും നല്ല ശകുനമായി പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ട്. 'അപ്പോഴും മുൽപ്പാടനയ വഴിമേൽ കാണലാം തേ വലത്തങ്ങുപ്പൂപ്പെന്നും നിജസഹചരീമുപ്പനഭ്യേതി വാമാൽ' എന്ന് ഉ. സ. ഉപ്പൻ ചകോരം, ചെമ്പോത്ത്. ''നന്നേറാം വലമേ ചകോരയുഗളം നന്നൊച്ചകേൾക്കാകിലും'' എന്ന് ശകുനശാസ്ത്രം.

ഭാ. നനഫ: ഗ. ഭ. ദുഷ്കരമായ 'മുഷ്കരമായ' എന്ന് രാ. പ.

ഭാ നന്യ: ശ്ലോ. ക്ഷവ. വാർതോലും 'വാർ തോയും' എന്നാണ് ശുദ്ധപാഠം എന്നും 'ദൈർഘ്യം, ചാതുര്യം, വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന' എന്നർത്ഥമാണെന്നും 'വാർത്' എന്നൊരു രൂപമില്ലെന്നും പാ. മ.

II.

ചൂതുകളി.

ചൂതുകളിയുടെ ചടങ്ങുകളെ സാമാന്യമായും ചംപുവിൽ കാണുന്ന ദ്യൂത സാംകേതികപദങ്ങളെ പ്രത്യേകിച്ചും അനുബന്ധത്തിൽ വിവരിക്കുന്നതാണെന്ന് വ്യാഖ്യാനത്തിൽ ചെയ്തിരിക്കുന്ന പ്രതിജ്ഞ സാഹസമായിപ്പോയി എന്ന് പിന്നീടാണ് എനിക്ക് ബോധ്യമായത്. പ്രാചീനസാഹിത്യത്തിൽ ദ്യൂതക്രീഡ പ്രസിദ്ധമാണെങ്കിലും ആ കലാവിദ്യയെ വിമർശിക്കുന്നതായ ഗ്രന്ഥങ്ങളും ഉള്ളതായി ഇതുവരെ അറിവുകിട്ടീട്ടില്ല. ചൂതുകളിയെപ്പറ്റി വല്ല വിവരവും ഉണ്ടോ എന്ന് അഭിജ്ഞന്മാരായ പലരോടും അന്വേഷിച്ചതിൽ "ഇല്ലെന്നു ചൊല്ലുന്ന ജനങ്ങളേവു"ന്നതായിട്ടാണ് കണ്ടത്. ഈ സ്ഥിതിക്ക് വിശേഷിച്ചും ശ്രീമാൻ ക്രുനേഴിത്ത് പരമേശ്വരമേനോനവർകളും സഭയും എഴുതിത്തന്ന ഒരു ലേഖനത്തെ, അത് ഞാൻ ആഗ്രഹിച്ചവിധം പൂർത്തിയായിട്ടില്ലെങ്കിലും, സാകല്യേന താഴെ ചേർക്കുന്നു. അദ്ദേഹത്തോടെനിക്കുള്ള കടമയെയും ഇവിടെ രേഖപ്പെടുത്തിക്കൊള്ളുന്നു.

"ചൂതുകളിയെപ്പറ്റി സാംഗോപാംഗമായ ഒരു അറിവുണ്ടാകത്തക്കവണ്ണം ഉള്ള പ്രസ്താവങ്ങളും സാഹിത്യഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ ഞാൻ കണ്ടിട്ടില്ല. ഭാരതം സഭാപർവ്വത്തിൽ കൌരവപാണ്ഡവന്മാരുടെയും, ആരണ്യപർവ്വത്തിൽ നളപുഷ്കരന്മാരുടെയും, ഹരിവംശത്തിൽ രുഗ്മിബലഭദ്രന്മാരുടെയും ചൂതുകളികളെപ്പറ്റി പറയുന്ന ഭാഗങ്ങളും നോക്കിയതിൽനിന്ന് ചൂതുകളിയെപ്പറ്റിയുള്ള വിവരങ്ങളും അധികമൊന്നും അറിവാൻ തരമായില്ല.

ചതുരംഗം, കൃതിത്തായം, പകിട, പാശി, ഇങ്ങനെ നാല്തരം ചൂതുകളി മലയാളത്തിൽ പണ്ടേ നടപ്പുണ്ട്. ഇവയിൽ ചതുരംഗത്തിൽ പുരുഷസാമർത്ഥ്യമല്ലാതെ ദൈവസാഹ്യം അപേക്ഷണീയമല്ല. മറ്റേ മൂന്നിന്റെയും ജയാപജയങ്ങളും ദൈവപൌരുഷോഭയായത്തങ്ങളാകുന്നു. ആദ്യത്തെ മൂന്നുതരം കളികൾക്ക് ചൂതും പടവും വേണം. പകിടക്ക് അതു രണ്ടും ആവശ്യമില്ല.

പാശിക്ക് ഒന്നുമുതൽ ആറുവരെയുള്ള സംഖ്യകളെ ഓരോ പാശ്ചത്തിൽ അങ്കനം ചെയ്തിട്ടുള്ളതും ഏതാണ്ട് അരയിഞ്ചു ചതുരശ്രത്തിൽ ദന്താദിനിർമ്മിതവുമായ രണ്ടു ചൂതുകരുമാത്രമേ വേണ്ടൂ. അവ നിശ്ശബ്ദങ്ങളായിരിക്കയും വേണം. കളിക്കാർ രണ്ടു ഭാഗമായിട്ടിരുന്ന് ഈരണ്ടുപേർ തമ്മിൽ കളിക്കും. ഒരാൾ വാതുപറഞ്ഞ് ധനം നീക്കിവയ്ക്കും. എതിരാളി കളിക്കും. കരുക്കൾ രണ്ടും ഒരു കുഴലിലിട്ട് കുഴൽ കിലുക്കി എറിഞ്ഞിട്ടാണ് കളിക്കുന്നത്. രണ്ടു കരുവിലും ഒരേ സംഖ്യയായിട്ട് ഇന്നിന്ന സംഖ്യ വീണാൽ കളിച്ചവന് ജയം; അല്ലെങ്കിൽ പരാജയം, എന്നു മുമ്പേ ക്ലിപ്തപ്പെടുത്തിയിരിക്കും. ജയിച്ചാൽ വാതുപറഞ്ഞ

വൻ നിക്കിവച്ച ധനം കളിച്ചുവൻ നേടി; തോറ്റാൽ അതുയും താൻ എതിരാളിക്ക് കൊടുക്കണം. ഒന്ന്, മൂന്ന്, അഞ്ച് എന്നീ ഓജസംഖ്യകളും രണ്ടു കരുക്കളിലും വീണാൽ പരാജയകരവും, രണ്ട്, നാല്, ആറ് എന്നീ യുഗ്മസംഖ്യകളും രണ്ടിലും വീണാൽ ജയകരവുമാണെന്നാണ് കളിക്കാരുടെ ഇടയിലുള്ള സങ്കേതമെന്ന് കേട്ടിട്ടുണ്ട്. പാശികളിയുടെ രീതിസംഗ്രഹം പ്രായേണ ഇങ്ങനെയാണല്ലൊ. ഈ കളിയുടെ കരുക്കളുടെ സ്ഥാനത്ത് ആറ് കവിടികളും ഉപയോഗിക്കാറുണ്ട്. അപ്പോൾ മലൻവീണ കവിടികളുടെ സംഖ്യയാണ് നോക്കുന്നത്. ഒന്നുമുതലായ സംഖ്യകൾക്ക് 'കമ്പി', 'തായം', 'ഇരുമൂന്നാറ്', 'ഇരുനാക്കെട്ട്', 'ഈരഞ്ചുപത്ത്', 'ഈരാറുപന്ത്രണ്ട്' എന്നാണ് സങ്കേതസംജ്ഞകളും. ഈ സങ്കേതങ്ങളും ചതുരംഗം ഒഴികെയുള്ള മറ്റ് മൂന്നുതരം കളികൾക്കും തുല്യംതന്നെ. എന്നാൽ പകിടയ്ക്ക് തല രണ്ടും കൂത്താകൊണ്ട് നാലു പട്ടങ്ങളും മാത്രമുള്ളതിനാൽ മേൽപറഞ്ഞവയിൽ രണ്ടും അഞ്ചും ഒഴികെയുള്ള നാലു സംഖ്യകളെ മാത്രമേ അങ്കനം ചെയ്യുന്നുള്ളു എന്നുമാത്രം ഭേദമുണ്ട്. പാശികളിപോലെ ധനം വാതുവച്ച് പകിടകളിയും ചിലർ നടത്താറുണ്ട്. അപ്പോൾ അതിന് ചൂതും പടവും ആവശ്യമില്ല.

സാധാരണ പകിടകളിക്ക് ചൂതും പടവും വേണം. ചൂതിന്റെ എണ്ണം കളിക്കാരുടെ ഇഷ്ടംപോലെ നിശ്ചയിക്കുന്നതാണ്. സാമാന്യമായി നാലോ ആറോ ചൂതുകൾവീതം ഓരോരുത്തക്കും ഉണ്ടായിരിക്കും. നാലു കൊമ്പും കുത്തിയോ രണ്ടു കൊമ്പ് കുത്തിയോ കളിക്കാം. നേർകൊമ്പുകാരുടെ ചൂതു 'വെട്ടക'യും 'തട ഇട്ടക'യും പതിവില്ല. ഒരു കൊമ്പുകാരന്റെ ചൂതുകളെല്ലാം എടുത്തുകഴിഞ്ഞിട്ട് നാലോ ആറോ വട്ടം കളികഴിഞ്ഞാൽ പിന്നെ ആയാൾ കളിക്കുന്ന എണ്ണവുംകൂടി തന്റെ നേർകൊമ്പുകാരനുള്ളതാകുന്നു. അതിന് 'കൈ ഇരട്ടിക്കുക' എന്ന് പറയും. ചൂതുകളുടെ എണ്ണത്തോളം വട്ടം കളികഴിഞ്ഞാൽ കൈ ഇരട്ടിക്കുമെന്നാണ് സങ്കേതം. പകിടകൾ ഉരുട്ടി ആവശ്യംപോലെയുള്ള എണ്ണം വീഴ്ത്തുന്നതിലും, അങ്ങനെ വീഴ്ത്തുന്ന എണ്ണത്തിന് ചൂതുകൾ വയ്ക്കുന്നതിലും ഉള്ള സാമർത്ഥ്യത്തിന് 'പോര്' എന്നാണ് കളിക്കാരുടെ ഇടയിലുള്ള സങ്കേതസംജ്ഞ. ഒരു കൊമ്പുകാരന്റെ ചൂത് ഇരിക്കുന്ന കോഷ്ഠം, എന്നുവെച്ചാൽ കള്ളി, മുതൽ മേല്പറ്റ മൂന്നാംകള്ളിയിൽ എതിർകൊമ്പുകാരുടെ ഒരു ചൂത് ഉണ്ടായിരുന്നാൽ 'പകിട'—അല്ലെങ്കിൽ 'കമ്പി'—കളിച്ചിട്ടേ ആ ചൂത് വെട്ടുവാൻ പാടുള്ളൂ. ഇങ്ങനെ എതിർകൊമ്പുകാർ ചെയ്യുന്ന തടസ്സത്തിന് 'തടയിടുക' എന്ന് സങ്കേതം. ആക്കും തന്റെ ചൂത് പോകുന്ന വഴിയിൽ എതിർകൊമ്പുകാരുടെ ചൂതുകളുണ്ടെങ്കിൽ അവയെ വെട്ടാതെ കടന്നുപോകുവാൻ പാടില്ലെന്നാണ് കളിയിലെ നിശ്ചയം. അങ്ങനെ വെട്ടേണമെങ്കിൽ, തന്റെ ഏതെങ്കിലും ഒരു ചൂതിൽനിന്ന് എതിർകൊമ്പുകാരന്റെ ചൂതുവരെ എത്തുന്ന ഒന്നോ അധികമോ എണ്ണങ്ങൾതന്നെ ശരിയായി കളിക്കണം. മൂന്നാംകള്ളിയിലോ

അഞ്ചോ കള്ളിയിലോ ഇരിക്കുന്ന ഒരു ചൂതിനെ നാലോ അതോ കളിച്ചാൽ വെട്ടിക്കൂടാ പകിട, മൂന്നോ നാല് കളിച്ചാൽ വെട്ടാം. പകിട കളിച്ച് വെട്ടത്തക്കവണ്ണം തടയിട്ടാൽ പകിടതന്നെ വീഴുവാൻ താമസം വരികയും അതിനിടയ്ക്ക് മൂന്നോനാലോ, നാലൊന്നഞ്ചോ കളിക്കുകയും ചെയ്താൽ അവയിലെ ഒറ്റസംഖ്യകൊണ്ട് ഒരു കള്ളിവീതമായി ചൂതുവയ്യാൻ പാടില്ലെന്നാണ് നിയമം. കളി തുടങ്ങുന്നത് പടത്തിൽ പുറത്തെ വരിയിൽ അവനവന്റെ മുൻഭാഗത്ത് നടുവിലെ കോഷ്ഠത്തിൽനിന്നായിരിക്കും അതു കോഷ്ഠങ്ങളും നാലിനും എല്ലാറ്റിന്റെയും മധ്യത്തിലുള്ള കോഷ്ഠത്തിനും 'അമ്പലം' എന്ന് പേർ. ആരംഭത്തിൽ ഓരോ ചൂതും പുറത്തുനിന്ന് അമ്പലത്തിൽ കയറുന്നതിന് ഓരോ ഒറ്റ കളിക്കണം. പകിട കമ്പി കളിച്ചാൽ രണ്ടു ചൂത് കയറാം. പിന്നെ എന്ത് എണ്ണം കളിച്ചാലും തടയില്ലെങ്കിൽ ശരിക്ക് എണ്ണം അനുസരിച്ച് ചൂത് വച്ചുപോകാം. പകിടകളിയുടെ പടം, ഏഴേഴനാലുത്തൊമ്പത് കള്ളികളായും, ഒമ്പതിറൊമ്പത് എണ്ണത്തൊന്നു കള്ളികളായും രണ്ടുവിധം വരയ്ക്കാറുണ്ട്. വലിയ കളിക്കാരുടെ ഇടയിലൊക്കെ രണ്ടാമത്തെ തരത്തിലാണ് പടം വരക്കാറുള്ളത്. കൊട്ടങ്ങല്ലൂർനിന്ന് വടക്കോട്ട് പകിടകളിയുടെ പ്രചാരം വളരെയുണ്ട്. വളരെ വാശിയോടുകൂടിയുള്ള കളികളിൽ മന്ത്രമൂർത്തിപ്രയോഗങ്ങൾകൊണ്ട് അവനവന്റെ ഇഷ്ടംപോലെയുള്ള എണ്ണങ്ങൾ വീഴിക്കുകയും, എതിരാളിക്ക് എണ്ണങ്ങൾ മാറ്റിവീഴിക്കുകയും മറ്റും പതിവുണ്ട്. ഈ കളിയിൽ ഇനിയും പലതും പറവാനുണ്ട്. അത് നിൽക്കട്ടേ.

കമ്പിത്തായം

കമ്പിത്തായത്തിനും ചൂതും പടവും വേണം. ആ കളിയിൽ നാലു കൊമ്പും കുത്തിയിട്ടുള്ള കളിമാത്രമേ നടപ്പുള്ളൂ. അതിന്റെ പടം പകിടയുടെ പടംപോലെയല്ല; അതു വേറെ ഒരു മാതിരിയാണ്. ആക്കളിയിൽ 'നാലു കൊമ്പ്' എന്ന് പറയുന്നത് അനവസ്ഥമാണെന്ന് അതിന്റെ പടത്തിന്റെ ആകൃതിതന്നെ വ്യക്തമാക്കുന്നതാണെന്ന് പകിടയുടെയും കമ്പിത്തായത്തിന്റെയും പടങ്ങളുടെ പരിലേഖം ഒടുവിൽ കൊടുത്തിരിക്കുന്നതിൽനിന്ന് കാണാം പകിടകളിയിൽ ചൂതുകരു പുറത്തുനിന്ന് അകത്തേക്ക് കയറുന്നതിന്റെ സ്ഥാനത്ത് കമ്പിത്തായത്തിൽ അകത്തുനിന്ന് പുറത്തേക്കിറങ്ങിവരികയാണ്. ഇങ്ങനെ പുറത്ത് ഇറങ്ങിവരുന്ന ചൂതുകരു അവനവന്റെ കൊമ്പിൽനിന്ന് പുറപ്പെട്ട് മറ്റുള്ള മൂന്നു കൊമ്പുകളുടെയും പുറമെയുള്ള കോഷ്ഠങ്ങളിലൊക്കെ പ്രദക്ഷിണമായിസ്സഞ്ചരിച്ച് തന്റെ കൊമ്പിൽത്തന്നെ വന്ന് അകത്തേക്ക് കടന്ന് അകത്തുള്ള കോഷ്ഠങ്ങളിൽ സഞ്ചരിച്ച് മധ്യത്തിൽ കയറിയാൽ കളി കലാശിച്ചു."

എല്ലാ കള്ളികളിലും സഞ്ചരിച്ച് ആദ്യം ചൂതെല്ലാം എടുക്കുന്നവർക്കാണ് ജയം. എന്നാൽ കമ്പിത്തായത്തിൽ കൊട്ടാത്തൊപ്പിയാണ് വലിയ പരാജയം. ഒരു ഭാഗത്തെ ഇരുവരും മറുകൊമ്പത്ത് കേറ്റുന്നതിന് മുമ്പ് മറു

ഭാഗക്കാരുടെ ചൂതെല്ലാം എടുക്കുന്നതാണ് 'കെട്ടാത്തൊപ്പി'. കെട്ടി ഇളക്കുന്നതിന് മുമ്പ് വെട്ടി പിന്നെ കെട്ടുന്നതിനുമുമ്പ് മറുഭാഗക്കാർ ചൂതെല്ലാം എടുത്താലും കെട്ടാത്തൊപ്പിതന്നെ. കെട്ടാൻ അനുവദിക്കാതിരിക്കയും കെട്ടിയത് വെട്ടുകയും ചെയ്യുന്നതാണ് പോര്.

മേൽ 'പകിട' എന്നു പറഞ്ഞിട്ടുള്ള കളിക്ക് 'തായം' എന്നും പറയാറുണ്ട്. തായത്തിനും കമ്പിത്തായത്തിനും നിശ്ശബ്ദമായ പകിടക്കുപകരം ഓട്ടകൊണ്ടുണ്ടാക്കീട്ടുള്ളതും ഉള്ളിൽ മണികളുള്ളതിനാൽ കിലുങ്ങുന്നതുമായ 'ചുക്കിണി'കളാണ് ഉപയോഗിച്ചുകണ്ടിട്ടുള്ളത്. പകിടകളും കുഴലിലിട്ട് കുലുക്കി എറിയുന്നതിനുപകരം ചുക്കിണികളും രണ്ടു കയ്യിലുംകൂട്ടി തിരുമ്മി നിലത്തുരുട്ടുകയാണ ചെയ്യുക. സാഹിത്യത്തിൽ പറയുന്ന 'ദ്യൂതം' തായമോ കമ്പിത്തായമോ ആയിരിക്കണം. ചംപുവിൽ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളത് പകിടയല്ലെന്ന് 'ഈരഞ്ച്' എന്ന പ്രയോഗം വ്യക്തമാക്കുന്നുണ്ട്.

സാംകേതികപദങ്ങൾ: മൂലം ഭാ. ഭാഷ: **ഇണയഞ്ച്** എന്നത് **ഈരഞ്ച്** എന്നതിന്റെ ഭാഷാഭേദം മാത്രമാണ്. രണ്ട് ചുക്കിണികളിലും അയ്യഞ്ചായി വീഴ്ന്നതാണ് ഈരഞ്ച്. രണ്ടിലും നാലുവീണാൽ **ഇരുനാല്.** ചുക്കിണിയുരുട്ടീട്ട് സമഭൂമിയിൽ വീഴാതെ വല്ലതിന്മേലും തടഞ്ഞ് ചെരിഞ്ഞുനിന്നാൽ അതിനെ തട്ടി ശരിക്ക് വീഴ്ത്തണം അങ്ങിനെ തട്ടുന്നതാണ് **പാടിക്കൽ. പാടിക്കെന്നും** പാടിക്ക എന്നും. **അടുക്കരുത്** ആദ്യം ചൂത് എടുക്കുന്ന ആൾക്കാണല്ലൊ ജയം. അതിന് മത്സരിക്കുമ്പോൾ ആദ്യം നിലൂന്ന ആൾ കയറിവരുന്ന മറ്റേയാളോട് പറയുന്ന ഭീഷണിയാണ് 'അടുക്കരുത്' എന്നുള്ളത്. ചില്വറ കളിച്ചാലും വെട്ടാൻ തരമാകുന്നതുവരെ അടുത്തുവരരുത് എന്നും അർത്ഥമാവാം. **അടുക്കരുത്** അടക്കരുത്. അടക്കിപ്പിടിച്ച കളിക്കരുത് എന്നും വ്യാഖ്യാനിക്കാം. ചുക്കിണി ഉരുണ്ട് യാദൃച്ഛികമായ എണ്ണം വീഴ്ന്നതിന് പകരം ആദ്യമായി ഒപ്പിച്ചുവെച്ച എണ്ണംതന്നെ വരത്തക്കവിധം ഒതുക്കിപ്പിടിച്ച് സൂത്രത്തിൽ ഉരുട്ടുന്ന കള്ളക്കളിയാണ് 'അടുക്കൽ' അല്ലെങ്കിൽ 'അടക്കൽ'. 'അടുക്കരുത്' എന്നുള്ളത് ഇത് കാലെ കണ്ടുപിടിച്ച് ആക്ഷേപിക്കുന്നതാണ്. ഒരു കളിക്കാരൻ തന്റെ രണ്ടു ചൂതുകളെ നേർകൊമ്പത്തെ അറ്റത്തെ കള്ളിയിൽ കൊണ്ടുപോയി വെക്കുന്നതിന് 'കെട്ടുക' എന്ന് പറയും. ഇങ്ങിനെ കെട്ടിട്ടുള്ള ഈ ചൂതിന്റെ പോരാണ് **പെട്ട.** പെരുപ്പം കളിക്കാതെ പെട്ട ഇളക്കുവാനോ എതുകക്ഷിക്ക് വെട്ടുവാനോ പാടില്ല. പെരുപ്പം കളിച്ചാൽ എതുകക്ഷിക്ക് രണ്ടു ചൂതും ഒരുമിച്ചു വെട്ടുവാൻ പാടുള്ളൂ എന്നാൽ യുക്തമാണെന്ന് തോന്നുന്നപക്ഷം പെരുപ്പം കളിച്ച് അവനവന്റെ പെട്ടയിൽ നിന്ന് ഒന്നിനെ നിരുത്തി മറ്റതിനെ കയറുവാൻ വിരോധമില്ല. ഇങ്ങിനെ ചെയ്യുന്നതാണ് പെട്ടപൊളിക്കൽ. ഒരു ചൂതിനെങ്കിലും വേഗത്തിൽ കയറി

പ്പോകാമെന്നുള്ളതാണ് ഇതുകൊണ്ടുള്ള മെച്ചം. എന്നാൽ ഒരിക്കൽ പെട്ട പൊളിച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ എതുകക്ഷിക്ക് പെരുപ്പം കളിക്കാതെതന്നെ ഓരോന്നി നേയും വെട്ടാം. 'വെറുതെ പെട്ടപൊളിച്ച് ഒന്നിനെ മോചിപ്പിക്കുവാൻ ഉത്സാ ഹിക്കേണ്ട. പിന്നത്തെ കളിക്ക് ഞാൻ വെട്ടും' എന്നാണ് **പെട്ടപൊളിക്കിൽ കുത്തുവൻ** എന്നതിന്റെ അർത്ഥം. മറുകക്ഷി പെരുപ്പം കളിച്ച് പെട്ടവെട്ടുന്ന തിനും 'പെട്ടപൊളിക്കുക' എന്ന് പറയും. ഈ അർത്ഥമെടുത്താൽ 'വെറുതെ എന്റെ പെട്ട പൊളിക്കേണ്ട. അടുത്ത കളിക്ക് ഞാൻ തന്റെ ചൂതുകളേയും വെട്ടും' എന്നർത്ഥം കല്പിക്കണം. **കുത്തുക** എന്നതിന് 'വെട്ടുക' എന്നർത്ഥം പറയുവാനേ വഴികാണുന്നുള്ളൂ. 'കൊത്തുക' എന്ന് പാഠാന്തരവും അുവാം. മറു പ്രകാരത്തിലും വ്യാഖ്യാനിക്കാമെങ്കിലും ക്ലേശകരമായിരിക്കും. **ഗളട്ടവി** എന്ന തിന് 'കഴുത്തിൽ' 'കൊമ്പിന് താഴത്തുള്ള കള്ളിയിൽ' എന്നാണ് അർത്ഥ മെന്ന് പരമേശ്വരമേനോൻ അഭിപ്രായപ്പെട്ടുന്നു. പക്ഷെ കൊമ്പത്ത് എ ത്തുന്നതിന് മുമ്പ് 'കെട്ടുക' എന്ന് പറയുക പതിവില്ലാത്തതുകൊണ്ട് ഇത് സന്നിശ്ചമായി തോന്നുന്നു. 'കെട്ടുകിൽ ഗളട്ടവി വെട്ടവനെന്നും' എന്ന് പാഠഭേദം കല്പിച്ചാൽ അർത്ഥപ്രതീതിക്ക് എളുപ്പം വളരെ കൂടും. 'കെട്ടിയാൽ ഞാൻ കഴുത്തിൽ വെട്ടും' എന്നർത്ഥം സുസാധ്യമാണ്. 'വെട്ടും' എന്നതിന് ശക്തി കൂട്ടുവാൻവേണ്ടി 'തല തകർക്കും' എന്നും മറ്റും പറയാവുള്ളവിധം 'കഴുത്തു വെട്ടും' എന്നു പറയുന്നതിൽ അയുക്തിയില്ല. കെട്ടിയതിനെ വെട്ടുന്നത് വലി യൊരു കായ്മാകയാൽ ഈവിധം വീരവാദത്തിന്നവകാശവുമുണ്ട്.

തായത്തിന്റെയും പകിടയുടെയും പടം.

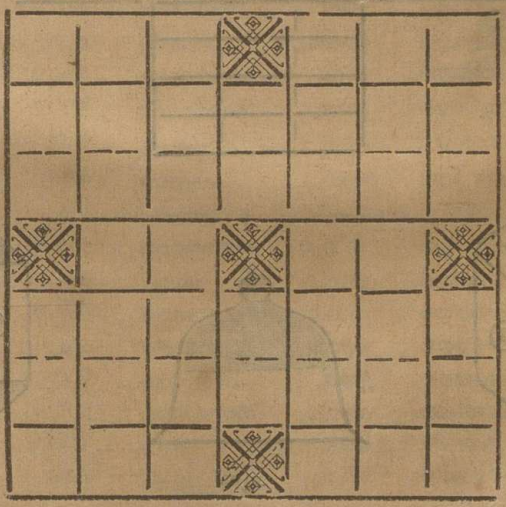

കമ്പിത്തായത്തിന്റെ പടം.

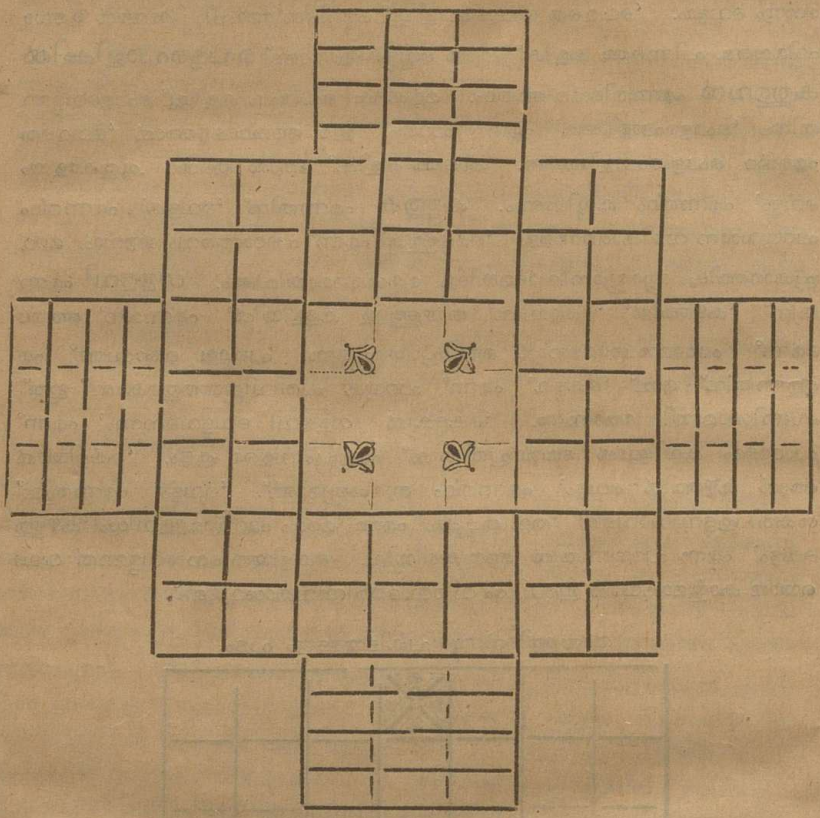

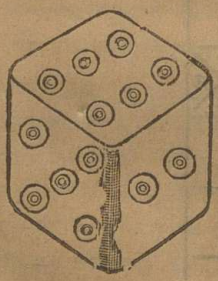

ചൂക്കിണി.

ചൂത്.

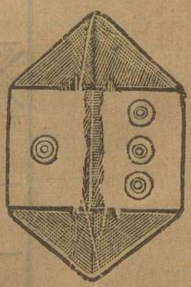

പകിട.

032D
171973
032:7J65:2
G4
UNIVERSITY LIBRARY
28 DEC 1955

III.

അഭിധാനമാല.

(പ്രമാണസാധിതങ്ങളായ ശബ്ദങ്ങളെമാത്രമേ ഇവിടെ ചേർത്തിട്ടുള്ളൂ. ഭാഗങ്ങളം കൂറിച്ചിരിക്കുന്നത് വ്യാഖ്യാനത്തിലെയാണ്.)

അ

അകാണ്ഡം ൩൯
അക്രുപാരം ൩൫
അംഗം ൩൨൱
അഗ്രേസരൻ ൯൫, ൯൩
അഗ്രം ൯൪
അതന്ദ്രം ൨൫൪
അതിക്രമം ൨൯൨
അതിതരാം ൬൩൫
അതിരേകം ൩൱
അതിശയം ൬൦൫
അദ്ഭുതം ൬൫൱, ൩൩൯
അദ്രിപ്രവരൻ ൬൨
അധരം ൬൫
അധി ൨൬
അനഘം ൨൬൪
അനഗ്രുഹം ൩൫൪
അനഘം ൩൫
അനവരതം ൨൦൫
അന്തരാത്മാ ൫൪
അന്തരായം ൬൯൩
അന്തരാളം ൨൪൫
അന്തരം ൨൪൬
അന്താർശരൻ ൬൯
അന്തികേ ൩൫
അന്തഃ ൫
അന്ധതമസ്സ് ൬൯൩
അന്ധസ്സ് ൬൫൫
അന്യാ ൬൬൱
അന്വയം ൬൨
അനികിനി ൱൦
അന്ന ൬൯, ൩൬
അന്നഭോവലക്ഷണം ൪൬
അന്നഭോവം ൬൫൱, ൬൩൫
അന്നേഹസ്സ് ൬൬൪
അപ ൬൩൬
അപദേശം ൩൨
അപത്യം ൩൪
അപാരം ൨൯൯
അപി ൩൩൱
അഭി ൬൬൬
അഭിനവം ൬൩൯
അഭിരാമം ൩൫
അഭ്യർത്ഥന ൬൬൬
അമരന്മാർ ൨൨
അമരാവതി ൬൪൩
അമാത്യൻ ൬൫൦
അമിതം ൯൫
അമൃതഭാനു ൬൯൩
അമൃതമയൻ ൨൨൩
അയി ൨൱൱
അരണ്യാനീ ൨൨൨
അരുന്ധതി ൨൩൫
അർഗ്ഗോജം ൬൫൫
അർദ്ധാസനം ൬൩൩
അലം ൬൨൬, ൬൫൨
അല്പീയസ്സ് ൬൬൪
അവദാതം ൨൨൯, ൪൪൬
അവനീപുത്രി ൩൫
അവലഗ്നം ൨൨൩
അവലേപം ൨൩൩
അവസ്ഥാ ൱൱, ൱൯
അഷ്ടസപ്പുങ്ങൾ ൩൪൨
അസിതം ൨൫൨
അസ്ഥം ൨൨൪
അഹി ൬൨
അളിന്ദം ൩൦൱
അക്ഷരമുഷ്ടിക ൪൪
അക്ഷരം ൨൨
അക്ഷം ൩൩൩

ആ

ആകല്പം ൬൩൯, ൬൱൩
ആകരം ൩൫൪
ആകാരം ൯൩
ആകീർണ്ണം ൩൩൬
ആഗാരം ൬൩
ആ, ആങ് ൩൦
ആടോപം ൬൬
ആഘാതം ൬൯൱
ആഡംബരം ൬൪൱
ആതപത്രം ൬൯൫
ആതുരൻ ൬൬൫
ആതങ്കം ൨൨, ൬൬൫
ആത്മവാൻ ൩൪൬
ആത്മാ ൯, ൬൦൬
ആദിതേയൻ ൬൫൫

ആധി ൩൨൫
ആപത്തം ൩൨൭൭
ആഭോഗം ൨൦, ൩൩, ൩൨൩൩
ആമന്ത്രണം ൨൩൨൨
ആമോദം ൨൦൩൩
ആമ്രേഡനം ൨൨൩൩
ആരാൽ ൭൭൦
ആലവാലം ൨൦൨
ആലാപം ൩൭൭൦
ആലോകനം ൩൭൭൦
ആലോളനം ൨൨൫
ആവലി ൭൭൪
ആവാസം ൨൦൯
ആവിലം ൨൨
ആശീവിഷം ൨൪൨൨
ആസന്നം ൨൯൭൭
ആസ്ഥാ ൨൫൪
ആസ്ഥായാ ൩൩൨
ആഹവം ൨൨, ൨൪൯
ആഹിതാഗ്നികി ൩൫൦
ആഹുതി ൨൨
ആളി ൨

ഇ

ഇനിയ ൭൫
ഇനം ൭൭൨
ഇന്ദിര ൨൯൦
ഇന്ദിവരം ൩൩൭
ഈശിതാ ൨൫൩൩

ഉ

ഉഗ്രം ൨൩൩൭, ൨൯൫, ൩൩൨
ഉജ്ജൃംഭണം ൨൯൪
ഉജ്ജ്വലം ൨൨൫

ഉൽ ൨൩൩
ഉൽകണ്ഠാ ൯൪
ഉൽകടം ൩൨൫
ഉൽകലിക ൨൦൨, ൨൨൯
ഉൽപത്തി ൭൩൩
ഉൽപാതം ൭൩൩
ഉദരം ൨൪
ഉദയം ൨൫൭൭, ൨൦൩
ഉദാരം ൩൨, ൨൦൫
ഉദിതം ൨൩൨, ൩൫൫
ഉദ്രേകം ൨൦൭
ഉദ്ധുരം ൩൫൫
ഉന്നിദ്ധം ൨൩൩൩
ഉന്മാദം ൯൪, ൨൨൪
ഉന്മീലത്ത് ൩൪
ഉന്മുഖം ൨൨൫
ഉപ ൨൭൦, ൨൩൦
ഉപചിതം ൨൩൭
ഉപദം ൭൭൨
ഉപരതി ൨൪൯
ഉപലം ൨൨൦
ഉപവനം ൫
ഉരു ൩൦൫
ഉല്പലം ൨൯൭
ഉലാവുക ൨൭൫
ഉൗടേ ൨൩൩
ഉൗരീകൃതം ൨൨൫
ഉൗഷ്മാവ് ൫

ഋ

ഋദ്ധി ൨൩
ഋക്ഷം ൩൨൫

എ

എട്ടടിമാൻ ൩൨൫
എന്നം ൨൭൭൨
എരിപൊരി ൨൦൭
എനസ്സ് ൨൩൯൯

ഒ

ഒല്ല ൨൭൦

ക

കല്പപം ൨൨൫
കഞ്ചുകി ൨൩൨
കടകം ൨൨൨
കടാക്ഷം ൯
കഠിനത ൨൭
കണം ൨൭൭൨
കണ്ണീരവൻ ൩൩൪
കദളീ ൨൪൭
കദംബം ൯൫
കന്യകാ ൨൭൫
കന്ധരാ ൩൫൪
കപട്ടം ൨൭൫
കമനീ ൨൪൨
കയ്യൻ ൨൭൩൩
കരാളം ൩൪൯
കരുണാരസം ൯൯
കർണ്ണപുടഭേദം ൫൦
കർണ്ണികാ ൨൦൨, ൩൯
കർപ്പൂരവത്തി ൨൫൨
കലാ ൨൦൭, ൨൭൫, ൨൭൦
കലാനായകൻ ൨൭൫
കലാപം ൨൭൩൩
കലുഷം ൨൯൩൩
കല്പലത ൨൦൫
കല്പാന്തം ൨൪
കല്യം ൨൪൭
കല്യാണം ൯
കല്ലോലം ൨൯൫

ഗ്രീഷ്മം ൩൩൦

ഘ

ഘർഘരം ൩൪്വ
ഘനാഘനം ൽ൯൧

ഘൃണ ൩൪൫

ഘോരം ൱൫, ൧൩൧
ഘോഷം ൩൫൩

ങ

ച. ൧൫൫
ചക്രവാളം ൩൯
ചക്രം ൧൩, ൩൦൦
ചഞ്ചളീകം ൽ൯൱
ചട്ടലം ൩൱൱൦
ചണ്ഡം ൩൧
ചതുരത ൩൫൫
ചതുരം ൧൩൦
ചതുരം ൧൱൫
ചന്ദ്രമാ ൧൫൨
ചന്ദ്രശാല ൩൫൩
ചപലത ൩൩
ചമരിമൃഗം ൩൫
ചമരം ൩൱൧
ചലദ്ദലം ൩൧൩

ചാരണൻ ൽ൯
ചാരു ൱൩

ചികുരഗ്രഹണം ൩൦൧
ചികുരം ൩൦൧
ചിത്രഭാനു ൩൫൫
ചിത്രം ൧൩, ൯൫
ചിന്താ ൩൩, ൩൱൫
ചിന്താമണി ൽ൩൧

കൃശാ ൩൩൫
കൃഷ്ണം ൧൩൫
കൃകൃളം ൩൦൩
കൃഷ്ണധൈതം ൩൧൩
കൃഷ്ണഹംസം ൯൱
കൃഷ്ണായം ൩൩
കൃഷ്ണം ൩൱
കൃഷ്ണവാർക്കുന്തൽ ൧൱൩

കാകോദരം ൩൱൱
കാകോളം ൩൱൱
കാഞ്ചീ ൽ൩൯
കാഞ്ചീപുരം ൩൱൦
കാണിനിമേഷം ൧൦൩
കാണ്ഡം ൩൯
കാതര്യം ൩൩൩
കാന്താ ൩൦൫
കാന്തി ൩൫
കാമഗതി ൯൫
കാമദേവന്റെ യുദ്ധസന്നാഹം } ൱൧
കാമുകൻ ൱൩
കാമം ൧൫൩
കാരാ ൩൱൫
കാല്യം ൩൩൱
കാവ്യം ൱൩
കാശം ൩൪൧

കിംകരൻ ൩൫൩
കിരണം ൫

കുക്കുരം ൩൱൫
കുതുകം ൩൩, ൩൩൯
കുമാരൻ ൩൱൧
കുംഭം ൧൦൯
കുരംഗം ൩൧൧
കുലം ൱൩

കുവലയം ൯
കുശലം ൱൯
കുസുംഭം ൧൫൯
കുഹരം ൧൦൱
കൂളർമുല ൫

കൃത്യം ൧൫൫
കൃപാണം ൩൩൫

കേവലം ൩൫
കേസരം ൩൩൩

കൈശികം ൩൩

കോദണ്ഡം ൧൱൯
കോലാഹലം ൩൫൩, ൩൱൦

കൌശലം ൩൩

ക്രീഡാ ൯൪

ഖ

ഖടാ ൧൱൩
ഖരം ൩൦൯, ൩൧൩
ഖലു ൩൪൩

ഗ

ഗന്ധയുക്തി ൫൦
ഗരിമാ ൧൦
ഗഹനം ൩൧൩
ഗംഭീരം ൧൩൫

ഗാത്രം ൫൫

ഗീതം ൩൩൫

ഗുരു ൩൩൪, ൩൫൪
ഗുല്മം ൩൩൱
ഗൌരം ൩൧൱

ചെമ്പോൽത്താർ ചെ

ചേതന ക്ഷേ
ചേവകൻ ക്വന

ചൊരുക്കം ക്വൊ

ഠ

ഛന്ദസ്സ് ഛന്
ഛവി ക്ഷന്ന
ഛായ ഛൻ, ഛന്

ജ

ജഗത് ന്ദ
ജനയിതൃ ന്ന
ജനി ക്ഷന
ജഹ്നുതനയ ക്ഷന്ന
ജാനു ഛ
ജംഗമം ൻന
ജംഘാലം ഛ
ജ്യായാൻ ന്യൻ
ജ്യോതിസ്സ് ഛര

ഝ

ഝരി ഛ്വ

ഡ

ഡൊക്ക് ന്നെ

ത

തടിനീ ഛിന്ന
തടം ഛര
തതപം ക്ഷ
തനു ഛ, ക്ഷന്ന
തരണി ത്തെ
തരളം ക്ഷ
തക്കുകമ്മം ഭ്ര
തലം ക്ഷൻ
തല്ലജം ക്ഷൻ

താടംകാ ന്ദൻ
താമരസം ഛന്ന
താരം ഛന
താരുണ്യം ഭ്ര
താംബൂലം ഛ്ര

തിമ്മൽ ത്ര
തിരോധാനം ക്ഷിന്ന
തിലകം ക്ഷ്വ

തേജസ്സ് ഛന്ന

തോരണം ക്ഷൻന്ന

ത്രിയാമാ ന്നക്ഷ

ദ

ദണ്ഡം ഛ
ദന്തക്ഷതം ഛ
ദന്തുരം ന്ക്ഷന്ന, ന്ദ്ര
ദന്ദശൂകം ന്ദൻ
ദമം ക്ഷ
ദംപതി ന്ന
ദയിതാ ക്ഷന്ന
ദപ്പണം ക്ഷൻ
ദപ്പം ഛ
ദവ്വീകരൻ ന്ദൻ
ദലം ഛ

ദശനവസനാംശുരാഗം } ൻ

ദശാ ൻന്ന

ദാമൻ ൻ
ദാരുണം ന്ക്ഷ
ദാരുണം ഛൻന

ദിക്കരിപാളി ക്ഷ
ദിവൌകസ്സ് ഛ

ദുന്ദുഭി ഛ
ദുഷ്പ്രചകയോഗം ൻന

ദൂഷണം ഛന്ന

ദൃഢം ൻ
ദൃപ്തം ഛ
ദൃഷ്ടാന്തം ക്ഷ
ദേവത ഛ
ദേവസദ ക്ഷൻ

ദൈതേയന്മാർ ഛ
ദൈന്യം ന്ദ്ര
ദൈവജ്ഞൻ ക്ഷൻ
ദൈവം ന്ദിന്ന

ദോഃ ഛ
ദോഷാ ഛ
ദോഹളം ഛ്വ

ദ്യുതി ന്ന

ദ്വാപരം ന്ദിന
ദ്വിപം ഭ്വ
ദ്വിരദം ക്ഷ

ധ

ധന്യം ക്ഷ
ധമ്മില്ലം ക്ഷൻന
ധർമ്മം ൻ, ക്ഷിന്ന

ധാത്രി ഛന്ദ്ര
ധാമൻ ക്ഷ, ന്ക്ഷ

ധിക്കരിക്ക ന്നു
ധീഃ ക്ര
ധീരതാ ന്യ
ധീരൻ ന്നാ
ധൃതി ക്ര
ധൃഷ്ണു ന്നു
ധൂസരം ന്നാ
ധൂഃ ന്നു
ധൃഷ്ടൻ ന്നു
ധപജം ക്രാ

ന

നക്ഷത്രം ച്ഛാ
നഗരി ന്ന
നഗരം ന്ന
നഗം ന്നാ
നയനലക്ഷണം ക്രാ
നമ്മദാ ന്നാ
നമ്മാലാപം ിവ
നല്ലവല്ല ക്രവാ
നവരസങ്ങൾ ാ
നവം ന്ന
നളിനി ന്നാ

നാഗനാഗരം ന്നവ
നാരാചം വ്യ
നാളെന്ന് െ
നാളീകം െ
നാളം ക്ര

നികൃതം ക്രവ
നിഗൂഢം ിെ
നിതരാം ന്ര
നിതാന്തം ക്രാ
നിതംബം ച്ക്രാ
നിദാനം ക്രാാ
നിന്ദാ ക്രാ
നിഭൃതം ന്നാ
നിയതം ക്ര
നിയതി ന്ന
നിരതിശയം ക്രാെ
നിരോധം ന്നിന
നിർ ാെ, ക്രാെ
നിഷ്ഠുര ക്രാൻ
നിഷ്ണയം ക്രന്നു
നിവേദം ന്നിക്ര
നിവാസം ാെ
നിഷാദൻ ന്നാവ
നിഷ്കർഷം ച്ക്രിി
നിഷ്ഫ ന്ര്ന

നീവി ന്നവ
നീപം ന്നന്യ
നീലോത്പലം ക്രന്നു

ന്യൂനം ക്രന്ന

നേതാ ക്രന്നു
നൈപഥ്യ
യോഗാഃ } ന്ന

പ

പുങ്കോകിഹ
നയനൻ } ച്ചിക്ര
പഞ്ചത ക്രാന
പഞ്ചബാണങ്ങൾ ന
പടഹം ച്ചിന
പട്ടസൂത്രം ക്രന്ര
പടിമാ ന്ന്ര
പരിപ്പാൻ ക്രാന്യ
പണം, പണയം ക്രന്വ
പണ്ഡാ ക്രന്യ
പണ്ഡിതൻ ക്രന്ന
പത്തനം ക്രന

പദം ന്നു, ക്രാെ
പയിൻ ിവ
പരപുഷ്ടം ിവാ
പരമാത്മാ ക്രന്ാ
പരം ന്ന
പരാഗം ിവ
പരി ക്രന്ാ
പരിഖ ന്വര
പരിമളം ക്രന്വ
പരിരംഭാ ക്രന്ര
പരിവാരം ക്രാന
പരിസരഃ ന്രന
പരിവൃഢൻ ന്ൻിി
പവമാനൻ ിവ
പക്ഷപാതം ന്നവ
പക്ഷ്മം ന്ക്രൻ

പാകം ന്ാെ
പാടച്ചൂരൻ ന്നാ
പാടലിമ ന്നാ
പാണിപീഡനം ക്രാന്യ
പാഥോനിധി ന്നാ
പാദം ക്രന്നു
പാപം ക്രന്യ
പാരിഭദ്രം ച്ചിര
പാശം ന്നാാ
പാളീ ക്രന്യ

പിഞ്ജരം ക്രൻിി
പിശിതാശനൻ ന്നക്ര

പീഡ ന്ാെ
പീയൂഷം ന്വ

പുഞ്ജം ന്നാക്ര
പുടഭേദനം ന്നന്ന
പുടം ൻെ
പുണ്യം ന്ിെ, ന്ാൻ
പുനഃ ക്രന്ൻ

പുരന്ധ്രീ ൨൦
പുരുഹൂതൻ ൧൫൦
പുരം ൨൦
പുളിന്ദൻ ൩൨൨
പുംഗവൻ ൨൩൫, ൩൨൯

പൂരം ൨൦൧
പൂർണ്ണകുംഭം ൨൧൦
പൂഷാവ് ൨൦൬

പേലവം ൩൫൫
പേശലം ൩൧൯

പൊൽത്താർ ൨, ൩
പൊടിന്നാല ൩൨൩

പോതം ൨൨

പൗലോമി ൨൩,
൧൨൩

പ്രകോഷ്ഠം ൭൫
പ്രകൃതി ൧൫൫
പ്രചുരിമ ൨൦൫
പ്രതിമല്ലൻ ൧൯൩
പ്രതാപം ൨൫
പ്രത്യൂഹം ൩൯
പ്രഥിതം ൧൨൬
പ്രഭ ൧൩൦
പ്രസവായുധൻ ൨൩൩
പ്രസ്ഥാപനം ൧൩൫

പ്രാജ്ഞൻ ൩൧൨
പ്രായശഃ ൩൨

പ്രേമം ൩൬
പ്രേയസി ൩൨൯

പ്രൌഢാ ൧൨൩
പ്രൌഢി ൩൦, ൧൭൨,
൧൫൨

ഫ

ഫേനിലം ൧൯൩

ബ

ബത ൨൩൩
ബന്ധു ൨൨൨
ബന്ധുരം ൨൨, ൩൧൮

ബാന്ധവൻ ൧൩൭
ബാലം ൨൭
ബാലാ ൮൩, ൧൨൩
ബാഷ്പം ൭൦, ൩൮൮
ബാഹുകൻ ൩൮൮

ബിംബം ൧൭൩, ൧൭൨
ബിംബോകം ൨൦൩

ബീജാപൂരകം ൧൦൭
ബീഭത്സം ൧൩൨൨

ബൃംഹാരവം ൩൧൩

ഭ

ഭദ്രം ൧൦൧, ൨൨൭
ഭട ൧൧, ൨൭൫
ഭണ്ഡാരം ൨൯൯
ഭാരം ൨൩൩

ഭാഗധേയം ൭
ഭാമിനി ൧൧൩
ഭാവി ൯൩
ഭാസ്സ ൧൭൨
ഭാസ്വാൻ ൨൨൩

ഭുജംഗം ൨൩൧

ഭ്രതധാത്രി ൧൦
ഭ്രുധരം ൧൨

ഭ്രക്ഷാ ൩൩
ഭൈഷജം ൩൫൦
ഭോഗം ൩൦

ഭ്രമണകക്ഷേപം ൫൩
ഭ്രമം ൯൧

മ

മകളർ ൩൨
മകുടം ൧൨, ൩൨൦
മദ്ധ്യം ൧൫൩
മഞ്ജരി ൩൨
മഞ്ജു ൨൧൩
മഞ്ജീരം ൨൧൩
മഞ്ജുളം ൧൯൫
മണി ൧൦൫
മണിദർപ്പണം ൧൯൦
മണ്ഡലി, മണ്ഡലം } ൧൭൩
മതല്ലിക ൩൨൫
മത്ത ൨൭
മത്സരം ൨൫൫
മദം ൨൧, ൧൦൪
മധ്യമം ൨൨൨
മധുരിമ ൧൭, ൪൪
മധുരം ൨൭
മനസ്വിനി ൩൩൫൪
മന്ദാരം ൨൦൨
മന്ദാക്ഷം ൪൨
മന്മഥശരാ ൩൩൩
മർമ്മം ൧൩൭
മരന്ദം ൩൩൩
മരാളം ൨൧൩
മല്ലികാക്ഷം ൯൪
മല്ലം ൧൨൧
മഹാത്മാ ൧൦

മറിതം ക്ഷം
മറിഷ്ടീ ഡക്ഷ
മഹിളാ ഡക്ഷ
മഹം ക്ഷ്മാ
മരുക്കുക ന്മ

മാട് ന്ക്ഷ
മാതംഗം ക്ഷ്വ
മാധുരീ ന്യ
മാനവന്മാർ ന്ധ
മിതം ന്ദ
മിത്രൻ ഡ്ര
മിത്രം ഡ്ര
മിഴീകളി
ലെ കളവ് } ഡ്ധ
മുകുരം ഡംക്ഷ
മുകുളം ദ്ര
മുഖം ഡ്യാ
മുഖ്യം ന്ദ്ര
മുദ്ധാം ഡ്ധ
മുത്ത് ന്യ, ൻർ
മുദ്രാ ക്ഷൻ
മുന്നിക്കും ക്ഷന്ധ
മുരുട്ടു ഡ്ദ്ധ

മൂഖ്ൻ ന്ദ്ര
മൂർത്തി ഡ്ദം
മൃഗനാഭി ക്ഷ്വ
മൃദു ക്ഷ്മ
മൃദുതപം ന്യ
മേടുരം ഡംദ്ര
മേളം ക്ഷ്ണ
മൈലി ന്ധ, ക്ഷ്വ

യ

യവനികാ ദ്ധ്യ
യാത്രാക്കുക ന്ധംന്യ
യുഗം ക്ഷ്യ്ധ
യൂഥം ന്ധംക്ഷ
യോജന ന്ധ്യ്വ
യൌവനം ഡംധ

ര

രകുതൻ ഡധ്വ
രക്തം ക്ഷ്മ
രജനീ ഡക്ഷൻ
രണരണികാ ർ
രത്നാകരം ഡംധ
രമണീ ഡ്വ്ധ
രമണീയം ഡംർ
രസങ്ങൾ ഭ്ര
രസാലം ൻധ
രസം ക്ഷ്, ഡ്മ
രഹസ്സ് ക്ഷഡ്ര
രാഗം ഡംക്ഷ
രാജസിംഹൻ ഡർർ
രാജഹംസം ഡധംധ
രാശി ന്ധ
രീതി ക്ഷംധ
രുക്ക് ഡന്ധ
രുചി ക്ഷ്ക്ഷ, ക്ഷ്വ്ന്യ, ഡ്ധ്വ
രുചിരം ക്ഷ്മ്വ, ക്ഷ്വ്ര
രുജാ ക്ഷംധ
രുതം ന്ക്ഷൻ
രൂപ്യരത്നപരീക്ഷ ഭംധ

ല

ലജ്ജാ ൻ, ഡർർ
ലളിതം ന്ധ, ന്യംധ
ലക്ഷ്മ ന്ദ്ധ്വ
ലക്ഷ്മീ ന്ധംധ
ലാവണ്യം ക്ഷ്ൻ
ലീല ഡ്വ്ന
ലുബ്ധൻ ന്ധ്വ്ര
ലോലം ക്ഷംദ്ര, ക്ഷ്വ്ന്യ, ന്ധ്വ്യാ
ലോഹിതം ഡന്യന്ധ

വ

വചസ്സ് ർധ, ൻധ
വണ്ടാർ ക്ഷംധ
വർണ്ണം ഡന്യ
വത്സലൻ ക്ഷ്വൻ
വധൂ ഡധ്വ
വയസ്യൻ ഡർർ
വരടാ ന്ദ്ദംധ
വരിഷ്ഠൻ ന്ധംക്ഷ
വഷ്ണൻ ന്ധന്യന്ധ
വല് ന്ധക്ഷ്വ
വലമഥനൻ ക്ഷധംധ
വലയാധിശ്വരീ ന്ധ
വലയം ധ്വ
വല്ലഭൻ ക്ഷദ്ര
വശീകരണവിധി ക്ഷ്വധ്വ
വശംവദം ക്ഷധ്വ
വസന്തം ഡക്ഷൻ
വസു ഡന്ധ
വസുധാ ഡന്ധ
വസുമതി ഡദ്ദ്ധ
വസ്ത്രോപനം ദ്ദംധ

വാക്പതി ക്പന്നു
വാഗുരം ക്പൻവു
വാചാ ക്പവ
വാചാലിതം ക്പിം
വാഞ്ഛാ ക്പവു
വാടം ക്പന്നൻ
വാണീ ൻ, ഡഡ
വാപി ക്പൻ
വാമാക്ഷീ ഡഡ
വാരസ്ത്രീ ക്പ
വാരാകരം ന്യവ
വാരാംനിധി ഡൻന്യ
വാസകസജ്ജാ ക്പ
വാസ്തു ഡന്യം
വാഹിനീ വ്യം

വി ന്നു
വികടം നു൦൨
വികലൻ വ്വവ
വിക്രമം ൻക്ര
വിക്ലവരാജൻ ക്പവ്വനു
വിഡ്ഢൗജസ്സ് നു൦ക്ര
വിഡംബനം ഡ൦ക്പ
വിതഥം നുവെ
വിദശ്യം നു൯൯ൻ
വിദിക് നു൯ൻ
വിദ്രുമം ക്പ൦ഉ
വിദ്വാൻ ക്പഉനു
വിധുരൻ വ്വവ
വിധേയം ക്പക്പഡ
വിനേതാ ക്പന്നുഡ
വിപുലം ഡക്പ൦
വിബുധൻ നു
വിഭവം നുനു
വിഭാതം നു
വിഭീതകം നുന്യഉ
വിഭ്രമം ക്പ൦ന്യ
വിമനസ്സ് നു
വിരസം വ്യഉ
വിലാപം വ്യന്യ
വിലാസം ന്യ൦
വിലേഖനം ക്പ൦
വിവശം ക്പന്യ൦
വിശരം ക്പന്യ
വിശ്വം നു
വിശ്വംഭരാ നുഉ
വിഷ്ടരം ക്പക്പ
വിഷ്ണുരം നുഉ൦
വിഹസ്തം നുഉ
വിഹ്വലം ഡക്പൻ, നുന്യന്യ

വീരൻ ന്യ൦, വ്യഉ
വീരവാളിപ്പട്ട് ക്പക്പ
വീഴ്ച്ചം ക്പനുനു

വൃഷ്ടി വ്യനു
വൃക്ഷശ്രുശ്രൂഷ നുഡക്പ

വെൺകറക്കുട നു൦൦

വേഗം ഉവ്വു, ൻക്പ
വേണീ ക്പ൦, ക്പൻ
വേതണ്ഡം ഡക്പക്പ

വൈജയന്തീ ക്പവ്വവ
വൈണികൻ ക്പക്പൻ
വൈഭവം ക്പക്പ, ക്പവ്വനു
വൈയാത്യം ക്പഡക്പ

വ്യാകരണം വന്യ
വ്യജനം ഡക്പക്പ
വ്യതികരം ക്പഉക്പ
വ്യാഹൃി നുക്പവ്വ

ശ

ശശധരൻ ന്യ
ശതക്രതു ഡക്പക്പ

ശാകം ക്പന്നക്പ
ശാകംഭരി ക്പന്നക്പ
ശാന്തി നുനു
ശാബകം നുഡനു
ശാസ്ത്രാ നുഡക്പ

ശിക്ഷ ക്പ൦ഡ
ശിഖരം നുനു
ശിഖരി ക്പനുഡ
ശിഞ്ജിതം ഡക്പന്യ
ശിഞ്ജിനീ ഡക്പഡ
ശിരസ്സ് ഡന്യക്പ
ശിരീഷം ഡഡ൦
ശിശു നുഉവ്വ

ശീതാംശു ക്പന്യഉ

ശുണ്ഡാ ഡക്പർ, നു൦ൻ
ശുംഭേ് ഡർർ

ശൃംഗാരം ഡനുനു

ശേമുഷി നുന്യൻ

ശൈശവം ഉനു

ശോചിഷ്കേശൻ
നുർന്യ
ശോണം ഡഡഉ

ശ്യാമാ ക്പന്നഉ

ശ്രീ ഉവ്വ

ശ്രേണി ന്യക്പ, ക്പവ്വ

ശ്രോണി ക്പക്പ൦

സ

സകലം ൟവ
സചിവനിയമം ക്രമം
സഞ്ചാരീ ഭാവങ്ങൾ } രസം
സൽ ലഘു
സത്വരം ത്വരം
സദസ്സ് ഭവ്യ
സത്യഃ കരൻ
സന്നദ്ധൻ കൃതി
സന്നാഹം കൃതി
സന്ധുക്ഷണം കൻഭ
സപ്തപയോനിധി കവ
സഭ ക്രമ
സമ്മാനം ന്യായ
സമ്രാട്ടം ലക്ഷ
സരണി ഗമന, വർത്മ
സരഭസം ഗമന
സരസം ഗാഢ
സരസ്സ് കമൽ
സരസ്വതി ലക്ഷ്മ
സപ്പം ഗമക
സവിതൃ വൻൽ
സസ്യം ധന
സഹസാ ഝ
സഹായം ലഭൻ

സാചീകൃതം കൃഭി
സാതിപ്രത്യയം കൻൽ
സാധു ലഭിക
സാമ്രാജ്യം ലക്ഷ
സാരസ്യം വൃ
സാരം വൃ
സാവ്വഭൗമൻ കർൻ
സാലം ലക്ഷ്മ

സിതൻ ധവർ
സിന്ധു ലഭിന്ദ

സീൽക്കാരം ധ്വനി, ധ്വനൈ

സു കവർ
സുധാശനൻ കൃഭിക
സുന്ദരം ധാവ
സുപർവ്വൻ കർൻ
സുഭഗംകരണം കവ്വക
സുരഭിഃ ന്യസ്യ
സൂക്ഷ്മാ ധരാ

സൂകരം ഗാൻ
സൂത്രം കർക

സേതു ധർക

സൈകതം ലക്ഷ്മ
സൈന്യവി } ഖാ, ഭാഗങ്ങൾ } ഖക
സൈരന്ധ്രി ന്യായ

സൗധം ന്യായ
സൗന്ദര്യം ധാവ
സൗഭാഗ്യം ന
സൗമ്യൻ ധവ

സംകല്പം ന്യായ
സംകുലം ന്യർവ്വ
സംകേതം ധാഭി
സംഗതം ക്രമർ
സംഗമം നാൻ. ക്രമന
സംഗീതം ധവ
സംജ്ഞാരം കാഠ
സംതതി ന്ദ്രമ
സംതതം ന്ദ്രമ
സംനിവേശം കൻവ
സംപത് ലഭിഭ
സംഭ്രമം ധന്യാ
സംഭ്രാന്തി കൻവ
സംവൃദ്ധൻ ലഭിര

സ്തംഭം ലക്ഷ്മ
സ്നിഗ്ധം കവ
സ്നേഹം കവ
സ്മ ന്ദ്രമ
സ്മരൻ കാഠ
സ്മേരം ധാഭ
സ്വാന്തം ന്യർഭ
സൈന്ധവം ധരന്യ

ഹ

ഹതം ന്യർ
ഹന്ത ഭാഭ
ഹരിണം കൻവ
ഹരിഹയൻ ന്യർ
ഹവ്യക്ഷം ന്യക്കൻ
ഹസ്തി ധന്യ

ഹാടകം ലക്ഷ്മൻ
ഹാരം ലഭാ

ഹി കവ്വഭ
ഹിമം ധവക

ഹുതഭോജനൻ ധന്യരു

വ്യൽ ന്യവ
ഹൃദയം ന്യവ
ഹൃദ്യം വ്യർ

ഹേതി ന്യർ
ഹേള ന്യന്യഭ

ക്ഷ

ക്ഷണം കവക
ക്ഷാമം ൻൻ
ക്ഷിതിപരിവൃഢൻ ലഭിഭ

ശുദ്ധിപത്രം.

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
		1. അവതാരിക.	
7	2	പ്രിസ്ഥാ	പ്രസ്ഥാ
9	21	ഭീഭത്സ	ബീഭത്സ
12	7	കൃതഃത	ക്രിയതേ
16	6	അധമർണ്ണ്യത്തെ	അധമർണ്ണ്യത്തെ
16	17	ച്ഛന്ദവൃത്തി	സച്ഛന്ദവൃത്തി
31	27	ചമഞ്ഞു	പറഞ്ഞു
33	9	മാക്കുവാൻ	മാകുവാൻ
35	19	സുമനോഹരൈഃ	സുമനോഭരൈഃ
36	27	ജീജ്ഞാസയൊ	ജിജ്ഞാസയോ
		2. ആമുഖോപന്യാസം.	
ii	35	ശാണാഘഷ്ണം	ശാണഘഷ്ണം
iii	16	വിശ്വാസനീയ	വിശ്വസനീയ
vi	20	തുണയ്യതാക	തുണയ്യതാക
viii	1	ഇഞ്ചക്ക്ഷ്വാ	ഇഞ്ചക്ക്ഷ്വാ
,,	33	സമിപഗേന ന	സമീപഗേന
xii	9	മുഴിമങ്ങ്ഗല	മുഴാമങ്ങ്ഗല
xvii	18	നാഗലോകം	നാകലോകം
xviii	28	പരിഷത്തൈമാസിക	പരിഷത്തൈത്രൈമാസിക
xix	21	ഗ്രഹജിതാശേഷ	ഗ്രഹർജിതാശേഷ
xx	16	പ്രഥനം	ഗ്രഥനം
xxiv	17	ചികുരമതിക	ചികുരമധിക
,,	23	ഖാഡ്വാടശ്രവണാ	ഖാഡ്വാടശ്രവണാ
xxix	18	ആ ചമ്പുക്കളം	ആ രണ്ട ചമ്പുക്കളം
xxx	4	ജഹ്യാത്തിലകം	ജഹ്യാത്തിലകം
xxxi	19	വിപഞ്ചീനദം	വിപഞ്ചീനറം
xxxiii	14	അറിവനിതേറാ	അറിവനിതേറ
xxxvi	14	സ്മൃരിത	സ്മൃരിത

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
xl-	17	ചുവന്നിക്കരഭൂവി	ചുവന്നക്കരഭൂവി
xli	29	നാമാശ്രയാഃ	നാമാശ്രവാഃ
xliv	28	പരിഷ്ഷ്യ	പരിഷ്വജ്യ
xlv	5	കണ്ടു	കണ്ടു
,,	23	ചെപ്പരി	ചെവ്വരി
,,	34	മുകുംമുല	മുകുംമുല
xlvi	5	പഴിവെറു	പഴിപെറു
,,	9	നെച്ചുഴ	നെരുച്ചുഴ
li	31	നൈഷധീശചരിത	നൈഷധീയചരിത

സംസ്കൃതകാവ്യത്തെ കുറിക്കുന്നേടത്തെല്ലാം 'കോടിവിരഹ'മെന്നും ഭാഷാകാവ്യത്തെ കുറിക്കുന്നേടത്തെല്ലാം 'കൊടിയവിരഹ'മെന്നും വായിക്കേണ്ടതാകുന്നു.

3. മൂലം.

ന	ന്ന	പുകഴ്ന്നാവൂ	മുകന്നാവൂ
ൻ	ഥാ	ഭൂകുത്ഥ	ഭൂകുത്ഥാ
,,	ന്ന	ഭതുമൂലാഗ്രേ	ഭതുമൂലാഗ്രം
,,	ർ	പ്രശാന്തീം	പ്രശാന്തിം
,,	റ	തരുണി	തരു
ഥാ	ഥ	നരാച	നാരാച
ന്ന	ന	നിക്ക	നിൽക്ക
ർ	ത	ഒരടത്തില്ല	ഒരിടത്തില്ല
,,	റ	പരുഷ	പരിഷ
ന്ന	ി	ഭശാമഃമേ	ഭശാ മമേ
,,	ഥെ	ചതുരതരചട്ടവചന	ചതുരതരപട്ടവചന
ഥെ	ന	മെ	മേ
ഥ്വ	റ	പൂത്തേൻ	പൃഥ്വന്തൻ
ന്ൻ	ർ	അവാസീൽ	അവാത്സീൽ
റ	ഥ്ഥ	ച്ഛന്നപ്രഭാവേന	ചന്നഃ പ്രഭാവേണ
,,	ന്ർ	സന്താ	സന്തഃ
,,	റ	പരിതുഷ്ട	പരിതുഷ്ടാ
റ	ഥി	മഴകിലോരോ	മഴകിലൊരോ
റ	ഥെ	കുണ്ണി	കുണ്ണിൽ.
റെ	ഥാ	മോരോ	മൊരോ

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൩൧	൯	സുന്ദരീപി	സുന്ദരീരപി
,,	൧൨	കാരാഞ്ചലൈഃ	കരാഞ്ചലൈഃ
,,	൨൦	വൈയ്യ	വൈര
,,	൨൩	ചഞ്ചുളീ	ചഞ്ചളീ
൩൨	൧൦	ണിവിലോചനാ	ണീവിലോചനാ
൩൩	൧൩	പിഡാ	പീഠാ
,,	൨൦	സാരിണ്യാ	സാരണ്യാ
,,	൨൩	സാരിണീ	സാരണീ
൩൫	൧൭	ധളിനീ	നളിനീ
൩൭	൩	ഭൃജംഗി	ഭൃജംഗീ
,,	൯	ശണാനാം	ഹണാനാം
,,	൧൦	സഞ്ജ്യമാന	സഞ്ജമാന
,,	൧൭	പ്രണയനീ	പ്രണയിനീ
൩൩	൧൯	നഗരനൃപ	നഗരി നൃപ
,,	൨൩	ഋതുവണ്ണ്യാഖ്യം	ഋതുപണ്ണ്യാഖ്യം
൩൬	൪	ജംബ	ജംഭ
,,	൧൪	കുചാന്തേ	കുചാന്തേ
,,	൨൦	നാഥനേനം	നാഥമേനം
൩൯	൯	കാത്തവീരോ	കാത്തവിയ്യോ
൪൦	൨൧	നഴികിനൊട്ട	നഴകിനൊട്ട
൪൧	൩	ദ്ധനീ	ധനി
൪൨	൧൭	സിന്ധുവോട	സിന്ധുവൊട
൪൪	൪	വസനാഞ്ചലഃ	വസനാഞ്ചലൈഃ
൪൩	൧൪	പ്രസന്നചേതാ	പ്രസന്നചേതാഃ
,,	൨൨	ചുംബനാ	ചുംബനം
൪൬	൨൪	യാതെ	യാതേ
൪൭	൧൪	അമ്മാ	മമ്മാ
,,	൧൯	പിണഞ്ഞും	പിണഞ്ഞും വികലതയണഞ്ഞും.
,,	൨൪	പരിഘാം	പരിഖാം
,,	൨൭	ബൃഭുജേ	ബൃഭുജേ
൩൨	൧൭	കലെർ	കലേർ
൩൪	൧൮	ഭടാനാഃ	ഭദ്രാനാഃ
,,	൧൯	ശംബരി	ശംബര
൩൭	൯	ചമ്പകേ	ചമ്പകമേ
,,	൧൪	കാതാരസ്മി	കാതരാസ്മി

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
ന്യ	൨൦	പോറാതൊ	പൊറാതൊ
ന്ന	൨൬	തീഷ്ണ	തീക്ഷ്ണ
ൈ	൨൨	ദുർദ്ദശ	ദുർദ്ദൃശ
ന്യ	ർ	മാഹിണ്ഡ്യതുകീ	മാഹിതുണ്ഡികീ
ഷ്ണ	ന്യ	ഖിഷണ്ഡാ	ഖിഷ്ണ്ണാ
ഷ്ട	ഷ്ട	കുശലീഭ്രശം	കുശലീദ്രശം.

4. വ്യാഖ്യാനം.

ൈ	ഷ	അക്ഷരാളി	അക്ഷരാളീ
,,	ന	മാധുര്യ്യം	മാധുര്യ്യ
ന്യ	ഷ്ണ	ശശധരഃ	ശശധരോ
ൈ	൨	നാളന്ന	നാളന്ന്
,,	ഷ്ണ	തരു	വട
ഷ്ഠ	ഷ്ട	ജഗഭീ	ജഗതി
,,	൨ർ	നളനെന്ന	നളനെന്ന്
,,	൨ൻ	എന്നം	എന്നം പേർ
ഷ്ഥ	൨ൻ	ന്നഹ്തയുള്ള	ന്നഹ്തയുള്ള.
ഷ്ഫ	ഷ്ട	പൂഃ	പൂഃ സ്ത്രീ
ഷ്ണ	ഷ്ൻ	കുതി	കുതിഃ
ഷ്ർ	ഷ്ഫ	ഹിമേഷു	ഹിമാംഃ
,,	൨ന	എന്നതിധൈ	എന്നതിനെ
ഷ്ന്യ	ർ	പ്രചീന	പ്രാചീന
,,	ഷ്ർ	ഗ്രഹണി	ഗ്രഹിണി
ഷ്വ	൨൦	പുകഴ്ന്നാവൃ	മുകന്നാവൃ
ഷ്ൻ	൨൫	ഭ്രഭ്രജാം	ഭ്രഭ്രജാം
,,	൨ന്യ	കൌതുഹാഃ	കൌതുകാഃ
൨൦	ന്യ	പ്രായേണൈവം	പ്രായേണൈവം
,,	ഷ്ഫ	സുരസദ്രശാം	സുരസുദ്രശാം
൨ന	ഷ്ട	ഗദ്യം ഫ	ഭാഃ ഫ
,,	൨൫	ശുദ്ധി	ശുദ്ധിഃ
൨ന്യ	ഷ്ണ	ഗ്രണെ	ഗ്രണേ
൨൫	ൈ	പ്രഭീന്നോ	പ്രഭിന്നോ
,,	ഷ്ഭ	യസ്യാത്ഥ്മകതം	യസ്യാത്ഥ്യകതം
൨വ	൨ഫ	കളുമുദുമിഴി	കളുമുദുമൊഴി

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൩൦	൨	ഹേല	ഖേല
,,	൬	ആഗ്രത്തെ	ആഗ്രഹത്തെ
൩൮	൨൫	ഭോത്തു	ഭത്തു
൩൪	൨൭	സചരാഠം	സചാരാഠം
൩൫	൮	ജനനാം	ജനാനാം
൩൭	൪	തദ്ധിത	തദ്ധിത
൩൯	ന്യ	എന്ന്	എന്ന
൪൮	൧൭	കരുണ	കരുണം
൪൨	൭	വൃത്തിവാക്	വൃത്തിർവാക്
,,	൬൫	വ്യവഹാര	വ്യാഹാര
൪൫	൧൩	ടപിത്തു	ടപിതു
൪൬	൨	മാധത്തേ	മാഭത്തേ
,,	൬	എന്ന	എന്ന്
,,	൨൦	മന്ധര	മന്ഥര
൪൪	൨൬	വത്തഭിഃ	വത്തിഭിഃ
൪൬	൩൦	സംഭ്രമേ	സംഭ്രമേഷു
൫൦	൨൨	ക്രിയാ	ക്രിയാഃ
൫൮	൨	വഹിച്ചുകൊണ്ട്	മാനത്തെ വഹിച്ചുകൊണ്ട്
൫൫	൫൨	വൈശിഷ്യം	വൈശിഷ്ട്യം
൫൫	൮൨	രൂപകം	ലുപ്തോപമ
൫൬	൨൪	ശ്ലഷ്ടയഃ	ശ്ലിഷ്ടയഃ
൫൭	൨൮	'നിഃ'	'നി'
൫൯	൨൩	ഭംശാ	ഭംശം
൬൧	൨൨	സലയൈരിഹ	സലയൈരിവ
൬൨	൫	ആമൂലാഗ്രേ	ആമൂലാഗ്രം
,,	൮൦	പവനഃപവമാന	പവനപവമാന
൬൯	൮൮	കരോതി	കരോഷി
൭൦	൧൨	ഭൃതാ	ഭൃതാഃ
൭൨	൮൭	ശബ്ദേ	ശബ്ദേ
,,	൨൨	ജനപദെ	ജനപദേ
,,	,,	ഗോത്രെ	ഗോത്രേ
൭൪	൫൦	ഭിസ്സിതം	ഭീസ്സിതം
൭൫	൯	ദൂരവെ	ദൂരവേ
൭൬	൨	ഉപേതി	രുപേതി
,,	൮൬	മഹൽഫലാ	മഹാഫലോ

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൭൯	൬	തദ്ദരിതം	തദ്ദഭീരിതം
൮൦	൩൨	രമ്യാ	ഹമ്മ്യാ
൮൨	൧൬	പരാക്രമഃപ്രാണൈ	പരാക്രമപ്രാണൈ
,,	൩൩	കാചശ്മനി	കാചാശ്മനി
,,	൩൦	കേംപ്പുണ്ട്	കേംപ്പിച്ചുണ്ട്
൮൩	൨	കൃപണാചേതനാ	കൃപണാശേഷതനാ
,,	൧൯	തീച്ഛയാകൃതന്നെ	തീച്ഛയാക്കുകതന്നെ
,,	൩൦	സ്ഥാവിക്കുകയും	സ്ഥാവിക്കുകയും
൮൫	൧൩	വ്യാധൂജ	വ്യാധൂത
,,	൩൯	ശബളളൈ	ശബ്ദളൈ
൮൦	൬	വൃക്ഷത്തിന്	ലതക്ക്
൮൨	൩൭	പുണ്യവതീ	പൂണ്യവതി
,,	,,	എന്നമരം	എന്ന് വിശേഷം
,,	൩൨	ശ്രീയാ	ശ്രിയാ
൮൩	൩൦	താഴികം	ത്താഴികം
൮൫	൧൩	വിസ്സുരന്തീ	വിസ്സുരന്തീം
,,	,,	പരഷതി	പരീഷതി
൮൩	൭	ചേഷ്ടങ്ങളുടെ	ചേഷ്ടകളുടെ
൮൭	൧൨	പരിലസിത	പരിഹസിത
൮൭	൩	തങ്ങും	തണ്ടും
൮൯	൩൨	സാഭി	സാതി
൮൧൦	൧൩	മണ്ഡനം	മണ്ഡലം
൮൧൨	൨൪	ഹത	ഹതാ
൮൧൩	൨൪	കഥാ തഥാ	കഥാസ്ഥഥാ
൮൧൪	൩൨	കുസു	കുസുമ
,,	൩൭	ഗതിയല്ലാതെ	ഗതിയില്ലാതെ
൮൧൭	൭	സഹ മേധിതോ	സമ്മേധിതോ
൮൧൮	൩൭	തചരുധാ	തചരുധാ
൮൧൯	൩൨	അനാദൃശ്യേ	അനാദൃത്യേ
൮൨൨	൪	രൂപകം	ഉപ്പോപമ
൮൨൩	൧൭	എന്നാൽ	എന്നാൽ നാലാം പാദത്തിൽ
൮൨൩	൨൩	അവരുടെ	അ
൮൨൫	൧൨	ഇണാ	ഇണാഃ
,,	൩൨	ധീ	ധീഃ
൮൨൭	൧൦	രേഖം	രേകം

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൧൭൭	൫	തചരുഡാ	തചന്തഡാ
൧൭൯	൨൦	ചെയ്തതായിട്ട്	ചെയ്തിട്ട്
൧൮൧	൨	നവനവാസിക്കേത	നവരസാസിക്കേത
,,	൧൩	നവമയഃ	നവവയഃ
൧൮൨	൮	പവനനായ	പവനനിൽനിന്നുള്ള
൧൮൩	൮	മഹകായ്യം	മഹാകായ്യം
൧൮൯	൯	അപ്രസ്ത	അപ്രസ്തുത
൧൯൧	൨൯	ഉദാഹൃതൈ	ഉദാഹൃതേന
൧൯൯	൧൯	സാമഗ്രഹി	സാമഗ്രി
,,	൨൩	തനപാ	തനയാ
൧൯൭	൯	കല്യം	കല്യഃ
൧൯൯	൧൧	ഭൈരൈ	ഭൈരൈഃ
൧൯൦	൨൭	ശ്രവഃ	ശ്രവാഃ
൧൯൪	൪	ഭശ	ഭശാ
,,	൯	പഥം	പഥാം
൧൯൪	൨൩	താം	താനി എന്ന് കിരാ
,,	൨൬	കഷ്ണാട്ടന്നുപ	കഷ്ണാട്ടന്നൂപ
൧൯൩	൩	പതിദേവത	പതിദേവതമാർ
൧൯൬	൧൩	അതിതേയോ	അതിതേയാ
൧൩൨	൧൬	നട്ടീട്ടുള്ള	തട്ടീട്ടുള്ള
൧൩൩	൪	ഈദിമുള്ള	ഈവിധമുള്ള
൧൩൪	൧൯	ശാകൈഃ	ശാകൈ
൧൩൪	൨൩	പ്രയോഗണ്ടം	പ്രയോഗങ്ങം
,,	൩൧	ഭശാം	മിശാം
൧൩൬	൨൧	അഗാഥം	അഗാധം
,,	൩൦	വേറെ	വേറേ
൧൩൭	൧൩	ഉണ്ടാക്കുന്ന	ഉണ്ടാകുന്ന
൧൩൦	൩	ജേതയം	ജേതയാ
൧൩൪	൩൦	മീഗ്യാളി	വീഗ്യാളി
൧൩൫	൧൩	ചങ്ങനാശ്ശേരിയിൽ	ചെങ്ങന്നൂരിൽ
,,	൨൯	ശ്രേണി.	ശ്രേണീഃ
൧൪൭	൨൩	വന്ന	വരുന്ന
൧൪൮	൧	ശാത്രത്തിൽ	ശാസ്ത്രത്തിൽ
,,	൩൧	സന്നാഹ	സന്നഹ
൧൪൩	൧	വിഷ്ണുരാജ	വിഷ്ണുരാജഃ

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൫൭൩	൨൮	അത്യൗത്സുക്യം	അത്യൗത്സുക്യം
൫൭൪	,,	മഹദ്ദർശനത്തെ	മഹാദർശനത്തെ
൫൭൯	൫൬	അവരജൈ	അവരജൈഃ
,,	൩൫	നവീനഃന്യതനഃ	നവീനോ ന്യതനോ
൫൮൦	൨൫	മംഗലപദാർത്ഥങ്ങളാൽ [സാർത്ഥങ്ങളായ	മംഗലപദാർത്ഥസാർത്ഥത്തെക്കൊ [ണ്ട്
൫൮൫	൩൭	സാർത്ഥങ്ങളം	സാർത്ഥം
,,	,,	മംഗലപദാർത്ഥങ്ങളോട് [കൂടിയ	മംഗലപദാർത്ഥങ്ങളുടെ കൂട്ടം
,,	൨൯	പ്രശസ്ഥാ	പ്രശസ്ത
,,	൩൦	ന്യൂതി	ന്യൂനി
൫൯൨	൫	ചുറ്റിയിരിക്കുന്ന	ചുറ്റിയിരിക്കുന്നത്
,,	൩	ക്രശമായും	ക്രശമായും
,,	൫൭	ഈഷട്ടശ്യം	ഈഷട്ടൃശ്യം
൫൯൫	൫൫	ലക്ഷണയായ	ലക്ഷണയാ
൫൯൭	൪	നിരന്തര	നിരന്തരായ
൫൯൪	൫൭	മഹത്സുല്ലോല	മഹത്സുല്ലോല
,,	൨൫	വിലോചനാഭ്യം	വിലോചനാഭ്യം
,,	൨൪	വാഗുരത്തിലുള്ള	വാഗുരയിലുള്ള
൫൯൭	൨	വാഗുരം	വാഗുരാ
,,	൫	ഭീഡ്വൽ	നീഡ്വൽ
൬൦൩	൩	ഹർഷയോ	ഹർഷയോഃ
,,	൩൦	അവരഹിതർ	അവിരഹിതർ
൬൦൭	൫൪	സേകോ	സേകം
൬൦൩	൫൦	സ്രോത	സ്രോതഃ
,,	൨൪	സ്യാദ്രർജതേ	സ്യാദ്രജതേ
൬൦൮	൨൫	ഭപ്പോവവ	ഭപ്പോവ
൬൦൪	൫൦	ഗുല്പാ	ഗുൽഫാ
,,	൩൩	അമട്ടാ	അമട്ടം
൬൦൭	ർ	രേണരിയം	രേണരയം
൬൦൬	൫	നിതംബോ	നിതംബോ
൬൦൩	൭	വരുധിനീ	വരുഥിനീ
,,	൫൫	താരംഗഭ	താരാംഗഭ
൬൦൩	൩൩	സുരതാഭദി	സുരതാഭതി
,,	൨൭	എന്നു്	എന്നാ

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം	ശുദ്ധം
൩൨	൩൨	ശനാനാം	ഗണാനാം
,,	,,	നാരീശണ	നാരീഗണ
൩൨	൩൪	മഹൽഭോശ	മഹാഭോശ
൩൨൨	൨൫	മഹൽഗുരു	മഹാഗുരു
൩൨൯	൪	സ്ത്രീയഃ	സ്ത്രിയഃ
,,	൨൩	അദ്ദേഹത്തെ	ഇദ്ദേഹത്തെ
,,	൨൫	വെള്ളത്തിനുള്ളിൽ	വെള്ളത്തിനുള്ളു്
൩൭൦	൩	നിഷ്ണണ്ണാം	നിഷ്ണണ്ണം
,,	൨൩	മഹജ്ജന	മഹാജന
൩൭൩	൩൨	മഭഃത്താട്ടുകുടിയതായ	മഭത്തോട്ടുകുടിയത്
൩൭൪	൨൪	ധനജ്ഞ	ധനഞ്ജ
൩൭൫	൪,൯	കാത്തവീര	കാത്തവിയ്യഃ
൩൭൫	൫	ർ൩	ർ൦
,,	൨൨	കാരാഗൃഹം	കാരാഗൃഹ
൩൮൨	൩൦	കനിവി	അഴകി
൩൮൩	൨൩	സ്ത്രിനിവേശാ	സ്ത്രിഭിവേശാ
൩൮൩	൨൦	വാദ്യങ്ങം	വാദ്യഘോഷങ്ങം
൩൮൪	൩	തിരോഭവൽ	തിരോഭവൻ
൩൮൫	൨൦	അമഹത്തായിരുന്നത്	അതി മഹത്തായിരുന്നത്
൩൫൦	൩	സംഭ	സംഭ്രമ
൩൫൩	൩൨	ആഹുതി	ആഹുതീ
൩൫൪	൨൨	ലാജാ	ലാജ
൩൫൭	൩൭	വാഞ്ജുള	മഞ്ജുള
,,	൩൫	ഗജമദഗ	ഗജമദഗ്ഗ
൩൫൨൨	൩൭	ചുംബനാ	ചുംബനം
൩൭൦	൭,൩	ഭജിക്കുന്നവയായും	ഭജിക്കുന്നവയും ആയ
		[ഇരിക്കുന്ന	
,,	൩൨	ശക്തികൊണ്ട	ശക്തികൊണ്ട്
൩൭൪	൨൫	തദാനീന്തര	തദാനീന്തന
൩൭൭	൩൭	അനനന്ത	അനന്ത
൩൭൯	൨൨	രേംഗം	രോഗം
,,	൩൪	ചംബു	ച. ബു.
,,	൨൦	യശ്ശോഷ്ടാ	യാശ്ശോഷ്ടാ
൩൮൦	൩	മാണ	മാണ്
,,	൨൪	യഃ	യൽ

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം.	ശുദ്ധം.
൨൭൦	൫൦	ഉദ്ധവ	ഉദ്ധ
൨൭൬	൫൪	ദുന്മേഷിതാനാം	ദുന്മീലിതാനാം
,,	൫൬	പോറാത്തും	പൊറാഞ്ഞും
൨൭൪	൬	സംഗൈ	അംഗൈ
൨൭൫	൬൨	മഹൽഗ്രണം	മഹാഗ്രണം
൨൭൬	൫൨	ഗംഗാതരങ്ങളും	ഗംഗാതരംഗങ്ങളും
൨൭൭	൫൬	സിതി	സിത
൨൭൮	൬൦	ഭിഷ്മം	ഭീമം
൨൭൯	൬൭	ബഹുഷ്വേപി	ബഹുതേപി
൨൮൨	൫൨	നിലയാൻ	ഗേഹാൽ
൨൮൨	൬൯	വിപയ്ത്തിൽ	വിപയ്യയത്തിൽ
൨൮൩	൫൨	യന്തിക്കാം	യന്തിക്കാം
൨൮൬	൫൨	രാജഃ	രാജാ
,,	൫൯	കാചശ്മനി	കാചാശ്മനി
,,	൫൬	മഹൽ	മഹാ
൨൮൭	൫൭	ബഹിഭ്വാര	ബഹിർദ്വാര
൨൮൯	൯	പൃഷ്ടോ	പൃഷ്ടോ
൨൯൦	൫൬	മുഹൂരിയം	മുഹൂരയം
,,	,,	വീക്ഷതേ	ഈക്ഷതേ
,,	൫൨	ഇയമപി	അയമപി
൨൯൨	൫൩	അംഗേ	അങ്കേ
൨൯൦	൫൩	വധൂജന	വധൂശിശ്രു
,,	൫൬,൫൭	വധൂജനങ്ങളോടും	വധൂജനങ്ങളോടും ശിശ്രുക്കളോടും
൨൯൭	൫൨	ശബരി	ശബര
൨൯൯	൫൩,൫	**ചകമേസ** ആഗ്രഹിച്ചു	**സഃ ചകമേ** അവൻ ആഗ്രഹിച്ചു
൩൦൪	൫൭	കൃപണാചേതനാ	കൃപണാശ്ചേതനാ
൩൦൫	൫	പൊളുകും	പൊളുകും
൩൦൬	൫൬	സഹമേധിതോ	സമമേധിതോ
൩൦൭	൯	സന്ന്	എന്ന്
൩൦൯	൫൭	എന്നാണ്	എന്താണ്
൩൦൭	൫൨	അസ്മമാന	അസ്മമന
,,	൫൩	കുരങ്ങന്മാരുടെ	കുഴതപ്പുലികളുടെ
,,	൫൭	ആയംകുരങ്ങൻ	ഒരുവക പുലി
൩൦൭	൫൦	പദഃത്താൽ	പദാത്താൻ

DEPARTMENTAL LIBRARIES -3 JAN 1956 UNIVERSITY OF MADRAS

ഭാഗം.	വരി.	ദുഷ്ടം	ശുദ്ധം
൩൩൫	൧൦	ഭയിതം നളിനാക്ഷം	നളിനാക്ഷം ഭയിതം
൩൩൫	൧൯	സചാര	സചരാ
,,	൨൦	യുഗചസവവോ	യുഗചസവോ
൩൩൭	൯	മധ്യഭോര	മധ്യഭോരത
൩൩൯	൨	പ്രായേണേവം	പ്രായേണൈവം
൩൪൪	൨൩	നാമാ	നാമ
,,	൨൫	അസ്യ	അസച
൩൪൦	൨൯	ജാംഗുലിക	ജാംഗലിക
,,	,,	പാ. പു. ഹ.	പാ. ഹ.
൩൪൩	൧൧	രാജൻ	രാജൻ
൩൪൪	൩	അനുജ്ഞഃ	അനുജ്ഞഃ
൩൪൭	൧൧	സന്ദേശ	സന്ദേഹ
൩൪൭	൭	തസ്യാം	തസ്യാഃ
,,	൧൩	ബാഷ്പവക്ഷം	ബാഷ്പധാരാഃ
,,	,,	അശ്രുധാരയെ	അശ്രുവക്ഷത്തെ
൩൪൯	൪	നിലയെ	നിലയേ
൩൫൩	൧	സാ	സഃ
൩൫൪	൩	പ്രശസ്ഥാ	പ്രശസ്ത
൩൫൫	൨൩	മൂടൽ	മാലിന്യം

ശുഭമസ്തു.

WIDENER AGM 90 (3)